الله لطیف بعبادہ یرزق من یشاء وهو القوی العزیز

بنقاشی حسینعلی

الحمد للہ کہ از تالیف منیف عالم ربانی جنید زمانی محمد اسمٰعیل بخاری ثانی عالم اوحد فاضل امجد یگانہ عصر و یکتاء دہر

مولانا و اولٰنا الشیخ قطب الدین احمد المعروف بشاہ ولی اللہ محدث دہلوی کتاب مستطاب معدن صدق و صفا مسماۃ بہ

ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء

[illegible] ذو الکرم مظہر جمیل الشیم متبع السنۃ البیضاء حامی الملۃ الغراء مجمع الافضال منبع

الکمال [illegible] حسب مدار امر یا بہبود پان تصحیح و تحشیہ بندہ ضعیف محمد احسن صدیقی نانوتوی

قد طبع [illegible] بریلی باہتمام المولوی محمد منیر فی المطبع الصدیقی

بکتابت منشی مشو لال صاحب بریلوی

فہرست کتاب ازالۃ الخفاء عن خلافۃ الخلفاء

مقصد اول

مضمون	صفحہ
دیباچہ	۱
مقصد اول در بیان معنی خلافت عامہ و خاصہ و شروط آن	۲
فصل اول در خلافت عامہ	؍؍
مسئلہ واجب بالکفایہ است بر مسلمین تا قیامت نصب خلیفہ مستجمع شروط	۳
مسئلہ شروط خلافت	؍؍
مسئلہ در طرق انعقاد خلافت	۵
مسئلہ در بیان انچہ بر رعیت واجب است از طاعت خلیفہ	۷
فصل دوم در لوازم خلافت خاصہ	۸
مسالک سہ گانہ دال بر افضلیت خلفا بترتیب خلافت	۱۶
فصل سوم در تفسیر آیات دالہ بر خلافت خلفا و بر لوازم خلافت خاصہ	۱۸
مقدمہ کثیر الفوائد	۲۴
فصل چہارم در روایت احادیث و آثار دالہ بر خلافت خلفا بتصریح یا تلویح و بر اثبات لوازم خلافت خاصہ	۵۵
مسند ابوبکر صدیق رض	۵۶
مسند عمر بن الخطاب رض	۵۸
مسند عثمان بن عفان رض	۶۴
مسند علی بن ابیطالب رض	۶۶
مسند بقیہ عشرہ مبشرہ	۷۱
مسانید مکثرین از اصحاب	۷۴

مضمون	صفحہ
مسانید مہاجرین	۸۹
مسانید انصار	۹۵
مسانید سائر الصحابہ رض	۱۰۰
ذکر شیء من اقوال السادۃ الاشراف	۱۰۶
فذلکۃ الفصل	۱۰۹
فصل پنجم در تقریر فتنی کہ آنحضرت صلعم بلفظ انہا بعد انقضاء خلافت خاصہ فرمودہ اند مشتمل بر دو مقصد	۱۲۲
مقصد اول در فتنی کہ متصل انقضاء خلافت پیش آیند	؍؍
تنبیہات تتمہ مقصد بالا	۴۳
مقصد دوم در فتنی کہ تا دا تا قیامت شوند	۱۴۸
فتنہ اول مشتمل بر حادثہ عظیمہ	۱۵۲
فتنہ ثانیہ مشتمل بر چند سوانح	۱۵۴
فتنہ ثالثہ	۵۵
فصل ششم در عموم تعریفات قرآن دالہ بر صفات خلافت خاصہ خلفا و فضائل و سوابق خلفا و آیات موافقہ خلفا و آیاتی کہ بسبب نزول آنہا خلفا بودہ اند از سورہ فاتحہ تا آخر قرآن	۱۵۸
فصل ہفتم در اقامت دلیل عقلی بر خلافت خلفا مشتمل بر دو مقصد	۲۵۵
مقصد اول تنقیح معنی خلافت خاصہ	۲۵۶
نکتہ اولی تشریح تتمہ تقدیر است	۲۵۸
نکتہ دوم معنی ارسال رسل	۲۵۹
نکتہ سوم خلافت ظاہری دارد و باطنی	؍؍

مضمون	صفحہ
نکتہ چہارم معنی خلیفہ خاص پیغمبر صلعم	۲۶۰
نکتہ پنجم تشبیہ پیغمبر صلعم [illegible]	۲۶۳
نکتہ ششم [illegible]	[illegible]
[illegible]	۲۹۰
آثار جمیلہ صدیق اکبر رض	[illegible]

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ الذی بعث الینا اشرف الرسل داعیا الی اقوم السبل وجعل اصحابہ وزراءہ فی عہدہ وخلفاءہ من بعدہ لیتم النعمۃ وتعم الرحمۃ واشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ واشہد ان محمدا عبدہ ونبیہ الذی لا نبی بعدہ صلی اللہ وسلم علیہ وعلی آلہ وصحبہ اجمعین

اما بعد میگوید فقیر حقیر **ولی اللہ** عفی عنہ کہ درین زمان بدعت تشیع آشکارا شد ونفوس عوام بشبہات ایشان متشرب گشت واکثر اہل این اقلیم در اثبات خلافت خلفاء راشدین رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین شکوک بہم رسانیدند لاجرم نور توفیق الہی در دل این بندہ ضعیف علمی را مشروح ومبسوط گردانید تا آنکہ بعلم الیقین دانستہ شد کہ اثبات خلافت این بزرگواران اصلی ست از اصول دین تا وقتی کہ این اصل را محکم نگیرند ہیچ مسئلہ از مسائل شریعت محکم نشود زیرا کہ اکثر احکامی کہ در قرآن عظیم مذکور شدہ مجمل است بدون تفسیر سلف صالح بحل آن نتوان رسید واکثر احادیث خبر واحد محتاج بیان بغیر روایت جماعہ از سلف آن را واستنباط ایشان ازان متمسک نگردد وتطبیق احادیث متعارضہ بدون سعی این بزرگواران صورت نگیرد وہمچنین جمیع فنون دینیہ مثل علم قراءۃ وتفسیر وعقائد وعلم سلوک بغیر آثار این بزرگواران متاصل نشود وقدوہ سلف درین امور خلفاء راشدین ست وتمسک ایشان باذیال خلفا جمع قرآن ومعرفت قراءۃ متواترہ از شاذہ مبتنی بر سعی خلفا است وقضایا وحدود واحکام فقہ وغیر آن ہمہ مترتب بر تحقیق ایشان ہرکہ در شکستن این اصل سعی میکند فی الحقیقت ہدم جمیع فنون دینیہ میخواہد ونیز دانستہ شد کہ مدبر السموات والارض تبارک وتعالی چنانچہ سائر شرائع را اولا در مرتبہ کلام نفسی در ازل الازال معین ومقرر گردانید واشارہ بہمان مرتبہ است آیہ کریمہ اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتٰبِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ بعد ازان بر قلب مبارک حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اجمالا تارۃ وتفصیلا اخری فرود آورد وبعد ازان آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نصا تارۃ واشارۃ اخری بیان آن فرمودند تا آنکہ آنچہ مراد حق بود ظاہر شد وحجۃ اللہ قائم گشت وتکلیف عباد بآن اعتقادا وعملا بظہور رسید ہمچنان خلافت خلفاء راشدین اولا در کلام نفسی مقرر شد ودر قرآن عظیم اجمالا فرود آمد بعد ازان

رں آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بطریق منام تارۃ وبطریق فراست و بتعبیر منامات صحابہ اُخری این مجمل
مفصل گشت و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از آن علم شریف لفظاً و اشارۃ خبر دادند تا آنکہ تکلیف عباد باستخلاف این بزرگواران
اعتقاداً و عملاً متحقق شد و پردہ از روی کار برانداختہ گشت و اہل قرن اول بموجب آن بجان و دل عمل کردند بر خلاف آنچہ
متاخرین اشاعرہ تقریر میکنند کہ خلافت ایشان منصوص نیست مطلقاً یا بنص جلی نیست بلکہ امر اجتہادی است کہ اہل عصر بنا بر اجتہاد
بران اتفاق نمودند و بر خلاف آنچہ شیعہ گمان میکنند کہ در قرن اول حیف عظیم رفتہ بسبب طلب دنیا خلافت را از مستحق آن غصب کردند
و بر غیر مستحق اتفاق نمودند استغفر اللہ من جمیع ما کرہ اللہ و نیز دانستہ شد کہ تطبیق در اختلاف علما در آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم استخلاف نمودند یا نہ بآن وجہ تواند بود کہ استخلاف گاہی اطلاق کردہ میشود بر مجرد تنبیہ شارع بر مکلف بودن عباد
بانقیاد این جماعہ و گاہی بر ہیئت معتادہ نزدیک وصیت بولایت عہد از جمیع اہل حل و عقد و تنصیص بلفظ استخلاف و تا آنکہ
ہر یکی معنی را ارادہ کردہ است و بحسب آن گفتہ و مشاورات صحابہ بحفظ احادیث بود و استنباط از نصوص و تذکر معانی مستخرجہ از ما خذ
بسیار و مانند آن و تطبیق در میان اختلاف علما در آنکہ خلافت بنص جلی ست یا خفی بآن وجہ واقع ست کہ جمعی را آیہ اجمالی با حدیثی کہ
تفسیر آن است مربوط با ہم منظور شد بنص جلی قائل شدند و جمعی آیہ را جدا دانستند و حجاب اجمال او را نتوانستند برانداخت و احادیث
را جدا و آنرا ملحق بآیہ نساختند باز احادیث اخبار آحاد بود و متفق در معنی اثبات خلافت کہ قدر مشترک ست جمعی را نظر بر حدیثی
دون حدیثی افتاد و دانستند کہ خبر واحد ست و جمعی را نظر بر ہمہ دفعۃ واحدۃ افتاد متواتر بالمعنی شناختند و چنانکہ نور توفیق این
علم را مبسوط نمود داعیہ نشر آن کتابا تارۃ و خطابا اخری نیز بخاطر ریخت اخرج ابن ماجہ عن جابر رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم اذا لعن آخر ہذہ الامۃ اولہا فمن کتم حدیثا فقد کتم ما انزل اللہ عز وجل بنا و علی ذالک ورقی چند درین مسئلہ
نوشتہ شد و بہ **ازالۃ الخفا عن خلافۃ الخلفا** مسمی گشت و بر دو مقصد منقسم کردہ آمد **مقصد اول**
در بیان معنی خلافت عامہ و خاصہ و شرط آن و آنچہ متعلق بآن ست و تقریر ادلہ بر خلافت ایشان و حل اختلاف اہل
در میان خویش کہ خلافت بنص بود یا باجتہاد **مقصد ثانی** در مآثر خلفاء اربعہ و ہذا اوان الشروع فی المقصود و بحول
توفیقہ استمسک و علی فضلہ التوکل و الی کلاءتہ و حفظہ کل امر افوض حسبنا اللہ و نعم الوکیل و لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم
مقصد اول مشتمل ست بر فصول چند **فصل اول** در خلافت عامہ **مسئلہ** در تعریف خلافت ہی الریاسۃ العامۃ فی التصدی
لاقامۃ الدین باحیاء العلوم الدینیۃ و اقامۃ ارکان الاسلام و القیام بالجہاد و ما یتعلق بہ من ترتیب الجیوش و الفرض
للمقاتلۃ و اعطائہم من الفیء و القیام بالقضاء و اقامۃ الحدود و رفع المظالم و الامر بالمعروف و النہی عن المنکر نیابۃ
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم - تفصیل این تعریف آنکہ معلوم بالقطع ست از ملت محمدیہ علی صاحبہا الصلوات و التسلیمات
کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم چون مبعوث شدند برای کافہ خلق اللہ با ایشان معاملہ ہا کردند و تصرفہا نمودند و برای
ہر معاملہ ابواب تعیین فرمودند و اہتمام عظیم در ہر معاملہ مبذول داشتند چون این معاملات را استقرا نمائیم و از جزئیات بکلیات
و از کلیات بکلی واحد کہ شامل ہمہ باشد انتقال کنیم جنس اعلی آن اقامت دین باشد کہ متضمن جمیع کلیات است و تحت وی
اجناس دیگر باشند یکی از آن احیاء علوم دین ست از تعلیم قرآن و سنت و تذکیر و موعظت قال اللہ تعالی

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْآيَة ومستفیض شد که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم تعهد میکردند صحابه را بتذکیر و موعظت — و دیگر اقامت ارکان اسلام است زیرا که مستفیض شد که
امامت جمع و اعیاد و جماعت خود میکردند و نصب امام در هر محلی میفرمودند و اخذ زکوة و صرف آن بر مصارف مینمودند و عمال
را برای این معنی منصوب می ساختند و همچنین شهادت بر هلال رمضان و هلال عید می شنیدند و بعد ثبوت شهادت حکم
به صوم و فطر میفرمودند و حج را خود اقامت نمودند و سال نهم که حضور شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مکه متحقق نشد
حضرت ابوبکر صدیق را فرستادند تا اقامت حج نماید و قیام آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجهاد و نصب امرا و بعث جیوش و
سرایا و قیام آنحضرت بقضا و خصومات و نصب قضاة در بلاد اسلام و اقامت حدود و امر معروف و نهی منکر مستغنی
از آنست که به تنبیه احتیاج داشته باشد چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم برفیق اعلی انتقال فرمودند واجب شد اقامت
دین بهمان تفصیل که گذشت و اقامت دین موقوف افتاد بر نصب شخصی که اهتمام عظیم فرماید درین امور ثواب را بآفاق فرستد
و بر حال ایشان مطلع باشد و ایشان از امر وی تجاوز نکنند و بر حسب اشاره وی جاری می شوند و آن شخص خلیفه آنحضرت باشد
و نائب مطلق وی پس از کلمه ریاست عامه بر آمدند علمای مسلمین که بتعلیم علوم دینیه مشغول شوند و قضاة امصار و امرای جیوش
که بامر خلیفه اقامت آن معنی نمایند و در عصر اول موعظت و تذکیر ضمیمه خلافت بود قال صلی الله علیه وسلم لا یقص الا امیر
او مامور او مختال و از لفظ فی التصدی لاقامة الدین بر آمد شخصی که ریاست و غلبه بر اهل آفاق پیدا کند و متصدی شود
اخذ باج را من غیر و جه شرعی مثل ملوک جابره متغلبه و از لفظ تصدی بر آمد شخصی که قابلیت اقامت دین بر وجه اکمل داشته
باشد افضل اهل زمان خود بود لیکن بالفعل از دست وی چیزی ازین امور بر نیاید پس خلیفه مختفی و غیر منصور و غیر متسلط اشتباه
و در قید نیابة عن النبی صلی الله علیه وسلم بر می آرد از مفهوم خلیفه انبیا را هر چند در قرآن عظیم حضرت داود را علیه السلام خلیفه
شد زیرا که سخن در خلافت آن حضرت است صلی الله علیه وسلم و حضرت داود خلیفة الله بودند لهذا حضرت ابوبکر صدیق رضی
الله عنه باسم خلیفة الله در فرمودند که مرا خلیفه رسول الله صلی الله علیه وسلم میگفته باشید مسئله واجب بالکفایه است بر
مسلمین الی یوم القیامة نصب خلیفه مستجمع شروط بچند وجه یکی آنکه صحابه رضوان الله علیهم اجمعین بنصب خلیفه و تعیین
او پیش از دفن آنحضرت صلی الله علیه وسلم متوجه شدند پس اگر از شرع وجوب نصب خلیفه ادراک نمیکردند برین امر خطیر اقدام
نمی ساختند و این وجه اثبات دلیل شرعی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم می نماید بر وجه اجمال دوم آنکه در حدیث وارد شده
من مات ولیس فی عنقه بیعة مات میتة جاهلیة یعنی هر که بمیرد حال آنکه نیست در گردن او بیعت خلیفه مرده است بمرگ جاهلیت
و این نص شرع است تفصیلا سوم آنکه خدا تعالی جهاد و قضا و احیای علوم دین و اقامت ارکان اسلام و دفع کفار از حوزه
اسلام فرض بالکفایه گردانیده و آنهمه بدون نصب امام صورت نگیرد و مقدمه واجب واجب است کما صحابه برین وجه تنبیه نموده
مسئله در شروط خلافت — و اصل درین مسئله آن است که معنی خلافت چنانکه گذشت متضمن است احیای علوم دین را
و اقامت ارکان اسلام و امر معروف و نهی منکر و قیام بامر جهاد و قضا و اقامت حدود در اینجا پس هر چه شرط هر یکی ازین امور
باشد شرط خلافت است و زیاده از آن شرطی دیگر بمقتضای حدیث مستفیض و آن قرشیت است چون این اصل دانسته شد خوض

در تفصیل نمائیم از انجمله شرط قطعی و ... است که مسلمان باشد زیرا که ریاست مسلمین را نمی شزد مگر مسلمان را کما قال الله تعالی
ولن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلا و پر ظاهر است که این معانی از غیر مسلمان سرانجام نشود و اگر خلیفه کافر گردد
العیاذ بالله واجب شود خروج بروی پس نصب کافر اولا اولی است بآنکه درست نباشد و از انجمله آنست که عاقل و
بالغ باشد زیرا که مجنون و سفیه و صبی محجورند از تصرفات جزئیه خویش قال الله تعالی ولا تؤتوا السفهاء اموالکم
چون بر مال خود قادر نباشند بر اموال و رقاب مسلمین البته تسلط ایشان صحیح نباشد و کارهای مطلوب از استخلاف بالقطع از
جماعه سرانجام نمی شود و از انجمله آنست که ذکر باشد نه امراة زیرا که در حدیث بخاری آمده ما افلح قوم ولوا امرهم امراة
چون بسمع مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم رسید که اهل فارس دختر کسری را بپادشاهی برداشته اند فرمود رستگار نشد
قومی که والی امر پادشاهی خود ساختند زنی را و زیرا که امراة ناقص العقل و الدین است و در جنگ و پیکار بیکار و قابل حضور محافل و
مجالس نی پس از وی کارهای مطلوبه بر آید - و از انجمله آنست که حر باشد زیرا که عبد قابل شهادت در خصومات نیست و نزد مردم
حقیر و مهان و واجب است بروی مشغول بودن بخدمت سید خود - و از انجمله آنست که متکلم و سمیع و بصیر باشد زیرا که لازم
است بر خلیفه حکم کردن بوجهی که در مقصد او اشتباه واقع نشود و معرفت مدعی و مدعا علیه و مقر و مقرله و شاهد و مشهود علیه
و استماع کلام این جماعه و واجب است بروی تولیت قضاة امصار و نصب عمال و امر کردن مر جیوش را بآنچه در جهاد پیش آید
و اینهمه بدون سلامت اعضا متحقق نشود و مقدمه واجب واجب است - و از انجمله آنست که شجاع باشد و صاحب رای در حرب و
سلم و عقد ذمه و فرض مقاتله و تعیین امرا و عمال و صاحب کفایة یعنی دغه و سست نباشد و نه نا کرده کار که خبط کند در امور
و نتواند سرانجام داد آن مهمات را زیرا که جهاد و تجهیز شجاع و صاحب رای را و کافی صورت نه بندد و آن مطلب اعظم است از مطالب
خلافت - و از انجمله آن است که عدل باشد یعنی مجتنب از کبائر غیر مصر بر صغائر و صاحب مروت باشد نه هرزه گرد و
خلیع العذار زیرا که در شاهد و قاضی و راوی حدیث هرگاه این معانی شرط است پس در ریاست عامه که زمام خلق بدست
او افتد اولی است بآنکه شرط باشد قال الله تبارک و تعالی ممن ترضون من الشهداء و مرضی بودن صفت
است بعدالت و مروت - و از انجمله آنست که مجتهد باشد زیرا که خلافت متضمن است قضا و احیاء علوم دین و امر معروف و نهی منکر را
و اینهمه بدون مجتهد صورت نگیرد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم القضاة ثلثة واحد فی الجنة و اثنان فی النار فاما الذی
فی الجنة فرجل عرف الحق فقضی به فهو فی الجنة و رجل عرف الحق فحکم فجار فی الحکم فهو فی النار و رجل قضی للناس علی
جهل فهو فی النار رواه ابو داود و اصل معنی اجتهاد آنست که جمله عظیمه از احکام فقه دانسته باشد بادله تفصیلیه از کتاب و
سنت و اجماع و قیاس و هر حکمی را منوط بدلیل او شناخته باشد و ظن قوی بهمان دلیل حاصل کرده پس درین زمانه
مجتهد نمیتواند شد مگر کسیکه جمع کرده باشد پنج علم را علم کتاب قراءة و تفسیرا و علم سنت باسانید آن و معرفت صحیح و ضعیف
در آن و علم اقاویل سلف در مسائل تا از اجماع تجاوز نشاید و نزد یک اختلاف علی قولین قول ثالث اختیار نکند و علم عربیت از
لغت و نحو و غیر آن و علم طرق استنباط و وجوه تطبیق بین المختلفین بعد از ان اعمال فکر کند در مسائل جزئیه و هر حکمی را منوط
بدلیل او شناسد و لازم نیست که مجتهد مستقل باشد مثل ابی حنیفه و شافعی بلکه مجتهد منتسب که تحقیق سلف رشته و استدلالا

ایشان فهمیده ظن قوی در هر مسئله بهم رساند کافی است و تحقیق آنست که احیاء تفسیر قرآن نیز بغیر این علوم هیچگاه میسر نیست لیکن معتبر اینجا احادیث اسباب نزول و مناسب وست و آثار سلف در باب تفسیر و حفظ و قوت فهم سیاق و سباق و توجیه و مانند آن و بر علم تفسیر قیاس باید کرد جمیع فنون دینیه را والله اعلم — و در زمان صحابه اکثر این شروط لازم نبود همین معرفت قرآن و حفظ سنت در کار می شد زیرا که عربیت زبان ایشان بود و بغیر تعلیم نحو تفهیم کلام عربی میسر میشد و هنوز احادیث منتشر نشده خامل نشده و اختلاف سلف پدید نیامده بود — و از انجمله آنست که قریشی باشد باعتبار نسب آبا خود زیرا که حضرت ابوبکر صدیق صرف کردند انصار را از خلافت باین حدیث که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند الائمة من قریش و ابوهریره و جابر روایت میکنند الناس تبع لقریش فی هذا الشأن و ابن عمر روایت میکنند لا یزال هذا الأمر فی قریش ما بقی منهم اثنان و معاویه بن ابی سفیان روایت میکند ان هذا الأمر فی قریش لا یعادیهم احد الا کبه الله علی وجهه ما اقاموا الدین و غیر این طرق طرق دیگر هم این حدیث را ثابت است بجهت اختصار بر ینقدر اکتفا نمودیم و اختلاف کرده اند در اشتراط کتابت جمعی اثبات آن کرده اند بملاحظه آنکه بسیاری از امور دینیه موقوف است بر معرفت خط از علم کتاب و سنت و انشاء احکام و فهم آنها و بعض رد کرده اند آنرا بآنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم امی بودند و حق آنست که بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین امر قیاس نمیتوان کرد و دیگری را الیوم معرفت دین موقوف است بر شناختن خط و بسیاری از مصالح منوط بنوشتن با الجمله چون این شروط در شخصی موجود باشد مستحق خلافت شود و اگر او را خلیفه سازند و خلافت را برای او عقد کنند خلیفه راشد شود و غیر مستجمع این شروط را اگر خلیفه سازند ساعیان خلافت او عاصی گردند لیکن اگر تسلط یابد حکم او فیما یوافق الشرع نافذ باشد برای ضرورت که بر داشتن او از مسند خلافت اختلاف امت پیدا کند و هرج و مرج پدید آرد و مسئله در طرق انعقاد خلافت — انعقاد خلافت بچهار طریق واقع شود — طریق اول بیعت اهل حل و عقد است از علما و قضاة و امرا و وجوه ناس که حضور ایشان میسر شود و اتفاق اهل حل و عقد جمیع بلاد اسلام شرط نیست زیرا که آن ممتنع است و بیعت یک دو کس فائده ندارد زیرا که حضرت عمر در خطبه آخر خود فرموده اند فمن بایع رجلا علی غیر مشورة من المسلمین فلا یبایع هو والذی بایعه تغرة ان یقتلا و انعقاد خلافت حضرت صدیق بطریق بیعت بوده است طریق دوم استخلاف خلیفه است مستجمع شروط را یعنی خلیفه عادل بمقتضای نصح مسلمین شخصی را از میان مستجمعین شروط خلافت اختیار کند و جمع نماید مردمان را و نص کند باستخلاف وی و وصیت نماید باتباع وی پس این شخص میان سائر مستجمعین خصوصیتی پیدا کند و قوم را لازم است که همان شخص را خلیفه سازند انعقاد خلافت حضرت فاروق بهمین طریق بود و طریق سوم شوری است و آن آنست که خلیفه شائع گرداند خلافت را در میان جمعی از مستجمعین شروط و گوید از میان این جماعه هر کرا اختیار کنند خلیفه او باشد پس بعد موت خلیفه تشاور کنند و یکی را معین سازند و اگر برای اختیار شخصی یا جمعی را معین کند اختیار همان شخص یا همان جمع معتبر باشد و انعقاد خلافت ذی النورین بهمین طریق بود که حضرت فاروق خلافت را در میان شش کس شائع ساختند و آخر عبدالرحمن بن عوف برای تعیین خلیفه مقرر شد و وی حضرت ذی النورین را اختیار نمود و طریق چهارم استیلاست چون خلیفه بمیرد و شخصی متصدی خلافت گردد بغیر بیعت و استخلاف و همه را بر خود جمع سازد باستیلاف قلوب یا بقهر و نصب قتال خلیفه شود و لازم گردد بر مردمان

اتباع فرمان او در آنچه موافق شرع باشد و این دو نوع است یکی آنکه متولی مستجمع شروط باشد و تصرف منازعین کند بصلح و تدبیر از
غیر ارتکاب محرمی و تقسیم جائز است و رخصت و انعقاد خلافت معاویة ابن ابی سفیان بعد حضرت مرتضی و بعد صلح امام حسن بهمین نوع بود
دیگر آنکه مستجمع شروط نباشد و تصرف منازعین کند بقتال و ارتکاب محرم و آن جائز نیست و فاعل آن عاصی است لیکن واجب است
قبول احکام او چون موافق شرع باشد و اگر عمال او اخذ زکوة کنند از ارباب اموال ساقط شود و چون قاضی او حکم نماید نافذ گردد
حکم او و همراه او جهاد میتوان کرد و این انعقاد بنا بر ضرورت است زیرا که در عزل او افنای نفوس مسلمین و ظهور هرج و مرج شدید لازم
می آید و بیقین معلوم نیست که این شدائد مفضی شود بصلاح یا نه محتمل که دیگری بدتر از اول غالب شود پس ارتکاب بدفین که قبح او متیقن
است چرا باید کرد و برای مصلحتی که موهوم است و محتمل و انعقاد خلافت عبدالملک بن مروان و اول خلفای بنی عباس همین نوع بود و بالجمله
اگر شخصی متفرد باشد در زمان خود بشروط خلافت یا جمعی هستند متصف بشروط خلافت و این شخص افضل همه است منعقد نشود خلافت
او بغیر یکی از طرق مذکوره زیرا که صفتی که وی دارد بدون تسلط یا بیعت خلاف منقطع نشود و فتنه ساکن نگردد و لهذا جماعه از صحابه بعد
انتقال آنحضرت صلی الله علیه وسلم برفیق اعلی مبادرت کردند به بیعت حضرت صدیق و اکتفا ننمودند بر افضلیت او و اهل علم تکلم
کرده اند در آنکه خلافت حضرت مرتضی بکدام طریق از طرق مذکوره واقع شد مقتضای کلام اکثر آنست که به بیعت مهاجرین و انصار که در مدینه
حاضر بودند خلیفه شدند و اکثر نامهای حضرت مرتضی که باهل شام نوشته اند شاهد این معنی است و جمعی گفته اند که بشوری انعقاد
خلافت ایشان شد زیرا که مشوره استقرار یافت بر آنکه خلیفه عثمان باشد یا علی چون عثمان نماند علی متعین شد و فیه ما فیه در ذیل
این مسئله نکته باید فهمید اینجا سوالی متوجه می شود و تقریرش آنکه تو قائلی بآنکه خلافت حضرت شیخین بنص بود از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
پس انعقاد خلافت صدیق به بیعت اهل حل و عقد و خلافت فاروق باستخلاف بر قول تو چگونه درست آمد جواب گوئیم مقصود ما آنست
که بنص آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم شد خلیفه ساختن حضرت صدیق و فاروق در زمان مخصوص و بایشان متوجه شدن و عقد
خلافت برای ایشان بستن و امتثال امر ایشان نمودن در آنچه متعلق است بخلیفه لیکن وجود خلافت بالفعل معلق به بیعت اهل حل و عقد
بود یا باستخلاف مثل آنکه نماز فرض شد بر زید در کلام ازلی و بنص شارع و تعلق حکم وجوب بالفعل منوط گشت بدخول وقت پس
باعتبار حکمت اسباب و علل نسبت کرده میشود انعقاد خلافت را به بیعت اهل حل و عقد یا باستخلاف و همچنین بیقین میدانیم که شارع
علیه الصلوة والسلام نص فرموده است بآنکه امام مهدی در دامان قیامت موجود خواهد شد و وی عند الله و عند رسوله امام برحق
است و پر خواهد کرد زمین را بالعدل و الانصاف چنانکه پیش از وی پر شده باشد بجور و ظلم پس باین کلمه افاده فرموده اند استخلاف
امام مهدی را و واجب شد اتباع وی در آنچه تعلق بخلیفه دارد و چون وقت خلافت او آید لیکن این معنی بالفعل نیست مگر نزد ظهور
امام مهدی و بیعت با او میان رکن و مقام باز مشوره قوم برای خلافت صدیق یا خلیفه ساختن صدیق حضرت فاروق را برای
خود و عزم کردن عبدالرحمن بن عوف برای ذی النورین مستلزم آن نیست که اینجا نصی نباشد بلکه ظاهر آنست که این بزرگان
نصی یا اشارتی از شارع دست آویز خود ساخته اند و مشهور شد در میان مردم نسبت بایشان چنانکه گویند ابوحنیفه این را [illegible]
ساخته و شافعی این را واجب نموده است یا گویند حضرت فاروق این را حلال گردانید و موعد تفصیل این سخن باب هفتم است از این
رساله والله اعلم مسئله در بیان آنچه بر خلیفه واجب است از امضای مصالح مسلمین اصل درین مسئله نظر کردن در معنی

قضاة و امرا و رؤسا ۱۲ — خلیفه کردن ۱۲ — ای متصل زمان قیامت ۱۲

خلافت و دانستنِ مقدمات اقامتِ دین که بغیر آنها اقامتِ دین متصور نشود و تکمیلات او که بدون آنها علی الاکمل وجه تحقق نپذیرد
واجب است بر خلیفه نگاه داشتن دین محمدی صلی اللہ علیہ وسلم بر صفتی که بسنت مستفیضه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت
شده و اجماع سلفِ صالح بران منعقد گشته بانکار بر مخالف و انکار بر آن و جهی تواند بود که قتل کند مرتدین و زنادقه را و زجر نماید
مبتدعه را دیگر اقامتِ ارکانِ اسلام نمودن از جمعه و جماعات و زکوة و حج و صوم بآنکه در محل خود بنفس خود اقامت نماید و در
مواضع بعیده ائمه مساجد و مصدقان را نصب فرماید و امیر الحج معین نماید و احیاءِ علوم دین کند بنفس خود قدری که میسر شود و
مقرر سازد مدرسین را در هر بلدی چنانکه حضرت عمر رضی اللہ عنہ عبد اللہ بن مسعود را با جماعه در کوفه نشاند و معقل بن یسار و عبد اللہ
بن معقل را به بصره فرستاد و فیصل کند میان اهلِ خصومت یعنی قضا کند در دعاوی و نصب قضاة نماید برای آن و نگاه دارد
بلاد اسلام را از شر کفار و قطاع طریق و متغلبان و حصر نماید دار الاسلام را با فواج و آلات جنگ مشحون سازد و جهاد نماید
با اعداء اللہ ابتداءً و دفعاً و ترتیب دهد جیوش را و فرض ارزاق کند برای مقاتله و اخذ جزیه و خراج و قسمت آن نیز بر غزاة
بعمل آرد و تقدیر عطایای قضاة و مفتیان و مدرسان و واعظان و ائمه مساجد باجتهاد خود نماید بغیر اسراف و تقتیر و نائب گیرد
در کارها امناء عدول را و اهل نیکخواهی را و همیشه در پیشانیدن امور و تصفح احوال رعیت و افواج و امراءِ امصار و جیوش و غزاة
و قضاة و غیر ایشان مقید باشد تا خیانتی و حیفی در میان نیاید و سپردن کارهای مسلمین بکفار اصلا درست نیست حضرت عمر ازین
امر نهی شدید فرموده اند اخرج شیخ الشیوخ العارف السهروردی قدس سره فی العوارف عن وثیق الرومی قال کنت مملوکا
لعمر فکان یقول لی اسلم فانک ان اسلمت استعنت بک علی امانة المسلمین فانه لا ینبغی ان استعین علی امانتهم بمن لیس منهم
قال فابیت فقال عمر لا اکراه فی الدین فلما حضرته الوفاة اعتقنی فقال اذهب حیث شئت این ست بیان انچه واجب ست بر
خلیفه بطریق اختصار و ایجاز **مسئله** در بیان انچه بر رعیت واجب است از طاعت خلیفه لازم ست بر مسلمین هرچه
امر فرماید خلیفه از مصالح اسلام و از آنچه مخالفِ شرع نباشد خواه خلیفه عادل باشد خواه جائر و اگر قوم در مذاهب فروع مختلف
باشند و خلیفه حکم فرماید بامری که مجتهد فیه ست غیر مخالفِ کتاب و سنتِ مشهوره و اجماع سلف و قیاس جلی بر اصل واضح الثبوت
لازم ست سخن او شنیدن و بمقتضای قضاء او رفتن هر چند موافق مذهب محکوم علیه نباشد و حرام ست خروج بر سلطان بعد از آنکه
مسلمین برو مجتمع شدند مگر آنکه کفر بواح ازوی دیده شود و اگرچه آن سلطان مستجمع شروط نباشد و خروج بر خلیفه لابد نوع قوا
بود یکے آنکه خلیفه کافر شود و بانکار ضروریات دین و العیاذ باللہ درین صورت واجب ست خروج برو و قتال با وی و این
قتال اعظم انواع جهاد ست تا اسلام متلاشی نگردد و کفر غالب نشود دیگر آنکه خروج کند برای نهب اموال و قتل نفوس و تحلیل
فروج بغیر تاویل شرعی سیف را حکم سازد نه قانون شرع را و حکم این جماعه حکم قطاع طریق ست دفع کردن ایشان و از هم
متفرق ساختن جماعه ایشان را واجب ست سوم آنکه خروج کند بنیت اقامت دین و تقریر کند در خلیفه و احکام او شبهه را پس آن تاویل اگر
باطل باشد قطعا هیچ اعتبار ندارد مانند تاویل اهل ردت و مانعین زکوة در زمان صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ و معنی قطعیت
بطلان تاویل آن ست که مخالف نص کتاب یا سنت مشهوره یا اجماع یا قیاس جلی واقع شود و اگر آن تاویل مجتهد فیه است
یا قطعی البطلان آن قوم بغاة باشند و در زمان اول حکم این قوم حکم مجتهد مخطی بود و ان اخطأ فله اجر چون احادیث منع بغی

یعنی الامر الثابت ۱۲

که در صحیح مسلم وغیر آن مستفیض ست ظاهر شد واجماع است بران منعقد گشت امروز حکم بعصیان باغی کنیم اگر از خلیفه جور صریح صادر شود یا حکم بر خلاف شرع نماید ودران مسئله برهانے از جانب شرع پیش ما موجود است ومعنی برهان همان ست که تقریر کردیم جائز ست قیام بدفع ظلم مظلمه از خود وترک فرمانبرداری او وجمعی که رفیق سلطان شوند برای ایذای او عصاة باشند واگر دران مسئله برهانے از جانب شرع نیست صبر نماید وآفاتی راکه برسر وی میگذرد واز آفات سماویه شمرد ودست از قتال بازدارد واز اعظم انواع جهاد ست امر کردن خلیفه بمعروف ونهی او از منکر بغیر خروج بسیف وبباید که بلطف باشد دون العنف ودر خلوت باشد دون الجلوة تا فتنه برنخیزد وچون معنی خلافت وشروط خلیفه وآنچه متعلق ست بخلافت دانسته شد وقت آن رسید که باصل مقصد عود کنیم اثبات خلافت عامه براے خلفاء اربعه از اجلی بدیهیات ست چون مفهوم خلیفه وشروط اورا در ذهن تصور نمائیم واز احوال خلفاء اربعه آنچه مستفیض شده تذکر فرمائیم بالبداهت ثبوت شروط خلافت در ایشان وظهور مقاصد خلافت بالکلیه از ایشان ادراک کرده میشود واگر خفائی در ثبوت خلافت ایشان هست باعتبار اخذ معانی دیگر است در مفهوم خلافت چنانکه شیعه عصمت ووحی باطنی درامام شرط میکنند والا وجود اسلام وعقل وبلوغ وحریت وذکورة وسلامت اعضاء وقرشیت درین بزرگان محل بحث عاقلی نمی تواند بود وهیچ عاقلی انکار نمیتواند کرد که مقاتله اهل ردت وفتح بلاد عجم وبلاد روم ومدافعت جیوش کسری وقیصر بتدبیر وامر ایشان بوده ست وفی هذا الکفایة لمن اکتفی وشیعه باین قدر خود قائلند که حضرت شیخین خلافت را از دست حضرت مرتضی بغصب بردند وآن متصور نیست الا بکمال جرأت وتدبیر وائتلاف ناس با خود پس شجاعت ورای وکفایت را قایل شدند از انجهت که قصد نکردند باقیماند شرط اجتهاد وعدالت در اقاویل خلفا بباید تامل کرد ودر قضایای ایشان ومناظرات ایشان بدان طور کہ غوص بباید نمود تا اجتهاد ایشان اظهر من الشمس شود وتا حال هیچکس از مخالفان بردامن ایشان فسق ظاهر نه بسته ست هرزاری که خائیده اند مرجع آن امر مختلف فیه ست که جمهور اسلام آنرا نسیه انند الاهمین فرقه علیهم الله بعدله پس اثبات خلافت برای ایشان بمعنی مذکور مستغنی ست از برهان وآنچه درین باب مطلوب میشود تجرید معنی اوست از معانی دیگر وتحریر شروط خلافت وبیان مقاصد نصب خلیفه لاغیر واین امور را بتوفیق الله تعالی درین عجاله مبین ساختیم والحمد لله رب العلمین

فصل دوم در لوازم خلافت خاصه

در حدیث صحیح وارد شده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خبر دادند که چندگاه نبوت ورحمت خواهد بود وبعد ازان خلافت ورحمت بعد ازان ملک عضوض بعد ازان جبریت وعتو ودر بعض روایات خلافت بر منهاج نبوت واقع شده (بجای خلافت ورحمت) ونیز بثبوت رسیده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خبر دادند الخلافة بعدی ثلثون سنة وخدای عزوجل در چندین آیه از قران عظیم باوصاف وعلامات خلافتی که در کمال رضا ومحبوبیت است تلویح وتصریح فرمود واز انجمله آیة الَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وآیه وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ وآیه مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗۤ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ وآیه يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗ تا الی غیر ذلک من الآیات وصحابه در وقت مشاوره در تعیین خلیفه ببعض اوصاف نطق نموده اند چنانکه گفتند احق بهذا الامر ثانی اثنین وتوفی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو عنهم راض از استقرار این ادله وصفی چند محصل می شود زیاده از اوصافی که در خلافت

عامه گفته شد درین فصل میخواهیم که آن اوصاف را برشمریم و ثبوت آنها در خلفای اربعه رضوان الله علیهم بیان کنیم و با استجماع لوازم خلافت خاصه مقرون بقرشیت نسب تفسیر کرده است قتاده شیخ اهل البصره از تابعین حواریه را قال معمر قال قتاده الحواریون کلهم من قریش ابوبکر و عمر و عثمان و علی و حمزه و جعفر و ابو عبیده و عثمان بن مظعون و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص و طلحه و الزبیر و فسر قتاده فیما روی عنه روح بن القاسم الحواریین الذین تصلح لهم الخلافة کذا فی استیعاب ابن عبد البر و اصل در اعتبار این اوصاف سه نکته است نکته نخستین آنکه نفوس قدسیه انبیا علیهم السلام در غایت صفا و علو فطرت آفریده شده است و در حکمت الهیه بهمان صفا و علو فطرت مستوجب وحی گشته اند و ریاست عالم بایشان مفوض شده قال الله تعالی اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ و از میان امت جمعی هستند که جوهر نفس ایشان قریب بجوهر نفوس انبیا مخلوق شده و این جماعه در اصل فطرت خلفای انبیا اند در امت بمثال آنکه آئینه آهنی از آفتاب اثری قبول میکند که خاک و چوب و سنگ را میسر نیست این فریق که خلاصهٔ امت اند از نفس قدسیه پیغامبر صلی الله علیه و سلم بوجهی متاثر می شوند که دیگر از امیسر نمی آید و از انجا از آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرا گرفته اند بشهادت دل فرا گرفته اند گویا دل ایشان آنچیز را اجمالاً ادراک کرده بود و کلام آنحضرت صلی الله علیه و سلم شرح و تفصیل آن معانی اجمالی نمود و بعد از ایشان جماعه دیگر پایه بپایه فرود تر تا آنکه نوبت عوام مسلمین آید پس خلافت خاصه آنست که این شخص چنانکه در ظاهر حال رئیس مسلمین شود بحسب وضع طبیعی که مراتب استعدادات افراد بنی آدم ست در صفا و علو فطرت الامثل فالامثل نیز رئیس باشد تا ریاست ظاهر همدوش ریاست باطن گردد و این جماعه که بوضع طبیعی خلفای انبیا اند در شریعت مسمی اند بصدیقین و شهدا و صالحین و این مضمون مفاد می شود ازین دو آیه کریمه قال الله تعالی علی لسان عباده اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ و قال تبارک و تعالی اُولٰٓئِکَ مَعَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ مِّنَ النَّبِیّٖنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِیْنَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِکَ رَفِیْقًا پس درین دو آیه افاده فرمود که مطلوب مسلمین و مسئول ایشان در صلوات خویش و مطمح همم ایشان در سلوک مراتب قرب موافقت با جماعه منعم علیهم است مراد از منعم علیهم این چهار فریق اند و در جای دیگر یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَنْ یَّرْتَدَّ مِنْکُمْ عَنْ دِیْنِهٖ الی ان قال اِنَّمَا وَلِیُّکُمُ اللّٰهُ نیز اشاره بهمین معنی است یعنی ولی عوام مسلمین افاضل ایشان اند که باقامت صلوٰة و وصف محبیت و محبوبیت و غیر آن متصف اند و انمعنی را عبد الله بن مسعود بیان کرد اخرج ابو عمر فی خطبة الاستیعاب عن ابن مسعود قال ان الله نظر فی قلوب العباد فوجد قلب محمد صلی الله علیه و سلم خیر قلوب العباد فاصطفاه و بعثه برسالته ثم نظر فی قلوب العباد بعد قلب محمد صلی الله علیه و سلم فوجد قلوب اصحابه خیر قلوب العباد فجعلهم وزراء نبیه صلی الله علیه و سلم یقاتلون عن دینه و بیهقی مثل آن ذکر کرد الا انه قال فجعلهم انصار دینه و وزراء نبیه فما راٰه المومنون حسنا فهو عند الله حسن و ما راٰه قبیحا فهو عند الله قبیح و چنانکه اولویت این فریق در خلافت متحقق است اجتبا داین فریق آید و واجب است از اجتبا دیگران و بعضی از اوصاف مذکور علامات و خواص وارد آنحضرت صلی الله علیه و سلم در بیان مناقب صحابه گاهی نص فرموده اند باثبات این اوصاف ایشان و گاهی باثبات علامات و خواص تلویح ابلغ من التصریح ادا کرده نکته دوم آنکه خلیفه حقیقی پیغامبر مثل ... است گویا آنرا بر دهان خود می نهد بجهت بلند گردانیدن آواز ... کیفیت آن ...

بنا بر همچنان آنچه از تقاسیم رحمت الهی نصیب پیغامبر گشته و پیغامبر صلی الله علیه وسلم قبل از مباشرت آن برفیق اعلی
پیوسته بوجهی از وجوه سببیت و نائبیت آن معانی را بدست خلفا اتمام ساخته اند و بتحقیق آن همه راجع است به پیغامبر و
ایشان بمنزلهٔ جوارح پیغامبر شده اند لاغیر پس خلافت خاصه آنست که از خلیفه کارهائی که نصیب آنحضرت است صلی الله علیه
وسلم و منسوب بایشان است در قرآن عظیم و حدیث قدسی بدست وی سرانجام شود و آن حضرت صلی الله علیه وسلم انابت
او را تصریحاً و تلویحاً مرات کثیره اظهار فرموده باشند تا آن همه کارها در جریدهٔ اعمال حضرت پیغامبر صلی الله علیه وسلم
مرقوم گردد و ایشان شرف وساطت حاصل نموده باشند لاغیر چنانکه آیه ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي
الْاِنْجِيْلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ الآیه و این حدیث قدسی نیز شاهد آنست اِنّ الله نظر الی اهل الارض فمقتهم عربهم وعجمهم الا بقایا
من اهل الکتاب وقال انما بعثتک لابتلیک وابتلی بک رواه مسلم و آن قصه همان میماند که حضرت داود علیه السلام باقصی همت
متوجه بنای مسجد اقصی گشتند و آنکار از دست ایشان سرانجام نیافت لابد فرزندی را طلب کردند که بر دست وی تمام شود
و بعلاقه آنکه وی حسنه ایست از حسنات ایشان در جریدهٔ اعمال حضرت داود ثبت گردد که داود بانی مسجد اقصی است نکته
سیوم آنکه خلافت امر خطیر است و نفوس بنی آدم مجبول بر اتباع هوا و شیطان در بنی آدم جاری است مجری الدم چون خلافت
برای شخصی مستقر شود احتمال دارد که جور پیش گیرد و در مقاصد خلافت تهاون صریح بعمل آرد و ضرر این خلیفه در امت مرحومه
اشد باشد از ضرر ترک استخلاف وی و این احتمال کثیر الوقوع است نمی بینی که بادشاهان همه الا ما شاء الله درین مهلکه
گرفتار شده اند و می شوند تا وقتی که این احتمال برانداخته نشود و بوعدهٔ الهی یا باوصافی که نزد یک حصول آنها جور و تهاون
ممتنع عادی گردد و ظن قوی بعدل و قیام خلیفه بامر ملت بظهور رسد استخلاف اینچنین شخص خیر محض نباشد و نفوس بنی آدم باتقاء سنت
او اطمینان پیدا نکنند و کسیکه مرشد خلائق گردد و مربی ایشان در علم ظاهر و باطن محتمل که در علم و حال خود غلط کرده باشد
و دیگران ببعض قرائن متمسک شده همان غلط را رواج داده باشند و ما احسن ما قیل ع ای بسا ابلیس آدم روی هست
پس بهر دستی نشاید داد دست ¤ تا اعتماد بر علم و حال شخصی بحدیث مستفیض صادق مصدوق و بشارات او حاصل نشود این
کار ناتمام است پس خلافت کامله همانست که وثوق بصاحب آن ثابت شود بانضمام تنصیص شارع و بشارات او و خلافت عامه آنکه بتصحیح
عدالت خلیفه و علم او اکتفا کنیم چون این همه نکته مبین شد خوض در تفصیل نمائیم از جمله لوازم خلافت خاصه آن است که خلیفه
از مهاجرین اولین باشد و از حاضران حدیبیه و از حاضران نزول سورهٔ نور و از حاضران دیگر مشاهد عظیمه مثل بدر و تبوک
که در شرع تنویه بشأن آن مشاهد و وعدهٔ جنت برای حاضران آنها مستفیض شده اما آنکه از مهاجرین اولین باشد
از انجهت مطلوب است که خدای تعالی در شأن مهاجرین اولین میفرماید اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا بعد از آن فرمود
الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ بعد از آن فرمود الَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا
بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ حاصل معنی این آیات آنست که در باب مهاجرین اولین که اذن قتال برای ایشان
داده شد تعلیق میفرماید که اگر ایشان را تمکین فی الارض دهیم یعنی رئیس گردانیم اقامت صلوة کنند و ایتاء زکوة نمایند
و امر بمعروف و نهی منکر بعمل آرند و نهی منکر متناول است اقامت جهاد را زیرا که اشد منکرات کفر است و اشد نهی قتال فی

تناول ست اقامت حدود را و رفع مظالم را و امر بمعروف متناول است احیاء علوم دینیه را پس مقتضای این تعلیق لازم شد
شخصے از مهاجرین اولین که ممکن فی الارض شود از دست او مقاصد خلافت سرانجام یابد و در وعده الهی خلف نیست پس خلیفه
از مهاجرین اولین باشد این حاصل شود بیرے و اطمینان قلب متحقق گردد از خلافت وی و این خصلت نمونه عصمتے ست که برای
انبیا علیهم السلام ثابت ست و نیز میفرماید فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ و نیز میفرماید وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ و نیز میفرماید
الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِندَ اللَّهِ و اما آنکه از حاضران حدیبیه باشد
از انجهت مطلوب شد که خدا تعالی میفرماید مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ و برآخر وی میفرماید
ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ حاصل معنی این ایات آنست که بر دست جماعه
قواه و اعانه
مراد آنحضرت صلے الله علیه وسلم درین واقعه مبارکه حاضر بودند اظهار دین و اعلاء کلمة الله واقع خواهد شد پس چون این
صفت در خلیفه ثابت باشد اعتماد متحقق شود که مقاصد خلافت از وی سرانجام خواهد گرفت و در قرآن عظیم اثبات رضا برای
این فریق مقرر شد قال الله تعالی لَّقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ و در حدیث آمده عن جابر
عن رسول الله صلے الله علیه وسلم لن تلج النار احد شهد بدرا و الحديبية و عنه قال رسول الله صلے الله علیه وسلم لا يدخل النار
احد ممن بايع تحت الشجرة و اما آنکه از حاضران نزول سوره نور باشد از انجهت مطلوب ... میفرماید وَعَدَ اللَّهُ
الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ
لَهُمْ منکم راجع ست بحاضرین نزول آیه قاطبه زیرا که اگر جمیع مسلمین مراد می بودند لفظ منکم با کلمه الذین امنوا و عملوا الصالحات
لازم می آمد پس حاصل معنی آنست که وعده برای جمعی ست از شاهدان نزول آیه که ملمین بر وفق سعی ایشان جهاد
بعض ایشان بظهور خواهد رسید و اما آنکه از حاضران مشاهد خیر باشد از انجهت که اهل بدر افضل صحابه اند اخرج البخاری
عن معاذ بن رفاعة بن رافع الزرقي عن ابيه وكان ابوه من اهل بدر قال جاء جبرئيل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال
ما تعدون اهل بدر فيكم فقال من افضل المسلمين او كلمة نحوها قال وكذلك من شهد بدرا من الملائكة و در شان ایشان
وارد شده لعل الله اطلع على اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم او فقد وجبت لكم الجنة و در حاضران تبوک نازل
شد لَّقَد تَّابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مبنی برین اصل ست کلامی که ابن عمر رضی الله عنهما
گفته بود که با معاویة بن ابی سفیان بگوید احق بهذا الامر منک من قاتلک و قاتل اباک علی الاسلام اخرجه البخاری و کلام
عبد الرحمن بن غنم اشعری فقیه شام چون ابو هریره و ابو درداء از نزدیک حضرت مرتضی برگشتند و ایشان سفیر بودند
میان حضرت مرتضی و معاویه طلب میکرد که خلافت بگذارد و شوری گرداند در میان مسلمین فکان مما قال لهما عجبا منکما
کیف جاز علیکما ما جئتما به تدعوان علیا ان يجعلها شوری وقد علمتما انه قد بايعه المهاجرون والانصار واهل الحجاز
والعراق وان من رضيه خير ممن کرهه ومن بايعه خير ممن لم يبايعه واي مدخل لمعاوية في الشورى وهو من الطلقاء

الذين لا يجوز لهم الخلافة وهو وابوه رؤس الاحزاب فقد مات علے تميرها وثانيا بهرق بديته اخرجه ابو عمر في الاستيعاب واز لوازم
خلافت خاصه آنست که خلیفه مبشر به بهشت باشد یعنی بر زبان مبارک آنحضرت صلے الله علیه وسلم گذشته باشد که فلان شخص بخصوصه
او بغیر تعلیق شرطی از اهل بهشت است و عاقبت حال او نجات و سعادت ست زیراکه این بشارت افاده میفرماید قطعاً سعادت این شخص
ایمان او و تقوی او در آخر حال و آخر حال خلفا قیام بامر خلافت بود و ایشان در حالت خلافت از عالم گذشته اند و افاده
ظناً قریباً من الیقین که افعال او در سائر عمر خیر باشد و ایشان مجتنب باشند از معاصی و عامل بطاعات اگرچه
مغفرت مرتکب کبیره پیش اهل سنت و جماعت جائز قلیل الوجود ست لیکن اینجا تلبیس عظیم و تدلیس شدید لازم می آید و تلبیس و تدلیس از
حضرت صلے الله علیه وسلم منفی ست و بشارت خلفای اربعه به جنت بحد تواتر رسید بوجهی که احتمال خلاف آن نماند اولاً اجمالاً
در آیات مناقب مهاجرین و حضار حدیبیه و جیش العسرة و غیر آن و در احادیث مناقب مطلق صحابه و مناقب حاضران این مشاهد که ذکر آن احادیث
وارد و ثانیاً در ضمن عشره مبشره عن سعید بن زید و ثالثاً برای خلفای ثلثه عن ابی موسی و جابر و غیرهما و رابعاً برای شیخین عن
ابی سعید خدری و ابن مسعود و خامساً فرادی فرادی از جماعه کثیر از انجمله حدیث عثمان رفیقی فی الجنة و لعلی بستان فی الجنة
و از لوازم خلافت خاصه آنست که آنحضرت صلے الله علیه وسلم نص فرمایند که وی از طبقه علیای امت ست از صدیقین یا شهدا
و صالحین و محدث نیز شقیق صدیق ست و بیک اعتبار داخل در حد وی یا بیان علو درجه او در بهشت فرموده باشند و این لازم
بودن شخص هست از طبقه علیای امت یا رای او موافق باشد با وحی و آیات کثیره بر وفق رای او نازل شده باشد و این معنی نیز لازم
شخص هست از طبقه علیا یا بتواتر ثابت شود که سیرت او در عبادات و تقرب الی الله اکمل ست از سیرت سائر مسلمین و متحلی باشد بحجه
مرضیه و مقامات علیه و احوال سنیه و کرامات قویه یعنی چیزهائی که امروز باسم طریقه صوفیه مسمی میگردد و صاحب قوت القلوب بجمیع
در کتب خویش بیان کرده اند و همه را با احادیث و آثار محکم نموده و این نیز لازم صدیقیت و شهادت ست و این معنی در خلیفه
آن مطلوب شد که ریاست ظاهر او مقرون باشد بریاست باطن و تشبه کامل بآنحضرت صلے الله علیه وسلم پیدا کند و در عداد آیه کریمه
وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ
فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ و در عداد يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
داخل شود و ثبوت این معنی برای خلفای اربعه از ضروریات دین ست و ثابت باحادیث بیشمار از انجمله حدیث ابی هریره ان رسول الله
صلے الله علیه وسلم کان علی حراء هو و ابوبکر و عمر و عثمان و علی و طلحة و الزبیر فتحرکت الصخرة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اهدأ فما علیک الا نبی او صدیق او شهید اخرج الحدیث المسلم و الترمذی و حدیث انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صعد احدا
و ابوبکر و عمر و عثمان فرجف بهم فقال اثبت احد اراه ضربه برجله فانما علیک نبی و صدیق و شهیدان اخرجه البخاری و
الترمذی و از انجمله حدیث عثمان بمثل حدیث انس و فی آخره شهید صدیق رجال اخرجه النسائی و از انجمله حدیث ابی هریره اما انک
یا ابابکر اول من یدخل الجنة من امتی اخرجه ابو داود و حدیث جابر یا ابابکر اعطاک الله الرضوان الاکبر فقال بعض القوم
ما الرضوان الاکبر یا رسول الله قال یتجلی الله للعباد فی الآخرة عامة و یتجلی لابی بکر خاصة اخرجه الحاکم و نوزع فی تصحیحه
و الحاکم و حدیث عبد الله بن عمر ان رسول الله صلے الله علیه وسلم قال لابی بکر انت صاحبی علی الحوض و صاحبی

حاشیه:
آیه فتنه و مسألة … الخندق
پنهان کردن عیب … بزرگ
واولیا از خود به … بهشت و بوی این … غزوه … جیش العسرة …
بالکسر والسکون … جبل بمکه ۱۲
تجلی ای الظهور … باز …

فی الغار و از انجمله حدیث جعل الله الحق علی لسان عمر و قلبه بروایت ابن عمر و ابی ذر و علی بن ابی طالب و حدیث لقد کان فیما کان قبلکم من الامم ناس محدثون فان یکن فی امتی احد فانه عمر بروایت ابی هریره و عائشه و تشبیه بانست حدیث عقبة بن عامر لو کان بعدی نبی لکان عمر بن الخطاب و حدیث والذی نفسی بیده ما لقیک الشیطان فجا الا سلک فجا غیر فجک از حدیث سعد بن ابی وقاص و ابی هریره و عائشه و بریده اسلمی و حدیث موافقت فاروق با وحی الهی از روایت عمر و ابن عمر و ابن مسعود و از انجمله حدیث هذان سیدا کهول اهل الجنة من الاولین والآخرین الا النبیین والمرسلین از روایت علی بن ابی طالب و انس و ابی جحیفه و حدیث ان اهل الدرجات العلی لیراهم من تحتهم کما ترون النجم الطالع فی افق السماء وان ابا بکر و عمر منهم و انعما اخرجه الترمذی و ابن ماجه و حدیث الا استحیی ممن یستحیی منه الملائکة یعنی عثمان اخرجه مسلم و حدیث لکل نبی رفیق و رفیقی فی الجنة عثمان اخرجه الترمذی و حدیث اما ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی بروایت سعد بن ابی وقاص و جابر و غیرهما و حدیث لاعطین الرایة غدا رجلا یحب الله و رسوله و یحبه الله و رسوله رواه جماعة من الصحابة و قال علی عن النبی صلی الله علیه وسلم ان لکل نبی سبعة نجباء رقباء و اعطیت انا اربعة عشر قال انا و ابنای و جعفر و حمزة و ابوبکر و عمر و مصعب بن عمیر و بلال و سلمان و عمار و عبد الله بن مسعود و ابوذر والمقداد رواه الترمذی و پاره از سیرت مرضیهٔ خلفاء اربعه که بنقل مستفیض المعنی ثابت شده در فصل آینده نقل خواهیم کرد و از لوازم خلافت خاصه آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم با خلیفه معامله فرماید مرات بسیار و کرات بیشمار چنانکه امیر با منتظر الامارة معامله میکنند قولا و فعلا و این معنی بچند وجه تواند بود یکی آنکه استحقاق خلافت او بیان فرماید و فضائل او باعتبار معامله با امت ذکر کنند دوم آنکه اظهار فرماید قرائن بسیار چند انکه فقهاء صحابه بدانند که لو کان مستخلفا لاستخلف فلانا و بدانند که احب الناس الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فلان و بگویند توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم و هو عنهم راض و آنچه ازین باب باشد سوم آنکه در حیات خود این شخص را بکارهائی که متعلق بنفس مبارک آنحضرت است صلی الله علیه وسلم من حیث النبوة امر فرماید و این معنی در خلافت خاصه از آنجهت مطلوب شد که وثوق بخلافت خلیفه از جهت شرع بهم رسد و حضرت شیخین چون میخواستند شخصی را بکاری که تعلق بخلافت داشته باشد امر کنند تفحص مینمودند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم این شخص را گاهی بامری ساخته اند از امور مسلمین اگر می یافتند امضای عزیمت میفرمودند والا موقوف میداشتند و این تفحص بحد تواتر رسیده است انشاء الله تعالی پاره از آن در فصل آینده بیان کنیم و نیز قیام این شخص بامور دین نسبت کرده شود بحضرت صلی الله علیه وسلم چنانکه منسوب میشود فعل مامور در مثل بنی الامیر المدینة اما بیان کردن آنحضرت صلی الله علیه وسلم حال خلفا را باوصافی که بحسن خلافت بآن حاصل گردد پس مستفیض شده است در بیان مناقب جماعه از افاضل صحابه و تنبیها نیز و این بیان آنحضرت بمنزله اجازت روایت حدیث و اجازت تدریس علم و فتاوی است چنانکه الیوم علما جمعی را بخلافت برمی گزینند و نص مینمایند باستحقاق آن اشخاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم این منزلت را بفضلاء صحابه و کبراء الشان فرموده اند از انجمله حدیث ابی سعید خدری قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ارحم امتی بها ابوبکر و اشدهم فی الله عمر و اصدقهم حیاء عثمان و اقضاهم علی بن ابی طالب الخ اخرجه ابو عمر فی اول الاستیعاب و حدیث شیخ من الصحابة

یقال له ابو محجن او محجن بن فلان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اخوف امتی بامتی فذکر الحدیث و حدیث انس بن
مالک ارحم امتی بامتی ابو بکر فذکر مثله اخرجهما ابو عمر فی الاستیعاب و از انجمله حدیث ابن مسعود و حدیث حذیفه لا ادری
ما بقائی فیکم فاقتدوا باللذین من بعدی و از انجمله حدیث مرتضی و حذیفه ان تؤمروا ابا بکر تجدوه امیناً زاهداً فی الدنیا راغباً
فی الآخرة وان تؤمروا عمر تجدوه قویاً امیناً لا یخاف فی الله لومة لائم وان تؤمروا علیاً ولا اراکم فاعلین تجدوه هادیاً مهدیاً
یاخذ بکم الطریق المستقیم و سئلت عایشة من کان رسول الله صلی الله علیه وسلم مستخلفاً لو استخلفه قالت ابو بکر فقیل ثم من بعد
ابی بکر قالت عمر فقیل من بعد عمر قالت ابو عبیدة قال عمر ما احد احق بهذا الامر من هولاء النفر الذین توفی رسول الله علیه وسلم
وهو عنهم راض فسمی علیاً وعثمان والزبیر وطلحة وسعداً وعبد الرحمن و از انجمله حدیث ابی سعید قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
ما من نبی الا وله وزیران من اهل السماء و وزیران من اهل الارض اما وزیرای من اهل السماء فجبرئیل ومیکائیل واما وزیرای
من اهل الارض فابو بکر و عمر اخرجه الترمذی وللحدیث طرق عند الحاکم وغیره وقال من کنت مولاه فعلی مولاه اخرجه جماعة اما فعل
آنحضرت صلی الله علیه وسلم با ایشان معامله منتظر الامارت پس شاهد آن تفویض امامت صلوة است در قصه فتن قبیله عمرو بن
عوف و در تبوک چون افواج مسلمین بیرون شهر برآمدند وحضرت صدیق را برای عرضه لشکر و اقامت صلوة تعیین فرمود و در مرض
آخر و آن متواتر بالمعنی ست و امیر الحج ساختن در سال نهم و بغزوات فرستادن چندین بار و همیشه مشاورت فرمودن
باشیخین در امور مسلمین و امیر ساختن حضرت عمر را در بعض غزوات و عامل صدقات مدینه فرمودن او را و فرستادن حضرت
عثمان را بجانب اهل مکه در مصالحه حدیبیه و والی یمن گردانیدن حضرت مرتضی را و دعا نمودن برای وی که قضا بروی آسان شود
و این احادیث بر هیئت مجموعی متواتر بالمعنی شده است و از لوازم خلافت خاصه آن است که انچه خدای عزوجل برای آنحضرت صلی الله
علیه وسلم وعده فرموده است بعض آن بر دست این خلیفه ظاهر شود و این علامت خلافت خاصه در وقت خلافت توان شناخت
نه قبل از خلافت بخلاف علامات دیگر و وجود این معنی در خلفا متحقق ست در آیه الَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا
الصَّلٰوةَ اقامت صلوة و ایتاء زکوة و امر معروف و نهی از منکر مذکور شده و در آیه وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ تمکین و تقویت دین بر دست ایشان بر حسب مسعی ایشان و حصول اطمینان از کفار مذکور ست و در آیه ذٰلِكَ
مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ اشاره بفتح بلدان و شیوع اسلام در اقالیم معموره و در آیه لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ
كُلِّهٖ غلبه بر دین یهودیت و نصرانیت و مجوسیت مذکور ست و آن در زمان خلفای ثلثه بوده ست و در آیه مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ
قتال مرتدین مذکور ست و آن در زمان صدیق اکبر بظهور پیوست و در آیه سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِيْ بَاْسٍ شَدِيْدٍ
جمع عساکر بنفیر عام برای قتال فارس و روم مذکور ست و آن در زمان مشائخ ثلثه متحقق شد و در آیه اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ
جمع قرآن در مصاحف مذکور ست و آن در عهد مشائخ ثلثه ظهور یافت و در حدیث قدسی ان الله مقت عربهم وعجمهم
قتال عجم مذکور ست و آن در ایام خلفای ثلثه ظاهر گشت و در حدیث هلک کسری فلا کسری بعده وهلک قیصر فلا قیصر بعده
و حدیث لتفتحن کنوز کسری فتح فارس و روم مذکور ست و آن در زمان خلفاء ثلثه بظهور رسید و در حدیث قتال خوارج لئن
ادرکتهم لاقتلنهم قتل عاد و در حدیث دیگر لفظ یلی قتلهم اولی الفریقین و آن در زمان حضرت مرتضی واقع شد و از لوازم

خلافت خاصه آنست که قول خلیفه حجت باشد در دین نه بآن معنی که تقلید عوام مسلمین او را صحیح باشد زیرا که این معنی از لوازم اجتهاد
است و در خلافت عامه بیان آن گذشت و نه بآن معنی که خلیفه فی نفسه بے اعتماد بر تنبیه آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بر الطاف غیبیه
باشد زیرا که این معنی غیر نبی را میسر نیست بلکه مراد اینجا منزلتی ست بین المنزلتین تفصیل این صورت آنست که آنحضرت صلی الله
علیه وسلم حواله فرموده باشند بعض امور را بشخصے بخصوص اسم او پس لازم شود متابعت او چنانکه لازم می شود متابعت امراء جیوش
آنحضرت بمقتضای امر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و این خصلت در خلفای راشدین بهمان میماند که قول زید بن ثابت را در فرائض
مقدم باید ساخت بر اقوال مجتهدین دیگر و قول عبد الله بن مسعود را در قرائت و فقه و قول ابی بن کعب را در قرائت بر قول دیگران و
قول اهل مدینه نزدیک اختلاف است بر قول دیگران آنحضرت صلی الله علیه وسلم بتعلیم الله عز وجل میدانستند که بعد آنحضرت
اختلاف ظاهر خواهد شد و هست در بعض مسائل بحیرت در مانند رافت کامله آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر امت اقتضا فرمود که مخلص
آن حیرت برای ایشان تعیین فرمایند و درین باب حجتی برای امت قائم کنند و همین معنی ثابت ست برای خلفای اربعه زیرا که قال الله
تبارک وتعالی لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم درین آیه افاده میفرماید آنچه بسعی ایشان ممکن و شائع و مشهور میشود دین
مرتضی است پس آنچه بکوشش این جماعه شائع شد انتساب او بشرع معلوم گشت و میفرماید الذین ان مکناهم فی الارض
اقاموا الصلوة درین آیه افاده فرمود که هر نمازی و زکوتی و امر معروفی و نهی منکری که از ممکنان ظاهر شود محمود و محل رضا
است و در حدیث عرباض بن ساریه علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین من بعدی و در حدیث ابن مسعود و حذیفه اقتدوا بالذین
من بعدی ابی بکر وعمر و این معنی از اکابر صحابه مروی ست اخرج الدارمی عن عبد الله بن ابی یزید قال کان ابن عباس اذا سئل
عن الامر فکان فی القرآن اخبر به وان لم یکن فی القرآن وکان عن رسول الله صلی الله علیه وسلم اخبر به فان لم یکن فعن
ابی بکر وعمر فان لم یکن قال فیه برأیه و مجتهدان تابعین و تبع تابعین باین اصل قائل شده و اهل مذاهب اربعه بآن رفته اند
کسیکه در موطا و آثار محمد بن الحسن تامل نماید بیقین این را بداند اگرچه بعض اصولیان شافعیه درین باب تردد دارند و غالب
منشاء تردد عدم اخذ سلف ببعض آثار خلفا بوده باشد و تحقیق درینباب آنست که نزدیک تعارض ادله تقدیم بعض ادله شرعیه
بر بعض نفی حجیت دیگر نمیکند چنانکه خبر واحد را نزدیک مخالفت حدیث مشهور یا اجماع امت ترک میکنیم ماخذ فقه را طبقات است
و هر طبقی را حکمی اینجا کلام امام شافعی بعینه نقل کنیم قال البیهقی فی السنن الصغری اخبرنا ابو سعید بن ابی عمرو قال حدثنا ابو العباس
قال اخبرنا الربیع قال قال الشافعی رحمه الله ما کان الکتاب والسنة موجودین فالعذر علی من سمعها مقطوع الا باتباعهما فاذا
لم یکن ذلک صرنا الی اقاویل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم او واحدهم ثم قال قول الائمة ابی بکر وعمر وعثمان قال فی القدیم
وعلی رضی الله عنهم اذا صرنا الی التقلید احب الینا وذلک اذا لم نجد دلالة فی الاختلاف تدل علی اقرب الاختلاف من الکتاب
والسنة فنتبع القول الذی معه الدلالة ثم بسط الکلام فی ترجیح قول الائمة الی ان قال فاذا لم نوجد عن الائمة فاصحاب
رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الدین فی موضع الامانة اخذنا بقولهم وکان اتباعهم اولی بنا من اتباع من بعدهم قال
والعلم طبقات شتی الاولی الکتاب والسنة اذا ثبتت السنة ثم الثانیة الاجماع فیما لیس فیه کتاب ولا سنة والثالثة ان
یقول بعض اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ولا نعلم له مخالفا منهم والرابعة اختلاف اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والخامسة

التباین علی بعض هذه الطبقات ولا یصار الی شئ غیر الکتب والسنة وهما موجودان وانما یوخذ العلم من اسے علی ذلک

لوازم خلافت خاصه آنست که خلیفه افضل امت باشد در زمان خلافت خود عقلاً و نقلاً اما عقلاً از انجهت که در نکته اولی تقریر
کردیم که چون خلافت ظاهره همه دوش خلافت حقیقیه باشد وضع شئی در محل خود ثابت گردد لیکن اینجا این نکته باید شناخت
که غیر اخص خواص ریاست خواص را لائق نیست پس خلافت او مطلق نباشد و نصب غیر افضل حکم رخصت دارد نسبت عزیمت
و رخصت خالی از ضعفی نیست و مورد مدح مطلق نمیتواند شد و اما از انجهت که در خلافت خاصه تمکین دین مرضی من کل وجه مطلوب
است و آن بغیر استخلاف افضل صورت نمی بندد چنانکه حضرت مرتضی نزدیک استخلاف امام حسن فرموده آن یرد الله بالناس خیراً
فسیجمعهم بعدی علی خیرهم رواه الحاکم بخلاف خلافت عامه که آنجا تمکن دین مرضی من وجه دون وجه مطلوب است لا من
کل الوجوه و اما از انجهت که خلافت خاصه مقیس است بر نبوت زیراکه در حدیث آمده خلافة علی منهاج النبوة و نیز آمده تکون نبوة و
رحمة ثم خلافة و رحمة و جامع هر دو ریاست عامه است در دین و دنیا ظاهراً و باطناً پس چنانکه استنباء شخص دلالت میکند بر افضلیت
وی بر امت تا فهم از مستنبی جل ذکره مرتفع گردد همچنان استخلاف شخصی بر امت دلالت مینماید بر افضلیت وی بر امت و اما از انجهت
که عامل ساختن شخص مفضول خیانت است عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من استعمل رجلاً من عصابة و فی
تلک العصابة من هو ارضی لله منه فقد خان الله و خان رسوله و خان المومنین و عن ابی بکر الصدیق قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم من ولی من امر المسلمین شیئاً فامّر علیهم احداً محاباةً فعلیه لعنة الله لا یقبل الله منه صرفاً و لا عدلاً حتی یدخله جهنم
اخرجها الحاکم از اینجا میتوان دانست که حال خلافت کبری چه خواهد بود و آری نزدیک تزاحم امور و اختلاط خیر و شر و عدم
انتظام امر علی ما هو حقه میتوان راه ترخص پیش گرفت و اما از انجهت که در وقت مشاورت صحابه مدار استخلاف افضلیت نهادند
و لفظ احق بهذا الامر گفتند و جمعی که مناقشه داشتند در استخلاف صدیق اکبر چون خطای رای خود بر ایشان ظاهر شد قائل شدند
بافضلیت او و این مبنی است بر آنکه استخلاف با افضلیت متساوق بود و افضلیت خلفای اربعه ثابت است بترتیب خلافت بادلهٔ
بسیار اینجا بسه مسلک اکتفا کنیم **مسلک اول** آنکه استخلاف این بزرگواران بنص و اجماع ثابت شد و استخلاف کذا
لازم است افضلیت را کما مر تقریره **مسلک ثانی** احادیث مرفوعه دالّه بر افضلیت ایشان نصاً از انجمله حدیث ابن عمر
کنا نخیر فی زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم فنقول ابوبکر خیر هذه الامة ثم عمر ثم عثمان و از انجمله حدیث هذان سیدا
کهول اهل الجنة و تلویحاً مثل حدیث ابی بکرة و عرفجة در وزن میزان و رجحان ایشان بترتیب و حدیث ابی هریرة
اما انک یا ابابکر اول من یدخل الجنة و حدیث جابر یتجلی الله تعالی فی الآخرة للناس عامة و یتجلی لابی بکر خاصة
رواه الحاکم و حدیث ان اهل الجنة لیتراؤن اصحاب الغرف الخ **مسلک ثالث** اجماع صحابه اجمالاً و تفصیلاً اما
تفصیلاً پس مراد است از هر صحابی فقیه لفظ خیر هذه الامة و احق بهذا الامر و مانند آن مروی شده چنانکه حضرت فاروق در وقت
بیعت حضرت صدیق گفته است انت افضل منی و ابوعبیده گفته است تأتونی و فیکم ثالث ثلثة اشاره میکرد بآیهٔ
ثانی اثنین و چنانکه حضرت صدیق وقت استخلاف فاروق اعظم و شکایت مردمان از وی کو تقدم ولیتنا کان افظ و اغلظ
گفته است أبربی تخوفونی اقول اللهم استخلفت علیهم خیر خلقک اخرجه ابوبکر بن ابی شیبة کل ذلک لکن صریح ترین همه حضرت

مرتضی است از وی بطریق تواتر ثابت شد که بر منبر کوفه در وقت خلافت خود میفرمود خیر هذه الامة ابوبکر ثم عمر این لفظ را محمد
بن الحنفیة و ابو جحیفه و علقمه و نزال بن سبرة و عبد الخیر و حکم بن حجل و غیر ایشان روایت کرده اند و از هر یکی طرق متعدده منشعب
شده و بطریق استفاضه از وی منقول ست که میفرمود سبق رسول الله صلی الله علیه وسلم و صلی ابوبکر و ثلث عمر ثم خبطتنا
فتنة رواه عبد الله بن احمد فی زوائد المسند و الحاکم و غیرهما و نیز بطریق استفاضه مروی شده که علی مرتضی بر جنازهٔ حضرت عمر
فاروق حاضر شد و گفت ما من الناس احد احب الی ان القی الله بما فی صحیفته من هذا المسجی اخرجه الحاکم من طریق سفیان
بن عیینة عن جعفر بن محمد عن ابیه عن جابر و اخرجه محمد بن الحسن عن ابی حنیفة عن ابی جعفر الباقر عن علی مرسلا و ایضا روایت کرده
شد از طریق ابی جحیفه و عبد الله بن عمر و غیر ایشان و بطریق استفاضه از وی به ثبوت رسید که روایت میکرد مرفوعا هذان سیدا
کهول اهل الجنة و اولاد امام حسن و امام حسین همه ایشان این حدیث را روایت کرده اند قال ابو داود حدثنا محمد بن مسکین قال
حدثنا محمد یعنی الفریابی قال سمعت سفیان یقول من زعم ان علیا کان احق بالولایة منهما فقد خطأ ابا بکر و عمر و المهاجرین
و الانصار رضی الله عنهم و ما اراه یرتفع معه له عمل الی السماء و اخرج البیهقی عن الشافعی بطرق متعددة انه قال اضطر الناس
بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم الی ابی بکر فلم یجدوا تحت ادیم السماء خیرا من ابی بکر فولوه رقابهم در ذیل این مسئله باید
دانست که فضیلتی که در شرایع مدار افضلیت خلفا شده امور غریبه نیست که شعرا مانند آنها را بآن تطاول کنند مثل براعت
نسب و قوت فصاحت و زیادت شجاعت و کمال صباحت و تناهی سخاوت اگرچه فی الجمله شرع استحسان این اخلاق فرموده است
و نه علوم غریبه از رمل و جفر و قیافه و نه اموری که در شرع تصریح بآن نرفته مثل معرفت وحدت وجود و مراتب تنزلات سته
چون این امور در شرع مذکور نشود افضلیت ایشان را بر آن دائر ساختن چرا باشد ثبت العرش اولا ثم انقش بلکه مراد اینجا اوصافی است
که در قرآن عظیم و سنت صحیحه صیغهٔ اعظم درجة و اکثر ثوابا و مانند آن بر آن دائر ساخته باشند کما قال الله تعالی لا یستوی
منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا و قال تعالی
لا یستوی القاعدون من المؤمنین غیر اولی الضرر و المجاهدون فی سبیل الله باموالهم و
انفسهم فضل الله المجاهدین باموالهم و انفسهم علی القاعدین درجة و کلا وعد الله
الحسنی و فضل الله المجاهدین علی القاعدین اجرا عظیما و قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم فضل العالم علی العابد کفضلی علی ادناکم و قال من افضل المسلمین اهل بدر او کما قال
پس باین سیاق میباید خاطر را راه داد و باز از این صفات تفصیلیه میباید بکلیات آن انتقال نمود و اینکه مقدمات مقاصد تا
واضح شود که افضلیت خلفا با یکدیگر باعتبار زیادت تشبه بالانبیا است فیما للانبیاء بحسب نبوتهم یا گوییم باعتبار قوت اوصافی
که در خلافت خاصه شرح داده شد آنجا تا گشت فصل باز کملات و مقدمات قیام بکمالات خاصه بسیار است اصل المقصود مقاصد
خلافت ست نه طرق و سیله بآن چون مقاصد خلافت حاصل گشت بمقدمات و کمالات نتوان پرداخت این بیان میباید کرد
قتل عدوی باشد تا شر تمام از عالم مرتفع گردد و جوانمردی بهر صفت که تواند است [illegible] و دلوی میگوید قتل
بشمشیر اول ست بر شجاعت از قتل به تیر یا خشب یا رمح [illegible] قبل از وی دعوی افضلیت کامل تمکین

فی الارض نیست و ظهور دین مرتضی بر دست خلیفه زیراکه اصل الاصول در ثبوت خلافت خاصه و خاصه نشان است و مدار مسائل
خلافت بر این آیات و آن فضیلت در مشائخ ثلثه روشن تر است و نیز اقوی وجوه افضلیت در خلفا نصر شریعت است باستخلاف
ایشان و همچنین در مشائخ ثلثه اجلی ست زیراکه در اکثر احادیث خلافت ذکر مشائخ ثلثه آمده است فقط و نیز اقوی وجوه
افضلیت قیام بامور موعوده برای پیغامبر است بمثال آنکه گرد را گرد باد برمیدارد و گفته‌اند اصطناع پیغمبر را بداراده الهی
نفس پیغامبر را حرکت داد و بعض کارها بوجود آورد و کارهای دیگر هنوز ناتمام بود که حکمت الهی پیغامبر را از عالم ادنی برفیق
اعلی رسانید آنحضرت صلی الله علیه وسلم بنحوی از سبب اهتمام آن را بخود منسوب گردانید و صورت آن کارها بخلفا راجع گشت و ایام خلافت
بحقیقت ایام نبوت بود لیکن وحی از آسمان فرود نمی آمد و این وجه در مشائخ ثلثه زیاده تر نمایان گشت و نیز اقوی وجوه افضلیت
اعانت پیغامبر است در تحمل اعبای نبوت را خاصة وجهادا و انفاقا قال الله تعالی لا یستوی منکم من انفق الخ
ظاهر است که پیغامبر صلی الله علیه وسلم تن تنها بود و چون اراده الهی بظهور امر دین متعلق گشت الهام در قلوب اذکیا حاضرین افتاد
که او را اعانت کنند و در ضمن این اعانات رحمت الهی که پیغامبر را رسیده است شامل حال اذکیا شد و این وجه در شیخین خصوصا
قبل از هجرت ظاهر است و نیز اقوی وجوه افضلیت تشبه است با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تالیف قلوب ناس بر اسلام و الصاق شیخین
بآن واضح تر است و اقوی وجوه فضیلت واسطه بودن است در میان پیغامبر و امت در ترویج علوم از قرآن و سنت و این
معنی در حضرت شیخین اشکار تر است و اقوی وجوه افضلیت جهاد عرب و عجم ست و همچنین در مشائخ ثلثه روشن تر چون لوازم خلافت
خاصه معین شد الحال باید شناخت که جمعی کثیر از صحابه بفیض صحبت آنحضرت صلی الله علیه وسلم قدری ازین اوصاف حاصل
کرده بودند و بعض ایشان بخلافت مقیده فائز گشته مانند عبد الله بن مسعود در قرارت و فقه و معاذ بن جبل در قضا و زید بن ثابت
در فرائض ازین جمله آنانکه قریشی بودند و اهلیت تحمل اعبار ریاست داشتند مستحق خلافت مطلقه گشتند باز استحقاق خلافت
دربارگاه عزت منتظر ایستاده اند تا کدام یک را فضل الهی بمرتبه استخلاف مطلق بالفعل رساند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و در آخر این فصل باید دانست که هرچند همه جمله ازین فصل ماخوذ است از
کتاب و سنت و مؤید است باقوال کبرای امت و علمای اهل سنت اما تحریر و ترتیب آن و انتقال از جزئیات بکلیات در آن از مستخرجات
این بنده ضعیف است و اثری از نور توفیق که سابق بآن اشاره رفته و الحمد لله رب العلمین

فصل سوم در تفسیر آیات داله بر خلافت خلفا و بر لوازم خلافت خاصه خدا تعالی در سوره نور که بکلمه تامه سُورَةٌ
اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَآ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ مصدرش ساخته میفرماید وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي
ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي
شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ یعنی وعده داده است خدا تعالی آنان را که ایمان آورده اند از
شما و کارهای شایسته کرده البته خلیفه سازد ایشان را در زمین چنانکه خلیفه ساخته بود آنان را که پیش از ایشان بوده اند یعنی
حضرت یوشع را بعد حضرت موسی و حضرت داود و سلیمان را بعد انقضای مدتی از عهد حضرت موسی و البته محکم و با استوار

سازد برای ایشان دین ایشان را آن دین را که پسندیده است برای ایشان و البته بدل کند در حق ایشان بعد از ترس ایشان
ایمنی را پرستش کنند مرا و شریک مقرر نکنند با من چیزی را و هر که ناسپاسداری کند بعد از این پس آن جماعه ایشان اند فاسقان
حقیقت استخلاف در عرف قدیم و جدید خلیفه ساختن و بادشاه گردانیدن است قال الله تعالی یا داؤد انا جعلناک
خلیفة فی الارض و قال صلی الله علیه وسلم این نبی و لا خلیفة الحدیث و قال سیکون فی آخر الزمان خلیفة یحثو
المال الحدیث و معنی لیستخلفنهم لیستخلفن جمیعا منهم چنانکه گویند استخلف بنو العباس و أثری بنو التمیم اگرچه متولی خلافت
و صاحب ثروت از ایشان در هر وقت یکی باشد بحکم آنکه فائده خلافت و ثروت عاید بهمه قوم است و این هر دو نکته که ذکر کرده
تاویل نیست بلکه ظاهر استعمال است زیراکه امثال این کلمات اگر استقرا کنی صد جا موافق همین روزمره بیابی و ده جا بمعنی دیگر
و همین است میزان شناختن تاویل و معنی ظاهر باز معنی لیستخلفنهم ایجاب القیام و قوم است در آنچه حق خلیفه باشد چنانکه اگر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در حق شخصی فرمایند آمرته علیکم و خلیفه گوید جعلت فلانا قاضیا علیکم او ولیته القضاء علیکم دلالت میکند
بر همه آنچه حق امیر است بر رعیت یا حق قاضی است بر رعیت این لفظ گویا مختصر ایجاب جمیع حقوق تفصیلیه خلافت است و هیچ فرق
نیست در میان آنکه گویند استخلفت فلانا علیکم و در میان آنکه وعدت فلانا ان استخلفه علیکم غدا چون غد برسد و موعود
منجز گردد و باز معنی لیستخلفنهم آنست که خدا تعالی مستخلف ایشان است و این استخلاف منسوب باوست حقیقتش آنست که خدا تعالی
مدبر السموات والارض است و تطبیقا لما انشأ پس وقتی که صلاح عالم در نصب خلیفه باشد الهام میفرماید در قلوب مست تا
شخصی را که حکمت الهی مقتضی استخلاف اوست خلیفه سازند بحقیقت جمیع حوادث منسوب بحق است لیکن چون در بعض حوادث
الهام الهی بجهت اقامت خیر متحقق می شود و در بعض تائید او سبحانه که از قبیل خرق عوائد باشد پیش می آید و علی هذا القیاس
معانی دیگر که مخصص نسبت این حادثه بحق باشد این استعمال اختیار می کنند کما قال تعالی فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم
وما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی پس نسبت استخلاف بخود اظهار کمال تشریف ایشان است و بیان آنکه استخلاف
نعمتی است عظیم و امری است راسخ در حقیقت چنانکه لفظ عبادی و بیت الله و نفخت فیه من روحی دلالت بر کمال تشریف
و رضا میکند و لفظ منکم محتمل دو معنی است من الامة المحمدیة او من الحاضرین عند نزول الآیة و عند التحقیق معنی ثانی
متعین است زیراکه در معنی اول تکرار بلا فائده لازم می آید لفظ الذین آمنوا از آن کافی است و چون دانسته شد که مراد
حاضرین نزول سوره نور اند حضرت معاویه و بنو امیه و بنو عباس از آن خارج باشند و کلمه لیمکنن لهم دینهم الذی
ارتضی لهم دلالت میکند بر دو معنی یکی آنکه این خلفا که خلافت ایشان موعود است چون وعده منجز شود دین مرتضی علی
اکمل الوجوه بظهور آید دوم آنکه از باب عقاید و عبادات و معاملات و مناکحات و احکام خراج آنچه در عصر مستخلفین ظاهر
شود و ایشان باهتمام تمام سعی در اقامت آن کنند دین مرتضی است پس اگر اتفاق قضاء مستخلفین در مسئله یا فتوی ایشان
در حادثه ظاهر شود آن دلیل شرعی باشد که مجتهد بآن تمسک نماید زیراکه آن دین مرتضی است که تمکین آن واقع شد هر چند
اجتهاد هر مجتهدی ولو کان صحابیا احتمال خطا دارد و نزد یک کسی که میگوید کل مجتهد مصیب تعدد جواب در هر حادثه محتمل
است و نزد یک کسی که میگوید المصیب واحد والآخر معذور غیر آثم احتمال خطا در هر دو جانب ممکن است لیکن اینهمه ظنون

حقیت آنچه در زمان ایشان بسعی ایشان شائع شده برسیده ارد بهر تقدیر قول ایشان از قیاس قائسان و استنباط
مستنبطان قوی‌تر خواهد بود نه چنانکه امامیه میگویند که دین مرتضی همیشه مستور و مختفی ماند و ائمه اهل بیت همیشه تقیه میکردند
و بر اظهار دین خود هیچگاه قادر نشدند بلکه اینجا افاده کرده شد که آن همه غیر مرتضی ست و باطل است زیراکه اگر مرتضی میبود
بمقتضای این وعده ممکّن میشد و کلمه وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا دلالت میکند بر آنکه این مستخلفین و سائر
مسلمین در وقت انجاز موعود مطمئن باشند و آمن نه از کفار مختلفة الادیان ترس دارند و نه از یکدیگر چنانکه امامیه گمان
میکنند که ائمه اهل بیت همیشه ترسان و هراسان می‌بودند و تقیه میکردند و همیشه از مسلمانان با ایشان و بیاران ایشان
ایذا و هتک حرمتی میرسید و هیچگاه مؤید و منصور نشدند و کلمه الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
دلالت مینماید بر آنکه جمعی که این وعده در باب ایشان واقع شد و بنعمت استخلاف منعم شوند متصف بکمال ایمان و عمل صالح باشند
و عملوا الصالحات در عرف جائی استعمال کنند که در عمل صالح ضربی داشته باشد نسبت عامه مومنین و کلمه كَمَا
اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ مراد آنست چنانکه یک سفر از توریة در وعده فتوح بلاد شام و حکم بلاد منقوله نازل
شد و بنابر حکمت الهی این وعده در زمان حضرت موسی منجز نشد و حضرت موسی برای انجاز این وعده حضرت یوشع را خلیفه ساخت
تا حضرت یوشع بعد وفات حضرت موسی فتح هشتاد شهر نمود و بنی اسرائیل را مطمئن گردانید و آن شهرها را بر وفق وصیت
حضرت موسی بر بنی اسرائیل تقسیم فرمود و همچنین پیغامبر ما را صلی الله علیه و سلم وعده فتح بلاد شام و بلاد عجم متحقق شد قال
الله تعالی لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ و این وعده بنابر حکمت الهی در زمان آنحضرت بظهور نرسید لاجرم خلفا را
بعد آن حضرت صلی الله علیه و سلم منصوب ساخت تا آن موعود منجز گردد باز حضرت داؤد و سلیمان که بعد غلبه عمالقه و متفرق
شدن قبائل بنی اسرائیل خلیفه شدند قال الله تعالی يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ باز مسلمین را مطمئن ساختند
همچنان این خلفا بعد آنحضرت صلی الله علیه و سلم و بعد ظهور ارتداد عرب مسلمانان را مطمئن ساختند بالجمله این تشبیه بیان
آنست که خلافت ایشان خلافت راشده خواهد بود و مرضی نزدیک خدای تعالی و آثار خیر از آن ظاهر شود و کلمه لهم فی قوله
تعالی وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دلالت میکند بر یکی از دو معنی یا آنست که این تمکین از دست ایشان برآید و ایشان بتوفیق
الهی سعی عظیم در آن باب صرف کنند و تائید الهی شامل حال ایشان شود و آنچه میخواستند و بدان اهتمام مینمودند بفضل الهی
حسب دلخواه بوقوع ظهور نمود موافقاً لقوله تعالی أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ یا آنست که همت ایشان بکل متوجه
تمکین دین بود و همیشه از خدای تعالی آنرا درخواست مینمودند تا آنکه چون واقع شد بآن متمتع شدند و ایشان را سرور
کلی حاصل گشت و این نعمت عظیمه تمام شد بر مستخلفین حق آنست که هر دو وجه متحقق گشت والله اعلم باز کلمه وَعَدَ اللَّهُ
الَّذِينَ آمَنُوا دلالت میکند که این معنی بعد انتقال آنحضرت صلی الله علیه و سلم لا محاله منجز خواهد شد تا معنی استخلف
راست شود و کلمه من کفر تاکید و تحقیق استخلاف ایشان مینماید و افاده میفرماید که استخلاف این بزرگواران نعمتی است
عظیم مستوجب شکر منعم حقیقی اول کسیکه کفران نعمت استخلاف نمود قتله امیر المومنین عثمان اند و من بعد فرقه امامیه که گمان
میکنند که خلافت را از مستحق آن غصب کرده اند و بلای عظیم از آسمان فرو ریخت که عهد آنحضرت را صلی الله علیه و

همه صحابه مخالفت کردند و با منصوص علیه بالخلافت همه باجمعهم عصیان ورزیدند سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ
و اول کسیکه از مفسران صحابه این آیه را بمعنی فرود آورده و این وعده را در زمان حضرت عمر رضی الله عنه منجز دانست علی مرتضی
است کرم الله وجهه زیرا که چون فاروق اعظم طلب مشاوره کرد از صحابه در باب فتح سجانب عراق علی مرتضی بهمین آیت متمسک شد آنجا
بالبداهه معلوم گردید که خلافت فاروق اعظم از جمله استخلاف موعود است و این قول مرتضی بطریق متعدده ظاهر شده هم پیش
اهل سنت و جماعت و هم پیش شیعه در نهج البلاغة مذکور است آن هذا الامر لم یکن نصرته ولا خذلانه بکثرة ولا قلة وهو دین
الله الذی اظهره وجنده الذی اعزه وایده حتی بلغ ما بلغ وطلع حیث طلع ونحن علی موعود من الله حیث قال
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ الآیة والله منجز وعده وناصر جنده الی آخر ما قال نه چنانکه شیعه گمان میکنند که این وعده
در زمان امام مهدی متحقق خواهد شد یا در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم بود و منقضی شد و کلمه وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي
ارْتَضٰى لَهُمْ وکلمه يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْئًا بیان علت غائیه استخلاف است کما قال عز من قائل
ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ گویا میفرماید که استخلاف برای
آن مطلوب شد که دین مرتضی ممکن شود و اعلای کلمة الله بظهور رسد و ظهور دین حق بر جمیع ادیان متحقق گردد و قال الله تبارک وتعالی
فی سورة الحج اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ هر آئینه خدای دفع
میکند از مسلمانان یعنی ضرر اعدا را ایشان را مراد آنست که دفع شر کفار از مسلمانان سنت مستمره اوست هر آئینه خدا دوست
نمیدارد هر خیانت کننده ناسپاس را نزد را اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرٌ
دستوری جهاد داده شد یعنی بعد از آنکه در مکه قبل هجرت ممنوع بودند آنان را که کفار با ایشان جنگ میکنند بسبب آنکه ایشان
مظلوم شده اند و هر آئینه خدا بر نصرت ایشان تواناست اَلَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ
وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا
اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ اذن جهاد داده شد آنان را که
بیرون آورده شده اند از خانهای ایشان بغیر حق لیکن بسبب آنکه میگویند پروردگار ما خداست و اگر نبودی دفع کردن
خدا مردمانرا بعضی را بدست بعضی ویران کرده میشد خلوتهای رهبانان و عبادت خانهای نصاری و عبادت خانهای یهود
و عبادت خانه های مسلمانان یاد کرده می شود در آن بواضح نام خدای یاد کردن بسیار و البته نصرت خواهد داد خدا
کسی را که عزم نصرت دین او مصمم کند هر آئینه خدا توانا غالب است اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا
الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ دستوری جهاد داده شد آنانرا که اگر دسترس
دهیم ایشانرا در زمین برپا دارند نماز را و بدهند زکوة را و بفرمایند بکار پسندیده و منع کنند از کار ناپسندیده و خدای راست
علم نهایت همه کارها قوله تعالی اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ تمهید اذن جهاد باین کلمه موضعی عظیم دارد از بلاغت یعنی سنت
مستمره ما است دفع شر کفار از مسلمانان و همین معنی در جهاد خواهد بود باز فرمود اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ
و این اشاره بمعنی دیگر است یعنی برای آن سنت با دفع شر کفار است که دوست نمیدارم هر خیانت کننده ناسپاس را نزد

را دوست میدارد پس معتدین شاکر را چون کفار همیشه متصف بجنایت و کفران نعمت بوده اند و موحدان همیشه متصف
بتدین و شکر لاجرم نصرت موحدان و کبت کافران سنت مستمره است قوله تعالی أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ درین آیت
سببی برای اذن جهاد تقریر کرده شد یعنی مظلوم اند و خدای تعالی همیشه بر مظلومان رحم میفرماید و بر ظالمان شکست می آرد و (بر روی افگندن ۱۲)
مظلوم را دفع ظالم از خود در جمیع ملل و نحل جایز است باز تعبیر مسلمانان بموصولی که صله اش یقاتلون است اشاره میکند بآنکه کدام
ظالم بیشتر ازین خواهد بود که با ایشان جنگ میکنند وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ بجای وَاللَّهُ لَأَنْصُرَنَّهُمْ علی
الظالمین واقع شد لیکن در تسهیل وعید تهدیدی عجیب است و در تسهیل وعد بشارتی عظیم که الکنایة ابلغ من التصریح سخن
بادشاهان است که در شدت غضب گویند مگر بر انداختن تو قادر نیستیم و در کمال رافت گویند مگر بر نواختن تو توانا نه ایم لطف
بآنکه سخن مختصر ایشان کار اطناب دیگران میکند قوله تعالی الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بدل است از للذین یقاتلون
افاده مظلومیت دیگر میکند یعنی یکی آنکه جنگ میکنند و باجمال فهمانید دیگر آنکه از خانهای شان بیرون میکنند بغیر گناهی
که کرده باشند إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ تهکم عجیب است یعنی این عجب ازین نادانان گمراه که توحید را که موجب تعظیم و توقیر بود
در حساب گناه شمرده اند و با موحدان معامله اشد گناهگاران پیش گرفتند قوله وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ سببی دیگر برای اذن جهاد
افاده میفرماید یعنی چنانکه مظلوم را دفع ظالم از عرض و مال و جان خود محمود است کما قال فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا
يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا همچنان مصلحتی کلیه در ضمن جهاد موجود است و آن آنست که حکمت الهیه
مقتضی ظهور ملت حقه بر دست رسل و نواب ایشان است در هر زمانی و کفار همیشه گزنده انامل خود بر غلبه ملت سایند
دندان خود بر شوکت موحدان می باشند پس اگر موحدین را بمنزله جوارح خود ساخته دفع شر کفار نکنیم عبادت خانها
در هر ملتی خراب میشد و رواج ذکر خدای تعالی و تقرب بجناب او معدوم میگشت وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اشاره
است بشرط کسی که او را کالجارحه میسازند و بر دست وی نصرت دین ظاهر میکنند یعنی تا شخص بجان و دل کمر همت باعلاء
کلمة الله نه بندد مستوجب این نیست که نصرتش دهند و کالجارحه اش سازند و نائب پیغامبر در حمل داعیه جهاد و اعلاء دین
گردانند ع هزار نکته باریکتر ز مو اینجاست * نه هر که سر بتراشد قلندری داند * قوله تعالی الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ
بدل است از للذین یقاتلون و الذین اخرجوا من دیارهم و معنی ان مکناهم ان مکنا بعضهم مثل آنکه
گویند بنو عباس خلیفه شدند و بنو تمیم دولتمند گشتند زیرا که تمکین کل مهاجرین بل کل جم غفیر مستحیل عادی است و دین
بآن سبقت نمیکند صد جا در حدیث خوانده باشی قالت الانصار کذا و فعل بنو تمیم کذا مراد از همه جاهای ایشان بعضی است
نه کل فرد فرد باز معنی ان مکناهم تعلیق یک جزء لفظی خلافت است بجزء دیگر زیرا که خلافت شرعی تمکین فی الارض است
با اقامت دین آنجا افاده میفرماید که اگر تمکین این جماعه فی الارض متحقق شود البته آن تمکین مقترن خواهد بود با اقامت
دین و همین است معنی خلافت راشده پس حضرات خلفا از مهاجرین اولین بودند که یقاتلون و اخرجوا من دیارهم
و اذن جهاد برای ایشان بالقطع محقق شد و ممکن شدند در ارض بالقطع پس لازم آمد که اقامت دین کرده باشند
بالقطع بمقتضای این تعلیق پس بالقطع خلفای راشدین بودند زیرا که معنی خلافت راشده غیر این دو جزء نیست

اَقَامُوا الصَّلٰوۃَ وَ اٰتَوُا الزَّکٰوۃَ اشاره ست باقامت ارکان اسلام وَ اَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ شامل ست احیاء علوم دین را
وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ شامل ست جهاد کفار و اخذ جزیه را زیراکه منکری زیاده تر از کفر نیست و نهی در وی بالاتر از قتل اهل کفر
و گرفتن جزیه نه و شامل ست اقامت حدود و تعزیرات را بر عصاة مسلمین باز مفهوم اَقَامُوا و اٰتَوا و اَمَرُوا و نَهَوا آنست
که هر چه از ممکنین در ایام تمکین ایشان ازین ابواب ظاهر شود همه معتد به خواهد بود شرعاً باز معنی اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ اِذَا مَكَّنّٰهُمْ است
اخبارست بتمکین ایشان در زمان آینده نه صرف تعلیق تالی بمقدم بدون تحقق مقدم زیراکه سابق مذکور شد اِنَّ اللّٰهَ
یُدَافِعُ و وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ و کلمه وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ معنیش آنست که عواقب امور پیدا نیم و آنچه در آخر
خواهد بود می شناسیم و لهذا اذن جهاد دادیم مراد آنست که این جهاد البته مفضی بمدافعت کفار خواهد بود و چون معانی لغویه
بشرعیه کلمات مفرده این آیات شناختی وقت آن آمد که نکته دیگر بفهمی و آن آنست که هر دو آیه آیت استخلاف و آیت
تمکین در یک قصه ست مقصود واحد ست و تعبیر مختلف و این نکته را یکی از فروع آیه کریمه كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ
می باید شناخت یک جا لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمْ گفته شد و جای دیگر تمکین فی الارض باقامت دین گفته آمد
و حاصل هر دو یکی ست آنجا لفظ وَعَدَ اللّٰهُ مذکور شد و اینجا اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ باسبق اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ
آنجا وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ گفته شد و اینجا اَقَامُوا الصَّلٰوۃَ آنجا استخلاف مذکور شد و اینجا تمکین فی الارض آنجا يَعْبُدُوْنَنِيْ
لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْئًا گفته آمده و اینجا اقاموا الصلوة الخ آنجا تصویب اعمال ایشان عند اداء اقامت حدود و تعزیرات
ایشان شرعا از لفظ لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم مفهوم شد و اینجا از کلمه اقاموا الصلوة الخ آنجا وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ
خَوْفِهِمْ اَمْنًا گفته شد و اینجا ان الله یدافع و لولا دفع الله الناس آنجا منکم ای من الحاضرین عند نزول الآیه گفته و جای دیگر
اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ و در مفهوم هر دو کلمه عموم و خصوص من وجه است زیراکه بعض مهاجرین در بدر و احد کشته شدند و نزول
آیه استخلاف را ادراک نکردند و جمعی از صحابه مهاجرین اولین نبودند و ادراک آیه استخلاف نمودند پس خلافت در جماعه است
که هر دو صفت در ایشان مجتمع شد و هر جاکه قصه واحد باشد و تعبیر مختلف ظاهر یک تعبیر را بنص تعبیر دیگر میتوان محکم ساخت عام
یکی را بخصوص تعبیر دیگر میتوان مخصص نمود و مطلق یکی را بمقید تعبیر دیگر میتوان مقید گردانید چون اینهمه گفته شد باصل غرض
متوجه شویم این هر دو آیت که بحقیقت واحدند به تعبیر مختلف دلالت می کنند بر خلافت خلفا زیراکه وعده خدا تعالی راست است
و البته در خارج واقع شدنی است پس استخلاف و تمکین فی الارض مهاجرین اولین حاضرین آیه استخلاف البته واقع شد
و اگر ایشان این خلفا نباشند وعده واقع نشده باشد تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا زیراکه صحابه هیچکس از ایشان بعد
صد سال از وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقی نماند فکیف مهاجرین اولین حاضرین آیه استخلاف پس اگر در آن زمان
استخلاف موعود و تمکین موعود متحقق نشد الی یوم القیامة بودنی نیست و در آن زمان غیر این عزیزان ممکن نشدند و مستخلف
نشدند پس مستخلفین و ممکنین ایشان اند بالقطع و آن جاهلان که میگویند خلافت را از مستحق آن غصب کرده و بغیر مستحق [illegible]
تکذیب خدا و تکذیب رسول او مینمایند زیراکه مخالفت امر تشریعی متصور ست که زید را امر بنماز کردند و وی نماز نگذارد نه مخالفت
وعده الهی اینجا مقدم وعده ست و اخبار از آینده و تشریع استخلاف ایشان تابع وعده شده است که باین تشریف و

تصویب غیر مرضی نخواهد بود و چون وعدهٔ استخلاف منجز شد معنی استخلفت علیکم فلانا ثم فلانا ثم فلانا بر روی کار آمد و
آن ایجاب الفیا دست پس ظاهر وعده است و باطن ایجاب الفیا و هر چند قدر این بزرگواران ازین سخن که میگوئیم بالاتر است
اما بالفرض میتوان گفت که اگر خدا تعالی در باب شخصی فرماید که وعده کرده ام که خطیب این روز جمعه را فلان هست و فلان نعمت
بدهیم یا فرماید که خطیب این روز جمعه عالم قاری صالح است باز در میان دو خطیب تنافس واقع شد و کار بمصارعت و
مصادمت افتاد آخر یکی غالب آمد و دست و پای آن دیگر بربست و بر منبر رفت و خطبه خواند مستحق کرامت همان خطیب خواهد بود
نه مصروع مدفوع خلافت حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم امری نیست که بآن عامه را مکلف ساخته باشند فقط
پس اگر بحسب امر عمل کردند مطیع شدند و اگر عصیان ورزیدند مستوجب عقوبت گشتند بلکه وعده بود از فوق عرش نازل
شده که امکان تخلف نداشت و درین وعده تعلق بجبری و اختیاری احدی نبود آری تا وقتیکه اشخاص معینه بر صدر مسند
خلافت ننشسته بودند اذهان مسلمین متطرف میشد چنانکه در قصهٔ خیبر چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود لأعطین
الراية غدا رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله مسلمین را علم بالقطع حاصل شد که عقد رایت برای هر که خواهد بود محب
محبوب است لیکن نمیدانستند که کدام شخص معین باین دولت سرافراز گردد روز دیگر چون عقد رایت برای حضرت مرتضی از
جناب نبوی صلی الله علیه وسلم کرامت شد تحقیق پیوست که آن فرد موصوف حضرت مرتضی است همچنان بمقتضای این آیه
معلوم بالقطع شد که جمعی را مستخلف و ممکن خواهند ساخت هنوز غموض و اشکال باقیمانده بود که آن افراد معینه کدام کدام
کس خواهند بود و چون پرده برانداخته شد و باهتمام جماعت خلافت اشخاص معینه بوجود آمد و بر دست آن خلفا فتوح بلاد و
تمکین دین مرتضی و اعلای کلمة الله تحقق یافت بیقین دانستیم که وعده برای ایشان بود و ثمرهٔ استخلاف و تمکین فی الارض
بنام ایشان برآمد اگر بخاطر تو تردد راه یابد از جهت آنکه امام بغوی در تفسیر این آیه میگوید قال قتادة کما استخلف
داود و سلیمان و غیرهما من الانبیاء علیهم السلام وقیل کما استخلف الذین من قبلهم یعنی بنی اسرائیل حیث
اهلک الجبابرة بمصر والشام واورثهم ارضهم ودیارهم بر قول قتاده استخلاف خلیفه ساختن است اما بر قول دیگر قوی
را بجای قومی نشاندن و بهم ضمین محتمل است که مراد تمکین کافهٔ مهاجرین اولین باشد و حینئذ استدلال بر خلافت خلفا
باین آیت درست نشود گوئیم توجیه اول متصور است باعتبار استعمال عرب و باعتبار تفسیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و حینئذ التفات کرده نمیشود بقول دیگر و علی تقدیر التسلیم استخلاف جماعهٔ عظیمه و تمکین ایشان بغیر خلیفهٔ ممکن فی الارض
ممکن عادی نیست و صورت خارجیه متقرر ساختن مسلمین و تمکین مهاجرین نصب خلیفه و تمکین رئیس ایشان است پس وعدهٔ
استخلاف و تمکین کافهٔ مسلمین در حقیقت وعدهٔ خلیفهٔ ممکن فی الارض است اینجا مقدمه ذکر کنیم کثیر الفوائد حق سبحانه و تعالی
وعده فرمود که قرآن را علی ممر الدهور حفظ فرماید قال تعالی وانا له لحافظون باز در آیهٔ دیگر صورت حفظ بیان فرمود
ان علینا جمعه وقرآنه پس وعدهٔ خدا تعالی حق است و حفظ لابد بودنی لیکن حفظ او سبحانه در خارج
بصفت حفظ بنی آدم و اختیار خود را مانند نقش بر حجر مثلا ظاهر نمیشود بلکه صفت ظهور حفظ الهی در خارج آنست که الهام فرمود
در قلوب صالحین از امت مرحومه که بسعی هر چه تمامتر تدوین آن کنند بین اللوحین و جمیع مسلمین مجتمع شوند بر یک نسخه و همیشه

جماعات عظیمه از قرا خصوصاً و سایر مسلمین عموماً بقرائت و مدارست آن مشغول باشند تا سلسلهٔ تواتر از هم گسیخته نگردد بلکه یوماً
فیوماً مستفاض شود و همیشه جماعات دیگر در تفسیر و شرح غریب و بیان اسباب نزول آن سعی بلیغ بجا آرند تا در هر زمانی
جماعتی تسلیم کنند با تفسیر صورت حفظ همین را معین فرمودند نقش بر حجر مثلاً چون صورت حفظ متحقق شد دانستیم که آنچه
محفوظ نیست تلاوت آن مرضی نیست لهذا محققین علما بآن رفته اند که در صلوات و غیر آن خوانده نشود مگر قرائت متواتره و
قرائت متواتره آنست که در وی دو شرط بهم آید یکی آنکه سلسلهٔ روایت آن ثقة عن ثقة تا صحابه کرام برسد نه مجرد
محتمل خط دوم آنکه خط مصاحف عثمانیه محتمل آن باشد زیرا که چون صورت حفظ آن تدوین بین اللوحین و جمع امت بر آن
مقرر شد هرچه غیر آن است غیر محفوظ است و هرچه غیر محفوظ است غیر قرآن است لان الله تعالی قال وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ
و قال إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ الآیه پس قرائت وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثَى شاذ است در نماز نتوان خواند حال آنکه از حدیث ابن
مسعود و ابی درداء صحیح شده است و در وقت انتساخ مصاحف عثمانیه از اصل شیخین ابن عباس با صحابه دیگر مباحثه فرمود در
تهجی بعض آیات وَقَضَى رَبُّكَ بجای فَقَضَى رَبُّكَ گفت و لَمْ يَتَبَيَّنْ بجای أَفَلَمْ يَيْأَسِ خوانده آخر با جماعه دیگر الفاظ تهجی
او نکرده قَضَى رَبُّكَ و أَفَلَمْ يَيْأَسِ نوشتند و همان نسخ در آفاق شائع شد ما همین قاعده دانستیم که قول جماعه صحیح بود و تحریف
ابن عباس من باب خطاء المعذور و همچنین جمهور صحابه تنافس کردند و جمع قرآن در یک مصحف مرتب نمود و هر یکی از ایشان
عصر سور قرآن را بلغت خود نوشت بر غیر لغت قریش حضرت ذی النورین بالهام ربانی محو آن کرد و بر یک قرآن همه را
جمع نمود و در آنوقت باب قیل و قال مفتوح شد و بر دو مات از هر دو جانب بمیان آمد چون تمام عالم بر مصاحف عثمانیه
جمع شدند یقین کردیم که محفوظ همانست و غیر او مراد الحفظ نبود و اگر مراد الحفظ میبود محو نمیشد و این را هیچ عاقلی حفظ
نشمارد که نزدیک امام موهوم الوجود و مختفی الحال ادعا کنند که نهاده شده است سُبْحَانَكَ هَٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ
یا در روایتی غریبی در کتابی از سر لطائف تعجب آورده باشد که فلان چنین گفت و فلان چنین نوشت در وقت اشکال
یک جانب اصابت بود و یک جانب خطاء المعذور چون پرده از روی کار برداشتند و حق مثل فلق الصبح پدیدار گشت مجال
خلاف نماند هر که الحال یمینا و شمالا افتد زندیق است او را میباید بقتل رسانید اگر گوش شنوا و دل دانا داری سخنی بگویم
بشنو خدا تعالی همیشه مدبر عالم است بالهام امور حق در قلوب عباد صالحین تا تشیید مراد او کنند و موعود او را سرانجام
دهند و وی تعالی قصه خضر با حضرت موسی ذکر نکرده مگر برای افاده همین نکته اما چون ایام نبوت موجود بود وحی مفترض الطاعة
در قلب پیغامبر میرسید و شک و شبهه را آنجا هیچ گنجایش نه در اول نه در آخر وقتی که ایام نبوت منقضی شده وحی منقطع
گشت در آمد عباد الله الصالحین در کارهای مطلوب بنوعی از فکر و اجتهاد یا نوعی از رؤیا و الهام و فراست خواهد بود و اما
حجت قائمه موجب تکلیف ناس نیست چون کار بآخر رسید و رشد آن مانند فلق الصبح ظاهر گشت معلوم همه اهل تحقیق شد که آن
محض حق بوده است کما قال عمر فی مباحثته مع ابی بکر رضی الله عنه فی مسئلة المرتدین فعرفت انه الحق و اینکه
قلوب خلفا فرو میریخت بآن صفت بود و ایام خلافت بقیه ایام نبوت بوده است گویا در ایام نبوت حضرت پیغامبر
صلی الله علیه وسلم تصریحاً بزبان میفرمود و در ایام خلافت ساکت نشسته بدست و سر اشاره مینمایند بعضی الی المقصود

بر دند و لبعضی راه را غلط کردند و معنی اجماع که بر زبان علما و دین شنیده باشی این نیست که همه مجتهدین لا یشذ فرد در عصر واحد
بر مسئله اتفاق کنند زیرا که این صورتیست غیر واقع بل غیر ممکن عادی بلکه معنی اجماع حکم خلیفه است بچیزی بعد مشاوره ذوی
الرای یا بغیر آن و نفاذ آن حکم تا آنکه شائع شد و در عالم ممکن گشت قال النبی صلی الله علیه وسلم علیکم بسنتی و سنة
الخلفاء الراشدین من بعدی الحدیث چون اینمقدمه دانسته شد باید دانست که خدا تعالی وعده فرمود و ان الله لا
یخلف المیعاد که مهاجرین اولین را که در مضمار ایمان و عبادت پیش قدم اند خلفا خواهیم ساخت و از ایشان کارها می
معلومه بظهور خواهد آمد و صورت ظهور این وعده آنست که واحداً بعد واحد ازین جماعه خلیفه شود بدون نصب خلیفه غلبه قوم کثیر
محال عادی است قال صلی الله علیه وسلم الامام جنة یقاتل من ورائه و قال قائلهم لا یصلح الناس فوضی لا سراة لهم
ولا سراة اذا جهالهم سادوا ✽ اینقدر معلوم بالقطع است لیکن در نبوت نوعی از غموض اشکال موجود بود که کدام کدام
کس خلیفه خواهند شد و مدت خلافت موصوفه چقدر باشد و ترتیب خلافت ایشان بچه اسلوب آن وقت وقت مشاوره
بود که قرعه اختیار بنام کدام یکی خواهد برآمد و از انجماعه موصوفه کرا باین دولت سرافراز کنند چون الهام تبیین واحد بعد
واحد فرود آمد جمعی آن الهام را اولاً قبول کردند و در اتمام آن اهتمام نمودند جمعی بعد اللتیا واللتی بعد تقلیب امور
سر فرود آوردند بعد انطباق اوصاف بر همه منکشف شد که آنچه حق بود واقع شد و چشم وا گشت بر آنکه فعل جماعه بود
و عده الله بود که از پس پرده چندین افکار و تجربه بروز نمود ع کار زلف تست مشک افشانی اما عاشقان ✽
مصلحت را تهمتی بر آهوی چین بسته اند ✽ و اگر هنوز تردد می بخاطر تو میرسد که وعده الهی راست است اما از کجا
یقین دانیم که انجاز وعده بهمین اشخاص معینه واقع شد مسلّم احتمال دارد که تاکید باشد نه تاسیس حکایتی بشنو که یکی
از ادله نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم اخبار انبیاء متقدمین است و نصوص توریت و انجیل و سائر کتب الهیه آن
باب ثابت و صحیح صحابه و مومنین اهل کتاب چیز بسیاری ازین باب روایت کرده اند متاخرین متکلمین اعتراضی برین مسلک
ایراد میکنند و از جواب آن عاجز می شوند و آخر بالضعف این مسلک میل می نمایند حاصل اعتراض آنکه اگر در کتب الهیه
چیزی از وصف آنحضرت صلی الله علیه وسلم مذکور هست نهایت کار آنست که ذهن سامع از آن وصف بفرد منتشر
متعلق شود که فرداً من الکلی المنتزع من هذه الاوصاف الکلیة پیغامبر خواهد بود هیچگاه اوصاف کلیه را کثرت اثر
حسیه بفرد خاص نخواهد رسانید تا هر جا که اوصاف کلیه جمع کنند غیر کلی ثمره نخواهد داد بلکه متعلق ذهن بفرد منتشر منصوص
است زیرا که در کتب الهیه رموز مذکور است نه ذکر عنوان نبوت و نه استقصا در ذکر مشخصات و چنین تکلیف ناس با قرار
نبوت فرد خاص گنجایش ندارد قال القاضی عضد فی المواقف فان قیل ان زعمتم مجیئ صفته مفصلا انه یجیئ
فی السنة الفلانیة فی البلدة الفلانیة و صفته کیت و کیت فاعلموا انه نبی فباطل لانا نجد التوریة والانجیل خالیین
عن ذلک واما ذکره مجملاً فان سلّم فلا یدل علی النبوة بل علی ظهور انسان کامل او نقول لعله شخص آخر لم
یظهر بعد قلنا المعتمد ظهور المعجزة علی یده و هذه الوجوه الأخر للتکملة والزیادة انتهی فقیر میگوید عفا الله عنه این زلت
قدمی است که از متاخرین متکلمین واقع شد عفا الله عنا و عنهم عامه مسلمین را باید که گوش بآن ننهند و علما را باید که انکار

آن کنند و این سخن همان میماند که علما متفق اند بر آنکه اگر اجتهاد مجتهد و قضای قاضی بر خلاف صریح قرآن یا صریح سنت مشهوره
یا صریح اجماع یا صریح قیاس جلی واقع شود نافذ نیست و تقلید آن جائز نه خدا تعالی میفرماید أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً
أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ و میفرماید يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ و از اینجا معلوم میشود
بالقطع که دانندگان کتاب بسبب شناخت وصف پیغامبر آخر زمان مکلف شدند و حجت شرعیه بر ایشان قائم شد پس
قول بآنکه این اخبار حجت ملزمه نیست خلاف قرآن است تحقیق در این باب آنست که بقدری که در کتب سابقه بود حجت قائم
گشت و تکلیف متحقق شد یقین حاصل میشود به دو چیز یا بقضیه اقترانیه و استثنائیه چون مواد آن یقینیه باشند و شکل
منتج و تحدس که تمام مقدمات را ذکر نکنند و از بعض مقدمات بطریق طفره بمطلب انتقال نمایند مثل نور القمر مستفاد من الشمس
بشناسیم بسبب بدین اختلاف احوال قمر باختلاف قرب و بعد او از شمس لیکن حدس دو قسم است حدسی که غیر افراد قلیله
از بنی آدم بآن پی نبرند بالخصوص مأخذ و خدا تعالی بآن قسم تکلیف نمیدهد عامه را و حدسی که اکثر افراد انسانی بآن
پی میبرند مثل آنکه وجود لیل و نهار از جهت غیبوبت شمس و طلوع اوست و بآن قسم تکلیف واقع میشود و حجت قائم میگردد
نصوص کتب الهیه در باب اخبار بوجود پیغامبر آخر زمان صلی الله علیه وسلم هر چند از جهت قضیه اقترانیه و استثنائیه بتعیین
فرد خاص که افضل افراد بشریت نمیرسانند اما از جهت حدس قریب المأخذ میرسانند و بهمان مکلف میشوند شک نیست که
وجود جامع این اوصاف مبشر بها بعد تدبر و تطاول یکی خواهد بود همین که در فرد خاص یافته شد مدعا استقرار گرفت
چون این حکایت آخر شد باید دانست که آیات خلافت خلفا هر چند نوعی از عموم داشته باشند چون فتح عجم و شام باین
طریق که از زمان حضرت آدم تا این عصر گاهی نشده بود و بظهور انجامید و تالیف مسلمین و اطمینان قلوب ایشان و تمکین دین
بوجهی متحقق شد که در هیچ ملتی و زمانی عشر عشیر آن بوجود نیامده پس مرامی مصداق وعده استخلاف کدام خلافت
بهتر ازین خواهد بود و همچنین قصر این بسیار مثل این صورت باین ملحق شد حدس قریب المأخذ بهم رسید که مبشر همین عزیزان
اند و مردمان همان حدس قریب بآن خود شدند و این نوع سخن در تفسیر آیات برای جمعی است که تتبع احادیث نبویه پیش گرفته
اند و الا آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبین قرآن عظیم است هر جا اشکالی بهم رسد بحدیث آنحضرت رجوع میباید کرد قال
الله تعالی لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ حالا پرده بر گردانیم و سخن را بقانون دیگر سرائیم چون این آیات
نازل شد که در اصل معنی خفائی نداشت و در تعیین آن افراد و ترتیب ایشان در خلافت و مدت خلافت ایشان غموضی
واقع بود آنحضرت صلی الله علیه وسلم منتظر عالم غیب ماندند که چه افاضه میشود و خدا تعالی در رؤیا [illegible]
رؤیا خود دیدند و بعض رؤیا اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم دیدند و تعبیر آنها آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند گفته شده [illegible] رؤیا المنامیه
قال صلی الله علیه وسلم بینا انا نائم رأیتنی علی قلیب علیها دلو فنزعت منها ما شاء الله ثم اخذها ابن ابی قحافة فنزع
منها ذنوبا او ذنوبین وفی نزعه ضعف والله یغفر له ثم استحالت غربا فاخذها ابن الخطاب فلم ار عبقریا من الناس
ینزع نزع عمر حتی ضرب الناس بعطن اخرجه الشیخان من حدیث ابی هریرة والترمذی [illegible] واخرج
ابن مردویه عن ابن عمر خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات غداة بعد طلوع الشمس فقال رأیت قبیل الفجر

كاني أعطيت المقاليد والموازين فاما المقاليد فهي المفاتيح واما الموازين فهذه التي يوزن بها فوضعت في كفة و
وضعت امتي في كفة فوزنت بهم فرجحت ثم جيئ بابي بكر فوزن بهم فرجح ثم جيئ بعمر فوزن بهم فرجح ثم جيئ بعثمان فوزن
بهم فرجح ثم رفعت واخرج ابوداؤد عن ابي بكرة ان رجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم رايت كان ميزانا نزل من السماء فوزنت انت
وابو بكر فرجحت انت ووزن ابو بكر وعمر فرجح ابو بكر ووزن عمر وعثمان فرجح عمر ثم رفع الميزان فاستاء لها رسول
الله صلى الله عليه وسلم يعني فساءه ذلك فقال خلافة نبوة ثم يؤتي الله الملك من يشاء واخرج ابو عمر عن عمر فجة
نحوه واخرج ابو داود عن جابر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اري الليلة رجل صالح كان ابا بكر نيط برسول
الله صلى الله عليه وسلم ونيط عمر بابي بكر ونيط عثمان بعمر قال جابر فلما قمنا من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم
قلنا اما الرجل الصالح فرسول الله صلى الله عليه وسلم واما نوط بعضهم ببعض فهم ولاة الامر الذي بعث الله به نبيه
صلى الله عليه وسلم واخرج ابو داود عن سمرة بن جندب ان رجلا قال يا رسول الله اني رايت كان دلوا دلي
من السماء فجاء ابو بكر فاخذ بعراقيها فشرب شربا ضعيفا ثم جاء عمر فاخذ بعراقيها فشرب حتى تضلع ثم جاء عثمان
فاخذ بعراقيها فشرب حتى تضلع ثم جاء علي فاخذ بعراقيها فانتشطت وانتضح عليه منها شي العراقي جمع عرقوة وعرقوة
الدلو هي الخشبة المعترضة على فم الدلو انتشطت انحلت وعن ابن عباس كان ابو هريرة يحدث ان رجلا اتى رسول
الله صلى الله عليه وسلم فقال اني ارى الليلة ظلة ينطف منها السمن والعسل فارى الناس يتكففون بايديهم فالمستكثر
والمستقل وارى سببا واصلا من السماء الى الارض فاراك يا رسول الله اخذت به فعلوت ثم اخذ به رجل اخر فعلا به
ثم اخذ به رجل اخر فعلا به ثم اخذ به رجل اخر فانقطع ثم وصل فعلا به فقال ابو بكر بابي انت وامي لتدعني فاعبرها
فقال اعبرها فقال اما الظلة فظلة الاسلام واما ما ينطف من السمن والعسل فهو القران لينه وحلاوته واما المستكثر
والمستقل فهو المستكثر من القران والمستقل منه واما السبب الواصل من السماء الى الارض فهو الحق الذي انت عليه
تاخذ به فيعليك الله ثم ياخذ به بعدك رجل فيعلو به ثم ياخذ به رجل فيعلو به ثم ياخذ به رجل اخر فينقطع ثم يوصل له
فيعلو به اي رسول الله لتحدثني اصبت ام اخطأت فقال النبي صلى الله عليه وسلم اصبت بعضا واخطأت بعضا
فقال اقسمت يا رسول الله لتحدثني بالذي اخطأت فقال النبي صلى الله عليه وسلم لا تقسم اخرجه البخاري ومسلم
والدارمي وابو داؤد والترمذي قوله اخطأت بعضا علما در وجه خطا سخنها گفته اند لیکن آنچه بذہن این فقیر متقرر شده
آنست که مراد از خطا ترک تسمیه این خلفا است بوجهے از استعاره بلفظ خطا تعبیر کرده شده ست وعن الحسن قال قال
ابو بكر يا رسول الله ما ازال اراني اطأ في عذرات الناس قال لتكونن من الناس بسبيل قال رايت في صدري رقمتين قال
سنتين اخرجه ابن سعد باز فراست آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در بعض حوادث کار کرد و از انجا استنباط و سوخ
که این جماعه خلفا اند اخرج الحاكم عن سفينة قال لما بنى النبي صلى الله عليه وسلم المسجد وضع حجرا ثم قال ليضع ابو بكر
حجرا الى جنب حجري ثم قال ليضع عمر حجرا الى جنب حجر ابي بكر ثم قال ليضع عثمان حجرا الى جنب حجر عمر ثم قال هولاء الخلفاء
بعدي واخرج ابو يعلى والحاكم عن عائشة لما اسس رسول الله صلى الله عليه وسلم مسجد المدينة جاء بحجر فوضعه وجاء

ابو بکر بحجر فوضعه وجاء عمر بحجر فوضعه وجاء عثمان بحجر فوضعه فسئل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن ذلک فقال
هم الخلفاء من بعدی واخرج البزار والطبرانی فی الاوسط والبیهقی عن ابی ذر قال کان النبی صلی الله علیه وسلم
جالسا وحده فجئت حتی جلست الیه فجاء ابو بکر فسلم ثم جاء عمر ثم جاء عثمان وبین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم
سبع حصیات فاخذهن فوضعهن فی کفه فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین النحل ثم وضعهن فخرسن ثم اخذهن
فوضعهن فی ید ابی بکر فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین النحل ثم وضعهن فخرسن ثم تناولهن فوضعهن فی ید عمر فسبحن
حتی سمعت لهن حنینا کحنین النحل ثم وضعهن فخرسن ثم تناولهن فوضعهن فی ید عثمان فسبحن حتی سمعت لهن حنینا
کحنین النحل ثم وضعهن فخرسن فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم هذه خلافة نبوة واخرج ابن عساکر عن انس
ان النبی صلی الله علیه وسلم اخذ حصیات فی یده فسبحن حتی سمعنا التسبیح ثم صیرهن فی ید ابی بکر فسبحن حتی سمعنا
التسبیح ثم صیرهن فی ید عمر فسبحن حتی سمعنا التسبیح ثم صیرهن فی ید عثمان فسبحن حتی سمعنا التسبیح ثم صیرهن فی
ایدینا رجلا رجلا فما سبحت حصاة منهن چون دل مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین افاضات غیبیه پر شد طفاحه ازان
در مخاطبه ناس ظاهر گردید تعیین زمان ومکان آن فرمودند وخبر دادند که ایشان قایم بامر امت خواهند بود وفی حدیث
سفینة الخلافة بعدی ثلثون سنة وفی حدیث ابن مسعود تدور رحی الاسلام لخمس وثلثین سنة وتناقض درمیان این
دو حدیث نیست زیرا که چون حضرت مرتضی را با خلفا عد کنند نظر بقوت سوابق اسلامیه او وافضل ناس بودن او
در زمان خلافت خود مدت خلافت ثلثین شود واگر عد نکنند نظر بآنکه خلافت ایشان انتظام نیافت بموت حضرت عثمان
خلافت خاصه منقطع گشت واکثر احادیث بهمین مضمون وارد شده وفی حدیث ابی هریرة وغیره الخلافة بالمدینة والملک
بالشام وایراد لفظ خلافت درین احادیث ودر احادیثی که من بعد خواهد آمد دلالت مینماید بر آنکه مراد تفسیر لفظ
استخلاف است که در آیه کریمه آمده چنانکه لفظ خذوا عنی خذوا عنی قد جعل الله لهن سبیلا
دلالت میکند که انجاز وعد حتی یجعل الله لهن سبیلا بوده است واخرج الحاکم عن انس بن مالک قال بعثنی بنو المصطلق
الی رسول الله صلی الله علیه وسلم الی من ندفع زکوتنا اذا حدث بک حدث فقال ادفعوها الی ابی بکر فقلت ذلک لهم
فقالوا سله ان حدث بابی بکر حدث الموت فالی من ندفع زکوتنا فقلت له ذلک فقال تدفعونها الی عمر فقالوا فالی
من ندفعها بعد عمر فقلت له قال ادفعوها الی عثمان عن سهل بن ابی حثمة قال بایع اعرابی النبی صلی الله علیه وسلم
فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی الله علیه وسلم فاسأله ان اتی علیه اجله من یقضیه فاتی الاعرابی النبی صلی الله علیه وسلم
فساله فقال یقضیک ابو بکر فخرج الی علی فاخبره فقال ارجع واساله ان اتی علی ابی بکر اجله من یقضیه فاتی الاعرابی
النبی صلی الله علیه وسلم فساله فقال یقضیک عمر فخرج الی علی فاخبره فقال ارجع فاساله من بعد عمر فقال یقضیک
عثمان فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی الله علیه وسلم فاساله ان اتی علی عثمان اجله من یقضیه فقال النبی صلی الله
علیه وسلم اذا اتی علی ابی بکر اجله وعمر اجله وعثمان اجله فان استطعت ان تموت فمت اخرجه الاسماعیلی فی
معجمه واخرجه ایضا من حدیث ابی هریرة وفیه ان النبی صلی الله علیه وسلم بایع اعرابیا بقلائص الی اجل فقال

یا رسول اللہ ان اعجلک منیتک فمن یقضینی قال ابو بکر قال فان عجلت بابی بکر منیتہ فمن یقضینی قال عمر قال وان عجلت
بعمر منیتہ فمن یقضینی قال عثمان قال فان عجلت بعثمان منیتہ فمن یقضینی قال ان استطعت ان تموت فمت وعن جبیر بن
مطعم ان امراۃ اتت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فکلمتہ فی شیٔ فامرہا ان ترجع قالت فان لم اجدک کانہا تقول انوا
قال ان لم تجدینی فاتی ابا بکر اخرجہ البخاری ومسلم والترمذی وابو داؤد وابن ماجۃ وعن ابی ہریرۃ ان النبی صلی
اللہ علیہ وسلم استسلف من یہودی شیئاً الی الحول فقال ارایت ان جئت ولم اجدک فالی من اذہب قال الے
ابی بکر قال فان لم اجدہ قال الی عمر قال فان لم اجدہ قال ان استطعت ان تموت اذا مات عمر فمت ذکرہ
المحب الطبری فی الریاض عن القلعی واخرج ابن سعد عن ابن شہاب قال رای النبی صلے اللہ علیہ وسلم رؤیا
فقصہا علی ابی بکر فقال یا ابا بکر رایت کانی استبقت انا وانت درجۃ فسبقتک بمرقاتین ونصف فقال یا رسول اللہ
یقبضک اللہ تعالے الی رحمتہ ومغفرتہ واعیش بعدک سنتین ونصفاً واخرج البیہقی وابو نعیم عن ابن عمر قال
سمعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم یقول سیکون فیکم اثنا عشر خلیفۃ ابو بکر الصدیق لا یلبث خلفی الا قلیلاً و
صاحب رحی دار العرب یعیش حمیداً ویموت شہیداً قال رجل ومن ہو یا رسول اللہ قال عمر بن الخطاب ثم التفت الی
عثمان بن عفان فقال وانت یسألک الناس ان تخلع قمیصاً کساک اللہ والذی بعثنی بالحق لئن خلعتہ لا تدخل الجنۃ
حتے یلج الجمل فی سم الخیاط واخرج ابو یعلی عن ابی عبیدۃ بن الجراح ومعاذ بن جبل عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
انہ قال ان ہذا الامر بدأ نبوۃ ورحمۃ ثم کائن خلافۃ ورحمۃ ثم کائن ملکا عضوضاً ثم کائن عتواً وجبریۃ وفساداً فی الامۃ
یستحلون الحریر والخمور والفروج والفساد فی الامۃ ینصرون علی ذلک ویرزقون ابداً حتی یلقوا اللہ وعن
علی ما خرج رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم من الدنیا حتی عہد الی ان ابا بکر یلی الامر بعدہ ثم عمر ثم عثمان ثم الی فلا
یجتمع علی بعض طرق این حدیث در ریاض النضرہ وبعض در غنیۃ الطالبین مذکور ست وبعضی مردم درین حدیث اشکال
دارند کہ اگر این معنی معلوم حضرت مرتضی باشد توقف وی در بیعت ابی بکر الصدیق تا مدتے وتوقف وی در امر عثمان
تا تحکیم عبد الرحمن وجہی ندارد واحتمال نسیان حدیث بغایت بعید ست وآنچہ پیش این فقیر مقرر شدہ است صحت
این معنی ست لیکن آن عہد نوعی از غموض ودقت بود کہ در اول امر مفہوم نشد وبعد وقوع مثل فلق الصبح واضح گشت
ونحن بعید ست کہ از احادیث مستفیضہ نزد یکی ہم بحضرت مرتضی رسیدہ باشد واز مرویات حضرت مرتضی است حدیث
ان تستخلفوا ابا بکر تجدوہ الخ وآن نیز اشارہ میکند بخلافت شیخین وعن ابن عباس قال واللہ ان امارۃ ابی بکر و
عمر لفی کتاب اللہ قال اللہ تعالی واذ اسر النبی الی بعض ازواجہ حدیثا قال لحفصۃ ابوک وابو عائشۃ
اولیاء الناس بعدی فایاک ان تخبری بہ احداً اخرجہ الواحدی ولہ طرق ذکر بعضہا فی الریاض النضرۃ ودر
غنیۃ الطالبین مذکور ست روی عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال لما عرج بی سألت ربی ان یجعل
الخلیفۃ من بعدی علی بن ابی طالب فقالت الملائکۃ یا محمد ان اللہ یفعل ما یشاء الخلیفۃ من بعدک ابو بکر و در
حدیث البخاری ان عمر سأل حذیفۃ عن الفتنۃ التی تموج کموج البحر اذ احفظہم عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم فیہا

فقال مالک ولها یا امیر المومنین ان بینک وبینها باباً مغلقاً قال ایکسر الباب او یفتح قال قلت لا بل یکسر قال ذلک
حری ان لا یغلق ابداً ثم فسر حذیفة الباب بعمر بعدازان تصریحاً وتلویحاً امر فرمود باقتدای الثان فی حدیث ابن مسعود
اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر و در حدیث حذیفة انی لا ادری ما بقائی فیکم فاقتدوا بالذین من بعدی
واشار الی ابی بکر و عمر الحدیث و بنای کلام بر موصول نهادن دلالت میکند بر آنکه علم الثان بقیام شیخین بامر امت
بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم محیط بود و کیف لا و چندین حدیث باین تشخیص و تعیین شنیده بودند و فی حدیث ابن
ماجة عن عرباض بن ساریة فمن ادرک ذلک منکم فعلیه بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین من بعدی عضوا علیها بالنواجذ
بازنزدیک وفات قولاً و فعلاً بخلافت حضرت ابی بکر اشارة فرمودند عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال
قبیل مرضه لقد هممت او اردت ان ارسل الی ابی بکر و ابنه فاعهد ان یقول القائلون او یتمنی المتمنون ثم قلت
یابی الله ویدفع المومنون او یدفع الله ویابی المومنون اخرجه البخاری ومسلم بمعناه وفیه ویابی الله والمومنون
الا ابا بکر و این حدیث صحیح و صریح ست در آنکه نزدیک آنحضرت صلی الله علیه وسلم استخلاف حضرت صدیق مراد بود و ترک
کردند استخلاف مشتا در انبابر اعتماد بر فعل الهی بعد از ان امامت نماز بالتفویض مفوض فرمودند و این قصه مشهور است بالجمله این
است آنچه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در بیان آیات افاده فرمودند و لا بیان بعد بیانه و در جای خود بیشتر ازین مذکور
خواهد شد ان شاء الله تعالی بالجمله این همه احادیث باصل آیت ملحق شد چنانکه بیان قدر مسح در حدیث مسح باصل آیت
ملحق گشت پس گویا در آیت نام این بزرگواران گفته آمد اگر استخلاف بمعنی خلیفه گردانیدن است نام این بزرگواران
معین فرمودند و اگر بمعنی قومی را جانشین ساختن بعد قومی است تعیین صورت موعود بیان نمودند که بنصب این عزیزان
ست والله اعلم بالصواب قال الله تبارک وتعالی فی سورة الانبیاء وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ
يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ یعنی هر آینه نوشتیم در صحیفها بعد از توریت که زمین معموره وارث آن شوند بندگان شایسته من
مراد از زبور جنس صحیفهاست یا زبور حضرت داؤد و لفظ زبور بمعنی مکتوب آمده است و کلام الله بعض او مصدق بعض است
قال تعالی ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ قصه واحد است و تعبیر مختلف
اینجا زبور و ذکر گفته شد آنجا توریت و انجیل اینجا میراث ارض گفته شد آنجا اخرج شطأه که حاصل آن غلبه دولت
اسلامیه است اینجا عبادی الصالحون ذکر کرده شد آنجا ضمیر ذلک مثلهم بالذین معه گردانیده آمد درین فصل نقلی
چند از خصائص شیخ جلال الدین سیوطی مذکور نمائیم اخرج ابن ابی حاتم فی تفسیره عن ابن عباس فی الایة
قال اخبر الله سبحانه فی التوراة والزبور وسابق علمه قبل ان تکون السموات والارض ان یورث امة محمد فی الارض
واخرج ابن ابی حاتم عن ابی الدرداء انه قرأ قوله تعالی ان الارض یرثها عبادی الصالحون قال
نحن الصالحون قال السیوطی وقد وقفت علی نسخة من الزبور وهو مائة وخمسون سورة ورأیت فی [illegible]
منه یا داؤد اسمع ما اقول ومر سلیمان فلیقل للناس من بعدک ان الارض لی اورثها محمدا وامته [illegible]
[illegible] اخرج ابن عساکر عن ابن مسعود قال قال ابو بکر الصدیق خرجت الی الیمن قبل ان یبعث النبی [illegible]

عليه وسلم فنزلت على شيخ من الازد عالم قد قرأ الكتب واتت عليه اربعمائة سنة الا عشر سنين فقال لي احسبك
حرميا قلت نعم قال واحسبك قرشيا قلت نعم قال واحسبك تيميا قلت نعم قال بقيت لي منك واحدة قلت ما هي
قال تكشف لي عن بطنك قلت لم ذاك قال اجد في العلم الصادق ان نبيا يبعث في الحرم يعاون على امره فتى وكهل
فاما الفتى فخواض غمرات ودفاع معضلات واما الكهل فابيض نحيف على بطنه شامة وعلى فخذه اليسرى علامة وما
عليك ان تريني فقد تكاملت لي فيك الصفة الا ما خفي علي قال ابو بكر فكشفت له عن بطني فرأى شامة سوداء
فوق سرتي فقال انت هو ورب الكعبة واخرج ابن عساكر عن الربيع بن انس قال مكتوب في الكتاب الاول
مثل ابي بكر الصديق مثل القطر اينما وقع نفع واخرج ابن عساكر عن ابي بكرة قال اتيت عمر وبين يديه قوم
ياكلون فرمى ببصره في مؤخر القوم الى رجل فقال ما تجد فيما تقرأ قبلك من الكتب قال خليفة النبي صلى الله عليه
وسلم صديقه واخرج الدينوري في المجالسة وابن عساكر من طريق زيد بن اسلم قال اخبرنا عمر بن الخطاب قال
خرجت مع ناس من قريش في تجارة الى الشام في الجاهلية فلما خرجنا الى مكة نسيت قضاء حاجتي فرجعت
فقلت لاصحابي الحقكم فوالله اني لفي سوق من اسواقها اذا انا ببطريق قد جاء فاخذ بعنقي فذهبت انازعه
فادخلني كنيسة فاذا تراب متراكب بعضه على بعض فدفع الي مجرفة وفاسا وزنبيلا وقال انقل هذا التراب فجلست
اتفكر في امري كيف اصنع فاتاني في الهاجرة فقال لي لم ارك اخرجت شيئا ثم ضم اصابعه فضرب بها
وسط راسي فقمت فضربت بها هامته فاذا دماغه قد انتشر ثم خرجت على وجهي ما ادري اين اسلك فمشيت بقية
يومي وليلتي حتى اصبحت فانتهيت الى دير فاستظللت في ظله فخرج الي رجل فقال يا عبد الله ما يجلسك ههنا قلت
ضللت عن اصحابي فجاءني بطعام وشراب وصعد في النظر وخفضه ثم قال يا هذا قد علم اهل الكتاب انه لم يبق على
وجه الارض احد اعلم مني بالكتاب واني اجد صفتك الذي تخرجنا من هذا الدير وتغلب على هذه البلدة فقلت له
ايها الرجل قد ذهبت في غير مذهب قال ما اسمك قلت عمر بن الخطاب قال انت والله صاحبنا غير شك فاكتب لي
على ديري وما فيه قلت ايها الرجل قد صنعت معروفا فلا تكدره فقال اكتب لي كتابا في رق ليس عليك فيه شيء
فان تك صاحبنا فهو ما نريد وان يكن الاخرى فليس يضرك قلت هات فكتبت له ثم ختمت عليه فلما قدم عمر الشام في
خلافته اتاه ذلك الراهب وهو صاحب دير القدس بذلك الكتاب فلما رآه عمر تعجب منه فانشا يحدثنا حديثه فقال
اوف لي بشرطي فقال عمر ليس لعمر ولا لابن عمر منه شيء واخرج ابن سعد عن ابن مسعود قال ركض عمر فرسا
فانكشف ثوبه عن فخذه فرأى اهل نجران بفخذه شامة سوداء فقالوا هذا الذي نجد في كتابنا انه يخرجنا من ارضنا
واخرج عبد الله بن احمد في زوائد الزهد من طريق ابي اسحق عن عبيدة قال ركض عمر فرسا على عهد النبي صلى الله
عليه وسلم فانكشف فخذه من تحت القباء فابصر رجل من اهل نجران شامة في فخذه فقال هذا الذي نجده في كتابنا
يخرجنا من ديارنا واخرج ابو نعيم من طريق شهر بن حوشب عن كعب قال قلت لعمر بالشام انه مكتوب في هذه الكتب
ان هذه البلاد مفتوحة على يد رجل من الصالحين رحيم بالمؤمنين شديد على الكافرين سره مثل علانيته قوله لا يخالف

فعلمه القريب والبعيد سواء فی الحق عنده اتباعه رهبان بالليل واسد بالنهار متراحمون متواصلون متبارون
قال عمر احق ما تقول قال ای والله قال الحمد لله الذی اعزنا واكرمنا وشرفنا ورحمنا بنبينا محمد صلی الله عليه وسلم
واخرج ابن عساكر عن عبيد بن آدم وابی مريم وابی شعيب ان عمر بن الخطاب كان بالجابية فقدم خالد بن
الوليد الی بيت المقدس فقالوا له ما اسمك قال خالد بن الوليد قالوا وما اسم صاحبك قال عمر بن الخطاب قالوا
انعته لنا فنعته قالوا اما انت فلست تفتحها ولكن عمر فانا نجد فی الكتاب ان قيسارية تفتح قبل بيت المقدس
فاذهبوا فافتحوها ثم تعالوا بصاحبكم واخرج الطبرانی وابو نعيم فی الحلية عن مغيث الاوزاعی ان عمر بن الخطاب
قال لكعب الاحبار كيف تجد نعتی فی التوراة قال خليفة قرن من حديد امير شديد لا يخاف فی الله لومة لائم ثم يكون
من بعدك خليفة تقتله امة ظالمون له ثم يقع البلاء بعده واخرج ابن عساكر عن الاقرع مؤذن عمر ان عمر دعا
الاسقف فقال هل تجدونا فی شیء من كتبكم قال نجد فی كتبنا صفتكم واعمالكم ولا نجد اسماءكم قال كيف تجدونی
قال قرنا من حديد قال ما قرن من حديد قال امير شديد قال عمر الله اكبر قال فالذی من بعدی قال رجل صالح
يؤثر اقرباءه قال عمر يرحم الله ابن عفان قال فالذی من بعده قال صدأ من حديد فقال عمر واذفراه قال مهلا يا
امير المؤمنين فانه رجل صالح ولكن تكون خلافته فی مراقة من الدماء والسيف مسلول واخرج ابن عساكر عن ابن
سيرين قال قال كعب الاحبار لعمر يا امير المؤمنين هل ترى فی منامك شيئا فانتهره فقال انا اجد رجلا يرى امر الامة
فی منامه واخرج ابن راهويه فی مسنده بسند حسن عن افلح مولى ابی ايوب الانصاری قال كان عبد الله بن سلام
قبل ان يأتی اهل مصر يدخل على رؤس قريش فيقول لهم لا تقتلوا هذا الرجل يعنی عثمان فيقولون والله ما نريد قتله
فيخرج وهو يقول والله ليقتلنه ثم قال لهم لا تقتلوه فوالله ليموتن الى اربعين يوما فابوا فخرج عليهم بعد ايام فقال لهم
لا تقتلوه فوالله ليموتن الى خمس عشرة ليلة واخرج ابن سعد وابن عساكر عن طاؤس قال سئل عبد الله بن سلام حين
قتل عثمان كيف تجدون صفة عثمان فی كتبكم قال نجده يوم القيمة اميرا على القاتل والخاذل واخرج ابن عساكر من
طريق محمد بن يوسف عن جده عبد الله بن سلام انه دخل على عثمان فقال له ما ترى فی القتال والكف قال الكف ابلغ
للحجة وانا لنجد فی كتاب الله انك يوم القيمة امير على القاتل والامر واخرج من هذا الطريق ان عبد الله بن سلام
قال للمصريين لا تقتلوا عثمان فانه لا يستكمل ذا الحجة حتى يأتی على اجله اخرج الحاكم عن ابی الاسود الدئلی عن علی
رضی الله عنه قال اتانی عبد الله بن سلام وقد وضعت رجلی فی الغرز وانا اريد العراق فقال لا تاتی العراق فانك
ان اتيته اصابك به ذباب السيف قال علی وايم الله لقد قالها لی رسول الله صلی الله عليه وسلم قبلك قال
ابو الاسود فقلت فی نفسی ما رأيت كاليوم رجل محارب يحدث الناس بمثل هذا واخرج ابو القاسم البغوی
عن سعيد بن عبد العزيز قال لما توفی رسول الله صلی الله عليه وسلم قيل لذی قربات الحميری وكان من اسلم
يهود يا ذا قربات من بعده قال الامين يعنی ابا بكر قيل فمن بعده قال قرن من حديد يعنی عمر قيل فمن بعده قال
الازهر يعنی عثمان قيل فمن بعده قال الوضاح المنصور يعنی معاوية واخرج ابن راهويه والطبرانی عن عبد الله بن

معقل قال قال لی ابن سلام لا تقتل عثمان هذا راس اربعین سنة وسیکون عنده صلح واخرج ابن سعد عن ابی
صالح قال کان الحادی یحدو بعثمان وهو یقول شعر ان الامیر بعده علی * وفی الزبیر خلف مرضی * فقال کعب بل هو صاحب البغلة
فاخبر معاویة بذلک فقال یا ابا اسحق انی یکون هذا وههنا اصحاب محمد علی والزبیر قال انت صاحبها یا ید دانست
سنة الله جاری شده است برآنکه چون امری عظیم در عالم غیب مقدر شود در ملاء اعلی صورت آن مرتسم گردد ملاء
سافل آن امر را تلقی نمایند چون نوبت اینجا رسید کمان بکهانت خود آن امر را بشناسند واهل اذهان صافیه برؤیا
بلکه در بعض اجسام وجسمانیات نیز صورت آن واقعه مرتسم گردد وازین باب نیز قطعه چند بنگاریم هم ازحصائص من
قول سطیح بعد ذکر النبی صلی الله علیه وسلم ثم یلی امره الصدیق اذا قضی صدق وفی رد الحقوق لا خرق ولا نزق
ثم یلی امره الحنیف مجرب غطریف قد اضاف المضیف واحکم التحنیف ثم یلی امره دارع لامره مجرب فتجتمع له جموع
وعصب فیقتلونه نقمة علیهم وغضب فیؤخذ الشیخ فیذبح ارباً فیقوم له رجال خطباً ثم یلی امره الناصر یخلط الرای بامر ماکر
یظهر فی الارض العساکر المراد من الناصر ههنا معاویة بن ابی سفیان واخرج ابن عساکر عن ابی الطیب احمد بن عبد المنعم
بن غلبون المقری قال لما فتحت عموریة وجدوا علی کنیسة من کنائسها مکتوب بالذهب شر الخلف خلف یشتم السلف
واحد من السلف خیر من الف من الخلف صاحب الغار نلت کرامة الافتخار اذ اثنی علیک الملک الجبار اذ یقول فی
کتابه المنزل علی نبیه المرسل ثانی اثنین اذ هما فی الغار یا عمر ما کنت والباطل کنت والد عثمان فترک مقهورا ولم یزر وکن
مقبورا وانت یا علی امام الابرار والذاب عن وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم الکفار فهذا صاحب الغار وهذا
احد الاخیار وهذا غیاث الامصار وهذا امام الابرار فعلی من ینتقصهم لعنة الجبار فقلت لصاحب له قد سقطت حاجبا
علی عینه من الکبر منذ کم هذا علی باب کنیستکم مکتوبا قال من قبل ان یبعث نبیکم بالفی عام واخرج ابن عساکر
فی تاریخ دمشق عن کعب قال کان اسلام ابی بکر الصدیق شبیهة بوحی من السماء وذلک انه کان تاجرا بالشام
فرای رؤیا فقصها علی بحیرا الراهب فقال له من این انت قال من مکة قال من ایها قال من قریش قال فایش انت
قال تاجر قال صدق الله رؤیاک فانه یبعث نبی من قومک تکون وزیره فی حیاته وخلیفته بعد موته فاسرها ابو بکر
حتی بعث النبی صلی الله علیه وسلم فجاءه فقال یا محمد ما الدلیل علی ما تدعی قال الرؤیا التی رایت بالشام فعانقه
وقبل ما بین عینیه وقال اشهد انک رسول الله واخرج ابن عساکر عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
لیلة اسری بی رایت علی العرش مکتوبا لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبکر الصدیق عمر الفاروق عثمان ذو النورین
واخرج ابو یعلی والطبرانی فی الاوسط وابن عساکر والحسن بن عرفة فی جزئه المشهورة عن ابی هریرة قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم لیلة عرج بی الی السماء ما مررت بسماء الا وجدت اسمی فیها مکتوبا محمد رسول الله ابوبکر
الصدیق خلفی واخرج الدارقطنی فی الافراد والخطیب وابن عساکر عن ابی الدرداء عن النبی صلی الله علیه وسلم قال
رایت لیلة اسری بی فی العرش فریدة خضراء فیها مکتوب بنور ابیض لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبکر الصدیق
عمر الفاروق واخرج ابن عساکر وابن النجار فی تاریخیهما عن ابی الحسن علی بن عبد الله الهاشمی الرقی قال دخلت

بلاد الهند فرأيت في بعض قراها شجرة ورد واسود ينفتح عن وردة كبيرة طيبة الرائحة سوداء عليها مكتوب بخط ابيض
لا اله الا الله محمد رسول الله ابو بكر الصديق عمر الفاروق فشككت في ذلك وقلت انه معمول فعمدت الى حبة لم تفتح ففتحتها
فرأيت فيها كما رأيت في سائر الورد وفي البلد منه شيء كثير قال الله تعالى في سورة المائدة يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ یعنی ای مومنان هر که بر گردد از
زمرهٔ شما از دین خود پس خواهد آورد خدای تعالی گروهی را که دوست میدارد ایشان را و دوست میدارند او را متواضع
اند برای مسلمانان درشت طبع اند بر کافران جهاد میکنند در راه خدا ونمی ترسند از ملامت ملامت کننده این بخشایش
خدا است میدهد آنرا بهر که خواهد وخدا جواد داناست إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ
يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ یعنی جز این نیست که کارساز و یاری دهندهٔ شما خداست ورسول او و
آن مومنان که بر پا میدارند نماز را ومیدهند زکوة را و ایشان خشوع کنندگانند یا نماز نافله بسیار خوانندگانند وَمَنْ يَتَوَلَّ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ وهر که دوستی پیدا کند با خدا و با رسول او و با مومنان
پس هر آئینه گروه خدا همون است غالب قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا غرض ازین کلام اخبار است بآن حادثه که در مرض
موت آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیش آمد وبعد انتقال او صلی الله علیه وسلم متکامل شد واعلام تدبیری که خدا تعالی در
غیب الغیب مقرر فرموده است تا چون آن حادثه رو دهد علی البصیرة باشند وازان اضطراب بر بواطن ایشان غالب
نیاید وچون آن تدبیر رو نماید در اهتمام آن کوشند وبذل مساعی در اتمام آن سعادت خود دانند شرح این حادثه آنکه
در اواخر ایام آنحضرت صلی الله علیه وسلم سه فرقه از عرب مرتد شدند ودر هر فرقه شخصی بدعوی نبوت برخاست وقوم وی
تصدیق او کردند وفتنهٔ عظیم برپا شد اول ذوالخمار عنسی که در کهانت وشعبده دستی تمام داشت در میان مذحج دعوی نبوت
نمود آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب معاذ بن جبل وجمعی از مسلمین که همراه او بودند نامه نوشت تا برای قتال او آماده
شوند فیروز دیلمی ازان جماعه متصدی قتل او شد وجناب نبوی صلی الله علیه وسلم بر صورت این ماجرای بوحی مطلع شدند
وفرمودند فاز فیروز ودر خارج خبر این واقعه آخر ربیع الاول بصدیق اکبر رضی الله عنه رسید واین اول مژده فتحی بود
که حضرت صدیق اکبر بآن مسرور گردید دوم مسیلمه کذاب در میان بنی حنیفه در شهر یمامه بدعوی نبوت برخاست وبجناب
اقدس نبی صلی الله علیه وسلم نامه نوشت من مسیلمة رسول الله الی محمد رسول الله اما بعد فان الارض نصفها لی و
نصفها لک واین نامه را بدست دو کس بحضور مقدس فرستاد آنحضرت صلی الله علیه وسلم آن دو کس را فرمودند اتشهدان ان
مسیلمة رسول الله قالا نعم فقال النبی صلی الله علیه وسلم لولا ان الرسل لا تقتل لضربت اعناقکما بعد ازان جواب
نامهٔ او نوشتند من محمد رسول الله الی مسیلمة الکذاب اما بعد فان الارض لله یورثها من یشاء والعاقبة للمتقین
بعد ازین ماجری آنحضرت صلی الله علیه وسلم مریض شدند وتدبیر دفع او نافرموده برفیق اعلی پیوستند صدیق اکبر رضی الله
عنه خالد بن ولید را با جیشی کثیر بطرف مسیلمه روان فرمود وکار او را آخر نمود وحشی آن کذاب را بکشت بحربهٔ او

متفرق گشتند و بعضی از ایشان تائب شدند و طلیحه اسدی در میان بنی اسد مدعی نبوت شد هم در حیات آنحضرت صلی الله علیه
وسلم و بعد انتقال وی صلی الله علیه وسلم حضرت صدیق رضی الله عنه خالدبن ولید را بسر آنجماعه فرستاد و خالد آن جمع را
هزیمت داد و طلیحه بگریخت و بعد ازان مسلمان شد و در غزوه قادسیه ترددِ نمایان بعمل آورد و بعد ازان فتنهٔ ردّت بغایت
بلند شد اکثر عرب غیر حرمین و قریه جواثی راه ارتداد پیش گرفتند و فرقه منع زکوة نمودند در باب این جماعه فقهای صحابه
باهم در مباحثه افتادند که اهل قبله اند قتال بایشان جائز نباشد ازانجمله عمر فاروق رضی الله عنه گفت کیف تقاتل الناس
وقد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اُمِرتُ ان اُقاتل الناس حتی یقولوا لا اله الا الله فمن قالها فقد عصم منی نفسه
وماله الا بحقه وحسابه علی الله فقال ابوبکر والله لاقاتلن من فرق بین الصلوٰة والزکوٰة فان الزکوٰة حق المال والله لو منعونی
عناقا کانوا یؤدونها الی رسول الله صلی الله علیه وسلم لقاتلتهم علی منعها قال عمر فعرفت انه الحق اخرجه الشیخان وغیرهما
وشرح تدبیری که خدای تعالی برای این حادثه مقرر فرمود آنست که داعیه قتال در خاطر صدیق اکبر باهتمام تمام فرو ریخت
وآن سر قول آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم درین فتنه العصمة فیها السیف رواه حذیفه اکثر صحابه درین امر متوقف
بودند تا آنکه فاروق اعظم از صدیق اکبر طلب رفق نمود حضرت صدیق فرمود اجبار انت فی الجاهلیة خوار فی الاسلام
و با حضرت مرتضی نیز مانند این جواب و سوال در میان آمد قال انس بن مالک کره الصحابة قتال مانعی الزکوٰة وقالوا
اهل القبلة فتقلد ابوبکر سیفه وخرج وحده فلم یجدوا بُدًّا من الخروج وقال ابن مسعود کرهنا ذلک فی الابتداء ثم
حمدناه علیه فی الانتهاء اخرجهما البغوی وغیره و داعیه که در قلب حضرت صدیق ریختند بمنزله چراغی بود هر که محاذی او
می افتاد بنور او متنور میشد تا آنکه جمهور عظیم از مسلمین مهیا برای قتال شدند وسعی هرچه تمامتر بکار بردند قال ابوبکر بن عیاش
سمعت ابا حصین یقول ما وُلد لاحد بعد النبیین مولود افضل من ابی بکر قام مقام نبی من الانبیاء فی قتال اهل الردة اخرجه
البغوی و این اشاره است بتحول داعیه الهیه که در نفس نفیس او رضی الله عنه مرتسم شده و ازانجا اهتمام بامر جهاد در خاطر
مسلمانان مرسوم گشت اخرج ابوبکر عن القاسم بن محمد عن عائشة انها کانت تقول توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم
فنزل بابی بکر ما لو نزل بالجبال لهاضها اشرأب النفاق بالمدینة وارتدت العرب فوالله ما اختلفوا فی نقطة الا طار ابی
بحظها وغنائها فی الاسلام وکانت تقول مع هذا ومن رای عمر بن الخطاب عرف انه خلق غناء للاسلام کان والله احوذیا
نسیج وحده قد اعدّ للامور اقرانها قوله تعالی فسوف یاتی الله بقوم این آوردن باین وجه نیست که از عدم
بوجود آرد یا از کفر باسلام بلکه از زمره مسلمین جمعی را بسبب داعیه که در قلب صدیق اکبر ریختند منبعث گرداند بسوی جهاد
و در میان ایشان گرمی زنند تا همه بهیئت اجتماعیه خود آورده حق باشند یعنی آن هیئت اجتماعیه بتدبیر الهی و الهام
او و بالقای داعیه در قلوب ایشان متحقق گشت قوله تعالی یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی
الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم اینجا شش صفت مذکور شده و ازان در میان خدا
و عباد او [illegible] و در میان ایشان و غیر ایشان از بنی آدم هر که مورث است بنسبت او معامله والد با ولد میکند و هر که
کافر است [illegible] او مثل جبرئیل [illegible] شود و جارحه از جوارح الهی میشود در فعل [illegible] و اهلاک [illegible]

اي حق الاسلام يعني الاحكام التي تجري بين المسلمين كالقصاص والرجم والدية

در نصرت ملت یکی فعل جهاد و فی معناه الامر بالمعروف والنهی عن المنکر و یکی قوت داعیه او که بگفت مردم بالسبب قرابت
و مانند آن آن داعیه متلاشی نگردد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ فذلکه است عظیم القدر (خلاصه ۱۲)
در تحقیق و تثبیت این خصال و بیان منزلت آنها عند الله و از اینجا معلوم میشود که قتال مرتدین بلو غزوه بدر و حدیبیه بود
و نمونه از مشاهد عظیمة القدر قوله تعالی إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ انما در کلام عرب برای دلیل جمله سابقه و تحقیق و تثبیت
او می آید یعنی ای مسلمانان از ارتداد عرب و جموع مجتمعه ایشان چرا میترسید جز این نیست که کارساز و ناصر و یاری دهنده
شما در حقیقت خدا است که میریزد الهام خیر و مینماید تدبیر امور و رسول او که منتشر شده ترغیب بر جهاد در عالم آورده او
و برای امت خود بدعای خیر دستگیر ایشان است و در ظاهر محققین اهل ایمان که باقامت صلوة و ایتاء زکوة بوصف خشوع و
نیایش متصف اند و تحمل داعیه الهیه کنند و خدا تعالی بر دست ایشان کارهای نیک در عالم سرانجام فرماید و سبب نزول و
مامصداق آیت صدیق اکبر است لفظ عام است شامل همه محققین و دخول سبب نزول قطعی و بجهت این عموم جابر ابن عبد الله گفته
است نزلت فی عبد الله بن سلام لما هجره قومه من الیهود و اخرج البغوی عن ابی جعفر محمد بن علی الباقر انه قرأ انما ولیکم الله (ای صدیق اکبر ۱۲)
ورسوله والذین آمنوا نزلت فی المؤمنین فقیل له ان ناسا یقولون نزلت فی علی فقال هو من المؤمنین نه چنانکه شیعه گمان برده
و قصه موضوعه روایت کنند و الذین را عبارت از یؤتون الزکوة میگیرند و بر تافتن انگشتری بسائل فقیری در حالت رکوع
فرود می آرند و سیاق و سباق آیت [illegible] ایشان از [illegible] اساند چنانکه ایشان آیات متشابهه
بعضها ببعض را از هم جدا کرده اند و الذین آمنوا الذین یقیمون الصلوة مفهوم این کلام آنست که ولایت مسلمانان و کارسازی
ایشان خصوصا در مثل این حوادث منتظم بسابقین متصفین بصفات کمال الاول است نه غیر ایشان قوله تعالی وَمَن يَتَوَلَّ اللهَ
الخ امر است بطاعت خدا و رسول و خلیفه رسول و ترغیب است بر آن و بیان آنکه غلبه اسلام موقوف است بر آن و مساعدت
محصور است در آن چون اینهمه بیان نموده شد باید دانست که وعده خدا تعالی راست است و انجاز این وعده در زمان
حیات آنحضرت صلی الله علیه وسلم واقع نشد زیرا که فوجی مجتمع برای قتال اهل ارتداد و در آن زمان نه برآمد و بعد شیخین و عدو
متطاوله نیز قتال مرتدین بجمیع رجال و نصب آلات قتال بوقوع نیامده لامحاله مصداق وعده جنود و مجندهٔ صدیق اکبر است رضی الله
عنه که بجهت محاربه مرتدین برآمدند و بعون الهی در اسرع حین و احسن وجه سرانجام آن امر عظیم دادند و جمع رجال و نصب (عساکر از اسلحه ۱۲)
قتال با فرق مرتدین یکی از لوازم خلافت است زیرا که خلافت راشده ریاست عامه است در اقامت دین و جهاد اعدا
الله و اعلاء کلمة الله بوجهی که وی و تابعان وی درین اقامت ممدوح باشند و ثنا و رضا با ایشان متوجه شود و جهاد مرتدین
از اعظم انواع اقامت دین است و رضا و ثنا بر ایشان درین آیات اظهر من الشمس فی رابعة النهار و نیز باید دانست که
وَمَن يَتَوَلَّ اللهَ وَرَسُولَهُ ترغیب است بتولی خلیفه راشد و صدیق اکبر مورد نص است و آن قطعی الدخول است و این اشاره است
بوجوب انقیاد خلیفه راشد و دلالت است بر تحقق خلافت حضرت صدیق و نیز باید دانست که حق سبحانه بتاکید گواهی میدهد
بر آنکه آن جماعه در وقت قیام بقتال مرتدین محبوبین و محبین و کذا اذلة اعزة باشند و اینهمه صفات کمال است پس اگر حضرت صدیق
در خلافت خود بر حق نبود جمعی که بامر او جهاد کردند و با او بیعت نمودند و باستخلاف او راضی شدند محبین محبوبین و [illegible]

باد صفات کمال نباشند والّا لوم باطل شهادة الله تعالی ونیز باید دانست که اینجا گفته شد فسوف یأتی الله بقوم
و جهاد بصورت اجتماعیه آمده در ضمن مسلمین از دست حضرت صدیق اکبر اتفاق افتاد واین همان ست که فرمود یحبهم
ذلک فضل الله یعنی ایشان بقوم کذا وکذا فی الحقیقت فعل حق ست سبحانه وتعالی وحضرت صدیق کالجارحه اند دران کدام
منزلت الا منزلت بعد منزلت خواهد بود وبعد منزلة الانبیاء صلوات الله وسلامه علیهم وکدام کامل ومکمل باشند و باشد
ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ونیز باید دانست که انما ولیکم الله هرچند بلفظ عام است اما
مورد ونص صدیق اکبرست ودخول مورد نص در عام قطعی ست پس صدیق اکبر ولی مسلمانان وکارساز ایشان ست و
همین ست معنی خلافت راشده وصدیق اکبر متصف باقامت صلوة وایتاء زکوة ست با وصف خشوع یا با وصف اکثار
نوافل صلوة وانهمعنی یکی از لوازم خلافت خاصه ست ونیز باید دانست که امر جهاد وقتال منسوخ شود تا مردم عرف شایع بلکه
امر عیان باید که احق باین صفات باشد تا بر تو دو در دل دیگران کار کند پس صفات ششگانه در صدیق اکبر رضی الله عنه علی
اکمل الوجوه متحقق باشد وانهمعنی از لوازم خلافت خاصه ست بلکه میتواند بود که انهمه صفات ششگانه صفات صدیق باشد که
بطریق تعریض یاد کرده شد کما قال عز من قائل ولا یأتل اولوا الفضل منکم والسعة الآیه مراد اینجا حضرت صدیق
رضی الله عنه تنها اما بلفظ جمع بیان نموده آمد چنانکه قاعده تعریض ست واز قرائن انهمعنی آنست که در صورت قتال مرتدین
لوم لائمی که از مسلمان باشد پیش نمی آید ولوم کافران را اعتبار نیست پس ذکر ولا یخافون لومة لائم تنها برای صدیق اکبر
است چون در قتال مانعین زکوة صحابه اشکال داشتند وملامت پیش گرفته بودند ونزدیک حضرت صدیق کفر وارتداد آن
فریق متحقق بود باشکال وملامت آنجماعه التفات ننمود واز بحث ایشان خوفی بردل مبارک او راه نیافت واز امضای رای
خود باز نماند فذالک قوله تعالی لا یخافون لومة لائم وقال الله تعالی فی سورة الفتح ستدعون الی قوم اولی بأس
شدید تقاتلونهم او یسلمون فان تطیعوا یؤتکم الله اجرا حسنا وان تتولوا کما تولیتم من قبل
یعذبکم عذابا الیما بگو یا محمد پس گذاشتگان از بادیه نشینان که عنقریب خوانده خواهید شد بسوی جنگ
قومی خداوند کارزار سخت که جنگ کنید با ایشان تا آنکه ایشان مسلمان شوند پس اگر فرمانبرداری کردید بدهد خدا تعالی
شما را مزد نیک واگر روی گردانید چنانکه روی گردانیده بودید پیش ازان دعوت عقوبت کند شما را عقوبتی درد دهنده
سبب نزول آیه بر وفق اجماع مفسرین ودلالت سیاق وسباق آیات وبر طبق مضمون احادیث صحیحه آنست که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم سال حدیبیه اراده نمودند که عمره بجا آرند پس دعوت فرمودند اعراب اهل بوادی را تا درین سفر برکاب
آنجناب صلی الله علیه وسلم سعادت اندوز باشند زیرا که احتمال قوی بود که قریش از دخول مکه مانع آیند وبسبب کینه ها
که از جهت قتلی بدر واحد واحزاب در قلوب ایشان متمکن بود متعرض محاربه شوند ودرین هنگام بحسب تدبیر عقل لابدست از انضمام
جمعی کثیر تا از شر قریش امنی حاصل شود وبسیاری از اعراب دعوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم گوش نکرده ازین سفر
متخلف نمودند وبعض باشتغال ضروریه در اهل ومال تعلل کردند ومخلصین مسلمین که سر تا پا به بشاشت ایمان ممتلی بودند از خدمت
وموافقت را سعادت دانسته صحبت اختیار نمودند چون نزدیک حدیبیه رسیده شد قریش بحمیت جاهلیت مبتلا گشته

قتال و جدال شدند بعد اللتیا والتی صلح مغلوبانه در آنجا اتفاق افتاد و بیرون مکه دم احصار ادا کردند و باز گشتند چون
ادا یافتند آن مخلصان تنگ حوصله گشت و بر خواطر ایشان کرب عظیم مستولی شده بود و بسبب فوت عمره از جهت صلح مغلوبانه
حکمت الهی تقاضا فرمود که جبر قلوب ایشان نماید بمغانم خیبر که عنقریب بدست ایشان افتد و آن مغانم را خاص بحاضرین
حدیبیه گرداند غیر ایشان را اذن خروج ندادو در آن مغانم شریک نگردانید قال الله تعالى سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ
إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ
قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ الآیه و باخبار رضای خود از آن جماعه که در حدیبیه بیعت نمودند قال الله تعالى لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ
إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ الآیه و هیچکس از حاضران حدیبیه ازین بیعت تخلف نکرد الا جد بن قیس منافق تنها و اخرج البغوی وغیره
عن جابر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يدخل النار احد ممن بايع تحت الشجرة و این مشهد یکی از مشاهد خیر است که
صحابه کرام دران مشهد بمقامات عالیه فائز گشتند و بمغانمی که بعد مهلتی بدست ایشان افتد مانند غنائم حنین و بمغانم اخری که
الحال بران قادر نشده بودند و آن مغانم فارس و روم است که بسبب قوت شوکت و کثرت عَدَد و عُدَد ایشان استیلا علیه
بران جماعه و اخذ مغانم از ایشان در خیال عرب نمیگذشت قال الله تعالى وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً مغانم عرب است حنین و
مانند آن فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ مغانم خیبر است که متصل حدیبیه بدست ایشان آمده وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا مغانم فارس و روم
است و نیز حکمت الهیه تقاضا نمود که تهدید متخلفین و تفضیح حال ایشان کرده شود قال الله تعالى قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ الآیه و از آینده
که دعوت ایشان است برای قتال اولی بأس شدید اعلام کرده آید تا پیش از وقوع واقعه تامل وافی در عواقب قبول دعوت
و عدم قبول آن کرده باشند و چون روی دهد بر بصیرة باشند از آن و احتمالات عقلیه مشوش حال ایشان نگردد فذلک قوله
سَتُدْعَوْنَ بطریق اقتضا ازین کلمه مفهوم شد که در زمان مستقبل داعی خواهد بود اعراب را بسوی جهاد کفار و این دعوة
تکلیف شرعی متحقق خواهد شد اگر قبول دعوت کنند ثواب آن بیابند و اگر رد کنند معاقب شوند و این لازم بیّن خلیفه راشد
است و دعوت بسوی جهاد اعظم صفات خلیفه است پس ازین آیت وعده وجود داعی بسوی جهاد و اثبات خلافت او
مفهوم شد در تفتیش آنیم که این داعیان کی بودند و این اوصاف برکدام شخص منطبق شد یکی از آن اوصاف آنست که
دعوت برای اعراب باشد که بادیه نشینان اند گو اهل شهر را نیز دعوت کنند دوم آنکه دعوت بقتال کفار اولی بأس شدید
باشد و معنی اولی بأس شدید آنست که از جماعه که مستعد قتال شده اند داعیان و مدعوان همه شدت بأس بیشتر داشته
باشند والا شدت و ضعف امر نسبی است هر ضعیفی شدید است بنسبت اضعف از و و لیکن عرف عام باستعداد قتال می‌سنجد
اگر نسبت این مستعدان اکثر و اقوی و با اسباب تر باشند اولی بأس شدید گویند والا یعنی اولی بأس شدید آنست که
بمقتضای قیاس و بحکم عقول مفطور در بنی آدم اقرب بغلبه دیده شود اگر چه بفضل الهی بخرق عادت آن جمع مجموع را بدست
اولین بر هم زنند سوم آنکه دعوات برای غیر قریش باشد زیرا که تنکیر قوم میفهماند که غیر الاولین الذین دعاهم رسول
الله صلى الله عليه وسلم في الحديبية و در صورتی که مدعوان قریش باشند نظم کلام چنین باید ساخت ستدعون
اليهم مرة اخرى و گفته نشود ستدعون الى قوم چهارم آنکه این دعوت برای قتال باشد که منتهی نگردد الا باسلام

یا قتال این قوم اولی باس شدید نه دعوت برای احکام خلافت خلیفه و شکست بغاة مسلمین چنانکه حضرت مرتضی کرم الله وجهه
دعوت فرمود اهل مدینه را یا دعوت برای ترسانیدن دشمن و چون هیبت افتاد باز گردند بدون قتال چنانکه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در تبوک دعوت فرمودند بر خروج بسوی روم و چون قیصر از جای خود حرکت نکرد باز گشتند و در آنجا قتالی واقع
نشد چون این مقدمه دانسته شد باید دانست که این داعی صادق است بر خلفای ثلاثه لاغیر زیرا که بحسب احتمالات عقلیه این
داعی یا جناب مقدس نبوی است صلی الله علیه وسلم یا خلفای ثلثه یا حضرت مرتضی رضوان الله علیهم یا بنی امیه یا بنی عباس
یا اتراک که بعد دولت عرب سر بر آوردند لا ثالث ولا رابع یجاوز الامر عن ذلک از آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعوت کذا واقع نشد زیرا که
نزول آیت در قصه حدیبیه است و غزوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعد حدیبیه محصور و معلوم است بر هیچ یک دعوت کذا
صادق نمی آید متصل حدیبیه غزوه خیبر واقع شد و هیچکس را از اعراب در آن غزوه دعوت نفرمودند بلکه غیر حاضرین حدیبیه
ممنوع بودند از حضور در آن مشهد کما قال قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ و بعد از آن غزوة الفتح
پیش آمد فی الجمله دعوتی واقع شد اما نه برای قتال قوم اولی باس شدید زیرا که ایشان همان بودند که دعوت حدیبیه
برای ایشان بود و نظم کلام دلالت بر تغایر این دو قوم مینماید و غزوه حنین نیز مراد نیست زیرا که هوازن اقل و اذل
بودند از آنکه نسبت دوازده هزار مرد جنگی که در رکاب شریف حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم از مهاجرین و انصار و اعراب
و مسلمة الفتح نهضت کرده بودند ایشان را اولی باس شدید گفته شود و حسب حکمت الهی در مقابله اعجبتکم کثرتکم جولتی
در کار ایشان کرده باشد و غزوه تبوک نیز مراد نیست زیرا که تقاتلونهم او یسلمون در آنجا متحقق نشد غرض آنجا القاء
هیبت بود در قلوب شام و روم چون هرقل جنبش نکرد و فوجی نفرستاد بازمراجعت فرمودند و بنو امیه و بنو عباس من بعد
ایشان گاهی اعراب حجاز و یمن را بقتال کفار نخوانده اند کما هو معلوم من التاریخ قطعاً این دعوت مقیده درین مدت مستطاله
از غیر خلفای ثلثه متحقق نگشت قال الواقدی لما قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم استخلف ابوبکر رضی الله عنه فقتل فی
خلافته مسیلمة الکذاب بن قیس الذی ادعی النبوة وقاتل بنی حنیفة وقتل الضا سجاح والاسود العنسی وهرب
طلیحة الی الشام ثم اسلم وفتح الیمامة واطاعت العرب لابی بکر الصدیق رضی الله عنه فعول عند ذلک ان یبعث جیوشه
الی الشام وصرف وجهه الی قتال الروم فجمع الصحابة رضی الله عنهم فی المسجد وقام فیهم فحمد الله واثنی علیه وذکر النبی
صلی الله علیه وسلم ثم قال ایها الناس اعلموا ان الله تعالی قد فضلکم بالاسلام وجعلکم من امة محمد علیه الصلوة
والسلام وزادکم ایمانا ویقینا ونصرکم نصرا عجیبا فقال فیکم الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا واعلموا ان الرسول صلی الله علیه وسلم کان یوجه همته الی الشام فقبضه الله تعالی واختار له
ما لدیه صلی الله علیه وسلم الا وانی عازم ان اوجه المسلمین باهالیهم واموالهم الی الشام فان رسول الله صلی الله علیه
وسلم امرنی بذلک قبل موته فقال زویت لی الارض مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها فما تقولکم
فی ذلک رحمکم الله قالوا یا خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم مرنا بامرک ووجهنا حیث شئت فان الله عز وجل
فرض طاعتک علینا فقال تعالی وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ قال ففرح ابوبکر رضی الله عنه بقولهم

وستر شروا عظیما ونزل عن المنبر فکتب الکتاب الی ملوک الیمن وامرآء العرب والی اهل مکة وکانت الکتب کلها یومئذ نسخة واحدة بسم الله الرحمن الرحیم من عبد الله عتیق ابن ابی قحافة الی سائر المسلمین سلام علیکم فانی احمد الله الذی لا اله الا هو واصلی علی نبیه محمد صلی الله علیه وسلم وانی قد عزمت علی ان اوجهکم الی الشام لتأخذوها من ایدی الکفار فمن عول منکم علی الجهاد فلیبادر علی طاعة الله وطاعة رسوله ثم کتب انفروا خفافا وثقالا الآیة ثم بعث الکتاب الیهم واقام منتظرا جوابهم وقدومهم فکان اول من بعث الی الیمن انس بن مالک خادم رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهی کلامه و برهان بر بودن حضرت صدیق رضی الله عنه کالجارحه درین دعوت وظهور سر حدیث قدسی که در مخاطبه آنحضرت صلی الله علیه وسلم واقع ست ابعث جیشا نبعث خمسة مثله درین واقعه ظاهر و باهر بود و آن نامه در دل مردم کاری کرد که از میزان عقل معاشی بیرون ست تا آنکه در غزوه یرموک چهل هزار کس مجتمع شد و کوشش عجیب از دست ایشان بروی کار آمد و فتحی که هیچگاه از زمان حضرت آدم تا ایندم واقع نشده بود ظهور نمود و کشود یکا اضعافا مضاعفه از کوشش و اهتمام ظاهر گردید و این فعل حضرت صدیق و دستور العمل فاروق اعظم شد رضی الله عنهما اجمعین اسلوب واقعه قادسیه و دعوت اعراب فرمود فی کتاب تحفة الاحباب عند ذکر غزوة القادسیة چون خبر رسید که عجم ذکر را سباه شاهی بر داشتند و امور خود مهیا ساختند امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه در یکه از عمال خود نامه نوشت بدین مضمون که باید در آن ناحیه هر کرا اند که اسپ و سلاح دارد و از اهل نجدت و شجاعت و مقاتله بود و ساختگی نموده تعجیل تمام بجانب مدینه روان سازد و هم چنین دعوت امیر المؤمنین عثمان برای کمک عبد الله بن ابی السرح چون افریقیه با ملک آنجا مقاتله در پیش کرد مشهور ست چون ثابت شد که این خلفا داعی بودند بدعوت موصوفه فی القرآن ثابت شد که خلفاء راشدین بودند دعوت ایشان موجب تکلیف ناس شد و بقبول آن مستحق ثواب بعدم قبول مستوجب عذاب گشتند و قال الله تعالی فی سورة الفتح مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا یعنی محمد صلی الله علیه وسلم پیغامبر خدا است و آنانکه همراه اویند سخت اند بر کافران مهربان اند در میان خود ها می بینی ای بیننده ایشانرا رکوع کننده سجده نماینده می طلبند بخشایش از خدا و خوشنودی را علامت صلاح ایشان در رو های ایشان ست از اثر سجده آنچه مذکور می شود داستان ایشان ست در توریت و داستان ایشان ست در انجیل ایشان مانند زراعتی هستند که بر آورده ست گیاه سبز خود را پس قوت داد آنرا پس سطبر شد پس بایستاد بر ساقهای خود تا شگفت می آورد زراعت کنندگانرا عاقبت حال غلبه اسلام آنست که بخشم آرد خدا تعالی بسبب ایشان کافرانرا وعده داده است خدا تعالی آنانرا که ایمان آورده اند و کار های شایسته کردند ازین آمرزش بزرگ سوق کلام برای تشریف آن مخلصان ست که در سفر حدیبیه همراه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بودند و بشارت بغلبه ایشان بر جمیع امم قوله تعالی محمد رسول الله چون سخن در ستایش این قوم افتاد لازم شد اول آنکه ذکر امام

ایشان و در گفتن پیغامبر صلی الله علیه وسلم همین کلمه اکتفا کرده شد که محمد رسول الله یعنی کدام فضیلت است که در ضمن رسول الله نیامده و مَثَلُ الصَّحْبِ فِي جَوْفِ الفَرا قوله وَالَّذِينَ مَعَهُ مراد ازین جماعه آنان اند که در سفر حدیبیه همراه آنجناب بودند صلی الله علیه وسلم زیراکه سوق کلام برای تشریف این جماعه است و حقیقت معیت معیت در جائی ست یا در سفری و معیت و بینیه مثلا مجاز ست لا یلتفت الیه ما وانعم للحقیقة مساغ و در حدیث مستفیض فضیلت اهل حدیبیه آمده قوله أَشِدَّاءُ فضائل مجموع اند در دو نوع حسن معامله که درمیان ابنای جنس خود باشد و حسن معامله که در تهذیب نفس خود بود خدا تعالی هر دو قسم را برای ایشان جمع میفرماید درمیان ابنای جنس خود باین وضع معامله میکنند که قوت غضبیه را مقتدی بغضب الهی ساخته اند و رحمت و رافت را موافق رحمت الهیه گردانیده اند هرکه مردود او ست شدت غضب ایشان بر وست و هرکه مقبول او ست رافت و رحمت ایشان برای اوست و هذا کمال التخلق باخلاق الله تعالی و برای تهذیب فیما بینهم و بین الله باکثار صلوات مشغول اند که الصلوة معراج المؤمن يَبْتَغُونَ فَضْلًا بیان کمال اخلاص ایشان ست باطن ایشان موافق ظاهر است سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم یعنی خشوع و نیاز ایشان در بارگاه الهی خطره ایست که از یکطرف می آید و طرف دیگر میرود بلکه ملکه ایست راسخ که عمرها در تحصیل این صفت صرف کرده اند و ولایت ایشان از صلوات ایشان حظ وافر گرفته و رنگ مناجات محیط بواطن ایشان شده تا آنکه بر چهره ایشان طافح از دل ایشان گرفته و پرتوی از انوار باطن ایشان بر ظاهر ایشان کلّل انداخته قوله تعالی ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ و درین جا اشاره است بکلمه کزرع [illegible] وَقَضَيْنَا إِلَى [illegible] [illegible] چهار کلمه گفته شد اول دلالت میکند بر ابتدای امر و آخر دلالت مینماید بر کمال نموّ او که بعد از ان نموی نیست و شان نیست که انتقال اهل اسلام از حالی بحالی تدریجا بوقوع آمده بوجهی که چهار مرتبه ضبط آن عدد کثیر نمیتوان لاجرم مراد اینجا انتقالات کلیه است که در چهار عدد محصور شود و آیت دلالت نفظیه چون مصداق این کلام را تامل کنیم انتقالات کلیه چهار عدد می یابیم اول آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مکه مبعوث شدند و اهل مکه مشرک بودند بتجرد لقیات آبای خود مطمئن گشته با نکار و اصرار برخاستند اینجا اسلام نو پیدا شد بر اظهار آن قادر نبودند دوم آنکه از دست مشرکین خلاص شده بمدینه هجرت کردند و بجهاد اعداء الله مشغول شدند بقتال قریش قصدا و بقتال غیر ایشان تبعا تا آنکه فتح مکه نمودند و تمام حجاز در اطاعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم راست گشت اینجا صورت پادشاهی ناحیه از نواحی زمین پیدا شد در انتهای این حال آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دار دنیا برفیق اعلی انتقال فرمودند حرکت سوم آن بود که شیخین با دو پادشاه ذو شوکت که بر تمام عالم غالب بودند کسری و قیصر قصد جهاد نمودند تا آنکه هر دو دولت پامال شوکت اسلام گشت و از انها نامی و نشانی نماند حرکت چهارم خرده کاریها که ملوک نواحی را که در اصل باجدار کسری و قیصر بودند در حد ذات خود قوتی و شوکتی بهمرسانیده بودند برانداخته شود و رواج اسلام در بلاد مفتوحه پدید آید و در هر شهری مساجد بنا شوند و قضاة منصوب گردند و رواة حدیث و مفتیان فقه مسکن گیرند چون تحریرا یا مجمع عنه در انتقالات کلیه مطابقت با تشبیه معلوم شد که مصطلح بشارت قرآن همین انتقالات بوده است چون این مقدمه واضح شد باید دانست که خلفاء از جمله الذین

متمکن بودند بالقطع پس اَشِدَّاءُ عَلَی الْکُفَّارِ رُحَمَاءُ بَیْنَهُمْ الخ وصف ایشان باشد و این یکی از لوازم خلافت خاصه است
و مطمح اشارت فَاسْتَغْلَظَ خلافت شیخین است و کرمی لبصر در فَاسْتَوَی عَلَی سُوْقِهٖ ظهور کاریهاست که در زمان حضرت عثمان
بوقوع آمد و نیز آنچه بعد ذهاب فرقه مسلمین و جود اجتماع کلمه ایشان بقصد خلیفه وقت بالغیر قصدا و مجرد تدبیر الهی صورت
گرفته است اینجا معلوم شد نجابت ایشان خلفا و رسوخ قدم ایشان در تایید اسلام و آنکه بدست ایشان جهاد اعداء الله
و اعلای کلمة الله بوجهی واقع شد که قبول جناب ربوبیت باشد و موجب ثنای جمیل گردد و قوله تعالی یُعْجِبُ الزُّرَّاعَ اشاره بکمال
رضاست زیراکه وقتیکه مسلمین زارع جنت الوهیت است قوله تعالی وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْهُمْ ضمیر منهم
راجع است بآنچه از آزر و استغلظ و استوی علی سوقه مفهوم گشته یعنی اسلام غالب خواهد آمد و جمعی کثیر در اسلام داخل خواهند
شد وعده کرده است خدا تعالی ... که ازین جماعه ایمان آوردند و کارهای صالح نمودند اجر عظیم که بهشت است قال الله
تعالی فی سورة التوبة بعد ما امر بقتال اهل الکتاب حَتّٰی یُعْطُوا الْجِزْیَةَ عَنْ یَّدٍ وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ و بعد ما ذکر من کفرهم و اتخاذهم
اربابا من دون الله المقتضی نسبة الشرک الیهم و الامر بقتالهم یُرِیْدُوْنَ اَنْ یُّطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَیَاْبَی اللّٰهُ اِلَّاۤ اَنْ یُّتِمَّ
نُوْرَهٗ وَلَوْ کَرِهَ الْکٰفِرُوْنَ ۝ هُوَ الَّذِیْۤ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰی وَدِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهٗ عَلَی الدِّیْنِ کُلِّهٖ وَلَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُوْنَ ۝
ثم قال فی سورة الصف بعد ما ذکر المفترین علی الله عز و جل یُرِیْدُوْنَ لِیُطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ
وَلَوْ کَرِهَ الْکٰفِرُوْنَ ۝ هُوَ الَّذِیْۤ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰی وَدِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهٗ عَلَی الدِّیْنِ کُلِّهٖ وَلَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُوْنَ ۝
میخواهند مشرکان و نصاری و غیر ایشان که فرو نشانند نور خدا را بدهان خویش یعنی بدل نشنیدند خدا تعالی مگر آنکه تمام گرداند نور
خود را اگرچه ناخوش دارند آن را کافران وست آنکه فرستاده پیغامبر خود را بهدایت و دین درست تا غالب سازد آن را بر
ادیان همه آن اگرچه ناخوش باشند از ان مشرکان سوق کلام برای آن است که نصاری خصوصا و جمیع اهل ادیان منسوخه
عموما اعتقاد شور در جناب ربوبیت بهم رسانیده اند و در پی عداوت دین حق که حنیفی است افتاده اند و همین موجب غضب الهی
گشت لهذا اراده ایزدی متعلق شد بکشت و برهم زدن این فرق و صورت کیست و برهم زدن ایشان در غیب الغیب چنین مقرر
شد که ارسال رسول با هدایت و دین راست کرده شود بوجهی که مقتضی گردد باظهار دین حق بر جمیع ادیان قوله یُرِیْدُوْنَ
لِیُطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ بدو وجه مفسر میشود یکی آنکه نور الله را چراغی یا آتش قلیلی گمان نموده اند که بپف دهان فرو
میرود حاش لله این نور خداست پف دهان را آنجا چه گنجایش دیگر آنکه شبهات باطله را دمها نموده اند و امر را بر کسیکه ضعیف الاعتقاد
است مشتبه میسازند بخیال آنکه دین اسلام باین فعل نقصانی پذیرد حاش لله این مراد حق است سبحانه او را نتوان ناقص ساخت
قوله تعالی لِیُظْهِرَهٗ عَلَی الدِّیْنِ کُلِّهٖ چون ظهور دین حق بر جمیع ادیان در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم صورت نگرفت زیراکه
هنوز نصاری و مجوس باطراف خود قائم بودند عامه مفسرین در تفسیر این آیه فرموده اند قال الضحاک ذلک عند نزول
عیسی علیه السلام و قال الحسین بن الفضل لیظهره علی الدین کله بالحجج الواضحة امام شافعی تحقیق ازین همه استوارتر آورده
قال فقد اظهر الله رسوله صلی الله علیه وسلم علی الادیان بان ابان لکل من سمعه انه الحق و ما خالفه من الادیان باطل و قد اظهره بان جماع الشرک
دینان دین اهل الکتاب و دین الامیین فقهر رسول الله صلی الله علیه وسلم الامیین حتی دانوا بالاسلام ...

اهل الکتاب الجزیة صاغرین و جاری علیهم حکمه فهذا ظهور علی الدین کله فقیر میگوید عفی عنه چون در معنی آیتی اشکالی بهم رسید
دو چیز ضروریست یکی آنکه نظم کتاب الله را با معنی که تقریر میکنند در میزان صراح عقل که با ادنی تامل نباشد بسنجیم اگر هر دو با هم
موافق شدند فبها والا آن معنی را ترک نمائیم دیگر آنکه حدیث آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیشوای خود سازیم زیرا که وی
صلی الله علیه وسلم مبین قرآن است چون غلبه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر نصارای نجران و مجوس هجر و یهود خیبر و اخذ جزیه
و خراج از ایشان در یک پله نهیم و کلمه لیظهره علی الدین کله در پله دیگر گذاریم با هم موافق نشوند غلبه بر طائفه قلیله از
اهل دین غلبه بر ادیان نباشد غلبه تمام آنست که بیضه آن دین مستباح گردد و حامیانش همه بر هم خورند تا آنکه هیچکس داعی
آن دین نماند و عز و شرف آن دین مطلقا زائل گردد اما حدیث النبی صلی الله علیه وسلم فقد اخرج مسلم عن عیاض بن حمار
المجاشعی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ذات یوم فی خطبته الا ان ربی امرنی ان اعلمکم ما جهلتم مما علمنی
یومی هذا کل مال نحلته عبدا حلال وانی خلقت عبادی حنفاء کلهم وانهم اتتهم الشیاطین فاجتالتهم عن دینهم وحرمت علیهم
ما احللت لهم وامرتهم ان یشرکوا بی ما لم انزل به سلطانا وان الله نظر الی اهل الارض فمقتهم عربهم وعجمهم الا بقایا
من اهل الکتاب وقال انما بعثتک لابتلیک وابتلی بک وانزلت علیک کتابا لا یغسله الماء تقرؤه نائما ویقظانا وان الله
امرنی ان احرق قریشا فقلت رب اذا یثلغوا راسی فیدعوه خبزة فقال استخرجهم کما استخرجوک واغزهم نغزک وانفق
فسننفق علیک وابعث جیشا نبعث خمسة مثله الحدیث واخرج مسلم عن ثوبان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله زوی
لی الارض فرایت مشارقها ومغاربها وان امتی سیبلغ ملکها ما زوی لی منها واعطیت الکنزین الاحمر والابیض الحدیث واخرج
مسلم عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم هلک کسری ثم لا یکون کسری بعده وقیصر لیهلکن ثم لا یکون قیصر
بعده ولتقسمن کنوزهما فی سبیل الله واخرج مسلم عن جابر بن سمرة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لتفتحن
عصابة من المسلمین او من المؤمنین کنز آل کسری الذی فی الابیض واخرج الترمذی فی حدیث طویل عن عدی بن
حاتم قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انی لا اخاف علیکم الفاقة فان الله ناصرکم ومعطیکم حتی تسیر الظعینة فیما بین
یثرب والحیرة اکثر ما تخاف علی مطیتها السرق قال فجعلت اقول فی نفسی فاین لصوص طی واخرج احمد عن المقداد انه سمع
رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا یبقی علی ظهر الارض بیت مدر ولا وبر الا ادخله الله کلمة الاسلام بعز عزیز وذل ذلیل
اما یعزهم الله فیجعلهم من اهلها او یذلهم فیدینون لها قلت فیکون الدین کله لله آنچه مقتضای این احادیث صحیحه است
آنست که تمام ظهور دین بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواهد بود و اگر ضمیر لیظهره بهدی و دین حق راجع گردانیم معنی چنین
باشد که ارسال رسول بهدی و دین حق مفضی خواهد بود بظهور آن هدی و دین حق بر جمیع ادیان اینجا لازم نیست که بحضور
آنحضرت باشد ارسال مفضی بظهور بوده است گو بعض ظهور بر دست نواب آنجناب بوقوع آید صلی الله علیه وسلم و اگر عائد
راجع برسول باشد نیز دور نیست ظهور دین که بر دست نواب آنحضرت واقع شود ظهور آنحضرت است صلی الله علیه وسلم
بلا شبهه اگر میخواهی که شنیدن نکته باریک بشنو خدا تعالی چون پیغامبری را برای اصلاح عالم و تقریب ایشان بخیر
و تبعید ایشان از شر مبعوث گرداند و در غیب الغیب آن اصلاح را صورتی معین فرماید و بهمان صورت ظاهر شود لاجرم

آنحضرت در بعثت پیغامبر ملفوف خواهد بود و باز چون حکمت الهی اقتضا فرماید انتقال پیغامبر از عالم آدمی برفیق اعلی پیش آ
تکمیل آن صورت لامحاله آن پیغامبر بجهت اتمام آن مقاصد که مضمون و ملفوف در بعثت اوست شخصی از امت خود را جارحهٔ خود
سازد و او را تربیت کند تا دل او شایستهٔ حلول داعیهٔ الهیه گردد و باز وصیت نماید او را بآن و تخصیص فرماید بر آن و دعا کند
برای اتمام آن چنانکه شخصی استطاعت بدنی نداشته باشد که قصد حج نماید و استطاعت مالی دارد واجب شود بر وی خروج از عهدهٔ حج
با حجاج غیر و در نامهٔ اعمال او این حج مثبت گردد و بسبب این سببیت مطیع شود و سهمی اوفی از ثواب بر حج تحصیل نماید این قسم
استخلاف در هر ملت واقع شده حضرت موسی علیه السلام حضرت یوشع را خلیفهٔ خود ساختند و حضرت عیسی حواریین را خلیفه
گردانیدند در انجیل مذکور است که حضرت عیسی علیه السلام نانی بدست خود گرفتند و گفتند این گوشت و پوست عیسی است باز آن را
درمیان حواریین قسمت فرمودند چون ایشان آن نان را خوردند حضرت عیسی مناجات فرمود چنانکه ایشان نان را بخوردند و در
ابدان ایشان فرو رفت همچنان عیسی در بدن ایشان در آید خداوندا نظر رحمتی که بمن داری در کار ایشان کن تا بندگان ترا
بسوی تو خوانند موافق همین قاعده چون عالم باعتقاد شرک مسموم شد و در جناب ربوبیت بعقیدهٔ ارجا یعنی تاخیر اعمال از جزا
اعتبار و عدم خوف از عواقب آن که مخالف مذاهب جمیع انبیاست علیهم السلام غضب الهی بجوشید و داعیهٔ انتقام در ملکوت
پیدا شد بعد از آن اهلاک و اتلاف ایشان را باجلی باز بست کما قال لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ
سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ چون آن وقت در رسید افضل افراد بشر را مبعوث گردانید که ذات مقدس آنحضرت باشد
صلی الله علیه وسلم و وحی خود بروی صلی الله علیه وسلم نازل فرمود و آنجناب باقصی الغایة تبیان هدی و دین حق
دعوت نمود مستعدان سعادت اندوز گشتند و اشقیا ملعون ابدی شدند در عین این بعثت معنی انتقام از آن جماعات که سوء
اعتقاد در جناب الوهیت داشتند ملفوف شده آنحضرت صلی الله علیه وسلم و اصحاب او درین انتقام بمنزلهٔ جارحه بودند ما
جبرئیل در نتیجه نمود و لهذا جهادی که بامر آنحضرت صلی الله علیه وسلم واقع شد مظنهٔ نزول برکات عظیمه بر حاضرین آن معرکه گشت
یک ساعت حضور در آن مشاهد خیر کار ریاضت صد ساله میکند در تهذیب باطن لهذا در شریعت ما ثواب جهاد بالاترین ثواب
سایر قربات است و فضل اهل بدر و احد و حدیبیه محقق و مقرر پس صورت اصلاح عالم و گرفتن انتقام از اعدای الله نزدیک خدا
بوضعی خاص معین شد غیر خسف ایشان بزمین یا نزول امطار حجاره یا اهلاک بصیحه و ذلک لحکمة لا یعلمها الا هو و آن وضع خاص
ظهور دین ایشان است بر ادیان همه آن در ضمن غلبهٔ حامیان او بر ادیان داعیان آنها بالقتل و سبی و نهب و اخذ خراج و جزیه و
ازالهٔ دولت و شوکت ایشان بالکل و بمقدار ساختن ایشان و این وضع خاص در اصل بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ملفوف شد و بعثت آن جناب متضمن آن صورت گشت فذلک قوله تعالی هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ و قوله صلی الله علیه وسلم إنما بعثتك لأبتليك وأبتلي بك در تواریخ عجم و روم بالبداهة
معلوم میشود که ایشان یقین داشتند بآنکه عنقریب دولت ایشان برهم خورد و دولت عرب متمکن گردد منجمان این را از نجوم
و دلایل سلطنت در افلاک و نظر عداوت اینها درمیان خود و ما فوق آن قوت کوکب عرب الی غیر ذلک دانسته و کاهنان کهانت
خود و سائر ناس برؤیا و هواتف و مانند آن شناختند اما این نکته بر آن جماعه مخفی ماند که مراد انتقام از خود ایشان هم

نازل شده و علاء اعلی و علاء سافل همه بآن رنگ رنگین گشته این اوضاع فلکیه تجلی ست برای انتقام این جماعات نه موثر حقیقی
اگر این داعیه نازله از غیب الغیب می شناختند حق را از باطل جدا می دیدند بالجمله در آن وقت جمیع ارض تحت حکم دو بادشاه
ذی شوکت مجتمع بود کسری و قیصر و دین این هر دو بادشاه بر ادیان دیگر غالب بهر دو دین کما باحت میل وارند و عقیده
از جا بر هر دو غالب ست کسری و قیصر حامیان این دو دین بودند و داعیان بسوی آن قولاً و فعلاً و تسبیباً که الناس
علی دین ملوکهم روم و روس و فرنگ و البیسمان و آفریقیه و شام و مصر و بعض بلاد مغرب و حبشه در دین نصرانیت بودند
بموافقت قیصر و خراسان و توران و ترکستان و زاولستان تا آخر و غیر آن مجوس بودند بمتابعت کسری و سائر ادیان
مثل دین یهودیت و دین مشرکین و دین هنود و دین صابئین پایمال شوکت این هر دو بادشاه شده بودند و ضعیف گشته و
متدینان اینها بر هم خورده لاجرم داعیه ظهور دین حق و قصد انتقام از کفره فجره بر هم زدن دولت کسری و قیصر
را آشیانه خود گردانید تا چون این هر دو دولت بر هم خورد اعظم ادیان موجوده و اشهر آنها بر هم خورده باشد و چون
سطوت اسلام بجای سطوت این دو ملت بنشیند سایر ادیان خود بخود پایمال شوکت اسلام شوند مانند پایمال بودن آنها
باین دو ملت بعد استقرار ملت حقه در قطر حجاز که نه در تصرف کسری بود و نه در تصرف قیصر و از ان غافل بودند و
غلبه بر طور غلبه ملوک در غیر این قطر متصور نبود و چون خدا تعالی برای آنحضرت صلی الله علیه وسلم انعم روحانیه که جز بلحوق
رفیق اعلی میسر نباید اختیار فرمود لازم شد که بجهت اکمال ظهور دین حق و اتمام کبت اعداء الله استخلاف فرماید
تا آنچه در عهد مبارکه اعمال آنحضرت صلی الله علیه وسلم مثبت شود و الحاق انتقام در بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
کار خود کرده باشد مثل آنکه بنده خاص از بندگان بادشاه خود در مجالس انس و محافل قدس همنشین بادشاه شود و فتح
بعض قلاع که بادشاه بآن قدغن بلیغ نموده است یکی از عمده های دولت خود باز گذارد و بفتح کردن آن قلعه این بنده
خاص بزیادت عز و بخلع و عطایا مخصوص گردد و چون اینهمه گفته شد باید دانست که توجیه صحیح درین آیت آنست که ظهور
دین حق با حاصل شد همه در کلمه لیظهره علی الدین کله مندرج است و اعظم انواع آن که بر هم زدن دولت کسری و قیصر
است بالاولی داخل در وست و حامل لوای این مرتبه خلفا بودند رضی الله عنهم مساعی این بزرگواران مقتضای ارسال
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بود و مندرج در ان و ایشان بمنزله جارحه تدبیر غیب اند در ظهور آن و همین ست معنی خلافت
خاصه باز معنی هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله آنست که هدی و دین حق که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بآن مرسل بودند ظاهر و غالب باشد و جلی و مشهور نه مخفی و مستور و این آیه حکم ست در میان اهل سنت
و اهل بدعت خدا تعالی هدی و دین حق را برآنحضرت صلی الله علیه وسلم نازل فرمود و وی صلی الله علیه وسلم آن را بصحابه
تبلیغ نمود و صحابه آن معنی که مراد حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم بود فهمیدند و بقرن تابعین رسانیدند ثم و ثم زیرا که اراده
الهی نه محض تعلیم آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم و نه خروج آنجناب از عهده تبلیغ اگرچه سامعان نفهمند بلکه مراد ظهور دین
حق ست قرناً بعد قرن پس کسیکه گوید که آنحضرت صلی الله علیه وسلم دین حق را بصحابه رسانیدند لیکن ایشان معنی که
مراد بود نفهمیدند یا فهمیدند اما غرض نفسانی حائل شد ایشان را بر کتمان آن پس وی مبتدع ست پس معتزله و شیعه که میگویند

ثم تستروُن رَبَّكُم الحديث معنی آن علم یقینی بود صحابه از جهت غموض فهم معنی آن نکردند و شیعه که میگویند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر خلافت حضرت مرتضی نص فرموده بودند صحابه بغرض نفسانی خود کتم آن کردند و عصیان ورزیدند مبتدع اینجا مراد حق ظهور دین ست مراد او را جل و علی بر ایشان نمی توان زد و سبحانک هذا بهتان عظیم قال الله تعالی فی سورة آل عمران كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ہستید شما بهترین گروهی که بیرون آورده شدند برای صلاح مردمان میفرمائید بکار پسندیده و منع مینمائید از ناپسندیده و ایمان می آرید بخدا و اگر ایمان می آوردند اهل کتاب بود بهتر ایشانرا طایفه از ایشان مومنان اند و اکثر آنها از حد بیرون رفته اند قوله كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ بدو وجه مفسر است ہستید شما باین صفت یا بودید در علم الهی باین صفت قوله أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ این بر آوردن چنان ست که از عدم یا از صلب برآورده باشند بلکه معنیش آنست که باطن مقدس آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بداعیه صلاح ناس ممتلی ساختند و شعاع نور از دل وی صلی الله علیه وسلم بیرون افتاد جمعی که مستعد بودند بآن نور متنور گشتند و همان داعیه از باطن ایشان سر بر آورد از میان افراد بشر این طائفه باین دولت سرفراز شدند و باین نعمت مخصوص گشتند پس این جماعه بر آورده گان اند از میان مردم و للناس افاده میفرماید که این تدبیر الهی ست برای اصلاح عباد تا عالمی بواسطه این گروه مستنور و مهذب گردد اخرج البغوی وغیره عن ابی سعید الخدری عن النبی صلی الله علیه وسلم الا ان هذه الامة توفی سبعین امة هی خیرها واکرمها علی الله عز وجل واخرج البغوی عن بهز بن حکیم عن ابیه عن جده انه سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول فی قوله تبارک وتعالی كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ قال انکم تتمون سبعین امة انتم خیرها واکرمها علی الله واخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن عبد الله بن مسعود قال ان الله نظر فی قلوب العباد فوجد قلب محمد صلی الله علیه وسلم خیر قلوب العباد فاصطفاه وبعثه برسالته ثم نظر فی قلوب العباد بعد قلب محمد صلی الله علیه وسلم فوجد قلوب اصحابه خیر قلوب العباد فجعلهم وزراء نبیه یقاتلون عن دینه واخرج ابو عمر عن ابی هریرة فی قوله تعالی كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ قال خیر الناس للناس یجیئون بهم فی السلاسل یدخلونهم فی الاسلام قوله تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ استیناف ست برای بیان وجه خیریت قال مجاهد کانوا خیر الناس علی الشرط الذی ذکره الله تعالی تأمرون بالمعروف الآیة باز اینجا دو صفت ذکر کرده شد یکی فیما بینهم وبین الناس و آن امر معروف و نهی عن المنکر ست و یکی فیما بینهم وبین الله و آن ایمان ست که متضمن صد و چند شعبه ست قوله وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ افاده میفرماید سبب بر آوردن این امت و آن آنست که اهل کتاب وقتی از اوقات امة اخرجت للناس بودند صفت ایشان متغیر شد لهذا حکمت الهی اقتضا نمود اخراج امتی دیگر از عرب قال البغوی روی عن عمر رضی الله عنه قال كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ للناس تکون لاولنا ولا تکون لآخرنا قال ابو عمر جاء عن عمر بن الخطاب من سره ان یکون من تلک الامة فلیؤد شرط الله تعالی فیها و هر دو قول بایشم ... اند زیرا که مفهوم آیت عام ست برای ... فتح کنند اول امت باشد یا آخر آن ... مصداق آن بر خارج اول امت ... جهاد و امر معروف ... نهی منکر ... شد

چون اینهمه مبین گردید باید دانست که حضرات خلفا از ان امت بوده اند که اُخرجت للناس صفت ایشان است از جهت
آنچه از حالات ایشان بتواتر ثابت گشته زیاده ازین چه خواهد بود که جماعات عظیمه از مسلمین بقوت همت این بزرگان مؤلف
شدند و اقالیم وسیعه را فتح نمودند و طوائف ناس بسعی ایشان در ربقه اسلام در آمدند پس ایشان خیر امت باشند و هم او
قال الله تعالی فی سورة الحدید لَا یَسْتَوِی مِنْکُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِکَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ
الَّذِینَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَکُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰی وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ برابر نیست از شما کسیکه صرف مال نمود پیش
از فتح و کارزار کرد با کسیکه چنین نکرد آنجماعه بزرگ ترند در رفعت مراتب از انجماعه که صرف مال نمودند و کارزار کردند
بعد فتح و هر یکی را وعده داده است خدایتعالی خصلت نیک که نجات است و خدا می داند آنچه میکنید دانا است این آیت
افاده میفرماید که همه صحابه در یک مرتبه نیستند جمعی از جمعی افضل و اکمل اند بسبب تقدم و تاخر انفاق و قتال اخرج الحفاظ من
حدیث ابی سعید الخدری عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا تسبوا اصحابی فو الذی نفسی بیده لو ان احدکم انفق مثل
احد ذهبا ما ادرک مد احدهم ولا نصیفه من قبل الفتح مفسر بدو وجه است یکی فتح مکه و هو قول الاکثر دیگر صلح حدیبیه و هو
باحادیث فضائل الحدیبیة و این اختلاف مبنی است بر تفسیر کلمه اِنَّا فَتَحْنَا لَکَ فَتْحًا مُبِینًا که برین دو وجه تفسیر کرده اند این
آیت بطریق منطوق افاده میفرماید تفضیل جماعه که قبل فتح انفاق و قتال از ایشان بظهور آمد بر جماعه که بعد از فتح انفاق
و قتال نموده اند و بطریق مفهوم موافق می فهماند که هر که انفاق و قتال او مقدم تر افضل تر و قتالی که در مکه بود بدست
و عصا بود و قتالی که بعد هجرت واقع شد بشمشیر و رماح در لغت هر دو را قتال میتوان گفت بلا خلاف همین مفهوم موافق گفته
اند که نزلت فی ابی بکر الصدیق قال البغوی و روی محمد بن فضیل عن الکلبی ان هذه الآیة نزلت فی ابی بکر الصدیق
رضی الله عنه فانه اول من اسلم و اول من انفق فی سبیل الله عز و جل قال عبد الله بن مسعود رضی الله عنه اول من
اظهر اسلامه بسیفه ابو بکر رضی الله عنه والنبی صلی الله علیه وسلم و روی عن ابن عمر رضی الله عنهما قال کنت عند النبی
صلی الله علیه وسلم و عنده ابو بکر الصدیق رضی الله عنه و علیه عباءة قد خللها فی صدره بخلال فنزل جبرئیل علیه السلام
فقال ما لی اری ابا بکر علیه عباءة قد خللها فی صدره بخلال فقال انفق ماله علیّ قبل الفتح قال فان الله یقول اقرأ علیه السلام
و قل له اراض انت عنی فی فقرک هذا ام ساخط فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا ابا بکر ان الله عز و جل یقرئ
علیک السلام و یقول لک اراض انت فی فقرک هذا ام ساخط فقال ابو بکر رضی الله عنه اسخط علی ربی انا عن ربی
راض انا عن ربی راض اخرج الحاکم و ابو عمر عن هشام بن عروة عن ابیه قال اسلم ابو بکر و له اربعون الفا
انفقها کلها علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی سبیل الله فی ریاض النضرة عن عائشة رضی الله عنها قالت لما
اجتمع اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم و کانوا تسعة و ثلثین رجلا الح ابو بکر علی رسول الله صلی الله علیه وسلم
فی الظهور فقال یا ابا بکر انا قلیل فلم یزل یلح علی رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی ظهر رسول الله صلی الله علیه وسلم
و تفرق المسلمون فی نواحی المسجد و قام ابو بکر فی الناس خطیبا و رسول الله صلی الله علیه وسلم جالس فکان
اول خطیب دعا الی الله عز و جل و الی رسوله صلی الله علیه وسلم و ثار المشرکون علی ابی بکر و علی المسلمین فضربوا

في نواحي المسجد ضرباً شديداً ووطئ ابو بكر وضرب ضرباً شديداً ودنا منه الفاسق عتبة بن ربيعة فجعل يضربه بنعلين مخصوفتين
ويحرّفهما لوجهه واثّر ذلك حتى ما يعرف انفه من وجهه وجاءت بنو تيم تتعادى فاجلوا المشركين عن ابي بكر وحملوا
ابا بكر في ثوب حتى ادخلوه في بيته ولا يشكّون في موته ثم رجع بنو تيم فدخلوا المسجد وقالوا والله لئن مات ابو بكر
لنقتلنّ عتبة ورجعوا الى ابي بكر فجعل ابو قحافة وبنو تيم يكلّمون ابا بكر حتى اجابهم فتكلّم آخر النهار ما فعل رسول الله صلى
الله عليه وسلم فنالوه بألسنتهم وعذلوه ثم قاموا وقالوا لامّ الخير بنت صخر انظري ان تطعميه شيئاً او تسقيه اياه
فلما خلت به والحّت جعل يقول ما فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت والله ما لي علم بصاحبك فقال اذهبي
الى امّ جميل بنت الخطاب فاسأليها عنه فخرجت حتى جاءت امّ جميل فقالت ان ابا بكر يسألك عن محمد بن عبد الله
قالت ما اعرف ابا بكر ولا محمد بن عبد الله وان تحبّي ان امضي معك الى ابنك فعلت قالت نعم فمضت معها حتى
وجدت ابا بكر صريعاً دنفاً فدنت منه ام جميل واعلنت بالصياح وقالت ان قوماً نالوا منك هذا لاهل فسق و
اني لارجو ان ينتقم الله لك قال ما فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت هذه امك تسمع قال فلا عين عليك
منها قالت سالم صحيح قال فاين هو قالت في دار الارقم قال فان لله عليّ اليّة ان لا اذوق طعاماً او شراباً او اتي
رسول الله صلى الله عليه وسلم فامهلتا حتى اذا هدأت الرجل وسكن الناس خرجتا به يتكئ عليهما حتى ادخلتاه على النبي
صلى الله عليه وسلم قالت فانكبّ عليه فقبّله وانكبّ عليه المسلمون ورقّ له رسول الله صلى الله عليه وسلم رقّة شديدة
فقال ابو بكر بابي انت وامي ليس بي ما نال الفاسق من وجهي هذه امي برّة بوالديها وانت مبارك فادعها الى الله
تعالى وادع الله عز وجل لها عسى ان يستنقذها بك من النار فدعا لها رسول الله صلى الله عليه وسلم فاسلمت
فاقاموا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم شهراً وهم تسعة وثلثون رجلا وكان اسلام حمزة يوم ضرب ابو بكر واخرج
البخاري عن عروة بن الزبير قال سألت عبد الله بن عمرو عن اشدّ ما صنع المشركون برسول الله صلى الله عليه وسلم
قال رأيت عقبة بن ابي معيط جاء الى النبي صلى الله عليه وسلم فوضع رداءه في عنقه فخنقه به خنقاً شديداً فجاء
ابو بكر حتى دفعه عنه فقال أتقتلون رجلاً ان يقول ربي الله وقد جاءكم بالبيّنات من ربكم واخرج الحاكم
عن انس قال لقد ضربوا رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى غُشي عليه فقام ابو بكر فجعل ينادي ويقول ويلكم اتقتلون
رجلا ان يقول ربي الله قالوا من هذا قالوا هذا ابن ابي قحافة المجنون وقال ابن اسحق حدثني نافع عن ابن
عمر قال لما اسلم عمر قال اي قريش انقل للحديث قيل له جميل بن معمر الجمحي قال فغدا عليه قال عبد الله بن عمر
وغدوت اتّبع اثره وانظر ما يفعل وانا غلام اعقل كل ما رأيت حتى جاءه فقال اعلمت يا جميل اني اسلمت ودخلت
في دين محمد صلى الله عليه وسلم قال فوالله ما راجعه حتى قام يجرّ رداءه واتبعه عمر واتبعت ابي حتى اذا قام على
باب المسجد صرخ باعلى صوته يا معشر قريش وهم في انديتهم حول الكعبة الا ان ابن الخطاب قد صبا قال يقول
عمر من خلفه كذب ولكن قد اسلمت وشهدت ان لا اله الا الله وان محمداً عبده ورسوله وثاروا اليه فما برح
يقاتلهم ويقاتلونه حتى قامت الشمس على رؤوسهم قال وطلح فقعد وقاموا على رأسه وهو يقول افعلوا ما بدا لكم

فاحلف بالله لو كنا ثلثمائة رجل لقد تركناها لكم او تركتموها لنا قال فبينا هو على ذلك اذا قيل شيخ من قريش عليه حلة
حبرة وقميص موشى حتى وقف عليه فقال ما شأنكم قالوا صبا عمر قال فمه رجل اختار لنفسه امراً فماذا تريدون اترون
بني عدي بن كعب يسلمون لكم صاحبهم هكذا خلوا عن الرجل قال فوالله لكأنما كانوا ثوباً كشط عنه قال فقلت لابي
بعد ان هاجر الى المدينة يا ابت من الرجل الذي زجر القوم عنك بمكة يوم اسلمت وهم يقاتلونك قال ذاك اي بني العاص
بن وائل السهمي چون اینهمه بیان نمودیم میگوییم چون افضلیت شیخین بر جماعه که بعد فتح مسلمان شدند بالمنطوق ثابت
شد و بر جماعه متقدمه بالمفهوم خلافت ایشان خلافت راشده باشد و یکی از لوازم خلافت خاصه افضلیت خلیفه است
نسبت بعامه مسلمین بفضل کلی و نسبت خواص ایشان که مستعد خلافت اند و آنحضرت صلی الله علیه وسلم با ایشان معامله
مستنظر الامارة میفرمود بفضل جزئی معتد به که در حکم فضل کلی باشد خصوصاً در اموری که مناسب ریاست و خلافت باشند
والله اعلم قال الله تعالى في سورة الحجر إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ هر آینه ما فرو آوردیم
قران را و هر آینه ما نگاهدارنده اویم وقال في سورة القيامة لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَ
قُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ یعنی مجنبان بقرآن زبان خود را تا شتابی کنی بحفظ
آن هر آینه وعده است بر ما بهم آوردن و خواندن آن پس چون بخوانیم قران را یعنی نازل گردانیم آنرا پس در پی رو
قرآءة او را یعنی استماع آن کن باز هر آینه بر ما وعده است واضح ساختن او را اخرج مسلم في حديث عياض بن حمار عن النبي
صلى الله عليه وسلم عن ربه تبارك وتعالى وانزلت عليك قرآناً لا يغسله الماء و این کنایه است از انکه اگر ساعی
بنی آدم صرف شود در محو قران تا در نشود نه بران و این تفسیر حفظ قران است باز در آیه دیگر صورت حفظ بیان فرمود
اخرج البخاري عن ابن عباس في قوله عز وجل لا تحرك به لسانك الاية قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعالج
من التنزيل شدة وكان مما يحرك شفتيه فانزل الله عز وجل لا تحرك به لسانك لتعجل به ان علينا جمعه وقرآنه
قال جمعه في صدرك وتقرأه فاذا قرأناه فاتبع قرآنه قال فاستمع له وانصت ثم ان علينا بيانه ثم ان علينا ان
تقرأه فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ذلك اذا اتاه جبريل استمع فاذا انطلق جبريل قرأه النبي صلى الله عليه
وسلم كما قرأه و مرفوع درین حدیث قصه آنحضرت است صلی الله علیه وسلم فقط و تفسیر جمعه ای جمعه في صدرك تفقه ابن
عباس است فقیر میگوید عفی عنه درین تفسیر نظر است زیرا که کلمه را بر معانی متقاربه حمل کردن ابعد مینماید آری در تفسیر
سنقرئك فلا تنسى این را تقریر کردن گنجایش میدارد باز فرود آوردن ثم ان علینا بیانه بر معنی که بتفسیر تراخی رتبه
واقع شده باشد بعدی وارد و اوجه در تفسیر آیت آن مینماید که معنی ان علینا جمعه آن است که لازم است وعده جمع
کردن قران بر ما در مصاحف و قرآنه یعنی توفیق دهیم قراءت آنحضرت را صلی الله علیه وسلم و عوام ایشانرا بر تلاوت
آن تا سلسله تواتر از هم گسسته نشود خدا تعالی پیغمبر را میگوید در فکر آن مباش که قران از دل تو فراموش شود و مشقت تکرار آن بکش یکی
از خرق عوائد است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم صعوبت تکرار که جمهور مسلمین در حفظ قران میکشند نمیکشیدند و بمجرد تبلیغ
جبریل بخاطر مبارک متمکن میشد چه جای این فکر که ما بر خود لازم گردانیده ایم آنچه مراتب از تبلیغ تو متأخر است و آن

جمع قرآن ست در مصاحف و خواندن امت ست آنرا چه خواص و چه عوام پس خاطر خود را مشغول مشقت حفظ آن مگردان
بلکه چون ما بزبان جبرئیل تلاوت کنیم در پی استماع آن باش باز بر ماست توضیح قرآن در هر عصری جمعی را موفق
بشرح غریب قرآن و بیان سبب نزول آن فرمائیم تا مصداق حکم آن بیان کنند و اینهمه مراتب متاخر ست از حفظ
تو و تبلیغ تو آنرا چون آیات قرآن متشابه اند بعض آن مصدق بعض ست و آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبین قرآن عظیم
است حفظ قرآن که موعود حق است باینصورت ظاهر شد که جمع آن در مصاحف کنند و مسلمانان توفیق تلاوت آن شرقاً و غرباً
لیلاً و نهاراً یابند و همین ست معنی لا یغسله الماء باز جمعه و قرآنه یکجا ایراد فرمودن و در بیان وعده کلمه ثم که برای تراخی
است ذکر نمودن می فهماند که در وقت جمع قرآن در مصاحف اشتغال بتلاوت آن شائع شد و تفسیر آن من بعد بظهور آمد
و در خارج هم چنین متحقق شد اول شروع حفظ آن از جانب ابی بن کعب و عبد الله بن مسعود بوده است در زمان حضرت عمر رضی الله
عنه و اول اشتغال بتفسیر از ابن عباس واقع شد بعد انقضای ایام خلافت چون اینهمه ذکر کردیم باید دانست که جمع
کردن شیخین قرآن عظیم را در مصاحف سبیل حفظ آن شد که خدا تعالی بر خود لازم ساخته بود و وعده آن فرموده و فی الحقیقة
این جمع فعل حق است و انجاز وعده اوست که بر دست شیخین ظهور یافت و آن یکی از لوازم خلافت خاصه ست الحال این فصل
را بنکته باریکی ختم کنیم پیش اهل حق نبوت مکتسب نیست که بریاضت نفسانیه و بدنیه آنرا توان یافت و نه امری ست جبلی که
نفس پیغمبر از نفس قدسیه آفریده اند پس بضرورت جبلیه [illegible] شود بافاعیل مناسبه قدسیه بلکه چون حال عالم بوجهی
باشد که حکمت الهیه مقتضی آن شود که خدا تعالی از فوق سموات سبع اراده فرماید باصلاح بنی آدم و اقامه عوجهای ایشان
بالقای داعیه در قلب ازکی بنی آدم و اتمهم و اکمل ایشان تا بعلوم و اعمالی که بصلاح ایشان در آن خواهد بود امر فرماید و برایشان
الزام کند آنرا اگر کردند فبها و اگر نکنند مخاصمه نماید یا مجاهده تا آنکه سعدا از اشقیا ممتاز گردند و عالمی بنور هدایت مستنور
شود و اقتضای عالم این کیفیت خاص را چنان ست که اجتماع صغری و کبری مقتضی افاضه نتیجه گردد و بر نفس شخص یا [illegible]
یا مقتضی گردد و انقلاب آنرا بهوا چون عالم این را اقتضا کند قضای الهی نازل شود از فوق سبع سموات بملاء اعلی و
ملاء اعلی همه بآن رنگ رنگین شوند و سیل برکات ملاء اعلی برین نفس قدسیه فرو ریزد و ملاء اعلی برای این نفس
بصورت مناسبه متمثل شوند و علوم شرعیه و حکمیه غیر از این نفس اندازند و این نفس قدسیه بتدبیر مجرد که از فوق سبع سموات
نازل شده در سدرة المنتهی باحکام مثالیه متشکل گشته در ملاء اعلی شائع شده در زمین فرود آمده است مطلع شود و لوحی
متلو یا غیر متلو که از عالم مجرد بمشایعت این اراده نزول فرموده لباس مناسب ملاء اعلی پوشیده بار دیگر لباس الفاظ و حروف
متعارفی در بر کرده بر قلب این پیغامبر نزول فرماید در نبوت در لسان شرع گفته شود بعث الله فلاناً نبیاً و امره بتبلیغ
الاحکام و اوحی الیه پس نبوت امری ست حادث بسبب تعلق اراده ببعث این پیغامبر بجهت اصلاح عالم نه امر جبلی و نه
مکتسب بریاضت آری این دولت نمیدهند مگر کسی را که نفس او نفس قدسیه باشد در اصل جبلت سعد و [illegible] اعلی
و قوای فلکیه که در وی مندمج ست در غایت ظهور و غلبه صفا و صلاح و سعادت و مزاج بدن او در نهایت اعتدال انسانی
طبیعت قویه دارد فی الغایة انقیاد قلب و قلب او در شدت متانت و شهامت [illegible] و عقل او در کمال جودت

مراد از علوم شرعیه علوم ظاهری و مراد از علوم حکمیه علوم باطنی ۱۲

و استقامت اما انتقاد ملأ اعلی و نسخه‌ای از ایشان و آئینه برای ایشان قوت عاقله او شبیه باشد بادراک ملأ اعلی است
و لهذا قبول وحی میسر شده باید و قوت عامله او در غایت صلاح و لهذا عصمت صفت او می باشد و این امور از لوازم اعظم نبوت
است سنة الله در آن جاری شده که نبوت عنایت نفرمایند مگر کسی را که چنین آفریده باشند و بسا مردم اصحاب نفوس قدسیه که
به بعض این اوصاف بالذات متصف باشند و نبوت نصیب ایشان نباشد چنانچه مثل مشهور است ع گور نگرفت مگر آنکه دوید * نه هر آنکو
دوید گور گرفت ع و لا کل من یسعی یصیب لغرة الله و لکن من صفا و الغزالة قد تسعی قال الله تعالی الله اعلم حیث یجعل
رسالته و چنانکه نبوت مکتسب و جبلی نیست هم چنین خلافت خاصه پیغامبر نیز مکتسب و جبلی نیست اراده الهی از فوق سبع
سموات نازل میشود برای تثبیت هدایت پیغامبر در میان مردم و اتمام نور او و اظهار دین او و انجاز موعود برای
او پس واعیه امداد منبعث باید در قلب خلیفه همچو حواریان پیغمبر که واعیه نصرت دین پیغامبر از قبیل
افاضات غیبیه در دل ایشان متمکن شده هزاران باشند این خلیفه بمنزله دل است و آن جماعه بمنزله جوارح او و محل
حلول واعیه الهیه اول خلیفه است و از آنجا بمنزله نور چراغ که در آئینهای منصوبه و دیوارها منطبع شود بدیگران منتشر
و آید و اینهمه بحدس قریب المأخذ ادراک کرده میشود گویا امری است بدیهی بلکه محسوس بحاسه بصر کلمة النبی من
امر بشأنهم شریعة الله ظهری دارد و بطنی ظاهر او رسانیدن شریعت است بمردم و بطن او واعیه ایست قویه که از میان
فؤاد او منبعث شده است و همچنین کلمة الخلیفة من یشتهی شریعة النبی فی الناس و تظهیره علی یده موعود الله
لنبیه ظهری دارد و بطنی ظهرش صورت تشبث است و باطنش واعیه ایست قویه که بر لوح خاطر پیغامبر در دل او متمکن شده بلکه از
دل او جوشیده و اگر این واعیه از دل کسی نجوشد او را خلیفه خاص نتوان گفت اگر فاجر است مصداق ان الله لیؤید
هذا الدین بالرجل الفاجر گردد و اگر فاجر نیست مثل سنگ و چوب و در است که تحریک کنند و بتحریک او کار مطاوعت تمام رسانند
و او را هیچ فضیلتی نه و حدس قریب المأخذ که بمنزله بدیهی است یا بمنزله محسوس در خلیفه خاص اثبات آن واعیه میکند هرچند
احتمال عقلی تجویز مینماید که شخصی در آخر ایام حیات پیغمبر مسلمان شود و این واعیه از دل او جوشد اما این احتمال هرگز
واقع نیست سنة الله چنین رفته است و لن تجد لسنة الله تحویلا این واعیه قویه نازله از فوق سبع سموات مکتسبه
بهمم ملأ اعلی در دل کسی نمی ریزند مگر آنکه جوهر نفس او شبیه بجوهر نفس انبیا آفریده باشند در قوت عاقله او نمونه وحی
ودیعت نهاده باشند و آن محدثیت است و در قوت عامله او نمونه از عصمت گذاشته و آن صدیقیت است و نیز آ
شیطان از ظل او و الا آنکه استعداد نفس او خواب آلود است تا پیغامبر ایقاظ آن نکند بیدار نشود و قابلیت نفس او بالقوه
است جز بتانید نفس پیغامبر بفعل نیاید و این کلمه ایست مجمله که شرح آن بسیطی دارد ع عمری باید که یار آید بکنار *
این دولت سرمد همه کس را ندهند * سالها باید که در سایه پیغمبر زندگی کرده باشد و بارها پرتو نفس قدسیه پیغامبر
انانیت او را زیر و زبر ساخته و با رسول صلی الله علیه وسلم محبت عظیم بهم رسانیده باشد که لا یؤمن احدکم حتی اکون
احب الیه من نفسه و ماله و ولده و الماء الزلال للعطشان و در اعانت پیغامبر بنفس و مال خود گوی مسابقت ربوده
و تقلید پیغامبر در تحمل اعباء جهاد و در حق او بمرتبه تحقیق رسیده در شدائد و مکاره شریک پیغامبر گشته و آن حوادث

عبء بالکسر بار اعباء جمع آن ۱۲

راگویا بالاصالة خود برده‌اند در تهذیب نفس از درجهٔ اصحاب الیمین در گذشته بر صدر مسند سابقین جا گرفته نفس قدسیه پیغامبر بارها
در وفق اعمال منجیه در جوهر نفس این عزیز تجربه فرموده و اجتناب نفس او از الوان اعمال خبیثه مهلکه و اخلاق نامرضیه دانسته
ذکرات و مرات بشارت نجات و فوز بدرجات داده و با حوال سنیه و مقامات عالیه او اخبار فرموده و شرف و عظمت وی و
لیاقت او بخلافت قولاً و فعلاً از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تراوش نموده مثل اینکس قابلیت آن پیدا کرده است که داعیهٔ
نازله از فوق سبع سموات منکشفه بالوان ملاء اعلی در جوهر نفس خود متحمل کند و بآن داعیه تشیید دین
پیغامبر و انجاز موعود فرماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ این خلافت خاصه است که لعقبه ایام نبوت
باشد این خلافت خاصه نوعی است از انواع ولایت که اشبه بکمالات انبیاست تشبه بالنبی من حیث هو نبی برین نوع
بالاصالة صادق می‌آید و انچه لازم اعم خلافت خاصه است بسا شخص عزیز القدر که سوابق اسلامیه غیر آن همه دارد ولیکن
ارادهٔ الهیه بخلافت او منعقد نشده و تدبیر غیب ورا برین مسند عالی ننشاند و سبب تخصیص بعض کاملان بارادهٔ الهیه از ان قبیل
نیست که علوم بشر محیط آن تواند شد چنانکه تخصیص بعضی منتهیین دون بعضی به نبوت از ان قبیل نیست که ادراک عامه بشر او صول
آن کرده والا آنکه این شخص منصوب مستخلف را دو نوع افضلیت است بر جمیع رعیت خود یکی بعد استخلاف زیرا که ریاست عام
او را عطا فرمودند نه غیر او را و قائم مقام پیغامبر او را گردانیدند نه غیر او را و یکی قبل استخلاف که فعل الحکیم لا یخلو عن الحکمة
و آن نسبت غیر مستحقین خلافت فضل کلی است و نسبت مستحقان خلافت که خلاصهٔ اصحاب پیغامبر اند فضل جزئی معتد به که در
حکم فضل کلی باشد و اگر سوای تمکن شخص در حسن سیاست و تالیف قلوب مسلمین دیگر نباشد آنهم بس است تحمل داعیهٔ وجود
اعلاء کلمة الله بر دست این شخص اصل است و لوازم دیگر فرع زیادهٔ اوصاف معتبره در لوازم خلافت اگر متحمل آن داعیه
نه شوند و تشیید دین حق بر دست او نکنند مر ورا بالائی نشانند و اگر آن داعیه در دل شخصی فرو ریزند و دین را بر دست
او ظاهر کنند و اصل این لوازم قدری کم بود آن را این داعیه تردد نمی‌آید داشته باشد او خلیفه است چنانکه مطلوب
قتل شیری باشد شخصی او را بتحقیق یا بالضرب بتجربه کشت و در بارگاه سلطنت عزت یافت ساده لوحی اعتراض نماید که
فن تیر اندازی یا اسب تازی فلان کس از وی بهتر میداند آن شخص جوابش دهد که قوت و شجاعت که برای قتل شیر بکار
در کار بود در من موجود است زیاده از ان در مقصد من در کار نیست بلکه اصل قتل کسی منظور نیست الا بالعرض بلکه اصل
قوت و شجاعت مراد نیست الا بالعرض بدعای من رضای سلطان بوده است و قد حصل چون این مقدمه باین آب و تاب
در کتب کلامیه نخوانده مجمل که درستی بخاطر تو راه یابد ابتدا میخواهیم که در بیان چند که شواهد مقصد توانند بود بر نگاریم اما
آنکه هبات بنی آدم از جهل و غوایت و سوء اعتقاد در جناب الوهیت و مانند آن اقتضا میکند بعث رسل پس از
اجل بدیهیات ملت است قال الله تعالی لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ و فی حدیث عیاض عن النبی صلی الله علیه وسلم
عن ربه تبارک و تعالی کل مال نحلته عبدا حلال و انی خلقت عبادی حنفاء کلهم و انهم اتتهم الشیاطین فاجتالتهم
عن دینهم و حرمت علیهم ما احللت لهم و امرتهم ان یشرکوا بی ما لم انزل به سلطانا و ان الله نظر الی اهل الارض
فمقتهم عربهم و عجمهم الا بقایا من اهل الکتاب و قال انما بعثتک لابتلیک و ابتلی بک الحدیث اخرجه مسلم و اما آنکه قضا

الہی او لاً بملأ اعلیٰ فرود می آید از شواہد آن حدیث القای محبت ہست اخرج مالک عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قال اذا احبّ اللہ العبد قال لجبرئیل علیہ السلام یا جبرئیل قد احببت فلاناً فاحبّہ فیحبّہ جبرئیل ثم ینادی جبرئیل
فی اہل السماء ان اللہ قد احبّ فلاناً فاحبّوہ فیحبّہ اہل السماء ثم یضع لہ القبول فی الارض اما آنکہ انبیا علیہم السلام
در اخلاق جبلیہ خود فوقیت دارند بر غیر خویش این نیز از بدیہیات ملت ہست و کسیکہ بقوانین حکمت خلقیہ مطلع است بضرورت
میداند کہ انتظام اخلاق جمیلہ باین روش کہ در انبیا ظاہر شد بدون انقیاد نفس قلب را و قلب عقل را میسر نیست از شواہد
آن حدیث انس ست کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احسن الناس واشجع الناس واجود الناس اخرجہ الشیخان
واخرج البخاری عن محمد بن جبیر بن مطعم عن ابیہ بینما ہو یسیر مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومعہ الناس مقفلہ من
حنین فعلقت الاعراب یسألونہ حتی اضطروہ الی سمرة فخطفت رداءہ فوقف النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال اعطونی
ردائی لو کان لی عدد ہذہ العضاہ نعماً لقسمتہ بینکم ثم لا تجدونی بخیلا ولا کذوبا ولا جبانا واخرج الدارمی عن
الزہری قال ان جبرئیل قال ما فی الارض اہل عشرة ابیات الا قلبتہم فما وجدت احداً اشد انفاقاً لہذا المال من
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واما آنکہ غیر انبیا ہم گاہی در اصل جوہر نفس شبیہ میباشند بجوہر نفس انبیا علیہم السلام
پس شاہد آن قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رؤیا المؤمن جزء من ستة واربعین جزءاً من النبوة اخرجہ البخاری
وقال السمت الصالح جزء من خمسة وعشرین جزءاً من النبوة اخرجہ مسلم واما آنکہ خلفا شبیہ بودند بجوہر انبیا
اخرجہ ابو عمر عن عبد اللہ بن مسعود قال ان اللہ نظر فی قلوب العباد فوجد قلب محمد صلی اللہ علیہ وسلم خیر قلوب العباد
فاصطفاہ وبعثہ برسالتہ ثم نظر فی قلوب العباد بعد قلب محمد صلی اللہ علیہ وسلم فوجد قلوب اصحابہ خیر قلوب العباد
فجعلہم وزراء نبیہ صلی اللہ علیہ وسلم یقاتلون عن دینہ واخرج ابو عمر عن ابن عباس فی قول اللہ عز وجل قل الحمد للہ
وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ قال اصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم قالہ السدی والحسن البصری وابن عیینة والثوری
اخرج البخاری ومسلم عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لقد کان فیما قبلکم من الامم محدثون
فان یک فی امتی احد فانہ عمر واخرج الترمذی عن عائشة رضی اللہ عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم جالساً فسمعنا لغطاً وصوت صبیان فقام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاذا حبشیة تزفن والصبیان حولہا
فقال یا عائشة تعالی فانظری فجئت فوضعت لحیی علی منکب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فجعلت انظر الیہا
ما بین المنکب الی رأسہ فقال لی اما شبعت اما شبعت فجعلت اقول لا لانظر منزلتی عندہ اذ طلع عمر فارفض الناس عنہا
فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انی لانظر الی شیاطین الجن والانس قد فروا من عمر فجئت واما آنکہ انبیا داعیہ قوم
میدہند در ہدایت قوم خود شاہد آن حدیث والذی نفسی بیدہ لاقاتلنہم علی امری ہذا حتی تنفرد سالفتی او لینفذن
اللہ امرہ اخرجہ البخاری ہمین لفظ را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در مکہ بمخاطبہ ابوطالب ارشاد فرمودہ و در مخاطبہ ابو سہیل
نیز ہمین لفظ در حدیبیہ فرمودہ واما آنکہ حواری را این داعیہ میدہند شاہد آن قال اللہ تعالی قال عیسی ابن مریم للحواریین
من انصاری الی اللہ قال الحواریون نحن انصار اللہ واین اشارت بظہور داعیہ نصرت در قلوب ایشان

تشبیث نمودن حق اظهر از آنست که بشاهدی احتیاج افتد و از اجلّ بدیهیات است که سالها افعال متقاربه متشابهه لیلاً و نهاراً
از شخصی ظاهر نمی‌شود الا بداعیهٔ قویه در اصل نفس آن شخص هیچ عاقلی باور نکند که خواجه حافظ دیوان خود را بغیر بصیرت
در فن شعر و بدون صرف همت بلیغه در نظم این غزلها تدوین کرده باشد یا ابو علی قانون را بغیر بصیرت در فن طب و
جمع همت بر تحقیق و ترتیب مسائل این فن تصنیف نموده باشد سبحانک هذا بهتان عظیم اگر داعیه نبود این افعال
متقاربه در مدت متطاوله چگونه ظاهر میشد و اگر داعیه دنیا بودی چرا بر لسان غیب ترجمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم مدح
ایشان جاری گشت تا اینجا که بحد تواتر رسید و اگر داعیه ملتئمه از قوی النفس بود و ورای آنکه از فوق نازل شود این همه
برکات ظهور نمی‌نمود و کشایش زیاده از کوشش بر روی کار نمی‌آمد و اما آنکه گفتیم که بمجرد تعلق اراده بخلافت ایشان
افضلیتی حاصل میشود از شواهد آن حدیث ابی ذر است اخرج الدارمی عن ابی ذر الغفاری قال قلت یا رسول الله
کیف علمت انک نبی حین استنبئت (نبی گردانیده شدی) فقال یا ابا ذر اتانی ملکان و انا ببعض بطحاء مکة فوقع احدهما الی الارض و کان الآخر
بین السماء و الارض فقال احدهما لصاحبه أهو هو قال نعم قال فزنه برجل فوزنت به فوزنته ثم قال فزنه بعشرة
فوزنت بهم فرجحتهم ثم قال زنه بمائة فوزنت بهم فرجحتهم ثم قال زنه بالف فوزنت بهم فرجحتهم کانی انظر الیهم ینتثرون
من خفة المیزان قال فقال احدهما لصاحبه لو وزنته بامته لرجحها و اخرج الدارمی من حدیث عتبة بن عبد السلمی قصة طویلة
فیها شق صدره صلی الله علیه وسلم عند ظئره حلیمة قال احدهما لصاحبه اجعله فی کفة و اجعل الفا من امته فی کفة
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فاذا انا انظر الی الالف فوقی اشفق ان یخر علی بعضهم فقال لو ان امته وزنت به
لمال بهم ثم انطلقا و ترکانی و اخرج احمد بن مردویه عن ابن عمر خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات غداة
بعد طلوع الشمس قال رایت قبل الفجر کانی اعطیت المقالید و الموازین فاما المقالید فهی المفاتیح و اما الموازین فهذه
یوزن بها فوضعت فی کفة و وضعت امتی فی کفة فوزنت بهم فرجحت ثم جیء بابی بکر فوزن بهم فرجح ثم جیء بعمر
فوزن بهم فرجح ثم جیء بعثمان فوزن بهم فرجح ثم رفعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از وزن با امت و رجحان خود بر
ایشان نبوت خود را شناختند و این وزن و رجحان دلالت کرد بر افضلیت بفضل کلی معتبر عند الله پس آن لازم نبوت
است و همین رؤیا را آنحضرت صلی الله علیه وسلم در باب خلفا دیدند پس از ینجا دانسته شد که افضلیت خلفا بر نسبت
خود عند الله و رجحان الشان فی علم الله بران بعاید لازم خلافت خاصه است چنانکه حقیقت استخلاف بمجرد تعلق
ارادهٔ الهیه ثابت است و امور دیگر بحسب عادت الله لازم الوجود خلافت میباشند همچنین این نوع از افضلیت بمجرد
اراده ثابت است در ضمن استخلاف و همراه او و افضلیتی که بنا بر سوابق اسلامیه یا احکام جبلیه از حسن سیاست و غیر آن
باشد امری است عادی و الله اعلم بحقیقة الحال و لیکن هذا آخر الفصل الثالث فصل چهارم در روایت
احادیث و آثار داله بر خلافت خلفا بتصریح یا تلویح و بر اثبات لوازم خلافت خاصه پیش از آنکه شروع در مقصود
کنیم باید دانست که علما در اثبات خلافت خلفا تصانیف ساخته اند و هر یکی به بیان آن موفق شده و فقیر کثّر الله تعالی
بخاطر میرسد که احادیث این باب را باسانید صحابه جمع سازد و زیر هر نوع هر صحابی موقوف او را

مذکور نماید تا معلوم خواص عام گردد که آنچه مشهور ست که ثبوت خلافت ایشان باجماع و وصیت خلیفهٔ متقدم بوده
کلام محقق ست لیکن معنی اجماع آن نیست که هر یکے بفکری که مستند بشرع نباشد بلکه مستند باشد بصلاح دید وقت
رائے زده باشد بلکه معنی اجماع آنست که هر یکے بدلیل شرعی که سنت سنیهٔ آنحضرت ست صلی الله علیه وسلم خلافت ایشان
استنباط نموده از تصریحات آنحضرت بارهٔ و تلویحات آنحضرت صلی الله علیه وسلم اُخری تا آنکه هر یکی بملاحظه ان دلیل
مکلف شد بقبول خلافت ایشان و چون مجتهدان عصر اول اتفاق کردند بر آن صورت اجماع متحقق گشت و من بعد کسی مجال
خلاف نماند و تلویحات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بخلافت ایشان راجع ست یا باثبات لوازم خلافت عامه یا لوازم خلافت
خاصه ایشان را مثلا جائی که گفتند زکوة را بعد من بابوبکر خواهید داد اثبات بعض لوازم خلافت عامه نمودند که حفظ
بیت المال و اخذ زکوة مسلمین ست و جائی که گفتند ابوبکر رضی الله عنه صدیق است و عمر شهید یا گفتند درجات ایشان در بهشت اعلی
درجات خواهد بود یا ایشان را بشارت بهشت دادند لاسیما چون بترتیب خلافت باشد یا گفتند بهترین امت ایشان اند و علی هذا القیاس اثبات لوازم
خلافت خاصه فرمودند اینهمه تلویح است بخلافت ایشان اگر بخاطر تو تردد می گذرد که دلالت لازم مساوی بر وجود ملزوم مسلم ست
اما دلالت لازم اعم بر وجود ملزوم مسلم نیست گوئیم این همه اوصاف لازم اعم خلافت خاصه است در غیر خلیفه خاص بعض
این صفات یافته می شود گوئیم تعریض نوعی ست از بیان تفهیم و تفهم بآن حاصل می شود اخرج مالک عن عمرة بنت عبد الرحمن
ان رجلین استبا فی زمان عمر بن الخطاب فقال احدهما للآخر والله ما ابی بزان ولا امی بزانیة فاستشار فی ذلک عمر بن
الخطاب فقال قائل مدح اباه وامه وقال آخرون قد کان لابیه وامه مدح غیر هذا نری ان تجلده الحد فجلده عمر بن
الخطاب الحد ثمانین پس تعریض ملحق بالصریح ست و تحقیق و تعریض آن ست که دلالت نه بمجرد لفظ لیکن دلالت میکند
بمساعدت قراین شک نیست که قراین را دلالتی هست اما قطعیة و اما ظنیة مثل دلالت دخان بر وجود نار و دلالت ابر سیاه بر
ریزش باران و هم چنین لفظ را نیز دلالت هست بر معنی منطوق خود پس تعریض مجموع لفظ و قراین را بعض از معنی دیگر می
گرداند و همچنین تحقیق نزدیک فقیر در ایماآت و فحاوی و غیر آن همین ست که دلالت لفظ قطعی نیست بلکه از قراین و آن
قراین گاهی خفیه می باشند و گاهی جلیه و میزان در استنباط معانی از مثل این دلایل فهم اهل لسان است و مثل این حالت اینجا
مفهوم و صفت نزدیک امام شافعی که راس و رئیس مستنبطان است موقوف آمد بشروط چند الکه اینجا محقق قراین بمعنی مقصود باشند
و چون حال بر همین منوال ست دلالت وجود لازم اعم بر وجود ملزوم اخص مستبعد و مستنکر نیست چون این مقدمه ممهد شد خوض در مقصود
نمائیم **مسند ابی بکر الصدیق رضی الله عنه** اخرج الدارمی عن حیة بنت ابی حیة عن ابی بکر الصدیق فی قصة قالت فذکرنا
غزونا وما کان بیننا فی الجاهلیة وما جاء الله به من الالفة واطناب الفسطاط وشبک ابن عون اصابعه ووصفه
لنا معاذ وشبک احمد فقلت یا عبد الله حتی متی تری امر الناس هذا قال ما استقامت الائمة قلت ما الائمة قال اما رأیت السید
یکون فی الحواء فیتبعونه ویطیعونه ما استقام اولئک واخرج الدارمی عن قیس بن ابی حازم قال دخل ابو بکر علی امرأة
من احمس یقال لها زینب قال فرآها لا تتکلم فقال ما لها لا تتکلم قالوا حجت مصمتة فقال لها تکلمی فان هذا لا یحل هذا
من عمل الجاهلیة قال فتکلمت فقالت من انت قال انا امرؤ من المهاجرین قالت ای المهاجرین قال من قریش

قالت فمن ای قریش انت قال انک لسؤول انا ابو بکر قالت ما بقاؤنا علی هذا الامر الصالح الذی جاء الله به بعد الجاهلیة
فقال بقاؤکم علیه ما استقامت بکم ائمتکم قالت وما الائمة قال اما کان لقومک رؤس واشراف یأمرونهم
فیطیعونهم قالت بلی قال فهم مثل اولئک علی الناس قوله ما استقامت این استقامت شامل است علم و عدالت و کفایت
و شجاعت و غیر آن را اخرج البخاری فی حدیث عمر الطویل ان ابا بکر قال للانصار ما ذکرتم فیکم من خیر فانتم له اهل
ولن یعرف هذا الامر الا لهذا الحی من قریش هم اوسط العرب نسبا و دارا اخرج ابو بکر بن ابی شیبة فی
حدیث طویل فقال ابو بکر علی رسلکم فحمد الله واثنی علیه ثم قال یا معشر الانصار انا والله ما ننکر فضلکم ولا بلاءکم
فی الاسلام ولا حقکم الواجب علینا ولکنکم قد عرفتم ان هذا الحی من قریش بمنزلة من العرب لیس بها غیرهم وان
العرب لن تجتمع الا علی رجل منهم فنحن الامراء وانتم الوزراء فاتقوا الله ولا تصدعوا الاسلام ولا تکونوا اول من
احدث فی الاسلام اشتراط نسب قریش در خلیفه مجمع علیه اهل سنت است اخرج البخاری ومسلم والدارمی وغیرهم
عن ابن عباس کان ابو هریرة یحدث ان رجلا اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال انی اری اللیلة ظلة تنطف منها
السمن والعسل فاری الناس یتکففون بایدیهم فالمستکثر والمستقل واری سببا واصلا من السماء الی الارض فاراک
یا رسول الله اخذت به فعلوت ثم اخذ به رجل آخر فعلا ثم اخذ به رجل آخر فعلا ثم اخذ به رجل آخر فانقطع ثم وصل
به فعلا به فقال ابو بکر بابی انت وامی لتدعنی فاعبرها فقال اعبرها فقال اما الظلة فظلة الاسلام واما
ما ینطف من السمن والعسل فهو القرآن لینه وحلاوته واما المستکثر والمستقل فهو المستکثر من القرآن والمستقل
منه واما السبب الواصل من السماء فی الارض فهو الحق الذی انت علیه تاخذ به فیعلیک الله ثم یاخذ به بعدک رجل
فیعلو به ثم یاخذ به رجل فیعلو به ثم یاخذ به رجل آخر فینقطع ثم یوصل له فیعلو به ای رسول الله لتحدثنی اصبت
ام اخطات فقال النبی صلی الله [علیه و]سلم اصبت بعضا واخطات بعضا فقال اقسمت یا رسول الله لتحدثنی بالذی
اخطات فقال النبی صلی الله علیه وسلم لا تقسم ازین حدیث معلوم می شود که حضرت صدیق مصداق است که خلافت
بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم سه کس علی الترتیب خواهد رسید ایشان بر منهاج پیغامبر خواهند بود و بر منهاج
پیغامبر خواهند گذشت باقی ماند آنکه هرگاه موافق تعبیر حضرت صدیق در خارج بوقوع آمد پس خطا بچه وجه ثابت ست
فقیر میگوید سکوت از تسمیه آن اشخاص با وجود قدرت بر تسمیه ایشان بطریق مشاکلت منسوب بخطا شد و شاید آنکه حضرت
صدیق ایشان را باعیانهم می شناخت آثاری چند ست که در خصائص مذکورست اخرج ابن عساکر عن کعب قال کان اسلام
ابی بکر الصدیق شبیها بوحی من السماء وذلک انه کان تاجرا بالشام فرای رؤیا فقصها علی بحیرا الراهب فقال
له من این انت قال من مکة قال من ایها قال من قریش قال فایش انت قال تاجر قال صدق الله رؤیاک فانه
یبعث نبی من قومک تکون وزیره فی حیاته وخلیفته بعد موته فاسرها ابو بکر حتی بعث النبی صلی الله علیه وسلم فجاءه
فقال یا محمد ما الدلیل علی ما تدعی قال الرؤیا التی رایت بالشام فعانقه وقبل ما بین عینیه وقال اشهد انک رسول
الله واخرج ابن عساکر عن ابن مسعود قال قال ابو بکر الصدیق خرجت الی الیمن قبل ان یبعث النبی صلی الله

علیه وسلم فنزلت علی شیخ من الأزد وقد قرأ الکتب واتت علیه اربعمائة سنة الا عشر سنین فقال لی احسبک حرمیا
قلت نعم قال واحسبک قرشیا قلت نعم قال واحسبک تیمیا قلت نعم قال بقیت لی منک واحدة قلت ما هی قال تکشف
لی عن بطنک قلت لم ذاک قال اجد فی العلم الصادق ان نبیا یبعث فی الحرم یعاونه علی امره فتی وکهل فاما الفتی
فخواض غمرات ودفاع معضلات واما الکهل فابیض نحیف علی بطنه شامة وعلی فخذه الیسری علامة وما علیک ان
تریني فقد تکاملت لی فیک الصفة الا ما خفی علی قال ابوبکر فکشفت له عن بطنی فرای شامة سوداء فوق سرتی فقال انت
هو ورب الکعبة واخرج ابن سعد عن الحسن قال قال ابوبکر یا رسول الله ما ازال ارانی اطأ فی عذرات الناس
قال لتکونن من الناس بسبیل قال ورایت فی صدری کالرقمتین قال سنتین واگر کسی بگوید که صدیق رضی الله عنه
اگر بدانست که مبشر بخلافت اوست در وقت بیعت چرا توقف فرمود وچرا اشارت بفاروق وابوعبیده نمود که بایعوا
احد هذین گوئیم بشارت بچیزی مقتضی آن نیست که البته آن را طلب نمایند چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم معلوم فرمودند
که حضرت عائشه رضی الله عنها زوجه آنجناب خواهد بود وهیچ سعی در تزوج او نمودند وفرمودند ان یکن هذا من عند الله
یمضه احوال اهل الله در مثل این صورت مختلف است گاهی سعی در مبشر به میکنند با وثوق بوجود آن وگاهی تن میزنند
ومنتظر تدبیر غیب میباشند که لطف الهی در کدام قالب آن روح را منفوخ میسازد وحضرت صدیق راه توقف را اختیار
نمود تا ابعد باشد از حظ نفس یا بسببی دیگر مانند این اما اثبات حضرت صدیق خلافت خود را بسوابق اسلامیه فقد اخرج
الترمذی عن ابی سعید الخدری قال قال ابوبکر الست احق الناس بها الست اول من اسلم الست صاحب کذا الست
صاحب کذا اما استدلال صدیق بر منع توقف از بیعت بعد انعقاد بیعت عامه بلزوم شق عصا المسلمین فقد اخرج الحاکم
عن ابی سعید فی قصة طویلة فلما قعد ابوبکر علی المنبر نظر فی وجوه القوم فلم یر علیا فسأل عنه فقام ناس من الانصار فاتوا به
فقال ابوبکر ابن عم رسول الله صلی الله علیه وسلم وختنه اردت ان تشق عصا المسلمین فقال لا تثریب یا خلیفة رسول الله
صلی الله علیه وسلم فبایعه ثم لم یر الزبیر بن العوام فسأل عنه حتی جاءوا به فقال ابن عمة رسول الله صلی الله علیه وسلم وحواریه
اردت ان تشق عصا المسلمین فقال لا تثریب یا خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم مثل قوله فبایعه اما اثبات صدیق
رضی الله عنه خلافت حضرت فاروق را بافضلیت او فقد اخرج الترمذی عن جابر بن عبد الله قال قال عمر لابی بکر یا خیر الناس
بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابوبکر اما انک ان قلت ذاک فلقد سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ما
طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر واخرج ابوبکر بن ابی شیبة عن زبید بن الحارث ان ابابکر حین حضره الموت ارسل
الی عمر یستخلفه فقال الناس تستخلف علینا فظا غلیظا ولو قد ولینا کان افظ واغلظ فما تقول لربک اذا لقیته وقد
استخلفت علینا عمر قال ابوبکر ابربی تخوفونی اقول اللهم استخلفت علیهم خیر خلقک الحدیث واخرج ابوبکر بن ابی شیبة
عن محمد عن رجل من بنی زریق فی قصة طویلة قال ابوبکر لعمر انت اقوی منی فقال عمر انت افضل منی ناظر منصف
درین آثار مضطر میشود در آنکه این اوصاف را دخلی هست در اثبات خلافت خاصه که در طبقه اولی بود والا ذکر این
کلمات در مبحث اثبات خلافت خارج از قانون مخاطبات باشد

من مسند عمر بن الخطاب رضی الله عنه

اما شروط خلافت فقد اخرج ابو یوسف عن ابی الکلیح بن اسامة الهذلی قال خطب عمر بن الخطاب رضی الله عنه فقال
ایها الرعاة ان لنا علیکم حقا النصیحة بالغیب والمعونة علی الخیر ایها الرعاة انه لیس من حلم احب الی الله ولا اعم نفعا
من حلم امام ورفقه ولیس من جهل ابغض الی الله واعم ضررا من جهل امام وخرقه وانه من یاخذ بالعافیة فیما بین
ظهرانیه یعطی العافیة من فوقه واخرج ابو یوسف عن عثمان بن عطاء الکلاعی عن ابیه قال خطب عمر الناس
فحمد الله واثنی علیه ثم قال اما بعد فانی اوصیکم بتقوی الله الذی یبقی ویهلک من سواه الذی بطاعته ینفع
اولیاءه وبمعصیته یضر اعداءه فانه لیس لهالک هلک معذرة فی تعمد ضلالة حسبها هدی ولا فی ترک حق حسبه ضلالة وان
احق ما تعاهد الراعی من رعیته تعاهدهم بالذی لله علیهم فی وظائف دینهم الذی هداهم الله له وانما علینا
ان نامرکم بما امرکم الله به من طاعته وان ننهاکم عما نهاکم الله عنه من معصیته وان نقیم امر الله فی قریب الناس و
بعیدهم ولا نبالی علی من قال الحق الا وان الله فرض الصلوة وجعل لها شروطا فمن شروطها الوضوء والخشوع والرکوع
والسجود واعلموا ایها الناس ان الطمع فقر وان الیاس غنی وفی العزلة راحة من خلطاء السوء واعلموا انه من لم
یرض عن الله فیما کره من قضائه لم یؤد الیه فیما یحب کنه شکره اعلموا ان لله تعالی عبادا یمیتون الباطل بهجره و
یحیون الحق بذکره رغبوا ورهبوا رهبوا ان خافوا فلم یامنوا ابصروا من الیقین ما لم یعاینوا فخلصوا اثم ما زالوا
اخلصهم الخوف فهجروا ما ینقطع عنهم الحیوة علیهم نعمة والموت لهم کرامة واخرج ابو یوسف عن الزهری قال جاء
رجل الی عمر بن الخطاب رضی الله فقال یا امیر المومنین لا ابالی فی الله لومة لائم ام اقبل علی نفسی فقال اما من
ولی من امر المسلمین شیئا فلا یخاف فی الله لومة لائم ومن کان خلوا من ذلک فلیقبل علی نفسه ولینصح لولی امره
واخرج ابو یوسف عن سعید بن ابی بردة قال کتب عمر بن الخطاب الی ابی موسی اما بعد فان اسعد الرعاة عند الله
من سعدت به رعیته وان اشقی الرعاة عند الله من شقیت به رعیته وایاک ان ترتع فترتع عمالک فیکون مثلک عند الله
مثل البهیمة نظرت الی خضرة من الارض فرتعت فیها تبتغی بذلک السمن وانما حتفها فی سمنها والسلام واخرج ابو یوسف
عن رجل عن عمر قال لا یقیم امر الله الا رجل لا یضارع ولا یصانع ولا یتبع المطامع ولا یقیم امر الله الا رجل لا ینتقص عزمه
ولا یکظم فی الحق علی حزبه وقال ابو یوسف حدثنی محمد بن اسحق قال وحدثنی من سمع طلحة بن معدان الیعمری قال
خطبنا عمر بن الخطاب رضی الله عنه فحمد الله واثنی علیه ثم صلی علی النبی صلی الله علیه وسلم وذکر ابا بکر الصدیق فاستغفر له
ثم قال ایها الناس انه لم یبلغ ذو حق فی حقه ان یطاع فی معصیة الله وانی لم اجد هذا المال یصلحه الا خلالا
ثلثا ان یوخذ بالحق ویعطی بالحق ویمنع من الباطل وانما انا ومالکم کوالی الیتیم ان استغنیت عنه استعففت وان افتقرت
اکلت بالمعروف ولست ادع احدا یظلم احدا ولا یتعدی علیه حتی اضع خده الارض واضع قدمی علی الخد الاخر
حتی یذعن بالحق ولکم علی ایها الناس خصال اذکرها لکم فخذونی بها لکم علی ان لا اجتبی شیئا من خراجکم ولا ما افاء
الله علیکم الا من وجهه ولکم علی اذا وقع فی یدی ان لا یخرج منی الا فی حقه ولکم علی ان ازید اعطیاتکم وارزاقکم ان شاء
الله وحده واسد لکم ثغورکم ولکم علی ان لا القیکم فی المهالک ولا اجمرکم فی ثغورکم وقد اقترب منکم زمان قلیل الامناء

كثير القراء قليل الفقهاء كثير الاكل يعمل فيه اقوام للآخرة يطلبون به دنيا مرتفعة نادكل دين صاحبها كما تاركل النار الحطب

الا ومن ذلك ذكر مشاكم المبيقوت الشمر يصير ليخيبر يا ايها الناس ان الله عظم حقه فوق حق خلقه فقال فيما عظم حقه ولا يأمركم

ان تتخذوا الملئكة والنبيين اربابا ايأمركم بالكفر بعد اذ انتم مسلمون الا واني لم

ابعثكم امراء ولا جبارين ولكن بعثتكم ائمة الهدى يهتدى بكم فادروا على المسلمين حقوقهم ولا تضربوهم فتذلوهم ولا

تجمروهم فتفتنوهم ولا تغلقوا الابواب دونهم فيأكل قويهم ضعيفهم ولا تستأثروا عليهم فتظلموهم ولا تجهلوا

عليهم وقاتلوا بهم الكفار طاقتهم فاذا رأيتم بهم كلالة فكفوا عن ذلك فان ذلك ابلغ في جهاد عدوكم ايها الناس اني

اشهدكم على امراء الامصار اني لم ابعثهم الا ليفقهوا الناس في دينهم ويقسموا عليهم فيئهم ويحكموا بينهم فان

اشكل شيء رفعوه الي قال وكان عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول لا يصلح هذا الامر الا شدة في غير تجبر ولين

في غير وهن واخرج ابو يعلى عن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الا اخبركم بخيار ائمتكم من شرارهم

الذين تحبونهم ويحبونكم وتدعون لهم ويدعون لكم وشرار ائمتكم الذين تبغضونهم ويبغضونكم وتلعنونهم ويلعنونكم

واخرج مسلم وابو يعلى وغيرهما ان عمر بن الخطاب خطب يوم جمعة فذكر نبي الله صلى الله عليه وسلم وذكر ابا بكر فقال

اني رأيت كأن ديكا نقرني نقرة او نقرتين واني لا اراه الا حضور اجلي وان اقواما يأمرونني ان استخلف وان

الله لم يكن ليضيع دينه ولا خلافته ولا الذي بعث به نبيه صلى الله عليه وسلم واني قد علمت ان اقواما سيطعنون

في هذا الامر انا ضربتهم بيدي هذه على الاسلام فان فعلوا فاولئك اعداء الله الكفار الضلال فان عجل بي

امر فالخلافة شورى بين هؤلاء النفر الذين توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض الحديث قوله وان الله

لم يكن ليضيع دينه هذا فيما ارى في الخلافة الخاصة فقط والا في ايام الخلافة العامة قال قد قرب ما ان قليل لا منا

الخ قوله ان اقواما سيطعنون في هذا الامر هذا فيما ارى اشارة الى انتقال الخلافة الخاصة الى العامة وان

يتصدى لها من ليس من المهاجرين الاولين وقوله اولئك اعداء الله الضلال تهديد وتخويف فلم يرد حقيقة الكفر

والله اعلم واخرج البخاري وابو يعلى وغيرهما عن عبد الرحمن بن ابي ليلى قال خرجت مع عمر بن الخطاب الى مكة

فاستقبلنا امير مكة نافع بن علقمة فقال له يا نافع من استخلفت على مكة قال استخلفت عليها عبد الرحمن بن ابزى

قال عمدت الى رجل من الموالي فاستخلفته على من بها من قريش واصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال نعم

وجدته اقرأهم لكتاب الله ومكة ارض محتضرة فاحببت ان يسمعوا كتاب الله من رجل حسن القراءة قال نعم ما

رأيت ان الله يرفع بالقران اقواما ويضع بالقران اقواما وان عبد الرحمن بن ابزى ممن رفعه الله بالقران

وفي رواية فغضب عمر حتى قام في الغرز فقال استخلفت على آل الله عبد الرحمن بن ابزى قال اني وجدته اقرأهم

لكتاب الله وافقههم في دين الله فتواضع لها عمر حتى اطمأن على رحله فقال لئن قلت ذاك لقد سمعت رسول الله

صلى الله عليه وسلم يقول ان الله سيرفع بهذا الدين اقواما ويضع به آخرين اما افضليت صديق رضي الله عنه بر

از قول عمر بن الخطاب رضي الله عنه متواتر است فمن حديث عائشة اخرج البخاري عن عائشة رضي الله عنها

ملک تعظیم و تکریم شریعت شد تعود در تسبیم عقبو ... الی المیم ۱۲

سلکہ ... ۱۲

سلکہ ... راستعدی در گلستان آورده ... ان ... کلاه ... ۱۲

سلکہ یعنی ... گرمی ... ۱۲

سلکہ ... جامہ ... ۱۲

قصة الاتفاق على ابي بكر ثم تكلم ابو بكر فتكلم ابلغ الناس فقال في كلامه نحن الامراء وانتم الوزراء فقال حباب بن المنذر
لا والله لا نفعل منا امير ومنكم امير فقال ابو بكر لا ولكنا الامراء وانتم الوزراء هم اوسط العرب دارا واعربهم
احسابا فبايعوا عمر او ابا عبيدة بن الجراح فقال عمر بل نبايعك انت فانت سيدنا وخيرنا واحبنا الى رسول الله صلى
الله عليه وسلم فاخذ عمر بيده فبايعه وبايعه الناس واخرج الحاكم عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة عن عمر
قال كان ابو بكر سيدنا وخيرنا واحبنا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ومن حديث ابن عباس اخرج البخاري عن
ابن عباس قول عمر رضي الله عنه في قصة الاتفاق على ابي بكر ثم انه بلغني ان قائلا منكم يقول والله لو مات عمر بايعت فلانا
فلا يغترن امرؤ ان يقول انما كانت بيعة ابي بكر فلتة وتمت الا وانها قد كانت كذلك ولكن الله وقى شرها وليس
فيكم من تقطع الاعناق اليه مثل ابي بكر وفي هذا الحديث ايضا قال ابو بكر وقد رضيت لكم احد هذين الرجلين فبايعوا
ايهما شئتم فاخذ بيدي وبيد ابي عبيدة بن الجراح وهو جالس بيننا فلم اكره مما قال غيرها كان والله ان اقدم
فتضرب عنقي لا يقربني ذلك من اثم احب الي من ان اتامر على قوم فيهم ابو بكر اللهم الا ان تسول لي
نفسي عند الموت شيئا لا اجده الآن ومن حديث انس اخرج البخاري عن انس انه سمع خطبة عمر الآخرة حين جلس
عمر على المنبر وذلك الغد من يوم توفي النبي صلى الله عليه وسلم فتشهد وابو بكر صامت لا يتكلم قال كنت ارجو ان
يعيش رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يدبرنا يريد بذلك ان يكون آخرهم فان يك محمد صلى الله عليه وسلم قد مات
فان الله قد جعل بين اظهركم نورا تهتدون به هدى الله محمدا صلى الله عليه وسلم وان ابا بكر صاحب رسول الله صلى الله
عليه وسلم وثاني اثنين وانه اولى المسلمين بامور كم فقوموا فبايعوه وكانت طائفة منهم قد بايعوه قبل ذلك في سقيفة
بني ساعدة وكانت بيعة العامة على المنبر ومن حديث شيبة اخرج البخاري عن ابي وائل قال جلست مع شيبة
على الكرسي في الكعبة فقال لقد جلس هذا المجلس عمر فقال لقد هممت ان لا ادع فيها صفراء ولا بيضاء الا قسمته
قلت ان صاحبيك لم يفعلا قال هما المرآن اقتدي بهما ومن حديث رجل من بني زريق في قصة الاتفاق
على ابي بكر اخرج ابو بكر بن ابي شيبة قال عمر فبايعوا ابا بكر فقال ابو بكر لعمر انت اقوى مني فقال عمر انت افضل مني
فقالا لها الثانية فلما كانت الثالثة قال له عمر ان قوتي لك مع فضلك قال فبايعوا ابا بكر ومن حديث جابر بن عبد الله
اخرج الترمذي عن جابر بن عبد الله قال قال عمر لابي بكر يا خير الناس بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ابو بكر اما
انك ان قلت ذاك فلقد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما طلعت الشمس على رجل خير من عمر ومن حديث
علقمة بن قيس وقيس بن مروان اخرج ابو يعلى عن علقمة وقيس بن مروان كليهما في فضائل عبد الله بن مسعود عن
عمر قال فغدوت اليه لابشره فوجدت ابا بكر قد سبقني اليه فبشره ولا والله ما سابقته الى خير قط الا سبقني اليه
وفي المشكوة عن عمر ذكر عنده ابو بكر فبكى وقال وددت ان عملي كله مثل عمله يوما واحدا من ايامه وليلة
واحدة من لياليه اما ليلته فليلة سار مع رسول الله صلى الله عليه وسلم الى الغار فلما انتهيا اليه قال والله لا تدخله
حتى ادخل قبلك فان كان فيه شيء اصابني دونك فدخل فكسحه ووجد في جانبه ثقبا فشق ازاره وسدها به و

بقي منها اثنان فالقمها رجليه ثم قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم ادخل فدخل رسول الله صلى الله عليه وسلم
ووضع رأسه في حجره ونام فلدغ ابو بكر في رجله من الجحر ولم يتحرك مخافة ان ينتبه رسول الله صلى الله عليه وسلم
فسقطت دموعه على وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما لك يا ابا بكر قال لدغت فداك ابي وامي فتفل رسول الله
صلى الله عليه وسلم فذهب ما يجده ثم انتقض عليه وكان سبب موته واما يومه فلما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم
ارتدت العرب وقالوا لا نؤدي زكوٰة فقال لو منعوني عقالا لجاهدتهم عليه فقلت يا خليفة رسول الله تالف الناس و
ارفق بهم فقال لي اجبار في الجاهلية وخوار في الاسلام انه قد انقطع الوحي وتم الدين اينقص وانا حي رواه
رزين اما استدلال او بر خلافت صديق بتفويض امامت صلوٰة باو فقد اخرج الحاكم وابو بكر عن عاصم عن زر عن
عبد الله قال لما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت الانصار منا امير ومنكم امير قال فاتاهم عمر رضي الله عنه
فقال يا معشر الانصار الستم تعلمون ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد امر ابا بكر يؤم الناس فايكم تطيب نفسه
ان يتقدم ابا بكر فقالت الانصار نعوذ بالله ان نتقدم ابا بكر واخرج احمد عن رافع الطائي رفيق ابي بكر في غزوة
السلاسل قال وسألته عما قيل من بيعتهم فقال وهو يحدثه عما تكلمت به الانصار وما كلمهم به عمر بن الخطاب الانصار و
ما ذكرتهم به من امامتي اياهم بامر رسول الله صلى الله عليه وسلم في مرضه فبايعوني لذلك وقبلتها منهم وتخوفت
ان تكون فتنة تكون بعدها ردة واما استدلال او بر خلافت صديق بسوابق اسلاميه اش فقد اخرج ابو بكر عن
ابن عباس في قصة الاتفاق على ابي بكر ثم قلت يا معشر الانصار يا معشر المسلمين ان اولى الناس بامر رسول الله
صلى الله عليه وسلم من بعده ثاني اثنين اذ هما في الغار ابو بكر السباق المبين ثم اخذت بيده وبادرني رجل من
الانصار فضرب على يده قبل ان اضرب على يده وتتابع الناس اما فهميدن او خلافت خاصه خلفا را از وقوع خلافت
ايشان در ايام ظهور اسلام وقوت او فقد اخرج ابو يعلى عن علقمة بن عبد الله المزني عن رجل قال كنت بالمدينة
في مجلس فيه عمر بن الخطاب فقال لبعض جلسائه كيف سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم ينعت الاسلام فقال سمعت
رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان الاسلام بدأ جذعا ثم ثنيا ثم رباعيا ثم سديسيا ثم بازلا فقال عمر فما بعد البزول
الا النقصان واين موافق ست بمضمون آيه اخرج شطأه فآزره الآيه اما فهميدن او خلافت خاصه خلفا از حديث
قرون ثلثه فقد اخرج الترمذي عن ابن عمر قال خطبنا عمر بالجابية فقال يا ايها الناس اني قمت فيكم كمقام
رسول الله صلى الله عليه وسلم فينا قال اوصيكم باصحابي ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يفشوا الكذب حتى
يحلف الرجل ولا يستحلف ويشهد الشاهد ولا يستشهد اما فهميدن او خلافت خاصه خود را از انكه تا او ست فتنه
عامه نخواهد بود فقد اخرج البخاري عن شقيق قال سمعت حذيفة يقول بينما نحن جلوس عند عمر رضي الله عنه اذ قال
ايكم يحفظ قول النبي صلى الله عليه وسلم في الفتنة قال قلت فتنة الرجل في اهله وماله وولده وجاره تكفرها
الصلوٰة والصدقة والامر بالمعروف والنهي عن المنكر قال ليس عن هذا اسألك ولكن التي تموج كموج البحر
قال ليس عليك منها بأس يا امير المؤمنين ان بينك وبينها بابا مغلقا قال عمر ايكسر الباب ام يفتح قال لا بل

عه شرح الفاظ این حدیث در صفحه ... گذشت ۱۲

یکسر قال عمر اذا لا یغلق ابدا قلت اجل قلنا لحذیفة اکان عمر یعلم الباب قال نعم کما اعلم ان دون غد اللیلة و
ذلک انی حدثته حدیثا لیس بالاغالیط فهبنا ان نسأله من الباب فامرنا مسروقا فسأله فقال من الباب قال عمر
اما استدلال او بر خلافت خود بتحدیث و موافقت وحی اخرج مسلم عن ابن عمر قال عمر وافقت ربی فی ثلاث فی
مقام ابراهیم و فی الحجاب و فی اساری بدر اما بیان افضلیت خود در زمان خلافت خود اخرج محمد فی الموطا
عن سالم بن عبد الله بن عمر قال عمر بن الخطاب لو علمت ان احدا اقوی علی هذا الامر منی لکان ان اقدم فتضرب
عنقی اهون علی فمن ولی هذا الامر بعدی فلیعلم ان سیرده عنه القریب والبعید وایم الله ان کنت اقاتل الناس
عن نفسی و اخرج مسلم عن سماک عن عمر فی قصة الایلاء قلما تکلمت واحمد الله بکلام الا رجوت ان یکون الله یصدق
قولی الذی اقول الحدیث و اما بیان خلافت من بعده و شوری ساختن او در میان شش کس اخرج البخاری فی قصة
مقتل عمر والاتفاق علی عثمان من حدیث عمرو بن میمون عن عمر قالوا اوص یا امیر المؤمنین استخلف قال ما اجد احدا
احق بهذا الامر من هؤلاء النفر او الرهط الذین توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم و هو عنهم راض فسمی علیا و عثمان
والزبیر وطلحة وسعدا و عبد الرحمن الحدیث **و من مسند عثمن بن عفان رضی الله عنه** اما استدلال بر خلافت
خاصه مشایخ ثلثه بآنکه از سابقین بوده اند فقد اخرج الترمذی عن ابی عبد الرحمن السلمی قال لما حصر عثمان اشرف
علیهم فوق داره ثم قال اذکرکم بالله هل تعلمون ان حراء حین انتفض قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اثبت حراء
فلیس علیک الا نبی او صدیق او شهید قالوا نعم و اخرج الترمذی عن ثمامة بن حزن القشیری فی قصة طویلة قال
عثمان انشدکم بالله والاسلام هل تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی ثبیر مکة و معه ابوبکر و عمر و انا
فتحرک الجبل حتی تساقطت حجارته بالحضیض قال فرکضه برجله فقال اسکن ثبیر فانما علیک نبی و صدیق و شهیدان قالوا
اللهم نعم قال الله اکبر شهدوا لی ورب الکعبة انی شهید ثلثا و اخرج البخاری عن عبید الله بن عدی بن الخیار فی
قصة قال عثمان اما بعد فان الله بعث محمدا صلی الله علیه وسلم بالحق فکنت ممن استجاب لله ولرسوله و آمنت بما
بعث به و هاجرت الهجرتین کما قلت و صحبت رسول الله صلی الله علیه وسلم و بایعته فوالله ما عصیته و لا غششته حتی توفاه
الله عز و جل ثم ابوبکر مثله ثم عمر مثله ثم استخلفت افلیس لی من الحق مثل الذی لهم قلت بلی قال فما هذه الاحادیث
التی تبلغنی عنکم الحدیث و اما استدلال بر منع خروج بروی بسوابق اسلامیه خود پس متواتر است جمعی کثیر آنرا از
ذی النورین روایت کرده اند فمن روایة ابی اسحق عن ابی عبد الرحمن السلمی عنه اخرج الترمذی عن ابی عبد الرحمن
السلمی قال لما حصر عثمان اشرف علیهم فوق داره ثم قال اذکرکم بالله هل تعلمون ان حراء حین انتفض قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم اثبت حراء فلیس علیک الا نبی او صدیق او شهید قالوا نعم قال اذکرکم بالله هل تعلمون
ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال فی جیش العسرة من ینفق نفقة متقبلة والناس مجهدون معسرون فجهزت
ذلک الجیش قالوا نعم ثم قال اذکرکم بالله هل تعلمون ان رومة لم یکن یشرب منها احد الا بثمن فابتعتها فجعلتها
للغنی والفقیر وابن السبیل قالوا اللهم نعم و اشیاء عددها و من روایة احنف بن قیس اخرج النسائی عن الاحنف بن قیس

قال خرجنا حجاجا فقدمنا المدینة ونحن نرید الحج فبینا نحن فی منازلنا نضع رحالنا اذ اتانا آت فقال ان الناس
قد اجتمعوا فی المسجد وفزعوا فانطلقنا فاذا الناس مجتمعون علی نفر فی وسط المسجد واذا علیؓ والزبیرؓ وطلحۃؓ و
سعد بن ابی وقاص فانا کذلک اذ جاء عثمان بن عفان علیہ ملاءۃ صفراء قد قنع بہا راسہ فقال اھھنا علیؓ
اھھنا طلحۃ اھھنا الزبیر اھھنا سعد قالوا نعم قال فانی انشدکم باللہ الذی لا الہ الا ہو اتعلمون ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال من یبتاع مربد بنی فلان غفر اللہ لہ فابتعتہ بکذا وکذا فاتیت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فقلت قد ابتعتہا بکذا وکذا قال اجعلہا سقایۃ للمسلمین واجرہا لک قالوا اللہم نعم قال فانشدکم باللہ الذی
لا الہ الا ہو اتعلمون ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نظر فی وجوہ القوم فقال من یجہز ہؤلاء غفر اللہ لہ یعنی جیش
العسرۃ فجہزتہم حتی ما یفقدون عقالا ولا خطاما قالوا اللہم نعم قال اللہم اشہد اللہم اشہد ومن روایۃ ثمامۃ
بن حزن القشیری عنہ اخرج الترمذی والنسائی وھذا لفظ النسائی عن ثمامۃ بن حزن القشیری قال شہدت
الدار حین اشرف علیہم عثمان فقال انشدکم باللہ والاسلام ہل تعلمون ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قدم المدینۃ
ولیس بہا ماء یستعذب غیر بئر رومۃ فقال من یشتری بئر رومۃ فیجعل دلوہ فیہا مع دلاء المسلمین بخیر لہ منہا فی الجنۃ
فاشتریتہا من صلب مالی فجعلت دلوی فیہا مع دلاء المسلمین وانتم الیوم تمنعونی من الشرب منہا حتی اشرب
من ماء البحر قالوا اللہم نعم قال فانشدکم باللہ والاسلام ھل تعلمون انی جہزت جیش العسرۃ من مالی قالوا اللہم
نعم قال فانشدکم باللہ والاسلام ھل تعلمون ان المسجد ضاق باھلہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من
یشتری بقعۃ آل فلان فیزیدہا فی المسجد بخیر لہ منہا فی الجنۃ فاشتریتہا من صلب مالی فزدتہا فی المسجد وانتم
تمنعونی ان اصلی فیہ رکعتین قالوا اللہم نعم قال فانشدکم باللہ والاسلام ھل تعلمون ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم کان علی ثبیر مکۃ ومعہ ابوبکر وعمر وانا فتحرک الجبل فرکضہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم برجلہ وقال اسکن ثبیر
فانما علیک نبی وصدیق وشہیدان قالوا اللہم نعم قال اللہ اکبر شہدوا لی ورب الکعبۃ یعنی انی شہید ومن روایۃ ابی
سلمۃ بن عبد الرحمن بن عوف اخرج النسائی عن ابی سلمۃ بن عبد الرحمن ان عثمان اشرف علیہم حین حصروہ فقال انشد
باللہ رجلا سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول یوم الجبل حین اھتز فرکلہ برجلہ وقال اسکن فانہ لیس علیک
الا نبی او صدیق او شہیدان وانا معہ فانتشد لہ رجال ثم قال انشد باللہ رجلا سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یوم بیعۃ الرضوان یقول ھذہ ید اللہ وھذہ ید عثمان فانتشد لہ رجال ثم قال انشد باللہ رجلا سمع رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یوم جیش العسرۃ یقول من ینفق نفقۃ متقبلۃ فجہزت نصف الجیش من مالی فانتشد لہ رجال ثم قال انشد
باللہ رجلا سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من یزید فی ھذا المسجد ببیت فی الجنۃ فاشتریتہ من مالی فانتشد لہ
رجال ثم قال انشد باللہ رجلا شہد رومۃ تباع فاشتریتہا من مالی فابحتہا لابناء السبیل فانتشد لہ رجال اما
جواب او از قدح در سوابق اسلامیہ فقد اخرج احمد عن عاصم عن شقیق قال لقی عبد الرحمن بن عوف الولید بن عقبۃ
فقال لہ الولید مالی اراک قد جفوت امیر المؤمنین عثمان فقال لہ عبد الرحمن ابلغہ انی لم افر یوم

عینین قال عاصم یقول یوم احد ولم اتخلف یوم بدر ولم اترک سنۃ عمر قال
فانطلق فخبر ذلک عثمان فقال اما قوله انی لم افر یوم عینین فکیف یعیرنی بذنب قد عفا اللہ عنہ فقال ان
الذین تولوا منکم یوم التقی الجمعان انما استزلہم الشیطان ببعض ما کسبوا ولقد عفا اللہ عنہم واما قوله
انی تخلفت یوم بدر فانی کنت امرض رقیۃ بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی ماتت وقد ضرب لی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم بسہمہ ومن ضرب لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بسہمہ فقد شہد واما قوله انی لم اترک سنۃ
عمر فانی لا اطیقہا ولا ہو فأتہ فحدثہ بذلک واما آنکہ خود را بالقطع میدانست کہ از اہل جنت است فقد اخرج احمد عن
زید بن اسلم عن ابیہ قال شہدت عثمان یوم حوصر فی موضع الجنائز ولو القی حجر لم یقع الا علی راس رجل
فرایت عثمان اشرف من الخوخۃ التی تلی مقام جبریل علیہ السلام فقال ایہا الناس افیکم طلحۃ فسکتوا ثم قال
ایہا الناس افیکم طلحۃ فسکتوا ثم قال ایہا الناس افیکم طلحۃ فسکتوا ثم قال ایہا الناس افیکم طلحۃ فقام طلحۃ بن عبید اللہ
فقال لہ عثمان الا اراک ہہنا ما کنت اری انک تکون فی جماعۃ قوم تسمع ندائی آخر ثلاث مرات ثم لا تجیبنی انشدک
باللہ یا طلحۃ تذکر یوم کنت انا وانت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی موضع کذا وکذا لیس معہ احد من اصحابہ
غیری وغیرک قال نعم فقال لک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا طلحۃ انہ لیس من نبی الا ومعہ من اصحابہ رفیق من امتہ
معہ فی الجنۃ وان عثمان بن عفان ہذا یعنینی رفیقی معی فی الجنۃ قال اللہم نعم ثم انصرف واما آنکہ بیقین میدانست
کہ ابتلای او را پیش خواہد آمد فقد اخرج الترمذی والحاکم عن اسمعیل بن ابی خالد عن قیس عن ابی سہلۃ مولی
عثمان قال قال لی عثمان یوم الدار ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد عہد الی عہدا وانا صابر علیہ واخرج
الحاکم والترمذی عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال یا عثمان انہ لعل اللہ یقمصک قمیصا فان ارادوک
علی خلعہ فلا تخلعہ لہم وصح من حدیث ابی موسی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم بشرہ بالجنۃ علی بلوی تصیبہ واما آنکہ بالقطع
میدانست کہ وی برحق است فقد اخرج الترمذی من حدیث مرۃ بن کعب ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذکر الفتن
فقربہا فمر رجل مقنع فی ثوب فقال ہذا یومئذ علی الہدی فقمت الیہ فاذا ہو عثمان بن عفان فاقبلت علیہ بوجہہ
فقلت ہذا قال نعم واخرج الترمذی عن ابن عمر قال ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فتنۃ فقال یقتل ہذا فیہا
مظلوما لعثمان واخرج الحاکم عن ابی ہریرۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انہا ستکون فتنۃ و
اختلاف او اختلاف وفتنۃ قال قلنا یا رسول اللہ فما تامرنا قال علیکم بالامیر واصحابہ واشار الی عثمان واخرج
احمد عن کثیر بن الصلت قال اغفی عثمان فی الیوم الذی قتل فیہ فاستیقظ فقال لولا ان یقول الناس تمنی
عثمان الفتنۃ لحدثتکم قال قلنا اصلحک اللہ فحدثنا فلسنا نقول ما یقول الناس فقال انی رایت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فی منامی ہذا فقال انک شاہد معنا الجمعۃ واخرج احمد عن نائلۃ بنت الفرافصۃ امراۃ عثمان بن عفان
قالت نعس امیر المومنین عثمان فاغفی فاستیقظ فقال لیقتلنی القوم قلت کلا ان شاء اللہ لم یبلغ ذلک ان رعیتک
استعتبوک قال انی رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی منامی وابا بکر وعمر فقال تفطر عندنا اللیلۃ

ومن مسند علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ اما شروط خلافت فقد اخرج احمد عن عبد الملک بن عمیر
عن عمارة بن رُوَیبة عن علی بن ابی طالب قال سمعت اُذُنَایَ ووعاہ قلبی من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الناس
تبع لقریش صالحهم تبع لصالحهم وشرارهم تبع لشرارهم واخرج ابو یعلی عن علیؓ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خطب الناس ذات
یوم فقال اَلَا اِنّ الاُمراءَ من قریش الا ان الامراء من قریش الا ان الامراء من قریش ما اقاموا بثلاث ما حکموا فعدلوا وما عاهدوا فوفوا وما استُرحموا
فرحموا فمن لم یفعل ذلک منهم فعلیه لعنة اللہ والملٰئکة والناس اجمعین اما بیان افضلیت شیخین پس از وی متواتر شدہ
مرفوعاً وموقوفاً ہرچند این مسئلہ مذہب جمیع اہل حق است اما کسی از صحابہ آنرا مصرح تر ومحکم تر چون علی مرتضی نیاوردہ
اما مرفوعہ فحدیث ابوبکر وعمر سیدا کہول اہل الجنة رُوِیَ بطرقٍ متعددةٍ عنہ ومن طریق الشعبی عن الحارث عن
علی اخرج الترمذی وابن ماجة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ابوبکر وعمر سیدا کہول اہل الجنة من الاولین والاٰخرین
ما خلا النبیین والمرسلین لا تخبرهما یا علیّ ومن طریق ولدہ الحسن بن علیّ اخرج عبد اللہ بن احمد فی زوائد المسند
عن الحسن بن زید بن حسن قال حدثنی ابی عن ابیہ عن علیّ قال کنت عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاقبل ابوبکر وعمر فقال
یا علی ہذان سیدا کہول اہل الجنة وشبابها بعد النبیین والمرسلین ومن طریق ولدہ حسین بن علی اخرج الترمذی
عن الزہری عن علی بن حسین عن علی بن ابی طالب قال کنت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذ طلع ابوبکر وعمر فقال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہذان سیدا کہول اہل الجنة من الاولین والاٰخرین الا النبیین والمرسلین یا علیّ
لا تخبرهما وقد وافق علیا رضی اللہ عنہ غیرہ من الصحابة فقد اخرج الترمذی عن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم لابی بکر وعمر ہذان سیدا کہول اہل الجنة من الاولین والاٰخرین لا تخبرهما یا علیّ واخرج ابن ماجة عن ابی
جحیفة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر وعمر سیدا کہول اہل الجنة من الاولین والاٰخرین الا النبیین
والمرسلین ومن موقوفہ خیر ہذہ الامة ابوبکر ثم عمر وآنرا جمعی کثیر روایت کردہ اند فمن رواتہ ابنہ محمد بن الحنفیة
عنہ اخرج البخاری وابو داؤد من طریق سفیان الثوری عن جامع بن راشد قال حدثنا ابو یعلی عن محمد بن الحنفیة
قال قلت لابی اَیّ الناس خیرٌ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ابوبکر قلت ثم مَن قال ثم عمر وخشیت ان یقول عثمان
قلت ثم انت قال ما اَنَا اِلَّا رجلٌ من المسلمین ومن رواتہ عبد اللہ بن سلمة عنہ اخرج ابن ماجة عن عبد اللہ بن سلمة
قال سمعت علیّاً یقول خیر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر وخیر الناس بعد ابی بکر عمر ومن روایة علقمة بن
قیس اخرج احمد ومن روایة عبد خیر صاحب لوای علیّ عنہ وفی طرقها المعہ وفقد روی عنہ حبیب بن ابی ثابت
عن عبد خیر قال سمعت علیّاً یقول علی المنبر اَلَا اُخبرکم بخیر ہذہ الامة بعد نبیها قال فذکر ابا بکر ثم قال الا اخبرکم
بالثانی قال فذکر عمر ثم قال لو شئتُ لانبأتکم بالثالث قال وسکت فرأینا انہ یعنی نفسہ قال سعید فقلت انت سمعت
علیّاً یقول ہذا قال نعم وربِّ الکعبة واِلَّا صُمَّتا وروی عطاء بن السائب عن عبد خیر عن علیّ قال الا اخبرکم بخیر ہذہ الامة
بعد نبیها ابوبکر وخیرها بعد ابی بکر عمر ثم یجعل اللہ الخیر حیث اَحَبَّ وروی عن المسیب بن عبد خیر عن ابیہ قال قام علی
فقال خیر ہذہ الامة بعد نبیها ابوبکر وعمر وانّا قد اَحدَثنا بعدهم اَحداثاً یقضی اللہ فیها ما یشاء وعن ابی اسحٰق عن عبد

عن علي خير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر و عمر ومن رواية ابي جحيفة عنه وفي طرقها الفذ وعن عاصم بن ابي النجود عن زر
ابن حبيش عن ابي جحيفة قال سمعت عليا يقول الا اخبركم بخير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر ثم قال الا اخبركم بخير هذه الامة
بعد ابي بكر عمر وعن الشعبي قال حدثني ابو جحيفة الذي كان علي يسميه وهب الخير قال علي يا ابا جحيفة الا اخبرك بافضل
هذه الامة بعد نبيها قال قلت بلى قال ولم اكن ارى ان احدا افضل منه قال افضل هذه الامة بعد نبيها ابو بكر وبعد
ابي بكر عمر وبعدهما آخر ثالث ولم يسمه وعن ابي اسحق عن ابي جحيفة قال قال علي خير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر وبعد
ابي بكر عمر ولو شئت اخبرتكم بالثالث وعن عون بن ابي جحيفة قال كان ابي من شرط علي وكان تحت المنبر فحدثني
ابي انه صعد المنبر يعني عليا فحمد الله واثنى عليه وصلى على النبي صلى الله عليه وسلم وقال خير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر و
الثاني عمر وقال يجعل الله الخير حيث احب وعن سفيان الثوري عن الاسود بن قيس عن رجل عن علي انه قال يوم الجمل
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يعهد الينا عهدا نأخذ به في الامارة ولكنه شيء رأيناه من قبل انفسنا ثم استخلف
ابو بكر رحمة الله على ابي بكر فاقام واستقام ثم استخلف عمر رحمة الله على عمر فاقام واستقام حتى ضرب الدين بجرانه
اخرج هذه الروايات كلها احمد ومن رواية مسعر بن كدام عن عبد الملك بن ميسرة عن النزال بن سبرة عن علي
قال خير هذه الامة بعد نبيها ابو بكر و عمر اخرجه ابو عمر في الاستيعاب ومن موقوفه ايضا سبق رسول الله صلى الله عليه
وسلم وصلى ابو بكر وثلث عمر اخرج الحاكم عن قيس الخارفي قال سمعت عليا يقول سبق رسول الله صلى الله عليه وسلم
وصلى ابو بكر وثلث عمر ثم خبطتنا فتنة ويعفو الله عمن يشاء وعن الشعبي عن ابي وائل قال قيل لعلي بن ابي طالب
الا تستخلف علينا قال ما استخلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستخلف ولكن ان يرد الله بالناس خيرا فسيجمعهم
بعدي على خيرهم ومن موقوفه المشتمل على المرفوع ما اخرج البخاري وغيره عن ابن ابي مليكة انه سمع ابن عباس
يقول وضع عمر رضي الله عنه على سريره فتكنفه الناس يدعون ويصلون قبل ان يرفع وانا فيهم فلم يرعني الا رجل
اخذ منكبي فاذا علي رضي الله عنه فترحم على عمر وقال ما خلفت احدا احب الي ان القى الله بمثل عمله منك وايم الله ان
كنت لاظن ان يجعلك الله مع صاحبيك وحسبت اني كنت كثيرا اسمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول ذهبت انا وابو بكر و
عمر ودخلت انا وابو بكر وعمر وخرجت انا وابو بكر وعمر واخرج احمد عن نافع عن ابن عمر قال وضع عمر بن الخطاب بين المنبر
والقبر فجاء علي بن ابي طالب حتى قام بين يدي الصفوف فقال هو هذا ثلث مرات ثم قال رحمة الله عليك ما من خلق الله
احد احب الي من ان القاه بصحيفته بعد صحيفة النبي صلى الله عليه وسلم من هذا المسجى عليه ثوبه واخرج احمد عن عون بن ابي جحيفة عن ابيه
قال كنت عند عمر وهو مسجى بثوبه قد قضى نحبه فجاء علي فكشف الثوب عن وجهه ثم قال رحمة الله عليك ابا حفص فوالله
ما بقي بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم احد احب الي ان القى الله بصحيفته منك واخرج الحاكم عن سفيان بن عيينة
عن جعفر بن محمد عن ابيه عن جابر بن عبد الله ان عليا دخل على عمر وهو مسجى فقال صلى الله عليك ثم قال ما من الناس
احد احب ان القى الله بما في صحيفته من هذا المسجى واخرج محمد في كتاب الآثار عن ابي حنيفة عن محمد بن علي مرسلا نحوا منه
ذالك اما بيان آنكه هركه مرتضى را تفضيل دهد بر شيخين مبتدع ست و مستحق تعزير فقد اخرج ابو عمر في الاستيعاب عن الحكم

بن حنبل قال قال علیؓ لا یفضلنی احد علی ابی بکر و عمر الا جلدته حد المفتری سے قال ابو القاسم الطلحی نے کتاب السنة
له اخبرنا ابو بکر بن مردویه قال حدثنا سلیمان بن احمد ثنا الحسن بن منصور الرمانی ثنا داود بن معاذ ثنا ابو سلمة
العتکی عبد الله بن عبد الرحمن عن سعید بن ابی عروبة عن منصور بن المعتمر عن ابراهیم عن علقمة قال بلغ علیا ان
اقواما یفضلونه علی ابی بکر و عمر فصعد المنبر فحمد الله واثنی علیه ثم قال یا ایها الناس انه بلغنی ان قوما یفضلونی
علی ابی بکر و عمر ولو کنت تقدمت فیه لعاقبت فیه فمن سمعته بعد هذا الیوم یقول هذا فهو مفتر علیه حد المفتری
ثم قال ان خیر هذه الامة بعد نبیها ابو بکر ثم عمر ثم الله اعلم بالخیر بعد قال (الراوی) وفی المجلس الحسن بن علی فقال
والله لو سمی الثالث لسمی عثمان واخرج ابو القاسم عن عبد خیر صاحب لواء علی ان علیا قال الا اخبرکم باول من
یدخل الجنة من هذه الامة بعد نبیها فقیل له بلی یا امیر المومنین قال ابو بکر ثم عمر قیل فتدخلانها قبلک یا امیر المومنین
فقال علی ای والذی فلق الحبة وبرأ النسمة لیدخلانها وانی لمع معاویة موقوف فی الحساب و مما یدل علی بشارتهما
بالجنة من حدیثه اخرج البخاری من حدیث الحسن بن محمد بن علی انه سمع عبید الله بن ابی رافع کاتب علی عن علی
ان النبی صلی الله علیه وسلم قال فی قصة حاطب بن ابی بلتعة انه قد شهد بدرا وما یدریک لعل الله اطلع علی اهل بدر
فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم و مما یدل علی کونهما من السابقین المقربین من حدیثه اخرج الترمذی عن علی
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان لکل نبی سبعة نجباء رقباء واعطیت اربعة عشر قلنا من هم قال انا و
ابنای وجعفر وحمزة وابو بکر وعمر ومصعب بن عمیر وبلال وسلمان وعمار وعبد الله بن مسعود وابو ذر والمقداد
اما استدلال بر خلافت شیخین از جهت معامله سنة الامارة من حدیثه اخرج الحاکم عن ابی اسحق عن زید بن
یثیع عن علی قال قیل یا رسول الله من تؤمر بعدک قال ان تؤمروا ابا بکر تجدوه امینا زاهدا فی الدنیا راغبا
فی الاخرة وان تؤمروا عمر تجدوه قویا امینا لا یخاف فی الله لومة لائم وان تؤمروا علیا ولا اراکم فاعلین تجدوه
هادیا مهدیا یاخذ بکم الطریق المستقیم و اما استدلال بر خلافت شیخین از جهت تعریض علی من حدیثه و اخرج الترمذی
من حدیث ابی حیان التیمی عن ابیه عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رحم الله ابا بکر زوجنی ابنته وحملنی
الی دار الهجرة واعتق بلالا من ماله رحم الله عمر یقول الحق وان کان مرا ترکه الحق وما له صدیق رحم الله عثمان
تستحییه الملائکة رحم الله علیا اللهم ادر الحق معه حیث دار اما استدلال بر خلافت صدیق از جهت تفویض امامت
صلوة باد فاخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن الحسن البصری عن قیس بن عباد قال قال لی علی بن ابی طالب ان
رسول الله صلی الله علیه وسلم مرض لیالی وایاما ینادی بالصلوة فیقول مروا ابا بکر یصلی بالناس فلما قبض
رسول الله صلی الله علیه وسلم نظرت فاذا الصلوة علم الاسلام وقوام الدین فرضینا لدنیانا من رضی رسول الله
صلی الله علیه وسلم لدیننا فبایعنا ابا بکر واما ثناء علی الصدیق بعد موته ذکر ابو عمر فی ترجمة اسید بن صفوان
انه ادرک رسول الله صلی الله علیه وسلم وروی عن علی حدیثا حسنا فی ثنائه علی ابی بکر یوم مات رواه عمر بن ابراهیم
بن خالد عن عبد الملک بن عمیر عن اسید بن صفوان وکان قد ادرک النبی صلی الله علیه وسلم قال لما قبض ابو بکر رحمه

سجّی بثوب ارتجّت المدینۃ بالبکاء ودهش القوم کیوم قبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاقبل علی بن ابی طالب
مسرعاً باکیاً مسترجعاً حتی وقف علی باب البیت فقال رحمک اللہ یا ابا بکر و ذکر الحدیث بطولہ ثم وجدت ہذا الحدیث
فی الریاض النضرۃ و ہذا لفظہ عن اسید بن صفوان وکان قد ادرک النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لما قبض ابو بکر
سجّی علیہ وارتجّت المدینۃ بالبکاء علیہ کیوم قبض رسول اللہ علیہ وسلم فجاء علی مسترجعا و ہو یقول الیوم انقطعت
خلافۃ النبوۃ حتی وقف علی باب البیت الذی فیہ ابو بکر و ہو مسجّی فقال رحمک اللہ یا ابا بکر کنت الف رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم وانسہ ومستراحہ وثقتہ وموضع سرہ ومشاورتہ کنت اول القوم اسلاماً واخلصہم ایماناً واشدہم یقیناً و
اخوفہم للہ واعظمہم غناءً فی دین اللہ واحوطہم علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واحدبہم علی الاسلام وامنہم
علی اصحابہ واحسنہم صحبۃ واکثرہم مناقب وافضلہم سوابق وارفعہم درجۃ واقربہم وسیلۃ واشبہہم برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہدیاً وسمتاً
ورحمۃ وفضلاً واشرفہم منزلۃ واکرمہم علیہ واوثقہم عندہ فجزاک اللہ عن الاسلام خیراً وعن رسولہ خیراً کنت عندہ
بمنزلۃ السمع والبصر صدقت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حین کذبہ الناس فسماک اللہ عز وجل فی تنزیلہ صدیقاً فقال
والذی جاء بالصدق وصدق بہ الذی جاء بالصدق محمد صلی اللہ علیہ وسلم وصدق بہ ابو بکر وآسیتہ حین بخلوا وقمت
بہ عند المکارہ حین عنہ قعدوا وصحبتہ فی الشدۃ اکرم الصحابۃ ثانی اثنین وصاحبہ فی الغار المنزل علیہ السکینۃ
والوقار ورفیقہ فی الہجرۃ وخلیفتہ فی دین اللہ وامتہ احسنت الخلافۃ حین ارتد الناس وقمت بالامر ما لم یقم بہ
خلیفۃ نبی فنہضت حین وہن اصحابک وبرزت حین استکانوا وقویت حین ضعفوا ولزمت منہاج رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذ ہموا کنت خلیفۃ حقاً لم تنازع ولم تصدع برغم المنافقین وکبت الکافرین وکرہ الحاسدین وغیظ الباغین
وقمت بالامر حین فشلوا وثبت اذ تتعتعوا ومضیت بنور اللہ اذ وقفوا فاتبعوک فہدوا وکنت اخفضہم صوتاً واعلاہم
فوقاً واقلہم کلاماً واصوبہم منطقاً واطولہم صمتاً وابلغہم قولاً واشجعہم نفساً واعرفہم بالامور واشرفہم عملاً کنت واللہ
للدین یعسوباً اولاً حین نفر عنہ الناس وآخراً حین اقبلوا کنت للمومنین اباً رحیماً حتی صاروا علیک عیالاً فحملت اثقال ما ضعفوا
ورعیت ما اہملوا وحفظت ما اضاعوا وعلمت ما جہلوا وشمرت اذ خضعوا وصبرت اذ جزعوا فادرکت اوتار ما طلبوا ورجعوا
رشدہم برایک فظفروا ونالوا بک ما لم یحتسبوا کنت علی الکافرین عذاباً صباً ولہباً وللمومنین رحمۃ وانساً وحصناً فطرت
واللہ بعنابہا وفزت بحبائہا وذہبت بفضائلہا وادرکت سوابقہا ولم تفلل حجتک ولم تضعف بصیرتک ولم تجبن
نفسک ولم یزغ قلبک ولم تخر کنت کالجبل الذی لا تحرکہ العواصف ولا تزیلہ القواصف وکنت کما قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم امن الناس علینا فی صحبتک وذات یدک وکنت کما قال ضعیفاً فی بدنک قویاً فی امر اللہ متواضعاً فی
نفسک عظیماً عند اللہ جلیلاً فی اعین الناس کبیراً فی انفسہم لم یکن لاحد فیک مغمز ولا لقائل فیک مہمز ولا لاحد فیک
مطمع ولا لمخلوق عندک ہوادۃ الضعیف الذلیل عندک قوی عزیز حتی تاخذ بحقہ والقوی عندک ضعیف ذلیل حتی تاخذ
منہ الحق القریب والبعید عندک فی ذلک سواء اقرب الناس الیک اطوعہم للہ واتقاہم لہ شانک الحق والصدق
والرفق قولک حکم وحتم وامرک حلم وحزم ورایک علم وعزم فاقلعت وقد نہج السبیل وسہل العسیر واطفئت النیران اعتدل

بك الدين وقوي بك الايمان وثبت الاسلام والمسلمون وظهر امر الله ولو كره الكافرون فسبقت والله سبقاً بعيداً
واتعبت من بعدك اتعاباً شديداً وفزت بالخير فوزاً مبيناً تجللت عن البكاء وعظمت رزيتك في السماء وهدّت مصيبتك
الانام فانا لله وانا اليه راجعون رضينا عن الله قضاءه وسلمنا له امره فوالله لن يصاب المسلمون بعد رسول الله صلى
الله عليه وسلم بمثلك ابداً كنت للدين عزاً وحرزاً وكهفاً وللمؤمنين فئة وحصناً وغيثاً وعلى المنافقين غلظة وغيظاً
فالحقك الله بنبيك صلى الله عليه وسلم ولا حرمنا اجرك ولا اضلنا بعدك فانا لله وانا اليه راجعون قال وسكت الناس
حتى انقضى كلامه ثم بكوا حتى علت اصواتهم وقالوا صدقت يا ختن رسول الله صلى الله عليه وسلم اما برئته على نفسه
من قتل عثمان والشهادة على فضله فقد اخرج الحاكم من طريقين من حديث هارون بن اسماعيل الخزاز عن قرة
بن خالد عن قيس بن عباد قال سمعت علياً رضي الله عنه يوم الجمل يقول اللهم اني ابرأ اليك من دم عثمان ولقد
طاش عقلي يوم قتل عثمان وانكرت نفسي وجاؤني للبيعة فقلت والله اني لاستحيي من الله ان ابايع قوماً قتلوا رجلاً
قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم الا استحيي ممن تستحيي منه الملائكة واني لاستحيي من الله ان ابايع وعثمان قتيل الارض
لم يدفن بعد فانصرفوا فلما دفن رجع الناس فسألوني البيعة فقلت اللهم اني مشفق مما اقدم عليه ثم جاءت
عزيمة فبايعت فلقد قالوا يا امير المؤمنين فكانما صدع قلبي وقلت اللهم خذ مني لعثمان حتى ترضى واخرج الحاكم
عن الاوزاعي سمعت ميمون بن مهران يذكر ان علي بن ابي طالب رضي الله عنه قال ما يسرني ان اخذت سيفي
في قتل عثمان وان لي الدنيا وما فيها واخرج الحاكم من حديث اسمعيل بن ابي خالد عن حصين الحارثي قال جاء
علي بن ابي طالب الى زيد بن ارقم رضي الله عنه يعوده وعنده قوم فقال علي اسكتوا انصتوا فوالله لا تسألوني
عن شيء الا اخبرتكم فقال زيد انشدك الله انت قتلت عثمان فاطرق علي ساعة ثم قال والذي فلق الحبة وبرأ النسمة
ما قتلته ولا امرت بقتله واما شهادته على عثمان بانه من الذين آمنوا ثم اتقوا وآمنوا ثم اتقوا واحسنوا
الآية وانه من اهل الجنة ممن قال الله تعالى فيهم ونزعنا ما في صدورهم من غل الآية فقد اخرج الحاكم
من حديث الحاطبي عبد الرحمن بن محمد عن ابيه عن جده قال لما كان يوم الجمل خرجت انظر في القتلى قال فقام
علي والحسن بن علي وعمار بن ياسر ومحمد بن ابي بكر وزيد بن صوحان يدورون في القتلى قال فابصر الحسن بن علي
قتيلاً مكبوباً على وجهه فقلبه على قفاه ثم صرخ ثم قال انا لله وانا اليه راجعون فرخ قريش والله فقال له ابوه
من هو يا بني قال محمد بن طلحة بن عبيد الله فقال انا لله وانا اليه راجعون اما والله لقد كان شاباً صالحاً ثم قعد
كئيباً حزيناً فقال الحسن يا ابت قد كنت انهاك عن هذا المسير فغلبك على رأيك فلان وفلان قال قد كان ذلك يا
بني ولوددت لو اني مت قبل هذا بعشرين سنة قال محمد بن حاطب فقمت فقلت يا امير المؤمنين انا قادمون المدينة
والناس سائلونا عن عثمان فما ذا نقول فيه قال فتكلم عمار بن ياسر ومحمد بن ابي بكر فقالا وقالا فقال لهما علي يا عمار
يا محمد تقولان ان عثمان استأثر واساء الامرة وعاقبتم والله فاسأتم العقوبة وستقدمون على حكم عدل يحكم
بينكم ثم قال يا محمد بن حاطب اذا قدمت المدينة وسئلت عن عثمان فقل كان والله من الذين آمنوا ثم اتقوا

وَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّ اَحْسَنُوْا وَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ واخرج الحاكم من حديث هارون بن عنترة عن أبيه قال رايت عليا رضي الله عنه بالخورنق وهو على سرير وعنده ابان بن عثمان فقال اني لارجوا ان اكون انا وابوك من الذين قال الله عزوجل وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ

ومن مسند ابي عبيدة بن الجراح ومعاذ بن جبل رضي الله عنهما اما يستدل به من حديثهما على خلافتهم الخاصة من جهة وقوع خلافتهم في مرتبة سماها النبي صلى الله عليه وسلم خلافة ورحمة فقد اخرج ابو يعلى من حديث الليث عن عبد الرحمن بن سابط عن ابي ثعلبة الخشني قال كان ابو عبيدة بن الجراح ومعاذ بن جبل يتناجيان بحديث فقلت لهما ما حفظتما وصية رسول الله صلى الله عليه وسلم لي قال وكان اوصاهما بي قالا ما اردنا ان ننتجي بشيء دونك انما ذكرنا حديثا حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فجعلا يتذاكرانه قال انه بدأ هذا الامر نبوة ورحمة ثم كائن خلافة ورحمة ثم كائن ملكا عضوضا ثم كائن عتوا وجبرية وفسادا في الامة يستحلون الحرير والخمور والفروج والفساد في الامة ينصرون على ذلك ويرزقون ابدا حتى يلقوا الله واما استدلال ابو عبيدة على خلافة ابي بكر رضي الله عنه بسوابقه الاسلامية فقد اخرج ابو بكر بن ابي شيبة عن ابن عون عن محمد يعني ابن سيرين في حديث طويل قال محمد واتى الناس عند بيعة ابي بكر ابا عبيدة بن الجراح فقال تاتوني وفيكم ثالث ثلثة يعني ابا بكر فقلت لمحمد من الثالث ثلثة قال قوله تعالى ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ

ومن مسند عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه اما حديثه في بشارة العشرة بالجنة فقد اخرج ابو يعلى من حديث قتيبة بن سعيد عن مالك بن انس عن عبد العزيز بن محمد عن عبد الرحمن بن حميد عن ابيه عن عبد الرحمن بن عوف قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم عشرة في الجنة ابو بكر في الجنة وعمر في الجنة وعثمان في الجنة وعلي في الجنة وطلحة في الجنة والزبير في الجنة وعبد الرحمن بن عوف في الجنة وسعد بن ابي وقاص في الجنة وسعيد بن زيد بن عمرو في الجنة وابو عبيدة بن الجراح في الجنة واما رأيه في خلافة ابي بكر رضي الله عنه فقد اخرج الحاكم عن موسى بن عقبة عن سعد بن ابراهيم قال حدثني ابراهيم بن عبد الرحمن بن عوف ان عبد الرحمن بن عوف كان مع عمر بن الخطاب رضي الله عنه وان محمد بن مسلمة كسر سيف الزبير ثم قام ابو بكر فخطب الناس واعتذر اليهم وقال والله ما كنت حريصا على الامارة يوما ولا ليلة قط ولا كنت فيها راغبا ولا سألتها الله عزوجل في سر وعلانية ولكني اشفقت من الفتنة وما لي في الامارة من راحة ولكن قلدت امرا عظيما ما لي به من طاقة ولا يد الا بتقوية الله عزوجل ولوددت ان اقوى الناس عليها مكاني اليوم فقبل المهاجرون منه ما قال الحديث واما رأيه في خلافة عثمان فقد اخرج البخاري في قصة مقتل عمر والاتفاق على عثمان فلما فرغ من دفنه اجتمع هؤلاء الرهط فقال عبد الرحمن اجعلوا امركم الى ثلثة منكم قال الزبير قد جعلت امري الى علي فقال طلحة قد جعلت امري الى عثمان وقال سعد قد جعلت امري الى عبد الرحمن فقال عبد الرحمن ايكما تبرأ من هذا الامر فنجعله اليه والله عليه والاسلام لينظرن افضلهم في نفسه فاسكت الشيخان فقال عبد الرحمن افتجعلونه الي والله علي ان لا آلو عن افضلكم قالا نعم فاخذ بيد احدهما فقال لك قرابة من رسول الله صلى الله عليه وسلم والقدم في الاسلام ما قد علمت فالله عليك لئن امرتك لتعدلن ولئن امرت عثمان لتسمعن ولتطيعن ثم خلا بالآخر

فقال له مثل ذلک فلما اخذ المیثاق قال ارفع یدک یا عثمان فبایعه وبایع له علیؓ وولج اہل الدار فبایعوہ **ومن مسند الزبیر بن العوام رضی اللہ عنہ** اما رجوعہ الی القول بخلافۃ ابی بکر بعد توقف ما والقول بفضلہ واستحقاقہ للخلافۃ فقد اخرج الحاکم من حدیث ابراہیم بن عبد الرحمن بن عوف فی حدیث طویل فقبل المہاجرون منہ ما قال وما اعتذر بہ قال علیؓ رضی اللہ عنہ والزبیر ما غضبنا الا انا قد اخرنا عن المشاورۃ وانا نری ابا بکر احق الناس بہا بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ لصاحب الغار وثانی اثنین وانا لنعلم بشرفہ وکبرہ ولقد امرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالصلوۃ بالناس وہو حیؓ **ومن مسند طلحۃ بن عبید اللہ رضی اللہ عنہ** اما ثناؤہ علی عمر رضی اللہ عنہ فذکر المحب الطبری عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ ان عمر شاور الناس فی الزحف الی قتال ملوک فارس التی اجتمعت بنہاوند فقام طلحۃ بن عبید اللہ وکان من خطباء الصحابۃ فتشہد ثم قال اما بعد یا امیر المؤمنین فقد احکمتک الامور وعجمتک البلایا واحتنکتک التجارب فانت وشانک وانت ورایک الیک ہذا الامر فمرنا نطع وادعنا نجب واحملنا نرکب وقدنا ننقد فانک ولی ہذہ الامور وقد بلوت واختبرت وجربت فلم ینکشف لک من شیء من عواقب قضاء اللہ عز وجل الا عن خیار ثم جلس واما حدیثہ فی فضل عثمان اخرج الحاکم عن زید بن اسلم عن ابیہ قال شہدت عثمان یوم حصر فی موضع الجنائز فقال انشدک اللہ یا طلحۃ اتذکر یوم کنت انا وانت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی مکان کذا وکذا لیس معہ من اصحابہ غیری وغیرک فقال لک یا طلحۃ انہ لیس من نبی الا ولہ رفیق من امتہ معہ فی الجنۃ وان عثمان رفیقی معی فی الجنۃ فقال طلحۃ اللہم نعم واخرج ابو یعلی عن طلحۃ بن عبید اللہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لکل نبی رفیق ورفیقی عثمان **ومن مسند سعد بن ابی وقاص** اما حدیث ما لقیک الشیطان الخ فقد اخرج مسلم من حدیث ابن شہاب قال اخبرنی عبد الحمید بن عبد الرحمن بن زید ان محمد بن سعد بن ابی وقاص اخبرہ ان اباہ سعدا قال استاذن عمر علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعندہ نساء من قریش یکلمنہ ویستکثرنہ عالیۃ اصواتہن فلما استاذن عمر رضی اللہ عنہ قمن یبتدرن الحجاب فاذن لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یضحک فقال عمر رضی اللہ عنہ اضحک اللہ سنک یا رسول اللہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عجبت من ہؤلاء اللاتی کن عندی فلما سمعن صوتک ابتدرن الحجاب قال عمر رضی اللہ عنہ فانت احق یا رسول اللہ ان یہبن ثم قال عمر رضی اللہ عنہ ای عدوات انفسہن اتہبننی ولا تہبن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قلن نعم انت افظ واغلظ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفسی بیدہ ما لقیک الشیطان قط سالکا فجا الا سلک فجا غیر فجک واخرج ابو بکر بن ابی شیبۃ من حدیث ابی سلمۃ قال قال سعد اما واللہ ما کان باقدمنا اسلاما ولا اقدمنا ہجرۃ ولکن قد عرفت بای شیء فضلنا کان ازہدنا فی الدنیا یعنی عمر بن الخطاب اما منعہ من الخروج علی عثمان فقد اخرج ابو یعلی عن بسر بن سعید ان سعد بن ابی وقاص قال عند فتنۃ عثمان اشہد لسمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انہا ستکون فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم والقائم خیر من الماشی والماشی خیر من الساعی قال ارایت ان دخل

على بنتي وبسط يده ليقتلني قال كن كابن آدم واخرج ابو يعلى من حديث عامر بن سعد بن ابي وقاص ان
اباه حين رأى اختلاف اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وتفرقهم اشترى له ماشية ثم خرج فاعتزل
فيها باهله على ارض قال وكان سعد من احد الناس بصرا فرأى ذات يوم شيئا يزول فقال لمن معه ترون
شيئا قالوا نرى شيئا كالطير قال ارى راكبا على بعير ثم جاء بعد قليل عمر بن سعد على بختي او بختية ثم
قال اللهم انا نعوذ بك من شر ما جاء به فسلم عمر ثم قال لابيه ارضيت ان تتبع اذناب هذه الماشية بين هذه
الجبال واصحابك يتنازعون في امر الامة فقال سعد بن ابي وقاص سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول انها ستكون بعدي
فتن او قال امور خير الناس فيها الغني الخفي التقي فان استطعت يا بني ان تكون كذلك فكن فقال له عمر اما عندك
غير هذا فقال له سعد لا يا بني فوثب عمر ليركب ولم يكن حط عن بعيره فقال له سعد امهل حتى نغديك قال لا حاجة لي
بغدائكم قال سعد فنحلب لك فنسقيك قال لا حاجة لي بشرابكم ثم ركب فانصرف مكانه اما ما يتأنس به من حديثه على
ان الخلافة لقريش فقد اخرج ابو يعلى عن محمد بن سعد بن ابي وقاص عن ابيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
من يرد هوان قريش اهانه الله عز وجل **ومن مسند سعيد بن زيد رضي الله عنه** اما حديثه في بشارة
العشرة بالجنة فقد اخرج ابو يعلى عن عبد الرحمن بن الاخنس قال خطبنا المغيرة بن شعبة فنال من علي فقام سعيد
بن زيد فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول النبي في الجنة ابو بكر في الجنة وعمر في الجنة وعثمان في الجنة
وعلي في الجنة وطلحة في الجنة والزبير في الجنة وعبد الرحمن بن عوف في الجنة وسعد في الجنة ولو شئت ان اسمي
العاشر لسميت واخرج الترمذي عن عبد الرحمن بن حميد عن ابيه ان سعيد بن زيد حدثه في نفر ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال عشرة في الجنة ابو بكر في الجنة وعمر في الجنة وعثمان في الجنة وعلي في الجنة والزبير وطلحة وعبد الرحمن
وابو عبيدة وسعد بن ابي وقاص قال فعد هؤلاء التسعة وسكت عن العاشر فقال القوم ننشدك الله يا ابا الاعور
من العاشر قال نشدتموني بالله ابو الاعور في الجنة واما بيان ان ابا بكر صديق وسائرهم شهداء فقد اخرج
ابو يعلى عن عاصم عن زر عن سعيد بن زيد قال اختبأنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فوق الحراء فلما استوينا
رجف بنا فضربه رسول الله صلى الله عليه وسلم بكفه ثم قال اسكن حراء فانه ليس عليك الا نبي او صديق او شهيد
وعليه رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر وعثمان وعلي وطلحة والزبير وسعد وعبد الرحمن وسعيد بن
حدث بالحديث واخرج البخاري عن قيس قال سمعت سعيد بن زيد يقول والله لقد رايتني وان عمر لموثقي
على الاسلام قبل ان يسلم ولو ان احدا ارفض للذي صنعتم بعثمان لكان **مسانيد المكثرين من اصحاب النبي**
صلى الله عليه وسلم اولها **مسند عبد الله بن مسعود** اما البشارة الشيخين بالجنة فقد اخرج الترمذي عن عبد الله
بن سلمة عن عبيدة السلماني عن عبد الله بن مسعود ان النبي صلى الله عليه وسلم قال يطلع عليكم رجل من اهل الجنة فاطلع
ابو بكر ثم قال يطلع عليكم رجل من اهل الجنة فاطلع عمر واما امره صلى الله عليه وسلم امته بالاقتداء بهما فقد اخرج الترمذي
والحاكم من حديث سلمة بن كهيل عن ابي الزعراء عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتدوا

بالذين من بعدي من اصحابي ابي بكر وعمر واهتدوا بهدي عمار وتمسكوا بعهد ابن مسعود واما جعله قول الخلفاء
اذا اتفقوا او اختلفوا في ترتيب الادلة بعد حديث النبي صلى الله عليه وسلم وقبل القياس فقد اخرج الدارمي عن سفيان
عن الاعمش عن عمارة بن عمير عن حريث بن ظهير عن عبد الله بن مسعود قال اتى علينا زمان لسنا نقضي ولسنا هنالك
وان الله قد قدر من الامر ان بلغنا ما ترون فمن عرض له قضاء بعد اليوم فليقض فيه بما في كتاب الله تعالى فان جاءه
ما ليس في كتاب الله تعالى فليقض بما قضى به رسول الله صلى الله عليه وسلم فان جاءه ما ليس في كتاب الله ولم
يقض به رسول الله صلى الله عليه وسلم فليقض بما قضى به الصالحون ولا يقل اني اخاف واني ارى فان الحلال بين
والحرام بين وبين ذلك امور مشتبهة فدع ما يريبك الى ما لا يريبك واخرج الدارمي هذا الحديث من حديث شعبة
بالاسناد المذكور وفيه اذا سئلتم عن شيء فانظروا في كتاب الله فان لم تجدوه في كتاب الله ففي سنة رسول الله
صلى الله عليه وسلم فان لم تجدوه في سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم فما اجتمع عليه المسلمون
فان لم يكن فيما اجتمع عليه المسلمون فاجتهد رأيك ولا تقل اني اخاف واخشى الحديث
واخرج الدارمي من حديث ابي عوانة وجرير كليهما عن الاعمش نحوا من ذلك واخرج الدارمي من طريق الاعمش
عن ابراهيم قال قال عبد الله كان عمر اذا سلك بنا طريقا وجدناه سهلا وانه قال في زوج وابوين للزوج النصف
وللام ثلث ما بقي واخرج الدارمي من هذا الطريق ايضا قال عبد الله كان عمر اذا سلك طريقا اتبعناه فيه وجدناه
سهلا وانه قضى في امرأة وابوين من اربعة فاعطى المرأة الربع والام ثلث ما بقي والاب سهمين اما قوله بافضلية
ابي بكر رضي الله عنه فقد اخرج ابو عمر في الاستيعاب عن ابن مسعود اجعلوا امامكم افضلكم فان رسول الله صلى الله
عليه وسلم جعل ابا بكر امامهم واما ثناءه على عمر وذكره سوابقه فقد اخرج ابو عمر عنه انه قال لأن اجلس مع عمر ساعة
خير عندي من عبادة سنة واخرج الحاكم من طريق مجالد عن الشعبي عن مسروق عن ابن مسعود قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب او بابي جهل بن هشام فجعل الله دعوة رسول الله صلى الله عليه
وسلم لعمر فبنى عليه ملك الاسلام وهدم به الاوثان واخرج الحاكم من طريق المسعودي عن القاسم بن عبد الرحمن عن ابيه
عن عبد الله قال والله ما استطعنا ان نصلي عند الكعبة ظاهرين حتى اسلم عمر واخرج الحاكم من طريق سفيان عن
اسمعيل بن ابي خالد عن ابي حازم عن ابن مسعود قال ما زلنا اعزة منذ اسلم عمر واخرج الحاكم عن ابي اسحق عن
ابي عبيدة قال قال عبد الله ان افرس الناس ثلثة العزيز حين تفرس في يوسف فقال لامرأته اكرمي مثواه
والمرأة التي رأت موسى عليه السلام فقالت لابيها يا ابت استأجره وابو بكر حين استخلف عمر واخرج الحاكم من
طريق زهير عن يزيد بن ابي زياد عن ابي جحيفة عن عبد الله بن مسعود قال ان كان عمر حصنا حصينا يدخل الاسلام فيه
ولا يخرج منه فلما اصيب عمر انثلم الحصن فالاسلام يخرج منه ولا يدخل فيه اذا ذكر الصالحون فحيهلا بعمر واما حكاية
دفع الانصار بحديث امامة الصديق رضي الله عنه فقد اخرج الحاكم عن عاصم عن زر عن عبد الله قال لما قبض
رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت الانصار منا امير ومنكم امير قال فاتاهم عمر فقال يا معشر الانصار الستم تعلمون

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد امر ابا بكر ان يؤم الناس فايكم تطيب نفسه ان يتقدم ابا بكر فقالت الانصار
نعوذ بالله ان نتقدم ابا بكر واما استدلاله على خلافة الصديق بالاجماع فقد اخرج الحاكم من حديث عاصم عن زر
عن عبد الله قال ما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن وما رأوا سيئا فهو عند الله سيئ وقد رأى الصحابة جميعا
ان يستخلف ابا بكر واما استدلاله بخطبة النبي صلى الله عليه وسلم قبل وفاته بخمس كيان بمناقب الصديق مما هو
تعريض ظاهر على خلافته وعلى هذه الطريقة اعتمد ابو عمر في الاستيعاب فقد اخرج مسلم عن ابي الاحوص قال سمعت
عبد الله بن مسعود يحدث عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لو كنت متخذا خليلا لاتخذت ابا بكر خليلا ولكنه اخي وصاحبي
وقد اتخذ الله صاحبكم خليلا واما ما يستدل به على خلافة الخلفاء الثلثة من بيان مدة التي ضربها النبي صلى الله عليه
وسلم لدوران رحى الاسلام ووقوع خلافتهم في تلك المدة فقد اخرج الحاكم من طرق عن منصور عن ربعي بن حراش
عن البراء بن ناجية قال قال عبد الله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رحى الاسلام ستزول بعد خمس و
ثلثين او ست وثلثين او سبع وثلثين سنة فان يهلكوا فسبيل من قد هلك وان يقم لهم دينهم يقم سبعين قال عمر
رضي الله عنه يا رسول الله مما مضى او مما بقي قال لا بل مما بقي وروى الحاكم باسانيد صحيحة من طرق متعددة ان عثمان
رضي الله عنه قتل في ذي الحجة سنة خمس وثلثين وكانت خلافته ثنتي عشرة سنة واما ما يستدل به على خلافتهم من
حديث القرون الثلثة فقد اخرج احمد عن ابراهيم عن عبيدة عن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خير الناس قرني
ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يأتي بعد ذلك قوم تسبق شهاداتهم ايمانهم وايمانهم شهاداتهم وبناى اين استدلال
بر توجيه صحيحى است كه اكثر احاديث شاهد آن ست قرن اول از زمان هجرت آنحضرت است صلى الله عليه وسلم تا زمان
وفات وى صلى الله عليه وسلم و قرن ثانى از ابتداى خلافت حضرت صديق تا وفات حضرت فاروق رضى الله عنهما و قرن
ثالث قرن حضرت عثمان رضى الله عنه و هر قرنے قريب دوازده سال بوده است قرن در لغت قوم متقارنين فى السن البعيد
از ان قومى كه در رياست و خلافت مقترن باشند قرن گفته شد چون خليفه ديگر باشد و وزراء حضور ديگر و امراى امصار
ديگر و رؤساء جيوش ديگر و سپاهان ديگر و حرسيان ديگر و ذميان ديگر تفاوت قرون بهم ميرسد اما قوله في خلافة عثمان
فقد اخرج الحاكم من حديث الاعمش عن عبد الله بن يسار قال لما جاءت بيعة عثمان قال عبد الله ما الونا عن اعلانا ذا فوق
واما منعه من الخروج على عثمان فقد اخرج ابو بكر بن ابي شيبة عن ابي سعيد مولى ابن مسعود قال قال عبد الله والله لئن
قتلوا عثمان لا يصيبوا منه خلفا ومن مسند عبد الله بن عمر رضي الله عنه اما ان الخلافة في قريش
فقد اخرج احمد وابو يعلى وغيرهما من طرق شتى ان عبد الله بن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزال
هذا الامر في قريش ما بقي في الناس اثنان واما ان المهاجرين الاولين الذين جاهدوا مع رسول الله صلى الله
عليه وسلم قريشا في اول الاسلام اولى بالخلافة فقد اخرج البخاري من طريق معمر عن الزهري عن سالم عن ابيه حديثا
فيه فلما تفرق الناس خطب معاوية قال من كان يريد ان يتكلم فليطلع لنا قرنه فلنحن احق به منه ومن ابيه قال حبيب
بن مسلمة فهلا اجبته قال عبد الله فحللت حبوتي وهممت ان اقول احق بهذا الامر منك من قاتلك واباك على الاسلام

فخشیت ان اقول کلمة تفرق بین الجمع وتسفک الدم وتحمل عنی غیر ذلک فذکرت ما اعد الله فی الجنان قال حبیب
حفظت وعصمت اما افضلیة الخلفاء علی ترتیب الخلافة فقد اشتهر عن ابن عمر بروایات فیها العدد والثقة فقد
اخرج البخاری من طریق یحیی بن سعید عن نافع عن ابن عمر قال کنا نخیر بین الناس فی زمان رسول الله صلی الله علیه
وسلم فنخیر ابا بکر ثم عمر ثم عثمان بن عفان رضی الله عنهم واخرج البخاری وابو داود عن عبد العزیز بن ابی سلمة
الماجشون عن عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال کنا فی زمن النبی صلی الله علیه وسلم لا نعدل بابی بکر احدا ثم عمر
ثم عثمان ثم نترک اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم لا نفاضل بینهم واخرج ابو داود من حدیث یونس عن ابن
شهاب قال قال سالم بن عبد الله ان ابن عمر قال کنا نقول ورسول الله صلی الله علیه وسلم حی افضل امة النبی
صلی الله علیه وسلم بعده ابو بکر ثم عمر ثم عثمان واخرج الترمذی من طریق حارث بن عمیر عن عبید الله بن عبد الله بن
عمر عن نافع عن ابن عمر قال کنا نقول ورسول الله حی ابو بکر وعمر وعثمن وفی بعض طرق احمد وابی یعلی ذکر علی رضی
الله عنه فاخرج ابو یعلی عن عمر بن اسید عن ابن عمر قال کنا نقول علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم النبی ثم ابو بکر
ثم عمر ولقد اعطی علی بن ابی طالب ثلث خصال لان یکون فی واحدة منهن احب الی من حمر النعم تزوج فاطمة وولدت
له وغلق الابواب غیر بابه ودفع الرایة الیه یوم خیبر اما رؤیا الصالحة التی هی حجة ظاهرة فی خلافة الشیخین فقد
اخرج البخاری من حدیث عبید الله عن ابی بکر بن سالم عن سالم عن عبد الله بن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال
رایت فی المنام انی انزع بدلو بکرة علی قلیب فجاء ابو بکر فنزع ذنوبا او ذنوبین نزعا ضعیفا والله یغفر له ثم جاء
عمر بن الخطاب فاستحالت غربا فلم ار عبقریا یفری فریه حتی روی الناس وضربوا بعطن اما التعریض الظاهر علی
خلافتهم من جهة ذکر فضائلهم علی الترتیب فقد اخرج ابو یعلی من طریق محمد بن عبد الرحمن عن ابیه عن ابن عمر
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ارأف امتی بامتی ابو بکر واشدهم فی الاسلام عمر واصدقهم حیاء عثمان
بن عفان واقضاهم علی بن ابی طالب وافرضهم زید بن ثابت واعلمهم بالحلال والحرام معاذ بن جبل واقرأهم
ابی بن کعب ولکل امة امین وامین هذه الامة ابو عبیدة بن الجراح اما بشارة الشیخین بانهما یبعثان مع النبی
صلی الله علیه وسلم فقد اخرج الترمذی والحاکم من طریق عاصم بن عمر العمری عن عبد الله بن دینار عن ابن عمر قال
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا اول من تنشق عنه الارض ثم ابو بکر ثم عمر ثم اتی اهل البقیع فیحشرون معی
ثم انتظر اهل مکة حتی احشر بین الحرمین واخرج ابن ماجة والحاکم من طریق اسمعیل بن امیة عن نافع عن
ابن عمر قال خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم بین ابی بکر وعمر فقال هکذا نبعث واما مناقب الصدیق رضی الله
عنه فقد اخرج البخاری من طریق موسی بن عقبة عن سالم عن ابیه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من جر
ثوبه خیلاء لم ینظر الله الیه یوم القیمة فقال ابو بکر رضی الله عنه ان احد شقی ثوبی لیسترخی الا ان اتعاهد ذلک
منه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انک لست تصنع ذلک خیلاء واخرج الترمذی من حدیث جمیع بن عمیر
عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر انت صاحبی علی الحوض وصاحبی فی الغار واما مناقب عمر

سلہ الغرب الدلو العظیم والعبقری الحاذق النافذ فی الامر ... یفری فریه ای یعمل عمله ... حتی روی الناس ... وضربوا بعطن ای ان الناس سقوا ابلهم ... اناخوا حول الماء ۱۲

سلہ ... عن ابیہ حسنہ

بن الخطاب رضی اللہ عنہ فقد اخرج البخاری ومسلم وغیرہما بطرق متعددۃ عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قال بینا انا نائم شربت یعنی اللبن حتی انظر الی الری یجری فی ظفری او فی اظفاری ثم ناولت عمر قالوا فما
اولتہ قال العلم واخرج البخاری من طریق عمر بن محمد ان زید بن اسلم حدثہ عن ابیہ قال سألنی ابن عمر عن
بعض شانہ یعنی عمر فاخبرتہ فقال ما رایت احدا قط بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من حین قبض کان اجد واجود حتی
انتہی من عمر بن الخطاب واخرج الترمذی من طریق خارجۃ بن عبد اللہ الانصاری عن نافع عن ابن عمر ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال اللہم اعز الاسلام باحب ہذین الرجلین الیک بابی جہل او بعمر بن الخطاب قال فکان احبہما
الیہ عمر واخرج الترمذی ایضا من ہذا الطریق عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ جعل الحق
علی لسان عمر وقلبہ قال وقال ابن عمر ما نزل بالناس امر قط فقالوا فیہ وقال فیہ عمر الا نزل فیہ القران بنحو ما قال عمر
واخرج الحاکم من طریق خالد بن ابی بکر بن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عمر عن سالم بن عبد اللہ عن عبد اللہ بن عمر ان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ضرب صدر عمر بن الخطاب بیدہ حین اسلم ثلث مرات وہو یقول اللہم اخرج ما فی صدرہ
من غل وابدلہ ایمانا یقول ذلک ثلثا واخرج الحاکم من حدیث عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم قال اللہم اید الدین بعمر بن الخطاب واما بشارت اہل بدر فقد اخرج ابو یعلی من طریق عمر بن حمزۃ عن سالم عن
ابیہ قصۃ حاطب بن ابی بلتعۃ وفیہ فقال عمر ائذن لی فیہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او کنت قاتلہ قال نعم
ان اذنت لی فیہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وما یدریک لعل اللہ اطلع علی اہل بدر فقال اعملوا ما شئتم و
اما ذبہ عن عثمان فقد اخرج البخاری عن عثمان بن موہب قال جاء رجل من اہل مصر وحج البیت فرای قوما جلوسا
فقال من ہؤلاء القوم فقالوا ہؤلاء قریش قال فمن الشیخ فیہم قالوا عبد اللہ بن عمر قال یا ابن عمر انی سائلک عن
شیء فحدثنی ہل تعلم ان عثمان فر یوم احد قال نعم قال تعلم انہ تغیب عن بدر ولم یشہدہا قال نعم قال تعلم
انہ تغیب عن بیعۃ الرضوان فلم یشہدہا قال نعم قال اللہ اکبر قال ابن عمر تعال ابین لک اما فرارہ یوم احد فاشہد
ان اللہ عفی عنہ وغفر لہ واما تغیبہ عن بدر فانہ کان تحتہ بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وکانت مریضۃ فقال لہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان لک اجر رجل ممن شہد بدرا وسہمہ واما تغیبہ عن بیعۃ الرضوان فلو کان ببطن مکۃ
اعز من عثمان لبعثہ مکانہ فبعث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عثمان وکانت بیعۃ الرضوان بعد ما ذہب عثمان الی
مکۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بیدہ الیمنی ہذہ ید عثمان فضرب بہا علی یدہ فقال ہذہ لعثمان فقال لہ ابن عمر اذہب بہا
الان معک واما روایتہ فی عثمان انہ یقتل مظلوما فقد اخرج الترمذی عن کلیب بن وائل عن ابن عمر قال ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
فتنۃ فقال یقتل فیہا مظلوما لعثمان واخرج الحاکم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر ان عثمان اصبح فحدث قال
رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنام اللیلۃ فقال یا عثمان افطر عندنا فاصبح عثمان صائما فقتل فی یومہ
رضی اللہ عنہ واما نعوذ من الفتنۃ فاخرج ابو یعلی من حدیث عمر بن محمد ان اباہ حدثہ عن عبد اللہ بن عمر قال
کنا نتحدث فی حجۃ الوداع ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین اظہرنا لا ندری ما حجۃ الوداع فحمد اللہ رسولہ وحمدہ

اثنى عليه ثم ذكر المسيح الدجال فاطنب في ذكره ثم قال ما بعث الله من نبي الا وانذره امته لقد انذره نوح
والنبيون من بعده وانه يخرج فيكم وما يخفى عليكم من شانه فلا يخفى عليكم انه اعور عين اليمنى كانها عنبة طافية
ثم قال ان الله حرم عليكم دماءكم واموالكم كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا الا هل بلغت قالوا نعم
قال اللهم اشهد ثم قال ويلكم او ويحكم انظروا لا ترجعون بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض واخرج
ابو يعلى عن ابن فضيل عن ابيه عن سالم عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان الفتنة تجيئ
من ههنا واوما بيده نحو المشرق حيث تطلع قرن الشيطان وانتم يضرب بعضكم رقاب بعض وانما قتل موسى
الذي قتل من آل فرعون خطاء قال الله له وقتلت نفسا فنجيناك من الغم وفتناك فتونا ومن مسند عبد الله
بن عباس رضي الله عنه اما ما يستدل به على خلافة الصديق رضي الله عنه من خطبة النبي صلى الله عليه وسلم
قبل وفاته فقد اخرج البخاري من حديث ايوب عن عكرمة عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لو كنت متخذا من
امتي خليلا لاتخذت ابا بكر ولكن اخي وصاحبي واخرج احمد من حديث جرير عن يعلى بن حكيم عن عكرمة عن ابن عباس
قال خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم في مرضه الذي مات فيه عاصبا راسه في خرقة فقعد على المنبر فحمد الله و
اثنى عليه ثم قال انه ليس احد امن علي في نفسه وماله من ابي بكر بن ابي قحافة ولو كنت متخذا من الناس خليلا لاتخذت
ابا بكر خليلا لكن خلة الاسلام افضل سدوا عني كل خوخة في هذا المسجد غير خوخة ابي بكر واما ما يستدل به على خلافة الصديق
رضي الله عنه من حديث الامامة فقد اخرج احمد من حديث ابي اسحق عن ارقم بن شرحبيل عن ابن عباس في
قصة مرضه صلى الله عليه وسلم فجاء بلال يؤذنه بالصلاة فقال مروا ابا بكر يصلي بالناس الحديث واما مناقب عمر
بن الخطاب رضي الله عنه فقد اخرج ابن ماجة من حديث عوام بن حوشب عن مجاهد عن ابن عباس قال لما اسلم
عمر نزل جبرئيل فقال يا محمد لقد استبشر اهل السماء باسلام عمر واخرج الحاكم عن ابن عباس رضي الله عنهما عن النبي
صلى الله عليه وسلم انه قال اللهم اعز الاسلام بعمر واخرج الترمذي من حديث النضر ابي عمر عن عكرمة عن ابن
عباس ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اللهم اعز الاسلام بابي جهل بن هشام او بعمر قال فاصبح فغدا عمر على رسول الله
صلى الله عليه وسلم فاسلم واخرج البخاري من حديث ايوب عن ابن ابي مليكة عن المسور بن مخرمة قال لما طعن عمر
جعل يالم فقال له ابن عباس وكانه يجزعه يا امير المؤمنين ولا كل ذلك لقد صحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم فاحسنت
صحبته ثم فارقته وهو عنك راض ثم صحبت ابا بكر فاحسنت صحبته ثم فارقته وهو عنك راض ثم صحبت صحبتهم فاحسنت
صحبتهم ولئن فارقتهم لتفارقنهم وهم عنك راضون فقال اما ما ذكرت من صحبة رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضاه فان
ذلك من من الله تعالى من به علي واما ما ذكرت من صحبة ابي بكر ورضاه فانما ذلك من من الله تعالى من به
علي واما ما ترى من جزعي فهو من اجلك ومن اجل اصحابك والله لو ان لي طلاع الارض ذهبا لافتديت به من
عذاب الله عز وجل قبل ان اراه واما جعل قول الشيخين رضي الله عنهما في ترتيب الادلة بعد حديث النبي صلى الله
عليه وسلم وقبل القياس فقد اخرج الدارمي عن عبيد الله بن يزيد قال كان ابن عباس اذا سئل عن الامر فكان

فی القرآن اخبر به فان لم یکن فی القرآن وکان عن رسول الله صلی الله علیه وسلم اخبر به فان لم یکن فعن ابی بکر وعمر
فان لم یکن قال برایه واما ما یستدل به علی خلافة الخلفاء من حدیث رؤیا الظلة فقد اخرج احمد وغیره من حدیث
سفیان عن الزهری عن عبید الله بن عباس قال رای رجل رؤیا فجاء النبی صلی الله علیه وسلم فقال انی رایت
کان ظلة تنطف عسلاً وسمناً وکان الناس یاخذون منها فبین مستکثر وبین مستقل وبین ذلک وکان سبباً متصلاً
الی السماء فجئت فاخذت به فعلوت فعلاک الله ثم جاء رجل من بعدک فاخذ به فعلا فعلاه الله ثم جاء رجل من بعد کما
فاخذ به فعلا فعلاه الله ثم جاء رجل من بعدکم فاخذ به فقطع به ثم وصل له فعلا فعلاه الله قال ابوبکر ائذن لی یا رسول الله
فاعبرها فاذن له فقال اما الظلة فالاسلام واما السمن والعسل فحلاوة القرآن فبین مستکثر وبین مستقل وبین ذلک واما
السبب فما انت علیه تعلو فیعلیک الله ثم یکون رجل من بعدک علی منهاجک فیعلو ویعلیه الله ثم یکون من بعد کما رجل
فیاخذ باخذ کما فیعلو فیعلیه الله ثم یکون من بعدکم رجل یقطع به ثم یوصل له فیعلو فیعلیه الله قال اصبت یا رسول الله
قال اصبت واخطات قال اقسمت یا رسول الله لتخبرنی قال لا تقسم واما ان النبی صلی الله علیه وسلم لم ینص بالخلافة
لعلی خاصة ولا لبنی هاشم عامة فقد اخرج احمد من حدیث ابن المبارک عن یونس عن الزهری عن عبد الله بن کعب
عن ابن عباس قال خرج علی من عند رسول الله صلی الله علیه وسلم فی مرضه فقالوا کیف اصبح رسول الله صلی الله علیه وسلم
یا ابا حسن فقال اصبح بحمد الله بارئاً فقال العباس الا تری انی لاری رسول الله صلی الله علیه وسلم سیتوفی من وجعه
وانی لاعرف فی وجوه بنی عبد المطلب الموت فانطلق بنا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فنکلمه
فان کان الامر فینا بینه وان کان فی غیرنا کلمناه فاوصی بنا فقال له علی ان قال الامر فی
غیرنا لم یعطناه الناس ابداً وانی والله لا اکلم رسول الله صلی الله علیه وسلم فی هذا ابداً واما ان ابابکر
صدیق وسائرهم شهید فقد اخرج ابو یعلی باسناد غریب عن عکرمة عن ابن عباس قال کان النبی صلی الله علیه وسلم علی
حراء فتزلزل الجبل فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اثبت حراء فما علیک الا نبی او صدیق او شهید وعلیه رسول الله
صلی الله علیه وسلم وابوبکر وعمر وعلی وعثمان وطلحة والزبیر وعبد الرحمن بن عوف وسعد بن ابی وقاص وسعید بن
زید بن عمرو بن نفیل واما قوله فی عثمان فقد اخرج ابو عمر فی الاستیعاب ان عبد الله بن عباس قال لو اجتمع الناس
علی قتل عثمان لرموا بالحجارة کما رمی قوم لوط **ومن مسند ابی موسی الاشعری عبد الله بن قیس رضی**
الله عنه اما ان الخلافة فی قریش فقد اخرج احمد عن ابی موسی الاشعری عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال ان
هذا الامر فی قریش ما اذا استرحموا رحموا واذا حکموا عدلوا واذا قسموا اقسطوا فمن لم یفعل ذلک فعلیه
لعنة الله والملائکة والناس اجمعین لا یقبل منه صرف ولا عدل واما بشارة الخلفاء بالجنة والتعریض الظاهر علی خلافتهما
وانذار عثمان بالبلوی فقد اخرج الشیخان وغیرهما بروایات فیها العدد والنقص من ذلک ما اخرجه البخاری من
حدیث سعید بن المسیب عن ابی موسی الاشعری انه توضا فی بیته ثم خرج فقلت لالزمن رسول الله صلی الله علیه وسلم

ولأكونن معه يومي هذا قال فجاء المسجد فسأل عن النبي صلى الله عليه وسلم فقالوا خرج ووجه ههنا فخرجت على إثره
أسأل عنه حتى دخل بئر أريس فجلست عند الباب وبابها من جريد حتى قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم حاجته فتوضأ
فقمت إليه فإذا هو جالس على بئر أريس وتوسط قفها وكشف عن ساقيه ودلاهما في البئر فسلمت عليه ثم انصرفت فجلست
عند الباب فقلت لأكونن بواباً للنبي صلى الله عليه وسلم اليوم فجاء أبو بكر رضي الله عنه فدفع الباب فقلت من هذا فقال أبو بكر
فقلت على رسلك ثم ذهبت فقلت يا رسول الله هذا أبو بكر يستأذن فقال ائذن له وبشره بالجنة فأقبلت حتى قلت
لأبي بكر ادخل ورسول الله صلى الله عليه وسلم يبشرك بالجنة فدخل أبو بكر فجلس عن يمين رسول الله صلى الله عليه وسلم
معه في القف ودلى رجليه في البئر كما صنع النبي صلى الله عليه وسلم وكشف عن ساقيه ثم رجعت فجلست وقد تركت
أخي يتوضأ ويلحقني فقلت إن يرد الله بفلان يريد أخاه خيراً يأت به فإذا إنسان يحرك الباب فقلت من هذا فقال عمر
بن الخطاب فقلت على رسلك ثم جئت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلمت عليه فقلت هذا عمر بن الخطاب يستأذن
فقال ائذن له وبشره بالجنة فجئت فقلت ادخل وبشرك رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجنة فجلس مع رسول الله صلى الله
عليه وسلم في القف عن يساره ودلى رجليه في البئر ثم رجعت فجلست فقلت إن يرد الله بفلان خيراً يأت به فجاء إنسان
يحرك الباب فقلت من هذا فقال عثمان بن عفان فقلت على رسلك وجئت إلى النبي صلى الله عليه وسلم فأخبرته فقال
ائذن له وبشره بالجنة على بلوى تصيبه فجئته فقلت له ادخل وبشرك رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجنة على بلوى
تصيبك فدخل فوجد القف قد ملئ فجلس وجاهه من الشق الآخر قال شريك قال سعيد بن المسيب فأولتها قبورهم و
أخرج البخاري من حديث أبي عثمان النهدي عن أبي موسى رضي الله عنه قال كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم في حائط من
حيطان المدينة فجاء رجل فاستفتح فقال النبي صلى الله عليه وسلم افتح له وبشره بالجنة ففتحت له فإذا أبو بكر رضي الله عنه
فبشرته بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فحمد الله ثم جاء رجل فاستفتح فقال النبي صلى الله عليه وسلم افتح له وبشره بالجنة
ففتحت له فإذا عمر رضي الله عنه فأخبرته بما قال النبي صلى الله عليه وسلم فحمد الله ثم استفتح رجل فقال لي افتح له وبشره
بالجنة على بلوى تصيبه فإذا عثمان رضي الله عنه فأخبرته بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فحمد الله ثم قال الله المستعان
وأما ما يستدل به على خلافة الصديق رضي الله عنه من حديث الإمامة فقد أخرج أحمد عن عبد الملك بن عمير عن أبي بردة
عن أبي موسى قال مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم فاشتد مرضه فقال مروا أبا بكر يصلي بالناس فقالت عائشة
يا رسول الله إن أبا بكر رجل رقيق متى يقوم مقامك لا يستطيع أن يصلي بالناس قال مروا أبا بكر فليصل بالناس فإنكن صواحب
يوسف فأتاه الرسول فصلى أبو بكر بالناس في حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم وأما قعوده من الفتنة فقد روي عنه
بروايات فيها العدد والثقة منها ما أخرج الترمذي عن هذيل بن شرحبيل عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه
قال في الفتنة كسروا فيها قسيكم وقطعوا فيها أوتاركم والزموا فيها أجواف بيوتكم وكونوا كابن آدم وأخرج أحمد عن
هذيل بن شرحبيل عن أبي موسى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن بين يدي الساعة فتناً كقطع الليل المظلم يصبح
فيها الرجل مؤمناً ويمسي كافراً ويمسي مؤمناً ويصبح كافراً القاعد فيها خير من القائم والقائم فيها خير من الماشي والماشي خير من الساعي

القف بضم القاف وتشديد الفاء هو الدكة المرتفعة تجعل حول البئر وأصله ما غلظ من الأرض وارتفع ١٢

فكسّروا قسيّكم وقطّعوا اوتاركم واضربوا بسيوفكم الحجارة فإذا دخل على احدكم بيته فليكن كخير ابني آدم واخرج
احمد من حديث حطّان بن عبد الله عن ابي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ان بين يدي الساعة الهرج
قالوا وما الهرج قال القتل قالوا اكثر مما نقتل انا لنقتل في العام الواحد اكثر من سبعين الفا قال انه ليس بقتلكم
المشركين ولكن قتل بعضكم بعضا قالوا ومعنا عقولنا يومئذ قال انه لينزع عقول اكثر اهل ذلك الزمان ويخلف
له هباء من الناس يحسب اكثرهم انهم على شيء وليسوا على شيء قال ابو موسى والذي نفسي بيده ما اجدلي ولكم منها
مخرجا ان ادركتني وإياكم الا ان نخرج منها كما دخلنا لم نصب منها واخرج احمد من طريق الحسن عن ابي موسى ان
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل احدهما الآخر فالقاتل والمقتول في النار قيل
هذا القاتل فما بال المقتول قال انه اراد قتل صاحبه **ومن مسند عبد الله بن عمرو بن العاص** رض اما
بشارة الخلفاء بالجنة فقد اخرج احمد من طريق قتادة عن ابن سيرين عن عبد الله بن عمرو قال كنت مع رسول
الله صلى الله عليه وسلم فجاء ابو بكر فاستأذن فقال ائذن له وبشره بالجنة ثم جاء عثمان فاستأذن فقال ائذن
له وبشره بالجنة قال قلت فاين انا قال انت مع ابيك واما ما يستدل به من حديثه على الخلافة الخاصة من حيث
كونها في زمن العافية فقد اخرج احمد عن الاعمش عن زيد بن وهب عن عبد الرحمن بن عبد رب الكعبة قال انتهيت
الى عبد الله بن عمرو بن العاص وهو جالس في ظل الكعبة فسمعته يقول بينا نحن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
في سفر اذ نزلنا منزلا فمنا من يضرب خباءه ومنا من هو في جشره ومنا من ينتضل اذ نادى مناديه الصلاة
جامعة قال فاجتمعنا قال فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فخطبنا فقال انه لم يكن نبي قبلي الا دلّ امته على ما يعلمه
خيرا لهم ويحذرهم ما يعلمه شرا لهم وان امتكم هذه جعلت عافيتها في اولها وان آخرها سيصيبهم بلاء
شديد وامور تنكرونها تجيء فتن يرقق بعضها لبعض تجيء الفتنة فيقول المومن هذه مهلكتي ثم تنكشف ثم تجيء الفتنة
فيقول المومن هذه ثم تنكشف فمن سره منكم ان يزحزح عن النار وان يدخل الجنة فلتدركه موتته وهو مومن
بالله واليوم الآخر وليأت الى الناس الذي يحب ان يؤتى اليه ومن بايع اماما فاعطاه صفقة يده وثمرة قلبه
فليطعه ما استطاع فان جاء آخر ينازعه فاضربوا عنق الآخر قال فادخلت رأسي من بين الناس فقلت انشدك
بالله انت سمعت هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فاشار بيده الى اذنيه فقال سمعته اذناي ووعاه قلبي
قال فقلت هذا ابن عمك معاوية يعني يأمرنا باكل اموالنا بيننا بالباطل وان نقتل انفسنا وقد قال الله تعالى
يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل قال فجمع يديه فوضعهما على جبهته ثم نكس هنيهة ثم رفع
رأسه فقال اطعه في طاعة الله واعصه في معصية الله واما سوابق ابي بكر الصديق رضي الله عنه فقد اخرج البخاري
عن عروة بن الزبير قال سألت عبد الله بن عمرو عن اشد ما صنع المشركون برسول الله صلى الله عليه وسلم قال
رأيت عقبة بن ابي معيط جاء الى النبي صلى الله عليه وسلم وهو يصلي فوضع رداءه في عنقه فخنقه بها خنقا شديدا فجاء
ابو بكر رضي الله عنه حتى دفعه عنه فقال اتقتلون رجلا ان يقول ربي الله وقد جاءكم بالبينات من ربكم *

ومن مسند ابی ہریرة رضی اللہ عنہ اما ان الخلافة فی قریش فقد اخرج احمد والشیخان وغیرہم
عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم الناس تبع لقریش فی ہذا الشان مسلمہم لمسلمہم وکافرہم
لکافرہم واخرج احمد من طریق ابن ابی ذئب عن سعید المقبری عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ
وسلم ان لقریش حقا ما حکموا فعدلوا وائتمنوا فادوا واسترحموا فرحموا واما ما یستدل بہ علی خلافتہم من حدیث
الظلة فقد اخرج الشیخان وغیرہما بطرق متعددة منہا ما اخرج ابو داود من طریق الزہری عن عبید اللہ بن عبد اللہ
عن ابن عباس قال کان ابو ہریرة یحدث ان رجلا اتی الے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال انی اری اللیلة ظلة
ینطف منہا السمن والعسل فاری الناس یتکففون بایدیہم فالمستکثر والمستقل واری سببا واصلا من السماء
الی الارض فاراک یا رسول اللہ اخذت بہ فعلوت ثم اخذ بہ رجل اخر فعلا بہ ثم اخذ بہ رجل اخر فعلا بہ ثم اخذ بہ رجل
اخر فانقطع ثم وصل فعلا بہ قال ابو بکر بابی انت وامی لتدعنی فلاعبرنہا فقال اعبرہا فقال اما الظلة فظلة الاسلام واما
ما ینطف من السمن والعسل فہو القران لینہ وحلاوتہ واما المستکثر والمستقل فہو المستکثر من القران والمستقل منہ
واما السبب الواصل من السماء الی الارض فہو الحق الذی انت علیہ تاخذ بہ فیعلیک اللہ ثم یاخذ بہ بعدک رجل
فیعلو بہ ثم یاخذ رجل اخر فیعلو بہ ثم یاخذ بہ رجل اخر فینقطع ثم یوصل لہ فیعلو بہ ای رسول اللہ لتحدثنی اصبت
ام اخطات فقال اصبت بعضا واخطات بعضا قال اقسمت یا رسول اللہ لتحدثنی ما الذی اخطات فقال النبی صلی اللہ
علیہ وسلم لا تقسم واما ما یستدل بہ من حدیث القلیب فقد اخرج البخاری عن ابن شہاب قال اخبرنی سعید ان ابا
ہریرة اخبرہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بینا انا نائم رایتنی علی قلیب وعلیہا دلو فنزعت منہا ما شاء اللہ
ثم اخذہا ابن ابی قحافة فنزع منہا ذنوبا او ذنوبین وفی نزعہ ضعف واللہ یغفر لہ ثم استحالت غربا فاخذہا عمر بن الخطاب
فلم ار عبقریا من الناس ینزع نزع ابن الخطاب حتی ضرب الناس بعطن واخرج البخاری من حدیث معمر عن ہمام عن
ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بینا انا نائم رایت انی علی حوض اسقی الناس فاتانی ابو بکر فاخذ
الدلو من یدی لیریحنی فنزع ذنوبین وفی نزعہ ضعف واللہ یغفر لہ فاتی ابن الخطاب فاخذ منہ فلم یزل ینزع
حتی تولی الناس والحوض یتفجر واما ما یستدل بہ علی خلافتہم من العلامة التی ضربہا النبی صلی اللہ علیہ وسلم
للخلافة الخاصة من انہا فی المدینة فقد اخرج الحاکم من حدیث ہشیم عن العوام بن حوشب عن سلیمان بن ابی سلیمان
عن ابیہ عن ابی ہریرة عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم قال الخلافة بالمدینة والملک بالشام واما ما یستدل بہ علے
خلافتہم الخاصة من حدیث القرون فقد اخرج احمد وغیرہ من طرق منہا طریق عبد اللہ بن شقیق عن ابی ہریرة
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر امتی القرن الذی بعثت فیہ ثم الذین یلونہم ثم الذین یلونہم واللہ اعلم
اذکر الثالث ام لا ثم یجیئ قوم یحبون السمانة یشہدون قبل ان یستشہدوا واما ما یستدل بہ علے خلافة الصدیق
رضی اللہ عنہ من الخطبة التی خطبہا النبی صلی اللہ علیہ وسلم قبل وفاتہ اخرج الترمذی من طریق داود بن یزید
الاودی عن ابیہ عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما لاحد عندنا ید الا وقد کافیناہ

ما خلا ابا بکر فان له عندنا یدا یکافیه الله بها یوم القیمة وما نفعنی مال احد قط ما نفعنی مال ابی بکر ولو کنت متخذا خلیلا
لاتخذت ابا بکر خلیلا الا وان صاحبکم خلیل الله واخرج احمد عن طریق الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ما نفعنی مال قط ما نفعنی مال ابی بکر فبکی ابو بکر وقال هل انا ومالی الا لک یا رسول الله و
اما سوا عبد الله الظاهرة علی ایدی الخلفاء فقد اخرج الشیخان وغیرهما بطرق متعددة منها ما اخرج البخاری عن ایوب
عن محمد عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال النبی صلی الله علیه وسلم اعطیت مفاتیح الکلم ونصرت بالرعب وبینا
انا نائم البارحة اذ اتیت بمفاتیح خزائن الارض حتی وضعت فی یدی قال ابو هریرة فذهب رسول الله صلی الله علیه وسلم
وانتم تنتقلونها واخرج الشیخان وغیرهما بطرق متعددة منها ما اخرجه احمد عن الزهری عن سعید عن ابی هریرة عن النبی
صلی الله علیه وسلم اذا هلک کسری فلا کسری بعده واذا هلک قیصر فلا قیصر بعده والذی نفس محمد بیده لتنفقن
کنوزهما فی سبیل الله واما مناقب ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فقد اخرج البخاری عن الزهری عن حمید بن عبد الرحمن
عن ابی هریرة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من انفق زوجین من شیء من الاشیاء فی سبیل الله دعی من
ابواب یعنی الجنة یا عبد الله هذا خیر فمن کان من اهل الصلوة دعی من باب الصلوة ومن کان من اهل الجهاد دعی من
باب الجهاد ومن کان من اهل الصدقة دعی من باب الصدقة ومن کان من اهل الصیام دعی من باب الصیام باب الریان
فقال ابو بکر رضی الله عنه ما علی هذا الذی یدعی من تلک الابواب من ضرورة وقال هل یدعی منها کلها احد یا رسول الله
فقال نعم وارجو ان تکون منهم یا ابا بکر واخرج ابو داود من طریق عبد السلام بن حرب عن ابی خالد الدالانی عن ابی
خالد مولی آل جعدة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اتانی جبریل فاخذ بیدی فارانی باب الجنة الذی
یدخل فیه امتی فقال ابو بکر یا رسول الله وددت انی کنت معک حتی انظر الیه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اما انک
یا ابا بکر اول من یدخل الجنة من امتی واما مناقب عمر بن الخطاب رضی الله عنه فقد اخرج البخاری عن ابن شهاب عن سعید
بن المسیب ان ابا هریرة قال بینا نحن عند رسول الله صلی الله علیه وسلم اذ قال بینا انا نائم رایتنی فی الجنة فاذا امراة
تتوضا الی جانب قصر فقلت لمن هذا القصر قالوا لعمر فذکرت غیرته فولیت مدبرا فبکی عمر وقال اعلیک اغار یا رسول الله
واخرج البخاری عن ابراهیم بن سعد عن ابیه عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لقد کان
فیما قبلکم من الامم ناس محدثون فان یک فی امتی احد فانه عمر وفی روایة له لقد کان فیما کان قبلکم من بنی اسرائیل
رجال یکلمون من غیر ان یکونوا انبیاء فان یکن فی امتی منهم احد فعمر واخرج البخاری عن ابن شهاب عن سعید وابی سلمة
قالا سمعنا ابا هریرة یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم بینما راع فی غنمه عدا الذئب فاخذ منها شاة فطلبها حتی استنقذها
فالتفت الیه الذئب فقال له من لها یوم السبع لیس لها راع غیری فقال الناس سبحان الله فقال النبی صلی الله
علیه وسلم فانی اومن به وابو بکر وعمر وما ثم ابو بکر وعمر وللبخاری فی روایة اخری وبینما رجل یسوق بقرة قد حمل
علیها فالتفتت الیه فکلمته فقالت انی لم اخلق لهذا ولکنی خلقت للحرث فقال الناس سبحان الله قال النبی صلی الله
علیه وسلم فانی اومن بذلک وابو بکر وعمر واما مناقب عثمان رضی الله عنه فقد اخرج ابن ماجة عن ابیه عبد الرحمن بن

ابی الزناد عن الاعرج عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لکل نبی رفیق فی الجنة ورفیقی فیہا عثمان بن عفان و اخرج ابن ماجة بہذا الاسناد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقی عثمان عند باب المسجد فقال یا عثمان ہذا جبرئیل اخبرنی ان اللہ قد زوجک ام کلثوم بمثل صداق رقیة علی مثل صحبتہا و اما ان عثمان یقتل مظلوما و انہ علی الحق یوم یقتل فقد اخرج الحاکم من طریق موسی و محمد و ابراہیم بن عقبة قالوا حدثنا ابو امنا ابو حسنة قال شہدت ابا ہریرة و عثمان محصور فی الدار فقال ابو ہریرة سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انہا ستکون فتنة و اختلاف او اختلاف و فتنة قال قلنا یا رسول اللہ فما تامرنا قال علیکم بالامیر و اصحابہ و اشار الی عثمان و اخرج الحاکم من حدیث ابی زرعة عن ابی ہریرة اشتری عثمان بن عفان الجنة من النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرتین حیث حفر بئر رومة و حیث جہز جیش العسرة و اما ان ابابکر صدیق و سائرہم شہداء فقد اخرج الترمذی من حدیث عبد العزیز بن محمد عن سہیل عن ابیہ عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان علی حراء ہو و ابو بکر و عمر و عثمان و علی بن ابیطالب و طلحة و الزبیر فتحرکت الصخرة فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اہدأ انما علیک نبی او صدیق او شہید و اما البشارة اہل بدر بالجنة فقد اخرج ابو داؤد عن عاصم عن ابی صالح عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اطلع اللہ عز و جل علی اہل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم و اما قعودہ من الفتنة فقد اخرج الترمذی من حدیث عبد العزیز بن محمد عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بادروا بالاعمال فتنا کقطع اللیل المظلم یصبح الرجل مؤمنا و یمسی کافرا و یمسی مؤمنا و یصبح کافرا یبیع احدہم دینہ بعرض من الدنیا

ومن مسند ام المومنین عایشة رضی اللہ عنہا اما مایستدل بہ علی خلافتہم من حدیث الاحجار فی آساس المسجد فقد اخرج الحاکم من طریق احمد بن عبد الرحمن بن وہب عن عمہ عن یحیی بن ایوب عن ہشام بن عروة عن ابیہ عن عایشة قالت اول حجر حملہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم لبناء المسجد ثم حمل ابو بکر حجرا اخر ثم حمل عمر حجرا اخر ثم حمل عثمان حجرا اخر فقلت یا رسول اللہ الا تری الی ہؤلاء کیف یسعدونک فقال یا عایشة ہؤلاء الخلفاء من بعدی ہذا حدیث صحیح علی شرط الشیخین و لم یخرجاہ و انما اشتہر باسناد واہ روایة محمد بن فضل بن عطیة فلذلک ہجروا و اما مایستدل بہ علی خلافتہم من حدیث القرون فقد اخرج احمد بطریق غریب عن عبد اللہ البہی عن عایشة قالت سأل رجل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای الناس خیر قال القرن الذی انا فیہ ثم الثانی ثم الثالث اما قولہا فی خلافة الشیخین فقد اخرج مسلم من حدیث ابن ابی ملیکة قال سمعت عایشة و سئلت من کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مستخلفا لو استخلفہ قالت ابو بکر فقیل لہا ثم من بعد ابی بکر قالت عمر ثم قیل لہا من بعد عمر قالت ابو عبیدة بن الجراح ثم انتہت الی ہذا و اخرج الترمذی عن عبد اللہ بن شقیق قال قلت لعایشة ای اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان احب الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قالت ابو بکر قلت ثم من قالت عمر قلت ثم من قال ابو عبیدة بن الجراح قال قلت ثم من فسکتت و اما مایستدل بہ علی خلافة الصدیق من قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم ادعی لی ابابکر فقد اخرج مسلم من حدیث الزہری عن عروة عن عایشة قالت قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ ادعی لی ابا بکر اباک و اخاک حتی اکتب کتابا

فانی اخاف ان یتمنی متمنی ویقول قائل انا اولی ویابی الله والمومنون الا ابابکر واما ما یستدل به من خطبة النبی صلی الله علیه وسلم قبل وفاته فقد اخرج الترمذی عن الزهری عن عروة عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بسد الابواب الا باب ابی بکر واما ما یستدل به من حدیث الامامة فقد اخرج الترمذی من حدیث مالک بن انس عن هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال مروا ابابکر فلیصل بالناس فقالت عائشة یارسول الله ان ابابکر اذا قام مقامک لم یسمع الناس من البکاء فمر عمر فلیصل قالت فقال مروا ابابکر فلیصل بالناس قالت عائشة فقلت لحفصة قولی له ان ابابکر اذا قام فی مقامک لم یسمع الناس من البکاء فامر عمر فلیصل بالناس ففعلت حفصة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انکن لانتن صواحب یوسف مروا ابابکر فلیصل بالناس فقالت حفصة لعائشة ما کنت لاصیب منک خیرا واخرج الترمذی عن القاسم بن محمد عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا ینبغی لقوم فیهم ابوبکر ان یؤمهم غیره واما مناقب ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فقد اخرج الترمذی من حدیث اسحق بن یحیی بن طلحة عن عمه اسحق بن طلحة عن عائشة ان ابابکر دخل علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال انت عتیق الله من النار فیومئذ سمی عتیقا واخرج الحاکم عن عائشة بنت طلحة عن عائشة ام المومنین قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من سره ان ینظر الی عتیق من النار فلینظر الی ابی بکر واخرج الحاکم من حدیث معمر عن الزهری عن عروة عن عائشة قالت لما اسری بالنبی صلی الله علیه وسلم الی المسجد الاقصی اصبح یتحدث الناس بذلک فارتد ناس ممن کان امنوا به وصدقوه وسعوا بذلک الی ابی بکر فقالوا هل لک الی صاحبک یزعم انه اسری به اللیلة الی بیت المقدس قال او قال ذلک قالوا نعم قال لئن قال ذلک لقد صدق قالوا وتصدقه انه ذهب اللیلة الی بیت المقدس وجاء قبل ان یصبح قال نعم انی لاصدقه فیما هو ابعد من ذلک اصدقه بخبر السماء فی غدوة او روحة فلذلک سمی ابوبکر الصدیق واما مناقب عمر بن الخطاب فقد اخرج مسلم من حدیث ابراهیم بن سعد عن ابیه سعد عن ابی سلمة عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقول قد کان یکون فی الامم قبلکم محدثون فان یکن فی امتی منهم احد فان عمر بن الخطاب منهم واخرج ابن ماجه من حدیث الزنجی بن خالد عن هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب خاصة واخرج الترمذی من حدیث یزید بن رومان عن عروة عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم جالسا فسمعنا لغطا وصوت صبیان فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فاذا حبشیة تزفن والصبیان حولها فقال یا عائشة تعالی فانظری فجئت فوضعت لحیی علی منکب رسول الله صلی الله علیه وسلم فجعلت انظر الیها ما بین المنکب الی راسه فقال لی اما شبعت اما شبعت قالت فجعلت اقول لا لانظر منزلتی عنده اذ طلع عمر قالت فارفض الناس عنها قالت فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انی لانظر الی شیاطین الجن والانس قد فروا من عمر قالت فرجعت واما مناقب عثمان بن عفان رضی الله عنه فقد اخرج مسلم عن عطاء وسلیمان ابنی یسار وابی سلمة بن عبد الرحمن ان عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم مضطجعا فی بیته کاشفا عن فخذیه او ساقیه فاستاذن ابوبکر فاذن له وهو علی تلک الحال فتحدث ثم استاذن عمر فاذن له وهو کذلک فتحدث ثم استاذن عثمان

[illegible]

المحدث الملهم وهو الصادق الظن وقیل هو من یلقی فی نفسه شیء فیخبر به حدسا وفراسة یخص الله به من یشاء ١٢

[illegible]

يجالس رسول الله صلى الله عليه وسلم وسوّى ثيابه فدخل فتحدث فلما خرج قالت عائشة دخل ابوبكر فلم تهتش له ولم تباله ثم دخل عمر فلم تهتش له ولم تباله ثم دخل عثمان فجلست وسوّيت ثيابك فقال الا استحيي من رجل تستحيي منه الملئكة واخرج الترمذي عن النعمان بن بشير عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال يا عثمان انه لعلّ الله يقمصك قميصا فان ارادوك على خلعه فلا تخلعه لهم ومن **مسند انس بن مالك رضي الله عنه** اما ان الخلافة في قريش فقد اخرج احمد عن بكر بن وهب الجزري قال قال لي انس بن مالك احدثك حديثا ما احدثه كل احد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قام على باب البيت ونحن فيه فقال الائمة من قريش ان لهم عليكم حقا ولكم عليهم حقا مثل ذلك ما ان استرحموا رحموا وان عاهدوا وفوا وان حكموا عدلوا ومن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله والملئكة والناس اجمعين واخرج احمد عن انس قال دعا النبي صلى الله عليه وسلم الانصار ليقطع لهم البحرين فقالوا لا حتى تقطع لاخواننا من المهاجرين فقال انكم ستلقون من بعدي اثرة فاصبروا حتى تلقوني واما الدليل على خلافتهم من جهة تفويض الصدقات اليهم من بعده فقد اخرج الحاكم من طريق علي بن مهر عن المختار بن فلفل عن انس بن مالك قال بعثني بنو المصطلق الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا اسل لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم الى من ندفع صدقاتنا بعدك قال فاتيته فسألته فقال الى ابي بكر فاتيتهم فاخبرتهم قالوا ارجع اليه فسأله فان حدث بابي بكر حدث فالى من فاتيته فاخبرته فقال الى عمر فقالوا ارجع اليه فسأله فان حدث بعمر حدث فالى من فاتيته فسألته فقال الى عثمان فاتيتهم فاخبرتهم فقالوا ارجع فاسأله فان حدث بعثمان حدث فالى من فاتيته فسألته فقال ان حدث بعثمان حدث فتبا لكم الدهر فتبا هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه واما ان ابا بكر صديق وسائرهم شهداء فقد اخرج البخاري عن يحيى عن سعيد عن قتادة ان انس بن مالك حدثهم ان النبي صلى الله عليه وسلم صعد احدا وابوبكر وعمر وعثمان فرجف بهم فقال اثبت احد فانما عليك نبي وصديق وشهيدان واما افضلية الشيخين فقد اخرج الترمذي من حديث محمد بن كثير عن الاوزاعي عن قتادة عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لابي بكر وعمر هذان سيدا كهول اهل الجنة من الاولين والآخرين الا النبيين والمرسلين لا تخبرهما يا علي واما تمايزهم مع غيرهم فقد اخرج احمد والترمذي عن معمر عن قتادة عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ارحم امتي بامتي ابوبكر واشدهم في امر الله عمر واصدقهم حياء عثمان بن عفان واعلمهم بالحلال والحرام معاذ بن جبل وافرضهم زيد بن ثابت واقرأهم ابي بن كعب ولكل امة امين وامين هذه الامة ابو عبيدة بن الجراح قال الترمذي وقد رواه ابو قلابة عن انس عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه واما حديث الامامة في اليوم الذي مات فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم بحضور من رسول الله صلى الله عليه وسلم فقد اخرج البخاري عن ابن شهاب قال حدثني انس بن مالك ان المسلمين بينما هم في صلوة الفجر من يوم الاثنين وابوبكر يصلي بهم لم يفجأهم الا رسول الله صلى الله عليه وسلم قد كشف ستر حجرة عائشة فنظر اليهم وهم صفوف في الصلوة ثم تبسم يضحك فنكص ابوبكر على عقبيه ليصل الصف وظن ان رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد ان يخرج الى الصلوة وقال انس وهمّ المسلمون ان يفتتنوا في صلوتهم فرحا برسول الله صلى الله عليه وسلم فاشار اليهم بيده رسول الله

حاشیہ: اقطاع پارۂ از زمین جدا کردہ بکسی دادن ۱۲

حاشیہ: ای برگردید از جای صلوٰۃ بسوی حجرہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

صلی اللہ علیہ وسلم ان اکثرُوا صلوٰتکم ثم دخل الحجرۃ واَرخی الستر واما منزلۃ الشیخین عندہ صلی اللہ علیہ وسلم فقد اخرج الترمذی عن
الحکم بن عطیۃ عن ثابت عن انسٍ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یخرج علی اصحابہ من المہاجرین والانصار وہم جلوس وفیہم
ابوبکر وعمر فلا یرفع الیہ احدٌ منہم بصرہ الا ابوبکر وعمر فانہما کانا ینظران الیہ وینظر الیہما ویتبسمان الیہ ویتبسم الیہما
واما مناقب ابی بکر الصدیق فقد اخرج ابن ماجۃ من طریق معتمر بن سلیمان عن حمید عن انس قال قیل یا رسول اللہ
ایُّ الناس احبّ الیک قال عائشۃ قیل من الرجال قال ابوہا واخرج احمد من حدیث جعفر بن سلیمان الضبعی عن
ثابت عن انس قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ان طیر الجنۃ کامثال البخت ترعٰی فی شجر الجنۃ فقال ابوبکر
یا رسول اللہ ان ہذہ الطیر ناعمۃ قال اٰکلتُہا انعم منہا قالہا ثلثا وانی لارجوا ان تکون ممن یاکل منہا یا ابابکر واما مناقب عمر
بن الخطاب فقد اخرج الترمذی من حدیث اسماعیل بن جعفر عن حمید عن انس ان النبی صلے اللہ علیہ وسلم قال
دخلت الجنۃ فاذا انا بقصر من ذہب فقلت لمن ہذا القصر قالوا لشابٍ من قریش فظننت انی انا ہو فقلت ومن ہو
فقالوا عمر بن الخطاب واما تقرب الشیخین من اللہ تعالی بحب الشیخین فقد اخرج البخاری من حدیث حماد عن ثابت عن
انس ان رجلا سأل النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الساعۃ فقال متی الساعۃ قال وماذا اعددت لہا قال لاشیٔ الا
انی احبّ اللہ ورسولہ قال انت مع من احببت قال انس فما فرحنا بشیٔ فرحنا بقول النبی صلے اللہ علیہ وسلم
انت مع من احببت قال انس فانا احبّ النبی صلے اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر وارجو ان اکون معہم بحبی ایاہم
وان لم اعمل بمثل اعمالہم **ومن مسند ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ** اما الخطبۃ التی خطبہا النبی
صلی اللہ علیہ وسلم فی مناقب ابی بکر رضی اللہ عنہ قبل موتہ فقد اخرج البخاری عن بسر بن سعید عن ابی سعید الخدری
قال خطب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم الناس وقال ان اللہ تبارک وتعالی خیّر عبدا بین الدنیا وبین ما عندہ فاختار
ذلک العبد ما عند اللہ قال فبکی ابوبکر رضی اللہ عنہ فعجبنا لبکائہ ان یخبر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن عبد خیّر
فکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہو المخیّر وکان ابوبکر رضی اللہ عنہ اعلمنا فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ان من امنّ الناس علیّ فی صحبتہ ومالہ ابابکر ولو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابابکر ولکن اخوۃ الاسلام ومودتہ لایبقین
فی المسجد باب الا سُدّ الا باب ابی بکر واخرج الترمذی عن عبید بن حنین عن ابی سعید الخدری ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم جلس علی المنبر فقال ان عبدا خیّرہ اللہ بین ان یؤتیہ من زہرۃ الدنیا ما شاء وبین ما عندہ
فاختار ما عندہ ثم ذکر نحو مما تقدم واما مناقب عمر بن الخطاب فقد اخرج البخاری عن ابن شہاب عن ابی امامۃ
بن سہل بن حنیف عن ابی سعید الخدری قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول بینا انا نائم رأیت الناس
عُرِضوا علیّ وعلیہم قمص فمنہا ما یبلغ الثدی ومنہا ما یبلغ دون ذلک وعُرِض علیّ عمر وعلیہ قمیص یجرّہ قالوا فما
اوّلتہ یا رسول اللہ قال الدین واما بشارۃ الشیخین بالجنۃ والاشارۃ الی انہما من السابقین المقربین فقد
اخرج الترمذی من طریق سالم بن ابی حفصۃ والاعمش وجماعۃ کلہم عن عطیۃ عن ابی سعید قال قال رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم ان اہل الدرجات العُلی لیراہم من تحتہم کما ترون النجم الطالع فی افق السماء وان ابابکر وعمر منہم

[illegible]

وذلک [illegible] الفاروق [illegible]

ب أنفعها وأما انهما منتظر الامارة وان امر الأمة يتم بهما فقد اخرج الترمذي من حديث ابي الجحاف عن عطية عن ابي
سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من نبي الا وله وزيران من اهل السماء ووزيران من اهل الارض
فاما وزيراي من اهل السماء فجبرئيل وميكائيل واما وزيراي من اهل الارض فابو بكر وعمر واما الدليل على خلافتهم من جهة
وقوع خلافتهم في مرتبة امراء الخير فقد اخرج احمد من حديث عبد الله البهي عن ابي سعيد ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال يكون عليكم امراء تطمئن اليهم القلوب وتلين لهم الجلود ثم يكون عليكم امراء تشمئز منهم القلوب وتقشعر
منهم الجلود فقال رجل افلا نقاتلهم يا رسول الله قال لا ما اقاموا الصلوة **ومن مسند جابر بن عبد الله**
رضي الله عنه اما ان الخلافة لقريش فقد اخرج احمد من حديث ابن جريج عن ابي الزبير عن جابر ان النبي صلى الله
عليه وسلم قال الناس تبع لقريش في الخير والشر واما الدليل على خلافة الخلفاء فقد اخرج احمد والحاكم من حديث
الزبيدي عن ابن شهاب عن عمرو بن ابان بن عثمان عن جابر بن عبد الله انه كان يحدث ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال اري الليلة رجل صالح ان ابا بكر رضي الله عنه نيط برسول الله صلى الله عليه وسلم ونيط عمر بابي بكر ونيط
عثمان بعمر قال جابر فلما قمنا من عند النبي صلى الله عليه وسلم قلنا اما الرجل الصالح فرسول الله صلى الله عليه وسلم واما
ذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم من نوط بعضهم ببعض فهم ولاة هذا الامر الذي بعث به نبيه صلى الله عليه وسلم واما
بشارتهم بالجنة فقد اخرج احمد من حديث عبد الله بن محمد بن عقيل بن ابي طالب عن جابر قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم يطلع عليكم من تحت هذا الصور رجل من اهل الجنة قال فطلع ابو بكر رضي الله عنه فهنأناه بما قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم ثم لبث هنيئة ثم قال يطلع عليكم من تحت هذا الصور رجل من اهل الجنة قال فطلع عمر رضي الله عنه قال
فهنأناه بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال يطلع عليكم من تحت هذا الصور رجل من اهل الجنة قال فطلع عثمان رضي
الله عنه قال فهنأناه بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال يطلع عليكم من تحت هذا الصور رجل من اهل الجنة اللهم ان شئت
جعلته عليا ثلث مرار قال فطلع علي رضي الله عنه واما مناقب ابي بكر الصديق رضي الله عنه فقد اخرج الحاكم عن محمد
بن المنكدر عن جابر قال كنا عند النبي صلى الله عليه وسلم اذ جاءه وفد عبد القيس فتكلم بعضهم بكلام اجاد في الكلام
فالتفت النبي صلى الله عليه وسلم الى ابي بكر وقال يا ابا بكر سمعت ما قالوا قال نعم يا رسول الله وفهمته قال فاجبه قال
فاجابهم ابو بكر بجواب واجاد الجواب فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا ابا بكر اعطاك الله الرضوان الاكبر
فقال بعض القوم وما الرضوان الاكبر يا رسول الله قال يتجلى الله لعباده في الآخرة عامة ويتجلى لابي بكر خاصة واما
مناقب عمر بن الخطاب رضي الله عنه فقد اخرج البخاري من حديث عبد العزيز بن الماجشون عن محمد بن المنكدر
عن جابر قال قال النبي صلى الله عليه وسلم رأيتني دخلت الجنة فاذا انا بالرميصاء امرأة ابي طلحة فسمعت خشفة
فقلت من هذا فقال هذا بلال ورأيت قصرا بفنائه جارية فقلت لمن هذا فقال لعمر فاردت ان ادخله فانظر
اليه فذكرت غيرتك فقال عمر رضي الله عنه بابي وامي يا رسول الله اعليك اغار واما مناقب عثمان فقد اخرج الحاكم
عن جابر بن عبد الله قال بينما نحن في بيت في نفر من المهاجرين منهم ابو بكر وعمر وعثمان وعلي وطلحة والزبير وعبد الرحمن

بن عوف وسعد بن ابی وقاص وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لینهض کل رجل منکم الی کفوه فنهض النبی صلی الله
علیه وسلم الی عثمان فاعتنقه وقال انت ولیی فی الدنیا والآخرة واما بشارة اهل الحدیبیة بالجنة فقد اخرج
ابو داود من حدیث اللیث عن ابی الزبیر عن جابر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یدخل النار احد ممن بایع
تحت الشجرة وقد اخرج احمد من حدیث سفیان عن عمرو عن جابر قال کنا یوم الحدیبیة الفا واربعمائة فقال لنا
رسول الله صلی الله علیه وسلم انتم الیوم خیر اهل الارض **مسانید المهاجرین من اصحاب رسول الله صلی
الله علیه وسلم** اولها **مسند عمار بن یاسر** اما فضل الشیخین وکونهما من السابقین المقربین وان ابا بکر افضل من
عمر فقد اخرج ابو یعلی من طریق حماد بن ابی سلیمان عن ابراهیم عن علقمة عن عمار بن یاسر قال قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم یا عمار اتانی جبرئیل آنفا فقلت یا جبرئیل حدثنی بفضائل عمر بن الخطاب فی السماء فقال
یا محمد لو حدثتک بفضائل عمر مثل ما لبث نوح فی قومه الف سنة الا خمسین عاما ما نفدت فضائل عمر وان عمر لحسنة من
حسنات ابی بکر واما سوابق ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فقد اخرج البخاری عن همام قال سمعت عمارا یقول رأیت
رسول الله صلی الله علیه وسلم وما معه الا خمسة اعبد وامرأتان وابو بکر **ومن مسند حذیفة بن الیمان** رض اما ما یدل
علی خلافتهم من مسائله منتظر الامارة فقد اخرج الحاکم من حدیث عبد الملک بن عمیر عن ربعی بن حراش عن حذیفة
بن الیمان قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لقد هممت ان ابعث الی الآفاق رجالا یعلمون الناس السنن
والفرائض کما بعث عیسی بن مریم الحواریین قیل له فاین انت عن ابی بکر وعمر قال انه لا غنی لی عنهما انهما من الدین
کالسمع والبصر واما ان قولهما حجة وانه یجب الاقتداء بهما فقد اخرج الحاکم من حدیث مسعر بن کدام عن عبد الملک بن
عمیر عن ربعی بن حراش عن حذیفة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر وعمر واهتدوا
بهدی عمار واذا حدثکم ابن ام عبد فصدقوه وفی روایة الترمذی من حدیث سفیان عن عبد الملک بن عمیر عن مولی لربعی
عن ربعی بن حراش عن حذیفة قال کنا جلوسا عند النبی صلی الله علیه وسلم فقال انی لا ادری ما قدر بقائی فیکم فاقتدوا
بالذین من بعدی واشار الی ابی بکر وعمر واهتدوا بهدی عمار وما حدثکم ابن مسعود فصدقوه واما الدلالة علی خلافة
عمر وانه غلق الفتنة فقد اخرج البخاری من حدیث الاعمش قال حدثنا شقیق قال سمعت حذیفة یقول بینما نحن جلوس
عند عمر اذ قال ایکم یحفظ قول النبی صلی الله علیه وسلم فی الفتنة قال قلت فتنة الرجل فی اهله وماله وولده و
جاره یکفرها الصلوة والصدقة والامر بالمعروف والنهی عن المنکر قال لیس عن هذا اسألک ولکن التی تموج کموج
البحر قال لیس علیک منها بأس یا امیر المؤمنین ان بینک وبینها بابا مغلقا قال عمر ایکسر الباب ام یفتح قال لا بل یکسر
قال عمر اذا لا یغلق ابدا قلت اجل قلنا لحذیفة اکان عمر یعلم الباب قال نعم کما اعلم ان دون غد اللیلة وذلک انی
حدثته حدیثا لیس بالاغالیط فهبنا ان نسأله من الباب فامرنا مسروقا فسأله فقال من الباب قال عمر واخرج الحاکم
من حدیث سفیان عن منصور عن ربعی عن حذیفة قال کان الاسلام فی زمان عمر کالرجل المقبل لا یزداد الا قربا فلما
قتل عمر کان کالرجل المدبر لا یزداد الا بعدا واما الدلالة علی خلافة عثمان رضی الله عنه وانه اذا قتل لا تستقیم

امر الخلافة ابدا فقد اخرج الترمذی عن عبد اللہ بن عبد الرحمن الانصاری الاشهلی عن حذیفة بن الیمان ان
رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال والذی نفسی بیده لا تقوم الساعة حتی تقتلوا امامکم وتجتلدوا باسیافکم ویرث
دنیاکم شرارکم واما قوله فی الخارجین علی عثمان فقد اخرج الحاکم عن ربعی بن حراش قال انطلقت الی حذیفة بالمدائن
لیالی سار الناس الی عثمان فقال یا ربعی ما فعل قومک قلت عن ای حالیهم تسأل قال من خرج منهم الی هذا الرجل
فسماه لی رجالا ممن خرج فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یقول من فارق الجماعة واستذل الامارة لقی اللہ
ولا حجة له عنده واما الدلالة علی ان علیا حقیق بالخلافة ولکن الامة لا تجتمع علیه فلذلک لم یستخلفه النبی صلی اللہ
علیه وسلم فقد اخرج الحاکم من طریق شریک بن عبد اللہ عن عثمان بن عمیر عن شقیق بن سلمة عن حذیفة قال قالوا یا رسول اللہ
لو استخلفت علینا قال ان استخلف علیکم خلیفة فتعصوه ینزل العذاب قالوا لو استخلفت علینا علیا قال انکم لا تفعلون وان
تفعلوه تجدوه هادیا مهدیا یسلک بکم الطریق المستقیم واما ما یدل علی خلافتهم من الترتیب الذی بینه النبی صلی اللہ علیه
وسلم ایماء واشارة فقد اخرج احمد فی مسند النعمان بن بشیر من حدیث حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر عن حذیفة قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم تکون النبوة فیکم ما شاء اللہ ان تکون ثم یرفعها اللہ تعالی ثم تکون خلافة علی
منهاج النبوة ما شاء اللہ ان تکون ثم یرفعها اللہ تعالی ثم تکون ملکا عاضا فتکون ما شاء اللہ ان تکون ثم یرفعها اللہ
ثم تکون ملکا جبریة فتکون ما شاء اللہ ان تکون ثم یرفعها اللہ تعالی ثم تکون خلافة علی منهاج النبوة ثم سکت و

من مسند ابی ذر رضی اللہ عنه اما التعریض الظاهر علی خلافة الثلثة فقد ذکر المحب الطبری بروایات
شتی عن سوید بن یزید السلمی قال دخلت المسجد فرأیت ابا ذر جالسا فیه وحده فاغتنمت ذلک فذکر بعض القوم
عثمان فقال لا اقول لعثمان ابدا الا خیرا لا اقول لعثمان ابدا الا خیرا لا اقول لعثمان ابدا الا خیرا بعد شیء رایته عند رسول اللہ صلی
اللہ علیه وسلم کنت اتبع خلوات رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم اتعلم منه فخرج ذات یوم حتی انتهی الی موضع کذا وکذا فجلس
فاتیت الیه فسلمت علیه وجلست الیه فقال یا ابا ذر ما جاء بک قلت اللہ ورسوله اذ جاء ابو بکر فسلم وجلس عن یمین
رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فقال یا ابا بکر ما جاء بک قال اللہ ورسوله ثم جاء عمر فسلم وجلس عن یمین ابی بکر فقال
یا عمر ما جاء بک قال اللہ ورسوله ثم جاء عثمان فسلم وجلس عن یمین عمر فقال یا عثمان ما جاء بک قال اللہ ورسوله
قال فتناول النبی صلی اللہ علیه وسلم سبع حصیات او تسع حصیات فوضعهن فی کفه فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین
النحل ثم وضعهن فخرسن فتناولهن النبی صلی اللہ علیه وسلم فوضعهن فی ید ابی بکر فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین
النحل ثم وضعهن فخرسن فتناولهن النبی صلی اللہ علیه وسلم فوضعهن فی ید عمر فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین
النحل ثم وضعهن فخرسن فتناولهن النبی صلی اللہ علیه وسلم فوضعهن فی ید عثمان فسبحن حتی سمعت لهن حنینا کحنین
النحل ثم وضعهن فخرسن واما ان عمر محدث یقتدی به فیما امر وسن فقد اخرج الحاکم من حدیث هشام بن الغاز
عن ابن عجلان ومحمد بن اسحق عن مکحول عن غضیف بن الحارث عن ابی ذر قال مر فتی علی عمر فقال عمر نعم الفتی
قال فتبعه ابو ذر فقال یا فتی استغفر لی فقال یا ابا ذر استغفر لک وانت صاحب رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال

استغفر لي قال لا او تخبرني فقال انك مررت على عمر فقال نعم الفتى واني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يقول ان الله جعل الحق على لسان عمر وقلبه **ومن مسند مقداد بن الاسود** اما مواعيد الله تعالى
الظاهرة على ايدي الخلفاء فقد اخرج احمد من حديث سليم بن عامر قال سمعت المقداد بن الاسود يقول سمعت رسول
الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يبقى على ظهر الارض بيت مدر ولا وبر الا ادخله الله كلمة الاسلام بعز عزيز او ذل ذليل
اما يعزهم الله فيجعلهم من اهلها او يذلهم فيدينون لها **ومن مسند خباب بن الارت** اما مواعيد الله عز وجل
الظاهرة على ايدي الخلفاء فقد اخرج ابو يعلى من حديث اسماعيل عن قيس عن خباب قال شكونا الى رسول الله صلى الله
عليه وسلم وهو متوسد بردة له في ظل الكعبة فقلنا الا تستنصر لنا فجلس محمرا وجهه فقال قد كان من قبلكم يؤخذ الرجل
فيحفر له في الارض ثم يجاء بالمنشار فيجعل فوق راسه ما يصرفه عن دينه او يمشط بامشاط الحديد ما دون لحمه من عظم
وعصب ما يصرفه عن دينه وليتمن الله هذا الامر حتى يسير الراكب من صنعاء الى حضرموت لا يخشى الا الله عز وجل
والذئب على غنمه ولكنكم تعجلون **ومن مسند بريدة الاسلمي** اما ان ابا بكر صديق وهما شهيدان فقد
اخرج احمد عن الحسين بن واقد عن عبد الله بن بريدة عن ابيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان جالسا
على حراء ومعه ابو بكر وعمر وعثمان فتحرك الجبل فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اثبت حراء فانما عليك نبي او
صديق او شهيدان واما حديث القرون فقد اخرج احمد عن عبد الله بن خولة قال كنت اسير مع بريدة الاسلمي
فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول خير هذه الامة القرن الذي بعثت انا فيه ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم
ثم يكون قوم تسبق شهادتهم ايمانهم وايمانهم شهادتهم واما حديث الامامة فقد اخرج احمد عن عبد الملك بن عمير عن ابن بريدة
عن ابيه قال مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال مروا ابا بكر يصلي بالناس فقالت عائشة يا رسول الله ان ابي رجل رقيق فقال مروا ابا بكر يصلي
بالناس فانكن صواحبات يوسف فام ابو بكر الناس واما مناقب عمر رضي الله عنه فقد اخرج احمد عن حسين بن واقد
عن عبد الله بن بريدة قال سمعت ابي يقول اصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم فدعا بلالا فقال اي بلال بم سبقتني
الى الجنة ما دخلت الجنة قط الا سمعت خشخشتك امامي اني دخلت البارحة الجنة فسمعت خشخشتك فاتيت
على قصر من ذهب مربع مشرف فقلت لمن هذا القصر قالوا لرجل من العرب قلت انا عربي لمن هذا القصر
قالوا لرجل من المسلمين من امة محمد صلى الله عليه وسلم قلت فانا محمد لمن هذا القصر قالوا لعمر بن الخطاب فقال
رسول الله صلى الله عليه وسلم لولا غيرتك لدخلت القصر فقال يا رسول الله ما كنت لاغار عليك وقال لبلال
بم سبقتني الى الجنة فقال ما احدثت الا توضات وصليت ركعتين فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم بهذا
واخرج احمد عن حسين عن عبد الله بن بريدة عن ابيه ان امة سوداء اتت رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجع
من بعض مغازيه فقالت اني كنت نذرت ان ردك الله صالحا ان اضرب عندك بالدف قال ان كنت فعلت
فافعلي وان كنت لم تفعلي فلا تفعلي فضربت فدخل ابو بكر وهي تضرب ودخل غيره وهي تضرب ثم دخل عمر فجعلت دفها
خلفها وهي مقنعة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الشيطان ليفرق منك يا عمر انا جالس ههنا فدخل

هؤلاء فقلت الآن دخلت فعلت ما فعلت **ومن مسند عقبة بن عامر** اما ان عمر محدث يقتدى برأيه فقد
اخرج الترمذي عن مشرح بن هاعان عن عقبة بن عامر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو كان نبي بعدي
لكان عمر بن الخطاب واما المواعيد الظاهرة على ايدي الخلفاء فقد اخرج احمد عن ابي الخير عن عقبة بن عامر
الجهني ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج يوما فصلى على اهل احد صلوته على الميت ثم خرج الى المنبر فقال
اني فرط لكم واني شهيد عليكم واني والله لانظر الى حوضي الآن واني قد اعطيت مفاتيح خزائن الارض واني والله
ما اخاف عليكم ان تشركوا بعدي ولكني اخاف عليكم ان تنافسوا فيها واخرج احمد من حديث عمرو بن الحارث
عن ابي علي عن عقبة بن عامر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستفتح عليكم ارضون ويكفيكم الله عز وجل
فلا يعجز احدكم ان يلهو باسهمه **ومن مسند سفينة** اما ما يدل على خلافة الاربعة من ضرب المدة الواقعة
عليهم فقد اخرج الترمذي من حديث سعيد بن جمهان قال حدثني سفينة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الخلافة
في امتي ثلثون سنة ثم ملك بعد ذلك ثم قال لي سفينة امسك خلافة ابي بكر ثم قال وخلافة عمر وخلافة عثمان ثم
قال امسك خلافة علي فوجدناها ثلثين سنة قال سعيد فقلت له ان بني امية يزعمون ان الخلافة فيهم قال
كذبوا بنو الزرقاء بل هم ملوك من شر الملوك واما ما يدل على خلافة الثلثة من رؤيا الميزان فقد اخرج الحاكم عن سعيد
بن جمهان عن سفينة مولى ام سلمة قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا صلى الصبح اقبل على اصحابه فقال ايكم
رأى رؤيا فقال رجل انا يا رسول الله كان ميزانا نزل به من السماء فوضعت في كفة ووضع ابو بكر في كفة اخرى فرجحت
بابي بكر فرفعت وترك ابو بكر مكانه فجيء بعمر بن الخطاب فوضع في الكفة الاخرى فرجح ابو بكر ثم رفع ابو بكر ووضع
عثمان فرجح عمر ثم رفع عمر ورفع الميزان قال فتغير وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال خلافة النبوة ثلثون
عاما ثم يكون ملك قال سعيد بن جمهان فقال لي سفينة امسك سنتي ابي بكر وعشر عمر وثنتي عشرة عثمان وستا علي
ومن مسند عرباض بن سارية اما وجوب اتباع سنن الخلفاء الراشدين فقد اخرج ابن ماجه من حديث
عبد الرحمن بن مهدي عن معاوية بن صالح عن ضمرة بن حبيب عن عبد الرحمن بن عمرو السلمي انه سمع العرباض بن سارية
يقول وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم موعظة ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب فقلنا يا رسول الله ان
هذه لموعظة مودع فماذا تعهد الينا قال قد تركتكم على البيضاء ليلها كنهارها لا يزيغ منها بعدي الا هالك من يعش
منكم فسيرى اختلافا كثيرا فعليكم بما عرفتم من سنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ
عليكم بالطاعة وان عبدا حبشيا فانما المؤمن كالجمل الانف حيثما قيد انقاد واما مواعيد الله الظاهرة على
ايدي الخلفاء فقد اخرج احمد من طريق اسمعيل بن عياش عن ضمضم عن شريح بن عبيد قال قال العرباض بن
سارية كان النبي صلى الله عليه وسلم يخرج الينا وعلينا الحوتكية فيقول لو تعلمون ما ذخر لكم ما حزنتم على ما زوي
عنكم وليفتحن لكم فارس والروم **ومن مسند عبد الرحمن بن غنم الاشعري** اما تصويب رأي الشيخين
وان رأيهما حجة والاشارة الى خلافتهما فقد اخرج احمد من حديث عبد الحميد بن بهرام عن شهر بن حوشب عن

عبد الرحمن بن غنم ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لابی بکر وعمر لو اجتمعتما فی مشورة ما خالفتکما واما ان الخلافة
حق المهاجرين الاولين دون الطلقاء فقد اخرج ابو عمر فی الاستيعاب ان عبد الرحمن بن غنم عاتب ابا هريرة وابا
الدرداء بحمص اذ انصرفا من عند علی رسولين لمعوية وکان مما قال لهما عجبا منکما کيف جاز عليکما ما جئتما به تدعوان
عليا الی ان يجعلها شوری وقد علمتما انه قد بايعه المهاجرون والانصار واهل الحجاز والعراق وان من رضيه
خير ممن کرهه ومن بايعه خير ممن لم يبايعه وای مدخل لمعوية فی الشوری وهو من الطلقاء الذين لا يجوز لهم الخلافة
وهو وابوه من رؤس الاحزاب فندما علی مسيرهما وتابا بين يديه **ومن مسند ابی اروی الدوسی** رضی الله عنه
اما ما يدل علی خلافتهما وان مواعيد الله لنبيه يظهر علی ايديهما فقد اخرج الحاکم من طريق سهيل بن ابی صالح
ومحمد بن ابراهيم عن ابی سلمة بن عبد الرحمن عن ابی اروی الدوسی قال کنت جالسا عند النبی صلی الله عليه وسلم
فاطلع ابو بکر وعمر رضی الله عنهما فقال رسول الله صلی الله عليه وسلم الحمد لله الذی ايدنی بهما **ومن مسند ابی امامة
الباهلی** رض اخرج الحاکم من حديث موسی بن عمير قال سمعت مکحولا يقول وسأله رجل عن قول الله عز وجل فان الله
هو مولاه وجبريل وصالح المؤمنين قال حدثنی ابو امامة انه قال الله مولاه وجبريل وصالح المؤمنين ابو بکر وعمر
ومن مسند سالم بن عبيد الاشجعی رض حديث فی امامة ابی بکر الصديق رض اخرج ابن ماجة من حديث
نبيط بن شريط عن سالم بن عبيد قال اغمی علی رسول الله صلی الله عليه وسلم فی مرضه فقال احضرت الصلوة
قالوا نعم قال مروا بلالا فليؤذن ومروا ابا بکر فليصل بالناس ثم اغمی عليه فافاق فقال احضرت الصلوة قالوا نعم
قال مروا بلالا فليؤذن ومروا ابا بکر فليصل بالناس فقالت عائشة ان ابی رجل اسيف فاذا قام مقامک
يبکی لا يستطيع فلو امرت غيره ثم اغمی عليه فافاق فقال مروا بلالا فليؤذن ومروا ابا بکر فليصل بالناس فانکن
صواحب يوسف قال فامر بلال فاذن وامر ابو بکر فصلی بالناس ثم ان رسول الله صلی الله عليه وسلم وجد خفة فقال
انظروا الی من اتکئ عليه فجاءت بريرة ورجل آخر فاتکی عليهما فلما رآه ابو بکر ذهب لينکص فاومأ اليه ان اثبت مکانک
ثم جاء رسول الله صلی الله عليه وسلم الی جنب ابی بکر حتی قضی ابو بکر صلوته ثم ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قبض **ومن
مسند عرفجة الاشجعی** رض اما حديث الوزن فقد اخرج ابو عمر عن قطبة بن مالک عن عرفجة الاشجعی قال صلی
بنا النبی صلی الله عليه وسلم الفجر ثم جلس فقال وزن اصحابی الليلة وزن ابو بکر فوزن ثم وزن عمر فوزن ثم
وزن عثمان فخف وهو رجل صالح **ومن مسند عياض بن حمار المجاشعی** رض حديثه فی ان الله نظر
الی اهل الارض فمقتهم عربهم وعجمهم فقد اخرج مسلم عن عياض بن حمار المجاشعی ان رسول الله صلی الله عليه وسلم
قال ذات يوم فی خطبته الا ان ربی امرنی ان اعلمکم ما جهلتم مما علمنی يومی هذا کل مال نحلته عبدا حلال وانی
خلقت عبادی حنفاء کلهم وانهم اتتهم الشياطين فاجتالتهم عن دينهم وحرمت عليهم ما احللت لهم وامرتهم ان
يشرکوا بی ما لم انزل به سلطانا وان الله نظر الی اهل الارض فمقتهم عربهم وعجمهم الا بقايا من اهل الکتاب
وقال انما بعثتک لابتليک وابتلی بک وانزلت عليک کتابا لا يغسله الماء تقرؤه نائما ويقظان وان الله امرنی

ان أحرق قريشاً فقلت ربِّ إذاً يثلغوا رأسي فيدعوه خبزة قال استخرجهم كما أخرجوك واغزهم نغزك وأنفق فسننفق
عليك وابعث جيشاً نبعث خمسة مثله وقاتل بمن أطاعك من عصاك الحديث **ومن مسند ربيعة بن كعب الأسلمي**
حديثه في منزلة أبي بكر الصديق رضي الله عنه عند النبي صلى الله عليه وسلم وأصحابه أخرج أحمد من حديث أبي عمران
الجوني عن ربيعة الأسلمي فذكر حديثاً طويلاً آخره ثم قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أعطاني بعد ذلك أرضاً وأعطى
أبا بكر أرضاً وجاءت الدنيا فاختلفنا في عذق نخلة فقلت أنا هي في حدّي وقال أبو بكر هي في حدّي فكان بيني وبين أبي بكر كلام فقال لي أبو بكر
كلمة كرهها وندم فقال لي يا ربيعة ردّ عليّ مثلها حتى تكون قصاصاً قال قلت لا أفعل فقال لي أبو بكر لتقولن لي
أو لأستعدين عليك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت ما أنا بفاعل قال ورفض الأرض وانطلق أبو بكر رضي الله عنه
إلى النبي صلى الله عليه وسلم وانطلقت أتلوه فجاء ناس من أسلم فقالوا لي رحم الله أبا بكر في أي شيء يستعدي
عليك رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو قال لك ما قال فقلت أتدرون من هذا هذا أبو بكر الصديق هذا ثاني
اثنين وهذا ذو شيبة المسلمين إياكم لا يلتفت فيراكم تنصروني عليه فيغضب فيأتي رسول الله صلى الله عليه وسلم
فيغضب لغضبه فيغضب الله عز وجل لغضبهما فيهلك ربيعة قالوا ما تأمرنا قال ارجعوا فانطلق أبو بكر رضي الله عنه
إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فتبعته وحدي حتى أتى النبي صلى الله عليه وسلم فحدثه الحديث كما كان فرفع
إليّ رأسه فقال يا ربيعة ما لك وللصديق قلت يا رسول الله كان كذا قال لي كلمة كرهها فقال لي قل كما
قلت حتى يكون قصاصاً فأبيت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أجل فلا ترد عليه ولكن قل غفر الله لك يا أبا بكر
فقلت غفر الله لك يا أبا بكر قال الحسن فولى أبو بكر رضي الله عنه وهو يبكي **ومن مسند أبي برزة الأسلمي** رض
حديثه في الأئمة قريش أخرج أحمد عن سيار بن سلامة قال دخلت مع أبي على أبي برزة الأسلمي فقال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم الأمراء من قريش الأمراء من قريش الأمراء من قريش لكم عليهم حق ولهم عليكم
حق ما فعلوا ثلاثاً ما حكموا فعدلوا واسترحموا فرحموا وعاهدوا فوفوا فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله والملائكة
والناس أجمعين **ومن مسند عمرو بن عبسة** رض حديثه في تقدم أبي بكر الصديق في الإسلام أخرج أحمد من حديث
سليم بن عامر وغيره عن عمرو بن عبسة قال أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بعكاظ فقلت من تبعك على
هذا الأمر فقال حر وعبد ومعه أبو بكر وبلال فقال لي ارجع حتى يمكن الله عز وجل لرسوله وأخرج أحمد من طريق
عبد الرحمن بن أبي عبد الرحمن عن عمرو بن عبسة قال أتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقلت من تابعك على أمرك هذا
قال حر وعبد يعني أبا بكر وبلالاً وكان عمرو يقول بعد ذلك فلقد رأيتني وإني لربع الإسلام **ومن مسند سلمان
الفارسي** رض قوله في فضل عمر رضي الله عنه أخرج الحاكم من طريق عمران بن خالد الخزاعي البناني عن أنس بن
مالك قال دخل سلمان الفارسي على عمر بن الخطاب رضي الله عنهما وهو متكئ على وسادة فألقاها له فقال سلمان صدق الله
ورسوله فقال عمر حدثنا يا أبا عبد الله قال دخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو متكئ على وسادة فألقاها إليّ
ثم قال لي يا سلمان ما من مسلم يدخل على أخيه المسلم فيلقي له وسادة إكراماً له إلا غفر الله له **ومن مسند**

ذی مخمر حدیثہ فی خلافۃ قریش اخرج احمد عن ابی حی عن ذی مخمر (ابن اخ النجاشی) ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قال کان هذا الامر فی حمیر فنزعہ اللہ عز وجل منہم فجعلہ فی قریش و س ی ع و د ا ل ی ہ م ومن
مسند عوف بن مالک الاشجعی رضہ حدیثہ فی صفۃ الخلافۃ الراشدۃ اخرج مسلم عن عوف بن مالک
الاشجعی عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال خیار ائمتکم الذین تحبونہم ویحبونکم وتصلون علیہم ویصلون علیکم و
شرار ائمتکم الذین تبغضونہم ویبغضونکم وتلعنونہم ویلعنونکم قال قلنا یا رسول اللہ افلا ننابذہم عند ذلک قال لا ما اقاموا
فیکم الصلوۃ لا ما اقاموا فیکم الصلوۃ الا من ولی علیہ وال فراٰہ یاتی شیئا من معصیۃ اللہ تعالی فلیکرہ ما یاتی من معصیۃ اللہ تعالی
ولا ینزعن یدا من طاعتہ واخرج ابو عمر عن عبد الملک بن عمیر قال حدثنی ابو بردۃ واخی عن عوف بن مالک الاشجعی
انہ رای فی المنام کان الناس جمعوا فاذا فیہم رجل فرعہم فہو فوقہم ثلاث اذرع قال فقلت من ہذا قال عمر
قلت لم قالوا لان فیہ ثلاث خصال لانہ لا یخاف فی اللہ لومۃ لائم وانہ خلیفۃ مستخلف وشہید مستشہد قال فاتے
ابابکر فقصہا علیہ فارسل الی عمر فدعاہ لیبشرہ قال فجاء عمر قال فقال لی ابو بکر اقصص رؤیاک قال فلما
بلغت خلیفۃ مستخلف زبرنی عمر وکہرنی وقال اسکت تقول ہذا وابو بکر حی قال فلما کان بعد وولی عمر مررت
بالشام وہو علی المنبر قال فدعانی وقال اقصص رؤیاک فقصصتہا فلما قلت لہ لا یخاف فی اللہ لومۃ لائم قال
انی لارجو ان یجعلنی اللہ منہم قال فلما قلت خلیفۃ مستخلف قال قد استخلفنی اللہ فسالہ ان یعیننی علی ما ولانی
فلما ان ذکرت شہیدا مستشہدا قال انی لی بالشہادۃ وانا بین اظہرکم تغزون ولا اغزو ثم قال بلی یاتی اللہ
بہا ان شاء اللہ ومن مسند عبد اللہ بن مغفل المزنی حدیثہ فی حب الصحابۃ اخرج احمد عن عبد اللہ بن عبد الرحمن
عن عبد اللہ بن مغفل المزنی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اصحابی لا تتخذوہم غرضا بعدی فمن احبہم
فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم ومن اذاہم فقد اذانی ومن اذانی فقد اذی اللہ ومن اذی اللہ
اوشک ان یاخذہ ومن مسند حفصۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم حدیثہا فی فضل
عثمان اخرج احمد من حدیث ابن جریج عن ابی خالد عن عبد اللہ بن ابی سعید المزنی قال حدثتنی حفصۃ ابنۃ عمر
بن الخطاب قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذات یوم قد وضع ثوبا بین فخذیہ فجاء ابو بکر فاستاذن
فاذن لہ وہو علی ہیئتہ ثم جاء عمر فاستاذن فاذن لہ ثم ناس من اصحابہ والنبی صلی اللہ علیہ وسلم علی ہیئتہ
ثم جاء عثمان فاستاذن فاذن لہ فاخذ ثوبہ فتجللہ فتحدثوا ثم خرجوا قلت یا رسول اللہ جاء ابو بکر وعمر وعلی و
سائر اصحابک وکنت علی ہیئتک فلما جاء عثمان تجللت بثوبک فقال الا استحیی ممن تستحیی منہ الملائکۃ وحدیثہا فی
بشارۃ اہل بدر والحدیبیۃ اخرج مسلم عن حفصۃ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انی لارجو ان لا یدخل
النار ان شاء اللہ احد شہد بدرا والحدیبیۃ قلت یا رسول اللہ الیس قد قال اللہ وان منکم الا واردہا قال فسمعتہ
یقول ثم ننجی الذین اتقوا وفی روایۃ لا یدخل النار ان شاء اللہ من اصحاب الشجرۃ احد الذین بایعوا تحتہا
مسانید الانصار من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من مسند معاذ بن جبل فی المشکوٰۃ

عن ابی عبیدة ومعاذ بن جبل عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان ہذا الامر بدأ نبوة ورحمة ثم یکون خلافة ورحمة ثم ملکا عضوضا ثم کائن جبریة وعتوا وفسادا فی الارض یستحلون الحریر والفروج والخمور ویرزقون علی ذلک وینصرون حتی یلقوا اللہ رواه البیہقی فی شعب الایمان **ومن مسند ابی بن کعب** رضی اللہ عنہ حدیثہ فی فضل عمر رضی اللہ عنہ اخرج الحاکم من حدیث یحیی بن سعید عن سعید بن المسیب عن ابی بن کعب قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول اول من یعانقہ الحق یوم القیامة عمر واول من یصافحہ الحق یوم القیامة عمر واول من یوخذ بیده فینطلق بہ الی الجنة عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ **ومن مسند ابی ایوب الانصاری** رضی اللہ عنہ حدیثہ فی فتوح الامصار اخرج الحاکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ابی ایوب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال انی رایت فی المنام غنما سودا دخلت فیہا غنم عفر یا ابا بکر اعبرہا فقال ابو بکر یا رسول اللہ ہی العرب تتبعک ثم تتبعہا العجم حتی تغمرہا فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہکذا عبرہا الملک سحر **ومن مسند ابی الدرداء** رضی اللہ عنہ حدیثہ فی التعریض علی خلافة الشیخین اخرج الحاکم عن سعید بن جبیر عن ابی الدرداء قال خطب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خطبة خفیفة فلما فرغ من خطبتہ قال یا ابا بکر قم فاخطب فقام ابو بکر فخطب فقصر دون النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلما فرغ ابو بکر من خطبتہ قال یا عمر قم فاخطب فقام عمر رضی اللہ عنہ فخطب فقصر دون النبی صلی اللہ علیہ وسلم ودون ابی بکر وحدیثہ فی منزلة ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ اخرج البخاری عن بسر بن عبید اللہ عن عائذ اللہ ابی ادریس عن ابی الدرداء قال کنت جالسا عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذ اقبل ابو بکر آخذا بطرف ثوبہ حتی ابدی عن رکبتہ فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اما صاحبکم فقد غامر فسلم وقال انی کان بینی وبین ابن الخطاب شیء فاسرعت الیہ ثم ندمت فسالتہ ان یغفر لی فابی علی فاقبلت الیک فقال یغفر اللہ لک یا ابا بکر ثلثا ثم ان عمر ندم فاتی منزل ابی بکر فسال أثم ابو بکر قالوا لا فاتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فجعل وجہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتمعر حتی اشفق ابو بکر فجثی علی رکبتیہ فقال یا رسول اللہ واللہ انا کنت اظلم مرتین فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابو بکر صدقت وواسانی بنفسہ ومالہ فہل انتم تارکو لی صاحبی مرتین فما اوذی بعدہا **ومن مسند اسید بن حضیر** رضی اللہ عنہ حدیثہ فی منزلة ابی بکر رضی اللہ عنہ عند الصحابة اخرج البخاری عن مالک عن عبد الرحمن بن القاسم عن ابیہ عن عائشة فی قصة نزول آیة التیمم فقال اسید بن الحضیر ما ہی باول برکتکم یا آل ابی بکر وقولہ ان الاثرة لا تکون الا بعد عمر اخرج ابو یعلی من طریق محمود بن لبید عن ابن شفیع وکان طبیبا عن اسید بن حضیر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انکم ستلقون اثرة بعدی فلما کان عمر بن الخطاب قسم حللا بین الناس فبعث الی منہا بحلة فاستصغرتہا فاعطیتہا ابنی فبینا انا اصلی اذ مر بی شاب من قریش علیہ حلة من تلک الحلل یجرہا فذکرت قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انکم ستلقون اثرة بعدی فقلت صدق اللہ ورسولہ فانطلق رجل الی عمر فاخبره فجاء وانا اصلی فقال صل یا اسید فلما قضیت صلوتی قال کیف قلت فاخبرتہ فقال تلک حلة بعثت بہا الی فلان وہو بدری احدی عقبی فاتاه ہذا الفتی فابتاعہا منہ فلبسہا فظننت ان ذلک یکون فی زمانی قلت قد واللہ یا امیر المومنین

تطمئنت ان ذاک لا یکون فی زمانک **ومن مسند زید بن ثابت** رضؓ قوله ان المهاجرین اَولی بالخلافة من
غیرهم اخرج الحاکم من حدیث وهیب عن داؤد بن ابی هند عن ابی نضرة عن ابی سعید الخدری قال لما توفی رسول الله
صلی الله علیه وسلم قام خطباء الانصار فجعل الرجل منهم یقول یا معشر المهاجرین ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان
اذا استعمل رجلاً منکم قرن معه رجلاً منا فنری ان یلی هذا الامر رجلان احدهما منکم والاخر منا قال فتتابعت
خطباء الانصار علی ذلک فقام زید بن ثابت فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان من المهاجرین فان
الامام یکون من المهاجرین ونحن انصاره کما کنا انصار رسول الله صلی الله علیه وسلم فقام ابو بکر رضی الله عنه فقال
جزاکم الله خیراً یا معشر الانصار وثبت قائلکم ثم قال اما لو فعلتم غیر ذلک لما صالحناکم ثم اخذ زید بن ثابت بید ابی بکر فقال
هذا صاحبکم فبایعوه ثم انطلقوا فلما قعد ابو بکر علی المنبر نظر فی وجوه القوم فلم یر علیاً فسأل عنه فقام ناس من الانصار
فاتوا به فقال ابو بکر ابن عم رسول الله صلی الله علیه وسلم وختنه اردت ان تشق عصا المسلمین فقال لا تثریب یا خلیفة
رسول الله صلی الله علیه وسلم فبایعه ثم لم یر الزبیر بن العوام فسأل عنه حتی جاؤا به فقال ابن عمة رسول الله صلی الله علیه
وسلم وحواریه اردت ان تشق عصا المسلمین فقال لا تثریب یا خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم مثل قوله فبایعاه هذا
حدیث صحیح علی شرط مسلم ولم یخرجاه **ومن مسند زید بن خارجة** رضؓ تکلمه بعد موته بفضائل الثلثة اخرج ابو عمر من
طریق سلیمان بن بلال عن یحیی بن سعید بن المسیب ان زید بن خارجة الانصاری ثم من بنی الحارث بن الخزرج توفی زمن
عثمان بن عفان فسجی بثوب ثم انهم سمعوا جلجلة فی صدره ثم تکلم فقال احمد احمد فی الکتاب الاول صدق صدق
ابو بکر الصدیق الضعیف فی نفسه القوی فی امر الله فی الکتاب الاول صدق صدق عمر بن الخطاب القوی الامین
فی الکتاب الاول صدق صدق عثمان بن عفان علی منهاجهم مضت اربع وبقیت سنتان اتت الفتن واکل الشدید
الضعیف وقامت الساعة وسیأتیکم خبر بئر اریس وما بئر اریس قال یحیی بن سعید قال سعید بن المسیب ثم هلک رجل من
بنی خطمة فسجی بثوب فسمعوا جلجلة فی صدره ثم تکلم فقال ان اخا بنی الحارث بن الخزرج صدق صدق قال ابو عمر وکان
وفاته فی خلافة عثمان وقد عرض مثل قصته لاخی ربعی بن حراش **ومن مسند رفاعة بن رافع الزرقی**
حدیثه فی فضل اهل بدر اخرج البخاری عن رفاعة بن رافع قال جاء جبریل الی النبی صلی الله علیه وسلم قال ما تعدون
اهل بدر فیکم قال من افضل المسلمین او کلمة نحوها قال وکذالک من شهد بدراً من الملئکة **ومن مسند رافع
بن خدیج** حدیثه فی فضل اهل بدر اخرج ابن ماجة من حدیث سفیان عن یحیی بن سعید عن عبایة بن رفاعة عن
جده رافع بن خدیج قال جاء جبریل او ملک الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال ما تعدون من شهد بدراً فیکم قالوا خیارنا
قال کذالک هم عندنا خیار الملئکة **ومن مسند ابی سعید بن المعلی** حدیثه فی الخطبة التی خطبها النبی صلی الله
علیه وسلم فی مناقب ابی بکر الصدیق رضی الله عنه اخرج الترمذی عن عبد الملک بن عمیر عن ابن المعلی عن ابیه ان رسول
الله صلی الله علیه وسلم خطب یوماً فقال ان رجلاً صالحاً خیره ربه بین ان یعیش فی الدنیا ما شاء ان یعیش ویاکل فی
الدنیا ما شاء ان یاکل وبین لقاء ربه فاختار لقاء ربه قال فبکی ابو بکر فقال اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم الا تعجبون

من هذا الشيخ اذ ذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رجلا صالحا خيره ربه بين الدنيا وبين لقاء ربه فاختار لقاء ربه قال فكان ابو بكر
اعلمهم بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ابو بكر بل نفديك بآبائنا واموالنا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم
ما من الناس احد امنّ الينا في صحبته وذات يده من ابن ابي قحافة ولو كنت متخذا خليلا لاتخذت ابن ابي قحافة خليلا
ولكن ودّ واخاء ايمان مرتين او ثلثا وان صاحبكم خليل الله **ومن مسند براء بن عازب** رض حديثه في فتوح الامصار
اخرج ابو يعلى عن ابي عبد الله ميمون عن البراء قال امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بحفر الخندق قال عرض لنا صخرة
لا تأخذ فيه المعاول فشكوا ذلك الى النبي صلى الله عليه وسلم قال فاخذ المعول قال واحسبه قال وضع ثوبه فضرب ضربة وقال
بسم الله فكسر ثلث الصخرة ثم قال الله اكبر اعطيت مفاتيح الشام اني لانظر الى قصورها الحمر من مكاني هذا ثم قال
بسم الله وضرب اخرى فكسر ثلثها وقال الله اكبر اعطيت مفاتيح فارس والله اني لانظر الى المدائن وقصورها الابيض
من مكاني هذا ثم قال بسم الله وضرب اخرى وكسر بقية الحجر وقال الله اكبر اعطيت مفاتيح اليمن والله اني لانظر
الى مفاتيح صنعاء من مكاني هذا **ومن مسند ام حرام الانصارية** حديثها في الوعد بغزوة البحر فكان
في زمن عثمان رضي الله عنه اخرج البخاري عن خالد بن معدان ان عمير بن الاسود العنسي حدثه انه اتى عبادة
بن الصامت رضي الله عنه وهو نازل في ساحل حمص وهو في بناء له ومعه ام حرام قال عمير فحدثتنا ام حرام
رضي الله عنها انها سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول اول جيش من امتي يغزون البحر قد اوجبوا قالت
ام حرام قلت يا رسول الله انا فيهم قال انت فيهم قالت ثم قال النبي صلى الله عليه وسلم اول جيش من امتي يغزون
مدينة قيصر مغفور لهم فقلت انا فيهم يا رسول الله قال لا **ومن مسند سهل بن سعد الساعدي** رض حديثه في
اثبات الصديقية لابي بكر والشهادة لهما اخرج ابو يعلى عن عبد الرزاق عن معمر عن ابي حازم عن سهل بن
سعد ان احدا ارتج وعليه رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر وعثمان فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اثبت
احد فما عليك الا نبي او صديق او شهيدان وحديثه في منزلة ابي بكر عند النبي صلى الله عليه وسلم اخرج ابو يعلى
عن حماد بن زيد عن ابي حازم عن سهل بن سعد قال كان قتال بين بني عمرو بن عوف فاتاهم النبي صلى الله عليه وسلم
ليصلح بينهم وقد صلى الظهر فقال لبلال ان حضرت صلوة العصر ولم آت فمر ابا بكر فليصل بالناس فلما حضرت صلوة
العصر اذن بلال ثم اقام وقال يا ابا بكر تقدم فتقدم ابو بكر فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فشق الصفوف فلما رئي
رسول الله صلى الله عليه وسلم صفحوا يعني التصفيق قال وكان ابو بكر اذا دخل في صلوة لم يلتفت فلما رأى التصفيق
لا يمسك عنه التفت فرأى رسول الله صلى الله عليه وسلم خلفه فاومأ اليه النبي صلى الله عليه وسلم ان امض فلبث ابو بكر
هنيئة يحمد الله على قول رسول الله صلى الله عليه وسلم امض ثم مشى ابو بكر القهقرى يعني على عقبه فلما رأى ذلك
النبي صلى الله عليه وسلم تقدم فصلى بالقوم صلوتهم فلما قضى صلوته قال يا ابا بكر ما منعك اذا اومأت اليك الا
تكون مضيت قال ابو بكر لم يكن لابن ابي قحافة ان يؤم رسول الله صلى الله عليه وسلم قال للناس اذا نابكم في صلوتكم شيء
فليسبح الرجال وليصفق النساء **ومن مسند نعمان بن بشير** حديثه في القرون الثلثة اخرج احمد من حديث

عاصم بن بہدلہ عن خیثمۃ والشعبی عن النعمان بن بشیر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر الناس قرنی ثم الذین یلونہم ثم الذین یلونہم ثم یأتی قوم تسبق ایمانہم شہاداتہم وشہاداتہم ایمانہم **ومن مسند عویم بن ساعدۃ** حدیثہ فی النہی عن سب الصحابۃ وبیان فضیلتہم اخرج الحاکم من حدیث عبد الرحمن بن سالم بن عبد الرحمن ابن عویم بن ساعدۃ عن ابیہ عن جدہ عن عویم بن ساعدۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ تبارک وتعالی اختارنی واختار لی اصحابا فجعل لی منہم وزراء وانصارا واصہارا فمن سبہم فعلیہ لعنۃ اللہ والملئکۃ والناس اجمعین ولا یقبل منہ یوم القیمۃ صرف ولا عدل **ومن مسند شداد بن اوس** حدیثہ فی فتوح الامصار اخرج احمد عن عبد الرزاق عن معمر عن ایوب عن ابی قلابۃ عن ابی الاشعث عن ابی اسماء الرحبی عن شداد بن اوس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ عز وجل زوی لی الارض حتی رایت مشارقہا ومغاربہا وان ملک امتی سیبلغ ما زوی لی منہا وانی اعطیت الکنزین الابیض والاحمر وانی سألت ربی عز وجل ان لا یہلک امتی بسنۃ عامۃ وان لا یسلط علیہم عدوا من غیرہم فیہلکہم وان لا یلبسہم شیعا ولا یذیق بعضہم بأس بعض قال یا محمد انی اذا قضیت قضاء فانہ لا یرد وانی قد اعطیتک لامتک ان لا اہلکہم بسنۃ عامۃ ولا اسلط علیہم عدوا من غیرہم فیہلکوہم بعامۃ حتی یکون بعضہم یہلک بعضا ویقتل بعضہم بعضا ویسبی بعضہم بعضا قال وقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انی لا اخاف علی امتی الا الائمۃ المضلین فاذا وضع السیف فی امتی لم یرفع عنہم الی یوم القیمۃ **ومن مسند حسان بن ثابت** رض شعرہ فی الثناء علی ابی بکر رضی اللہ عنہ اخرج الحاکم من حدیث غالب بن عبد اللہ عن ابیہ عن جدہ حبیب بن حبیب قال شہدت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لحسان بن ثابت قلت فی ابی بکر شیئا قال نعم قال قل حتی اسمع قال قلت

وثانی اثنین فی الغار المنیف وقد ⁂ طاف العدو بہ اذ صعد الجبلا ⁂ وکان حب رسول اللہ قد علموا ⁂ من الخلائق لم یعدل بہ بدلا

فتبسم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واخرج الحاکم من حدیث مجالد بن سعید قال سئل الشعبی من اول من اسلم فقال اما سمعت قول حسان

اذا تذکرت شجوا من اخی ثقۃ ⁂ فاذکر اخاک ابا بکر بما فعلا ⁂ خیر البریۃ اتقاہا واعدلہا ⁂ بعد النبی واوفاہا بما حملا ⁂ الثانی التالی المحمود مشہدہ ⁂ واول الناس منہم صدق الرسلا

واخرج ابو عمر من حدیث ابی بکر بن ابی شیبۃ قال حدثنا شیخ لنا قال حدثنا مجالد عن الشعبی قال سألت ابن عباس او سئل ای الناس کان اول اسلاما قال اما سمعت قول حسان بن ثابت

اذا تذکرت شجوا من اخی ثقۃ ⁂ فاذکر اخاک ابا بکر بما فعلا ⁂ خیر البریۃ اتقاہا واعدلہا ⁂ بعد النبی واوفاہا بما حملا ⁂ الثانی التالی المحمود مشہدہ ⁂ واول الناس منہم صدق الرسلا

قال ابو عمر وروی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لحسان ہل قلت فی ابی بکر شیئا قال نعم فانشدہ ہذہ الابیات وفیہا بیت رابع وہو

وثانی اثنین فی الغار المنیف وقد ⁂ طاف العدو بہ اذ صعد الجبلا

فسر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بذلک وقال احسنت یا حسان وقد روی فیہا بیت خامس

وکان حب رسول اللہ قد علموا ⁂ خیر البریۃ لم یعدل بہ رجلا

ومن مسند ابی الہیثم بن التیہان قال ابو عمر مما قیل فی ابی بکر قول ابی الہیثم بن التیہان فیما ذکروا

وانی لارجو ان یقوم بامرنا ⁂ ویحفظہ الصدیق والمرء من عدی ⁂ اولاک

[Margin notes:]
انحرفت ازادلہ نقلیہ و عقلیہ ...
انزلنا الخزن ومعنی شعر انکہ اگر حزن کدام صاحب و دوست را یاد آری اول ابوبکر را یاد کن چراکہ وے رضی اللہ عنہ کثیر الحزن بود چرا کہ آوازش ... شنیدہ نمی شد ...
ازیں لفظ علو الدانا ... ازیں ابیات ... صلی اللہ علیہ وسلم ...

خيار آل البحي فهر بن مالك ۞ والنصار ہذا الذين من كل متعتدي ومن مسند كعب بن عجرة حديثه في ان
عثمان على الحق اخرج احمد من حديث مطر الوراق عن ابن سيرين عن كعب بن عجرة قال ذكر رسول الله صلى الله عليه
وسلم فتنة فقربها وعظمها قال ثم مر رجل متقنع في ملحفة فقال ہذا يومئذ على الحق فانطلقت مسرعا او محضرا فاخذت
بضبعيه فقلت ہذا يا رسول الله قال ہذا فاذا ہو عثمان بن عفان مسانيد سائر الصحابة رضوان الله
عليهم اجمعين اولها مسند جابر بن سمرة اخرج البخاري وغيره عن جابر بن سمرة قال سمعت رسول الله
صلى الله عليه وسلم يقول لا يزال الدين قائما حتى يكون عليكم اثنا عشر خليفة كلهم من قريش واخرج احمد عن
عامر بن سعد بن ابي وقاص قال كتبت الى جابر بن سمرة مع غلامي اخبرني بشيء سمعته من رسول
الله صلى الله عليه وسلم قال فكتب الي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الجمعة عشية رجم الاسلمي يقول لا
يزال الدين قائما حتى يكون عليكم اثنا عشر خليفة كلهم من قريش قال وسمعته يقول عصبة المسلمين يفتحون البيت الابيض
بيت كسرى او آل كسرى واخرج البخاري من حديث عبد الملك بن عمير عن جابر بن سمرة يرفعه قال اذا ہلك كسرى فلا كسرى
بعده واذا ہلك قيصر فلا قيصر بعده والذي نفس محمد بيده لتنفقن كنوزہما في سبيل الله ومن مسند عدي
بن حاتم حديثه في فتح الامصار اخرج البخاري من حديث محل بن خليفة عن عدي بن حاتم قال بينا انا عند النبي
صلى الله عليه وسلم اذ اتاه رجل فشكى اليه الفاقة ثم اتاه آخر فشكى اليه قطع السبيل فقال يا عدي هل رايت الحيرة
قلت لم ارها وقد انبئت عنها قال فان طالت بك حيوة لترين الظعينة ترتحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف
احدا الا الله قلت فيما بيني وبين نفسي فاين دعار طي الذين قد سعروا البلاد ولئن طالت بك حيوة لتفتحن كنوز كسرى
قلت كسرى بن ہرمز قال كسرى بن ہرمز ولئن طالت بك حيوة لترين الرجل يخرج ملأ كفه من ذہب او فضة يطلب من
يقبله منه فلا يجد احدا يقبله منه وليلقين الله احدكم يوم يلقاه وليس بينه وبينه ترجمان يترجم فليقولن له الم ابعث
اليك رسولا فيبلغك فيقول بلى فيقول الم اعطك مالا وولدا وافضل عليك فيقول بلى فينظر عن يمينه فلا يرى
الا جهنم وينظر عن يساره فلا يرى الا جهنم قال عدي سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول اتقوا النار ولو بشق تمرة فمن لم يجد
شق تمرة فبكلمة طيبة قال عدي فرايت الظعينة ترتحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف الا الله تعالى وكنت
فيمن افتتح كنوز كسرى بن ہرمز ولئن طالت بكم حيوة لترون ما قال النبي ابو القاسم صلى الله عليه وسلم يخرج ملأ كفه
ومن مسند كرز بن علقمة الخزاعي حديثه في الفتوح اخرج الحاكم من طريق سفيان ومعمر عن الزہري عن
عروة قال سمعت كرز بن علقمة يقول سأل رجل النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله هل للاسلام من منتهى فقال
رسول الله صلى الله عليه وسلم نعم ايما اہل بيت من العرب والعجم اراد الله بهم خيرا ادخل عليهم الاسلام ثم تقع الفتن كانها
الظلل ہذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه قال الحاكم سمعت علي بن عمر الحافظ يقول مما يلزم مسلما والبخاري
اخراج حديث كرز بن علقمة ہل للاسلام من منتهى ومن مسند عبد الله بن حوالة حديثه في خلافة عثمان رضي
الله عنه اخرج الحاكم عن عبد الله بن شقيق عن عبد الله بن حوالة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات

يوم تعجمون على رجل معتجر ببردة يبايع الناس من اهل الجنة فهجمت على عثمان رضي الله عنه وهو معتجر ببرد حبرة يبايع الناس وحديثه في التحذير من الخروج عليه اخرج الحاكم من حديث الليث عن يزيد بن ابي حبيب عن ربيعة بن لقيط التجيبي عن عبد الله بن حوالة الاسدي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من نجا من ثلث فقد نجا قالوا ماذا يا رسول الله قال موتي وقتل خليفة مصطبر بالحق يعطيه ومن الدجال **ومن مسند هاشم بن عتبة بن ابي وقاص** رض حديثه في الفتوح اخرج الحاكم من حديث عبد الملك بن عمير عن جابر بن سمرة عن هاشم بن عتبة بن ابي وقاص قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يظهر المسلمون على جزيرة العرب ويظهر المسلمون على فارس ويظهر المسلمون على الروم ويظهر المسلمون على الاعور الدجال **ومن مسند نافع بن عتبة بن ابي وقاص** رض حديثه في الفتوح اخرج الحاكم من حديث موسى بن عبد الملك بن عمير عن ابيه عن جابر بن سمرة عن نافع بن عتبة قال قدم ناس من العرب على رسول الله صلى الله عليه وسلم يسلمون عليه وعليهم الصوف فقمت فقلت لاحولن بين هؤلاء وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قلت في نفسي هو نجي القوم ثم ابت نفسي الا ان اتوم اليه قال فسمعته يقول تغزون جزيرة العرب فيفتحها الله ثم تغزون فارس فيفتحها الله ثم تغزون الروم فيفتحها الله **ومن مسند عبد الله بن هشام بن زهرة القرشي** رض حديثه في فضل عمر اخرج البخاري من حديث ابن وهب قال اخبرني حيوة قال حدثني ابو عقيل زهرة بن معبد انه سمع عبد الله بن هشام قال كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم وهو آخذ بيد عمر بن الخطاب هذا حديث لم يخرجاه البخاري واخرج الحاكم من حديث رشدين بن سعد وابن لهيعة عن زهرة بن معبد عن جده عبد الله بن هشام قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو آخذ بيد عمر بن الخطاب فقال عمر والله يا رسول الله انك لاحب الي من كل شيء الا نفسي التي بين جنبي فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تكون مؤمنا حتى اكون احب اليك من نفسك فقال عمر والذي انزل عليك الكتاب لانت احب الي من نفسي التي بين جنبي فقال النبي صلى الله عليه وسلم الآن يا عمر **ومن مسند عمران بن حصين الخزاعي** رض حديثه في القرون الثلثة من طرق كثيرة منها ما اخرج الحاكم من حديث الاعمش عن هلال بن يساف قال انطلقت الى البصرة فدخلت المسجد فاذا شيخ مستند الى اسطوانة يحدث يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يأتي اقوام يعطون الشهادة قبل ان يسألوها **ومن مسند عبد الرحمن بن ابي بكر** رض حديثه في الدليل على خلافة ابي بكر اخرج الحاكم من حديث ابن ابي مليكة عن عبد الرحمن بن ابي بكر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ائتني بدواة وكتف اكتب لكم كتابا لا تضلوا بعده ابدا ثم ولانا قفاه ثم اقبل علينا فقال يأبى الله والمؤمنون الا ابا بكر **ومن مسند عثمان بن ارقم بن ابي الارقم المخزومي** رض حديثه في سوابق عمر رضي الله عنه اخرج الحاكم عن عثمان بن الارقم انه كان يقول انا ابن سبع الاسلام اسلم ابي سابع سبعة وكانت داره على الصفا وهي الدار التي كان النبي صلى الله عليه وسلم يكون فيها في الاسلام وفيها دعا الناس الى الاسلام فاسلم فيها قوم كثير وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة الاثنين فيها اللهم اعز الاسلام باحب الرجلين اليك عمر بن الخطاب او عمرو بن هشام فجاء عمر بن الخطاب من الغد بكرة فاسلم في دار الارقم وخرجوا

منہا وکثروا وطافوا بالبیت ظاہرین وسمیت دار الارقم دار الاسلام **ومن مسند الاسود بن سریع** حدیثہ فی
فضل عمر رضی اللہ عنہ اخرج الحاکم من حدیث ابراہیم بن سعد عن الزہری عن عبد الرحمن بن ابی بکرۃ عن الاسود بن سریع
التمیمی قال قدمت علی نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقلت یا نبی اللہ قد قلت شعرا اثنیت فیہ علی اللہ تبارک وتعالی ومدحتک
فقال اما ما اثنیت علی اللہ تعالی فہاتہ وما مدحتنی بہ فدعہ فجعلت انشدہ فدخل رجل طوال اقنی فقال امسک فلما خرج
قال ہات فقلت من ہذا یا نبی اللہ الذی اذا دخل قلت امسک واذا خرج قلت ہات قال ہذا عمر بن الخطاب ولیس من
الباطل فی شئ **ومن مسند ابی جحیفۃ السوائی** حدیثہ فی خلافۃ قریش اخرج الحاکم عن عون بن ابی جحیفۃ
عن ابیہ قال کنت مع عمی عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال لا یزال امر امتی صالحا حتی یمضی اثنا عشر خلیفۃ ثم قال
کلمۃ وخفض بہا صوتہ فقلت لعمی وکان امامی ما قال یا عم قال یا بنی کلہم من قریش وحدیثہ فی فضل الشیخین اخرج ابن
ماجۃ من حدیث مالک بن مغول عن عون بن ابی جحیفۃ عن ابیہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابو بکر وعمر سیدا کہول
اہل الجنۃ من الاولین والاخرین الا النبیین والمرسلین **ومن مسند عبد اللہ بن زمعۃ بن الاسود** رضہ
حدیثہ فی امامۃ ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ اخرج ابو داؤد والحاکم من حدیث ابن اسحق عن الزہری عن عبد الملک
بن ابی بکر بن عبد الرحمن عن ابیہ عن عبد اللہ بن زمعۃ بن الاسود قال لما استعز برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا
عندہ فی نفر من المسلمین دعاہ بلال الی الصلوۃ فقال مروا من یصلی بالناس فخرج عبد اللہ بن زمعۃ فاذا عمر فی الناس
وکان ابو بکر غائبا فقلت یا عمر قم فصل بالناس فتقدم فکبر فلما سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صوتہ وکان عمر رجلا
مجہرا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاین ابو بکر یابی اللہ ذلک والمسلمون یابی اللہ ذلک والمسلمون فبعث الی
ابی بکر فجاء بعد ان صلی عمر تلک الصلوۃ فصلی بالناس زاد الحاکم قال عبد اللہ بن زمعۃ فقال عمر ویحک ماذا صنعت بی یا
ابن زمعۃ واللہ ما ظننت حین امرتنی الا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر بذلک ولولا ذاک ما صلیت بالناس قلت
واللہ ما امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولکن حین لم ار ابا بکر رایتک احق من حضر بالصلوۃ بالناس وفی روایۃ
لابی داؤد من طریق ابن شہاب عن عبید اللہ بن عبد اللہ عن عبد اللہ بن زمعۃ فی ہذا الخبر قال لما سمع النبی صلی اللہ
علیہ وسلم صوت عمر خرج النبی صلی اللہ علیہ وسلم حتی اطلع راسہ من حجرتہ ثم قال لا لا لا لیصل بالناس ابن ابی قحافۃ یقول ذلک مغضبا **ومن
مسند ابی بکرۃ الثقفی** حدیثہ فی الوزن اخرج ابو داؤد عن الحسن عن ابی بکرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذات یوم من رای منکم
رؤیا فقال رجل انا رایت کان میزانا نزل من السماء فوزنت انت وابو بکر فرجحت انت بابی بکر ووزن عمر وابو بکر فرجح
ابو بکر ووزن عمر وعثمان فرجح عمر ثم رفع المیزان فراینا الکراہیۃ فی وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفی روایۃ
لہ من طریق عبد الرحمن بن ابی بکرۃ عن ابیہ بمعناہ ولم یذکر الکراہیۃ قال فاستاء لہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یعنی فساءہ ذلک فقال خلافۃ نبوۃ ثم یوتی اللہ الملک من یشاء **ومن مسند سمرۃ بن جندب** رضہ حدیثہ
فی رؤیا دلو دلی من السماء اخرج ابو داؤد عن الاشعث بن عبد الرحمن عن ابیہ عن سمرۃ بن جندب ان رجلا قال
یا رسول اللہ رایت کان دلوا دلی من السماء فجاء ابو بکر فاخذ بعراقیہا فشرب شربا ضعیفا ثم جاء عمر فاخذ بعراقیہا

فشرب حتى تضلّع ثم جاء عثمان فاخذ بعراقيها فشرب حتى تضلّع ثم جاء علي فاخذ بعراقيها فانتشطت وانتضح عليه
منها شيء ومن مسند عباس بن المطلب رض حديثه في امامة ابي بكر رضي الله عنه اخرج ابو يعلى عن ابن
شرحبيل عن ابن عباس عن العباس قال دخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم وعنده نساؤه فاستترن مني الا ميمونة
فدق له سعطة فلُدّ فقال لا يبقين في البيت احد الا لُدّ الا العباس فانه لم تصبه يميني ثم قال مروا ابا بكر يصلي بالناس
فقالت عائشة لحفصة قولي له ان ابا بكر اذا قام ذلك المقام بكى فقالت له فقال مروا ابا بكر يصلي بالناس فصلى
ابو بكر ثم وجد رسول الله صلى الله عليه وسلم خفة فخرج فلما رآه ابو بكر تأخر فأومأ اليه بيده اي مكانك فجاء فجلس
الى جنبه فقرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم من حيث انتهى ابو بكر (من الصلوة ١٢) ومن مسند ابي الطفيل رض حديثه في
رؤيا النبي صلى الله عليه وسلم في ابي بكر وعمر اخرج ابو يعلى من حديث حماد عن علي بن زيد عن ابي الطفيل عن النبي
صلى الله عليه وسلم وعن حبيب وحميد عن الحسن ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بينا انا انزع الليلة اذ وردت
علي غنم سود وغنم عفر فجاء ابو بكر فنزع ذنوبا او ذنوبين فيهما ضعف والله يغفر له ثم جاء عمر فاستحالت غربا فملأ
الحياض وأروى الواردة فلم ار عبقريا من الناس احسن نزعا منه فأولت ان الغنم السود العرب والعفر العجم
ومن مسند مرة بن كعب رض حديثه في ان عثمان على هدى في الفتنة اخرج الترمذي عن ابي قلابة عن ابي الاشعث
الصنعاني ان خطباء قامت بالشام وفيهم رجال من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فقام آخرهم رجل يقال له مرة بن كعب
فقال لولا حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قمت وذكر الفتن فقربها فمر رجل مقنع في ثوب فقال هذا يومئذ
على الهدى فقمت اليه فاذا هو عثمان بن عفان فاقبلت عليه بوجهه فقلت هذا قال نعم واخرج احمد من حديث جبير بن نفير
قال كنا معسكرين مع معاوية بعد قتل عثمان رضي الله عنه فقام كعب بن مرة او مرة بن كعب فقال لولا اني سمعت من رسول
الله صلى الله عليه وسلم ما قمت المقام فلما سمع بذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم اجلس الناس فقال بينما نحن عند رسول الله
صلى الله عليه وسلم اذ مر عثمان بن عفان مرجلا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لتخرجن فتنة من تحت قدمي او من بين رجلي
هذا يومئذ ومن اتبعه على الهدى قال فقام ابن حوالة الازدي من عند المنبر فقال انك لصاحب هذا قال نعم قال والله اني
لحاضر ذلك المجلس ولو علمت ان لي في الجيش مصدقا كنت اول من تكلم به ومن مسند ابي رمثة رض حديثه
في منزلة الشيخين عند النبي صلى الله عليه وسلم اخرج الحاكم من حديث ازرق بن قيس قال صلى بنا امام لنا يكنى
ابا رمثة قال صليت هذه الصلوة او مثل هذه الصلوة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وكان ابو بكر وعمر رضي الله
عنهما يقومان في الصف المقدم عن يمينه وكان رجل قد شهد التكبيرة الاولى من الصلوة فصلى نبي الله صلى الله
عليه وسلم ثم سلم عن يمينه وعن يساره حتى رأينا بياض خديه ثم انفتل كانفتال ابي رمثة يعني نفسه فقام الرجل الذي
ادرك معه التكبيرة الاولى من الصلوة يشفع فوثب اليه عمر فاخذ بمنكبه فهزه ثم قال اجلس فانه لم يهلك اهل الكتاب الا انه
لم يكن بين صلواتهم فصل فرفع النبي صلى الله عليه وسلم بصره فقال اصاب الله بك يا ابن الخطاب ومن مسند
نافع بن عبد الحارث رض حديثه في بشارة ابي بكر وعمر وعثمان بالجنة مثل حديث ابي موسى اخرج احمد من طريق

شعيب عن موسى بن عقبة قال سمعت ابا سلمة يحدث ولا اعلمه الا عن نافع بن عبد الحارث ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل حائطا من حوائط المدينة فجلس على قف البئر فجاء ابو بكر يستأذن فقال ائذن له وبشره بالجنة ثم جاء عمر يستأذن فأذن له وبشره بالجنة ثم جاء عثمان يستأذن فقال ائذن له وبشره بالجنة وسيلقى بلاء واخرج احمد ايضا عن يزيد بن هارون عن محمد بن عمرو عن ابي سلمة قال قال نافع بن عبد الحارث فذكر نحوه **ومن مسند جبير بن مطعم** رض حديثه في الدليل على خلافة ابي بكر رضي الله عنه اخرج البخاري عن ابراهيم بن سعد عن ابيه عن محمد بن جبير بن مطعم عن ابيه قال اتت امرأة الى النبي صلى الله عليه وسلم فأمرها ان ترجع اليه قالت ارأيت ان جئت ولم اجدك كانها تقول الموت قال ان لم تجديني فأتي ابا بكر **ومن مسند عبد الله بن الزبير** رض حديثه في فضل ابي بكر الصديق اخرج البخاري من طريق حماد بن زيد عن ايوب عن عبد الله بن ابي مليكة قال كتب اهل الكوفة الى ابن الزبير في الجد فقال اما الذي قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو كنت متخذا من هذه الامة خليلا لاتخذته انزله ابا يعني ابا بكر رضي الله عنه[1] وحديثه في فضل عمر رضي الله عنه اخرج البخاري من حديث نافع بن عمر عن ابن ابي مليكة قال كاد الخيران ان يهلكا ابو بكر وعمر رفعا اصواتهما عند النبي صلى الله عليه وسلم حين قدم عليه ركب بني تميم فاشار احدهما بالاقرع بن حابس اخي بني مجاشع واشار الآخر برجل آخر قال نافع لا احفظ اسمه فقال ابو بكر لعمر ما اردت الا خلافي قال ما اردت خلافك فارتفعت اصواتهما في ذلك فانزل الله يا ايها الذين آمنوا لا ترفعوا اصواتكم الاية قال ابن الزبير فما كان عمر يسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد هذه الاية حتى يستفهمه ولم يذكر ذلك عن ابيه يعني ابا بكر واخرج البخاري من طريق ابن جريج عن ابن ابي مليكة ان عبد الله بن الزبير اخبرهم انه قدم ركب من بني تميم على النبي صلى الله عليه وسلم فذكر نحوا من الحديث المتقدم **ومن مسند عبد الرحمن بن خباب السلمي** رض حديثه في فضل عثمان اخرج احمد من حديث الوليد بن ابي هشام عن فرقد بن طلحة عن عبد الرحمن بن خباب السلمي قال خطب رسول الله صلى الله عليه وسلم فحث على جيش العسرة فقال عثمان بن عفان علي مائة بعير باحلاسها واقتابها قال ثم حث فقال عثمان علي مائة اخرى باحلاسها واقتابها ثم نزل مرقاة من المنبر ثم حث فقال عثمان علي مائة اخرى باحلاسها واقتابها قال فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم يقول بيده هكذا ويحركها واخرج عبد الصمد يده كالمتعجب ما على عثمان ما عمل بعد هذا **ومن مسند عبد الرحمن بن سمرة القرشي** رض حديثه في فضل عثمان اخرج الحاكم من طريق ابن شوذب عن عبد الله بن القاسم عن كثير مولى عبد الرحمن بن سمرة عن عبد الرحمن بن سمرة قال جاء عثمان رضي الله عنه الى النبي صلى الله عليه وسلم بالف دينار حين جهز جيش العسرة ففرغها عثمان في حجر النبي صلى الله عليه وسلم قال فجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقلبها ويقول ما ضر عثمان ما عمل بعد هذا اليوم قالها مرارا **ومن مسند معاوية بن ابي سفيان** حديثه في خلافة قريش اخرج البخاري من حديث شعيب عن الزهري قال كان محمد بن جبير بن مطعم يحدث انه بلغ معاوية وهم عنده في وفد من قريش ان عبد الله بن عمرو يحدث انه سيكون ملك من قحطان فغضب فقام فاثنى على الله بما هو اهله ثم قال اما بعد فانه بلغني ان رجالا منكم يحدثون احاديث ليست في كتاب الله ولا تؤثر عن رسول الله صلى الله عليه

[1] المعنى ان ابابكر نزل الجد يعنى ابا الاب منزلة الاب

وسلم واولئك جهالكم فاياكم والاماني التي تضل اهلها فاني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان هذا
الامر في قريش لا يعاديهم احد الا كبه الله على وجهه ما اقاموا الدين ٭ حديثه في فضل الاحاديث التي
كانت في زمن عمر اخرج احمد عن عبد الرحمن بن مهدي عن معاوية بن صالح عن ربيعة بن يزيد عن عبد الله بن عامر
اليحصبي قال سمعت معاوية يحدث وهو يقول اياكم واحاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم الا حديثا كان على
عهد عمر وان عمر رضي الله عنه اخاف الناس في الله عز وجل سمعت رسول الله يقول من يرد الله به خيرا يفقهه
في الدين وسمعته يقول انما انا قاسم وانما يعطي الله عز وجل فمن اعطيته عطاء بطيب نفس فبورك له فيه
لاحدكم ومن اعطيته بكراهية نفس فهو كالذي ياكل ولا يشبع وسمعته يقول لا تزال امة من امتي ظاهرين
على الحق لا يضرهم من خالفهم حتى ياتي امر الله وهم ظاهرون على الناس **ومن مسند عمرو بن العاص** رض
حديثه في فضل ابي بكر وعمر رضي الله عنهما اخرج البخاري من حديث ابي عثمان قال حدثنا عمرو بن العاص
ان النبي صلى الله عليه وسلم بعثه على جيش ذات السلاسل قال فاتيته فقلت اي الناس احب اليك قال عائشة فقلت من الرجال
فقال ابوها فقلت ثم من قال ثم عمر بن الخطاب فعدد رجالا **ومن مسند رجل من الصحابة** اخرج ابو يعلى من
حديث قتادة عن محمد بن سيرين ان رجلا بالكوفة شهد ان عثمان رضي الله عنه قتل شهيدا فاخذه الزبانية فرفعوه الى
علي رضي الله عنه وقالوا لولا ان نهيتنا او نهيتنا ان لا نقتل احدا لقتلناه هذا يزعم انه يشهد ان عثمان قتل شهيدا
فقال الرجل لعلي وانت تشهد اتذكر اني اتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فسالته فاعطاني واتيت ابا بكر فسالته
فاعطاني واتيت عمر فسالته فاعطاني واتيت عثمان فسالته فاعطاني قال فاتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم
فقلت يا رسول الله ادع الله ان يبارك لي فقال النبي صلى الله عليه وسلم كيف لا يبارك لك واعطاك نبي وصديق
وشهيدان واعطاك نبي وصديق وشهيدان واعطاك نبي وصديق وشهيدان **ومن مسند رجل من الصحابة**
حديثه في رؤيا الوزن اخرج احمد من حديث الاسود بن هلال عن رجل من قومه كان يقول في خلافة عمر بن الخطاب
لا يموت عثمان حتى يستخلف قلنا من اين تعلم ذلك قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رايت الليلة في المنام
كان ثلثة من اصحابي وزنوا فوزن ابو بكر ثم وزن عمر ثم وزن عثمان فنقص صاحبنا وهو صالح **ومن مسند
عبد الله بن جعفر** رض حديثه في الثناء على ابي بكر الصديق رضي الله عنه اخرج الحاكم من طريق يحيى بن سليم عن
جعفر بن محمد عن ابيه عن عبد الله بن جعفر رضي الله عنهما قال ولينا ابو بكر فكان خير خليفة الله وارحمه بنا واحناه
علينا **ومن مسند جرير بن عبد الله البجلي** رض حديثه في سبقة ابي بكر وعمر الى الخير اخرج احمد من حديث
شعبة عن عون بن ابي جحيفة عن المنذر بن جرير عن ابيه قال كنا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم في صدر النهار قال
فجاءه قوم حفاة عراة مجتابي النمار او العباء متقلدي السيوف عامتهم من مضر بل كلهم من مضر فتغير وجه رسول الله
صلى الله عليه وسلم لما راى بهم من الفاقة قال فدخل ثم خرج فامر بلالا فاذن واقام فصلى ثم خطب فقال يا ايها
الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة الاية وقرا التي في الحشر ولتنظر نفس ما قدمت لغد تصدق رجل

السلاسل رمل منعقد بعضه ببعض ولا ... ذلك الخبر الى تلك الارض ... مجمع البحار

من دينارہ من درہمہ من ثوبہ من صاع برہ من صاع تمرہ حتی قال ولو بشق تمرۃ قال فجاء رجل من الانصار بصرۃ
کادت کفہ ان تعجز عنہا بل قد عجزت ثم تتابع الناس حتے رایت کومین من طعام وثیاب حتی رایت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یتہلل وجہہ حتی کانہ مذہبۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من سن فی الاسلام سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من
عمل بہا بعدہ من غیر ان ینتقص من اجورہم شئ ومن سن فی الاسلام سنۃ سیئۃ کان علیہ وزرہا ووزر من عمل بہا
بعدہ من غیر ان ینتقص من اوزارہم شئ واخرج احمد فی ہذہ القصۃ من طریق عبد الرزاق عن معمر عن قتادۃ
عن حمید بن ہلال عن جریر بن عبد اللہ ان رجلا من الانصار جاء الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بصرۃ من ذہب تملا
ما بین اصابعہ فقال ہذہ فی سبیل اللہ ثم قام ابو بکر فاعطی ثم قام عمر فاعطی ثم قام المہاجرون فاعطوا فاشرق
وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتے رایت الاشراق فی وجنتیہ ثم قال من سن سنۃ صالحۃ فی الاسلام الحدیث وقولہ
عن ذی عمرو انہم لا یزالوا بخیر اذا کانت الخلافۃ بالاجماع دون السیف اخرج احمد من طریق اسمعیل بن ابی خالد
عن قیس بن ابی حازم عن جریر فی قصۃ بعث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایاہ الی الیمن فذکر القصۃ حتی قال ثم لقیت
ذا عمرو فقال لی یا جریر انکم لن تزالوا بخیر ما اذا ہلک امیر تامرتم فی آخر واذا کانت بالسیف غضبتم غضب الملوک
ورضیتم رضی الملوک وحدیث ان الطلقاء من قریش لیسوا اکفاء للمہاجرین فی الدین واخرج احمد من طریق عاصم
عن ابی وائل عن جریر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المہاجرون والانصار اولیاء بعضہم بعض والطلقاء من
قریش العتقاء من ثقیف بعضہم اولیاء بعض الی یوم القیمۃ **ومن مسند جندب بن عبد اللہ** رضہ حدیث
فی خطبۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمناقب ابی بکر الصدیق اخرج مسلم عن جندب بن عبد اللہ قال سمعت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قبل ان یموت بخمس وہو یقول انی ابرأ الی اللہ ان یکون لی منکم خلیل وان اللہ قد اتخذنی
خلیلا کما اتخذ ابراہیم خلیلا ولو کنت متخذا من امتی خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا الا وان من کان قبلکم کانوا یتخذون
قبور انبیاءہم وصالحیہم مساجد الا فلا تتخذوا القبور مساجد انی انہاکم عن ذلک **ومن مسند محجن او ابی
محجن** رضہ حدیث فی الثناء علی جماعۃ من الصحابۃ منہم الاربعۃ اخرج ابو عمر من حدیث عبد الحمید بن عبد الرحمن ابو یحیی
الحمانی عن ابی سعد مولی لحذیفۃ عن شیخ من الصحابۃ یقال لہ ابو محجن او محجن بن فلان قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ان ارأف امتی بامتی ابو بکر واقواہا فی امر اللہ عمر واصدقہا حیاء عثمان واقضاہا علی واقرأہا ابی
وافرضہا زید واعلمہم بالحلال والحرام معاذ بن جبل ولکل امۃ امین وامین ہذہ الامۃ ابو عبیدۃ بن الجراح
وقال ابو عمر فی ترجمۃ ابی بکر الصدیق وقال فیہ ابو محجن الثقفی ؎ وسمیت صدیقا وکل مہاجر ٭ سواک یسمی
باسمہ غیر منکر ٭ سبقت الی الاسلام واللہ شاہد ٭ وکنت جلیسا بالعریش المشہر ٭ وبالغار اذ سمیت بالغار صاحبا ٭ و
کنت رفیقا للنبی المطہر ٭ **ومن مسند زرارۃ بن عمرو النخعی والد عمرو بن زرارۃ** حدیثہ فی رؤیا تدل
علی ان عثمان علی الحق قال ابو عمر تعلیقا قدم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی وفد النخع فقال یا رسول اللہ انی رایت
فی طریقی رؤیا ہالتنی قال وما ہی قال رایت اتانا خلفتہا فی اہلی ولدت جدیا اسفع احوی ورایت نارا خرجت من الارض

فحالت بيني وبين ابن لي يقال له عمرو وهي تقول نظي نظي بصبر واعمى فقال النبي صلى الله عليه وسلم انطلقت في
ابنك أمة مستترة حملاً قال نعم قال فإنها قد ولدت غلاماً وهو ابنك قال فاستقى له استغفر وأخوي قال ادن مني
أيابت برص كلمة قال والذي بعثك بالحق ما علمه أحد قبلك قال فهو ذاك وأما النار فهي فتنة تكون بعدي قال وما الفتنة
يا رسول الله قال يقتل الناس إمامهم ويتشاجرون اشتباك أطباق الرأس وخالف بين أصابعه ودم المؤمن عند
المؤمن أحلى من الماء يحسب المسيء أنه محسن إن مت أدركت ابنك وإن مات ابنك أدركتك قال فادع الله أن لا
تدركني فدعا له **ومن مسند سعيد بن المسيب مرسلاً** حديثه في فضل أبي بكر الصديق رضي الله عنه
أخرج الحاكم من حديث ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن سعيد بن المسيب قال كان أبو بكر الصديق من النبي صلى الله
عليه وسلم مكان الوزير فكان يشاوره في جميع أموره وكان ثانيه في الإسلام وكان ثانيه في الغار وكان ثانيه في
العريش يوم بدر وكان ثانيه في القبر ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يقدم عليه أحداً قال أبو عمر في ترجمة
أبي بكر الصديق تعليقاً قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لبعض من لم يشهد بدراً وقد رآه يمشي بين يدي أبي بكر تمشي
بين يدي من هو خير منك **ومن مسند عبد الله بن حنطب مرسلاً** حديثه في فضيلة الشيخين رضي الله عنهما أخرج
الترمذي والحاكم من حديث عبد العزيز بن عبد المطلب عن أبيه عن جده عبد الله بن حنطب أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى
أبا بكر وعمر فقال هذان السمع والبصر **قول محمد بن سيرين** أخرج الترمذي من طريق حماد بن زيد عن أيوب عن محمد بن سيرين
قال ما أظن رجلاً ينتقص أبا بكر وعمر يحب النبي صلى الله عليه وسلم **ذكر شيء من أقوال السادة الأشراف**
قول الحسن بن علي بن أبي طالب رضي الله عنهما أخرج أبو يعلى من طريق أبي مريم رضيع الجارود قال كنت بالكوفة فقام الحسن بن
علي خطيباً فقال يا أيها الناس رأيت البارحة في منامي عجباً رأيت الرب تعالى فوق عرشه فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم
حتى قام عند قائمة من قوائم العرش فجاء أبو بكر فوضع يده على منكب رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم جاء عمر فوضع يده على
منكب أبي بكر ثم جاء عثمان فكان بيده رأسه فقال رب سل عبادك فيم قتلوني قال فانبعث من السماء ميزابان من دم
في الأرض قال فقيل لعلي ألا ترى ما يحدث به الحسن قال يحدث بما رأى وأخرج أبو يعلى من طريق آخر عن الحسن بن علي
الراوي
قال لا أقاتل بعد رؤيا رأيتها رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واضعاً يده على العرش ورأيت أبا بكر واضعاً يده على النبي
صلى الله عليه وسلم ورأيت عمر واضعاً يده على أبي بكر ورأيت عثمان واضعاً يده على عمر ورأيت دماً دونهم فقلت ما هذه الدماء
فقيل دم عثمان يطلب الله به وذكر المحب الطبري عن ابن السمان أنه أخرج في كتابه عن الحسن بن علي قال لا أعلم علياً
خالف عمر ولا غير شيئاً مما صنع حين قدم الكوفة وذكر أيضاً عنه في كتاب الموافقة أنه أخرج عن أبي جعفر قال بينا
عمر يمشي في طريق من طرق المدينة إذ لقيه علي ومعه الحسن والحسين رضي الله عنهم فسلم عليه علي وأخذ بيده فاكتنفاهما
احاطا
الحسن والحسين عن يمينهما وشمالهما قال فعرض له من البكاء ما كان يعرض له فقال له علي ما يبكيك يا أمير المؤمنين قال
عمر ومن أحق مني بالبكاء يا علي وقد وليت أمر هذه الأمة أحكم فيها ولا أدري أمسيء أنا أم محسن فقال له علي والله
إنك لتعدل في كذا وتعدل في كذا قال فما منعه ذلك من البكاء ثم تكلم الحسن بما شاء الله فذكر من [illegible]

الحسين بمثل كلام الحسن فانقطع بكاءه وعند انقطاع كلام الحسين فقال أتشهدان بذلك يا بني أخي فسكتا فنظر إليه أبيهما
فقال عليه السلام اشهدا أنا معكما شهيد **قول اولاد حسن بن علي** ثم أخرج عبد الله بن احمد في زوائد المسند عن الحسن
بن زيد بن حسن قال حدثني أبي عن أبيه عن علي قال كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم فاقبل ابوبكر وعمر فقال يا علي
هذان سيدا كهول أهل الجنة وشبابها بعد النبيين والمرسلين وذكر المحب الطبري عن عبد الله بن الحسن
بن الحسن بن علي بن أبي طالب وقد سئل عن أبي بكر وعمر فقال أفضلهما واستغفر لهما فقيل له لعل هذا تقية وفي نفسك
خلافه قال لا أنالتني شفاعة محمد صلى الله عليه وسلم إن كنت أقول خلاف ما في نفسي وعنه وقد سئل عنهما فقال
صلى الله عليهما وسلم ولا صلى على من لم يصل عليهما وروى عن الحسن المثلث أخي عبد الله المذكور أنه قال لرجل
ممن يغلو فيهم ويحكم أحبونا بالله فإن أطعنا الله فأحبونا وإن عصينا الله فأبغضونا فقال له رجل إنكم ذوو قرابة
من رسول الله صلى الله عليه وسلم وأهل بيته فقال ويحكم لو كان الله نافعاً بقرابة رسول الله صلى الله عليه وسلم
بغير عمل بطاعته لنفع بذلك من هو أقرب إليه منا أباه وأمه والله إني أخاف أن يضاعف الله للعاصي منا العذاب
ضعفين والله إني لأرجو أن يؤتي المحسن منا أجره مرتين ثم قال لقد أساء بنا آباؤنا وأمهاتنا إن كان ما تقولون من
دين الله ثم لم يخبرونا به ولم يطلعونا عليه ولم يرغبونا فيه ونحن كنا أقرب منهم قرابة منكم وأوجب عليهم وأحق أن يرغبونا
فيه منكم ولو كان الأمر كما تقولون إن الله جل وعلا ورسوله صلى الله عليه وسلم اختارا علياً لهذا الأمر وللقيام على
الناس بعده فإن علياً أعظم الناس خطيئة وجرماً إذ ترك أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يقوم فيه كما أمره و
يعذر إلى الناس فقال له الرافضي ألم يقل النبي صلى الله عليه وسلم لعلي من كنت مولاه فعلي مولاه فقال أما والله
لو يعني رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك الأمر والسلطان والقيام على الناس لأفصح به كما أفصح بالصلوة والزكوة
والصيام والحج ولقال أيها الناس إن هذا الولي بعدي فاسمعوا وأطيعوا **من قول اولاد الحسين رضي الله عنهم**
أما مرفوعاً فقد أخرج الترمذي عن الزهري عن علي بن الحسين عن علي بن أبي طالب قال كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
إذ طلع أبوبكر وعمر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذان سيدا كهول أهل الجنة من الأولين والآخرين إلا النبيين والمرسلين
يا علي لا تخبرهما وأما موقوفاً فقد أخرج أحمد في مسند ذي اليدين عن أبي حازم قال جاء رجل إلى علي بن الحسين
فقال ما كان منزلة أبي بكر وعمر من النبي صلى الله عليه وسلم فقال منزلتهما الساعة وأخرج الحاكم من طريق عبد الله
بن عمر بن أبان قال حدثنا سفيان بن عيينة عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر بن عبد الله أن علياً دخل على عمر وهو
مسجى فقال صلى الله عليك ثم قال ما من الناس أحد أحب إلي أن ألقى الله بما في صحيفته من هذا المسجى وأخرج محمد
بن الحسن عن أبي حنيفة قال حدثنا أبو جعفر محمد بن علي قال جاء علي بن أبي طالب إلى عمر بن الخطاب حين طعن فقال
رحمك الله فوالله ما في الأرض أحد كنت ألقى الله بصحيفته أحب إلي منك وروى عن ابن أبي حفصة قال سألت محمد
بن علي وجعفر بن محمد عن أبي بكر وعمر فقالا يا سالم تولهما وتبرأ من عدوهما ثم التفت إلى جعفر بن محمد فقال يا سالم
أيسب الرجل جده أبوبكر الصديق جدي لا نالتني شفاعة جدي محمد صلى الله عليه وسلم إن لم أكن أتولاهما وأبرأ من

عدوهما وعن ابی جعفر انه قال من جهل فضل ابی بکر وعمر جهل السنة وقیل له ما تریٰ فی ابی بکر وعمر فقال انی اتولاهما و
استغفر لهما فما رایت احدا من اهل بیتی الا وهو یتولاهما وسئل عن قوم یسبون ابا بکر وعمر فقال اولئک المراق و
عنه قال من شک فیهما کمن شک فی السنة وبغض ابی بکر وعمر نفاق وبغض الانصار نفاق انه کان بین بنی هاشم و
بین بنی عدی وبنی تیم شحناء فی الجاهلیة فلما اسلموا تحابوا ونزع الله ذلک من قلوبهم حتی ان ابا بکر اشتکی خاصرته
فکان علی یسخن یده بالنار ویضمد بها خاصرة ابی بکر ونزلت فیهم هذه الآیة ونزعنا ما فی صدورهم من غل
اخوانا علی سرر متقابلین تکملة الفصل وآن موقوف است بر تمهید مقدمه شرایع ملت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام
دو قسم ست قسمی آنست که پرده از روی حقیقت دران قسم برانداخته شد وتکلیف ناس بآن متحقق گشت اگر کسی بشبهه ضعیفه
متمسک شده بخلاف ان قائل شود معذور نگردد ومقلدان آن قائل نیز معذور نباشند فی الحقیقة مدار شریعت همان احکام
وسنن وابتداع بقبول ورد آن منوط وعندکم من الله فیه برهان بر آن صادق وآن ماخوذ است از صریح کتاب یا صریح
سنت مشهوره یا اجماع طبقه اولی یا قیاس جلی بر کتاب وسنت چون حکمی باینوجه ثابت شود مجال خلاف نماند ومخالف معذور
نباشد مثل انکار زکوة بعد وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم صحابه رضوان الله علیهم دران باب مذاکره کردند آخرها بقول حضرت
صدیق رضی الله عنه رجوع نمودند همه باجمعهم قتال آنجماعه پیش گرفتند قدریه ومرجیه وخوارج وروافض درهمین منزلت
اند در احادیث صحیحه ذم وتشنیع این هر چهار مذکورست قسم دیگر ست که پرده از روی کار برانداخته نشد وتکلیف ناس
بآن بجهره متحقق نگشت بلکه اختلاف ادله یا عدم شیوع احادیث دران مسئله حجاب چهره مقصود آمد یا دلیلی صریح دران باب
یافته نشد مستنبطات واقیسه شذر ومذر رفتند واین قسم مجتهد فیه است جمعی گویند کل مجتهد مصیب وطائفه المصیب واحد
والآخر معذور گویند وتحقیق نزد این بنده ضعیف عفی عنه تفصیل ست اگر خبر واحد صادق بیکی رسید وبدیگری نرسید اول
مصیب است وآخر معذور واگر منشاء اختلاف تعدد طرق جمع بین الدلیلین ست یا قیاس خفی هر دو مصیب اند زیرا که مراد
حاکم کنند موافقت شارع است وگردن نهادن بحکم او هریکے آن موافقت را بجا آورد ومذاهب فقهاء اهل سنت
درینحالت باهم همین قسم در ترویجات افتاده اند وهمه مقبول اند غرض درین فصل بلکه درین فصول بیان آنست که ثبوت قرشیت
وسوابق اسلامیه وبشارت بجنت وغیر آن خلفای راشدین را از قسم اول ست حجة الله بر منکران آنها قائم ست
وشبهات رکیکه ایشان عند الله معذور نساخت ایشان را ومنکر ایشان مبتدع است دور از حق برهان الله اورا از
بساط محمدیین علی متبوعهم افضل الصلوات وایمن التحیات مطرود ومدحور گردانیده بدعة مکفرة عند البعض ومفسقة
اشد الفسق عند الآخرین باز اشتراط قرشیت وسائر خصال سبعه مذکوره در خلافت خاصه بآیات واحادیث صحیحه و
آثار صحابه ثابت ست باز خلافت خلفا در شریعت ثابت است صحابه وتابعین در اثبات آن مسالک متعدده سلوک نموده اند
وهر مسلکی دلالتی وارد اما قطعیه واما ظنیه چون همه را باجمعها تامل کنیم متواتر بالمعنی گردد وعموم آیات واشارات
قرائن آن چون بآن یار شود افاده قطع فرماید چون این مقدمه ممهد شد میگوییم اما بودن خلفا از قریش وبودن ایشان از
السابقین در اسلام وبودن ایشان از مهاجرین اولین وشهود ایشان در بدر وحدیبیه وسائر مشاهد خیر مقطوع به است

مخالف را مجال انکار نیست و اطالۂ کلام دران شبیہ بلغو مینماید مع ہذا فصلے ازان در مآثر ایشان بابلغ وجوہ مذکور خواہد
شد غیر آنکہ ذو النورین رضی اللہ عنہ در بدر و بیعۃ الرضوان و مرتضی کرم اللہ وجہہ در تبوک حاضر نبودند لیکن حکم حاضرین
داشتند چنانکہ بیاید اما آنکہ قرشیت شرط خلافت اختیاریہ است ولیس الکلام فی الخلافۃ الضروریۃ پس باحادیث بسیار
ثابت است از انجملہ حدیث صدیق اکبر رضی اللہ عنہ مرفوعاً الائمۃ من قریش و موقوفاً لن تعرف ہذا الامر الا لہذا الحی
من قریش ہم اوسط العرب داراً و حدیث حضرت ذی النورین رضی اللہ عنہ و سعد بن ابی وقاص مرفوعاً من اراد ہوان قریش
اہانہ اللہ و حدیث حضرت مرتضے مرفوعاً الا ان الامراء من قریش ما قاموا بثلاث ما حکموا فعدلوا و ما عاہدوا و اوفوا
و ما استرحموا فرحموا و حدیث ابن عمر مرفوعاً لایزال ہذا الامر فی قریش ما بقی فی الناس اثنان و حدیث ابن عباس مرفوعاً
اللہم اذقت اول قریش نکالاً فاذق آخرہم نوالاً اخرجہ الترمذی و حدیث ابی موسیٰ مرفوعاً ان ہذا الامر فی قریش
ما داموا اذا استرحموا فرحموا الخ و حدیث ابی ہریرۃ مرفوعاً الناس تبع لقریش فی ہذا الشان مسلمہم لمسلمہم و کافرہم
لکافرہم و ایضاً حدیث ابی ہریرۃ مرفوعاً ان لقریش حقاً ما حکموا فعدلوا و ائتمنوا فادوا و استرحموا فرحموا و ایضاً
حدیث ابی ہریرۃ مرفوعاً الملک فی قریش و القضاء فی الانصار و الاذان فی الحبشۃ و الامانۃ فی الازد و حدیث جابر
مرفوعاً الناس تبع لقریش فی الخیر و الشر و حدیث انس مرفوعاً الائمۃ من قریش ان لہم علیکم حقاً و لکم علیہم حقاً مثل ذلک
ما ان استرحموا رحموا و ان عاہدوا و فوا و ان حکموا عدلوا فمن لم یفعل ذلک منہم فعلیہ لعنۃ اللہ و الملائکۃ و الناس اجمعین
و حدیث ابی برزۃ الاسلمی مرفوعاً الامراء من قریش لکم علیہم حق و لہم علیکم حق ما فعلوا ثلثاً کمثل حدیث انس و حدیث ذی
مخمر کان ہذا الامر فی حمیر فنزعہ اللہ منہم فجعلہ فی قریش الخ و حدیث معویۃ بن ابی سفیان مرفوعاً ان ہذا الامر فی قریش
لا یعادیہم احد الا کبہ اللہ علی وجہہ ما اقاموا الدین و حدیث جابر بن سمرۃ و ابی جحیفۃ مرفوعاً لایزال الاسلام عزیزاً
الی اثنی عشرۃ خلیفۃ کلہم من قریش و حدیث عمرو بن العاص مرفوعاً قریش ولاۃ الناس فی الخیر و الشر الی یوم القیمۃ
اخرجہ الترمذی و اخرج الشافعی عن ابن ابی فدیک عن ابن ابی ذئب عن ابن شہاب انہ بلغہ ... عن ابن شہاب انہ بلغہ
ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال قدموا قریشاً و لا تقدموہا و تعلموا من قریش و لا تعالموہا او تعلموہا شک ابن ابی
فدیک و منہا عن حکیم بن ابی حکیم انہ سمع عمر بن عبد العزیز و ابن شہاب یقولان قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
من اہان قریشاً اہانہ اللہ و منہا عن الحارث بن عبد الرحمن انہ قال بلغنا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لولا ان
تبطر قریش لاخبرتہا بالذی لہا عند اللہ عز و جل و منہا عن شریک بن ابی نمر عن عطاء بن یسار ان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قال لقریش انتم اولی الناس بہذا الامر ما کنتم مع الحق الا ان تعدلوا عنہ فتلحون کما تلحی ہذہ الجریدۃ و یشیر
الی جریدۃ فی یدہ و اخرج الشافعی عن یحیی بن سلیم عن عبد اللہ بن عثمان بن خثیم عن اسمٰعیل بن عبید بن رفاعۃ
الانصاری عن ابیہ عن جدہ رفاعۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نادی ایہا الناس ان قریشاً اہل امانۃ من بغاہا
العواثر کبہ اللہ لمنخریہ یقولہا ثلثاً و اخرج الشافعی عن عبد العزیز بن محمد عن یزید بن الہاد عن محمد بن ابراہیم ان قتادۃ
بن النعمان وقع بقریش فکانہ نال منہم فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مہلاً یا قتادۃ لا تشتم قریشاً

ای لا یظہر بعضہم ... نسادی ... فعال الطرفین ... ای شرہ ...
... علیہ بالطالب ...

فانک لعلک تری فیها رجالا او یأتی منهم رجال تحقر عملک مع اعمالهم وتغبطهم اذا رأیتهم ولولا ان تبطر قریش لاخبرتها
بالذی لها عند الله واخرج الشافعی عن سفیان بن عیینة عن ابن ابی نجیح عن مجاهد فی قوله تعالی وانه لذکر لک و
لقومک قال یقال ممن الرجل فیقال من العرب فیقال من ای العرب فیقال من قریش وذکر الشافعی متن الحدیث تعلیقا
ثم وصله البیهقی باسناده عن جبیر بن مطعم قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم للقرشی مثل قوة الرجلین من غیرهم
فقیل للزهری بم ذلک قال من نبل الرأی ذکره والاحادیث کلها البیهقی فی اوائل سننه الصغری بالجملة جمعی کثیر از
صحابه و تابعین این مدعا را روایت کرده اند بالفاظ مختلفه و طرق متغایره بعض ازان صریح است درین خلافت قریش و بعض
اشاره است بآن و بعض قرینه است که ذهن را بآن نزدیک میگرداند بعد ازان نزدیک وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم انصار
گفتند منا امیر ومنکم امیر و مهاجرین بهمین حدیث ایشانرا از خلافت باز داشتند و برهمین معنی اجماع منعقد شد و مخالف
ساکت گشت واین قصه را طرق بسیار است بعض روایات آن در قصه انعقاد خلافت حضرت صدیق بیان خواهیم کرد وبالجمله
بعد آن مناظرها اجماع منعقد شد و مجلس برهان اتفاق گذشت اما آنکه از مهاجرین اولین بودن شرط خلافت خاصه است
پس بقول خدا تعالی لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ
أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ الآیه و بقول وی عز وجل الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ الآیه
و قول حضرت فاروق در خطبه آخره چون خلافت را شوری ساخت در میان شش کس وانی قد علمت ان اقواما سیطعنون
فی هذا الامر انا ضربتهم بیدی هذه علی الاسلام فان فعلوا فاولئک اعداء الله الکفرة الضلال و قول ابن عمر احق بهذا الامر
من قاتلک وقاتل اباک علی الاسلام لمعاویة و قول زید بن ثابت روز انعقاد خلافت حضرت صدیق ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم کان من المهاجرین فان الامام یکون من المهاجرین ونحن انصاره کما کنا انصار رسول الله صلی الله علیه وسلم
و قول رفاعة بن رافع [illegible] فی قصة خروج طلحة والزبیر علی علی وبلوغ الخبر الی علی فی الاستیعاب فقال رفاعة بن رافع
الزرقی ان الله لما قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم ظننا انا احق الناس بهذا الامر لنصرتنا الرسول ومکاننا من الدین
فقلتم نحن المهاجرون الاولون واولیاء رسول الله صلی الله علیه وسلم الاقربون انا نذکرکم الله ان لا تنازعونا مقامه
فی الناس فخلیناکم والامر فانتم اعلم وما کان بینکم غیر انا لما رأینا الحق معمولا به والکتاب متبعا والسنة قائمة رضینا و
لم یکن لنا الا ذلک فلما رأینا الاثرة انکرنا الی آخر ما قال و قول عبدالرحمن بن غنم الاشعری لابی هریرة وابی الدرداء ای
وای مدخل لمعویة فی الشوری وهو من الطلقاء الذین لا تجوز لهم الخلافة وهو وابوه رؤس الاحزاب فندما علی مسیرهما
وتابا بین یدیه و ازینجا معلوم شد که ابودرداء و ابوهریره آخرا بقول عبدالرحمن بن غنم رجوع کردند و حدیث جریر بن
عبدالله مرفوعا المهاجرون والانصار اولیاء بعضهم ببعض والطلقاء من قریش والعتقاء من ثقیف بعضهم اولیاء بعض
الی یوم القیامة واز اقوی دلائل این مدعا قول حضرت مرتضی است که چند مرتبه بطرف اهل شام نوشت که امر خلافت
مفوض است بمهاجرین وانصار دیگری را دخل و عقد آن مدخل نه چون ایشان بیعت کردند دیگرانرا مجال خلاف نماند
واز قرائن این مدعا حدیث آنحضرت است صلی الله علیه وسلم در احق با امامت صلوة قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

فان کانوا فی السنة سواء فاقدمهم هجرة وآیه کریمه انا احللنا لك ازواجك الی ان قال اللاتی هاجرن معك
دالّم الی بسبب تقیه هجرت از شرف تزوج آنحضرت صلی الله علیه وسلم محروم ماند واز قراین اینمعنی آنست که حضرت
عباس را باوجود عمومیت پیغامبر صلی الله علیه وسلم و مقدم بنی ہاشم بودن در امر خطیر خلافت دخل نبود و باو اعتدادی
نه و بعض اولیاء او باینمعنی اشاره کرده است اخرج الحاکم عن ابی اسحٰق قال سألت قثم بن العباس کیف ورث علی رسول الله
صلی الله علیه وسلم دونکم قال لانه کان اوّلنا به لحوقا واشدنا به لزوقا بالجمله این مدعا که از مهاجرین اولین بودن
اعظم شرف است در اسلام و مطلوبست در خلافت بماخذ بسیار ثابت است و در مجلس انعقاد اجماع بر خلافت صدیق اکبر
مذکور شده است و تشیت و هجرت اولیه باہم عموم و خصوص من وجه دارند و صدیق اکبر و نظرا او ماده اجتماع بودند
لهذا اخرجه الانصار بهر دو وصف واقع شده و در مناظره حضرت مرتضی و معاویه بن ابی سفیان صفت هجرت مدار فرق
گشت و اینجا بحثی است شریف اخرج البخاری عن عاصم عن ابی عثمان النهدی عن مجاشع بن مسعود قال انطلقت بابی معبد
الی النبی صلی الله علیه وسلم لیبایعه علی الهجرة فقال مضت الهجرة لاهلها ابایعه علی الاسلام والجهاد فلقیت ابا معبد
فسألته فقال صدق مجاشع واخرج البخاری عن ابن عمر لا هجرة الیوم او بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرج عن
مجاهد کان ابن عمر یقول لا هجرة بعد الفتح واخرج عن عائشة قالت لا هجرة الیوم کان المؤمن یفر احدهم بدینه الی الله
والی رسوله مخافة ان یفتن علیه فاما الیوم فقد اظهر الله الاسلام فالمؤمن یعبد ربه حیث شاء ولکن جهاد و نیة و
اخرج الطبرانی فی الصغیر من حدیث ابی هند یحیی بن عبد الله بن حجر بن عبد الجبار بن وائل بن حجر الحضرمی الکوفی
بالکوفة قال حدثنا عمی محمد بن حجر بن عبد الجبار قال حدثنی سعید بن عبد الجبار عن ابیه عبد الجبار عن امه ام یحیی عن
وائل بن حجر حدیثا طویلا فی قصة وفوده علی النبی صلی الله علیه وسلم ثم رجوعه الی وطنه ثم اغتر الیه الناس فی
فتنة عثمان ثم قدومه علی معوية فقال له معاوية فما منعك من نصرنا وقد اتخذک عثمان ثقة وصهرا قلت انك
قاتلت رجلا هو احق بعثمان منك قال وکیف یکون احق بعثمان منی وانا اقرب الی عثمان فی النسب قلت ان النبی
صلی الله علیه وسلم کان آخا بین علی وعثمان فالاخ اولی من ابن العم ولست اقاتل المهاجرین قال او لسنا مهاجرین
قلت اولستما قد اعتزلتما کما جمیعا وحجة اخری حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم وقد رفع اصبعه نحو المشرق وقد حضره
جمع کثیر ثم رد الیه بصره فقال اتتکم الفتن کقطع اللیل المظلم فشدد امرها وعجله وقبحه فقلت له من بین القوم یا رسول
الله وما الفتن فقال یا وائل اذا اختلف سیفان فی الاسلام فاعتزلهما فقال اصبحت شیعیا فقلت لا ولکنی اصبحت
ناصحا للمسلمین فقال معاویة ولو سمعت ذا وعلمته ما اقدمتک قلت الیس قد رأیت ما صنع محمد بن مسلمة عند مقتل عثمان
انتهی بسیفه الی الصخرة فضربه حتی انکسر فقال اولئک قوم یحملون علینا قلت فکیف تصنع بقول رسول الله صلی الله علیه
وسلم من احب الانصار فبحبی ومن ابغض الانصار فببغضی واخرج ابو یعلی عن معاویة بن ابی سفیان قال سمعت
رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا تنقطع الهجرة حتی تنقطع التوبة قالها ثلاث مرات ولا تنقطع التوبة حتی تطلع
الشمس من مغربها ووجه تطبیق درمیان این دو حدیث مختلف آن است که هجرت در لغت انتقال است از وطن مالوف

شد و فرد اکمل آن ہجرت مسلمان است در وقت غربت اسلام [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم بنیت آنکه
بشرف ملازمت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مشرف شود [illegible] حفظ رایت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ساعی شود [illegible] مسلمانان [illegible] که مانع اقامت ارکان [illegible] است خلاص یابد و این فرد اکمل حقیقت شرعیه لفظ
ہجرة است که بغیر توسط قرینه در عرف شرع فهمیده می شود و این معنی بفتح مکه منتهی شد لا ہجرة بعد الفتح و بمعنی دیگر انتقال
از وطن خود برای طلب فضیلت دینیه از طلب علم و زیارت صالحین مرا از قرین و این نیز از ما صدق ہجرت است هرچند بنسبت
معنی اول مفضول است سے آسمان نسبت بعرش آمد فرود * ورنه بس عالی است پیش خاک تود * و این معنی تا قیامت
منقرض نیست و افضل اصناف این ہجرت انتقال است بجناب آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای تحصیل علم و تادب بآداب او
علیه الصلوة والسلام و تهیا برای جهاد بر معویة بن ابی سفیان آفریق بین المعنیین مشتبه شد والله اعلم بحقیقة الحال
واما اشتراط خصال دیگر در خلافت پس سر در آن آن است که خلافت خاصه یا خلافت کامله هرچه گوئی چون تنقیح معنی
آن کنیم راجع شود بآنکه خلیفه متصف بصفاتی باشد که خصوص بکملان در متقربان است و آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بآن صفات متصف بوده اند من حیث انه نبی مبعوث من الله تعالی و مصدر افعالی گردد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از آن میکردند من حیث انه نبی مبعوث من الله تعالی و تحقیق این خلیفه بدین افعال و صفات بوجه تاکد از شریعت معلوم باشد
و چون استقرار کلی بکار بریم این افعال را بر سه قسم یابیم قسم اول احسن عبادات بینه و بین الله و حسن معاملات با خلق الله
قسم دوم اعانت حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم در جهاد اعداء الله و اعلاء کلمة الله قسم سوم افعالی که بعد آنجناب
صلی الله علیه وسلم بظهور آمد از قبیل تتمیم افعال جناب نبوی علیه الصلوة والسلام و انجاز موعود برای آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مثل برهم زدن ملت کسری و قیصر و فتح بلدان و نشر علم دانند آن و همچنان صفات نفسانیه هم سه قسم باشد
قسم اول بودن شخص از سابقین و مقربین خدا تعالی مسلمین را سه قسم ساخت و قال عز وجل ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا
مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرٰتِ وقال تعالى وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحٰبُ
الْمَيْمَنَةِ مَا اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ مَا اَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ وَالسّٰبِقُوْنَ السّٰبِقُوْنَ اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُوْنَ
وقال تعالى وَمَا اَدْرٰىكَ مَا عِلِّيُّوْنَ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ يَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ اخبرنا شيخنا ابو طاهر محمد بن ابراهيم الكردي المدني بداره بظاهر المدينة المنورة
سماعا وقراءة عليه [illegible] قال اخبرني الشيخ ابراهيم الكردي قال اخبرني الشيخ احمد القشاشي قال انا ابا الشمس الرملي [illegible]
عن زين زكريا عن ابن الفرات عن عمر بن حسن المراغي عن الفخر بن البخاري عن فضل الله بن سعيد النوقاني عن محيي السنة
[illegible] محمد الحسين بن مسعود البغوي قال في تفسيره انا ابو سعيد احمد بن ابراهيم الشريحي انا ابو اسحق احمد بن محمد بن
ابراهيم الثعلبي انا ابو عبد الله الحسين بن محمد بن فنجويه يعني الثقفي الدينوري ثنا محمد بن علي بن الحسين بن القاضي
ثنا بكر بن محمد المروزي ثنا ابو قلابة ثنا عمرو بن الحصين عن الفضل بن عميرة عن ميمون الكردي عن ابي عثمان النهدي
قال سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قرأ على المنبر ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا الاية فقال قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم سابقنا سابق ومقتصدنا ناج وظالمنا مغفور له قال [illegible] حدثنا يحيى بن [illegible]

یتعجب منه پس خلیفه بیاید که از قسم اول باشد و از شریعت قطعاً معلوم شود که وی از سابقین مقربین است از صدیقین
یا شهدا یا صالحین و قسم دوم علم بحکمت و باحکام الله بوجهی که نائب پیغامبر صلی الله علیه وسلم در تبلیغ شرایع و حکم
تواند شد و قسم سوم اتصاف بحزم و اموری که ریاست عالم بآن میسر آید از شجاعت و کفایت و مرتبه شناسی رعیت (کاردانی ۱۲)
و رفق در تدبیر و غیر آن باز تحقق تشبه بانبیا من حیث النبوة بسه چیز است اول دادن بشارت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بجنت از جهت وحی دوم بیان فرمودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم قولاً و فعلاً استحقاق او مر خلافت را سوم تلویح و
تصریح آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآنکه افضل امت است بموجب وحی اما عبادات پس لازم مقربین است و حسن معامله با
خلق الله لازم رعیت پروری و این هر دو صفت مندرج شد دران دو قسم و اما اعانت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در اعلای کلمة الله بحضور آن حضرت در ایام حیوة او صلی الله علیه وسلم پس مسمی است بسوابق اسلامیه و آیة لَا یَسْتَوِی مِنْکُمْ
مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اشاره باوست و هجرت نیز ازین باب است اما اشتراط سوابق اسلامیه پس ثابت است بوجوه
بسیار از شریعت مطهره بالقطع معلوم ست که مدار فضیلت عند الله و مدار شرف در اسلام سوابق اسلامیه بوده است چندین
آیة درین باب نازل شد لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل و در وقت انعقاد خلافت صدیق اکبر چیزها گذشت که بالقطع
دلالت میکنند بر اعتنا بسوابق اسلامیه قال ابو بکر رضی الله عنه الست احق الناس بها الست اول من اسلم الست
صاحب کذا الست صاحب کذا وقال عمر رضی الله عنه ان ابا بکر صاحب رسول الله صلی الله علیه وسلم و ثانی اثنین و انه
اولی المسلمین بامورکم فقوموا فبایعوه و عدّ عثمان رضی الله عنه سوابقه الاسلامیة حین قدحوا فی خلافته و اعترضوا علیه و باح علی رض
بسوابقه فی ایام خلافته باصرح ما یکون حین اراد اثبات خلافته و ترجیح نفسه علی غیره و روی عن النبی صلی الله علیه وسلم
لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم وقال ابو عبیدة تاتونی و فیکم ثالث ثلثة و روی ابن عمر
ما یدریک لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم و روی ابو هریرة اطلع الله علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم
فقد غفرت لکم و روت حفصة انی لارجوا ان لا یدخل النار احد شهد بدراً و الحدیبیة و روی جابر لا یدخل النار احد
بایع تحت الشجرة و روی انه قال لنا النبی صلی الله علیه وسلم انتم الیوم خیر اهل الارض و روی رفاعة بن رافع جاء جبرئیل
الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال ما تعدون اهل بدر فیکم قال من افضل المسلمین او کلمة نحوها فقال کذلک من شهد بدراً
من الملئکة و روی رافع بن خدیج نحواً من ذلک وقال سعید بن المسیب کان ابو بکر الصدیق من النبی صلی الله علیه وسلم
مکان الوزیر فکان یشاوره فی جمیع اموره وکان ثانیه فی الاسلام وکان ثانیه فی الغار وکان ثانیه فی العریش
یوم بدر وکان ثانیه فی القبر ولم یکن رسول الله صلی الله علیه وسلم یقدم علیه احداً و اخرج ابو عمر تعلیقاً قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم لبعض من لم یشهد بدراً و قد رآه یمشی بین یدی ابی بکر تمشی بین یدی من هو خیر منک قال العارف
السهروردی فی باب الخامس و الخمسین من العوارف روی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان جالساً فی صفة
ضیقة فجاءه قوم من البدریین فلم یجدوا موضعاً یجلسون فیه فاقام رسول الله صلی الله علیه وسلم من لم یکن من اهل بدر
فجلسوا مکانهم فاشتد ذلک علیهم فانزل الله تعالی وَاِذَا قِیْلَ انْشُزُوْا فَانْشُزُوْا الآیه - باز حضرت عمر رضی الله عنه

اهل بدر را بعد از ان اهل حدیبیه را مقدم ساخت بر سائر صحابه چه باعتبار اثبات در دفتر غزاة و چه باعتبار اعطاء عطیات
و چه باعتبار تقدم در محافل و مجالس و چه در مشورهٔ استحقاق خلافت و چه در طلب دعا از ایشان و تبرک بایشان بعد از ان
است مرحومه در تعظیم و توقیر ایشان گذشت الی الیوم واخرج الواقدی عن ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فی وصیته عمرو بن
العاص اتق الله فی سر امرک و علانیته فانه یراک و یری عملک فقد رایت تقدمی لک علی من هو اقدم منک سابقة و اعلم
یا عمرو ان معک المهاجرین والانصار من اهل بدر فاکرمهم واعرف لهم حقهم ولا تطاول علیهم بسلطانک ولا تداخلک
نخوة الشیطان فتقول انما ولانی ابو بکر لانی خیر منکم وایاک وخداع النفس فکن کاحدهم وشاورهم فیما ترید من امرک
واخرج البخاری عن قیس بن ابی حازم قال کان عطاء البدریین خمسة الاف خمسة الاف وقال عمر لافضلنهم علی من بعدهم
اما بشارت خلفا به بهشت پس ثابت است بطرق بسیار اول عمومات قران در باب مهاجرین و مجاهدین و حاضران مشهد
حدیبیه و تبوک و غیرهما ثانی احادیث وارده در فضل اهل بدر حدیث لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم
فقد غفرت لکم از مسند عمر و علی و ابن عمر و ابن عباس و ابوهریره و حدیث جاء جبرئیل فقال ما تعدون اهل بدر فیکم قال
من افضل المسلمین از مسند رفاعة بن رافع و رافع بن خدیج و حدیث حفصه و جابر انی لارجو ان لا یدخل النار احد شهد البدر
والحدیبیة ثالث احادیث وارده در فضل اهل حدیبیه مانند حدیث لا یدخل النار احد ممن بایع تحت الشجرة و حدیث
انتم خیر اهل الارض از مسند جابر رابع احادیث وارده در بشارت عشره از مسند عبد الرحمن و سعید بن زید خامس احادیث
وارده در بشارت اربعه از انجمله حدیث جابر بن عبد الله سادس احادیث وارده در بشارت ثلثه مثل حدیث ابی موسی و
نافع بن عبد الحارث سابع احادیث وارده در بشارت شیخین از حدیث ابو سعید خدری ان اهل الدرجات العلی یراهم من تحتهم
کما ترون النجم الطالع فی افق السماء ان ابا بکر و عمر منهم وانعما و حدیث مرتضی و انس هذان سیدا کهول اهل الجنة و حدیث
ابن مسعود یطلع علیکم رجل من اهل الجنة فیهما جمیعا ثامن احادیث وارده در بشارت صدیق اکبر از انجمله حدیث ابی هریره انه
یدعی من ابواب الجنة کلها و حدیث انس فی وصف طیر الجنة فی اخره قوله صلی الله علیه وسلم لابی بکر وانی لارجو ان تکون
ممن یاکل منها تاسع احادیث وارده در بشارت فاروق اعظم از انجمله حدیث رؤیا النبی صلی الله علیه وسلم قصرا من ذهب
من حدیث جابر و انس و ابی هریرة و بریدة الاسلمی عاشر احادیث وارده در بشارت ذی النورین از انجمله حدیث عبد الله
بن حوالة تهجمون علی رجل یبایع الناس و هو معتجر ببرد من اهل الجنة فکان عثمن حادی عشر احادیث وارده در بشارت
مرتضی از انجمله حدیث علی لک فی الجنة خیر منها اما بودن خلفا از سابقین مقربین پس ثابت است باحادیث بسیار از انجمله
حدیث تحرک الجبل و قوله صلی الله علیه وسلم اثبت فانما علیک نبی و صدیق و شهیدان من طرق کثیرة جدا من مسند عثمان و سعید
بن زید و ابی هریرة و ابن عباس و انس و بریدة و سهل بن سعد و حدیث ان الشیخین من النجباء من مسند علی و حدیث
ان اهل الدرجات العلی یراهم من تحتهم الخ من مسند ابی سعید و حدیث تحدیث جبرئیل بفضائلهما من مسند عمار و حدیث
رؤیا رجحانهم فی المیزان من مسند ابی بکرة و عرفجة و غیرهما و حدیث تشبیه الشیخین بملکین مقربین من حدیث ابن مسعود و غیره
و حدیث هما سیدا کهول اهل الجنة من مسند علی و انس و حدیث یدعی من ابواب الجنة کلها فی مناقب ابی بکر و حدیث

لقد کان فیما کان قبلکم ناس محدثون من غیر ان یکونوا انبیاء فان یکن فی امتی احد فانه عمر و حدیث فرار الشیطان من ظل عمر و حدیث رفیقی فی الجنة عثمان و اما آنکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با خلفا معامله منتظر الامارة میکردند پس ثابت است بطرق بسیار حدیث سهل بن سعد که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای صلح قبیله بنی عمرو بن عوف رفتند و صدیق اکبر را امامت صلوات تفویض نمودند و در وقت مرض موت امامت صلوات بتاکید فرمودند و این قصه متواتر المعنی است و حدیث امارت حج ازین باب است و در حدیث ابو درداء فرمودند فهل انتم تارکون لی صاحبی فما اوذی بعدها و در حدیث ابوسعید خدری که بعد از وفات عمر گفته شد و قال علی لعمر حین توفی ان کنت لارجو ان یجعلک اللہ معهما انی کنت لاسمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول جئت انا و ابوبکر و عمر و دخلت انا و ابوبکر و عمر و خرجت انا و ابوبکر و عمر و سئل علی بن الحسین عن منزلة ابی بکر و عمر من النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال کمنزلتهما الیوم و هما ضجیعاه و در چندین حدیث حضرت صدیق را ارأف امت و عمر فاروق را اشدهم فی امر اللہ و ذی النورین را اصدقهم حیاء و مرتضی را اقضاهم گفته شد و هر یکی ازین خصال اشاره جلیه است بآنکه ایشان استحقاق ریاست عظمی مسلمین دارند و در حدیث حذیفه و مرتضی ثابت شد ان تؤمروا ابابکر الحدیث و در حدیث حذیفه و ابن مسعود اقتدوا باللذین من بعدی ابی بکر و عمر و در حدیث مطلب بن عبد اللہ الحمد للہ الذی ایدنی بهما و در حدیث حذیفه نزدیک حاکم لا غنی لی عنهما انهما من الدین کالراس من الجسد و در حدیث عبد الرحمن بن غنم اشعری لو اجتمعتما فی مشورة ما خالفتکما و در حدیث انس کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل المسجد لم یرفع احد منا رأسه غیر ابی بکر و عمر فانهما کانا یتبسمان الیه و یتبسم الیهما و اما آنکه موعود خدا تعالی برای این امت مرحومه بر دست خلفا ظاهر شد پس منقح میشود بسه مطلب است مطلب اول آنکه این معنی یکی از لوازم خلافت خاصه است و آن از اجلی معلومات است زیرا که خلافت بمعنی جانشینی است و آن در عرف شرع راجع است بتصدی اقامت اموری که پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم برای اقامت آن مبعوث بود و خلافت خاصه وقتی متحقق شود که با خلافت بمعنی اول زیاده مشابهت ببعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاصل گردد و از جمله سیر و افعال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکه عمده آنها فتح بلاد کفر بوده است مطلب ثانی آنکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وعده فرموده است امت خود را که بلاد شام و عراق فتح خواهند کرد و این معنی ثابت است باحادیث متواترة المعنی از حدیث ابی هریره و عقبه بن عامر و عدی بن حاتم و خباب و غیرهم ممن لا یحصی [illegible] مطلب سوم آنکه آن موعود بر دست خلفا ظاهر شد و نقل متواتر [illegible] در اثبات این مطلب کافی است [illegible] احادیث الحمد للہ الذی ایدنی بهما و حدیث [illegible] و غیر آن بر [illegible] دلالت میکند و اما آنکه قول خلیفه حجت است چون [illegible] و آن [illegible] بالاتر از قیاس [illegible] و این خصلت ثابت است [illegible] این بزرگواران ثابت است بطرق بسیار قال اللہ تعالی و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و قال عز و جل الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلوٰة و اٰتوا الزکوٰة و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و للہ عاقبة الامور و فی حدیث عرباض بن ساریه علیکم بسنتی و سنة الخلفاء من بعدی و فی حدیث ابن مسعود و حذیفه اقتدوا باللذین من بعدی ابی بکر و عمر و فی حدیث عبد الرحمن بن غنم الاشعری لو اجتمعتما

فی مشورة با خالفتهما و آنرا آدل دلایل یعنی احادیث متواتره بالمعنی السکینة تنطق علی لسان عمر من طریق علی و ابی ذر و ابن عمر و غیرهم و احادیث متواتره بالمعنی در موافقات عمر فاروق با وحی الهی و آنرا ادل دلائل یعنی مشورة آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مصالح جهاد و اوضاع شریعت با شیخین و قبول مشاورة ایشان و حدیث متواتر بالمعنی علیکم بالسواد الاعظم با کثرت طرق خویش که امام شافعی آنرا در اثبات اجماع روایت کرده و علما در فقه این احادیث مختلف اند جمعی بر وجوب طاعت خلیفه اذا لم یکن فی معصیة حمل نموده اند و طائفه بر وجوب قول با جماع و فقیر میگوید عفی عنه مراد آنست که قول خلیفه حجت است چون ممکن شود در مسلمین پس معنی طاعت خلیفه و قول با جماع هردو مجموع است تفصیل این اجمال آنکه خدا تعالی در نفوس این عزیزان ملکه نهاده است و بعد از ان تائید از نزدیک خویش داده است که بسبب آن در فهم حکم و احکام و مصالح سیاست ملک غالباً اصابت کنند همچنان در حق این امت فضلی خواست که مجتمع نشوند بر باطل و تائیدی درین باب نازل کرد پس چون هردو فضیلت جمع شود ان را می حجت باشد در نور علی نور یهدی الله لنوره من یشاء اخرج الحاکم حدیث عمر فی خطبته بالجابیة من طرق منها طریق عبد الله بن دینار عن ابن عمر قال خطبنا عمر بالجابیة فقال انی قمت فیکم کمقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فینا فقال اوصیکم باصحابی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یفشو الکذب حتی یحلف الرجل و لا یستحلف و یشهد الرجل و لا یستشهد فمن اراد منکم بحبحة الجنة فیلزم الجماعة فان الشیطان مع الواحد و هو من الاثنین ابعد الا لا یخلون رجل بامرأة الا کان ثالثهما الشیطان فانها ثلثاً و علیکم بالجماعة فان الشیطان مع الواحد و هو من الاثنین ابعد الا و من سرته حسنته و ساءته سیئته فهو مومن و منها طریق عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیه قال وقف عمر بن الخطاب بالجابیة فقال رحم الله رجلا سمع مقالتی فوعاها انی رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم وقف فینا کمقامی فیکم ثم قال احفظونی فی اصحابی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یکثر الهرج و یظهر الکذب و یشهد الرجل و لا یستشهد و یحلف و لا یستحلف من احب منکم بحبوحة الجنة فعلیه بالجماعة فان الشیطان مع الواحد و هو من الاثنین ابعد لا یخلون رجل بامرأة فان الشیطان ثالثهما من سرته حسنته و ساءته سیئته فهو مومن و اخرج البیهقی من طریق الشافعی عن ابن عیینة عن عبد الله بن ابی لبید عن ابن سلیمان بن یسار عن ابیه ان عمر بن الخطاب قام بالجابیة للناس خطیبا فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قام فینا کقامی فیکم فقال اکرموا اصحابی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یظهر الکذب حتی ان الرجل لیحلف و لا یستحلف و یشهد و لا یستشهد الا فمن سره بحبحة الجنة فلیلزم الجماعة فان الشیطان مع الفذ و هو من الاثنین ابعد و لا یخلون رجل بامرأة فان الشیطان ثالثهما و من سرته حسنته و ساءته سیئته فهو مومن قال الشافعی فی اثناء کلامه فلم یکن للزوم جماعتهم معنی الا ما علیه جماعتهم من التحلیل و التحریم و الطاعة فیهما من قال بما تقول جماعة المسلمین فقد لزم جماعتهم و انما تکون الغفلة فی الفرقة فاما الجماعة فلا تمکن فیها کافة غفلة عن معنی کتاب الله و لا سنة و لا قیاس ان شاء الله و اخرج الحاکم من حدیث معتمر بن سلیمان عن رجل عن عبد الله بن دینار عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یجمع الله هذه الامة علی الضلالة ابدا و قال ید الله علی الجماعة

الاعظم فانه من شذ شذ فی النار واختلفت الرواة علی معتمر بن سلیمان فی تسمیة الرجل الواقع بینه وبین
عبد الله بن دینار وبین الحاکم کل ذلک واخرج الحاکم من حدیث عبد الله بن طاؤس عن ابیه عن ابن عباس ان النبی
صلی الله علیه وسلم قال لا یجمع الله امتی او قال هذه الامة علی الضلالة ابدا وید الله علی الجماعة واخرج الحاکم
عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم فی حدیث طویل وسال ربه ان لا یجتمعوا علی ضلالة فاعطی ذلک واخرج الحاکم
عن ابی ذر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من فارق الجماعة قید شبر فقد خلع ربقة الاسلام من عنقه واخرج
الحاکم من حدیث نافع عن عبد الله بن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من خرج من الجماعة قید شبر فقد
خلع ربقة الاسلام من عنقه حتی یراجعه وقال من مات ولیس علیه امام جماعة فان موتته میتة جاهلیة واخرج الحاکم
من حدیث الحارث الاشعری حدیثا طویلا فی آخره قال رسول الله صلی الله علیه وسلم آمرکم بخمس کلمات امرنی الله
بهن الجماعة والسمع والطاعة والهجرة والجهاد فی سبیل الله فمن خرج من الجماعة قید شبر فقد خلع ربقة الاسلام
من عنقه الا ان یرجع واخرج الحاکم عن معاویة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من فارق الجماعة شبرا
دخل النار واخرج الحاکم عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من فارق امته او عاد اعرابیا بعد
هجرته فلا حجة له واخرج الحاکم من حدیث حذیفة عن ربعی بن حراش قال اتیت حذیفة بن الیمان لیالی سار الناس الی
عثمان فقال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من فارق الجماعة واستذل الامارة لقی الله ولا حجة له واخرج
الحاکم عن فضالة بن عبید عن رسول الله صلی الله علیه وسلم انه قال ثلثة لا یسال عنهم رجل فارق الجماعة وعصی امامه
فمات عاصیا وامة وعبد ابق من سیده فمات وامراة غاب عنها زوجها وقد کفاها مؤنة الدنیا فتبرجت بعده فلا یسال عنهم
اخرج الحاکم عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوة المکتوبة الی الصلوة المکتوبة التی بعدها کفارة لما بینهما والجمعة
الی الجمعة وشهر رمضان الی شهر رمضان کفارة لما بینهما ثم قال بعد ذلک الا من ثلث الا من الاشراک بالله ونکث
الصفقة وترک السنة قلنا یا رسول الله اما الاشراک بالله فقد عرفناه فما نکث الصفقة وترک السنة قال اما نکث
الصفقة ان تبایع رجلا بیمینک ثم تخالف الیه فتقاتله بسیفک واما ترک السنة فالخروج من الجماعة واخرج الحاکم
فی حدیث حذیفة الطویل حین ذکر قوما یهدون بغیر هدیه وقوما یدعون الی ابواب جهنم قلت فما تامرنی ان ادرکت
ذلک قال تلزم جماعة المسلمین وامامهم قلت فان لم تکن لهم امام ولا جماعة قال فاعتزل تلک الفرق کلها واخرج
الشیخان من حدیث عمر بطرق مختلفة انتم شهداء الله فی الارض واخرج الحاکم من حدیث ابی زهیر الثقفی قال
سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول یوشک ان تعرفوا اهل الجنة من اهل النار او قال خیارکم من شرارکم
قیل یا رسول الله بماذا قال بالثناء الحسن والثناء السیئ انتم شهداء بعضکم علی بعض واخرج مسلم من حدیث
ثوبان والمغیرة وجابر بن سمرة وجابر بن عبد الله ومعاویة بن ابی سفیان والفاظهم متقاربة لا تزال طائفة من امتی
قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم او خالفهم حتی یاتی امر الله وهم ظاهرون علی الناس محتمل ہست کہ حدیث لا یجتمع امتی
علی الضلالة بموافقت ہمین حدیث محمول باشد بر آنکہ طائفہ بر حق باشد آخذ بسنت وقائم بواجبات ملت نہ بمعنی

حجیة اجماع لکن المعنی الاول هو المشهور الذی حمل علیه جماهیر الفقهاء والله اعلم و ازین طرق کثیره معلوم می شود
که احادیث نهی از مفارقت جماعت و امر باتباع سواد اعظم چون در الفاظ آن تامل کنیم هر دو علت از بیان
آنها می تراود و هر دو مصلحت از اشارات آن مفهوم می شود یکی اقامت خلافت که منبع چندین فوائد ست و دیگر حفظ
ملت از اختلاف اهل آن پس متبادر بفهم آنست که صریح حکم در همان محل است که خلیفه راشد حکمی فرماید بعد مشاورة اهل علم
کل ایشان یا جمهور ایشان و آن حکم ممکن شود در مسلمین اما اتفاقیات جمهور فقها چون صولت خلافت با آن یار نباشد و همچنین
مذهب خلیفه چون در فصلی مجتهد فیه قضا کند واجب الاتباع است ملحق بآن اصل منصوص از جهت مشارکت در احد شطری العلة
و این قصه همان میماند که امام شافعی در آیه وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ
إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الخ گفته است که منطوق آیت اباحت قصر ست در صورت اجتماع سفر و خوف هر دو و سنت و
اجماع امت ملحق کرده است باو قصر فی السفر من غیر خوف و سر درین مسئله آن ست که سفر و خوف هر یکی ازانها مناسب
تخفیف است و در احکام خلفای راشدین ظن اصابت رای ایشان با این دو مصلحت جمع شده امر متاکد گشت غایة
التوکادة و در ظن اصابت عبدالله بن مسعود در سنت و قراءة و ابی بن کعب در قراءة و علی مرتضی در قضا و زید بن ثابت در
فرایض با خلفا همعنان اند از جهت ثنای جمیل ایشان که بزبان غیب ترجمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم گذشته و
باعتبار دو مصلحت دیگر متخلف و اتفاقیات فقهای امصار بحکم خلیفه باعتبار مصلحت که امام شافعی بآن اشاره
کرده حیث قال انما الغفلة فی الفرقة فاما الجماعة فلا یمکن فیها کافة غفلة عن معنی کتاب و لا سنة و لا قیاس
مظنه اصابت است قال عمر رضی الله عنه فاقض بما قضی به الصالحون و این نیز معلوم بالقطع است که اگر در فصل مجتهد
فیه حکم خلیفه را قبول نکنند و هر یکی برای خود رود حکم خلافت منضبط نگردد و مصلحت اقامت خلافت متحقق نشود
بملاحظه همین مراتب امام شافعی گفته و اذا رجعنا الی التقلید فقول الائمة ابی بکر و عمر و عثمان قال فی القدیم و علی
احب الینا و توقف در قول مرتضی بمذهب جدید از جهت عدم تمکین اوست و عدم اجتماع امت بر قول او که یکی از اوصاف
مؤثره است اما آنکه هر یکی از خلفا در وقت خلافت خویش افضل امت بوده است از حدیث ابن عمر کنا نخیر فی
زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم فنقول ابوبکر خیر هذه الامة ثم عمر ثم عثمان و حدیث مرتضی هذان سیدا کهول
اهل الجنة و حدیث وزن و ظهور رجحان ابوبکر بروایة اشجع بکره ثقفی و عرفجه و غیر ایشان و عمر فاروق افضلیت ابوبکر
صدیق را بیان کرده و آن متواتر است ازو و صدیق گفت اقول اللهم استخلفت علیهم خیر خلقک و عبدالرحمن بن عوف
در وقت عقد خلافت برای ذی النورین گفته و الله علیه ان لا یألو عن افضلهم فی نفسه و مرتضی بر سر منبر کوفه فرمود
خیر هذه الامة ابوبکر ثم عمر سفیان ثوری بملاحظه همین اجماعیات گفته است من زعم ان علیا کان احق بالولایة منهما
فقد خطأ ابابکر و عمر و المهاجرین و الانصار و ما اراه یرتفع مع هذا له عمل الی السماء و شافعی گفته اضطر الناس
بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم الی ابی بکر فلم یجدوا تحت ادیم السماء خیرا من ابی بکر فولوه رقابهم و چندین صحابه
و تابعین گفته اند که صدیق اکبر در قتال مرتدین بچیزی قائم شد که کار انبیا بود و اما اثبات خلافت خلفا بطرق

بسیار وارد واز انجمله احتجاج صحابه بر خلافت صدیق اکبر و این مسلک را عبد الله بن مسعود اختیار نموده است قال عبد الله
ما رأى المسلمون حسناً فهو عند الله حسن و ما رأوه سیئاً فهو عند الله سیئ وقد رأى الصحابة جمیعاً ان یستخلفوا ابا بکر و استخلاف
صدیق اکبر در خلافت فاروق اعظم قال عبد الله بن مسعود افرس الناس ثلثة ابو بکر حین استخلف عمر الحدیث و
اتفاق ناس بر خلافت عمر فاروق بوجهی که هیچکس را دران اشکالی نماند اظهر است ازانکه احتیاج بیان داشته باشد
پس معنی اجماع اینجا هم متحقق شد لیکن بعد از استخلاف و تسلط و هم چنین قصۀ اتفاق بر ذی النورین معلوم و مشهور
است متاخرین اشاعره همین مسلک را اختیار نموده اند و بر همان مسلک اکتفا کرده و از انجمله تفویض امامت صلوة بصدیق
اکبر در ایام مرض در عین وقت استخلاف برین دلیل اعتماد نموده اند و جماعۀ مهاجرین و انصار اذعان آن کرده اند اصل
قصۀ امامت صدیق از متواترات است و استدلال بامامت بر خلافت مستفیض از اکابر فقهای صحابه مثل عمر فاروق
و علی مرتضی و ابن مسعود رضی الله عنهم و قصۀ ذکر امامت در وقت انعقاد خلافت صدیق اکبر و اذعان مخالف و باز
ماندن انصار بسبب همین حدیث صحیح شده است از حدیث ابو بکر صدیق و عمر فاروق و عبد الله بن مسعود و وجه استدلال
اما اجمالاً پس ازانجهت که اکابر صحابه بان استدلال فرموده اند و جمیع امت ان استدلال را تلقی بقبول نموده اند و سبب
الزام مخالف همان دلیل آمد پس اجماع بر صحت استدلال منعقد گشت اما تفصیلاً پس باید دانست که اقامت شخصی
شخص آخر را بر مقام خود گاهی بقول می باشد و گاهی بفعل و میباید که فعل متفهم باشد و افهام در هر طبقه و در
هر زمان مختلف میباشد محترف خلیفه خود را بر دکان می نشاند و مدرس در حلقۀ درس و پادشاهان عجم بر تخت
می نشانند چون در اسلام اشد طاعات صلوة آمد و همیشه آنحضرت صلی الله علیه وسلم امامت میفرمودند تفویض
امامت صلوة بصدیق اکبر دلیل جلی بر استخلاف او آمد و از انجمله حدیث عائشه و عبد الرحمن لقد هممت ان
ادعوا ابا بکر فاعهد الیه و از انجمله خطبۀ آخره که قبل از وفات به پنج شب بوده است روانا جماعة من الصحابة منهم
ابن مسعود و ابو سعید و جندب بن عبد الله و ابو هریرة و غیرهم ابو عمر صاحب استیعاب این طریقه اختیار نموده است
و بران اعتماد کرده و از انجمله رویاهای بسیار که آنحضرت صلی الله علیه وسلم دیده اند یا صحابه بحضور آنحضرت عرض
کرده اند و تعبیر جمله آنها خلافت خلفا بوده است و آنهمه تفسیر آیۀ استخلاف است و آیۀ تمکین فی الارض یکی
رؤیا قلیب روایها ابو هریرة و ابن عمر دیگر رؤیا وزن در حدیث ابو بکره ثقفی شخصی دیده است و آنحضرت صلی الله
علیه وسلم تعبیر فرموده اند بخلافت و عرفجه و جماعه روایت کرده اند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خود دیده
و در نیست که هر دو صورت واقع شده باشد سوم حدیث نوط بعضهم ببعض من حدیث جابر چهارم رویا دلو من حدیث
سمرة بن جندب پنجم رویا ظلة و حبل که از آسمان فرود آمد من حدیث ابی هریرة و ابن عباس ششم
مرسل حسن بصری و از انجمله تعریض جلی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بخلافت خلفای ثلثه بحواله اموری
که تعلق به بیت المال دارد باین بزرگان حدیث جبیر بن مطعم ان امرأة اتت رسول الله صلی الله علیه وسلم
اخرجه الشیخان قال الشافعی وفیه دلیل علی خلافة ابی بکر و حدیث انس بعثنی بنو المصطلق و حدیث سهل بن

ابی حثمة بایع اعرابی النبی صلی الله علیه وسلم وحدیث انس بریدة قریباً من معناه وازانجمله تعریض جلی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بخلافت خلفای ثلثه ببعض خواص خلافت خاصه ودرحق این بزرگان حدیث ابی ذر فی قصة تسبیح الحصیات
فی ایدی الخلفاء الثلثة علی الترتیب وحدیث انس نحوا من ذلک وحدیث ابی الدرداء فی امره صلی الله علیه وسلم
للصدیق بالخطبة ثم امره لعمر بالخطبة وحدیث ابی موسی الاشعری فی قصة الحائط وازانجمله فرمودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خلفای ثلثه را که هم الخلفاء فی قصة تاسیس المسجد من حدیث عائشة وسفینة وازانجمله احادیث
داله بر معامله منتظر الامارة وقتیکه خلافت برای ایشان منعقد شد دلالت نمود بر صحت خلافت ایشان حدیث علی
مرتضی وحذیفه ان تؤمروا ابابکر الحدیث وحدیث حذیفه وغیره لاغنی لی عنهما هما من الدین بمنزلة السمع والبصر وفی
لفظ بمنزلة الرأس من الجسد وحدیث ابی سعید خدری وأما وزیرای فی الارض فابوبکر وعمر وازانجمله احادیث داله بر آنکه
ترتیب دولت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین طریق خواهد بود که نبوة ورحمة ثم خلافة ورحمة وفی لفظ خلافة
علی منهاج النبوة ثم یکون ملکا عضوضا ودرخارج بعد زمان نبوت خلافت خلفا حاصل شد وبعد ازان ملک عضوض
پس دانسته شد که خلافت ایشان خلافة علی منهاج النبوة است وخلافت ورحمت است از حدیث ابوعبیده ومعاذ بن
جبل وحذیفه وغیر ایشان وازانجمله اخبار آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآنکه خیر الناس قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین
یلونهم ثم ینشأ قوم تسبق ایمانهم شهادتهم وشهادتهم ایمانهم بروایة جماعة عظیمة منهم عمر وابن مسعود وعمران و
حذیفة وغیرهم قرن اول زمان آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم از هجرت تا وفات وقرن ثانی زمان شیخین و
قرن ثالث زمان ذی النورین بعد ازان اختلافها پدید آمد وفتنها ظاهر گردیدند تفصیل این اجمال آنکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فتنه که بعد مقتل حضرت عثمان بظهور پیوست در احادیث متواتره متکثرة الطرق بیان
فرمودند چنانکه عن قریب مذکور میگردد وماقبل آنرا بوجوه متعدده از صفات مدح مخصوص گردانیدند ومابعد آن را
بانواع بسیار از صفات ذم نکوهیدند چون ملاحظه آنهمه طرق نمائیم مختلف اند در تعبیر ومتحد اند در اصل مقصود
حدس قوی بهم رسید که مراد از قرون ثلثه تفصیل همان مدت است وتقسیم لقرون ثلثه ومدح آن قرون نیست الا
باعتبار کمال مدبران آن قرون وقائمان بالامر در آنها وباعتبار شیوع اعمال خیر وظهور دولت اسلامیه وانجاز
موعود الله عزوجل در ظهور دین حق وازانجمله احادیث داله بر آنکه ملت اسلامیه افشو ونمای خواهد بود تا غایتی بعد ازان
متناقص شدن گیرد مثل حدیث علقمة بن کرز وحدیث یکون ثنیا ثم رباعیا ثم سدیسا ثم بازلا الی غیر ذلک وهمچنین مشاهده
افتاد در خارج که تا زمان حضرت عثمان اسلام متزاید بود بعد ازان متناقص دانسته شد که خلافت ایشان خلافت راشده
متشبه بها است وازانجمله حدیث ابن مسعود تدور رحی الاسلام لست وثلثین سنة بعد ازان بظهور فتنه عظیمه انذار فرمودند
که فان یهلکوا فسبیل من قد هلک پس دوران رحی الاسلام دلالت میکند بر استقامت امور وغلبه او بر معاندان
وکثرت فتوح وآن معنی خلافت راشده است پس خلافت این عزیزان خلافت راشده آمد وازانجمله حدیث ابی هریرة
الخلافة بالمدینة والملک بالشام ازینجا دانسته شد که خلافت راشده بمدینه خواهد بود ودرخارج غیر خلفای ثلثه

در مدینه اقامت نمودند و از انجمله احادیث دالّه بر آنکه عمر بن الخطاب غلق فتنه است و نگاهبان امت از فتن مثل
حدیث حذیفه و آن اصحّ این باب است و حدیث عبد الله بن سلام و امثال آن در و غیر ایشان و در خارج همچنان واقع
شد که در زمان حضرت عمر هیچ فتنه برنخاست و این بشارة است بخلافت راشده عمر بن الخطاب و از انجمله احادیث داله
بر آنکه حضرت عثمان در وقت فتنه بر حق باشد و مخالفان او بر باطل و در طرق این احادیث کثرت است از مسند ابن
عمر و عبد الله بن حواله و مرة بن کعب و کعب بن عجره و ابوهریره و حذیفه و عائشه و غیر ایشان و حضرت عثمان هنگام
فتنه خلیفه بود و مخالفان او نزع خلافت او میخواستند پس خلافت او عند الله و عند رسوله ثابت بود و از انجمله احادیث
داله بر لوازم خلافت خاصه با کثرت آن و تشعب طرق آن و استدلال باین لوازم دو صورت دارد یکی آنکه معنی خلافت
خاصه منقح کنیم و معانی که خلافت خاصه بآن از خلافت عامه صحیحه و خلافت جابره متمیز شود بشناسیم باز هر یکی را از آن
معانی بادله متکاثره در خلفا اثبات نمائیم و این صورت بالقطع دلالت میکند بر مقصود و صورت دیگر آنکه بر بعض لوازم اکتفا
نمائیم و آنرا با دلهٔ او در خلفا اثبات کنیم و هر لازمی را دلیلی علیحده تقریر نمائیم و اکثر صحابه و تابعین باین نوع سلوک کرده
اند و حقیقت خلافت خلفا باین مسلک شناخته و این آثار محتمل دو وجه است یکی آنکه بعض را ذکر کردند و بعض آخر را
حذف نمودند اعتمادا علی ما هو معلوم عندهم چنانکه در بعض اوقات از مقدمتی الدلیل یکی را ذکر کنند و از دیگری
سکوت ورزند و حینئذ اصل استدلال تمام باشد و در تقریر مسامحتی بکار برده باشند و وجه دیگر آنکه غرض ایشان استدلال
باشد بیک لازم فقط چون هر یکی مناسبت است با اصل غرض و مظنه مطلوب و حینئذ دلیل ظنی باشد یا خطابی پس جمعی
از صحابه بسوابق اسلامیه فقط استدلال کردند و جمعی به بشارة بالجنة فقط و جمعی بآنکه حضرت صدیق و فاروق معامله
منتظر الامارة میفرمودند و ازین قبیل است استدلال بقول حضرت عائشه لو کان رسول الله صلی الله علیه وسلم مستخلفا
لاستخلف ابابکر ثم عمر و جمعی بآنکه خلفا را در شرع وصف سابقین مقربین اثبات نموده اند و ازین قبیل است استدلال شیخ
محی الدین بن عربی بر خلافت راشده عمر فاروق اعظم باین مضمون که حقیقت نبوت وحی و عصمت است و حقیقت خلافت نبوت وجود نمونه از هر یکی
در خلیفه آنحضرت صلی الله علیه وسلم چون فرمودند که فاروق محدّث است و سکینه بر زبان او نطق مینماید و فرمودند
که شیطان از ظل فاروق میگریزد و اثبات کردند خلافت نبوت او را و جمعی بافضلیت هر یکی که ماخوذ از حدیث وزن است
و از حدیث کنا نخیّر و درین مسلک کثرتی است که در احصا نیاید و متفطن لبیب تواند از کلام ما طرق بسیار پیدا
کردن فلا نطوّل الکلام **فصل پنجم** در تقریر فتنی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان فرموده اند که بعد انقضاء
ایام خلافت خاصه بظهور رسید و آن مشتمل است بر دو مقصد یکی بیان فتنه که متصل بانقضاء خلافت خاصه پیش آمد
دوم بیان فتن دیگر که تا قیام قیامت پیدا شود **مقصد اول** باید دانست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث
متواتره بالمعنی افاده فرمودند که حضرت عثمان مقتول خواهد شد و نزدیک بقتل او فتنه عظیمه خواهد برخاست که تغیر
اوضاع در رسوم مردم کند و بلای آن مستطیر باشد زمانی که پیش از آن فتنه است آنرا باوصاف مدح ستودند و ما بعد آن
را باوصاف ذم نکوهیدند و استقصا نمودند در بیان آن فتنه تا آنکه مطابقت موصوف بر آنچه واقع شد متیقن

فردی مخفی نماند و بابلغ بیان وافصح ساختند که انتظام خلافت خاصه بآن فتنه منقطع خواهد شد و بقیهٔ برکات ایام نبوت روی باختفا خواهد آورد و این معنی را تا بحدی ایضاح کردند که پرده از روی کار برخاست و حجة الله بتوفیق آن قائم شد و آن خبر در خارج متحقق گشت بآنوجه که حضرت مرتضی با وجود رسوخ قدم در سوابق اسلامیه و فور واجتماع شروط خلافت خاصه انعقاد بیعت برای او و وجوب انقیاد رعیت فی حکم الله نسبت او متمکن نشد در خلافت و در اقطار ارض حکم او نافذ نگشت و تمامهٔ مسلمین تحت حکم او سر فرو دنیاوردند و جهاد در زمان او رضی الله عنه بالکلیه منقطع شد و افتراق کلمهٔ مسلمین بظهور پیوست و ایتلاف ایشان بعدم کشید و مردم بحروب عظیمه با وی پیش آمدند و دست او را از تصرف ملک کوتاه ساختند و هر روز دائرهٔ سلطنت او لاسیما بعد تحکیم تنگ تر شدن گرفت تا آنکه در آخر بجز کوفه و ما حول آن چیزی برای ایشان صافی نماند و هر چند این خلیفه در صفات کاملهٔ نفسانیهٔ ایشان خللی نینداخت لیکن مقاصد خلافت عملی و جهها متحقق نگشت و بعد حضرت مرتضی چون معاویه بن ابی سفیان متمکن شد و اتفاق ناس بر وی بحصول پیوست و فرقت جماعت مسلمین از میان برخاست وی سوابق اسلامیه نداشت و لوازم خلافت خاصه در وی متحقق نبود و بعد از ان پادشاهان دیگر از مرکز حق دورتر افتادند کما لایخفی پس خبر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بانقطاع خلافت خاصه و منتظم نافذه از ینجهت متحقق

اما آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم اخبار فرمودند بمقتول شدن حضرت عثمان و آنکه او برحق خواهد بود و پس ثابت است بطرق بسیار عن ابن عمر ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم فتنة فقال يقتل هذا فيها مظلوما اخرجه الترمذی و عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال یا عثمان لعل الله يقمصك قميصا فان ارادوك على خلعه فلا تخلعه لهم اخرجه الترمذی و عن مرة بن كعب و عبد الله بن حوالة و كعب بن عجرة و الفاظهم متقاربة ذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم فتنة فقربها فمر رجل مقنع رأسه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا يومئذ على الهدى فوثبت فاخذت بضبعي عثمان فاستقبلت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت هذا قال هذا و هذا لفظ ابن ماجة من حديث كعب بن عجرة و اخرجه الترمذی و الحاكم عن آخرين قريبا منه و فی حديث ابی هريرة ستكون فتنة و اختلاف او اختلاف و فتنة قالوا فما تامرنا قال عليكم بالامير و اصحابه و اشار الى عثمان و من حديث عثمان يوم الدار ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد عهد الی عهدا و انا صابر عليه و فی حديث ابی موسى لعثمان و بشره بالجنة على بلوى تصيبه اما تعیین زمان این فتنه پس در حدیث ابن مسعود آمده قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رحى الاسلام ستزول لخمس و ثلثين او ست و ثلثين او سبع و ثلثين سنة فان يهلكوا فسبيل من قد هلك و ان يقم لهم دينهم يقم سبعين سنة قال عمر رضی الله عنه يا نبی الله بما مضى او بما بقى قال لا بل بما بقى و مضمون این حدیث در خارج ظهور یافت زیرا که در سن خمس و ثلثین حضرت عثمان مقتول شد و امر جهاد بر هم خورد و باز در زمان معاویه بن ابی سفیان امر جهاد قائم گشت و از ان تاریخ بعد هفتاد سال دولت بنی امیه متلاشی شد اما تعیین جهتی که این فتنه آنجا خواهد بود پس در حدیث ابن عمر و جماعه من الصحابة و هذا حدیث مستفیض الا ان الفتنة ههنا حيث يطلع قرن الشيطان و در خارج هم چنان واقع شد فتنهائی که بعد قتل حضرت عثمان پیدا شد همه در عراق بوده است و آن مشرقی مدینه است و اما تعیین صورت

و صفت فتنه اخرج الترمذی عن حذیفة بن الیمان ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال والذی نفسی بیده لا تقوم
الساعة حتی تقتلوا امامکم وتجتلدوا باسیافکم ویرث دنیاکم شرارکم هذا حدیث حسن واخرج احمد عن ابن عون
الانصاری ان عثمان قال لابن مسعود ویحک انی قد سمعت وحفظت ولیس کما سمعت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم
قال سیقتل امیر وینتزی منتز وانی انا المقتول ولیس عمر انما قتل عمر واحد وانه یجتمع علی وذکر ابو عمر
زرارة بن عمرو قص علی النبی صلی الله علیه وسلم رؤیاه فقال رایت نارا خرجت من الارض فحالت بینی وبین
ابن لی یقال له عمرو وهی تقول لظی لظی بصیر واعمی فقال النبی صلی الله علیه وسلم فی تعبیره اما النار فهی فتنة تکون
بعدی قال وما الفتنة یا رسول الله قال یقتل الناس امامهم ویشتجرون اشتجار اطباق الرأس وخالف بین اصابعه
دم المؤمن عند المؤمن احلی من الماء یحسب المسیء انه محسن ان مت ادرکت ابنک وان مات ابنک ادرکتک قال
فادع الله ان لا تدرکنی فدعا له اما تعیین جمعی که تهییج این فتنه خواهند کرد فقد اخرج الحاکم من حدیث ابن مسعود رفعه
احذرکم سبع فتن تکون من بعدی وعدّدها فتنة تقبل من المدینة قال الراوی فکانت فتنة المدینة من قبل طلحة
والزبیر بازا آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان فرمودند که جمعی که خلافت ایشان منتظم شود و بعد از ایشان منقطع گردد
چند شخص خواهند بود و اسامی ایشان چیست فی حدیث ابی هریرة وابن عباس فی رؤیا رجل رأی فیها ظلة تنطف
سمنا وعسلا وسببا واصلا من السماء الی الارض فاخذ به النبی صلی الله علیه وسلم فعلا ثم رجل آخر ثم رجل آخر
ثم انقطع بالثالث ثم وصل له فعبره الصدیق بما یدل علی ابتلاء الثالث واخرج ابو داود عن الحسن عن ابی بکرة ان
النبی صلی الله علیه وسلم قال ذات یوم من رأی منکم رؤیا فقال رجل انا رایت کان میزانا نزل من السماء فوزنت
انت وابو بکر فرجحت انت بابی بکر ووزن ابو بکر وعمر فرجح ابو بکر ووزن عمر وعثمان فرجح عمر ثم رفع المیزان فراینا الکراهیة
فی وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرج ابو داود عن سمرة بن جندب ان رجلا قال یا رسول الله کان دلوا دلی
من السماء فجاء ابو بکر فاخذ بعراقیها فشرب شربا ضعیفا ثم جاء عمر فاخذ بعراقیها فشرب حتی تضلع ثم جاء عثمان فاخذ
بعراقیها فشرب حتی تضلع ثم جاء علی فاخذ بعراقیها فانتشطت وانتضح علیه منها شیء وعن سهل بن ابی حثمة قال
بایع اعرابی النبی صلی الله علیه وسلم فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی الله علیه وسلم فاسأله ان اتی علیه اجله
من یقضیه فاتی الاعرابی النبی صلی الله علیه وسلم فسأله فقال یقضیک ابو بکر فخرج الی علی فاخبره فقال ارجع
فاسأله ان اتی علی ابی بکر اجله من یقضیه فاتی الاعرابی النبی صلی الله علیه وسلم فسأله فقال یقضیک عمر فقال
علی للاعرابی سله من بعد عمر فقال یقضیک عثمان فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی الله علیه وسلم فسله ان اتی
علی عثمان اجله من یقضیه فقال صلی الله علیه وسلم اذا اتی علی ابی بکر اجله وعمر اجله وعثمان اجله فان استطعت ان تموت
فمت واخرج الحاکم عن انس قال بعثنی بنو المصطلق الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقالوا سل لنا رسول الله
صلی الله علیه وسلم الی من ندفع صدقاتنا بعدک قال فاتیته فسألته فقال الی ابی بکر فاتیتهم فاخبرتهم
فقالوا ارجع الیه فاسأله فان حدث بابی بکر حدث فالی من فاتیته فاخبرته فقال الی عمر فقالوا ارجع الیه فسله

فان حدث بعمر حدث فالی من فاتیتہ فسألتہ فقال الی عثمان فاتیتهم فاخبرتهم فقالوا ارجع فسله فان حدث بعثمان
حدث فالی من فاتیتہ فسألتہ فقال ان حدث بعثمان حدث فتبا لکم الدهر فتبا باز آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خبر دادند کہ امت بر حضرت مرتضیٰ جمع نشود و تا الم خاطر مبارک خود تقریر فرمودند اخرج الحاکم عن علی رضی اللہ عنہ
قال ان مما عهد الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان الامة ستغدر بی بعده واخرج الحاکم عن ابن عباس قال
قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لعلی اما انک ستلقی بعدی جهدا قال فی سلامة من دینی قال فی سلامة من دینک
واخرج ابو یعلی عن علی ابن ابی طالب قال بینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخذ بیدی ونحن نمشی فی بعض
سکک المدینة اذ اتینا علی حدیقة فقلت یا رسول اللہ ما احسنها من حدیقة قال لک فی الجنة احسن منها ثم
مررنا باخری فقلت یا رسول اللہ ما احسنها من حدیقة قال لک فی الجنة احسن منها حتی مررنا بسبع حدائق کل
ذلک اقول ما احسنها ویقول لک فی الجنة احسن منها فلما خلا له الطریق اعتنقنی ثم اجهش باکیا قال قلت یا رسول اللہ
ما یبکیک قال ضغائن فی صدور اقوام لا یبدونها لک الا من بعدی قلت یا رسول اللہ فی سلامة من دینی قال فی
سلامة من دینک واخرج احمد عن علی حدیثا فی آخره وان تؤمروا علیا ولا اراکم فاعلین تجدوه هادیا مهدیا
یاخذ بکم الطریق المستقیم واخرج الطبرانی عن جابر بن سمرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی انک
مؤمر مستخلف وانک مقتول وان هذه مخضوبة من هذه یعنی لحیته من راسه باز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای قعود
ازان فتنہ فرمودند و در بنیاب تاکید تمام نمودند و فرمودند شمشیرها را دران فتنہ بشکنید وزہ کمانہا قطع کنید
من حدیث سعد بن ابی وقاص قال عند فتنة عثمان بن عفان اشهد ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انها
ستکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم والقائم خیر من الماشی والماشی خیر من الساعی قال قلت افرایت ان
دخل علی بیتی وبسط یده الی لیقتلنی قال کن کابن آدم ومن حدیث ابی موسی انه قال فی الفتنة کسروا فیها
قسیکم وقطعوا فیها اوتارکم والزموا فیها اجواف بیوتکم وکونوا کابن آدم ومن حدیث ام مالک البهزیة ذکر رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فتنة فقربها قالت قلت یا رسول اللہ من خیر الناس فیها قال رجل فی ماشیته یؤدی
حقها ویعبد ربه ورجل آخذ براس فرسه یخوف العدو ویخوفونه ومن حدیث اهبان بن صیفی حین دعاه علی الی
الخروج معه ان خلیلی وابن عمک عهد الی اذا اختلف الناس ان اتخذ سیفا من خشب ومن حدیث خباب بن الارت
عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انه ذکر فتنة القاعد فیها خیر من القائم والقائم فیها خیر من الماشی والماشی
فیها خیر من الساعی فان ادرکت ذلک فکن عبد اللہ المقتول ولا تکن عبد اللہ القاتل ومن حدیث عبد اللہ بن مسعود
عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تکون فتنة المضطجع فیها خیر من القاعد والقاعد فیها خیر من القائم والقائم
خیر من الماشی والماشی خیر من الراکب والراکب خیر من المجری قلت یا رسول اللہ ومتی ذلک قال ذلک ایام الهرج
حین لا یامن الرجل جلیسه قلت فبم تامرنی ان ادرکت ذلک الزمان قال اکفف نفسک ویدک وادخل دارک
ومن حدیث ابی هریرة قال ایها الناس اظلتکم فتن کانها قطع اللیل المظلم خیر الناس فیها [illegible]

رأس غنمہ ورجل آخذ برأس فرسہ من وراء الدرب یخیف العدو ویخیفونہ وعن ام مالک البہزیہ) ...

رأس غنمہ ورجل آخذ بن وراء الدرب اخذ بعنان فرسہ یأکل من سیفہ ومن حدیث ابی بکرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا انہا ستکون فتن الا ثم تکون فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم والقائم فیہا خیر من الماشی والماشی فیہا خیر من الساعی فاذا نزلت الا من کان لہ ابل فلیلحق بابلہ ومن کان لہ غنم فلیلحق بغنمہ ومن کانت لہ ارض فلیلحق بارضہ فقال لہ رجل یارسول اللہ ارأیت ان لم یکن لہ ابل ولا غنم ولا ارض قال فلیأخذ حجرا فلیدق بہ علی سیفہ ثم لینج ان استطاع النجاء ثم قال ھل بلغت ثلثا ومن حدیث محمد بن مسلمۃ قلت یارسول اللہ کیف اصنع اذا اختلف المصلون قال تخرج بسیفک الی الحرۃ فتضربہا بہ ثم تدخل بیتک حتی تأتیک منیۃ قاضیۃ او ید خاطئۃ ومن حدیث وائل بن حجر حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقد رفع رأسہ نحو المشرق وقد حضرہ جمع کثیر ثم رد الیہ بصرہ فقال اتتکم الفتن کقطع اللیل المظلم فشدد امرہا وعجلہ وقبحہ فقلت لہ من بین القوم یارسول اللہ وما الفتن فقال یا وائل اذا اختلف سیفان فی الاسلام فاعتزلہما باز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیریت حال مسلمین پیش از فتنہ وشر حال ایشان بعد فتنہ با فصح بیان ادا فرمودند ودر بیان استقصا نمودند بوجوہ بسیار یکے آنکہ فرمودند تزول رحی الاسلام لخمس وثلثین سنۃ فان یہلکوا فسبیل من قد ہلک پس دوران رحی اسلام عبارت است از وجود جہاد وغلبۂ دین حق بر ادیان کلہا باتلاف نفوس واجتماع جموع بر خیرو ہلاک لفظی ست جامع جمیع انواع شر ورکہ عمدہ آن انقطاع جہاد ووقوع فرقت ست درمیان مسلمین دوم در حدیث ابی ہریرۃ آمدہ الخلافۃ بالمدینۃ والملک بالشام وفی المشکوٰۃ عن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رأیت عمودا من نور خرج من تحت رأسی ساطعا حتی استقر بالشام پس ریاست را بدو قسم تقسیم نمودن ویکی را بخلافت مسمی کردن ودیگر را بملک سیم ما تقدم من حدیث ان ہذا الامر بدأ نبوۃ ورحمۃ ثم یکون خلافۃ ورحمۃ ثم یکون ملکا عضوضا ومن قولہ تعالی وعد اللہ الذین آمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنہم ادل دلیل ست بر تباین حالتین وتغایر منزلتین ودر خارج چنان واقع شد کہ خلفای ثلثہ بمدینہ اقامت نمودند ومن بعد ہیچ بادشاہی بمدینہ متوطن نگشت واگر حال ملک شام واضح تر میخواہی حدیثی دیگر بشنو عن عبد اللہ بن حوالۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابن حوالۃ اذا رأیت الخلافۃ قد نزلت الارض المقدسۃ فقد دنت الزلازل والبلابل والامور العظام والساعۃ یومئذ اقرب من الناس من یدی ہذہ الی رأسک سوم نزع امانت از صدور رجال اخرج البغوی من حدیث حذیفۃ قال حدثنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیثین قد رأیت احدہما وانا انتظر الآخر حدثنا ان الامانۃ نزلت فی جذر قلوب الرجال ثم نزل القرآن فقرأوا من القرآن وعلموا من السنۃ ثم حدثنا عن رفعہا قال یرفع الامانۃ فینام الرجل ثم یستیقظ وقد رفعت الامانۃ من قلبہ ویبقی اثرہا کالوکت او کالمجل کجمر دحرجتہ علی رجلک فتراہ منتبرا ولیس فیہ شئی حتی یقال ان فی بنی فلان رجلا امینا ولقد اتی علی زمان وما ابالی ایکم بایعت لئن کان مسلما لیردنہ علی اسلامہ ولئن کان نصرانیا لیردنہ علی ساعیہ فاما الیوم لم اکن ابایع منکم الا فلانا وفلانا شک نیست کہ اشارہ کردن حذیفہ اختلال امانت را بعد ہمین فتنہ مستطیرہ بود است نہایت ظہور کذب خصوصا در حدیث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وآثار سلف صالح فی خطبۃ عمر رضی اللہ عنہ بالجابیۃ

عہ بلبلۃ بلبال ج ...

عہ الوکت نقطۃ فی الشی غیر لونہ والمجل یکون الیہم ونفطۃ غلظ الجلد ... یعنی الناس ان قرنہ ولیس فیہ شئی وجمر دحرجتہ ... محذوف ... اعادہ ... سخط القلب ۱۲

عن النبی صلی الله علیه وسلم أوصیکم بأصحابی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یفشو الکذب حتی یحلف الرجل ولا یستحلف
ویشهد الرجل ولا یستشهد اخرج مسلم عن ابی هریرة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال سیکون فی آخر امتی
اناس یحدثونکم بما لم تسمعوا انتم ولا آباؤکم فایاکم وایاهم واخرج مسلم عن مجاهد قال جاء بشیر بن کعب العدوی الی ابن عباس
فجعل یحدث ویقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم قال فجعل ابن عباس لا یأذن لحدیثه ولا ینظر الیه فقال یا ابن عباس
مالی لا اراک تسمع لحدیثی احدثک عن رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا تسمع فقال ابن عباس انا کنا مرة اذا سمعنا رجلا
یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ابتدرته ابصارنا واصغینا الیه باذاننا فلما رکب الناس الصعبة والذلول لم نأخذ
من الناس الا ما نعرف وشک نیست که اول عصری که ابن عباس کذب را وصدق وصف نموده است میز این فتنه بوده وآخر آن که
بوصف رکبوا الصعب والذلول بیان کرده است بعد وقوع این فتنه است واکثر این کذب در عراق شیوع یافت در احادیث
حضرت مرتضی مرفوعها وموقوفها اخرج مسلم عن ابی اسحق قال لما احدثوا تلک الاشیاء بعد علی قال رجل من اصحاب
علی قاتلهم الله ای علم افسدوا واخرج مسلم عن ابی بکر بن عیاش قال سمعت المغیرة یقول لم یکن یصدق علی علی
فی الحدیث عنه الا من اصحاب عبد الله بن مسعود واخرج مسلم عن ابن ابی ملیکة قال کتبت الی ابن عباس اسأله
ان یکتب لی کتابا ویخفی عنی فقال ولد ناصح انا اختار له الامور اختیارا واخفی عنه قال فدعا بقضاء علی رضی الله عنه
فجعل یکتب منه اشیاء ویمر به الشیء فیقول والله ما قضی بهذا علی الا ان یکون ضل واخرج مسلم عن طاوس قال
اُتی ابن عباس بکتاب فیه قضاء علی فمحاه الا قدر واشار سفیان بن عیینة بذراعه واخرج مسلم عن سالم بن عبد الله
بن عمر قال یا اهل العراق ما اسألکم عن الصغیرة وارکبکم للکبیرة سمعت ابی عبد الله بن عمر یقول سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول ان الفتنة تجیء من ههنا واومی بیده نحو المشرق من حیث یطلع قرنا الشیطان وانتم یضرب بعضکم
رقاب بعض وانما قتل موسی الذی قتل من آل فرعون خطأ فقال عز وجل وقتلت نفسا فنجیناک من الغم وفتناک فتونا
ولهذا ابو اسحق سبیعی وامثال او از علمای کوفه که در حفظ احادیث حضرت مرتضی جد بلیغ دارند اخذ حدیث نمیکردند از
لشکریان حضرت مرتضی بلکه از اصحاب عبد الله بن مسعود ولهذا السبب بعینه اهل مدینه از اهل عراق احتراز نمودند قال
مالک لم نأخذ عنهم اولنا فلا نأخذ عنهم آخرنا وآنهمه بجهت آنست که قبل جمع احادیث بلاد وتمییز رجال وضبط
احوال رواة علی ما ینبغی این راه احتیاط گرفتند وترک آن احادیث نمودند بالمرة وبحدیث اهل مدینه وفتواهای ایشان
اکتفا کردند چون امام شافعی وامام احمد پیدا شدند واحادیث بلاد مجموع گشت ودر بحث احوال رواة تمکن شد پس
حدیث ثقات ضابطین اخذ نمودند بشرط اتصال وتسمیه رواة واحادیث مرسله واخبار مبهمین ومتهمین ترک کردند وجمهور
اهل حدیث همان راه اختیار نمودند وهمین سبب اهل حدیث واهل رأی از هم ممتاز شدند وهمچنین تعمق کردند در تجوید قرآن
زیاده از آنچه بر زبان عرب جاری بود واکتفا بر قراءة وعدم تعمق در آن اخرج ابو داود عن جابر بن عبد الله قال
خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم ونحن نقرأ القرآن وفینا الاعرابی والعجمی فقال اقرءوا فکل حسن وسیجیء اقوام
یقیمونه کما یقام القدح یتعجلونه ولا یتأجلونه واخرج ابو داود عن سهل بن سعد [illegible]

صلی اللہ علیہ وسلم ونحن نقترئ فقال الحمد للہ کتاب اللہ واحد وفیکم الاحمر وفیکم الابیض وفیکم الاسود اقرؤہ قبل
ان یقرأہ اقوام یقیمونہ کما یقوم السہم یتعجلونہ ولا یتأجلونہ واخرج البغوی عن عبد اللہ بن مسعود انہ قال لانسان
انک فی زمان قلیل قراؤہ کثیر فقہاؤہ یحفظ فیہ حدود القران وتضیع حروفہ قلیل من یسأل کثیر من یعطی یطیلون
فیہ الصلوٰۃ ویقصرون فیہ الخطبۃ یبدؤن فیہ باعمالہم قبل اہوائہم وسیأتی علی الناس زمان کثیر قراؤہ قلیل
فقہاؤہ یحفظ فیہ حروف القران وتضیع حدودہ کثیر من یسأل قلیل من یعطی یطیلون فیہ الخطبۃ ویقصرون الصلوٰۃ
یبدؤن باہوائہم قبل اعمالہم ششم تعمق مردم در تاویلات متشابہ قران اخرج الدارمی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا
قالت تلا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہو الذی انزل علیک الکتاب منہ آیات محکمات ہن ام الکتاب واخر متشابہات
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا رأیتم الذین یتبعون ما تشابہ منہ فاحذروہم واخرج الدارمی عن سلیمان
بن یسار ان رجلا یقال لہ صبیغ قدم المدینۃ فجعل یسأل عن متشابہ القران فارسل الیہ عمر وقد اعد لہ عراجین النخل
فقال من انت قال انا عبد اللہ صبیغ فاخذ عمر عرجونا من تلک العراجین فضربہ فقال انا عبد اللہ عمر فجعل لہ ضربا حتی
دمی رأسہ فقال یا امیر المؤمنین حسبک قد ذہب الذی کنت اجد فی رأسی واخرج الدارمی عن عمرو بن الاشج ان
عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ قال انہ سیأتی ناس سیجادلونکم بشبہات القران فخذوہم بالسنن فان اصحاب السنن اعلم
بکتاب اللہ ہفتم تعمق مردم در مسائل فقہیہ وتکلم بر صور مفروضہ کہ ہنوز واقع نشدہ است وسابق ائمہ را جائز نمیداشتند
واستراع فقہا در فتوی بغیر مبالات وسابق از فتوی ہیبت بسیار میخوردند اخرج الدارمی عن وہب بن عمرو الجمحی ان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا تعجلوا بالبلیۃ قبل نزولہا فانکم ان لا تعجلوہا قبل نزولہا لا ینفک المسلمون وفیہم اذا ہی
نزلت من اذا قال وفق وسدد وانکم ان تعجلوہا تختلف بکم الاہواء فتأخذوا ہکذا وہکذا واشار بین یدیہ وعن
یمینہ وعن شمالہ اخرج الدارمی عن طاؤس قال قال عمر علی المنبر احرج باللہ علی رجل سأل عما لم یکن فان اللہ
قد بین ما ہو کائن واخرج الدارمی عن ابن عمر سألہ رجل عن شیئ فقال لا تسأل عما لم یکن فانی سمعت عمر بن الخطاب
یلعن من سأل عما لم یکن واخرج الدارمی عن الزہری قال بلغنا ان زید بن ثابت الانصاری کان یقول اذا سئل
عن الامر اکان ہذا فان قالوا نعم قد کان حدث فیہ بالذی یعلم والذی یری وان قالوا لم یکن قال فذروہ حتی
یکون واخرج الدارمی عن عامر الشعبی قال سئل عمار بن یاسر عن مسئلۃ فقال ہل کان ہذا بعد قالوا لا قال دعونا حتی
یکون فاذا کان تجشمناہا لکم واخرج الدارمی عن مسروق قال کنت امشی مع ابی بن کعب فقال فتی یا عماہ ما تقول
فی کذا وکذا قال یا ابن اخی اکان ہذا قال لا قال فاعفنا حتی یکون واخرج الدارمی عن سعید بن جبیر قال ما رأیت
قوما کانوا خیرا من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما سألوہ الا عن ثلث عشرۃ مسئلۃ حتی قبض کلہن فی القران
منہن یسألونک عن الشہر الحرام ویسألونک عن المحیض قال ما کانوا یسألون الا عما ینفعہم واخرج الدارمی عن عبادۃ
بن نسی وسئل عن امرأۃ ماتت مع قوم لیس لہا ولی فقال ادرکت اقواما ما کانوا یشددون تشدیدکم ولا
یسألون مسائلکم واخرج الدارمی عن عطاء بن السائب قال سمعت عبد الرحمن بن ابی لیلی یقول لقد ادرکت

في هذا المسجد عشرين ومائة من الانصار ما منهم من احد يحدث بحديث الا ودّ ان اخاه كفاه الحديث ولا يسأل عن
فتيا الا ودّ ان اخاه كفاه الفتيا واخرج الدارمي عن داود قال سألت الشعبي كيف كنتم تصنعون اذا سئلتم قال
على الخبير وقعت كان اذا سئل الرجل قال لصاحبه افتهم فلا يزال حتى يرجع الى الاول واخرج الدارمي
عن ابن المنكدر قال ان العالم يدخل فيما بين الله وبين عباده فليطلب لنفسه المخرج واخرج الدارمي عن مسعر
قال اخرج الي معن بن عبد الرحمن كتابا فحلف لي بالله انه خط ابيه فاذا فيه قال عبد الله والذي لا اله الا هو
ما رأيت احدا كان اشد على المتنطعين من رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا رأيت احدا كان اشد عليهم من ابي بكر
رضي الله عنه واني لارى عمر رضي الله عنه كان اشد خوفا عليهم او لهم ؛ هشتم فاش شدن سوالات مردم در الهيات تا آنكه
گويند من خلق الله و آن معنی در زمان ابوهريره متحقق شد اخرج مسلم من حديث محمد بن سيرين عن ابي هريرة عن النبي
صلى الله عليه وسلم قال لا يزال الناس يسئلونكم عن العلم حتى يقولوا هذا الله فمن خلق الله قال وهو آخذ بيد رجل
فقال صدق الله ورسوله قد سألني اثنان وهذا الثالث او قد سألني واحد وهذا الثاني واخرج مسلم من حديث
ابي سلمة عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزالون يسئلونك يا ابا هريرة حتى يقولوا هذا الله
فمن خلق الله قال فبينا انا في المسجد اذ جاءني ناس من الاعراب فقالوا يا ابا هريرة هذا الله فمن خلق الله قال فاخذ حصى
بكفه فرماهم ثم قال قوموا صدق خليلي ؛ نهم فاش شدن اخبار بني اسرائيل و روايت آن از اهل كتاب و آن اول علم
بيگانه است كه با علوم دينيه مختلط شد اخرج الدارمي عن جابر ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه اتى رسول الله صلى الله
عليه وسلم بنسخة من التوراة فقال يا رسول الله هذه نسخة من التوراة فسكت فجعل يقرأ و وجه رسول الله صلى الله عليه
وسلم يتغير فقال ابو بكر رضي الله عنه ثكلتك الثواكل ما ترى بوجه رسول الله صلى الله عليه وسلم فنظر عمر الى وجه
رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اعوذ بالله من غضب الله ومن غضب رسوله رضينا بالله ربا وبالاسلام دينا و
بمحمد صلى الله عليه وسلم نبيا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم والذي نفس محمد بيده لو بدا لكم موسى فاتبعتموه وتركتموني
لضللتم عن سواء السبيل ولو كان حيا وادرك نبوتي لاتبعني واخرج البخاري عن عبد الله بن عباس انه قال يا معشر
المسلمين كيف تسألون اهل الكتاب عن شيء وكتابكم الذي انزل الله على نبيكم صلى الله عليه وسلم احدث الاخبار
بالله محضا لم يشب وقد حدثكم الله ان اهل الكتاب قد بدلوا من كتب الله وغيروا وكتبوا بايديهم الكتب قالوا هو من
عند الله ليشتروا بذلك ثمنا قليلا ولا ينهاكم ما جاءكم من العلم عن مسألتهم فلا والله ما رأينا رجلا منهم يسألكم عن
الذي انزل عليكم ؛ دهم اختراع اوراد و احزاب بنيت تقرب الى الله عز وجل زياده بر سنت ماثوره و التزام
مستحبات مانند التزام واجبات و ظهور دواعی نفس در دعوت مردمان بآن اخرج الدارمي عن الحكم بن المبارك انا
عمرو بن يحيى قال سمعت ابي يحدث عن ابيه قال كنا نجلس على باب عبد الله بن مسعود قبل صلاة الغداة فاذا خرج
مشينا معه الى المسجد فجاءنا ابو موسى الاشعري فقال اخرج اليكم ابو عبد الرحمن بعد قلنا لا فجلس معنا حتى خرج
فلما خرج قمنا اليه جميعا فقال له ابو موسى يا ابا عبد الرحمن اني رأيت في المسجد آنفا امرا انكرته ولم ار والحمد لله

سختی کنندگان

الا خيرا قال فما هو فقال ان عشت فستراه قال رايت في المسجد قوما حلقا جلوسا ينتظرون الصلوة في كل حلقة رجل وفي ايديهم حصا فيقول كبروا مائة فيكبرون مائة ويقول هللوا مائة فيهللون مائة ويقول سبحوا مائة فيسبحون مائة قال فماذا قلت لهم قال ما قلت لهم شيئا انتظار رايك و انتظار امرك قال افلا امرتهم ان يعدوا سيئاتهم وضمنت لهم ان لا يضيع من حسناتهم ثم مضى ومضينا معه حتى اتى حلقة من تلك الحلق فوقف عليهم فقال ما هذا الذي اراكم تصنعون قالوا يا ابا عبد الرحمن حصى نعد به التكبير والتهليل والتسبيح قال فعدوا سيئاتكم فانا ضامن ان لا يضيع من حسناتكم شيء ويحكم يا امة محمد صلى الله عليه وسلم ما اسرع هلكتكم هؤلاء صحابة نبيكم صلى الله عليه وسلم متوافرون وهذه ثيابه لم تبل وانيته لم تكسر والذي نفسي بيده انكم لعلى ملة هي اهدى من ملة محمد صلى الله عليه وسلم او مفتتحوا باب ضلالة قالوا والله يا ابا عبد الرحمن ما اردنا الا الخير قال وكم من مريد للخير لن يصيبه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم حدثنا ان قوما يقرؤن القران لا يجاوز تراقيهم وايم الله ما ادري لعل اكثرهم منكم ثم تولى عنهم فقال عمرو بن سلمة راينا عامة اولئك الحلق يطاعنونا يوم النهروان مع الخوارج وفي مصنف ابي بكر بن ابي شيبة قيل لابن عمر تصلي الضحى قال لا قيل صلاها عمر قال لا قيل صلاها ابو بكر قال لا قيل صلاها رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا اخاله وفي شرح السنة كان ابن عمر اذا سئل عن سبحة الضحى فقال لا امر بها ولا انهى عنها ولقد اصيب عثمان وما ارى احدا يصليها وانها لمن احب ما احدث الناس الي واخرج الدارمي عن يزيد بن عميرة قال قال معاذ بن جبل رضي الله عنه تفتح القران على الناس حتى يقراه المراة والصبي والرجل فيقول الرجل قد قرات القران فلم اتبع والله لاقومن به فيهم لعلي اتبع فيقوم به فيهم فلا يتبع فيقول قد قرات القران فلم اتبع وقد قمت به فيهم فلم اتبع لاحتظرن مسجدا لعلي اتبع فيحتظر في بيته مسجدا فلا يتبع فيقول قد قرات القران فلم اتبع وقد قمت به فلم اتبع وقد احتظرت في بيتي مسجدا فلم اتبع والله لاتينهم بحديث لا يجدونه في كتاب الله ولم يسمعوه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي اتبع قال معاذ فاياكم وما جاء به فان ما جاء به ضلالة يا ايها المسلم سابق وعظ وفتوى موقوف بود بر راى خليفه بدون امر خليفه وعظ ميگفتند وفتوى ميدادند واخرا بغير توقف بر راى خليفه وعظ ميگفتند وفتوى ميدادند ودرينوقت مشاوره جماعه صالحين در فتوى موقوف نماند اخرج ابو داود عن عوف بن مالك الاشجعي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يقص الا امير او مامور او مختال واخرج الدارمي عن ابن عون عن محمد قال قال عمر لابن مسعود الم انبا او انبئت انك تفتي ولست بامير ول حارها من تولى قارها واخرج الدارمي عن المسيب بن رافع قال كانوا اذا نزلت بهم قضية ليس فيها عن رسول الله صلى الله عليه وسلم اثر اجتمعوا لها واجمعوا فالحق فيما راوا فالحق فيما راوا وتحقيق انست كه تا زمان حضرت عثمان اختلاف مسائل فقهيه واقع ميشد در محل اختلاف بخليفه رجوع ميكردند وخليفه بعد مشاوره امرى اختيار ميكرد وهمان امر مجمع عليه مى شد وبعد وجود فتنه هر عالمى براى خود فتوى ميداد ودرين زمانه اختلاف واقع شد وانچه شهرستاني در كتاب ملل ونحل گفته كه بعد وفات انحضرت صلى الله عليه وسلم اختلاف پديد امد خطاست اختلاف آن نيست كه دران اثناء مشاوره اقوال متغايره گويند وآخر امرى منقح شود وبرهمان امر اجماع كنند اختلاف انست كه هردو قول مستقر شود

هر یکے بجانب خود کشد و تدم و نبع مخالف خواہد بالجملہ ہمین مفت نوع تغیر در بہترین است کہ علما و عباد و قرا آمد پیدا شد
ومفسدۂ عظیمہ کہ بران مترتب گشت آنست کہ طبقات متاخراین تغیر را ہیئتہا و صفتہا سنت خیال کردند از حیثیت کہ
اصل او ماخوذ از سنت بود و دائمہ قائم نمودند و تارک آن یا منقصر دران آخرج الدارمی عن ابراهیم عن علقمة عن
عبد الله قال کیف انتم اذا لبستکم فتنة یهرم فیها الکبیر و یربو فیها الصغیر اذا ترک منها شیئ قیل ترکت السنة قالوا ومتی
ذلک قال اذا ذهبت علماؤکم و کثرت جهلاؤکم و کثرت قراؤکم و قلت فقهاؤکم و کثرت امراؤکم و قلت امناؤکم والتمست
الدنیا بعمل الآخرة و تفقه لغیر الدین و وازدہم نوع قتال درمیان مسلمین آخرج ابن ماجة من حدیث اسید بن المتشمس قال
حدثنا ابو موسیٰ حدثنا رسول الله صلی الله علیه وسلم ان بین یدی الساعة لهرجاً قال قلت یا رسول الله ما الهرج قال
القتل فقال بعض المسلمین یا رسول الله انا نقتل الآن فی العام الواحد من المشرکین کذا وکذا فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم لیس بقتل المشرکین ولکن یقتل بعضکم بعضا حتی یقتل الرجل جاره وابن عمه وذا قرابته فقال بعض القوم یا
رسول الله ومعنا عقولنا ذلک الیوم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تنزع عقول اکثر ذلک الزمان ویخلف له هباء من
الناس لا عقول لهم ثم قال الاشعری وایم الله انی لاظنها مدرکتی وایاکم وایم الله ما لی ولکم منها مخرج ان ادرکتنا فیما
عهد الینا نبینا صلی الله علیه وسلم الا ان نخرج منها کما دخلنا فیها و آخرج ابن ماجة من حدیث عبد الله بن شداد بن الهاد
عن معاذ بن جبل قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوماً صلوة فاطال فیها فلما انصرف قلنا او قالوا یا رسول الله اطلت
الیوم الصلوة قال انی صلیت صلوة رغبة ورهبة سالت الله عز وجل لامتی ثلثاً فاعطانی اثنتین ورد علی واحدة
سالته ان لا یسلط علیهم عدواً من غیرهم فاعطانیها وسالته ان لا یهلکهم غرقاً فاعطانیها وسالته ان لا یجعل بأسهم بینهم
فردها علی و آخرج ابن ماجة من حدیث ابی قلابة الجرمی عن ابی اسماء الرحبی عن ثوبان مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم
عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال زویت لی الارض حتی رایت مشارقها ومغاربها واعطیت الکنزین الاصفر
والاحمر والابیض یعنی الذهب والفضة وقیل ان ملکک الی حیث زوی لک وانی سالت الله عز وجل ثلثاً ان لا یسلط
علی امتی جوعاً فیهلکهم به عامة وان لا یلبسهم شیعاً ویذیق بعضهم بأس بعض وانه قیل لی اذا قضیت قضاءً فلا مرد
له وانی لن اسلط علی امتک جوعاً فیهلکهم ولن اجمع علیهم من بین اقطارها حتی یفنی بعضهم بعضاً ویقتل بعضهم
بعضا واذا وضع السیف فلن یرفع عنهم الی یوم القیامة وان مما اتخوف علی امتی ائمة مضلین وستعبد قبائل من
امتی الاوثان وستلحق قبائل من امتی بالمشرکین وان بین یدی الساعة دجالین کذابین قریبا من ثلثین کلهم
یزعم انه نبی ولن تزال طائفة من امتی علی الحق منصورین لا یضرهم من خالفهم حتی یاتی امر الله عز وجل و دوازدہم
قتال اشد شدت آن بعد مقتل حضرت ذی النورین ظاہر است از انکہ بہ بیان محتاج باشد سیزدہم شیوع سب سلف صالح
الترمذی فی تعداد علامات القیمة وان لعن آخر هذه الامة اولها و آخرج ابن ماجة من حدیث محمد بن المنکدر عن
جابر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا لعن آخر هذه الامة اولها فمن کتم حدیثاً فقد کتم ما انزل الله عز وجل
و ظاہر است کہ بعد مقتل حضرت عثمان رضی الله عنه اہل شام مبتلا شدند بسب حضرت مرتضی و در سند کہ مذکور است کرده

بشکر حضرت مرتضے نسبت بشیخین ظاہر شد و حضرت مرتضے چندین کس را ہمین گناہ از لشکر اخراج کردند وہمچنین نسبت حضرت عثمان شیوع تمام پیدا کرد وچہارم اسلام فتراق مسلمین اخرج ابن ماجہ من حدیث ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تفرقت الیہود علی احدی وسبعین فرقۃ وتفترق امتی علی ثلث وسبعین فرقۃ واخرج ابن ماجہ من حدیث راشد بن سعد عن عوف بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افترقت الیہود علی احدی وسبعین فرقۃ فواحدۃ فی الجنۃ وسبعون فی النار وافترقت النصاری علی ثنتین وسبعین فرقۃ فاحدی وسبعون فی النار وواحدۃ فی الجنۃ والذی نفس محمد بیدہ لتفترقن امتی علی ثلث وسبعین فرقۃ فواحدۃ فی الجنۃ وثنتان وسبعون فی النار قیل یا رسول اللہ من ہم قال الجماعۃ واخرج ابن ماجہ من حدیث قتادۃ عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان بنی اسرائیل افترقت علی احدی وسبعین فرقۃ وان امتی ستفترق علی ثنتین وسبعین فرقۃ کلہا فی النار الا واحدۃ وہی الجماعۃ پانزدہم ظہور خوارج اخرج الحفاظ ذکر الخوارج من حدیث جماعۃ عظیمۃ من الصحابۃ وہذا حدیث متواتر بالمعنی اخرج ابن ماجہ من حدیث زر عن عبد اللہ بن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخرج فی آخر الزمان قوم احداث الاسنان سفہاء الاحلام یقولون من خیر قول الناس یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیہم یمرقون من الاسلام کما یمرق السہم من الرمیۃ فمن لقیہم فلیقتلہم فان قتلہم اجر عند اللہ لمن قتلہم واخرج ابن ماجہ من حدیث ابی سلمۃ قال قلت لابی سعید الخدری ہل سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یذکر فی الحروریۃ شیئا فقال سمعتہ یذکر قوما یتعبدون یحقر احدکم صلوتہ مع صلوتہم وصومہ مع صومہم یمرقون من الدین کما یمرق السہم من الرمیۃ اخذ سہمہ فنظر فی نصلہ فلم یر شیئا فنظر فی رصافہ فلم یر شیئا فنظر فی قدحہ فلم یر شیئا فنظر فی القذذ فتماری ہل یری شیئا ام لا واخرج ابن ماجہ عن عبد اللہ بن الصامت عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان بعدی من امتی او سیکون بعدی من امتی قوم یقرؤن القرآن لا یجاوز حلوقہم یمرقون من الدین کما یمرق السہم من الرمیۃ ثم لا یعودون فیہ ہم شرار الخلق والخلیقۃ قال عبد اللہ بن الصامت فذکرت ذلک لرافع بن عمرو اخی الحکم الغفاری فقال وانا ایضا قد سمعتہ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واخرج ابن ماجہ عن ابی الزبیر عن جابر بن عبد اللہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالجعرانۃ وہو یقسم التبر والغنائم وہو فی حجر بلال فقال رجل اعدل یا محمد فانک لم تعدل فقال ویلک ومن یعدل بعدی اذا لم اعدل فقال عمر دعنی یا رسول اللہ حتی اضرب عنق ہذا المنافق فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان ہذا فی اصحاب او اصیحاب لہ یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیہم یمرقون من الدین کما یمرق السہم من الرمیۃ واخرج ابن ماجہ من حدیث نافع عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ینشأ نشء یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیہم کلما خرج قرن قطع قال ابن عمر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول کلما خرج قرن قطع اکثر من عشرین مرۃ حتی یخرج فی عراضہم الدجال واخرج ابن ماجہ من حدیث قتادۃ عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخرج قوم فی آخر الزمان او فی ہذہ الامۃ یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیہم او حلوقہم سیماہم التحلیق اذا رایتموہم او اذا لقیتموہم فاقتلوہم شانزدہم ہفتدہم قدریہ ومرجیہ پیدا شدند اخرج ابن ماجہ من حدیث جابر بن عبد اللہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان مجوس ہذہ الامۃ المکذبون باقدار اللہ ان مرضوا فلا تعودوہم

حاشیہ: سیکنی … لکن … ۱۲ — بیکان ۱۲ — حلوقہم ۱۲ — الاعمار ۱۲ — ای لا بالصلوۃ … ۱۲ — … دیدن طلب جمع … ۱۲ — … قطع و ہلاک ۱۲ — … عوارض معارضہ …

وان ماتوا فلا تشہدوہم وان لقیتموہم فلا تسلموا علیہم و اخرج ابن ماجۃ من حدیث عکرمۃ عن ابن عباس قال
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم صنفان من ہذہ الامۃ لیس لہما فے الاسلام نصیب المرجئۃ والقدریۃ ہشتم دہم
روافض پیدا شدند اخرج الحاکم عن علے رضی اللہ عنہ قال دعانی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فقال یا علی ان
فیک من عیسی علیہ السلام مثلاً ابغضتہ الیہود حتے بہتوا امہ و احبتہ النصاری حتے انزلوہ بالمنزلۃ التی لیس لہا
قال و قال علے الا وانہ یہلک فے محب مطرے بما لیس فے و مبغض مفترے یحملہ شنأنی علی ان یبہتنی الا وانے
لست بنبی ولا یوحے الے ولکنے اعمل بکتاب اللہ وسنۃ نبیہ صلے اللہ علیہ وسلم ما استطعت فما امرتکم بہ من
طاعۃ اللہ فحق علیکم طاعتی فیما احببتم او کرہتم وما امرتکم بمعصیۃ انا وغیرے فلا طاعۃ لاحد فے معصیۃ اللہ عزوجل
انما الطاعۃ فی المعروف واین چہار رفتہ ہیں باطل... تولد سایر مذاہب باطلہ شد بمنزلہ چہار خلط نسبت تولد امراض
شتی نوزدہم استحلال فروج بتاویل آنکہ متعہ است و استحلال خمور بتاویل آنکہ نبیذ است و استحلال معازف و ین مانہ پیدا شد اخرج البخارے عن ابی عامر
وابی مالک الاشعری قال سمعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم یقول لیکونن من امتی اقوام یستحلون الحر والحریر والخمر
والمعازف ولینزلن اقوام الے جنب علم تروح علیہم سارحۃ لہم فیاتیہم رجل لحاجۃ فیقول ارجع الینا غدا فیبیتہم اللہ
ویضع العلم ویمسخ آخرین قردۃ وخنازیر الے یوم القیمۃ اخرج ابن ماجۃ من حدیث خالد بن معدان عن ابی امامۃ
الباہلے قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم لا تذہب اللیالی والایام حتے تشرب طائفۃ من امتی الخمر یسمونہا
بغیر اسمہا و اخرج ابن ماجۃ من حدیث ثابت بن السمط عن عبادۃ بن الصامت قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یشرب ناس من امتی الخمر باسم یسمونہا ایاہ و وجدت فے کتب تخریج احادیث الرافعی للحافظ ابن حجر العسقلانے
قال روی عبد الرزاق عن معمر لو ان رجلا اخذ بقول اہل المدینۃ فی استماع الغناء واتیان النساء فی ادبارہن وبقول
اہل مکۃ فے المتعۃ والصرف وبقول اہل الکوفۃ فی المسکر کان شر عباد اللہ بستم ارتفاع امن از مسلمانان
درمیان خود باسبب آنکہ یکے پدر یکے کشتہ بود و یکے برادر یکے تا آنکہ مختفی شدند از یکدیگر و نماز در مسجد نتوانستند خواند
اخرج مسلم من حدیث شقیق عن حذیفۃ قال کنا مع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فقال احصوا لے کم یلفظ الاسلام
قال فقلنا یا رسول اللہ اتخاف علینا ونحن ما بین الستمائۃ الے السبعمائۃ قال انکم لا تدرون لعلکم ان تبتلوا قال
فابتلینا حتی جعل الرجل منا لا یصلے الا سرا بست و یکم ریاست جمعی کہ استحقاق ریاست نداشتند یا مفضول بودند بنسبت
مستحقین خلافت مر من حدیث حذیفۃ و تیرث دنیاکم شرارکم اخرج البخاری وغیرہ من حدیث ابی ہریرۃ قال بینما
النبے صلے اللہ علیہ وسلم فے مجلس یحدث القوم جاءہ اعرابے فقال متے الساعۃ قال اذا ضیعت الامانۃ فانتظر
الساعۃ قال کیف اضاعتہا قال اذا وسد الامر الے غیر اہلہ فانتظر الساعۃ و اخرج البغوی من حدیث عبد اللہ بن دینار
عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا مشت امتی المطیطاء وخدمتہم ابناء الملوک ابناء فارس والروم
سلط اللہ شرارہا علے خیارہا و این معنی در زمان حضرت عثمان متحقق شد بست و دوم فتور عظیم افتادن در اقامت ارکان
اسلام اخرج ابن ماجۃ من حدیث عثمان بن خثیم عن القاسم بن عبد الرحمن بن عبد اللہ بن مسعود عن ابیہ عن جدہ

عبد الله بن مسعود ان النبي صلى الله عليه وسلم قال سيلي امورکم بعدی رجال يطفئون من السنة ويعملون بالبدعة
ويؤخرون الصلوة عن مواقيتها فقلت يا رسول الله ان ادركتهم كيف افعل قال تسألني يا ابن ام عبد كيف تفعل
لا طاعة لمن عصى الله واخرج البخاری وغيره وهذا لفظ البغوی عن ثابت عن انس قال ما اعرف منكم شيئا كنت اعهده
على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس قولكم لا اله الا الله قلنا يا ابا حمزة الصلوة فقال قد صليتم حين تغرب الشمس
افكانت تلك صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال على انی لم ار زمانا خيرا للعامل من زمانكم هذا الا ان يكون زمان
[illegible] وقد مر حديث انس وغيره اذا مات ابو بكر وعمر وعثمان فتبا لكم وفی لفظ فان استطعت ان تموت فمت ومعلوم
[illegible] از تاریخ که اقامت حج بعد حضرت عثمان هیچ خلیفه بذات خود نکرده بلکه نائبی را مقرر میکردند و حضرت مرتضی
[illegible] اقامت حج بذات خود نتوانست نمود بلکه در بعض سنین نائب هم نتوانست فرستاد کما هو مذکور فی المستدرک و
معویة بن ابی سفیان ابان بن عثمان را امیر الحج ساخته بود در ایام خلافت خود حال آنکه خلفای سابق اقامت حج بنفس خود
میکردند الا بعذر و اقامت حج ضمیمهٔ خلافت بود بلکه از خواص خلیفه چنانکه بر تخت نشستن و تاج بر سر نهادن یا در کوشک
پادشاهان نشستن اقامت نمودن در اکاسره و قیاصره علامت پادشاهی بود و بیست و سوم اختیار تشدد در عبادات و در امر رخص
شرعیه [illegible] فی المصابیح قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الدين يسر ولن يشاد الدين احد الا غلبه فسددوا وقاربوا
وابشروا واستعينوا بالغدوة والروحة وشیء من الدلجة ذكر البغوی عن عمير قال من ادركت من اصحاب النبی
صلى الله عليه وسلم اكثر ممن سبقنی فما رايت قوما اهون سيرة ولا اقل تشديدا منهم قال [illegible] اذا بلغك فی
الاسلام امران فخذ ايسرهما وقال الشعبی اذا اختلف عليك امران فخذ ايسرهما فان ايسرهما اقربهما من الحق
لان الله سبحانه وتعالى يقول يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر از این آثار مفهوم میشود که تلفظ رخص از مذاهب
اربعه بعد از آنکه نص قرآن و حدیث مشهور یا اجماع سلف و قیاس جلی دیده شد [illegible] از آن باز داشته باشد خلاف
الفقهاء المتاخرين بل نسبه بعضهم الى الفسق بیست و چهارم آنحضرت صلى الله عليه وسلم دو فتنه را ذکر فرموده
اخرج البغوی من حديث حذيفة قال قلت يا رسول الله ايكون بعد هذا الخير شر كما كان قبله شر قال نعم قلت فما العصمة
يا رسول الله قال السيف قلت وهل بعد السيف بقية قال نعم يكون امارة على اقذاء وهدنة على دخن قال قلت ثم
ماذا قال ثم ينشأ دعاة الضلالة فان كان لله فی الارض خليفة جلد ظهرك واخذ مالك فالزمه والا فمت وانت عاض
على جذل شجرة وفی لفظ قلت يا رسول الله انا كنا فی جاهلية وشر فجاءنا الله بهذا الخير فهل بعد هذا الخير من شر قال نعم
قلت وهل بعد ذلك الشر من خير قال نعم وفيه دخن قلت وما دخنه قال قوم يستنون بغير سنتی ويهدون بغير هديی تعرف منهم
وتنكر قلت فهل بعد ذلك الخير من شر قال نعم دعاة على ابواب جهنم من اجابهم اليها قذفوه فيها قلت يا رسول الله صفهم
لنا قال هم من جلدتنا ويتكلمون بالسنتنا قلت فما تامرنی ان ادركنی ذلك قال تلزم جماعة المسلمين وامامهم قلت فان
لم يكن جماعة ولا امام قال فاعتزل تلك الفرق كلها ولو ان تعض باصل شجرة حتى يدركك الموت وانت على ذلك
واخرج مسلم عن عتبة بن غزوان حديثا طويلا فی آخره وانها لم تكن نبوة قط الا تناسخت حتى يكون [illegible]

وتجربون الامر از بعدنا و تفسیر این دو فتنہ بکلام سعید بن المسیب است قال سعید بن المسیب ثارت الفتنۃ الاولی
فلم یبق ممن شہد بدرًا احد ثم کانت الثانیۃ فلم یبق ممن شہد الحدیبیۃ احد قال واظن لو کانت الثالثۃ لم ترتفع
وفی الناس طباخ قال البغوی اراد بالفتنۃ الاولی مقتل عثمان و بالثانیۃ الحرۃ و قولہ طباخ ای خیر ونفع یقال
فلان لا طباخ لہ ای لا عقل لہ پس فتنہ اولی مقتل حضرت عثمان و ما بعد او است تا انکہ خلافت معاویہ بن ابی
سفیان مستقر شد و فتنۂ ثانیہ بعد فوت معاویہ بن ابی سفیان تا استقرار خلافت عبدالملک و در روایۃ اولی واقعۂ
ردہ کہ در زمان حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ واقع شدہ بود فتنہ شمردہ اند یا شمار شدت بر مسلمین در روایت ثانیہ
ردہ را فتنہ نشمردہ اند زیرا کہ این واقعہ بین المسلمین نبود بلکہ در میان مسلمین و کفار بسبب وفات آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم برانگیختہ شد و نشو و نمای ملت اسلامیہ صورتی معین فرمودند کہ تا آخر عہد حضرت عثمان متحقق شد و بعد از ان اندراس پذیرفت
اخرج البغوی عن عروۃ بن الزبیر عن کرز بن علقمۃ الخزاعی قال قال اعرابی یا رسول اللہ ہل للاسلام منتہی قال نعم
ایما اہل بیت من العرب والعجم اراد اللہ بہم خیرًا ادخل اللہ علیہم الاسلام قال ثم ماذا یا رسول اللہ قال ثم تقع الفتن
کانہا الظلل قال فقال الاعرابی کلا یا رسول اللہ فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم بلی والذی نفسی بیدہ ثم لتعودن
فیہا اساود صبًا یضرب بعضکم رقاب بعض قولہ اساود ای حیات و قولہ صبا جمع صابی و صبا اذا مال الی دین
بیست و ششم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ترتیب فتن بیان فرمودند اخرج البغوی عن عوف بن مالک الاشجعی قال
اتیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ تبوک وہو فی قبۃ ادم فقال اعدد ستًا بین یدی الساعۃ موتی ثم فتح بیت المقدس
ثم موتان یاخذ فیکم کقعاص الغنم ثم استفاضۃ المال حتی یعطی الرجل مائۃ دینار فیظل ساخطًا ثم فتنۃ لا یبقی بیت
من العرب الا دخلتہ ثم ہدنۃ تکون بینکم وبین بنی الاصفر فیغدرون فیاتونکم تحت ثمانین غایۃ تحت کل غایۃ اثنا
عشر الفًا انتہی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برفیق اعلی [پیوستند] فتح بیت المقدس واقع شد بعد از ان طاعون عمواس بعد از ان
کثرت مال در زمان حضرت عثمان بعد از ان فتنۂ مستطیرہ عامہ کہ بسبب شہادت حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پدید آمد
بیست و ہفتم اخرج البغوی من حدیث جبیر بن نفیر عن مالک بن یخامر عن معاذ بن جبل ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قال عمران بیت المقدس خراب یثرب و خراب یثرب خروج الملحمۃ و خروج الملحمۃ فتح القسطنطنیۃ و فتح القسطنطنیۃ
خروج الدجال ثم ضرب علی فخذ الذی حدثہ یعنی معاذًا او علی منکبہ ثم قال ان ہذا لحق کما انت ہہنا او کما انت
قاعد بیت المقدس اینجا کنایہ از اقلیم شام است زیرا کہ بیت المقدس افضل و اقدم بقاع اوست و نشست انبیاء بنی
اسرائیل علیہم السلام و ملوک ایشان انجا بود و عمران شام در زمان خلافت حضرت عثمان و امارت معاویۃ بن ابی سفیان
از جانب حضرت عثمان واقع شد و خراب یثرب قتل حضرت عثمان و برآمدن حضرت مرتضی بجانب عراق و خروج ملحمہ جنگ
جمل و صفین است و فتح قسطنطنیہ در زمان امارت معاویۃ بن ابی سفیان بظہور آمد اینجا حیرتی بخاطر میرسد کہ خروج دجال
بتعاقب قسطنطنیہ آوردہ شد حالانکہ زیادہ از ہزار سال از فتح قسطنطنیہ گذشت و ہنوز بوی از خروج دجال بمشام
نرسید و ہمچنین در حدیث حذیفہ مذکور شد کہ لا تقوم الساعۃ حتی تقتلوا امامکم و تجتلدوا باسیافکم این لفظ

از آنکه واقعهٔ قتل امام و ابتلاء باسیان علامت قیامت است حالانکه زیاده از هزار سال منقضی شد و هنوز اثری از ساعت ظهور نکرد و همچنین بعثت انا والساعة کهاتین و همچنین آیهٔ اقتربت الساعة وانشق القمر الی غیر ذلک من احادیث وآیات فی هذا المعنی مما لا یحصی و جواب این آنست که خروج دجال و قیام ساعت با هر فتنه که مذکور شد ربطی دارد مانند ربط نشاندن نهال بیار آوردن آن نهال گویا ابتدای حرکت این فتنه است و غایهٔ آن خروج دجال و قیام ساعت و لهذا حضرت نوح علیه السلام انذار قوم خود فرمود بدجال با وجود بعد عهد حضرت نوح بزمان ظهور دجال و قتی که شخصی نهالی می نشاند میگوید که بعقب نشاندن آن نهال بار آوردن است و هر چیزی که میکند از سقی و ساختن شربت نخاله و غیر آن غایتش بار آوردن است سخن هر جا منتهی میشود آخر آن خروج دجال است و اینجا سری است دقیق که بدون تمهید مقدمات نتوان بآن زبان کشاد و لیس هذا مقامه بیست و هشتم حدیث ابی عبیدة بن الجراح و معاذ بن جبل قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انه بدأ هذا الامر نبوة ورحمة ثم کائن خلافة ورحمة ثم کائن ملکا عضوضا ثم کائن عتوا وجبریة وفسادا فی الامة یستحلون الحریر والخمور والفروج والفساد فی الامة ینصرون علی ذلک ویرزقون ابدا حتی یلقوا الله بیست و نهم اخرج ابن ماجة من حدیث زید بن وهب عن عبد الرحمن بن عبد رب الکعبة قال انتهیت الی عبد الله بن عمرو بن العاص وهو جالس فی ظل الکعبة والناس مجتمعون علیه فسمعته یقول بینا نحن مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی سفر اذ نزل منزلا فمنا من یضرب خباءه ومنا من ینتضل ومنا من هو فی جشره اذ نادی منادیه الصلوة جامعة فاجتمعنا فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فخطبنا فقال انه لم یکن نبی قبلی الا کان حقا علیه ان یدل امته علی ما یعلمه خیرا لهم وینذرهم ما یعلمه شرا لهم وان امتکم هذه جعلت عافیتها فی اولها وان آخرهم یصیبهم بلاء وامور تنکرونها ثم تجیء فتن یرقق بعضها بعضا فیقول المؤمن هذه مهلکتی ثم تنکشف ثم تجیء فتنة فیقول المؤمن هذه مهلکتی ثم تنکشف فمن سره ان یزحزح عن النار ویدخل الجنة فلتدرکه موتته وهو یؤمن بالله والیوم الآخر ولیأت الی الناس الذی یحب ان یؤتوا الیه ومن بایع اماما فاعطاه صفقة یمینه وثمرة قلبه فلیطعه ما استطاع فان جاء آخر ینازعه فاضربوا عنق الآخر قال فادخلت رأسی من بین الناس فقلت انشدک الله انت سمعت هذا من رسول الله صلی الله علیه وسلم قال فاشار بیده الی اذنیه فقال سمعته اذنای ووعاه قلبی سی ام اخرج البغوی من حدیث قیس بن ابی حازم عن مرداس الاسلمی قال النبی صلی الله علیه وسلم یذهب الصالحون الاول فالاول ویبقی حفالة کحفالة الشعیر او التمر لا یباليهم الله بالة و در تفسیر هذا الحدیث من قول سعید بن المسیب و همچنین قیاس چیزهای بسیاری را آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان فرموده اند که در باب فتن و باب تغیر الناس و در ابواب متفرقه میتوان یافت لیکن درینجا بر همین قدر اکتفا کنیم المغیرة تنبئ عن الغدیر والحفنة تخبر عن البیدر الکبیر باز آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای زمان ظهور شر در احکام و مصالح علی حده تشریع نموده اند و در احادیث بسیار فرموده اند که چون زمان کذا و کذا ظاهر شود باید که شما چنین کار کنید و چنان عمل نمائید اول غیر مستحق خلافت چون مسلط شود واجب است طاعت او فیما وافق الشرع لا فیما خالفه دوم خروج کرده نشود بروی و قتال نمود

نشود بلکہ مگر آنکہ کفر صریح از وی ظاہر گردد و این مضمون متواتر بالمعنی است فمن حدیث انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال
لابی ذر اسمع واطع ولو لعبد حبشی کان راسہ زبیبۃ ومن حدیث ام الحصین انہا سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب
فی حجۃ الوداع وہو یقول ولو استعمل علیکم عبد یقودکم بکتاب اللہ اسمعوا لہ واطیعوا ومن حدیث عبد اللہ بن عمر عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم قال السمع والطاعۃ علی المرء المسلم فیما احب وکرہ ما لم یؤمر بمعصیۃ فاذا امر بمعصیۃ فلا سمع ولا طاعۃ ومن
حدیث علی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا طاعۃ فی معصیۃ انما الطاعۃ فی المعروف ومن حدیث النواس بن سمعان
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا طاعۃ لمخلوق فی معصیۃ الخالق ومن حدیث عبادۃ بن الصامت قال دعانا النبی
صلی اللہ علیہ وسلم فبایعنا فقال فیما اخذ علینا ان بایعنا علی السمع والطاعۃ فی منشطنا ومکرہنا وعسرنا ویسرنا واثرۃ
علینا وان لا ننازع الامر اہلہ الا ان تروا کفرا بواحا (ظاہرا) عندکم من اللہ فیہ برہان ومن حدیث ام سلمۃ قالت قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یکون علیکم امراء تعرفون وتنکرون فمن انکر فقد بری ومن کرہ فقد سلم ولکن من رضی وتابع قالوا افلا
نقاتلہم قال لا ما صلوا لا ما صلوا ومن حدیث الحارث الاشعری ان نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ تعالی
امر یحیی بن زکریا بخمس کلمات ان یعمل بہن وان یامر بنی اسرائیل ان یعملوا بہن فکاد یبطی فقال لہ عیسی انک قد امرت
بخمس کلمات ان تعمل بہن وان تامر بنی اسرائیل ان یعملوا بہن فاما ان تبلغہن واما ان ابلغہن فقال یا اخی انی اخشی
ان سبقتنی ان اعذب او یخسف بی فجمع بنی اسرائیل فی بیت المقدس حتی امتلا المسجد وقعدوا علی الشرف فحمد اللہ
واثنی علیہ ثم قال ان اللہ امرنی بخمس کلمات ان تعملوا بہن اولہن ان تعبدوا اللہ ولا تشرکوا بہ شیئا فان مثل ذلک
کمثل رجل اشتری عبدا من خالص مالہ بورق او ذہب فقال ہذہ داری وہذا عملی فاعمل وادّ الی عملی فجعل یعمل ویودی
عملہ الی غیر سیدہ فایکم یسرہ ان یکون عبدہ کذلک وان اللہ عز وجل خلقکم ورزقکم فاعبدوہ ولا تشرکوا بہ شیئا و
امرکم بالصلوۃ فان اللہ ینصب وجہہ لعبدہ ما لم یلتفت فاذا صلیتم فلا تلتفتوا وامرکم بالصیام فان مثل الصیام کمثل
رجل معہ صرۃ من مسک فی عصابۃ کلہم یحب ان یجد ریح المسک وامرکم بالصدقۃ فان مثل ذلک مثل رجل اسرہ العدو
فشدوا یدیہ الی عنقہ فقدموہ لیضربوا عنقہ فقال ہل لکم الی ان افتدی نفسی فجعل یفتدی نفسہ وامرکم
بذکر اللہ کثیرا فان مثل ذلک کمثل رجل طلبہ العدو سراعا فی اثرہ فاتی حصنا حصینا فتحصن فیہ فان العبد احصن
ما یکون من الشیطان اذا کان فی ذکر اللہ عز وجل قال وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا آمرکم بخمس امرنی بہن
بالجماعۃ والسمع والطاعۃ والہجرۃ والجہاد فی سبیل اللہ وانہ من خرج من الجماعۃ قید شبر فقد خلع ربقۃ الاسلام من عنقہ
الا ان یراجع ومن حدیث ابی ہریرۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من فارق الجماعۃ وخرج
من الجماعۃ فمات میتۃ جاہلیۃ ومن خرج علی امتی بسیفہ یضرب برہا وفاجرہا لا یتحاشی مومنہا لایمانہ ولا یفی لذی عہد بعہدہ
فلیس من امتی ومن حدیث عبد اللہ بن مسعود قال قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انکم سترون بعدی اثرۃ وامورا
تنکرونہا قالوا فما تامرنا یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ادوا الیہم حقہم وسلوا اللہ حقکم ومن حدیث وائل بن حجر قال سال
سلمۃ بن یزید الجعفی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا نبی اللہ ارایت ان قامت علینا امراء یسئلونا حقہم ویمنعونا

حقنا قال اسمعوا و اطیعوا فانما علیهم ما حملوا و علیکم ما حملتم اخرج هذه الاحادیث کلها البغوی سوم چون بیعت برای
شخصی منعقد شد و تسلط او مستقر گشت اگر دیگری بر وی خروج نماید و قتال کند او را میباید کشت افضل باشد از وی
یا مساوی یا مفضول اخرج البغوی عن عرفجة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من خرج علی امتی وهم مجتمعون یرید ان یفرق
بینهم فاقتلوه کائنا من کان و اخرج البغوی من حدیث ابی نضرة عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا بویع لخلیفتین فاقتلوا الآخر منهما و اخرج البغوی من حدیث ابی حازم عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال کان
بنو اسرائیل تسوسهم الانبیاء کلما هلک نبی خلفه نبی و انه لا نبی بعدی و سیکون خلفاء فیکثرون قالوا فما تأمرنا قال فوا ببیعة الاول
فالاول اعطوهم حقهم فان الله سائلهم عما استرعاهم و اخرج ابن ماجة من حدیث عبد الله بن عمرو بن العاص فی قصة طویلة
عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من بایع اماما فاعطاه صفقة یمینه و ثمرة قلبه فلیطعه ما استطاع فان جاء آخر ینازعه فاضربوا
عنق الآخر چهارم چون در زمان فتنه خلفا صلوات را تاخیر کنند چه باید کرد اخرج مسلم عن ابی ذر قال قال لی رسول الله
صلی الله علیه وسلم کیف انت اذا کانت علیک امراء یؤخرون الصلوة عن وقتها او یمیتون الصلوة عن وقتها قلت فما تأمرنی قال صل الصلوة
لوقتها فان ادرکتها معهم فصل فانها لک نافلة پنجم چون از امراء زمان فتن بعدی [illegible]
اخرج ابو داود عن جابر بن عتیک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم سیأتیکم رکیب مبغضون فاذا جاءوکم فرحبوا
و خلوا بینهم و بین ما یبتغون فان عدلوا فلانفسهم و ان ظلموا فعلیهم و ارضوهم فان تمام زکوتکم رضاهم و لیدعوا لکم
اخرج ابو داود عن جریر بن عبد الله قال جاء ناس یعنی من الاعراب الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقالوا ان ناسا
من المصدقین یأتونا فیظلمونا فقال ارضوا مصدقیکم قالوا یا رسول الله و ان ظلمونا قال ارضوا مصدقیکم و ان ظلمتم ششم
تخلی برای عبادت در زمان اول ممنوع بود و در زمان فتنه محبوب و مطلوب شد اخرج الترمذی عن ابی هریرة قال مر رجل
من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم بشعب فیه عیینة من ماء عذبة فاعجبته فقال لو اعتزلت الناس فاقمت فی
هذا الشعب فذکر ذلک لرسول الله صلی الله علیه وسلم فقال لا تفعل فان مقام احدکم فی سبیل الله افضل من صلوته فی
بیته سبعین عاما الا تحبون ان یغفر الله لکم و یدخلکم الجنة اغزوا فی سبیل الله من قاتل فی سبیل الله فواق ناقة
وجبت له الجنة و اخرج احمد عن ابی امامة قال خرجنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی سریة فمر رجل بغار فیه
شیء من ماء و بقل فحدث نفسه بان یقیم فیه و یتخلی من الدنیا فاستأذن رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ذلک فقال
رسول الله صلی الله علیه وسلم انی لم ابعث بالیهودیة و لا بالنصرانیة و لکنی بعثت بالحنیفیة السمحة و الذی نفس محمد
بیده لغدوة او روحة فی سبیل الله خیر من الدنیا و ما فیها و لمقام احدکم فی الصف خیر من صلوته ستین
سنة اخرج البغوی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یوشک ان یکون خیر مال المسلم غنم یتبع
بها شعف الجبال و مواقع القطر یفر بدینه من الفتن و اخرج البغوی عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم ستکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم و القائم فیها خیر من الماشی و الماشی فیها خیر من الساعی
من تشرف لها تستشرفه فمن وجد ملجأ او معاذا فلیعذ به هفتم کسی که بیعت بر هجرت کرده باشد تعرب در زمن

زمان چه نزدیک شد آخرج النسائی عن سلمة بن الاكوع انه دخل على الحجاج فقال یا ابن الاكوع ارتددت على عقبیك و ذكر كلمة معناها و بدوت قال لا ولكن رسول الله صلی الله علیه وسلم اذن لنا فی البدو ہشتم امر بمعروف و نهی از منکر از واجبات اسلام بود و در زمان فتنه ساقط شد آخرج الترمذی وابن ماجة عن ابی بكر الصدیق رضی الله عنه قال یا ایها الناس انكم تقرؤن هذه الایة یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا یَضُرُّكُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَیْتُمْ فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان الناس اذا راوا منكرا فلم یغیروه یوشك ان یعمهم الله بعقابه واخرج الترمذی وابن ماجة عن ابی ثعلبة الخشنی فی قوله تعالی علیكم انفسكم لا یضركم من ضل اذا اهتدیتم قال اما والله لقد سالت عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال بل ائتمروا بالمعروف وتناهوا عن المنكر حتی اذا رایت شحا مطاعا وهوی متبعا ودنیا مؤثرة واعجاب كل ذی رای برایه ورایت امرا لا بد لك منه فعلیك نفسك ودع امر العوام فان ورائكم ایام الصبر فمن صبر فیهن كان كمن قبض علی الجمر للعامل فیهن اجر خمسین رجلا یعملون مثل عمله قالوا یا رسول الله اجر خمسین منهم قال اجر خمسین منكم واخرج الترمذی عن عبد الله بن عمرو بن العاص ان النبی صلی الله علیه وسلم قال كیف بك اذا ابقیت فی حثالة من الناس مرجت عهودهم وامانتهم واختلفوا فكانوا هكذا وشبك بین اصابعه قال فبم تامرنی قال علیك بما تعرف ودع ما تنكر وعلیك بخاصة نفسك وایاك وعوامهم وفی روایة الزم بیتك واملك علیك لسانك وخذ ما تعرف ودع ما تنكر وعلیك بامر خاصة نفسك ودع امر العامة نهم چون قریش بر ملك تجاحف کنند حصه از فی نباید گرفت آخرج ابو داود من حدیث ذی الزوائد صاحب رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول سمعت رسول الله فی حجة الوداع امر الناس ونهاهم ثم قال هل بلغت قالوا اللهم نعم ثم قال اذا تجاحفت قریش الملك فیما بینها وعاد العطاء او كان رشا فدعوه دهم صحبت خلفا در زمان اول سعادت عظیم بود و در عهد فتنه احتراز از صحبت ملوك لازم است فی المشكوٰة عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انه تصیب امتی فی آخر الزمان من سلطانهم شدائد لا ینجو منه الا رجل عرف دین الله فجاهد علیه بلسانه ویده وقلبه فذلك الذی سبقت له السوابق ورجل عرف دین الله فصدق به ورجل عرف دین الله فسكت علیه فان رای من یعمل الخیر احبه علیه وان رای من یعمل بالباطل ابغضه علیه فذلك ینجو علی ابطانه كله یازدهم امضای قول خلیفه در زمان سابق حجتی بود و در ایام فتنه منتهی منقطع شد اخرج مسلم عن ابن مسعود قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما من نبی بعثه الله فی امة قبلی الا كان له من امته حواریون واصحاب یاخذون بسنته ویقتدون بامره ثم انها تخلف من بعدهم خلوف یقولون ما لا یفعلون ویفعلون ما لا یؤمرون فمن جاهدهم بیده فهو مؤمن ومن جاهدهم بلسانه فهو مؤمن ومن جاهدهم بقلبه فهو مؤمن ولیس وراء ذلك من الایمان حبة خردل فی المشكوٰة عن ابن مسعود قال من كان مستنا فلیستن بمن قد مات فان الحی لا تؤمن علیه الفتنة اولئك اصحاب محمد صلی الله علیه وسلم كانوا افضل هذه الامة ابرها قلوبا واعمقها علما واقلها تكلفا اختارهم الله لصحبة نبیه ولاقامة دینه فاعرفوا لهم فضلهم واتبعوهم علی اثرهم وتمسكوا بما استطعتم من اخلاقهم وسیرهم فانهم كانوا علی الهدی المستقیم رواه رزین اخرج ابن ماجة عن العرباض بن ساریة یقول قام فینا رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات یوم فوعظنا موعظة بلیغة وجلت منها القلوب وذرفت منها العیون فقیل یا رسول الله وعظتنا

موعظة مودع فاعهد الينا فقال عليكم بتقوى الله والسمع والطاعة وان عبداً حبشياً وسترون من بعدی اختلافا
شديداً فعليكم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ واياكم والامور المحدثات فان كل بدعة
ضلالة اخرج الدارمی عن الاعمش قال قال عبد الله ايها الناس انكم ستحدثون ويحدث لكم فاذا رايتم محدثة فعليكم
بالامر الاول واخرج الدارمی عن سفيان عن واصل عن امراة يقال لها عائذة قالت رايت ابن مسعود يوصی الرجال والنساء
يقول ومن ادرك منكم من امراة او رجل فالسمت الاول السمت الاول فانا على الفطرة ومعلوم است كه وفات عبد الله
بن مسعود در آخر ايام خلافت حضرت عثمان رضی الله عنه واقع شد و وازدهم در حالت اول خدا تعالى فرموده است ستدعون
الى قوم اولى باس شديد تقاتلونهم او يسلمون و در حالت ثانيه آنحضرت صلى الله عليه وسلم منع نمودند از قتال و امر
موكد فرمودند بقعود بايد ديد چه قدر فرق است در آنكه دعوت خليفه سبب وجوب امتثال امر گردد و تحريم تخلف وآنكه واجب
باشد قعود و حرام باشد خوض در نصرت سيزدهم تضاعف اجر آنانكه درين زمان متمسك بسنت باشند اخرج الترمذی عن
بلال بن الحارث قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من احيى سنة من سنتی قد اميتت بعدی فان له من الاجر
مثل اجور من عمل بها من غير ان ينقص من اجورهم شيئاً ومن ابتدع بدعة ضلالة لا يرضاها الله ورسوله كان عليه
من الاثم مثل آثام من عمل بها لا ينقص ذلك من اوزارهم شيئاً واخرج الترمذی وابن ماجة عن ابی ثعلبة الخشنی
عن النبی صلى الله عليه وسلم قال فان من وراءكم ايام الصبر فمن صبر فيهن كان كمن قبض على الجمر للعامل فيهن اجر خمسين
رجلا يعملون مثل عمله قالوا يا رسول الله اجر خمسين منهم قال اجر خمسين منكم مختصر واخرج البغوی عن معقل بن يسار
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال العبادة فی الهرج كهجرة الی چهاردهم مرگ دران ايام بهتر باشد از زندگانی
عن ابی هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا كان امراءكم خياركم واغنياءكم اسخياءكم وامور كم شوری
بينكم فظهر الارض خير لكم من بطنها واذا كان امراءكم شراركم واغنياءكم بخلاءكم واموركم الى نسائكم فبطن
الارض خير لكم من ظهرها پانزدهم اظهار كلمه حق نزديك سلطان جابر افضل از جهاد باشد اخرج البغوی عن ابی
امامة ان رجلا قال يا رسول الله ای الجهاد افضل ورسول الله صلى الله عليه وسلم يرمی الجمرة الاولى فاعرض عنه ثم قال له
عند الجمرة الوسطی فاعرض عنه فلما رمی جمرة العقبة و وضع رجله فی الغرز قال اين السائل قال انا ذا يا رسول الله قال
افضل الجهاد من قال كلمة حق عند سلطان جابر بازدهم وقايع عجيبه واقع شد كه بلسان حال دلالت كردند برآنكه بعد ازين
تاريخ بركات ايام نبوت مختفی شد فی المشكوة عن ابی هريرة قال اتيت النبی صلى الله عليه وسلم بتمرات فقلت يا رسول
الله ادع الله فيهن بالبركة فضمهن ثم دعا لی فيهن بالبركة قال خذهن فاجعلهن فی مزودك كلما اردت ان تاخذ منه
شيئاً فادخل فيه يدك فخذه ولا تنثره نثراً فقد حملت من ذلك التمر كذا وكذا من وسق فی سبيل الله فكنا ناكل منه
ونطعم وكان لا يفارق حقوی حتی كان يوم قتل عثمان فانه انقطع وقد قال ابو هريرة فی ذلك يوم قتل عثمان رض
للناس همّ ولی اليوم همّان ✽ همّ الجراب وهمّ الشيخ عثمان ✽ اخرج البخاری عن نافع عن ابن عمر قال اتخذ
رسول الله صلى الله عليه وسلم خاتماً من ورق وكان فی يده ثم كان بعد فی يد ابی بكر ثم كان بعد فی يد عمر ثم كان

بعدہ در ید عثمان حتے وقع بعد در بیر اریس نقشہ محمد رسول اللہ و اخرج البخاری عن انس رضی اللہ عنہ قال کان
خاتم النبی صلے اللہ علیہ وسلم در یدہ و فی ید ابی بکر بعدہ و فی ید عمر بعد ابی بکر قال فلما کان عثمان جلس علی بئر اریس
فاخرج الخاتم فجعل یعبث بہ فسقط قال فاختلفنا ثلثة ایام مع عثمان فنزح البیر فلم یجدہ و اخرج ابو عمر قال قام عامر
بن ربیعة یصلے من اللیل حین نشب الناس فی الطعن علی عثمان فصلے من اللیل ثم نام فاتی فی المنام فقیل لہ قم فاسال اللہ
ان یعیذک من الفتنة التی اعاذ منہا (در آویختند) صالح عبادہ فقام فصلی و دعا ثم اشتکی فما خرج بعد الا بجنازتہ اخرج ابو یعلی
من اقوال السید المجتبی الحسن بن علی رضی اللہ عنہما انہ قام خطیبا فقال ایہا الناس رایت البارحة فی منامی عجبا
رایت الرب تعالے فوق عرشہ فجاء رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم حتے قام عند قائمة من قوائم العرش فجاء ابو بکر
فوضع یدہ علے منکب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ثم جاء عمر فوضع یدہ علے منکب ابی بکر ثم جاء عثمان فکان بیدہ
راسہ فقال سل عبادک فیم قتلونی فانبعث من السماء میزابان من دم فی الارض قال فقیل لعلی الا تری ما یحدث بہ
الحسن قال یحدث بما رای اخرج ابو عمر عن سعید بن المسیب ان زید بن خارجة توفی زمن عثمان بن عفان فسجی بثوب
ثم انہم سمعوا جلجلة (خرخر) فی صدرہ ثم تکلم فقال احمد احمد فی الکتاب الاول صدق صدق ابو بکر الصدیق الضعیف فی نفسہ
القوی فی امر اللہ فی الکتاب الاول صدق صدق عمر بن الخطاب القوی الامین فی الکتاب الاول صدق صدق عثمان
بن عفان علی منہاجہم مضت اربع و بقیت سنتان اتت الفتن و اکل الشدید الضعیف و قامت الساعة و سیاتیکم
خبر بیر اریس و ما بیر اریس ثم ہلک رجل من بنی خطمة فسجی بثوب فسمعوا جلجلة فی صدرہ ثم تکلم فقال ان اخا
بنی الحارث بن الخزرج صدق صدق و مر قول سعید بن المسیب قریبا در ذہاب الصالحین بسبب الفتن باز احبار اہل
کتاب بایں مضمون خبر دادند اخرج الطبرانی ان عمر بن الخطاب قال لکعب الاحبار کیف تجد نعتی فی التوریة قال خلیفة قرن
من حدید امیر شدید لا یخاف فی اللہ لومة لائم ثم یکون من بعدک خلیفة تقتلہ امتہ ظالمون ثم یقع البلاء بعدہ
و در ریاض عن کعب قال والذی نفسی بیدہ ان فی کتاب اللہ المنزل محمد صلے اللہ علیہ وسلم ابو بکر الصدیق
عمر الفاروق عثمان الامین فاللہ اللہ یا معویة در امر ہذہ الامة ثم نادی الثانیة ان فی کتاب اللہ المنزل ثم اعاد
الثالثة اخرج ابو عمر در الاستیعاب عن عبد اللہ بن سلام قال لقد فتح الناس علے انفسہم بقتل عثمان باب فتنة لا یغلق
علیہم الی قیام الساعة و اخرج ابو بکر عن یوسف بن عبد اللہ بن سلام عن ابیہ عن جدہ قال لا تسلوا سیوفکم فلئن سللتموہا
لا تغمد الی یوم القیمة اخرج احمد عن جریر در قصة بعث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایاہ الی الیمن حتی قال ثم لقیت
ذا عمرو فقال لی یا جریر انکم لن تزالوا بخیر ما اذا ہلک امیر تامرتم فی آخر و اذا کانت بالسیف غضبتم غضب الملوک و رضیتم
رضی الملوک باز اصحاب آنحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خبر دادند بعظم این قضیہ در وقت نمودند اخرج ابو بکر عن ابی
سعید مولی ابن مسعود قال قال عبد اللہ واللہ لئن قتلوا عثمان لا یصیبوا منہ خلفا اخرج البغوی قال ابو الدرداء
ان الناس کانوا ورقا لا شوک فیہ فاصبحوا شوکا لا ورق فیہ اخرج ابو عمر ان ثمامة بن عدی امیر عثمان علی الصنعاء
خطب یوم بلغہ موت عثمان فاطال البکاء ثم قال ہذا حین انتزعت خلافة النبوة من امة محمد صلے اللہ علیہ وسلم

قلنا و خیر ما من غلبت علی شیء آنکه سخن در بیانِ اختلاف زمانِ سابق و لاحق بطول انجامید و نزدیک آمد که
رشتهٔ ترتیب از هم گسسته شود سخن از حدِ خود بگذشت بس کن + نفسے در آتشین ضبطِ نفس کن + اکنون باصل مقصد
عود کنیم بنقل متواتر که در شرعیات نقلے معتمد تر ازان یافته نمیشود بثبوت پیوسته که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فتنه را که نزدیک مقتلِ حضرت عثمان پیدا شد مطمح انظار خویش ساخته اند و آنرا بتفصیلے که زیاده ازان در شرائع یافته نشود
بیان فرموده اند و آنرا حد فاصل نهاده اند میان زمان خیر و زمان شر و گواهی داده اند که درینوقت خلافت علی منهاج النبوة
منقطع شود و ملک عضوض پدید آید و معنی لفظ عضوض دلالت میکند بر حرب و مقاتلات و جهیدن یکے بر دیگرے و منازعت
یکے با دیگرے در ملک و لهذا او احادیث بسیار خلفای ثلثه را در یک حکم جمع کردند تا آنکه ظن قوی بهم رسید که هر سه بزرگ در
مرتبهٔ من المراتب متفق اند و غیر ایشان دران مرتبه شریک ایشان نیست و در بعض احادیث لفظی که مشعر با نقطاع خلافت
باشد ارشاد فرموده اند در حدیثِ تحرک جبل بروایة حضرت عثمان و انس ذکر سه بزرگ رفت و در قصهٔ حائط بروایة ابو موسی
مذکور هر سه فقط و در حدیث وزن با امت بروایة جمعی ذکر هر سه و در بعض الفاظ ثم رفع المیزان و در رؤیا ظلة هم چنان
و در حدیث ابن عمر کنا نخیر الحدیث بیان همین سه بزرگ بعد ازان ابن عمر گفته است نسکت و در رؤیا نوط بعضهم ببعض ذکر
همین هر سه و در رؤیا دلو دلی من السماء مذکور هر سه و در مرتبه چهارم انتشاط عروة ظاهر گردید و در قصهٔ سوال بنی مصطلق
بعد ذکر هر سه فتبا لکم و در قصهٔ تاسیس مسجد و وضع احجار لفظ حصر که هم الخلفاء وارد شد و در قصهٔ اشترای قلائص بعد ذکر
هر سه عزیز گفته شد فتبا لک و در قصهٔ تسبیح حصی بر همین سه کس اکتفا رفت و در قصهٔ تدور رحی الاسلام زمانی معین گشت که بالهم
وجه برین فتنه دلالت نمودند بعد ازان فرمودند فان یهلکوا فسبیل من هلک وان یقم لهم دینهم یقم لهم سبعین عاما قال البغوی
اراد بالدین الملک قال ابو سلیمان ویشبه ان یکون ارید بهذا ملک بنی امیة وانتقاله عنهم الی بنی العباس وکان ما بین
ان استقر الملک لبنی امیة الی ان ظهرت الدعاة بخراسان وضعف امر بنی امیة ودخل الوهن فیه نحو من سبعین سنة
و در حدیث الخلافة بالمدینة والملک بالشام تعین مکان واقع شد الی غیر ذلک مما لا یحصی باقیماند آنکه در حدیث ابی بکرة
ثقفی وارد شده الخلافة بعدی ثلثون سنة حقیقت معنی آن نیز باید دانست که خلافت خاصه منتظمه مرکب است از دو صفت
صفتِ اول جوهر خلیفه خاص و صفتِ ثانی نفاذِ تصرف و اجتماعِ کلمه مسلمین و انتفای مجموع حاصل میشود بنفی یکے ازین
دو صفت و بنفی هر دو معاً و حکمتِ الهی مقتضی تدریج است بین کل ضدین پس در حالت اولی این مجموع مفقود شد بفقد صفت
اجتماع کلمه مسلمین و عدم انتظام ملک پس حضرت مرتضی بصفات کامله خلافت خاصه اتصاف داشتند و خلافتِ ایشان شرعاً
منعقد شد لیکن فرقت مسلمین پدیدار گشت و تصرفِ ایشان در اقطار ارض نفاذ نیافت چنانکه بادشاهی عادل مدرسے
را در مدرسه نصب فرماید و طلبه علم را امر کند که از جناب او استفاده کنند لیکن طلبه علم را باتفاقاتِ بسیار که بعض آن
باختیار ایشان باشد و بعض بغیر اختیار وجود استفاده بالفعل صورت نگرفت درین وقت هر دو استعمال صحیح باشد میتوان
گفت درین مدرسه مدرسی هست اما مردم برو حلقه نمی خوانند و جمع نمیشوند و نیز میتوان گفت که درین مدرسه مدرسی نیست
یعنی متصف به درس بالفعل فیما نحن فیه هم چنان خلیفه خاص متصف باوصاف کامله موجود است و خلافت او بالفعل نیست

ثانیاً مردم مجتمع شدند و فرقت از میان برخاست لیکن خلیفه با وصاف معتبره در خلیفه خاص متصف نبود بنابر آنکه علی خصن
همین معنی دارد و در فتنهٔ ثانیه نه اتصاف باوصاف خلافت خاصه بود و نه اجتماع مسلمین فردم شدند و ندر رفتند و
هر یکی دعوی خلافت نمود و جنود مجنده پیدا شدند دعاة علی ابواب جهنم حکایت این فرقه است بعد از ان حجاج بن عبدالملک
تسلط یافت و فرقت از میان رفت و احکام خلافت جابره که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در چندین احادیث تشریح
آن فرموده بودند بر منصهٔ ظهور آمد این مسئله کسی را که جمله صالحه از احادیث یاد دارد و سلیقه تطبیق البعض بالبعض و فرو
آوردن هر چیزی در محل آن داشته باشد مقطوع بهست و اگر شخصی سلیقه استنباط احکام از احادیث متفرقه نداشته باشد بیاید
که خود را از دخول در معارک استنباط معذور دارد و کسیکه دانسته را نادانسته می نماید و دیده را نادیده و شنیده را ناشنیده
بسبب داء خفی که یعرف الاقوال بالرجال ولا یعرف الرجال بالاقوال بحث ما با او نیست و خطاب ما متوجه باو نه چون این مبحث تمام
شد تنبیهاتی چند بنویسیم و مقصد را بران ختم نمائیم **تنبیه اول** سبب حقیقی در تغیر احوال عالم و اختلاف زمان
سابق و لاحق اراده حضرت مبدا است که هر طبقه را بوصفی مخصوص ساخته است و در هر زمانی حکمی جاری فرموده که کل یوم
هو فی شان در ازل الازال سلسلهٔ کائنات را در عنایت اولی مبسوط ساخته اند و در هر موضعی وضعی خاص و صفتی معین
نهاده اند و آنرا اصلا تغیر و تبدیل نتواند بود ما یبدل القول لدی وما انا بظلام للعبید و تشریع عبارت از انست
که ظالمان را افراد بشر شایسته شود بوجهی که انتظام عالم برهم خورد و اعمال سیئه و اخلاق رذیله در میان ایشان فاش گردد
بنحوی که اگر بهمین کیفیت از عالم انتقال کنند همه معذب شوند الا ما شاء الله و غیر الله را عبادت نمایند تا آنکه غیرت الهی
بجوش شد و مدبر السموات والارض رحمتی در حق ایشان اراده میفرماید و در قلب اذکی خلق الله و اعدل ایشان داعیه ارشاد انداز
و قوانینی مبسوط سازد که موجب صلاح ایشان گردد و بالجمله حکم این عنایت موزع بر آجال غالب ترست بر حکم تشریع پس اگر
اصلاح عالم خواهند بعث پیغامبری یا نصب خلیفهٔ راشدی آنرا موقوف میگذارند تا آن اجزاء زمان که مناسب بعث و
نصب باشد لکل اجل کتاب اگر عقوبت کفار خواهند این نیست که بغیر تراخی عقوبت کنند بلکه انتظار اجل موعود نمایند در ع
مهلتی بایست تا خون شیر شد باز عقوبت گوناگون میباشد بر قواعد عنایت موزعه بر آجال و چون تشریع ابطال خواهند
که سبب عدل باشد در میان افراد بنی آدم نظر کنند بحالت این قوم و بمقتضای مقدرات آن زمان اسباب اصلاح مباحات
فاسده بوجهی فرمایند که از مقتضای عنایت بیرون نرود و تغیرات عالم و بعث انبیا و نصب خلفاء راشدین و تسلیط ملوک جابره همه
نیرنگ همان عنایت است که منبسط است بر اجزاء زمان و موزع هست بر قرون و طبقات تشریع ابطال آن حکمت نخواهد کرد
و بنحو خرم آن نظام آری چون زمان بعثت آمد تدبیر الهی پیغامبر را جارحهٔ فیوض خواهد ساخت و چون وقت نصب خلیفه
راشد رسید تدبیر الهی آن خلیفه را جارحهٔ خود در اتمام مواعید پیغامبر خواهد گردانید و در هر زمانی شریعتی که مصلحت آن
زمانست متعین خواهد فرمود و لهذا آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان شریعت زمان خود فرمودند و بعد از ان حکم ایام فتن
نیز ارشاد نمودند و این مسئله ایست بس دقیق اگر آنرا در دل نهند انشاء الله حل بسیاری از مشکلات خواهد شد و الا عقده ها
افتاد که حل آن بس مشکل گشت و هر نصی که بحسب ظاهر تدبیر این [illegible] راست فقه خلیفهٔ راشد است زیرا که خلیفه راشد

را اگر تشبیهی زمانه بمعنی تغیر و سبب آن و معالجه که بسبب آن تغیر رسوم و اوضاع ایشان تواند شد و جمیعه که ترک آن موجب
چنین مرض زمانه خواهد بود تعلیم پیغمبر یابند و دست او در اکثر ده میسازند و در تصرف تاریاست عالم بر وحی راست شود و چنانکه طبیب
حاذق تدبیر صحت مریض و ازاله مواد مرض او مینماید و تنبیه پیغمبر باید همچنان این خلیفه راشد جلب صحت طبیعت عالم میکند و ازاله
ماده مرض میسازد و ارشاد حمیه مینماید و اینهمه از کلام خلیفه راشد و اشارات او مستنیر او و کل اناء یترشح بما فیه غیر خلیفه هر چند
ولی باشد از اولیاء الله باین تدبیر تعلق نمیکند و اگر بکند تصرف در خلق بر وفق آن نمی تواند ه هر کسی را بهر کاری ساختند
میل آن را در دلش انداختند نقد دانند این سر از سخن مرد و حرکات و سکنات او میشناسد که اینهمه از کجاست و شخص نادان علمی را
بعلمی مخلوط میگرداند و سر مزاج مزاجی و منصبی را بمنصبی و بعد از ان وجود اخلاق شهویه و سبعیه که در نفوس غیر مستعد له مخلوق شده
و کثرت مال آن رذایل را از قوه بفعل آورده که ان الانسان لیطغی ان رآه استغنی یا اعجاب کل ذی رأی برأیه اگرچه حق
طلب خاطر او مستول شده باشد جنس اول را فتنه مال گویند و جنس ثانی را به هوا تسمیه نمایند آنحضرت صلی الله علیه وسلم در بسیاری
از احادیث از ان دو جنس خبر داده اند اخرج ابن ماجه عن انس بن مالک قال قیل یا رسول الله متی نترک الامر بالمعروف والنهی عن المنکر
قال اذا ظهر فیکم ما ظهر فی الامم قبلکم قلنا یا رسول الله و ما ظهر فی الامم قبلنا قال الملک فی صغارکم والفاحشة فی کبارکم
والعلم فی رذالتکم قال زید تفسیر معنی قول النبی صلی الله علیه وسلم والعلم فی الفساق واخرج الدارمی عن حبیبة
بنت ابی حبیبة عن ابی بکر الصدیق فی قصة طویلة قالت فذکرت غزونا خثعما و غزوة بعضنا بعضا فی الجاهلیة و ما جاء الله
به من الالفة و اطناب الفساطیط فقلت یا عبد الله حتی متی تری امر الناس هذا قال ما استقامت الائمة قلت ما الائمة
قال ما رایت السید یکون فی الحواء فیتبعونه و یطیعونه فما استقام اولئک واخرج ابن ماجه عن عیاض بن عبد الله انه
سمع ابا سعید الخدری یقول قام رسول الله صلی الله علیه وسلم فخطب الناس فقال لا والله ما اخشی علیکم ایها الناس
الا ما یخرج الله لکم من زهرة الدنیا فقال له رجل یا رسول الله ایاتی الخیر بالشر فصمت رسول الله صلی الله علیه وسلم ساعة
ثم قال کیف قلت قال قلت وهل یاتی الخیر بالشر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الخیر لا یاتی الا بخیر او خیر هو ان
کل ما ینبت الربیع یقتل حبطا او یلم الا آکلة الخضر اکلت حتی اذا امتلأت خاصرتاها استقبلت الشمس فثلطت و بالت ثم اجترت
فعادت فاکلت فمن یاخذ مالا بحقه یبارک له و من یاخذ مالا بغیر حقه فمثله کمثل الذی یاکل ولا یشبع واخرج ابن ماجه
عن عبد الله بن عمرو بن العاص عن رسول الله صلی الله علیه وسلم انه قال اذا فتحت علیکم خزائن فارس والروم ای
قوم انتم قال عبد الرحمن بن عوف نقول کما امرنا الله قال رسول الله صلی الله علیه وسلم او غیر ذلک تتنافسون ثم
تتحاسدون ثم تتدابرون ثم تتباغضون او نحو ذلک ثم تنطلقون فی مساکین المهاجرین فتجعلون بعضهم علی رقاب
بعض واخرج ابن ماجه عن عروة بن الزبیر ان المسور بن مخرمة اخبره عن عمرو بن عوف و کان شهد بدرا مع رسول الله
صلی الله علیه وسلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم بعث ابا عبیدة بن الجراح الی البحرین یاتی بجزیتها و کان النبی
صلی الله علیه وسلم هو صالح اهل البحرین و امر علیهم العلاء بن الحضرمی فقدم ابو عبیدة بمال من البحرین فسمعت الانصار
بقدوم ابی عبیدة فوافوا صلوٰة الفجر مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فلما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم انصرف

منافسه مبالغه کننده در جمع مال دنیا یعنی موسم بهار نباتات کرم میرویاند قتل میکند چارپایه را حبطا یعنی بهلاکی و تولد او یعنی باز نزدیک گرداند بهلاک الا آکلة الخضر مثال نگاه ندارد و قوله الا آکله الخضر مثال است بر جمع کننده میانه روی یعنی از نباتات ربیع اکثر کشنده است و نوع خضر گیاه خشک که بعد سبزه است که بعد خشک شدن بقول ... از ان بقدر حاجت میخورد و بعده پیش آفتاب می نشیند و سرگین و بول میکند و نشخوار میسازد باز دوباره میخورد ۱۲

فتنفروها کما تنافسوها وتهلککم کما اهلکتهم … ثم قال اظنکم سمعتم ان ابا عبیدة قدم بشیء من البحرین قالوا اجل یا رسول الله قال ابشروا وأملوا ما یسرکم فوالله ما الفقر اخشی علیکم ولکنی اخشی علیکم ان تبسط الدنیا کما بسطت علی من کان قبلکم فتنافسوها کما تنافسوها فتهلککم کما اهلکتهم وفی المشکوة انه سیخرج فی امتی اقوام تتجاری بهم تلک الاهوا کما یتجاری الکلب لصاحبه لا یبقی منه عرق ولا مفصل الا دخله **تنبیه دوم** گمان مبر که در زمان شر در همه کس شریر بود اند و عنایت ہای الهی در تهذیب نفوس بیکار افتاده بلکه اینجا اسرار عجیبست **ع** عیب می جمله بگفتی هنرش نیز بگو * نفی حکمت کمن از بهر دل عامی چند * در هر زمانه طائفه را مهبط انوار و برکات ساخته اند اخرج مسلم بروایة جماعة لا تزال طائفة من امتی قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم او خالفهم حتی یاتی امر الله وهم ظاهرون علی الناس اخرج ابن ماجة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الاسلام بدأ غریبا وسیعود غریبا فطوبی للغربآء واخرج ابن ماجة عن انس بن مالک ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان الاسلام بدأ غریبا وسیعود غریبا فطوبی للغربآء واخرج ابن ماجة عن عبد الله قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الاسلام بدأ غریبا وسیعود غریبا فطوبی للغربآء قال قیل ومن الغربآء قال النزاع من القبائل واخرج ابن ماجة عن عمر بن الخطاب انه خرج یوما الی مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فوجد معاذ بن جبل قاعدا عند قبر النبی صلی الله علیه وسلم یبکی فقال ما یبکیک قال یبکینی شیء سمعته من رسول الله صلی الله علیه وسلم سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان یسیر الریآء شرک وان من عادی لله ولیا فقد بارز الله بالمحاربة ان الله یحب الابرار الاتقیاء الاخفیاء الذین اذا غابوا لم یفتقدوا وان حضروا لم یدعوا ولم یعرفوا قلوبهم مصابیح الهدی یخرجون من کل غبرآء مظلمة و هر چند درین زمانه این مردم کمیاب اند اما بوجهی از وجوه بهتر اند از اشخاص بسیاری از زمان سابق اخرج الترمذی وابن ماجة وغیرهما عن ابی ثعلبة الخشنی فی حدیث طویل آخره فان من ورائکم ایام الصبر فمن صبر فیهن کان کمن قبض علی الجمر للعامل فیهن اجر خمسین رجلا یعملون مثل عمله قالوا یا رسول الله اجر خمسین منهم قال اجر خمسین منکم وفی المشکوة عن حذیفة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول تعرض الفتن علی القلوب کالحصیر عودا عودا فای قلب اشربها نکتت فیه نکتة سودآء وای قلب انکرها نکتت فیه نکتة بیضاء حتی تصیر علی قلبین ابیض مثل الصفا فلا تضره فتنة ما دامت السموات والارض والآخر اسود مربادا کالکوز مجخیا لا یعرف معروفا ولا ینکر منکرا الا ما اشرب من هواه اخرجه مسلم باز آنحضرت صلی الله علیه وسلم این غربا را که در هر طبقه اقل قلیل میباشند تقسیم فرموده به پنج طبقه و در هر طبقه خاصیتی نهاده ومعنی این کلام بغایت دقیق است اخرج ابن ماجة عن انس بن مالک عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال امتی علی خمس طبقات فاربعون سنة اهل بر وتقوی ثم الذین یلونهم الی عشرین ومائة سنة اهل تراحم وتواصل ثم الذین یلونهم الی ستین ومائة اهل تدابر وتقاطع ثم الهرج الهرج النجا النجا وفی روایة عنه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم امتی علی خمس طبقات کل طبقة اربعون عاما فاما طبقتی وطبقة اصحابی فاهل علم وایمان واما الطبقة الثانیة ما بین الاربعین الی الثمانین فاهل بر وتقوی ثم ذکر نحوه تفصیل این اجمال آنکه در هر زمان جمعی بر سنت سنیه قائم خواهند بود و ان قلوا باز این قائمین علی الحق بر یک صفت نیستند در هر طبقه وجه قرب دیگر خواهد بود و صورت قیام بر سنت سنیه دیگر طبقه اولی چهل سال است از هجرت حضرت خیر البشر صلی الله تعالی علیه وآله وسلم تا وفات حضرت مرتضی رضی الله عنه و وجه قرب

قرب بقیه بیانات، علم است یعنی نبوت تصدیق شرائع و اعتنا بتمام تحفظ مسموعات از جناب آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آنرا
تفهیم کتب ... از همه گسستن و بجانب او متوجه شدن و اصل درین وجه آنست که قبل بعثت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم اهل بشر ... بالطبع مملو شده بود و اوضاع فاسده ظاهر و باطن ایشان را درگرفته و هیآت رذیله خسیسه دل ایشان را مشغول
ساخته ناگهان مدبر السموات والارض داعیهٔ هدایت در قلب شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرو ریخت و علومی که اهتدا
بآن تواند بود بر قلب مبارک وحی صلی الله علیه وسلم نازل فرمود هر کرا فطرت سلیمه بود آن داعیه در دل او منطبع شد و آن
علوم در عقل او منعکس گشت و آن جماعه سلیم الفطرت بر منازل شتی بوده اند طائفهٔ مخلوق بر استعدادی که شبیه باستعداد انبیا
بود و نمونه از نبوت در جوهر طبیعت ایشان بود و دیعه ایشان بسرو فراست آمدند و بشهادت دل آن داعیه و آن علوم را تلقی
نمودند و پاره از تحقیق نصیب ایشان شد و طائفهٔ استعداد تقلید تمام داشتند و قبول انعکاس آن داعیه و آن علوم نمودند
و حصه از سعادت یافتند و کلاً وعد الله الحسنی هر که از انطباع دور تر ازین رحمت کامله محروم تر اینجا اعمال و اخلاق
مقصود بالتبع بود و ملحوظ بالعرض و در طبقه ثانیه وجه قرب عمل بشرائع اسلامیه بود فرائض آن و نوافل آن و اجتناب از
محرمات و مکروهات و دل ایشان از همه گسسته باین اعمال متوجه شد ازین اعمال نوری برخاست و بر دل ایشان مستولی گشت برای
نور بودند و همراه آن نور گذشتند و هم اهل البر والتقوی و در طبقه ثالثه اعمال خیر بسبیل عادت در یافتند و هر کس نا کس
بصور اعمال متلبس گشت و فرق در میان محق و مبطل باعتبار صورت اعمال نماند هر که بحسن اخلاق و لین جانب و صفائی دل مفطور بود نور
این اعمال تنویر و تهذیب او نمود و هر که چنین نبود صورت اعمال ورا باین قرب نرسانید زیرا که اعمال ایشان از نیت قویه برنخاست
و نور آن اعمال بقلب آنجا عاید نشد و هر که باین صفت بود موانع قبول اعمال را نتوانست از خود دفع کردن بخلاف
طبقه پیشین که سلامت و نیت عادت آن قوم بود در یافت اعمال ایشان و هم اهل التواصل والتراحم و در طبقه رابعه
اوضاع فاسده و نیات کاسده ظاهر تر شد نور اعمال بدون گوشه گیری و خلوت نشینی و انقطاع از قبائل و عشائر از
صحبت خلق و در شدن میسر نگشت هر که درین طبقه نوری حاصل کرد بغیر اعتزال و ترک صحبت با انام دست نداد و هم اهل الانقطاع
و الانقطاع و در طبقه خامسه دوره برگشت و نظر الهی بملکات نفس فتاد که باعمال و اذکار مکسوب گردد و در چند لطیفه
عقل و نفس و قلب پای محکم بیکسد و هم اهل المقامات والاحوال همچنین در هر طبقه وصفی که مدار نظر الهی همان میباشد علیحده
است والکلام فی هذا یطول ولنقتصر ههنا علی التفسیر الطبقات الخمس ازین بحث میتوان شناخت که عبدالله بن عمر و عبدالله
بن عباس و عائشه صدیقه و امثال ایشان رضی الله عنهم در کدام منزلت بوده اند و سعید بن المسیب و فقهای سبعه و
معاصران ایشان در کدام مرتبه تنبیه سوم باید دانست که معاویة بن ابی سفیان رضی الله عنه یکی از اصحاب آنحضرت
بود صلی الله علیه وسلم و صاحب فضیلت جلیله در زمره صحابه رضوان الله علیهم زنهار در حق او سوء ظن نکنی و در ورطه
سب او نه افتی تا مرتکب حرام نشوی اخرج ابوداود عن ابی سعید قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تسبوا اصحابی
فو الذی نفسی بیده لو انفق احدکم مثل احد ذهبا ما بلغ مد احدهم ولا نصیفه و اخرج ابوداود عن ابی بکرة قال قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم للحسن بن علی ان ابنی هذا سید و انی ارجو ان یصلح الله به بین فئتین من امتی و فی روایة لعل الله

ان يقتسلهم بين فئتين من المسلمين عظيمتين واخرج الترمذي من حديث عبد الرحمن بن عميرة وكان من اصحاب رسول الله صلى الله
عليه وسلم عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لمعوية اللهم اجعله هاديا مهديا واهد به واخرج ابن سعد وابن عساكر
عن مسلمة بن مخلد قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لمعوية اللهم علمه الكتاب ومكن له في البلاد وقه العذاب واخرج
الترمذي من حديث عمير بن سعيد سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول اللهم اهد به وعقل نيز بران دلالت ميكند زيرا كه از طرق
كثيره معلوم شد كه آنحضرت صلى الله عليه وسلم معلوم فرمودند كه وى في وقت من الاوقات خليفه خواهد شد وآنحضرت صلى الله
عليه وسلم چون شفقت وافره برامت داشتند كما قال الله تعالى حريص عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم پس رافت كامله آنجناب
صلى الله عليه وسلم نسبت بامت اقتضا فرمود كه خليفه ايشانرا دعا بهدايت واهتدا نمايد اخرج الديلمي عن الحسن بن علي
قال سمعت عليا يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا تذهب الايام والليالي حتى يملك معاوية واخرج الآجري
في كتاب الشريعة عن عبد الملك بن عمير قال قال معاوية رضي الله عنه ما زلت في طمع من الخلافة منذ سمعت رسول الله
صلى الله عليه وسلم يقول يا معاوية ان ملكت فاحسن وقد صح من حديث ام حرام ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال
اول جيش من امتي يغزون البحر قد اوجبوا وكان اول من غزا في البحر معاوية في زمن عثمان بن عفان وكانت ام
حرام في جيشه وماتت بعد ما خرجت من البحر وقد استفاض ان النبي صلى الله عليه وسلم استكتبه وهو لا يستكتب الا عدلا امينا
وقد روى الآجري من طرق متعددة ان ذلك كان باشارة من جبرئيل ومعاوية بن ابي سفيان ميگفت لست بخليفة و
لكني اول ملوك الاسلام وستجربون الملوك بعدي واز مشعرات شريفه آنحضرت صلى الله عليه وسلم چيزي باخود داشت وقت وفات
وصيت نمود كه آنرا در مناخر او بگذارند وبعض مقاصد خلافت خاصه حاصل نشد ليكن بعضي آن متوانست اخرج احمد
عن عبد الله بن عامر اليحصبي قال سمعت معاوية يحدث وهو يقول اياكم واحاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم الا حديثا كان
على عهد عمر وان عمر رضي الله عنه اخاف الناس في الله عز وجل تنبيه چهارم تغير اوضاع با وضاع ديگر چند قسم است
وهر قسمي را حكمي است عليحده بعض ازان قبيل است كه اختيار بشر را دران راه نيست مثل قحط وزلازل وكثرت نسا وقلت رجال
وكثرة اشرار خبيث النفس وقلت اخيار معتدل الاخلاق ذوي الحكم اخرج الشيخان من حديث ابن عمر قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم انما الناس كالابل المائة لا تكاد تجد فيها راحلة حكم اين قسم آنست كه تكليف بر طاقت وارسته ومردم منوط
باختيار درين تغيرات ماخوذ نيستند ليكن درين قسم قصور اشخاص بني آدم از وصول كمال مطلوب متحقق است اگرچه باختيار نباشد
بعض ازان قبيل است كه باختيار آدمي واقع مي شود وآن منقسم باقسام چند منقسم است يكي آنكه ارتكاب كنند منهي عنه را مثل
شرب خمر وكثرت زنا يا ترك نمايند مفروضات را مثل صلوة وشك نيست كه آن محل مواخذه است ديگر آنكه التزام كنند
مستحبي را مانند التزام سنت موكده يا صورتي وهيئتي خاص از امور محموده لازم گيرند وآنرا بنواجذ خود عض نمايند واين قسم را
بدعت حسنه گويند مثل اختراع احزاب واوراد ودرين قسم ترتيب ثواب متحقق مي شود در اعتقاد وتاكد آن باطل ومدار
ثواب همان قدر است كه معروف از شرع شده وآن هيئت وصورت مباح است متعلق مدح وذم نميتواند شد ومحتمل كه بعض
مفاسد بران التزام مترتب شود ودر قرن ثاني آنرا سنت انگارند وتحريف شريعت حقه لازم آيد اما اين شخص شعور

باآن ہمانند ارد و خطا گو نیست سوم آنکه لازم گیرد ہر فریق مباحی را که شعار خویش ساخته است و ہمچنین در ہر زمانے رسمی فاش
شود و وضعی رائج گردد و آنہمه باقی برا باحت خود است لوم مدح بران عائد نیست الا بالعرض که تعصب در میان آید و ترجیح
ادنی بر وضع دیگر متحقق گردد و یا قرن تالی از سنت دانند و در ورطه تحریف افتند بازقبح اشیاء قبیحه گاہی بنص کتاب است
یا باحادیث مشہوره یا قیاس جلی یا اجماع امت مرحومه خصوصاً ایام خلافت خاصه که بقایای برکات نبوت است و عنده
من الله برہان بر این انقسام صادق است درین صورتہا شخص بجہالت آن اصول معذور نیست و استدلال بشبهه واہیه یا تقلید
ناالہی در خلافت آن غیر مسموع و عندالله آن مخالف را مفازه نه و گاہی قباحت این اشیا بخبر واحد صحیح بغیر معارض ثابت
شود و درین صورت تا وقتیکه آن حدیث نرسیده و پرده از روی کار مرتفع نگشته بسبب جہل خود معذور است چون پرده
برخاست و پرده گی متجلی شد جای گفت و شنید نماند و گاہی قبح آن با دله ظنیه متنازعه متعارضه ثابت گردد و انجا
اختلاف سلف که المجتهد ان یصیب او المصیب واحد والاخر مخطی معذور جاری است چون این مقدمات معلوم شد میباید که در
مبحث تغیر اوضاع سوم در اختلاف است که درین ایام پیدا شد و بیک عصا ہمه را سوق نکنی و در یکمرتبه نازل نگردانی
ع ہر سخن وقتی و ہر نکته مکانے دارد **مقصد دوم** ازان دو مقصد که فصل پنجم را بران موزع گردانیده
شد در بیان تغیرات کلیه که درین امت واقع شد غیر آن تغیر عظیم که در مقصد اول تقریر نمودیم و این مبحث بغایت
طویل الذیل است و استیعاب آن درین موضع متصور نیست مقصود ما درین فصل شرح بعض احادیث متعلقه بمبحث ماست
مانند حدیث قرون ثلثه و حدیث فان یقم لهم دینهم یقم سبعین سنة و حدیث اثنا عشر خلیفة و حدیث خمس مائة سنة
اول تغیری که درین امت واقع شد انتقال آنحضرت است صلی الله علیه وسلم از دار دنیا برفیق اعلی و کدام حادثه
جانکاه تر و تغیر ہولناک تر ازان خواہد بود که وحی الہی جلشانه منقطع گردد و برکات متواتره سماویه که ہمدوش نبوت است
و بہتنا آید. واخرج الدارمی عن عکرمة فی آخر حدیث طویل فی وفات النبی صلی الله علیه وسلم وجعلت ام ایمن تبکی فقیل لها یا ام ایمن
اتبکی علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقالت انی والله ما ابکی علی رسول الله صلی الله علیه وسلم الا اکون اعلم انه قد ذهب الی ما هو خیر له من الدنیا
ولکن ابکی علی خبر السماء انقطع واخرج الدارمی عن انس ذکر النبی صلی الله علیه وسلم قال شهدته یوم دخل المدینة فما رایت یوما قط
کان احسن ولا اضوء من یوم دخل علینا فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم المدینة وشهدته یوم موته فما رایت یوما کان اقبح ولا اظلم من
یوم مات فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرج الترمذی عن انس قال لما کان الیوم الذی دخل فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم
المدینة اضاء منها کل شیء فلما کان الیوم الذی مات فیه اظلم منها کل شیء وما نفضنا ایدینا من التراب وانا لفی
دفنه حتی انکرنا قلوبنا واخرج الدارمی عن مکحول ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا اصاب احدکم مصیبة
فلیذکر مصیبته بی فانها من اعظم المصائب تغیر ثانی موت حضرت فاروق اعظم است در احادیث بسیار وارد شده که
عمر قفل باب فتنه است از انجمله حدیث حذیفه لیس علیک منها بأس یا امیر المومنین مکرر ذکر کردیم و سیرت شیخین متقارب
بود و مناقب ایشان ہمعنان متوافق و سوابق ایشان متعانق و متوازی که در ایام ایشان واقع شد منشا بعضش اول
صدیق اکبر بست و اتمام آن بدست فاروق اعظم بحصول انجامید تمام مسلمین در زمان ایشان باہم مؤتلف و بایکدیگر

ستر احم بر کنار شد و بر جیها و متوافق نا هم مخالفت در میان ایشان واقع نه سپاه و رعایا خلیفه را از جان خود دوست دارتر و خلیفه بر رعایا و سپاه از پدر
مشفق و مهربان تر و رؤس جیوش و امرای امصار اهل سوابق از مهاجرین اولین و انصار اخرج الترمذی فی کتاب
الشمایل عن عتبة بن غزوان فی حدیث طویل آخره قال عتبة بن غزوان لقد رأیتنی و انی لسابع سبعة مع رسول الله صلی الله
علیه وسلم ما لنا طعام الا ورق الشجر حتی تقرحت اشداقنا فالتقطت بردة فقسمتها بینی و بین سعد فما منا من اولئک السبعة
زخمی شده ۱۲ کرانه دهن ۱۲
الا و هو امیر مصر من الامصار و ستجربون الامراء بعدنا هر دو بزرگ در عهد شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم وزیر و
مشیر و مشوره ایشان را در امور عظام و تدبیرات کلیه از ملت و دولت پذیرائی تمام و فاروق اعظم در خلافت حضرت صدیق
وزیر و مشیر و ناصر خلافت و ظهیر و معین چون نوبت خود ایشان رسید کارها سرانجام دادند و تایید دین بوجوه بسیار از ایشان
بروی کار آمد که مقدور دیگری نشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم بملاحظه همین تقارب باعتبار سوابق و سیر و باعتبار
تحمل اعباء رشاد و ملکیه و ملیه و باعتبار آنچه برای ایشان در پرده غیب مقدر بود از کشورکشائی و ترویج دین متین
هر دو عزیز را در احادیث بسیار جمع ساختند مانند توأمین و مثل فرقدین قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فی قصة تکلم
البقرة و فی قصة الذئب آمنت به انا و ابو بکر و عمر و قال علی کثیرا ما کنت اسمع رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول
کنت انا و ابو بکر و عمر و فعلت انا و ابو بکر و عمر و خرجت انا و ابو بکر و عمر و انطلقت انا و ابو بکر و عمر و دخلت انا و
ابو بکر و عمر و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اهل الجنة لیتراءون اهل علیین کما ترون الکوکب الدری فی
افق السماء و ان ابا بکر و عمر منهم و انعما و قال صلی الله علیه وسلم ابو بکر و عمر سیدا کهول اهل الجنة من الاولین و الآخرین
الا النبیین و المرسلین و قال انی لا ادری ما بقائی فیکم فاقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر و قال انس کان رسول الله
صلی الله علیه وسلم اذا دخل المسجد لم یرفع احد رأسه غیر ابی بکر و عمر کانا یتبسمان الیه و یتبسم الیهما و خرج صلی الله
علیه وسلم ذات یوم و دخل المسجد و ابو بکر و عمر احدهما عن یمینه و الآخر عن شماله و هو آخذ بایدیهما و قال هکذا نبعث
یوم القیمة و قال صلی الله علیه وسلم لو اجتمعتما فی مشورة ما خالفتکما و قال هذان السمع و البصر و قال اما وزیرای
من اهل السماء فجبرئیل و میکائیل و اما وزیرای من اهل الارض فابو بکر و عمر و قال الحمد لله الذی ایدنی بهما و رأی
رسول الله صلی الله علیه وسلم فی رؤیا القلیب شانهما و رئی رجحانهما فی رؤیا الرجحان فی الوزن فعبر النبی صلی الله علیه
وسلم بالخلافة و اخبر ان حسنات عمر کعدد نجوم السماء ثم قال جمیع حسنات عمر کحسنة واحدة من حسنات ابی بکر و فی
حدیث الا استحیی ممن تستحیی منه الملئکة فی منقبة عثمان ان رسول الله صلی الله علیه وسلم عامل الصدیق و الفاروق معاملة
واحدة و فی حدیث ابی موسی انه بشرهما بالبشارة و احتد بخلاف عثمان ثم هما ضجیعا رسول الله صلی الله علیه وسلم و قال علی بن الحسین
منزلتهما فی حیوته کمنزلتهما بعد موته الی احادیث کثیرة علی هذا الاسلوب لاجرم هر دو در یک قرن بودند و قرن
ثانی بانقراض هر دو منقرض شد اینجا مناسب دیده می شود که خطبه ابن اهتم خطیب شام را که داد فصاحت داده بر نگاریم
اخرج الدارمی من حدیث خالد بن معدان قال دخل عبد الله بن الاهتم علی عمر بن عبد العزیز مع العامة فلم یفجأ عمر
الا و هو بین یدیه یتکلم فحمد الله تعالی و اثنی علیه ثم قال اما بعد فان الله خلق الخلق غنیا عن طاعتهم آمنا لمعصیتهم

الناس يومئذ في المنازل والمراتب مختلفون والعيش بشر تلك المنازل اهل الحجر واهل الوبر مجتاز دونهم طيبات
الدنيا ورخاء عيشها لا يسألون الله جماعة ولا يتلون كتابا ميتهم في النار وحيهم اعمى نجس مع ما لا يحصى من المرغوب
عنه والمزهود فيه فلما اراد الله تعالى ان ينشر عليهم رحمته بعث اليهم رسولا من انفسهم عزيز عليه ما عنتم حريص
عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم صلى الله عليه وسلم وعليه السلام ورحمة الله وبركاته فلم يمنعهم ذلك ان جرحوا في جسمه
ولقبوا في اسمه ومعه كتاب من الله ناطق لا يقدم الا باذنه ولا يؤخر الا باذنه فلما امر بالعزمة وحمل على الجهاد انبسط
لامر الله لونه فافلج الله حجته واجاز كلمته واظهر دعوته وفارق الدنيا تقيا نقيا ثم قام بعده ابوبكر رضي الله عنه
فسلك سنته واخذ سبيله وارتدت العرب او من فعل ذلك منهم فابى ان يقبل منهم بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم
الا الذي كان قابلا انتزع السيوف من اغمادها واوقد النيران في شعلها ثم نكب باهل الحق اهل الباطل فلم يبرح
يقطع اوصالهم ويسقي الارض دماءهم حتى ادخلهم في الذي خرجوا منه وقررهم بالذي نفروا عنه وقد كان اصاب
من مال الله بكرا يرتوي عليه وحبشية ارضعت ولدا له فرأى ذلك عند موته غصة في حلقه فادى ذلك الى الخليفة من
بعده وفارق الدنيا تقيا نقيا على منهاج صاحبه ثم قام بعده عمر بن الخطاب رضي الله عنه فمصر الامصار وخلط الشدة
باللين وحسر عن ذراعيه وشمر عن ساقيه واعد للامور اقرانها وللحرب آلتها فلما اصابه قين المغيرة بن شعبة امر ابن عباس
يسأل الناس هل يثبتون قاتله فلما قيل قين المغيرة بن شعبة استهل يحمد ربه ان لا يكون اصابه ذو حق في الفيئ فيحتج عليه
بانه انما استحل دمه بما استحل من حقه وقد كان قد اصاب من مال الله بضعة وثمانين الفا فكسر لها رباعه وكره بها
كفالة اولاده فاداها الى الخليفة من بعده وفارق الدنيا تقيا نقيا على منهاج صاحبيه ثم انك يا عمر بني الدنيا
ولدتك ملوكها والقمتك ثديها ونبت فيها تلتمسها مظانها فلما وليتها القيتها حيث القاها الله تعالى هجرتها وجفوتها
وقذرتها الا ما تزودت منها فالحمد لله الذي جلا بك حوبتنا وكشف بك كربتنا فامض ولا تلتفت فانه لا يعز على الحق
شيئ ولا يذل على الباطل شيئ اقول قولي هذا واستغفر الله لي وللمؤمنين والمؤمنات قال ابو ايوب وكان عمر بن عبد العزيز
يقول في الشيئ قال لي ابن الاهتم امض ولا تلتفت تغير ثالث قتل حضرت ذي النورين وآنچه بران مترتب شد واين
اعظم تغيرات است آنحضرت صلى الله عليه وسلم آنرا حد فاصل نهادند درميان زمان خير وزمان شر وبطريق اشارت همان
تغير را ساختند در احاديث بسيار كه همه بهيئت اجتماعيه متواتر باشد وانجا خلافت خاصه منتظمه منقطع شد كما نص النبي
صلى الله عليه وسلم على ذلك في احاديث كثيرة وآن حضرت صلى الله عليه وسلم درين باب از احاديث هر سه بشارتها را جمع
فرموده اند چنانكه در مقصد اول نوشتيم واگر تأمل در نگري هرجا ذكر خلافت خاصه منتظمه بالفعل مذكور شده ذكر
هر سه بزرگ يكجا آمده وخلافت خاصه با مداخلت در امور عظام حضور آنحضرت وبعد آنحضرت صلى الله عليه وسلم هرجا كه
مذكورست ذكر شيخين است لا غير وانجا قرون ثلثه مشهود بالخير تمام شد ودرين ثالث مدت خلافت ذي النورين بود كه
قريب بدوازده سال بوده است سيرت حضرت ذي النورين نسبت بسيرت شيخين تفاوتي داشت زيراكه گاهي از عزيمت

برخصت تنزل بنمود و آمرا و حضرت ذی النورین نه بر صفت امرای شیخین بودند و انقیاد رعیت مرا د را نه مثل انقیاد رعیت
با حضرت صدیق و فاروق بود هر چند آن خشونت ها از قوه بفعل نیامد و از دل و زبان بدست و سلاح انتقال نکرده بود
عند انتهام هذا القرن و هذا المنبا یرع فیه الا شکاعیه بدان اسعدک الله تعالی اگر در تاویل حدیثے اشکالے بہم رسد رجوع
بحدیث دیگر کن تا مطمح نظر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ان حدیث پیش تو منقح شود که حدیث آنحضرت صلی الله علیه وسلم مثل
قرآن ہست یشبه بعضه بعضاً قال الله تعالی کتاباً متشابهاً مثانی و آنحضرت صلی الله علیه وسلم غالباً هر مضمون را
بعبارات مختلفه و اسالیب متنوعه بیان فرموده اند در حدیث خیر الناس قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم ینشأ قوم تسبق ایمانهم
شهاداتهم و شهادتهم ایمانهم و فی لفظ ثم یفشو الکذب آنچه از خیریت قرون اولی و شریت قرون آخره فهمیده در گوشه
خاطر خود نگاه دار بعد از ان حدیث تزول رحی الاسلام بخمس و ثلثین سنة فان یهلکوا ہر خوان و مفهوم آنرا منقح کن و در گوشه
دیگر بدار و لفظ رحی الاسلام با خیریتی که از حدیث اول دانسته باسنج و لفظ ہلاک که عقب آن واقع شد با لفظ تسبق ایمانهم الخ و
بلفظ یفشو الکذب بسنج مضمون یکی را عین مضمون دیگر خواهی یافت و تاریخ خمس و ثلثین از ین موازنه در نظر سرسری زیاده مینماید
لیکن چون نیک بشگافی عین معنی قرون ثلثه است بتاویلی که ما آنرا بیان نمودیم نزدیک تو اول اکثر امور میتوان
قید یکے در مطلق دیگر افزود و بحکم یکے میتوان متشابه دیگر را تاویل ساخت باز از ین همه بگذر حدیث دیگر بخوان الخلافة
بالمدینة والملک بالشام لفظ خلافت را که با ملک قسیم ساخته ببین که از سیاق این مقابله چه میتراود پس بشناس این
قرون ثلثه معدوده یکی قرن نبوت است و دو قرن خلافت و آنهمه در مدینه بوده است و بعد آن قرن ملک که در مدینه سلطنت
مستقر نشد پس تعیین بمدت خمس و ثلثین و تعیین بودن خلافت در مدینه مصداق آن هر دو یکی است هر دو نشان یک مدعا است
و [illegible] بیک [illegible] طرفی باز این را بگذار و حدیث ابی عبیده و معاذ بن جبل بخوان ان هذا الامر بدأ نبوة و رحمة
ثم یکون خلافة و رحمة ثم یکون ملکاً عضوضاً و با حدیث قرون ثلثه و حدیث تزول رحی الاسلام و حدیث الخلافة بالمدینة
والملک بالشام بسنج شک نداریم که خلافت و رحمت با معنی خیریت هم سنگ است و عضوض با فتنه هم تراز و باز این را
بگذار و حدیث کرز بن علقمه را بخوان که اسلام را شیوعی خواهد بود ثم یعودون اساود صبّا و نیک تامل نما و زمان فروغی
تا کدام وقت بوده است و فتنه اساود صبا در کدام زمان متحقق شد و این را با خیریت قرون و رحی الاسلام و خلافت
و رحمت بسنج شک نداریم که همه متوازن است باز اساود صبا با حدیث هرج و یفشو الکذب و یهلکوا و ملکاً عضوضاً
بسنج یقین داریم که همه بیک نسق خواهی یافت باز این را نیز بگذار و حدیث حذیفه بخوان لا تقوم الساعة حتی تقتتلوا
امامکم و تجتلدوا باسیافکم و یرث دنیاکم شرارکم و تامل کن که اشاره بکدام واقعه است و زمان آن [illegible]
بوده است الی غیر ذلک من احادیث بالجمله ذهن خود را مصفی کن از شوب کدورات و بعض احادیث را با بعض [illegible]
تا مقصد کلام آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر تو روشن شود و بعد از ان اخبار احبار اهل کتاب بر خوان [illegible]
صحابه کرام بیاد آر تا اطمینان حاصل گردد و اگر با وجود استعمال این طریق کاری نکشود و معنی منقح نشد از تنقیح [illegible]
سنت خود را معذور باید داشت که درین مبحث بهتر ازین طریق چیزی بدست نخواهد آمد و درین [illegible]

طرح تشاکر و متوافره میسر نخواهد شد حتی در باب صلوٰة و زکوٰة هم که اذا لم تستطع امرا فدعه و جاوزه الی ما تستطیع
بلا اختلاف درین قرون مانند اختلاف اصناف است درمیان نوعِ واحد بیک حساب همه احد است و بیک حساب مختلف
متعدد و لهذا در حدیث رحی الاسلام همه را در یک مرتبه شمرده اند و در حدیث الخلافة بالمدینة والملک بالشام همه را
بیک منزلت نهاده اند و در حدیث نبوت و رحمت و خلافت و رحمت همه را یک صفت اثبات نموده اند و در حدیث فتن که
از مسند حذیفه است همه را زمان استقامت گفته اند و در حدیث کرز بن علقمه همه را در مرتبهٔ زیادت نمو گذاشته اند چون
تغییر اعظم بظهور پیوست شکل عالم برگشت و تغایر نوعی بنسبتِ زمانِ اول بظهور انجامید و در و امن این تغییر سه فتنه و
دو هدنه واقع شد و آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم شرح و تفصیل آن پنج حادثه فرموده اند بما لا مزید علیه اخرج الشیخان
عن حذیفة قال کان الناس یسألون رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم عن الخیر وکنت اسأله عن الشر مخافة ان یدرکنی قال
قلت یا رسول اللہ انا کنا فی جاهلیة و شر فجاءنا اللہ بهذا الخیر فهل بعد هذا الخیر من شر قال نعم قلت فهل بعد ذلک الشر
من خیر قال نعم و فیه دخن قلت و ما دخنه قال یستنون بغیر سنتی و یهدون بغیر هدیی تعرف منهم و تنکر قلت فهل بعد
ذلک الخیر من شر قال نعم دعاة علی ابواب جهنم من اجابهم الیها قذفوه فیها قلت یا رسول اللہ صفهم لنا قال هم من
جلدتنا و یتکلمون بالسنتنا قلت فما تأمرنی ان ادرکنی ذلک قال تلزم جماعة المسلمین و امامهم قلت فان لم تکن لهم
جماعة ولا امام قال فاعتزل تلک الفرق کلها و لو ان تعض باصل شجرة حتی یدرکک الموت و انت علی ذلک و فی روایة
قلت یا رسول اللہ انا کنا فی جاهلیة و شر فجاءنا اللہ بهذا الخیر فهل بعد هذا الخیر من شر قال نعم قلت و هل بعد ذلک
الشر من خیر قال نعم و فیه دخن قال قلت و ما دخنه قال قوم یهدون بغیر هدیی تعرف منهم و تنکر فقلت فهل بعد ذلک الخیر
من شر قال نعم دعاة علی ابواب جهنم من اجابهم الیها قذفوه فیها قلت یا رسول اللہ صفهم لنا متی هم قال هم من
جلدتنا و یتکلمون بالسنتنا قلت فما تأمرنی ان ادرکنی ذلک قال تلزم جماعة المسلمین و امامهم قلت فان لم تکن لهم
جماعة ولا امام قال فاعتزل تلک الفرق کلها و لو ان تعض باصل شجرة حتی یدرکک الموت و انت علی ذلک و فی روایة قلت
فما العصمة یا رسول اللہ قال السیف قلت و هل بعد السیف بقیة قال نعم یکون امارة علی اقذاء و هدنة علی دخن قال
قلت ثم ماذا قال ثم یخرج الدجال بعد ذلک معه نهر و نار فمن وقع فی ناره وجب اجره و حط وزره و من وقع فی
نهره وجب وزره و حط اجره قال البغوی قوله فما العصمة قال السیف کان قتادة یضعه علی اهل الردة کانت فی زمن
الصدیق رضی اللہ عنه و قوله هدنة علی دخن معناه صلح علی بقایا من الضغن و ذلک ان الدخان اثر من النار قال
ابو عبید اصل الدخن ان یکون فی لون الدابة او الثوب او غیر ذلک کدورة الی سواد و فی بعض الروایات قلت
یا رسول اللہ الهدنة علی الدخن ما هی قال لا ترجع قلوب بنی آدم عن الذی کانت علیه و یروی و جماعة علی اقذاء یقول
یکون اجتماعهم علی فساد من القلوب شبهه باقذاء العین فتنهٔ اولی مشتمل بر حادثهٔ عظیمه است این فتنهٔ خلافت
حضرت عثمان است و قد مر ذکره فی الحدیث من قبل
قضیهٔ حضرت عثمان است و آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نخست از خلافت حضرت مرتضی خبر داده‌اند که منتظم نشود و از ان متألم شده‌اند
در فضائل اخرج الطبرانی و ابو نعیم عن جابر بن سمرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لعلی انک مؤمر مستخلف و

وانك مقتول وان هذه مخضوبة من هذه يعني لحيته من رأسه واخرج الحاكم عن علي رضي الله عنه قال ان مما
عهد الي النبي صلى الله عليه وسلم ان الامة ستغدر بي بعده واخرج الحاكم عن ابن عباس قال قال النبي
صلى الله عليه وسلم لعلي اما انك ستلقى بعدي جهدا قال في سلامة من ديني قال في سلامة من دينك واخرج احمد
عن اياس بن عمرو الاسلمي عن علي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه سيكون بعدي اختلاف او امر فان استطعت ان تكون
السلم فافعل حادثه اولى حرب جمل وآنحضرت صلى الله عليه وسلم آنرا در خبر واحد غريب بيان فرموده اند اخرج ابو يعلى
عن قيس بن ابي حازم قال مرت عائشة بماء لبني عامر يقال له الحوأب فنبحت عليه الكلاب فقالت ما هذا قالوا ماء لبني عامر
فقالت ردوني ردوني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول كيف باحداكن اذا نبحت عليها كلاب الحوأب اخرج
الحاكم من حديث يحيى بن سعيد عن الوليد بن عياش عن ابراهيم عن علقمة قال ابن مسعود رضي الله عنه قال لنا رسول الله صلى
الله عليه وسلم احذركم سبع فتن تكون بعدي فتنة تقبل من المدينة وفتنة بمكة وفتنة تقبل من اليمن
وفتنة تقبل من الشام وفتنة تقبل من المشرق وفتنة تقبل من المغرب وفتنة من بطن الشام وهي السفياني قال فقال ابن
مسعود منكم من يدرك اولها ومن هذه الامة من يدرك آخرها قال الوليد بن عياش فكانت فتنة المدينة من قبل طلحة
والزبير وفتنة الشام من قبل بني امية وفتنة المشرق من قبل هولاء حادثه ثانيه حرب صفين وآنحضرت صلى الله
عليه وسلم ازان خبر داده اند در خبر صحيح اخرج الشيخان عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقوم الساعة
حتى تقتتل فئتان عظيمتان دعوتهما واحدة واين كلمه اشاره است بآنكه اهل شام مصحف بر داشتند كه درميان ما وشما اين قرآن
است وحضرت مرتضى فرمود كه اين قرآن قرآن صامت است ومن قرآن ناطقم واخرج البخاري ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال لعمار تقتلك الفئة الباغية وآن منتهى شد بتحكيم وآنحضرت صلى الله عليه وسلم اين قصه را بلفظى بيان
فرموده اند كه مشعر باشد بآنكه مبدأ مفاسد شتى گرود ومرضي شارع نبود حادثه ثالثه حرب نهروان وآنحضرت صلى الله عليه
وسلم آنرا در خبر متواتر بيان فرموده اند وارشاد نموده اند كه در حين فرقت مسلمين بظهور خواهد آمد ومتولى قتال آن فريق اولیهما
بالحق باشد وآن يكي از حسنات عظيمه آنجناب خواهد بود وبعد ازين حادثه واقعه حضرت مرتضى بظهور آمد وآنحضرت صلى الله
عليه وسلم بيان آن در حديث مستفيض فرموده اند وقاتل حضرت مرتضى را باشقى الآخرين نكوهيده اند اخرج الحاكم في
حديث طويل عن عمار بن ياسر رضي الله عنه قال كنت انا وعلي رفيقين في غزوة ذي العشيرة فقال رسول الله صلى الله
عليه وسلم الا احدثكما باشقى رجلين قلنا بلى يا رسول الله قال أحيمر ثمود الذي عقر الناقة والذي يضربك يا علي على هذه يعني قرنه
حتى تبتل من الدم لحيته وهدنه اولى مبتدا آن صلح حضرت امام حسن بود با معاوية بن ابي سفيان وآنحضرت صلى الله
عليه وسلم آنرا در حديث صحيح بيان فرموده اند اخرج البخاري عن الحسن قال لقد سمعت ابا بكرة رضي الله عنه قال بينا النبي
صلى الله عليه وسلم يخطب جاء الحسن فقال ابني هذا سيد ولعل الله ان يصلح به بين فئتين من المسلمين وبعد ازان
ازحقيقت اين هدنه خبر داده اند كه امارة على اقذاء وهدنة على دخن باز استقلال معاوية بن ابي سفيان بپادشاهي بيان
فرموده اند اخرج ابن ابي شيبة عن معاوية قال ما زلت اطمع في الخلافة منذ قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا معاوية

ن ملک فاحسن فتنہ ثانیہ مشتمل بر حوادث چند یکے شہادت حضرت امام حسین سنے المشکوٰۃ معزواً الی البیہقی عن ام
الفضل بنت الحارث انہا دخلت علی رسول اللہ فقالت یارسول اللہ انی رایت حلماً منکراً اللیلۃ قال وما ہو قالت انہ شدید
قال وما ہو قالت رایت کان قطعۃ من جسدک قطعت ووضعت فی حجری فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رایت خیراً
تلد فاطمۃ ان شاء اللہ غلاماً یکون سنے حجرک فولدت فاطمۃ الحسین وکان سنے حجری کما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
فدخلت یوماً علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فوضعتہ سنے حجرہ ثم کانت منی التفاتۃ فاذا عینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
تہریقان الدموع قالت فقلت یانبی اللہ بابی انت وامی مالک قال اتانی جبرئیل فاخبرنی ان امتی ستقتل ابنی ہذا
فقلت ہذا قال نعم واتانی بتربۃ من تربتہ حمراء دوئم واقعہ حرہ اخرج ابوداؤد عن ابی ذر قال کنت ردیفاً خلف
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوماً علی حمار فلما جاوزنا بیوت المدینۃ قال کیف بک یا اباذر اذا کان بالمدینۃ جوع تقوم عن
فراشک ولاتبلغ مسجدک حتی یجہدک الجوع قال قلت اللہ ورسولہ اعلم قال تعفف یا اباذر قال کیف بک یا اباذر اذا کان بالمدینۃ
موت تبلغ البیت العبد حتی انہ یباع القبر بالعبد قال قلت اللہ ورسولہ اعلم قال تصبر یا اباذر قال کیف بک یا اباذر اذا کان
بالمدینۃ قتل تغمر الدماء احجار الزیت قال قلت اللہ ورسولہ اعلم قال تاتی من انت منہ قال قلت والبس السلاح قال شارکت
القوم اذاً قلت فکیف اصنع یارسول اللہ قال ان خشیت ان یبہرک شعاع السیف فالق ناحیۃ ثوبک علی وجہک لیبوء باثمک واثمہ
سوم استحلال کعبہ بسبب خروج عبداللہ بن الزبیر وازانیز خبر دادند چہارم خروج ابراہیم بن اشتر برای جنگ عبیداللہ بن زیاد
پنجم تسلط مختار در کوفہ وازان حال نیز خبر دادند کہ فی ثقیف کذاب ومبیر اخرج الترمذی عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فی ثقیف کذاب ومبیر قال عبداللہ بن عصمۃ یقال الکذاب ہو المختار بن ابی عبید والمبیر ہو الحجاج بن یوسف وروی
مسلم فی الصحیح حین قتل الحجاج عبداللہ بن الزبیر قالت اسماء ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدثنا ان فی ثقیف کذاباً و
مبیراً ششم قتال مصعب با مختار ہفتم قتال ضحاک بن قیس با مروان ہشتم قتال عبدالملک با مصعب نہم ظہور حجاج وظلم او وآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم آنرا بیان فرمودند وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازین مقاتلات خبر دادند بدعاۃ علی ابواب جہنم ہدنہ ثانیہ
آنکہ بعد این بلایا والتیام امر سلطنت بر عبدالملک مستقر شد وہمہ اہل اسلام تحت حکم او درآمدند واولاد واحفاد او نیز در عالم بہیر
فسق فرمانروائی کردند ودر حدیث شریف بیان حکومت این فریق آمدہ است اخرج البخاری من حدیث ابی ہریرۃ ہلکۃ امتی
علی ایدی غلمۃ من قریش واخرج الحاکم عن ابی ذر سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا بلغت بنو امیۃ اربعین اتخذوا
عباد اللہ خولاً ومال اللہ نحلاً وکتاب اللہ دغلاً اخرج ابویعلی والحاکم عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال
رایت فی النوم بنی الحکم ینزون علی منبری کما تنزو القردۃ قال فما رئی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ضاحکاً مستجمعاً حتی توفی
واخرج البیہقی عن ابن المسیب قال رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم بنی امیۃ علی منبرہ فساءہ ذلک فاوحی الیہ انما ہی دنیا اعطوہا
فقرت عینہ واخرج الترمذی والحاکم والبیہقی عن الحسن بن علی قال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد رای بنی امیۃ یخطبون علی
منبرہ رجلاً رجلاً فساءہ ذلک فنزلت انا اعطینک الکوثر ونزلت انا انزلنہ فی لیلۃ القدر وما ادرٰک ما لیلۃ
القدر لیلۃ القدر خیر من الف شہر یملکہا بنو امیۃ قال القاسم بن الفضل فحسبنا ملک بنی امیۃ فاذا ہی الف شہر لا تزید ولا تنقص

اخرج ابو داؤد عن عبد اللہ بن حوالۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابن حوالۃ اذا رایت الخلافۃ قد نزلت الارض
المقدسۃ فقد دنت الزلازل والبلابل والامور العظام والساعۃ یومئذ اقرب من الناس من یدی ہذہ الی راسک و اینجا
نکتہ ایست باریک آن را نیز باید فہمید کہ در باب خلافت شام احادیث مختلفہ آمدہ بعض ناظر بذم و بعض ناظر بمدح مانند حدیث دیگر
از مسند ابن حوالۃ اخرج احمد و ابو داؤد عن ابن حوالۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سیصیر الامر ان تکونوا جنودا
مجندۃ جند بالشام و جند بالیمن و جند بالعراق فقال ابن حوالۃ خر لی یا رسول اللہ ان ادرکت ذلک فقال علیک بالشام فانہا
خیرۃ اللہ من ارضہ یجتبی الیہا خیرتہ من عبادہ فاما ان ابیتم فعلیکم بیمنکم واسقوا من غدرکم فان اللہ عز و جل توکل لی
بالشام واہلہ وجہ حل این تعارض آنست کہ این قوم در حد ذات خویش استحقاق خلافت نداشتند و خلافت برایشان مستقر شد
و عنایت تشریعیہ متوجہ تمشیت امر جہاد و تعاون بر آن گشت لہذا ہر جا ذم است متوجہ بذوات آنجماعہ است و ہر جا مدح و حث
است متوجہ بامور ملکیہ مانند آن از میان اینہا عمر بن عبد العزیز خلیفہ راشد بود بحلیہ علم و فضل و زہد آراستہ و از وی آثار
محمودہ در عالم باقی ماند یکی کتابت علم حدیث و جمع آن دیگر ترک سب اہل بیت و بر وی صادق آمد مضمون حدیث یبعث اللہ علی راس
کل مائۃ من یجدد لہا دینہا **فتنۂ ثالثہ** آنکہ چون این مدت نزدیک بانقضا رسید دعاۃ بنی عباس از طرف خراسان سر
بر آوردند و جنگہا واقع شد و مظلمہا بر روی کار آمد ہر کرا از نفس بنی امیہ یا اعوان ایشان یافتند کشتند و مصادرہا نمودند و
این معنی در ہمہ اطراف و نواحی فاش گردید و صار ما صار بعد اینہمہ ہنگامہا امر بنی عباس استقرار یافت و تغیر ثالث تمام
و تغیر رابع ظاہر گشت اگرچہ این تغیر حوادث عظام در لغل داشت و در زمان طویل سپری شد و حدتی داشت چنانکہ تغیرات متقدمہ
وحدتی داشتند پس بیک اعتبار میتوان گفت کہ دو دولت بیش نیست اول در مدینہ بود و ثانی در شام قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم
الخلافۃ بالمدینۃ والملک بالشام و فی الاسرائیلیات فی وصف النبی صلی اللہ علیہ وسلم مہاجرہ طیبۃ و ملکہ بالشام اول
بلفظ خیریت و خلافت و رحمت و مدت شیوع اسلام معبر شد و ثانی بوصف تسبیق ایمانہم شہاداتہم و لیفشو الکذب و ملک عضوض
و اسایۃ و ضعف موصوف گشت اول مورخ تنزول رحی الاسلام لخمس و ثلثین و ثانی لبعد قیام امر سلطنت بہذہ اولی مورخ
بسبعین سنۃ در اول زمان سب سلف صالح نبود و در ثانی سلف صالح را سب میکردند علی اختلاف اہوائہم و آرائہم در اول
جمیع امور دینی ایشان راجع بود بہ پیغامبر و خلیفہ خاص و اختلاف معتدبہ در دین آنجا موجود نہ در زمان ثانی اختلافہا
و مذہب ہای پراگندہ در اصول فقہ بدکہ مرجیہ و قدریہ و خوارج و روافض پیدا شدند و در فروع نیز و احکام جمعی مذہب اہل
مدینہ داشتند و طائفہ مذہب اہل عراق لیکن ہنوز این اختلافہا مدون نشدہ و این نزاع محکم الاساس نگشتہ این حالت
با حالت اولی بمنزلہ دو نوع مختلف الحقیقۃ تحت جنس تصور باید کرد باعتبار آن امر جامع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
فرمودہ اند لا یزال الاسلام عزیزا الی اثنی عشر خلیفۃ کلہم من قریش و فی روایۃ لا یزال امر الناس ماضیا ما ولیہم
اثنا عشر خلیفۃ کلہم من قریش اخرجہ الشیخان من حدیث جابر بن سمرۃ تحقیق این امر جامع کہ مشترک است در میان دو دولت
دولتی کہ در مدینہ بود و دولتی کہ در شام استقرار یافت تفصیلی میطلبد ظہور دین دو جناح دارد یکی خلافت و دیگر تعلیم آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم اما اتفاق ہر دو دولت باعتبار خلافت از انجہت است کہ در ہر دو دولت خلیفہ مستقل بود منصرف

در عالم بغیر مزاحمت خارجیان و بدون اعتماد کلی بر امرای لشکر بخلاف دولت بنی عباس با اتفاق این هر دو باعتبار علم ازانجهت است که تا اینوقت تدوین مذاهب نشده بود و هیچکس نمیگفت که من تابع فلان شخصم بلکه آیه کتاب و سنت را بر فوق مذاهب اصحاب خود و اهل مذهب خود و هر یکی دعوی میکرد که بمقتضای صراط شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام حکم چنین و چنین است اختلاف فی هذا او اصحاب فقه این زمانه مخلوط بود با آثار صحابه و تابعین مسند و مرسل همه اخذ میکردند حالت رابعه استقرار خلافت بنی عباس در عراق و این دولت قریبه کجا بعد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم از ان خبر داده اند اخرج الترمذی عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم تخرج من خراسان رایات سود فلا یردها شیء حتی تنصب بایلیا و همین است فتنة السراء و همین منصور لیثا ثم یکون جبریة و ثمود اخرج ابو داود من حدیث عبد الله بن عمر قال کنا قعودا عند رسول الله صلی الله علیه وسلم فذکر الفتن فاکثر فی ذکرها حتی ذکر فتنة الاحلاس فقال قائل یا رسول الله وما فتنة الاحلاس قال هی هرب وحرب ثم فتنة السراء دخنها من تحت قدمی رجل من اهل بیتی یزعم انه منی ولیس منی انما اولیائی المتقون ثم یصطلح الناس علی رجل کورک علی ضلع ثم فتنة الدهیماء لا تدع احدا من هذه الامة الا لطمته لطمة فاذا قیل انقضت تمادت یصبح الرجل فیها مؤمنا ویمسی کافرا حتی یصیر الناس الی فسطاطین فسطاط ایمان لا نفاق فیه وفسطاط نفاق لا ایمان فیه فاذا کان ذلکم فانتظروا الدجال من یومه او من غده قال الخطابی قوله فتنة الاحلاس انما اضیفت الفتنة الی الاحلاس لدوامها وطول لبثها یقال للرجل اذا کان یلزم بیته لا یبرح هو حلس بیته وقد یحتمل ان یکون شبهها بالاحلاس لسواد لونها وظلمتها والحرب ذهاب المال والاهل یقال حرب الرجل فهو حریب اذا سلب ماله واهله والدخان یرید انها تثور کالدخان من تحت قدمیه وقوله کورک علی ضلع مثل ومعناه الامر الذی لا یثبت ولا یستقیم وذلک ان الضلع لا یقوم بالورک ولا یحمله وانما یقال فی باب الملائمة والموافقة اذا وصفوا هو ککف فی ساعد وساعد فی ذراع ونحو ذلک یرید ان هذا الرجل غیر خلیق للملک والاستقلال به والدهیماء تصغیر الدهماء صغرها علی مذهب المذمة لها آنچه در معنی این حدیث بخاطر فقیر محقق شده آن است که فتنة الاحلاس فتنه بنی امیه است در شام و هرب اشاره است بگریختن عبد الله بن الزبیر از مدینه بمکه و حرب آنچه بعد از ان از مقاتلات ضحاک بن قیس و غیر آن واقع شد و فتنة السراء فتنه بنی عباس است قصه عهد ابراهیم عباسی بسوی ابو مسلم در کتب تاریخ خوانده باشی و فتنة الدهیماء فتنه ترک است فاذا قیل انقضت تمادت اشاره باستقلال طوائف اتراک طبقه بعد طبقه در زمین روم و فارس باقیماند مسئله در غایت اشکال در حدیث ابن ماجه اشاره بقصه خروج ابو مسلم از خراسان واقع شده و آن خلیفه را مهدی گفته اند و ترغیب بر نصرت او نموده اند و بلطف آن خارجیان عذری حواله کرده اند اخرج ابن ماجه من حدیث علقمة عن عبد الله بن مسعود قال بینما نحن عند رسول الله صلی الله علیه وسلم اذ اقبل فتیة من بنی هاشم فلما رآهم النبی صلی الله علیه وسلم اغرورقت عیناه وتغیر لونه قال فقلت ما نزال نری فی وجهک شیئا نکرهه فقال انا اهل بیت اختار الله لنا الآخرة علی الدنیا وان اهل بیتی سیلقون بعدی بلاء وتشریدا وتطریدا حتی یاتی قوم من قبل المشرق معهم رایات سود فیسالون الخیر فلا یعطونه فیقاتلون فینصرون فیعطون ما سالوا فلا یقبلونه حتی یدفعوها الی رجل من اهل بیتی فیملؤها قسطا کما ملؤوها جورا فمن ادرک ذلک منکم فلیاتهم ولو حبوا علی الثلج واخرج ابن ماجه عن ثوبان قال قال

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقتتل عند کنزکم ثلثۃ کلہم ابن خلیفۃ ثم لا یصیر الی واحد منہم ثم تطلع الرایات السود
من قبل المشرق فیقتلونکم قتلاً لم یقتلہ قوم ثم ذکر شیئاً لا احفظہ فقال فاذا رایتموہ فبایعوہ ولو حبواً علی الثلج فانہ
خلیفۃ اللہ المہدی واخرج ابن ماجۃ عن عبد اللہ بن الحارث بن جزء الزبیدی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یخرج ناس من المشرق فیوطئون للمہدی یعنی سلطانہ تحقیق این ہمہ حدیث پیش فقیر آن است کہ مراد از مہدی خلیفہ بنی
عباس است نہ امام مہدی کہ در آخر زمان ظہور نماید اینجا مہدی گفتن و خلیفۃ اللہ نامیدن و حث بر نصرت او نمودن بجہت آنست
کہ خلافت این فریق در پردہ تقدیر مصمم شد آن را تغیر و تبدیل نیست پس او مہدی است راہ نمودہ شدہ بسوی تدبیرے
کہ منقضی باشد باستقرار خلافت نہ چون خارجیان دیگر کہ تدبیر آنہا متلاشی شد و بجز ہرج و مرج چیزی بدست ایشان
نیامد و او خلیفۃ اللہ است یعنی آنکہ خلافت او در قدر الہی مصمم گشت و با او باید بود و رد او نباید نمود زیرا کہ مطلوب اہم
در شریعت قطع نزاع است و تقلیل ہرج و مرج و خلافت مستقرہ بہتر است اگرچہ صاحب آن کورکی علی ضلع باشد از خلافت متلاشیہ
گو صاحب آن افضل بود ثمرہ تشریع تقلیل مفسدہ و تعیین راہی کہ موافق تقدیر رود تر حاصل شود در اول دولت عباسیہ
امر خلیفہ در اطراف عالم نافذ بود و بعد معتصم حکم ایشان ضعیف شد سلجوقیان مستقل شدند تا آنکہ سلطنت صورتی ماند بغیر حقیقت
و عبیدیان بمصر خروج کردند و از پہلوی آنہا فتنہ عظیمہ برخاست نصاری بر شام تسلط یافتند آخرہا ہم عبیدیان برہم
خوردند و ہم نصاری از ارض شام برآوردہ شدند بعد از ان اتراک چنگیزیہ بر خراسان غلبہ کردند و آخر خلیفہ عباسی
برہم خورد و دران حالت دولت عرب منقرض شد و عجمیان در ہر ناحیہ بریاست سر برآوردند و این ابتدای تغیر خامس بود
در ایام دولت بنی عباس مذاہب اصول و فروع محکم الاساس گشت حنفی و شافعی و مالکی تصانیف پرداختند و در اصول معتزلہ
و شیعہ و جہمیہ از ہم ممتاز گشتند و در ہمین عصر علوم یونانیان بلغت عرب نقل کردہ شد و تاریخ فارسیان را معرب ساختند و ہر یکے
بمذہب خود خرسند گردید تا انقراض دولت شام ہیچکس خود را حنفی و شافعی نمیگفت بلکہ ادلہ را بر وفق مذاہب اصحاب خود
تاویل میکردند و در دولت عراق ہر کسے براے خود نامی معین نمود تا نص اصحاب خود نباید برادلہ کتاب و سنت حکم نکند اختلافی
کہ از مقتضای تاویل کتاب و سنت لازم می آمد الحال محکم الاساس گشت ہرچند دولت بنی عباس اول و اوسط و آخر مختلف بود
اما ہمہ بر تاسیس مذاہب و تفریع آن و تخریج بر آن گذشت و الحال نسبت حالتین اولیین مانند دو جنس تحت جنس عالی تصور
باید کرد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باعتبار ہمان امر مشترک فرمود واخرج ابو داؤد من حدیث سعد بن ابی وقاص عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم قال انی لارجو ان لا تعجز امتی عند ربہا ان یؤخرہم نصف یوم قیل لسعد وکم نصف یوم قال خمس مائۃ
سنۃ تفصیل این معنی آنکہ خلافت در دولت مدینہ و شام و عراق ہمہ در قریش بود و از ملک عرب باطراف و نواحی احکام
جاری میشد و لو بحسب الصورۃ و امت درین حدیث بمعنی قوم و قبیلہ است ازین تاریخ باز دولت قریش منقرض شد بلکہ دولت
عرب برہم خورد و رؤسا و محافل و ملوک عالم عجمیان شدند چون دولت عرب منقضی شد و مردم در بلاد مختلفہ افتادند ہر یکے
آنچہ از مذاہب یاد گرفتہ بود دستاویز اصل ساخت و آنچہ مذہب مستنبط سابقاً بود الحال سنت مستقرہ شد علم ایشان تخریج
بر تخریج و تفریع بر تفریع و دولت ایشان مانند دولت مجوس الا آنکہ نماز میگذارند و متکلم بکلمہ شہادت می شدند اما مردم

و هذا آخر الفصل الخامس فصل ششم در عمومات قران و تعریضات آن که دلالت میکنند بر صفات خلافت خاصه و بر خلافت خلفا و فضائل و سوابق ایشان و آیاتی که موافقات خلفا اند و آیاتی که بسبب نزول آنها خلفا بوده اند علم حدیث بطبیعت خود منقسم میشود به پنج فن اقوی همه باعتبار اسناد فن سنن است مثل موطا و جامع سفیان بعد ازان فن سیرت مثل کتاب محمد بن اسحق و کتاب موسی بن عقبه و ابواب شمایل نیز داخل درانست و فن تفسیر مانند تفسیر عبد الرزاق و تفسیر بخاری و ترمذی و ابن ماجه و حاکم و غیر ایشان و فن زهد و رقائق مانند کتاب الزهد لابن المبارک در متقدمین و کتاب قوت القلوب فروع آن در متاخرین و ابواب فتن و اشراط قیامت و بعث و بهشت و دوزخ نیز در رقایق داخل است و فن معرفة الصحابه مثل استیعاب مناقب صحابه نیز دران فن داخل است اکثر احادیث مناسبت بدو فن یا سه فن دارد ازین فنون در هر فنی میتوان تخریج کرد و بعض کتب مصنف اند برای یک فن تنها بعض برای دو فن یا سه فن غرض اصلی از وضع این فصل آنست که دلائل صفات خلافت خاصه و دلائل خلافت خلفا و سوابق ایشان از احادیث و آثار مخرجه در علم تفسیر بیان کرده شود و آنچه از خلفا در تفسیر قران و در مواعظ و غیر آن منقول شد در ذیل عمومات قران و تعریضات آن ذکر کرده آمد شرط استدلال بتعریض آنست که قرائن بسیار قالیه و حالیه جمع شود که مضطر گرداند آدمی را بجزم بآنکه اینجا شخصی هست کذا و کذا که اشاره سخن بجانب اوست اگر سخن بحسب عموم خود تمام باشد و قرائن حال تخصص واحد باین مثابه مجتمع نشود استدلال ازان نتوان کرد و لیکن گاهی با اینهمه مذکور میکنیم بقصد آنکه صاحب این اثر از صحابه یا تابعین بفضل خلفا قائل است و اثر او منسلک است در سلک اجماع کل بر تعظیم و تبجیل خلفا قال ابو العالیه و الحسن فی تفسیر قوله تعالی اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ رسول الله و صاحباه فقیر گوید عفی عنه توجیه این کلام آنست که خدا تعالی در بیان صراط مستقیم میفرماید صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ باز الذین انعم علیهم را جای دیگر بیان میکند که مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا باز آنحضرت صلی الله علیه و سلم در حدیث مستفیض بیان فرمودند که ابو بکر صدیق است و عمر شهید باز آنجناب صلی الله علیه و سلم اصل غرض را بیان فرمود که اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر ازین آیه میتوان استدلال کرد که خدا تعالی عباد خود را تعلیم میفرماید که وقت مناجات از من طلب کنید هدایت بسوی صراط مستقیم چون بعد اللتیا و التی منقح شد که صراط مستقیم طریقه شیخین است لازم آمد که شیخین خلیفه خاص باشند زیرا که خلیفه خاص او است که صراط مستقیم طریقه او باشد و مطلوب در شریعت توجه بسوی او و قال الله تعالی وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ فقیر میگوید عفی عنه خدا تعالی قصص پیشینیان بیان نفرموده است الا برای آنکه عبرت باشد برای پسینیان پس ازین آیه مسئله چند از مسائل خلافت خاصه مفهوم میشود یکی آنکه چون غلبه کفار بر مسلمین پدید آمد در صورت وجوب جهاد دفعا یا اجل موعود فتح در رسد در صورت وجوب جهاد ابتدا و آنچه اینجا حاصل است از ترتیب مردم و عُدّه و عِدّه کفایت نمیکند در اتمام امر مقصود در قضای الهی لازم میشود حکم بملک شخصی که بر غیب فتح بنام او نوشته اند و چون نوبت تا اینجا

رسد فرض میگردد استخلاف او و او خلیفه خاص شد یا من عند الله و سے تقضایۂ حکمت چنانکه بنی اسرائیل چون مغلوب شدند
در دست عمالقه و اولاد ایشان و دیار ایشان منهوب گشت حالتی که در آنوقت داشتند کفایت نمیکرد و برای فتح خدا تعالی
مستخلف ساخت طالوت را و بہ نبی زمان فرمود که بعلامت کذا و کذا او را بشناسد و خلافت را بنام او کند دیگر آنکه بعد
استقرار خلافت او بنص شارع سر باز زدن از قبول خلافت او و شکوک واهیه پیدا کردن در استحسان تقدیم او معصیت است
چنانکه بنی اسرائیل چون گفتند اَنّٰی یَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَیْنَا یعنی طالوت هر چند از نسب بنی اسرائیل بود لیکن سابقه در ملک
نداشت و تابعی بود یا سقائی خدا تعالی این سخن را از ایشان نپسندید و بآن التفات نفرمود سوم آنکه اصل در باب استخلاف
مصمم شدن قدرت در غیب که فتح بتدبیر او و بنام او واقع شود و استخلاف خدا تعالی مستلزم اصطفاست و مدار این اصطفا
بر صفاتے است که مدار مدح باشند نزدیک عامه مانند کثرت مال و زیادت حسب بلکه مدار آن بر صفات مقربه بمصلحت استخلاف
است مع هذا سنة الله آنست که فضیلت جزئی برای او معین فرمایند تا نفوس قوم مطمئن شود چنانکه در استخلاف طالوت بقلت
مال التفات نکردند و به سقائی او از درجه نمودند بلکه بسطه او در علم و جسم بر منصه اعتبار آوردند تا نفوس قوم بر تقدم او
مطمئن گردد والله اعلم قال الله تعالے وَاِذْ یَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَیْتِ وَاِسْمٰعِیْلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ
اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَیْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا
وَتُبْ عَلَیْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِكَ
وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَیُزَكِّیْهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ وقال تعالے وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا
شُهَدَآءَ عَلَی النَّاسِ وَیَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَیْكُمْ شَهِیْدًا وقوله تعالى كُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ الآیة اخرج البغوی عن
ابی سعید الخدری ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان هذه الامة توفی سبعین امة هی خیرها واکرمها علی الله عز وجل
واخرج الدارمی عن کعب فی السطر الاول محمد رسول الله عبدی المختار لا فظ ولا غلیظ ولا سخاب فی الاسواق ولا یجزی
بالسیئة السیئة ولکن یعفو ویغفر مولده بمکة وهجرته بطیبة وملکه بالشام وفی السطر الثانی محمد رسول الله امته الحمادون یحمدون الله فی السراء والضراء
یحمدون الله فی کل منزلة ویکبرونه علی کل شرف رعاة الشمس یصلون الصلوة اذا جاء وقتها ولو کانوا علی رأس کناسة
ویأتزرون علی اوساطهم ویوضئون اطرافهم اصواتهم باللیل فی جو السماء کاصوات النحل واخرج الدارمی عن
ابن عباس انه سال کعب الاحبار کیف تجد نعت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی التوریة قال کعب نجده محمد بن عبد الله یولد
بمکة ویهاجر الی طابة ویکون ملکه بالشام ولیس بفحاش ولا سخاب فی الاسواق ولا یکافی بالسیئة السیئة ولکن یعفو ویغفر
امته الحمادون یحمدون الله فی کل السراء والضراء ویکبرون الله علی کل نجد یوضئون اطرافهم ویأتزرون فی اوساطهم
یصفون فی صلوتهم کما یصفون فی قتالهم دویهم فی مساجدهم کدوی النحل یسمع منادیهم فی جو السماء قوله تعالی لِتَكُوْنُوْا
شُهَدَآءَ خدا تعالے خواست که پاک کند بر دست پیغامبر صلی الله علیه وسلم مهاجرین و انصار را و پاک گرداند بر دست مهاجرین
و انصار سائر امم را قال الله تعالے اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ الآیتین اخرج البغوی عن
النعمان بن بشیر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان الله کتب کتابا قبل ان یخلق السموات والارض بالفی عام

آیت سوم

فانزل منه آیتین ختم بهما سورة البقرة فلا تقرآن فی دار ثلث لیال فیقربها شیطان و اخرج البغوی عن عبد الله بن مسعود
قال لما اسری برسول الله صلی الله علیه وسلم انتهی به الی السدرة المنتهی وهی فی السماء السادسة الیها ینتهی ما یعرج به من
الارض فیقبض منها والیها ینتهی ما یهبط به من فوقها فیقبض منها قال اذ یغشی السدرة ما یغشی قال فراش من ذهب قال فاعطی
رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلثا الصلوات الخمس و اعطی خواتیم سورة البقرة و غفر لمن لا یشرک بالله من امته شیئا
المقحمات فقیر گوید عفی عنه چون صورت محمدیه علی صاحبها الصلوات والتسلیمات در ازل الازال برای نبوت معین شد پیرامون
او امت نیز ظاهر شدند زیرا که نبوت امری است اضافی تا امت نباشد نبوت صورت نگیرد تشریف دست سلطان چوگان
بزد ولیکن سنی گوی در میدان چوگان چه کار دارد و چون انکه وسایط بودند در میان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و امت او
بصورت و اسطگی ظاهر شدند و هم الشهداء علی الناس و نشو و نما باز اختلاط و نقصان دین بظهور رسید بمثل آنکه اگر کره متحرکه
تصور کنی محور و قطبین و دایرهٔ عظیمه از صلب این تصور لازم آید من حیث تدری او لا تدری لهذا در کتب الهیه جایی که ذکر آنحضرت
آمده است ذکر امت او نیز آمده و این نیز در همان موطن مشخص شد که آخر کار ایشان مغفرت باشد و بشریعت سهله سمحه
ایشان را مکلف سازند و اینهمه در صورت دعا و اجابت متمثل گشت خدای عز و جل این دو آیه را از همان موطن فرود آورده
آنحضرت صلی الله علیه وسلم از این سر خبر داده بالجمله آنچه در ازل الازال مقصود بود بهمان صورت ظهور نمود و آنچه ظاهر نشد مقصود نبود
بلکه وهمی بیش نیست کالثیاب الغول والانسان ذی عشرة رؤس و امی برکسی که گمان میکند که مقرر در شرع خلافت شخصی بود و
واقع در اشخاص دیگر شد اگر گویی فتن در قضای الهی داخل ند انجا حکم الهی دیگر میباشد و واقع در خارج دیگر جواب گوییم
صورتی که ما در تقریر این صور تشریع است که از محض رحمت امتنانیه برآمده و صورت رسالت آنحضرت است صلی الله علیه
وسلم و قیام امه مرحومه باقتدای او نه فتن و معاصی و خلاف مرضی شتان ما بینهما قال الله تعالی وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ و قال تعالی إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ و قال سبحانه الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ فقیر گوید عفی عنه فضائل
اعمالی که مقرب است بشر را بجناب قدس دو قسم است قسمی آنست که جمیع ملل دران متساوی الاقدام اند و افراد بشر در جمیع
اعصار تقرب الی الله بآن می نمایند و آن بر حقیقی است قال الله تعالی لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ الآیة و قسمی آنست که در بعض
ملل بدان فضل و مناط قرب می شود دون بعضها و از انجمله است هجرت و جهاد و قرآن عظیم این نوع فضائل را خصوصا
شرح و تفصیل تمام داده و علو مراتب در دنیا و آخرة بران دایر ساخته و این مدعا از بسیاری دلائل مستغنی است از انکه
بذکر ادله احتیاج داشته باشد لیکن چون علوم اجنبیه در مسلمین داخل شد و حق مختفی گشت لازم آمد تذکر آن دلائل قوله تعالی
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي الخ خدای تعالی دو فرقه متضاد را ذکر میفرماید یکی را می ستاید و دیگری را می نکوهد و در صفت
ستودگان میفرماید که بذل میکنند نفوس خود را در طلب مرضات رب جل شانه یعنی در مهالک می اندازند قوله تعالی

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا نص صریح است در فضیلت مجاهدان مهاجران قوله اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ الآیة مفهوم
بحسب کثرۃ انفاق است در مصارف خیر مرة بعد اخری وکرة بعد اولی شک نیست که خلفا رضوان اللہ علیهم
بذل نفوس خود ناکردند بطلب مرضاة اللہ صدیق اکبر رضی اللہ عنه در مکه دعوت اسلام نمود تا آنکه او را زدند و کوفتند و ایذاها
رسانیدند و همراه آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم اختیار هجرت کرد حال آنکه کفار در طلب ایشان مردم فرستادند و دیتی برای
یابندهٔ ایشان مقرر نمودند و عمر فاروق رضی اللہ عنه قبل از هجرت اظهار توحید نمود تا آنکه او را زدند و کوفتند و در هجرت
جانبازی عظیم از وی ظاهر شد و علی مرتضی رضی اللہ عنه وقت هجرت بر فراش آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم خواب کرد بوجهی
که اگر کفار حمله میکردند بر وی می افتاد و ذی النورین رضی اللہ عنه از عم خود و قوم خود ایذاها کشید و عقد ایمان او در آن
میان نگسست و دو بار هجرت نمود هجرت حبشه و هجرت مدینه بعد از ان همه این عزیزان با قلت احبا و کثرت اعدا در
معارک و ملاحم تحت رایت آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم داد قتال دادند بعد از ان همه این بزرگان در شاهد خیر بذل
اموال فرمودند پس ایشان همه از اهل این آیات باشند بلکه سر دفتر آنها و هو المقصود و اگر متعصبی گوید که این همه کلمات عموم
است محتمل که مراد بعض افراد دیگر باشد گوییم قصر عام بر بعض افراد حدی دارد تا آنکه در ان وصف ابلغ و اشهر باشند
و از همه پیشقدم و در اول سماع کلام نظر مخاطبان بر ان افتد عزل این جماعه از میان عموم لغت عرب نیست دیگر گوید آنرا
مگر غیر بلیغ و نفهمد آنرا اگر هیچ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ و اگر متعصبی غلو کند و گوید اول این همه فضائل ثابت بود و بعد از ان
حبط گشت بسبب بعض سیئات گوییم این بدتر است از اول زا ابتدای نشو و نمای اسلام تا قیام قیامت این آیات در صلوات
باطل ۱۲
و محافل و محاضر تلاوت میکنند و خواهند کرد اگر ظاهرست با در اد مراد نباشد تدلیس عظیم در هر زمان و هر طبقه پیدا میشود
تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا در و عن ابن عباس فی قوله تعالی آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قال ابوبکر و عمر و عثمان و علی
فقیر میگوید این اثر ضعیف است از جهت سند قوی است از جهت معنی و در معنی اهدنا الصراط المستقیم فصل بیان کردیم
قوله تعالی قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ الآیة هذه الآیة من موافقات عمر رضی اللہ عنه روی ذلک عن الشعبی و عکرمة و قتادة
و عبد الرحمن بن ابی لیلی و السدی و ذلک من المراسیل الصحیحة لاستفاضة طرقها عن عکرمة قال کان عمر یأتی یهود و یکلمهم
فقالوا انه لیس من اصحابک احد اکثر اتیانا الینا منک فاخبرنا من صاحب صاحبک الذی یأتیه بالوحی فقال جبرئیل قالوا
ذاک عدونا من الملائکة و لو ان صاحبه صاحب صاحبنا لاتبعناه فقال عمر من صاحب صاحبکم قالوا میکائیل قال و
ما هما قالوا اما جبرئیل فینزل بالعذاب و النقمة و اما میکائیل فینزل بالغیث و الرحمة و احدهما عدو لصاحبه فقال عمر و ما منزلتهما قالوا
هما من اقرب الملائکة منه احدهما عن یمینه و کلتا یدیه یمین و الآخر عن الشق الآخر قال عمر لئن کانا کما تقولون ما هما بعدوین ثم خرج من
عندهم فمر بالنبی صلی اللہ علیه وسلم قد تلاه فقرأ علیهم مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ الآیة فقال عمر و الذی بعثک بالحق انه الذی
خاصمتهم به آنفا و اخرج الحاکم عن ابی سعید قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم وزیرای من اهل السماء جبرئیل
و میکائیل و من اهل الارض ابوبکر و عمر و اخرج الطبرانی بسند حسن عن ام سلمة ان النبی صلی اللہ علیه وسلم قال ان اللہ
فی السماء ملکین احدهما یأمر بالشدة و الآخر یأمر باللین و کل مصیب و ذکر جبرئیل و میکائیل و نبیین احدهما یأمر باللین

والآخر يأمر بالشدة وكل مصيب وذكر ابراهيم ونوحا ولي صاحبان احدهما يأمر باللين والآخر بالشدة وكل مصيب وذكر
ابا بكر وعمر واخرج البزار والطبراني في الاوسط والبيهقي في الاسماء والصفات عن عبد الله بن عمرو قال جاء فئام من
الناس الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالوا يا رسول الله زعم ابو بكر ان الحسنات من الله والسيئات من العباد وقال عمر
الحسنات والسيئات من الله فتابع لهذا قوم وتابع هذا قوم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لاقضين بينكما بقضاء
اسرافيل بين جبرئيل وميكائيل ان ميكائيل قال بقول ابي بكر وقال جبرئيل بقول عمر فقال جبرئيل لميكائيل انا متى
يختلف اهل السماء يختلف اهل الارض فلنتحاكم الى اسرافيل فتحاكما اليه فقضى بينهما بحقيقة القدر خيره وشره
وحلوه ومره كله من الله ثم قال يا ابا بكر ان الله لو اراد ان لا يعصى لم يخلق ابليس فقال ابو بكر صدق الله ورسوله قوله تعالى
واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى هذه الآية من موافقات عمر فقد اخرج البخاري والترمذي وغيرهما عن عمر قال
وافقت ربي في ثلاث او وافقني ربي في ثلاث قلت يا رسول الله لو اتخذت من مقام ابراهيم مصلى فنزلت واتخذوا من
مقام ابراهيم مصلى الحديث ومن قيام عمر بحفظ شعائر الله عز وجل اعادته المقام في مقامه بعد ما اخرجته السيول عن
سفيان بن عيينة عن حبيب بن ابي الاشرف قال كان سيل ام نهشل قبل ان يعمل عمر الردم بأعلى مكة فاحتمل المقام عن
مكانه فلم يدر اين موضعه فلما قدم عمر سأل من يعلم موضعه فقال عبد المطلب بن ابي وداعة انا يا امير المؤمنين قد كنت قدرته
وذرعته بمقاط وتخوفت عليه هذا من الحجر والركن اليه ومن وجه الكعبة فقال ائت به فجاء به فوضعه موضعه هذا وعمل
عمر الردم عند ذلك قال سفيان فذلك الذي حدثنا هشام بن عروة عن ابيه ان المقام كان على سقع البيت
فاما موضعه الذي هو موضعه الآن واما ما يقول الناس انه كان هناك موضعه فلا قلت المقاط بالكسر حبل صغير شديد
الفتل والجمع مقط عن عمر في قوله تعالى يتلونه حق تلاوته قال اذا مر بذكر الجنة سأل الله الجنة واذا مر بذكر النار
تعوذ بالله من النار وروي من طرق متعددة ان المصريين لما دخلوا على عثمان كان المصحف بين يديه فضربوه
بالسيف على يديه فجرى الدم على فسيكفيكهم الله وهو السميع العليم فقال عثمان والله انها لاول يد خطت المفصل
قيل فما مات منهم رجل سويا وروى احمد وابو داود من حديث معاذ بن جبل كان عمر اصاب من النساء بعد ما نام فاتى
النبي صلى الله عليه وسلم فذكر ذلك له فانزل الله تعالى احل لكم ليلة الصيام الرفث الى نسائكم الى قوله
ثم اتموا الصيام الى الليل واخرج الطبراني في الاوسط عن عمر بن الخطاب سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يقول ذاكر الله تعالى في رمضان يغفر له وسائل الله لا يخيب وعن عمر في قوله تعالى الحج اشهر معلومات قال شوال وذو القعدة
وذو الحجة وعن عمر افصلوا بين حجكم وعمرتكم اجعلوا الحج في اشهر الحج واجعلوا العمرة في غير اشهر الحج اتم لحجكم وعمرتكم وعن ابي بكر
الصديق انه قال في خطبته الصدق امانة والكذب خيانة الكيس التقي والعجز الفجور وعن عمر انه كتب الى ابنه عبد الله
اما بعد فاني اوصيك بتقوى الله فانه من اتقاه وقاه ومن اقرضه جزاه ومن شكره زاده واجعل التقوى نصب عينيك وجلاء
قلبك واعلم انه لا عمل لمن لا نية له ولا اجر لمن لا حسنة له ولا مال لمن لا رفق له ولا جديد لمن لا خلق له واخرج الشافعي
في الام عن عروة بن الزبير ان عمر بن الخطاب [illegible] قال [illegible]

واخرج البیہقی عن ابی ہریرۃ ان رجلا مر بعمر بن الخطاب وقد قضی نسکہ فقال لہ عمر احججت قال نعم فقال لہ اجتنبت
ما نہیت قال ما الوت قال عمر استقبل عملک قیل لعطاء بن ابی رباح آبلغک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لیستانفن
العمل یعنی الحجاج قال لا ولکن بلغنی عن عثمان بن عفان وابی ذر الغفاری ما لا یستقبلون العمل وعن سالم عن ابیہ عن عمر
سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال یقول اللہ تبارک وتعالی من شغلہ ذکری عن مسئلتی اعطیتہ افضل ما اعطی السائلین وعن ابن
ابی نجیح سئل ابن عمر عن صوم عرفۃ فقال حججت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلم یصمہ ومع عمر فلم یصمہ ومع عثمان فلم یصمہ
وانا لا اصومہ ولا آمر بہ ولا انہی عنہ وروی صہیب ان المشرکین لما اطافوا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وجدوہ یحیے
فکرہت ان اقطع علیہ صلوتہ فقال اصبت وخرجا من لیلتہما فلما اصبح خرج حتی اتی ام رومان زوجۃ ابی بکر فقالت الا اراک
ہہنا وقد خرج اخوک ووضع لک شیئا من زادہ قال صہیب فخرجت حتی دخلت علی زوجتی ام عمرو فاخذت سیفی وجعبتی
وقوسی حتی اقدم علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المدینۃ فاجدہ وابا بکر جالسین فلما رآنی ابو بکر قام الی فبشرنی بالآیۃ
التی نزلت فی فاخذ بیدی فلمتہ بعض اللائمۃ فاعتذر وربحنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ربح البیع ابا یحیی وعن عکرمۃ ان عمر
بن الخطاب کان اذا تلا ہذہ الآیۃ ومن الناس من یعجبک الی ومن الناس من یشری نفسہ قال اقتتل الرجلان غرض ازین کلام
آنست کہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ بفراست دریافت کہ درمیان امت مرحومہ شمشیر خواہد شد باین نوع کہ خلیفہ جابر باشد
ومومنی کہ یشری نفسہ صفت اوست بانکار برخیزد وازانکار او آنجماعہ حساب نگیرند ومقاتلہ انجامد این نوع از مقاتلہ بوقوع
خواہد آمد اگرچہ اکثر صور مقاتلات آنست کہ از ہر دو جانب اتباع ہوا پیش آید وعن ابی بکر الصدیق ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من اغبرت قدماہ فی سبیل اللہ حرم اللہ علیہ النار وعن عثمان سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول حرس لیلۃ فی سبیل اللہ
افضل من الف لیلۃ یقام لیلہا ویصام نہارہا وعن ابی بکر الصدیق قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما ترک قوم الجہاد
الا عمہم اللہ تعالی بالعذاب وعن عمر بن الخطاب ان اللہ لا یستحیی من الحق لا تاتوا النساء فی ادبارہن وعن زید بن اسلم قال
بلغنی انہ جاءت امراۃ الی عمر بن الخطاب فقالت ان زوجہا لا یصیبہا فارسل الیہ فسالہ فقال کبرت وذہبت قوتی فقال
عمر فی کم تصیبہا قال فی کل طہر مرۃ فقال عمر اذہبی فان فیہ ما یکفی المراۃ وعن الحسن قال سال عمر ابنتہ حفصۃ کم تصبر المراۃ
عن الرجل فقالت ستۃ اشہر فقال لا جرم لا اجمر رجلا اکثر من ستۃ اشہر وعن عمر قال واللہ انی لاکرہ نفسی علی الجماع رجاء
ان یخرج منی نسمۃ تسبح وعن اشعث بن سلم البصری قال بینا عمر یصلی ویہودیان خلفہ قال احدہما لصاحبہ اہو ہو قال لا
انا نجدہ فی کتابنا قرنا من حدید یعطی ما یعطی حزقیل الذی احیا الموتی باذن اللہ فقال عمر ما نجد فی کتاب اللہ حزقیل ولا
احیا الموتی باذن اللہ الا عیسی قالا اما نجد فی کتاب اللہ ورسلا لم نقصصہم علیک فقال عمر بلی قالا اما احیاء الموتی فنحدثک
ان بنی اسرائیل وقع علیہم الوبا فخرج منہم قوم حتی ان کانوا علی راس میل اماتہم اللہ فبنوا علیہم حائطا حتی اذا بلیت عظامہم
بعث اللہ حزقیل فقام علیہم فقال ما شاء اللہ فبعثہم اللہ فانزل اللہ فی ذلک الم تر الی الذین خرجوا من دیارہم
وہم الوف الآیۃ وعن ابن عمر ان عمر بن الخطاب خرج ذات یوم الی الناس فقال ایکم یخبرنی ...
داخوفہا وازیا فسکت القوم فقال ابن مسعود علی الخبیر سقطت سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعد ... ان اللہ

لا اله الا هو الحي القيوم واعدل آية في القرآن ان الله يأمر بالعدل والاحسان الى آخرها واخوف آية في القرآن
فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره وارجا آية في القرآن يا عبادي الذين اسرفوا على انفسهم
لا تقنطوا من رحمة الله وعن ابي الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتدوا بالذين من بعدي ابي بكر وعمر فانهما
حبل الله الممدود فمن تمسك بهما فقد تمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها وعن ابن عباس قال قال عمر يوما لاصحاب النبي صلى الله
عليه وسلم فيم ترون هذه الآية نزلت أيود احدكم ان تكون له جنة قالوا الله اعلم فغضب عمر فقال قولوا نعلم او لا نعلم فقال
ابن عباس ضربت مثل العمل قال عمر أي عمل قال ابن عباس لعمل قال عمر لرجل غني يعمل بطاعة الله ثم بعث له الشيطان فعمل بالمعاصي
حتى اغرق الاعمال وعن ابن عباس قال قال عمر بن الخطاب قرأت الليلة آية اسهرتني أيود احدكم ان تكون له جنة من
نخيل واعناب فقرأها كلها ما عنى بها فقال بعض القوم الله اعلم فقال اني اعلم ان الله اعلم ولكن انما سألت ان كان
عند احد منكم علم فيها وسمع فيها شيئا ان يخبر بما سمع فسكتوا فرآني وانا اهمس قال قل يا ابن اخي ولا تحقر نفسك قلت عنى
بها العمل قال وما عنى بها العمل قلت شيء القي في روعي فقلته فتركني واقبل هو يفسرها صدقت يا ابن اخي عنى بها العمل ابن آدم افقر ما يكون الى
جنته اذا كبرت سنه وكثر عياله وابن آدم افقر ما يكون الى عمله يوم القيامة صدقت يا ابن اخي اخرج الدارقطني عن
عمر بن الخطاب قال انما سن رسول الله صلى الله عليه وسلم الزكاة في هذه الاربعة الحنطة والشعير والزبيب والتمر وعن
ابي بكر الصديق قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم على اعواد المنبر يقول اتقوا النار ولو بشق تمرة فانها تقيم العوج
وتدفع ميتة السوء وتقع من الجائع موقعها من الشبعان واخرج ابو داود والترمذي عن عمر قال امرنا رسول الله صلى الله
عليه وسلم ان نتصدق فوافق ذلك مالا عندي فقلت اليوم اسبق ابا بكر ان سبقته يوما فجئت بنصف مالي فقال رسول الله
صلى الله عليه وسلم ما ابقيت لاهلك قلت مثله واتى ابو بكر بكل ما عنده فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ابقيت
لاهلك قال ابقيت لهم الله ورسوله فقلت لا اسابقك الى شيء ابدا وعن الشعبي قال نزلت هذه الآية ان تبدوا الصدقات
فنعما هي الآية في ابي بكر وعمر جاء عمر بنصف ماله يحمله الى رسول الله صلى الله عليه وسلم على رؤوس الناس وجاء
ابو بكر بماله اجمع يكاد ان يخفيه من نفسه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما تركت لاهلك قال عدة الله وعدة رسوله فقال
عمر لابي بكر ما استبقنا الى باب خير قط الا سبقتنا اليه واخرج احمد عن ابن ابي مليكة قال ربما سقط الخطام من يد ابي بكر
الصديق فيضرب بذراع ناقته فينيخها فيأخذه فقالوا له افلا امرتنا نناولكه فقال ان حبي صلى الله عليه وسلم امرني
ان لا اسأل الناس شيئا واخرج احمد وابو يعلى عن ابي سعيد الخدري قال قال عمر يا رسول الله لقد سمعت فلانا ما يذكر انه
لقد اعطيته ما بين عشرة الى مائة فما يقول ذلك قال اما والله ان احدكم ليخرج بمسألته من عندي يتأبطها نارا قال عمر يا
رسول الله لم تعطيها اياهم قال فما اصنع يأبون الا مسألتي ويأبى الله لي البخل واخرج البخاري ومسلم عن ابن عمر قال كان
رسول الله صلى الله عليه وسلم يعطيني العطاء فاقول اعطه من هو افقر اليه مني فقال خذه اذا جاءك من هذا المال شيء وانت
غير مشرف ولا سائل فخذه فتموله ان شئت كله وان شئت تصدق به وما لا فلا تتبعه نفسك قال سالم بن عبد الله فلاجل
ذلك كان عبد الله لا يسأل احدا شيئا ولا يرد شيئا اعطيه وعن ابن اسحق قال لما قبض

فحمد الله واثنے علیه بما ہو اہلہ ثم قال ایہا الناس ان بعض الطمع فقر وان بعض الیاس غنی وانکم تجمعون ما لا تأکلون وتأملون
ما لا تدرکون واعلموا ان بعض الشح شعبة من النفاق فانفقوا خیرا لانفسکم فاین اصحاب ہذہ الایة اَلَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِاللَّیْلِ
وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِیَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ وعن عمر قال من آخر ما انزل الله آیة الربوا
وان رسول الله صلے الله علیه وسلم قبض قبل ان یفسرہا لنا فدعوا الربوٰ والریبة وعن ابی بکر الصدیق قال قال رسول الله
صلے الله علیه وسلم من احب ان یسمع الله دعوته وان یفرج کربته فے الدنیا والاخرة فلینظر معسرا او لیدع له ومن سره
ان ینقذہ الله من فیح جہنم یوم القیامة ویجعله فے ظله فلا یکونن علی المومنین غلیظا ولیکن بہم رحیما وعن عثمان بن عفان
سمعت رسول الله صلے الله علیه وسلم یقول اظل الله عبدا فے ظله یوم القیمة یوم لا ظل الا ظله انظر معسرا او ترک لغارم
قال الله تعالے یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۝ وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ
جَمِیْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا وَاذْکُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ اِذْ کُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَیْنَ قُلُوْبِکُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖۤ اِخْوَانًا ج
وَکُنْتُمْ عَلٰی شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَکُمْ مِّنْهَا کَذٰلِکَ یُبَیِّنُ اللّٰهُ لَکُمْ اٰیٰتِهٖ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝
وَلْتَکُنْ مِّنْکُمْ اُمَّةٌ یَّدْعُوْنَ اِلَی الْخَیْرِ وَیَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَیَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ ط وَاُولٰٓئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝
وَلَا تَکُوْنُوْا کَالَّذِیْنَ تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَیِّنٰتُ ط وَاُولٰٓئِکَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِیْمٌ یَّوْمَ تَبْیَضُّ
وُجُوْهٌ وَّتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ فَاَمَّا الَّذِیْنَ اسْوَدَّتْ وُجُوْهُهُمْ اَکَفَرْتُمْ بَعْدَ اِیْمَانِکُمْ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا کُنْتُمْ تَکْفُرُوْنَ
وَاَمَّا الَّذِیْنَ ابْیَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِیْ رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ۝ تِلْکَ اٰیٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَیْکَ
بِالْحَقِّ ط وَمَا اللّٰهُ یُرِیْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِیْنَ ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ط وَاِلَی اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ۝

فقیر گوید عفی عنه خدای عزوجل درین آیات بیان فرموده است حقیقت خلافت خاصه وحقیقت فتنه را که بعد از ایام خلافت
خاصه بظهور آید در ضمنا حضرت خود بآن یکحالت وبخط جناب خود از ان حالت دیگر ارشاد نموده اولاً امر میفرماید بتقوی و رسوخ
قدم دران بعد از ان حکم میفرماید باجتماع در اعتصام بحبل الله ونهی میکند از تفرق دران باز اشارت میفرماید که مراد از اجتماع
دو امر ست یکی آنکه در فهم شرایع الهیه از کتاب الله مختلف نشوند یعنی یکے مذہب خود این راگیرد و دیگری چیز دیگر را و اعتصموا
درآیة وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیْعًا بطریق اجمال مبین شده و درآیه وَلَا تَکُوْنُوْا کَالَّذِیْنَ تَفَرَّقُوْا بوجه تفصیل پس اگر ا و تان اشان
در فهم معانے شذر و مذر افتند باید که با یکدیگر مشاوره کنند واختلاف را از میان خود بر اندازند و در فضاء اتفاق و
اجماع داخل شوند وعادت الله آنست که اجماع ورفع اختلاف واقع نمی شود الا بتصدی خلیفه راشد عالم مسلم الفضل فیما بینهم
دیگر آنکه همه بر اعلای کلمة الله بیایند که همه خود را متفق سازند واحقاد دیرینه که در جاهلیت میان ایشان بود همه را فراموش
گردانند و برین مضمون اشارت نموده شد درآیه وَاذْکُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ اِذْ کُنْتُمْ اَعْدَآءً الخ بعد از ان ارشاد میفرماید که سبب این
اجتماع بحسب جری سنة الله آنست که جماعه از ایشان باحیاء علوم دین وقیام بجهاد واقامت حدود وامر بمعروف ونهی منکر
قائم شوند و دیگران امتثال امر ایشان کنند واین یکی از واجبات بالکفایه اسلام است وعادت الله آنست که امر این جماعت منتظم
بدون تصدی شخصی مسلم الفضل فیما بینهم برین اقامت صورت نگیرد بعد از ان نشانه میفرماید از تفرق فی الدین تا مانند اهل کتاب

نباشند که بعد وضوحِ حق و ثبوتِ حجة الله ولزوم تکلیف مختلف شدند و بعد از وقوع اختلاف حال ایشان روز قیامت آنست
که تبیض وجوه و تسود وجوه بعد از ان فضیلت این جماعه که درمیان امت محمدیه قایم باحیاء دین باشند برجماعتی که در امم سابقه
باین امر قیام مینمودند ارشاد میفرماید و بسبب موخّر داشتن یهود و نصاری ازین منزلت بیان مینماید که کنتم خیر امة بالجمله خلافت
خاصه آنست که اجتماع مسلمین بهر دو معنی متحقق گردد و اتفاق در مذاهب داشته باشند و اعتقاد که بسبب شورش نفس سبعی و بهیمی و سینهای
ایشانرا مشحون سازد از میان خود دفع کنند و آن قرن خیر القرون باشند قال النبی صلی الله علیه وسلم خیر القرون قرنی الحدیث
و ایام فتنه آنکه اختلاف در مذاهب پدید آید و جماعات مسلمین از جهت اعتقاد جموع مجتمعه شوند و جنود مجنده گردند شرح
و بسط این معانی و آنچه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ادای این باب اخبار مشهوره بیان فرموده اند سابق تقریر نمودیم فنراجع
باز میگوییم که درین آیه ثابت شد که جماعهٔ عظیمه از اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم خیر امة اخرجت للناس بودند و متواتر شد
که این جماعه در تصدی اقامتِ دین شخصی را رئیس خود ساختند ثم در وفق حکم ایشان دعوت الی الخیر کردند و همین است
معنی خلافت پس اگر اتفاق ایشان بر باطل باشد و غیر مستحق ریاست را رئیس کردند خیر امت نباشند و اگر جمعی غیر مستحق ریاست
را رئیس کردند و جمعی دیگر سکوت نمودند و بانکار منکر برنخاستند هر دو از خیریت معزول باشند سبحانک هذا بهتان عظیم

قال الله سبحانه اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۚ
اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا ۖۗ وَّقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ
مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ ۙ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَظِيْمٍ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطٰنُ
يُخَوِّفُ اَوْلِيَآءَهٗ ۪ فَلَا تَخَافُوْهُمْ وَخَافُوْنِ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ فقیر گوید عفی عنه مفسرین در تفسیر این آیات مختلف اند اکثری
میل بآن دارند که الذین استجابوا و الذین قال لهم الناس در بدر صغری نازل شد بالجمله خلفا از حاضران بدر صغری بودند
فانقلبوا بنعمة من الله و فضل لم یمسسهم سوء و اتبعوا رضوان الله در شان ایشان متحقق بوده و ناهیک به من الشرف قال الله تعالی
اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ۚۙ الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰي جُنُوْبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ
النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ ۭ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ رَبَّنَآ اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِيْ لِلْاِيْمَانِ اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ
فَاٰمَنَّا ڰ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰي رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّھُمْ اَنِّىْ لَآ اُضِيْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ
مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ فَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَاُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِھِمْ وَاُوْذُوْا فِيْ سَبِيْلِيْ وَقٰتَلُوْا وَ
قُتِلُوْا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْھُمْ سَيِّاٰتِھِمْ وَلَاُدْخِلَنَّھُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْھٰرُ ۚ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الثَّوَابِ
فقیر گوید عفی عنه این آیات در فضائل مهاجرین اولین نازل شده هرچند در اول آیات عنوان مهاجرین مذکور نشده است
اما چون در آخر مذکور شد انی لا اضیع عمل عامل منکم فالذین هاجروا و اخرجوا معلوم شد که این جماعه مهاجرین اولین است
که از دیار خود برآورده شده و ایشان اند که شد فی الله ایذا داده شد ایشانرا و قتال کردند و بعض ایشان مقتول شدند

و بعض دیگر در صدد مقتولیت آمده و بذل نفوس نمودند و حفظ الٰہی ایشان را ازان مہلکہ محفوظ داشت کما قال فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى
نَحْبَهٗ وَ مِنْهُمْ مَّنْ يَّنْتَظِرُ و بدعاہای خاص و باخلاص تمام متصف اند و اگر ازین جماعہ سیئہ صادر شدہ باشد بحکم لعل الله
اطلع على اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم مغفور است و مآل و حال ایشان دخول جنت است و ما اعظم من بشارت و عن
عمر بن الخطاب قال من قرأ البقرة والنساء وآل عمران کتب عند الله من الحکماء و اخرج الدارمی عن سلیمان بن یسار ان رجلا
یقال له صبیغ قدم المدینة فجعل یسأل عن متشابه القرآن فارسل الیه عمر وقد اعد له عراجین النخل فقال له من انت قال
انا عبد الله صبیغ فقال و انا عبد الله عمر فاخذ عمر عرجونا من تلک العراجین فضربه حتی دمی راسه فقال یا امیر المؤمنین حسبک
قد ذهب الذی کنت اجده فی راسی و عن ابی عثمان النهدی ان عمر کتب الی اهل البصرة ان لا تجالسوا صبیغا قال فلو جاء و نحن
مائة لتفرقنا و عن محمد بن سیرین قال کتب عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری بان لا یجالس صبیغ و ان یحرم عطاؤه و رزقه
قال الشافعی حکمی فی اهل الکلام حکم عمر فی صبیغ ان یضربوا بالجرید و یحملوا على الابل و یطاف بهم فی العشائر والقبائل و ینادی
علیهم هذا جزاء من ترک الکتاب والسنة و اقبل على علم الکلام و اخرج الدارمی عن عمر بن الخطاب قال انه سیأتیکم ناس یجادلونکم
بشبهات القرآن فخذوهم بالسنن فان اصحاب السنن اعلم بکتاب الله و عن ابی هریرة قال کنا عند عمر بن الخطاب اذ جاءه
رجل یسأل عن القرآن مخلوق هو ام غیر مخلوق فقام عمر فاخذ بمجامع ثوبه حتی قاده الی علی بن ابی طالب فقال یا ابا الحسن اما تسمع
ما یقول هذا قال و ما یقول قال جاءنی یسألنی عن القرآن امخلوق هو ام غیر مخلوق فقال علی هذه کلمة و ستکون لها ثمرة لو ولیت
من الامر ما ولیت ضربت عنقه و عن قتادة فی هذه الآیة قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ذکر لنا ان عمر بن الخطاب کان یقول اللهم
زینت لنا الدنیا و انبأتنا ان ما بعدها خیر منها فاجعل حظنا فی الذی هو خیر و ابقى و عن عمر قال لو ترک الناس الحج لقاتلتهم
علیه کما نقاتلهم على الصلوة والزکوة و عن عثمان انه قرأ وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَ يَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
و یستعینون الله على ما اصابهم و اولٰئک هم المفلحون فقیر گوید معنی این حدیث آنست که حضرت عثمان این کلمہ را از قرآن نمیدانست
زیرا که متواتر نشد در ملت که این کلمہ در مصاحف عثمانیہ نبود بلکہ معنی این سخن آنست که این کلمہ از فحوای این آیت مفہوم میشود
مانند آنکہ مفسر میگوید وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ یعنی و اسأل اهل القریة و توجیہ این کلمہ آنست که منصب خلیفہ راشدہ دعوت ظاہرہ است
بزبان فقط بلکہ ہمت بستن و در دفع بلاہای است در پیش حق عز و جل تا این حاصل آنکہ از متممات خلافت راشدہ است که دفع
بلای است بدعای او شود و عن عمر قال لو شاء الله لقال انتم فکنا کلنا و لکن قال کنتم فی خاصة اصحاب محمد و من صنع مثل
صنیعهم کانوا خیر امة اخرجت للناس و عن عمر فی قوله تعالی کنتم خیر امة قال تکون لاولنا و لا تکون لآخرنا و عن
قتادة قال ذکر لنا ان عمر بن الخطاب تلا هذه الآیة کنتم خیر امة ثم قال یا ایها الناس من سره ان یکون من الامة التی اخرجت
للناس فلیؤد شرط الله فیها و عن عیاض الاشعری قال شهدت الیرموک و علینا خمسة امراء ابو عبیدة و یزید بن ابی سفیان
و ابن حسنة و خالد بن الولید و عیاض و لیس عیاض هذا قال و قال عمر اذا کان قتال فعلیکم ابو عبیدة فکتبنا الیه انه قد جاش
الینا الموت و استمددناه فکتب الینا انه قد جاءنی کتابکم تستمدونی و انی ادلکم على من هو اعز نصرا و احضر جندا الله عز
و جل فاستنصروه فان محمدا صلی الله علیه و سلم قد نصر یوم بدر فی اقل من عدتکم فاذا جاءکم کتابی هذا فقاتلوهم

والآخر يجعون لي فقاتلنا هم فغلبناهم اربع فرائض اخرج ابو داؤد والترمذي عن ابي بكر الصديق قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم ما اصر من استغفر وان عاد في اليوم سبعين مرة ومن موافقات عمر قوله تعالى وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ عن كليب قال خطبنا
عمر فكان يقرأ على المنبر آل عمران ثم قال تفرقنا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم احد فصعدت الجبل فسمعت يهوديا
يقول قتل محمد فقلت لا اسمع احدا يقول قتل محمد الا ضربت عنقه فنظرت فاذا فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس
يتراجعون اليه فنزلت هذه الآية وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل اخرج البخاري عن ابي سلمة عن ابن عباس ان
ابا بكر خرج وعمر يكلم الناس فقال اجلس يا عمر وقال ابو بكر اما بعد من كان يعبد محمدا فان محمدا قد مات ومن كان يعبد الله
فان الله حي قال الله وما محمد الا رسول الى قوله الشاكرين قال فوالله لكانهم لم يعلموا ان الله انزل هذه الآية حتى تلاها
ابو بكر فتلقاها منه الناس كلهم فما اسمع بشرا من الناس الا يتلوها وروي عن ابي هريرة وعروة وغيرهما نحو ذلك وقال ابراهيم
قال ابو بكر لو منعوني عقالا لاعطوا رسول الله صلى الله عليه وسلم لجاهدتهم ثم تلا وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ
الرُّسُلُ اَفَاِنْ مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ عن علي بن ابي طالب في قوله وَسَيَجْزِي الشَّاكِرِيْنَ قال الثابتين على دينهم ابا بكر
واصحابه فكان علي يقول ابو بكر امير الشاكرين روي عن ابن عباس وشاورهم في الامر ابو بكر وعمر وفي رواية عن ابن عباس
قال نزلت هذه الآية في ابي بكر وعمر فقال النبي صلى الله عليه وسلم لو اجتمعتما في مشورة ما خالفتكما درين موضع اشكالے
بهم ميرسد زيرا كه سوق آيات براي جماعتي است كه در غزوهٔ احد از ايشان تقصيري رو داده وآنحضرت صلى الله عليه وسلم ميبايد
كه از سر تقصير ايشان درگذرند وبانواع ملاطفات غبار مداهنت از چهرهٔ حال ايشان ازاله فرمايند از انجمله است مشاوره در
امور حرب از شيخين تقصيرے دران واقعه ظاهر نشده تا ماصدق اين آيت توانند بود وجواب آنست كه ذكر كردن عبد الله بن
عباس شيخين را درين موضع مذهبي دارد غير مذاهب مشهوره در تفسير وآن آنست كه عرب گويند انما يذكر الشئ بالشئ واين نكته
را ياد گير كه در بسياري از مواضع كافل حل مشكلات تفسير خواهد بود وعن ابن عمر قال كتب ابو بكر الصديق الى عمر ان رسول
الله صلى الله عليه وسلم كان يشاور في الحرب فعليك به وعن الضحاك قال كان عمر بن الخطاب يشاور حتى المرأة قوله تعالى
وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ اخرج البخاري من حديث ابن عمر اما فراره من احد فانا اشهد ان الله قد عفى عنه وعن الحسن في
قصة البدر الصغرى فقام النبي صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر وعثمان وعلي وناس من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم
فتبعوهم الحديث وقالت عائشة في قصة حمراء الاسد فانتدب منهم سبعون رجلا فيهم ابو بكر والزبير ومن موافقات ابي بكر
الصديق قوله تعالى لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَاۤءُ روي ذلك من طرق متعددة
منها ما يدل على موافقته ومنها ما يدل على تصديق مقالته روي عن عكرمة ان النبي صلى الله عليه وسلم بعث ابا بكر الى فنحاص اليهودي يستمده
وكتب اليه وقال لابي بكر لا تفتت علي بشئ حتى ترجع الي فلما قرأ فنحاص الكتاب قال قد احتاج ربكم قال ابو بكر فهممت
ان اقده بالسيف ثم ذكرت قول النبي صلى الله عليه وسلم لا تفتت علي بشئ فنزلت لقد سمع الله قول الذين قالوا ان الله
فقير الآية وقوله وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وما بين قرأ في يهود بني قينقاع وفي رواية فغضب ابو بكر
فضرب وجه فنحاص ضربة شديدة وقال والذي نفسي بيده لولا العهد الذي بيننا وبينك لضربت عنقك يا عدو الله

فذهب فنحاص الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا محمد انظر ما صنع صاحبك بي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لابي بكر ما حملك على ما صنعت قال يا رسول الله قال قولا عظيما يزعم ان الله فقير وانهم عنه اغنياء فلما قال ذلك غضبت لله مما قال فضربت وجهه فجحد فنحاص فقال ما قلت ذلك فانزل فيما قال فنحاص تصديقا لابي بكر لقد سمع الله قول الذين قالوا ان الله فقير الاية ونزل في ابي بكر وما بلغه في ذلك من الغضب لتسمعن من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم ومن الذين اشركوا اذى كثيرا الاية

وعن السدي في قوله لقد سمع الله قول الذين قالوا ان الله فقير قالها فنحاص اليهودي من بني مرثد لقيه ابو بكر فكلمه فقال له يا فنحاص اتق الله وآمن وصدق واقرض الله قرضا حسنا فقال فنحاص يا ابا بكر تزعم ان ربنا فقير يستقرضنا اموالنا وما يستقرض الا الفقير من الغني ان كان ما تقول حقا فان الله اذاً لفقير فانزل الله هذا فقال ابو بكر فلولا هدنة كانت بين النبي صلى الله عليه وسلم وبين بني مرثد لقتلته وعن مجاهد قال صك ابو بكر رجلا منهم الذين قالوا ان الله فقير ونحن اغنياء لم يستقرضنا وهو غني وهم يهود

اخرج الترمذي عن عثمان بن عفان سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول موقف ساعة في سبيل الله خير من الف يوم فيما سواه من المنازل ولفظ ابن ماجة من رابط في سبيل الله كانت كالف ليلة صيامها وقيامها فقير گوید عفی عنه سابق

بیان کردیم فضایلی که بآن عباد الله نزدیک شوند به پروردگار خویش و دو قسم است یکی آنکه خلاص کردن انها افراد بشر را از هیجان طبیعت ونزدیک ساختن آنها ایشان را بحظیرة القدس بمنزله مذهب طبیعی ست لاجرم در جمیع ادیان ملل آن قسم موجود اند مثل توکل ویقین وصبر وصلواة وصوم وصدقه وذکر باری جل مجده وقسم ثانی آنکه تاثیر آنها در افراد بشر باعتبار عنایت الهی مخصوص بزمان خاص است مانند هجرت وجهاد وحج واین قسم در بعض ملل مقرب میباشد افراد بشر را بحظیرة القدس ودر بعض ملل نه مثلا در شریعت ما اراده الهیه متعلق شد بکبت اهل ضلاله مثل مشرکین ویهود ونصاری ومجوس وصورت ایشان در حظیرة القدس [illegible] گشت که لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض الاية درین حالت جماعه از افراد بشر در اراده الهیه بواسطه صحبت پیغامبر صلی الله علیه وسلم فانی شدند مانند جبریل در وقت تصحیح شود ومتعرض نفحات الهیه شدند ودرمیان ایشان ومیان ملاء اعلی مشابهتی ومناسبتی واقع شد ومخالطت فتح کرد بابی عظیم را اقرب که اگر صد سال ریاضت کنند ونه [illegible] میکشیدند بعشر عشیر آن مشابهت فائز نمیگشتند ودر ملل دیگر این داعیه واراده متعلق نگشت واهم را باین معرض درمیان نیاوردند پس هجرت وجهاد در ملل ایشان از اعمال مقربه نبود در قرآن عظیم وسنت سنیه هردو فضل ابتدا فرموده اند [illegible] ثانی را بمزید اهتمام افاده نموده اند ومناط تفاضل مراتب گردانیده تا مرد بهره وفضل متصف نباشد اتقدم از افراد بشر واستحقاق ریاست عامه مسلمین میسر نیست خدای عزوجل در سوره نساء هر دو فضل را بیان میفرماید آنجا که [illegible] صلی الله علیه وسلم صحابه را بآن هردو می ستایند تا حجت باشد امت را وتکلیف بتقدم ایشان نه پرده ظاهر شود قال الله تعالى ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا ذلك الفضل من الله وكفى بالله عليما در اول افاده میفرماید که ایمان مکلفان کامل نمیشود تا آنکه وقت مشاجرات که حالت ظهور نفس سبعی است تسلیم تمام از ایشان ظاهر گردد وبعد از ان میفرماید که اینها با پیغامبران وصدیقان وشهیدان خواهند بود وحسن اولئک رفیقا واین آیه شبیه است بآیه دیگر [illegible]

الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِيْمٍ ۝ عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ کمال این جماعهٔ ابرار آنست که با این چهار فرقه محشور شوند
و در ذیل ایشان معدود گردند و این چهار طائفه سر دفتر اهل نجات اند و طبقهٔ علیا از طبقات امت مرحومه و ازین جماعه بعبارت
دیگر مهاجرین و سابقین تعبیر رفته اینقدر از آیهٔ کریمه واضح گشت وضوحاً لا یبقی معه خفاء باز آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث
مشهوره که تکلیف بآنها قطعی است عملاً و اعتقاداً خبر دادند که ابوبکر صدیق است و عمر و عثمان و علی شهید پس ریاست معنوی
ایشان بر سایر طبقات مبرهن گشت و در ملت اسلامیه خفائی درین معنی نماند قال الله تعالی لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ

آیت

الْمُؤْمِنِيْنَ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجٰهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ؕ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
عَلَى الْقٰعِدِيْنَ دَرَجَةً ؕ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ؕ وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝ دَرَجٰتٍ
مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝ خدایتعالی درین آیت افاده میفرماید که صحابه بر یک طبقه نیستند بلکه
بعض ایشان افضل اند از بعض و مناط فضل جهاد است فی سبیل الله بانفس خویش یعنی بمباشرت قتال کفار و باموال خویش
یعنی بانفاق فی سبیل الله ازین آیت واضح گشت که مجاهدان بانفس خویش و باموال خویش سر دفتر امت اند و از طبقهٔ
علیای امت و ایشان افضل اند از غیر خود باز در احادیث مشهوره که تکلیف بآن قایم است و عذری بعد ثبوت آنها باقی نمی ماند
ثابت شد که همه این بزرگان در جمیع مشاهد خیر در رکاب سعادت آنحضرت صلی الله علیه وسلم حاضر بودند الا لعذر فی بعض الاوقات
و از جمعی مباشرت قتال بیشتر بوقوع آمد و از بعض دیگر انفاق زیاده تر بظهور انجامید و از جمعی هر دو بوجه
(کعمر و علی ۱۲) (کابی بکر و عثمان ۱۲)
کمال متحقق گشت قال الله تعالی وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً ؕ وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ

آیت

مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝ خدای عز و جل در
اول سخن فرض میگرداند هجرت را از دیار کفر و بیان میفرماید عقوبت تارکان هجرت و مستثنی میسازد ضعفا را که حیلهٔ هجرت
نمیدانند و از خانه خود بر آمدن نمیتوانند بعد از آن فضیلت هجرت بیان میکند و اجر آن در دنیا و آخرت ارشاد میفرماید کسی
را که بقصد هجرت از خانه خود بر آید و بمقصد نارسیده از عالم میگذرد ثواب جزیل وعده میدهد ازین آیه فضیلت مهاجران
باید شناخت والله اعلم وعن عمر بن الخطاب قال انی انزلت نفسی من مال الله بمنزلة والی الیتیم ان استغنیت استعففت
وان احتجت اخذت منه بالمعروف فاذا ایسرت قضیت وعن ابن مسعود قال کان عمر بن الخطاب اذا سلک بنا طریقا فاتبعناه
(صرت غنیا ادیت ۱۲)
وجدناه سهلا وانه سئل عن امرأة وابوین فقال للمرأة الربع وللام ثلث ما بقی وما بقی فللاب وعن ابن عباس انه
دخل علی عثمان فقال ان الاخوین لا یردان الام عن الثلث قال الله فان کان له اخوة والاخوان لیسا بلسان قومک
اخوة فقال عثمان لا استطیع ان ارد ما کان قبلی ومضی فی الامصار وتوارث به الناس واجاب زید بن ثابت بجواب آخر
قالوا یا ابا سعید ان الله یقول فان کان له اخوة وانت تحجبها باخوین قال ان العرب تسمی الاخوین اخوة فقیر گوید این اختلاف
نیست بلکه حضرت عثمان رضی الله عنه تمسک نمود بآن اصل که حکم خلیفهٔ راشد چون مستقر شود و سبیل المسلمین گردد حجت است
در دین و زید بن ثابت معنی را که صحابه در وقت مشاوره فهمیده بودند تقریر نمود وعن ابن شهاب قال قضی عمر بن الخطاب
ان میراث الاخوة من الام للذکر مثل الانثی ولا اری عمر بن الخطاب قضی بذلک حتی علمه من رسول الله صلی الله علیه وسلم

ولہذہ الایۃ قال اللہ تعالے فان کانوا اکثر من ذلک فہم شرکاء فے الثلث وعن عمر وعلی وابن مسعود وزید فی ام وزوج واخ
لاب وام واخوۃ لام ان الاخوۃ من الاب والام شرکاء الاخوۃ من الام فے ثلثہم وذلک انہم قالوا ہم بنو ام کلہم ولم یزدہم
الاب الا قربا فہم شرکاء فے الثلث وکتب عمر الے ابی موسی اذا لہوتم فالہوا بالرمی واذا تحدثتم فتحدثوا بالفرائض وعن
عمر قال تعلموا الفرائض واللحن والسنۃ کما تعلمون القرآن وقال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم افرضہم امتی زید بن ثابت فقیر گوید
درین حدیث معجزہ ایست عظیمہ افادہ اے پیست ان اصول مسائل تا خلاف ابن عباس وغیرہ از میان برانداختہ شود وعن الزہری
قال لولا ان زید بن ثابت کتب الفرائض لرایت انہا ستذہب من الناس وعن عمر انہ کان یقول عجبا للعمۃ تورث ولا ترث
وعن قبیصۃ بن ذویب قال جاءت الجدۃ الے ابی بکر فقالت ان لی حقا ابن ابن او ابن ابنۃ لی مات قال ما علمت
لک فی کتاب اللہ حقا ولا سمعت من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ شیئا وسأسأل فشہد المغیرۃ بن شعبۃ ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم اعطاہا السدس قال من سمع ذلک معک فشہد محمد بن مسلمۃ فاعطاہا ابوبکر السدس وعن زید بن ثابت ان عمر لما
استشارہم فے میراث الجد والاخوۃ قال زید کان رایی ان الاخوۃ اولی بالمیراث وکان عمر یری یومئذ ان الجد اولی
من الاخوۃ فحاورتہ وضربت لہ مثلا وضرب علی وابن عباس لہ مثلا یومئذ السیل یضربانہ ویصرفانہ علی نحو تصریف زید فقیر گوید
بعد ازان از حضرت فاروق وحضرت مرتضی کلماتے نقل کردہ شد کہ ازین رائے رجوع کردند و درین مسئلہ قول ثابت قرار [illegible]
حضرت صدیق نیست انزلہ ابا اخرجہ البخاری وعن ابن عباس قال اول من اعال الفرائض عمر تدافعت علیہ ورکب بعضہا
بعضا قال ما ادری کیف اصنع بکم واللہ ما ادری ایکم قدم اللہ ولا ایکم اخر وما اجد فی ہذا المال شیئا احسن من ان اقسمہ علیکم بالحصص ثم قال
ابن عباس وایم اللہ لو قدم من قدم اللہ واخر من اخر اللہ ما عالت فریضۃ فقیل لہ وایہا قدم اللہ قال کل فریضۃ لم یہبطہا اللہ عن فریضۃ
الا الی فریضۃ فہذا ما قدم اللہ وکل فریضۃ اذا زالت عن فرضہا لم یکن لہا الا ما بقی فتلک التی اخر اللہ فالذی قدم کالزوجین والام والذے
اخر کالاخوات والبنات فاذا اجتمع من قدم اللہ واخر بدی بمن قدم فاعطی حقہ کاملا فان بقی شیء کان لہن وان لم یبق شیء فلا شیء
لہن وذکر عند عمر الثلث فی الوصیۃ فقال الثلث وسط لا بخس ولا شطط وعن ابی عبد الرحمن السلمی قال قال عمر بن الخطاب لا تغالوا فی
مہور النساء فقالت امرأۃ لیس لک ذلک یا عمر ان اللہ یقول وآتیتم احداہن قنطارا من ذہب قال وکذلک فی قراءۃ ابن مسعود
فقال عمر ان امرأۃ خاصمت عمر فخصمتہ وعن بکر بن عبد اللہ المزنی قال قال عمر خرجت وانا ارید ان انہاکم عن کثرۃ الصداق فعرضت
لی آیۃ من کتاب اللہ وآتیتم احداہن قنطارا وروی ان رجلا تزوج امرأۃ ولم یدخل بہا ثم رأی امہا فاعجبتہ فاستفتی
ابن مسعود فامرہ ان یفارقہا ثم یتزوج امہا ففعل وولدت لہ اولادا ثم اتی ابن مسعود المدینۃ فسأل عمر وفی لفظ فسأل
اصحاب النبی صلے اللہ علیہ وسلم فقالوا لا تصلح فلما رجع الے الکوفۃ قال للرجل انہا علیک حرام ففارقہا وسئل عمر عن جاریتین
اختین توطأ احداہما بعد الاخری فقال عمر ما احب ان اجیزہما جمیعا ونہاہ واخرج مالک والشافعی عن قبیصۃ بن ذویب
ان رجلا سأل عثمان بن عفان عن الاختین فے ملک الیمین ہل یجمع بینہما فقال احلتہما آیۃ وحرمتہما آیۃ وما کنت لاصنع ذلک
فخرج من عندہ فلقی رجلا من اصحاب النبی صلے اللہ علیہ وسلم اراہ علی بن ابی طالب فسألہ عن ذلک فقال لو کان لی من الامر
شیء ثم وجدت احدا فعل ذلک لجعلتہ نکالا وروی ہذا الشک عن علی ایضا من طریق ابی صالح عن علی [illegible]

للمؤلفين احلهما آية وحرمتهما آية ولا آمر ولا انهى ولا احل ولا احرم ولا افعل انا ولا اهل بيتي وعن عمر انه خطب فقال ما بال
رجال ينكحون هذه المتعة وقد نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عنها لا أوتى باحد نكحها الا رجمته وسئل ابن عمر عن المتعة
فقال حرام فقيل له ان ابن عباس يفتي بها قال فهلا ترمرم بها في زمان عمر وعن عاصم بن بهدلة ان مسروقا اتى صفين فقام
بين الصفين فقال يا ايها الناس انصتوا ارايتم لو ان مناديا ناداكم من السماء فرأيتموه وسمعتم كلامه فقال ان الله ينهاكم
عما انتم فيه اكنتم منتهين قالوا سبحان الله قال فوالله نزل بذلك جبرئيل على محمد صلى الله عليه وسلم وما ذاك بابين عندي
منه ان الله قال ولا تقتلوا انفسكم ان الله كان بكم رحيما ثم رجع الى الكوفة وعن داود بن الحصين قال كنت اقرأ على ام
سعد ابنة الربيع وكانت يتيمة في حجر ابي بكر فقرأت عليها والذين عاقدت ايمانكم فقالت لا ولكن والذين عقدت ايمانكم
انها نزلت في ابي بكر وابنه عبد الرحمن حين ابى ان يسلم فحلف ابو بكر لا يورثه فلما اسلم امره الله ان يورثه نصيبه وعن عمر قال
ما استفاد رجل بعد الايمان بالله من امرأة حسنة الخلق ودود ولود وما استفاد رجل بعد الكفر بالله شرا من امرأة سيئة الخلق
حديدة اللسان وعن عمر بن الخطاب قال النساء ثلث امرأة عفيفة مسلمة هينة لينة ودود ولود تعين اهلها على الدهر ولا تعين الدهر
على اهلها وقليل ما تجدها وامرأة لم تزد على ان تلد الولد والثالثة غل قمل يجعلها الله في عنق من يشاء واذا اراد ان ينزعه
نزعه وعن ابن عباس بعثت انا ومعاوية حكمين فقيل لنا ان رايتما ان تجمعا جمعتما وان رايتما ان تفرقا فرقتما والذي بعثهما عثمان
وعن ابي بكر الصديق قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يدخل الجنة سيئ الملكة وقال عمر ان القبلة من اللمس فتوضؤا منها
وقال عثمان اللمس باليد وعن عمر قال الجبت الساحر والطاغوت الشيطان قرئ عند عمر كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها
فقال معاذ عندي تفسيرها تبدل في ساعة مائة مرة فقال عمر هكذا سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي رواية ابي مكان
معاذ وقال عمر سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم اول ما يرفع من الناس الامانة واخر ما يبقى الصلوة ورب مصل لا خير فيه وعن
عكرمة في قوله تعالى واولي الامر منكم قال ابو بكر وعمر وعن الكلبي اولي الامر قال ابو بكر وعمر وعثمان وعلي وابن مسعود
وعن عكرمة انه سئل عن امهات الاولاد فقال هن احرار قيل باي شيء تقول قال بالقران قالوا بماذا من القران قال قول الله
اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي الامر منكم وكان عمر من اولي الامر قال اعتقت وان كان سقطا وعن عمر [illegible] الحصين
قال كان عمر اذا استعمل رجلا كتب في عهده اسمعوا له واطيعوا ما عدل فيكم وعن عمر قال اسمع واطع وان امر عليك عبد حبشي
مجدع ان ضربك فاصبر وان حرمك فاصبر وان اراد امرا ينتقص دينك فقل دمي دون ديني واخرج الثعلبي عن ابن عباس
في قوله الم تر الى الذين يزعمون انهم امنوا بما انزل اليك وما انزل من قبلك الاية قال نزلت في
رجل من المنافقين يقال له بشر خاصم يهوديا فدعا اليهودي الى النبي صلى الله عليه وسلم ودعاه المنافق الى كعب بن الاشرف
ثم انهما احتكما الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقضى لليهودي فلم يرض المنافق وقال تعال نتحاكم الى عمر بن الخطاب فقال
اليهودي لعمر قضى لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يرض بقضائه فقال للمنافق اكذلك قال نعم فقال عمر مكانكما حتى اخرج اليكما
فدخل عمر فاشتمل على سيفه ثم خرج فضرب عنق المنافق حتى برد ثم قال هكذا اقضي لمن لم يرض بقضاء الله ورسوله فنزلت وله
طرق متعددة [illegible] بها عن ابن لهيعة عن ابي الاسود وعن عتبة بن ضمرة عن ابيه وعن مكحول في تفسير ذلك واخرج مسلم

فقال عمر لبثنا حين نزلت ما ينفعنا طعام ولا شراب حتى انزل الله بعد ذلك ورخص وقال وَمَن يَّعْمَلْ سُوْءً اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۔ واخرج مالک ومسلم عن عمر قال ما سالت النبي صلى الله عليه وسلم عن شيء اكثر مما سالته عن الكلالة فقال يكفيك آية الصيف التي في آخر النساء ۔ واخرج البخاري ومسلم عن عمر قال ثلث وددت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان عهد الينا فيهن عهدا ننتهي اليه الجد والكلالة وابواب من ابواب الربا ۔ وعن سعيد بن جبير ان عمر كتب في الجد والكلالة كتابا فمكث يستخير الله يقول اللهم ان علمت ان فيه خيرا فامضه حتى اذا طعن دعا بالكتاب فمحى فلم يدر احد ما كتب فيه فقال اني كتبت في الجد والكلالة كتابا وكنت استخير الله فيه فرايت ان اترككم على ما كنتم عليه ۔ وعن الشعبي قال سئل ابو بكر عن الكلالة فقال اني ساقول فيها برأيي اراه ما خلا الوالد والولد فلما استخلف عمر قال الكلالة ما عدا الولد فلما طعن عمر قال اني لاستحيي الله ان اخالف ابا بكر رضي الله عنه ۔ وعن ابي بكر الصديق انه قال من مات وليس له ولد ولا والد فورثته كلالة فتشجح منه علي ثم رجع الى قوله ۔ وعن قتادة قال ذكر لنا ان ابا بكر الصديق قال في خطبة الا ان الآية التي انزلت في اول سورة النساء في شان الفرائض انزلها الله في الولد والوالد والآية الثانية انزلها في الزوج والزوجة والاخوة من الام والآية التي ختم بها سورة النساء انزلها في الاخوة والاخوات من الاب والام والآية التي ختم بها سورة الانفال انزلها في اولي الارحام بعضهم اولى ببعض في كتاب الله مما جرت به الرحم من العصبة ۔ قال الله تعالى يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗۤ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۝ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ۝ وَمَنْ يَّتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ ۝ فقیر گوید عفی عنہ این آیات اول دلیل است بر خلافت خاصہ ابو بکر صدیق و بر فضائل و مناقب او و تا بیان او بوجہی کہ جاہل آن معذور نباشد و منکر آن منقطع الحجۃ باشد در اسلام تفصیل این اجمال آنکہ خدا تعالی درین آیات خبر داد کہ جماعہ از متکلمین بکلمہ اسلام مرتد خواہند شد و وعدہ فرمود کہ جماعہ از محبین و محبوبین او کذا و کذا را خواہیم آورد و معنی آوردن این است کہ از میان قبائل عرب گروہ گروہ برآمدہ بمحض توفیق الہی مجتمع شوند و در برابر مرتدین داد قتال دہند و این ہمہ بہیئتہا و صورتہا در زمان صدیق اکبر واقع شد و گروہ گروہ از قبائل عرب آمدہ زیر رایت حضرت صدیق جمع شدند و با مرتدین قتال نمودند تا آنکہ نائرہ فتنہ فرو نشست ۔ عالم بشکل اول بازگشت و بعد از ان حادثہ الی یومنا ہذا کہ مدت مدیدی گذشتہ باین صفت قتال مرتدین واقع نشد پس صدیق اکبر و اتباع او باین فضائل عظیمہ کہ در اسلام فضیلتی بالاتر ازان نمی باشد متصف بودند و ہمین است معنی خلافت خاصہ و ہو المقصود ۔ واخرج البخاري ومسلم عن طارق بن شہاب قال قالت اليهود لعمر انكم تقرؤن آية لو نزلت علينا معشر اليهود لاتخذنا ذلك اليوم عيدا قال واي آية قالوا اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ قال عمر والله اني لاعلم اليوم الذي نزلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه والساعة التي نزلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم عشية عرفة في يوم الجمعة ۔ وعن عنترة قال لما نزلت اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وذلك يوم الحج الاكبر بكى عمر فقال له النبي صلى الله عليه وسلم ما يبكيك قال ابكاني انا كنا في زيادة من ديننا فاما اذ كمل

فانه لم يكمل شيئ قط الا نقص قال صدقت وعن علقمة بن عبد الله المزني قال كنت في مجلس عمر بن الخطاب فقال عمر
لرجل من القوم كيف سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قال ان الاسلام بدا جذعا ثم ثنيا ثم رباعيا ثم سديسيا
ثم بازلا قال عمر فما بعد البزول الا النقصان وعن عمر بن الخطاب قال المسلم يتزوج النصرانية ولا يتزوج النصراني المسلمة
اخرج مسلم عن بريدة قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يتوضأ عند كل صلوة فلما كان يوم الفتح توضأ ومسح
على خفيه وصلى الصلوات بوضوء واحد فقال له عمر يا رسول الله انك فعلت شيئا لم تكن تفعله قال اني عمدا فعلته يا عمر
وعن علي انه قرأ وارجلكم قال عاد الى الغسل وعن ابن مسعود انه قرأ وامسحوا برؤسكم وارجلكم بالنصب وعن عروة انه
كان يقرأ وارجلكم يقول رجع الامر الى الغسل وعن ابي عبد الرحمن السلمي قال قرأ الحسن والحسين وارجلكم الى الكعبين فسمع
علي ذلك وكان يقضي بين الناس فقال وارجلكم هذا من المقدم والمؤخر من الكلام وعن الاعمش قال كانوا يقرؤنها
برؤسكم وارجلكم بالخفض وكانوا يغسلون وعن عبد الرحمن بن ابي ليلى قال اجتمع اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم
في غسل القدمين وعن الحكم قال مضت السنة من رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمين بغسل القدمين وعن انس قال
نزل القران بالمسح والسنة بالغسل قلت خالفهم ابن عباس فقال بالمسح وكان عمله على الغسل عن ابن عباس قال ابى الناس
الا الغسل ولا اجد في كتاب الله الا المسح وعن ابن عباس قال الوضوء غسلتان ومسحتان وعن ابن عباس قال افترض الله
غسلتين ومسحتين الا ترى انه ذكر التيمم فجعل مكان الغسلتين مسحتين وترك المسحتين واخرج البخاري عن عائشة قالت سقطت
قلادة لي بالبيداء ونحن داخلون المدينة فاناخ رسول الله صلى الله عليه وسلم ونزل فثنى راسه في حجري راقدا و
اقبل ابو بكر فلكزني لكزة شديدة وقال حبست الناس في قلادة فبي الموت لمكان رسول الله صلى الله عليه وسلم
وان النبي صلى الله عليه وسلم استيقظ وحضرت الصبح فالتمس الماء فلم يجد فنزلت هذه الاية يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
قُمْتُمْ إِلَى الصَّلوٰةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ الاية فقال اسيد بن الحضير لقد بارك الله للناس فيكم يا آل ابي بكر وذكر [illegible]
في حديث طويل ان رجلين من المسلمين قتلا رجلين كان بين قومهما وبين النبي صلى الله عليه وسلم موادعة فقدم قومهما
على النبي صلى الله عليه وسلم يطلبون عقلهما فانطلق النبي صلى الله عليه وسلم ومعه ابو بكر وعمر وعثمان وعلي
وطلحة والزبير وعبد الرحمن بن عوف حتى دخلوا على بني النضير يستعينهم في عقلهما فقالوا نعم فاجتمعت يهود لقتل
النبي صلى الله عليه وسلم واصحابه فاعتلوا له بصنعة الطعام فاتاه جبريل بالذي اجتمعت له يهود من الغدر فخرج
ثم دعا عليا فقال لا تبرح مكانك هذا فمن مر بك من اصحابي فسألك عني فقل توجه الى المدينة فادركوه فجعلوا
يمرون على علي فيقول لهم الذي امره النبي صلى الله عليه وسلم حتى اتى عليه آخرهم ثم تبعهم ففيه انزلت إِذْ هَمَّ
قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ حتى وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ وعن مسروق قال قلت [illegible]
ارايت الرشوة في الحكم من السحت هي قال لا ولكن كفر انما السحت ان يكون للرجل عند السلطان جاه ومنزلة [illegible]
ولآخر الى السلطان حاجة فلا يقضي حاجته حتى يهدي اليه هدية وعن عمر قال بابان من السحت يأكلهما الناس الرشا في
الحكم ومهر الزانية وعن ليث قال تقدم الى عمر بن الخطاب خصمان فاقامهما ثم عادا فاقامهما ثم عادا ففصل بينهما

فی ذلک فقال لقد کنا الی فوجدت لاحد بها ما لم اجد لصاحبه فکرہت ان افصل بینهما علی ذلک ثم عادا فوجدت لبعض ذلک
بعث ثم عادا وقد ذهب ذلک ففصلت بینهما عن عیاض ان عمر امر ابا موسی الاشعری ان یرفع الیه ما اخذ وما اعطی
فی ادیم واحد وکان له کاتب نصرانی فرفع الیه ذلک فعجب عمر وقال ان هذا لحفیظ هل انت قارئ لنا کتابا فی المسجد جاء
من الشام فقال انه لا یستطیع ان یدخل المسجد قال عمر اجنب هو قال لا بل نصرانی قال فانتهرنی وضرب فخذی ثم قال اخرجه
ثم قرأ لا تتخذوا الیهود والنصاری اولیاء الایة عن قتادة قال انزل الله هذه الایة وقد علم انه سیرتد مرتدون من الناس
فلما قبض الله نبیه ارتد عامة العرب عن الاسلام الا ثلثة مساجد اهل المدینة واهل مکة واهل الجواثا من عبد القیس وقال
الذین ارتدوا نصلی الصلوة ولا نزکی والله لا تغصب اموالنا فکلم ابو بکر فی ذلک لیتجاوز عنهم وقیل له انهم لو قد فقهوا
ادوا الزکوة فقال والله لا افرق بین شیء جمعه الله ولو منعونی عقالا مما فرض الله ورسوله لقاتلتهم علیه فبعث الله عصائب
مع ابی بکر فقاتلوا حتی سبوا وقتلوا واقروا بالماعون وهو الزکوة قال قتادة فکنا نتحدث ان هذه الایة فی ابی بکر واصحابه
فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه الی اخر الایة عن الضحاک قال ابو بکر واصحابه لما ارتد من ارتد من العرب عن
الاسلام جاهدهم ابو بکر باصحابه حتی ردهم الی الاسلام عن الحسن فی قوله فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه قال
هم الذین قاتلوا اهل الردة من العرب بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم ابو بکر واصحابه عن القاسم بن مخیمرة قال اتیت
عمر فرحب بی ثم تلا من یرتد منکم عن دینه فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه ثم ضرب علی منکبی وقال احلف بالله انهم لمنکم
اهل الیمن ثلثا عن ابی موسی الاشعری قال تلیت عند النبی صلی الله علیه وسلم فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه
قال هم قومک من اهل الیمن ثم من کندة ثم من السکون ثم من تجیب فقیر گوید این امر واقع شد وقتال مرتدین بامداد اهل یمن متحقق
گشت عن عمر بن الخطاب قال انی احلف لا اعطی اقواما ثم یبدو لی ان اعطیهم فاطعم عشرة مساکین صاعا صاعا من شعیر او صاعا
من تمر او نصف صاع من قمح وعن عائشة کان ابو بکر اذا حلف لم یحنث حتی نزلت آیة الکفارة وکان بعد ذلک یقول لا احلف
علی یمین فاری غیرها خیرا منها الا اتیت الذی هو خیر وقبلت رخصة الله واخرج الترمذی عن عمر بن الخطاب انه قال اللهم بین لنا
فی الخمر بیان شفاء فنزلت التی فی البقرة یسئلونک عن الخمر والمیسر قل فیهما اثم کبیر الایة فدعی عمر فقرئت
علیه ثم قال اللهم بین لنا فی الخمر بیان شفاء فنزلت التی فی النساء یا ایها الذین امنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سکاری
فدعی عمر فقرئت علیه ثم قال اللهم بین لنا فی الخمر بیان شفاء فنزلت التی فی المائدة انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم
العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر الی قوله فهل انتم منتهون فدعی عمر فقرئت علیه فقال انتهینا انتهینا واخرج النسائی
عن عبد الرحمن بن الحارث قال سمعت عثمان رضی الله عنه یقول اجتنبوا الخمر فانها ام الخبائث انه کان رجل ممن خلا قبلکم
یتعبد فعلقته امراة غویة فارسلت الیه جاریتها فقالت له انا ندعوک للشهادة فانطلق مع جاریتها فطفقت کلما دخل بابا
اغلقته دونه حتی افضی الی امراة وضیئة عندها غلام وباطیة خمر فقالت انی والله ما دعوتک للشهادة ولکن دعوتک
لتقع علی او تشرب من هذه الخمر کاسا او تقتل هذا الغلام قال فاسقینی من هذا الخمر کاسا فسقته کاسا قال زیدونی فلم یرم حتی وقع علیها
وقتل النفس فاجتنبوا الخمر فانها والله لا یجتمع الایمان وادمان الخمر الا لیوشک ان یخرج احدهما صاحبه عن ابن عباس

رجل فقال این ابی قال فی النار فقام آخر فقال من ابی قال ابوک فلان فقام عمر بن الخطاب فقال رضینا بالله ربا و بالاسلام
دینا و بمحمد نبیا و بالقرآن اماما انا یا رسول الله حدیث عهد بالجاهلیة والشرک والله اعلم من آباؤنا فسکن غضبه و نزلت هذه الآیة
یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَسۡـَٔلُوۡا عَنۡ اَشۡیَآءَ عن قیس قال قام ابوبکر فحمد الله واثنی علیه و قال یا ایها الناس انکم تقرؤن
هذه الآیة یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا عَلَیۡکُمۡ اَنۡفُسَکُمۡ لَا یَضُرُّکُمۡ مَّنۡ ضَلَّ اِذَا اهۡتَدَیۡتُمۡ، انکم تضعونها علی غیر موضعها وانی سمعت
رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان الناس اذا رأوا منکرا ولم یغیروه اوشک ان یعمهم الله بعقاب عن ابی ذر قال قلت للنبی
صلی الله علیه وسلم بابی انت وامی یا رسول الله قمت اللیلة بآیة من القرآن ومعک قرآن لو فعل هذا بعضنا وجدنا علیه قال
غضبنا ۱۲
دعوت لامتی قال فماذا اجبت قال اجبت بالذی لو اطلع کثیر منهم لترکوا الصلوة قال افلا ابشر الناس قال عمر یا رسول الله
انک ان تبعث الی الناس بهذا اتکلوا عن العبادة فناداه ان ارجع فرجع وتلا الآیة التی یتلوها اِنۡ تُعَذِّبۡهُمۡ فَاِنَّهُمۡ
عِبَادُکَ ۚ وَاِنۡ تَغۡفِرۡ لَهُمۡ فَاِنَّکَ اَنۡتَ الۡعَزِیۡزُ الۡحَکِیۡمُ ۝ قال الله تعالی وَلَا تَطۡرُدِ الَّذِیۡنَ یَدۡعُوۡنَ رَبَّهُمۡ بِالۡغَدٰوةِ وَالۡعَشِیِّ یُرِیۡدُوۡنَ
وَجۡهَهٗ ؕ مَا عَلَیۡکَ مِنۡ حِسَابِهِمۡ مِّنۡ شَیۡءٍ وَّمَا مِنۡ حِسَابِکَ عَلَیۡهِمۡ مِّنۡ شَیۡءٍ فَتَطۡرُدَهُمۡ فَتَکُوۡنَ مِنَ الظّٰلِمِیۡنَ ۝
وقال سبحانه اَوَمَنۡ کَانَ مَیۡتًا فَاَحۡیَیۡنٰهُ وَجَعَلۡنَا لَهٗ نُوۡرًا یَّمۡشِیۡ بِهٖ فِی النَّاسِ کَمَنۡ مَّثَلُهٗ فِی الظُّلُمٰتِ
لَیۡسَ بِخَارِجٍ مِّنۡهَا ؕ کَذٰلِکَ زُیِّنَ لِلۡکٰفِرِیۡنَ مَا کَانُوۡا یَعۡمَلُوۡنَ ۝ وَکَذٰلِکَ جَعَلۡنَا فِیۡ کُلِّ قَرۡیَةٍ اَکٰبِرَ مُجۡرِمِیۡهَا
لِیَمۡکُرُوۡا فِیۡهَا ؕ وَمَا یَمۡکُرُوۡنَ اِلَّا بِاَنۡفُسِهِمۡ وَمَا یَشۡعُرُوۡنَ ۝ وَاِذَا جَآءَتۡهُمۡ اٰیَةٌ قَالُوۡا لَنۡ نُّؤۡمِنَ حَتّٰی نُؤۡتٰی
مِثۡلَ مَاۤ اُوۡتِیَ رُسُلُ اللّٰهِ ؕۘ اَللّٰهُ اَعۡلَمُ حَیۡثُ یَجۡعَلُ رِسَالَتَهٗ ؕ سَیُصِیۡبُ الَّذِیۡنَ اَجۡرَمُوۡا صَغَارٌ عِنۡدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ
شَدِیۡدٌۢ بِمَا کَانُوۡا یَمۡکُرُوۡنَ ۝ فَمَنۡ یُّرِدِ اللّٰهُ اَنۡ یَّهۡدِیَهٗ یَشۡرَحۡ صَدۡرَهٗ لِلۡاِسۡلَامِ ۚ وَمَنۡ یُّرِدۡ
اَنۡ یُّضِلَّهٗ یَجۡعَلۡ صَدۡرَهٗ ضَیِّقًا حَرَجًا کَاَنَّمَا یَصَّعَّدُ فِی السَّمَآءِ ؕ کَذٰلِکَ یَجۡعَلُ اللّٰهُ الرِّجۡسَ عَلَی الَّذِیۡنَ
لَا یُؤۡمِنُوۡنَ ۝ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّکَ مُسۡتَقِیۡمًا ؕ قَدۡ فَصَّلۡنَا الۡاٰیٰتِ لِقَوۡمٍ یَّذَّکَّرُوۡنَ ۝ لَهُمۡ دَارُ السَّلٰمِ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ وَهُوَ وَلِیُّهُمۡ بِمَا
کَانُوۡا یَعۡمَلُوۡنَ ۝ خدای عزوجل در سورهٔ انعام سه آیه نازل فرمود متضمن تفضیلت سه فرقه از مهاجرین اولین فرقهٔ اولی جماعه از اذکیا صحابه
که در اول بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان آوردند و بشهادت علوم اجمالیه که در صدور ایشان موجود بود تصدیق نمودند
واز انجماعه است عثمان بن عفان و سرو فتر ایشان صدیق اکبرست که ترک عبادت اصنام و اثبات توحید و اجتناب از زنا و
تنزه از خمر و سائر قبائح در جبلت او مفطور بود و جواهر انبیا که دلالت بر رسالت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مینمود دیده لاجرم بمجرد
دعوت ایمان آورد و محتاج بتکرار دعوت یا اظهار معجزات یا انواع مخاصمات نشد خدا تعالی تعریض بحال ایشان بلکه بحال سردفتر
ایشان میفرماید و مقابله می نهد در میان ایشان و در میان جماعه از کفار که در طرف مقابل ایشان افتاده اند مانند مقابلهٔ نور
با ظلمت و روز با شب قال الله تعالی فمن یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للاسلام فرقهٔ ثانیه جماعه که عمری در کفر و عداوت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بسر بردند و زمان درازی در موت معنوی که عبارت از انکار پیغامبرست صلی الله علیه وسلم بعد
بعثت او گرفتار بودند از توفیق الهی دستگیری ایشان نمود و ایشانرا حیات معنوی عطا فرمود و عمدهٔ زمرهٔ مسلمانان ساخت مثل
حمزة بن عبد المطلب و عمر بن الخطاب و سردفتر ایشان عمر بن الخطاب است خدا تعالی بحال ایشان تعریض میفرماید بلکه بحال سردفتر ایشان

و مقابله می نهد و درمیان ایشان و درمیان مقتدرین که برکفر بودند و برکفر گذشتند مانند ابوجهل و امثال او فرقهٔ ثالثه ضعفای مسلمین از موالی
قریش و امثال ایشان که رؤسای قریش را از مجالست ایشان استنکاف تمام بود و در باب ایشان نازل شد و لا تطرد الذین یدعون
ربهم الآیة باید دانست که حقیقت تعریض تمام نمی شود تا آنکه قرائن بسیار قالیه و حالیه بر شخص واحد منطبق شود و لا غیر و ر تصویر از عام
یا مطلق بی آن خاص توان برد لیس آن دل قرینه آن است که سورهٔ انعام دفعةً نازل شد در مکه باجماع مفسرین قریب باسلام حضرت
عمر رضی الله عنه و صدیق اکبر رضی الله عنه پیش از آن بمدت دراز مسلمان شده بود و لیس لفظ او من کان میتا و من یرد الله
ان یهدیه یشرح صدره للاسلام متناول نیست متاخرین مهاجرین را و نه انصار را و نه من تبعهم باحسان را همان پنجاه شصت کس که
در وقت نزول آیات مسلمان بودند مراد توانند شد لاغیر و ثانیاً آنکه من کان میتا دلالت میکند بر آنکه زمانی دراز از بعثت پیغامبر گذشته
باشد و آن عزیز مشار الیه ایمان نیاورد و بعد از آن ایمان آورد و قدم را محکم زد در اسلام و مشیخت و قوتی داشته است تا
او را در مقابله اکابر مجرمیها توان سنجید و من یرد الله ان یهدیه یشرح صدره بر وجه اتم در الصورت متحقق تواند بود که شخص از ته
دل خود بغیر تکرار دعوت و بغیر مخاصمت ایمان آورده باشد و شکوک و شبهات لن نؤمن حتی نؤتی مثل ما اوتی رسل الله و
امثال آن گرد خاطر او نگردد و دستور شرایع باکمل وجوه از خود بسنجد و بفهمد باین قرینه تقابل شرکا جعلنا لازم آمد تا تا آخذ اینجا الی میفرماید
و جعلنا له نورا یمشی به فی الناس و این دلالت بر آن میکند که هم مهتدی است و هم هادی و بسبب او نفع عظیم بمسلمانان عائد شود
و آن منحصر است از این فریق در ذات عمر بن الخطاب رضی الله عنه کما لا یخفی را لبتاً عدیل میسازد و این مرد مشار الیه را با اکابر مجرمیها
و قد قال النبی صلی الله علیه وسلم لابی جهل حین قتل مات الیوم فرعون هذه الامة و آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعا کرده بودند
که اللهم اید الاسلام باحب هذین الرجلین الیک عمر بن الخطاب او عمرو بن هشام پیش تعالی در آنجناب در حق عمر بن الخطاب مستجاب شد چون اینهمه قراین
جمع آمد ذهن سبقت نمود بشیخین در اول نظر باز باید دانست که خدا تعالی یکی الشرح صدر للاسلام که حقیقت صدیقیت است میستاید
و دیگر را بحیات معنوی و نوری که درمیان مردمان اثر آن افتد که حقیقت خلافت خاصه و حقیقت محدثیت است وصف میکند
باز ایشانرا جمیعاً وعده دار السلام میدهد و صراط مستقیم برای ایشان اثبات میفرماید و هو ولیهم میگوید و نامیکه من الشرف
و اینها صفات خلافت خاصه است و فرقه سوم را می ستاید و میگوید یدعون ربهم بالغداة و العشی بعد از آن تخصیص میفرماید بر افضل
ایشان که یریدون وجهه و وعدهٔ مغفرت میدهد کدام فضیلت بهتر از این خصائل خواهد بود و عن عمر بن الخطاب قال الانعام من
نواجب القرآن قلت فی الدر الشتیت الانعام من نجائب القرآن او نواجبه ای افاضل سوره جمع نجیبة و النواجب جمع عتاقه
و عن قیس قال دخل عثمان بن عفان علی عبد الله بن مسعود فقال کیف تجدک قال مردودا الی مولای الحق قال طبت و اخرج
الترمذی عن سعد بن ابی وقاص عن النبی صلی الله علیه وسلم فی هذه الآیة قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ
عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ فقال النبی صلی الله علیه وسلم اما انها کائنة و لم یأت تاویلها بعد تقریر بود
یعنی یذیق بعضکم باس بعض در قتال مسلمین وارد شده و آن بودنی است بعد انقضای خمس و ثلثین و در حدیث متواتر ظاهر شد
که عذابا من فوقکم او من تحت ارجلکم بدعای آنحضرت صلی الله علیه وسلم مرتفع شد و یذیق بعضکم باس بعض باقی است قوله و لا تطرد
الذین الآیة اخرج مسلم عن سعد بن ابی وقاص قال کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم ستة نفر فقال المشرکون للنبی

عليه وسلم اطرد هؤلاء لا يجترءون علينا قال كنت انا وابن مسعود ورجل من هذيل وبلال ورجلان لست اسميهما فوقع في نفس
رسول الله صلى الله عليه وسلم ما شاء الله ان يقع فحدث نفسه فانزل الله عز وجل ولا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي
يريدون وجهه عن ابي بكر الصديق انه سئل عن هذه الآية الذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم قال ما تقولون قالوا لم
يظلموا قال حملتم الامر على اشده بظلم بشرك الم تسمع الى قول الله ان الشرك لظلم عظيم وعن عمر بن الخطاب
ولم يلبسوا ايمانهم بظلم قال بشرك عن عكرمة قال لما تزوج عمر ام كلثوم بنت علي اجتمع له اصحابه فبركوا له ودعوا له فقال تزوجتها
وما بي حاجة الى النساء ولكني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان كل نسب وسبب منقطع يوم القيامة الا سببي ونسبي
فاحببت ان يكون بيني وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم سبب عن ابن عباس في قوله أو من كان ميتا فاحييناه قال كان
كافرا ضالا فهديناه وجعلنا له نورا هو القرآن كمن مثله في الظلمات في الكفر والضلالة عن زيد بن اسلم في قوله او من كان ميتا
فاحييناه وجعلنا له نورا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات قال نزلت في عمر بن الخطاب وابي جهل بن هشام كانا ميتين في
ضلالتهما فاحيا الله عمر بالاسلام واعزه واقر ابا جهل في ضلالته وموته وذلك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا فقال
اللهم اعز الاسلام بابي جهل بن هشام او بعمر بن الخطاب عن الحسن مثله عن الضحاك في قوله او من كان ميتا فاحييناه قال
عمر بن الخطاب كمن مثله في الظلمات قال ابو جهل بن هشام وعن ابي سنان او من كان ميتا فاحييناه قال نزلت في عمر بن
الخطاب فقير گوید این آیه تعریض است بحال عمر بن الخطاب وابو جهل نزدیک جمهور مفسرین عن ابن مسعود قال ان الله نظر
في قلوب العباد فوجد قلب محمد خير القلوب فاصطفاه لنفسه فابتعثه برسالته ثم نظر في قلوب العباد بعد قلب محمد صلى الله
عليه وسلم فوجد قلوب اصحابه خير قلوب العباد فجعلهم وزراء نبيه يقاتلون على دينه فما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن وما رأوه
سيئا فهو عند الله سيئ عن ابي الصلت الثقفي ان عمر بن الخطاب قرأ هذه الآية ومن يرد ان يضله يجعل صدره ضيقا حرجا
بنصب الراء وقرأها بعض من عنده من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم حرجا بالخفض فقال عمر ابغوني رجلا من كنانة واجعلوه
راعيا وليكن مدلجيا فاتوه به فقال له عمر يا فتى ما الحرجة فيكم قال الحرجة فينا الشجرة التي تكون بين الاشجار التي لا تصل اليها راعية ولا وحشية
ولا شيء فقال عمر كذلك قلب المنافق لا يصل اليه شيء من الخير عن علي بن ابي طالب قال لما امر الله نبيه صلى الله عليه وسلم
ان يعرض نفسه على قبائل العرب خرج وانا معه وابو بكر وكان ابو بكر رجلا نسابة فوقف على منازلهم ومضاربهم بمنى فسلم
عليهم وردوا السلام وكان في القوم مفروق بن عمرو وهانئ بن قبيصة والمثنى بن حارثة والنعمان بن شريك وكان اقرب
القوم الى ابي بكر مفروق وكان مفروق قد غلب عليهم بيانا ولسانا فالتفت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له الى ما تدعونا يا اخا قريش
فتقدم رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلس وقام ابو بكر يظله بثوبه فقال النبي صلى الله عليه وسلم ادعوكم الى شهادة ان لا اله الا الله
وحده لا شريك له واني رسول الله وان تؤووني وتنصروني وتمنعوني حتى اؤدي عن الله الذي امرني به فان قريشا قد تظاهرت على
امر الله وكذبت رسوله واستغنت بالباطل عن الحق والله هو الغني الحميد فقال له والى ما تدعو ايضا يا اخا قريش فتلا رسول الله
صلى الله عليه وسلم قل تعالوا اتل ما حرم ربكم عليكم ألا تشركوا به شيئا الى قوله تتقون فقال له مفروق والى ما تدعو
ايضا يا اخا قريش فوالله ما هذا من كلام اهل الارض ولو كان من كلامهم لعرفناه فتلا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله

يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ الآية فقال له مفروق دعوت والله يا قريشي الى مكارم الاخلاق ومحاسن الاعمال ولقد افك قوم كذبوك
وظاهروا عليك وقال هاني ابن قبيصة قد سمعت مقالتك واستحسنت قولك يا اخا قريش واعجبني ما تكلمت به ثم قال لهم رسول الله
صلى الله عليه وسلم ان لم تلبثوا الا يسيرا حتى يمنحكم الله بلادهم واولادهم يعني ارض فارس وانهار كسرى ويفرشكم بناتهم أتسبحون
الله وتقدسونه قال له النعمان بن شريك اللهم وان ذلك لك يا اخا قريش فتلا له رسول الله صلى الله عليه وسلم إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا الآية ثم نهض رسول الله صلى الله عليه وسلم قابضا على يد ابي بكر
عن ابن عباس قال خطبنا عمر فقال ايها الناس سيكون قوم من هذه الامة يكذبون بالرجم ويكذبون بالدجال ويكذبون بطلوع
الشمس من مغربها ويكذبون بعذاب القبر ويكذبون بالشفاعة ويكذبون بقوم يخرجون من النار بعد ما امتحشوا قال الله تعالى
وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي
وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ
الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَ
يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ
وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۞ مضمون این آیات آنست که حضرت موسی علیه السلام بدرگاه
مجیب الدعوات مناجات نمود که اکتب لنا فی هذه الدنیا حسنة وفی الآخرة انا هدنا الیک خداوندا ابنویسیس یعنی مقدر کن
و در ملکوت قضای ثبوت حسنه نازل گردان و صورت مثالیه ثبوت حسنه در دنیا و آخرت برای است من مخلوق فرما از جناب
رب الارباب خطابش در رسید که یهود را یک حال نخواهد بود عذابی اصیب به من اشاء و رحمتی وسعت کل شیء از ایشان
جمعی باشند که عقوبت دنیا بدیشان رسد کما قال عز من قائل وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ
فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ الآیة و جمعی باشند که رحمت الهی بایشان رسد کما قال عز من قائل اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ فسأكتبها للذین یتقون الخ خواهم نوشت
حسنه دنیا و آخرت را در زمان آینده برای جمعی که صفت ایشان اینست که متقیان باشند و ادای زکوٰة می نمایند و بآیات ما
ایمان می آرند ازینجا مفهوم گشت که در زمان آینده امتی پیدا خواهد شد متصف باین صفات و خدا تعالی حسنه دنیا که عبارت
از فتح و نصرت است و اتساع ارزاق و آنکه ریاست عالم میان ایشان باشد دیگران همه باجبرو خراجگذار ایشان یا
اسیر و بنده در دست ایشان باشند و حسنه آخرت که عبارت از مغفرت است و نجات و رفع درجات هر دو ایشان را بخشد باز
خدا تعالی ارشاد میفرماید که امت موعوده بعیان نبی امی اند آن موعود برای ایشان است آمد و آن حسنه دنیا و آخرت برای
ایشان نوشتیم یعنی در ملکوت قضای آن مصمم نمودیم آنانکه پیروی نبی امی میکنند ایمان آوردند باو و تقویت دادند او را و یاری
نمودند و پیروی نوری که همراه او نازل شد یعنی پیروی قرآن کردند ایشان اند رستگار و صفت نبی امی آن است که می یابند
نعت او در توریت و انجیل یهود در توریت خوانده اند و نصاری در انجیل و بر سائر امم نیز حجت ثابت شد از جهت ظهور معجزات موسی
و عیسی علیهما السلام و ثبوت نبوت ایشان و شهرت آن پس چون در دنیا نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کتب الهیه

آیت ۲۶

موجود است و انبیا ثابت الصدق باین خبر داوند حجت بر کافۂ ناس متحقق گشت اگر آنرا معترف نشوند عند اللہ معذور نباشند
و این نعت آن ... پیغمبر باید کار پسندیدہ و نہی میکند از ناپسندیدہ و حلال میگرداند برای ایشان چیزہای پاکیزہ را و حرام
میگرداند بر ایشان چیزہای ناپاکیزہ را و از سر ایشان فرو می آرد بارگران ایشانرا و طوق گردنہا را کہ سابق بر ایشان بود یعنی
... شرایع ... سخت پیغمبر باید بملت حنیفیہ سمحہ ارشاد میکند و نبوت کہ باین صفت باشد کمال رحمت الٰہی است و تمام رافت
او ... آیات ... ایمان بچابر را منطوقاً اثبات فلاح پیغمبر باید و مفہوماً حسنۂ دنیا و آخرت را اثابت میکند و شک
نیست کہ خلفا ایمان آوردند و تقویت نمودند چہ در ایام حیات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و چہ بعد وفات او پس بانفضل
کہ بالاتر از ان فضل متصور نیست متصف باشند. ہو المقصود وعن عمر بن الخطاب قال اعطیت ناقۃ فی سبیل اللہ فاردت ان
اشتری من نسلہا فسالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال دعہا تاتی یوم القیامۃ ہی واولادہا جمیعاً فی میزانک عن الحسن
قال رایت عثمان علی المنبر قال یا ایہا الناس اتقوا اللہ فی ہذہ السرائر فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول
والذی نفس محمد بیدہ ما عمل احد عملاً قط سراً الا البسہ اللہ رداء علانیۃ ان خیراً فخیر وان شراً فشر ثم تلا ہذہ الایۃ وریشا
ولم یقل وریشا ولباس التقوی ذلک خیر قال السمت الحسن عن الحسن قال دخل عمر علی ابنہ عبد اللہ واذا عندہم لحم فقال
ما ہذا اللحم قال اشتہیتہ قال وکلما اشتہیت شیئاً اکلتہ کفی بالمرء سرفاً ان یاکل کل ما اشتہی وعن عمر بن الخطاب قال
ایاکم والبطنۃ فی الطعام والشراب فانہا مفسدۃ للجسد مورثۃ للسقم مکسلۃ عن الصلوۃ وعلیکم بالقصد فیہما فانہ اصلح
للجسد وابعد من السرف وان اللہ لیبغض الحبر السمین وان الرجل لن یہلک حتی یوثر شہوتہ علی دینہ وعن ابن المسیب قال
لما طعن عمر قال کعب لو دعا اللہ عمر لاخر فی اجلہ فقیل لہ الیس قد قال اللہ فاذا جاء اجلہم لا یستاخرون ساعۃ ولا یستقدمون
فقال کعب وقد قال اللہ وما یعمر من معمر ولا ینقص من عمرہ الا فی کتاب فان اللہ یوخر ما یشاء وینقص فاذا جاء اجلہ فلا
یستاخرون ساعۃ ولا یستقدمون عن ابن ابی ملیکۃ قال لما طعن عمر جاء کعب فجعل یبکی بالباب یقول واللہ لو ان امیر المومنین
یقسم علی اللہ ان یوخرہ لاخرہ فدخل ابن عباس فقال یا امیر المومنین ہذا کعب یقول کذا وکذا قال اذاً واللہ لا اسالہ
عن سالم بن عبد اللہ وابان بن عثمان وزید بن حسن ان عثمان بن عفان اتی برجل قد فجر بغلام من قریش فقال عثمن احصن
قالوا قد تزوج بامراۃ ولم یدخل بہا بعد فقال علی لعثمان لو دخل بہا لحل علیہ الرجم فاما اذ لم یدخل باہلہ فاجلدہ الحد
فقال ابو ایوب اشہد انی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الذی ذکر ابو الحسن فامر بہ عثمان فجلد مائۃ عن ابی
بکر الصدیق قال قال موسی علیہ السلام یا رب ما لمن عزی الثکلی قال اظلہ بظلی یوم لا ظل الا ظلی عن خالد الربعی
قال قرات فی کتاب اللہ المنزل ان عثمان یاتی رافعاً یدیہ الی اللہ یقول یا رب قتلنی عبادک المومنون عن مسلم بن یسار الجہنی ان عمر
بن الخطاب سئل عن ہذہ الایۃ واذ اخذ ربک من بنی آدم فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سئل عنہا فقال ان اللہ خلق آدم ثم
مسح ظہرہ بیمینہ فاستخرج منہ ذریۃ فقال خلقت ہولاء للجنۃ وبعمل اہل الجنۃ یعملون ثم مسح ظہرہ فاستخرج منہ ذریۃ فقال خلقت ہولاء للنار وبعمل
اہل النار یعملون فقال رجل یا رسول اللہ ففیم العمل فقال ان اللہ اذا خلق العبد للجنۃ استعملہ بعمل اہل الجنۃ حتی یموت علی عمل من اعمال
اہل الجنۃ فیدخلہ بہ الجنۃ واذا خلق العبد للنار استعملہ بعمل اہل النار حتی یموت علی عمل من اعمال اہل النار فیدخلہ بہ النار عن عمر بن الخطاب

اذ خطب بالجابية فحمد الله واثنى عليه ثم قال من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل الله فلا هادي له فقال له قس بين يديه
كلمة بالفارسية فقال عمر لترجمه له ما يقول قال يزعم ان الله لا يضل احدا فقال عمر كذبت يا عدو الله بل الله خلقك وهو
اضلك وهو يدخلك النار ان شاء الله تعالى ولولا ان بيننا عقد لضربت عنقك فتفرق الناس وما يختلفون في القدر
واخرج البخاري عن ابن عباس قال قدم عيينة بن حصن بن بدر فنزل على ابن اخيه الحر بن قيس وكان من النفر الذين
يدنيهم عمر وكان القراء اصحاب مجالس عمر ومشاورته كهولا كانوا او شبانا فقال عيينة لابن اخيه يا ابن اخي هل لك
وجه عند الامير فتستاذن لي فاستاذن لعيينة فاذن له عمر فلما دخل قال يا ابن الخطاب والله ما تعطينا الجزل ولا تحكم
بيننا بالعدل فغضب عمر حتى هم ان يوقع به فقال له الحر يا امير المؤمنين ان الله عز وجل قال لنبيه صلى الله عليه وسلم
خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ وان هذا من الجاهلين والله ما جاوزها عمر حين تلاها عليه وكان وقافا عند كتاب الله
عز وجل قال الله تعالى وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
وَاذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِ
وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ فقير گوید مفسران در معنی این فتنه اختلاف دارند جمعی گویند این فتنه
آنست که طائفه از مسلمانان مرتکب معاصی شوند و دیگران از نهی منکر توقف نمایند پس عذاب خدا همه را در گیرد عاصیان
بعصیان خود ماخوذ شوند و تارکان نهی از منکر بترک نهی منکر معذب گردند و فیه بحث زیرا که پیغمبر هر یکی ماخوذ شود بفعل
خود و از فعل یا کف معنی صحیح آنست که این فتنه فتنه خلافت است وهی الفتنة التی تموج کموج البحر که مسلمین جمع متحد
شوند و هر یکی برای طلب خلافت برخیزد افنای نفوس و نهب اموال و غلبه کفار که همیشه در انتها این فرصت میباشند لظهور آید
واین فتنه شاخها برکشد که هر مسلمانی را رسد از اهل حضر و اهل بوادی چه خامل چه مشهور چه منزل چه مختلط خدا تعالی از همین
قسم فتنه تهویل و تهدید میفرماید و بعقب آن ارشاد میکند واذکروا اذ انتم قلیل مستضعفون فی الارض یعنی شما مسلمین یک بار
بودید گرسنه و تشنه خدای تبارک و تعالی از انحالت بحالت تایید و نصر و اتساع رزق نقل فرمود شکر این نعمت آنست که کاری
نکنید که موجب غلبه کفار شود و سبب بر هم خوردن مکاسب ارزاق شما گردد قال الله تعالى إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ
فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ
آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
فقیر گوید خدای عز و جل درین آیات فضیلت مهاجرین و انصار بیان میفرماید در دنیا و آخرت میگوید که مهاجرین و انصار اولیای
یا هم اند و ناصر یکدیگر چون یکی از ایشان بشدتی گرفتار آید دیگری لازم است یاری او [illegible]

ہجر مہاجرین لازم نیست الا چون میان ایشان و میان حربیان ثمرہ حرب مرتفع شود اگرچہ بسبب عداوتِ دنیاوی باشد
اینجا لازم است نصرتِ ایشان زیرا کہ کفار با ہمہ فریق یکدیگر اند اگر مسلمین بنصرتِ آنها قیام ننمایند غلبہ کفر لازم آید و مردمان
از اسلام نکول کنند و ذلک قولہ الا تفعلوہ تکن فتنۃ فی الارض و فساد کبیر بعد ازان فضیلتِ مہاجرین اولین و انصار بیان
میفرماید والذین آمنوا الآیہ و کدام فضیلت بالاتر ازین فضیلت تواند بود و بعد ازان مہاجرین متاخر الہجرۃ را بذیل ایشان ملحق
و پیوستہ بایشان میگرداند قولہ و اولوا الارحام الآیۃ درینجا اثباتِ وجوب تناصر میان بقرابتِ رحم و آن با آیاتِ سابق منافات
ندارد و برین توجیہ درین آیات منسوخی نیست و این اصح توجیہات است نزدیک فقیر عفی عنہ عن عمر بن الخطاب قال لو وزن ایمان
ابی بکر بایمان اہل الارض لرجح ایمان ابی بکر فقیر گوید روز بدر موافقاتِ عظیمہ و فراساتِ صادقہ از شیخین رضی اللہ عنہما
ظاہر گردید ذکر موسی بن عقبۃ قصۃ بدر مفصلا فذکر من فراستہما ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اشیروا علینا
فی امرنا ومسیرنا فقال ابوبکر انا اعلم الناس بمسافۃ الارض اخبرنا عدی ان العیر کانت بوادی کذا و کذا فکانا وایاہم
فرسی رہان الی بدر ثم قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اشیروا علی فقال عمر بن الخطاب انہا قریش و عزہا واللہ ما ذلت
منذ عزت ولا آمنت منذ کفرت واللہ لتقاتلنک فتاہب لذلک اہبتہ واعدد لہ عدتہ و ذکر من فراستہ ابی بکر الصدیق
فقال لما طلع المشرکون قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللہم ہذہ قریش قد جاءت بخیلائہا و فخرہا تحارب و تکذب
رسولک اللہم انی اسألک ما وعدتنی و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ممسک بعضد ابی بکر یقول اللہم انی اسألک ما وعدتنی
فقال ابوبکر ابشر فوالذی نفسی بیدہ لینجزن اللہ ما وعدک فاستنصر المسلمون واستغاثوہ فاستجاب اللہ لنبیہ صلی اللہ
علیہ وسلم وللمسلمین ثم ذکر انہ عج المسلمون الی اللہ یسألونہ النصر حین رأوا القتال قد نشب و رفع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یدیہ الی اللہ یسألہ النصر و یقول اللہم ان ظہروا علی ہذہ العصابۃ ظہر الشرک ولم یقم لک دین و ابوبکر یقول یا رسول اللہ
والذی نفسی بیدہ لینصرنک اللہ و لیبیضن وجہک فانزل اللہ من الملائکۃ جندا فی اکناف العدو فقال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قد انزل اللہ نصرہ و نزلت الملائکۃ ابشر یا ابابکر فانی قد رأیت جبریل معتجرا یقود فرسا بین السماء والارض فلما
ہبط الی الارض جلس علیہا فتغیب عنی ساعۃ ثم رأیت علی شفتیہ غبارا و عن علی قال نزل جبرئیل فی الف من الملائکۃ عن
میمنۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم وفیہا ابوبکر و نزل میکائیل عن میسرۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانا فی المیسرۃ و عن
عمر بن الخطاب فی قولہ تعالی ومن یولہم یومئذ دبرہ قال لا تغرنکم ہذہ الآیۃ فانما کانت یوم بدر وانا فئۃ لکل مسلم
اخرج مسلم و ابوداؤد والترمذی عن عبداللہ بن عباس قال حدثنی عمر بن الخطاب قال لما کان یوم بدر نظر النبی صلی اللہ
علیہ وسلم الی اصحابہ وہم ثلثمائۃ و بضعۃ عشر رجلا و نظر الی المشرکین فاذا ہم الف وزیادۃ فاستقبل نبی اللہ
القبلۃ ثم مد یدیہ و جعل یہتف بربہ مادا یدیہ مستقبل القبلۃ حتی سقط رداءہ فاتاہ ابوبکر فاخذ رداءہ والقاہ علی
منکبیہ ثم التزمہ من ورائہ قال یا نبی اللہ کفاک مناشدتک ربک فانہ سینجز لک ما وعدک فانزل اللہ اذ تستغیثون
ربکم فاستجاب لکم انی ممدکم بالف من الملائکۃ مردفین فلما کان یومئذ والتقوا ہزم اللہ المشرکین فقتل
منہم سبعون رجلا و اسر منہم سبعون رجلا و استشار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابابکر و عمر و علیا فقال ابوبکر یا

يا رسول الله هولاء بنو العم والعشيرة والاخوان انى ارى ان تاخذ منهم الفدية فيكون ما اخذنا منهم قوة لنا على الكفار عسى الله
ان يهديهم فيكونوا لنا عضدا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ترى يا ابن الخطاب قلت والله ما ارى ما راى
ابوبكر ولكنى ارى ان تمكنني من فلان قريب عمر فاضرب عنقه وتمكن عليا من عقيل فيضرب عنقه وتمكن حمزة من فلان اخيه
فيضرب عنقه حتى يعلم الله انه ليست فى قلوبنا مودة للمشركين هولاء صناديدهم وائمتهم وقادتهم فهوى رسول الله صلى الله
عليه وسلم ما قال ابوبكر ولم يهو ما قلت واخذ منهم الفداء فلما كان من الغد قال عمر غدوت الى النبى صلى الله عليه وسلم
فاذا رسول الله صلى الله عليه وسلم وابوبكر قاعدان يبكيان فقلت يا رسول الله اخبرنى ماذا يبكيك انت وصاحبك فان
وجدت بكاء بكيت وان لم اجد بكاء تباكيت لبكائكما قال النبى صلى الله عليه وسلم ابكى للذى عرض على اصحابك من اخذ الفداء
ثم قال عرض على عذابهم ادنى من هذه الشجرة لشجرة قريبة وانزل الله مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ
فِي الْأَرْضِ الى قوله لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ من الفداء ثم احل لهم الغنائم فلما كان يوم احد من العام المقبل
عوقبوا بما صنعوا يوم بدر من اخذهم الفداء فقتل منهم سبعون وفر اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم عن النبى صلى الله
عليه وسلم وكسرت رباعيته وهشمت البيضة على راسه وسال الدم على وجهه فانزل الله أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ
أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ باخذكم الفداء قال ابن عباس بينما رجل من المسلمين يشتد
فى اثر رجل من المشركين امامه اذ سمع ضربة بالسوط فوقه وصوت الفارس فوقه يقول اقدم حيزوم اذ نظر الى المشرك
امامه فخر مستلقيا فنظر اليه فاذا هو قد خطم انفه وشق وجهه كضربة السوط فاخضر ذلك اجمع فجاء الانصارى فحدث ذلك
رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال صدقت ذلك من مدد السماء الثالثة فقتلوا يومئذ سبعين واسروا سبعين وعن عمر
بن الخطاب انه سمع غلاما يدعو اللهم انك تحول بين المرء وقلبه فحل بينى وبين الخطايا فلا اعمل بسوء منها فقال رحمك الله ودعا
بخير عن مطرف قال قلنا للزبير يا ابا عبد الله ضيعتم الخليفة حتى قتل ثم جئتم تطلبون بدمه قال الزبير انا قرأنا على عهد
رسول الله صلى الله عليه وسلم وابى بكر وعمر وعثمان وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ولم نكن نحسب انا
اهلها حتى وقعت فينا حيث وقعت وعن قتادة فى الآية قال علم والله ذوو الالباب من اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم حين نزلت هذه الآية
انه سيكون فتن وعن الحسن فى الآية نزلت فى على وعثمان وطلحة والزبير وعن الضحاك نزلت فى اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم
خاصة وعن السدى اخبرت انهم اصحاب الجمل وعن رفاعة بن رافع ان النبى صلى الله عليه وسلم قال لعمر رضى الله عنه
اجمع لى قومك فجمعهم فلما حضروا باب النبى صلى الله عليه وسلم دخل عمر عليه فقال قد جمعت الآن قومى
فسمع ذلك الانصار فقالوا قد نزل فى قريش الوحى فجاء المستمع والناظر ما يقال لهم فخرج النبى صلى الله عليه وسلم فقام
بين اظهرهم فقال هل فيكم من غيركم قالوا نعم فينا حليفنا وابن اختنا وموالينا قال النبى صلى الله عليه وسلم حليفنا
منا وابن اختنا منا ومولينا منا انتم تسمعون ان اوليائى منكم المتقون فان كنتم اولئك فذاك والا فانظروا لا ياتى
الناس بالاعمال يوم القيمة وتاتون بالاثقال فيعرض عنكم وعن عبد الرحمن بن ابى ليلى قال سالت عليا فقلت يا
امير المومنين اخبرنى كيف كان صنيع ابى بكر وعمر فى الخمس نصيبكم فقال اما ابوبكر رحمه الله فلم تكن فى ولايته اخماس

عمر فلم یزل یدفعه الینا من کل خمس حتی کان خمس السوس وجندیسابور فقال وانا عنده هذا نصیبکم اهل البیت من الخمس وقد احل ببعض المسلمین واشتدت حاجتهم فقلت نعم فوثب العباس بن عبد المطلب فقال لاتعرض فی الذی لنا فقلت السنا احق من ارفق المسلمین وشفع امیر المومنین فقبضه فوالله ما قبضناه ولا قدرت علیه فی ولایة عثمان ثم اتیت علیا فحدثته فقال ان الله حرم الصدقة علی رسوله فعوضه سهما من الخمس عوضا مما حرم وحرمها علی اهل بیته خاصة دون امته فضرب لهم مع رسول الله صلی الله علیه وسلم سهما عوضا مما حرم علیهم ورغب لکم عن غسالة الایدی الا ان لکم فی خمس الخمس ما یغنیکم او یکفیکم وعن علی قال ولانی رسول الله صلی الله علیه وسلم خمس الخمس فوضعته مواضعه حیوة رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعن قتادة ان ابابکر اوصی بالخمس وقال ارضی بما رضی الله لنفسه ثم تلا واعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وعن حبان بن واسع بن حبان عن اشیاخ من قومه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم عدل صفوف اصحابه یوم بدر ثم رجع الی العریش فدخل ابو بکر فخفق رسول الله صلی الله علیه وسلم خفقة وهو فی العریش ثم انتبه فقال ابشر یا ابابکر اتاک نصر الله هذا جبرئیل اخذ بعنان فرسه یقوده علی ثنایاه النقع وعن ابی هریرة قال انزل الله علی نبیه بمکة سیهزم الجمع ویولون الدبر فقال عمر بن الخطاب یا رسول الله ای جمع ذلک قبل بدر فلما کان یوم بدر وانهزمت قریش نظرت الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی آثارهم مصلتا بالسیف یقول سیهزم الجمع ویولون الدبر وعن حرام بن معاویة قال کتب الینا عمر بن الخطاب ان لا یجاورنکم خنزیر ولا یرفع فیکم صلیب ولا تاکلوا علی مائدة یشرب علیها الخمر وادبوا الخیل وامشوا بین الغرضین قال الله تعالی اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

تفسیر گویم یعنی عنه سبب نزول این آیات آنست که کفار قریش با مهاجران خصوصا با علی مرتضی مفاخرت نمودند که ما آباد سیدایم مسجد حرام را و از اشتغال سقایه حاجیان از اهل بیت ماست. هاشم و مهاجران جواب دادند که ما ایمان آورده‌ایم به پیغامبر و بروز آخر و هجرت و جهاد نموده‌ایم پس ما بهتریم ازشما پس حق جل حکم فیصل درمیان مشاجره نازل فرمود ما کان للمشرکین ان یعمروا مساجد الله شاهدین علی انفسهم بالکفر اولئک حبطت اعمالهم وفی النار هم خالدون انما یعمر مساجد الله من آمن بالله والیوم الآخر واقام الصلوة وآتی الزکوة ولم یخش الا الله فعسی اولئک ان یکونوا من المهتدین یعنی عمارت مسجد حرام علی الاطلاق از اعمال صالحه و شرط قبول عمل صالح ایمان است بخدا و بروز آخر و اقامت صلوة و ایتاء زکوة و یک جهت و یک رو بودن در خشیت حق جل وعلا چون در کفار قریش این صفات مفقود است اعمال ایشان حبط شده و کان لم یکن شد پس این عمارت و آن اعمال شایسته حاصل نشد تا با مهاجران چه رسد باز میفرماید که اگر بالفرض آن اعمال را تحقق میبود و تا بود نمیگشت سنجیدن آن بمقابله هجرت و جهاد خطاست لا یستوون عند الله بعد از آن تسجیل و تاکید این معنی میفرماید که الذین آمنوا وهاجروا وجاهدوا انانکه ایمان آوردند و هجرت کردند و جهاد فی سبیل الله باموال و انفس خویش بجا آوردند بزرگتر اند باعتبار درجه نزدیک خدا تعالی یعنی از

عمارت مسجد حرام و سقایت حاج و سائر اعمال ایشان اند بمطالب رسندگان بشارت میدهد ایشانرا پروردگار ایشان
به بخشایشی از جانب خود و بخوشنودی و به بهشتها که ایشانرا باشد آنجا نعیم دایم جاوید ان آنجا همیشه هر آئینه خدا تعالی
نزدیک اوست اجر بزرگ یعنی بدست اوست هر کرا خواهد عطا فرماید و بر حسب عملی که خواهد میسد هد ازین آیة فضیلت مهاجران مجاهدان
معلوم شد و زیادت آن عمل از سائر اعمال خیر و تال حال این جماعه صریح ما یکون بظهور رسید و هو المقصود و قال الله تعالی اِلَّا تَنْصُرُوْهُ
فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ يَقُوْلُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا فَاَنْزَلَ
اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهٗ بِجُنُوْدٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِيْنَ كَفَرُوا السُّفْلٰى وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ فقیر گوید عفی
عنه خدا تعالے توبیخ میکند مسلمانانرا که اگر شما نصرت ندهید پیغامبر را زیان نکرده باشید مگر نفس خود را هیچ ضرر به پیغامبر نخواهد بود
هر آئینه نصرت داده او را خدا تعالی وقتیکه بر آوردند او را کافران حالانکه دوم دو کس بود وقتیکه آن دو کس در غار بودند وقتی که
میگفت آن یار خود را اندوه مخور هر آئینه خدا تعالے با ماست پس فرود آورد خدا تعالی آرام دل را بر وی و تائید داد او را بآن لشکرها
که ندیدید شما آنرا یعنی ملائکه را در غزوهٔ بدر و غیر آن نازل فرمود و ساخت خدا تعالی سخن کافرانرا پست تر و سخن خدا تعالے
همان است بلند تر و خدا غالب با حکمت است اخبار متواتره و اتفاق است مر جمیع اهل تواریخ متفق اند و ال است بر آنکه آن یار
نبود مگر ابو بکر صدیق بود و این فضیلت عظیمه است او را و تنبیه است بحال و اشارهٔ جلیه است بسوی قبول آن عمل از وجه آن عمل اگر
مرتبه عزو قبول نمیبود این تشریف و این قدر تعظیم نمیفرمود و هو المقصود و قال الله تعالے وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ
جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيْمُ فقیر گوید عفی عنه خدا تعالے درین آیات حال و تال منافقان و مومنان بیان میفرماید صفت منافقان امر است بمنکر و
نهی از معروف و بخل در حقوق الیه واجبه و تال ایشان آنکه بموافقت کفار همیشه در نار باشند و باشد ایشانرا لعنت و عذاب دائم
بعد از ان تشبیه میدهد ایشانرا بکفار پیشین و انذار مینماید بهمان پاداش که آنجماعه را بوده است و صفت مومنان نصرت یکدیگر
دادن در حق و امر بمعروف و نهی از منکر و بر پا داشتن نماز و دادن زکوة و فرمانبرداری خدا و رسول او و تال ایشان آن است
که وعده داده است خدا تعالی بهشتها میرود زیر آن جویها جاویدان آنجا و خانهای پاکیزه در باغهای جاوید و از همه نعمتها
بزرگتر خوشنودی خدای تبارک و تعالی است و آن ایشانرا باشد شک نیست که خلفا متصف بودند باین اوصاف از جهت خبار
متواتره که هیچ شبهه در ان نتوان نمود پس باین بشارت فخیمه مبشر باشند و هو المقصود قال الله تعالے وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ
مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ فقیر گوید عفی عنه خدای عزوجل بیان میفرماید درین آیة حال
و تال اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم و میگوید پیشینیان نخستینان از مهاجرین و انصار که قبلی بدر یا [illegible] از هجرت قبله را از
بیت المقدس بجانب کعبه و هر دو نزدیک یکدیگر بوده است و آنانکه تابع ایشان شدند بنیکوکاری که هجرت کردند و [illegible]
راضی شد خدا تعالی از ایشان و راضی شدند ایشان از وی جلشانه و مهیا کرد خدا تعالی برای ایشان بهشتها [illegible]
آن جویها جاویدان آنجا همیشه این است کامیابی بزرگ درین آیة تشریف عظیم است صحابه را و اخبار است [illegible]

آیت سیوم

از ایشان راضی شد و ایشان از وی جلشانہ راضی شدند و ناہیک بہ من فضیلۃ قال اللہ تعالے لقد تاب اللہ علی النبی
والمہاجرین الذین اتبعوہ فی ساعۃ العسرۃ من بعد ما کاد یزیغ قلوب فریق منہم ثم تاب علیہم انہ
بہم رؤف رحیم یعنی بتحقیق گویند این آیہ در غزوہ تبوک نازل شد کہ خدایتعالی برحمت بازگشت یعنی تعطف و مہربانے زیادہ
از انچہ سابق بود و انعام فرمود بہ پیغامبر و مہاجران و انصار کہ پیروی او کردند در وقت تنگدستی بعد از انکہ نزدیک بود کہ کج
شود دل جماعۂ از ایشان از جہت کمال شدت حال یعنے باوجود آنکہ یک طائفہ از ایشان ضعف صبر داشتند رحمت نمود بر ہمہ
ایشان ہر آئینہ خدای در حق ایشان مہربان است درین آیہ فضیلت عظیمہ ست حاضران تبوک را چند وجہ یکی آنکہ ایشانرا با پیغامبر در یک
نسق جمع فرمود دوم آنکہ نص نمود برجوع خود برحمت برایشان سوم آنکہ صبور و ناصبور از انجماعہ ہمہ صاحب فضل اند واللہ اعلم

آیت چہارم

بالصواب قال اللہ تعالے ما کان لاہل المدینۃ ومن حولہم من الاعراب ان یتخلفوا عن رسول اللہ ولا یرغبوا
بانفسہم عن نفسہ ذلک بانہم لا یصیبہم ظمأ ولا نصب ولا مخمصۃ فی سبیل اللہ ولا یطئون موطئا یغیظ الکفار ولا
ینالون من عدو نیلا الا کتب لہم بہ عمل صالح ان اللہ لا یضیع اجر المحسنین ولا ینفقون نفقۃ صغیرۃ ولا کبیرۃ
ولا یقطعون وادیا الا کتب لہم لیجزیہم اللہ احسن ما کانوا یعملون خدای عزوجل لوم میکند متخلفان از سفر
تبوک کہ لائق نبود ایشانرا کہ تخلف نمایند این بسبب آنست کہ نمیرسد بغازیان لشکر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تشنگی و نہ رنجے و
نہ گرسنگی در راہ خدا و نمی سپرند موضعی را کہ بخشم می آرد کفار را سپردن آن و بدست نمی آرند از کفار ہیچ دستبردی را یعنی قتل
کنند کفار را یا نہب نمایند اموال ایشانرا یا جرح رسانند بیکے از کفار یا اسیر گیرند بعض ایشانرا ہر قسمی کہ باشد مگر نوشتہ میشود
برای غازیان بعوض آن عمل نیک ہر آئینہ خدایتعالے ضائع نمیگرداند مزد نیکوکاران را و انفاق نمیکنند ہیچ نفقہ خورد یا بزرگ
و قطع نمی نمایند ہیچ وادی را مگر نوشتہ میشود عمل خیر برای ایشان آخر کار آنکہ جزا دہد ایشانرا خدایتعالی بر بہترین انچہ بعمل
آوردند درین آیہ فضائل جہاد تبوک خصوصا و سائر مجاہدات عموما بصریح ترین وجہی معلوم شد و بالقطع معلوم است کہ خلفای
کرام از حاضران این وقعہ و سایر مشاہد خیر بودند پس این جزا ایشانرا باشد وہو المقصود اخرج الترمذی عن ابن عباس قال قلت
لعثمان بن عفان ما حملکم علی ان عمدتم الی الانفال وہی من المثانی والی براءۃ وہی من المئین فقرنتم بینہما ولم تکتبوا سطر
بسم اللہ الرحمن الرحیم ووضعتموہا فی السبع الطوال ما حملکم علی ذلک فقال عثمان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
مما یاتی علیہ الزمان وہو ینزل علیہ السور ذوات العدد فکان اذا انزل علیہ الشیء دعا من کان یکتب فیقول ضعوا ہؤلاء
الآیات فی السورۃ التی یذکر فیہا کذا وکذا وکانت الانفال من اوائل ما نزل بالمدینۃ وکانت براءۃ من آخر القرآن
نزولا وکانت قصتہا شبیہا بقصتہا فظننت انہا منہا فقبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولم یبین لنا انہا منہا فمن اجل ذلک
قرنت بینہما ولم اکتب بینہما سطر بسم اللہ الرحمن الرحیم ووضعتہا فی السبع الطوال وعن عثمان بن عفان قال کانت الانفال وبراءۃ یدعیان
فی زمن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم القرینتین فلذلک جعلتہا فی السبع الطوال وعن ابی عطیۃ الہمدانی قال کتب عمر بن
الخطاب تعلموا سورۃ براءۃ وعلموا نساءکم سورۃ النور عن الشعبی ان اباذر والزبیر بن العوام سمع احدہما من النبی صلی اللہ
علیہ وسلم انہ یقرءہا وہو علی المنبر یوم الجمعۃ فقال لصاحبہ متی انزلت ہذہ الآیۃ فلما قضی صلوتہ قال لہ عمر بن الخطاب لا جمعۃ

لک فاتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فذکر ذلک لہ فقال صدق عمرو وعن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم استعمل
ابابکر علی الحج ثم ارسل علیاً ببراءۃ علی اثرہ ثم حج النبی صلی اللہ علیہ وسلم العام المقبل ثم رجع فتوفی فولی ابوبکر فاستعمل
عمر علی الحج ثم حج ابوبکر عام قابل ثم مات ثم ولی عمر بن الخطاب فاستعمل عبد الرحمن بن عوف علی الحج ثم کان یحج بعد ذلک حتی
مات ثم ولی عثمان فاستعمل عبد الرحمن بن عوف علی الحج ثم کان ہو یحج حتی قتل اخرج الدارمی والنسائی عن جابر ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم بعث ابابکر علی الحج ثم ارسل علیاً ببراءۃ فقرأہا علی الناس فی مواقف الحج حتی ختمہا وعن عروۃ قال بعث
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابابکر امیرا علی الناس سنۃ تسع وکتب سنن الحج وبعث معہ علی بن ابی طالب بآیات من
براءۃ فامرہ ان یؤذن بمکۃ وبمنی وبعرفۃ وبالمشاعر کلہا بانہ برئت ذمۃ اللہ وذمۃ رسولہ من کل مشرک حج بعد العام او طاف
بالبیت عریانا واجل من کان بینہ وبین رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عہد اربعۃ اشہر وسار علی راحلتہ والناس کلہم یقرأ علیہم
القرآن براءۃ من اللہ ورسولہ وقرأ علیہم یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد الآیۃ فقیر گوید درین قصہ بعض رُوات را خطا واقع
شدہ است کہ میگویند ابوبکر صدیق را باز گردانید اصل قصہ آنست کہ ابوبکر صدیق بلا نزاع امیر الحج بود وسورۂ براءۃ اول بدست
ابوبکر صدیق داده بودند بعد ازان جبرئیل فرود آمد وامر کرد کہ آنرا بدست حضرت مرتضیٰ باید فرستاد اخرج الترمذی عن انس
قال بعث النبی صلی اللہ علیہ وسلم ببراءۃ مع ابی بکر ثم دعاہ فقال لا ینبغی لاحد ان یبلغ ہذا الا رجل من اہلی فدعا علیاً واعطاہ ایاہا وعن
سعد بن ابی وقاص ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعث ابابکر ببراءۃ الی اہل مکۃ ثم بعث علیاً علی اثرہ فاخذہا منہ فکان ابوبکر وجد فی نفسہ
فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ابابکر لا یؤدی عنی الا انا او رجل منی اخرج البخاری ومسلم عن ابی ہریرۃ قال بعثنی ابوبکر فی تلک الحجۃ
فی مؤذنین بعثہم یوم النحر یؤذنون بمنی ان لا یحج بعد ہذا العام مشرک ولا یطوف بالبیت عریان ثم اردف النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی بن
ابی طالب فامرہ ان یؤذن ببراءۃ فاذن معنا علی فی اہل منی یوم النحر ببراءۃ ان لا یحج بعد ہذا العام مشرک ولا یطوف بالبیت
عریان واخرج الترمذی وحسنہ والحاکم وصححہ عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعث ابابکر وامرہ ان ینادی بہؤلاء
الکلمات ثم اتبعہ علیاً وامرہ ان ینادی بہؤلاء الکلمات فانطلقا فحجا فقام علی فی ایام التشریق فنادی ان اللہ بریٔ
من المشرکین ورسولہ فسیحوا فی الارض اربعۃ اشہر ولا یحجن بعد العام مشرک ولا یطوفن بالبیت عریان ولا یدخل الجنۃ
الا مؤمن فکان علی ینادی فاذا عیی قام ابوبکر فنادی بہا وعن الحسن انہ سئل عن یوم الحج الاکبر فقال ذاک عام حج
فیہ ابوبکر استخلفہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فحج بالناس واجتمع فیہ المسلمون والمشرکون فلذلک سمی الحج الاکبر ووافق
عید الیہود والنصاریٰ وعن عمر بن الخطاب قال الحج الاکبر یوم عرفۃ وعن ابن ابی ملیکۃ قال قدم اعرابی فی زمان عمر بن الخطاب
فقال من یقرئنی مما انزل اللہ علی محمد فاقرأہ رجل براءۃ فقال ان اللہ بریٔ من المشرکین ورسولہ بالجر فقال الاعرابی لقد
بریٔ اللہ من رسولہ ان یکن اللہ بریٔ من رسولہ فانا ابرأ منہ فبلغ عمر مقالۃ الاعرابی فدعاہ فقال یا اعرابی اتبرأ من
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال یا امیر المؤمنین انی قدمت المدینۃ ولا علم لی بالقرآن فسألت من یقرئنی
فاقرأنی ہذہ السورۃ براءۃ فقال ان اللہ بریٔ من المشرکین ورسولہ فقلت او قد بریٔ اللہ من رسولہ ان یکن اللہ بریٔ من رسولہ فانا ابرأ
منہ فامر عمر بن الخطاب ان لا یقرئ الناس الا عالم باللغۃ وامر ابا الاسود فوضع النحو وعن عمر بن الخطاب جمعت رسول اللہ

صلى الله عليه وسلم يقول من بنى مسجدا يذكر فيه اسم الله بنى الله له بيتا في الجنة وعن عبد الله بن هشام قال كنا مع النبي
صلى الله عليه وسلم وهو آخذ بيد عمر بن الخطاب فقال والله لانت يا رسول الله احب الي من كل شيء الا نفسي فقال النبي صلى الله
عليه وسلم لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من نفسه وعن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لئن بقيت لقابل
لاخرجن المشركين من جزيرة العرب فلما ولي عمر اخرجهم وعن جعفر عن ابيه ان عمر بن الخطاب استشار الناس في المجوس
فقال عبد الرحمن بن عوف سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول سنوا بهم سنة اهل الكتاب وعن سعيد بن ابي سعيد
ان رجلا باع دارا له على عهد عمر فقال له عمر احرز ثمنها احفر تحت فراش امرأتك فقال يا امير المؤمنين اوليس بكنز قال
ليس بكنز ما ادي زكوته وعن ابن عباس قال لما نزلت هذه الآية والذين يكنزون الذهب والفضة كبر ذلك على المسلمين قالوا
ما يستطيع احد منا لولده ما يبقى بعده فقال عمر انا افرج عنكم فانطلق عمر واتبعه ثوبان فاتى النبي صلى الله عليه وسلم
فقال يا نبي الله قد كبر على اصحابك هذه الآية فقال ان الله لم يفرض الزكوة الا ليطيب بها ما بقي من اموالكم وانما فرض
المواريث من مال يبقى بعدكم فكبر عمر ثم قال له النبي صلى الله عليه وسلم الا اخبرك بخير ما يكنز المرء المراة الصالحة التي اذا
نظر اليها سرته واذا امرها اطاعته واذا غاب عنها حفظته وعن بريدة قال لما نزلت والذين يكنزون الذهب والفضة الآية
قال اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل اليوم في الكنز ما نزل فقال ابو بكر يا رسول الله ماذا نكنز اليوم قال
لسانا ذاكرا وقلبا شاكرا وزوجة صالحة تعين احدكم على ايمانه واخرج البخاري ومسلم عن البراء بن عازب قال اشترى
ابو بكر من عازب رحلا بثلاثة عشر درهما فقال لعازب مر البراء فليحمله الى منزلي فقال لا حتى تحدثنا كيف صنعت حين خرج
رسول الله صلى الله عليه وسلم وانت معه فقال ابو بكر خرجنا فادلجنا فاحثثنا يومنا وليلتنا حتى اظهرنا وقام قائم الظهيرة و
ضربت ببصري هل ارى ظلا ناوي اليه فاذا انا بصخرة فاهويت اليها فاذا بقية ظلها فسويته لرسول الله صلى الله عليه وسلم وفرشت
له فروة وقلت اضطجع يا رسول الله فاضطجع ثم خرجت انظر هل ارى احدا من الطلب فاذا انا براعي غنم فقلت لمن انت يا
غلام فقال لرجل من قريش فسماه فعرفته فقلت هل في غنمك من لبن قال نعم قلت هل انت حالب لي قال نعم فامرته
فاعتقل شاة منها ثم امرته فنفض ضرعها فحلب كثبة ثم صببت الماء على القدح حتى برد اسفله ثم اتيت رسول الله صلى الله
عليه وسلم فوافيته قد استيقظ فقلت اشرب يا رسول الله فشرب حتى رضيت ثم قلت الم يأن للرحيل فارتحلنا والقوم
يطلبونا فلم يدركنا منهم الا سراقة بيننا وبينه قدر رمح او رمحين او ثلاثة قلت يا رسول الله هذا الطلب قد لحقنا فقال
لا تحزن ان الله معنا حتى اذا دنا فكان بيننا وبينه قدر رمح فقلت يا رسول الله هذا الطلب قد لحقنا وبكيت قال
لم تبكي قال قلت اما والله لا ابكي على نفسي ولكن ابكي عليك فدعا عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اللهم اكفناه بما شئت
فساخت فرسه الى بطنها في ارض صلد ووثب عنها فقال يا محمد ان هذا عملك فادع الله ان ينجيني مما انا فيه فوالله لاعمين
على من ورائي من الطلب وهذه كنانتي فخذ منها سهما فانك ستمر بابلي وغنمي في موضع كذا وكذا فخذ منها حاجتك فقال رسول الله
صلى الله عليه وسلم لا حاجة لي بها فانطلق فرجع الى اصحابه ومضى رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا معه حتى قدمنا المدينة
فتلقاه الناس فخرجوا في الطريق وعلى الاجاجير واشتد الخدم والصبيان في الطريق الله اكبر جاء رسول الله صلى الله عليه

وسلم فنزل الليلة على بني النجار اخوال عبد المطلب لاكرامهم بذلك فلما اصبح غدا حيث امر وعن ضبة بن محصن قال قلت
لعمر بن الخطاب انت خير من ابي بكر فبكى وقال والله لليلة من ابي بكر ويوم خير من عمر وعمر هل لك ان احدثك عن ليلته
ويومه قال قلت نعم يا امير المؤمنين قال اما ليلته فلما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم هاربا من اهل مكة خرج ليلا فتبعه
ابو بكر فجعل يمشي مرة امامه ومرة خلفه ومرة عن يمينه ومرة عن يساره فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم ما هذا
يا ابا بكر من فعلك قال يا رسول الله اذكر الرصد فاكون امامك واذكر الطلب فاكون خلفك ومرة عن يمينك ومرة عن يسارك
لا آمن عليك قال فمشى رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلته على اطراف اصابعه حتى حفيت رجلاه فلما رآها ابو بكر رضي الله عنه
انها قد حفيت حمله على كاهله وجعل يشتد به حتى اتى به فم الغار فانزله ثم قال له والذي بعثك بالحق لا تدخله حتى ادخله
فان كان فيه شيء نزل بي قبلك فدخل فلم ير شيئا فحمله فادخله وكان في الغار خرق فيه حيات وافاعي فخشي ابو بكر ان
يخرج منهن شيء فيؤذي رسول الله صلى الله عليه وسلم فالقمه قدمه فجعلن يضربنه وتلسعه الحيات والافاعي وجعلت دموعه
تتحدر ورسول الله صلى الله عليه وسلم يقول له يا ابا بكر لا تحزن ان الله معنا فانزل الله سكينته الطمانينة لابي بكر فهذه
ليلته واما يومه فلما توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وارتدت العرب فقال بعضهم نصلي ولا نزكي وقال بعضهم
لا نصلي ولا نزكي فاتيته ولا آلوه نصحا فقلت يا خليفة رسول الله تالف الناس وارفق بهم فقال جبار في الجاهلية خوار
في الاسلام فبماذا اتالفهم بشعر مفتعل او بشعر مفترى قبض النبي صلى الله عليه وسلم وارتفع الوحي فوالله
لو منعوني عقالا مما كانوا يعطون رسول الله صلى الله عليه وسلم لقاتلتهم عليه قال فقاتلنا معه وكان والله رشيد الامر
فهذا يومه وعن علي بن ابي طالب قال ان الله ذم الناس كلهم ومدح ابا بكر فقال الا تنصروه فقد نصره
الله اذ اخرجه الذين كفروا ثاني اثنين اذ هما في الغار اذ يقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا وعن ابي بكر قال ما دخلني
اشفاق من شيء ولا دخلني في الدين وحشة الى احد بعد ليلة الغار فان رسول الله صلى الله عليه وسلم حين رأى اشفاقي عليه
وعلى الدين قال لي هون عليك فان الله قد قضى لهذا الامر بالنصر والتمام وعن انس بن مالك قال لما كانت ليلة الغار
قال ابو بكر يا رسول الله دعني فلادخل قبلك فان كانت حية او شيء كانت بي قبلك قال ادخل فدخل ابو بكر فجعل يلتمس
بيديه فكلما رأى جحرا اتى بثوبه فشقه ثم القمه الجحر حتى فعل ذلك بثوبه اجمع وبقي جحر فوضع عليه عقبه وقال ادخل فلما اصبح
قال له النبي صلى الله عليه وسلم فاين ثوبك يا ابا بكر فاخبره بالذي صنع فرفع النبي صلى الله عليه وسلم يديه وقال اللهم
اجعل ابا بكر معي في درجتي يوم القيامة فاوحى الله اليه ان الله قد استجاب لك وعن جندب بن سفيان قال لما انطلق ابو بكر مع
رسول الله صلى الله عليه وسلم الى الغار قال له ابو بكر [illegible] يا رسول الله حتى ادخل [illegible] فدخل ابو بكر الغار فاصاب
يده شيء فجعل يمسح الدم عن [illegible] ويقول هل انت الا اصبع دميت وفي سبيل الله ما لقيت وعن عمرو بن الحارث
عن ابيه ان ابا بكر الصديق قال ايكم يقرأ سورة التوبة قال رجل انا قال اقرأ فلما بلغ اذ يقول لصاحبه لا تحزن بكى وقال انا والله
انا صاحبه وعن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ابو بكر اخي وصاحبي في الغار فاعرفوا له ذلك فلو كنت
متخذا خليلا لاتخذت ابا بكر خليلا سدوا كل خوخة في هذا المسجد غير خوخة ابي بكر وعن عبد الله بن الزبير ان النبي صلى الله عليه

وسلم قال لو اتخذت خليلا غير ربي لاتخذت ابا بكر خليلا ولكن اخي و صاحبي في الغار واخرج البخاري عن انس قال
قال اقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم الى المدينة وهو مردف ابا بكر وهو شيخ يعرف والنبي صلى الله عليه وسلم
لا يعرف فكانوا يقولون يا ابا بكر من هذا الغلام بين يديك قال هذا يهديني الى السبيل قال فلما دنا من المدينة نزل في الحرة
وبعث الى الانصار فجاؤا قال فشهدته يوم دخل المدينة فما رايت يوما كان احسن ولا اضوء من يوم دخل علينا
فيه وشهدته يوم مات فما رايت يوما كان اقبح ولا اظلم من يوم مات فيه صلى الله عليه وسلم عن ابن عباس في قوله
تعالى فانزل الله سكينته عليه قال على ابي بكر ان النبي صلى الله عليه وسلم لم تزل السكينة معه وعن حبيب بن
ابي ثابت فانزل الله سكينته عليه قال على ابي بكر فاما النبي صلى الله عليه وسلم فقد كانت عليه سكينة ومن موافقات
عمر رضي الله عنه آية ومنهم من يلمزك في الصدقات اخرج البخاري والنسائي عن ابي سعيد الخدري قال بينما النبي
صلى الله عليه وسلم يقسم قسما اذ جاءه ذو الخويصرة التميمي فقال اعدل يا رسول الله فقال له ويلك ومن يعدل اذا لم
اعدل فقال عمر بن الخطاب يا رسول الله ائذن لي فاضرب عنقه فقال النبي صلى الله عليه وسلم دعه فان له اصحابا
يحقر احدكم صلاته مع صلوتهم وصيامه مع صيامهم يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية فينظر في قذذه فلا
يوجد فيه شيء ثم ينظر في نصله فلا يوجد قد سبق الفرث والدم آيتهم رجل اسود احدى يديه او قال ثدييه مثل ثدي المرأة
او مثل البضعة تدردر يخرجون على حين فترة من الناس قال فنزلت فيهم ومنهم من يلمزك في الصدقات الآية قال ابو سعيد
اشهد اني سمعت هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم واشهد ان عليا حين قتلهم وانا معه جيء بالرجل على النعت
الذي نعت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن عمر بن الخطاب انه مر برجل من اهل الكتاب مطروح على بابه فقال استكدوني
واخذوا مني الجزية حتى كف بصري فليس احد يعود علي بشيء فقال عمر ما انصفناك اذا ثم قال هذا من الذين قال الله
انما الصدقات للفقراء والمساكين ثم امر له برزق يجري عليه وعن عمر في قوله تعالى انما الصدقات للفقراء قال
هم زمنى اهل الكتاب عن الشعبي قال ليست اليوم يعني قوله والمؤلفة قلوبهم انما كان رجال يتالفهم النبي صلى الله
عليه وسلم على الاسلام فلما ان كان ابو بكر قطع الرشى في الاسلام وعن عبيدة السلماني قال جاء عيينة بن
حصين والاقرع بن حابس الى ابي بكر فقالا يا خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم عندنا ارض سبخة ليس فيها
كلاء ولا منفعة فان رايت ان تقطعناها لعلنا نحرثها ونزرعها ولعل الله ان ينفع بها فاقطعهما اياها وكتب لهما بذلك
كتابا واشهد لهما فانطلقا الى عمر ليشهداه على ما فيه فلما قرئ على عمر ما في الكتاب تناوله من ايديهما فتفل فيه فمحاه فتذمرا
وقالا له مقالة سيئة فقال عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يتالفكما والاسلام يومئذ قليل وان الله قد
اعز الاسلام فاذهبا فاجهدا جهدكما لا ارعى الله عليكما ان رعيتما عن يزيد بن هارون قال خطب ابو بكر الصديق فقال
في خطبته يؤتى بالعبد قد انعم الله عليه وبسط له في رزقه واصح بدنه وقد كفر نعمة ربه فيوقف بين يدي الله تعالى
فيقال له ماذا عملت ليومك هذا وما قدمت لنفسك فلا يجده قدم خيرا فيبكي حتى تنفد الدموع ثم يعير ويخزى بما ضيع
من طاعة الله فيستحب حتى تسقط حدقتاه على وجنتيه وكل واحد منهما فرسخ في فرسخ ثم يعير ويخزى حتى يقول يا رب ابعثني

الی النار وأرحني من مقامي هذا فذلك قوله انه من يحادد الله ورسوله فان له نار جهنم الى قوله العظيم ومن موافقات
عمر رضي الله عنه عن شريح بن عبيد ان رجلا قال لابي الدرداء يا معشر القراء ما بالكم اجبن منا وابخل اذا سئلتم واعظم
لقما اذا اكلتم فاعرض عنه ابو الدرداء ولم يرد عليه شيئا فاخبر بذلك عمر بن الخطاب فانطلق عمر الى الرجل الذي قال
ذلك فقال بثوبه وخنقه وقاده الى النبي صلى الله عليه وسلم قال الرجل انما كنا نخوض ونلعب فاوحى الله الى نبيه
صلى الله عليه وسلم ولئن سألتهم ليقولن انما كنا نخوض ونلعب ومن موافقات عمر استغفر لهم او لا تستغفر لهم الآية اخرج
البخاري عن ابن عباس قال سمعت عمر يقول لما توفي عبد الله بن أبي دعي رسول الله صلى الله عليه وسلم للصلوة عليه
فقام عليه فلما وقف قلت أعلى عدو الله عبد الله بن أبي القائل كذا وكذا اعدد ايامه ورسول الله صلى الله عليه وسلم
يتبسم حتى اذا اكثرت قال يا عمر اخر عني اني خيرت قد قيل لي استغفر لهم او لا تستغفر لهم ان تستغفر لهم سبعين مرة فلو اعلم
اني ان زدت على السبعين غفر له لزدت عليها ثم صلى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ومشى معه حتى قام على قبره حتى فرغ منه فعجبت لي وجرأتي
على رسول الله صلى الله عليه وسلم والله ورسوله اعلم فوالله ما كان الا يسيرا حتى نزلت هاتان الآيتان ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا
تقم على قبره فما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم على منافق بعده حتى قبضه الله عز وجل اخرج البخاري ومسلم عن ابن عمر قال لما توفي عبد الله
بن أبي بن سلول اتى ابنه عبد الله رسول الله صلى الله عليه وسلم فسأله ان يعطيه قميصه ليكفنه فيه فاعطاه ثم سأله ان يصلي عليه فقام
عمر بن الخطاب فاخذ ثوبه فقال يا رسول الله اتصلي عليه وقد نهاك الله ان تصلي على المنافقين قال ان ربي خيرني وقال
استغفر لهم او لا تستغفر لهم ان تستغفر لهم سبعين مرة فلن يغفر الله لهم وسازيد على السبعين وقال انه منافق فصلى عليه
فانزل الله ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا تقم على قبره فترك الصلوة عليهم وعن حبيب بن الشهيد عن عمرو بن عامر الانصاري
ان عمر بن الخطاب قرأ والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار الذين اتبعوهم باحسان فرفع الانصار ولم يلحق الواو
في الذين فقال له زيد بن ثابت والذين فقال عمر الذين فقال زيد امير المؤمنين اعلم فقال ائتوني بأبي بن كعب فاتاه
فسأله عن ذلك فقال أبي والذين فقال عمر فنعم اذا فتابع ابيا وعن ابي صخر حميد بن زياد قال قلت لمحمد بن كعب القرظي
اخبرني عن اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وانما اريد الفتن فقال ان الله قد غفر لجميع اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم
واوجب لهم الجنة في كتابه محسنهم ومسيئهم قلت له وفي اي موضع اوجب الله لهم الجنة في كتابه قال الا تقرأ والسابقون
الاولون الآية اوجب لجميع اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم الجنة والرضوان وشرط على التابعين شرطا لم يشترطه
فيهم قلت وما اشترط عليهم قال اشترط عليهم ان يتبعوهم باحسان يقول يقتدوا بهم في اعمالهم الحسنة ولا يقتدوا بهم
في غير ذلك قال ابو صخر فوالله لكأني لم اقرأها قط وما عرفت تفسيرها حتى قرأتها على محمد بن كعب وعن ابن عمر في
قوله تعالى وكونوا مع الصادقين قال مع محمد واصحابه وقال سعيد بن جبير مع ابي بكر وعمر قال الضحاك امروا ان يكونوا مع
ابي بكر وعمر واصحابهما قال ابن عباس [illegible] قال [illegible] عمر بن الخطاب وعن سفيان قال ليس
في تفسير القرآن اختلاف انما هو كلام جامع يراد به هذا وهذا وعن يحيى بن عبد الرحمن بن حاطب قال اراد عمر بن
الخطاب ان يجمع القرآن فقام في الناس فقال من كان تلقى من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا من القرآن

فلیاتنا به وکانوا لکتبوا ذلک فی الصحف والالواح والعسب وکان لایقبل من احد شیئا حتی یشهد به شاهدان فقتل وهو
یجمع ذلک الیه فقام عثمان بن عفان فقال من کان عنده شیئ من کتاب الله فلیاتنا به وکان لایقبل من ذلک حتی
یشهد به شاهدان فجاء خزیمة بن ثابت فقال انی رایتکم ترکتم آیتین لم تکتبوها فقالوا ما هما قال تلقیت من رسول الله
صلی الله علیه وسلم لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم الی آخر الآیة فقال عثمان وانا اشهد انهما من
عند الله فاین ترے ان تجعلهما قال اختم بها آخر ما نزل من القرآن فختمت بها براءة قال الله تعالے الا ان
اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون ○ الذین آمنوا وکانوا یتقون لهم البشری فی
الحیوة الدنیا وفی الآخرة لا تبدیل لکلمات الله ذلک هو الفوز العظیم فقیر گوید عفی عنه که این آیت
نص ست در فضیلت اولیاء الله اولاً بیان حال ایشان میفرماید که لا خوف علیهم ولا هم یحزنون در آخرت از پریشان
ترسی نباشد از هیچ مخوف وکرده‌اند و غمگین نشوند بر هیچ فایت ثانیاً حقیقت ولایت با ما صدق آن مذکور میشود که الذین آمنوا و
کانوا یتقون پس حقیقت ولایت در اجتماع متحقق شود که به صفت ایمان حقیقی که شرح آن در سورهٔ انفال مذکورست انما المؤمنون
الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم و به صفت تقوی متصف اند ثالثاً بعض لوازم ولایت ارشاد میفرماید لهم البشری الخ و این
بشارت است بجنت بر السنهٔ رسل صلوات الله وسلامه علیهم و این اعظم انواع بشارة است یا بر رؤیا و فراست صادقه
یا بر دل و زبان او ست اینقدر بوجه عموم از آیه مفهوم شد باقی ماند آنکه اعیانے که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف
سنیه متصف بودند کیانند اندکے تامل را کار فرما باید شد و ولی بدو معنی مستعمل میشود یکی از ولایت بمعنی دوستی و محبت پس
بمعنی دوستے دوست داشته شده باشد و دیگر بمعنی ولایت کارسازی کردن پس معنی ولی کارسازنده و کارساخته
شده باشد مانند لفظ حبیب که بر هر دو شخص اطلاق کرده میشود فاعل و مفعول و اگر معنی اول مراد ست خدا تعالی میفرماید در حق
صدیق رضی الله عنه و اعوانش یحبهم ویحبونه و اگر معنی ثانی مراد ست حق تعالے میفرماید و هو یتولی الصالحین بعد از آن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث متواتره که شبهه را در آن مدخل نباشد این جماعه را بوصف صدیق و شهید ستودند
و برایمان و تقوے ایشان گواهی دادند و بشارت عظیمه بهشت بلکه باعلی درجات بهشت دادند و هو المقصود عن الاحنف
قال صلیت خلف عمر الغداة فقرأ بیونس وهود ونحوهما وعن قتادة فی قوله تعالے ثم جعلناکم خلائف فی الارض من بعدهم
لننظر کیف تعملون قال ذکر لنا ان عمر بن الخطاب قرأ هذه الآیة فقال صدق ربنا ما جعلنا خلائف فی الارض الا لینظر
الی اعمالنا فاروا الله خیرا اعمالکم باللیل والنهار والسر والعلانیة عن ابن عمر ان تمیما الداری سال عمر بن الخطاب
عن رکوب البحر فامر بتقصیر الصلوة قال یقول الله تعالے هو الذی یسیرکم فی البر والبحر وعن عمر بن الخطاب قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ان من عباد الله لاناسا یغبطهم الانبیاء والشهداء قیل من هم یا رسول الله قال قوم
تحابوا فی الله من غیر اموال ولا انساب لا یفزعون اذا فزع الناس ولا یحزنون اذا حزنوا ثم تلا رسول الله صلی الله
علیه وسلم الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون قال الله تعالے افمن کان علی بینة من ربه
ویتلوه شاهد منه ومن قبله کتاب موسی اماما ورحمة اولئک یؤمنون به ومن یکفر به

مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهٗ فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝ خدای عز و جل در اول کلام تهدید بکفار و تغلیظ برایشان نمیاید من کان یرید الحیوة الدنیا و زینتها الآیة
بعد ازان بیان میکند حال جماعه از مومنین محققین تا فرق در میان ظلمت کفر و نور ایمان روشن شود مانند فرق لیل نسبت
نهار و تباعد مشرق نسبت بمغرب این سنة الله است در تمام قران عظیم غالبا تفاوت درجتین و تباین فریقین در هر سورة
بیان میفرماید و انما یعرف الشیء بضده چون نوبت مومنین محققین رسید فرمود افمن کان علی بینة من ربه مفسرین در معنی
این کلمه اختلاف دارند اما آنچه محقق و منقح است و آنچه بعد تعمق نظر احتمالی غیر آن نمی ایستد آنست که بعض محققین اصول
شرایع را پیش از بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشهادت دل خود تلقی نموده بودند لهذا عبادت اصنام نکرده سیدا
و قبح خمر و زنا از خود در دل خود می یافتند و تعین پیغامبری که بران زمان مبعوث شد بطریق رویاء و فراست ادراک نموده
و نفوس ایشان آن همه مطمئن گشته و عقل ایشان ... مفتوح در صدور ایشان بینه است از جانب
پروردگار تبارک و تعالی بعد ازان حسب آن ازل شده باشد بران علم اجمالی داد و آن مجمل مفصل گشت و آن مظنون را
کالمشاهد نمود و پیش او یک از طرف حق جل و علا اظهار حق بروجه اکمل بود و قرآن است و پیش از قرآن کتاب حضرت موسی علیه السلام
بود مقتدای اهل دین و رحمتی از جانب خدا ... که مثل این شهادت از پیغمبر و جماعه از عظمای صحابه باین صفت متصف بود
ازانجمله صدیق اکبر رضی الله عنه و ابوذر غفاری و غیر ایشان و حضرت صدیق اکمل آن جماعه و اسبق ایشان و ازینجهت
همین مناسبت باطنی توقف نکرده در ایمان آوردن و معجزه طلب نه نمود ... این آیه است بلکه تعلیه رای آنکه
تعریض است باو و اشارت بجانب او و الله اعلم اخرج الترمذی عن ابن عباس قال قال ابوبکر یا رسول الله قد شبت
قال شیبتنی هود و الواقعة و المرسلات و عم یتساءلون و اذا الشمس کورت و عن ابی سعید الخدری قال عمر بن الخطاب یا
رسول الله اسرع الیک الشیب قال شیبتنی هود و اخواتها الواقعة و عم یتساءلون و اذا الشمس کورت عن عمر بن الخطاب
قال لما استقرت السفینة علی الجودی لبث ما شاء الله ثم انه اذن له فهبط علی الجبل فدعا الغراب فقال ائتنی بخبر الارض
فانحدر الغراب علی الارض وفیها الغرقی من قوم نوح فابطا علیه فلعنه و دعا الحمامة فوقعت علی کف نوح فقال اهبطی
فائتنی بخبر الارض فلم یلبث الا قلیلا حتی جاءت تنفض ریشها فی منقارها فقال اهبط فقد انبتت الارض قال نوح بارک
الله فیک و فی بیت یؤویک و حببک الی الناس لولا ان ... علی انسان ... ان ...
من ... عن محمد بن المنکدر و یزید بن خصیفة و صفوان بن سلیم ان خالد بن الولید کتب الی ابی بکر الصدیق انه
قد وجد رجلا فی بعض نواحی العرب ینکح کما تنکح المراة و قامت علیه بذلک البینة فاستشار ابوبکر اصحاب رسول الله
صلی الله علیه وسلم فقال علی بن ابی طالب ان هذا ذنب لم یعص الله به امة من الامم الا امة واحدة صنع الله بها ما قد
علمتم اری ان تحرقه بالنار فاجتمع اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم علی ان یحرقه بالنار فکتب ابوبکر الی خالد ان احرقه
بالنار ثم حرقهم ابن الزبیر فی امارته ثم حرقهم هشام بن عبد الملک عن عمر بن الخطاب قال لما نزلت فمنهم شقی و سعید قلت یا
رسول الله فعلی ما نعمل علی شیء قد فرغ منه او علی شیء لم یفرغ منه ... علی شیء قد فرغ منه و جرت به الاقلام یا عمر

ولکن قل انی مزوّج حتی لہ من اسٹے یا الصدیق قال فقام فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال سلوا اللہ العافیۃ فانہ لم یُعطَ
احد افضل من المعافاۃ بعد الیقین وایّاکم والریبۃ فانہ لم یؤت احد اشد من ریبۃ بعد کفر عن ابی الیسر اتتنی امرأۃ
تبتاع تمرا فقلت ان فی البیت تمرا اطیب منہ فدخلت معی البیت فاھویت الیھا فقبلتھا فاتیت ابا بکر فذکرت ذلک لہ فقال
استر علی نفسک وتب ولا تخبر احدا فلم اصبر فاتیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فذکرت ذلک لہ فقال اخلفت غازیا فی
سبیل اللہ فی اھلہ بمثل ھذا حتی تمنی انہ لم یکن اسلم الا تلک الساعۃ حتی ظن انہ من اھل النار واطرق رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم طویلا حتی اوحی اللہ الیہ واقم الصلوۃ طرفی النھار الی قولہ للذاکرین قال ابو الیسر فاتیتہ فقرأھا علی فقال
اصحابہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لھذا خاصۃ ام للناس کافۃ قال بل للناس کافۃ وعن سلیمان التیمی قال ضرب رجل علی
کفل امرأۃ ثم اتی ابا بکر وعمر فسألھما عن کفارۃ ذلک فقال کل منھما لا ادری ثم اتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسألہ
فقال لا ادری حتی انزل اللہ واقم الصلوۃ الایۃ عن عثمان قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثم
قال من توضأ وضوئی ھذا ثم قام فصلی صلوۃ الظھر غفر لہ ما کان بینہ وبین صلوۃ الصبح ثم صلی العصر غفر لہ ما کان بینہ وبین صلوۃ الظھر
ثم صلی المغرب غفر لہ ما کان بینہ وبین صلوۃ العصر ثم صلی العشاء غفر لہ ما کان بینہ وبین صلوۃ المغرب ثم لعلہ یبیت یتمرغ لیلتہ ثم
ان قام فتوضأ وصلی الصبح غفر لہ ما بینھا وبین صلوۃ العشاء وھن الحسنات یذھبن السیئات قالوا ھذہ الحسنات فما الباقیات یا عثمان قال
ھی لا الہ الا اللہ وسبحان اللہ والحمد للہ واللہ اکبر ولا حول ولا قوۃ الا باللہ واخرج مالک عن عثمان بن عفان قال لاحدثنکم حدیثا لولا انہ
فی کتاب اللہ ما حدثتکموہ ثم قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما من امرء یتوضأ فیحسن الوضوء ثم یصلی الصلوۃ
الا غفر اللہ لہ ما بینہ وبین الصلوۃ الاخری حتی یصلیھا قال مالک اراہ یرید ھذہ الایۃ واقم الصلوۃ طرفی النھار
وزلفا من اللیل ان الحسنٰت یذھبن السیّئٰت قال اللہ تعالی وقال الملک ائتونی بہ
استخلصہ لنفسی فلما کلّمہ قال انک الیوم لدینا مکین امین قال اجعلنی علی خزائن
الارض انی حفیظ علیم فقیر گوید عفی عنہ کہ حضرت یوسف علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام طلب کرد از
ملک مصر امارت بیت المال را وبیان نمود استحقاق خود را بآن امارت کہ انی حفیظ علیم پس ازینجا معلوم شد کہ شرط تصرف
در بیت المال حفظ است از ضیاع واز خیانت خائنین وعلم است بآنکہ از کجا باید گرفت وکجا باید صرف نمود وچون تصرف
در بیت المال کار خلیفہ است لازم آمد کہ خلافت خاصہ مرضیہ وقتی متحقق گردد کہ خلیفہ حافظ وعلیم باشد وآن در لوازم خلافت
خاصہ داخل ہست چنانکہ سابق تحریر نمودیم عن خالد بن عرفطۃ قال کنت جالسا عند عمر اذ اتی برجل من عبد القیس فقال لہ
عمر انت فلان العبدی قال نعم فضربہ بقناۃ معہ فقال الرجل ما لی یا امیر المومنین قال اجلس فجلس فقرأ علیہ
بسم اللہ الرحمن الرحیم الر تلک آیات الکتاب المبین الی قولہ لمن الغافلین فقرأھا علیہ ثلثا وضربہ ثلثا فقال لہ
الرجل ما لی یا امیر المومنین فقال انت الذی نسخت کتاب دانیال قال مرنی بامرک اتبعہ قال انطلق فامحہ بالحمیم
والصوف ثم لا تقرأہ ولا تقرئہ احدا من الناس فلئن بلغنی عنک انک قرأتہ او اقرأتہ احدا من الناس لانھکنک
عقوبۃ ثم قال لہ اجلس فجلس بین یدیہ فقال انطلقت انا فانتسخت کتابا من اھل الکتاب ثم جئت بہ فی ادیم فقال لی

رسول الله صلى الله عليه وسلم بهذا في يدك يا عمر قلت يا رسول الله كتاب نسخته لنزداد به علماً الى علمنا فغضب رسول الله
صلى الله عليه وسلم حتى احمرت وجنتاه ثم نودي بالصلوة جامعة فقالت الانصار أغضب نبيكم السلاح السلاح
فجاؤا حتى احدقوا بمنبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا ايها الناس اني اعطيت جوامع الكلم وخواتيمه واختصر
لي اختصاراً ولقد اتيتكم بها بيضاء نقية فلا تتهوكوا ولا يغرنكم المتهوكون قال عمر فقمت وقلت رضيت بالله رباً
وبالاسلام ديناً وبك رسولاً ثم نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم وعن ابراهيم النخعي قال كان بالكوفة رجل يطلب
كتب دانيال وذلك الضرب فجاء فيه كتاب من عمر بن الخطاب ان يرفع اليه فلما قدم على عمر علاه بالدرة ثم جعل يقرأ
عليه الر تلك ايات الكتب المبين حتى بلغ الغافلين قال فعرفت ما يريد فقلت يا امير المؤمنين دعني فوالله لا ادع عندي
شيئاً من تلك الكتب الا حرقته قال فتركه وعن عبد الرحمن بن كعب بن مالك عن ابيه قال سمع عمر رجلاً يقرأ هذا الحرف
ليسجننه عتى حين فقال له عمر من اقرأك هذا قال ابن مسعود فقال عمر ليسجننه حتى حين ثم كتب الى ابن مسعود
سلام عليك اما بعد فان الله انزل القرآن فجعله قرآناً عربياً مبيناً وانزله بلغة هذا الحي من قريش فاذا اتاك
كتابي هذا فاقرئ الناس بلغة قريش ولا تقرئهم بلغة هذيل وعن عمر انه استأذن عليه رجل فقال استأذنوا لابن
الاخيار فقال عمر ائذنوا له فلما دخل قال من انت قال فلان بن فلان بن فلان فعد رجالاً من اشراف الجاهلية
فقال له عمر انت يوسف بن يعقوب بن اسحق بن ابراهيم قال لا قال ذاك ابن الاخيار وانت ابن الاشرار انما تعد
على حبال اهل النار وعن ابي هريرة قال استعملني عمر على البحرين ثم نزعني وغرمني اثني عشر الفاً ثم دعاني بعد
الى العمل فابيت فقال لم وقد سأل يوسف العمل وكان خيراً منك فقلت ان يوسف نبي ابن نبي ابن نبي ابن نبي وانا
ابن اميمة وانا اخاف ان اقول بغير حلم وان افتي بغير علم وان يضرب ظهري ويشتم عرضي ويؤخذ مالي وعن عبد الله
بن شداد قال سمعت نشيج عمر بن الخطاب واني لفي آخر الصفوف في صلوة الصبح وهو يقرأ انما اشكو بثي وحزني
الى الله وعن علقمة بن وقاص قال صليت خلف عمر بن الخطاب العشاء فقرأ سورة يوسف فلما اتى على ذكر يوسف
نشج حتى سمعت نشيجه وانا في مؤخر الصفوف قال الله تعالى وَاِنْ مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا
وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ وَهُوَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝ فقير گويد ترجمه آيت آنست كه اگر بنمائيم ترا بعض آنچه
وعده ميدهيم ترا از فتوح وغلبه اسلام يا قبض روح تو كنيم يعني پيش از وقوع بعض آنچه وعده ميدهيم از باب فتوح
وغلبه اسلام در هر دو شق هيچ باک نيست جز اين نيست كه لازم بر تو پيغام رسانيدن است ولازم بر ما حساب است اجمالاً
تفصيل ميفرمايد كه مراد وعده فتوحات اسلاميه است آيا نديدند كه ما مي آئيم بسوي زمين مشركان [illegible] ميكنيم آن
از اطراف آن يعني در مدينه و در قبائل اسلم وغفار وجهينه ومزينه وغير ايشان اسلام درآمد وبعضي مسلمان شدند و در
شوكت كفر رخنه عظيمه پديد آمد واين از [illegible] اوست فقير گويد درين آيه اشارة خفيه هست بسوي آنكه
بعض فتوح اسلام كه وعده بآن رفته است در زمان آنحضرت صلى الله عليه وسلم بظهور خواهد آمد بعد از ان بعد وفات

آنحضرت صلی الله علیه وسلم ولا بد آن مواعید بر دست مخصص از نواب آنحضرت صلی الله علیه وسلم ظهور خواهد نمود و آن یکی
از لوازم خلافت خاصه است والله اعلم قال الله تعالی لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ
لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ
وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۝ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ۝ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ
بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ۝ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ۝
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم
مِّن كُلِّ بَابٍ ۝ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ۝ وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۙ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ۝

رعد

فقیر گوید عفی عنه حق سبحانه تعالی تباین مراتب سعدا و اشقیا بیان میفرماید چنانکه سنت مستمرهٔ اوست تعالی در
جمیع قرآن برای جمعی که قبول کردند دعوت حق الحسنی که کلمهٔ جامعهٔ جمیع خیرات است اثبات مینماید و برای فرقه که قبول
ننمودند دعوت او را عقوبت عظیم المعاد میکند که لو ان لهم ما فی الارض جمیعا الخ باز فرق دیگر بین الفریقین تقریر
میفرماید که آن یک گروه اهل علم است بحقیقت کتاب منزل و آن دیگر اعمی باز اشاره میکند که اینجا مراد از علم علمی است که مقرون
با صلاح قوت عاملہ باشد از انجهت که تذکیر بمعنی پند پذیرفتن و بعلم حق متادب شدن است و آن بدون صحت عمل میسر نیست
از جمله تصحیح عمل چند خصلت را بذکر تخصیص میفرماید وفا بعهد خدا تعالی و رسول او و صله ارحام و وصل جیران و غیر آن و اعظم
آن همه وصل پیغامبر است صلی الله علیه وسلم و ترسیدن از خدای عز و جل و یاد داشتن حساب آخرت و صبر بر مشاق طاعات
و تحمل برشدت مصائب محض بطلب مرضات پروردگار تعالی و اقامت صلوات و انفاق مال فی سبیل الله و حلم نمودن
بمقابله سیئه و پیش حسنه بجا آوردن باز مآل حال این سعدا بیان میفرماید اولئک لهم عقبی الدار جنات عدن الآیة بعد از آن
ذمائم افعال اشقیا ارشاد مینماید از انجمله است نقض عهدی که با خدا تعالی بسته اند و قطع ارحام و عقوق آبا و امهات و اشد
از انهمه عقوق پیغامبر است صلی الله علیه وسلم که مبعوث من عند الله است و منصوب برای هدایت خلق و خدا تعالی طاعت خود را
بطاعت او باز بسته و از انجمله افساد فی الارض است باز مآل حال آن اشقیا تقریر میفرماید اولئک لهم اللعنة ولهم سوء الدار
این فقیر میگوید که در عدّ این صفات بخصوصها از میان صفات سعدا تعریض است بحال جماعهٔ از سُبّاق مهاجرین که اتصاف
ایشان باین صفات مشهور گشته مثل صدیق اکبر و عمر فاروق و اضراب ایشان که چون ایمان آوردند بآنحضرت صلی الله علیه
وسلم و میثاق نصرت و قیام بر اعلاء کلمة الله بستند بر پیمان بودند و ذرهٔ از ان کوتاهی ننمودند و صلهٔ آنحضرت صلی الله علیه
وسلم و اصحاب او بجا آوردند بوجهی که لسان نبوت باین کلمه نطق فرمود که امنّ الناس علیّ فی صحبته و ماله ابو بکر و خشیت
خدا تعالی و صبر بر ایذای قوم و اکثار صلوة و انفاق بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بر فقرای صحابه و حلم در برابر جهل

جاہلان سے علی اکمل الوجہ از ایشان ظہور نمود چنانکہ دفتر دفتر از احوال آن بزرگواران شاہد عدل است بر آن و ہو المقصود
عن كنانة العدوي قال دخل عثمان بن عفان على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله اخبرني عن العبد كم معه
من ملك فقال ملك على يمينك على حسناتك وهو امير على الذي على الشمال اذا عملت حسنة كتبت عشرا واذا عملت
سيئة قال الذي على الشمال للذي على اليمين اكتب قال لعله يستغفر الله ويتوب فاذا قال ثلثا قال نعم اكتبه اراحنا
الله منه فبئس القرين ما اقل مراقبته لله واقل استحياءه منا يقول الله ما يلفظ من قول الا لديه رقيب عتيد وملكان من
بين يديك ومن خلفك يقول الله له معقبات من بين يديه ومن خلفه يحفظونه من امر الله وملك قابض على ناصيتك فاذا
تواضعت لله رفعك واذا تجبرت على الله قصمك وملكان على شفتيك ليس يحفظان عليك الا الصلوة على النبي صلى
الله عليه وسلم وملك قائم على فيك لا يدع ان تدخل الحية في فيك وملكان على عينيك فهؤلاء عشرة املاك على كل
بني آدم ينزلون ملائكة الليل على ملائكة النهار لان ملائكة الليل سوى ملائكة النهار فهؤلاء عشرون ملكا على كل آدمي ابليس
بالنهار وولده بالليل عن ابن جريج في قوله ام جعلوا لله شركاء خلقوا كخلقه قال اخبرني ليث بن ابي سليم ان [illegible] حدثه عن حذيفة بن
اليمان عن ابي بكر اما حضر ذلك حذيفة من النبي صلى الله عليه وسلم مع ابي بكر واما حدثه اياه ابو بكر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الشرك
فيكم اخفى من دبيب النمل قال ابو بكر يا رسول الله هل الشرك الا ما عبد من دون الله او ما دعي مع الله قال ثكلتك امك الشرك فيكم اخفى من دبيب النمل
الا اخبرك بقول يذهب صغاره وكباره او قال صغيره وكبيره قال بلى قال تقول كل يوم ثلث مرات اللهم اني اعوذ بك ان
اشرك بك وانا اعلم واستغفرك لما لا اعلم والشرك ان تقول اعطاني الله وفلان والند ان تقول لولا فلان قتلني فلان
وعن معقل بن يسار قال انطلقت مع ابي بكر الصديق الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا ابا بكر للشرك فيكم اخفى من
دبيب النمل فقال ابو بكر وهل الشرك الا من جعل مع الله الها آخر فقال النبي صلى الله عليه وسلم والذي نفسي بيده للشرك
اخفى من دبيب النمل الا ادلك على شيء اذا قلته ذهب عنك قليله وكثيره قال قل اللهم اني اعوذ بك ان اشرك بك وانا
اعلم واستغفرك لما لا اعلم عن ابي هريرة قال [illegible] على المنبر [illegible] عدن فقال ايها الناس [illegible] جنات عدن
قصر في الجنة له عشرة آلاف باب على كل باب خمسة وعشرون الفا من الحور العين لا يدخله الا نبي او صديق او شهيد [illegible]
نحو ذلك عن عبد الله بن عمر رفعه وعن ابن مسعود والحسن والضحاك وكعب الاحبار موقوفا عليهم و این شاہد عدل است برانچہ
تقریر کردیم از تعریض واللہ اعلم عن ابن عمر قال ذکر عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم طوبی فقال النبی صلی اللہ علیہ
وسلم يا ابا بكر هل بلغك ما طوبى قال الله ورسوله اعلم قال طوبى شجرة في الجنة لا يعلم طولها الا الله [illegible]
غصن من اغصانها سبعين خريفا ورقها الحلل يقع عليها الطير كامثال البخت قال ابو بكر ان ذلك لطير ناعم [illegible]
من اكله وانت منهم يا ابا بكر ان شاء الله عن عمر بن الخطاب انه قال [illegible]
ذنب فامحه فانك تمحو ما تشاء وتثبت وعندك ام الكتاب [illegible]
اهل الشام وكان قد ادرك الصحابة قال لما دخل عمر رضي الله عنه [illegible]
بالمعروف ونهى عن المنكر ثم قال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قام فينا [illegible]

وصلة الرحم وصلاح ذات البين وقال عليكم بالجماعة فان يد الله على الجماعة وان الشيطان مع الواحد وهو من الاثنين ابعد لا يخلون
رجل بامرأة فان الشيطان ثالثهما ومن سارته حسنته وساءته سيئته فهو امارة المسلم المؤمن وامارة المنافق الذي لا تسوءه
سيئته ولا تسره حسنته ان عمل خيرا لم يرج من الله في ذلك ثوابا وان عمل شرا لم يخف من الله في ذلك الشر عقوبة واجملوا
في طلب الدنيا فان الله قد تكفل بارزاقكم وكل ميسر له عمله الذي كان عاملا استعينوا الله على اعمالكم فانه يمحو ما يشاء و
يثبت وعنده ام الكتاب صلى الله على نبينا محمد وآله وعليه السلام ورحمة الله السلام عليكم عن الزهري
قال كان عمر بن الخطاب يشد يده على رسول الله صلى الله عليه وسلم فانطلق يوما حتى دنا من رسول الله صلى الله
عليه وسلم وهو يصلي فسمعه وهو يقرأ وما كنت تتلوا من قبله من كتاب حتى بلغ الظالمون وسمعه وهو يقرأ ويقول الذين
كفروا لست مرسلا الى قوله علم الكتاب فانتظره حتى سلم فاسرع في اثره فاسلم قال الله تعالى الم تر كيف
ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة اصلها ثابت وفرعها في السماء تؤتي اكلها كل حين
باذن ربها ويضرب الله الامثال للناس لعلهم يتذكرون ومثل كلمة خبيثة كشجرة خبيثة اجتثت
من فوق الارض ما لها من قرار يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحيوة الدنيا و
في الآخرة ويضل الله الظالمين ويفعل الله ما يشاء الم تر الى الذين بدلوا نعمت الله كفرا
واحلوا قومهم دار البوار جهنم يصلونها وبئس القرار فقیر گوید عفی عنه خدا تعالی تباین ظلمت کفر و نور ایمان
باسالیب متنوعه بیان میفرماید ازانجمله میگوید صفت کلمه حق و دین اسلام که بحکم الهی از فوق سبع سموات مستصحب
الهامات و تقریبات ملکوت در ارض نازل شده و انجا شیوع تمام پیدا نمود و اکثر اقالیم صالحه معتدله را در گرفت مانند
صفت درخت پاک نافع میوه دار است که بیخش در زمین محکم است و شاخهایش بجانب آسمان سر بالا کشیده و صفت
کلمه ناپاک که عبارت از شرک و یهودیت و نصرانیت و مجوسیت محرفه متغیره است بحکم الهی و وحی ربانی محکم الاساس
نگشته و ملکوت در تائید آن کوشش ننموده بلکه بسبب شبهات واهیه ناشی از صدور بنی آدم و مساعی ایشان بحسب آن
شبهات صورت گرفت و در اندک زمانی بعنایت الهی به بعث رسل و اشاعت دین ایشان برهم خورد مانند درخت ناپاک
غیر نافع که برکنده شد از بالای زمین بغیر آنکه محتاج بکاوش زمین شوند و از زیر زمین آن بیخ را برآرند بعد ازان
او سبحانه بیان میفرماید حال جماعه از رؤسای مسلمین و ائمه ایشان که بکلمه حق آخذند و بنصرت آن کمر بسته اند و بر دست
ایشان اشاعت آن واقع شود و حال گروهی از رؤسای کفار که در ترویج کلمه باطل سعی مینمایند و فرقه اولی را تثبیت
بسبب آن قول ثابت و آن کلمه حق اثبات میفرماید در حیات دنیا بنصر و تائید و غلبه بر سائر امم و در آخرت بنجات و رفع
درجات و سابقیت در دخول جنت و رؤسای کفار را بمقابله نعمت ایزدی بکفران و سوق قوم خویش بدار البوار می نکوهد
فقیر میگوید این کلمه ایست مجمله چون مهاجرین اولین بسبب اخذ بقول ثابت در دنیا و آخرت سرآمد اهل نجات گشتند
و ملت حنفیه بسبب ایشان رواج کلی یافت و عاقبت قریش در مقابل ایشان گرفتار نکال و وبال گشتند آن مجمل مفصل
گشت و آن معنی صورت گرفت و فضیلت آن جمع کالشمس فی رابعة النهار هویدا گردید هو المقصود اقیمانند آنکه در

حدیث صحیح تفسیر این آیت واقع شده که مراد از ان تثبیت توفیق الهی است که مومن را عطا میفرماید تا منکر و نکیر را جواب
درست گوید و آن با مبحث ما بتضاد نمی آویزد بلکه بیان بعض انواع تثبیت است که اهم انواع تواند بود مانند تفسیر
واعدوا لهم ما استطعتم من قوة برمی حاله دوانیدن اسپ گردانیدن نیزه همه در قوت داخل است ولیکن اینجا فرد اکمل
را بمزید اهتمام تخصیص فرمودند عن محمد بن حاتم قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله قلب العباد ظهرا وبطنا
فکان خیر عباده العرب وقلب العرب ظهرا وبطنا فکان خیر العرب قریشا وهی الشجرة المبارکة التی قال الله فی کتابه
مثل کلمة طیبة یعنی القرآن کشجرة طیبة یعنی بها قریشا اصلها ثابت یقول اصلها کریم وفرعها فی السماء یقول الشرف الذی
شرفهم الله بالاسلام الذی هداهم الله له وجعلهم من اهله عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
کیف انت یا عمر اذا انتهی بک الی الارض فحفر لک ثلثة اذرع وشبر فی ذراع وشبر ثم اتاک منکر ونکیر اسودان
یجران اشعارهما کان اصواتهما الرعد القاصف وکان اعینهما البرق الخاطف یحفران الارض بانیابهما
فاجلساک فزعا فتلتلاک وتوهلاک قال یا رسول الله وانا یومئذ علی ما انا علیه قال نعم قال اکفیکهما باذن الله
یا رسول الله وروی نحو ذلک من حدیث عبد الله بن عمرو وابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لعمر الحدیث
وعن عثمان بن عفان قال مر رسول الله صلی الله علیه وسلم بجنازة عند قبره وصاحبه یدفن فقال استغفروا لاخیکم
واسألوا له التثبیت فانه الآن یسأل عن عمر بن الخطاب فی قوله تعالی الم تر الی الذین بدلوا نعمت
الله کفرا قال هما الافجران من قریش بنو المغیرة وبنو امیة فاما بنو المغیرة فکفیتموهم یوم بدر واما بنو
امیة فمتعوا الی حین وعن ابن عباس انه قال لعمر یا امیر المؤمنین هذه الآیة الذین بدلوا نعمت الله کفرا
قال هما الافجران من قریش اخوالی واعمامک فاما اخوالی فاستأصلهم الله یوم بدر واما اعمامک فاملی الله
لهم الی حین عن عمر بن الخطاب انه قال اللهم اغفر لی ظلمی وکفری قال قائل یا امیر المؤمنین هذا الظلم فما بال الکفر
قال ان الانسان لظلوم کفار قال الله تعالی انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون فقیر گوید خدا تعالی وعده
فرموده است که قرآن را از تغیر و تبدیل و نسیان محفوظ دارد و معنی حفظ الهی آنست که سببی پیدا فرماید که در خارج حفظ قرآن
منوط بآن سبب گردد و در خارج اول سبب برای حفظ آن سعی مشایخ ثلثه بود که در ان باب مساعی جمیله بکار بردند
و تمام ایام خلافت خویش در بیان اهتمام صرف نمودند تا این مجموع بین الدفتین منضبط شد و همه عالم بر آن متفق گشت
چنانکه نقل متواتر شاهد است بران ازینجا معلوم گردید که وعده حفظ بدست ایشان باینجا رسید و آن یکی
از خصال خلافت راشده است عن الحسن البصری قال قال علی بن ابیطالب فینا والله اهل بدر نزلت ونزعنا
ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سرر متقابلین وعن کثیر النواء قال قلت لابی جعفر ان فلانا
حدثنی عن علی بن الحسین ان هذه الآیة نزلت فی ابی بکر وعمر وعلی ونزعنا ما فی صدورهم من غل قال والله
انها لفیهم انزلت وفیمن تنزل الا فیهم قلت وای غل هو قال غل الجاهلیة ان بنی تیم وبنی عدی وبنی هاشم کان
بینهم فی الجاهلیة فلما اسلم هؤلاء القوم تحابوا فاخذت ابا بکر الخاصرة فجعل علی یسخن یده فیکمد بها خاصرة

اسے بکر فنزلت هذه الآیة ورد ذی من طرق کثیرة عن علی انه قال لابن طلحة انی لارجو ان اکون انا وابوک من
الذین قال الله ونزعنا ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سرر متقابلین فقال رجل من همدان الله اعدل من ذلک
فصاح علی علیه صیحة تداعی لها القصر وقال فمن اذا ان لم نکن نحن اولئک وعن علی قال انی لارجو ان
اکون انا وعثمن والزبیر وطلحة ممن قال الله ونزعنا ما فی صدورهم من غل وعن عمر بن الخطاب فی قوله ولقد
اتیناک سبعا من المثانی قال السبع الطوال وروی ذلک ایضا عن ابن عمر وابن عباس ومجاهد وسفیان وغیرهم
وتوجیهه فی قول الضحاک المثانی القرآن یذکر الله القصة الواحدة مرارا قال الله تعالی إلهکم إله واحد
فالذین لا یؤمنون بالاخرة قلوبهم منکرة وهم مستکبرون ۝ لا جرم ان الله یعلم ما یسرون وما یعلنون ط
انه لا یحب المستکبرین ۝ وإذا قیل لهم ماذا انزل ربکم قالوا اساطیر الاولین ۝ لیحملوا اوزارهم
کاملة یوم القیمة ومن اوزار الذین یضلونهم بغیر علم ط الا ساء ما یزرون ۝ قد مکر الذین من
قبلهم فاتی الله بنیانهم من القواعد فخر علیهم السقف من فوقهم واتیهم العذاب من حیث
لا یشعرون ۝ ثم یوم القیمة یخزیهم ویقول این شرکاءی الذین کنتم تشاقون فیهم ط قال الذین
اوتوا العلم ان الخزی الیوم والسوء علی الکفرین ۝ الذین تتوفیهم الملئکة ظالمی انفسهم
فالقوا السلم ما کنا نعمل من سوء ط بلی ان الله علیم بما کنتم تعملون ۝ فادخلوا ابواب جهنم
خالدین فیها فلبئس مثوی المتکبرین ۝ وقیل للذین اتقوا ماذا انزل ربکم ط قالوا خیرا ط للذین احسنوا
فی هذه الدنیا حسنة ط ولدار الاخرة خیر ط ولنعم دار المتقین ۝ جنت عدن یدخلونها تجری من
تحتها الانهر لهم فیها ما یشاءون ط کذلک یجزی الله المتقین ۝ الذین تتوفیهم الملئکة طیبین
یقولون سلم علیکم ادخلوا الجنة بما کنتم تعملون ۝ فقیر گوید عفی عنه خدا تعالی تباین مراتب کفر وایمان بیان میکند
در قال وحال ومآل آن یک فریق را وصف میفرماید که قران را اساطیر الاولین گفتند وتشبیه میدهد باقوام انبیاء
ماضین علیهم السلام که بسبب کفر بانواع عقوبات مبتلا شدند وخزی آخرت اثبات مینماید وآن مخاطبات عنیفه که در وقت
قبض ارواح از ملائکه شنوند ذکر میفرماید وآن فریق دیگر را می ستاید که در حق قران انزل الله خیرا گفتند وایشان را
حسنه دنیا که عبارت از نصر وغلبه بر اهم عالم است وخلافت وتسلط بر همه وحسنه آخرت که عبارت از ثواب عظیم و
جنات عدن است اثبات میکند ومخاطبات لطف که در وقت قبض ارواح از ملائکه شنوند ذکر میفرماید باز فقیر گوید عفی
عنه این سوره مکیه است در حال کشاکش مهاجرین اولین با کفار قریش ومخاصمه ایشان ومجادله ومقاوله همراه
ایشان نازل شد پس حکایت این اقوال واحوال تعریض ظاهر است بجماعتی که در آن وقت بمجادله کفار ومخاصمه ایشان
مشهور بودند وهو المقصود قال الله تعالی والذین هاجروا فی الله من بعد ما ظلموا لنبوئنهم فی الدنیا
حسنة ط ولاجر الاخرة اکبر لو کانوا یعلمون ۝ الذین صبروا وعلی ربهم یتوکلون ۝ فقیر گوید عفی عنه خدا تعالی
میفرماید آنکه هجرت کردند در راه خدا بطلب مرضات او بعد از آنکه مظلوم شدند البته جای خواهیم داد ایشان را بدنیا

در حالت حسنه که عبارت از غلبه بر سایر امم است و بدست آوردن غنایم کثیره و بودن بفراغ خاطر هر جا که خواهند هر آیینه
اجر آخرت بزرگتر است اگر میدانستند بکشاده گی پیشانی میکردند باز فقیر گوید این آیة نص است در وعده مهاجرین بحسنه
دنیا و اجر آخرت بعد از آن گویا بچشم دیدیم که جماعه را از مهاجرین حسنه دنیا بهم آمد و یقین کردیم که این جماعه در آخرت
اجر عظیم خواهند یافت و آنحضرت صلی الله علیه وسلم وعده بشارت مستفیض بتعیین اسما آنجماعه نموده و هو الصادق المصدوق
فیما قال و هو المبین للکلام الملک المتعال عن عمر بن الخطاب رفعه الی النبی صلی الله علیه وسلم قال یقول الله من
تواضع لی هكذا و اشار بباطن كفه الى الارض و ادناها من الارض رفعته هكذا و اشار بباطن كفه الى السماء و رفعها
نحو السماء و عن عمر انه قال على المنبر یا ایها الناس تواضعوا فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من تواضع
لله رفعه الله و قال انتعش رفعك الله فهو فی نفسه صغیر و فی اعین الناس عظیم و من تكبر وضعه الله و قال اخسأ خفضك
الله فهو فی اعین الناس صغیر و فی نفسه كبیر حتی لهو اهون علیهم من كلب او خنزیر عن عمر بن الخطاب انه كان اذا اعطى
الرجل من المهاجرین عطاءه یقول خذ بارك الله لك هذا ما وعدك الله فی الدنیا و ما ذخر لك فی الآخرة افضل ثم قرأ
هذه الایة لنبوئنهم فی الدنیا حسنة و لاجر الآخرة اكبر لو كانوا یعلمون عن عمر انه سالهم عن هذه الایة او یأخذهم على تخوف
فقالوا ما نرى الا عند تنقص ما یردده من الایات فقال عمر ما ارى الا انه على ما تنتقصون من معاصی الله فخرج رجل ممن
كان عند عمر فلقی اعرابیا فقال یا فلان ما فعل ربك قال قد تخیفته یعنی انتقصته فرجع الى عمر فاخبره فقال قدر الله
ذلك فقیر گوید این تفسیر لازم کلمه است معنی تخوف آنست که متعاقب بیش از دو رسم عقوبت قرین عقوبت بینند و از آن اندیشه تمام
دل گیرد گروه و چون عبد عاصی بعد رسیدن وعید خدا استیلای عصیان میکند اندیشه عقوبت بجا طرش میگذرد و پیش از رسیدن عقوبت عن عمر بن
الخطاب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اربع قبل الظهر بعد الزوال تحسب بمثلهن من صلوة السحر قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم لیس من شیء الا و هو یسبح الله تلك الساعة ثم قرأ یتفیؤا ظلاله عن الیمین و الشمائل سجدا لله الایة كلها عن
ابن عباس قال نزلت هذه الایة و ضرب الله مثلا رجلین احدهما ابكم فی رجلین عثمان بن عفان و مولى له كافر و هو اسید
بن ابی العیص كان یكره الاسلام و كان عثمان ینفق علیه و یكفله و یكفیه المؤنة و كان الآخر ینهاه عن الصدقة و المعروف فنزلت
فیهما عن سلیم بن عمر قال صحبت حفصة زوج النبی صلی الله علیه وسلم و هی خارجة من مكة الى المدینة فاخبرت ان عثمان قد
قتل فرجعت و قالت ارجعوا بی فو الذی نفسی بیده انها للقریة التی قال الله قریة كانت آمنة مطمئنة الى آخر الایة عن
ابی البصیرة قال قرأت هذه الایة فی سورة النحل و لا تقولوا لما تصف السنتكم الكذب هذا حلال و هذا حرام الى آخر الایة
فلم ازل اخاف الفتیا الى یومی هذا عن ابن مسعود قال عسى رجل ان یقول ان الله امر بكذا او نهى عن كذا فیقول الله
عز و جل كذبت او یقول ان الله حرم كذا و احل كذا فیقول الله له كذبت قال الله تعالى و قل لعبادی یقولوا
التی هی احسن ان الشیطان ینزغ بینهم ان الشیطان كان للانسان عدوا مبینا ربكم اعلم بكم
ان یشأ یرحمكم او ان یشأ یعذبكم و ما ارسلناك علیهم وكیلا فقیر گوید بعضی عنده مومنین با مشرکین
لعن و طعن می ساختند و از این جهت فتنه و بلا مرتفع شد و عداوت مستحکم میگشت و در اسلام فتنه ای بسیار

این آیت نازل فرمود و قل لعبادی یقولوا التی هی احسن الآیة بگو بندگان مرا که بگویند آنکلمه که نیکتر است و بحلم نزدیک تر
بمصلحت دعوت آینده تر بدرستیکه شیطان تحریک مینماید درمیان ایشان یعنی تهییج غضب میکند برآینه شیطان دشمن ظاهر است
آدمی را آنکلمه که نیکتر است اینست تکلم کنید آن تکلم کنید پروردگار شما داناتر است باحوال شما اگر خواهد ببخشاید بر شما و اگر خواهد عقوبت
کند شما را و نفرستادیم ترا بر ایشان گماشته باز قصر میکند یه که سورهٔ بنی اسرائیل از قدیم آنچه در مکه نازل شده است پس مراد
بکلمه عبادی نیست ما جماعتی از سباق مومنین مهاجرین که بدانکه کفار مشهور بودند باحصاة قریش جدال میکردند و در کلمه
عبادی اضافة تشریف محل دارد و عظیم از لطف و رحمت و اختصاص پس این بزرگواران متصف اند باین اختصاص و لطف و هو المقصود
اخرج ابو یعلی و ابن عساکر عن ام هانی قالت دخل علی النبی صلی الله علیه وسلم بغلس و انا علی فراشی فقال شعرت
انی نمت اللیلة فی المسجد الحرام فاتانی جبرئیل فذهب بی الی باب المسجد فاذا دابة ابیض فوق الحمار و دون البغل
مضطرب الاذنین فرکبته فکان یضع حافره مد بصره اذا اخذ بی فی هبوط طالت یداه و قصرت رجلاه و اذا اخذ بی فی
صعود طالت رجلاه و قصرت یداه و جبرئیل لا یفوتنی حتی انتهینا الی بیت المقدس فاوثقته بالحلقة التی کانت الانبیاء
توثق بها فنشر لی رهط من الانبیاء منهم ابراهیم و موسی و عیسی فصلیت بهم و کلمتهم و اتیت باناءین احمر و ابیض فشربت
الابیض فقال لی جبرئیل شربت اللبن و ترکت الخمر لو شربت الخمر لارتدت امتک ثم رکبته فاتیت المسجد الحرام فصلیت
به الغداة قالت فتعلقت بردائه و قلت انشدک الله یا ابن عم ان تحدث بهذا قریشا فیکذبک من صدقک فضرب بیده علی
ردائه فانتزعه من یدی فارتفع عن بطنه فنظرت الی عکنه فوق ازاره کانها طی القراطیس و اذا نور ساطع عند فواده
یکاد یختطف بصری فخررت ساجدة فلما رفعت راسی اذا هو قد خرج فقلت لجاریتی ویحک اتبعیه فانظری ماذا یقول و ماذا
یقال له فلما رجعت اخبرتنی انه انتهی الی نفر من قریش فیهم المطعم بن عدی و عمرو بن هشام و الولید بن المغیرة فقال انی
صلیت اللیلة العشاء فی هذا المسجد و صلیت به الغداة و اتیت فیما بین ذلک بیت المقدس فنشر لی رهط من الانبیاء فیهم
ابراهیم و موسی و عیسی فصلیت بهم و کلمتهم فقال عمرو بن هشام کالمستهزئ صفهم لی فقال اما عیسی ففوق الربعة
و دون الطویل عریض الصدر ظاهر الدم جعد الشعر تعلوه صهبة کانه عروة بن مسعود الثقفی و اما موسی فضخم آدم طوال
کانه من رجال شنوءة کثیر الشعر غائر العینین متراکب الاسنان مقلص الشفة خارج اللثة عابس و اما ابراهیم
فوالله لاشبه الناس بی خلقا و خلقا فضجوا و اعظموا ذلک فقال المطعم کل امرک قبل الیوم کان امما غیر قولک الیوم
انا اشهد انک کاذب نحن نضرب اکباد الابل الی بیت المقدس مصعدا شهرا و منحدرا شهرا تزعم انک اتیته فی
لیلة و اللات و العزی لا اصدقک فقال ابو بکر یا مطعم بئس ما قلت لابن اخیک جبهته و کذبته انا اشهد انه صادق
فقالوا یا محمد صف لنا بیت المقدس قال دخلته لیلا و خرجت منه لیلا فاتاه جبرئیل فصوره فی جناحه فجعل یقول باب
منه کذا فی موضع کذا و باب منه کذا فی موضع کذا و ابو بکر یقول صدقت فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم
یومئذ یا ابا بکر ان الله قد سماک الصدیق قالوا یا محمد اخبرنا عن عیرنا فقال اتیت علی عیر بنی فلان بالروحاء
قد اضلوا ناقة لهم فانطلقوا فی طلبها فانتهیت الی رحالهم لیس بها منهم احد و اذا قدح ماء فشربت منه ثم

أتيت الى عير بني فلان نفرت منها الإبل وبرك منها جمل أحمر عليه جوالق مخطط ببياض لا أدري أكسر البعير أم لا ثم أتيت الى عير بني
فلان في التنعيم يقدمها جمل أورق وها هي ذه تطلع عليكم من الثنية فقال الوليد بن المغيرة ساحر فانطلقوا فنظروا فوجدوا كما قال
فرموه بالسحر وقالوا صدق الوليد فأنزل الله وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وفي رواية أخرى قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم لجبريل ان قومي لا يصدقوني قال يصدقك ابو بكر وهو الصديق وعن عمر قال لما أسري برسول الله
صلى الله عليه وسلم رأى مالكا خازن النار فاذا رجل عابس يعرف الغضب في وجهه وعن عبيد بن آدم ان عمر بن الخطاب كان
بالجابية فذكر فتح بيت المقدس فقال لكعب أين ترى أن أصلي قال خلف الصخرة قال لا ولكن أصلي حيث صلى رسول الله
صلى الله عليه وسلم فتقدم الى القبلة فصلى وعن علي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة أسري بي رأيت على العرش
مكتوبا لا اله الا الله محمد رسول الله ابو بكر الصديق عمر الفاروق عثمان ذو النورين وعن ابي الدرداء عن النبي صلى الله عليه
وسلم قال رأيت ليلة أسري بي في العرش فريدة خضراء فيها مكتوب بنور أبيض لا اله الا الله محمد رسول الله ابو بكر الصديق
عمر الفاروق وعن انس قال قال رسول الله لما عرج بي رأيت على ساق العرش مكتوبا لا اله الا الله محمد رسول الله أيدته بعلي
وعن ابي هريرة قال لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة أسري به فكان بذي طوى قال يا جبريل ان قومي لا يصدقوني
قال يصدقك ابو بكر وهو الصديق وأخرج الحاكم عن عائشة قالت لما أسري بالنبي صلى الله عليه وسلم الى المسجد الأقصى
أصبح يحدث الناس بذلك فارتد ناس ممن كانوا آمنوا به وصدقوه وسعوا بذلك الى ابي بكر فقالوا هل لك في صاحبك يزعم أنه
أسري به الليلة الى بيت المقدس قال أو قال ذلك قالوا نعم قال لئن قال ذلك لقد صدق قالوا أتصدقه أنه ذهب الليلة
الى بيت المقدس وجاء قبل أن يصبح قال نعم اني لأصدقه بما هو أبعد من ذلك أصدقه بخبر السماء في غدوة أو روحة فلذلك سمي
ابو بكر الصديق وعن زيد بن أسلم قال كان للعباس بن عبد المطلب دار الى جنب مسجد المدينة فقال له عمر بعنيها وأراد عمر
ان يزيدها في المسجد فأبى العباس ان يبيعها اياه فقال عمر فهبها لي فأبى فقال عمر فوسعها أنت في المسجد فأبى فقال عمر لا بد لك
من احداهن فأبى عليه قال فخذ بيني وبينك رجلا فأخذ أبي بن كعب فاختصما اليه فقال أبي لعمر ما أرى أن تخرجه من داره حتى ترضيه
فقال له عمر أرأيت قضاءك هذا في كتاب الله وجدته أم سنة من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أبي بل سنة من رسول الله
صلى الله عليه وسلم فقال عمر وما ذاك فقال اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان سليمان بن داود لما بنى بيت المقدس
جعل كلما بنى حائطا أصبح منهدما فأوحى الله اليه أن لا تبن في حق رجل حتى ترضيه فتركه عمر فوسعها العباس بعد ذلك في المسجد
وروي نحو من ذلك عن سعيد بن المسيب وابن عباس وسالم ابي النضر عن كعب قال أوحى الله الى داود ابن لي بيتا [illegible]
[illegible] فأوحى الله اليه [illegible] انك لست تبنيه قال [illegible]
[illegible] فلما ولي سليمان أوحى الله اليه [illegible] بيت المقدس [illegible] قال يا رب [illegible]
[illegible] فاستجيب له [illegible] فأوحى الله اليه [illegible]
وسبعة آلاف شاة [illegible] بني اسرائيل اليه وفي رواية [illegible]
ذلك الى الله فأوحى الله اليه انك لا تستطيع أن تبني لي بيتا قال ولم يا رب قال لما جرى على يديك من الدماء [illegible]

ذلك في هواك ومحبتك قال بلى ولكنهم عبادي وانا ارحمهم فشق ذلك عليه فاوحى الله اليه لا تحزن فاني سأقضي بناءه على يد
ابنك سليمان فلما مات داود واخذ سليمان في بنائه فلما تم قرب القرابين وذبح الذبائح وجمع بني اسرائيل فاوحى الله اليه قد ارى
سرورك ببنيان بيتي فسلني اعطك قال اسألك ثلث خصال حكما يصادف حكمك وملكا لا ينبغي لاحد من بعدي ومن اتى
هذا البيت لا يريد الا الصلوة فيه خرج من ذنوبه كيوم ولدته امه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اما الاثنين فقد اعطيهما
وانا ارجو ان يكون قد اعطي الثالثة اخرج الترمذي عن عمر بن الخطاب انه لبس ثوبا جديدا فقال الحمد لله الذي كساني ما اواري
به عورتي واتجمل به في حيوتي ثم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من لبس ثوبا جديدا فقال الحمد لله الذي
كساني ما اواري به عورتي واتجمل به في حيوتي ثم عمد الى الثوب الذي اخلق فتصدق به كان في كنف الله وفي حفظ الله وفي
ستر الله حيا وميتا قال ابنا الثنا عن عطاء بن السائب قال اخبرني غير واحد ان قاضيا من قضاة الشام اتى عمر فقال يا امير
المؤمنين رايت رؤيا افظعتني قال وما رايت قال رايت الشمس والقمر يقتتلان والنجوم معهما نصفين قال فمع ايهما كنت قال
مع القمر على الشمس فقال عمر وجعلنا الليل والنهار ايتين فمحونا اية الليل وجعلنا اية النهار مبصرة فانطلق فوالله لا تعمل لي عملا ابدا قال
عطاء فبلغني انه قتل مع معاوية يوم صفين عن ابن عباس قال انه لما كان من امر هذا الرجل ما كان يعني عثمان قلت لعلي اعتزل
فلو كنت في جحر طلبت حتى تستخرج فعصاني وايم الله ليتأمرن عليكم معاوية وذلك ان الله يقول ومن قتل مظلوما
فقد جعلنا لوليه سلطانا فلا يسرف في القتل انه كان منصورا وعن عمر قال لا تلطموا وجوه الدواب
فان كل شيء يسبح بحمده وعن ميمون بن مهران قال اتي ابو بكر الصديق بغراب وافر الجناحين فجعل ينشر جناحه ويقول ما صيد
من صيد ولا عضدت من شجرة الا بما ضيعت من التسبيح وروي نحوه عن الزهري قال اتي ابو بكر الصديق بغراب الحديث عن ابن
عباس قال لما نزلت تبت يدا ابي لهب جاءت امراة ابي لهب فقال ابو بكر يا رسول الله لو تنحيت عنها فانها امراة بذية قال
سيحال بيني وبينها فلم تره فقالت يا ابا بكر هجانا صاحبك قال والله ما ينطق بالشعر ولا يقوله فقالت انك لمصدق فاندفعت
راجعة فقال ابو بكر يا رسول الله ما رأتك قال كان بيني وبينها ملك يسترني بجناحه حتى ذهبت وروي نحو ذلك عن اسماء بنت
ابي بكر الصديق عن ابي بكر الصديق وعن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال رايت ولد الحكم بن ابي العاص على المنابر
كانهم القردة وانزل الله في ذلك وما جعلنا الرؤيا التي اريناك الا فتنة للناس والشجرة الملعونة يعني الحكم وولده وروي قريب
من ذلك عن سهل بن سعد ويعلى بن مرة والحسين بن علي وسعيد بن المسيب عالية عن عمر بن الخطاب عن النبي صلى الله عليه وسلم
في قوله اقم الصلوة لدلوك الشمس قال لزوال الشمس عن قتادة في قوله رب ادخلني مدخل صدق الاية اخرجه الله من مكة مخرج صدق
وادخله المدينة مدخل صدق قال وعلم نبي الله صلى الله عليه وسلم انه لا طاقة له بهذا الامر الا بسلطان فسأل سلطانا نصيرا
لكتاب الله وحدوده وفرائضه ولاقامة كتاب الله فان السلطان عزة من الله جعلها بين اظهر عباده ولولا ذلك لاغار
بعضهم على بعض واكل شديدهم ضعيفهم وعن عمر بن الخطاب قال والله لما يزع الله بالسلطان اعظم مما يزع بالقرآن
عن محمد بن سيرين قال نبئت ان ابا بكر كان اذا قرأ خفض وكان عمر اذا قرأ جهر فقيل لابي بكر لم تصنع هذا قال اناجي ربي
وقد عرف حاجتي وقيل لعمر لم تصنع هذا قال اطرد الشيطان واوقظ الوسنان فلما نزلت ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت

بهما قیل لابی بکر ارفع شیئا وقیل لعمر اخفض شیئا وروی مثله عن الربیع بن انس قال الله تعالی واصبر نفسک مع الذین
یدعون ربهم بالغدوة والعشی یریدون وجهه ولا تعد عیناک عنهم ترید زینة الحیوة الدنیا
ولا تطع من اغفلنا قلبه عن ذکرنا واتبع هواه وکان امره فرطا وقل الحق من ربکم فمن شاء
فلیؤمن ومن شاء فلیکفر انا اعتدنا للظلمین نارا احاط بهم سرادقها وان یستغیثوا یغاثوا بماء
کالمهل یشوی الوجوه بئس الشراب وساءت مرتفقا ۰ فقیر گوید یعنی خدا تعالی پیغامبر خود را صلی الله
علیه وسلم آداب زهد تعلیم میفرماید هرچند وی صلی الله علیه وسلم بخلق عظیم متصف بود لیکن تا دستور باشد امت را اولا
ارشاد میکند تلاوت کتاب الله تعالی می فرماید حبس کن نفس خود را با آن جماعه که میخوانند پروردگار خود را طلب کنان مرضات
او را و باید که تجاوز نکنند چشمان تو از ایشان طلب کنان زینت زندگانی دنیا را و فرمان مبر کسی را که غافل ساختیم دل او را
از ذکر خود و پس روی کرد خواهش نفس خود را پس شد کار او از حد گذشته حاصل کلام آنست که با جماعه از فقرای مؤمنین
که بطاعت الهی صبح و شام مشغول اند صحبت دار و با اهل تنعم مجالست مکن الا بقدر ضرورت و دعوت و تنعمات دنیویه ایشان را
نیک مپندار و آن تنعمات را بنظر استحسان مبین بعد ازان خدای تعالی عذاب متنعمین کفار و ثواب فقرای مؤمنین بیان میفرماید
انا اعتدنا للظلمین نارا و ان الذین امنوا وعملوا الصالحات انا لا نضیع اجر من احسن عملا الخ بعد ازان مثلی ضرب میکند که قصه
کافر متنعم و مؤمن فقیر است واضرب لهم مثلا رجلین و بعد ازان تشبیه میدهد تنعمات حیات دنیا را بسبزه زمین که عنقریب خشک
شود و از هم ریزد و همچنین مال و بنون عنقریب زوال پذیرد و باقیات صالحات را که عبارت از ذکر خدای تعالی است
ببقای سرمد اثبات میفرماید باز فقیر میگوید این سوره مکیه است پس جمعی که خدای تعالی پیغامبر خود را صلی الله علیه وسلم بمجالست
ایشان امر مینماید و بذکر صبح و شام میستاید و وعده نعیم مقیم میدهد نیستند الا مهاجرین اولین که بکثرت ذکر موصوف بودند
و از اول فقیر بودند یا بر فقر اللہ فی اللہ صرف اموال نموده فقیر گشتند پس این اعظم انواع تشریف است اجماعه را و هو المقصود
عن زید بن وهب ان عمر قرأ فی الفجر بالکهف وعن صفیة بنت ابی عبید نحو ذلک وعن عثمان بن عفان انه سئل الباقیات الصالحات
قال هن لا اله الا الله وسبحان الله والحمد لله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله وعن عمر بن الخطاب انه سمع رجلا ینادی
یا ذا القرنین فقال له عمر انتم قد تسمیتم باسماء الانبیاء فما بالکم واسماء الملئکة وروی عن خالد بن معدان مرسلا عن النبی صلی الله
علیه وسلم انه سئل عن ذی القرنین فقال ملک مسح الارض من تحتها بالاسباب عن عمر بن الخطاب قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم من قرأ فی لیلة فمن کان یرجوا لقاء ربه الایة کان له نور من عدن ابین الی مکة حشوه الملئکة قال الله تعالی اولئک
الذین انعم الله علیهم من النبیین من ذریة ادم وممن حملنا مع نوح ومن ذریة ابرهیم و
اسرائیل وممن هدینا واجتبینا اذا تتلی علیهم ایت الرحمن خروا سجدا وبکیا فخلف من بعدهم
خلف اضاعوا الصلوة واتبعوا الشهوات فسوف یلقون غیا الا من تاب وامن وعمل صالحا
فاولئک یدخلون الجنة ولا یظلمون شیئا جنت عدن التی وعد الرحمن عباده بالغیب انه
کان وعده ماتیا لا یسمعون فیها لغوا الا سلما ولهم رزقهم فیها بکرة وعشیا تلک الجنة

الّتی نُوْرِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ٥ فقیر گوید خدای تعالی ذکر انبیا صلوات الله علیهم بیان میفرماید بعد ازان میگوید
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ایشان اند آن گروه که انعام کرد خدا بر ایشان از جمله پیغامبران چون خوانده میشد بر ایشان آیات خدای
تعالی بر روی می افتادند سجده کنان و گریان فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ پس از پی در آمدند ایشان را جانشینان که ضایع ساختند نماز را
یعنی حقوق صلوة را ادا نکردند و پیروی نمودند خواهش نفس را پس نزدیک است که برخورند بجزای گمراهی اِلَّا مَنْ تَابَ لیکن کسی که
توبه کرد از اعمال زشت خود و بعمل آورد کار شایسته پس ایشان در آیند به بهشت کم کرده نشود از اجر عمل ایشان چیزی آن بهشت
بهشت باغهای همیشه ماندن آن باغهای که وعده داده است خدای تعالی بندگان خود را نادیده هر آینه هست وعدهٔ او البته آمدنی
نشنوند آنجا سخن بیهوده لیکن بشنوند سلام بر یکدیگر و ایشان راست روزی ایشان بگاه و بیگاه اینست آن بهشت که وارث آن میسازیم
از بندگان خود کسی را که باشد پرهیزگار حاصل کلام آن است که بعد انقراض عصر انبیا جماعتی پیدا شدند که برخلاف سیرت ایشان
رفتند و این اشارت است بیهود و نصاری که در دین خود تحریف و تبدیل کردند و معانی تدین را از دست دادند و تنها
باسم یهودیت و نصرانیت اکتفا کرده طمع لحوق بانبیا صلوات الله علیهم نمودند و جزای ایشان اینست که برخورند روز قیامت بجزای
گمراهی خود و بعد ازان میستاید مومنانِ امتِ مرحومهٔ محمدیه را و ایشان را جناتِ عدن وعده میدهد و در ضمنِ کلام اشاره میفرماید
که دعوی یهود و نصاری که اتباع انبیاء ماضیین هستیم باطل است تابعانِ انبیاء ماضیین مومنین این امتِ مرحومه اند باز فقیر
میگوید که ظاهر حال بر آن است که جمعی در وقتِ نزولِ سورهٔ مریم باین صفات متصف بودند تا مدارِ سخن بر آنان شده نه فرض
محض و شک نیست که در وقت نزول سوره غیر سُبّاقِ مومنین از مهاجرین اوّلین موجود نبودند پس ایشان اند مشرف باین
تشریف و متوقع باین مواعید جلیله و هو المقصود قال الله تعالی وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ
اٰمَنُوْٓا اَيُّ الْفَرِيْقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَّاَحْسَنُ نَدِيًّا وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَّرِءْيًا
قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا ٥ حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوْعَدُوْنَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُوْنَ
مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضْعَفُ جُنْدًا ٥ وَيَزِيْدُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اهْتَدَوْا هُدًى ط وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ
رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا ٥ فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی شبهه از شبهات کافران را ذکر میفرماید و آنرا ازاحه مینماید و تحقیق این
شبهه همه اصحابِ جهل است در هر طبقه و در هر زمان یعنی چون تلاوت کرده میشود بر کافران آیاتِ ما واضح آمده میگویند کافران خطاب
میکنند مسلمانان را کدام یک ازین دو فریق بهتر است باعتبار منزلت و نیکوتر است باعتبار مجلس حاصل کلام این است که براعتِ حسب
و زیادتِ جاه و کثرتِ اخوان و انصار را مدارِ فضل و خیره میگیرند و خود را احسن و اخیر میشمارند و مستحق بشاراتِ عظیمه و فوز بدرجاتِ
اخروی می انگارند خدای عز و جل ردّ این شبهه مینماید اول بذکرِ قصهٔ قرون پیشین که احسن بودند باعتبارِ متاع خانه و باعتبارِ
دیدار و خدای تعالی ایشان را بجزای کردار زشتِ ایشان هلاک نمود ثانیاً میفرماید قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلٰلَةِ یعنی سنتِ الهی چنین
جاری شده که اهل ضلالت را در ضلالت میگذارند زمانِ دراز و ایشان در جهل و گمراهی خود می افزایند تا آنکه ببینند آنچه
بیم کرده میشدند عقوبت دنیا یا عذاب آخرت آنگاه با فاقه می آیند و بدانند کسی را که وی بدتر است در منزلت و ناتوان
تر است باعتبار لشکر و زیاده دهد خدای تعالی آنان را که راه یافتند راه یابی و اذکار شایسته که باقی است در نامه اعمال ایشان

بهتر است نزدیک خدای تعالی باعتبار ثواب و بهتر است باعتبار مرجع کار حاصل کلام آنکه نزدیک خدای تعالی تفاضل بنی آدم نه باعتبار
حسب و زیادة جاه و باعتبار کثرت اعوان و انصار است بلکه باعتبار اعمال خیر است باز فقیر گوید اسقاط تفاضل بحیثیت حسب
و نسب و اعتبار آن از حیثیت سوابق اسلامیه اصل عظیم است در باب تفاضل صحابه فیما بینهم فتدبر و عن الشعبی قال کتب قیصر
الی عمر بن الخطاب ان رسلی أتتنی من قبلک فزعمت ان قبلکم شجرة لیست بخلیقة لشیء من الخیر تخرج مثل آذان الحمیر ثم تشقق
عن مثل اللؤلؤ الابیض ثم تصیر مثل الزمرد الاخضر ثم تصیر مثل الیاقوت الاحمر ثم تینع و تنضج فتکون کاطیب فالوذج اکل
ثم تیبس فتکون عصمة للمقیم و زادا للمسافر فان تکن رسلی صدقتنی فلا اری هذه الشجرة الا من شجر الجنة فکتب الیه عمر ان رسلک قد
صدقتک هذه الشجرة عندنا هی الشجرة التی انبتها الله علی مریم حین نفست بعیسی و عن عمر بن الخطاب انه قرأ مریم فسجد ثم قال هذا
السجود فاین البکاء و عن عبد الله بن عامر بن ربیعة قال اغتسلت انا و آخر فرآنا عمر بن الخطاب و احدنا ینظر الی صاحبه فقال انی
اخشی ان تکونا من الخلف الذین قال الله فخلف من بعدهم خلف اضاعوا الصلوة و اتبعوا الشهوات فسوف یلقون غیا و عن
ابی بکر الصدیق قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من قال فی دبر الصلوة بعد ما یسلم هؤلاء الکلمات کتبه ملک فی رق فختم
بخاتم ثم رفعها الی یوم القیمة فاذا بعث الله العبد من قبره جاءه الملک و معه الکتاب ینادی این اهل العهود حتی یدفع الیهم و الکلمات
ان یقول اللهم فاطر السموات و الارض عالم الغیب و الشهادة الرحمن الرحیم انی اعهد الیک فی هذه الحیوة الدنیا بانک انت الله
الذی لا اله الا انت وحدک لا شریک لک و ان محمدا عبدک و رسولک فلا تکلنی الی نفسی فانک ان تکلنی الی نفسی تقربنی
من الشر و تباعدنی من الخیر و انی لا اثق الا برحمتک فاجعل رحمتک عهدا لی عندک تؤدیه الی یوم القیمة انک لا تخلف المیعاد
قال الله تعالی قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۝
وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ۝ هَارُونَ أَخِي ۝ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ۝ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ۝ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۝ وَنَذْكُرَكَ
كَثِيرًا ۝ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ○ فقیر گوید رب العزة تبارک و تعالی حضرت موسی را بجانب فرعون فرستاد و آنحضرت
بعض سوالات ضروریه که بغیر آن تحمل اعباء رسالت متعذر است طلب نمود و سوال تفصیل آن باید شنید از جمله سوالات سوالی
هست که بنفس حضرت موسی تعلق دارد رب اشرح لی صدری و این از جمله ضروریات تحمل اعباء رسالت است تا شرح صدر نباشد
هر سوال را جواب با صواب میسر نیاید و تا تیسیر امور از جهت غیب نباشد مکائد اعدا که بادشاهان زمین باشند بوجود نیاید و تا
فصاحت لسان نباشد تبلیغ رسالت رب العزت بابلغ وجوه صورت نگیرد و از جمله آنها سوالی هست که باعانت دیگری در
امر رسالت تعلق دارد و این را بوزارت تعبیر رفته و در جای دیگر ردءا یصدقنی تقریر کرده شد باز اینجا صفت در باب وزارت
طلب کردند یکی من اهلی هرون اخی و این صفت از جهت خصوص حال بود که حضرت موسی را غیر حضرت هارون در آن وقت
کسی باین نصرت قیام نمی توانست نمود نه شرط وزارت مطلقا بقرینه آنکه حضرت موسی حضرت یوشع را که نه از سبط موسی بود
خلیفه خود ساخت و خلافت ابلغ است از وزارت آنچه در وزارت مطلوب میشود در باب نبوت ضرورت است قوم از جهل معتقد
وی حساب میگرفته باشند و در خلافت زیاده ازان اشتراک پیغمبر در جا اعلی که ... منسوب باشد مطلوب است تا در مان خلیفه
بچشم حقارت ننگرند لهذا خدای تعالی [illegible]

وسنتی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در خلفای خود جاری ساختند که الائمة من قریش تا موافقت سنة الله فی انبیاء بنی اسرائیل
واقع شود دیگر آنکه تدبیر از تدبیرات که فی امرتی و این حقیقت وزارت است که در کارهای مطلوب از بعثت پیغامبر مثل مخاصمه وجهاد
با اعدا و فتح بلدان وجمع قرآن اعانتی نمایان داشته باشد واین مضمون را جای دیگر باین عبارت ادا کرده شد که ردءاً یصدقنی سیوم آنکه
فسبحک کثیرا یعنی فائده مترتب بر وزارت وزیر آن است که چون تحمل اعباء دعوت برد وشخص افتاد هذا مرة وذاک مرة هر دو متفرغ
باشند در تسبیح وذکر باز فقیر میگوید چون حقیقت وزارت شناخته شد باید دانست که حضرت شیخین بالیقین شرف وزارت حضرت
خیر الرسل صلی الله علیه وسلم دریافته اند بموجب حدیث اما وزیرای من اهل الارض فابوبکر وعمر واز جهت حدیث الحمد لله الذی
ایدنی بهما واز جهت نقل متواتر که معانی مطلوبه وزارت از ایشان متحقق گشت وناهیک به من فضیلة عن انس قال خرج عمر متقلدا
بالسیف فلقیه رجل من بنی زهرة فقال له این تعمد یا عمر قال ارید ان اقتل محمدا قال وکیف تأمن من بنی هاشم وبنی زهرة فقال له
عمر ما اراک الا قد صبوت وترکت دینک قال افلا ادلک علی العجب ان اختک وختنک قد صبوا وترکا دینک فمشی عمر ذامرا حتی
اتاهما وعندهما خباب فلما سمع خباب بحس عمر توارى فی البیت فدخل علیهما فقال ما هذه الهینمة التی سمعتها عندکم وکانوا یقرؤن طه فقالا
ما عدا حدیثا تحدثناه قال فلعلکما قد صبوتما فقال له ختنه یا عمر ان کان الحق فی غیر دینک فوثب عمر علی ختنه فوطئه وطأ شدیدا
فجاءت اخته لتدفعه عن زوجها فنفحها نفحة بیده فدمّی وجهها فقال عمر اعطونی الکتاب الذی هو عندکم فاقرأه فقالت اخته انک
رجس وانه لا یمسه الا المطهرون فقم فتوضأ فقام فتوضأ ثم اخذ الکتاب فقرأ طه حتی انتهی الی انّنی انا الله لا اله الا انا فاعبدنی واقم
الصلوٰة لذکری فقال عمر دلونی علی محمد فلما سمع خباب قول عمر خرج من البیت فقال ابشر یا عمر فانی ارجو ان تکون دعوة رسول
الله صلی الله علیه وسلم لک لیلة الخمیس اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب او بعمرو بن هشام فخرج حتی اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم
فاسلم ... ابن ... انه قال لعمر بن الخطاب یا امیر المؤمنین هم بذکر الرجل وهم یخشی فقال ان علی القلب طخاة کطخاة القمر فاذا
تغشت القلب نسی ابن آدم ما کان یذکر فاذا انجلت ذکر نسیه قال الله تعالی ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان
الارض یرثها عبادی الصالحون ○ فقیر گوید در معنی این آیت جمعی زمین جنت را مراد داشته اند وهیچ جا شاهد آن نخواهی یافت
که در قرآن یا سنت لفظ ارض گفته باشند وجنت عدن اراده کرده بلکه معنی صحیح آن است که از ارض اراضی معتدله صالحه برای
... معتدله الاخلاق ... اراده کرده اند یا ارض شام تنها بسبب آنکه انبیاء بنی اسرائیل در شام بودند وذکر وقایع ارض شام
... که تاجر از فقط مال سرمایه خود را میخواهد وورای آن مواشی ومزارع زراعت خود را دیگر دو
چشمه ... عن ابن عباس فی قصة بخت نصر قال انه رای رؤیا فاقطعته فاصبح قد نسیها قال علیّ بالسحرة
والکهنة قال اخبرونی عن رؤیا رأیتها اللیلة والله لتخبرنی بها او لاقتلنکم قالوا ما هی قال قد نسیتها قالوا ما عندنا من هذا علم الا
ان ترسل الی ابناء الانبیاء فارسل الی ابناء الانبیاء قال اخبرونی عن رؤیا رأیتها قالوا وما هی قال نسیتها قالوا غیب ولا یعلم
الغیب الا الله قال والله لتخبرنی بها او لاضربن اعناقکم قالوا فدعنا حتی نتوضأ ونصلی وندعوا الی الله قال فافعلوا فانطلقوا فاحسنوا
الوضوء واتوا صعیدا طیبا فدعوا الله فاخبروا بها ثم رجعوا فقالوا رأیت کأن راسک من ذهب وصدرک من فخارة ووسطک من نحاس
ورجلیک من حدید قال نعم قال اخبرونی بتعبیرها او لاقتلنکم قالوا فدعنا ندعوا ربنا قال اذهبوا فدعوا ربهم فاستجاب لهم فرجعوا الیه

قالوا رأيت كأن رأسك من ذهب فملكت انا ذهب عند رأس الحول من هذه الليلة قال ثم مه قالوا ثم يكون بعدك ملك يفجر على
الناس ثم يكون ملك يتجبر على الناس شديد ثم يكون ملك لا يقاتله شيء انما هو مثل الحديد يعني الاسلام در منصورت اين بشارت
بر شيخين صادق آمد كه فتح شام بتدبير ايشان متحقق شد ودر حوزه تصرف ايشان درآمد پس صلاح صفت ايشان ثابت شد وانجاز وعد
انبيا بر دست خليفه يكي از خصائل خليفه خاص است عن ابن عمر قال لما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ابو بكر في ناحية المدينة
فجاء فدخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مسجى فوضع فاه على جبين رسول الله صلى الله عليه وسلم فجعل يقبله ويبكي ويقول بابي وامي
طبت حيا وطبت ميتا فلما خرج مر بعمر بن الخطاب وهو يقول ما مات رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا يموت حتى يقتل الله
المنافقين وحتى يخزي الله المنافقين قال وكانوا قد استبشروا بموت النبي صلى الله عليه وسلم فرفعوا رؤسهم فقال ايها الرجل اربع
على نفسك فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد مات الم تسمع الله يقول انك ميت وانهم ميتون وقال وما جعلنا لبشر من
قبلك الخلد افائن مت فهم الخالدون ○ قال ثم اتى المنبر فصعده فحمد الله واثنى عليه ثم قال يا ايها الناس ان كان محمد
صلى الله عليه وسلم الهكم الذي تعبدون فان محمدا قد مات وان كان الهكم الذي في السماء فان الهكم لم يمت ثم تلا وما محمد الا رسول
قد خلت من قبله الرسل افائن مات او قتل انقلبتم على اعقابكم حتى ختم الاية ثم نزل وقد استبشر المسلمون بذلك واشتد فرحهم واخذت
المنافقين الكآبة قال عبد الله بن عمر فوالذي نفسي بيده لكانما كانت على وجوههم اغطية فكشفت عن محمد بن حاطب قال سئل علي
عن هذه الاية ان الذين سبقت لهم منا الحسنى قال هو عثمان واصحابه قال الله تعالى ان الله يدافع عن الذين آمنوا
ان الله لا يحب كل خوان كفور ○ اذن للذين يقاتلون بانهم ظلموا وان الله على نصرهم لقدير ○ الذين
اخرجوا من ديارهم بغير حق الا ان يقولوا ربنا الله ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت
صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا ولينصرن الله من ينصره ان الله
لقوي عزيز ○ الذين ان مكناهم في الارض اقاموا الصلوة واتوا الزكوة وامروا بالمعروف ونهوا عن
المنكر ولله عاقبة الامور ○ ميگويد حاصل معنى اين آيات اول دليل است بر آنكه خلفا از آنها ممكن شوند در ارض باتفاق
موافق ومخالف واز مهاجرين بودند بلاشك پس اقامت صلوة وايتاء زكوة وامر معروف ونهي منكر از ايشان متحقق گشت ودر بيان آيت
معنى خلافت خاصه در فصل سوم در تفسير اين آيه بسط نموده شد رجوع بايد كرد قال الله تعالى قل يا ايها الناس انما انا لكم نذير مبين ○
فالذين آمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة ورزق كريم ○ والذين سعوا في آياتنا معاجزين اولئك اصحاب الجحيم ○
ميگويد يعني اي مردمان جز اين نيست كه من براي شما ترساننده آشكارا ام پس آنانكه ايمان آوردند وعملها شايسته كردند ايشان را است
آمرزش ورزق گرامي وآنانكه سعي كردند در آيات ما غلبه طلب كنان ايشان اهل دوزخ مقابله كرده شد درميان دو فريق بعد
انذار مختلف شدند وآيه كريمه است پس مراد از فريق مومنين همان سباق مومنين اند از مهاجرين اولين قدبر قال الله تعالى الملك
يومئذ لله يحكم بينهم فالذين آمنوا وعملوا الصالحات في جنات النعيم ○ والذين كفروا وكذبوا بآياتنا فاولئك
لهم عذاب مهين ○ والذين هاجروا في سبيل الله ثم قتلوا او ماتوا ليرزقنهم الله رزقا حسنا وان الله لهو
خير الرازقين ○ ليدخلنهم مدخلا يرضونه وان الله لعليم حليم ○ ذلك ومن عاقب بمثل ما عوقب به ثم

بُغِیَ عَلَیْهِ لَیَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝ فقیر گوید یعنی باد شاہی آن روز خاص برای خداست حکم خواہد کرد در
میانِ ایشان پس آنانکه ایمان آوردند و کارہای شایسته کردند در بہشتہای نعیم باشند و آنانکه کافر شدند و دروغ شمردند آیات
ما را ایشان را ست عذاب خوار کننده و آنانکه ہجرت کردند در راهِ خدا بعد ازان کشته شدند یا بموتِ طبیعی مردند البته روزی خواہد داد
خدا تعالی ایشان را رزقِ نیک و ہر آئینه خدا ہمون است بہترینِ روزی دہندگان البته در آرد ایشان را بجائی که پسند کنند آنرا و ہر آئینه
خدا دانای بردبار ست این ست حال و ہر که پاداش دہد بمثل آنچه معامله کرده شد با او باز تعدی کرده شود بر وی البته یاری خواہد داد
او را خدای تعالی ہر آئینه خدا تعالی درگذرنده آمرزنده ست یعنی مہاجرین اولین از دست کفار ایذای بسیار چشیدند اگر بمقابله آن
ایذا بکفار رسانند عینِ عدل ست و اگر کفار باز مجتمع شوند و انتقام این ایذا کشند نصرتِ الہی شاملِ حالِ مہاجرین اولین خواہد بود
و این آیة ہم معنی ہمان آیة ست که اُذِنَ لِلَّذِیْنَ یُقَاتَلُوْنَ بعد ازان خدای تعالی تقویة میکند وعدِ نصر را به بیان قدرةِ خویش در آفاق
و انفس و بذکر نصرت خود در عالم بر حسب ارادهٔ خود آنجا فقیر گوید این آیة نص ست در بشارتِ مہاجرین ببہشت در آخرت و بنصر
در دنیا و ہو المقصود و عن عمر انه کان یسجد سجدتین فی الحج و قال ان ہذه السورة فُضِّلت علی سائر القرآن بسجدتین عن ابی بکر الصدیق
قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اذا اصبح الصبح مرحبًا بالنہار الجدید و الکاتب و الشہید اکتبا بسم الله الرحمن الرحیم
اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ و اشہد ان محمدًا رسول الله و اشہد ان الدین کما وصف و الکتاب کما انزل و اشہد ان الساعة آتیة
لا ریب فیہا و ان الله یبعث من فی القبور و عن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من لبس الحریر فی الدنیا لم یلبسه فی الآخرة
عن ابن عمر ان عمر نہی ان تغلق ابواب دور مکة فان الناس کانوا ینزلون منہا حیث وجدوا حتی کانوا یضربون فساطیطہم فی الدور
و عن عمر بن الخطاب ان رجلًا قال له عند المروة یا امیر المؤمنین اقطعنی مکانًا لی و لعقبی فاعرض عنه عمر و قال ہو حرم الله سواء العاکف
فیه و البادِ و عن عمر بن الخطاب قال احتکار الطعام بمکة الحاد بظلم عن عبید بن عمیر قال لقی عمر بن الخطاب رکبًا یریدون البیت فقال
من انتم فاجابه احدثہم سنًّا فقال عباد الله المسلمون قال من این جئتم قال من الفج العمیق قال این تریدون قال البیت العتیق فقال
عمر تأوّلہا لعمر و الله فقال عمر من امیرکم فاشار الی شیخ منہم فقال عمر بل انت امیرہم لاحدثہم سنًّا الذی اجابه و عن ابن عباس قال
رایت عمر بن الخطاب قبّل الحجر و سجد علیه ثم قال رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فعل ہذا عن محمد بن سیرین قال اشرف علیہم عثمان
من القصر فقال ائتونی برجل تالی کتاب الله فاتوه بصعصعة بن صوحان فتکلم بکلام فقال اُذِنَ لِلَّذِیْنَ یُقَاتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا وَ اِنَّ اللّٰهَ
عَلٰی نَصْرِهِمْ لَقَدِیْرٌ فقال له عثمان کذبت لیست لک و لا لاصحابک و لکنہا لی و لاصحابی عن ابن عباس اَلَّذِیْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ
ای من مکة الی المدینة بغیر حق یعنی محمدا صلی الله علیه وسلم و اصحابه و عن عثمان بن عفان قال فینا نزلت ہذه الآیة الذین اخرجوا
من دیارہم بغیر حق الآیة بعد ما اخرجنا من دیارنا بغیر حق ثم مکّنّا فی الارض فاقمنا الصلوة و آتینا الزکوة و امرنا بالمعروف و نہینا عن
المنکر فہی لی و لاصحابی و عن ثابت بن عرفجة الحضرمی قال حدثنی سبعة و عشرون من اصحاب علی و عبد الله منہم لاحق بن الاقمر
و العیزار بن حرول و عطیة القرظی ان علیًا قال انما انزلت ہذه الآیة فی اصحاب محمد و لولا دفع الله الناس الآیة قال لولا دفع الله
باصحاب محمد عن التابعین لہدمت صوامع عن ابن ابی اوفی قال دخلت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی مسجد المدینة فجعل یقول
این فلان این فلان فلم یزل یتفقدہم و یبعث الیہم حتی اجتمعوا عنده فقال انی محدثکم بحدیث فاحفظوه وعوه و حدثوا به من بعدکم

ان الله اصطفى من خلقه خلقا ثم تلا هذه الآية الله يصطفي من الملائكة رسلا ومن الناس خلفاء تجمعهم الجنة واني مصطفي منكم من احب
ان اصطفيه ومواخي بينكم كما اخى الله بين الملائكة قم يا ابا بكر فقام فجثى بين يديه فقال ان لك عندي يدا ان الله يجزيك بها
فلو كنت متخذا خليلا لاتخذتك خليلا وانت مني بمنزلة قميصي من جسدي وحرك قميصه بيده ثم قال ادن يا عمر فدنا فقال قد كنت
شديد الشغب علينا ابا حفص فدعوت الله ان يعز الدين بك او بابي جهل ففعل الله ذلك بك وكنت احبهما الي فانت معي في الجنة
ثالث ثلاثة من هذه الامة ثم تنحى واخى بينه وبين ابي بكر ثم دعا عثمان بن عفان فقال ادن يا عثمان ادن يا عثمان فلم يزل
يدنو منه حتى الصق ركبته بركبة رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم نظر اليه ثم نظر الى السماء فقال سبحان الله العظيم ثلث مرات ثم
نظر الى عثمان فاذا ازراره محلولة فزرها رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده ثم قال اجمع عطفي ردائك على نحرك فان لك شانا
في اهل السماء انت ممن يرد على الحوض واوداجه تشخب دما فاقول لك من فعل هذا بك فتقول فلان وفلان وذلك كلام
جبريل وذلك اذ هتف من السماء الا ان عثمان امير على كل خاذل ثم دعا عبد الرحمن بن عوف ثم قال ادن يا امين الله الامين
في السماء يسلط الله على مالك بالحق اما ان لك عندي دعوة وقد اخرتها قال خر لي يا رسول الله قال حملتني يا عبد الرحمن الامانة
اكثر الله مالك وجعل يحرك يده ثم تنحى واخى بينه وبين عثمان ثم دخل طلحة والزبير فقال ادنوا مني فدنوا منه فقال انتما حواريي
كحواريي عيسى بن مريم ثم اخى بينهما ثم دعا سعد بن ابي وقاص وعمار بن ياسر فقال يا عمار تقتلك الفئة الباغية ثم اخى بينهما
ثم دعا ابا الدرداء وسلمان الفارسي فقال يا سلمان انت منا اهل البيت وقد اتاك الله علم الاول وعلم الآخر والكتاب الاول
والكتاب الآخر ثم قال الا ارشدك يا ابا الدرداء قال بلى يا رسول الله قال ان تنقدهم ينقدوك وان تتركهم لا يتركوك وان
تهرب منهم يدركوك فاقرضهم عرضك ليوم فقرك فاخى بينهما ثم نظر في وجوه اصحابه فقال ابشروا وقروا عينا فانتم اول من يرد
علي الحوض وانتم في اعلى الغرف ثم نظر الى عبد الله بن عمر فقال الحمد لله الذي يهدي من الضلالة فقال علي يا رسول الله ذهب
روحي وانقطع ظهري حين رأيتك فعلت ما فعلت باصحابك غيري فان كان من سخط علي فلك العتبى والكرامة فقال والذي بعثني
بالحق ما اخرتك الا لنفسي فانت عندي بمنزلة هارون من موسى ووارثي فقال يا رسول الله ما ارث منك قال ما اورث الانبياء
قال وما اورث الانبياء قبلك قال كتاب الله وسنة نبيهم وانت معي في قصري في الجنة مع فاطمة ابنتي وانت اخي ورفيقي ثم تلا رسول
الله صلى الله عليه وسلم هذه الآية اخوانا على سرر متقابلين الاخلاء في الله ينظر بعضهم الى بعض عن عبد الرحمن بن عوف قال لي
عمر الست كنا نقرأ فيما نقرأ وجاهدوا في الله حق جهاده في آخر الزمان كما جاهدتم في اوله قلت بلى فمتى هذا يا امير المؤمنين قال اذا كانت
بنو امية الامراء وبنو المغيرة الوزراء وعن محمد بن زيد بن عبد الله بن عمر قال قرأ عمر بن الخطاب هذه الآية ما جعل عليكم في الدين
من حرج ثم قال ادعوا الي رجلا من بني مدلج قال عمر ما الحرج فيكم قال الضيق قال الله تعالى قد افلح المؤمنون الذين هم
في صلاتهم خاشعون والذين هم عن اللغو معرضون والذين هم للزكوة فاعلون والذين هم لفروجهم حافظون الا
على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم فانهم غير ملومين فمن ابتغى وراء ذلك فاولئك هم العادون والذين هم لاماناتهم
وعهدهم راعون والذين هم على صلوتهم يحافظون اولئك هم الوارثون الذين يرثون الفردوس هم فيها خالدون
وقال تعالى ايحسبون انما نمدهم به من مال وبنين نسارع لهم في الخيرات بل لا يشعرون ان الذين هم من خشية

رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ اٰتَوْا
وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رٰجِعُوْنَ ۙ اُولٰٓئِكَ يُسٰرِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ وَهُمْ لَهَا سٰبِقُوْنَ ○ فقیر گوید عفی عنہ سوق
مومنین کیہ آیت چون وصف مومنین بصفات کذا وکذا نمودہ آمد کہ در سباقِ مومنین از مہاجرین اولین بود وبلکہ ایشان بآن
صفات مشہور بودند وآن جماعہ را وصف صلاح ووعدۂ جنت ومسارعت در خیر اثبات کردہ شد تعریض ظاہر آمد بر فضائل
جماعہ خاص کہ خلفا دران جماعہ داخل اند وہو المقصود اخرج الترمذی عن عمر بن الخطاب قال کان اذا انزل علی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم الوحی یسمع عند وجہہ کدوی النحل فانزل علیہ یوما فمکثنا ساعۃ فسری عنہ فاستقبل القبلۃ فرفع یدیہ فقال
اللہم زدنا ولا تنقصنا واکرمنا ولا تہنا واعطنا ولا تحرمنا واثرنا ولا تؤثر علینا وارض عنا وارضنا ثم قال لقد انزلت
علی عشر آیات من اقامہن دخل الجنۃ ثم قرأ قد افلح المؤمنون حتی ختم العشر عن ابی بکر الصدیق قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم تعوذوا باللہ من خشوع النفاق قالوا یا رسول اللہ وما خشوع النفاق قال خشوع البدن ونفاق القلب وعن مجاہد
عن عبد اللہ بن الزبیر انہ کان یقوم فی الصلوۃ کانہ عود وکان ابو بکر یفعل ذلک وقال مجاہد ہو الخشوع فی الصلوۃ وعن اسماء
بنت ابی بکر عن ام رومان والدۃ عائشۃ قالت رأنی ابو بکر الصدیق اتمیل فی صلوتی فزجرنی زجرۃ کدت انصرف من صلوتی
ثم قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا قام احدکم فی الصلوۃ فلیسکن اطرافہ لا یتمیل تمیل الیہود فان سکون الاطراف
فی الصلوۃ من تمام الصلوۃ عن قتادۃ قال تسرت امرأۃ غلاما لہا فذکرت لعمر فسألہا ما حملک علی ہذا فقالت کنت ارٰی انہ یحل
لی ما یحل للرجل من ملک الیمین فاستشار عمر فیہا اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقالوا تأولت کتاب اللہ علی غیر تاویلہ فقال
عمر لا جرم واللہ لا احلک لحر بعدہ ابدا کانہ عاقبہا بذلک ودرأ الحد عنہا وامر العبد ان لا یقربہا عن صالح ابی الخلیل قال لما
نزلت ہذہ الآیۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ طِيْنٍ الی قولہ ثُمَّ اَنْشَاْنٰهُ خَلْقًا اٰخَرَ قال عمر
فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ قال والذی نفسی بیدہ انہا ختمت بالذی تکلمت بہ یا عمر عن الحسن ان عمر بن الخطاب اتی بفروۃ
کسری وہرمز فوضعت بین یدیہ وفی القوم سراقۃ بن مالک فاخذ عمر سواریہ فرمی بہما الی سراقۃ فاخذہما فجعلہما فی یدیہ فبلغتا
منکبیہ فقال الحمد للہ سواری کسری بن ہرمز فی یدی سراقۃ بن مالک بن جعشم اعرابی من بنی مدلج ثم قال اللہم انی قد علمت
ان رسولک کان حریصا علی ان یصیب مالا ینفقہ فی سبیلک وعلی عبادک فزویت عنہ ذلک اللہم انی اعوذ بک ان یکون ہذا
مکرا منک بعمر ثم تلا اَيَحْسَبُوْنَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَّالٍ وَّبَنِيْنَ ۙ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرٰتِ ۭ بَلْ لَّا يَشْعُرُوْنَ وعن عمر بن الخطاب سمعت رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول کل سبب ونسب منقطع یوم القیمۃ الا سببی ونسبی عن ابی بکر الصدیق انہ قال یا رسول اللہ
علمنی دعاء ادعو بہ فی صلوتی قال قل اللہم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا وانہ لا یغفر الذنوب الا انت فاغفر لی مغفرۃ من عندک
وارحمنی انک انت الغفور الرحیم قال اللہ تعالی فی قصۃ براءۃ عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا
اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۠ ۖ وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ۭ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ○ اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ
الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لُعِنُوْا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۠ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۙ يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ○
يَوْمَئِذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ ○ اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ

وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبٰتِ ج اُولٰٓئِكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا يَقُوْلُوْنَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ فقیر گوید عفی عنہ کہ در کلمہ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ تعریض ظاہر است
بصدیق اکبر رضی اللہ عنہ بشہادۂ سیاق و سباق و سبب نزول و ظاہر آن ست کہ از فضل فضل فی الدین مراد باشد تا تکرار
لازم نیاید بلکہ فی الحقیقت نہی خاص برای محسنین ست اگر شخصی شخصے را رنجانیدہ باشد بغیر حق و او بر رنجانندۂ خود بذل مال خود
نکند آثم نباشد باتفاق پس مراد اینجا نہی باعتبار منزلت محسنین ست و در کلمہ اُولٰٓئِكَ مُبَرَّءُوْنَ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و صدیق
اکبر و حضرت عائشہ و صفوان بن معطل ہمہ داخل اند و دخول عائشہ و صفوان خود ظاہر ست اما آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و صدیق اکبر ازان سبب کہ اگر خدا ناکردہ تحقق دران افک می بود لوثے ازان بدامن پاک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میرسید
بجہت نسبت و شوہری و لوثے بصدیق اکبر عائد میشد بجہت نسبت ولادت قال اللہ تعالی وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ
بِيْ شَيْـًٔا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ فقیر گوید این آیہ نص ست در اثبات خلافت خلفا و تا دلالت بعیدہ کہ اہل ہوا
میکنند ایشان را از وادی عصیان برآرد چنانکہ در فصل سیوم بسط مودیم عن حارثۃ بن مضرب قال کتب الینا عمر بن الخطاب
ان تعلموا سورۃ النساء والاحزاب والنور عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا قال توبتہم
اکذابہم انفسہم فان کذبوا انفسہم قبلت شہادتہم عن سعید بن المسیب قال شہد علی عمر بن الخطاب حین جلد قذفۃ المغیرۃ بن شعبۃ
منہم ابو بکرۃ و نافع و شبل ثم دعا ابا بکرۃ فقال ان تکذب نفسک تجز شہادتک فابی ان یکذب نفسہ ولم یکن عمر یجیز شہادتہما
حتی ہلکا فذلک قولہ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا و توبتہم اکذابہم انفسہم و عن عمر بن الخطاب قال لا یجتمع المتلاعنان ابدا عن عائشۃ قالت
انزل اللہ عذری وکادت الامۃ تہلک فی سببی فلما سری عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و عرج الملک قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم لابی اذہب الی ابنتک فاخبرہا ان اللہ قد انزل عذرہا من السماء قالت فاتانی ابی وہو یعدو یکاد ان یعثر
فقال ابشری یا بنیۃ بابی و امی فان اللہ قد انزل عذرک قلت بحمد اللہ لا بحمدک ولا بحمد صاحبک الذی ارسلک ثم دخل رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فتناول ذراعی فقلت بیدہ ہکذا فاخذ ابو بکر النعل لیعلونی بہ فمنعتہ فضحک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال اقسمت لا تفعل
و عن عائشۃ لما نزل عذرہا قبل ابو بکر راسہا فقالت الا عذرتنی قال ای سماء تظلنی و ای ارض تقلنی ان قلت ما لا اعلم عن قتادۃ
فی قولہ وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ الآیۃ قال نزلت ہذہ الآیۃ فی رجل من قریش یقال لہ مسطح کان بینہ و بین ابی بکر قرابۃ وکان
یتیما فی حجرہ وکان ممن اذاع علی عائشۃ ما اذاع فلما انزل اللہ براءتہا و عذرہا تالی ابو بکر لا یرزؤہ خیرا فانزل اللہ ہذہ الآیۃ فذکر لنا
ان نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعا ابا بکر فتلاہا علیہ فقال اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ قال بلی قال فاعف عنہ و تجاوز فقال ابو بکر لاجرم
واللہ لا امنعہ معروفا کنت اولیہ قبل الیوم و قد روی ذلک عن جماعۃ منہم عائشۃ و ابن عمر و ابن عباس والحسن و محمد بن سیرین
و غیرہم عن ابی بکر الصدیق قال اطیعوا اللہ فیما امرکم بہ من النکاح ینجز لکم ما وعدکم من الغنی قال تعالی اِنْ يَّكُوْنُوْا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ
و عن قتادۃ قال ذکر لنا ان عمر بن الخطاب قال ما رایت کرجل لم یلتمس الغنا فی الباءۃ و قد وعد اللہ فیہا ما وعد فقال اِنْ يَّكُوْنُوْا
فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عن عمر بن الخطاب قال ابتغوا الغناء فی الباءۃ و فی لفظ اطلبوا الفضل فی الباءۃ و تلا اِنْ يَّكُوْنُوْا فُقَرَآءَ
يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عن انس بن مالک قال سالنی سیرین المکاتبۃ فابیت علیہ فاتی عمر بن الخطاب فاقبل علی بالدرۃ و قال کاتبہ و تلا

له ای قبل نزول عذر رسول الله صلی الله علیه وسلم ۱۲

فکاتبوهم ان علمتم فیهم خیرا فکاتبه عمر انه کاتب عبد الله یکنی ابا امیة فجاء بنجم حین حل قال یا ابا امیة اذهب فاستعن به فی مکاتبتک قال یا امیر المؤمنین لو ترکته حتی یکون من آخر نجم قال اخاف ان لا ادرک ذلک ثم قرأ واٰتوهم من مال الله الذی اٰتٰکم عن السدی قال کان لعبد الله بن ابی جاریة تدعی معاذة فکان اذا نزل ضیف ارسلها الیه لیواقعها ارادة الثواب منه والکرامة له فاقبلت الجاریة الی ابی بکر فشکت ذلک الیه فذکره ابو بکر للنبی صلی الله علیه وسلم فامره بقبضها فصاح عبد الله بن ابی من یعذرنا من محمد یغلبنا علی مملوکتنا فنزلت الآیة یعنی ولا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء اخرج الترمذی عن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ائتدموا بالزیت وادهنوا به فانه یخرج من شجرة مبارکة عن شریک بن نملة قال ضفت عمر بن الخطاب لیلة فاطعمنی کسرا من رأس بعیر بارد واطعمنا زیتا وقال هذا الزیت المبارک الذی قال الله لنبیه عن ابی العالیة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم واصحابه بمکة نحوا من عشرین سنة یدعون الی الله وحده وعبادته وحده لا شریک له سرا وهم خائفون لا یؤمرون بالقتال حتی امروا بالهجرة الی المدینة فقدموا المدینة فامرهم الله بالقتال وکانوا بها خائفین یمسون فی السلاح ویصبحون فی السلاح فغبروا بذلک ما شاء الله ثم ان رجلا من اصحابه قال یا رسول الله ابد الدهر نحن خائفون هکذا اما یأتی علینا یوم نأمن فیه ونضع السلاح فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لن تغبروا الا یسیرا حتی یجلس الرجل فی الملأ العظیم محتبیا لیست فیهم حدیدة فانزل الله وعد الله الذین اٰمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما الی آخر الآیة فاظهر الله نبیه علی جزیرة العرب فامنوا ووضعوا السلاح ثم ان الله قبض نبیه فکانوا کذلک آمنین فی زمان ابی بکر وعمر وعثمان حتی وقعوا فیما وقعوا وکفروا النعمة فادخل الله علیهم الخوف الذی کان رفع عنهم واتخذوا الحجز والشرط وغیروا فغیر ما بهم

قال الله تعالی وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِیْنَ یَمْشُوْنَ عَلَی الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ۝ وَالَّذِیْنَ یَبِیْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِیَامًا ۝ وَالَّذِیْنَ یَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا کَانَ غَرَامًا ۝ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝ وَالَّذِیْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ یُسْرِفُوْا وَلَمْ یَقْتُرُوْا وَکَانَ بَیْنَ ذٰلِکَ قَوَامًا ۝ وَالَّذِیْنَ لَا یَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا یَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِیْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا یَزْنُوْنَ وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِکَ یَلْقَ اَثَامًا ۝ یُّضٰعَفْ لَهُ الْعَذَابُ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ وَیَخْلُدْ فِیْهٖ مُهَانًا ۝ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰهُ سَیِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ وَکَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ۝ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ یَتُوْبُ اِلَی اللّٰهِ مَتَابًا ۝ وَالَّذِیْنَ لَا یَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا کِرَامًا ۝ وَالَّذِیْنَ اِذَا ذُکِّرُوْا بِاٰیٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ یَخِرُّوْا عَلَیْهَا صُمًّا وَّعُمْیَانًا ۝ وَالَّذِیْنَ یَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّیّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْیُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِیْنَ اِمَامًا ۝ اُولٰٓئِکَ یُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَیُلَقَّوْنَ فِیْهَا تَحِیَّةً وَّسَلٰمًا ۝ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝ فقیر گوید عفی عنه سنة الله در قرآن عظیم چنان جاری شده که اهل نجات را با اهل ضلال هر جا در میزان اعتبار میسنجند و اوصاف هر فریق را بیان میکنند آن یکی را بعذاب الیم ایعاد مینمایند و آن دیگر را بنعیم مقیم وعده میدهند و در عداد اوصاف فریقین بغرض و احتمال اکتفا نمی نمایند بلکه اوصاف موجوده در فریقین بلکه اوصافیکه بآن هر دو فریق مشهور شده باشند ذکر میفرمایند مانند آنکه از شبهات کفار غیر آنچه بر زبان ایشان گذشت در مجالس و محافل بآن نطق مینمودند مذکور نمیشود و سوالات مقدره و احتمالات بعیده متوجه نمیشوند

و مانند آنکه در باب احکام نکاح و طلاق و غیر آن بصورت محتملہ غیر واقعہ نمی پردازند چون این اصل را فهمیدی بدانکه خدا تعالی در سورۂ
فرقان شبهات کفار و جهلیات ایشان نیز میشمارد و پاداش هر یکی و قطع مادۂ هر اشکالی بیان مینماید بعد ازان صفات
عباد الله المقربین ذکر میفرماید و اخبار صفات ثابته مشهوره و اشخاص موجودین نمیشد اکتفا میکند تا با دلالت عامه خود تعریض
باشد بحاضرین و عباد الرحمن الذین الآیه و آن صفات وقارست و حلم بنسبت جاهلان مواظبت بر نماز تهجد و خشیت از عذاب
آخرت و پناه جستن ازان برب العزت تبارک و تعالی و اقتصاد در صرف اموال و توحید عبادت و ترک قتل نفس و اجتناب از زنا
و احتراز از حضور مجالس زور و بصیرت و نیایش در وقت استماع آیات الله و دعا بجناب الهی بقرة عین در اولاد و ازواج
و ایشان را غرفه که اعلی موضع است در بهشت وعده میدهد و حاضرین آنوقت بودند الاستباق مؤمنین از مهاجرین اولین و ما ہیکت
من فضیلة اخرج مالک والشیخان عن عمر بن الخطاب قال سمعت هشام بن حکیم یقرأ سورة الفرقان فی حیات رسول الله صلی الله
علیه وسلم فاستمعت لقرائته فاذا هو یقرأ علی حروف کثیرة لم یقرئنیها رسول الله صلی الله علیه وسلم فکدت اساوره فی الصلوة فتصبرت
حتی سلم فلببته بردائه فقلت من اقرأک هذه السورة التی سمعتک تقرأ قال اقرأنیها رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت کذبت فان
رسول الله صلی الله علیه وسلم قد اقرأنیها علی غیر ما قرأت فانطلقت به اقوده الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت انی سمعت
هذا یقرأ سورة الفرقان علی حروف لم تقرئنیها فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اقرأ یا هشام فقرأ علیه القراءة التی سمعته یقرأ
فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم کذلک انزلت ثم قال اقرأ یا عمر فقرأت القراءة التی اقرأنی فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم
کذلک انزلت ان هذا القرآن انزل علی سبعة احرف فاقرؤا ما تیسر عن عبد الله بن المغیرة قال سئل عمر بن الخطاب عن نسب وصهر
فقال ما ارىكم الا وقد عرفتم النسب فاما الصهر فالاختان والصحابة عن الحسن ان عمر اطال صلوة الضحی فقیل له صنعت الیوم شیئا لم تکن
تصنعه فقال انه بقی علی من وردی شیئ فاحببت ان اتمه او قال اقضیه وتلا هذه الآیة وهو الذی جعل اللیل والنهار خلفة الآیة
وعن عمر انه رای غلاما یتبختر فی مشیته فقال له ان البختریة مشیة تکره الا فی سبیل الله وقد مدح الله اقواما فقال وعباد الرحمن الذین
یمشون علی الارض هونا فاقصد فی مشیک قال الله تعالی وانذر عشیرتک الاقربین ○ واخفض جناحک لمن اتبعک
من المؤمنین ○ فان عصوک فقل انی بریئ مما تعملون ○ وتوکل علی العزیز الرحیم ○ الذی یراک حین تقوم
وتقلبک فی الساجدین ○ انه هو السمیع العلیم ○ فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی در سورۂ شعرا قصهٔ هفت پیامبر علیهم الصلوة
والسلام بیان میفرماید بعد ازان اثبات نزول قرآن بر دل مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جانب حق بواسطه جبرئیل
مینماید و دلیل حقیت آن می آرد که علمای اهل کتاب بسبب کور بودن آن در زبر اولین حقیت آن را شناسند باز فائدۂ نزول قرآن
بر مرد عربی بلسان عرب نه بر شخص عجمی بزبان عجم ارشاد میکند و لو نزلناه یا باز مستحکم بودن انکار در قلوب اهل شقاق افاده میفرماید
کذلک سلکناه بعد ازان تقویت میدهد حقیت قرآن را بآنکه قرآن از باب القای شیاطین نیست بدو وجه یکی آنکه شیاطین از وصول
بملاء اعلی که محل انعقاد احکام الهیه است برای مصالح جمهور بنی آدم محروم اند دوم آنکه سنت الله چنان جاری شده که القای
شیاطین نباشد مگر بر نفوس دنیه خبیثه زیرا که مناسبت درمیان مفید و مستفید شرط است و نفس مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از نفوس عالیه قدسیه است در غایت طهارت اعمال و اخلاق و نیز از باب شعر نیست که کار شعرا غالبا افراط است در مدح و هجو و تشبیب

سلف از مساوره جنگی و کنایه از حقیقت ۱۲
سلف از تلبیب کشیدن گریبان گرفتن و کشیدن در خصومت ۱۲

سلف جمع ختن بفتحتین داماد و عند العرب کل من کان من قبل المرأة مثل الاب والاخ فهم الاختان واما عند العامة فهو زوج الابنة ۱۲

آیات سورۂ شعرا

وامثالِ آن وباصلاحِ اخلاق واعمال وہدایتِ خلق الله مناسبتی ندارند واینجا در ہر حسنہ قرائو اصلاح اخلاق واعمال است
کما لا یخفی در ضمن این تقریر شریف میفرماید فلا تدع یعنی بر توحید عبادت مستمر باش ونزدیکترین قبیلۂ خود را بتخصیص انذار کن
وبا جمعی که پیروی تو کرده اند بتواضع پیش آی واگر آن امت دعوت فرمان تو بجای نیارند توکل کن بر خدای عز وجل
وغبار تشویش از انکار ایشان باید که بر خاطر تو نه نشیند باز فقیر میگوید که خدای تعالی پیغامبر خود را صلی الله علیه وسلم بخفض جناح
بنسبت طائفه که بایمان مشرف شده اند ارشاد میفرماید واین سوره بی شبهه مکیه است وآنانکه در الوقت مؤمن بودند واتباع
آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرده اند نیستند مگر سُبّاق مؤمنین از مہاجرین اولین وناہیک بہ من فضیلة عن ابن عباس الا الذین
آمنوا وعملوا الصالحات وذکروا الله کثیرا قال ابو بکر وعمر وعلی وعبد الله بن رواحة وروی من طرق متعددة ان حسان
بن ثابت لما استأذن النبی صلی الله علیه وسلم فی ہجاء قریش قال اذہب الی ابی بکر فلیحدثک حدیث القوم وایامہم واحسابہم
عن عائشة قالت کتب ابی فی وصیته سطرین بسم الله الرحمن الرحیم ہذا ما اوصی ابو بکر بن ابی قحافة عند خروجه من الدنیا حین یؤمن الکافر
ویتقی الفاجر ویصدق الکاذب انی استخلفت علیکم عمر بن الخطاب فان یعدل فذلک ظنی به ورجائی فیه وان یجر ویبدل فلا اعلم
الغیب وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون قال الله تعالی قل الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی ءآلله خیر اما یشرکون
فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی در سورۂ نمل اہلاک ثمود وقوم لوط بسبب طغیان وکفر ایشان ذکر میفرماید بعد از ان ارشاد میکند قل
الحمد لله بگو ہمہ ستایش مر خدای راست بر نصرت انبیا واہلاک اشقیا وسلامت از آفاتِ دنیا وآخرت بر ان بندگان او که برگزید
ایشان را وبرگزیدن او سبحانه بندگانِ خود را درجات دارد مرتبۂ علیا آن علی الاطلاق اصطفاءِ انبیا است علیہم السلام بر سایر
خلق بعد از ان جماعتیکه از میان مسلمین برای اعلای کلمة الله ونصر رسل الله ایشان را برگزید سباق مؤمنین اند وبیک معنی اصطفا تمام
امت مرحومه را شامل است قال تعالی ثم اورثنا الکتاب الذین اصطفینا من عبادنا تا الآیه ظاہر آیه آن است که در مقابله
اشقیا که ساعی در اعلاء کلمه کفر بودند سباق مؤمنین را که مساعی جمیله در اعلای کلمۂ حق صرف نموده اند مراد داشته اند ولہذا اکثر
مفسرین باصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم تفسیر کرده اند برین تقدیر منقبت عظیمه است سباق مؤمنین را از مہاجرین اولین عن
ابن عباس فی قوله وسلام علی عباده الذین اصطفی قال ہم اصحاب محمد صلی الله علیه وسلم اصطفاہم الله لنبیه عن سفیان الثوری فی قوله
وسلام علی عباده الذین اصطفی قال نزلت فی اصحاب محمد خاصة عن عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه قال ان موسی لما ورد ماء مدین وجد
علیه امة من الناس یسقون فلما فرغوا اعادوا الصخرة علی البئر ولا یطیق رفعها الا عشرة رجال فاذا ہو بامرأتین قال ما خطبکما
فحدثتاه فاتی الحجر فرفعه وحده ثم استقی فلم یستق الا ذنوبا واحدا حتی رویت الغنم فرجعت المرأتان الی ابیہما فحدثتاه وتولی
موسی الی الظل فقال رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر قال فجاءته احدیہما تمشی علی استحیاء واضعة ثوبہا علی وجہہا لیست بسلفع
من النساء خراجة ولاجة قالت ان ابی یدعوک لیجزیک اجر ما سقیت لنا فقام معہا موسی فقال لہا امشی خلفی وانعتی لی الطریق فانی
اکره ان تصیب الریح ثیابک فتصف لی جسدک فلما انتہی الی ابیہا قص علیه فقالت احدیہما یا ابت استأجره ان خیر من استأجرت
القوی الامین قال یا بنیة ما علمک بامانته وقوته قالت اما قوته فرفعه الحجر ولا یطیقه الا عشرة رجال واما امانته فقال امشی خلفی وانعتی
لی الطریق فانی اکره ان تصیب الریح ثیابک فتصف لی جسدک فزاده ذلک رغبة فیه فقال انی ارید ان انکحک احدی ابنتی ہاتین الی قوله ستجدنی

آیات سورہ نمل

آیات سورہ قصص

إن شاء الله من الصالحين اي في حسن الصحبة والوفاء بما قلت قال موسى ذلك بيني وبينك ايما الاجلين قضيت فلا عدوان علي قال
نعم قال الله على ما نقول وكيل فتزوجها واقام معه يكفيه ويعمل له في رعاية غنمه وما يحتاج اليه وزوجه صفورة واختها شرفا وهما اللتان
كانتا تذودان وعن عمر بن الخطاب في قوله تمشي على استحياء قال جاءت مستترة بكم درعها على وجهها قال الله تعالى يا عبادي
الذين آمنوا ان ارضي واسعة فاياي فاعبدون ○ كل نفس ذائقة الموت ثم الينا ترجعون ○ والذين
آمنوا وعملوا الصالحات لنبوئنهم من الجنة غرفا تجري من تحتها الانهار خالدين فيها نعم اجر العاملين ○ الذين
صبروا وعلى ربهم يتوكلون ○ وكاين من دابة لا تحمل رزقها الله يرزقها واياكم وهو السميع العليم ○
يعني اي بندگان من كه ايمان آورده ايد هر آينه زمين من فراخ است پس خاص مرا عبادت كنيد يعني اگر قوم شما از اخلاص در عبادت
مانع ميشوند هجرت كنيد تا اخلاص عبادت ميسر آيد هر نفس چشنده مرگ است باز بسوي ما گردانيده شويد و آنانكه ايمان آورده اند و كردند
كارهاي شايسته البته جاي دهيم ايشان را از بهشت بجايهاي مرتفع كه ميرود زير آن جويها جاويد آنجا نيكو مزد كار نيك كنندگان است آن مجليها آن كار نيك كنندگان كه
صبر كردند يعني بر مشاق هجرت و توكل ميكنند بر پروردگار خويش و بسا جانور كه بر نميدارد روزي خود را خدا روزي ميدهد او را
و نيز شما را و اوست شنوا دانا فقير گويد اين آية امر است به هجرت از دار كفر و وعده است بهشت آنانرا كه شكيبائي ورزيدند بر مشاق
هجرت و جهاد و غير هما و بر خدا توكل كردند و تشجيع است مومنان را بر هجرت و ترك اسباب معاش كه هر يكي در وطن خود مهيا داشت
بتذكر حال دواب كه ذخيره نهادن و زراعت كردن و تجارت نمودن شان ايشان نيست معهذا خداي تعالى هر يكي را روزي
ميرساند باز فقير گويد بنقل متواتر ثابت شده بوجهيكه شك را دران مدخل نيست كه جماعه از سابق مومنين هجرت كردند و بر مشاق هجرت
و جهاد صبر نمودند و اسباب معاش كه در مكه ميسر داشتند و بلديه نهاي الهي ترك نمودند و انواع اعمال خير از ايشان بظهور انجاميد
پس وعده غرف كه اعلى درجات است در بهشت براي ايشان مقرر شد وهو المقصود وعن الشعبي في قوله الم احسب الناس ان يتركوا
الآية قال انزلت في اناس كانوا بمكة قد اقروا بالاسلام فكتب اليهم اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من المدينة لما نزلت
آية الهجرة انه لا يقبل منكم اقرار ولا اسلام حتى تهاجروا قال فخرجوا عامدين الى المدينة فاتبعهم المشركون فردوهم فنزلت فيهم هذه الآية
فكتبوا اليهم انه قد انزل فيكم آية كذا وكذا فقالوا نخرج فان اتبعنا احد قاتلناه فخرجوا فاتبعهم المشركون فقاتلوهم فمنهم من قتل ومنهم
من نجا فانزل الله فيهم ثم ان ربك للذين هاجروا من بعد ما فتنوا ثم جاهدوا وصبروا ان ربك من بعدها لغفور رحيم عن ابن مسعود
قال اول من اظهر اسلامه سبعة رسول الله وابو بكر وسمية ام عمار وعمار وصهيب وبلال والمقداد فاما رسول الله صلى الله عليه
وسلم فمنعه الله بعمه ابي طالب واما ابو بكر فمنعه الله بقومه واما سائرهم فاخذهم المشركون فالبسوهم ادراع الحديد وصهروهم في الشمس
فما منهم احد الا قد واتاهم على ما ارادوا الا بلال فانه هانت عليه نفسه في الله وهان على قومه فاخذوه فاعطوه الولدان فجعلوا يطوفون
به في شعاب مكة وهو يقول احد احد عن انس قال اول من هاجر من المسلمين الى الحبشة باهله عثمان بن عفان فقال النبي صلى الله عليه وسلم
صحبهما الله ان عثمان لاول من هاجر الى الله باهله بعد لوط عن اسماء بنت ابي بكر قالت هاجر عثمان الى الحبشة فقال النبي صلى الله
عليه وسلم انه لاول من هاجر بعد ابراهيم ولوط عن زيد بن ثابت قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان بين عثمان
وبين رقية وبين لوط من مهاجر عن ابن عباس قال اول من هاجر الى رسول الله صلى الله عليه وسلم عثمان بن عفان كما هاجر لوط

له اي نشان اخلاصهما على الاذى ولا لغيان مع فهم القوم ۱۲

آيات سوره عنكبوت

ابن ابراہیم عن علیؓ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دخلت انا وابوبکر الغار فجاءت العنکبوت فنسجت بالباب فلا تقتلوہن
عن ابی قلابۃ ان عمر بن الخطاب مر برجل یقرأ کتابا فاستمعہ ساعۃ فاستحسنہ فقال للرجل اکتب لی من ہذا الکتاب قال نعم فاشترٰی ادیما
فہیاہ ثم جاء بہ الیہ فنسخ لہ فی ظہرہ وبطنہ ثم اتی بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فجعل یقرأہ علیہ وجعل وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یتلون فضرب رجل من الانصار بیدہ الکتاب وقال ثکلتک امک یا ابن الخطاب الا ترٰی وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
منذ الیوم وانت تقرأ علیہ ہذا الکتاب فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم عند ذلک انما بعثت فاتحا وخاتما واعطیت جوامع الکلم و
فواتحہ واختصر لی الحدیث اختصارا فلا یہلکنکم المتہوکون قال اللہ تعالی الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّوْمُ فِیْٓ اَدْنَی الْاَرْضِ وَہُمْ مِّنْۢ بَعْدِ
غَلَبِہِمْ سَیَغْلِبُوْنَ فِیْ بِضْعِ سِنِیْنَ لِلّٰہِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْۢ بَعْدُ وَیَوْمَئِذٍ یَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ بِنَصْرِ اللّٰہِ
یَنْصُرُ مَنْ یَّشَآءُ وَہُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ایجا قراءت اند جمعی غَلَبَت بصیغہ معلوم وسیُغلبون بصیغہ مجہول خوانند وجمعی
غُلِبَت بصیغہ مجہول وسیَغلبون بصیغہ معلوم تلاوت کنند و بہر دو تقدیر ایں بشارت ست بفتح مسلمین روم را و آن در زمان آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم واقع نشد بلکہ در زمان شیخین صورت گرفتہ وانجاز مواعید الٰہی بر دست خلیفہ یکی از خواص خلافت خاصہ ست
اخرج الترمذی والحاکم وصححہ عن ابن عباس فی قولہ الٓمٓ غلبت الروم قال غلبت وغلبت قال کان المشرکون یحبون ان تظہر فارس
علی الروم لانہم اصحاب اوثان وکان المسلمون یحبون ان تظہر الروم علی فارس لانہم اصحاب کتاب فذکروہ لابی بکر فذکرہ ابوبکر لرسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اما انہم سیغلبون فذکرہ ابوبکر لہم فقالوا اجعل بیننا وبینک اجلا فان
ظہرنا کان لنا کذا وکذا وان ظہرتم کان لکم کذا وکذا فجعل بینہم اجلا خمس سنین فلم یظہروا فذکر ذلک ابوبکر لرسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فقال الا جعلتہ اراہ قال دون العشرۃ فظہرت الروم بعد ذلک فذلک قولہ الٓمٓ غلبت الروم فغلبت ثم غلبت بعد
لقول اللہ للہ الامر من قبل ومن بعد ویومئذ یفرح المؤمنون بنصر اللہ قال سفیان سمعت انہم ظہروا علیہم یوم بدر ولہذا الحدیث
طرق متعددۃ مستفیضۃ عن ابن مسعود والبراء بن عازب ونیار بن مکرم الاسلمی ورواہ ایضا مرسلا الزہری وقتادۃ وعکرمۃ
عن ابن عباس قال قال عمر اما الحمد فقد عرفناہ فقد تحمد الخلائق بعضہم بعضا واما لا الہ الا اللہ فقد عرفناہا فقد عبدت الآلہۃ من دون اللہ
واما اللہ اکبر فقد یکبر المصلی واما سبحان اللہ فما ہو فقال رجل من القوم اللہ اعلم فقال عمر قد شقی عمر ان لم یکن یعلم ان اللہ اعلم فقال
علیؓ یا امیر المؤمنین اسم ممنوع ان ینتحلہ احد من الخلائق والیہ مفزع الخلق واحب ان یقال لہ فقال ہو کذلک اخرج مسلم عن
انس بن مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترک قتلی بدر ثلثۃ ایام حتی جیفوا ثم اتاہم فقام ینادیہم فقال یا امیۃ بن خلف یا ابا جہل
بن ہشام یا عتبۃ بن ربیعۃ ہل وجدتم ما وعد ربکم حقا فسمع صوتہ عمر فجاء فقال یا رسول اللہ تنادیہم بعد ثلث وہل یسمعون یقول اللہ
انک لا تسمع الموتی فقال والذی نفسی بیدہ ما انتم باسمع منہم ولکنہم لا یطیقون ان یجیبوا وروی مثلہ عن ابن عمر قال اللہ تعالی الٓمٓ
تِلْکَ اٰیٰتُ الْکِتٰبِ الْحَکِیْمِ ہُدًی وَّرَحْمَۃً لِّلْمُحْسِنِیْنَ الی اربع آیات بعد ازین فقیر گوید غفر لہ در سورۂ لقمان بیان مراتب سعدا واشقیا بیان میفرماید لا
ہر دو فریق در وقت نزول سورۂ لقمان موجود بودند این سورہ مکیہ ست محسن انسان کہ صفت کاشفہ آن اقامت صلوۃ ست وایتاء زکوۃ ویقین کردن ست بآخرت اثبات میفرماید
و قرآن را ہدایت و رحمت برای ایشان میسازد و فلاح و وعدۂ جنت ایشان را میدہد و جمعی دیگر را استہزا لہو الحدیث و اضلال
واستہزا بآیات اللہ و استکبار از قبول قرآن بر دامن میبندد و باز فقیر میگوید کہ این آیات تشریف عظیم ست برای سابقین مومنین

از مهاجرین اولین که در وقت نزول سورهٔ لقمان بشرف اسلام و معارضه با کفار موصوف و مشهور بودند و ناهیک بهمن فضیلة قال الله
تعالی وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ
أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ۝ فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی میفرماید درین آیه و دادیم موسی کتاب
پس مباش در شبهه از بر خوردن کتاب مراد از کتاب اول توریت است و از کتاب ثانی قرآن عظیم و اینجا استخدام که نوعی است از بدیع
بکار برده شد وَجَعَلْنَاهُ هُدًى و ساختیم توریت را هدایت برای بنی اسرائیل و ساختیم از بنی اسرائیل پیشوایان که راه مینمودند بتوفیق ما
چون صبر کردند و بآیات ما یقین می آوردند باز فقیر میگوید خدای تعالی در اول کلام ذکر مؤمنین کاملین فرمود إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ
إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا بعد از آن فرق در معاد این جماعه و معاد جماعه که طرف مقابل ایشان واقع شده اند ارشاد نمود أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن
كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ بعد از آن تشبیه داد حالت آنحضرت را صلی الله علیه و سلم بحالت حضرت موسی که پیش ازین بحضرت موسی
توریت دادیم و آنرا سبب هدایت بنی اسرائیل گردانیدیم پس اگر ترا قرآن دادیم و آن را هدایت امت مرحومه گردانیدیم محل تعجب
نیست و از بنی اسرائیل جمعی را ائمه ساختیم چون استحقاق امامت پیدا کردند و بصبر بر مشاق جهاد و مخاصمه کفار و بقوة یقین آیه
اگر از مؤمنین کاملین جمعی را از امت تو امام سازیم و بدست ایشان عالمی را مهتدی گردانیم جای تعجب نیست و درین آیه بحسب
سباق و سیاق اشارتیست خفی بآنکه جماعه از امت مرحومه ائمه خواهند بود * قدر حسن ادراک ایشان در هر بن خاری * و لے
هر دیده کی بیند شکار چشم باز است این * قال الله تعالی وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ۝ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُم
مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۝ لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن
شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝ فقیر گوید عفی عنه این آیه در قصه احزاب نازل شده وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ
الْأَحْزَابَ و چون دیدند مسلمانان افواج مشرکین را گفتند این است آنچه وعده داده بود ما را خدا و رسول او و راست فرمود خدا و رسول او
و زیاده نکرد آمدن افواج مشرکین در حق ایشان مگر باور داشتن و گردن نهادن را یعنی آنحضرت صلی الله علیه و سلم خبر دادند که چندی
از دست کافران شدتی پیش خواهد آمد بعد از آن فتح و نصرت نصیب شما خواهد شد وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ چون مؤمنان آنرا
کفار دیدند دانستند که نصفی از موعود بانجاز رسید و توقع نصف ثانی در دلهای ایشان مستحکم شد مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ از مسلمانان جمعی هستند که
راست کردند با خدا آنچه بر آن عهد بسته بودند با خدای عز و جل یعنی ثبات قدم در مواطن حرب اختیار نمودند پس از ایشان کسی هست که
بتمام رسانید نذر خود را و از ایشان کسی هست که انتظار میکشد تمامی نذر خود را یعنی محققین مؤمنین با خدا عهد بستند که در اعلاء کلمة الله سعی
جمیل بکار برند و در مواقع حرب ثابت قدم باشند پس گروهی از ایشان آنچه کردنی او کردند و بانجام رسانیدند یعنی شهید شدند
یا غیر از اعلاء کلمة الله که بوقوع آمد نصیب ایشان چیزی دیگر نبود و اگرچه باقیماندند و گروهی هنوز بار دیگر در انتظار اعلاء کلمة الله هستند
یعنی باقیماندند بعد آنحضرت صلی الله علیه و سلم و بعد از وفات وی صلی الله علیه و سلم در اعلای کلمة الله [illegible]
درین آیات تشریف عظیم است برای جمعیکه در غزوهٔ احزاب [illegible] استقامت نمودند و بذل جهد [illegible] کردند [illegible] خلفاء [illegible]
جماعه بودند و اشارهٔ خفیه است بآنکه هنوز کارها در پیش است و از جمعی سعی بلیغ در آن کارها بظهور خواهد رسید اخرج البخاری و مسلم عن

ابن عباس ان عمر قام فحمد الله واثنى عليه ثم قال يا ايها الناس لا تخدعن عن آية الرجم فانها انزلت في كتاب الله وقرأناها ولكنها ذهبت
في قرآن كثير ذهب مع محمد صلى الله عليه وسلم وآية ذلك ان النبي صلى الله عليه وسلم قد رجم وان ابا بكر قد رجم ورجمت بعدهما وانه
سيجيء قوم من هذه الامة يكذبون بالرجم وروي ذلك عن عبد الرحمن بن عوف وسعيد بن المسيب وزيد بن اسلم عن كثير بن عبد الله
بن عمرو بن عوف المزني عن ابيه عن جده قال خط رسول الله صلى الله عليه وسلم الخندق عام الاحزاب فخرجت لنا من الخندق صخرة
بيضاء مدورة فكسرت حديدنا وشقت علينا فشكونا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخذ المعول من سلمان فضرب الصخرة ضربة
صدعها وبرقت منها برقة اضاء ما بين لابتي المدينة حتى لكان مصباحا في جوف ليل مظلم فكبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فكبر
المسلمون ثم ضربها الثانية فصدعها وبرق منها برقة اضاء ما بين لابتيها فكبر وكبر المسلمون ثم ضربها الثالثة فكسرها وبرق منها برقة اضاء ما بين لابتيها فكبر وكبر المسلمون
فسألناه فقال اضاء لي في الاولى قصور الحيرة ومدائن كسرى كانها انياب الكلاب فاخبرني جبريل ان امتي ظاهرة عليها واضاء لي في الثانية القصور الحمر من ارض الروم
كانها انياب الكلاب واخبرني جبريل ان امتي ظاهرة عليها واضاء لي في الثالثة قصور صنعاء كانها انياب الكلاب واخبرني جبريل ان
امتي ظاهرة عليها فابشروا بالنصر فاستبشر المسلمون وقالوا الحمد لله موعد صادق بان وعدنا النصر بعد الحصر فطلعت الاحزاب فقال
المسلمون هذا ما وعدنا الله ورسوله وصدق الله ورسوله وما زادهم الا ايمانا وتسليما وقال المنافقون الا تعجبون يحدثكم ويعدكم
ويمنيكم الباطل انه يبصر من يثرب قصور الحيرة ومدائن كسرى وانها تفتح لكم وانتم تحفرون الخندق ولا تستطيعون ان تبرزوا وانزل
القرآن اذ يقول المنافقون والذين في قلوبهم مرض ما وعدنا الله ورسوله الا غرورا وعن البراء بن عازب نحوه وعن قتادة قال هم عمر
بن الخطاب ان ينهى عن الحبرة من صباغ البول فقال له رجل اليس قد رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبسها قال عمر بلى قال الرجل
الم يقل الله لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة وعن ابن عباس ان عمر اكب على الركن فقال اني لاعلم انك حجر ولو لم ار حبي صلى الله
عليه وسلم قبلك واستلمك ما استلمتك ولا قبلتك لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة وعن يعلى بن امية قال طفت مع عمر فلما كنت
عند الركن الذي يلي الباب مما يلي الحجر اخذت بيده ليستلم فقال اما طفت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت بلى قال فهل رايته يستلمه قلت لا قال فانفذ
عنك فان لك في رسول الله صلى الله عليه وسلم اسوة حسنة عن عيسى بن طلحة قال دخلت على ام المؤمنين عائشة وعائشة بنت طلحة
وهي تقول لامها اسماء انا خير منك ابي خير من ابيك فجعلت اسماء تشتمها وتقول انت خير مني فقالت عائشة الا اقضي بينكما قالت
بلى قالت فان ابا بكر دخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له انت عتيق الله من النار قالت فمن يومئذ سمي عتيقا ثم دخل
طلحة فقال انت يا طلحة ممن قضى نحبه عن جابر قال اقبل ابو بكر يستاذن على رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس ببابه جلوس
والنبي صلى الله عليه وسلم جالس فلم يؤذن له ثم اقبل عمر فاستاذن فلم يؤذن له ثم اذن لابي بكر وعمر فدخلا والنبي صلى الله عليه وسلم
جالس وحوله نساؤه وهو ساكت فقال عمر لاكلمن النبي صلى الله عليه وسلم لعله يضحك فقال عمر يا رسول الله لو رايت ابنة زيد امراة عمر
سالتني النفقة آنفا فوجأت عنقها فضحك النبي صلى الله عليه وسلم حتى بدا ناجذه وقال هن حولي يسألنني النفقة فقام ابو بكر الى عائشة
ليضربها وقام عمر الى حفصة كلاهما يقولان تسألان النبي صلى الله عليه وسلم ما ليس عنده فنهاهما رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلن
نساؤه والله لا نسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد هذا المجلس ما ليس عنده وانزل الله الخيار فبدا بعائشة فقال اني ذاكر لك
امرا ما احب ان تعجلي فيه حتى تستامري ابويك قالت ما هو فتلا عليها يا ايها النبي قل لازواجك الآية قالت عائشة افيك استامر ابوي

باب اختار الله ورسوله واسالک انا ذا اتى الى امرأة من نسائك اخرت فقال ان الله لم يبعثني معنتا ولا متعنتا ولكن بعثني معلما ميسرا لا تسألني امرأة منهن عما اخترت الا اخبرتها عن عمر قال استعينوا على النساء بالعرى ان احداهن اذا كثرت ثيابها وحسنت زينتها اعجبها الخروج عن معاذ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رجلا سأله فقال اى المجاهدين اعظم اجرا قال اكثرهم لله ذكرا قال فاى الصائمين اعظم اجرا قال اكثرهم لله ذكرا ثم ذكر الصلوة والزكوة والحج والصدقة كل ذلك ورسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اكثرهم لله ذكرا فقال ابو بكر لعمر يا ابا حفص ذهب الذاكرون بكل خير فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اجل عن مجاهد قال لما نزلت ان الله وملائكته يصلون على النبي قال ابو بكر يا رسول الله ما انزل الله عليك خيرا الا اشركنا فيه فنزلت هو الذي يصلي عليكم وملائكته اخرج الترمذي وحسنه والحاكم وصححه عن ام هانى بنت ابي طالب قالت خطبني رسول الله صلى الله عليه وسلم فاعتذرت اليه فعذرني فانزل الله يا ايها النبي انا احللنا لك الى قوله هاجرن معك قالت فلم اكن احل له لاني لم اهاجر معه كنت من الطلقاء وعن ابي صالح مولى ام هانى قال خطب رسول الله صلى الله عليه وسلم ام هانى بنت ابي طالب فقالت يا رسول الله اني مؤتمة وبني صغار فلما ادرك بنوها عرضت نفسها عليه فقال اما الآن فلا ان الله انزل على يا ايها النبي انا احللنا لك ازواجك الى قوله اللاتي هاجرن معك ولم تكن من المهاجرات عن انس قال قال عمر بن الخطاب يا رسول الله يدخل عليك البر والفاجر فلو امرت امهات المؤمنين بالحجاب فانزل الله آية الحجاب عن ابن عباس قال دخل رجل على النبي صلى الله عليه وسلم فاطال الجلوس فقام النبي صلى الله عليه وسلم مرارا كي يتبعه ويقوم فلم يفعل فدخل عمر فرأى الرجل فعرف الكراهية في وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم للمقعده فقال لعلك آذيت النبي صلى الله عليه وسلم فقال الرجل فقام فقال النبي صلى الله عليه وسلم لقد قمت مرارا كي يتبعني فلم يفعل فقال عمر لو اتخذت حجابا فان نساءك لسن كسائر النساء وهو اطهر لقلوبهن فانزل الله يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي الآية فارسل الى عمر فاخبره بذلك وعن عائشة قالت كنت آكل مع النبي صلى الله عليه وسلم في قعب فمر عمر فدعاه فاكل فاصاب اصبعه اصبعي فقال عمر اوه لو اطاع فيكن ما رأتكن عين فنزلت آية الحجاب وعن عائشة ان ازواج النبي صلى الله عليه وسلم كن يخرجن بالليل اذا تبرزن الى المناصع وهو صعيد افيح وكان عمر بن الخطاب يقول لرسول الله صلى الله عليه وسلم احجب نساءك فلم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعل فخرجت سودة بنت زمعة ليلة عشاء وكانت امرأة طويلة فناداها عمر بصوته الاعلى قد عرفناك يا سودة حرصا على ان ينزل الحجاب فانزل الله الحجاب قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي الآية عن ابن مسعود قال فضل الناس عمر بن الخطاب باربع بذكره الاسارى يوم بدر امر بقتلهم فانزل الله لولا كتاب من الله سبق الآية وبذكره الحجاب امر نساء النبي صلى الله عليه وسلم ان يحتجبن فقالت زينب وانك لتغار علينا يا ابن الخطاب والوحي ينزل في بيوتنا فانزل الله واذا سألتموهن متاعا فاسئلوهن من وراء حجاب وبدعوة النبي صلى الله عليه وسلم اللهم ايد الاسلام بعمر وبرأيه في ابي بكر كان اول الناس بايعه عن ابي بكر الصديق قال كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم فجاء رجل فسلم فرد النبي صلى الله عليه وسلم واطلق وجهه واجلسه الى جنبه فلما قضى الرجل حاجته نهض فقال النبي صلى الله عليه وسلم يا ابا بكر هذا الرجل يرفع له كل يوم كعمل اهل الارض قلت ولم ذاك قال انه كلما اصبح صلى علي عشر مرات كصلاة الخلق اجمع قلت وما ذاك قال يقول اللهم صل على محمد النبي عدد من صلى عليه من خلقك وصل على محمد النبي كما ينبغي لنا ان نصلي عليه وصل على محمد النبي كما امرتنا ان نصلي عليه وعن ابي بكر الصديق قال الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم امحق للخطايا من الماء للنار والسلام على النبي صلى الله عليه وسلم افضل من عتق الرقاب وحب رسول الله صلى الله عليه وسلم افضل من مهج الانفس وقال من ضرب بسيف في سبيل الله وعن

قبل عذرنى ۱۲

ام ہانی ۱۲

فرجن ۱۲

غیرت میکنی ۱۲

ای ازان تا تنگ ترے کی دو رها کرده شده ۱۲

أيمت المرأة في مات زوجها وبقي مع اولادها ۱۲

اى تراضع محل قضاء الحاجة و قال الازهري اراها مواضع مخصوصة خارج المدينة ... ۱۲

قتادة فی الآیة قال ایاکم واذی المؤمنین فان الله یحوطه ویغضب له وقد زعموا ان عمر بن الخطاب قراها ذات یوم فافزعه ذلک
حتی ذهب الی ابی بن کعب فدخل علیه فقال یا ابا المنذر انی قرات آیة من کتاب الله فوقعت منی کل موقع وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ
وَالْمُؤْمِنٰتِ والله انی لاعاقبهم واضربهم فقال له انک لست منهم انما انت مؤدب انما انت معلم وعن الشعبی ان عمر بن الخطاب قال
انی لابغض فلانا فقیل للرجل ما شان عمر یبغضک فلما کثر القوم فی الدار جاء فقال یا عمر افتقت فی الاسلام فتقا قال لا قال فجنیت
جنایة قال لا قال احدثت حدثا قال لا قال فعلام تبغضنی وقال الله وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا
بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا فقد اذیتنی فلا غفرها الله لک فقال عمر صدق والله ما فتقت فتقا ولا ولا فاغفرها لی فلم یزل به حتی غفر له وعن ابی قلابة
قال کان عمر بن الخطاب لا یدع فی خلافته امة تقنع ویقول انما القناع للحرائر لکیلا یؤذین وعن انس رای عمر جاریة متقنعة فضربها
بدرته وقال القی القناع لا تشبهین بالحرائر قال الله تعالی وَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوْهَآ اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ
بِهٖ كٰفِرُوْنَ وَقَالُوْا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا وَّمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ○ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ○ وَمَآ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِيْ تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوْا وَهُمْ فِي الْغُرُفٰتِ اٰمِنُوْنَ ○ وَالَّذِيْنَ يَسْعَوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ فِي
الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ○ فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی درین آیات بیان میفرماید شبهه از شبهات کفار که اکثر اهل دنیا در هر طبقه
گرفتار آن شبهه اند یعنی نظر باموال و اولاد خود کردن و فضیلت را بوجود آن دانستن و نجات آخرت بفضیلت نفسانی بران دائر
ساختن و جواب این شبهه ارشاد مینماید قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ بگو هر آینه پروردگار من فراخ میسازد روزی را برای هر که خواهد
و تنگ میکند بر هر که خواهد لیکن اکثر مردمان نمیدانند حقیقت حال را و نیست مالهای شما و نه اولاد شما باین مثابه که نزدیک گردانند شما را
پیش ما بمنزلت قرب لیکن هر که ایمان آورد و کار شایسته کرد این جماعه را باشد جزای دو چند بعوض آنچه عمل کردند و ایشان در کوشکهای
بلند از جمیع مخوفات ایمن باشند و آنانکه سعی میکنند در آیات ما غلبه کنان آنجماعه در عذاب حاضر کرده شدگانند باز فقیر میگوید سقاط
اعتبار مال و اولاد و جاه و حسب و نسب در فضائل مسلمین فیما بینهم و اعتبار اوصاف ایمان قلب و اعمال جوارح در فضیلت مسلمانان
اصلی عظیم است از اصول اسلام عن ابراهیم التیمی قال قال رجل عند عمر اللهم اجعلنی من القلیل فقال عمر ما هذا الدعاء الذی تدعوه قال انی
سمعت الله یقول وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ فانا ادعو الله ان یجعلنی من ذلک القلیل فقال عمر کل الناس اعلم من عمر وعن مسعر
قال سمع عمر رجلا یقول اللهم اجعلنی من القلیل فقال یا عبد الله ما هذا قال سمعت الله یقول وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ
الشَّكُوْرُ وذکر آیة اخری فقال عمر کل احد افقه من عمر قال الله تعالی ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِيْنَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ
ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ○ فقیر گوید عفی عنه
خدای تعالی در اول کلام فضیلت جمعی که تلاوت کتاب الله میکنند و اقامت صلوة و انفاق در سر و علانیه بعمل می آرند بیان میفرماید و اجر جزیل
برای ایشان مقرر میفرماید بعد ازان ارشاد میکند که قرآن عظیم حق است بسوی تو وحی فرستادیم آنرا موافق کتابهای پیشین بعد ازان
میفرماید ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ یعنی بعد ازانکه قرآن را بتو وحی نمودیم وارث قرآن ساختیم امت برگزیده را از بندگان خود پس از ایشان کسی است
که ظلم کرده است بر نفس خود باره تکاب بعض معاصی و باز ازان ندامت میکنند و بعض از ایشان میانه رو است و بعض از ایشان پیشی گیرنده

گیرنده است بجانب بهترین حالتی یا خصلتی بتوفیق خدای تعالی اینست فضل بزرگ بعد ازان ثواب امت مرحومه بیان میفرماید جنّات عدن یدخلونها و عقوبت اضدادِ ایشان که بر طرف مقابل افتاده اند ارشاد مینماید والذین کفروا لا یقضی علیهم باز فقیر گوید این آیه با آیات دیگر نص است در تقسیم امت مرحومه بسه قسم اعلی همه سابقین اند یعنی صدیقین و شهدا و صالحین و ایشان را مقربین نیز گویند و قسم اوسط مقتصد یعنی اصحاب الیمین و ابرار و فروترین همه ظالم است یعنی کسیکه اعتقاد و ایمان درست کرده است و در اعمال تقصیری ازوی وقوع شد و بندامت و بازگشت بجناب الهی تدارک آن مینماید و سابقاً بیان کردیم که خلافت خاصه وقتی متحقق شود که خلیفه از سابقین مقربین باشد فیما یتعلق بنفسه و از سابقین اولین باشد در طبقات مؤمنین باعتبار سوابق اسلامیه فقد بر عن الضحاک عن ابن عباس قال نزلت هذه الآیة افمن زین له سوء عمله فرآه حسنا حیث قال النبی صلی الله علیه وسلم اللهم أعزّ دینک بعمر بن الخطاب او بابی جهل بن هشام فهدی الله عمر و اضلّ اباجهل ففیهما انزلت عن سعید بن المسیب قال وضع عمر بن الخطاب للناس ثمانی عشر کلمة حکم کلها ما عاقبت من عصی الله فیک بمثل ان تطیع الله فیه وضع امر اخیک علی احسنه حتی یجیئک منه ما یغلبک ولا تظنن بکلمة خرجت من مسلم شرا وانت تجد لها فی الخیر محملا ومن عرض نفسه للتهمة فلا یلومن من اساء به الظن ومن کتم سره کانت الخیرة فی یده وعلیک باخوان الصدق تعش فی اکنافهم فانهم زینة فی الرخاء عدة فی البلاء وعلیک بالصدق وان قتلک ولا تعرض فیما لا یعنی ولا تسأل عما لم یکن فان فیما کان شغلا عما لم یکن ولا تطلبن حاجتک الی من لا یحب نجاحها لک ولا تهاونن بالحلف الکاذب فیهلکک الله ولا تصحب الفجار لتعلم من فجورهم واعتزل عدوک واحذر صدیقک الا الامین ولا امین الا من خشی الله وتخشع عند القبور وذل عند الطاعة واستعصم عند المعصیة واستشر فی امرک الذین یخشون الله فان الله تعالی یقول انما یخشی الله من عباده العلماء عن عمر بن الخطاب سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول سابقنا سابق ومقتصدنا ناج وظالمنا مغفور له وقرأ عمر فمنهم ظالم لنفسه الآیة وعن عثمان بن عفان انه اقرع بهذه الآیة ثم قال الا ان سابقنا اهل جهادنا الا وان مقتصدنا اهل حضرنا وظالمنا اهل بدونا وعن صهیب سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول فی المهاجرین هم السابقون الشافعون المدلون علی ربهم والذی نفس محمد بیده انهم لیأتون یوم القیمة وعلی عواتقهم السلاح فیقرعون باب الجنة فیقول لهم الخزنة من انتم فیقولون نحن المهاجرون فیقول لهم الخزنة هل حوسبتم فیجثون علی رکبهم ویرفعون ایدیهم الی السماء فیقولون ای رب أبهذه نحاسب قد خرجنا وترکنا الاهل والمال والولد فیمثل الله لهم اجنحة من ذهب مخوصة بالزبرجد والیاقوت فیطیرون حتی یدخلون الجنة فذلک قوله وقالوا الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن الی قوله ولا یمسنا فیها لغوب قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فهم بمنازلهم فی الجنة اعرف بمنازلهم فی الدنیا قال الله تعالی وجاء من اقصا المدینة رجل یسعی قال یقوم اتبعوا المرسلین اتبعوا من لا یسئلکم اجرا وهم مهتدون ○ فقیر گوید خدای تعالی درین آیات ارشاد میکند که جمعی از غیر انبیا کلمهٔ حق را بشهادت قلب خود میشناسند و بعثت انبیا جمهور بنی آدم را بآن کلمة الحق دعوت مینمایند و در آخرت اجر جزیل که تلو مراتب انبیا میتوان گفت می یابند واین یکی از صفات خلافت خاصه است فقد بر عن ابی بکر الصدیق قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم سورة یٰس تدعی فی التورٰة المعمة تعم صاحبها بخیر الدنیا والآخرة وتکابد عنه بلوی الدنیا والآخرة وتدفع عنه اهاویل الآخرة وتدعی الدافعة والقاضیة تدفع عن صاحبها کل سوء وتقضی له کل حاجة من قرأها عدلت عشرین حجة ومن سمعها عدلت له الف دینار فی سبیل الله ومن کتبها ثم شربها ادخلت جوفه الف دواء والف

لے یعنی ہرگز دربارهٔ خلافت عام فہ مانند مرادات این آیه از بین نیست گو دربارهٔ بعض لوجہ ... ۱۲

لے اجر جزیل یعنی تاروشنی ... ۱۲

لے از غیر انبیا یعنی دو قبیل ... ۱۲

از سورهٔ یٰس

له از غیرم ... یعنی سورهٔ یٰس ... ۱۲

نور والف یقین والف برکة والف رحمة ونزعت عنه کل غل وداء وعن ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله
علیه وسلم من زار قبر والدیه او احدهما فی کل جمعة فقرأ عندهما یٰس غفر الله تعالی له بعدد کل حرف منها عن عروة قال قدم عروة بن
مسعود الثقفی علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فاسلم ثم استأذن ان یرجع الی قومه فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم انهم قاتلوک
قال لو وجدونی نائماً ما ایقظونی فرجع الیهم فدعاهم الی الاسلام فعصوه واسمعوه من الاذی فلما طلع الفجر قام علی غرفة فاذن بالصلوة
وتشهد فرماه رجل من ثقیف بسهم فقتله فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم حین بلغه قتله مثل عروة مثل صاحب یٰس دعا قومه الی الله
فقتلوه وعن الحسن ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتمثل بهذا البیت کفی بالاسلام والشیب للمرء ناهیاً فقال ابو بکر یا رسول الله انما قال
الشاعر کفی الشیب والاسلام للمرء ناهیاً فاعاده کالاول فقال ابو بکر اشهد انک رسول الله صلی الله علیه وسلم وما علمک الشعر وما ینبغی
لک وعن عبد الرحمن بن ابی الزناد ان النبی صلی الله علیه وسلم قال للعباس بن مرداس أرأیت قولک اتجعل نهبی ونهب العبید بین
الاقرع وعیینة فقال ابو بکر بابی انت وامی یا رسول الله ما انت بشاعر ولا راویة وما ینبغی لک انما قال بین عیینة والاقرع قال
الله تعالی وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ۝ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ۝ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ۝ هرآینه در ازل ثابت شده وعده ما
برای بندگان فرستاده خویش که هرآینه ایشان اند یاری داده شده و هرآینه لشکر ما همان ست غالب فقیر گوید صحیح در تفسیر این آیة
آن ست که مراد از مرسلین درین آیة آن پیغامبران اند که بجهاد یا مخاصمه کفار مامور اند نه آن جماعه که محض برای الزام حجت ایشان را
خدای تعالی فرستاد پس ایشان همه منصورند در دنیا و آخرت مراد از لشکر تابعان رسل اند که واعیه نصرت پیغامبران اعلاء
کلمة الله در جذر قلوب ایشان منفوخ شده این جماعه چه در حضور پیغامبر وچه بعد انتقال وی صلی الله علیه وسلم برفیق اعلی پیوسته غالب
و چیره دست اند بر مبعوث الیهم باز فقیر گوید که بعد وجود این وعده چون دیدیم که در قلوب طائفه از اصحاب آنحضرت صلی الله
علیه وسلم داعیه اعلاء کلمة الله منفوخ شد وایشان بر دست دو دشمن غالب آمدند بالبداهت دانسته شد که بشرف تخصیص جندنا
مشرف اند و هو المقصود وعن النعمان بن بشیر عن عمر بن الخطاب فی قوله احشروا الذین ظلموا وازواجهم قال امثالهم الذین هم مثلهم
یجیء اصحاب الربا مع اصحاب الربا واصحاب الزنا مع اصحاب الزنا واصحاب الخمر مع اصحاب الخمر ازواج فی الجنة وازواج فی النار قال الله تعالی
اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۡ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ كَالْفُجَّارِ ۝ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ
اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝ آیا میگردانیم آنان که ایمان آوردند و کارهای شایسته
کردند مانند تباهی کنندگان در زمین یا میسازیم پرهیزگاران را مانند بدکاران قرآن کتابی ست بابرکت که فرود آوردیم آنرا
بسوی تو تا تامل کنند مردمان آیات او را و تا پند پذیرند خداوندان خرد فقیر گوید ظاهر آن ست که مراد جمعی هستند که در زمان
نزول سوره ایمان آورده بودند یا گوییم این جماعه البته داخل اند درین عموم چنانکه گفته‌اند سبب نزول مراد بالقطع ست از عمومات قرآن
و حینئذ تشریف عظیم ست برای مهاجرین اولین عن السائب بن یزید قال صلیت خلف عمر الفجر فقرأ بنا سورة ص فسجد فیها
فلما قضی الصلوة قال رجل یا امیر المؤمنین ومن عزائم السجود هذه فقال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسجد فیها عن
ابی مریم قال لما قدم عمر الشام اتی محراب داود فصلی فیه فقرأ سورة ص فلما انتهی الی السجدة سجد عن عمر بن الخطاب
انه سأل طلحة والزبیر وکعباً وسلمان ما الخلیفة من الملک فقال طلحة والزبیر ما ندری فقال سلمان الخلیفة الذی یعدل فی الرعیة

ویقسم بینہم بالسویۃ ویشفق علیہم شفقۃ الرجل علی اہلہ ویقضی بکتاب اللہ فقال کعب ما کنت احسب ان فی المجلس احدا یعرف الخلیفۃ
من الملک غیری وعن سلمان ان عمر قال لہ أملک انا ام خلیفۃ فقال لہ سلمان ان انت جبیت من ارض المسلمین درہما او اقل او اکثر
ثم وضعتہ فی غیر حقہ فانت ملک غیر خلیفۃ فاستعبر عمر وعن سفیان بن ابی العوجاء قال قال عمر بن الخطاب واللہ ما ادری اخلیفۃ
انا ام ملک قال قائل یا امیر المومنین ان بینہما فرقا قال ما ہو قال الخلیفۃ لا یاخذ الا حقا ولا یضعہ الا فی حق وانت بحمد اللہ کذلک و
الملک یعسف الناس فیاخذ من ہذا ویعطی ہذا فسکت عمر وعن معویۃ انہ کان یقول اذا جلس علی المنبر یا ایہا الناس ان الخلافۃ
لیست بجمع المال ولا بتفریقہ ولکن الخلافۃ العمل بالحق والحکم بالعدل واخذ الناس بامر اللہ واخرج البخاری عن عمر قال
نہینا عن التکلف قال اللہ تعالی قُلْ یٰعِبَادِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا رَبَّکُمْ لِلَّذِیْنَ اَحْسَنُوْا فِیْ ہٰذِہِ الدُّنْیَا حَسَنَۃٌ
وَاَرْضُ اللّٰہِ وَاسِعَۃٌ اِنَّمَا یُوَفَّی الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَہُمْ بِغَیْرِ حِسَابٍ ۰ فقیر گوید الرکسی در تنقیح این آیات تامل نماید
بکار برد بفہمد کہ کلمہ للذین احسنوا فی ہذہ الدنیا حسنۃ وارض اللہ واسعۃ اشارہ بہجرت ہست وحسنہ ہست بران وعدہ ہست معجل
کہ بہجرت ... مدد بر مشاق آن صبر نمودند با جر جزیل و تشریف باضافۃ عبادی و ناہیک بہ من فضیلۃ للمہاجرین الاولین عن ابن عمر
انہ تلا ہذہ الآیۃ اَمَّنْ ہُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ اللَّیْلِ سَاجِدًا وَّقَائِمًا یَّحْذَرُ الْاٰخِرَۃَ الآیۃ قال ذلک عثمان بن عفان وفی لفظ نزلت فی عثمان بن
عفان وعن ابن عباس فی قولہ امن ہو قانت اناء اللیل ساجدا وقائما قال نزلت فی عمار بن یاسر وفی روایۃ فی ابن مسعود وعمار بن
یاسر وسالم مولی ابی حذیفۃ عن مجاہد فی قولہ وَاَرْضُ اللّٰہِ وَاسِعَۃٌ قال ارضی واسعۃ فہاجروا واعتزلوا الاوثان عن ابن عمر قال
عشنا برہۃ من دہرنا وما نری ہذہ الآیۃ نزلت فینا انک میت وانہم میتون ثم انکم یوم القیمۃ عند ربکم تختصمون قلت لم نختصم الا انا
فلا نعبد الا اللہ واما دیننا فالاسلام واما کتابنا فالقرآن الکریم ابدا لا نحرف الکتاب واما قبلتنا فالکعبۃ واما حرمنا وحرمنا
فواحد واما نبینا محمد فکیف نختصم حتی کفح بعضنا وجہ بعض بالسیف فعرفت انہا نزلت فینا عن ابراہیم النخعی قال انزلت ہذہ الآیۃ
انک میت وانہم میتون ثم انکم یوم القیمۃ عند ربکم تختصمون قالوا ما خصومتنا ونحن اخوان فلما قتل عثمان بن عفان قالوا ہذہ
خصومتنا بیننا وعن ابی سعید الخدری قال لما نزلت ثم انکم یوم القیمۃ عند ربکم تختصمون کنا نقول ربنا واحد ودیننا واحد ونبینا
واحد فما ہذہ الخصومۃ فلما کان یوم صفین وشد بعضنا علی بعض بالسیوف قلنا نعم ہو ہذا عن علی بن ابی طالب قال الذی جاء بالحق
محمد وصدق بہ ابو بکر قال ابن عساکر ہکذا الروایۃ بالحق وعن ابی ہریرۃ والذی جاء بالصدق قال محمد صلی اللہ علیہ وسلم وصدق
بہ قال ابو بکر وعن سلیم بن عامر ان عمر بن الخطاب قال العجب من رویا الرجل انہ یبیت فیری الشئ لم یخطر لہ علی بال فتکون
رویاہ کالاخذ بالید ویری الرجل الرویا فلا تکون رویاہ شیئا فقال علی بن ابی طالب افلا اخبرک بذلک یا امیر المومنین ان
یقول اَللّٰہُ یَتَوَفَّی الْاَنْفُسَ حِیْنَ مَوْتِہَا وَالَّتِیْ لَمْ تَمُتْ فِیْ مَنَامِہَا فَیُمْسِکُ الَّتِیْ قَضٰی عَلَیْہَا الْمَوْتَ وَیُرْسِلُ الْاُخْرٰی
اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی فاللہ یتوفی الانفس کلہا فما رأت وہی عندہ فی السماء فہی الرویا الصادقۃ وما رأت اذا ارسلت الی اجسادہا
تلقتہا الشیاطین فی الہواء فکذبتہا واخبرتہا بالاباطیل فکذبت فیہا فعجب عمر من قولہ عن عمر بن الخطاب قال اتعدت انا وعیاش بن
ابی ربیعۃ وہشام بن العاص بن وائل ان نہاجر الی المدینۃ فخرجت انا وعیاش وفتن ہشام فافتتن فقدم علی عیاش اخواہ
ابو جہل والحارث بن ہشام فقالا ان امک قد نذرت ان لا یظلہا ظل ولا یمسہا غسل حتی تراک فقلت واللہ ان یریداک

الا ان یفتناک عن دینک واخرجاک به وفتنوه فافتتن قال فنزلت یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله
قال فکتب بها الی ہشام فقدم واخرج ابن مردویه عن ابن عمر قال خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات غداة
فقال انی رأیت فی غداتی ہذه کانی اعطیت بالمقالید والموازین فاما المقالید ہی المفاتیح واما الموازین فموازینکم ہذه التی تزنون بہا
وجیٔ بالموازین فوضعت فیما بین السماء والارض ثم وضعت فی کفة وجیٔ بالامة فوضعت فی الکفة الاخری فرجحت بہم ثم جیٔ
بابی بکر فوضع فی کفة والامة فی کفة فوزنہم ثم جیٔ بعمر فوضع فی کفة والامة فی کفة فوزنہم ثم جیٔ بعثمان فوضع فی کفة والامة فی
کفة فوزنہم ثم رفعت المیزان وعن ابن عباس ان عثمان بن عفان جاء الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال له اخبرنی عن مقالید
السموات والارض فقال سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم الاول
والاخر والظاہر والباطن بیده الخیر یحیی ویمیت وہو علی کل شیٔ قدیر من قالہا اذا اصبح عشر مرات واذا امسی اعطاه الله
ست خصال اما اولہن فیحرس من ابلیس وجنوده واما الثانیة فیعطی قنطارا فی الجنة واما الثالثة فیزوج من الحور العین واما
الرابعة فیغفر له ذنوبه واما الخامسة فیکون مع ابراہیم فی قبته واما السادسة فیحضره اثنا عشر ملکا عند موته یبشرونه بالجنة
ویزفونه من قبره الی الموقف فان اصابه شیٔ من اہاویل یوم القیمة قالوا لا تخف انک من الآمنین ثم یحاسبه الله حسابا یسیرا
ثم یؤمر به الی الجنة یزفونه الی الجنة من موقفه کما یزف العروس حتی یدخلونه الجنة باذن الله والناس فی شدة الحساب وعن
ابی ہریرة قال سئل عثمان بن عفان عن مقالید السموات والارض فقال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم سبحان الله
والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر مقالید السموات والارض ولا حول ولا قوة الا بالله من کنوز العرش وعن ابن عمر ان
عثمان سأل النبی صلی الله علیه وسلم عن تفسیر مقالید السموات والارض فقال له النبی صلی الله علیه وسلم ما سألنی عنها احد تفسیرہا
لا اله الا الله والله اکبر وسبحان الله وبحمده استغفر الله لا حول ولا قوة الا بالله الاول والاخر والظاہر والباطن بیده الخیر
یحیی ویمیت وہو علی کل شیٔ قدیر اخرج البخاری ومسلم عن ابی ہریرة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من انفق
زوجین من ماله فی سبیل الله دعی من ابواب الجنة وللجنة ابواب فمن کان من اہل الصلوة دعی من باب الصلوة ومن کان
من اہل الصیام دعی من باب الریان ومن کان من اہل الصدقة دعی من باب الصدقة ومن کان من اہل الجہاد دعی من
باب الجہاد فقال ابوبکر یا رسول الله فہل یدعی احد منہا کلہا قال نعم وارجو ان تکون منہم فقیر گوید خدای تعالی در سورهٔ مؤمن
ذکر میفرماید قصهٔ مؤمن آل فرعون که داعیهٔ جدال برای حضرت موسی علیه الصلوة والسلام در قلب او ریختند وعزیمهٔ اعلاء
کلمة الله والزام حجة الله بر عقل او فرود آوردند تا دستور شد صدیقین ومحدثین امت مرحومه را وازینجا دانند که جبلت شد
که خدای تعالی در وقت ہر پیغامبری کسے را مانند مؤمن آل فرعون داعیهٔ جدال برای رسل الله واعلاء کلمة الله در دل
میریزد وآن جماعه بہترین امت می باشند وانچه در آیات سابقه گفته شد الذین یحملون العرش ومن حوله یسبحون بحمد ربہم
ویؤمنون به ویستغفرون للذین آمنوا ربنا وسعت کل شیٔ رحمة وعلما . وانچه بعد این قصه گفته میشود انا
لننصر رسلنا والذین آمنوا ہمه برین جماعهٔ شریفه منطبق ست باز فقیر گوید جمعی از سباق مؤمنین از مہاجرین اولین بالقطع معلوم
شد که بہمین اسلوب جدال کفار میکردند ونصرت دین بر دست ایشان واقع شد پس مطلع این اشارات ایشان اند ومصداق

ابن لتارات الیثنان وہو المقصود وعن یزید بن الاصم ان رجلا کان ذا باس وکان یفد الی عمر لباسہ وکان من اہل الشام وان عمر فقدہ فسال عنہ فقیل لہ تتایع فی ہذا الشراب فدعا عمر کاتبہ فقال اکتب من عمر بن الخطاب الی فلان بن فلان سلام علیکم فانی احمد الیک اللہ الذی لا الہ الا ہو غافر الذنب وقابل التوب شدید العقاب ذی الطول لا الہ الا ہو الیہ المصیر ثم دعا وامن من عندہ فدعوا لہ ان یقبل اللہ علیہ بقلبہ وان یتوب علیہ فلما اتت الصحیفۃ الرجل جعل یقراہا ویقول غافر الذنب قد وعدنی اللہ ان یغفر لی وقابل التوب شدید العقاب قد حذرنی اللہ عقابہ ذی الطول والطول الخیر الکثیر الیہ المصیر فلم یزل یرددہا علی نفسہ حتی بکی ثم نزع فاحسن النزع فبلغ عمر امرہ قال ہکذا فاصنعوا اذا رأیتم اخا لکم زل زلۃ فسددوہ ووفقوہ وادعوا اللہ لہ ان یتوب علیہ ولا تکونوا اعوانا للشیطان علیہ وعن قتادۃ قال کان شاب بالمدینۃ صاحب عبادۃ وکان عمر محبا لہ فانطلق الی مصر ففسد فجعل لا یمتنع من شیء فقدم علی عمر بعض اہلہ فسالہ عن الشاب فقال لا تسلنی عنہ قال لم قال انہ فسد وخلع فکتب الیہ عمر من عمر الی فلان حٰمٓ تَنْزِیْلُ الْکِتٰبِ مِنَ اللّٰہِ الْعَزِیْزِ الْعَلِیْمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِیْدِ الْعِقَابِ ذِی الطَّوْلِ لَآ اِلٰہَ اِلَّا ہُوَ اِلَیْہِ الْمَصِیْرُ فجعل یقرہا علی نفسہ فاقبل بخیر عن ابی اسحٰق السبیعی قال جاء رجل الی عمر بن الخطاب فقال یا امیر المؤمنین انی قتلت فہل لی من توبۃ فقرا علیہ حم تنزیل الکتاب من اللہ العزیز العلیم غافر الذنب وقابل التوب قال اعمل ولا تیاس عن قتادۃ فی قولہ وَاَدْخِلْہُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ قال ان عمر بن الخطاب قال یا کعب ما عدن قال قصور من ذہب فی الجنۃ یسکنہا النبیون والصدیقون وائمۃ العدل واخرج البخاری عن عروۃ قال قلت لعبد اللہ بن عمرو بن العاص اخبرنی باشد شیء صنعہ المشرکون برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی بفناء الکعبۃ اذ اقبل عقبۃ بن ابی معیط فاخذ بمنکب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولوی ثوبہ فی عنقہ فخنقہ خنقا شدیدا فاقبل ابو بکر فاخذ بمنکبیہ ودفعہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم قال اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ یَّقُوْلَ رَبِّیَ اللّٰہُ وَقَدْ جَآءَکُمْ بِالْبَیِّنٰتِ مِنْ رَّبِّکُمْ وعن عمرو بن العاص قال ما تحولوا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بشیء کان اشد من ان طاف بالبیت ضحی فلقوہ حین فرغ فاخذوا بمجامع ردائہ وقالوا انت الذی تنہانا عما کان یعبد اباؤنا قال انا ذاک فقام ابو بکر فالتزمہ من ورائہ ثم قال اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ یَّقُوْلَ رَبِّیَ اللّٰہُ وَقَدْ جَآءَکُمْ بِالْبَیِّنٰتِ مِنْ رَّبِّکُمْ وَاِنْ یَّکُ کَاذِبًا فَعَلَیْہِ کَذِبُہٗ وَاِنْ یَّکُ صَادِقًا یُّصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِیْ یَعِدُکُمْ اِنَّ اللّٰہَ لَا یَہْدِیْ مَنْ ہُوَ مُسْرِفٌ کَذَّابٌ ۝ رافعا صوتہ بذلک وعیناہ تسبحان حتی ارسلوہ وعن انس بن مالک قال قد ضربوا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی غشی علیہ فقام ابو بکر فجعل ینادی ویلکم اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ قالوا من ہذا قالوا ہذا ابن ابی قحافۃ واخرج الحکیم الترمذی وابن مردویہ عن اسماء بنت ابی بکر نحوہ وعن علی انہ قال ایہا الناس اخبرونی باشجع الناس قالوا لا نعلم فمن قال ابو بکر لقد رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واخذتہ قریش فہذا یجبئہ[1] وہذا یتلتلہ[2] وہم یقولون انت الذی جعلت الالہۃ الہا واحدا قال فواللہ ما دنا منا احد الا ابو بکر یضرب ہذا ویجبی ہذا ویتلتل ہذا وہو یقول ویلکم اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ ثم رفع علی بردۃ کانت علیہ فبکی حتی اخضلت لحیتہ ثم قال انشدکم باللہ امؤمن آل فرعون خیر ام ابو بکر فسکت القوم فقال الا تجیبونی فواللہ لساعۃ من ابی بکر خیر من مثل مؤمن آل فرعون ذاک رجل یکتم ایمانہ وہذا رجل اعلن ایمانہ عن ابی بکر الصدیق قال حدثنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الدجال یخرج فی ارض بالمشرق یقال لہا خراسان

[1] از تجبیہ یعنی گلو گرفتن و زدن
[2] از تلتلہ یعنی حرکت دادن ۱۲

یشبعوا لو انکم کانت وجوههم المجان المطرقة قال الله تعالی اِنَّ الَّذِیْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ عَلَیْهِمُ الْمَلٰٓئِکَةُ اَلَّا
تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِیْ کُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ نَحْنُ اَوْلِیٰٓؤُکُمْ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَفِی الْاٰخِرَةِ وَلَکُمْ فِیْهَا مَا تَشْتَهِیْٓ
اَنْفُسُکُمْ وَلَکُمْ فِیْهَا مَا تَدَّعُوْنَ نُزُلًا مِّنْ غَفُوْرٍ رَّحِیْمٍ ۝ وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَآ اِلَی اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَّ
قَالَ اِنَّنِیْ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ فقیر گوید عفی عنه خدای تعالی ثواب جمعی را که اقرار بتوحید کردند بعد ازان استقامت نمودند بران بیان
میفرماید بعد ازان اثبات مینماید حیثیت جماعه که از جمله موحدین بدعوت الی الحق و عمل صالح متصف اند و ظاهر و باطن ایشان
النقیاد رب العزت هست این کلیه از کتاب الله معلوم شد باز اگر تشخیص اعقل ممیز باشد از احوال و اوصاف اشخاص معینه که بتواتر
ثابت شده دخول آن اشخاص درین کلیه بلکه سرد فتر این جماعه بودن میتوان فهمید بعد ازان احادیث مستفیضه و مشهوره
در مناقب همان اشخاص شاهد آن فهم میگردد و در زمره اَفَمَنْ کَانَ عَلٰی بَیِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ وَیَتْلُوْهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ داخل میتوا
شد عن عمر بن الخطاب فی قوله وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِیْٓ اَکِنَّةٍ الآیه قال اقبلت قریش الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال ما یمنعکم من الاسلام
فتسودوا العرب فقالوا یا محمد ما نفقه ما تقول ولا نسمعه وان علی قلوبنا اغلفا واخذ ابو جهل ثوبا فمد فیما بینه وبین النبی صلی الله علیه
وسلم فقال یا محمد قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه وفی آذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فقال لهم النبی صلی الله علیه وسلم ادعوکم
الی خصلتین ان تشهدوا ان لا اله الا الله وحده لا شریک له وانی رسول الله فلما سمعوا شهادة ان لا اله الا الله ولوا
علی ادبارهم نفورا وقالوا اجعل الآلهة الها واحدا ان هذا لشیء عجاب وقال بعضهم لبعض امشوا واصبروا علی آلهتکم ان هذا لشیء
یراد ما سمعنا بهذا فی الملة الآخرة ان هذا الا اختلاق ءانزل علیه الذکر من بیننا وهبط جبریل فقال یا محمد ان الله یقرئک السلام
الیس یزعم هؤلاء ان علی قلوبهم اکنة ان یفقهوه وفی آذانهم وقرا فلیس یسمعون قولک کیف واذا ذکرت ربک فی القرآن
وحده ولوا علی ادبارهم نفورا لو کان کما زعموا لم ینفروا ولکنهم کاذبون یسمعون ولا ینتفعون بذلک کراهیة له فلما کان
من الغد اقبل منهم سبعون رجلا الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالوا یا محمد اعرض علینا الاسلام فلما عرض علیهم الاسلام اسلموا من آخرهم
فتبسم النبی صلی الله علیه وسلم فقال الحمد لله بالامس تزعمون ان علی قلوبکم غلفا وقلوبکم فی اکنة مما ندعوکم الیه وفی آذانکم وقرا
واصبحتم الیوم مسلمین فقالوا یا رسول الله کذبنا بالامس لو کان کذلک ما اهتدینا ابدا ولکن الله الصادق والعباد الکاذبون علیه
وهو الغنی ونحن الفقراء الیه عن ابی بکر الصدیق فی قوله اِنَّ الَّذِیْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا قال الاستقامة الا یشرکوا بالله
شیئا وعن ابی بکر الصدیق انه قال ما تقولون فی هاتین الآیتین اِنَّ الَّذِیْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا و الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ
یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ فقالوا الَّذِیْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ عملوا بها واستقاموا علی امره فلم یذنبوا وَلَمْ یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ لم یذنبوا قال
لقد حملتموها علی امر شدید الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ یقول لشرک وَالَّذِیْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا فلم یرجعوا الی
عبادة الاوثان وعن عمر بن الخطاب ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا قال استقاموا بطاعته ولم یروغوا روغان الثعلب
عن عمر بن الخطاب قال لو اطقت الاذان مع الخلافة لاذنت عن عمر بن الخطاب قال ان هذا القرآن کلام الله فضعوه علی مواضعه
ولا تتبعوا فیه اهواءکم عن ابن عباس فی قوله اَفَمَنْ یُّلْقٰی فِی النَّارِ خَیْرٌ قال ابو جهل بن هشام اَمْ مَّنْ یَّاْتِیْٓ اٰمِنًا یَّوْمَ الْقِیٰمَةِ ابو بکر الصدیق
عن بشیر بن تمیم قال نزلت هذه الآیة فی ابی جهل وعمار بن یاسر افمن یلقی فی النار خیر ابو جهل ام من یاتی آمنا یوم القیمة عمار

از سورهٔ شوری

عن عکرمة مثله عن ابن عباس فی قوله اعملوا ما شئتم قال هذا لاهل بدر خاصة وعن ابراهیم النخعی قال ذکر ان الله [illegible] اهل
بدر فقیل اعملوا ما شئتم قال الله تعالی فما اوتیتم من شیء فمتاع الحیوة الدنیا وما عند الله خیر و ابقی للذین
آمنوا و علی ربهم یتوکلون ۝ والذین یجتنبون کبائر الاثم والفواحش و اذا ما غضبوا هم یغفرون ۝ والذین
استجابوا لربهم واقاموا الصلوة وامرهم شوری بینهم ومما رزقناهم ینفقون ۝ والذین اذا اصابهم البغی
هم ینتصرون ۝ وجزاء سیئة سیئة مثلها فمن عفا و اصلح فاجره علی الله انه لا یحب الظالمین ۝ و
لمن انتصر بعد ظلمه فاولئک ما علیهم من سبیل ۝ انما السبیل علی الذین یظلمون الناس و یبغون
فی الارض بغیر الحق اولئک لهم عذاب الیم ۝ و لمن صبر و غفر ان ذلک لمن عزم الامور ۝ [illegible]
عفی عنه درین آیات تعریض است بحال صحابه کرام خصوصا خلفا [illegible] الاحزاب [illegible] دقایق فهم قرآن [illegible]
این مقدمه را بخاطر مستحضر باید داشت که تعریض [illegible] معینه حاصل [illegible] باآنکه لفظ عام [illegible] عامه تخصیص از میان
افراد آن مفهوم عام مشهور باشد بوصفی چند انکه اول نظر [illegible] باید دانست که وصف آمنوا و علی ربهم
یتوکلون از اوصاف مشهوره مهاجرین اولین است زیرا که در وقت غربت اسلام ایشان از مالوفات قوم خود گذشتند و از عشایر خود
بریدند محض برای ایمان بعد از آن هجرت کردند و ترک [illegible] هریک برای خود آماده [illegible] شدند و در مهالک و مشاق
تن در دادند بمجرد اعتماد بر وعدهٔ الهی و بصفت توکل بر خبر رب العزت تبارک و تعالی و وصف والذین یجتنبون کبائر
الاثم والفواحش و اذا ما غضبوا هم یغفرون از اوصاف صالحین [illegible] از انصار والذین اتبعوهم باحسان زیرا که معنی
تهذیب آن است که قوة بهیمیه زیر حکم عقل مطمئن شود و بغی نکند یجتنبون کبائر الاثم والفواحش اشاره بآن است و قوه سبعیه
تحت فرمان عقل رام گردد و اذا ما غضبوا هم یغفرون رمز است بدان و کلمه والذین استجابوا لربهم تعریض است بصدیق
اکبر زیرا که اشهر اوصاف او آن بود که دعوة الحق را اول مرتبه شنیده و بقوه تصدیق و کمال یقین تلقی نموده و در اقامت صلوة
پایه بلند پیدا کرد تا آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم او را از میان صحابه بامامت صلوة برگزید و کلمه امرهم شوری بینهم اشاره است
بفاروق اعظم زیرا که اشهر اوصاف او آن بود که در زمان خلافت او جمیع امور بمشورهٔ علمای صحابه نافذ میشد و معظم اجماعیات ملت
اسلامیه همان است که اجماع و اتفاق بران بتدبیر فاروق اعظم و برای او واقع شد و کلمه ومما رزقناهم ینفقون کنایه است
بحال ذی النورین زیرا که اشهر اوصاف او در اسلام کثرت انفاق است فی سبیل الله و بهمین انفاقات ببشارات عظیمه فایز گشت و
بدرجات عالیات ترقی یافت و کلمه والذین اذا اصابهم البغی هم ینتصرون منطبق است بر علی مرتضی زیرا که در ایام خلافت او امری که
واقع شد و وی بآن متفرد بود قتال بغاة است و قوله تعالی وجزاء سیئة الی فاولئک ما علیهم من سبیل حاصل معنی آن تجویز انتقام است
و تفضیل عفو و اصلاح و صفتی که حسن مجتبی مخصوص است بآن و لسان نبوت در استحسان آن وصف از وی باین کلمه نطق فرموده ولدی هذا
سید و سیصلح الله به بین فئتین عظیمتین من المسلمین امر صلح است و رفع نزاع و لفظ اصلح (فمن عفا و اصلح) دلالت میکند بر وجود اتفاق مسلمین و ارتفاع
تفرقه از میان ایشان و این اشاره است بخلافت معویة بن ابی سفیان انما السبیل علی الذین یظلمون اشاره است بجوانان بنی امیه
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در باب ایشان فرموده هلاک امتی علی ایدی غلمة من قریش و لمن صبر و غفر اشاره است بحسین [illegible]

احبار که رئیس ایشان امام علی بن الحسین الملقب بزین العباد ست رضی الله عنه وعن آبائه الکرام که ادراک آن زمان کردند وبر عایت
حدیث آنحضرت صلی الله علیه وسلم که از سل سیف بر خلیفه وقت نهی فرموده ساکت شدند و تن زدند باوجود کراهیت آن افعال واطوار
والله اعلم بحقایق کتابه عن ابی هریرة ان رجلاً شتم ابابکر والنبی صلی الله علیه وسلم جالس فجعل النبی صلی الله علیه وسلم یتعجب ویتبسم
فلما اکثر رد علیه بعض قوله فغضب النبی صلی الله علیه وسلم وقام فلحقه ابوبکر فقال یارسول الله کان یشتمنی وانت جالس فلما رددت علیه
بعض قوله غضبت وقمت قال انه کان معک ملک یرد عنک فلما رددت علیه بعض قوله وقع الشیطان فلم اکن لاقعد مع الشیطان ثم قال
یا ابابکر ثلاث کلهن حق ما من عبد ظلم بمظلمة فیغضی عنها لله الا اعزه الله بها نصرة وما فتح رجل باب عطیة یرید بها صلة الا زاده الله
بها کثرة وما فتح رجل باب مسئلة یرید بها کثرة الا زاده الله بها قلة عن قیلان بن انس قال ابتاع ابوبکر جاریة اعجمیة من رجل قد
کان اصابها فحملت له فارا د ابوبکر ان یطأها فابت علیه واخبرت انها حامل فرفع ذلک الی النبی صلی الله فقال النبی صلی الله علیه وسلم انها حفظت علیه
فحفظ الله لها ان احدکم اذا تشجع ذلک المتشجع فلیس بالخیار علی الله فردها الی صاحبها الذی باعها قال الله تعالی فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ
بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ۝ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ۝ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ
إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ۝ یعنی اگر نقل کنیم ترا از دنیا برفیق اعلی
قبل از انجاز وعده فتح چه باک پس هر آینه ما انتقام کشنده ایم از اصناف کفار واگر بنمائیم ترا آنچه وعده میدهیم دور نیست پس هر آینه
ما بر ایشان توانائیم پس چنگ محکم کن بآنچه وحی فرستادیم بسوی تو هر آینه تو بر راه راستی وهر آینه آن وحی فرستادن شرف ست ترا
وقوم ترا ونزدیک ست که از آن سوال کرده خواهند شد باگوئیم معنی چنین ست وهر آینه قرآن پند ست ترا وقوم ترا الی آخره باز
تفسیر گوید بظاهر تردید کرده شد در آنکه خدای تعالی پیغامبر خود را پیش از انجاز موعود از عالم دنیا بردارد وجود منتصب تقام
شوکه مضمون وعده ست یا بحضور او بنماید آنچه وعده میدهد و در هر دو صورت تشویش را اینجا طریق راه نباید داد زیرا که تو بر راه راستی
آنچه میفرمائی راست ست و آنچه وعده میدهی بعدنی ست و در علم خدای تعالی تردید نیست پس مراد توزیع ست که بعض موعود
بحضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم بانجاز رسد وبعض آن بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم بظهور آید واز احادیث متواتره که شک را در آن
راه نیست ثابت شد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم از ابتدای بعثت تا آخر حیات وعده فتح عجم وروم میداد وجهره میفرمود که خدای تعالی
دین خود را بر اهل مدر و وبر غالب خواهد ساخت بذل ذلیل و عز عزیز چون این صورت در عهد مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم ظهور نیافت
لازم شد که بعد انتقال وی صلی الله علیه وسلم برفیق اعلی بر دست بعض نواب آن جناب واقع شود و وقوع آن متمم مراد حق شد
از بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و این یکی از لوازم خلافت خاصه ست حالا در فکر آن باید افتاد که آن معانی بر دست کدام یکی
ظاهر شد و اوست خلیفه خاص و معنی لذکر لک و لقومک بر یک تاویل آن ست که جماعه از قریش این شرف ظاهر و باطن در نیابت
و به نیابت آنحضرت صلی الله علیه وسلم رؤسا رعالم شوند و احراز فضیلت اعلاء کلمة الله نمایند عن محمد بن عثمان المخزومی ان قریشا
قالت قیضوا لکل رجل من اصحاب محمد رجلاً یاخذه فقیضوا لابی بکر طلحة بن عبید الله فاتاه وهو فی القوم فقال ابوبکر الی ما تدعونی قال
ادعوک الی عبادة اللات والعزی قال ابوبکر وما اللات قال ربنا قال وما العزی قال بنات الله فقال ابوبکر فمن امهم فسکت طلحة
فلم یجبه فقال طلحة لاصحابه اجیبوا الرجل فسکت القوم فقال طلحة قم یا ابابکر اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله فانزل الله

ومن یعش عن ذکر الرحمن نقیض له شیطانا تا الآیة عن عبد الرحمن بن مسعود العبدی قال قرأ علی بن ابی طالب هذه الآیة فاما نذهبن
بک فانا منهم منتقمون قال قد ذهب نبیه علیه السلام وبقیت نقمته فی عدوه عن مجاهد فی قوله وانه لذکر لک ولقومک قال یقال
ممن هذا الرجل فیقال من العرب فیقال من ای العرب فیقال من قریش فیقال من ای قریش فیقال من بنی هاشم وعن علی وابن
عباس قالا کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یعرض نفسه علی القبائل بمکة ویعدهم الظهور فاذا قالوا لمن الملک بعدک امسک
فلم یجبهم بشیء لانه لم یؤمر فی ذلک بشیء حتی نزلت وانه لذکر لک ولقومک فکان بعد اذا سئل قال لقریش فلا یجیبوه حتی قبلته
الانصار علی ذلک وعن عدی بن حاتم قال کنت قاعدا عند رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال الا ان الله علم ما فی قلبی
من حبی لقومی فبشرنی فیهم فقال وانه لذکر لک ولقومک وسوف تسئلون فجعل الذکر والشرف لقومی فی کتابه ثم قال وانذر
عشیرتک الاقربین واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین یعنی قومی فالحمد لله الذی جعل الصدیق من قومی والشهید من قومی
والائمة من قومی ان الله قلب العباد ظهرا وبطنا فکان خیر العرب قریشا وهی الشجرة المبارکة التی قال الله فی کتابه ومثل کلمة طیبة کشجرة
طیبة یعنی قریشا اصلها ثابت یقول اصلها کرم وفرعها فی السماء یقول الشرف الذی شرفهم الله بالاسلام الذی هداهم له
وجعلهم اهله ثم انزل فیهم سورة من کتاب الله محکمة لایلاف قریش الی آخرها قال عدی بن حاتم ما رأیت رسول الله صلی الله
علیه وسلم ذکر عنده قریش بخیر قط الا سره حتی یستبین ذلک السرور للناس کلهم فی وجهه وکان کثیرا ما یتلو هذه الآیة وانه
لذکر لک ولقومک وسوف تسئلون عن القاسم بن محمد عن ابی بکر او عن عمه عن جده ابی بکر الصدیق عن النبی صلی الله علیه وسلم
قال ینزل الله الی السماء الدنیا لیلة النصف من شعبان فیغفر لکل شیء الا رجل مشرک او فی قلبه شحناء عن قتادة عن ابی
حرب بن ابی الاسود الدولی قال رفع الی عمر امرأة ولدت لستة اشهر فسأل عنها اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فقال علی
لا رجم علیها الا تری انه یقول وحمله وفصاله ثلثون شهرا وقال وفصاله فی عامین وکان الحمل ههنا ستة اشهر فترکها عمر
قال ثم بلغنا انها ولدت آخر لستة اشهر وعن نافع بن جبیر ان ابن عباس اخبره قال انی لصاحب المرأة التی اتی بها عمر وضعت
لستة اشهر فانکر الناس ذلک فقلت لعمر کیف تظلم قال کیف قلت اقرأ وحمله وفصاله ثلثون شهرا والوالدات یرضعن اولادهن
حولین کاملین قلت کم الحول قال سنة قلت کم السنة قال اثنا عشر شهرا قلت فاربعة وعشرون شهرا حولان کاملان ویؤخر الله
من الحمل ما شاء ویقدم قال فاستراح عمر الی قولی وعن ابی عبیدة مولی عبد الرحمن بن عوف قال رفعت امرأة الی عثمان
ولدت لستة اشهر فقال عثمان قد رفعت الی امرأة ما اراها الا جاءت بشر فقال ابن عباس اذا کملت الرضاعة کان الحمل
ستة اشهر وقرأ وحمله وفصاله ثلثون شهرا فدرأ عثمان عنها وعن ابن عباس انه کان یقول اذا ولدت المرأة لتسعة اشهر
کفاه من الرضاع احد وعشرون شهرا واذا ولدت لسبعة اشهر کفاه من الرضاع ثلثة وعشرون شهرا واذا وضعت لستة اشهر
فحولین کاملین لان الله یقول وحمله وفصاله ثلثون شهرا عن ابن عباس قال انزلت هذه الآیة فی ابی بکر الصدیق حتی اذا بلغ
اشده وبلغ اربعین سنة قال رب اوزعنی الآیة فاستجاب الله له فاسلم والداه جمیعا واخوانه وولده کلهم ونزلت
فیه فاما من اعطی واتقی الی آخر السورة عن مجاهد قال دعا ابو بکر عمر رضی الله عنهما فقال له انی موصیک بوصیة ان تحفظها ان لله
فی اللیل حقا لا یقبله بالنهار وحقا بالنهار لا یقبله باللیل انه لیس لاحد نافلة حتی یؤدی الفریضة انه انما ثقلت موازین من ثقلت

از سورۂ احقاف

موازينه يوم القيمة باتباعهم الحق في الدنيا وثقل ذلك وحق لميزان لا يوضع فيه الا الحق ان يثقل وخفت موازين من خفت
موازينه يوم القيامة لاتباعهم الباطل في الدنيا وخفته عليهم وحق لميزان لا يوضع فيه الا الباطل ان يخف الم تران الله
ذكر اهل الجنة بأحسن اعمالهم فيقول القائل اين يبلغ عملك من عمل هؤلاء وذلك ان الله تعالى تجاوز عن سوء اعمالهم وان الله تعالى
ذكر اهل النار بأسوء اعمالهم حتى يقول القائل انا خير عملا من هؤلاء وذلك بان الله رد عليهم احسن اعمالهم الم تران الله انزل آية الشدة
عند آية الرجاء وآية الرجاء عند آية الشدة ليكون المؤمن راغبا راهبا لئلا يلقي بيده الى التهلكة ولا يتمنى على الله امنية يتمنى فيها غير الحق وعن
ابن عمر ان عمر رأى في يد جابر بن عبد الله درهما فقال ما هذا الدرهم قال اريد ان اشتري لاهلي به لحما قرموا اليه فقال اكلما اشتهيتم شيئا
اشتريتموه اين تذهب عنكم هذه الآية اذهبتم طيباتكم في حيوتكم الدنيا واستمتعتم بها وعن سالم بن عبد الله بن عمر ان عمر
كان يقول والله ما نعني بلذات العيش ان نامر بصغار المعزى فتسمط ونامر بلباب الحنطة فيخبز لنا ونامر بالزبيب فينبذ لنا في الاسعان
حتى اذا صار مثل عين اليعقوب اكلنا هذا وشربنا هذا ولكنا نريد ان نستبقي طيباتنا لانا سمعنا الله يقول اذهبتم
طيباتكم في حيوتكم الدنيا الآية وعن قتادة اذهبتم طيباتكم في حيوتكم الدنيا واستمتعتم بها قال تعلمون ان اقواما يسترون حسناتهم
في الدنيا استيفار رجل طيباته ان استطاع ولا حول ولا قوة الا بالله قال وذكر لنا ان عمر بن الخطاب كان يقول لو شئت
لكنت اطيبكم طعاما والينكم لباسا ولكني استبقي طيباتي وذكر لنا ان عمر بن الخطاب لما قدم الشام صنع له طعام لم ير قبله مثله
قال هذا لنا فما لفقراء المسلمين الذين ماتوا وهم لا يشبعون من خبز الشعير فقال خالد بن الوليد لهم الجنة فاغرورقت عينا
عمر فقال لئن كان حظنا من هذا الحطام وذهبوا بالجنة لقد بانوا بونا بعيدا عن جابر بن عبد الله قال رأى عمر وانا متعلق
لحما فقال يا جابر ما هذا قلت لحم اشتريته بدرهم لنسوة عندي قرمن اليه فقال اما يشتهي احدكم شيئا الا صنعه اما يجد احدكم
ان يطوي بطنه لجاره وابن عمه اين تذهب هذه الآية اذهبتم طيباتكم في حيوتكم الدنيا قال فما انفلتت منه حتى
كدت ان لا انفلت وعن حميد بن هلال قال كان حفص يكثر غشيان امير المؤمنين عمر رضي الله عنه وكان اذا قرب
طعامه اتقاه فقال له عمر ما لك ولطعامنا فقال يا امير المؤمنين ان اهلي يصنعون لي طعاما هو الين من طعامك فاختار
طعامهم على طعامك فقال ثكلتك امك اما ترى انني لو شئت امرت بشاة فتية سمينة فالقي عنها شعرها ثم امرت بدقيق
فينخل في خرقة فجعل خبزا مرققا وامرت بصاع من زبيب فجعل في سعن حتى يكون كدم الغزال فقال حفص اني اراك تعرف
لين الطعام فقال عمر ثكلتك امك والذي نفسي بيده لولا كراهية ان ينقص من حسناتي يوم القيمة لاشركتكم في لين طعامكم
وعن الحسن قال قدم وفد اهل البصرة على عمر مع ابي موسى فكان له كل يوم خبز يلت فربما وافقناها مادومة بلبن وربما
وافقنا القدائد اليابسة قد دقت ثم اغلي بها وربما وافقنا اللحم الغريض وهو قليل قال وقال لنا عمر اني والله لقد
ارى تعذيركم وكراهيتكم طعامي انا والله لو شئت لكنت اطيبكم طعاما وارفقكم عيشا اما والله ما اجهل عن كراكر واسنمة
وعن صلاء وصناب وصلائق ولكن وجدت الله عير قوما بامر فعلوه فقال اذهبتم طيباتكم في حيوتكم الدنيا واستمتعتم بها
فقير گوید عفى عنه خدای تعالی سورۂ قتال نازل فرمود برای تمیز مؤمنین حقا از کفار و منافقین اینجا باسالیب متنوعه در میان
فریق سعداء و آن دو فریق اشقیا تباین منازل و تباعد مراتب ذکر میفرماید در اقوال و افعال و آل و در ضمن این مبحث اشا

بلوازم خلافت خاصه و اضداد آن مذکور میشود و تلویح نموده می آید بآنکه این هر دو فریق در زمان مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود بودند و هر چند عموم آیات شامل هر مؤمن و منافق است تعریض کرده شد بحال حاضرین این فریقین قوله الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا و قوله وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ دلالت میکند بر وجود هر دو طائفه قوله يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ چون وجود نصر و ثبات قدم در حق قومی دیدیم ظن قوی بهم رسید که تنصروا الله در ایشان متحقق بود و ثواب إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا الآية برای ایشان مترتب چون در مقابله قریتک التی اخرجتک و زین له سوء عمله گفته شد أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ معلوم گشت که مهاجرین و انصار حاضرین مراد اند و مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ثواب ایشانست و نیز درین آیات اشاره واقع است بآنکه ضد خلافت راشده که منافقین و فاسقین را میباشد آن است که فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ و بطریق مفهوم مخالف پی توان برد بآنکه خلافت راشده آن است که مفضی شد باصلاح فی الارض و وصل ارحام و هر چیزی را در محل خود نگاه داشتن و هو المقصود و عن ابی بکر الصدیق عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال علیکم بلا اله الا الله والاستغفار فاکثروا منهما فان ابلیس قال اهلکت الناس بالذنوب واهلکونی بلا اله الا الله والاستغفار فلما رأیت ذلک اهلکتهم بالاهواء وهم یحسبون انهم مهتدون و عن یحیی بن طلحة بن عبید الله قال رأی عمر طلحة حزینا فقال له مالک قال انی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انی لاعلم کلمة لا یقولها عبد عند موته الا نفس الله عنه کربته و اشرق لونه و اتی ما یسره وما منعنی ان اسأله عنها الا القدرة علیه حتی مات فقال عمر انی اعلمها قال لا نعلم کلمة هی اعظم من کلمة امر بها عمه لا اله الا الله قال فهی والله و عن عثمان بن عفان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من مات وهو یعلم ان لا اله الا الله دخل الجنة و عن بریدة قال کنت جالسا عند عمر اذ سمع صائحا فقال یا یرفا انظر ما هذا الصوت فنظر ثم جاء فقال جاریة من قریش تباع امها فقال عمر ادع المهاجرین والانصار فلم یکن الا ساعة حتی امتلأ الدار والحجرة فحمد الله واثنی علیه قال اما بعد فهل تعلمونه کان فیما جاء به محمد صلی الله علیه وسلم القطیعة قالوا لا قال فانها قد اصبحت فیکم فاشیة ثم قرأ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ثم قال وای قطیعة اقطع من ان تباع ام امرء فیکم و قد اوسع الله لکم قالوا فاصنع ما بدا لک فکتب فی الآفاق ان لا تباع ام حر فانها قطیعة رحم وانه لا یحل عن عروة قال تلا رسول الله صلی الله علیه وسلم یوما أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا فقال شاب من اهل الیمن بل علیها اقفالها حتی یکون الله یفتحها او یفرجها فقال النبی صلی الله علیه وسلم صدقت فما زال الشاب فی نفس عمر حتی ولی فاستعان به و عن سهل بن سعد قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم افلا یتدبرون القرآن ام علی قلوب اقفالها فقال شاب عند النبی صلی الله علیه وسلم بلی والله علیها اقفالها حتی یکون الله هو الذی یفکها فلما ولی عمر سال عن ذلک الشاب لیستعمله فقیل قد مات خدای تعالی در سورهٔ فتح دلائل باهره بر فضل اهل حدیبیه که خلفا از آنجا اند ذکر میفرماید از آنجمله هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ الآية و از آنجمله إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ الآية و از آنجمله قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ الآية که دلالت میکند بر وجود داعی بسوی جهاد در زمان مستقبل و ترتب اجر جمیل بر اطاعت آن داعی و عذاب الیم بر عصیان آن و هی از لوازم خلافت خاصه است و این علامت متحقق نشد الا در حق خلفای ثلثه اعظم الله اجورهم و این بحث مفصلا در فصل سیوم تحریر گشت و از آنجمله بیعة

محمد رسول الله والذين معه اشداء على الكفار رحماء بينهم الآية واين صفات مرضيه از لوازم خلافت خاصه است وازان جمله
مى فرمايد كزرع اخرج شطأه الآية چون حالات مثل بر حالات ممثل له منطبق سازيم احوالى بر لوح خاطر منتقش ميشود كه در خلفاى
معانى ظاهر وهويدا است عن عمر بن الخطاب قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر فسألته عن شيء ثلاث مرات فلم يرد
على فقلت لنفسي ثكلتك امك يا ابن الخطاب نزرت رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث مرات فلم يرد عليك فحركت بعيري ثم
تقدمت امام الناس وخشيت ان ينزل في القرآن فما نشبت ان سمعت صارخا يصرخ بي فرجعت وانا اظن انه نزل في شيء فقال
النبي صلى الله عليه وسلم لقد انزلت على الليلة سورة هي احب الي من الدنيا وما فيها انا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك الله
ما تقدم من ذنبك وما تأخر عن ابراهيم بن محمد بن المنتشر عن ابيه عن جده قال كانت بيعة النبي صلى الله عليه وسلم حين انزل عليه ان الذين
يبايعونك انما يبايعون الله الآية فكانت بيعة النبي صلى الله عليه وسلم التي بايع عليها الناس البيعة لله والطاعة للحق و
كانت بيعة ابي بكر بايعوني ما اطعت الله فاذا عصيته فلا طاعة لي وكانت بيعة عمر بن الخطاب البيعة لله والطاعة للحق وكانت
بيعة عثمان البيعة لله والطاعة للحق قوله اولي بأس شديد قال الحسن هم فارس والروم وعن مجاهد في الآية قال اعراب فارس
واكراد العجم عن ابن جريج في قوله قل للمخلفين من الاعراب ستدعون الى قوم قال عمر بن الخطاب دعا اعراب المدينة جهينة ومزينة
الذين كان النبي صلى الله عليه وسلم دعاهم الى خروجه الى مكة دعاهم عمر بن الخطاب الى قتال فارس قال فان تطيعوا اذا دعاكم عمر
تكن توبة لتخلفكم عن النبي صلى الله عليه وسلم ويؤتكم الله اجرا حسنا وان تتولوا اذا دعاكم عمر كما توليتم من قبل اذ دعاكم
النبي صلى الله عليه وسلم يعذبكم عذابا اليما عن ابن عباس ستدعون الى قوم اولي بأس شديد قال فارس والروم عن سلمة
بن الاكوع قال بينا نحن قائلون اذ نادى منادي رسول الله صلى الله عليه وسلم ايها الناس البيعة نزل روح القدس فثرنا
الى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو تحت شجرة فبايعناه فذلك قول الله تعالى لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت
الشجرة فبايع لعثمان احدى يديه على الاخرى فقال الناس هنيئا لابن عفان يطوف بالبيت ونحن ههنا فقال رسول الله صلى الله
عليه وسلم لو مكث كذا وكذا سنة ما طاف حتى اطوف عن نافع قال بلغ عمر بن الخطاب ان ناسا يأتون الشجرة التي بويع تحتها فامر بها
فقطعت وعن جابر بن عبد الله قال كنا يوم الحديبية الفا واربعمائة فقال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم انتم خير اهل الارض
عن عروة قال لما نزل النبي صلى الله عليه وسلم الحديبية فزعت قريش لنزوله عليهم فاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يبعث
اليهم رجلا من اصحابه فدعا عمر بن الخطاب ليبعثه اليهم فقال يا رسول الله اني لا آمن وليس بمكة احد من بني كعب يغضب لي ان اوذيت
فارسل عثمان بن عفان فان عشيرته بها وانه يبلغ لك ما اردت فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عثمان فارسله الى قريش
وقال اخبرهم انا لم نأت لقتال وانما جئنا عمارا وادعهم الى الاسلام وامره ان يأتي رجالا بمكة مؤمنين ونساء مؤمنات فيدخل
عليهم ويبشرهم بالفتح ويخبرهم ان الله وشيكا ان يظهر دينه بمكة حتى لا يستخفى فيها بالايمان فانطلق عثمان الى قريش فاخبرهم
فارتهنه المشركون ودعا رسول الله صلى الله عليه وسلم الى البيعة ونادى منادي رسول الله صلى الله عليه وسلم الا ان روح
القدس قد نزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فامره بالبيعة فاخرجوا على اسم الله فبايعوه فثار المسلمون الى رسول الله صلى الله
عليه وسلم وهو تحت الشجرة فبايعوه على ان لا يفروا ابدا فرعبهم الله فارسلوا من كانوا ارتهنوا من المسلمين ودعوا الى الموادعة والصلح

وعن جابر قال كنا يوم الحديبية الفًا واربع مائة فبايعناه وعمر آخذ بيده تحت الشجرة وهي سمرة وقال بايعنا على ان لا نفر ولم نبايعه على الموت وعن انس قال لما امر رسول الله صلى الله عليه وسلم ببيعة الرضوان كان عثمان بن عفان رسول رسول الله صلى الله عليه وسلم الى اهل مكة فبايع الناس فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم ان عثمان في حاجة الله وحاجة رسوله فضرب باحدى يديه على الاخرى فكانت يد رسول الله صلى الله عليه وسلم لعثمان خيرًا من ايديهم لانفسهم عن جابر ومسلم عن ام مبشر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يدخل النار احد ممن بايع تحت الشجرة عن ابي امامة الباهلي قال لما نزلت لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة قلت يا رسول الله انا ممن بايعك تحت الشجرة قال يا ابا امامة انت مني وانا منك عن عكرمة واثابهم فتحًا قريبًا قال خيبر حيث رجعوا من صلح الحديبية عن مجاهد وعدكم الله مغانم كثيرة تاخذونها قال المغانم الكثيرة التي وعدوا ما ياخذ حتى اليوم فعجل لكم هذه قال عجلت لهم خيبر عن ابن عباس وعدكم الله مغانم كثيرة تاخذونها فعجل لكم هذه يعني الفتح وعن ابن عباس وعدكم الله مغانم كثيرة تاخذونها فعجل لكم هذه يعني خيبر وكف ايدي الناس عنكم يعني اهل مكة ان يستحلوا حرم الله او يستحل بكم وانتم حرم ولتكون آية للمؤمنين قال سنة لمن بعدكم عن مروان والمسور بن مخرمة قالا انصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم عام الحديبية فنزلت عليه سورة الفتح فيما بين مكة والمدينة فاعطاه الله فيها خيبر وعدكم الله مغانم كثيرة تاخذونها فعجل لكم هذه خيبر فقدم النبي صلى الله عليه وسلم في ذي الحجة فاقام بها حتى سار الى خيبر في المحرم فنزل رسول الله صلى الله عليه وسلم بالرجيع واد بين غطفان وخيبر فتخوف ان يمدهم غطفان فبات به حتى اصبح فغدا عليهم وعن قتادة فعجل لكم هذه قال هي خيبر وكف ايدي الناس عنكم قال عن بيضتهم وعن عيالهم بالمدينة حين ساروا من المدينة الى خيبر وعن عطية فعجل لكم هذه قال فتح خيبر وعن ابن جريج في قوله وكف ايدي الناس عنكم قال اجتمع الحليفان اسد وغطفان عليهم عيينة بن حصن معه مالك بن عوف بن النضر ابو النضر واهل خيبر على بير معونة فالقى الله في قلوبهم الرعب فانهزموا ولم يلقوا النبي صلى الله عليه وسلم وفي قوله ولو قاتلكم الذين كفروا اسد وغطفان لولوا الادبار حتى لا تجد لسنة الله تبديلا يقول سنة الله في الذين خلوا من قبل ان لا يقاتل احد نبيه الا اخذه الله فقتله او رعبه فانهزم ولم يسمع به عدو الا انهزموا او استسلموا وعن ابن عباس واخرى لم تقدروا عليها قال هذه الفتوح التي تفتح الى اليوم عن ابي الاسود الديلمي ان الزبير بن العوام لما قدم البصرة دخل بيت المال فاذا هو بصفراء وبيضاء فقال يقول الله وعدكم الله مغانم كثيرة تاخذونها فعجل لكم هذه واخرى لم تقدروا عليها قد احاط الله بها فقال هذا لنا عن علي وابن عباس قالا في قوله تعالى وعدكم الله مغانم كثيرة فتوح من لدن خيبر تلونها وتغنمون ما فيها فعجل لكم هذه من ذلك خيبر وكف ايدي الناس قريش عنكم بالصلح يوم الحديبية ولتكون آية للمؤمنين شاهدًا على ما بعدها دليلا على انجازها واخرى لم تقدروا عليها علمه وفتحها افتتحها عليكم فارس والروم قد احاط الله بها قضى الله بها انها لكم وعن عبد الرحمن بن ابي ليلى واخرى لم تقدروا عليها قال فارس والروم وعن عطية واخرى لم تقدروا عليها قال فتح فارس عن سهل بن حنيف انه قال يوم صفين اتهموا انفسكم فلقد رأيتنا يوم الحديبية يعني الصلح الذي كان بين النبي صلى الله عليه وسلم وبين المشركين ولو نرى قتالا لقاتلنا فجاء عمر الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله السنا على الحق وهم على الباطل فقال بلى قال اليس قتلانا في الجنة وقتلاهم في النار قال بلى قال ففيم نعطي الدنية في ديننا ونرجع ولما يحكم الله بيننا وبينهم فقال يا ابن الخطاب اني رسول الله ولن يضيعني الله ابدًا فرجع متغيظا فلم يصبر حتى جاء ابا بكر

٥٨ يعني اليمين وهم لم يفروا يوم فتح الطائف ١٢

٥٩ اي الى وقت لم اخذ بيعة تحت شجرة سمرة وسمي بها لنزول القرآن فيها قال الله تعالى كما قال لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة ١٢

فقال یا ابا بکر الَسنا علی الحق وہم اہل الباطل قال بلٰے قال الیس قتلانا فی الجنۃ وقتلاہم فی النار قال بلٰے قال ففیم نعطی الدنیۃ فی
دیننا قال یا ابن الخطاب انہ رسول اللہ ولن یضیعہ اللہ ابدًا فنزلت سورۃ الفتح فارسل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی عمر
فاقرأہ ایاہا قال یا رسول اللہ افتح ہو قال نعم عن ابی ادریس عن ابی بن کعب انہ کان یقرأ اذ جعل الذین کفروا فی قلوبہم الحمیۃ
حمیۃ الجاہلیۃ ولو حمیتم کما حموا لفسد المسجد الحرام فانزل اللہ سکینتہ علی رسولہ فبلغ ذلک عمر فاشتد علیہ فبعث الیہ فدخل
فدعا ناسًا من اصحابہ فیہم زید بن ثابت فقال من یقرأ منکم سورۃ الفتح فقرأ زید علی قراءتنا الیوم فغلظ لہ عمر فقال ابی أاتکلم
قال تکلم فقال لقد علمت انی کنت ادخل علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ویقرئنی وانت بالباب فان احببت ان اقرئ الناس
علی ما اقرأنی اقرأت والا لم اقرئ حرفًا ما حییت قال بل اقرئ الناس عن حمران ان عثمان قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول
انی لاعلم کلمۃ لا یقولہا عبد حقًا من قلبہ الا حرّم علی النار فقال عمر بن الخطاب انا احدثکم ما ہی کلمۃ الاخلاص التی الزمہا اللہ محمدًا
واصحابہ وہی کلمۃ التقوی التی الاص علیہا نبی اللہ عمہ ابا طالب عند الموت شہادۃ ان لا الہ الا اللہ عن عائشۃ قالت لما اصیب سعد بن
معاذ فحضرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابو بکر وعمر فوالذی نفس محمد بیدہ انی لاعرف بکاء ابی بکر من بکاء عمر وانا فی حجرتی وکانوا
کما قال رحماء بینہم قیل فکیف کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع فقالت کانت عینہ لا تدمع علی احد ولکنہ کان اذا وجد
فانما ہو آخذ بلحیتہ عن ابن عباس ذلک مثلہم فی التوراۃ یعنی نعتہم مکتوب فی التوراۃ والانجیل قبل ان یخلق اللہ السموات والارض عن
عمار مولی بنی ہاشم قال سألت ابا ہریرۃ عن القدر قال اکتف منہ بآخر سورۃ الفتح محمد رسول اللہ والذین معہ الی آخرہا یعنی
ان اللہ نعتہم قبل ان یخلقہم عن ابن عباس فی قولہ کزرع قال اصل الزرع عبد المطلب اخرج شطأہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم فآزرہ
بابی بکر فاستغلظ بعمر فاستوی بعثمان علی سوقہ لیغیظ بہم الکفار بعلی وعن ابن عباس محمد رسول اللہ والذین معہ ابو بکر
اشداء علی الکفار عمر رحماء بینہم عثمان تراہم رکعًا سجدًا علی یبتغون فضلًا من اللہ ورضوانًا طلحۃ والزبیر سیماہم فی وجوہہم من
اثر السجود عبد الرحمن بن عوف وسعد بن ابی وقاص وابو عبیدۃ بن الجراح ومثلہم فی الانجیل کزرع اخرج شطأہ فآزرہ بابی
بکر فاستغلظ بعمر فاستوی علی سوقہ لعثمان یعجب الزراع لیغیظ بہم الکفار بعلی وعد اللہ الذین آمنوا وعملوا الصالحات
جمیع صحابہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم خدا تعالی در سورۂ حجرات اولا باہرہ بر فضل خلفا ذکر میفرماید از انجملہ ان الذین
یغضون اصواتہم عند رسول اللہ اولٰئک الذین امتحن اللہ قلوبہم للتقوی لہم مغفرۃ واجر عظیم
و شیخین سبب ورود آیہ و مصداق آن بودہ اند بنقل مستفیض از انجملہ انما المؤمنون الذین آمنوا باللہ الآیۃ در مقابلہ
اعراب در قول ایشان آمنا عن عبد اللہ بن الزبیر قال قدم رکب من بنی تمیم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ابو بکر
امّر القعقاع بن معبد قال عمر بل امّر الاقرع بن حابس فقال ابو بکر ما اردت الا خلافی فقال عمر ما اردت خلافک فتماریا
حتی ارتفعت اصواتہما فانزل اللہ یا ایہا الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی اللہ ورسولہ حتی انقضت الآیۃ عن ابن ابی ملیکۃ
قال کاد الخیران ان یہلکا ابو بکر وعمر رفعا اصواتہما عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم حین قدم علیہ رکب بنی تمیم فاشار احدہما
بالاقرع بن حابس واشار الآخر برجل فقال ابو بکر لعمر ما اردت الا خلافی قال ما اردت خلافک فارتفعت اصواتہما فی ذلک
فانزل اللہ یا ایہا الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الآیۃ قال ابن الزبیر فما کان عمر یسمع رسول اللہ صلی اللہ

عليه وسلم بعد هذه الآية حتى يستفهمه عن ابي بكر الصديق قال لما نزلت هذه الآية يا ايها الذين امنوا لا ترفعوا اصواتكم فوق
صوت النبي قلت يا رسول الله والله لا اكلمك الا كاخي السرار عن ابي هريرة قال لما نزلت ان الذين يغضون اصواتهم
مصاحب راز
عند رسول الله قال ابو بكر والذي انزل عليك الكتاب يا رسول الله لا اكلمك الا كاخي السرار حتى القى الله عن عطاء
الخراساني قال قدمت المدينة فلقيت رجلا من الانصار قلت حدثني حديث ثابت بن قيس بن شماس قال قم معي فانطلقت
معه حتى دخلنا على امرأة فقال الرجل هذه ابنة ثابت بن قيس بن شماس فسلها عما بدا لك فقلت حدثيني قالت سمعت
ابي يقول لما انزل الله على رسوله صلى الله عليه وسلم يا ايها الذين امنوا لا ترفعوا اصواتكم فوق صوت النبي الآية دخل بيته
واغلق عليه بابه وطفق يبكي فافتقده رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما شأن ثابت فقالوا يا رسول الله ما ندري
ما شأنه غير انه اغلق باب بيته فهو يبكي فيه فارسل رسول الله صلى الله عليه وسلم اليه فسأله ما شأنك قال يا رسول الله
انزل الله عليك هذه الآية وانا شديد الصوت فاخاف ان اكون قد حبط عملي فقال لست منهم بل تعيش بخير وتموت بخير
قالت ثم انزل الله على نبيه ان الله لا يحب كل مختال فخور فاغلق عليه بابه وطفق يبكي فيه فافتقده رسول الله صلى الله
عليه وسلم وقال ما شان ثابت قالوا يا رسول الله والله ما ندري ما شأنه غير انه اغلق عليه باب بيته وطفق يبكي فيه فارسل اليه رسول الله
صلى الله عليه وسلم فقال ما شأنك فقال يا رسول الله انزل الله عليك ان الله لا يحب كل مختال فخور والله اني لاحب الجمال و
احب ان اسود قومي قال لست منهم بل تعيش حميدا وتقتل شهيدا ويدخلك الله الجنة بسلام قالت فلما كان يوم اليمامة خرج مع
خالد بن الوليد الى مسيلمة الكذاب فلما التقى اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فانكشفوا فقال ثابت وسالم مولى ابي حذيفة
ما هكذا كنا نقاتل مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم حفر كل واحد منهما لنفسه حفرة وحمل عليهم القوم فثبتا حتى قتلا وكانت
على ثابت يومئذ درع له نفيسة فمر به رجل من المسلمين فاخذها فبينا رجل من المسلمين نائم اذ اتاه ثابت بن قيس في منامه فقال اني اوصيك
بوصية اياك ان تقول هذا حلم فتضيعه اني لما قتلت امس مر بي رجل من المسلمين فاخذ درعي ومنزله في اقصى العسكر وعند خبائه فرس
خواب
يستن في طوله وقد كفأ على الدرع برمة وجعل فوق البرمة رحلا فأت خالد بن الوليد فمره ان يبعث الى درعي فيأخذها واذا قدمت
الى خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخبره ان علي من الدين كذا وكذا ولي من الدين كذا وكذا وفلان من رقيقي عتيق
وفلان فاياك ان تقول هذا حلم فتضيعه فاتى الرجل خالد بن الوليد فاخبره فبعث الى الدرع فنظر الى خباء في اقصى العسكر فاذا عنده فرس
يستن في طوله فنظر في الخباء فاذا ليس فيه احد فدخلوا فرفعوا الرحل فاذا تحته برمة ثم رفعوا البرمة فاذا الدرع تحتها فاتوا به خالد بن الوليد
فلما قدموا المدينة حدث الرجل ابا بكر برؤياه فاجاز وصيته بعد موته فلم نعلم احدا من المسلمين جوزت وصيته بعد موته غير ثابت بن قيس بن
شماس عن مجاهد قال كتب الى عمر يا امير المؤمنين رجل لا يشتهي المعصية ولا يعمل بها افضل ام رجل يشتهي المعصية ولا يعمل بها
فكتب عمر ان الذين يشتهون ولا يعملون بها اولئك الذين امتحن الله قلوبهم للتقوى لهم مغفرة واجر عظيم وعن عمر بن الخطاب قال
من تعرض للتهمة فلا يلومن من اساء به الظن ومن كتم سره كان الخيار اليه ومن افشاه كان الخيار عليه وضع امر اخيك على احسنه
حتى ياتيك منه ما يغلبك ولا تظنن بكلمة خرجت من اخيك سوءا وانت تجد لها في الخير محملا وانه في اكتساب الاخوان فانهم جنة عند الرخاء
وعدة عند البلاء وآخ الاخوان على قدر التقوى وشاور في امرك الذين يخافون الله عن عبد الرحمن بن عوف انه حرس مع عمر بن الخطاب

ليلة بالمدينة يمشون بينما هم يمشون اذ شب لهم سراج في بيت فانطلقوا يؤمونه فلما دنوا منه اذا باب مجاف على قوم لهم فيه اصوات مرتفعة ولغط فقال عمر واخذ بيد عبد الرحمن بن عوف أتدري بيت من هذا قال هذا بيت ربيعة بن امية بن خلف وهم الآن شرب قال عمر فما ترى قال ارى ان قد اتينا ما نهى الله عنه قال الله ولا تجسسوا فقد تجسسنا فانصرف عمر عنهم وتركهم وعن الشعبي ان عمر بن الخطاب فقد رجلا من اصحابه فقال لابن عوف انطلق الى منزل فلان فننظر فاتيا منزله فوجدا بابه مفتوحا وهو جالس وامرأته تصب له في اناء فتناوله اياه فقال عمر لابن عوف هذا الذي شغلنا عنا فقال ابن عوف لعمر وما يدريك ما في الاناء فقال عمر اتخاف ان يكون هذا التجسس قال بل هو التجسس قال وما التوبة من هذا قال لا تعلمه بما اطلعت عليه من امره ولا تظنن في نفسك الا خيرا ثم انصرفا وعن الحسن قال اتى عمر بن الخطاب رجل فقال ان فلانا لا يصحو فدخل عليه عمر فقال اني لاجد ريح شراب يا فلان انت بهذا فقال الرجل يا ابن الخطاب وانت بهذا الم ينهك الله ان تجسس فعرفها عمر فانطلق وتركه وعن ثور الكندي ان عمر بن الخطاب كان يعس بالمدينة من الليل فسمع صوت رجل في بيت يتغنى فتسور عليه فوجد عنده امرأة وعنده خمر فقال يا عدو الله اظننت ان الله يسترك وانت على معصيته فقال وانت يا امير المؤمنين لا تعجل علي ان اكن عصيت الله واحدة فقد عصيت الله في ثلاث قال ولا تجسسوا وقد تجسست وقال وأتوا البيوت من ابوابها وقد تسورت علي ودخلت علي بغير اذن وقال الله تعالى لا تدخلوا بيوتا حتى تستأنسوا وتسلموا على اهلها قال عمر فهل عندكم من خير ان عفوت عنك قال نعم فعفا عنه وخرج وتركه وعن انس قال كانت العرب تخدم بعضها بعضا في الاسفار وكان مع ابي بكر وعمر رجل يخدمهما فناما فاستيقظا ولم يهيئ لهما طعاما فقالا ان هذا لنؤوم فايقظاه فقالا ائت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقل له ان ابا بكر وعمر يقرآنك السلام ويستأذنانك فقال انهما ائتدما فجاءا فقالا يا رسول الله باي شيء ائتدمنا قال بلحم اخيكما والذي نفسي بيده اني لارى لحمه بين ثناياكما فقالا استغفر لنا يا رسول الله قال مراه فليستغفر لكما وعن يحيى بن ابي كثير ان نبي الله صلى الله عليه وسلم كان في سفر ومعه ابو بكر وعمر فارسلوا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم يسألونه لحما قال اوليس قد ظللتم من اللحم شباعا قالوا من اين فوالله ما لنا باللحم عهد منذ ايام فقال من لحم صاحبكم الذي ذكرتم قالوا يا نبي الله انما قلنا والله انه لضعيف ما يعيننا على شيء قال وذلك فلا تقولوا فرجع اليهم الرجل فاخبرهم بالذي قال فجاء ابو بكر فقال يا نبي الله طأ على صماخي واستغفر لي ففعل وجاء عمر فقال يا نبي الله طأ على صماخي واستغفر لي ففعل عن عائشة قالت لما حضرت ابا بكر الوفاة قلت

شعر

وابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمة للارامل

قال ابو بكر جاءت سكرة الحق بالموت ذلك ما كنت منه تحيد فقدم الحق واخر الموت عن عبد الله البهي مولى الزبير بن العوام قال لما حضر ابو بكر رضي الله عنه تمثلت عائشة بهذا البيت

اعاذل ما يغني الحذار عن الفتى ۝ اذا حشرجت يوما وضاق بها الصدر

فقال ابو بكر ليس كذلك يا بنية ولكن قولي وجاءت سكرة الموت بالحق ذلك ما كنت منه تحيد عن عثمان بن عفان انه قرأ وجاءت كل نفس معها سائق وشهيد قال سائق يسوقها الى امر الله وشهيد يشهد عليها بما عملت عن عمر بن الخطاب في قوله وادبار السجود قال ركعتان بعد المغرب وادبار النجوم قال ركعتان قبل الفجر عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا اول من تنشق عنه الارض ثم ابو بكر ثم عمر ثم اتي اهل البقيع فيحشرون معي ثم انتظر اهل مكة وتلا ابن عمر يوم تشقق الارض عنهم سراعا الآية عن سعيد بن المسيب قال جاء صبيغ التميمي الى عمر بن الخطاب فقال اخبرني عن الذاريات ذروا قال هي الرياح ولولا اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله

ما قلته قال فاخبرني عن الحاملات وقرا قال هي السحاب ولولا اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله ما قلته قال فاخبرني
عن الجاريات يسرا قال هي السفن ولولا اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله ما قلته قال فاخبرني عن المقسمات امرا
قال هي الملائكة ولولا اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله ما قلته ثم امر به فضرب مائة وجعل في بيت فلما برا دعا به فضربه
مائة اخرى وحمله على قتب وكتب الى ابي موسى الاشعري امنع الناس من مجالسته فلم يزالوا كذلك حتى اتى ابا موسى
فحلف له بالايمان المغلظة ما يجد في نفسه مما كان يجد شيئا فكتب في ذلك الى عمر فكتب عمر ما اخاله الا قد صدق فخل بينه وبين مجالسة الناس
وعن الحسن قال سال صبيغ التميمي عمر بن الخطاب عن الذاريات ذروا وعن المرسلات عرفا وعن النازعات غرقا فقال عمر اكشف راسك فاذا
له ضفيرتان فقال والله لو وجدتك محلوقا لضربت عنقك فكتب الى ابي موسى الاشعري حتى ان لا يكلمه مسلم ولا يجالسه عن الحسن

از سورهٔ طور

ان عمر بن الخطاب قرا ان عذاب ربك لواقع فربا لها ربوة عيد منها عشرين يوما وعن مالك بن مغول قال قرا عمر والطور وكتاب مسطور
في رق منشور قال فيه الى قوله ان عذاب ربك لواقع فبكى ثم بكى حتى عيد من وجعه ذلك عن عمر بن الخطاب قال احذروا هذا

از سورهٔ نجم

الراي على الدين فانما كان الراي من رسول الله صلى الله عليه وسلم مصيبا لان الله كان يريه وانما هو منا تكلف وظن وان الظن
لا يغني من الحق شيئا عن سبرة قال صلى بنا عمر بن الخطاب الفجر فقرا في الركعة الاولى بسورة يوسف ثم قرا في الثانية النجم
فسجد ثم قام فقرا اذا زلزلت ثم ركع

از سورهٔ قمر

عن ابي هريرة قال انزل الله على نبيه بمكة قبل يوم بدر سيهزم الجمع ويولون الدبر قال عمر
بن الخطاب قلت يا رسول الله اي جمع يهزم فلما كان يوم بدر وانهزمت قريش نظرت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم في
اثارهم مصلتا بالسيف وهو يقول سيهزم الجمع ويولون الدبر فكان ليوم بدر فانزل الله فيهم حتى اذا اخذنا مترفيهم بالعذاب
الاية وانزل الله الم تر الى الذين بدلوا نعمة الله كفرا الاية ورماهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فوسعتهم الرمية وملات
اعينهم وافواههم حتى ان الرجل ليقتل وهو يقذي عينيه وفاه فانزل الله وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى وعن عكرمة قال
لما نزلت سيهزم الجمع ويولون الدبر قال عمر جعلت اقول اي جمع يهزم فلما كان يوم بدر رايت النبي صلى الله عليه وسلم يثب
في الدرع وهو يقول سيهزم الجمع ويولون الدبر فعرفت تاويلها يومئذ

از سورهٔ رحمن

عن ابن شوذب في قوله ولمن خاف مقام ربه جنتان
قال نزلت في ابي بكر الصديق وعن عطاء ان ابا بكر الصديق ذكر ذات يوم وفكر في القيمة والموازين والجنة والنار وصفوف
الملائكة وطي السموات ونسف الجبال وتكوير الشمس وانتثار الكواكب فقال وددت اني كنت خضرا من هذه الخضر تاتي علي بهيمة فتاكلني
واني لم اخلق فنزلت هذه الاية ولمن خاف مقام ربه جنتان عن الحسن قال كان شاب على عهد عمر بن الخطاب ملازم المسجد والعبادة
فعشقته جارية فاتته في خلوة فكلمته فحدثت نفسه بذلك فشهق شهقة فغشي عليه فجاء عم له فحمله الى بيته فلما افاق قال يا عم انطلق
الى عمر فاقرئه مني السلام وقل له ما جزاء من خاف مقام ربه فانطلق عمه فاخبر عمر وقد شهق الفتى شهقة اخرى فمات منها
فوقف عليه عمر فقال لك جنتان لك جنتان عن عمر بن الخطاب قال جاء ناس من اليهود الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا
يا محمد افي الجنة فاكهة قال نعم فيها فاكهة ونخل ورمان قالوا افياكلون كما ياكلون في الدنيا قال نعم واضعافه قالوا افيقضون
الحوائج قال لا ولكنهم يعرقون ويرشحون ويذهب الله ما في بطونهم من اذى

از سورهٔ واقعه

حق تعالى در سورهٔ واقعه مكلفين را سه قسم ميسازد
سابقين مقربين واصحاب اليمين واصحاب الشمال باز اصحاب الشمال شامل دو فريق است كفار و ... اينجا ذكر كفار است ...

موقوف میگزارد و بالجمله ما بقین مقربین را اعلی مرتبه در ثوبة می شمرد ثلة من الاولین و قلیل من الآخرین میگوید و ثواب اصحاب
الیمین اکثر از ایشان بیان میکند و ثلة من الاولین و ثلة من الاخرین میگوید خلیفه خاص بعد پیغمبر صلی الله علیه وسلم میباید که از طبقه
علیا امت باشد هر چند ایشان را در میان خود با مراتب بسیار شتی باشد عن ابن عباس قال قال ابوبکر رسول الله صلی الله علیه وسلم با لواقعة والحاقة
و عم یتساءلون و النازعات و اذا الشمس کورت و اذا السماء انفطرت فاستطار غیه القتیر فقال له ابو بکر قد سرع فیک القتیر
قال شیبتنی هود و صواحباتها هذه و عن جابر بن عبد الله قال لما نزلت اذا وقعت الواقعة ذکر فیها ثلة من الاولین و قلیل من
الآخرین قال عمر یا رسول الله ثلة من الاولین و قلیل منا فامسکت آخر السورة سنة ثم نزل ثلة من الاولین و ثلة من الآخرین
فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا عمر تعال فاسمع ما قد انزل الله ثلة من الاولین و ثلة من الآخرین الا و ان من آدم الی ثلة
و منی ثلة و لن تستکمل ثلتنا حتی نستعین بالسودان من رعاة الابل ممن یشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له عن ابی سعید
الخدری قال ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم طیر الجنة فقال ابو بکر انها لناعمة قال و من یاکل النعم منها و انی لارجو ان
تاکل منها و عن انس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان طیر الجنة کامثال البخت ترعی فی شجر الجنة فقال ابو بکر یا رسول الله
ان هذه الطیر لناعمة فقال آکلها انعم منها و انی لارجو ان تکون ممن یاکل و عن حذیفة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
ان فی الجنة طیرا امثال البخاتی قال ابو بکر انها لناعمة یا رسول الله قال انعم منها من یاکلها و انت ممن یاکلها عن عمر بن الخطاب
من طرق متعددة قال احضروا موتاکم و ذکروهم فانهم یرون ما لا ترون خدای تعالی در سوره حدید میفرماید و ما لکم الا تنفقوا
فی سبیل الله و لله میراث السموات و الارض لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل
اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا و کلا وعد الله الحسنی و الله بما تعملون
خبیر و چیست شما را در آن که انفاق نکنید در راه خدا و خدای راست میراث اهل آسمانها و زمین برابر نیست از جمله
شما آنکه انفاق کرد و قتال نمود پیش از فتح ایشان بزرگتر اند در درجه از آنانکه انفاق کردند و قتال نمودند بعد از آن هر یکی را
وعده داده است خدا حالت نیک و خدا بانچه میکنید آگاه است ظاهر از فتح فتح مکه است پس آیه نص است در تفضیل جمعیکه پیش
از فتح انفاق کردند و قتال نمودند بر جمعی که بعد فتح مکه این اعمال بجا آورده باشند و چون خلافت خاصه یا خلافت کامله هر چه گوئی
با فضیلت خلیفه از دیگران باعتبار اصناف و اوصاف عامه خواهد بود پس خلیفه خاص نباشد مگر از جماعه که پیش از فتح ایمان
آورده اند و انفاق کرده و جهاد نموده و عن عمر قال کنت اشد الناس علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فبینا انا فی یوم حار
بالهاجرة فی بعض طریق مکة اذ لقینی رجل فقال عجبا لک یا ابن الخطاب انک تزعم و انک قد دخل علیک الامر فی بیتک قلت
و ما ذاک قال اختک قد اسلمت فرجعت مغضبا حتی قرعت الباب فقیل من هذا قلت عمر فتبادروا فاختفوا منی و قد کانوا
یقرؤن صحیفة فی ایدیهم ترکوها او نسوها فدخلت حتی جلست علی السریر فنظرت الی الصحیفة فقلت ما هذه ناولینیها قالت انک
لست من اهلها انک لا تغتسل من الجنابة و لا تطهر و هذا کتاب لا یمسه الا المطهرون فما زلت بها حتی ناولتنیها ففتحتها فاذا
فیها بسم الله الرحمن الرحیم فلما قرأت الرحمن ذعرت فالقیت الصحیفة من یدی ثم رجعت الی نفسی فاخذتها فاذا فیها بسم الله
الرحمن الرحیم سبح لله ما فی السموات و الارض و هو العزیز الحکیم فکلما مررت باسم من اسماء الله ذعرت ثم رجعت الی نفسی حتی بلغت

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ فِيْهِ فقلت اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله فخرج القوم مستبشرين فكبروا
عن مجاهد في قوله لَا يَسْتَوِيْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ يقول من اسلم وقاتل اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيْنَ اَنْفَقُوْا مِنْ بَعْدُ يعني اسلموا
يقول ليس من هاجر كمن لم يهاجر وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وعن قتادة في قوله لا يستوي منكم من انفق من قبل الفتح الآية قال كانت
قتالان احدهما افضل من الآخر وكانت نفقتان احدهما افضل من الاخرى كانت النفقة والقتال قبل الفتح فتح مكة افضل من النفقة
والقتال بعد ذلك وكلا وعد الله الحسنى قال الجنة وعن زيد بن اسلم قال قال رسول الله صلى الله يأتيكم قوم من ههنا واشار الى اليمن
تحقرون اعمالكم عند اعمالهم قالوا فنحن خير ام هم قال بل انتم لو ان احدهم انفق مثل احد ذهبا ما ادرك مد احدكم ولا نصيفه
وفصلت هذه الآية بيننا وبين الناس لا يستوي منكم من انفق من قبل الفتح وقاتل اولئك اعظم درجة من الذين انفقوا من بعد
وقاتلوا وعن زيد بن اسلم عن عطاء بن يسار عن ابي سعيد الخدري قال خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام الحديبية حتى
اذا كان بعسفان قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوشك ان يأتي قوم تحقرون اعمالكم مع اعمالهم قلنا يا رسول الله اقريش قال لا
ولكن هم اهل اليمن هم ارق افئدة والين قلوبا فقلنا اهم خير منا يا رسول الله قال لو كان لاحدهم جبل من ذهب فانفقه ما ادرك
مد احدكم ولا نصيفه الا ان هذه فصل ما بيننا وبين الناس لا يستوي منكم من انفق من قبل الفتح الآية وقد استفاضت الاخبار في
تفضيل القدماء من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم على من بعدهم فعن انس قال كان بين خالد بن الوليد وبين عبد الرحمن بن عوف كلام
فقال خالد لعبد الرحمن بن عوف تستطيلون علينا بايام سبقتمونا بها فبلغ النبي صلى الله عليه وسلم فقال دعوا لي اصحابي فوالذي نفسي
بيده لو انفقتم مثل احد او مثل الجبال ذهبا ما بلغتم اعمالهم وعن يوسف بن عبد الله بن سلام قال سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم
انحن خير ام من بعدنا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو انفق احدهم احدا ذهبا ما بلغ مد احدكم ولا نصيفه وعن ابي سعيد قال
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تسبوا اصحابي فوالذي نفسي بيده لو ان احدكم انفق مثل احد ذهبا ما ادرك مد احدهم ولا نصيفه
وعن ابن عمر قال لا تسبوا اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم فلمقام احدهم ساعة خير من عمل احدكم عمره عن ابن مسعود قال ما كان بين اسلامنا
وبين ان عاتبنا الله بهذه الآية اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ الا اربع سنين وعن ابن مسعود قال
لما نزلت اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ الآية اقبل بعضنا على بعض اي شيء احدثنا اي شيء صنعنا عن ابن عباس
قال ان الله استبطأ قلوب المهاجرين فعاتبهم على رأس ثلاثة عشر سنة من نزول القرآن فقال الم يأن للذين آمنوا الآية عن الاعمش
قال لما قدم اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم المدينة فاصابوا من لين العيش ما اصابوا بعد ما كان بهم من الجهد فكانهم فتروا عن بعض
ما كانوا عليه فعوتبوا فنزلت الم يأن الآية عن ابي الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من فر بدينه من ارض الى ارض
مخافة الفتنة على نفسه ودينه كتب عند الله صديقا فاذا مات قبضه الله شهيدا وتلا هذه الآية وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ
اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ ثم قال هذه فيهم ثم قال والفرارون بدينهم من ارض الى ارض يوم
القيامة مع عيسى بن مريم في درجته في الجنة وعن البراء بن عازب سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول مؤمنوا امتي شهداء
ثم تلا النبي صلى الله عليه وسلم والذين آمنوا بالله ورسله اولئك هم الصديقون والشهداء عند ربهم وعن ابن مسعود قال ان الرجل ليموت على فراشه
وهو شهيد ثم تلا والذين آمنوا بالله ورسله اولئك هم الصديقون والشهداء عند ربهم وعن ابي هريرة قال انما الشهيد الذي لو مات

علی فراشه دخل الجنة یعنی الذی یموت علی فراشه ولا ذنب له وعن مجاهد قال کل مؤمن صدیق وشهید ثم تلا والذین اٰمنوا بالله
ورسله اولئک هم الصدیقون والشهداء عند ربهم وعن عمرو بن میمون قال کل مؤمن صدیق وشهید ثم قرأ والذین اٰمنوا بالله
ورسله اولئک هم الصدیقون والشهداء عند ربهم وعن ابن عباس والذین اٰمنوا بالله ورسله اولئک هم الصدیقون قال هذه مفصولة
والشهداء عند ربهم لهم اجرهم ونورهم وعن الضحاک فی قوله والذین اٰمنوا بالله ورسله اولئک هم الصدیقون قال هذه مفصولة سماهم
صدیقین ثم قال والشهداء عند ربهم لهم اجرهم ونورهم عن الحسن فی الاٰیة قال انه یقضی بالسنة فی السماء وهو کل یوم فی شان ثم
تضرب لها اجلا فیحبسها الی اجلها فاذا جاء اجلها ارسلها فلیس له مرد وتقدیر انه کائن فی یوم کذا من شهر کذا من سنة کذا فی بلد کذا
من مصیبة فی القحط او الرزق او المصیبة فی الخاصة والعامة حتی ان الرجل یأخذ العصا تتعطی بها وقد کان لها کارها ثم یعتادها
حتی لا یستطیع ترکها عن ابی یزید قال لقی امرأة عمر بن الخطاب یقال لها خولة وهو یسیر مع الناس فاستوقفته فوقف لها ودنا منها
واصغی الیها رأسه ووضع یده علی منکبیها حتی قضت حاجتها وانصرفت فقال له رجل یا امیر المؤمنین حبست رجال قریش علی هذه العجوز
قال ویحک وتدری من هذه قال لا قال امرأة سمع الله شکواها من فوق سبع سموات فهذه خولة بنت ثعلبة والله لو لم تنصرف
حتی الی اللیل ما انصرفت حتی تقضی حاجتها عن ثمامة بنت جریر قالت بینما عمر بن الخطاب یسیر علی حمار لقیته امرأة فقالت قف یا عمر
فوقف فاغلظت له القول فقال رجل یا امیر المؤمنین ما رأیت کالیوم فقال وما یمنعنی ان استمع الیها وهی التی استمع الله لها وانزل
فیها ما انزل قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِیْ تُجَادِلُکَ فِیْ زَوْجِهَا عن مقاتل بن حیان قال انزلت هذه الاٰیة یوم جمعة ورسول الله صلی الله علیه
وسلم یومئذ فی الصفة وفی المکان ضیق وکان یکرم اهل بدر من المهاجرین والانصار فجاء ناس من اهل بدر وقد سبق الی المجالس غیرهم
فقاموا حیال رسول الله صلی الله علیه وسلم فقالوا السلام علیک ایها النبی ورحمة الله تعالی وبرکاته فرد النبی صلی الله علیه وسلم ثم سلموا
علی القوم بعد ذلک فردوا علیهم فقاموا علی ارجلهم ینتظرون ان یوسع لهم فعرف النبی صلی الله علیه وسلم ما یحملهم علی القیام فلم یفسح لهم فشق
ذلک علیه فقال لمن حوله من المهاجرین والانصار من غیر اهل بدر قم یا فلان وانت یا فلان فلم یزل یقیمهم بعدد النفر الذین هم قیام من اهل بدر فشق ذلک علی من اقیم من مجلسه فنزلت هذه
الاٰیة یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا قِیْلَ لَکُمْ تَفَسَّحُوْا فِی الْمَجٰلِسِ فَافْسَحُوْا یَفْسَحِ اللّٰهُ لَکُمْ الاٰیة عن عبد الله بن شوذب قال جعل والد ابی عبیدة بن الجراح یتصدی
لابی عبیدة یوم بدر وجعل ابو عبیدة یحید عنه فلما اکثر قصده ابو عبیدة فقتله فنزلت لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ الاٰیة عن ابن جریج قال
حدثت ان ابا قحافة سب النبی صلی الله علیه وسلم فصکه ابو بکر صکة فسقط فذکر ذلک للنبی صلی الله علیه وسلم قال افعلت یا ابا بکر
فقال والله لو کان السیف قریبا منی لضربته فنزلت لَا تَجِدُ قَوْمًا الاٰیة قال الله تعالی فی سورة الحشر مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰی رَسُوْلِهٖ مِنْ
اَهْلِ الْقُرٰی فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِی الْقُرْبٰی وَالْیَتٰمٰی وَالْمَسٰکِیْنِ وَابْنِ السَّبِیْلِ خدای تعالی در نص قرآن
چیزی را که بفی حاصل شد از اهل قری یعنی بغیر ایجاف خیل ورکاب بدون مباشرت قتال معین میگرداند برای مصارف مذکوره که خدا
و رسول و ذوی قرابت رسول و یتامی و مساکین و ابن سبیل باشند بعد از ان میفرماید لِلْفُقَرَآءِ یعنی آن فی برای فقرای مهاجرین است و برای
انصار و برای تابعان ایشان باحسان که بوصف نصیحت و خیرخواهی و دعای خیر برای پیشینیان متصف اند چون فی برای جماعهٔ غیر محصورین
مقرر شد ملک یمین کسی نباشد بلکه هر یکی را قدر ما یحتاج او باید داد و معنی خلیفه نیست الا آنکه تصرف کند در بیت المال مسلمین موافق
سنت آنحضرت صلی الله علیه وسلم به نیابت او علیه الصلوٰة والسلام پس خلیفه متصرف در فی شد و آنچه ملک آنحضرت صلی الله علیه وسلم بود تا

از سورهٔ مجادله

از سورهٔ حشر

مبحث میراث دران جاری نشد و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ... از ... خود ہیچ او نخواستند کرد و ہو المقصود وعن عمر بن الخطاب
قال کانت اموال بنی النضیر مما افاء اللہ علی رسولہ مما لم یوجف المسلمون علیہ بخیل ولا رکاب وکانت لرسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم خاصۃ وکان ینفق علی اہلہ منہا نفقۃ سنۃ ثم یجعل ما بقی فی السلاح والکراع عدۃ فی سبیل اللہ وعن مالک بن اوس بن الحدثان
قال قرأ عمر بن الخطاب انما الصدقات للفقراء والمساکین حتی بلغ علیم حکیم فقال ہذہ لہؤلاء ثم قرأ واعلموا انما غنمتم من شیء فان للہ خمسہ الآیۃ ثم قال ہذہ لہؤلاء
ثم قرأ ما افاء اللہ علی رسولہ من اہل القری حتی بلغ للفقراء المہاجرین ... ثم قال ہذہ للمہاجرین ثم تلا والذین تبوؤا
الدار والایمان من قبلہم الی آخر الآیۃ فقال ہذہ للانصار ثم قرأ والذین جاؤوا من بعدہم الی آخر الآیۃ ثم قال استوعبت ہذہ المسلمین عامۃ
ولیس احد الا لہ فی ہذا المال حق الا ما تملکون من رقیقکم ثم قال لئن عشت لیاتین الراعی وہو بسرو حمیر نصیبہ منہا لم یعرق جبینہ
وعن زید بن اسلم عن ابیہ قال سمعت عمر بن الخطاب یقول اجتمعوا لہذا المال فانظروا لمن ترونہ ثم قال لہم انی امرتکم ان تجتمعوا
لہذا المال فتنظروا لمن ترونہ وانی قرأت آیات من کتاب اللہ فکفتنی سمعت اللہ یقول ما افاء اللہ علی رسولہ من اہل القری
فللہ وللرسول الی قولہ اولئک ہم الصادقون واللہ ما ہو لہؤلاء وحدہم والذین تبوؤا الدار والایمان الی قولہ المفلحون واللہ
ما ہو لہؤلاء وحدہم والذین جاؤوا من بعدہم یقولون ربنا اغفر لنا الی قولہ رحیم واللہ ما احد من المسلمین الا لہ حق فی ہذا المال اعطی
منہ او منع منہ حتی راع بعدن عن سعید بن المسیب قال قسم عمر ذات یوم قسما من المال فجعلوا یثنون علیہ فقال ما احمقکم لو کان لی
ما اعطیتکم منہ درہما عن سمرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوشک ان یملأ اللہ ایدیکم من العجم ثم یجعلہم اسدا لا یفرون
فیقتلون مقاتلتکم ویاکلون فیئکم عن السائب بن یزید قال سمعت عمر بن الخطاب یقول والذی لا الہ الا ہو ثلاثا ما من الناس احد
الا لہ فی ہذا المال حق اعطیہ او منعہ وما احد احق بہ من احد الا عبد مملوک وما انا فیہ الا کاحدہم ولکنا علی منازلنا من کتاب اللہ
وقسمنا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فالرجل وبلاؤہ فی الاسلام والرجل وقدمہ فی الاسلام والرجل وغناؤہ فی الاسلام والرجل
وحاجتہ واللہ لئن بقیت لیاتین الراعی بجبل صنعاء حظہ من ہذا المال وہو مکانہ وعن الحسن قال کتب عمر الی حذیفۃ ان اعط الناس
اعطیتہم وارزاقہم فکتب الیہ انا قد فعلنا وبقی شیء کثیر فکتب الیہ عمر انہ فیئہم الذی افاء اللہ علیہم لیس ہو لعمر ولا لآل عمر اقسمہ بینہم
عن قتادۃ فی قولہ للفقراء المہاجرین الذین اخرجوا من دیارہم الی آخر الآیۃ قال ہؤلاء المہاجرون ترکوا الدیار والاموال والاہلین والعشائر
وخرجوا حبا للہ ولرسولہ واختاروا الاسلام علی ما کان فیہ من شدۃ حتی لقد ذکر لنا ان الرجل کان یعصب الحجر علی بطنہ لیقیم
بہ صلبہ من الجوع وکان الرجل یتخذ الحفرۃ فی الشتاء ما لہ دثار غیرہا وعن قتادۃ فی قولہ والذین تبوؤا الدار والایمان الی آخر
الآیۃ قال ہم ہذا الحی من الانصار اسلموا فی دیارہم وابتنوا المساجد قبل قدوم النبی صلی اللہ علیہ وسلم بسنتین واحسن اللہ الثناء
علیہم فی ذلک ہاتان الطائفتان الاولیان من ہذہ الامۃ اخذتا بفضلہما واثبت اللہ حظہما فی ہذا الفیء ثم ذکر الطائفۃ الثالثۃ
فقال والذین جاؤوا من بعدہم یقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الی آخر الآیۃ قال انما امروا ان یستغفروا لاصحاب النبی صلی اللہ علیہ
وسلم ولم یومروا بسبہم عن الحسن قال فضل اللہ المہاجرین علی الانصار فلم یجدوا فی صدورہم حاجۃ قال الحسد عن عمر انہ قال
اوصی الخلیفۃ بعدی بالمہاجرین الاولین ان یعرف لہم حقہم ویحفظ لہم حرمتہم واوصیہ بالانصار الذین تبوؤا الدار والایمان من قبل
ان یہاجر النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یقبل من محسنہم ویعفوا عن مسیئہم عن سعد بن ابی وقاص قال الناس علی ثلاث منازل فمضت منزلتان

وبقيت منزلة فاحسن ما انتم كائنون عليه ان تكونوا بهذه المنزلة التي بقيت ثم قرأ للفقراء المهاجرين الذين اخرجوا من ديارهم
واموالهم الآية ثم قال هؤلاء المهاجرون وهذه منزلة وقد مضت ثم قرأ والذين تبوؤا الدار والايمان من قبلهم الآية ثم قال هؤلاء
الانصار وهذه منزلة وقد مضت ثم قرأ والذين جاؤا من بعدهم يقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان فقد مضت
هاتان المنزلتان وبقيت هذه المنزلة فاحسن ما انتم كائنون عليه ان تكونوا بهذه المنزلة عن الضحاك والذين جاؤا من بعدهم الآية
قال امروا بالاستغفار لهم وقد علم ما احدثوا عن عائشة قالت امروا ان يستغفروا لاصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فسبوهم ثم قرأت
هذه الآية والذين جاؤا من بعدهم يقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان عن ابن عمر انه سمع رجلا وهو
يتناول بعض المهاجرين فقرأ عليه للفقراء المهاجرين الآية ثم قال هؤلاء المهاجرون أفمنهم انت قال لا
ثم قرأ عليه والذين تبوؤا الدار والايمان الآية قال هؤلاء الانصار أفمنهم انت
قال لا ثم قرأ عليه والذين جاؤا من بعدهم الآية قال أفمن هؤلاء انت قال ارجو قال لا ليس من هؤلاء من سب هؤلاء
ومن وجه آخر عن ابن عمر انه بلغه ان رجلا نال من عثمان فدعاه فاقعده بين يديه فقرأ عليه للفقراء المهاجرين الآية قال من
هؤلاء انت قال لا ثم قرأ والذين تبوؤا الدار والايمان الآية ثم قال من هؤلاء انت قال لا ثم قرأ والذين جاؤا من
بعدهم الآية قال أمن هؤلاء انت قال ارجو ان اكون منهم قال لا والله ما يكون منهم من تناولهم وكان في قلبه الغل عليهم عن نعيم
بن محمد الرحبي قال كان في خطبة ابي بكر الصديق واعلموا انكم تغدون وتروحون في اجل قد غيب عنكم علمه فان استطعتم ان ينقضي الاجل
وانتم على حذر فافعلوا ولن تستطيعوا ذلك الا بالله وان اقواما جعلوا اعمالهم لغيرهم فنهاكم الله ان تكونوا امثالهم فقال
ولا تكونوا كالذين نسوا الله فانساهم انفسهم اولئك هم الفاسقون ۝ اين من كنتم تعرفون من اخوانكم قد
انتهت عنهم اعمالهم ووردوا على ما قدموا اين الجبارون الاولون الذين بنوا المدائن وحصنوها بالحوائط وقد صاروا تحت الصخر
والآكام هذا كتاب الله لا تفنى عجائبه ولا يطفى نوره استضيؤا منه ليوم الظلمة وانتصحوا كتابه وتبيانه فان الله قد اثنى على قوم فقال كانوا
يسارعون في الخيرات ويدعوننا رغبا ورهبا وكانوا لنا خاشعين لا خير في قول لا يبتغى به وجه الله ولا خير في مال لا ينفق في سبيل الله ولا خير فيمن يغلب غضبه
حلمه ولا خير في رجل يخاف في الله لومة لائم عن علي قال بعثني رسول الله صلى الله عليه وسلم انا والزبير والمقداد فقال انطلقوا
حتى تأتوا روضة خاخ فان بها ظعينة معها كتاب فخذوه منها فأتوني به فخرجنا حتى اتينا الروضة فاذا نحن بالظعينة فقلنا اخرجي
الكتاب قالت ما معي من كتاب فقلنا لتخرجن الكتاب او لنلقين الثياب فاخرجته من عقاصها فاتينا به النبي صلى الله عليه وسلم فاذا
فيه من حاطب بن ابي بلتعة الى اناس من المشركين بمكة يخبرهم ببعض امر النبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما هذا
يا حاطب قال لا تعجل علي يا رسول الله اني كنت امرأ ملصقا في قريش ولم اكن من انفسها وكان من معك من المهاجرين لهم
قرابات يحمون بها اهليهم واموالهم بمكة فاحببت اذ فاتني ذلك من النسب فيهم ان اتخذ عليهم يدا يحمون بها قرابتي وما فعلت
ذلك كفرا ولا ارتدادا عن ديني فقال النبي صلى الله عليه وسلم صدق فقال عمر دعني يا رسول الله فاضرب عنقه فقال انه
شهد بدرا وما يدريك لعل الله اطلع على اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم وانزلت فيه يا ايها الذين آمنوا لا تتخذوا عدوي
وعدوكم اولياء تلقون اليهم بالمودة عن عمر بن الخطاب قال كتب حاطب بن ابي بلتعة الى المشركين بكتاب فجيء به الى النبي صلى الله عليه وسلم

فقال یا حاطب ما دعاک الی ما صنعت قال یا رسول الله کان اهلی فیهم فخشیت ان یضربوا علیهم فقلت اکتب کتابا لا یضر الله
ولا رسوله فقلت اضرب عنقه یا رسول الله فقد کفر فقال وما یدریک یا ابن الخطاب ان یکون الله اطلع علی اهل هذه العصابة
من اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم عن ابن شهاب ان رسول الله صلی الله علیه وسلم استعمل ابا سفیان بن حرب علی بعض
الیمن فلما قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم اقبل فلقی ذا الخمار مرتدا فقاتله فکان اول من قاتل فی الردة وجاهد عن الدین قال
ابن شهاب وهو فیمن انزل الله فیه عسی الله ان یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منهم مودة وعن ابی هریرة قال اول من قاتل اهل
الردة علی اقامة دین الله ابو سفیان بن حرب وفیه نزلت هذه الآیة عسی الله ان یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منهم مودة
عن ابن عباس فی قوله عسی الله ان یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منهم مودة قال نزلت فی تزویج النبی صلی الله علیه وسلم ام حبیبة
عن ابن عباس قال اسلم عمر بن الخطاب وتاخرت امرأته فی المشرکین فانزل الله ولا تمسکوا بعصم الکوافر عن مقاتل قال نزلت هذه
الآیة یوم الفتح فبایع رسول الله صلی الله علیه وسلم الرجال علی الصفا وعمر یبایع النساء تحتها عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وعن
ای یا ایها الذین آمنوا اذا جاءکم المؤمنات یبایعنک الآیة ای من طرف
اسمعیل بن عبد الرحمن بن عطیة عن جدته ام عطیة قالت لما قدم رسول الله صلی الله علیه وسلم المدینة جمع نساء الانصار فی
بیت فارسل الیهن عمر بن الخطاب فقام علی الباب فسلم فقال انا رسول رسول الله صلی الله علیه وسلم الیکن تبایعن علی ان لا تشرکن
بالله شیئا ولا تسرقن ولا تزنین الآیة قلنا نعم فمد یده من خارج البیت ومددنا ایدینا من داخل البیت قال اسمعیل فسألت جدتی
عن قوله ولا یعصینک فی معروف قالت نهانا عن النیاحة عن ابن عباس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر عمر بن الخطاب فقال
قل لهن ان رسول الله صلی الله علیه وسلم یبایعکن علی ان لا تشرکن بالله شیئا وکانت هند متنکرة فی النساء فقال لعمر قل لهن ولا
تسرقن قالت هند والله انی لاصیب من ابی سفیان الهنة فقال ولا تزنین فقالت وهل تزنی الحرة فقال ولا تقتلن اولادکن
الشیء الحقیر
قالت هند انت قتلتهم یوم بدر قال ولا یأتین ببهتان یفترینه بین ایدیهن وارجلهن ولا یعصینک فی معروف قال منعهن ان ینحن وکان اهل الجاهلیة یمزقن الثیاب و
یخدشن الوجوه ویقطعن الشعور ویدعون بالویل والثبور خدای تعالی در سوره صف میفرماید یا ایها الذین آمنوا کونوا انصار
الله کما قال عیسی بن مریم للحواریین من انصاری الی الله قال الحواریون نحن انصار الله فآمنت طائفة
من بنی اسرائیل وکفرت طائفة فایدنا الذین آمنوا علی عدوهم فاصبحوا ظاهرین ۝ ای گروه مؤمنان
گردید یاری دهندگان خدا چنانکه از اصحاب عیسی علیه السلام بعمل آمد گفت عیسی پسر مریم حواریین را کیست یاری دهنده من در
بخدا آورده گفتند حواریان مائیم یاری دهندگان خدا پس ایمان آورد طائفه از بنی اسرائیل و کافر گشت طائفه پس تقویت دادیم
مسلمانان را بر دشمنان ایشان پس گشتند غالب درین سوره رمزی هست بآنکه خدا تعالی غلبهٔ دین حق بر جمیع ادیان خواسته است
و این معنی بتمام در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم ظاهر نخواهد شد بلکه بعد آنجناب صلی الله علیه وسلم مجاهدات خواهد بود و فتوح بسیار ظهور
خواهد نمود چنانکه بعد حضرت عیسی حواریان آن دین غالب شدند برا عدای خویش والله اعلم وعن قتادة فی قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا
کونوا انصار الله قال قد کان ذلک بحمد الله جاءه سبعون رجلا فبایعوه عند العقبة فنصروه وآووه حتی اظهر الله دینه ولم یسم حی
من الناس قط باسم ولم یکن لهم ذلک غیرهم وذکر لنا ان بعضهم قال هل تدرون علی ما تبایعون هذا الرجل انکم تبایعونه علی محاربة العرب
کلها او یسلموا وذکر لنا ان رجلا قال یا نبی الله اشترط لربک ولنفسک ما شئت قال اشترط لربی ان تعبدوه ولا تشرکوا به شیئا

ملہ جمع عصمة ای ما یعتصم به من عقد وسبب ای لا تتمسکوا بعقد نکاح الکافرات والمراد نهی المؤمنین عن المقام علی نکاح المشرکات ۱۲

از سوره صف

واشترط لنفسی ان منعوہ مما منعتم منہ انفسکم وابناءکم قالوا اذا فعلنا ذلک فما لنا یا نبی اللہ قال لکم النصر فی الدنیا والجنۃ فی الآخرۃ
ففعلوا وفعل اللہ قال والحواریون کلہم من قریش ابو بکر وعمر وعلی وحمزۃ وجعفر وابو عبیدۃ بن الجراح وعثمان بن مظعون و
عبد الرحمن بن عوف وسعد بن ابی وقاص وعثمان بن عفان وطلحۃ بن عبید اللہ والزبیر بن العوام عن ابن عباس فایدنا الذین آمنوا محمد صلی اللہ
علیہ وسلم وامتہ علی عدوہم فاصبحوا الیوم ظاہرین عن السائب بن یزید قال کان النداء الذی ذکر اللہ فی القرآن یوم الجمعۃ فی
زمن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وعامۃ خلافۃ عثمان ان ینادی المنادی اذا جلس الامام علی المنبر فلما تباعدت المساکن و
کثر الناس احدث النداء الاول فلم یعب الناس ذلک علیہ وقد عابوا علیہ حین اتم الصلوۃ بمنی قال فکنا فی زمان عمر نصلی فاذا
خرج عمر وجلس علی المنبر قطعنا الصلوۃ وتحدثنا وربما اقبل عمر علی بعض من یلیہ فسألہم عن سوقہم وراءہم والمؤذن یؤذن فاذا
سکت المؤذن قام عمر فتکلم ولم نتکلم حتی یفرغ من خطبتہ عن خرشۃ بن الحر قال رأی معی عمر بن الخطاب لوحا مکتوبا فیہ اذا نودی للصلوۃ
من یوم الجمعۃ فاسعوا الی ذکر اللہ فقال من املی علیکم ہذا قلت ابی بن کعب قال ان ابیا اقرأنا للمنسوخ اقرأہا فامضوا الی ذکر اللہ عن
الحسن انہ سئل عن قولہ تعالیٰ فاسعوا الی ذکر اللہ قال ما ہو بالسعی علی الاقدام ولقد نہوا ان یأتوا الصلوۃ الا وعلیہم السکینۃ والوقار
ولکن بالقلوب والنیۃ والخشوع عن جابر بن عبد اللہ قال بینما النبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب یوم الجمعۃ قائما اذ قدمت عیر المدینۃ فابتدرہا
اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی لم یبق فیہم الا اثنا عشر رجلا انا فیہم وابو بکر وعمر فانزل اللہ واذا رأوا تجارۃ او لہوا
انفضوا الیہا الی آخر السورۃ وعن الحسن بینما النبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب یوم الجمعۃ اذ قدمت عیر المدینۃ فانفضوا الیہا و
ترکوا النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلم یبق معہ الا رہط منہم ابو بکر وعمر فنزلت ہذہ الآیۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفسی
بیدہ لو تتابعتم حتی لا یبقی معی احد منکم لسال بکم الوادی نارا عن طاؤس قال خطب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قائما وابو بکر وعمر
وعثمان وان اول من جلس علی المنبر معویۃ بن ابی سفیان عن الشعبی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا صعد المنبر یوم
الجمعۃ استقبل الناس بوجہہ فقال السلام علیکم ویحمد اللہ ویثنی ویقرأ سورۃ ثم یجلس ثم یقوم فیخطب ثم ینزل وکان ابو بکر وعمر
یفعلانہ فی قصۃ زید بن ارقم فبینا انا اسیر وقد خفقت رأسی من الہم اذ اتانی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعرک اذنی وضحک
فی وجہی ثم ان ابا بکر لحقنی فقال ما قال لک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قلت ما قال لی شیئا الا انہ عرک اذنی وضحک فی وجہی
فقال ابشر فلما اصبحنا قرأ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا جاءک المنافقون قالوا نشہد انک لرسول اللہ حتی بلغ لیخرجن الاعز
منہا الاذل عن جابر بن عبد اللہ قال کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غزاۃ قال سفیان یرون انہا غزوۃ بنی المصطلق فکسع رجل
من المہاجرین رجلا من الانصار فقال المہاجری یا للمہاجرین وقال الانصاری یا للانصار فسمع ذلک النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال
ما بال دعوی الجاہلیۃ قالوا رجل من المہاجرین کسع رجلا من الانصار فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم دعوہا فانہا منتنۃ فسمع ذلک عبد اللہ
بن ابی فقال او قد فعلوہا واللہ لئن رجعنا الی المدینۃ لیخرجن الاعز منہا الاذل فبلغ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقام عمر فقال یا رسول اللہ
دعنی اضرب عنق ہذا المنافق فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم دعہ لا یتحدث الناس ان محمدا یقتل اصحابہ زاد الترمذی فقال لہ ابنہ
عبد اللہ لا تنقلب حتی تقر انک الذلیل ورسول اللہ العزیز ففعل عن ابن عمر انہ طلق امرأتہ وہی حائض علی عہد النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فانطلق عمر فذکر ذلک لہ فقال مرہ فلیراجعہا ثم یمسکہا حتی تطہر ثم یطلقہا ان بدا لہ فانزل اللہ عند ذلک یا ایہا النبی اذا

طلقتم النساء فطلقوهن في قبل عدتهن قال ابو الزبير كذلك سمعت ابن عمر يقرؤ وفي رواية عن ابن عمر انه طلق امرأته وهي حائض فذكر ذلك عمر لرسول
الله صلى الله عليه وسلم ثم قال ليراجعها ثم يمسكها ثم تحيض فتطهر فان بدا له ان يطلقها فليطلقها طاهرا قبل ان يمسها فتلك العدة التي
امر الله ان تطلق لها النساء وقرأ النبي صلى الله عليه وسلم يا ايها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن في قبل عدتهن عن جعفر بن محمد عن
ابيه عن جده قال اجتمع ابو بكر وعمر وابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنهم فتماروا في شيء فقال لهم علي انطلقوا بنا الى رسول الله صلى
الله عليه وسلم فلما وقفوا عليه قالوا يا رسول الله جئنا نسألك عن شيء فقال ان شئتم فاسألوا وان شئتم خبرتكم بما جئتم له فقال
لهم جئتم تسألوني عن الرزق من اين يأتي وكيف يأتي ابى الله ان يرزق عبده المؤمن الا من حيث لا يعلم عن عمر بن الخطاب
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير تغدو خماصا وتروح بطانا و
عن قتادة قال كان عمر يقول لو وضعت ذا بطنها وهو موضوع على سريره من قبل ان يقبر لحلت عن سعيد بن المسيب قال قضى عمر
في المرأة التي يطلقها زوجها تطليقة ثم تحيض حيضة او حيضتين ثم ترفعها حيضتها لا يدري ما الذي رفعها انها تربص بنفسها ما بينها
وبين تسعة اشهر فان استبان حمل فهي حامل وان مرت تسعة اشهر ولا حمل بها اعتدت ثلثة اشهر بعد ذلك ثم حلت وعن
سعيد بن المسيب ان عمر استشار علي بن ابي طالب وزيد بن ثابت قال زيد رأيت ان [illegible] قال [illegible]
لو وضعت ذا بطنها وزوجها على نعشه لم يدخل حفرته لكانت قد حلت عن ابي سنان قال سأل عمر بن الخطاب عن ابي عبيدة فقيل له
انه يلبس الغليظ من الثياب ويأكل اخشن الطعام فبعث اليه بالف دينار وقال للرسول انظر ما يصنع بها اذا هو اخذها فما لبث
ان لبس الين الثياب واكل اطيب الطعام فجاء الرسول فاخبره فقال رحمه الله تأول هذه الاية لينفق ذو سعة من سعته ومن قدر
عليه رزقه فلينفق مما آتاه الله عن ابن عباس قال قلت لعمر بن الخطاب من المرأتان اللتان تظاهرتا قال عائشة وحفصة وكان بدء الحديث في شأن مارية
ام ابراهيم القبطية اصابها النبي صلى الله عليه وسلم في بيت حفصة في نوبتها فوجدت حفصة فقالت يا نبي الله لقد جئت الي شيئا
ما جئته الى احد من ازواجك في يومي وفي دوري وعلى فراشي قال الا ترضين ان احرمها فلا اقربها قالت بلى فحرمها وقال لا تذكري ذلك
لاحد فذكرته لعائشة فانزل الله يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله لك الايات كلها فبلغنا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كفر عن يمينه و
اصاب جاريته عن ابن عباس في قوله واذ اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا قال دخلت حفصة على النبي صلى الله عليه وسلم فقال لها لا تخبري عائشة
حتى ابشرك ببشارة فان اباك يلي الامر بعد ابي بكر اذا انا مت فذهبت حفصة فاخبرت عائشة وعن عائشة في قوله واذ اسر النبي
الى بعض ازواجه حديثا قال اسر اليها ان ابا بكر خليفتي من بعدي وعن علي وابن عباس قالا والله ان امارة ابي بكر وعمر لفي الكتاب
واذ اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا قال لحفصة ابوك وابو عائشة واليا الناس بعدي فاياك ان تخبري احدا وعن ميمون بن
مهران في قوله واذ اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا قال اسر اليها ان ابا بكر خليفتي من بعدي وعن حبيب بن ابي ثابت واذ اسر
النبي الى بعض ازواجه حديثا قال اخبر عائشة ان اباها الخليفة من بعده وان ابا حفصة الخليفة من بعد ابيها وعن الضحاك في
قوله واذ اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا قال اسر الى حفصة بنت عمر ان الخليفة من بعده ابو بكر ومن بعد ابي بكر عمر وعن مجاهد في قوله عرف
بعضه واعرض عن بعض قال الذي عرف امر مارية والذي اعرض قوله ان اباك وابا[ها] يليان الناس بعدي مخافة ان يفشو اخرج مسلم عن عبد الله بن عباس قال حدثني
عمر بن الخطاب قال لما اعتزل رسول الله صلى الله عليه وسلم نساءه دخلت المسجد فاذا الناس ينكتون بالحصى ويقولون طلق رسول الله صلى الله عليه وسلم نساءه وذلك قبل ان يؤمر بالحجاب

از سورۂ تحریم

فقلت لأعلمن ذلك اليوم فدخلت على عائشة فقلت يا بنت ابي بكر قد بلغ من شانك ان تؤذي رسول الله صلى الله عليه
وسلم قالت ما لي ولك يا ابن الخطاب فدخلت على حفصة فقلت لها يا حفصة اقد بلغ من شانك ان تؤذي رسول الله صلى الله
عليه وسلم والله لقد علمت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحبك ولولا انا لطلقك رسول الله صلى الله عليه وسلم فبكت اشد البكاء فقلت لها اين رسول الله
صلى الله عليه وسلم قالت هو في خزانته في المشربة فدخلت فاذا انا برباح غلام رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعدا على اسكفة المشربة مدل رجليه على نقير من خشب
وهو جذع يرقى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم وينحدر فناديته يا رباح استاذن لي عندك على رسول الله صلى الله عليه وسلم فنظر رباح الى الغرفة ثم نظر الي فلم يقل شيئا
قلت فاني اظن ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ظن اني جئت من اجل حفصة والله لئن امرني رسول الله صلى الله عليه وسلم
بضرب عنقها لاضربن عنقها فرفعت صوتي فاوما الي بيده ان ارقه فدخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مضطجع على
حصير فجلست فاذا عليه ازاره وليس عليه غيره واذا الحصير قد اثر في جنبه ونظرت في خزانة رسول الله صلى الله عليه وسلم فاذا انا
بقبضة من شعير نحو الصاع ومثلها من قرظ في ناحية الغرفة واذا افيق معلق فابتدرت عيناي فقال ما يبكيك يا ابن الخطاب قلت يا نبي
الله وما لي لا ابكي وهذا الحصير قد اثر في جنبك وهذه خزانتك لا ارى فيها الا ما ارى وذاك كسرى وقيصر في الثمار والانهار وانت
رسول الله صلى الله عليه وسلم وصفوته وهذه خزانتك قال يا ابن الخطاب الا ترضى ان تكون لنا الآخرة ولهم الدنيا قلت بلى ودخلت
عليه حين دخلت وانا ارى في وجهه الغضب فقلت يا رسول الله ما يشق عليك من شان النساء فان كنت طلقتهن فان الله معك وملائكته
وجبرئيل وميكائيل وانا وابو بكر والمؤمنون معك وقلما تكلمت واحمد الله بكلام الا رجوت ان يكون الله يصدق قولي الذي اقوله ونزلت هذه
الآية وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰهُ وَجِبْرِيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيْرٌ
عَسٰى رَبُّهٗ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُّبْدِلَهٗ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ وكانت عائشة بنت ابي بكر وحفصة تظاهران على سائر نساء
النبي صلى الله عليه وسلم فقلت يا رسول الله اطلقتهن قال لا قلت يا رسول الله اني دخلت المسجد والمسلمون ينكتون بالحصا ويقولون
طلق رسول الله صلى الله عليه وسلم نساءه افانزل فاخبرهم انك لم تطلقهن قال نعم ان شئت ثم لم ازل احدثه حتى تحسر الغضب
عن وجهه وحتى كشر فضحك وكان من احسن الناس ثغرا فنزل رسول الله صلى الله عليه وسلم ونزلت اتشبث بالجذع ونزل نبي الله
صلى الله عليه وسلم كانما يمشي على الارض ما يمسه بيده فقلت يا رسول الله انما كنت في الغرفة تسعا وعشرين فقال رسول
الله صلى الله عليه وسلم ان الشهر قد يكون تسعا وعشرين فقمت على باب المسجد فناديت باعلى صوتي لم يطلق رسول الله صلى الله
عليه وسلم نساءه قال ونزلت هذه الآية وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوْا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ
وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْبِطُوْنَهٗ مِنْهُمْ فكنت انا استنبطت الامر وانزل الله آية التخيير عن ابن
عباس قال كان ابي يقرؤها وصالح المؤمنين ابو بكر وعمر وعن عبد الله بن بريدة عن ابيه في قوله وصالح المؤمنين قال ابو بكر وعمر
عن عكرمة وميمون بن مهران مثله وعن الحسن البصري في قوله وصالح المؤمنين قال عمر بن الخطاب عن مقاتل بن سليمان في قوله وصالح
المؤمنين قال ابو بكر وعمر وعلي عن ابن مسعود عن النبي صلى الله عليه وسلم في قول الله وصالح المؤمنين قال صالح المؤمنين ابو بكر وعمر
عن ابن مسعود وعن النبي صلى الله عليه وسلم من صالح المؤمنين ابو بكر وعمر عن ابن عمر وابن عباس في قوله وصالح المؤمنين قالا نزلت في
في ابي بكر وعمر وعن سعيد بن جبير في قوله وصالح المؤمنين قال نزلت في عمر بن الخطاب خاصة عن ابي امامة عن النبي صلى الله عليه وسلم

في قوله وصالح المؤمنين قال ابو بكر وعمر عن النعمان بن بشير ان عمر بن الخطاب سئل عن التوبة النصوح قال ان يتوب الرجل من العمل
السيئ ثم لا يعود اليه ابدا عن معوية بن قرة قال مر عمر بن الخطاب بقوم فقال من انتم قالوا المتوكلون قال انتم المتأكلون
انما المتوكل رجل القى حبه في بطن الارض وتوكل على ربه عن ابي عثمان النهدي قال قال مروان بن الحكم لما بايع الناس ليزيد
سنة ابي بكر وعمر فقال عبد الرحمن بن ابي بكر انها ليست بسنة ابي بكر وعمر ولكنها سنة هرقل فقال مروان هذا الذي انزلت فيه
والذي قال لوالديه اف لكما الآية فسمعت ذلك عائشة فقالت انها لم تنزل في عبد الرحمن ولكن نزل في ابيك ولا تطع كل
حلاف مهين هماز مشاء بنميم عن عمر بن الخطاب قال خرجت اتعرض لرسول الله صلى الله عليه وسلم قبل ان اسلم فوجدته قد
سبقني الى المسجد فقمت خلفه فاستفتح بسورة الحاقة فجعلت اتعجب من تاليف القرآن فقلت هذا والله شاعر كما قالت قريش
فقرأ انه لقول رسول كريم وما هو بقول شاعر قليلا ما تؤمنون ○ قلت كاهن قال ولا بقول كاهن
قليلا ما تذكرون ○ تنزيل من رب العالمين ○ الى آخر السورة فوقع الاسلام في قلبي كل موقع عن عمر انه قال حاسبوا
انفسكم قبل ان تحاسبوا فانه ايسر لحسابكم وزنوا انفسكم قبل ان توزنوا وتجهزوا للعرض الاكبر يومئذ تعرضون لا تخفى منكم خافية
عن السدي قال قال عمر وان لو استقاموا على الطريقة لاسقيناهم ماء غدقا لنفتنهم فيه قال حيث ما كان الماء كان
المال وحيثما كان المال كان الفتنة عن عمر بن الخطاب قال ما من حال يأتيني عليه الموت بعد الجهاد في سبيل الله احب الي من ان
يأتيني وانا بين شعبتي رحل التمس من فضل الله ثم تلا هذه الآية وآخرون يضربون في الارض يبتغون من فضل الله
وآخرون يقاتلون في سبيل الله عن عمر بن الخطاب انه سمع رجلا يقرأ هل اتى على الانسان حين من الدهر
لم يكن شيئا مذكورا ○ فقال عمر ليتها تمت وعن عمر بن الخطاب انه تلا هذه الآية هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن
شيئا مذكورا قال اي وعزتك يا رب فجعلته سميعا بصيرا وحيا وميتا عن مجاهد قال لما صدر النبي صلى الله عليه وسلم بالاسارى عن بدر
انفق سبعة من المهاجرين على اسارى مشركي بدر منهم ابو بكر وعمر وعلي وعبد الرحمن وسعد وابو عبيدة بن الجراح فقالت الانصار
قتلناهم في الله وفي رسوله وتعينونهم بالنفقة فانزل الله فيهم بضعة عشر آية ان الابرار يشربون من كأس كان مزاجها كافورا الى قوله عينا فيها تسمى سلسبيلا
عن عكرمة قال دخل عمر بن الخطاب على النبي صلى الله عليه وسلم وهو راقد على حصير من جريد وقد اثر في جنبه فبكى عمر فقال ما يبكيك
قال ذكرت كسرى وملكه وقيصر وملكه وصاحب الحبشة وملكه وانت رسول الله صلى الله عليه وسلم على حصير من جريد فقال اما ترضى
ان لهم الدنيا ولنا الآخرة فانزل الله واذا رأيت ثم رأيت نعيما وملكا كبيرا عن ابراهيم التيمي قال قرأ ابو بكر الصديق وفاكهة وابا فقال ما الاب
فقيل كذا وكذا فقال ابو بكر ان هذا لهو التكلف وفي رواية عن ابراهيم التيمي قال سئل ابو بكر الصديق عن الاب ما هو فقال
اي سماء تظلني واي ارض تقلني اذا قلت في كتاب الله ما لا اعلم وعن انس قال قرأ عمر وفاكهة وابا فقال هذه الفاكهة قد
عرفناها فما الاب ثم قال مه نهينا عن التكلف عن انس ان عمر قرأ على المنبر فانبتنا فيها حبا وعنبا الى قوله وابا قال كل هذا قد
عرفناه فما الاب ثم رفض عصا كانت في يده فقال هذا لعمر الله هو التكلف فما عليك ان لا تدري ما الاب اتبعوا ما بين لكم من هذا
الكتاب فاعملوا به وما لم تعرفوه فكلوه الى ربه عن عمر بن الخطاب في قوله واذا الموءودة سئلت قال جاء قيس بن عاصم التميمي الى
رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اني وأدت ثماني بنات لي في الجاهلية فقال له النبي صلى الله عليه وسلم اعتق عن كل واحدة

از سورهٔ ملک
از سورهٔ ن

رقبتہ قال سالنے صاحب ابلی قال قاہد عن کل واحدۃ بدنۃ عن النعمان بن بشیر عن عمر بن الخطاب فی قولہ واذا النفوس زوجت قال ہو
الرجل یزوج نظیرہ من اہل الجنۃ والرجل یزوج نظیرہ من اہل النار یوم القیامۃ ثم قرا احشروا الذین ظلموا وازواجہم وعن زید بن
اسلم عن ابیہ قال لما نزلت اذا الشمس کورت قال عمر لما بلغ علمت نفس ما احضرت قال ہذا آخر الحدیث عن ابی العدبس قال
کنا عند عمر بن الخطاب فاتاہ رجل فقال یا امیر المومنین ما الجوار الکنس فطعن عمر بمخصرۃ معہ فی عمامۃ الرجل فالقاہ عن راسہ فقال
عمر احروری انت والذی نفس عمر بن الخطاب بیدہ لو وجدتک محلوقا لانحیت القمل عن راسک عن عمر بن الخطاب انہ قرا ہذہ الآیۃ یا ایہا الانسان
ما غرک بربک الکریم فقال اغرہ واللہ جہلہ عن البراء بن عازب قال اول من قدم علینا من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم مصعب بن عمیر
وابن ام مکتوم فجعلا یقرانا القرآن ثم جاء عمار وبلال وسعد ثم جاء عمر بن الخطاب فی عشرین ثم جاء النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فما رایت اہل المدینۃ فرحوا بشیٔ فرحہم بہ حتی رایت الولائد والصبیان یقولون ہذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد جاء فما
جاء حتی قرات سبح اسم ربک الاعلی فی سور مثلہا عن ابی عمران الجونی قال مر عمر بن الخطاب براہب فوقف ونودی الراہب فقیل
لہ ہذا امیر المومنین فاطلع فاذا انسان بہ من الضر والاجتہاد وترک الدنیا فلما راٰہ عمر بکی فقیل لہ انہ نصرانی فقال عمر قد علمت
ولکن رحمتہ ذکرت قول اللہ عاملۃ ناصبۃ تصلی نارا حامیۃ فرحمت نصبہ واجتہادہ وہو فی النار عن سعید بن جبیر قال قرئت
عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ فقال ابو بکر ان ہذا لحسن قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اما ان الملک سیقولہا
لک عند الموت عن سلیم بن عامر قال سمعت ابا بکر الصدیق یقول قرئت عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہذہ الآیۃ یا ایتہا النفس المطمئنۃ
ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ فقلت ما احسن ہذا یا رسول اللہ فقال یا ابا بکر اما ان الملک سیقولہا لک عند الموت عن الضحاک عن ابن عباس
ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من یشتری بئر رومۃ نستعذب بہا غفر اللہ لہ فاشتراہا عثمان بن عفان فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ہل لک ان تجعلہا سقایۃ للناس قال نعم فانزل اللہ فی عثمان یا ایتہا النفس المطمئنۃ الآیۃ عن ابن مسعود قال ان ابا بکر الصدیق رضی اللہ
تعالی عنہ اشتری بلالا من امیۃ بن خلف وابی بن خلف ببردۃ وعشر اواق فاعتقہ للہ فانزل اللہ واللیل اذا یغشی الی قولہ ان سعیکم
لشتی سعی ابو بکر وامیۃ وابی الی قولہ وکذب بالحسنی قال لا الہ الا اللہ الی قولہ فسنیسرہ للعسری قال النار عن عروۃ ان ابا بکر الصدیق
اعتق سبعۃ کلہم یعذب فی اللہ بلالا وعامر بن فہیرۃ والنہدیۃ وابنتہا وزنیرۃ وام عبیس وامۃ بنی المؤمل وفیہ نزلت وسیجنبہا الاتقی
الی آخر السورۃ عن عامر بن عبد اللہ بن الزبیر عن ابیہ قال ابو قحافۃ لابی بکر اراک تعتق رقابا ضعافا فلو انک اذ فعلت ما فعلت اعتقت
رجالا جلدا یمنعونک ویقومون دونک فقال یا ابت انما ارید وجہ اللہ فنزلت ہذہ الآیۃ فیہ فاما من اعطی واتقی الی قولہ وما لاحد
عندہ من نعمۃ تجزی الا ابتغاء وجہ ربہ الاعلی ولسوف یرضی عن سعید بن المسیب قال نزلت وما لاحد عندہ من نعمۃ تجزی فی ابی بکر
اعتق ناسا لم یلتمس منہم جزاء ولا شکورا ستۃ او سبعۃ منہم بلال وعامر بن فہیرۃ عن ابن عباس فی قولہ وسیجنبہا الاتقی قال ہو
ابو بکر الصدیق عن ثوبان قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللہم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب وقد ضرب اختہ اول اللیل وہی
تقرا اقرا باسم ربک الذی خلق حتی ظن انہ قتلہا ثم قام من السحر فسمع صوتہا تقرا اقرا باسم ربک الذی خلق فقال واللہ ما ہو بشعر ولا
ہمہمۃ فذہب حتی اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فوجد بلالا علی الباب فدفع الباب فقال بلال من ہذا فقال عمر بن الخطاب فقال حتی
استاذن لک علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال بلال یا رسول اللہ عمر بالباب فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یرد اللہ

از سورہ انفطار

از سورہ اعلیٰ

از سورہ غاشیہ

از سورہ فجر

از سورہ لیل

از سورہ اقرأ

بهم خيرا ادخله في الدين فقال لبلال افتح وانخذر رسول الله صلى الله عليه وسلم بسبيه فهزه فقال ما الذي تريد وما الذي جئت له فقال
له عمر اعرض علي الذي تدعو اليه قال تشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله فاسلم عمر مكانه وقال

از سورة قدر

اخرج عن عكرمة عن ابن عباس قال دعا عمر اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فسألهم عن ليلة القدر فاجمعوا انها في العشر الاواخر
فقلت لعمر رضي الله عنه اني لاعلم واني لاظن اي ليلة هي قال واي ليلة هي قال هي سابعة تمضي او سابعة تبقى من العشر الاواخر
قال عمر رضي الله عنه ومن اين علمت قلت خلق الله سبع سموات وسبع ارضين وسبع ايام وان الدهر يدور في سبع وخلق الانسان من
سبع ويأكل من سبع ويسجد على سبعة اعضاء والطواف بالبيت سبع والجمار سبع لاشياء ذكرها فقال عمر رضي الله عنه لقد فطنت
لامر ما فطنا له وكان قتادة يزيد عن ابن عباس في قوله ويأكل من سبع قال هو قول الله فانبتنا فيها حبا وعنبا وقضبا الآية وعن
علي بن ابي طالب رضي الله تعالى عنه قال انا والله حرضت عمر على القيام في شهر رمضان قيل وكيف ذلك يا امير المؤمنين قال اخبرته
ان في السماء السابعة حظيرة يقال لها حظيرة القدس فيها ملائكة يقال لهم الروح وفي لفظ الروحانيون فاذا كان ليلة القدر
استأذنوا ربهم في النزول الى الدنيا فيأذن لهم فلا يمرون بمسجد يصلى فيه ولا يستقبلون احدا في طريق الا دعوا له فاصابه منهم بركة
فقال له عمر يا ابا الحسن فنحرض الناس على الصلوة حتى تصيبهم البركة فامر الناس بالقيام وعن ابن عباس قال جاء رجل الى عمر رضي الله تعالى عنه
يسأله فجعل عمر ينظر الى رأسه مرة والى رجليه اخرى هل يرى عليه من البؤس ثم قال له عمر كم مالك قال اربعون من الابل قال ابن عباس
قلت صدق الله ورسوله لو كان لابن آدم واديان من ذهب لابتغى الثالث ولا يملأ جوف ابن آدم الا التراب ويتوب الله على من تاب
فقال عمر رضي الله تعالى عنه ما هذا فقلت هكذا اقرأنيها ابي قال فمر بنا اليه فجاء الى ابي فقال ما يقول هذا قال ابي هكذا اقرأنيها رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال أفأثبتها في المصحف قال نعم وعن ابن عباس قال قلت يا امير المؤمنين ان ابيا يزعم انك تركت من كتاب الله آية
لم تكتبها قال والله لاسألن ابيا فان انكر لتكذبن فلما صلى صلوة الغداة غدا على ابي فاذن له وطرح له وسادة وقال يزعم هذا
انك تزعم اني تركت آية من كتاب الله لم اكتبها فقال اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لو ان لابن آدم واديين من
مال لابتغى اليهما واديا ثالثا ولا يملأ جوف ابن آدم الا التراب ويتوب الله على من تاب قال فاكتبها قال لا انهاك قال فكان
ابيا شك اقول من رسول الله صلى الله عليه وسلم او قرآن منزل وعن انس قال بينا ابو بكر الصديق يأكل مع النبي صلى الله عليه وسلم

از سورة زلزلت

اذ نزلت عليه فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره فرفع ابو بكر رضي الله عنه يده وقال يا
رسول الله اني لراء ما عملت من مثقال ذرة من شر فقال يا ابا بكر ما ترى في الدنيا مما تكره فبمثاقيل ذر الشر ويدخر لك مثاقيل ذر
الخير حتى توفاه يوم القيامة وروي عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال انزلت اذا زلزلت الارض زلزالها وابو بكر الصديق رضي الله
عنه قاعد فبكى فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم ما يبكيك يا ابا بكر قال يبكيني هذه السورة فقال لولا انكم تخطئون وتذنبون
فيغفر لكم لخلق الله امة يخطئون ويذنبون فيغفر لهم وعن ابي ايوب الانصاري قال بينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر [illegible]
اذ نزلت عليه هذه السورة فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره فامسك رسول الله [illegible]
يده عن الطعام ثم قال من عمل منكم خيرا فجزاؤه في الآخرة ومن عمل منكم شرا يره في الدنيا مصيبات وامراض [illegible]
خيرا دخل الجنة وعن ابي ادريس الخولاني نحو ذلك وعن جعفر بن برقان قال بلغنا ان عمر بن الخطاب [illegible]

منه جنة ثم قال فيه شيئاً قيل فذكر كثير عن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قرأ في ليلة الف
آية لقي الله وهو ضاحك في وجهه قيل يا رسول الله ومن يقوى على الف آية فقرأ بسم الله الرحمن الرحيم الهكم التكاثر الى آخرها ثم
قال والذي نفسي بيده انها لتعدل الف آية عن علي بن ابي طالب رضي الله تعالى عنه انه سئل عن قوله ثم لتسألن يومئذ عن النعيم قال
من اكل خبز البر وشرب ماء الفرات مبرداً وكان له منزل يسكنه فذاك من النعيم الذي يسأل عنه وعن جابر بن عبد الله قال جاءنا رسول
الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر رضي الله عنهما فاطعمناهم رطباً وسقيناهم ماء فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا من النعيم الذي
تسألون عنه وعن ابي هريرة قال خرج النبي صلى الله عليه وسلم ذات يوم فاذا هو بابي بكر وعمر رضي الله تعالى عنهما فقال ما اخرجكما
من بيوتكما هذه الساعة قالا الجوع يا رسول الله قال والذي نفسي بيده لاخرجني الذي اخرجكما فقوموا فقاما معه فاتى رجلا من
الانصار فاذا هو ليس في بيته فلما رأته المرأة قالت مرحباً فقال النبي صلى الله عليه وسلم اين فلان قالت انطلق يستعذب لنا الماء اذ جاء
الانصاري فنظر الى النبي صلى الله عليه وسلم وصاحبيه فقال الحمد لله ما احد اليوم اكرم اضيافاً مني فانطلق فجاء بعذق فيه بسر وتمر
فقال كلوا من هذا واخذ المدية فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم اياك والحلوب فذبح لهم فاكلوا من الشاة ومن ذلك العذق وشربوا
فلما شبعوا ورووا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لابي بكر وعمر والذي نفسي بيده لتسئلن عن هذا النعيم يوم القيامة عن ابن عباس
انه سمع عمر بن الخطاب يقول ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج يوماً عند الظهيرة فوجد ابا بكر في المسجد جالساً فقال ما اخرجك هذه
الساعة قال اخرجني الذي اخرجك يا رسول الله ثم ان عمر بن الخطاب جاء فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا ابن الخطاب ما اخرجك
هذه الساعة قال اخرجني الذي اخرجكما فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هل بكما من قوة فننطلق الى هذا النخل فنصيب من
طعام وشراب فقلنا نعم يا رسول الله فانطلقنا حتى اتينا منزل مالك بن التيهان ابي الهيثم الانصاري وعن ابي بكر الصديق رضي الله
تعالى عنه قال انطلقت مع النبي صلى الله عليه وسلم ومعنا عمر الى رجل يقال له الواقفي فذبح لنا شاة فقال النبي صلى الله عليه وسلم
اياك وذات الدر فاكلنا ثريداً ولحماً وشربنا ماء فقال النبي صلى الله عليه وسلم هذا من النعيم الذي تسئلون عنه وعن عثمان بن عفان رضي الله
تعالى عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كل شيء سوى ظل بيت وجلف الخبز وثوب يواري عورته والماء فما فضل عن هذا فليس
لابن آدم فيهن حق عن عكرمة قال مر عمر بن الخطاب برجل مبتلى اجذم اعمى اصم ابكم فقال لمن معه هل ترون في هذا من نعم الله شيئاً قالوا
لا قال بلى الا ترونه يبول فلا يعتصر ولا يلتوي يخرج بوله سهلاً فهذه نعمة من الله تعالى عن قتادة بن النعمان انه وقع بقريش فكانه نال
منهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا قتادة لا تسبن قريشاً فانه لعلك ان ترى منهم رجالاً تزدري عملك مع اعمالهم وفعلك
مع افعالهم وتغبطهم اذا رأيتهم لولا ان تطغى قريش لاخبرتهم بالذي لهم عند الله وعن معاوية سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يقول الناس تبع لقريش في هذا الامر خيارهم في الجاهلية خيارهم في الاسلام اذا فقهوا والله لولا ان تبطر قريش لاخبرتها بما لها
عند الله قال وسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول خير نسوة ركبن الابل صالح نساء قريش احناه على ولد في صغره وارعاه على زوج في ذات يده
وعن انس قال كنا في بيت رجل من الانصار فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى وقف فاخذ بعضادتي الباب فقال
الائمة من قريش لهم عليكم حق ولكم مثل ذلك ان استحكموا عدلوا وان استرحموا رحموا واذا عاهدوا وفوا فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله
والملئكة والناس اجمعين لا يقبل منهم صرف ولا عدل عن جبير بن مطعم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان للقرشي مثلي قوة الرجل

سورة التكاثر

سورة قريش

من غير قريش قيل للزهري ما عنى بذلك قال نبل الرای وعن سهل بن ابي حثمة ان رسول الله صلے الله عليه وسلم قال تعلموا من
قريش ولا تعلموها وقدموا قريشا ولا تؤخروها فان للقرشي قوة الرجلين من غير قريش وعن ابي جعفر رضي الله تعالى عنه قال قال رسول
الله صلے الله عليه وسلم لا تقدموا قريشا فتضلوا ولا تأخروا عنها فتضلوا خيار قريش خيار الناس وشرار قريش شرار الناس والذي
نفس محمد بيده لولا ان تبطر قريش لاخبرتها بما لها عند الله وعن جابر قال قال رسول الله صلے الله عليه وسلم الناس تبع لقريش في الخير
والشر الى يوم القيمة وعن اسمعيل بن عبيد الله بن رفاعة عن جده قال جمع رسول الله صلے الله عليه وسلم قريشا فقال هل فيكم من غيركم
قالوا لا الا ابن اختنا ومولنا وحليفنا فقال ابن اختكم منكم ومولاكم منكم ان قريشا اهل صدق وامانة فمن بغى لهم العواثر كبه الله على وجهه
وعن ابي هريرة قال قال رسول الله صلے الله عليه وسلم الناس تبع لقريش في هذا الامر خيارهم تبع لخيارهم وشرارهم تبع لشرارهم
وعن ابي موسى قال قام رسول الله صلے الله عليه وسلم على باب فيه نفر من قريش فقال ان هذا الامر في قريش وعن ابن مسعود قال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم لقريش ان هذا الامر فيكم وانتم ولاته وعن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزال هذا الامر
في قريش ما بقي من الناس اثنان وحرك اصبعيه وعن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الملك في قريش والقضاء
في الانصار والاذان في الحبشة وعن سعد قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول من يرد هوان قريش اهانه الله وعن عبيد بن عمير
قال دعا رسول الله صلے الله عليه وسلم لقريش فقال اللهم كما اذقت اولهم عذابا فاذق آخرهم نوالا وعن سعد بن ابي وقاص ان
رجلا قتل فقيل للنبي صلے الله عليه وسلم فقال ابعده الله انه كان يبغض قريشا وعن انس ان رجلا قال يا رسول الله ما الكوثر قال نهر
في الجنة اعطانيه ربي لهو اشد بياضا من اللبن واحلى من العسل وطوله ما بين المشرق والمغرب لا يشرب منه احد فيظمأ ولا يتوضأ منه
احد فيتشعث ابدا لا يشرب منه من اخفر ذمتي ولا من قتل اهل بيتي وعن ابن عباس قال كان عمر يدخلني مع اشياخ بدر فقال له
عبد الرحمن بن عوف لم تدخل هذا الفتى معنا ولنا ابناء مثله فقال انه ممن قد علمتم قال فدعاهم ذات يوم ودعاني معهم وما رايته دعاني
يومئذ الا ليريهم مني فقال ما تقولون في قوله اذا جاء نصر الله والفتح حتى ختم السورة فقال بعضهم امرنا الله ان نحمده ونستغفره اذا جاء
نصر الله وفتح علينا وقال بعضهم لا ندري وبعضهم لم يقل شيئا فقال لي يا ابن عباس اكذاك تقول قلت لا قال فما تقول قلت
هو اجل رسول الله صلے الله عليه وسلم اعلمه الله اذا جاء نصر الله والفتح فتح مكة فذاك علامة اجلك فسبح بحمد ربك واستغفره انه كان
توابا فقال عمر ما اعلم منها الا ما تعلم وعن ابن عباس قال لما نزلت اذا جاء نصر الله والفتح جاء العباس الى علي رضي الله تعالى عنه فقال
انطلق بنا الى رسول الله صلے الله عليه وسلم فان كان هذا الامر لنا من بعده لم تشاحنا فيه قريش وان كان لغيرنا سألناه الوصاة
بنا قال لا قال العباس فجئت رسول الله صلے الله عليه وسلم سرا فذكرت ذلك له فقال ان الله جعل ابا بكر خليفتي على دين الله
ووحيه وهو مستوص فاسمعوا له واطيعوا تهتدوا واقتدوا به ترشدوا وقال ابن عباس فما وافق ابو بكر على رايه ولا
وازره على امره ولا اعانه على شانه اذ خالفه اصحابه في ارتداد العرب الا العباس قال فوالله ما عدل رايهما وحزمهما رأي اهل الارض
اجمعين وعن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه انه قرأ الله الواحد الصمد **فصل ششم** در اقامت دليل عقلي بر خلافت خلفا چون وجود
اشخاص معينه وصفات ايشان بمجرد عقل ثابت نميشود بلكه بنقل متواتر يا مشهور يا خبر واحد صحيح لابد است مراد از دليل عقلي اينجا آنست
كه يك مقدمه از مقدمات آن عقلي باشد و ديگر متواتر يا مشهور و آن مقدمه كه عقلي باشد دو قسم تواند بود قسم اول عقلي محض كه بغير

سورۂ کوثر

از سورۂ والفتح

سورۂ اخلاص

استثنا و بشرع ثابت شود ولیکن میباید که شرع تصدیقِ آن فرماید تا اعتدادرا شاید قسم دوم عقلی ماخوذ از استقرا و دلائل شرعیه یا ماخوذ از انکه نقیض او مستلزم محال شرعی باشد مثلا صدور چیزی از پیغامبر صلی الله علیه وسلم که صدور آن جایز نیست و انجبه بآن ماند و لهذا این فصل را منقسم میسازیم بدو مقصد **مقصد اول** حاصل آن تنقیح معنی خلافتِ خاصه است زیرا که لفظ خلافت حقیقتِ شرعی است و مدعیان التشرع آرا مختلفه دارند هر یکی از لفظِ خلافت معنیٔ ادراک مینماید و صفاتِ لازمهٔ خلیفه بنوعی تقریر میکنند مثلا فرقهٔ خلافت پیغامبر را صلی الله علیه وسلم بمعنی امامت میگیرند و در صفاتِ خلیفه هاشمیت و فاطمیت و عصمت و مانند آن اعتبار میکنند و شک نیست که هیچ عاقلی اینمعنی را برای خلفای ثلثه اثبات نمیتوانند کرد و ما در خلافت مفهوم سلطنت و فرمانروایی سلمین اخذ مینمائیم و در خلافتِ خاصه هجرت و سوابقِ اسلامیه معتبر میدانیم و هیچ عاقلی اینمعنی را برائمهٔ اثنا عشر غیر مرتضی اثبات نخواهد کرد پس شغبی که در میانِ فریقین واقع است منشاء آن عدمِ تنقیح معنی مراد بوده است اختلافِ اصطلاحات حق را مختفی ساخت پس معنی خلافت باعتبار لغت جانشینی است که یکی بجای دیگری بنشیند و به نیابتِ او کار کند و در شرع مراد از وی پادشاهی است برای اقتدای اقامتِ دین محمدی علی صاحبها الصلوة والتسلیمات به نیابتِ آنحضرت صلی الله علیه وسلم پس اگر کسی بادشاه نباشد و حکم او نافذ نبود خلیفه نیست هرچند فرض کنیم که افضل امت باشد و معصوم و مفترض الطاعت و فاطمی و اگر کافری بادشاه باشد یا تحکیم کند سیف را نه شرع را و کار او اخذ خراج و باج باشد و باقامتِ دین مثل جهاد و اقامتِ حدود و فیصل قضایا اصلا نپردازد خلیفه نخواهد بود و هستند اکثر متغلبه در زمانِ ما و پیش از ما آینجا نکته باید فهمید که گفتگوی امامیه درین مبحث نزاع لفظی است بلکه شغب محض است نزاع لفظی هم نیست زیرا که خلافت غیر امامت است عند الامامیه و مرادفِ اوست عند اهل السنت یکی از خلافت بمعنی بادشاهی و صفاتِ خلیفه بمعنی صفاتی که نزدیک وجود آنها بادشاهی معصیت نباشد یا حکم او نافذ شود و افضل امت باشد یا نه سخن میگوید دیگری از افضل امت که در حکم الله منقاد شدن او بر تمام امت فرض است بادشاه باشد یا نباشد ذکر میکند و امامت باینمعنی سخنی است که هیچ فرقه از فرق اسلامیه بآن نطق نکرده است و نه از کتاب و سنت اینمعنی مفهوم شده و نه اولاد حضرت مرتضی در عصری از اعصار بران اتفاق کرده اند و بحکم عادت مستحیل ست که در شده دلالت براینمعنی باشد و کسی آنرا نداند و بگوش کسی نرسد بهمان میماند که شخصی گوید امروز در بازار فیلی آمده چند هزار کس را غرق ساخت و غیر او هیچکس این را نمیداند و اثری از آن هم دیده نشد سبحانک هذا بهتان عظیم و اگر باور کنیم این را سوفسطائی باشیم و امامیه بامامتِ زین العابدین و محمد باقر و جعفر صادق رضوان الله تعالی علیهم قائل اند حالانکه ایشان باتفاق بادشاه نبودند آری خلافت را ضمیمهٔ امامت میدانند یعنی آنکه چون امام موجود باشد خلافت حق او است دیگری را نمیرسد که اقدام بران کند و ظاهر آن است که این مسئله از فروع فرضیتِ انقیاد است مر او را پس اگر معصومی مفترض الطاعت بادشاهی را بامر سلطنت قائم گرداند بادشاهی او صحیح باشد و خودش امام باشد و آن منصوب خلیفه مانند آنکه حضرت شمویل طالوت را خلیفه ساخت و خود ایشان نبی بودند و طالوت ملک و اگر عصیان امام در حکم نکاح یا غیر آن بوجود آید آن نیز معصیت باشد پس خصوصیت خلافت تاثیری ندارد پس در مسئلهٔ خلافت آنرا خلاف افراشتن و از هر دو جانب برد و ما در میان آوردن معنی ندارد فتأمل هذه النکتة حق التامل چون این نکته مذکور شد برصل سخن بردیم خلافت را چون بوصف راشده مقید کنیم معنیش آن باشد که نیابت پیغامبر صلی الله علیه وسلم در کارهای که

پیغامبر صلی الله علیه وسلم بنا بر وصف پیغمبری میکردند از اقامت دین و جهاد اعداء الله و امضای حدود الله و احیاء علوم دینیه
و اقامت ارکان اسلام و قیام بقضا و افتا و آنچه باین قبیل تعلق دارد بوجهی که از عهده واجب بر آید و عاصی نباشد و مقابل
آن خلافت جابره است که در بسیاری از احوال مخالف شرع بعمل آرد و از عهده واجب بر نیاید و معطل گذارد بسیاری از
آنچه میباید تا آنکه عاصی باشد در خلافت خود مثلا اقامت حدود میکنند و احیاء علوم دین می نماید یا اقامت بوضعی میکند که شرع
بآن حکم نفرموده و بجای رجم میسوزد و بجای قصاص رجم مینماید و این خلافت راشده لوازمی چند دارد که بدون آن لوازم
قیام شخصی بخلافت راشده متصور نیست مانند عقل و بلوغ و ذکورت و سلامت سمع و بصر و حریت و علم و عدالت و شجاعت
و رای و کفایت در حرب و سلم و غیر آن و این صفات ببداهت عقل معلوم میشود که تحقق مقصود خلافت بغیر آنها ممکن نیست و
سنت سنیه وصفی دیگر برین صفات مزید کرده است و آن قرشیت است تا تشبه و تعشور با فعل الله در بنی اسرائیل که
انبیا نمی بودند الا از بنی اسرائیل از سبط لاوی می باشند یا یهودا یا غیر آن هم چنان آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم گردانید که خلیفه
از قریش باشد از بنی هاشم یا غیر بنی هاشم و در اشتراط قرشیت حکمتها است که این موضع تفصیل آنرا بر نمی تابد سوال اگر صبی یا زن
یا جاهلی یا غیر مجرب غیر کافی را بعد موت پدر او خلیفه سازیم و علما را برای احیاء علوم دین و برای قضا و افتا منصوب گردانیم و
امیری حاذق را در فوج کشی و مجرب در شکست دادن اعدا امیر غزاة گردانیم و شخصی را که طریق اخذ زکوة و خراج میداند و نصب
عمال بر شرط میشناسد و تقسیم بیت المال در مستحقین میتواند وزیر الوزرا سازیم امور سلطنت منتظم شود و بغیر وجود این صفات
در خلیفه جواب گوئیم بنقض اولا اگر این صبی را یا این زن را از میان بر اندازیم و این علما و امرا و وزرا باهم متفق شوند و با
یکدیگر مخالفت نمایند و عهود موکده در میان آرند امور سلطنت بغیر خلیفه منتظم میتواند شد پس نصب خلیفه چه ضرور و بحل ثانیا اجتماع
نفوس بغیر جامعی که بشوکت خود همه را در یک سلک منسلک گرداند باد بر هوا است نزدیک است که اندک خشونتی در میان ایشان
افتد و آن مخالفت بر هم خورد و لهذا حکما گفته اند سبب تالیف ناس وجوه متعدده میباشد رهبت و رغبت و حاجت و اتفاق طبائع
و اتفاق بر صفات کسبیه در رسم و عقل و اجتماعی که بیکوجه یا دو وجه پیدا شود پا بر هوا دارد و بران بنا کرده جنگها و کارهای
عمده صورت نمی بندد و اینهمه ثابت است از اجلی مباحث حکمت سیاست مدن چون مدار این امور بر احتمالات عقلیه نیست بلکه بر آنچه در عادت
موجب رفع مفسده یا وجود مصلحت باشد باید دانست که این عزیز ناقص یا این زن بهیچ کار نمی آید وجود و عدم او مساوی است او
خود نمیداند که شریعت و مصلحت چیست تا در آنچه موافق شریعت و مصلحت است و مخالف آن است تمیز نماید یکی را ترجیح دهد و از دیگری
نهی فرماید و اعتماد در هر فن بر اهل آن فن کردن و خود مقلد محض بودن هرگز درست نمی آید و کاری نمیکشاید اکثر مفاسد در عالم
از همین جهت ناشی شده و اگر تسلیم این شخص ضرر دفعه الضرورات تبیح المحظورات بالجمله شک نیست که خلیفه چون متصف
باین صفات فاضله باشد نوعی از التشبه با پیغمبر علیه السلام پیدا کرده است هم در ملکات و هم در افعال چون بر خلافت راشده وصفی دیگر زیاده
کنیم و گوئیم خلافت راشده و خاصه مرجع آن تشبه خلیفه است به پیغامبر علیه السلام زیاده و از آنچه در خلافت راشده شرط کرده ایم در
تفصیل آن زیاده وجهی باید افزاد بهتر سخن اینست که آن خلیفه [illegible] پیغامبر [illegible] تا نزول وحی و اقرانش طاعت صفت او
باشد بلکه از صفات اقتباس حقیقی که اقرب است بصفات پیغامبر بجهت پیغامبری و نمونه او و ظل او ست اخذ باید کرد تا تشبه معتبر تحقق تشبه

مراد صفاتی ست که پیغامبر را باعتبار پیغامبری باشد مثلاً آنحضرت صلی الله علیه وسلم اجمل ناس بودند و پیغامبران دیگر در جمال متفاوت پس اجملیت وصف آنحضرت صلے الله علیه وسلم باعتبار پیغامبری نباشد و هاشمی بودند و سائر انبیا از اسباط بنی اسرائیل پس هاشمیت باعتبار پیغامبری نخواهد بود و قولِ ما باعتبار پیغامبری شامل ست جهاد را مثلاً حال آنکه اکثر پیغامبران بجهاد مامور نبودند زیراکه جهاد ناشی ست از جهت رحمے و پیغامبری آنحضرت صلے الله علیه وسلم آنحضرت را بجهاد آورد باز تشبه بجمیع آنچه از لوازم پیغامبر است مطلوب نیست یا اکثر آن تشبه باعتبار بعض اوصاف قلیلۀ کیا که هر مسلمانی که هست با پیغمبر تشبهے درست کرده است اگرچه در نماز پنجگانه و تلاوت قرآن و مانند آن باشد و افاضل امت تشبه درسته داشتند در بعض اوصاف کما قال حذیفه رضی الله عنه فی عبد الله بن مسعود و این خلافت در شیئے واحد ست دون آخر مقصود از خلافتِ خاصه خلافتِ مطلقه ست باعتبار جمیع آنچه از پیغامبر صادر میشد از جهت پیغامبری باز تشبه به پیغامبر باین صفت که تقریر کردیم نمیتواند شد الا آنکه آن شخص از طبقه علیای امت باشد نه از طبقۀ سفلے و وسطے و از طبقۀ علیا بودن بدو وجه تواند بود یکے باعتبار تشبه نفس با پیغمبر در عبادات و مقامات سَنیه و اخلاقِ حمیده دیگر باعتبار سوابقِ اسلامیه مثل هجرت و جهاد و نمیتواند شد مگر آنکه این شخص در دو قوت نفس خود یعنے قوت عاقله و عامله جبلّةً و کسباً با پیغمبر مناسبت داشته باشد و ثمرات هر دو را جدا جدا و مجموعاً از وے دیده شود و نمیتواند شد مگر آنکه داعیۀ الٰهے برای اتمام مواعید الٰهی در قلب او ریزند بواسطۀ نفس پیغمبر و برکت صحبت او و آثار برکاتِ داعیۀ الٰهیه در افعال و اطوار او دیده شود و نمیتواند شد مگر آنکه وسطه باشد در میان پیغامبر و امت او در افاضۀ علوم و معنے حقیقتِ خلافت خاصه وقتے واضح گردد که حقیقتِ تشریع را اولاً دانسته شود و بعد ازان حقیقت نبوة را زیراکه خلافت خاصه نمونۀ نبوت ست و تشبه است باو پس لابد نکتۀ چند میباید که بنویسیم نکتۀ اولی تشریع تتمۀ تقدیر ست معنے تقدیر اندازه نهادن خدای تعالے برای هر نوع اندازه نهاده ست هر نوع را خلقتے ست خاص و صورے ست خاص و افعالی و اخلاقے ست و الهامات جبلیه که در میان صورتِ نوعیه و حاجتِ طاریه متولد میشود و این قصه پس دراز است و آدمی فضلِ انواع حیوان ست عقل و ذکا و اهتدا بانواع غریبه از ارتفاقات مقتضے نوعِ او ست و در نفس آدمی دو قوت نهاده اند قوتِ ملکیه و قوت بهیمیه اگر آدمے خود را بقوت ملکیه دهد و همه آن کند که سبب زیادت قوة ملکیه ست در عداد ملائکه داخل شود و گویا ملکی است از ملائکه و اگر خود را بقوتِ بهیمیه دهد در عداد بهائم داخل گردد و گویا بهیمه ایست از بهائم و حالتے هست که اعتدال نوع آدمے آنرا اقتضا میکند و آن امتزاج است در هر دو قوت از افعال بهیمیه آن کند که با ملکیت مضادت نداشته باشد و از افعالِ ملکیه آن کند که با بهیمیه بتزاحم برنخیزد پس هر دو قوت صلح کنند و اصل صورتِ نوعیۀ انسان همین هیئتِ اعتدالیه را تقاضا میکند اگر عصیانِ ماده مانع آن نباشد فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِیْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْهَا اشاره بهمان هیئت ست و برای این هیئت اعتدالیه ملکات ست و احوال ست و افعال و آثار کار ست مناسب آن را منقصات ست و کفارات آن منقصات ست و این قصه بهمان میماند که صاحب طب میشناسد که برای هیئت اعتدالیه مسمے بصحت سبب ست و اسباب ست و منقصات ست پس امر میکند بشیئے و منع مینماید چون در ازل الآزال خدای تعالی جمیع مقتضیاتِ نوعیه را تقدیر نمود در ذیل آن بمقتضے حکمت واجب شد که هیئت اعتدالیۀ نفسانیه که در شرع مسمی بفطرة ست و ملکات و احوال که ازان میخیزد و کفارات منقصات او معین نمایند و آنرا شریعت بنی آدم گویند بعض اشیا را واجب ساخت و بعض آخر را مندوب و مباح و مکروه و حرام و تعلیم آن بشر را ممکن نباشد مگر شبیه بالهاماتِ جبلیه و قابل تعلیم بواسطه نباشد الا اعدلِ انسان باعتبار قوی نفسانیه و آن

شرع واحد است تغیر و تبدیل را راه بآن نیست لیکن قابل آن است که بنوعی خاص تقیید کنند مانند آنکه طبیب برای صحت آدمی
خاص بعد ملاحظهٔ سن و فصل و بلد معین بیاساید از میان چندین محتملات و این را شرعة و منهاج گویند لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

نکتهٔ دوم گمان مکن که ارسال رسول فرستادن پیغامبر است از بالا بپست یا از مشرق بمغرب یا از بلدی ببلدی بلکه معنی ارسال
رسول از جانب حق جل وعلا آن است که ارادهٔ الٰهیه متعلق شود بآنکه شریعت را جمهور بنی آدم بدهند تا صلاح ایشان شود
و از مشتبهات ذائعه گردد و عقل و قوای ایشان بآن علم حق ممتلی شود تا سبب حشر ارادهٔ افعال خیر و کف از منهیات گردد
در حق بسیاری یا در میان بنی آدم انواع شرک و مظالم شائع گردد و در رفع شرک و مظالم از میان ایشان بدون پیغامبری
مؤید از جانب قدس میسر نباشد یا قومی از مبغوضین را وقت عقوبت و اجل آن در رسد و مصلحت نباشد که سنگ از آسمان اندازند
یا بصیحه هلاک نمایند بلکه مصلحت ارسال رسولی باشد صاحب شوکت که آن عزیز بمنزلهٔ جبریل واسطهٔ تعذیب آن جماعه ملعونه گردد
و این علم و این داعیه را همه افراد انسان قابل نیستند بلکه قابل آن اعدل افراد و اشبه آن بملأ اعلی میتواند شد و همه اوقات قابل
ظهور امر حق نیست بلکه حکمت الٰهیه پیش از وجود افراد معین میکند فردی را و تشخص میسازد زمانی را چون آن زمان در رسد و آن فرد
بوجود آید نفس قدسیهٔ آن فرد معتدل را برای خود اصطناع فرماید که وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي و آن شرع در دل او ریزد و جمیع قوی عقلیه
و قلبیهٔ آن فرد معتدل را مسخر خود نماید و امتی گرد وی جمع کند و او را منصب ارشاد و تعلیم کرامت فرماید و ایشان را توفیق تعلم و استرشاد
بخشد و این داعیه را در میان ایشان شائع گردانند بدان ماند که چراغی در خانه افروزند و عکس آن چراغ در آئینها که محاذی چراغ
منصوب ساخته اند بیفتد پس بوجود این ارشاد و استرشاد دو امر دیگر موجود شوند هم کمال نفس پیغامبر و نفوس امته اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ و هم
آن شریعت الٰهیه که در ازل الآزال صورت بسته بود و هر دو حقیقت یکجا بنحوی از انحاء تحقق موجود گشت چنانکه کتاب طب مثلا وجود
خطی است و وجود لفظی و وجود ذهنی پس وجود خطی رنگی است سیاه بر صفحهٔ کاغذ بوضعی خاص ریخته لیکن دال بر حروف چند و حروف صوتی است
خاص غیر قار دال بر صور ذهنیه چند و آن صور ذهنیه تفصیل مسائل طب حل معضلات او است بسبب نوشتن این کتاب راهی بقواعد
طب پیدا شد و در میان مردم رواجی پدید آمد باین اسلوب آن شریعت متمثله در ملکوت باین تعلم و تعلیم متحقق شد پس اینست معنی ارسال رسل
و انزال کتب فتدبر و این وجودی است در ضمن وجودی آن یک روح است و آن دیگر جسد و صورت نبی گاهی صورت بادشاه و خلیفه میباشد
و گاهی صورت حبر و عالم و گاهی صورت زاهد و مرشد و هر صورت را اسباب از بخت و حظ و قوای و هر صورت را افعال است و آثار چنانکه
مادهٔ بدن عناصر اربعه است و نفس ناطقه روح مدبرهٔ اوست و سبب بدن نطفه است و اغذیه ظاهر بعنایات نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بادشاهی پیوستند و بروح این فتح که إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ [illegible]
و افضل الشرائع که بر افضل البشر نازل شد صورت او مرکب بود از چند چیز هم صورت خلافت و هم صورت حبر معلم و هم صورت زاهد مرشد

نکتهٔ سوم خلافت ظهری دارد و بطنی ظهر خلافت سلطنت و فرمانروایی است برای اقامت دین و بطن آن تشبه است [illegible]
او صافی که به پیغامبری تعلق دارد پس نبوت آن است که ارادهٔ الٰهیه متعلق شود [illegible] مفسدین [illegible] و ترویج شعائر
ضمن افعال و اقوال پیغامبر و خلافت آن است که متعلق شد ارادهٔ الٰهیه بتکمیل افعال پیغامبر و ضبط اقوال و اشاعت انوار و غلبه دین او
در ضمن قیام شخصی از امت بخلافت پیغامبر و داعیه علای دین پیغامبر در خاطر شخصی ریزد و از آنجا متفکر شود بسیاست و این عزیز قوت

عاقله و قوت عامله نسبتی دارد و بالنفس پیغامبر پس محدّث باشد و فراست او موافق وحی افتد و انواع کرامات و مقامات که آن کمال نفس او باعتبار قوت عامله شناخته شود و در نفس خلیفه نیز موجود باشد لابد صورت خلیفه میباید که موافق صورت پیغامبر باشد پیغامبر اگر پیغامبر با دشاه است خلیفه لامحاله بادشاه خواهد بود و اگر چه زاهد است و زاهد لابد خلیفه بهمان صفت خواهد بود در پیغامبر خصوص صورت از پیغامبری خارج است و در خلیفه خصوص صورت داخل خلافت است که بمشابهت صورت و معنی هر دو استحقاق نام خلیفه پیدا کرده است چنانکه فصل از عوارض جنس است و داخل در نوع و چنانکه خاصه از عوارض ماهیت نوعیه است و از صفات نفس صنیف و دوران حکم هر علتی که مظنهٔ مصلحتی باشد مقتضی حکمت است که بعموم مصلحت تعلق دارد و خصوص آن علت مقتضی شریعت است که بخصوص مظنات تعلق دارد و شبهه نیست که پیغامبر صلی الله علیه وسلم چون اعیهٔ الهیه در نفس قدسیهٔ او ریختند و تنها بود و برای او اعوان و انصار مطلوب شد تا در حیات پیغامبر اعانت او کنند و بعد از وفات او واسطه باشند در میان پیغامبر و امت چون در ازل الآزال در مرتبه قدر پیغامبر و امت او متمثل گشت جمعی کالواسطه بودند در تمامیت پیغامبری در هیت خود با عتبار مناسبت جبلیه و افعال صادره از ایشان چنانکه پیغامبر بوصف پیغامبری در انجا متمثل شد همچنان این جماعه بوصف خود در ازل الآزال متمثل شدند همچنین در ازل الآزال برای ایشان نوشته اند در خارج همان معنی بر روی کار آمد و بعد انتقال همان امور در صحیفهٔ انفس ایشان منتقش شد و ما احسن ما قیل فی هذا المعنی ع در دست از ازل آمد تا و زنا بد باید چون شکر گذارد کس این دولت سرمد را ☆ چون خلافت ظاهره و باطنه مجتمع شود آنرا خلیفه خاص گوئیم و خلافت خاصه مرتبه ایست از ولایت و آن مرتبه اشبه مراتب ولایت است بنبوت و علمای امت که حکمت الهیه ایشان را در ترویج دین محمدی علی صاحبه الصلوات والتسلیمات و تجدید شریعت او قائم فرموده صاحب مراتب اند و خلافت خاصه جامع این همه مراتب است این است حقیقت خلافت خاصه چون مفهوم خلافت خاصه منقح شد حالا استقراء احوال و اقوال خلفا باید کرد و از صور قصه ها ارواح آن انتقال باید نمود و از قصص کثیره یک معنی مشترک باید برد تا واضح شود که این جماعه بآن متصف اند و آیات قرآنیه و احادیث پیغامبر و آثار سلف صالح را تتبع باید فرمود تا در تنقیح معنی خلافت و اثبات لوازم آن در اشخاص معینه مدد فرماید نکتهٔ چهارم آنچه تقریر کردیم معنی خلیفه خاص پیغامبر بود مطلقاً الحال میخواهیم که بیان کنیم خلیفه خاص پیغامبر ما صلی الله علیه وسلم بحسب صورت بچه اوصاف میباید که متصف باشد بدانکه پیغامبر ما صلی الله علیه وسلم افضل انبیا بود و شریعت او افضل شرائع الهیه و کتاب نازل بر وی افضل کتب سماویه پیغامبران گاهی بصورت بادشاهان بروز میکردند مانند حضرت داود و سلیمان علیهما السلام و گاهی بصورت احبار مانند حضرت زکریا علیه السلام و گاهی بصورت زهاد مانند حضرت یونس و حضرت یحیی علیهما السلام و در هر صورتی خدای تعالی ایشان را جاهی و غلبه و عزتی کرامت میفرمود و همت را توفیق انقیاد عطا مینمود آن غلبه و آن انقیاد بمنزله بدن بحیی انسان می بود و عنایت الهی در میان آن بمنزله نفس ناطقه چنان که بدن آشیانهٔ نفس باشد صورت این غلبه و عزت و جاه و آن انقیاد قوم بیشتر ایشان بدن نبوت است و عنایت الهی فتح غیبی که ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ روح نبوت گویا حقیقت نبوت در پس پرده حرکت میفرماید مانند ظهور حرکت بلد در ضمن حرکت شیر و ماهی که از اثر آن پیدا شده ☆ ما همه شیران ولی شیر علم ☆ حمله شان از باد باشد دمبدم ☆ ظهور نبوت بهتر بن پیغامبران جمع بود در باد شاهی و حبریت و زهد پس صورت نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم آمدن سلمین بود و گردیدن صلی الله علیه وسلم ایضاً در مکه متزاید شدن گرفت تا آنکه صورت اقبال بهم رسید مانند رئیس مدینه از مدن یا قریه از قری بعد از آن مامور شد بهجرت

و مسلمین از هر جانب موفق گشتند بهجرت و تهیا برای جهاد پدید آمد و معنی ریاست و جمع فوج و فرمان روائی افزون شدن گرفت تا آنکه
فتح مکه بوقوع آمد و فوج فوج عرب از هر طرف بخدمت آنحضرت صلی الله علیه و سلم شتافتند و سورهٔ اذا جاء نصر الله والفتح و رأیت
الناس یدخلون فی دین الله افواجا نزول یافت و در غزوهٔ تبوک چهل هزار کس و بروایتی هفتاد هزار کس در رکاب آنجناب صلی الله
علیه و سلم حاضر بودند و در حجة الوداع صد هزار و بیست و پنج هزار کس بملازمت آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم حاضر شدند و یمن و یمامه
و نجد و بعض نواح شام در تصرف وی صلی الله تعالی علیه و سلم داخل شد و جزیه و زکوة از آن بلدان میگرفتند و عاملان آن جناب در هر مکان
نشستند تا آنکه صورت تسلطان ناحیه از نواحی پدید آمد چنانکه جسد طفل در جمیع اقطار در ضمن نمو متزاید میگردد و در هر لمحه قوای نفس ناطقه
متکامل میشود همچنان برکات نبوت و فیوض رسالت متضاعف میشد و درین صورت یک پایه از ترقی باقی مانده بود که آنحضرت صلی الله
علیه و سلم برفیق اعلی انتقال فرمود و آن هیئت ذوالقرنین ست که جمیع بادشاهان را مطیع خود ساخته در لوای فرمانروائی بر همه فوقیت
و این پایه را بعرف بادشاهان پیشین شاهنشاهی میگفتند و خدای تعالی آنحضرت را صلی الله علیه و سلم باین ترقی ببشارات متواتره نوید داده بود و وی
صلی الله تعالی علیه و سلم مرات بسیار و کرات بیشمار آنرا افاده فرمود و چون ندای یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک در رسید آنحضرت
صلی الله تعالی علیه و سلم لبیک اجابت گفتند خدای تعالی آن موعود را بر دست خلفا منجز گردانید فارس و روم را که تمام ارض باجگذار ایشان بود زیر دست
ایشان مفتوح ساخت و خزاین ایشان همه مسلمانان داد و آنهمه در جریدهٔ حسنات آنحضرت صلی الله تعالی علیه و سلم نهاد و نعمت متکامل شد و در ضمن این
ترقیات معنی نبوت مستقر گشت و مضمون هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله بظهور پیوست والحمد لله رب العالمین اما صورت حیرت آن بود
که آنحضرت صلی الله علیه و سلم در وقتی پیدا شدند که عرب کلهم شعار بت پرستی داشتند راه و رسم انبیای سابقین بالکلیه فراموش نموده
نه از معاد ایشان را خبری و نه از مبدا در میان ایشان ذکری ظلم بر یکدیگر آئین ایشان بود و حلال و حرام نمیدانستند پس حق سبحانه و تعالی
آنحضرت را صلی الله علیه و سلم مبعوث فرمود و بهترین کتب الهیه بر وی صلی الله علیه و سلم نازل نمود با نواع احکام و حکم انطاق فرمود
که وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی و جماعه را موفق گردانید بحفظ علم و رشد آنحضرت صلی الله علیه و سلم امیین کتاب الله را خواندند و
احادیث و حکم و احکام را یاد گرفتند تا حدی که بادیه نشینان احبار ملت گشتند باز در میان امت آنحضرت صلی الله علیه و سلم حفظ الحدیث
فرمود و در هر عصری جمعی را بقرأت قرآن توفیق بخشید و بعضی را بتفسیر قرآن میسر ساخت و طایفه را بروایت حدیث ممتاز گردانید و فتوی
و قضا قائم نمود و در هر زمانی خلف را توفیق اخذ از سلف داد اگر کسی دل دانا داشته باشد بداند که ماء الحیوة از منبع قلب آنحضرت
صلی الله علیه و سلم منفجر شده است و آنرا جداول و انهار پدید آمد مسلمین شرقا و غربا از آن جداول و انهار حصه یافته اند و همین در روز حشر
متمثل بکوثر خواهد شد ماؤه ابیض من اللبن و احلی من العسل آوانیه کعدد نجوم السماء پیش از بعثت آنحضرت صلی الله علیه و سلم هیچ چیز از این
قبیل موجود نبودند و بعد بعثت از میان قلب مبارک وی صلی الله علیه و سلم چشمه جوشید بتمام آفاق رسید در ضمن این تعلیم و تعلم حفظ
آن شریعت حقه که در عنایت اولی ثابت بود در صدور رجال متمثل گشته نزول فرمود و متحقق شد این قسم بعنوان کمت
شدت ظهور بلکه رأی العین میباید شمرد و ترقی در صورت حیرت نیز مراتب دارد تا هنگامیکه آنحضرت صلی الله علیه و سلم در مکه تشریف داشتند اکثر علوم
الهیه که روز و شب بر قلب مبارک او باران صفت نزول میفرمود همه توحید و عبادت بود و از سنن و قصص انبیای سالفه صلوات الله
علیه و علیهم اجمعین چون بمدینه رسیدند دامان علم کشاده تر شد پس بر آنحضرت صلی الله علیه و سلم احکام و حکم مفصل تر نازل گردید و آنجناب

طریقهٔ ادای صلوة و زکوة و صوم و حج و واجبات و منهیات نکاح و بیع و طریقهٔ سیاست مدن و آداب معیشت علی اکمل الوجه بیان
فرمودند بعد این دو مرتبه مرتبهٔ سیوم که آخر مرتبهٔ جبریت ست باقیماند و این مرتبهٔ سیوم دو قسم ست قسمی آنست که بحضور پیغامبر
نمی توانست بوجود آمد بجهت عسر لیکن مشیت الهیه آنرا مؤخر داشت تا خلفا را یعنی خلافت در جبریت تمام شود و آن جمع قرآن است
از عسب و لخاف و صدور رجال تا آنکه بین الدفتین مجموع شد و بهان هیئت اجتماعیه در آفاق شیوع یافت و دروازهٔ حفظ قرآن بر کافهٔ
مسلمین مفتوح گردید و قسمی آنست که بحضور حضرت پیغامبر صلی الله علیه وسلم ممکن نبود که بوجود آید الا بعد وی صلی الله علیه وسلم متحقق شود و آن
تفتیش احکام آنحضرت صلی الله علیه وسلم که هنوز در میان مردم شایع نگشته بود و خلفا آن را تفتیش نمودند و از صدور رجال بر آوردند
و حکم بران فرمودند و بسبب حکم ایشان فاش شد و نیز بعض نصوص محتمل معنیین است بود و تشخیص معنی مراد مشکل میشد خلفا تشخیص معنی مراد کردند
یا استنباط خفی که خلفا اجماع اهل حل و عقد بران منعقد گردانیدند و طرق اجتهاد و در آنچه نصًّا از شارع ثابت نشود ممهد کردند طرق
روایت حدیث و احتیاط دران آموختند و این مرتبه آخر بدست خلفا تمام شد و این قسم بیواسطه از پیغامبر صلی الله علیه وسلم استفاده
نمیتوان نمود زیرا که هرچه از پیغامبر صلی الله علیه وسلم استفاده کرده شود آن داخل سنت خواهد بود یا کتاب پس پیغامبر مارا صلی الله علیه وسلم
خلیفه باید که جمع کند قرآن را و تعلیم نماید استنباط شرائع و افضل انواع فقه بعد کتاب و سنت اجماعیات خلفا است که بمشورهٔ فقهای صحابه
حکم کردند و آن حکم نافذ شد در امت و همه امت آنرا قبول کردند و این نوع در زمان پیغامبر نمیتواند شد اما صورت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم که زاهد و عابد و راه نمایندهٔ مسلمین شد بانواع اکتساب احسان از تلبس بوظایف طاعات و این راه نمودن بچند نوع متصور است تمهید قوانین
احسان مثل وظائف صلواة و ذکر و بیان کردن حفظ لسان و اشاره نمودن بمقامات و احوال دیگر نمودن آن مقامات و احوال
انبیا نیز صحبت و بهمین معنی اشاره واقع شد در کلمهٔ ویزکیهم و بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم در هر عصری افاضل امت بعد اتصاف باحسان و کمال
انصباغ نفوس ایشان بمقامات و احوال دلالت نمودند سائر ناس را و از افادهٔ ایشان و استفادهٔ آنان خانوادها ملتئم شد و آن نیز
بهری است از اسرار لطیفه که در بعثت حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم منطوی بود و اول و اقدم این سلسله خلفا بودند که عالم را باین معانی
دلالت میفرمودند قولاً و فعلاً و تعلیم مسائل احسان قولاً و فعلاً مراتب بسیار دارد و مرتبهٔ آخرینش دو قسم است قسمی آنست که مردم
بی واسطه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتوانستند گرفت بنوعی از عسر عنایت الهی خلفا را قائم مقام آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای این تعلیم ساخت
تا میسر آید تفصیل این اجمال آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم جامع بودند در کمالات شتی مثل عصمت و وحی و احسان و بعض امور از ایشان صادر
می شد از جهت احسان و بعض از جهت نبوت مستفیدان آنحضرت صلی الله علیه وسلم بحیرت در ماندند که این فعل مثلاً مخصوص بآنجناب است از جهت
نبوت صادر شده پس راه اتباع دران مسدود است و جبر تمنا از ان تهی یا از جهت احسان است پس محسنین امت را بآن اقتدا باید کرد و سعی
در تحصیل آن باید نمود هر دو باب مشتبه میشد و حیرت مانع کمال اتباع میگردید چون خلفا این طریقه را از آنجناب صلی الله علیه وسلم اخذ نمودند
و مردمان از خلفا مشاهدهٔ آن امور کردند واضح شد که این همه باب احسان است همه محسنین امت را اقتدا بآن باید کرد و معجزه مخصوص انبیا است
و کرامت عام برای اولیا و وحی مخصوص انبیا است و تحدیث عام کشفی که دلیل قطعی تواند بود مخصوص انبیا است و کشف مبشرات و فراست عام و قسمی
آن است که هر دو قسم آنرا بیواسطه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تلقی نتوانستند اخذ نمود الا بطریق رمز و اشاره و در [illegible] و افعال [illegible] سوال بافعال
آنرا فنا فی الرسول گویند بالنسبت [illegible] فنا فی [illegible] بلی بر [illegible] ابن العباس [illegible] [illegible] [illegible]

ونسبت اولیت اینجا چه صورت بندد اینهمه مباحث بدون توسط خلفا است نمی آید پس جمیع افراد امت باعتبار این امور محتاج شدند بوجه اکمل
سخن کوتاه تشبیه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صورت نبوت بغیر قیام خلیفه بپادشاهی عالم است که قیام ذو القرنین بپادشاهی بر و بحر
زمین که فارس و روم و ما حول آن شد میسر نیست و همچنین بغیر جمع قرآن و صرف همت بلیغه در اشاعت آن و حمل ناس بر تلاوت آن و
بدون اجماع که حجت در هر بابی از ابواب فقه میسر نیست و همچنین بدون افاده جمله صالحه از مسائل احسان میسر نیست نکته پنجم در بیان آنکه
تشبیه با پیغامبر صلی الله علیه وسلم باعتبار استعدادات و ملکات که مصدر افعال و احوال آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده است بچه صفت میباید
اندیشید و اینجا دو دقیقه است که فهم آن از ضروریات این مبحث است بلکه از مهمات اکثر مباحث کلامیه دقیقه اولی خلق اشیاء بتوسط از حضرت حق
است جل شانه باراده و اختیار نزدیک اهل حق پس ایجاب و تولید غلط است تحقیقش که بعض اشیا را بر بعض دیده شود بر سبیل جری عادت است
عادت الله چنین جاری شده که عقیب چه بعض اشیا مخلوق کذا و کذا خلق فرماید اینجا قدم قومی لغزیده است در استدلالی که باسباب
بر مسببات خاص کنند یا بمسبب بر اسباب خاص این شبهه بهم رسانند که اگر فاعل اشیا باراده فاعل مختار است نه بطریق ایجاب و تولید پس استدلال
باسباب خاصه بر مسبب خاص و بالعکس چرا می کرد و این شبهه سفسطه صرف است مصالح دنیا و آخرت همه موقوف بر استدلال است از اسباب بر مسببات
و بالعکس تخم در زمین چرا میریزند و آن را چرا آب میدهند و استعمال دوا چرا میکنند و جهاد با اعدا چرا بعمل می آرند آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در حروب در جمیع امور چرا اسباب خاصه را ملاحظه میفرمودند و پی بمسبب خاص میبردند و اگر این استدلال از میان برخیزد عقل بیکار
ماند و عاقل و سفیه یکسان شوند و تحری خلفا در امور ملکی و اصابت ایشان در آن باب فضیلتی ندهد و مکلف بآن نشوند سبحانک هذا
بهتان عظیم حق آن است که توقف مسببات بر اسباب امر حق است و خلق بتوسط باراده فاعل مختار نیز امر حق هر که تطبیق در هر دو امر
تواند داد و عقل او گنجایش آن کند جائز است او را که درین مسئله سخن راند والا هر دو مسئله را حق داند و از تفصیل باز ماند دقیقه ثانیه
آنکه در بادی الرای دانسته میشود آنچه که از اسباب و مسببات سازند پیش قائلان بمختار مرید قطع را فائده نمیدهد چه خرق عادت ممکن است
همچنان پیش قائلان بایجاب نیز اکثر آن فائده قطع نمیدهد زیرا که در عالم کون و فساد یقین بآنکه همین اشیا اسباب باشند لاغیر و بآنکه وجود
مانع و انتفاء شروط منتفی است علی کثرتها و انتشارها میسر نیست معهذا فی نفس الامر اعتقاد جازم در بعض امور حاصل میشود بلکه در بعض مواد
یقین نیز بهم میرسد و این سخن بهان میماند که اغلاط حس بسیار است معهذا در بعض مواد حسیات یقین حاصل میگردد و در بعضی مواد و مقولات اگرچه
انظار غیر متیقن هم معهذا الیقین در بعض امور پیدا میشود و احتمال مجاز و اشتراک و تخصیص عام در مانند آن در کلام مخبر صادق قائم معهذا
انکار را
یقین بمضمون خطاب شارع حاصل میگردد و انکار این معانی مکابره است و سر درینجا آن است که حق تعالی خفی نفس را در بعضی جاها حاصل میشود
و یقین بآن محسوس تشبیه میگردد من حیث لا یدری او لا یدری چون این دو دقیقه مذکور شد باصل سخن بر میگردیم افعال نفسیه متفاوت به
از نفس ناطقه پیدا میشود آنکه آن نفس را ملکه راسخه مناسب آن افعال و احوال و این بهان میماند که متکلمین گفته اند که بنا عالم
بر وجه اتقان دلالت میکند بر آنکه موجد آن عالم است و قدیر است و حکیم است قادر است خلیفه بعد مرتبه آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصدر
این سه قسم افعال که بصور پیغامبری او تعلق دارند لابد است از آنکه در نفس او طبقا و کمال بر دو قوت یعنی بهاد و شهد قوت علم و
عامله و اجتماع این دو قوه و اصطلاح هر یکی با دیگری نیز بر اصلیه و بر شته شده تا شایسته خلافت آنحضرت صلی الله علیه وسلم شود و آن
قرابت کمال قوت عاقله ... پیغامبر حق است در خلیفه محدثیت و صدیقیت و فراست صادق ... اولیا ... شده اند ...

ما ینطق النبی الا کان کما قال و رای او موافق افتد بوحی الهی در واقعات بسیار و از ثمرات کمال قوت عامله در پیغامبر عصمت است از
معاصی و سمت صالح و در خلیفه صلاح و عفت محفوظ بودن از معاصی تا آنکه پیغامبر در حق او گواهی دهد که ان الشیطان لیفر من ظل فلان
و از ثمرات بر عکس هیئت امتزاجیه هر دو قوت در پیغامبر معجزات است و واردات غریبه و واقعات عجیبه مثل معراج و در خلیفه مقامات
و احوال عالیه است و کرامات خارقه و تاثیر دعوات و تاثیر مواعظ او در مردم و چون این صفت در خلیفه یافته شود خلیفه نوعی از تشبه
با پیغمبر درست کند یکی آنکه مرشد خلایق شد بعد پیغامبر دیگر آنکه داعیه الهیه تفصیلا و قبول کند از سر تحقیق نه از سر تقلید و چون درین داعیه محقق
شد برکات عجیبه در کلمهای او ظاهر شود سیوم آنکه در شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوات و التسلیمات چه در احکام و چه در حکم مهارتی پیدا کند
و نسبت او با پیغامبر مانند نسبت مخرج باشد بمجتهد و اینجا دقیقه میباید یاد گرفت در شرائع مقرر شده است که معجزه مثبت نبوت انبیاست
و حجة الله بر خلایق لازم میشود بمعجزه عقول اهل معقول درینکلمه شنذر و شدند و اشکل آنها قیاس غائب بر شاهد درست کرده بران فرود آوردند
(پریشان ۱۲)
که چنانکه با شاه را ایلچی میگوید که مخالف عادت خود کن بالتماس من تا مردم صدق مرا معلوم کنند همچنان معامله پیغامبر با خدای تبارک و تعالی
است دیگران با نواع مناقضات پیش آمدند سخن ناتمام ماند و حق درینباب آن است که صدق پیغامبر را مکلفان نمیدانند الا از جهت آنکه
علوم فطریه که مقتضی نوع انسان است در صدور ایشان قائم است بشهادت دل قبول میکنند و آن مقتضی نوع حجت تمام میشود و اگرچه
تعنت کنند در انکار و جحدوا بها و استیقنتها انفسهم ظلما و علوا و اما آنکه این کلام صادق از تقلید علمای پیشین اخذ نموده است و یا بنوعی
از فکر دریافته و ادعای رسالت نموده است یا تلقی نکرده است الا بوحی الهی و داعیه نازله از فوق سبع سموات اگرچه موافق شده باشد و اکثر
آن با انبیای سابقین اینقدر شبهه باقیماند چون معجزات خارقه دیدند و برکات صحبت ایشان معلوم کردند حقانیت از هر طرف جوش زد
و حق از باطل ممتاز گشت و این نیز در اصل جبلت انسان نهاده اند چون این دقیقه گفته شد عنان سخن بر دیم خلیفه را این قسم برکات
می باید که ظاهر شود تا همگنان بدانند که خدای را بما اراده خیر فرموده که اینچنین خلیفه رشیدی بر ما منصوب ساخته ان آیة ملکه ان یاتیکم التابوت
فیه سکینة من ربکم و بقیة مما ترک آل موسی و آل هرون انما افعالی که تعلق به بادشاهی دارد بر وجه اتقان صادر نشود مگر آنکه نفس ناطقه
خلیفه متصف باشد بچند صفت یکی حزم و مرتبه شناسی هر شخص و شناختن حوصله هر یکی تا در تفویض امور خطا نکند و سد خلل مملکت پیشتر
(هوشیار ۱۲)
از وقوع آن تواند نمود دیگر فراست المعیه یظن بک الظن کان قد رای و قد سمعا زیرا که بسیار است که امور متعارضه بهم می آید اگر تانی
(که در فهم دقایق غلط کند ۱۲) (سستی ۱۲)
کند خلل واقع شود و اگر عجلت کار فرماید خلل عظیم بظهور آید اذا کنت ذا رای فکن ذا عزیمة ÷ فان فساد الرای ان تترددا ÷ اذا
کنت ذا رای فکن ذا رویة ÷ فان فساد الرای ان تتعجلا ÷ و مخلص ازین اشتباه غیر فراست المعیه چیزی نیست و اینمعنی بر کسیکه بصحبت ملوک
رسیده باشد یا تاریخ ایشان را دیده مخفی نخواهد بود دیگر بخت کارکشا نه بخت منکوس که چون کاری پیش آید مانند خر در گل باز ماند
فردوسی در قصه رای زدن در تعیین بادشاه بعد کشته شدن نوذر از زبان زال دستان میگوید ه نه زیبد بدو پهلوی تاج و تخت ÷ بباید
یکی شاه بیدار بخت ÷ که باشد بدو فره ایزدی ÷ بتابد ز گفتار او بخردی ÷ و معرفت اینمعنی جز در پرده غیب نیست و جز مخبر صادق
آنرا التعبیر نتواند کرد و غلط بینان مجوس بر تسییر کواکب و زایچه ولادت اعتماد مینمودند و این همه علوم وهمیه است که شارع از آن نهی فرموده
لهذا غیر آنچه از اشارات شارع آنرا بفهمند آنچه نیست دیگر شجاعت که توسط است درمیان تهور و جبن دانسته باشد دیگر حلم که متوسط است
در جرات و خمود دیگر حکمت که حد وسط است در جربزه و غفلت دیگر عدالت که بسبب آن در هر حالت مناسب آن حالت بر نفس فایض شود الکلام

دقیقه

فی هذه المباحث بطول اما افعالیکه تعلق بهجرت دارد بر وجه اتقان صادر نشود مگر که خلیفه عالم بکتاب و سنت باشد و تلقی آن
بفهم حسن از او نموده باشد و مصلحت هر حکمی دانسته اتباع او با پیغامبر بنسبت مخرجین با مجتهد مستقل فن فقه را خوب ورزیده و فن حکمت
از دل او جوشیده و آنکه خود این علوم ندانند دیگران را پیدا نا دو فرماید ـ خشک ابری که بود ز آب تهی * ناید از وی صفت آبدهی * و
معهذا لطف او با قوم و اهتمام او در تعلیم علوم دیده شود و سد ابواب تحریف منظور نظر او بود و اینجا دقیقه ایست آنرا نیز باید فهمید
جوهر ملت محمدیه علی صاحبها الصلوات والتسلیمات تشخص هست که در آنچه شارع خوض نفرمود مجمل گذارد و چیزی که تعمق در آن نکرد و تعمق در آن
نکند چنانکه قصد فی العمل مطلوب شده است قصد فی العلم نیز از اهم مهمات آمده لیسا وقت نظر و تشقشق بیان که جبر را از جبریت ملت مصطفو
... هرکه دور انداز تر او دور تر * از بینش نبیه است او مهجور تر * اما افعالی که بارشاد امت تعلق دارد و بر وجه اتقان
صادر نشود مگر آنکه راه متوسط را که فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا عبارت از آن است شناخته باشد و کرامات خارقه و مقامات عالیه
داشته باشد و اینجا نیز دقیقه ایست مثل دقیقه سابقه قصد فی العمل مطلوب است یا در میان بهیمیت و ملکیت صلح بباید کرد نه ملکیت را مطلقا
بیکار گذاشتن و نه از بهیمیت مطلقا منسلخ گشتن و آن حد وسط همان است مطمح نظر انبیا صلوات الله تعالی و سلامه علیهم اجمعین اینجا غلط نکنی و بتشقشق
کلام مغرور نگردی که وحدت وجود و معرفت تنزلات خمس و خروج بسوی فلسفه در تقریر حقایق اشیا همه از حد وسط بیرون است ـ کج مج
مرو تهمت هستی که در طریق * ما را نشانهاست از آن یار بی نشان * چون این مبحث گفته شد مبحثی دیگر نامفصل تر از این مبحث بشنو تهذیب نفوس که نجات
اخروی بآن منوط است بلکه سعادت دارین بآن مربوط و دو نوع تواند بود یکی استعدادات نفوس که شرح آن گذشت دیگر برکات نازله از
نزدیک خدای تبارک و تعالی بنا بر سوابق اسلامیه بیشتر از کسب بندگان و استعدادات ایشان ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا لها
و این نوع در هر ملت علی حده میباشد و در ملت ما جالب اعظم آن برکات اعانت پیغامبر است صلی الله علیه وسلم در وقت غربت دین خدای تعالی
چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم محض برحمت خود بسوی عالم فرستاد آنجناب علیه الصلوة والسلام تن تنها بود هرکه یاور او صلی الله علیه وسلم
بر خاست مشمول برکات الهیه گشت و هرکه متاخر شد از مراتب قرب متاخر شد لهذا در شریعت مسلم گشت که هرکه بهجرت او سابق تر در مراتب قرب
بلند تر و هرکه در جهاد اعدا مقدم تر در صف سعدا پیش قدم تر قال الله تعالی لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ
أُولٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا و قال تبارک و تعالی لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ
أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى
الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِنْهُ
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا و سر در اینجا آن است که مراد حق جل و علا اعلای کلمة الله بود موافقت با اراده وی
سبحانه در یک ساعت بهتر از عبادت صد ساله خواهد بود و لهذا مؤمنین اولین که قبل از هجرت در مکه بنور ایمان متحلی شدند سر آمد عالم آمدند باعتبار
ثواب آنانکه در مشهد بدر و احد و حدیبیه حاضر بودند گوی مسابقت ربودند چون باهتمام آنحضرت صلی الله علیه وسلم صورت عالم متشکل
بشکل معنوی که عند الله متحقق است انجامید در دنیا نیز سر آمد عالم آمدند باین اعتبار واجب شد که خلیفه خاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم از
مهاجرین اولین باشد و از حاضرین بدر و احد و حدیبیه این سرّی است که ظاهر بینان بفهم آن نرسند لیکن وقتی که کتاب و سنت میخوانند
علی کره آنرا قبول میکنند چون این قسم خلیفه که متشبه با پیغامبر باشد بوجوه بسیار صدر عالم شود و لطف ایزد گردد که زمام اختیار بدست او

و بجهت تمامیت نمو و صحت حکمتِ محض است اگر لطفِ جهان آفرین خاص کند بنده مصلحتِ عام را نبوت و خلافتِ نبوت محض تهذیب نفوس این
جماعه خاصه نیست بلکه برکتی است عام برای تمام عالم که در ضمن تهذیب نفوس این جماعه پدید آمده و از میان نفوس ایشان جوشیده آن باب تکوین است
نه مطلق باب تشریع بمنزله هوای معتدل است که امراضِ مرضی عالم را اصلاح فرماید یا بارانی عظیم که قحطِ قحط زدگان را ازاله نماید نکته ششم
در طریق شناختنِ مستعدانِ خلافت خاصه از میان مردمان چنانکه شناختن پیغامبر برحق از میان مدعیان نبوت بغایت عسیر است و انه
لیسیر علی من یسره الله علیه همچنان معرفت مستعدِ خلافت خاصه نبوت نیز عسیر است تخلص ازین حیرت مظلمه دو چیز تواند بود چنانکه معرفت
پیغامبر نیز بدو وجه باشد یکی سابق از نبوت این نبی و دیگر لاحق بعد از نبوت اما وجه سابق آنست که پیغامبران پیشین بوجود پیغامبر متاخر بشارت دهند و آن بشارت
در میان ایشان شایع شود ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمه احمد اولم یکن لهم آیة ان یعلمه علماء بنی اسرائیل و این سری است عجیب از اسرار تکوین چون
خواهند که پیغامبری صاحب شوکت را در آخر زمان مبعوث فرمایند بر زبان پیغامبران سابق بآن معنی اخبار نمایند و بعد از ان متاخران مردم
و انبیا ... کهنه و مانند آن هم ردیف اخبار آن پیغامبران سازند اما وجه لاحق آن است که شریعت پیغامبر لاحق مصدق شریعت سابقه
باشد و معجزات باهره بر دست این پیغامبر ظاهر سازند و شریعت او را سنه بیضا گردانند تا هلاک نشود هر که هلاک شود الا علی بینة من ربه همچنان
در معرفت خلفا حیرت واقع است و تخلص ازین حیرت دو وجه میباشد یکی سابق که اخبار پیغامبر است با نواع بسیار نخست بیان فرماید
که فلان کس بهشتی است دوم اعلام نماید که فلان شخص از صدیقین و شهدا و صالحین است سیوم امارات استحقاق او خلافت را قولا
و عملا ارشاد کند چون سخن تا اینجا رسید حجة الله بخلافت او قایم گردید و مردمان با طاعت او مکلف شوند بعد از ان در وقت وفات
پیغامبر طایفه را ملهم گردانند که برای خلیفه خلافت منعقد نمایند و بعد از ان بمدد غیبت است تصرف او در عالم مبسوط فرمایند لیهلک
من هلک عن بینة و یحیی من حی عن بینة و اما وجه لاحق آن است که معانی خلافتِ خاصه در خلیفه نمایان کنند و آیات و امارات
خلافت او مثل فلق الصبح متواتر افاضه فرمایند همان میماند که شخصی گوید من طبیبم و مهارت او در طب اول مرتبه خفی باشد بعد از ان مرضی
بوی رجوع کنند و هر مریضی را باسباب و علامات حکم کند که فلان مرض دارد و اصابت نماید دران بعد از ان برای هر مرض دوائی
وصف کند و آن ادویه موثر افتند و عالم بمعالجه او از امراض مهلکه خلاص شوند و طبابت او بمنزله الشمس فی رابعة النهار واضح
گردد حالا در معانی خلافت که ما بیان آن کردیم تاملِ وافی کن و مقصد اول از کتاب برخوان تا دلایل خلافت خاصه از بیان حضرت
شارع ادراک نمائی بعد از ان مقصد ثانی برخوان و دلایلِ قسم ثانی مشاهده فرما ازین جهت واجب شد که خلیفه خاص مشهود بهشت باشد
و مشهود بمقاماتِ عالیه و پیغامبر با او معامله نماید که امیر با منتظر الامارت کند نکته هفتم در فروع و لواحق مسئله خلافت خاصه فرع
اول آنچه بیان کردیم نوعی است از مراتب ولایت که اشبه انواع ولایت است بنبوت و ورای او مراتب بسیار است که خدای تعالی
خواص عباد خود را بآن مینوازد اما چون تعلق بعموم ناس ندارد و بحث ما دران نیست و شریعتِ ظاهره چندان در اثبات آن نطق نفرموده
اگر این قسم ولایت را در اشخاص معین حصر نمائیم غلط نکنی و انکار ولایت دیگران ننمائی و اگر فضیلت یکی بر دیگری تقرر نمائیم مراد افضلیت
در همین مرتبه خواهد بود نه باعتبار سایر مراتب اسرار الهی بسیار است مقصود بالبیان همان است که شرایع الهیه تعلق بآن داشته باشد فرع
ثانی آنچه بیان کردیم صورتِ کامله خلافتِ خاصه است چنانکه افراد هر نوع در مقتضی آن نوع مختلف می افتند باعتبار مواد که مطیه
آن نوع بوده است همچنان لازم نیست که همه خلفا در خواص متساوی الاقدام باشند ممکن است که شخصی باعتبار یک صنف اقوی و اقدم باشد

و شخص دیگر باعتبار وصف دیگر اثبت و اَولی بعد اشتراک همه در اصل این امور پس چنانکه انبیا در اصل نبوت مشترک اند و در اصول
لوازم نبوت متوافق و در زیادت و قلت بعض اوصاف متفاوت همچنان بعض خلفا سوابق اسلامیه بیشتر دارند و بعض سلیقه بادیه
زیاده تر بعد اتفاق در اصول لوازم خلافت خاصه و لهذا حضرت فاروق رضی الله تعالی عنه در استعداد ان خلافت سخن داشت باعتبار
بعض اوصاف جبلیه که بسیاست ملک تعلق دارد و فرع ثالث اگر جماعه از کمل مؤمنین در اصل لوازم خلافت خاصه معنان باشند و در زیادت
و قلت اوصاف متفاوت مقتضی خلافت خاصه حضرت پیغامبر صلی الله علیه وسلم آن است که صاحب زیادت اوصاف متعلقه بادشاهی مقدم
باشد بر صاحب زیادت اوصاف متعلقه بحبریت و زهد هر چند وجه یکی آنکه بادشاه و ضابط بشوکت خود میتواند که احبار و زهاد را در پایگاه
ایشان نگاه داشته از ایشان امور متعلقه بحبریت و زهد بگیرد و در عالم بعد نصب ایشان فائده های مطلوبه شائع گردد چون مناسبات
ملکات جبلیه و کسبیه خود آن همه را میشناسد که سالک بحبر بود و زاهد و در همه منزلها بخلاف احبار و زهاد که نمیتوانند تغیر دادن
ملوک و اعوان ملوک را دوم آنکه چون وراثت اوصاف ظاهره که روپوش نبوت پیغامبر است صلی الله علیه وسلم تا کنیم خلافت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ظاهرتر بود از حبریت و زهد وی صلی الله علیه وسلم پس رعایت جزو اظهر و اقوی احق و اولی است سیوم آنکه آنحضرت صلی
الله علیه وسلم در بسیاری از اوقات رعایت ملک سیاست لشکر اسلام و ملکداری مقدم داشته اند مانند تا میر عتاب بن اسید بر مکه با وجود
بودن مهاجرین و انصار و لابد چون این هفت نکته گفته شد باید دانست که مفهوم خلافت خاصه برنهجی که بیان کردیم علمی است شریف
که بنور توفیق آنرا در خاطر بنده ضعیف ریخته لیستعظمه من یعرفه و ینکره من لا یعرفه و ذلک من فضل الله علینا و علی الناس و لکن
اکثر الناس لا یشکرون **مقصد ثانی** در دلائل عقلیه بر خلافت خلفا که ماخوذ باشند از استقراء احوال و افعال پیغامبر صلی الله علیه

مقصد دوم از فصل پنجم

وسلم یا ماخوذ باشند از مقدمات مسلمه عند المسلمین از آنجهت که نقیض آن مقدمات مستلزم محال شرعیست مثلاً تخلف وعده الهی لازم
آید یا تلف حجج در عصمت پیغامبر بهم رسد یا اجماع امت مرحومه بر ضلال ظاهر گردد و این مبحث منحصر است در دو مقدمه مقدمه نخستین آنکه
بدلائل عقلیه یقین میکنیم که آنحضرت صلی الله علیه وسلم لابد خلیفه برای امت خود معین فرموده است و انقیاد آن عزیز در آنچه بخلافت
تعلق دارد لازم نموده دوم آنکه بدلائل عقلیه یقین میدانیم که اگر حضرت صلی الله علیه وسلم برای امت خود خلیفه معین ساخته است
آن خلیفه صدیق اکبر است لا غیر ثم الفاروق بعده ثم ذو النورین بعد الفاروق و هذا اوان الشروع فی المقدمة الاولی و پیش از
شروع در تقریر آن نکته ایست مهمه که ترتیب دلائل و تقریب آن بمسائل بر معرفت او موقوف است و آن نکته آن است که مراد از تعیین

نکته

خلیفه که بوجوب و لزوم آن زبان میکشائیم نه آن است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نزدیک بوفات خود مسلمانان را جمع فرماید و ببیعت آن
خلیفه امر نماید یا فعلی از افعال مفهمه استخلاف درینحالت بعمل آرد چنانچه الحال بر تخت نشاندن و چتر بر سر نهادن مفهم استخلاف میباشد بلکه
مراد ما ایجاب شرعی است مثل سائر شرعیات چنانکه بوضو و غسل و نماز و زکوة و سائر عبادات و مناکحات و مبایعات و اقضیه و جراحات
در عمر شریف خود امت را مکلف ساخت بنص قرآن و اشاره آن تارة و بنص حدیث و اشاره آن اخری و بتشریع اجماع و قیاس صحیح جلی
مرة ثالثة همچنین واجب است که بخلیفه خاص مکلف سازد و بآن انواع تکلیف که تقریر کردیم و بفهم این نکته شبهی عظیم مندفع میگردد طائفه
از اهل سنت در صدد آنکه خلافت خلفا بنص ثابت شده حدیثی چند درین باب روایت کنند و اکثر از متکلمین و محدثین در پی آنکه آنحضرت صلی
الله علیه وسلم استخلاف نکرده و نقلی چند درین باب روایت میکنند چون بنظر انصاف می بینیم این قول محمول است بر نفی بیعت خاصه که در وقت

عقد ولایت عهد میباشد و آن احادیث دال بر خلافت مثل دلالت سایر ادله شرعیه بر ثبوت موجبات آن قال محمد بن اسحق حدثنی محمد بن ابراهیم عن القاسم بن محمد ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال حین سمع تکبیر عمر رضی الله تعالی عنه فی الصلوة این ابوبکر یأبی الله ذلک والمسلمون فلولا مقالته قالها عمر عند وفاته لم یشک المسلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قد استخلف ابابکر ولکنه قال عند وفاته ان استخلف فقد استخلف من هو خیر منی وان اترکهم فقد ترکهم من هو خیر منی فعرف الناس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لم یستخلف احدا فکان عمر رضی الله عنه غیر متهم علی ابی بکر رضی الله عنهما و مراد ما از نص جلی نه آن است که یک آیه صریح و یک حدیث نازل شده باشد یا حدیثی صحیح بتواتر رسیده باشد بلکه میتواند بود که آیات و احادیث بسیار از اخبار در قدر مشترک استخلاف متحد باشند در بعضی نام این خلفا بطریق رمز و ابهام برده باشند و باسم خلافت تصریح کرده باشند کما قال عز من قائل وعد الله الذین آمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنهم الآیه یا نام خلفا بطریق تعیین و تصریح برده باشند و معنی خلافت بکنایه ادا کرده باشند کما قال النبی صلی الله علیه وسلم اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر و در بعض هر دو بطریق رمز و ابهام بیان نموده باشند کما قال عز من قائل الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلوة الآیه و در بعض لوازم خلافت این عزیزان صریح اثبات کرده باشند و در بعض بطریق ایما و اشاره و اقتضا باآن معنی کنایت نموده باشند چون همه بهیئت اجتماعیه بهم آید در مدعای خود دلیل قاطع گردد و حجت تکلیف بآن قایم شود و باین نکته شبهی دیگر نیز مندفع میگردد و طائفه در صدد آنکه خلافت این بزرگواران بنص ثابت است لیکن بنص خفی تا جمعی در بیان آنکه بنص جلی است چون بنظر انصاف می بینیم اگر یک حدیث یا یک دلیل از میان برداریم آن خود جلی نیست لیکن آنچه از شارع بما رسیده است قاطع و جلی است دانندگان فن استنباط میدانند که اکثر احکام قطعیه مسلمه بین المسلمین مانند جمعه و عیدین بغیر این طریق که گفتیم نص جلی ندارند چون آن این نکته ممهد شد بر سر اصل سخن رویم دلیل اول استقرای احادیث که در باب فتن روایت میکنند دلالت ظاهره دارد بر آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکثر وقایع آینده تقریر فرموده است و هر واقعه را بلفظی ادا کرده که رضای خدای تعالی یا سخط بآن از آن مفهوم شود چون این مقدمه را شناسیم بحدس قوی یقین مینماییم که آنحضرت صلی الله تعالی علیه وسلم خلیفه اول و ثانی و ثالث که پر نزدیک بودند و در استخلاف قوم و در استخلاف ایشان فتنه بر میخاست و کارهای عظیم مثلا فتح فارس و روم بر هم میخورد البته تعیین فرموده اند عاقل هیچ تجویز کرد که اهم مهمات را بگذارند و در بیان امور جزئیه اهتمام نمایند سبحانک هذا بهتان عظیم درین مبحث جواد قلم اگر تنزلا دو سه قدم پیشتر نماید چه ضرور که عنان او کرده شود و بدان آشهد ان الله تعالی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین است بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیغامبری نخواهد بود پس حکمت الهیه تقاضا کرد که حکم وقایعی که بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم تا روز قیامت بودنی است بر زبان وحی صلی الله علیه وسلم جاری شود و آنحضرت صلی الله علیه وسلم رضای حق جل و علا بنسبت بعض آن وقایع و سخط او تعالی بنسبت بعض بیان فرماید تا نعمت تمام شود و حجت قائم گردد پس بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم همه آن وقایع منکشف گشت و رضا و سخط بنسبت هر یکی از انها نمودار گردید و وی صلی الله علیه وسلم همه آن در بعض اوقات خبر دادند مانند کسیکه بچشم ظاهری بیند باز بحسب تقریبات واحدة بعد واحدة بیان فرمودند و حکمت مقتضی آن است که همه آن وقایع مبین شده بالاستیعاب اجمالا و تفصیلا اگر امری اخفائی واقع شده باشد بسبب نسیان رواتست یا بسبب صعوبت تطبیق وصف کلی بر صورت خاصه واقع شده است اما بیان اجمال پس از حدیث حذیفه قال قام فینا رسول الله صلی الله علیه وسلم مقاما ما ترک شیئا یکون فی مقامه ذلک الی قیام الساعة الا حدث به حفظه من حفظه ونسیه من

نسيته قد علمه اصحابي هؤلاء وانه ليكون منه الشيء قد نسيته فاراه فاذكره كما يذكر الرجل وجه الرجل اذا غاب عنه ثم اذا رآه عرفه
متفق عليه واما بیان آن وقائع تفصیلا آنحضرت صلی الله علیه وسلم از خلافت صدیق رضی الله عنه خبر دادند در احادیث بسیار از
منامات وغیر آن پس از آنکه قوله لامرأة ان لم تجديني فأتي ابا بكر و این حدیث دلالت میکند بر صحت خلافت حضرت صدیق زیراکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم این اجرا را بطریق وحی معلوم فرمودند و تقریر نمودند و اظهار کراهیت نکردند و اکثر اصولی درین استدلال
با ما متفق کنند گوییم بیهقی روایت میکند عن الحسن ان عمر اُتي بسواري كسرى فالبسهما سراقة بن مالك فبلغا منكبيه فقال الحمد لله سواري
كسرى بن هرمز في يدي سراقة بن مالك اعرابي من بني مدلج قال الشافعي انما البسهما سراقة لان النبي صلى الله عليه وسلم قال
لسراقة ونظر الى ذراعيه كاني بك قد لبست سواري كسرى ومنطقته وتاجه و معلوم است که این سوار از ذهب بود و لباس ذهب
مردان را حرام است و شافعی که راس و رئیس اصولیان است خبر دادن آنحضرت صلی الله علیه وسلم با عدم انکار بر ان مخصص آن عموم داشته
است و بخاری از جابر نقل میکند که زن خود را میگفت اخري عنا انماطك و وی استدلال میگیرد بخبر دادن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بوجود انماط و سکوت فرمودن از انکار بر ان پس این اصولی نه استدلال اصحاب را یاد گرفته است و نه مذهب شیخ خود والله اعلم و این
سخن بنا بر تبرع است والا اقتدوا بالذين من بعدي ابي بكر وعمر صریح است در ایجاب اقتدای شیخین و نظایر آن بسیار یافته میشود بعد
از ان خبر دادند بآنکه در انعقاد خلافت صدیق اکبر خلاف گونه واقع خواهد شد و يأبى الله والمسلمون الا ابا بكر بعد از ان خبر دادند بقصه
ردت و بتبلیغ آیه يا ايها الذين آمنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه و اظهار کمال رضا
باین قتال فرمودند بعد از ان خبر دادند بقتال فارس و روم در حدیث شیخین اذا هلك كسرى فلا كسرى بعده واذا هلك قيصر فلا قيصر بعده
والذي نفسي بيده لتنفقن كنوزهما في سبيل الله و خبر دادند بجمع قرآن در مصاحف بتبلیغ آیه ان علينا جمعه وقرآنه و خبر دادند بخلافت
فاروق اعظم در احادیث بسیار در حدیث نزع ذنوب و نوط بعض بالبعض و امر کردند باقتدار او و در حدیث اقتدوا و خبر دادند
بخلافت حضرت عثمان رض و بآنکه در آخر ایام او بلائی خواهد آمد و خبر دادند بآنکه از و نزع قمیص خلافت خواهند خواست و وی آنروز
برحق خواهد بود و اعدای او ظالم و فاسق و فرمودند آن قمیص را نزع مکن و خبر دادند که مرتضی را با قریش مناقشات خواهد افتاد
و با ناکثین و مارقین و قاسطین جنگ واقع خواهد شد و خبر دادند که یکی از امهات مومنین در فلان جا کلاب نباح خواهند کرد و وی
در بلائی خواهد افتاد و در آخر خلاص خواهد شد و عمار بن یاسر را فئة باغیه خواهند کشت و بر دست اولی الناس بالحق جماعة مارقه هلاک
خواهند شد آیتهم رجل مثدون و بقتل حضرت مرتضی نیز خبر دادند و در حق قاتل او فرمود اشقى الناس و معاویه را فرمود ان
ملكت فاحسن و فرمود کیف بك لو قد قمصك الله قميصا يعني الخلافة قالت ام حبيبة أوَ ان الله مقمص اخي قال نعم ولكن فيه هنات
و هنات و هنات و این کلمه شعار است بآنکه خلافت او منعقد خواهد شد بجهت تسلط نه بحسب بیعت و سیرت او موافق سیرت شیخین نباشد
و آن خلافت بعد بغی بر امام وقت باشد و لهذا اشاره بلفظ هنات فرمود و نیز با معاویه فرمود ان وليت امرا فاتق الله واعدل و
آن اشاره بامارت شام و خلافت هست بیعا و عن الحسن رضی قال سمعت عليا يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا تذهب
الايام والليالي حتى يملك معاوية ذكره في الخصائص للسيوطي و فرمود لن تغلب معاوية ابدا و بصلح امام حسن خبر دادند و فرمودند ان ابني هذا سيد
و سيصلح الله به بين فئتين عظيمتين من المسلمين و بقتل حسین رضی خبر دادند و فرمودند جبرئیل مرا تربت آن زمین نمود و در حدیث

مرتضی درباب ہاشورا اند کہ ہست و سیتوب اللہ علی قوم آخرین و بوقعہ حرہ خبر دادند و امر کردند اہل مدینہ را بکف از قتال
قال کیف بک اَبا ذر اذا کان بالمدینۃ قتل تغمر الدماء الخ و بخروج عبد اللہ بن الزبیر خبر دادند و آن در مسند حضرت فاروق
ذی النورین دور مرتضے ہرسہ یافتہ میشود و آنرا بلفظے تعبیر کردند کہ مشعر باشد بآنکہ خروج او سبب سفک دماء و ہتک حرمات
حرم گردد و متبع مصابیح نشود پس اشارہ شد بسخط و از خروج بنی مروان خبر دادند کہ رأیت فی النوم بنی الحکم ینزون علی منبری
کما تنزو القردۃ و این تعبیر اشارہ بسخط ہست و عن الحسن بن علی قال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رأی ملک بنی امیۃ فسارہ
ذلک فانزل اللہ تعالی اِنَّا اَنْزَلْنٰہُ فِیْ لَیْلَۃِ الْقَدْرِ وَمَا اَدْرٰکَ مَا لَیْلَۃُ الْقَدْرِ لَیْلَۃُ الْقَدْرِ خَیْرٌ مِّنْ اَلْفِ شَہْرٍ
یملکہا بنو امیۃ قال بعضہم فحسبنا مدۃ ملک بنی امیۃ فاذا ہی الف شہر لا یزید ولا ینقص و در اخبار بسیار آمدہ ہست کہ آنحضرت صلے
اللہ علیہ وسلم بنو العباس را بشارت خلافت دادند و در تواریخ مشہور ہست کہ علی بن عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہ بر ملا میگفت و بادشاہ
بنی امیہ او را بایں سبب ایذا داد و اہانت کرد و فی حدیث ابن عباس عن امہ لما ولد عبد اللہ قال اذہبی بابی الخلفاء فاخبر
بہ ابی العباس فاتاہ فذکر لہ فقال ہو ما اخبرت ہذا ابو الخلفاء حتی یکون منہم من یصلے بعیسی علیہ السلام عزاہ فی الخصائص
لابی نعیم و خبر دادند از خروج ابو مسلم خراسانی قال تخرج رایات سود من خراسان لا یردہا شیء حتی تنصب بایلیا و عن ابن
عباس عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم قال منا السفاح والمنصور والمہدی و اخرج الزبیر بن بکار عن علی بن ابی طالب انہ اوصی
حین ضربہ ابن ملجم فقال فی وصیتہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخبرنی بما یکون من اختلاف بعدہ و امرنی بقتال الناکثین
والمارقین والقاسطین و اخبرنی بہذا الذی اصابنی و اخبرنی انہ یملک معاویۃ وابنہ یزید ثم یصیر الی بنی مروان یتوارثونہا
وان ہذا الامر صائر الی بنی امیۃ ثم الی بنی العباس و ارانی التربۃ التی یقتل بہا الحسین ذکر ذلک فی الخصائص و آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خبر دادند از اہل خروج کہ برپادشاہان اسلام خروج کنند قال حذیفۃ واللہ ما ترک رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم
من قائد فتنۃ الی ان تنقضی الدنیا یبلغ من معہ ثلثمائۃ فصاعدا الا قد سماہ لنا باسمہ واسم ابیہ واسم قبیلتہ رواہ ابو داؤد
و خبر دادند از پادشاہی ترکان عن ابن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اترکوا الترک ما ترکوکم قال اول من یسلب امتی
ما خولہم اللہ بنو قنطورا عزاہ فی الخصائص الی الطبرانی وابی نعیم و از واقعہ ہلاکو خان و کشتن معتصم خبر دادند عن ابی بکرۃ قال
قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ان ارضا تسمی بالبصرۃ او البصیرۃ ینزل بہا ناس من المسلمین عندہم نہر یقال لہ دجلۃ یکون لہم علیہا
جسر ویکثر اہلہا فاذا کان فی آخر الزمان جاء بنو قنطورا عراض الوجوہ صغار الاعین حتی نزلوا شاطی النہر فتفرق الناس عند
ذلک ثلاث فرق فرقۃ تلحق باصلہا فکفروا و فرقۃ تاخذ علی انفسہا فکفروا و فرقۃ تقاتلہم قتالا شدیدا فیفتح اللہ علی
بقیتہم عزاہ فی الخصائص الی ابی نعیم و المراد بالبصرۃ بغداد لان بغداد ارض ذات بصرۃ ای حجارۃ کذان و بالفتح الظفر
فی تاریخ المقتلۃ فقط و عن بریدۃ سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول ان امتی یسوقہا قوم عراض الوجوہ صغار الاعین کان وجوہہم
الحجف ثلاث مرات حتی یلحقوہم بجزیرۃ العرب اما الاولی فینجو من ہرب منہم و اما الثانیۃ فینجو بعض و یہلک بعض و اما الثالثۃ فیصطلمون
من بقی منہم قالوا یا رسول اللہ من ہم قال الترک والذی نفسی بیدہ لیربطن خیولہم الی سواری مساجد المسلمین عزاہ فی الجمع الی
احمد والبزار والحاکم و ظاہر آن ہست کہ مراد از مرۃ اولی فتنہ سلاجقہ ہست کہ حکم خلیفہ عباسی بسبب ایشان مغلوب شد و در

بلاد ماوراء النهر و خوارزم و خراسان بجز نامی از خلافت ایشان نماند و از مرهٔ ثانیه فتنهٔ چنگیزیه که خلیفهٔ عباسی المستعصم بالله را شهید کردند
بمصر رفتند و خلافت خواستند و هنوز در دیار عرب خلافت ایشان باقی مانده بود و از مرهٔ ثالثه غلبهٔ عثمانیه بر بلاد عرب و عجم
بر بلاد فارس تا آنکه ریاست قریش کان لم یکن گشت و استیلام کلی روی داد و عن معاویة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه
وسلم یقول لیظهرن الترک علی العرب حتی تلحقها بمنابت الشیح و القیصوم غزاه الی الیعلی بعد از ان خبر دادند بخلافت مهدی و
خروج دجال و نزول حضرت عیسی و برآمدن یاجوج و ماجوج الی آخر ما ذکر و شرحه یطول و چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از احوال ملوک و خلفا خبر دادند همچنان از تفرق امت خود خبر دادند و فرمودند که اهل دو ملت نوعی از اختلاف خوارج خواهند بود و
واقع شد این حادثه زیراکه چون خوارج بسعی حضرت مرتضی برهم خوردند مذهب ایشان در میان قوم ظهور نمود و معتزله و اصحاب
الرأی و غلاة متصوفه و فرمودند که در باب عمر تفضیل افراط و تفریط خواهند کرد و این اختلاف سبب شیوع مذاهب باطله خواهد شد
و همچنین واقع شد زیراکه امامیه و زیدیه و اسماعیلیه از میان ایشان پیدا شدند و شعب ایشان بسیار پیدا شد و عروق خفیهٔ ایشان
در جمیع طوایف ناس در آمد الا ما شاء الله و از ائمهٔ اهل سنت خبر دادند فرمودند یوشک الناس ان یضربوا اکباد الابل فلا یجدوا
عالما اعلم من عالم المدینة قال سفیان نری هذا العالم مالک بن انس رواه الحاکم و صححه و عن ابن مسعود قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم لا تسبوا قریشا فان عالمها یملأ الارض علما قال الامام احمد و غیره هذا العالم هو الشافعی لانه لم ینتشر فی طباق الارض من علم
عالم قریشی من الصحابة و غیرهم ما انتشر من الشافعی ذکره الی البیهقی فی کتاب المعرفة و خبر دادند که از فارس رجال علما پیدا خواهند
شد کبار محدثین بخاری و مسلم و ترمذی و ابو داود و نسائی و ابن ماجه و دارمی و دارقطنی و حاکم و بیهقی و غیر ایشان همه از
فارس پیدا شدند و از فقها ابو الطیب و شیخ ابو حامد و شیخ ابو اسحق شیرازی و جوینی و امام الحرمین و امام غزالی و غیر ایشان از فارس
پیدا شدند بلکه امام ابو حنیفه و یاران ماوراء النهر و خراسانی او نیز از اهل فارس اند و در حدیث ابن ثابت داخل و خبر دادند که
بر راس هر مائه مجددی پیدا خواهد شد و همچنان شد و بر سر هر مائه مجددی که از احیاء دین نمود پدید آمد بر مائه اول عمر بن
عبد العزیز جور ملوک را بر انداخت و رسوم صالحه بنیاد نهاد و بر مائه ثانیه شافعی اصول و تفریع فقه کرد و بر مائه ثالثه ابو الحسن
اشعری احکام قواعد اهل سنت نمود و با مبتدعان مناظره ها کرد و بر مائه رابعه حاکم و بیهقی و غیر ایشان احکام علم حدیث نمودند و
ابو حامد و غیر ایشان تفریعات فقهیه آوردند و در مائه خامسه غزالی راهی جدید پیدا کرد و فقه و تصوف و کلام را بهم آمیخت
و از میان حقایق این فنون نزاع برخاست و در مائه سادسه امام رازی اشاعت علم کلام کرد و امام نووی احکام علم فقه
و همچنان تا حال بر سر هر مائه مجددی پدید شده آمده است بالجمله نصیب متفطن فقیه از این احادیث آن است که از فحوا و ایمای این احادیث
تعلق رضا ببعض وقایع و سخط ببعض دیگر ادراک نماید و این احادیث را بمجرد قصه خوانی حمل نکند و من تعجب میکنم از کسیکه استدلال
حضرت فاروق از حدیث کیف بک اذا نفذت قلوصک برشد و صحت اجلا یهود از جزیرهٔ عرب و بر آنکه اقرار یهود در سرزمین
خیبر علی التابید نبود ملاحظه کرده باشد بعد از ان در صحت تمسک باخبارات مستقبله باظهار استحسان و بشاشت بر مشروعیت آن و قباحت
و تقریر آنها توقف نماید فانه اعجب العجاب عند اولی الالباب عن ابن عمر قال قام عمر خطیبا فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان
عامل یهود خیبر علی اموالهم و قال نقرکم ما اقرکم الله و قد رأیت اجلاءهم فلما اجمع عمر علی ذلک اتاه احد بنی ابی الحقیق فقال یا امیر المؤمنین

مجددان بر صدی

اتخرجنا وقد اقرنا محمد وعاملنا على الاموال فقال عمر اظننت انى نسيت قول رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف بك اذا اخرجت
من خيبر وتعدو بك قلوصك ليلة بعد ليلة فقال هذه كانت هزيلة من ابى القاسم فقال كذبت يا عدو الله فاجلاهم عمر واعطاهم قيمة
ما كان لهم من الثمر مالا وابلا وعروضا من اقتاب وحبال وغير ذلك رواه البخاری دلیل ثالث هر که کتاب فضائل الصحابه از اصول خوانده
باشد و فن معرفة الصحابه را تتبع نموده باشد البته میداند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در حق هر یکی از اصحاب خود که نشست و خاست
با آنحضرت صلی الله علیه وسلم داشتند نفس پرانی فرموده است و کلمه که مرآت حاصل عمر او تواند بود بر زبان شریف جاری شده و
این تفحص بیرون از شمار است هرگاه برای هر کسی کلمه روان ساخته است بر کبار اصحاب خود در زمان حیات آنحضرت صلی الله علیه
وسلم که وزیر و مشیر او بودند و بعد وی صلی الله علیه وسلم تحمل اعباء خلافت نمودند چه نفس پرانی نفرموده باشد و خلافت ایشان
از دو حالت بیرون نیست یا خیر است یا شر اگر خیر است بهترین جمیع خیرات است که من سن سنة حسنة فی الاسلام کان له اجرها و
اجر من عمل بها این بزرگواران را مثل اجور جمیع مجاهدین و جمیع آنانکه بسعی ایشان مهتدی شده اند حاصل است و اگر شر است
بدترین شرها است زیرا که دین محمدی را برهم زدند و امام معصوم را نرسانیدند بهر تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم امور جزئیه
اصحاب خود را که بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن متصف شدند بیان میفرماید چرا امر عظیم را اما الی الخیر و اما الی الشر بیان نفرماید
اگر خیر است لطف خدای تعالی و رافت حضرت پیغامبر تقاضا مینماید که بران خیریت مطلع سازند تا مردم آن خیر را خیر دانند و بان
اهتمام نمایند و اگر شر است لطف الهی و رافت حضرت رسالت پناهی تقاضا میفرماید که بر شریت آن مطلع سازند تا مردم آن شر را بشناسند
و حجت الله بر ایشان قائم شود و اگر نوع ثانی می بود آن نیز بیان امر خلافت است و نوعی از تعیین خلفا است که فلان فلان بخلافت
حقیق نیستند و حقیق غیر ایشان است بالجمله استقراء سیرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تکلم بر احوال صحابه دلالت ظاهره دارد
که خلفا را بیان فرموده است و تعیین خلفا بوجه اتم کرده و این نکته را نیز تفصیلی دهیم باید دانست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ترجمان غیب بود و هر اینچه از مناقب هر یکی از صحابه بیان فرموده هر کسی را بفضیلتی که در وی بود و عاقبة الامر همان فضیلت بر روی
کار آمد اختصاص داد ابی بن کعب را سید القراء گفت و فرمود که خدای تعالی مرا فرموده است که سوره لم یکن الذین بر تو بخوانم ابی گفت و سمانی
الله قال نعم فذرفت عینا ابی و سر در تخصیص سوره لم یکن آنست که دران سوره تلاوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم قرآن را بر ابی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین امر جلیل الشان بطریق مدح و الزام حجت بر اهل کتاب مذکور فرموده اند رسول من الله یتلو صحفا
مطهرة فیها کتب قیمة والله اعلم هیچ میدانی که نکته در تخصیص ابی چیست آن است که سلسله جماعه عظیمه از قراء امت مرحومه بوساطت
او بجناب رسالت رسیدن مقدر بود و عبد الله بن مسعود را چرا فرمود که ما امرکم ابن ام عبد فخذوه وما اقرأکم فاقرؤه برای آنکه
سلسله فقه و قراءت جم غفیر از امت بجناب رسالت صلی الله علیه وسلم پیوستن مقدر بود و در حق خالد چرا فرمود سیف من سیوف الله
برای آنکه فتوح بسیار بر دست او بهم آمدنی بود و در حق سعد چرا فرمود عسی ان تبقی حتی ینتفع بک اقوام و یضر بک آخرون برای
فتح عراق و حکومت آن بر دست او شدنی بود و در حق ابو عبیده چرا گفت امین هذه الامة ابو عبیدة برای آن گفت که حل و عقد شام بر دست
او افتادنی بود و در حق عمرو بن العاص گفت نعم المال الصالح للرجل الصالح برای آنکه ایالت مصر بطور او بودنی بود و در حق معاویه
گفت ان ولیت امر الناس فاحسن الیهم برای آن گفت که خلافت آخر باو رسیدنی بود و در حق ابن عباس دعا کرد اللهم علمه الکتاب برای

آنکه تفسیر قرآن بر دست او شایع شدنی بود و در حق انس گفت اللهم اکثر ماله و ولده و همچنان ظهور نمود که فرموده بود و در حق ابوذر
فرمود شبیه عیسی فی الزهد زیرا که این صفت در وی کامل بود و ابوهریره را حثیات علم در دامان ریخت که در سبب او اکثار
روایت حدیث مشاهده نموده بود و در حق شیخین چرا گفت اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر زیرا که خلافت ایشان مقدر
بود **دلیل ثالث** هر که فن مغازی را تتبع نموده باشد البته میداند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم هرگاه برای غزو و از مدینه
شریفه سفر میفرمودند شخصی را حاکم مدینه مینمودند و امر مسلمین را گاهی مهمل نگذاشته اند پس چون کوس رحلت از دنیا نواختند
و غیبت کبری پیش آمد آن سیرت مرضیهٔ خود را چرا مراعات نفرمایند اگر تامل کنی در رأفت تامهٔ آنحضرت صلی الله علیه وسلم شذر
و مذر گذاشتن امت بغیر نسق محال دانی و اگر اصلاح عالم که سبب بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده است پیش نظر داری بشان مهمل
گذاشتن بنی آدم بعد سعی بلیغ در تربیت و اصلاح آنها تهافت و تناقض انگاری و اگر بر سیرت علیهٔ آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در نصب حکام و قضاة و تفویض هر امری بمستحق آن نظر بگماری بغیر استخلاف پدرود کردن دنیا مستنکر و مستبعد شماری استقراء
اکثر افراد و احوال و حکم کردن بموجب آن در افراد و احوال باقیه یکی از ادلهٔ خطابیه است که در معرفت احکام بآن اکتفا توان
کرد و قصص نصب نواب بعد برآمدن در غزوات از آن واضح تر است که بنقل شمه از آن احتیاج افتد **دلیل رابع** اگر شریعتی را
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای دفع مفاسد عالم و اصلاح جهانیان بیاوردند بچشم عبرت تتبع کنی شک نداری در آنکه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم آن مقربات که افراد بنی آدم را از حضیض بهیمیت باوج ملکیت رسانند بیان فرمود و بعد از آن هرچه حاجت بآن باشد
از آداب معیشت و مکاسب و معاملات و تدبیر منازل و سیاست مدن همه را مشروح ساخته و هر نابایستی که در آنجا بود از آن منع
و زجر نموده و از آن همه گذشته تحسینیات و سد ذرائع مفاسد و دواعی اثم را بوجه اتم مبین گردانید و هر چیزی بیان
کرده ارکان و شروط و آداب مفصل ساخته مثل این حکیم دانا و مشفق مهربان عقل تجویز میکند که امت خود را در عین مهلکه سپارد
و تدبیر خلاص ایشان نفرماید در غزوهٔ تبوک متوجه شام شود و آثار قوت غضبیهٔ رومیان کند و ایشان را تخویف نماید و نامه
بکسری نویسد که آتش غیرت بسبب آن بدماغ او رسد و دمی از کمال رعونت خود قاصدی پیش آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرستد
و قصد اهانت کند و متنبیان مانند مسیلمهٔ کذاب و اسود عنسی از زمین عرب برخاسته باشند و مردم ضعیف الاسلام در پی ترویج
کفر افتاده باشند و سور قرآن مانند عصافیر در دست مردم پراگنده باشد بحکمت این حکیم دانا و رأفت این مشفق مهربان مناسبت دارد
که تدبیر اصلاح عالم ناکرده و امت خود را زیر نسق خلیفه نسپرده از عالم بگذرد **سوال** اگر گوئی همه احکام در شرع مبین نشده است
بلکه بسیاری از احکام بقیاس مجتهدین حواله گذشته اند نصب خلیفه هم از احکام غیر مبینه باشد گو **جواب** گوئیم چیزیکه در زمان آنحضرت صلی الله
علیه وسلم واقع بود خبر آن بآن حضرت رسیده لابد اصلاح آن آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده است اگر خیر است تقریر نموده و اگر
شر است منع فرموده والا تقریر بر معصیت لازم آید و آن محال است و مصادم عصمت و چیزیکه قریب الوجود و قریب الحصول بود آنرا
بیان فرمود آری آنچه بعید الوقوع است اثارت شبهات بآن نکرد و آن عین رحمت است احکامی که بقیاس مجتهدین حواله کرده شد
آن وقائع بعید الوقوع است نه قریب الوقوع و واقعه که تقریر آن کردیم قریب الوقوع است بیش [illegible]
غداً او بعد غدٍ میدانند نشستن بین القبیلتین باز بر قیاس مجتهدین آنرا حواله کرد که عقل تحقیق آن مستقل باشد آنچه [illegible]

خلیفه که در زمان آینده تغیر و تبدیل نکند و سعی او مفید مطالب مقصوده باشد امری موکول بترجمان لسانِ غیب که عقل را مدخل نتواند بود و دلیل نما یش غلبه بر جمیع ادیان در رسالت آنحضرت صلی الله علیه وسلم منطوی بود کما قال عز من قائل هُوَ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّیْنِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ۝ وکما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم تبوأ انه بشّر بفتح فارس والروم فی اول مبعثه بمکة وفی اول قدومه بالمدینة وعند وفاته واگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم تقریب عباد بآن از نصیبهٔ محتومه نکنند ادای واجب نکرده باشند حاشاه من ذلک زیرا که فتوح فارس و روم ازان قبیل نیست که بدون نصب خلیفه راشد میسر شود و مطلق ایجاب خلیفه ای خلیفهٔ کان کفایت نمیکند زیرا که برای امر قوت بر نفسه مساعد نیست مستحق با غیر مستحق مشتبه است و تفویض اختیار برای کسی زدن که برای آن موفق باشد و آن امر بوی میسر گردد از علوم امتیان بیرون ست و مقدمهٔ الواجب واجبة و فتنهٔ ردت معلوم آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم که پیدا شدنی ست بنزول یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَنْ یَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِیْنِهٖ واوایل این فتنه در زمان شریف ظهور کرد که مسیلمه کذاب و اسود عنسی سر برداشتند و بالقطع معلوم بود که آن متنبیان و مرتدان اگر دست یابند ملت اسلام را بر هم زنند و مسلمانان را مستأصل سازند و دفع این فتنه سوای نصب خلیفه راشد ممکن نیست و نه هر خلیفه که باشد بلکه شخصی عزیز القدری که بتدبیر غیب برای این امر عظیم معین شده باشد و دفع ضرر واجب است و حقیقت حَرِیْصٌ عَلَیْكُمْ بِالْمُؤْمِنِیْنَ رَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ بغیر تقریب بخیر و تبعید از شر متحقق نمیشود قال الله تعالی اِذْ قَالُوْا لِنَبِیٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اگر درین آیه انعام خود را کار فرما شوی بدانی که مقاتله با کفار ابتداءً او دفعاً بغیر نصب خلیفه امکان نیست و هر خلیفه بآن قایم نمیتواند شد بل واحدا بعد واحد و تمیز این احاد از عقول عامه خارج ست پیغامبری باید که از تلقی غیب تعیین آن فرماید و فتنهٔ اختلاف ظاهر بینان در تعیین خلافت فرو نشاند و آتش شغب قدح کنندگان ببعض معائب عرفیه و مثالب رسمیه بآب زلال معارف حقه اطفا نماید و اگر تاریخ ملوک اعجام البته بدانی که در مثل این حالات مضطر شده اند بنصب پادشاهی عزیز الوجود و در تعیین آن پادشاه گاهی بدلیل نجوم متمسک میشدند و گاهی برؤیا و استخاره و گاهی بفراست حکیمی که بر کهانت او اعتماد داشته باشند و جزئیات این قصص از حد شمار بیرون ست و اگر یاد نداری مگر قصهٔ رای زدن زال دستان بعد قتل نوذر و گفتن او

سزد گر بهر پهلوی تاج و تخت + بیابیم یکی شاه فرخنده بخت + که باشد بر او فر ایزدی + بتابد ز گفتارِ او بخردی + و در آخر کار بر زو و طهماسپ اتفاق نمودن و قصهٔ تسعف سلطنت کاوس در وقت پیری او و خواب دیدن گودرز که صلاح سلطنت فارس بخلافت کیخسرو خواهد بود و گیو را فرستادن برای آوردن کیخسرو از اقصی توران این نیز کفایت میکند و آنجا دقیقه ایست که اگر فهم کنی اکثر معضلات آسان شود و سنة الله جاری ست بر آنکه چون اکثر خلق بشقاوتی در مانند مدبر السموات والارض الهامی یا تقریبی میفرستد تا اصلاح عالم بآن تدبیر و رفع شدت صورت گیرد و بعث رسل و نصب مجدد دین بر سر هر مائة و چیزهای بسیار متفرع برهمین اصل است سری که بعثت آنحضرت را صلی الله علیه وسلم در وقت غلبهٔ کفر در آفاق تقاضا کرده است کما جاء فی الحدیث القدسی ان الله مقت عربهم وعجمهم الا بقایا من اهل الکتاب والی ارید ان ابتلیک وابتلی بک الحدیث همان سر چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم از عالم ادنی بعالم اعلی انتقال فرمود و هنوز ظهور دین حق چنانکه میبایست نشده و اسباب اختلال دین حق بهم رسیده بار دیگر برفع ازروی خود کشاد و تعیین خلیفه ثم خلیفة نمود تا آنکه مراد حق تمام شد و موعود او منجز گشت و چنانکه معرفت شخصی که متحمل اعبای نبوت میشود از علوم بشر خارج است

و لہذا جاہلان گفتند لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ پنجان معرفت شخصی که اعتبار خلافت حل نماید و آن مراد حق را
بکمال برساند مقدور بشر نیست اینهمه تدبیر غیب است که از پس پرده کار ها میکند و لابد است که پیغامبر بآن شخص معین ارشاد فرماید
و اگر فرض کنیم که بعض انواع تعیین بگذارد و آن نخواهد بود الا از جهت اعتماد بر تکفل الهی که یَأْبَی اللّٰهُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ اِلَّا اَبَا بَکْرٍ ظاہر بیان
یعنی خلافت را قصد شخصی بر ابنا نوع خود بفرمان روائی فهم میکنند و انیه میکاهند و بدین قصد حسد می ورزند و یَاْبَی اللّٰهُ
اِلَّا اَنْ یُّتِمَّ نُوْرَهٗ و حقیقت شناسان ... تجیب ... عالم و انجاز موعود می بینند و این استخلاف را یکی از نعم عظیمه
می شمارند و حکمت ... لطف ... بمصلحت عام را + مقدمه ثانیه آنکه آنحضرت صلی الله
علیه و سلم تخصیص بخلیفه فرموده است ... بعده ثم لعده ثم عثمان بعد عمر و کیف لا که بتواتر معلوم شد که صدیق
و فاروق و ذو النورین با دشاهان ... بودند و فرمان روائی میکردند و مردمان همه بایشان معامله رعیت با خلیفه بجا می آوردند
و بلفظ یا خلیفة رسول الله و یا امیر المؤمنین ندا میکردند این قدر را خود موافق و مخالف همه میدانند پس تحیز خلافت که فرمانروائی ست
ایشان را ثابت شد نه غیر ایشان را پس از غیر این ثلثه اسم خلافت منتفی شد گفتگوی سنی و شیعه در ان است که ایشان درین فرمانروائی
مطیع بودند یا عاصی شارع بخلافت ایشان نص کرده بود یا بخلافت دیگری یا بر خلافت هیچ کس نص نفرمود پس میگوئیم اگر نص شارع
بر همین عزیزان بود و ایشان موافق آن نص خلیفه شدند فبها و اگر نص برای دیگری بود و ایشان لبینه ... خلیفه شدند و عاصی
گشتند در تصدی خلافت قباحتهای بسیار لازم می آید تدلیس در کلام رب العزت جل و علا و کلام افضل انبیا علیه افضل الصلوات
پنهان کردن عیب ۱۲
والتسلیمات و کذب متواترات مرویه از صادق مصدوق و اجماع امت مرحومه بر ضلالت و ارتفاع امن از احکام شرع و عدم قیام حجت
تکلیف بچیزی از احکام بر هیچ یک از امت و مخالفت حکم عقل صراح و تناقض در مقصود شارع اما تدلیس در کلام رب العزت بر تقدیری که
ایشان عاصی باشند در خلافت از ان جهت لازم می آید که در قرآن عظیم بشارت بهشت و مدح و ثنا و اخبار برضای اهل بیعت شجره و سابقین
اولین از مهاجرین و انصار آمده است لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ
عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيْبًا وَّمَغَانِمَ كَثِيْرَةً يَّاْخُذُوْنَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ○ و شیخین از ان جمله اند پس اگر ایشان غاصب
جابر می بودند تدلیس عظیم شد و خدای تعالی از تدلیس منزه است و غیر شیخین از دو حالت بیرون نیستند یا اتباع نمودند یا سکوت ورزیدند
اگر اتباع کردند همه ظالم و فاسق باشند زیرا که اتباع ظالم ظلم است قال الله تعالی اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ و اگر سکوت کردند سکوت
بنابر خوف بود یا بغیر خوف اگر بغیر خوف بود همه عاصی شدند و اگر خوف بود و آن خوف در جمیع مهاجرین و انصار و اهل بیت رضوان
یا اکثر ایشان بود و یا قلیلی را از ایشان اگر جمیع را بود یا اکثر را این مقدمه باطل است بالبداهت زیرا که چون مهاجرین یا اکثر ایشان
بر صرف خلافت از شیخین کمر می بستند استخلاف ایشان صورت نمی بست و شیخین را بجز مهاجرین و انصار ناصری نبود و اگر اقل را خوف
لاحق شده بود و اکثر عاصی شدند یا غافل آن اقل پس این بشارات بصیغه جمع تنزل ...ف باشد و از ان جهت که اگر صدیق در خلافت خود
جابر و غاصب بود در حق او آیات دالہ بر کمال مدح و ثنا و مبشره بدخول جنت نازل نمیشد لیکن آیات بسیار باین صفت نازل شده
پس خلافت او حق است اما ملازمت پس از انجهت که مدح و ثنای شخصی که مبدأ فساد عام شود تدلیس است و خدای تعالی از تدلیس منزه است و
بشارت کسیکه مرتکب کبیره باشد و بغیر توبه بمیرد نزدیک اشاعره قلیل الوقوع است و نزدیک معتزله ممتنع الوقوع و بهر تقدیر در تسویه امروی تغییر

مقدمهٔ دوم از دلائل عقلی

بیان جلیة الحال تلبیس عظیم است واگر شارع قصهٔ از قصص بنی اسرائیل ذکر فرماید و انکار بران نکند دلیل شد بر جواز آن کار از
جهت آنکه تقریر او تدلیس است تکلیف نشاید و بشارت بهشت شخصی را که در آخر عمر چنین کارهای شنیعه ازوی بظهور آید سبحانک هذا
بهتان عظیم آما ابطال لازم پس از انجهت که جمعی غفیر از مفسرین در آیات بسیار ذکر کرده اند که در حق صدیق نازل شده اند و این
روایات طرق بسیار دارد بحیثیتی که نزدیک اجماع یقین بامر مشترک حاصل شود و چون در حق صدیق وارد شده اند دخول صدیق در آن
قطعی باشد و در بعض آیات بجز روایات سلف قرائن بسیار یافته میشود که سبب نزول آن حضرت صدیق بوده است اول اِلَّا تَنْصُرُوْهُ فَقَدْ
نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا ثَانِیَ اثْنَیْنِ اِذْ هُمَا فِی الْغَارِ اِذْ یَقُوْلُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا و صاحب
غار باتفاق موافق و مخالف غیر صدیق نبود دوم وَلَا یَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْکُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ یُّؤْتُوْا اُولِی الْقُرْبٰی وَالْمَسٰکِیْنَ وَالْمُهٰجِرِیْنَ
فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَلْیَعْفُوْا وَلْیَصْفَحُوْا اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ یَّغْفِرَ اللّٰهُ لَکُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ اشارت بصدیق بانفاق سوم
لَا یَسْتَوِیْ مِنْکُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ قال الواحدی قال الکلبی فی روایة محمد بن الفضل نزلت فی ابی بکر تدل علی
هذا انه کان اول من انفق المال علی رسول الله صلی الله علیه وسلم واول من قاتل علی الاسلام وقال ابن مسعود اول من اظهر اسلامه
بسیفه النبی صلی الله علیه وسلم وابو بکر وقد شهد له النبی صلی الله علیه وسلم بانفاق ماله قبل الفتح فی احادیث کثیرة چهارم فَاِنَّ اللّٰهَ
هُوَ مَوْلٰهُ وَجِبْرِیْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِیْنَ قال الواحدی قال عطاء عن ابن عباس یرید ابا بکر وعمر والیان للنبی صلی الله علیه وسلم
من عاداه وینصرانه وعن ابن مسعود عن النبی صلی الله علیه وسلم فی قوله وصالح المؤمنین قال صالح المؤمنین ابو بکر وعمر پنجم وَوَصَّیْنَا
الْاِنْسَانَ بِوَالِدَیْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ کُرْهًا وَّوَضَعَتْهُ کُرْهًا وَحَمْلُهٗ وَفِصٰلُهٗ ثَلٰثُوْنَ شَهْرًا حَتّٰی اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ
وَبَلَغَ اَرْبَعِیْنَ سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِیْ اَنْ اَشْکُرَ نِعْمَتَکَ الَّتِیْ اَنْعَمْتَ عَلَیَّ وَعَلٰی وَالِدَیَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰهُ وَاَصْلِحْ
لِیْ فِیْ ذُرِّیَّتِیْ اِنِّیْ تُبْتُ اِلَیْکَ وَاِنِّیْ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ قال الواحدی قال مقاتل وعطاء الکلبی عن ابن عباس هذه الآیة نازلة فی
الصدیق رضی الله تعالی عنه وکان حمله وفصاله هذا القدر ویدل علی صحة هذا قوله حَتّٰی اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ الی آخر الآیة وقد علمنا ان کثیرا من
الناس من بلغ هذا المبلغ لم یکن منه هذا القول وهو ما ذکر الله عنه قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِیْ الآیة فدل انه فی انسان بعینه وهو ابو بکر
رضی الله تعالی عنه ومعنی قوله بَلَغَ اَشُدَّهٗ قال عطاء ثمانی عشرة سنة وذلک انه صحب النبی صلی الله علیه وسلم وهو ابن ثمانی عشرة سنة
والنبی صلی الله علیه وسلم عشرین سنة فی تجارته الی الشام فکان لا یفارقه فی اسفاره وحضوره فلما بلغ اربعین سنة ونبی رسول الله
صلی الله علیه وسلم دعا ربه فقال رَبِّ اَوْزِعْنِیْ الهمنی اَنْ اَشْکُرَ نِعْمَتَکَ عَلَیَّ بالهدایة والایمان حتی لم اشرک بک وَعَلٰی وَالِدَیَّ ابی قحافة عثمان
بن عمرو وام الخیر بنت صخر بن عمرو وقال علی بن ابی طالب فی هذه الآیة فی ابی بکر اسلم ابواه جمیعا ولم یجتمع لاحد من الصحابة المهاجرین ابواه
غیره اوصاه الله بهما ولزم ذلک من بعده وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰهُ قال ابن عباس اجابه الله تعالی فاعتق تسعة من المؤمنین یعذبون
فی الله ولم یرد شیئا من الخیر الا اعانه الله سبحانه واستجاب له فی ذریته اذ قال وَاَصْلِحْ لِیْ فِیْ ذُرِّیَّتِیْ ولم یبق له ولد ولا والد ولا والدة
الا آمنوا بالله وحده ششم وَالَّذِیْ جَآءَ بِالصِّدْقِ محمد صلی الله علیه وسلم وَصَدَّقَ بِهٖ ابو بکر واصحابه وهم المؤمنون الذین صدقوا محمدا صلی
الله علیه وسلم بما جاء به من الاسلام اُولٰٓئِکَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ هفتم اَلَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّیْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِیَةً فی الکشاف قیل نزلت فی
ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه حین تصدق باربعین الف دینار عشرة باللیل وعشرة بالنهار وعشرة فی السر وعشرة فی العلانیة

و خدا تعالی میفرماید وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى مفسران متفق اند بر آنکه مراد ازین اتقی صدیق اکبر است چون اربعین الف درراه
اسلام صرف نمود و آیت مکیه است باتفاق مفسرین و در مکه غیر صدیق کسی انفاق باین اسلوب نکرده است و وجوه بسیار دلالت
میکند برآنکه حضرت مرتضی مورد آیت نبود زیرا که مرتضی صغیر بود و در کفالت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و مال نداشت تا انفاق کند
و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر مرتضی منت تربیت داشت بخلاف صدیق اکبر که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بروی نعمت تعلیم اسلام
داشت لاغیر و آن نعمت را جزا نیست کما قال الانبیاء علیهم وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ و چون مراد ازان صدیق
باشد معلوم شد که عاقبت او محمود است لقوله تعالی وَلَسَوْفَ يَرْضَى و اتقی و مرضی من عند الله فی الحال و الاستقبال اکرم است و اکرم
بهترین امت است و بهترین امت احق بالخلافت است و اگر کسی گوید که مراد اینجا جنس اتقی است گوییم دخول مورد نص در عموم آیت قطعی
است بر تقدیر تنزل میگوییم که صدیق را خلافت باعتبار ظاهر حاصل بود و بالاتفاق بحث دران است که این خلافت حقه بود یا نه و بشهادت
قصه های بسیار صدیق متصف باین صفات بود پس بشارت بروی صادق شد و باید که آخر کار وی محمود بود و آخر کار خلیفه بود و غاصب
و جائر نباشد در خلافت و ازان جهت که دو آیت استخلاف یعنی آیه وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ و آیه الَّذِينَ إِنْ
مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ هر دو در یکواقعه فرود آمده اند مطلق یکی را دیگر تقیید مینماید و آنچه از هر دو حاصل شد استخلاف مهاجرین
اولین است و مرج خلافت ایشان بیان آنکه اگر تمکین فی الارض نصیب ایشان گردد لا بد چیزی دیگر که بآن خلافت راشده شود بآن
منضم خواهد بود و تقریر این مباحث گذشت و ازانجهت که خدای تعالی میفرماید قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي
بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا قال الواحدی اکثر المفسرین
علی ان هولاء بنو حنیفة اتباع مسیلمة قال رافع بن خدیج کنا نقرأ هذه الآیة ولا نعلم من هم حتی دعا ابو بکر رضی الله تعالی عنه الی قتال بنی
حنیفة فعلمنا انهم هم قال ابن جریج سعید عن کم عمر الی قتال فارس تقاتلونهم او یسلمون او یکون منهم الاسلام فان تطیعوا ابا بکر و عمر يُؤْتِكُمُ
اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا یعنی الجنة وَإِنْ تَتَوَلَّوْا تعرضوا عن طاعتهما كَمَا تَوَلَّيْتُمْ عرضتم عن طاعة محمد صلی الله علیه وسلم فی المسیر الی حدیبیة يُعَذِّبْكُمْ فی الآخرة
عَذَابًا أَلِيمًا والآیة تدل علی خلافة الشیخین فان الله تعالی وعد علی طاعتهما الجنة وعلی مخالفتهما العذاب الالیم انتهی وعده فرمود که در
زمان مستقبل البتة داعیی خواهد بود اعراب را بسوی جهاد کفار و دعوت این داعی سبب وجوب قبول دعوت خواهد بود پس اگر قبول کنند ثواب
یابند و اگر قبول نکنند معاقب شوند و این لازم بین استخلاف حق است دعوت بجهاد اشهر و اعظم صفات خلیفه است و خالی نیست از آنکه این داعی
یا آنحضرت است صلی الله علیه وسلم یا خلفای ثلثه یا مرتضی یا بنی امیه یا بنی عباس و آنحضرت صلی الله علیه وسلم البتة داعی نبود زیرا که خدای تعالی
میفرماید لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا و این آیه در قصه حدیبیه نازل شده است و غزوات آنحضرت بعد حدیبیه محصور
و معلوم است بعد ازان بغزوه خیبر برآمدند و کسی از اعراب را دعوت نفرمودند بغزوه فتح که و حنین این قتال بقومی اولی بأس نبود زیرا که
این کلمه دلالت میکند بر مغایرت این قوم با قوم اول که قریش و والی ایشان باشند و ظاهر از اولی بأس شدید نیست که بنسبت قریش شدت بأس
داشته باشند و این معنی در غیر روم و عجم یافته نشد و نه مرتضی زیرا که مقاتلات وی رضی الله عنه برای طلب خلافت بود نه بجهت اسلام و تقاتلونهم
أَوْ يُسْلِمُونَ دلالت میکند بر آنکه آن دعوت کفار است بجهت اسلام و بنو امیه و بنو عباس دعوت نکردند اعراب حجاز را بقتال کفار کما هو معلوم من
التاریخ قطعا و دعوت صدیق اکبر بسوی قتال اهل شام و عراق بود و دعوت فاروق نیز بقتال عراق و شام و مصر بود و دعوت ذی النورین

بقتال اہل خراسان و افریقه و مغرب واقعشد کما ہو مبسوط فی التاریخ پس دعوت ایشان واجب الامتثال بود و باین صفت خلیفه حق ست وچون حقیت ایشان در دعوت بجهاد روم وعجم ظاہر شد جمیع احکام ایشان واجب الامتثال باشند زیراکه متکلمان بکلمه اسلام مجتمع اند بر دو قول جمعے اثبات وجوب انقیاد ایشان کرده اند در جمیع احکام وجماعه نفی وجوب انقیاد ایشان میکنند در جمیع احکام فلما بطل الثانی تعین الاول و ازانجهت که خدای تعالی میفرماید یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَنْ یَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِیْنِهٖ فَسَوْفَ یَاْتِی اللّٰهُ بِقَوْمٍ یُّحِبُّهُمْ وَیُحِبُّوْنَهٗۤ اَذِلَّةٍ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ اَعِزَّةٍ عَلَی الْكٰفِرِیْنَ یُجَاهِدُوْنَ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَلَا یَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآىِٕمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ۝ واین آیة دلالت میکند برآنکه جماعه محبوبین کاملین مرضیین جهاد خواهند کرد با مرتدین ونمیعنی در زمان شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم ظاہر نشد زیراکه اسود عنسی خروج نکرده بود وآنجناب بسوی وی لشکری روان نکرده ونه در ایام حضرت مرتضی زیراکه قتال ایشان با بغات یا خوارج اتفاق افتاد ونه متاخرین وخلفای بنی عباس وبنی امیه نیز با ہیچ یکی از مرتدین بطریق فوج کشی قتال نکردند ومفهوم از فحوای آیة جمع رجال ونصب قتال است پس متعین شد که آن موصوفین صدیق وفاروق وجیوش ایشان بودند ودر عرف عام قتال منسوب میشود بخلیفه هرچند وی خود حاضر وقعه نباشد واگر صدیق وفاروق خلیفه نباشند جمعی که بامر ایشان جهاد کردند یا بیعت نمودند وباستخلاف ایشان راضی شدند محبین ومحبوبین نبودند باز این آیه دلالت میکند برآنکه این جماعه محبین ومحبوبین اند وبر مومنین رحما اند وبر کافرین اشداء ومجاهد باشند واز کسی نترسند واین همه اوصاف کمال ست باز فرمود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ واین دلالت میکند برکمال فضل وتناهی درثنا پس ثابت شد که شیخین در ایام خلافت خود باجماعه که اتباع ایشان بودند موصوف بودند بصفات کامله که در شریعت بهتر ازان وصفی نیست وممدوح ومشمول فضل الہی بودند ونمیعنی لازم استخلاف حق ودال برفضلیت ایشان ست واما لزوم تدلیس کلام فهمل انبیا علیهم الصلوة والسلام برتقدیر یکه خلافت شیخین بل مشائخ ثلثه جور باشد ازانجهت ست که بشارت آنحضرت صلی الله علیه وسلم به بهشت برای این بزرگواران در احادیث بیشمار که روایت کرده شد از جماعه عظیمه فی کل طبقة وهمه آن احادیث علی کثرة طرقها وتشعب اسانیدها دلالت میکند بریکمعنی که بشارت ست به بهشت پس اینمعنی بالقطع ثابت شد واگر ایشان فاسق وجایر باشند لایق بشارت نباشند وبشارت تدلیس بود وبشارت ایشان مبین میشود در ده فصل که تقریر آن سابقا گذشت واما کذب متواترات مرویه از صادق مصدق ازانجهت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث بسیار خلافت این بزرگواران اثبات فرموده نصا تارة واشارة اخری مجملا تارة ومفصلا اخری پس این احادیث اگرچه هر یکی خبر واحد ست اما چون آن همه را ملاحظه کنیم غیر محصور باشد متفق در یکمعنی وآن صحت خلافت ایشان ست در وقت خلافت خویش بیان این مجمل آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم رؤیا قلیب ذکر نمود بعد ازان فرمود لاادری ما بقائی فیکم فاقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر وعمر مراد آن ست که بالذین یقومان من بعدی فی مقامی زیراکه صله مخصص ومعین موصول باشد ووجود ایشان بغیر قیام بمقام آنحضرت صلی الله علیه وسلم مخصص ومعین این برد ونمیتوانند شد وصله باید که مخاطبین موصول را بآن شناخته باشند پس ثابت شد که ذکر رؤیا قلیب مانند آن مخاطبان شنیده بودند ومراد از اقتدا اقتدا در امور خلافت ست زیراکه تعلیق اقتدا بلفظے که مشعر بخلافت باشد ایما ست بآنکه اقتدا در رعیت بخلیفه مراد داشته اند در همین حدیث تعلیم قرآن وغیر آن بدیگران حواله کرده شد پس مراد از اقتدا غیر فتوی وتعلیم ست وآن نیست الا استخلاف پس حدیث دال ست برایجاب انقیاد قوم ایشان را من جهة الخلافة وهمین ست معنی تشریع استخلاف

و آنحضرت صلی الله علیه وسلم در خطبهٔ تودیع که مهت را بآن تودیع کردند فرمودند علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین من بعدی
عضّوا علیها بالنواجذ بعد از آنکه در رؤیا رجنید مذکور کردند که دال باشد بر آنکه ولاة امر بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم خلفای ثلثه
خواهند بود پس گویا فرمودند علیکم بسنتی وسنة ابی بکر و عمر و عثمان پس اینقول ایجاب انقیاد قوم است در آنچه بخلافت متعلق شد
با ایشان و هو المطلوب و آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث مستفیضه خبر دادند که بعد وفات وی صلی الله علیه وسلم خلافت نبوت و
خلافت رحمت خواهد بود و بعد از ان ملک عضوض و آنچه متصل وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم واقع شد خلافت خلفای اربعه بود پس
خلافت ایشان خلافت نبوت و رحمت باشد و اگر سیر این خلفا مشابه سیر انبیا نمی بود و یا ایشان بغصب خلافت را گرفته بودند خلافت نبوت
و رحمت نمی بود و آنحضرت صلی الله علیه وسلم در احادیث مستفیضه اعلام فرمودند بآنکه خلافت تا سی سال است و سفینه
تفسیر کرده آنرا بخلافت خلفای اربعه و عقل نیز بران دلالت میکند زیرا که مطلق رحمت موقت بسی سال نیست پس این خلفا متصف بخلافت
بودند که غیر ملک عضوض باشد پس آن خلافت ممدوح بود و خلافتی که بغصب و جور باشد ممدوح نمیشود و در احادیث مستفیضه وارد
شده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم رؤیا قلیب دیدند و جماعه از صحابه نیز بانواع مختلفه رؤیاها دیدند از انجمله حدیث تسبب دلو از آسمان
تا زمین و حدیث توزن بعض ایشان ببعض و حدیث آشامیدن آب بترتیب و تشویش یافتن عثمان و باز جمع شدن اسباب برای او
و حدیث وزن بترتیب الی غیر ذلک و این همه معبر است بخلافت و این تفسیر در بعض بتصریح وارد شده و در بعض باشارت و در بعض
از ان سکوت کردند از اظهار سخط بلکه بآن مبتهج شدند پس از ینجا دانستیم که خلافت ایشان ظلم و جور نبود و آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در مرض آخر صدیق را امام نماز ساختند و بامامت دیگری راضی نشدند و این دلالت میکند بر استخلاف صدیق عقلاً و نقلاً اما عقلاً
از انجهت که عادت جاری است بآنکه بر تخت نشاندن محمود و پیش از موت دلالت بر استخلاف میکند و عقد لوا دلالت بر تامیر مینماید و دوات
و قلم دادن دلیل منصب وزارت است و این شهادات حکم عبارات دارند مثل اشاره بدست و سر بجای لا و نعم و امامت در نماز منصب
آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم و بهترین امور دین و دنیا پس تسلیم آن بصدیق دلیل باشد بر اقامت او مقام خلافت را و اما نقلاً پس از ان
جهت که جمعی در وقت عقد خلافت بآن تمسک کردند مثل فاروق و مرتضی و ابو عبیده و ابن مسعود و از سائر حاضرین ردّی و انکاری
برین استدلال ظاهر نشد پس گویا همه استصواب آن استدلال نمودند و اگر امروز در دلالت این فعل خفائی خیال کرده شود در عصر صحابه
خفی نبود و مثل این اشارات مختلف میشود دلالت او باختلاف عادات و عصور و آنحضرت صلی الله علیه وسلم عائشه را فرمودند ادعی
لی اباک و اخاک حتی اکتب کتابا فانی اخاف ان یتمنی متمن ویقول قائل انا اولی ویابی الله والمؤمنون الا ابا بکر
لم تجدینی فأتی ابا بکر و این نیز صریح است در آنکه خلافت بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم بصدیق راجع شود زیرا که تصرف در بیت المال
و ادای وعدهای پیغامبر یکی از خواص خلیفه است و آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند لا یبقین فی المسجد خوخة الا خوخة ابی بکر و این حدیث
دلالت میکند بر خلافت صدیق و علما درین دلالت دو وجه نقل میکنند قیل لان الخلیفة یحتاج الی الاکثار من دخول المسجد لشدة
احتیاجه الی ملازمة المسجد کی یصلی بهم و یأمرهم و ینهاهم و یقضی لهم و کان الناس فی الزمن الاول لا یقضون الا فی المسجد و قیل لانه اشارة
الی سد رغبات الناس فی الخلافة و حضرت عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنها ذکر کرده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم قریب مرض موت
فرمودند لقد هممت ان ادعوا اباک و اخاک الحدیث و این حدیث صریح است در آنکه مقصود آنحضرت صلی الله علیه وسلم استخلاف صدیق بود
و مکروه میداشتند که غیر صدیق بآن رغبت کند لیکن ترک کردند کتابت خلافت بنام او و اخذ بیعت برای او بنا بر توکل بر وعدهٔ الهی و آنحضرت

[illegible]

صلی الله علیه وسلم در جواب بنی مصطلق فرمودند که صدقات را بعد من بابی بکر دهند و بعد از وی بعمر و بعد از وی بعثمان و بعد از
عثمان ساکت شدند و اخذ صدقات یکی از خواص خلافت است و امر بایتاء صدقات امر است بانقیاد ایشان در امور خلافت و آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خطبه خواندند و بعد ازان امر فرمودند صدیق و فاروق را بخواندن خطبه بترتیب اجمعی دلالت مینماید بر خلافت ایشان
بترتیب زیرا که خطبه یکی از لوازم خلافت است و نهادن احجار مسجد بترتیب و فرمودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم الخلفاء دلالت
میکند بر آنکه خلافت ایشان منعقد است و مسلمین مامورند بانقیاد ایشان از جهت خلافت و عجب است از کسیکه بقوله تعالی لِلْفُقَرَاءِ
الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ استدلال میکند بانتقال املاک ایشان بکفار و بقول آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم الخلفاء
استدلال نکند بر ایجاب انقیاد ایشان در امور خلافت و گویا مسجد از شعایر اسلام است و صورت دین است و اساس نهادن
آن کنایه است از قیام بامر دین و این صورت را خدا تعالی ظاهر فرمود تا پیغامبر بر حقیقت امر مطلع شود چنانکه از نشستن ناقه مطلع
شدند بر آنکه صلح باید کرد والله اعلم در رکن خامس در قسم دوم او در شواهد النبوة مذکور است قصه شخصی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم چند
شتر بار خرما باو داد و فرمود بعد از من ابوبکر و بعد از ابوبکر عمر و بعد از عمر عثمان ترا خواهند داد و قصه اعرابی که چند شتر بدست آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بفروخت و آنحضرت بوی فرمودند اگر مرا حادثه افتد ابوبکر ثمن آن دهد و اگر ابوبکر را حادثه افتد عمر بدهد روز حنین جنید
پرسید که گرامی ترین اصحاب تو کیست که قائم مقام تو باشد فرمود ابوبکر قائم مقام من باشد و عمر دوست من است براستی سخن میگوید و عثمان
از من است و علی برادر من است در شواهد النبوة در کرامات حضرت عثمان مذکور است ابوذر گفت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم چند سنگریزه در
دست خود گرفتند آن سنگریزه ها تسبیح گفتند بعد ازان در دست ابوبکر نهادند تسبیح گفتند بعد ازان در دست عمر نهادند تسبیح گفتند بعد ازان
در دست عثمان نهادند تسبیح کردند و هم درین محل مذکور است که شهیدی از شهدای یمامه بعد مردن تکلم کرد و گفت محمد رسول الله ابوبکر
الصدیق عمر الشهید عثمان ذوالنورین شیخین را نزدیک خدای تعالی منزلت عظیمه بود زیاده از منزلت سائر صحابه پس احق بالخلافه باشند
اما مقدمه اولی پس باحادیث مستفیضه حدیث علی مرتضی و انس و غیرهما هذان سیدا کهول اهل الجنة من الاولین والآخرین الا النبیین والمرسلین
و حدیث تجلی خاص بجهت ابوبکر و مصافحه و معانقه با فاروق و حدیث منزلة الشیخین فوق اهل درجات علی باشد و اما مقدمه ثانیه پس
ازانجهت که از ضروریات دین است که مقصود از عبادات و طاعات و اشغال صوفیه و غیر آن نیست الا حصول منزلت نزدیک خدای تعالی و
انبیا فاضل نشدند بر غیر خود و اولیا بهتر نشدند از غیر خود الا از جهت منزلت عند الله شیخین احب بودند از سائر صحابه نزدیک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پس احق بالخلافه باشند اما مقدمه اولی پس بحدیث مستفیض از عایشه قیل لها ای اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم کان احب
الیه قالت ابوبکر ثم عمر و از عمرو بن العاص قال عایشة و من الرجال ابوها ثم عمر و از انس مثله و مراد از حب اینجا حب مقاربت است
در منزلت بدلیل قول عایشه لو کان مستخلفا لاستخلف ابابکر ثم عمر (ای کانت احب الیه) مقدمه ثانیه ازانجهت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نطق بهوا نمیکند حب او
مخصوص است از جهت کمال بوده است پس احبیت دلالت میکند بر فضیلت شیخین وزیران آن حضرت بودند و ایشان را بالسمع والبصر خود تشبیه داد
و معلوم است که احذق بامر ملت کسی است که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم پست و بلند بسیار شناخته باشد و آنکه عزیز ترین بمردم باشد
احق است بالخلافه آنحضرت صلی الله علیه وسلم با شیخین معامله که امیر با منتظر الامارة میکند میفرمودند و آن معاملات اشارت است باستخلاف ایشان ازانجمله
است مشاورت با ایشان در تبلیغ رسالت و تقدیم ایشان در جمیع امور و تبسم با ایشان و امر کردن با آنها در قصه بنی عمرو بن عوف و مانند

آن صدیق و فاروق صلاحیتِ خلافت داشتند و خلافتِ ایشان حق بود بحدیث حذیفه ان تستخلفوا ابا بکر الخ آنحضرت صلی الله علیه
و سلم گواهی دادند صدیق را بآنکه اول کسی است که در جنت داخل شود و بآنکه صاحب آنحضرت باشد بر حوض و ندا کرده شود او را
از جمیع دروازه های بهشت و بآنکه وی جد کننده تر است در انواع بر و جبرئیل با میکائیل در غزوهٔ بدر با او بود و کسی که متصف باین
صفات باشد اقربست بآنحضرت در منزلت و هر که اقرب باشد بآنحضرت صلی الله علیه و سلم احق بالخلافه است آنحضرت صلی الله علیه و سلم
خبر دادند که فاروق استعداد نبوت دارد در قوت علمیه و عملیه اما عملیه جائی گفتند شیطان از وی میگریزد و رؤیا قمیص دامن آن
و این تلو عصمت است و نائب اوست و اما علمیه جائی که گفتند الحق ینطق علی لسان عمر و گفتند وی محدّث امت است و بارها آیتها موافقت
رای او با وحی و این خصلت تلو وحی و نائب اوست پس وقتی که نبوت منقطع شد احق بالخلافه شخصی است که استعداد او شبیه باستعداد
انبیا است آنحضرت فرموده است صلی الله علیه و سلم ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر پس لابد است که خیریت او بر همه در وقتی از
اوقات عمر او باشد و در آخر عمر خلیفه بود پس خلافت او حق باشد آنحضرت صلی الله علیه و سلم دعا کردند در حق فاروق عش حمیدا و مت
شهیدا پس اگر غصب و جور کرده باشد عیش حمید کجا میسر شود آنحضرت صلی الله علیه و سلم در احادیث مستفیضه تصریح فرموده است
خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یظهر الکذب پس اگر صدیق و فاروق و ذو النورین غاصب و جائر می بودند
و اکثر ناس اعانت مینمودند ایشان را بر ظلم و جور و اهل حق نمی بودند و قرن ایشان بدترین قرنها می بود و اما اجماع متحقق است بر خلافت
از آن جهت که اجماع منعقد شد بر خلافت صدیق و فاروق و همه امت با ایشان بیعت کردند معامله رعیت با خلیفه با ایشان بجا آوردند
و بلفظ خلیفه و امیر المؤمنین ندا کردند پس اگر ایشان حقیق بالخلافه بودند فهو المطلوب اگر نبودند همه عاصی و فاسق و کاذب و ضال و مضل بودند
و بدترین خلق الله شدند و لازم باطل است زیرا که خدای تعالی فرموده است کنتم خیر امة اخرجت للناس
تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم لا تجتمع امتی علی الضلالة و قال
خیر القرون قرنی الحدیث و از آن جهت که متکلمان بکلمه اسلام متفق اند بر آنکه امام بحق بعد آنحضرت صلی الله علیه و سلم صدیق بود یا مرتضی
پس حق خارج نیست ازین دو قول و مرتضی ترک کرد منازعت با صدیق پس متعین شد که حق صدیق است زیرا که ترک منازعت
خالی از دو حال نیست یا این است که بنا بر تقیه بود یا بغیر تقیه تقیه باطل است زیرا که حضرت مرتضی بعد آنحضرت صلی الله علیه و سلم عاجز نبود
بوجهی که امکان مقاومت صدیق نداشته باشد ازین جهت که شجاع بود بالاتفاق و بنو هاشم با او بودند و ابو سفیان رئیس بنی عبد
الشمس با او موافق شده بود و زبیر با او بود و حضرت فاطمه رضی الله تعالی عنها با علو منصب و قرابت خود زوجه او بود و این دعی
دواعی است قبول ریاست او را و نفوس عوام مطمئن اند بآنکه خلافت در اقارب خلیفهٔ اول باشد و اگر بغیر تقیه ترک منازعت نمود عصیان
پیغامبر و خیانت در حق امت کرده باشد و عاصی و خائن لائق امامت نبود و اگر شیعه گویند که هفتاد هزار از عرب با صدیق بیعت کرده بودند
و عرب از بیعت خود رجوع نمیکنند باطل است زیرا که هفتاد هزار با مرتضی در ایام خلافت او بیعت نموده بودند باز رجوع کردند بانکه
بیعت هفتاد هزار بیک دفعه نبود در بیعت اول بجز چند تن بیعت نکرده بودند پس عاصی شد بترک منازعت قبل بیعت اول و بعد از وی
قبل تمام امر و اگر گویند مشغول بود بماتم پیغامبر گوئیم عاصی شد بترک مصلحت عامه برای کاری که فائده آن مترتب نشد و از آن جهت که امت
متفق است بر آنکه امام حق بعد آنحضرت صلی الله علیه و سلم یکی ازین دو کس بود پس میگوئیم که مرتضی امام نبود زیرا که متواتر شد که در ایام

حقیت خود ذکر کرد گفت خیر هذه الامة ابوبکر ثم عمر درین قول او خالی از سه احتمال نیست قلب او با زبان موافق بود درین قول وهو الحق
و به ثبت المطلوب یا آنکه بسبب خلاف او لیکن بغیر ضرورت و بغیر تقیه با جمعی این سخن میگفت و با جمعی خلاف این پس مدلس و خاین و ائمه باید شد
مدلس و خاین و امثال او لایق امامت نباشد یا تقیه بود و تقیه در خلافت وجهی ندارد و معهذا اگر اکراهی بود همت میبایست که بر قدر اکراه
اکتفا میکرد و چندین مبالغه نمی نمود و اگر تقیه با وجود خلافت و شجاعت و شوکت و قیام بقتال جمیع اهل ارض جائز باشد میتوان گفت که
ایمان جمعی که با شیخین بیعت نمودند در خفیه بنا بر تقیه انکار شیخین مینمودند پس کلام خیر الامة متحقق است و خلاف او تقیه و میتوان گفت که اظهار اسلام
و نماز پنجگانه خواندن و از دوزخ ترسیدن همه بنا بر تقیه مسلمین بود و شک نیست تنفر قوم بترک اسلام شدید بود از تنفر بسبب انکار
شیخین پس امر از اسلام او برخاست چه جای امامت و این همه بقباحتی میکشد که هیچ مسلمانی خیال آن نمیتواند کرد پس ثابت شد که خلافت
حق صدیق بود و بعد از آن حق فاروق بهمین دلیل بعینه و از آنجهت که خلافت خارج نیست از دو شخص صدیق و مرتضی لیکن مرتضی بعد
یعنی اجتماع امت بر ضلالت ۱۲ منه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم خلیفه نبود پس متعین شد صدیق برای خلافت دلیل برآنکه حضرت مرتضی بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم خلیفه نبود
آنست که انعقاد خلافت بنص شارع میباشد یا به بیعت یا به تسلط اقوال امت ازین سه بیرون نیست و هر سه در مرتضی مفقود بود و در صدیق
موجود اما بیعت و تسلط خود ظاهر است و اما نص پس از آنجهت که اگر نصی در خلافت حضرت مرتضی میبود نزدیک او یا نزدیک کسی از صحابه رض
چون دیدند که خلافت از مرتضی صرف کردند و برای غیر او منعقد ساختند البته اظهار آن نص میکردند و مساعی خلافت را درین کار
الزام مینمودند والا عاصی میشدند و عادت قاضیه است بآنکه صورت آن الزام نقل کرده میشد خصوصاً بعد موت شیخین و قیام مرتضی
بخلافت و وقوع مشاجرات عریضه و درینصورت البته مرتضی بآن نص مطلع میشد و انکار نص نمیکرد لیکن حضرت مرتضی انکار نص برای
خود کرده است و اما ارتفاع امن از احکام شرع از آنجهت که اگر خلافت صدیق و فاروق حق نباشد و منصب او را آنرا گرفته باشند ایشان
و معاونان ایشان فاسق و ضال باشند و اگر چنین باشد از قرآن و سنن امن برخیزد زیرا که قرآن جمع کرده شیخین است بر دست اعوان
ایشان و سنن اکثر از شیخین و اعوان ایشان مروی است و غیر ایشان چون سکوت کرده اند از نهی منکر آن سکوت بنا بر تقیه بود یا بغیر تقیه
اگر بغیر تقیه بود فاسق خلق الله بودند و اگر بنا بر تقیه سکوت کرده اند پیش ایشان بران موافقت کردند در ان نیز متهم بتقیه اند و میتوان
در ان مخالفت کردند و پوشیدند و آن غیر مرضی است لقوله تعالی وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن
بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا و معهذا درینصورت تعارض من غیر ترجیح عارض میشود پس حجت بدست نه باقی نماند پس ایشان مهمل
اند و تبلیغ با ایشان واقع نشد پس اگر شیعه گویند حقیت قرآن را دانستیم از تلاوت ائمه آنرا گوئیم محتمل که بنا بر تقیه باشد و اگر
گویند بنا بر حفظ الهی کما قال وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ گوئیم ازینجا معلوم شد که بر حفظ الهی اکتفا میتوان نمود پس امام معصوم چرا
لازم شود و اگر گویند حقیت آنرا دانستیم بمعجزه گوئیم نقل هیچ معجزه بطریق تواتر یا شهرت یا استفاضه ثابت نشد و اگر چیزی از آنها
ثابت است بطریق واحد بغیر تحدی است و مثل آن از شیخین منقول است این سخن را اندکی کشاده تر باید دانست قیام حجت تکلیف بغیر
معرفت مکلف به صحیح نیست و آن معرفت بدون نقل از صاحب شرع صورت نه بندد و چون عقل را در پی تفصیل نقل نرسد تم نظر در حکم
سند بکلی نقل برده و نوع میتوان بود و نحوست که در شرع آنرا برهان میتوان گفت عندکم فیه من الله برهان و تیقین که ما خود در شرایع است
نه یقینی که متکلم از آن بابت میکشاید با این نوع نقل ضرور بوده است و تسنن و ابتداع بر موافقت و مخالفت آن نوع منوط و تدارک محکم
خبر ۱۲

واختلاف قبیح اختلاف امت ست درین نوع وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا الآیه من أحدث فی دیننا ما لیس منه فهو
ردٌّ محمول ست برین نوع واین نوع عبارت ست از نص صریح کتاب الله وحدیث مشهور حضرت سرور انبیا علیه الصلوة والسلام که بطرق
متعدده بروایت رجال عن رجال فی کل طبقة بهم رسد ودر حکم حدیث مشهور ست خبر واحد که قراین آنرا بمرتبهٔ یقین رساند واین قراین
مفهوم مخالف وموافق کتاب الله باشد یا حکم صریح عقل بر حسب مضمون خبر یا قیاس بر اصول شتّی ومانند آن واجماع امت مرحومه
خصوصاً اجماع طبقهٔ اولی ازامت وقیاس جلی برین امور مذکوره ونوع دیگر اخبار احاد که در وارد گیر اختلاف علما در تصحیح وتضعیف
افتاده واقیسهٔ متعارضه واخبار متخالفه که ست در تطبیق آنها تعذر و تدرر رفته اند واستدلالات ضعیفه که عقول در رد وقبول آن
گفتگو کرده وحکم این نوع آن ست که درین مسائل همت خود را بموافقت صاحب شریعت صرف باید نمود وهرچه بعد استفراغ جهد مظنون ما
باشد بران عمل باید کرد واین حکم کلی نیز باجماع امت دریافته ایم مختلفان درین نوع همه مصیب اند یا یکی مصیب ودیگر مخطی معذور بنا علی
اختلافهم فی ذلک علی قولین تفصیل آن درینجا مجال نیست واختلاف امت درین نوع رحمت ست ووسعت ست واین نیز بضرورت
حکم عقل معلوم ست که مناصل در تکلیف نوع اول ست وقسم رابع از نوع اول که قیاس جلی ست متفرع ست بر سه قسم اول کسیکه
خلافت شیخین بلکه مشایخ ثلثه را منکر ست واین بزرگواران را بفسق وکفر مطعون میسازد خاک در دهن او در حقیقت تیشه بر پای
دین زده ست وقلع ربقه دین از رقبه خود خواسته ست زیرا که کتاب الله جمع شیخین ست وسبب اتفاق عالم بران ذوالنورین ست اگر
ایشان خلافت را بغصب وجور گرفته بودند ومنصوص علیه بالخلافه را ترسانیده بودند وفریضه از فرائض الله ترک کرده اند فسق
نقل ایشان بنهجد ه بدترین ناس وهمچنان معاونان ایشان پس نقل هر واحد از ایشان قابل اعتماد نماند واگر تواتر را اعتبار کنیم مطلب ما
حاصل ست زیرا که ثبوت خلافت این عزیزان بنقل متواتر متحقق ست واگر نقل چندکس که بزعم این ملحدان منکر خلافت خلفا بودند تشنیع
ازان ناهم جرده ما نقل قرآن واحکام ثابت نشده نه بطریق خبر واحد واگر بالفرض مروی باشد بضعیف ترین نقل خواهد بود که هیچ
کس از جهره علم آنرا انجیده اند وبا این نوع اول از نقل بهم نمیرسد واحادیث مشهوره نقل مشایخ ثلثه واعوان ایشان وقائلان بخلافت
ایشان ست پس نقل هر واحد از ایشان قابل اعتماد نباشد واگر تواتر را معتمد سازیم تیر ایشان هم در سینه ایشان باز گشته باشد
وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ واجماع امت محمله لیست مجمل چون آنرا برشگافیم در غیر زمان خلفای ثلثه متحقق نشده وبغیر حکم
ایشان منعقد نگشته پس آنرا هیچ اعتبار نباشد بالجمله در دست ما هیچ چیز از شریعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از نوع اول نباشد
وهست بظنون خود را عمل کنند ثبوت عمل بمظنون در جزئیات شریعت ثابت نیست الا باجماع طبقه اولی پس آن نیز متحقق نباشد
پس هیچ کس الیوم مکلف بحکم شرعی نیست لعنة الله والملائکة والناس اجمعین علی هذه العقیدة الباطلة اما مخالفت حکم عقل صراح
ازان جهت که بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشریعت غرّا نعمت عظیمه ولطف جسیم ست وقتال بنی آدم که لذاته قبیح بود برای همین
مصلحت تجویز کرده شد پس اگر تمام امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعد وی از ایمان برآمده باشند وراه ضلالت پیموده مگر جمعی
اندک در غایت قلت این نعمت نعمت عظیمه نباشد وقتال برای همین فائده که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم مسلمان شوند
وعنقریب از ایمان برآیند یا برای صورت اسلام بدون آنکه در آخرت نفعی دهد غبن عظیم بود وقبح فاحش واگر ایشان با
اکثر ایشان برحق بودند چرا انکار منکر نکردند وچرا تسلیم جابر وغاصب نمودند درین مقام عقل خود را اندکی حکم باید ساخت آن

مجاهده‌ها که جناب نبوی صلی الله علیه وسلم در پی اعلاء کلمهٔ اسلام کشیده‌اند برای همین قدر بود که جماعهٔ مسلمین از یک در اسلام در آیند
واز در دیگر بدر روند واین قدر آدمیان راکه کشتند و غارت کردند ولینا و ذریهٔ ایشان را اسیر گرفتند برای همین بود که
تلفظ بلفظ اسلام کنند و در آخرت بهره نیابند واگر شیعه گویند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم باستخلاف مرتضی واولاد او خیریت
جمیع مسلمین اراده فرموده در دنیا وآخرت وایشان باختیار خود با خلافهٔ امام برخود ستم کرده اند جواب میگوئیم مقتضای صراحهٔ
عقل آن است که ترتیب موجودات وتسلط بادشاهان ومانند آن بر حسب عنایت اولی اصل است بمنزلهٔ طعام والهام علوم حقه وسنن
راشده برای اصلاح عالم در دل ازکی خلق الله وازانجا اجرای آن علوم در دل حواریین وازانجا در دل عوام ناس طبقه
بعد طبقه اصلاح است بمنزلهٔ نمک در طعام پس شرائع همه باندازه استعدادات کائنات خارجی وقعست هرگز در حکمت حکیم
اعلی جل مجده گنجایش ندارد که مدار تحقق لطف الٰهی که مقتضی ارسال حضرت پیغامبر ما بوده است صلی الله علیه وسلم بعد خلافت
مرتضی واولاد او را سازند حال آنکه در عنایت اولی مقرر بود که هیچ گاه حضرت مرتضی واولاد او تا امام قیامت منصور
نشوند و هیچگاه خلافت ایشان علی وجهها صورت نگیرد بلکه از میان ایشان هر که دعوت بخود کند وسر بقتال برآرد مخذول بلکه
مقتول گردد خدای تعالی میفرماید وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَاِنَّ
جُنْدَنَا لَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ○ وللخلفاء الذین هم خلفاء الانبیاء حقا اسوة المرسلین فهم المنصورون وهم الغالبون ممکن است که نماز
امر فرمایند وهزاران هزار توفیق یابند ونماز خوانند وباین سبب بمراتب عالیه رسند وبعض اشقیا که شقوت او در عنایت اولی محتوم
شده امتثال آن امر نکنند واز فیض عام محروم مانند وممکن نیست که چیزی فرمایند که هیچگاه هیچکس آنرا عمل نکند واز انجهت که جریان
یعنی مخالف حکم عقل ١٢
افعال خدا تعالی در عالم بر نسق واحد دلالت بر بعض معانی دقیقه میفرماید اگر آنرا بر سنة الله حواله نمائیم بجا است واگر لزوم
عقلی نیز تقریر کنیم رواست ولهذا متکلمان در الهیات از نظام احسن که در عالم مراعا ثبات واجب الوجود وقادر مختار علیم قدیر کرده اند
ودر نبوات ظهور معجزه بر طبق دعوی پیغامبر مثبت نبوت قرار داده اند نظیر آن از محسوسات دلالت شیر پستان است بر سبق ولادت
ودلالت خصب وریع اراضی است بر سبق غیث ودلالت نقاهت است بر مرض ودلالت جراحت است بر جرح الی غیر ذلک پس لطف
ازرا نشدن ١٢ افزونی زراعت ١٢ باران ١٢
خدای تعالی که سبب بعثت پیغامبر صلی الله علیه وسلم شده است در اول حال کاری کرد که اتفاق طائفه بر قبول دعوت توحید وانکار
شرک ومشرکان بظهور آمد پیش از هجرت بعد از ان کاری فرمود متفرع بر نیکار وآن جهاد اعداء الله است اولا ودخول افواج بنی
آدم فی دین الله آخرا بعد از ان کاری دیگر نمود متفرع بر نیکار وآن ازالهٔ دولت کسری وقیصر است بردست شیخین پس دین حق از
امت مرحومه بر جمیع ادیان ظاهر شد بعد از انکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن همه در هر حال بشارت میدادند وترغیب میفرمودند
پس این نسقی است واحد مانند نهال نشانیدن وبرآمدن اغصان واوراق اولا وبرآمدن ازهار ثانیا وخروج ثمار ثالثا ومانند
شاخها ١٢
طفلی وجوانی وکهولت آدمی وترتیب هر یکی بر دیگری چون این نسق واحد دیدیم دانستیم که این لطف است که ساعت بساعت آثار او
ظاهر میشود پس حقیت خلافت خلفا ازین نسق واحد عقل بطریق حدس ادراک کرد چنانکه از ترتیب ازهار وثمار میشناسیم که قصد
باغبان ثمر بود وآن لطف باغبان که نشاندن نهال را تقاضا کرده بود همان لطف بعینه متقاضی ازهار وثمار گشته همچنان نزول قرآن
آیات آیات بعد از ان سوره سوره مرتب شدن بعد از ان همه در مصحف جمع گشتن نسقی است واحد همچنان اصل علوم احکام از سینهٔ مبارک

آنحضرت صلی الله علیه وسلم بروز فرمودند بعدازان بحوق قیاس و اجماع مورّق و مثمر شدند و همچنان علم احسان از صدر شریف آنجناب
علیه الصلوة والسلام جلوه نمودن و بعدازان در خلفاء آن علوم احسانیه گل کردن همه ترتیب واحدست تناسق یشبه اوّله باخره
ویدل آخره علی اوله و ازینجهت که مسلمین همه با خلفاء بیعت نمودند و متفق شدند بر خلافت ایشان بعدازان بر دست ایشان قتال مرتدین
اولاً و جهاد فارس و روم ثانیاً متحقق شد قرآن باهتمام ایشان مجموع و متفق علیه گشت و کفر از بلاد شام و عراق و یمن برخاست و
حدود جاری شد نماز و روزه و تلاوت قرآن و اتفاق مسلمین بر یکدیگر پدید آمد و آنچه که پیش از بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نامی و نشانی از وی نشنیده بودیم بمحض تسبب وی صلی الله علیه وسلم ظاهر شده بود و در جمیع اقطار ارض فاش گشت و درین قدر
خود اتفاق واقع است پس عقل صراح که بکدورت تعصب مکدر نشده باشد حکم مینماید که این خلافت حق است و عصیان پیغامبر
در عقد آن واقع نشد و در مقاصد خلافت قصوری روی نداد زیراکه اصل در اتفاق سواد اعظم از امت مرحومه موافقت امر
پیغامبرست و عدم عصیان او و پیغامبر ایشان یکی است و قرآن که امام ایشان است یکی اگر اختلافی در میان امت واقع شود بعارض
هوا است یا بعلت جهل و عقل صراح میشناسد که پدید آمدن عارض هوا بمجرد وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدون وقوع
امری که اثارت قوت غضبیه ایشان کند بغایت بعید است و حقد متقدم که سبب این انحراف باشد غیر معلوم و جهل نص از سواد اعظم
بغایت دور و اگر ایشان از نص غافل بودند صاحب حق چرا اظهار حق نکرد و کدام خوف موجب ستر آن گشت سبحانک هذا بهتان
عظیم و خیریت افعال ایشان معلوم کردیم از موافقت آنها بقرآن عقل حکم میکند که اینهمه خیرست و حق است قطعاً و مصلحت شرع در تأییدهم
این هزاران هزار در امری که رشد آن معلوم است بموافقت قرآن بسبب آنکه متصدی آن شخصی شد غیر شخصی هیچ نیست و ایجاب
استخلاف شخصی که خلافت آن بودنی نیست کدام مصلحت است آری اقارب و اعوان شخصی که خلافت از دست او در رفت بهر تقدیر
متعلق میشوند و هر تیری که در ترکش ایشان است می اندازند و دور نیست که حب جاه و براد عار غیر واقع حمل کنند و باقدام بر
خلافت جمهور دلالت فرماید قاعده عقل صراح آن است که بر ظاهر اعتماد کنند مگر آنکه قراین قویه از ان ظاهر باز دارد مثلا
دیدیم که آتش شعله میزند تا آنکه بر غلط حس خود مطلع نشویم با وجود چیزی که شبیه بنار مینماید بیقین بدانیم بمجرد احتمال
قصد آن نکردن و پختن طعام را بر آن موقوف نگذاشتن محض دیوانگی است اما تناقض در مصلحت شرع ازانجهت که شیعه میگویند
لطف واجب است بر خدای تعالی و لطف او تعالی تقاضا میفرماید که ملت را حافظی باشد و آن حافظ ملت لابد است از آنکه عالم معصوم
باشد و معصوم غیر مرتضی نبود پس او امام باشد و ما مساعده میکنیم در مقدمه اولی و ثانیه بتغیّر ما میگوییم که خدای تعالی متصف است
بلطف کما قال الله لطیف بعباده و وعده فرمود حفظ قرآن را وانا له لحافظون و وعده او واجب الوقوع است
و میگوییم که لطف تقاضا میکند که ملت را حافظی باشد اما این حافظ سه چیز میتواند شد یکی آنکه خود متکفل حفظ باشد پس همیشه دفعة بعد
دفعة تقریبی احداث فرماید از غیب بالقا در قلب مردی که امر کند بمعروف و نهی از منکر و القا در قلب قوم انقیاد او را قال الله
تعالی وانا له لحافظون و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یبعث فی کل مائة فی هذه الامة من یجدد دینها دوم آنکه امت مرحومه را
من حیث المجموع خاصیتی باشد که بر ضلالت مجتمع نشوند کما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لاتجتمع امتی علی الضلالة سیوم شخصی را
معین کنند که اقامت دین نماید و چنانکه شیعه میگویند که لطف گاهی ظهور امام معصوم است و آن اکمل انواع لطف است و گاهی وجود او

به اخفا و آن نیز از اصل لطف خالی نیست تا میگوییم که گاهی خدای تعالی هر سه نوع حفظ را جمع میفرماید و آن اکمل انواع لطف است و آن در ایام خلافت رحمت و خلافت نبوت است و گاهی بر دو نوع اول اکتفا مینماید زیرا که اصل لطف بآن منوط می‌شود و در مقدمه ثالثه نیز مساعده میکنیم بنوعی از تغییر پس میگوییم که اگر لطف الهی تعیین شخصی را که حافظ ملت باشد تقاضا فرماید لابد است از آنکه آن شخص بکثرت علم و بعلو درجه در آخرت باشد تا لطف متحقق گردد و عصمت بمعنی که شیعه اثبات میکنند ضرور نیست ممکن است که در اول عمر کافر و فاسق باشد بعد از آن خدای تعالی توبه نصیب کند و بزبان پیغامبر اطلاع دهد که آخر حال او خیر است و تصریحا و تلویحا حسن حال و مآل او تعلیم فرماید لیکن اینجا شرطی دیگر مطلوب است و آن آن است که امام ظاهر و منصور بود زیرا که اگر مختفی باشد تکلیف باتباع شخصی مجهول که نه امر مینماید و نه نهی میکند لازم آید و اگر مخذول بود تقریب بخیر نباشد از نصب او بلکه تقریب بشر باشد و ترک نصب او اقرب باشد بلطف از نصب او زیرا که در صورت اولی مواخذ نباشد بترک واجب و فعل محرم و درین صورت مواخذ خواهد بود و بعد تمهید مقدمات میگوییم که لابد امام حق بعد وفات آنحضرت صلی الله علیه و سلم موجود بود و اتفق علیه الموافق و المخالف و آن امام صدیق اکبر است رضی الله تعالی عنه بعد از آن فاروق اعظم زیرا که هر دو متبشر بعلم و فلاح و صلاح بوده اند و ظاهر و منصور بودند نه حضرت مرتضی زیرا که اگرچه عالم بود و متبشر بهشت بود و ظاهر و منصور نبود و تحقیق این مسئله موقوف است بر تمهید نکته بدان اسعدک الله تعالی اشاعره گفته اند که احکام الله تعالی معلل باغراض نیست و این مسئله را بروشنی سر داده اند که موهم آن باشد که در ارسال رسل و انزال کتب و نسخ شرائع سابقه و برهم زدن عادات جاهلیت مصلحتی منظور نیست اراده که ترجیح احد المقدورین است کار خود کرده است و این قول باین صورت و هیئت مسلم نیست آری غرضی که تکمیل ذات واجب کند فی نفسه منتفی است و مصلحتی که مرجع آن لطف عباد باشد و مربوط ساختن بعض مسببات باسباب واقع است اصل مذهب فقهاء صحابه و تابعین و من بعد ایشان معرفت علل احکام است باعتبار مناسبت شناختن معانی مناسبه مثلا حفظ نفس و مال و عقل و عرض و ملت ضروری دانسته اند و قصاص و حد و سرقه و شرب و قذف و ارتداد بران و اثر ساخته اند و مشروعیت صلوة و صوم و زکوة و حج برای تهذیب نفس و خروج او از اسر بهیمیت و انبساط او در فضای ملکیت امری است مقرر و مفاسد کبائر ذنوب معقول امام غزالی در باب توبه چه قدر تصریح بآن کرده است ازین همه گذشتیم استقرار احکام و اعمال فطانت دران بالجزم بمعرفت مصلحت مطلوبه و مفسده مطروده مضطر میگرداند چنانکه در حجة الله البالغة آن مطالب تقریر نمودیم ازین هم گذشتیم در قرآن و احادیث خیر بسیاری از مصالح و مفاسد مبین شده در باب ارسال رسل گفته اند وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ و در حدیث قدسی آمده ان الله خلق بنی آدم حنفاء و ان الشیاطین اجتالتهم و ان الله مقت عربهم و عجمهم و انی بعثتک لابتلیک و ابتلی بک و در حدیث وارد شده که مثل آنحضرت صلی الله علیه و سلم مثل منذر جیش است و این مقدمات بوجهی شهرت یافته که سنی بر قاعده خود که التزام قول حدیث مشهور است باثبات آن مضطر میشود و بتحقیق مذهب سنت نه قول اشعری است و نه قول ماتریدی بلکه هرچه حکم نص کتاب و حدیث مشهور و اجماع امت و قیاس جلی باشد همان سنت است و قائل بآن سنی اشعری باشد یا غیر آن ظن غالب فقیر آن است که غرض اشعری درین مسائل متنوع چند است که صورت مذاهب مخالف را بسبب آن منهدم میشکنند

نه جزم بآنکه در شریعت چنین وچنین ست چون این نکته بوجه اجمال مذکور شد باید دانست که سبب ارسال رسل وانزال کتب وتکلیف باحکام
شرع لطف الهی ست یعنی رسیدن افرادِ بنی آدم بکمال نوعی خود بدون این چیزها میسر نمی آمد همان رحمت که باعث خلق نوع
انسان شده است بار دیگر برفع اندرونی خود کشید و وافاضه شریعتی فرمود که تکمیل افراد بشر نماید وایشان را بکمال وجمال
خویش رساند بهمان نمط که باغبان نهال می نشاند و تربیت او میکند در اول مرتبه اثر تربیت او نشستن تخم ست در زمین وجذب
کردن او آب وهوا را از اطراف وجوانب خود وثانیا همان تربیت سبب ظهور شاخ وبرگ درخت میشود وثالثا بعینه همان تربیت
موجب وجود ازهار وثمار میگردد ونیز آن تربیت اولا سبب زیادت اجزاء درخت ست وثانیا بعینه همان تربیت باعث تازگی
اجزاء درخت وظهور تخاطیط عجیبه در اوراق وازهار او میگردد وهمچنان غذائی که مدبر السموات والارض اولا سبب زیادت
اجزاء طفل ساخته ست همان غذا ثانیا موجب ظهور جمال حسن او وپدید آمدن حرکات وسکنات خاصه بنوع او گشته ست پس شرائع
تتمه تقدیر ست وتکلیف شرعی تتمه تکوین نوعی ست چون این نکته بخاطر نشست باصل غرض پردازیم حق جل وعلا در کتاب عظیم میفرماید
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ وقال ایضا وَلَيُمَكِّنَنَّ
لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وقال النبی
صلی الله علیه وسلم فی حدیث عدی بن حاتم وابو ذر والمقداد وغیرهم حتی صار مشهورا ولیتمن الله هذا الامر حتی یدخل فی کل
بیت من مدر او وبر بعز عزیز او ذل ذلیل الفاظهم شتی والمعنی المشترک واحد ودین حق همان ست که متمکن شد وهمان ست که تمام
دیهات که شرقا وغربا در بیوت وبر ومدر درآمد وشک نیست که صدیق اکبر وفاروق اعظم وذی النورین مسلط شدند بر روی
ارض وروم وفارس را فتح کردند وقرآن را جمع نمودند همان قرآن در تمام عالم شائع شده ست ومسائل اجماعیه ایشان در
جمیع آفاق منتشر گشته واکثر اهل اسلام بمذهب سنت متمذهب شده اند چه محدثین وچه فقها وقرا وچه مفسرین وچه بادشاهان روی
زمین وبر سادات اهل بیت گاهی خلافت منتظم نشد الا خلافت حضرت مرتضی فقط ومعلوم ست که حضرت مرتضی در ایام خلافت خود چه
دیده وچه کشیده وایام خلافت حضرت مرتضی بمذهب شیعه ایام ابتلا وایام تقیه وخوف بوده ست وبعد از چهار سال وی رضی الله
تعالی عنه بدار بقا انتقال فرمود وبنو امیه در اخفا واستیصال او چه کوششها نموده اند وبعد از حضرت مرتضی هیچگاه خلافت بر سید
مستقر نشد خروج میکردند ودر اول جمع رجال ونصب قتال کشته میشدند الی ان اذنت الدنیا بصرم فآل این مذهب همیشه مخذول
ومطرود بوده ست کما هو مصرح فی کلامه حالا انصاف باید داد که دین متمکن ست یا دین شیعه ومتمم طریقه ما ست یا طریقه شیعه لطف الهی
که ببعث پیغامبر علیه الصلوة والسلام واشاعت دین او مطلوب بود مذهب اهل سنت نتیجه داده ست یا مذهب شیعه را افاده فرمود
نصب امامی مختفی خائف که صلا بر عرض مذهب خود علی رؤس الاشهاد ندارد لطف الهی ست یا تسلیط بادشاهی که مانند شمس فی
رابعة النهار ظهور فرماید ودین خود را باعلان تقریر کند وشرق وغرب عالم را مسخر حکم خود گرداند مدار این لطف جسیم شیوع دین ست در
اقطار ارض یا نصب امام مختفی مخذول که سبب تاثیم جمیع عالم شود اگر بالفرض مدار این بشارات متواتره صدور اسلام باشد بغیر حقیقت
آن لطف نباشد بلکه تلبیس باشد وارادهٔ شر بطوائف بنی آدم سوال اگر گوئی باین دلیل که تقریر کردی مدعا وقتی ثابت شود که مخالف
در معارضه آن دلیل الهامی دیگر تقریر نکنند لیکن شیعه گفته اند قال الله تعالی وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ
وحضرت مرتضی از اولوا الارحام آنحضرت بود نه صدیق اکبر وقال تعالی
الآیه وائمه تفسیر صریح بتصریح بآن کرده اند که اشارت بمرتضی است وقال النبی صلی الله علیه وسلم یوم الغدیر من کنت مولاه فعلی مولاه
وقال صلی الله تعالی علیه وسلم یوم خرج الی تبوک انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی وقال صلی الله علیه وسلم انی
تارک فیکم ما ان تمسکتم به لن تضلوا من بعدی الحدیث اینهمه دلالت بر خلافت حضرت مرتضی مینماید وزاد صاحب الاساس من الزیدیة
حدیث الحسن والحسین امامان قاما او قعدا وابوهما خیر منهما جواب گوئیم ظاهر بجانب ما است زیراکه متصل وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اینعزیزان متصدی امر خلافت نشدند وجمهور اصحاب احکام خلافت ایشان را قبول نمودند وآثار جمیله بر خلافت آن بزرگواران مترتب گشت
ومخالفی رایت خلاف نصب نکرد واتفاق سواد اعظم البته بر حق میباشد وعدول از حق نیست الا لعارض هوا یا بعلت جهل ووجود این
هر دو در سواد اعظم بغایت بعید است وانچه ایشان کردند همه خیر بود ودلالت قرآن وموافقت آن محل اول سکوت قوم رضا وتسلیم است
وخصم مدعی خلاف ظاهر است زیراکه حاصل مذهب خصم تفسیق یا تکفیر جمیع امت مرحومه است خصوصا طبقهٔ اولی از ایشان وهیچ چیز شنیع تر
ازان نتواند بود ودعوی نص است برای حضرت مرتضی وهیچکس از صحابه آنرا روایت نکرد ونه خود مرتضی در خطب ومحاورات خود ایراد
آن نمود ونه از اولاد او اثبات آن ظاهر گردید وحاصل مذهب ایشان امامت است بمعنی حجت معصومه مفترض الطاعة واگر بهمین معنی ثابت
می بود لا محاله فرقه از فرق اسلامیه اعتراف بآن میکرد باز میگوئیم علامت کژ آئینی این مذهب هویداست که در اول ملت نبود وبعد ازان
شیئا فشیئا ظاهر شدن گرفت بر صفت خوف وتقیه وهرچند زمان فترت پیش آمد آن عقیده محکم شدن گرفت تا آنکه کتب ودفاتر پر ساختند
باز میگوئیم مخالفت ادلهٔ ایشان پیدا است که متشابهات قرآن وسنت را تتبع کرده تاویل دور از کار اختراع نمودند که سیاق وسباق
ازان ابا مینماید باز نکته بیان کنیم اگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بفرض در اول امر فرموده باشند کلمه که بر خلافت حضرت مرتضی دلالت
دارد وبعد ازان متصل وفات خطبه خواندند در مناقب صدیق وامامت صلوة بصدیق تفویض فرمودند پس این متاخر ناسخ حکم پیشین
بوده است یا صرف آن کلام از ظاهر خودش بمعنی دیگر نموده اند واگر ازین مقام نیز تنزل نمائیم گوئیم که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اغفال
ازانکه نمانده که ذکر مناقب صدیق اکبر قریب بوفات وی صلی الله علیه وسلم وتفویض منصب امامت صلوة بصدیق در آخر حال متمسک خلاف
مدعا میتواند شد پس لابد است که امساک فرماید ازان والا تدلیس وتلبیس باشد چون امساک نفرموده دانستیم که غرض آنحضرت صلی الله علیه وسلم
استخلاف مرتضی نبود باز نکته دیگر میگوئیم در قرآن عظیم ذکر استخلاف مرتضی بصریح لفظ واقع نشده است ونه در حدیث مشهور وارد
شده باعتراف موافق ومخالف باقیماند اشاره خفیه کتاب وحدیث مشهور یا صریح خبر واحد که مخالف بروایت آن متفرد است هرچه اشاره
خفیه است قول سواد اعظم بصفتی که ذکر کردیم منع آن اشاره وصرف کلام بغیر آن میتواند کرد باجماع منا ومن مخالفینا وخبر واحد که
در مقابلهٔ اتفاق کذا وکذا واقع شود غیر مسموع است باجماع منا ومن مخالفینا باز نکته دیگر میگوئیم بسیاری از ادله صریح نص نیست در
استخلاف بلکه بیان استحقاق مشخص میکند استخلاف را وحاصل آن ادله آن است که شخص فی نفسه کامل است وشروط خلافت دروی متوفر
اگر اتفاق بران وقع شود آن خلافت راشده خواهد بود واین عین استخلاف نیست واین ادله بیشتر موجود است برای هریکی از صدیق وعمر ومرتضی
ودر مقدمه معامله آنحضرت با خلفا آنچه آمرا یا منتظر الاماره میکنند قولا وفعلا ذکر کردیم چون فرمانروائی در خارج برای شخصی متحقق شد این ادله
اثبات خلافت راشده او خواهند کرد زیراکه خلافت راشده دو جزو دارد یکی فرمانروائی وآن بالحس معلوم خواهد بود ودیگر البته زبان روائی

با وصافیکه خدای تعالی در استعداد این شخص ودیعت نهاده است و آن بعین نصوص معلوم خواهد شد و چون فرمانروائی در شخص محقق
نشد این ادله بر کمال شخص فی نفسه دلالت خواهند کرد نه بر ایجاب خلافت او پس این ادله خالی از غرض مستدل خواهد بود و بالجمله این مقاله
بمنزله نقض اجمالی است ادله مخالف را و تنبیه محلی است بر طریق تفصی و خلاص از اشکالات ایشان الحال متوجه جواب تفصیلی میشویم قوله تعالی و اولوا
الارحام بعضهم اولی ببعض فی کتاب الله اگر انصاف را کار فرمائیم و نظر بسیاق و سباق آیه بر گماریم کالشمس فی رابعة النهار معلوم خواهد شد که
خدای تعالی درین آیات فضائل مهاجرین و انصار بیان میفرماید و چون همه در مرتبه علیا از امت واقع اند امر میفرماید بتوصل با یکدیگر
مانند آنکه یک قبیله با یکدیگر میکنند در تاکد عیادت مریض و شهود جنازه و غیر آن و این منزله را از غیر ایشان بآن سلب میفرماید قوله و الذین
آمنوا و لم یهاجروا ما لکم من ولایتهم من شیء حتی یهاجروا الآیه الا در یک حکم که اگر استنصار کنند از عامه مسلمین
بر کفار لازم است نصر ایشان اگر این نصر درمیان نیاید فتنه عظیم برخیزد که غلبه کفار بر مسلمین است و استیصال مسلمین رأساً بعد ازین میفرماید
و اولوا الارحام بعضهم اولی ببعض فی کتاب الله یعنی وجوب توصل بین المهاجرین و الانصار ناسخ توصل ارحام نیست نگفتیم که توصل
ارحام بگذارید و تواصل مهاجرین و انصار پیش گیرید بلکه لزوم صله ارحام بطور خود است محکم غیر منسوخ و تواصل بین المهاجرین
و الانصار مزاحمت آن ندارد هر دو واجب اند هر دو مطلوب پس ظاهر سیاق و سباق دلالت میکند که مراد از اولی ببعض صله رحم است
نه توارث و جمعی که توارث فهمیده اند آیه را از سیاق و سباق منقطع ساخته اند پس درین آیت مخالف را اصلا جای ناخن زدن نیست
لیکن ترویج هوا ایشان را بر تاویل باطل حمل کرد گفتند الآیة عامة فی الامور کلها بصحة الاستثناء و منها الامامة و علی من اولی الارحام
دون ابی بکر فهو اولی بخلافة رسول الله صلی الله علیه و سلم و عجب است که از اهل عقل این کلام صادر شود زیرا که غایة الامر آن است
که مطلق باشد و پرسیده شود اولی کذا ام فی کذا چنانکه گوئیم زید مقدم است بر عمرو و سوال متوجه شود که در علم یا در نسب یا در شجاعت یا الی غیر ذلک
پس یا با علامت اطلاق است یا ادل مطلق است و ثانی مقید مطلق را حواله بر قرائن میکنند یا قید را صریحا ذکر مینمایند و صحت استثنا ازین لازم
نمی کند زیرا که اگر استثنا باشد مثلا گوئیم اولی الا فی کذا آنجا تقدیر مستثنی منه خواهیم کرد بقرینه مستثنی مانند قرأت الا یوم الجمعة معناه قرأت
کل یوم الا یوم الجمعة و لو قلت قرأت کان اخبارا عن قراءة ما کذلک هذا و اگر این کلام صحیح باشد لازم آید که چون امامی میرد امامت را اولوا الارحام
درمیان خود تقسیم نمایند بمنزله مال و لا قائل به و اینجا نکته لطیف است بغایت ثمین در عالم دو سنت مسلوک بوده یکی طریقه انبیا صلوات الله تعالی
علیهم که توارث در نبوت نیست حضرت موسی و هارون از سبط لاوی مبعوث شدند و حضرت یوشع از سبط بنیامین و حضرت داود و سلیمان
از سبط یهودا و هکذا و دیگری طریقه ملوک چنانکه در تواریخ سلاطین متواتر معلوم کرده باشی که بادشاهی میمرد و شخصی از اولاد او بر سلطنت
می نشست و اگر دیگری بادشاهی میخواست وارث ملک اولاد او دانسته بجنگ بر میخاستند و او را دفع میساختند مگر آنکه غالب آید و چنین
دولت از خاندان بادشاه اول بیرون میرفت و خلافت نبوت دو احتمال دارد یکی آنکه به نبوت ملحق شود و توارث در آن جاری نگردد
دوم آنکه بپادشاهی راجع شود و بمقتضای طبیعت بشر توارث در آن جاری کنند اگر به نبوت ملحق سازند کسی را خلیفه باید کرد که متمم کارهای نبوت باشد
و اگر از قبیل پادشاهی گیرند نفوس بمقتضای طبائع ایشان باقامت وارث میل کند چون دیدیم که همه بر خلاف سنت مستمره در ملوک عمل کردند دانستیم که
مراد ایشان اقامت سنت صالحه انبیا بود و باین نکته عبدالرحمن بن ابی بکر اشاره فرموده است در قصه استخلاف معاویه پسر خود را چنانکه فرمود
سنة کسری و قیصر لا سنة ابی بکر و عمر و اگر از مقام تنزل نمائیم گوئیم که ترک عادت مستمره نمودن دلیل است بر آنکه آنجا دلیلی قوی تر یافتند بر خلاف

نکته

عادت مستمره با وجود رغبت طبائع دران قوله تعالی إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ الخ سیاق آیت مذکور
مرتدین است و جهاد با ایشان و همین باتفاق مفسرین در حق صدیق اکبر است قاله قتادة و الضحاک و الحسن البصری و حوادثی که در عالم
پیدا شد اول دلیل است بران از میان مورخین کیست که یاد دارد که کسی در دین مدد دستطاوله بوصف جمع رجال نصب قتال با مرتدین
نموده باشد سوای صدیق اکبر و لفظ انما در کلام عرب برای دلیل جمله سابقه و تحقیق و تثبیت او می آید یعنی ای مسلمانان از ارتداد
عرب و جموع مجتمعه ایشان چرا می ترسید غم ازین نیست که کارساز شما در حقیقت خدا است که الهام میکند و تدبیر امور بان الهام میفرماید
و رسول او که سررشته ترغیب جهاد او در عالم آورده است و بدعای خیر دستگیر امت خود است و در ظاهر محققین اهل ایمان که باقامت صلوة
و ایتاء زکوة بوصف نیایش و خشوع متصف اند و اهلیت تحمل داعیه الهیه دارند و خدای تعالی بدست ایشان تمام صلاح عالم میفرماید پس
انما ولیکم بشهادت سیاق و سباق نازل است در باب صدیق اکبر و تعریض است با و متابعان او و اگر بعموم صیغه متمسک شویم جمیع محققین
را شامل است و لهذا قال ابو جعفر محمد بن علی الباقر حین قیل له انها نزلت فی علی قال هو من المؤمنین اخرجه البغوی و قال جابر بن عبد الله
نزلت فی عبد الله بن سلام لما هجره قومه حالا زلیغ این بندعان را تماشا کن که این سیاق و سباق را گذاشته در پی ترویج هوای باطل خود
افتاده اند قال الزبیدی فی الاساس المعنی لقوله والذین آمنوا علی وحده لوقوع التواتر بذلک من المفسرین و اهل التواریخ و ورد بلفظ الجمع من باب
اطلاق العام علی الخاص و نظیره قوله تعالی هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ والمعنی بها ابن ابی وحده اما
تواتری که بان تفوه (تکلم) میکنند ممنوع است معنی تواتر آن است که جماعه عظیمه که تواطؤ (توافق) ایشان عادة بر کذب ممتنع باشد بحس ادراک کرده باشند
چیزی را و خبر دهند ازان ادراک خویش اینجا حس غیر سمع از صادق مصدوق متصور نبود و هیچ حدیث مرفوع ثابت نیست چه جای تواتر
و اگر بمسامحه از لفظ تواتر اتفاق اراده کرده شود و آن نیز در حیز منع است لما مر عن جابر و الباقر بلکه این تاویل امری است مختلف فیه
تامل میباید کرد دران اگر بر قاعده باشد اخذ کنیم و اگر خلاف قاعده است رد نماییم باز میگوییم کدام ضرورت پیش آمده که از لفظ عام معنی
خاص اراده میباید کرد و تخصیص آنکه از لفظ جمع مفرد را مراد باید گرفت این قسم تاویل بعید را قرینه قویه میباید و آن قرینه کجا است آنچه ظن
فقیر کار میکند آن است که بعض مردم بطریق تعریض حضرت مرتضی را ازین لفظ فهمیده باشند و تعریض امر جدا است غیر تخصیص عام
اینجا عام بمعنی عموم خود باقی است مهذا قرائن دلالت مینماید بر دخول فرد واحد در عام بلکه برانکه سوق کلام برای او بوده است
چنانکه در فصل تعریضات بسط نموده ایم لیکن این شخص بسبب قلت معلومات خود بمعنی آشنا نیست بر تخصیص فرود می آرد باز میگوییم که اینجا تعریض
وقتی راست بیاید که وَهُمْ رَاكِعُونَ حال واقع شود از يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ تنها و آن قصه مخترعه که از مرتضی واقع شده و کلاهما
ممنوعان بنا بر وجهی یکی آنکه وَهُمْ رَاكِعُونَ حال واقع شده بعد دو جمله متناسقه داخله در حیز صله و مبنی بر ضمیر جمع که فاعل آن هر دو است
پس ظاهر آن است که از هر دو جمله حال واقع شده باشد و چنین معنی مربوط نگردد که يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ بخلاف آنکه گوییم
وَهُمْ خَاشِعُونَ لِلّٰهِ فِي اِقَامَةِ الصَّلٰوةِ وَاِيْتَاءِ الزَّكٰوةِ یا گوییم يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ المفروضة وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ المكتوبة وهم راكعون مواظبون
علی النوافل دوم آنکه یؤتون صیغه مضارع است دلالت میکند بر استمرار تجددی پس اگر مقید شود محال میباید که چندین دفعه ایتاء زکوة
در حین رکوع بعمل آمده باشد و یک بار کفایت نمیکند و لا قائل به سوم آنکه توجیهی که ما اختیار کرده ایم ادخل است در تهذیب النفس و اوفق است
بکتاب و سنت زیرا که خشوع در وقت صلوة و صدقه مطلوب شرعی است و هزاران دلیل شرعی بر طلب آن دلالت مینماید و همچنان اقامت

بر فرائض با مواظبت بر نوافل ممدوح است در شریعت و مدار فضلیت و کملیت آنوا و بشر واقع شده بخلاف صدقه دادن در وقت
رکوع که هیچ مناسبت بمقاصد شرعیه پیدا نمی کند الا آنکه فی الجمله دلالت دارد بر مسارعت در صدقات و حینئذ حسن عبارت آن باشد که گویند وهم
یسارعون فی الصدقة خصوصیت رکوع را دخلی نیست که مدح دائر گردد بران باز اگر تسلیم نمائیم که آیت نازل شده است در شان حضرت مرتضی غایت دلالت آیت آنست که
حضرت مرتضی ناصر مسلمین است والامر کذالک زیرا که خدای تعالی مرتضی را در مشاهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم توفیق نصرت عظیم کرامت فرمود
تا امور عجیبه ازوی بظهور آمد مثل مبارزت در روز بدر و جنگ احد و قتل عمرو بن عبد ود در غزوه خندق و فتح حصن در واقعه خیبر الی غیر
ذلک واین نصیر مسلمین بود خلافت از کجا مفهوم شد و اگر شیعه گویند ولی بمعنی متصرف است در امور منهند ولی مراة در نکاح و ولی صبی در
معاملات او و ضمیر خطاب برای امت است و ولی امت نمی باشد مگر امام جواب گوئیم اولا بنقض اجمالی اگر این آیت دال است بر امامت فی الحال
پس در حال حیات آنحضرت صلی الله علیه وسلم امام باشد ولا قائل به و اگر معنی و لو بعد حین بفهمیم برما ناهض گردد زیرا که در وقتی از اوقات
وهو وقت قیامه بالخلافه امام بحق بود و ثانیا بحل هرجا در قرآن ولایت آمده معنی آن نصرت است فی الانفال اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَهَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ اٰوَوْا وَّنَصَرُوْٓا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ
وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يُهَاجِرُوْا مَا لَكُمْ مِّنْ وَّلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا وَاِنِ اسْتَنْصَرُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ الآیة
وفی المائده لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰٓى اَوْلِيَآءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ الی غیر ذلک خصوصا درین آیت سیاق و سباق جهره بر معنی نصرت
دلالت مینماید زیرا که در اول میفرماید يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗٓ الآیة
واین اشارت بنصرت است بعد ازان میفرماید وَمَنْ يَّتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ واین
صریح است در نصرت انصاف باید که این دلیل فی نفسه دلالت بر وجوب خلافت حضرت مرتضی مینماید یا بعارض هوا و فعال الصدق
بر تد عار دور دراز می فرود آورده اند قوله تعالی لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ یعنی الخلافة و ابوبکر کان ظالما لانه کان
کافرا فی اول عمره حتی بعث النبی صلی الله علیه وسلم ودعاه الی الاسلام اصل قصه آنست که خدای تعالی خطاب فرمود بحضرت ابراهیم
علیه صلوات الله وسلامه اِنِّيْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ اگرچه معنی امام پیشوا است
نبی باشد یا خلیفه یا عالم مقتدا لیکن مراد درینجا نبی است بلاشک پس معنی کلام این است که خدای تبارک و تعالی حضرت ابراهیم را نبی ساخت برای
مردمان و مبعوث گردانید او را بسوی مردمان وی صلوات الله علیه سوال نمود که بار خدایا از ذریت من جمعی را انبیا گردان حق سبحانه
فرمود نرسد وحی من یا نبوت من ظالمان را و در حکایت این ماجرا رد است بر مشرکان عرب بابلغ وجوه که میگفتند لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ چون معنی آیت دانسته شد میگوئیم اینجا اصلا ذکر خلافت نیست و مدلول آیت هیچ مساسی ندارد
و ذکر نبوت و وحی است و علی التسلیم لفظ ظالم حقیقة بر شخصی منطلق است که در وقت وقوع مضمون جمله ظالم باشد نه بر شخصی که در زمانی
که قبل اوست یا بعد اوست ظالم بود اطلاق عصیر بر خمر یا خمر بر عصیر مجاز است بالاتفاق و ابوبکر صدیق در وقت دخیل خلافت ظالم نبود قوله
صلی الله علیه وسلم الا ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی اصل قصه آن است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
متوجه شد بغزوه تبوک و حضرت مرتضی را در خانه گذاشت بجهت مصلحت خانه خود ازین وجه گونه ملالی بخاطر حضرت مرتضی رسید که وقت جنگ
چرا همراه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد آنحضرت فرمود الا ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی اخرج الترمذی والحاکم من حدیث سعد

سمعت رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم یقول لعلیٍّ و خلّفه فی بعض مغازیه فقال له علی یا رسول اللّٰه تخلّفنی مع النساء و الصبیان
فقال له رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم اما ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبوة بعدی حاصل آنست
که حضرت موسی در وقتِ غیبت خود از بنی اسرائیل بسوی طور حضرت هارون را خلیفه ساخت پس حضرت هارون جمع کرد در میان
سه خصلت از اهل بیت حضرت موسی بود و خلیفه او بود بعد غیبت و نبی بود آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم چون مرتضی را خلیفه ساخت
در غزوهٔ تبوک مرتضی تشبه پیدا کرد بحضرت هارون در دو خصلت اول خلافت در وقتِ غیبت و بودن از اهل بیت نه در خصلت
ثالثه که نبوة است اینمعنی با خلافتِ کبری که بعد وفاتِ آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم باشد هیچ ربطی ندارد زیراکه آنحضرت صلی اللّٰه
علیه وسلم در هر غزوه شخصی را امیر مدینه مقرر میساخت خلافت کبری دیگر ست و خلافت صغری در وقتِ غیبت از مدینه دیگر و اگر
دلالت کند بر آنکه مرتضی حقیق ست با آنکه تفویضِ امور با و فرمایند اینمعنی با مذهبِ ما خلاف ندارد و اگر مراد آنحضرت صلی اللّٰه
علیه وسلم خلافت کبری می بود تشبیه میداد بیوشع که خلیفهٔ حضرتِ موسی بعد وفات او بود نه بحضرت هارون زیراکه حضرت
هارون در وقتِ غیبتِ حضرت موسی بجانب طور خلیفهٔ او بود نه بعد وفاتِ او و موتِ حضرت هارون قبل حضرت موسی است
بچند سال حالا تعنت شیعه باید دید که برای تصحیح این دلیل گفته اند هذا یدل علی ان جمیع المنازل الثابتة لهارون من موسی
ثابتة لعلی من النبی صلی اللّٰه علیه وسلم و الا لما صح الاستثناء و من المنازل الثابتة لهارون من موسی استحقاقه
للقیام مقامه بعد وفاته لو عاش لانه لو عزله کان منفرا و ذلک غیر جائز علی الانبیاء و نیز گفته اند من جملة منازل هارون من
موسی انه کان شریکا له فی الرسالة و من لوازمه استحقاق الطاعة بعد وفاة موسی لو بقی فوجب ان یثبت ذلک
لعلی الا انه امتنع الشرکة فی الرسالة فوجب ان یبقی مفترض الطاعة علی الامة من غیر رسالة و هذا معنی الامامة جواب میگوئیم
بمنزلة هارون من موسی نوعی از تشبیه ست و معتبر در تشبیه وصف مشهوره مذکوره علی الالسنه است نه اوصاف دور و دراز بهمان مثابه
که شخصی از زید بمنزلة الاسد انیاب و دم بفهمد یا شرکت در سبعیت ادراک نماید مشهور از خصال حضرت هارون همان خصال ثلث است
هیچ عاقلی از مثل این کلام معنی استحقاق خلافت بعد وفات نمیتواند فهمید خصوصا باین علاقه که از عدم استحقاق خلافت عزل
لازم می آید و از عزل تنفر خلائق متحقق میشود بلکه میتوان گفت که اگر هارون بعد موسی زنده می بود خلیفه نمی شد بخلافت اصطلاحی
زیراکه خلافت اصطلاحی غیر پیغامبر را لائق ست نه پیغامبر را و میتوان گفت که انقطاع کاری که بشرط غیبت تفویض نموده باشند
عزل نیست بلکه تمامی آن کار ست مثل آنکه گویند فلان کار کرده بیاید و وی کرده آمد و میتوان گفت استحقاق طاعت در انبیا
بجهت نبوت است چون نبوت را از میان مستثنی ساختند هر چه بجهت نبوت باشد آنهم مستثنی شد و اگر امت مرتبه که امامت است
بمعنی معصوم مفترض الطاعت اثبات نمی کنند بل مفهوم آن محصل نمیشود و بنای کلام بران نهادن چه قدر از انصاف دور
است قوله صلی اللّٰه علیه وسلم یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی مولاه اصل قصه آنست که آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم حضرت
مرتضی را بجانب یمن فرستاده آنجا در میان حضرت مرتضی و لشکریان او خشونتی واقع شد چون در حجة الوداع بخدمت آن
حضرت صلی اللّٰه علیه وسلم وی و اصحاب او مشرف شدند لشکریان او پیش آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم شکایت عرض نمودند
و آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم چندی در توقف فرمود و از حضرت مرتضی حقیقت حال استفسار نمود چون اصل قصه بخاطر شریف

بتقریب شد و تشتت لشکریان معلوم گردید و در اثنای رجوع از حجة الوداع خطبه برخواند در امر رعایت جملهٔ اهل بیت و در آخر خطبه در بعض روایات
مروی ست که زجر فرمود از خشونت با مرتضی و امر نمود بدوستی او اخرج مسلم من طریق اسمعیل بن ابراهیم عن ابی حیان عن یزید بن حیان
قال انطلقت انا وحصین بن سبرة وعمر بن مسلم الی زید بن ارقم فلما جلسنا الیه قال له حصین لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا رأیت رسول الله
صلی الله علیه وسلم وسمعت حدیثه وغزوت معه وصلیت خلفه لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا حدثنا یا زید ما سمعت من رسول الله صلی الله علیه وسلم
قال یا ابن اخی والله لقد کبرت سنی وقدم عهدی ونسیت بعض الذی کنت اعی من رسول الله صلی الله علیه وسلم فما حدثتکم فاقبلوا وما لا
فلا تکلفونیه ثم قال قام رسول الله صلی الله علیه وسلم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خما بین مکة والمدینة فحمد الله واثنی علیه ووعظ وذکر
ثم قال اما بعد الا یا ایها الناس فانما انا بشر یوشک ان یأتی رسول ربی فاجیب وانا تارک فیکم ثقلین اولهما کتاب الله فیه الهدی والنور
فخذوا بکتاب الله واستمسکوا به فحث علی کتاب الله ورغب فیه ثم قال واهل بیتی اذکرکم الله فی اهل بیتی اذکرکم الله فی اهل بیتی
فقال له حصین ومن اهل بیته یا زید الیس نساؤه من اهل بیته قال نساؤه من اهل بیته ولکن اهل بیته من حرم الصدقة بعده قال
ومن هم قال هم آل علی وآل عقیل وآل جعفر وآل عباس قال کل هؤلاء حرم الصدقة قال نعم ومن طریق محمد بن فضیل
وجریر عن ابی حیان نحو حدیث اسمعیل ومن طریق سعید بن مسروق عن یزید بن حیان نحوه این قدر نحو صحیح ست مذکور در صحیح مسلم
و زیادهٔ قصهٔ امر ناس بموالاة مرتضی اینجا مذکور نیست و اهل حدیث در آن زیاده مختلف اند طائفه صحیح دانند و طائفه غریب مطلق
و میل بنده بضعیف بآن ست که این زیاده نیز صحیح ست لیکن نه بدرجه حدیث مسلم اخرج الحاکم من طریق سلیمان الاعمش
عن حبیب بن ابی ثابت عن ابی الطفیل عن زید بن ارقم قال لما رجع رسول الله صلی الله علیه وسلم من حجة الوداع ونزل
غدیر خم امر بدوحات فقممن قال کانی قد دعیت فاجبت انی قد ترکت فیکم الثقلین احدهما اکبر من الآخر کتاب الله تعالی
وعترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فانهما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ثم قال ان الله عز وجل مولای وانا ولی کل مؤمن
ثم اخذ بید علی رضی الله عنه فقال من کنت ولیه فهذا ولیه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وذکر الحدیث بطوله واخرج
الحاکم من طریق سلمة بن کهیل عن ابیه عن ابی الطفیل انه سمع زید بن ارقم یقول نزل رسول الله صلی الله علیه وسلم بین مکة والمدینة
عند سمرات خمس درجات عظام فکنس الناس ما تحت السمرات ثم راح رسول الله صلی الله علیه وسلم عشیة فصلی ثم قام خطیبا
فحمد الله واثنی علیه وذکر ووعظ فقال ما شاء الله ان یقول ثم قال ایها الناس انی تارک فیکم امرین لن تضلوا ان اتبعتموهما
کتاب الله واهل بیتی عترتی ثم قال اتعلمون انی اولی بالمؤمنین من انفسهم ثلث مرات قالوا نعم فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم من کنت مولاه فعلی مولاه واخرج الحاکم عن بریدة الاسلمی قال غزوت مع علی الی الیمن فرایت منه جفوة فقدمت علی
رسول الله صلی الله علیه وسلم فذکرت علیا فتنقصته فرایت وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم تغیر فقال یا بریدة الست اولی
بالمؤمنین من انفسهم قلت بلی یا رسول الله فقال من کنت مولاه فعلی مولاه واخرج الحاکم والترمذی نحوه عن عمران بن حصین
قال بعث رسول الله صلی الله علیه وسلم سریة واستعمل علیهم علی بن ابی طالب رضی الله عنه فمضی علی فی السریة
فاصاب جاریة فانکروا ذلک علیه فتعاقد اربعة من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا لقینا النبی صلی الله علیه
وسلم اخبرناه بما صنع علی قال عمران وکان المسلمون اذا قدموا من سفر بدأوا برسول الله صلی الله علیه وسلم

فنظروا الیه وسلموا علیه ثم ینصرفون الی رحالهم فلما قدمت السریة سلموا علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقام احد الاربعة
فقال یا رسول الله الم تر ان علیا صنع کذا فاعرض عنه ثم قام الثانی فقال مثل ذلک فاعرض عنه ثم قام الثالث فقال مثل
ذلک فاعرض عنه ثم قام الرابع فقال یا رسول الله الم تر ان علیا صنع کذا وکذا فاقبل علیه رسول الله صلی الله علیه وسلم
والغضب فی وجهه فقال ما تریدون من علی ان علیا منی وانا منه وانا ولی کل مومن واخرج الحاکم عن عمرو بن شاس الاسلمی
وکان من اصحاب الحدیبیة قال خرجنا مع علی رضی الله عنه الی الیمن فجفانی فی سفره ذلک حتی وجدت فی نفسی فلما قدمت
اظهرت شکایته فی المسجد حتی بلغ ذلک رسول الله صلی الله علیه وسلم قال فدخلت المسجد ذات غداة ورسول الله صلی الله
علیه وسلم فی ناس من اصحابه فلما رآنی ابدنی عینیه قال یقول حدد الی النظر حتی اذا جلست قال یا عمرو اما والله لقد اذیتنی
فقلت اعوذ بالله ان اوذیک یا رسول الله قال بلی من اذی علیا فقد اذانی واخرج الحاکم عن ابی سعید الخدری شکی الناس علیا
بن ابی طالب الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقام فینا خطیبا فسمعته یقول ایها الناس لا تشکوا علیا فوالله انه لاخیشن
فی ذات الله او فی سبیل الله واخرج الترمذی عن البراء قال بعث النبی صلی الله علیه وسلم جیشین وامر علی احدهما علی بن ابی
طالب وعلی الآخر خالد بن الولید وقال اذا کان القتال فعلی قال فافتتح علی حصنا فاخذ منه جاریة فکتب معی خالد کتابا الی النبی
یشی به قال فقدمت علی النبی صلی الله علیه وسلم فقرأ الکتاب فتغیر لونه ثم قال ما تری فی رجل یحب الله ورسوله ویحبه الله ورسوله
قال قلت اعوذ بالله من غضب الله وغضب رسوله وانما انا رسول فسکت وآنحضرت صلی الله علیه وسلم برای معالجهٔ این
داء عضال مبالغها بکار برده وتهدیدات شدیده فرموده از انجمله فرموده من سب علیا فقد سبنی اخرجه الحاکم من حدیث ام سلمة
واز آن جمله خطاب فرموده بحضرت مرتضی من اطاعنی فقد اطاع الله ومن عصانی فقد عصی الله ومن اطاعک فقد اطاعنی ومن
عصاک فقد عصانی اخرجه الحاکم من حدیث ابی ذر واز آن جمله حب علی آیة الایمان وبغض علی آیة النفاق اخرجه النجار
و فرمودیا علی طوبی لمن احبک وصدق فیک وویل لمن ابغضک وکذب فیک واین همه الفاظ متقارب المعنی ست واوقات
ورود آن نیز متقارب بوده چون این حدیث وسبب ورود آن منقح شد حالا باصل سخن متوجه میشویم اما حق اهل بیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده است ان ابر البر صلة الرجل اهل ود ابیه اخرجه مسلم من حدیث ابن عمر شک نیست چون
صله اهل ود پدر مطلوب شد صله اقارب حضرت پیغامبر صلی الله علیه وسلم بالاولی مطلوب ست و معقول المعنی ست که آن
حضرت صلی الله علیه وسلم البته بآن فرماید وعباس واولاد او وازواج طاهرات آنجناب صلی الله علیه وسلم همه درین امر
داخل اند عن عبد المطلب بن ربیعة ان العباس دخل علی رسول الله صلی الله علیه وسلم مغضبا وانا عنده فقال ما اغضبک
قال یا رسول الله ما لنا ولقریش اذا تلاقوا بینهم تلاقوا بوجوه مبشرة واذا لقونا لقونا بغیر ذلک فغضب رسول الله صلی الله علیه
وسلم حتی احمر وجهه ثم قال والذی نفسی بیده لا یدخل قلب رجل الایمان حتی یحبکم لله ولرسوله ثم قال ایها الناس من آذی
عمی فقد آذانی فانما عم الرجل صنو ابیه اخرجه الترمذی وعن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یقول لنسائه
ان امرکن مما یهمنی من بعدی ولن یصبر علیکن الا الصابرون الصدیقون قالت عائشة یعنی المتصدقین ثم قالت عائشة
لابی سلمة بن عبد الرحمن سقی الله اباک من سلسبیل الجنة وکان ابن عوف قد تصدق علی امهات المومنین بحدیقة بیعت

باربعین الفاً اخرجه الترمذی و عن ام سلمة قالت سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لازواجه ان الذی یحنو علیکن بعدی هو الصادق البار اللهم اسق عبد الرحمن بن عوف من سلسبیل الجنة رواه احمد و معنی جمع در کتاب وغیره آن ست تا وقتی که ایمان بکتاب الله واجب ست صله اقارب و ازواج آنحضرت صلی الله علیه وسلم نیز واجب ست و سیاق این کلمه قریب بسیاق این حدیث ست من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلیکرم ضیفه و این معنی از لفظ مسلم در حدیث زید بن ارقم که اصح الفاظ اوست ظاهر ست لاخفاء له و اما غضب برای مرتضی و تاکید در نهی ایذای او نیز معقول المعنی ست چون حق مرتضی ظاهر شد و تعنت بدگویان در حق او واضح گردید از مشتبع حق بغیر این تاکیدات چه آید و از جارحه عدل الهی بغیر این تشدید چه بروز نماید چون شنیدن ملکوت هنگام افک حضرت عائشه رضی الله عنها و قول آنحضرت صلی الله علیه وسلم وقتی که ملالی در میان صدیق اکبر و فاروق اعظم رفت هل انتم تارکون لی صاحبی الحدیث خوانده وصیت دوستی مرتضی را باین کلمه نمود الستُ اولی بکم من انفسکم قالوا بلی قال فمن کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و معنی ابتدا این کلمه آن ست که حق پیغامبر صلوات الله وسلامه علیه برامت آن ست که جمیع مصالح خود را تفویض بجناب وی صلی الله علیه وسلم نمایند و ایشان را با پیغامبر خیرت و استقلالی نباشد مانند طفل در دست دایه یا مانند اعمی در دست قائد بی اختیار باید بود پس آنانکه با مرتضی عداوت داشته باشند و وجوه شکایت او تقریر کنند بر نفس و عقل خود اعتماد نمایند و تابع حکم پیغامبر نباشند و معنی مولی دوست ست بقرینه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و بقرینه احادیث بسیار که مذکور کردیم لا یحبک الا مؤمن و لا یبغضک الا منافق و لا تشکوا علیاً و حب علی آیة الایمان من سب علیاً فقد سبنی الی غیر ذلک چون این معنی واضح شد باید دانست که این حدیث با مسئله امامت و خلافت مناسبتی ندارد اینجا تعظیم اهل بیت داده است و امر بدوستی حضرت مرتضی و نهی از دشمنی او و این نوع در حق مرتضی تنها نفرموده اند بلکه در حق عباس و اولاد او و در حق ازواج طاهرات نیز وارد شده و در حق صدیق اکبر نیز هل انتم تارکون لی ابابکر الحدیث تعنت شیعه را تماشا کن چون درین حدیث ... گفتند مولی بمعنی اولی است و اولی متصرف در حق تمام امت میگیریم و اولی بتصرف در حق جمیع امت امام ست پس مرتضی امام باشد گوییم مولی بمعنی محبوب ست از جهة قرینه اسباب متقدمه و از جهة احادیثی که قریب بمضمون این حدیث و نزدیک بزمان او وارد شده و از جهة قرینه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه باز میگوییم مولی بمعنی معتق و معتق مشهور ست و بمعنی ناصر و مالک نیز آمده لیکن بمعنی اولی ... بمعنی فعیل نخوانده ایم باز میگوییم اگر مولی بمعنی اولی باشد یا در لفظ ذکر اولی مده باشد هنوز دلیل جا باقیست از کجا که اولی بتصرف ... مراد ست

فصل هشتم

در تفضیل شیخین و این مطلب مبین می شود بادله نقلیه و ادله عقلیه و لهذا این فصل را بدو قسم منقسم ساختیم

مقصد اول

در ادله نقلیه باید دانست که تفضیل شیخین بر سائر صحابه ثابت ست بدلالت کتاب و بتصریح و تلویح سنت سنیه و باجماع امت و بملازمت استخلاف شخص بخلافة خاصه افضلیت او را بر رعیت خویش و لهذا مقصد اول را منقسم ساختیم بچهار مسلک

مسلک اول در دلالت کتاب الله بر افضلیت صدیق اکبر بر سائر امت خدای تعالی تمام صحابه را در یک مرتبه ننهاده ست بلکه بعضی را بر بعض فضل داده و از استقرار ادله شرع معلوم میشود که این فضیلت ... در شریعت معتبر ست یکی باعتبار سوابق اسلامیه و دیگر باعتبار صفات نفسانی که صدیقیت و شهیدیت و هدایت از آنجمله ست ... مراتب سابقیت وابرار بان سبب ست و نیز از آیات و احادیث بسیار مستنبط می شود که براعت جمال و کثرت مال و فوقیت نسب ... مانند آن درین

فضیلت بی اثر ست قال الله تعالی وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
وقال وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ وقال الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا عن سهل بن سعد قال مرّ رجل علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال لرجل عنده
جالس ما رأیک فی هذا فقال رجل من اشراف الناس هذا والله حری ان خطب ان ینکح وان شفع ان یشفع قال فسکت رسول الله
صلی الله علیه وسلم ثم مر رجل فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم ما رأیک فی هذا فقال یا رسول الله هذا رجل من فقراء المسلمین
هذا حری ان خطب ان لا ینکح وان شفع ان لا یشفع وان قال ان لا یسمع لقوله فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم هذا خیر من
ملء الارض مثل هذا متفق علیه اما وجه سوابق اسلامیه پس خدای تعالی می فرماید لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ
عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ
مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا خدای تعالی درین آیة افاده می فرماید که صحابه بریک طبقه نیستند
بلکه بعض ایشان افضل از بعض اند و در افضل جهادست فی سبیل الله بالنفس خویش یعنی مباشرت قتال کفار و باموال
خویش یعنی بانفاق فی سبیل الله ازین آیة واضح گشت که مجاهدان بالنفس خود و باموال خود سرفراز امت اند و از طبقه
علیای امت و ایشان افضل اند از غیر خود باز در احادیث مشهوره که تکلیف بآن قائم ست و بعد ثبوت آنها عذری
باقی نمی ماند ثابت شد که همه این عزیزان در جمیع مشاهد خیر برکاب سعادت آن حضرت صلی الله علیه وسلم حاضر بودند الا فی
بعض الاوقات لعذر و از جمعی مباشرت قتال زیاده تر بوقوع آمد و از بعضی دیگر انفاق بیشتر بظهور انجامید و از جمعی هر دو
بر وجه کمال متحقق گشت قال الله تعالی وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا
وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ عن مجاهد فی قوله لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح یقول من اسلم وقاتل
اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد یعنی اسلموا یقول لیس من هاجر کمن لم یهاجر وکلا وعد الله الحسنی وعن قتادة فی قوله
لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل قال کان قتالان احدهما افضل من الاخر وکانت نفقتان احدهما افضل من الاخر
کانت النفقة والقتال قبل الفتح فتح مکة افضل من النفقة والقتال بعد ذلک وکلا وعد الله الحسنی قال الجنة این آیه نص ست
درآنکه جمعی که قبل فتح مکه قتال و انفاق فی سبیل الله از ایشان بظهور آمد بهتر اند از آن جماعه که بعد فتح مکه قتال و انفاق بعمل آورده اند
و این آیت بطریق مفهوم موافق دلالت میکند بآنکه درمیان جمعی که در انفاق و قتال قبل الفتح متفق اند نیز تباین مراتب واقع ست
هر چند اعانت پیغامبر علیه الصلوٰة والسلام باعتبار قتال و انفاق سابق تر فضیلت زیاده تر و این مفهوم موافق شاهد بسیاری
وارد از کتاب و سنت از آن جمله آیت سوره انفال وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ فاولئک منکم دلالت صریحه دارد

برانکه هجرت وجهاد وجماعه که متقدم ست فضیلت ایشان فائق تر وازان جمله حدیث بخاری عن ابی الدرداء آن حضرت صلی الله علیه وسلم فاروق اعظم را که از مهاجرین اولین بود ارشاد نمود که هل انتم تارکون لی صاحبی معقل ساخت ترک او را بتقدیم او در تصدیق پیغامبر از آنجمله حدیث انس کان بین خالد بن الولید وبین عبدالرحمن بن عوف کلام فقال خالد لعبدالرحمن بن عوف تستطیلون علینا بایام سبقتمونا بها فبلغ النبی صلی الله علیه وسلم فقال دعوا لی اصحابی فوالذی نفسی بیده لو انفقتم مثل احد او مثل الجبال ذهبا ما بلغتم اعمالهم وازآن جمله حدیث مستفیض بروایة ابو سعید خدری وغیر او لا تسبوا اصحابی فوالذی نفسی بیده لو ان احدکم انفق مثل احد ذهبا ما ادرک مد احدهم ولا نصیفه وظاهرست که خطاب برای جمهور حاضرین ست پس بلفظ اصحاب قدمای صحابه را اراده کرده اند لامحاله چون این مقدمه بوضوح پیوست باید دانست که صدیق اکبر پیش از هجرت قتال وانفاق فی سبیل الله کرده است وفاروق اعظم پیش از هجرت قتال فی سبیل الله نموده بخلاف صحابه دیگر چه حضرت مرتضی وچه غیر او قبل از هجرت قتال وانفاق از ایشان واقع نشده پس شیخین افضل باشند از حضرت مرتضی وغیر او بمقتضای این آیت

قال الواحدی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل یعنی فتح مکة قال مقاتل لا یستوی فی الفضل من انفق ماله وقاتل العدو من قبل فتح مکة مع من انفق من بعد وقاتل قال الکلبی فی روایة محمد بن الفضیل نزلت فی ابی بکر یدل علی هذا انه کان اول من انفق المال علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی سبیل الله واول من قاتل علی الاسلام قال ابن مسعود اول من اظهر اسلامه بسیفه النبی صلی الله علیه وسلم وابوبکر وقد شهد له النبی صلی الله علیه وسلم بانفاق ماله قبل الفتح فیما اخبرنا عبدالله بن اسحق باسناده عن ابن عمر قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم جالس وعنده ابوبکر الصدیق علیه عباءة قد خللها علی صدره بخلال اذ نزل علیه جبرئیل فاقرأه من الله السلام فقال یا محمد ما لی اری ابابکر علیه عباءة قد خللها علی صدره بخلال قال یا جبرئیل انفق ماله قبل الفتح علی قال فاقرأه من الله السلام وقل له یقول لک ربک اراض انت عنی فی فقرک هذا ام ساخط فالتفت النبی صلی الله علیه وسلم الی ابی بکر فقال یا ابابکر هذا جبرئیل یقرئک من الله السلام ویقول لک ربک اراض انت عنی فی فقرک هذا ام ساخط قال فبکی ابوبکر فقال علی ربی اغضب انا عن ربی راض انا عن ربی راض وقوله اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا قال عطاء درجات الجنة تتفاضل فالذین انفقوا من قبل الفتح فی افضلها قال الزجاج لان المتقدمین نالهم من المشقة اکثر مما نال من بعدهم وکانت بصائرهم ایضا انفذ وکلا وعد الله الحسنی کلا الفریقین وعد الله الجنة اما قتال ابی بکر صدیق پیش از هجرت پس ثابت ست بطرق بسیار اخرج البخاری عن عروة قال قلت لعبدالله بن عمرو بن العاص اخبرنی باشد شیء صنعه المشرکون برسول الله صلی الله علیه وسلم قال بینا رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی بفناء الکعبة اذ اقبل عقبة بن ابی معیط فاخذ بمنکب رسول الله صلی الله علیه وسلم ولوی ثوبه فی عنقه فخنقه خنقا شدیدا فاقبل ابوبکر فاخذ بمنکبیه ودفعه عن النبی صلی الله علیه وسلم ثم قال اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله وقد جاءکم بالبینات وعن عمرو بن العاص قال ما تنول من رسول الله صلی الله علیه وسلم شیئا کان اشد من ان طاف بالبیت ضحی فلقوه حین فرغ فاخذوا بمجامع ردائه وقالوا انت الذی تنهانا عما کان یعبد آباؤنا قال انا ذاک فقام ابوبکر فالتزمه من ورائه ثم قال اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله وقد جاءکم بالبینات من ربکم وان یک کاذبا

تعلمہم كذبه وان يك صادقا يصبكم بعض الذي يعدكم ان الله لا يهدي من هو مسرف كذاب بلفظ صوته بذلك وعيناه
تسيحان حتى ارسلوه وعن انس بن مالك قال لقد ضربوا رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى غشي عليه فقام ابوبكر فجعل ينادي
ويلكم اتقتلون رجلا ان يقول ربي الله فقالوا من هذا قالوا هذا ابن ابي قحافة وعن اسماء بنت ابي بكر انهم قالوا لها ما اشد ما رايت
المشركين بلغوا من رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت كان المشركون قعودا في المسجد الحرام فتذاكروا رسول الله صلى الله
عليه وسلم في الهتهم وما يقول في الهتهم فبينما هم كذلك اذ دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم المسجد فقاموا اليه وكان
اذا سالوه عن شيء صدقهم فقالوا الست تقول في الهتنا كذا وكذا قال بلى فتشبثوا به باجمعهم فاتى الصريخ الى ابي بكر فقيل
له ادرك صاحبك فخرج ابوبكر حتى دخل المسجد فوجد رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس مجتمعون عليه فقال ويلكم
اتقتلون رجلا ان يقول ربي الله وقد جاءكم بالبينات من ربكم قال فلهوا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم واقبلوا على
ابي بكر يضربونه قالت فرجع الينا فجعل لا يمس شيئا من غدائره الا جاء معه وهو يقول تباركت يا ذا الجلال والاكرام
رواه ابو عمر في الاستيعاب وعن علي انه قال ايها الناس اخبروني باشجع الناس قالوا لا نعلم فمن قال ابوبكر لقد رايت
رسول الله صلى الله عليه وسلم واخذته قريش فهذا يجبئه وهذا يتلتله وهم يقولون انت الذي جعلت الالهة الها واحدا
قال فوالله ما دنا منا احد الا ابوبكر يضرب هذا ويجبئ هذا ويتلتل هذا وهو يقول ويلكم اتقتلون رجلا ان يقول ربي الله
ثم رفع علي بردة كانت عليه فبكى حتى اخضلت لحيته ثم قال انشدكم بالله امؤمن آل فرعون خير ام ابوبكر فسكت القوم فقال
الا تجيبوني فوالله لساعة من ابي بكر خير من مثل مؤمن آل فرعون وذاك رجل يكتم ايمانه وهذا رجل اعلن ايمانه وعن
ابن جريج قال حدثت ان ابا قحافة سب النبي صلى الله عليه وسلم فصكه ابوبكر صكة فسقط فذكر ذلك للنبي صلى الله
عليه وسلم فقال افعلت يا ابابكر فقال والله لو كان السيف قريبا مني لضربته فنزلت لا تجد قوما يؤمنون بالله واليوم
الآخر يوادون من حاد الله ورسوله ولو كانوا آباءهم الاية واما انفاق ابوبكر صديق پیش از ہجرت پس ثابت ست بطرق
بسیار چنانکہ عنقریب ذکر می کنیم واما قتال فاروق اعظم پیش از ہجرت قال ابن اسحق ولما قدم عمرو بن العاص وعبد الله
بن ابي ربيعة على قريش ولم يدركوا ما طلبوا وردہم النجاشی بما یکرہون واسلم عمر بن الخطاب وكان رجلا ذا شكيمة
لا يرام ما وراء ظهره امتنع به اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وبحمزة حتى عازوا قريشا فكان عبد الله بن مسعود
يقول ما كنا نقدر على ان نصلي عند الكعبة حتى اسلم عمر بن الخطاب فلما اسلم قاتل قريشا حتى صلى عند الكعبة وصلينا
معه واخرج الحاكم عن عبد الله بن عمر ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه جاء والصلوة قائمة ونفر ثلثة جلوس احدهم
ابو جحش الليثي قال قوموا فصلوا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقام اثنان وابى ابو جحش ان يقوم فقال له
عمر صل يا ابا جحش مع النبي صلى الله عليه وسلم قال لا اقوم حتى ياتيني رجل هو اقوى مني ذراعين واشد مني بطشا
فيصرعني ثم يدس وجهي في التراب قال عمر فقمت اليه فكنت اشد منه ذراعا واقوى بطشا فصرعته ثم دسست وجهه
في التراب فاتى عثمان فحجزني فخرج عمر بن الخطاب مغضبا حتى انتهى الى النبي صلى الله عليه وسلم فلما رآه النبي صلى الله
عليه وسلم ورای الغضب في وجهه قال ما رابك يا ابا حفص فقال يا رسول الله اتيت على نفر جلوس على باب المسجد

وقد اقیمت الصلوٰة وفیهم ابو محش اللیثی فقام الرجلان فاعادا الحدیث ثم قال عمر واللہ یا رسول اللہ ما کانت هنیهة
عثمان ایاه الا انه ضافه لیلة فاحب ان یشکر له فسمعه عثمان فقال یا رسول اللہ الا تسمع ما یقول لنا عمر عندک
فقال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم ان رضا عمر رحمة واللہ لوددت انک کنت جئتنی برأس الخبیث فقام عمر فلما بعد
ناداه النبی صلی اللہ علیه وسلم فقال هلم یا عمر این اردت ان تذهب فقال اردت ان آتیک برأس الخبیث فقال اجلس حتی
اخبرک بغنی الرب عن صلوٰة ابی محش اللیثی ان للہ فی سماء الدنیا ملائکة خشوعا لا یرفعون رؤسهم حتی تقوم الساعة فاذا
قامت الساعة رفعوا رؤسهم ثم قالوا ربنا ما عبدناک حق عبادتک فقال له عمر بن الخطاب رضی اللہ عنه وما یقولون یا رسول اللہ
فقال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم اما اهل السماء الدنیا فیقولون سبحان ذی الملک والملکوت واما اهل السماء الثانیة
فیقولون سبحان الحی الذی لا یموت فقلها یا عمر فی صلوتک فقال یا رسول اللہ فکیف بالذی علمتنی وامرتنی ان اقوله فی صلوتی
قال قل هذه مرة وهذه مرة وکان الذی امر به ان قال اعوذ بعفوک من عقابک واعوذ برضاک من سخطک واعوذ بک منک
جل وجهک وعن ابن عمر رضی اللہ عنهما قال قاتل عمر المشرکین فی مسجد مکة فلم یزل یقاتلهم منذ غدوة حتی صارت الشمس حیال رأسه
قال واعیی وقعد فدخل رجل علیه برد احمر وقمیص موشی حسن الوجه فجاء حتی افرجهم فقال ما تریدون من هذا الرجل قالوا لا واللہ
الا انه صبا قال فنعم رجل اختار لنفسه دینا دعوه وما اختار لنفسه ترون بنی عدی ترضی ان یقتل عمر واللہ لا ترضی بنو عدی
قال وقال عمر یومئذ یا اعداء اللہ واللہ لو قد بلغنا ثلثمائة لقد اخرجناکم منها قلت لابی بعد من ذاک الرجل الذی ردهم
عنک یومئذ قال ذاک العاص بن وائل ابو عمرو بن العاص وعن عکرمة عن ابن عباس رضی اللہ عنهما قال لما اسلم عمر رضی اللہ
عنه قال المشرکون الیوم انتصف منا و حضرت مرتضی درین ایام صغیر بود در حجر آن حضرت صلی اللہ وکفالتها وقادر بر قتال
وانفاق نه بخلاف شیخین واسلام او حکایت ملت کفر نکرد بخلاف شیخین واگر کسی در اطلاق قتال در جنگ عصا دست اشکالی
داشته باشد استعمال شایع عرب آن اشکال را بابلغ وجوه دفع خواهد نمود و استعمال علی مرتضی وابن مسعود وغیر ایشان از صحابه
لفظ قتال را برین معنی اول دلیل ست بر آن واگر این همه کفایت نکند قوله تعالی اذن للذین یقاتلون بانهم ظلموا
در شان مهاجرین حال آنکه آنجا استعمال سلاح نبود چنانچه مشهور ست اما وجه مقربیت پس خدای تعالی در سورة فاتحه که
بر السنه مسلمین نازل فرموده ست می فرماید اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم جمهور مسلمین
می باید در نماز خود از جناب حق جل وعلا طلب کنند هدایت راه منعم علیهم شک نیست جماعه که راه ایشان اعظم مطلوبات ست
افضل اند نزدیک خدای تعالی والا طلب راه مفضول یا مساوی معقول نمی شود بعد از آن تفسیر فرمود منعم علیهم را ومن
یطع اللہ والرسول فاولئک مع الذین انعم اللہ علیهم من النبیین والصدیقین والشهداء والصالحین وحسن
اولئک رفیقا بعد از آن آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در احادیث مستفیضه که حجت بآن قائم شود فرمودند که ابو بکر
صدیق ست وعمر وعثمان شهید پس از اینجا مبرهن گشت که این عزیزان افاضل امت اند وایشان را ریاست معنوی
بر سائر مسلمین متحقق ست و در معنی این آیت آیات واحادیث بسیار ست متفق درین مضمون که امت مرحومه منقسم
بسه قسم اول مقربین وسابقین دوم ابرار ومقتصد سوم ظالم النفسه ومقربین وسابقین سه قسم اند

وصدیقان وشهیدان از جمله مقربان وسابقان اند واین عزیزان از جمله صدیقان وشهیدان اند تا جائی که تواتر در هر یک از مقدمه تحقیق
شده است و باین نوع استدلال اشاره منقول است از حسن بصری وابو العالیه قالا فی قوله تعالی اهدنا الصراط المستقیم رسول الله
وصاحباه باز در سوره تحریم قرائة ابی بن کعب این بود که وصالح المومنین ابوبکر وعمر عن ابن عباس قال کان ابی یقرأها وصالح
المومنین ابوبکر وعمر وسوا و اعظم از مفسرین صالح المومنین را باین هر دو بزرگ تفسیر کرده اند قال ذلک من الصحابة ابن مسعود
وابن عباس وبریدة الاسلمی وابو امامة ومن التابعین سعید بن جبیر وعکرمة ومیمون بن مهران والحسن البصری ومقاتل بن
سلیمان وکفی بهم قدوة وحاصل ایشان بدین تفسیر آن است که هرچند کلمه وصالح المومنین عام است اما قصه که سبب نزول آیت
شده است دلالت دارد بالقطع که صدیق وفاروق داخل اند در آن عام لیکن شبهه این مقام می ماند که در زمان آن حضرت
صلی الله علیه وسلم ابن لتبیه گفته بود هذا لکم وهذا اهدی لی آنحضرت صلی الله علیه وسلم خطبه خواندند ما بال اقوام نولیهم علی عمل
مما ولانی الله ثم یقول احدهم هذا لکم وهذا اهدی لی هلا جلس فی بیت ابیه وامه فینظر أیهدی له ام لا درین صورت قرائن
بسیار دلالت کردند بر آنکه ابن لتبیه داخل است درین معاتبه بالقطع از آنجمله آنکه سوق کلام وتقریب سخن قصه او بوده آیت
باز همان لفظ که وی گفته بود حکایت کردند وآنرا محل انکار گردانیدند هیچ عاقلی در دخول او توقف نمیتواند کرد همچنان در قصه که در میان
ازواج مطهرات وآن حضرت صلی الله علیه وسلم رفته است امور بسیار واقع شد که سامعان مضطر شدند بحکم دخول این هر دو عزیز
در صالح المومنین عن عائشة قالت انزل الله عذری وکادت الامة تهلک فی سببی فلما سری عن رسول الله صلی الله علیه وسلم
وعرج الملک قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لابی اذهب الی ابنتک فاخبرها ان الله قد انزل عذرها من السماء قالت
فاتانی ابی وهو یعدو ویکاد ان یعثر فقال ابشری یا بنیة بابی وامی فان الله قد انزل عذرک قلت بحمد الله لا بحمدک لا بحمد
صاحبک الذی ارسلک ثم دخل رسول الله صلی الله علیه وسلم فتناول ذراعی فقلت بیده هکذا فاخذ ابوبکر النعل لیعلونی
به فمنعته فضحک رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال اقسمت لا تفعل وفی سورة التحریم قال عمر فانی اظن ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم ظن انی جئت من اجل حفصة والله لئن امرنی رسول الله صلی الله علیه وسلم بضرب لاضربن عنقها
واما وجه نفع مسلمین بسبب ایشان قال الله تعالی کنتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون
عن المنکر الآیه ازین آیه منطوقاً معلوم میشود که امت مرحومه بهتر است از سائر امم از جهت کمال این صفت که
امر معروف ونهی از منکر باشد ومفهوماً دلالت میکند بر آنکه هر که ازین امت بکمال امر معروف ونهی از منکر متصف باشد
افضل است از ما دون خود وشاهد این مفهوم قول خدای عز وجل است ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر و
یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر واولئک هم المفلحون ۝ باز در آیه دیگر میفرماید در شان
مهاجرین اولین الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلوة وآتوا الزکوة وامروا بالمعروف
ونهوا عن المنکر و در خارج تمکین واقع نشد الا مشایخ ثلثه را پس واجب شد که وصف مذکور که مدار خیریت است
درین بزرگواران متحقق شده باشد این آیات دلالت کردند بر فضل این جماعه بر سائر مسلمین وتقلیل ثمر کاجداً متحقق شد
آمدیم بر تعیین صدیق اکبر از میان ایشان پس میگوئیم خدای تعالی در سوره واللیل فرمود وسیجنبها الا تقی

الذی یؤتی ماله یتزکی و سورهٔ لیل از آن جمله است که در اوّل بعثت نازل شده وقتی که کفار ضعفاء مسلمین را
ایذا میدادند و صدیق اکبر مال خود را وسیلهٔ استخلاص ایشان از تعذیب کفار میساخت تا آنکه سامعان را اشکالی نماند
در آنکه با لفظ الاتقی الذی یؤتی ماله یتزکی عام است حضرت صدیق را البته اوّل مره درگرفته است پیش از دیگران
از جهت قیام قراین یا این است که الاتقی معهود است و شخص معین مراد است و آن شخص معین صدیق اکبر است عن ابن مسعود
قال ان ابابکر الصدیق رضی الله عنه اشتری بلالا من امیة بن خلف و ابی بن خلف ببردة وعشر اواق فاعتقه لله
فانزل الله واللیل اذا یغشی الی قوله ان سعیکم لشتی ابوبکر وامیة وابی الی قوله وکذب بالحسنی قال لا اله الا الله
الی قوله فسنیسره للعسری قال النار عن عروة ان ابابکر الصدیق اعتق سبعة کلهم یعذب فی الله بلالا وعامر بن
فهیرة والنهدیة وابنتها وزنیرة وام عیسی وامة بنی المؤمل وفیه نزلت وسیجنبها الاتقی الی آخر السورة عن عامر بن
عبدالله بن الزبیر عن ابیه قال ابوقحافة لابی بکر اراک تعتق رقابا ضعافا فلو انک اذا فعلت ما فعلت اعتقت
رجالا جلدا یمنعونک ویقومون دونک فقال یا ابت انما ارید وجه الله فنزلت هذه الایة فیه فاما من اعطی واتقی الی
قوله وما لاحد عنده من نعمة تجزی الا ابتغاء وجه ربه الاعلی ولسوف یرضی عن سعید بن المسیب قال نزلت وما لاحد
عنده من نعمة تجزی فی ابی بکر اعتق ناسا لم یلتمس منهم جزاء ولا شکورا ستة او سبعة منهم بلال وعامر بن فهیرة عن ابن
عباس فی قوله وسیجنبها الاتقی قال هو ابوبکر الصدیق وقال عمار بن یاسر فی ذلک شعرا ؎ جزی الله خیرا
عن بلال وصحبه ✤ عتیقا واخزی فاکها وابا جهل ✤ بالجمله چون این مقدمه ثابت گشت خدای تعالی جای دیگر میفرماید
ان اکرمکم عند الله اتقکم پس صدیق اکبر اتقی است و اتقی است اکرم است و هو المطلوب باین اسلوب
که تقریر شود هم کتاب الله بوجوه بسیار بر افضلیت صدیق و فاروق دلالت می نماید **مسلک دوم** در تصریح و تلویح
سنت سنیه بافضلیت صدیق بر سائر امت پس فاروق ثم ذو النورین و پیش از آنکه در روایت احادیث شروع کنیم دو
کلمه مطلب سازیم نکته اولی مسئله افضلیت شیخین در سنت از ینها قطعی است و اینجا قطع حاصل می شود بدو وجه
یکی تعدد طرق حدیث تا آنکه اصل مسئله متواتر بالمعنی شود مانند سخاوت حاتم و شجاعت رستم دیگر حفوف قرائن زیرا که خبر
واحد بسبب حفوف قرائن بسر حد یقین میرسد مانند آنکه بیماری را دیدیم که صاحب فراش شده و اطبا از پیش او برخاستند (احاطه ۱۲)
و آخرها یاس از حیات او بهم رسانیدند و با نواع هموم و الم گرفتار شدند بعد از آن روزی دیده شد که در خانهٔ او نوحه و نشکره
می کنند و جنازه بر دروازه نهاده اند و از هر جانب مردم غمگین و ساکت بخانهٔ او می درآیند درین حالت اگر شخصی خبر دهد
که آن بیمار مرده است این خبر واحد بسبب حفوف قرائن بسر حد یقین خواهد رسانید همچنین احادیث افضلیت شیخین محفوف است
بقراین بسیار و این قراین دو نوع توانند بود یکی دلایل عقلیه و خطابیه که موافق باشند در اصل مقصد با این خبر واحد از آنجمله
عمومات کتاب الله و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم در فضیلت مهاجرین و مجاهدین مانند حدیث رفاعه بن رافع
جاء جبرئیل الی النبی صلی الله علیه وسلم قال ما تعدون اهل بدر فیکم قال من افضل المسلمین وقال رافع بن خدیج
خیارنا قال وکذلک من شهد بدرا من الملائکة و مانند حدیث جابر کنا یوم الحدیبیة الفا واربعمائة فقال لنا رسول الله

مسلک دوم

صلی الله علیه وسلم انتم الیوم خیر اهل الارض واین هر دو حدیث تقلیل شرکا جداً در افضلیت حاصل گردانیدند وتعریضات
کتاب الله وسنت رسول الله بفضیلت شیخین هرچند بفضیلت بر جمیع امت از آنجا مفهوم شود ولیکن در معنی افضلیت سوا
میکنند وتقلیل شرکا جداً بعمل می آرد ودیگر فروع افضلیت که ائمهٔ مرحومه قولاً وفعلاً بآن آشنا شده اند و در هر محل
و هر موطن افضل هذه الامة وخیر هذه الامة گفته اند واین مقاله را بوجهی سر داده اند گویا پیش ازین متیقن بوده است
و تجدید فکر را در آن مدخل نه واین هر دو مبحث طولی دارد و بسیاری از آن مذکور کردیم اینجا استحضار آن مقالات باید نمود
نکتهٔ ثانیه چون استقرا کنیم احادیث را که در افضلیت شیخین وارد شده مدار افضلیت چهار خصلت را می یابیم
یکی در مرتبهٔ علیا از مراتب امت بودن صدیقیت وشهیدیت عبارت است از آن دوم اعانت آن حضرت
صلی الله علیه وسلم وترویج اسلام در وقت غربت او امنّ الناس علیّ ابوبکر واسانی بماله ونفسه وعزت اسلام
که از خصائص عمر است اشاره است بآن سوم اتمام کارهای مطلوب از نبوت است این هر دو عزیز رؤیای آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در قصهٔ مقالید وقصهٔ آب کشیدن از بیر نمایشی است از آن چهارم علو درجات ایشان در معاد
کهول اهل الجنة واقامت در غرف عالیه واولیت حشر وتجلی خاص برای صدیق ومعانقهٔ حق برای عمر بیانی است
از آن واین خصلت هرگز جدا نمی تواند شد از یکی از خصال ثلثه زیرا که اکثریت ثواب یا بسبب صفات نفسانی است
یا بسبب اعزاز اسلام ونصرت او یا بسبب اتمام کارهای نبوت لیکن ممکن است که شخصی صحبت پیغامبر نداشته باشد
بلکه آخر همه ایمان بیارد و هیچ مشهدی از مشاهد خیر ادراک نماید وعند الله افضل باشد باعتبار اتمام کارهای مطلوب از بعثت
پیغامبر است او یا باعتبار صدیقیت وشهیدیت ومناسبت قوت عامله وعاقله او بنفس قدسیهٔ پیغامبر وممکن است
که در اعزاز اسلام ونصرت پیغامبر اقصی الغایه سعی بجا آرد و در آخر ایام آن حضرت صلی الله علیه وسلم متوفی شود
کارهای مطلوب پیغامبر را انداز فضلاً از آنکه مباشرت آن نماید یا باعتبار قوت عاقله وعامله با پیغامبر مناسبت معتد به
ندارد ونهایت هر چه هست او حالیست از احوال ابرار نسبت مقتضای امکان عقلی لیکن سنة الله جاری شده است
بآنکه درختی بزرگ نرنزند مگر بنفوس قدسیه که سالها زیر تربیت پیغامبر پرورش یافته باشند وتشریف آن حضرت
صلی الله علیه وسلم تقاضا می نماید که خلیفهٔ او نباشد الا اکمل امت باعتبار این خصال اربع جمیعاً بالجمله در احادیث
این باب تاملی وافی بکار باید برد ومدار افضلیت از هر حدیثی جدا استنباط باید نمود وچون این همه گفته شد بروایت
احادیث مشغول شویم اما باعتبار کارهای که پیغامبر صلی الله علیه وسلم آنرا از جهت پیغامبری میکردند پس فضیلت شیخین را آن
ثابت است باحادیث بسیار اول حدیث ابی هریرة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول بینا انا نائم
رایتنی علی قلیب علیها دلو فنزعت منها ما شاء الله ثم اخذها ابن ابی قحافة فنزع منها ذنوبا او ذنوبین وفی نزعه والله
یغفر له ضعف ثم استحالت غربا فاخذها ابن الخطاب فلم ار عبقریا من الناس ینزع نزع عمر بن الخطاب حتی ضرب الناس
بعطن وحدیث عبد الله بن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اریت کانی انزع بدلو بکرة علی قلیب
فجاء ابو بکر فنزع ذنوبا او ذنوبین نزعا ضعیفا والله یغفر له ثم جاء عمر فاستقی فاستحالت غربا فلم ار عبقریا من الناس

يفري فريه حتى روى الناس وضربوا بعطن رواهما البخاري ومسلم وغيرهما وعن ابي الطفيل عن النبي صلى الله عليه وسلم
قال بينا انا انزع الليلة اذ وردت على غنم سود وعفر فجاء ابوبكر فنزع ذنوبا او ذنوبين فيهما ضعف والله يغفر له ثم جاء عمر
فاستحالت غربا فملأ الحياض واروى الواردة فلم ار عبقريا من الناس احسن نزعا منه فاولت ان الغنم السود العرب والعفر
العجم **دوم** حديث ابن عمر في الموازنة مع الامة اخرج ابن مردويه عن ابن عمر خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم
ذات غداة بعد طلوع الشمس قال رايت قبل الفجر كاني اعطيت المقاليد والموازين فاما المقاليد فهي المفاتيح واما الموازين
فهذه التي يوزن بها فوضعت في كفة ووضعت امتي في كفة فوزنت بهم فرجحت ثم جيئ بابي بكر فوزن بهم فرجح ثم جيئ
بعمر فوزن بهم فرجح ثم جيئ بعثمان فوزن بهم فرجح ثم رفعت **سوم** حديث جابر بن عبد الله انه كان يحدث ان
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اري الليلة رجل صالح ان ابا بكر نيط برسول الله صلى الله عليه وسلم ونيط عمر
بابي بكر ونيط عثمان بعمر قال جابر فلما قمنا من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم قلنا اما الرجل الصالح فرسول الله
صلى الله عليه وسلم واما تنوط بعضهم ببعض فهم ولاة هذا الامر الذي بعث الله به نبيه صلى الله عليه وسلم **چهارم** حديث
سمرة بن جندب ان رجلا قال يا رسول الله اني رايت الليلة كان دلوا دلي من السماء فجاء ابوبكر فاخذ بعراقيها فشرب
شربا ضعيفا ثم جاء عمر فاخذ بعراقيها فشرب حتى تضلع ثم جاء عثمان فاخذ بعراقيها فشرب حتى تضلع ثم جاء علي
فاخذ بعراقيها فانتشطت وانتضح عليه منها شيء **پنجم** حديث ابن عباس وابي هريرة كه تسميه خلفا آنجا بتصريح مذكور
شده شاهد عدل اين احاديث مي تواند شد ان ابن عباس كان يحدث ان رجلا اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم
فقال اني رايت الليلة في المنام ظلة تنطف منها السمن والعسل فاري الناس يتكففون منها فالمستكثر والمستقل واذا
سبب واصل من الارض الى السماء فاراك اخذت به فعلوت ثم اخذ به رجل آخر فعلا به ثم اخذ به رجل آخر فعلا به
ثم اخذ به رجل آخر فانقطع ثم وصل فعلا قال ابوبكر يا رسول الله بابي انت والله لتدعني فاعبرها فقال النبي صلى الله
عليه وسلم اعبر قال اما الظلة فالاسلام واما الذي ينطف من العسل والسمن فالقرآن حلاوته تنطف والمستكثر من
القرآن والمستقل واما السبب الواصل من السماء الى الارض فالحق الذي انت عليه تاخذ به فيعليك الله ثم ياخذ به
رجل من بعدك فيعلو به ثم ياخذ به رجل آخر فيعلو به ثم ياخذ به رجل آخر فينقطع به ثم يوصل له فيعلو به فاخبرني يا رسول الله
بابي انت اصبت ام اخطأت فقال النبي صلى الله عليه وسلم اصبت بعضا واخطأت بعضا قال فوالله يا رسول الله
لتحدثني الذي اخطأت قال لا تقسم اين احاديث دلالت مي كنند برآنكه كارهاي مطلوب از بعثت پيغامبر
بدست اين مشائخ عظام رسيده به ترتيب و ديگري سهيم و شريك ايشان نيست درآن امر پس افضليت باعتبار
تتميم كارها ايشان را باشد نه غير ايشان را **ششم** حديث حذيفه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتدوا
بالذين من بعدي ابي بكر وعمر وعن ابن مسعود قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتدوا بالذين من بعدي ابي بكر
وعمر اين حديث دلالت ميكند كه شيخين بعد آن حضرت صلى الله عليه وسلم قائم درمقام آن حضرت خواهند بود
هفتم حديث بني مصطلق عن انس بن مالك قال بعثني بنو المصطلق الى رسول الله صلى الله عليه وسلم

فقالوا سل لنا رسول الله صلی الله علیه وسلم الی من ندفع صدقاتنا بعدک قال فاتیته فسالته فقال الی ابی بکر فاتیتهم
فاخبرتهم قالوا ارجع الیه فاسأله فان حدث بابی بکر حدث فالی من فاتیته فاخبرته فقال الی عمر فقالوا ارجع الیه فاسأله
فان حدث بعمر حدث فالی من فاتیته فسالته فقال الی عثمان فاتیتهم فاخبرتهم فقالوا ارجع فاسأله فان حدث بعثمان
حدث فالی من فاتیته فسالته فقال ان حدث بعثمان حدث فتبا لکم الدهر تبا **هشتم** حدیث وضع احجار عن عائشة
قالت اول حجر حمله النبی صلی الله علیه وسلم لبناء المسجد ثم حمل ابو بکر حجرا آخر ثم حمل عمر حجرا آخر ثم حمل عثمان حجرا آخر
فقلت یا رسول الله الا تری الی هؤلاء کیف یسعدونک فقال یا عائشة هؤلاء الخلفاء من بعدی **نهم** حدیث
جبیر بن مطعم قال اتت امرأة الی النبی صلی الله علیه وسلم فامرها ان ترجع الیه قالت ارأیت ان جئت ولم اجدک
کانها تقول الموت قال ان لم تجدینی فأتی ابا بکر **دهم** حدیث عرباض بن ساریة انه یقول وعظنا رسول الله
صلی الله علیه وسلم موعظة ذرفت منها العیون ووجلت منها القلوب فقلنا یا رسول الله ان هذه لموعظة مودع
فماذا تعهد الینا قال قد ترکتکم علی البیضاء لیلها کنهارها لا یزیغ عنها بعدی الا هالک من یعش منکم فسیری اختلافا
کثیرا فعلیکم بما عرفتم من سنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین عضوا علیها بالنواجذ وعلیکم بالطاعة وان عبدا
حبشیا فانما المؤمن کالجمل الانف حیثما قید انقاد بعد از آن تقریر کردند خلافت را بوجهی که منطبق باشد
بر خلفاء ثلثه لا غیر از حدیث ابی هریرة الخلافة بالمدینة والملک بالشام اخرجه الحاکم آمدیم بآنکه صدیق بهتر بود از
فاروق وفاروق بهتر بود از ذی النورین این معنی مفهوم است از حدیث مستفیض وآن یازدهم است از احادیث
این باب عن سفینة مولی ام سلمة رضی الله عنها قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا صلی الصبح اقبل
علی اصحابه فقال ایکم رأی رؤیا فقال رجل انا یا رسول الله کان میزانا نزل به من السماء فوضعت فی کفة ووضع
ابو بکر فی کفة اخری فرجحت بابی بکر فرفعت ونزل ابو بکر مکانه فجیء بعمر بن الخطاب فوضع فی الکفة الاخری فرجح ابو بکر
ثم رفع ابو بکر ووضع عثمان فرجح عمر ثم رفع عمر ورفع المیزان قال فتغیر وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم قال خلافة نبوة
ثلثون عاما ثم یکون ملک وعن ابی بکرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال ذات یوم من رأی منکم رؤیا فقال
رجل انا رأیت کان میزانا نزل من السماء فوزنت انت بابی بکر فرجحت انت بابی بکر ثم وزن ابو بکر وعمر فرجح ابو بکر
ثم وزن عمر وعثمان فرجح عمر ثم رفع المیزان فرأینا الکراهیة فی وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم وعن عرفجة
نحوه من ذلک اینجا باید دانست که مضمون حدیث ابن عمر دیگر است وآن موازنه با سایر امت است ومضمون حدیث ابی بکره
وعرفجه دیگر وآن موازنه خلفاست بایکدیگر وهر دو معنی صحیح است روایة ودرایة ونیز باید دانست که دارمی روایت
میکند عن ابی ذر الغفاری قال قلت یا رسول الله کیف علمت انک نبی حین استنبئت فقال یا ابا ذر اتانی
ملکان وانا ببعض بطحاء مکة فوقع احدهما الی الارض وکان الآخر بین السماء والارض فقال احدهما لصاحبه اهو هو
قال نعم قال فزنه برجل فوزنت به فوزنته ثم قال فزنه بعشرة فوزنت بهم فرجحتهم ثم قال زنه بمائة فوزنت بهم فرجحتهم ثم قال
زنه بالف فوزنت بهم فرجحتهم کانی انظر الیهم ینتثرون من خفة المیزان قال فقال احدهما لصاحبه لو وزنته بامته لرجحها

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تنہا از زیادتِ نصرتِ خود را مستثنا ساختند زیراکہ وزارت بر رجحان عند اللہ دلالت کرد اینجا ازین واقعہ
خلافت و افضلیتِ خلفای ثلثہ معلوم فرمودند واما باعتبار اعانتِ اسلام در وقتِ غربت و قیام بنصرت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در حالتِ ایذاء کفار و شدتِ حال پس شیخین را افضلیت ثابت ست باحادیث بسیار یکی ازان کہ دوازدہم ست
از احادیثِ این مسلک حدیثِ ابی سعید خدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما من نبی الا لہ وزیران من
اہل السماء و وزیران من اہل الارض فاما وزیرای من اہل السماء فجبرئیل و میکائیل واما وزیرای من اہل الارض فابوبکر و عمر
وعن سعید بن المسیب مرسلا قال کان ابوبکر الصدیق من النبی مکان الوزیر فکان یشاوره فی جمیع اموره وکان ثانیہ فی الاسلام
وکان ثانیہ فی الغار وکان ثانیہ فی العریش یوم بدر وکان ثانیہ فی القبر ولم یکن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقدم علیہ احدا
سیزدہم عن ابی اروی الدوسی قال کنت جالسا عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاطلع ابوبکر و عمر فقال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم الحمد للہ الذی ایدنی بہما وعن حذیفۃ بن الیمان قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لقد ہممت ان ابعث
الی الآفاق رجالا یعلمون الناس السنن والفرائض کما بعث عیسی بن مریم الحواریین قیل لہ فاین انت عن ابی بکر و عمر قال انہ
لا غنا لی عنہما انہما من الدین کالسمع والبصر چہاردہم اثباتِ منتِ صدیق بر خود و آن مستفیض ست از حدیثِ ابی سعید خدری
وابی ہریرہ و حضرت مرتضی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان امن الناس علی فی مالہ وصحبتہ
ابوبکر وعن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما لاحد عندنا ید الا وقد کافیناہ ما خلا ابابکر فان لہ عندنا یدا
یکافیہ اللہ بہا یوم القیمۃ وما نفعنی مال احد قط ما نفعنی مال ابی بکر و این اشارت ست بافضلیت باعتبار اعانتِ آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم و ترویج اسلام پانزدہم اولیتِ اسلام صدیق اکبر از میانِ احرار بالغین و ظاہر ست کہ نکایت ملت
کفر از غیر بالغ کمتر ظہور می تواند نمود و این نیز مستفیض ست از حدیث ابی الدرداء و عمرو بن عبسہ و مقدام و عمار عن ابی الدرداء
فی قصۃ مغافرۃ عمر معہ قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابوبکر صدقت وواسانی
بنفسہ ومالہ فہل انتم تارکوا لی صاحبی شانزدہم دعای آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم درباره فاروق اللہم اعز الاسلام
وظہور اجابتِ این دعا بابلغ وجوہ و این نیز مستفیض ست از حدیث ابن عمر و ابن عباس و عائشہ و ابن مسعود عن ابن
عمر قال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اللہم اعز الاسلام باحب ہذین الرجلین الیک بابی جہل او بعمر بن الخطاب
قال وکان احبہما الیہ عمر واما حصول عزتِ اسلام باسلام فاروق از حدیث ابن مسعود و ابن عباس و حذیفہ عن ابن مسعود
مازلنا اعزۃ منذ اسلم عمر وفی روایتہ واللہ ما استطعنا ان نصلی عند الکعبۃ ظاہرین حتی اسلم عمر ہفدہم استبشار اہل السماء
باسلام فاروق و این نیز تلویح ست باعانتِ اسلام و مسلمین از حدیث ابن عباس قال لما اسلم عمر نزل جبرئیل فقال یا محمد
لقد استبشر اہل السماء باسلام عمر [illegible] سیرت عمر تعلق بفتنہ ست و نطق جہنم ست و این حدیث [illegible]
وقد سألنا عمر عن الفتنۃ التی تموج کموج البحر [illegible] لیس علیک منہا بأس یا امیر المؤمنین ان بینک وبینہا بابا [illegible]
بعد ازان در خارج مثل الشمس فی رابعۃ النہار [illegible] آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بوجود بہست ایشان ظہور [illegible]

واجماع که اصل ثالث ست از اصول شریعت بسعی ایشان بر روی کار آمد بدون سعی دیگری وهمچنین تحقیق مقامات تصوف
ونحو آن تا آنکه بطبق اشارهٔ این احادیث رأس برأس اختصاص این شیائخ ظاهر شد ونیز متواتر رسیده که صدیق پیش از همه
ایمان آورد ونصرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم قائم شد در مواطن بسیار ونزدیک بشش سال از نبوت فاروق اسلام آورد
وعزت اسلام بسبب او ظاهر گردید واین همه برهان واضح ست بر افضلیت ایشان وتفسیر این احادیث ست والحمد لله
آمدیم بآنکه صدیق بهتر ست از فاروق درین وصف این معنی مفهوم ست از خطاب کردن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در قصهٔ مغاضرهٔ صدیق بر فاروق هل انتم تارکون لی صاحبی وآن نوزدهم ست از احادیث این مسلک اخرج البخاری
عن ابی الدرداء قالت کنت جالسا عند النبی صلی الله علیه وسلم اذ اقبل ابو بکر آخذا بطرف ثوبه حتی ابدی عن رکبته فقال
النبی صلی الله علیه وسلم اما صاحبکم فقد غامر فسلم فقال انی کان بینی وبین ابن الخطاب شیء فاسرعت الیه ثم ندمت فسألته
ان یغفر لی فابی علی واقبلت الیک فقال یغفر الله لک یا ابا بکر ثلثا ثم ان عمر ندم فاتی منزل ابی بکر فسأل أثم ابو بکر قالوا
لا فاتی الی النبی صلی الله علیه وسلم فسلم فجعل وجه النبی صلی الله علیه وسلم یتمعر حتی اشفق ابو بکر فجثا علی رکبتیه فقال
یا رسول الله والله انا کنت اظلم مرتین فقال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابو بکر صدق
وواسانی بنفسه وماله فهل انتم تارکو لی صاحبی مرتین فما اوذی بعدها اما آنکه فاروق بهتر ست از ذی النورین پس
مفهوم ست از قصهٔ مغاضرت ذی النورین با فاروق در نصر ابی جحش که رضا عمر رحمة وآن بیستم ست از احادیث
مخاصمت
این مسلک حدیث عبد الله بن عمر فی قصة طویلة فیها مغاضرة عمر مع ابی جحش فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم
رضا عمر رحمة اخرجه الحاکم اما باعتبار کمال نفسانی وبودن از طبقهٔ علیای امت پس ثابت ست باحادیث بسیار یکی
از آنها گواهی دادن آنحضرت ست صلی الله علیه وسلم صدیق اکبر را بصدیقیت وفاروق اعظم وذی النورین را
بشهیدیت وآن بیست ویکم ست از احادیث این مسلک وآن حدیث مستفیض ست بروایت عثمان وانس و
ابو هریره وسعید بن زید وصحابی مبهم در مسند احمد عن ثمامة بن حزن القشیری فی قصة طویلة قال عثمان انشدکم بالله و
الاسلام هل تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی ثبیر مکة ومعه ابو بکر وعمر وانا فتحرک الجبل حتی تساقطت
حجارته بالحضیض قال فرکضه برجله فقال اسکن ثبیر فانما علیک نبی وصدیق وشهیدان قالوا اللهم نعم قال الله اکبر شهدوا لی
ورب الکعبة انی شهید بیست ودوم اثبات مرتبه که بلو خلت باشد صدیق را وآن نیز حدیث مستفیض ست جید
الاسانید از حدیث ابن عباس وابن الزبیر وابو سعید خدری وعبد الله بن مسعود وابو المعلی عن ابن عباس عن النبی صلی الله
علیه وسلم قال لو کنت متخذا من امتی خلیلا لاتخذت ابا بکر ولکن اخی وصاحبی بیست وسوم موافقت رای صدیق
با وحی در چندین واقعه تا آنکه قدر مشترک متواتر بالمعنی گشته از آنجمله قصهٔ فنحاص یهودی که عکرمه ومجاهد وسدی آنرا
روایت کرده روی عن عکرمة ان النبی صلی الله علیه وسلم بعث ابا بکر الی فنحاص الیهودی یستمده وکتب الیه وقال
لابی بکر لا تفتتن علی بشیء حتی ترجع الی فلما قرأ فنحاص الکتاب قال قد احتاج ربکم قال ابو بکر فهممت ان اقره بالسیف
ثم ذکرت قول النبی صلی الله علیه وسلم لا تفتتن علی بشیء فنزلت لقد سمع الله قول الذین قالوا ان الله فقیر ونحن اغنیاء

وقوله لتستمعن من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم وقال ابن جريج حُدِّثت ان ابا قحافة سبّ النبي صلی الله علیه وسلم فصكّه ابو بكر
صكّة فسقط فذكر ذلك للنبي صلی الله علیه وسلم فقال أفعلت يا ابا بكر فقال والله لو كان السيف قريباً مني لضربته فنزلت
لا تجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر الآية وعن ابي ايوب الانصاري عن النبي صلی الله علیه وسلم قال رأيت
في المنام غنما سوداء وضلت فيها غنم عفر يا ابا بكر اعبرها فقال ابو بكر يا رسول الله هي العرب تتبعك ثم تتبعها العجم حتى تغمرها
فقال النبي صلی الله علیه وسلم هكذا عبرها الملك سحر عن ابن عباس قال قال النبي صلی الله علیه وسلم يوم بدر اللهم انشدك
عهدك ووعدك اللهم ان شئت لم تعبد فاخذ ابو بكر بيده فقال حسبك فخرج وهو يقول سيهزم الجمع ويولون الدبر وفي
الحديبية قال لعمر مثل ما قال له النبي صلی الله علیه وسلم وقال يا ايها الرجل انه رسول الله صلی الله علیه وسلم وليس يعصي
ربه وهو ناصره فاستمسك بغرزه فوالله انه على الحق **بیست و چهارم** تعبیر رسیدن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از صدیق در واقعهای بسیاری واین دلالت می نماید بر موافقت قوت عاقلهٔ او با قوت عاقلهٔ پیغامبر قال محمد بن اسحٰق
وقد بلغني ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لابی بكر الصديق رضي الله عنه وهو محاصر ثقيفا يا ابا بكر اني رايت اني اهديت لي
قعبة مملوة زبدا فنقرها ديك فهراق ما فيها فقال ابو بكر ما اظن ان تدرك منهم يومك هذا ما تريد فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم وانا لا ارى ذلك وقال ابن هشام حدثني بعض اهل العلم عن ابراهيم بن جعفر المحمدي قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم رايت اني لقمت لقمة من حيس فالتذذت طعمها فاعترض في حلقي منها شيء حين ابتلعتها فادخل
علي يده فنزعه فقال ابو بكر الصديق رضي الله عنه يا رسول الله هذه سرية من سراياك تبعثها فياتيك منها بعض
ما تحب ويكون في بعضها اعتراض فتبعث عليا فيسهله **بیست و پنجم** نزع خیلا از صدر صدیق واین دلالت میکند بر
موافقت قوت عامله او با قوت عامله پیغامبر واین تلو عصمت ست از حدیث عبد الله بن عمر قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم من جر ثوبه خیلاء لم ینظر الله الیه یوم القیمة فقال ابو بكر الصديق ان احد شقي ثوبي يسترخي الا ان اتعاهد ذلك
منه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انك لست تصنع ذلك خيلاء **بیست و ششم** جمع کردن صدیق انواع
بر را وآن دال ست بر موافقت قوت عامله او با قوت عامله انبیا از حدیث ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم من اصبح منكم اليوم صائما قال ابو بكر انا قال فمن تبع اليوم منكم جنازة قال ابو بكر انا قال فمن اطعم اليوم مسكينا
قال ابو بكر انا قال فمن عاد منكم اليوم مريضا قال ابو بكر انا فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما اجتمعن في امرئ الا
دخل الجنة **بیست و هفتم** ندا کردن ملائکه صدیق را از ابواب ثمانیه جنت از حدیث ابی هریرة ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم قال من انفق زوجين في سبيل الله نودي من ابواب الجنة يا عبد الله هذا خير فمن كان من اهل الصلوة دعي
من باب الصلوة ومن كان من اهل الجهاد دعي من باب الجهاد ومن كان من اهل الصيام دعي من باب الريان ومن كان
من اهل الصدقة دعي من باب الصدقة فقال ابو بكر بابي انت وامي يا رسول الله ما على من دعي من تلك الابواب
من ضرورة فهل يدعى احد من تلك الابواب كلها قال نعم وارجو ان تكون منهم اخرجه البخاري ومسلم والترمذي ومالك
في الموطا **بیست و هشتم** وضع الله الحق على لسان [illegible] [illegible]

از حدیث ابن عمر و ابی ذر و مرتضی و غیر ایشان عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال جعل الله الحق علی
لسان عمر وقلبه اخرجه الترمذی بلیست و نهم اثبات محدثیت که تلو وحی ست فاروق را و آن مستفیض ست از حدیث ابی هریره
و عائشه و عقبه بن عامر عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لقد کان فیما کان قبلکم من الامم ناس محدثون
فان یکن فی امتی منهم احد فانه عمر اخرجه البخاری سی ام فرار شیطان از ظل عمر و آن تلو عصمت ست و این نیز مستفیض ست
از حدیث سعد بن ابی وقاص و ابی هریره و بریده اسلمی و عائشه عن سعد بن ابی وقاص قال استاذن عمر علی رسول الله صلی الله
علیه وسلم وعنده نساء من قریش یکلمنه ویستکثرنه عالیة اصواتهن فذکر الحدیث الی ان قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم ایها یا ابن الخطاب والذی نفسی بیده ما لقیک الشیطان قط سالکا فجا الا سلک فجا غیر فجک اخرجه البخاری ومسلم سی و یکم
اثبات فضل علم فاروق بحدیث رؤیای آنحضرت صلی الله علیه وسلم لبن فاروق را از حدیث عبد الله بن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم
قال بینا انا نائم شربت یعنی اللبن حتی انظر الی الری یجری فی ظفری او فی اظفاری ثم ناولت عمر قالوا فما اولته قال العلم
اخرجه البخاری ومسلم سی و دوم موافقت رای فاروق با وحی الهی و آن تلو وحی ست و این حدیث مستفیض ست از حدیث
عمر رضی الله عنه قال وافقت ربی فی ثلث فی مقام ابراهیم و فی الحجاب و فی اساری بدر اخرجه مسلم و البخاری نحوه
سی و سوم دیدن آنحضرت صلی الله علیه وسلم زیادت دین فاروق عن ابی سعید الخدری قال سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول بینا انا نائم رأیت الناس عرضوا علی و علیهم قمص فمنها ما یبلغ الثدی و منها ما یبلغ دون ذلک و عرض علی عمر
و علیه قمیص یجره قالوا فما اولته یا رسول الله قال الدین اخرجه البخاری ومسلم اما فضیلت شیخین باعتبار اکثریت ثواب
و اعلی بودن درجه ایشان در بهشت پس ثابت ست باحادیث بسیار یکی حدیث سیدا کهول الجنة و آن سی و چهارم
ست از احادیث این مسلک و آن مستفیض ست از حدیث انس و مرتضی و ابی جحیفه عن انس قال قال رسول الله صلی الله
علیه وسلم لابی بکر و عمر هذان سیدا کهول اهل الجنة من الاولین والآخرین الا النبیین والمرسلین لا تخبرهما یا علی
اخرجه الترمذی و عن علی بطرق مختلفة منها طریق علی بن الحسین بن علی عن علی بن ابی طالب قال کنت مع رسول الله
صلی الله علیه وسلم اذ طلع ابو بکر و عمر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم هذان سیدا کهول اهل الجنة من الاولین والآخرین
الا النبیین والمرسلین یا علی لا تخبرهما سی و پنجم اختصاص ایشان بغرفات جنت از حدیث ابی سعید خدری قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اهل الدرجات العلی لیراهم من تحتهم کما ترون النجم الطالع فی افق السماء وان ابا بکر
و عمر منهم وانعما سی و ششم تقدم شیخین بر امت در حشر از حدیث ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج ذات یوم
فدخل المسجد و ابو بکر و عمر احدهما عن یمینه والآخر عن شماله وهو آخذ بایدیهما وقال هکذا نبعث یوم القیمة وفی روایة عنه قال قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم اول من تنشق الارض عنه انا ثم ابو بکر ثم عمر سی و هفتم اول کسی که در بهشت در آید صدیق
خواهد بود از حدیث ابی هریره قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اتانی جبرئیل علیه السلام فاخذ بیدی فارانی باب
الجنة الذی تدخل منه امتی فقال ابو بکر یا رسول الله وددت انی کنت معک حتی انظر الیه فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم اما انک یا ابا بکر اول من یدخل الجنة من امتی سی و هشتم تجلی کردن خدای عز وجل خاصة برای صدیق از حدیث جابر

فی قصۃ وفد عبد القیس قال قد جاءہم ابو بکر رضی اللہ عنہ بجواب واجاد الجواب فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا ابا بکر اعطاک اللہ الرضوان الاکبر فقال بعض القوم وما الرضوان الاکبر یا رسول اللہ قال یتجلّٰی اللہ لعبادہ فی الاٰخرۃ
عامۃ ویتجلّٰی لابی بکر خاصۃ سی ونہم حاضر شدن صدیق رضی اللہ عنہ بر حوض کوثر ہمراہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از حدیث عبد اللہ بن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لابی بکر انت صاحبی علی الحوض وصاحبی فی الغار
چہلم اوّل کسی کہ خدای تعالی با او مصافحہ ومعانقہ کند فاروق باشد از حدیث اُبیّ بن کعب قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم اوّل من یصافحہ الحقّ عمر واوّل من یسلّم علیہ واوّل من یاخذ بیدہ فیدخلہ الجنّۃ وفی روایۃ اٰخرجہ ابن ماجہ
من یعانقہ الحق یوم القیمۃ عمر واوّل من یاخذ بیدہ فینطلق بہ الی الجنّۃ عمر بن الخطاب آمدیم بانکہ فضیلت صدیق بر
فاروق از کجا مفہوم می شود آن مفہوم ست از حدیث عمّار و ما نحن وآن چہل ویکم ست از احادیث این مسلک
عن عمّار بن یاسر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا عمّار اتانی جبرئیل آنفا فقلت یا جبرئیل حدّثنی بفضائل عمر بن الخطاب فی السّماء
فقال یا محمد لو حدّثتک بفضائل عمر مثل ما لبث نوح فی قومہ الف سنۃ الا خمسین عاما ما انفدت فضائل عمر وان عمر
لحسنۃ من حسنات ابی بکر وعن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت بینا رأس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی حجری فی لیلۃ ضاحیۃ
اذ قلت یا رسول اللہ ہل یکون لاحد من الحسنات عدد نجوم السّماء قال نعم عمر قلت فاین حسنات ابی بکر قال انما جمیع حسنات
عمر کحسنۃ واحدۃ من حسنات ابی بکر اما فضیلت ایشان مطلقا بدون اعتبار جزئی وآن بہم ست راجع بیکی از خصال اربع
پس ثابت ست باحادیث بسیار از انجملہ حدیث عمرو بن العاص وآن چہل ودوم ست از احادیث این مسلک
عن عمرو بن العاص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعثہ علی جیش ذات السلاسل فاتیتہ فقلت ای الناس احب الیک قال
عائشۃ فقلت من الرجال قال ابوہا قلت ثم من قال عمر بن الخطاب وآن کنایہ ست از فضیلت مطلقا چہل وسوم
فضیلت فاروق از حدیث جابر موقوفا ومرفوعا واز حدیث ابی سعید خدری عن جابر بن عبد اللہ قال قال عمر
لابی بکر یا خیر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ابو بکر اما ان قلت ذاک فلقد سمعت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر وعن ابی سعید الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ذاک الرجل ارفع امتی درجۃ فی الجنّۃ قال ابو سعید واللہ ما کنّا نری ذلک الرجل الا عمر بن الخطاب حتی مضی بسبیلہ
چہل وچہارم امر کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بامامت در حال مرض ونہی از امامت غیر ابی بکر وقطعاً معلوم است
کہ امام می باید افضل باشد وآن حدیث مستفیض ست عن عائشۃ وابن عمر وابی موسی وعبد اللہ بن زمعۃ وعمر بن الخطاب وابن عباس
وابن مسعود وعلی بن ابی طالب والزبیر بن العوام وغیرہم عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال مروا ابا بکر فلیصل بالناس
فقالت عائشۃ یا رسول اللہ ان ابا بکر اذا قام مقامک لم یسمع الناس من البکاء فأمر عمر فلیصل بالناس قالت فقال مروا
ابا بکر فلیصل بالناس قالت عائشۃ فقلت لحفصۃ قولی لہ ان ابا بکر اذا قام مقامک لم یسمع الناس من البکاء فأمر عمر فلیصل
بالناس ففعلت حفصۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انکن لانتن صواحب یوسف مروا ابا بکر فلیصل بالناس فقالت
حفصۃ لعائشۃ ما کنت لاصیب منک خیرا اخرجہ الجماعۃ وعنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا ینبغی لقوم

ازعدد یعنی دوچندان ابر ازستارگان یعنی بیشتر ستارگان آنکہ در فضیلت حاصل بود

فیهم ابوبکر ان یؤمهم غیره و عن ابن عمر قال لما اشتد برسول الله صلی الله علیه وسلم وجعه قیل له فی الصلوٰة فقال مروا ابابکر فلیصل
بالناس قالت عائشة ان ابابکر رجل رقیق اذا قرأ غلبه البکاء قال مروه فلیصل فعاودته فقال مروه فلیصل انکن صواحب یوسف
اخرجه البخاری **چهل و پنجم** تنویه کردن آنحضرت صلی الله علیه وسلم بمناقب شیخین با جمعی از صحابه و آن مستفیض است از
حدیث مرتضی رضی الله عنه و انس و ابی محجن عن علی رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رحم الله ابابکر زوجنی
ابنته وحملنی الی دار الهجرة واعتق بلالا من ماله رحم الله عمر یقول الحق وان کان مرا ترکه الحق وما له صدیق رحم الله
عثمان تستحیی منه الملائکة رحم الله علیا اللهم ادر الحق معه حیث دار **چهل و ششم** تشبیه دادن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
شیخین را بملکین مقربین و بپیغامبران اولی العزم اخرج الطبرانی بسند حسن عن ام سلمة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال
ان فی السماء ملکین احدهما یأمر بالشدة والآخر یأمر باللین وکل مصیب و ذکر جبرئیل ومیکائیل ونبیان احدهما یأمر باللین
والآخر بالشدة وکل مصیب و ذکر ابراهیم ونوحا ولی صاحبان احدهما یأمر باللین والآخر بالشدة وکل مصیب و ذکر ابابکر
وعمر و عن عبد الله بن عمرو قال جاء فئام من الناس الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالوا یا رسول الله زعم ابوبکر ان الحسنات
من الله والسیئات من العباد وقال عمر الحسنات والسیئات من الله فتابع هذا قوم وتابع هذا قوم فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم لاقضین بینکما بقضاء اسرافیل بین جبرئیل ومیکائیل ان میکائیل قال بقول ابی بکر وقال جبرئیل بقول عمر
فقال جبرئیل لمیکائیل انا متی تختلف اهل السماء تختلف اهل الارض فلنتحاکم الی اسرافیل فتحاکما الیه فقضی بینهما بحقیقة القدر
خیره وشره وحلوه ومره کله من الله ثم قال یا ابابکر ان الله لو اراد ان لا یعصی لم یخلق ابلیس فقال ابوبکر صدق الله ورسوله
واخرج الحاکم من حدیث عبد الله بن مسعود فی قصة بدر واشارة ابی بکر الی الفداء واشارة عمر وابن رواحة الی القتل قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ما تقولون فی هؤلاء ان مثل هؤلاء کمثل اخوة لهم کانوا من قبلهم قال نوح رب لا تذر علی الارض من الکافرین
دیارا وقال موسی ربنا اطمس علی اموالهم واشدد علی قلوبهم الآیة وقال ابراهیم فمن تبعنی فانه منی ومن عصانی فانک غفور رحیم
وقال عیسی ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفر لهم فانک انت العزیز الحکیم **چهل و هفتم** حدیث ابن عمر کنا نخیر بین الناس فی زمان
رسول الله صلی الله علیه وسلم فنخیر ابابکر ثم عمر ثم عثمان بن عفان اخرجه البخاری وفی روایة کنا فی زمن النبی صلی الله علیه وسلم لا نعدل
بابی بکر احدا ثم عمر ثم عثمان ثم نترک اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم لا نفاضل بینهم اخرجه ابو داود و این حدیث خبر واحد است
لیکن اصح شی است شیخین و غیر ایشان بصحت آن جازم اند این را در مسلک سنت هم توان آورد باعتبار آنکه این صیغه تقریر است
و در مسلک اجماع نیز باعتبار منطوق خود **چهل و هشتم** قبول فرمودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم مشورهٔ شیخین را در وقائع السیاسة
عن عبد الرحمان بن غنم الاشعری ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر وعمر لو اجتمعتما فی مشورة ما خالفتکما رواه احمد
واخرج مسلم فی قصة طویلة عن ابی هریرة فقال یعنی عمر یا رسول الله بابی انت وامی بعثت ابا هریرة بنعلیک من لقی یشهد ان
لا اله الا الله مستیقنا بها قلبه بشره بالجنة قال نعم قال فلا تفعل فانی اخشی ان یتکل الناس علیها فخلهم یعملون فقال
رسول الله صلی الله علیه وسلم فخلهم **چهل و نهم** تشریف صدیق اکبر بلقب صدیق از حدیث مرتضی و عائشه رضی الله عنهما
عن النزال بن سبرة قال وافقنا علیا رضی الله عنه طیب النفس وهو یمزح فقلنا حدثنا عن اصحابک قال کل اصحاب رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم اصحابی فقلنا حدثنا عن ابی بکر فقال ذاک امرؤ سماه اللہ صدیقا علی لسان جبرئیل و محمد صلی اللہ علیہ وسلم
اخرجه الحاکم وعن عائشة رضی اللہ عنہا قالت لما أسری بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم الی المسجد الاقصی اصبح یتحدث الناس
بذلک فارتد ناس ممن کان آمنوا به وصدقوه وسعوا بذلک الی ابی بکر فقالوا هل لک الی صاحبک یزعم انه أسری به اللیلة
الی بیت المقدس قال او قال ذلک قالوا نعم قال لئن کان قال ذلک لقد صدق قالوا او تصدقه انه ذهب اللیلة الی بیت
المقدس وجاء قبل ان یصبح قال نعم انی لاصدقه فیما هو ابعد من ذلک اصدقه بخبر السماء فی غدوة او روحة فلذلک
سمی ابوبکر الصدیق پنجاهم اختیار کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صدیق اکبر را برای امارت حج اخرج الحاکم عن ابن
عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعث ابابکر رضی اللہ عنه وامره ان ینادی بهؤلاء الکلمات الخ واخرج البخاری
عن ابی هریرة فی شمل معناه امارت حج یکی از امور عظیمه است که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آنرا بنا بر نبوت بجا می آورد مثل امامت
صلوة بلکه ادل است بر استخلاف از امامت صلوة زیرا که امامت صلوة در هر مسجد بشخصی راجع میگردد و امارت حج در تمام
عالم بیکی عائد می شود و امامت صلوة تقدم است بر قوم محصور و امارت حج تقدم بر اقوام غیر محصورین بحقیقت امارت حج
در ملت مانند نشستن است بر تخت یا مانند نزول در کوشک شاهان بزرگ در دولت ساسانیان و عباسیان و غیر ایشان
در اشاره باستخلاف لیکن صحابه استدلال نمودند بامامت بجهت قرب عهد او بخلاف امارت حج پنجاه و یکم اختیار کردن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فاروق را بجهت اخذ بیعت از ایشان و آن ادل دلیل است بر فضیلت او این است آنچه درین
اوراق از روایت احادیث فضیلت میسر شد و آن نموذجی است از احادیث بسیار غرض از ایراد این احادیث آن است که
خصال اربع که مدار فضیلت است شناخته شود و شناخته شود که هر یکی ازین چهار ثابت است باحادیث متواتر بالمعنی اما
فضیلت بر اشخاص متعدده از اهل فضل بتعیین اسمای آنها اینجا قطعی نمی باشد و در قطعیت آن رجوع بمسالک دیگر باید کرد

مسلک سوم اجماع امت است بر فضیلت مشایخ ثلثه بترتیب خلافت و اجماع است را بدو وجه تقریر نمائیم
حکایت انعقاد اجماع از زبان ثقات و روایت اقوال جم غفیر از صحابه و تابعین تا آنجا که حافظهٔ ضعیف کفایت نماید و قوت
گنجایش کند متفق باهم در اصل معنی فضیلت هر چند طرق دلالت متغایر باشند اما وجه اول دو مرتبه است مرتبه اولی نقل صریح
اجماع از حدیث عبد اللہ بن عمر قال کنا نخیر بین الناس فی زمان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فنخیر ابابکر ثم عمر ثم عثمان بن
عفان اخرجه البخاری وفی روایة لا نعدل بابی بکر احدا ثم عمر ثم عثمان ثم نترک اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا نفاضل
بینهم اخرجه ابوداؤد و هر چند این حدیث خبر واحد است اصح شی است درین باب و محفوف است بقرائن بسیار که از دریافت اجماع
آنها قطع حاصل شود زیرا که در نقل اجماع دلالة و در روایت اقوال جم غفیر بیان خواهیم کرد که هر وقت که در استخلاف خلیفه سخن
رفته است لفظ خیر الامة و افضل الناس و احق بالخلافة و احق بهذا الامر گفته اند و آنرا بوجهی سر داده اند که گویا پیش ازین در نظر ایشان
محقق بوده است و احتیاج استدلال و تحقیق مقال نداشته اند مرتبه ثانیه نقل اجماع دلالة و بنای آن بر اصلی است [illegible]
که سکوت قبل از تدوین مذاهب اجماع است و آنرا در پنج نوع تقریر نمائیم نوع اول وقت انعقاد خلافت [illegible]
صحابه صدیق را افضل است گفتند و بآن استدلال کردند بر استخلاف [illegible]

یا بعد توقف وسکوت وتسلیم قبل تدوین مذاہب اجماع ہست کما بیّن فی محلہ از حدیث فاروق قال قلتُ یا معشر الانصار
یا معشر المسلمین ان اولی الناس بامر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من بعدہ ثانی اثنین اذ ہما فی الغار ابوبکر السبّاق المبینُ
ثم اخذت بیدہ الحدیث اخرجہ ابن ابی شیبۃ من حدیث ابن عبّاس فی قصۃ سقیفۃ بنی ساعدۃ ونیز از حدیث فاروق در
قصہ بیعت عامہ عن انس بن مالک انہ سمع خطبۃ عمر الآخرۃ حین جلس علی المنبر وذلک الغد من یوم توفی النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فتشہد وابوبکر صامت لا یتکلم قال کنت ارجو ان یعیش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی یدبرنا یرید بذلک ان
یکون آخرہم فان یک محمد قد مات فان اللہ عزوجل قد جعل بین اظہرکم نوراً تہتدون بہ ہدی اللہ محمداً وان ابابکر
صاحب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثانی اثنین وانہ اولی بالمسلمین بامورکم فقوموا فبایعوہ اخرجہ البخاری ونیز از حدیث
فاروق بروایت ابن مسعود قال لما قبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قالت الانصار منا امیر ومنکم امیر فاتاہم
عمر فقال یا معشر الانصار الستم تعلمون ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر ابابکر ان یصلی بالناس قالوا بلی قال فایکم
تطیب نفسہ ان یتقدم ابابکر قالوا نعوذ باللہ ان نتقدم ابابکر واز حدیث ابوعبیدۃ بن الجراح فقال تاتونی وفیکم
ثالث ثلثۃ یعنی ابابکر اخرجہ ابن ابی شیبۃ واخرج احمد معناہ غیر انہ ذکر استدلال ابی عبیدۃ لاستخلافہ صلی اللہ علیہ وسلم
فی الصلوٰۃ واز حدیث مرتضی وزبیر رضی اللہ عنہما حین رجعا الی البیعۃ ما غضبنا الا انا اُخّرنا عن المشاورۃ وانا نری ابابکر
احق الناس بہا بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ لصاحب الغار وثانی اثنین وانا لنعلم شرفہ وکبرہ ولقد امرہ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالصلوٰۃ بالناس وہو حی اخرجہ الحاکم نوع دوم آنکہ فاروق در مجالس متعددہ فضیلت صدیق
برمنبر بیان میکرد واز کسی ردّی وسوالی درمیان نیامد از حدیث عبد اللہ بن عباس ٥١ قال عمر کان واللہ ان اُقدّم فتضرب عنقی لا یقربنی
ذلک من اثم احب الیّ من ان اتأمّر علی قوم فیہم ابوبکر اللہم الا ان تسوّل لی نفسی عند الموت شیئاً لا اجدہ الآن اخرجہ البخاری
ونیز از حدیث ابن عبّاس قال عمر فی جواب من قال انما کانت بیعۃ ابی بکر فلتۃ وتمت الا وانہا قد کانت کذلک ولکن اللہ وقی
شرہا ولیس فیکم من تقطع الاعناق الیہ مثل ابی بکر اخرجہ البخاری حال آنکہ عادت قوم در سوال واعتراض در محل خفا معلوم
ہست ماخوذ از قول بسیار تا آنکہ متواتر بالمعنی گشتہ ودر مقامات فاروق بسیاری ازآن مقالات مذکور کردیم وروی انہ قال
یوماً علی المنبر یا معاشر المسلمین ماذا تقولون لو ملت برأسی الی الدنیا کذا ومیّل رأسہ فقام الیہ رجل فاستل سیفہ قال اجل
کنا نقول بالسیف کذا واشار الی قطعہ فقال ایای تعنی بقولک قال نعم ایاک اعنی بقولی فنہرہ عمر ثلثاً وہو ینہر عمر فقال عمر رحمک اللہ
الحمد للہ الذی جعل فی رعیتی اذا تعوّجت قوّمنی نوع سوم صدیق در وقت استخلاف فاروق بیان فضیلت فاروق نمود
وبردّی وانکاری پیش نیامد از حدیث زبید بن الحارث ان ابابکر حین حضرہ الموت ارسل الی عمر یستخلفہ فقال الناس
تستخلف علینا فظاً غلیظاً ولو قد ولینا کان افظ واغلظ فما تقول لربک اذا لقیتہ وقد استخلفت علینا عمر قال ابوبکر ابربی
تخوفونی اقول اللہم استخلفت علیہم خیر خلقک ثم ارسل الی عمر فقال انی موصیک بوصیۃ ٥٢ الحدیث اخرجہ ابن ابی شیبۃ
واز حدیث صدیق عن جابر بن عبد اللہ قال قال عمر لابی بکر یا خیر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ابوبکر
اما ان قلت ذاک فلقد سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر اخرجہ الترمذی

٥١ شرح ابن [illegible] حدیث بخاری [illegible] فاروق [illegible]

٥٢ [illegible]

والحاکم والمعنی انه غیرهم فی ایام الخلافة نوع چهارم عبد الرحمن بن عوف در وقت استخلاف ذی النورین در مجمع
عظیم شرط کرد که بسیرت شیخین عمل کنند و حاضران التزام نمودند و مرتضی رضی الله عنه در فضیلت ذی النورین بر خود متفق شد
و نه برین شرط پس این معنی دلیل قاطع شد بر فضیلت شیخین زیرا که حواله کردن احد المجتهدین بر مفضول یا مساوی غیر معقول
ست از حدیث مسور بن مخرمة فارسل یعنی عبد الرحمن الی من کان حاضرا من المهاجرین والانصار وارسل الی امراء الاجناد
وکانوا وافوا تلک الحجة مع عمر فلما اجتمعوا تشهد عبد الرحمن ثم قال اما بعد یا علی انی قد نظرت فی امر الناس فلم ارهم
یعدلون بعثمان فلا تجعلن علی نفسک سبیلا فقال ابایعک علی سنة الله ورسوله والخلیفتین من بعده فبایعه عبد الرحمن وبایعه
الناس المهاجرون والانصار وامراء الاجناد والمسلمون اخرجه البخاری واز حدیث ابی الطفیل قال لما احتضر عمر جعلها
شوری بین علی وعثمان وطلحة والزبیر وعبد الرحمن وسعد فقال لهم علی انشدکم الله هل فیکم احد آخا رسول الله صلی الله علیه وسلم
بینه وبینه اذ آخا بین المسلمین غیری قالوا اللهم لا اخرجه ابو عمر واخرج البخاری فی قصة الاتفاق علی عثمان من حدیث
عمرو بن میمون فلما فرغ من دفنه اجتمع هؤلاء الرهط فقال عبد الرحمن اجعلوا امرکم الی ثلثة منکم قال الزبیر قد جعلت امری
الی علی وقال طلحة قد جعلت امری الی عثمان وقال سعد قد جعلت امری الی عبد الرحمن فقال عبد الرحمن ایکما تبرأ من هذا
الامر فنجعله الیه والله علیه والاسلام لینظرن افضلهم فی نفسه فاسکت الشیخان فقال عبد الرحمن افتجعلونه الی والله علی
ان لا آلو عن افضلکم قالا نعم فاخذ بید احدهما فقال لک قرابة من رسول الله صلی الله علیه وسلم والقدم فی الاسلام ما قد علمت
فالله علیک لئن امرتک لتعدلن ولئن امرت عثمان لتسمعن ولتطیعن ثم خلا بالآخر فقال له مثل ذلک فلما اخذ المیثاق
قال ارفع یدک یا عثمان فبایعه وبایع له علی وولج اهل الدار فبایعوه نوع پنجم مرتضی در ایام خلافت خود در مجامع
متعدده فضیلت شیخین را بترتیب بیان نمود و جمعی را که درین مسئله ظن فاسد داشتند زجر فرمود و فقهای صحابه حاضر بودند
و از کسی منعی و اعتراضی ظاهر نشد و این آثار بحد تواتر رسیده اند چنانکه عنقریب ذکر میکنیم و پیش از آنکه بروایت آثار صحابه
و تابعین مشغول شویم بر یک نکته مطلع سازیم صحابی یا تابعی و غیر ایشان از عدول و ثقات قبل از تمذهب بمذهب سلف
و تعصب هر شخصی برای مذهب خود و قبل از جمع احادیث بلدان و تکلم هر یک در تطبیق و تاویل آن اگر حدیثی روایت کنند
و بصحت آن جزم نماید ظاهر آن ست که بمنطوق آن قائل ست زیرا که با وجود صحت حدیث نزدیک او اگر بمنطوق
آن قائل نباشد ساقط العدالت گردد و قید قبلیت ازین جهت نمودیم که بعد ازین حوادث ترک عمل بر حدیث بعلت آنکه
عمل بحدیث نمی تواند کرد الا مجتهد مطلق و درین زمانه اجتهاد مفقود ست شایع و عادت مستمره گشته هر چند آن همه دلائل سست ست
لیکن نزدیک خویش عذری درست ساخته اند و همچنین آرای در تطبیق احادیث و تاویل آن مختلف شده پس ممکن است
بلکه واقع ست که علما حدیثی را روایت کنند و بصحت آن جازم باشند و بر منطوق آن عمل ننمایند و بسبب آن خفای اجتهاد
باشد و عدالت ایشان ساقط نگردد و بخلاف زمان تابعین که این چیزها آنجا نبوده و قید منطوق ازین جهت گفتیم که ممکن است
که عدل حدیثی روایت کند و بصحت آن جازم باشد و آن حدیث مخصوص یا مقتضای دارد و دقیق المأخذ و اصلا
نمی فهمد و ذهن او بآن انتقال ننماید فضلا از آنکه بآن قائل شود و مذهب خود گیرد زیرا که نفوس در ادراک مفهومات

ومقتضیات مختلف اند و در رد و قبول آن مذاهب پراگنده واند و این سخن بهمان می ماند که اصولیان گفته اند که سکوت
قوم از رد قولی اجماع ست بر آن قول پیش از تدوین مذاهب بعد از آن پس هر که حدیثی را که بر فضیلت شیخین دلالت کند
بمنطوق روایت کرده ست آنرا در عداد اجماع واتفاق می توان شمرد و چون این نکته ذکر کرده شد باصل غرض متوجه شویم

اما حکایت اقوال فقهای صحابه و تابعین در مسئله فضیلت شیخین تفصیلا استیعاب آن متعذر ست بر نموذجی کتفا کنیم

اما اقوال صدیق اکبر رضی الله عنه در فضیلت خود اخرج الترمذی عن ابی سعید الخدری قال قال ابو بکر الست احق الناس
بها الست اول من اسلم الست صاحب کذا الست صاحب کذا وقد اختلف فی ارسال هذا الحدیث ووصله وعن عمرو بن الحارث
عن ابیه ان ابا بکر الصدیق قال ایکم یقرأ سورة التوبة قال رجل انا قال اقرأ فلما بلغ اذ یقول لصاحبه لا تحزن بکی وقال
والله انا صاحبه و اما اقوال صدیق در فضیلت فاروق اخرج الترمذی عن جابر بن عبد الله قال قال عمر لابی بکر
یا خیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر اما ان قلت ذاک فلقد سمعت رسول الله صلی الله علیه
وسلم یقول ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر و اخرج ابو بکر بن ابی شیبة عن زبید بن الحارث ان ابا بکر حین حضره
الموت ارسل الی عمر یستخلفه فقال الناس تستخلف علینا فظا غلیظا ولو قد ولینا کان افظ واغلظ فما تقول لربک
اذا لقیته وقد استخلفت علینا عمر قال ابو بکر ابربی تخوفونی اقول اللهم استخلفت علیهم خیر خلقک الحدیث واخرج ابو بکر
بن ابی شیبة عن محمد عن رجل من بنی زریق فی قصة طویلة قال ابو بکر لعمر انت اقوی منی فقال عمر انت افضل منی

اما اقوال فاروق در فضیلت صدیق بیرون از حد شمار ست تا آنکه بحد تواتر رسیده ست در بعض روایات خیر الناس
گفته ست و در بعض سباق الی الخیر و در بعض احق بالخلافة و معلوم ست که خلافت مشروط ست بشرط کمال احق بالخلافة
اکمل مردمان ست در آن صفات فمن حدیث عائشة اخرج البخاری عن عائشة فی قصة سقیفة بنی ساعدة فقال عمر
بل نبایعک انت فانت سیدنا وخیرنا واحبنا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرج الحاکم عن هشام بن عروة
عن ابیه عن عائشة عن عمر قال کان ابو بکر سیدنا وخیرنا واحبنا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم ومن حدیث ابن
عباس اخرج البخاری عن ابن عباس خطبة عمر فی قصة الاتفاق علی ابی بکر وجواب من قال انما کان بیعة ابی بکر
فلتة وفی تلک الخطبة قال عمر ثم انه بلغنی ان قائلا منکم یقول والله لو مات عمر بایعت فلانا فلا یغترن امرؤ ان یقول
انما کانت بیعة ابی بکر فلتة وتمت الا وانها قد کانت کذلک ولکن الله وقی شرها ولیس فیکم من تقطع الاعناق الیه مثل
ابی بکر وفی هذا الحدیث ایضا کان والله ان اقدم فتضرب عنقی لا یقربنی ذلک من اثم احب الی من ان اتامر علی قوم
فیهم ابو بکر ومن حدیث انس اخرج البخاری عن انس انه سمع خطبة عمر الآخرة وفیها فان یک محمد صلی الله علیه وسلم
قد مات فان الله قد جعل بین اظهرکم نورا تهتدون به هدی الله محمدا صلی الله علیه وسلم وان ابا بکر صاحب رسول الله
صلی الله علیه وسلم وثانی اثنین وانه اولی المسلمین بامورکم فقوموا فبایعوه ومن حدیث شیبة اخرج البخاری عن ابی وائل
قال جلست مع شیبة علی الکرسی فی الکعبة فقال لقد جلس هذا المجلس عمر فقال لقد هممت ان لا ادع فیها صفراء ولا بیضاء
الا قسمته قلت ان صاحبیک لم یفعلا قال هما المرآن اقتدی بهما ومن حدیث رجل من بنی زریق اخرج ابو بکر

بن ابی شیبة فی قصة الاتفاق علی ابی بکر قال عمر فبایعوا ابا بکر فقال ابو بکر لعمر انت اقوی منی فقال عمر انت افضل منی فقالا ذلک
الثانیة فلما کانت الثالثة قال له عمر ان قوتی لک مع فضلک قال فبایعوا ابا بکر ومن حدیث جابر بن عبد الله قال عمر
لابی بکر یا خیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر اما انک ان قلت ذلک فلقد سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر اخرجه الترمذی ومن حدیث ابن عمر قال قیل لعمر الا تستخلف قال ان
استخلف فقد استخلف من هو خیر منی ابو بکر وان اترک فقد ترک من هو خیر منی رسول الله صلی الله علیه وسلم اخرجه البخاری
وعن ضبة بن محصن قال قلت لعمر بن الخطاب انت خیر من ابی بکر فبکی وقال والله للیلة من ابی بکر ویوم خیر من عمر هل لک
ان احدثک عن لیلته ویومه قال قلت نعم یا امیر المؤمنین قال اما لیلته فلما خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم هاربا من
اهل مکة خرج لیلا فتبعه ابو بکر فجعل یمشی مرة امامه ومرة خلفه ومرة عن یمینه ومرة عن یساره فقال له رسول الله صلی الله
علیه وسلم ما هذا یا ابا بکر ما اعرف هذا من فعلک قال یا رسول الله اذکر الرصد فاکون امامک واذکر الطلب فاکون خلفک ومرة عن یمینک
ومرة عن یسارک لا آمن علیک قال فمشی رسول الله صلی الله علیه وسلم لیلته علی اطراف اصابعه حتی حفیت رجلاه فلما رآه
ابو بکر رضی الله عنه انها قد حفیت حمله علی کاهله وجعل یشتد به حتی اتی به فم الغار فانزله ثم قال له والذی بعثک بالحق لا تدخله
حتی ادخله فان کان فیه شیء نزل بی قبلک فدخل فلم یر شیئا فحمله فادخله وکان فی الغار خرق فیه حیات وافاعی فخشی
ابو بکر ان یخرج منهن شیء فیؤذی رسول الله صلی الله علیه وسلم فالقمه قدمه فجعلن یضربنه وتلسعه الحیات والافاعی وجعلت
دموعه تتحدر ورسول الله صلی الله علیه وسلم یقول له یا ابا بکر لا تحزن ان الله معنا فانزل الله سکینته الطمانینة لابی بکر
فهذه لیلته واما یومه فلما توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم وارتدت العرب فقال بعضهم نصلی ولا نزکی وقال بعضهم لا نصلی
ولا نزکی فاتیته ولا آلوه نصحا فقلت یا خلیفة رسول الله تألف الناس وارفق بهم فقال جبار فی الجاهلیة خوار فی
الاسلام فبماذا اتالفهم بشعر مفتعل او بشعر مفتری قبض النبی صلی الله علیه وسلم وارتفع الوحی فوالله لو منعونی عقالا
مما کانوا یعطون رسول الله صلی الله علیه وسلم لقاتلتهم علیه فقاتلنا معه وکان والله رشید الامر فهذا یومه ومن حدیث
علقمة بن قیس قال جاء رجل الی عمر وهو بعرفة فذکر قصة عبد الله بن مسعود وبشارة النبی صلی الله علیه وسلم له قال
عمر قلت والله لاغدون الیه فلابشرنه قال فغدوت الیه لابشره فوجدت ابا بکر قد سبقنی الیه فبشره ولا والله
ما سابقته الی خیر قط الا سبقنی الیه اخرجه احمد ومن حدیث اسلم مولی عمر قال سمعت عمر بن الخطاب یقول امرنا
رسول الله صلی الله علیه وسلم ان نتصدق فذکر الحدیث الی ان قال قلت لا اسبقه الی شیء ابدا اخرجه الترمذی ومن حدیث
مالک بن اوس بن الحدثان النصری اخرج البخاری فی قصة بنی النضیر ومخاصمة عباس وعلی والله یعلم انه بار راشد تابع
للحق اما اقوال فاروق در فضلیت خود پس از آن جمله ست قول او وافقت ربی فی ثلث فی مقام ابراهیم وفی الحجاب
وفی اساری بدر اخرجه مسلم والبخاری نحوه ودر صحیح مسلم حدیث ابن عباس که سوال کرد عمر را از آن دو زن که صغت
قلوبکما در شان ایشان نازل شده صریح تر مذکور است اخرجه مسلم واخرج محمد بن الحسن فی الموطا عن [illegible]
قال قال عمر بن الخطاب لو علمت ان احدا اقوی علی هذا الامر منی لکان ان اقدم فیضرب عنقی احب الی [illegible]

هذا الامر بعدی فلیعلم انه سیّر وعند القریب والبعید وایم الله ان کنت لا قاتل الناس عن نفسی واما اقوال فاروق
رضی الله عنه در فضیلت سیّد کرو تثبیت خلافت برای ایشان کرده از انجمله است حدیث مسلم فان عجل بی امر
فالخلافة شوری بین هولاء الستة الذین توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو عنهم راض واما اقوال ذی النورین
رضی الله عنه که در فضیلت شیخین وفضیلت خود گفته از انجمله است حدیث مرفوع که آنرا در جواب منکران خلافت خود
روایت کرده قال عثمان انشدکم بالله والاسلام هل تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی ثبیر مکة ومعه
ابوبکر وعمر وانا فتحرک الجبل حتی تساقطت حجارته بالحضیض قال فرکضه برجله فقال اسکن ثبیر فانما علیک نبی وصدیق
وشهیدان قالوا اللهم نعم قال الله اکبر شهدوا لی ورب الکعبة انی شهید ثلثا واز انجمله است ذکر فضایل خود در بشارات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در حق خود وآن بابی است مبسوط از مآثر ذی النورین حی باید جست واز آن جمله قول
او در مسئله جد چون فاروق بتشریک قایل شد فان نتبع الشیخ فنعم الشیخ کان یعنی ابابکر وقول او در حدیث
استخلاف هذا الامر صدیق را کنت احق بهذا وقول او در جواب تعریضات عبد الرحمن بن عوف بطعن او وقوله انی
لم اترک سنة عمر فانی لا اطیقها ولا سوا اخرج احمد وعبد الله بن عدی بن خیار روایت کرده است قال عثمان اما بعد
فان الله بعث محمدا صلی الله علیه وسلم بالحق فکنت ممن استجاب لله ولرسوله وآمنت بما بعث به وهاجرت الهجرتین
کما قلت وصحبت رسول الله صلی الله علیه وسلم وبایعته فوالله ما عصیته ولا غششته حتی توفاه الله عز وجل ثم
ابوبکر مثله ثم عمر مثله ثم استخلفت افلیس لی من الحق مثل الذی لهم قلت بلی قال فما هذه الاحادیث التی
تبلغنی عنکم الحدیث اما اقوال علی مرتضی رضی الله عنه پس باید دانست که هر چند فضیلت شیخین مذهب جمیع اهل
حق است اما هیچ کس آنرا مصرح تر ومحکم تر چون علی مرتضی بیان نموده است مرفوعا وموقوفا وهر صحابی بتصریح
وتلویح مسلم داشته است بافضلیت شیخین یکی از خصال اربع که سابقا تقریر کردیم وعلی مرتضی به چهار تصریح نموده
واز دیگران یا مستفیض است یا خبر واحد واز وی رضی الله عنه واز فاروق اعظم متواتر است اما مرفوعه فحدیث ابوبکر
وعمر سیدا کهول اهل الجنة من الاولین والآخرین ما خلا النبیین والمرسلین لا تخبرهما یا علی اخرجه الترمذی وابن ماجة
واین حدیث مصرح است بافضلیت ایشان بر جمیع صحابه ومستفیض است از مرتضی بروایت شعبی عن الحارث
عن علی عند الترمذی وابن ماجة وبروایة الحسن بن زید بن الحسن عن ابیه عن جده عن علی عند عبد الله بن احمد فی
زواید المسند وبروایة الزهری عن علی بن الحسین عن علی بن ابی طالب عند الترمذی وقد وافق علیا علی هذا الحدیث
غیره فقد روی انس مثله وحدیثه عند الترمذی وابو جحیفة مثله وحدیثه عند ابن ماجة وحدیث النجباء الرقباء اخرج الترمذی
عن علی وحدیث ان تومروا ابابکر تجدوه امینا اخرجه الترمذی وحدیث رحم الله ابابکر اخرج الترمذی من حدیث
ابی حیان التیمی عن ابیه عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رحم الله ابابکر زوجنی ابنته واما موقوفه
فمنه خیر هذه الامة ابوبکر ثم عمر متواتر رواه ثمانون نفسا عن علی منهم ابنه محمد بن الحنفیة عند البخاری ومنهم عبد الله
بن سلمة وعلقمة بن قیس وعبد خیر صاحب لواء علی روی ذالک عن ابی الخیر بطرق کثیرة ومنهم ابو جحیفة روی عنه

جماعات منہم عاصم عن زر عن ابی جحیفہ و الشعبی عن ابی جحیفہ و ابو اسحٰق عن ابی جحیفہ و عون بن ابی جحیفہ عن ابیہ و منہم نزال بن
سبرہ عن علیؓ و من موقوفہ سبق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و صلّی ابو بکر و ثلّث عمر و رُوی عن ابی جحیفہ رجال نحوہ و من موقوفہ حکمہ بالتعزیر
علی من فضّل علیاً علی الشیخین اخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن الحکم بن حجل قال قال علیؓ لا یفضّلنی احد علی ابی بکر و عمر الا جلدتہ
حدّ المفتری و اخرج ابو القاسم الطلحی فی کتاب السنۃ لہ من طریق سعید بن ابی عروبۃ عن منصور عن ابراہیم عن علقمۃ قال بلغ علیاً انّ
اقواماً یفضّلونہ علی ابی بکر و عمر فصعد المنبر فحمد اللہ و اثنی علیہ ثم قال ایّہا النّاس انہ بلغنی انّ قوماً یفضّلونی علی ابی بکر و عمر و لو کنت
تقدّمت فیہ لعاقبت فیہ فمن سمعتہ بعد ہذا الیوم یقول ہذا فہو مفتری علیہ حدّ المفتری ثم قال انّ خیر ہذہ الامۃ بعد نبیّہا ابو بکر
ای علمت من قبل ۱۲
ثم عمر ثم اللہ اعلم بالخیر بعد قال و فی المجلس الحسن بن علی فقال واللہ لو سمّی الثالث لسمّی عثمان و اخرج ابو القاسم الطلحی عن
عبد خیر صاحب لواء علیؓ ان علیاً قال الا اخبرکم باوّل من یدخل الجنۃ من ہذہ الامۃ بعد نبیّہا فقیل لہ بلی یا امیر المؤمنین قال ابو بکر
ثم عمر قیل فیدخلانہا قبلک یا امیر المؤمنین فقال علیؓ ای والذی فلق الحبّۃ و برأ النسمۃ لیدخلانہا و انّی لمع معاویۃ موقوف فی الحساب

اما اقوال سادات اہل بیت در فضیلت شیخین پس بسیار است بر نمونہ چند اکتفا کنیم اما عباس بن عبد المطلب کہ اسنّ اہل بیت و اکبر الشان
بود عن ابن عباس قال لما نزلت اذا جاء نصر اللہ والفتح جاء العباس الی علی رضی اللہ عنہ فقال انطلق بنا الی رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فان کان ہذا الامر لنا من بعدہ لم تشاحنا فیہ قریش و ان کان لغیرنا سالناہ الوصاۃ بنا قال لا قال العباس
الخلافۃ ۱۲ — تشاجرنا ۱۲ — الوصیۃ ۱۲
فجئت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرّاً فذکرت ذلک لہ فقال ان جعل ابو بکر خلیفتی علی دین اللہ و وحیہ و ہو مستوصی فاسمعوا
لہ و اطیعوا تہتدوا و تفلحوا و اقتدوا بہ ترشدوا قال ابن عباس فما وافق ابا بکر علی رأیہ و لا وازرہ علی امرہ و لا اعانہ علی شأنہ
اذ خالفہ صحابتہ فی ارتداد العرب الا العباس قال فواللہ ما عدل رأیہما و حزمہما رأی اہل الارض اجمعین و اما علی بن
ابی طالب پس اقوال و آثار او ذکر کردیم و اما عبد اللہ بن عباس پس اقوال او ذکر خواہیم کرد و اما عبد اللہ بن جعفر فقد اخرج
الحاکم عن جعفر بن محمد عن ابیہ عن عبد اللہ بن جعفر قال ولینا ابو بکر فکان خیر خلیفۃ اللہ و ارحمہ بنا و احناہ علینا و اما حسن مجتبیٰ
اخرج ابو یعلی من طریق ابی مریم رضیع الجارود قال کنت بالکوفۃ فقام الحسن بن علی خطیباً فقال ایہا الناس رأیت البارحۃ
فی منامی عجباً رأیت الرب تعالی فوق عرشہ فجاء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی قام عند قائمۃ من قوائم العرش فجاء ابو بکر
فوضع یدہ علی منکب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم جاء عمر فوضع یدہ علی منکب ابی بکر ثم جاء عثمان فکان بیدہ رأسہ فقال ربّ
سل عبادک فیم قتلونی قال فانبعث من السماء میزابان من دم فی الارض قال فقیل لعلیؓ الا تری ما یحدّث بہ الحسن قال یحدّث
بما رأی و ذکر المحب الطبری عن ابن السمان انہ اخرج فی کتابہ عن الحسن بن علیؓ قال لا اعلم علیاً خالف عمر و لا غیّر شیئاً مما
صنع حین قدم الکوفۃ و ذکر الصواعق فی کتاب الموافقۃ عن ابی جعفر قال بینا عمر یمشی فی طریق من طرق المدینۃ اذ لقیہ علیؓ و معہ الحسن
و الحسین رضی اللہ عنہم و اخذ بیدہ فاکتنفاہ الحسن و الحسین عن یمینہ و شمالہ قال فعرض لہ من البکاء ما کان یعرض لہ فقال لہ
احاطاہ ۱۲
علیؓ ما یبکیک یا امیر المؤمنین قال عمر و من احق منی بالبکاء یا علی و قد ولیت امر ہذہ الامۃ احکم فیہا و لا ادری امسیء انا ام
محسن فقال لہ علیؓ واللہ انک لتعدل فی کذا و تعدل فی کذا قال فما منعہ ذلک من البکاء ثم تکلم الحسن بما شاء اللہ ان یتکلم من
ولایتہ و عدلہ فلم یمنعہ ذلک فتکلم الحسین بمثل کلام الحسن فقال [illegible] یا ابنی اخی [illegible] ثم قال [illegible]

أنا تشكلها شهيد أما أولاد حسن مجتبى أخرج عبد الله بن أحمد في زوائد المسند عن الحسن بن زيد بن حسن قال حدثني أبي عن أبيه
عن علي قال كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم فأقبل أبو بكر وعمر فقال يا علي هذان سيدا كهول أهل الجنة وشبابها بعد النبيين
والمرسلين وذكر المحب الطبري عن عبد الله بن الحسن بن الحسن بن علي بن أبي طالب وقد سئل عن أبي بكر وعمر فقال أفضلهما
واستغفر لهما فقيل له لعل هذا تقية وفي نفسك خلافه قال لا نالتني شفاعة محمد صلى الله عليه وسلم إن كنت أقول خلاف
ما في نفسي وعنه وقد سئل عنهما فقال صلى الله عليهما وسلم ولا صلى على من لم يصل عليهما ومن أقوال أولاد الحسين رضي الله عنه
أما مرفوعاً فقد أخرج الترمذي عن الزهري عن علي بن الحسين عن علي بن أبي طالب قال كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
إذ طلع أبو بكر وعمر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذان سيدا كهول أهل الجنة من الأولين والآخرين إلا النبيين والمرسلين
لا تخبرهما وأما موقوفاً فقد أخرج أحمد في مسند ذي اليدين عن أبي حازم قال جاء رجل إلى علي بن الحسين فقال ما كان
منزلة أبي بكر وعمر من النبي صلى الله عليه وسلم فقال منزلتهما الساعة وأخرج الحاكم من طريق عبد الله بن عمر بن أبان قال
حدثنا سفيان بن عيينة عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر بن عبد الله أن علياً دخل على عمر وهو مسجى فقال صلى الله
عليك ثم قال ما من الناس أحد أحب إلي أن ألقى الله بما في صحيفته من هذا المسجى وأخرج محمد بن الحسن عن أبي حنيفة
قال حدثنا أبو جعفر محمد بن علي قال جاء علي بن أبي طالب إلى عمر بن الخطاب حين طعن فقال رحمك الله فوالله ما في
الأرض أحد كنت ألقى الله بصحيفته أحب إلي منك وروي عن ابن أبي حفصة قال سألت محمد بن علي وجعفر بن محمد عن
أبي بكر وعمر فقالا إماما عدل تولهما وتبرأ من عدوهما ثم التفت إلى جعفر بن محمد فقال يا سالم أيسب الرجل جده أبو بكر الصديق جدي
لا تنالني شفاعة جدي محمد صلى الله عليه وسلم إن لم أكن أتولاهما وأتبرأ من عدوهما وعن أبي جعفر أنه قال من جهل فضل
أبي بكر وعمر جهل السنة وقيل له ما ترى في أبي بكر وعمر فقال إني أتولاهما وأستغفر لهما فما رأيت أحداً من أهل بيتي إلا وهو يتولاهما
وعنه قال من شك فيهما كمن شك في السنة وبغض أبي بكر وعمر نفاق وبغض الأنصار نفاق إنه كان بين بني هاشم وبين بني
عدي وبني تيم شحناء في الجاهلية فلما أسلموا نزع الله ذلك من قلوبهم حتى أن أبا بكر اشتكى خاصرته فكان علي يسخن يده
بالنار ويكمد بها خاصرة أبي بكر ونزلت فيهم هذه الآية ونزعنا ما في صدورهم من غل إخواناً على سرر متقابلين وأما أقوال
المهاجرين الأولين فمنهم الزبير بن العوام أخرج الحاكم من حديث إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف في حديث طويل فيه
خطبة أبي بكر وفي آخر الحديث قال علي رضي الله عنه والزبير ما غضبنا إلا أنا قد أخرنا عن المشاورة وإنا نرى أبا بكر أحق
الناس بها بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه لصاحب الغار وثاني اثنين وإنا لنعلم بشرفه وكبره ولقد أمره رسول الله صلى الله
عليه وسلم بالصلاة بالناس وهو حي ومنهم طلحة بن عبيد الله ذكر المحب الطبري عن ابن مسعود رضي الله عنه أن عمر شاور الناس في الخروج
إلى قتال ملوك فارس التي اجتمعت بنهاوند فقام طلحة بن عبيد الله وكان من خطباء الصحابة فتشهد ثم قال أما بعد يا أمير المؤمنين
فقد أحكمتك الأمور وجرستك البلايا واحتنكتك التجارب فأنت وشأنك وأنت ورأيك إليك هذا الأمر فمرنا نطع وادعنا
نجب واحملنا نركب وقدنا ننقد فإنك ولي هذه الأمور وقد بلوت واختبرت وجربت فلم ينكشف لك عن شيء من عواقب قضاء الله
عز وجل إلا عن خيار ثم جلس ومنهم عبد الرحمن بن عوف روى حديث بشارة العشرة بالجنة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

عشرة فی الجنة ابوبکر فی الجنة وعمر فی الجنة الحدیث واخرج الحاکم عن ابراہیم بن عبد الرحمن ان عبد الرحمن کان مع عمر بن
الخطاب رضی اللہ عنہ یعنی فی تفضیل ابی بکر والسعی فی اقامة خلافته والیه رجع امر الشوری قال أفتجعلونه الیّ واللہ علیّ ان لا آلو
عن افضلکم قالا نعم فبایع عثمان ومنهم سعد بن ابی وقاص روی حدیث والذی نفسی بیده ما لقیک الشیطان قط سالکا فجا
الا سلک فجا غیر فجک یعنی لعمر واخرج ابوبکر بن ابی شیبة من حدیث ابی سلمة قال سعد اما واللہ ما کان باقدمنا اسلاما
ولا اقدمنا هجرة ولکن قد عرفنا بای شیء فضلنا کان ازهدنا فی الدنیا یعنی عمر بن الخطاب قال عند فتنة عثمان اشهد لسمعت
رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال انها ستکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم والقائم خیر من الماشی والماشی خیر من الساعی قال
ارأیت ان دخل علیّ بیتی وبسط یده لیقتلنی قال کن کابن آدم ومنهم سعید بن زید روی حدیث بشارة العشرة بالجنة ابوبکر
فی الجنة وعمر فی الجنة وحدیث اثبات الصدیقیة والشهیدیة اختبأنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فوق الحراء فلما استوینا
رجف بنا فضربه رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم بکفه ثم قال اسکن حراء فانه لیس علیک الا نبی او صدیق او شهید وعلیه رسول اللہ صلی
اللہ علیه وسلم وابوبکر وعمر وعثمان وعلی وطلحة والزبیر وسعد وعبد الرحمن وسعید بن زید الذی حدث الحدیث وهو القائل لو ان احدا
ارفض للذی صنعتم بعثمان لکان ومنهم ابو عبیدة بن الجراح وکونه مع عمر فی استخلاف ابی بکر مشهور وهو القائل ان توفی فیکم
ثالث ثلثه یعنی ابابکر وروی عن النبی صلی اللہ علیه وسلم انه بدأ هذا الامر نبوة ورحمة ثم کائن خلافة ورحمة ثم کائن ملکا عضوضا
الحدیث وحمل قوله خلافة ورحمة علی خلافة الشیخین ومنهم عبد اللہ بن مسعود روی حدیث بشارة الشیخین بالجنة وحدیث
اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر وعمر واخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن ابن مسعود اجعلوا امامکم افضلکم فان رسول اللہ صلی اللہ
علیه وسلم جعل ابابکر امامهم واخرج ابو عمر عنه انه قال لان اجلس مع عمر ساعة خیر عندی من عبادة سنة واخرج الحاکم عن
ابن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب او بابی جهل بن هشام فجعل اللہ دعوة
رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لعمر فبنی علیه ملک الاسلام وهدم به الاوثان واخرج الدارمی عن ابراهیم قال عبد اللہ کان عمر
اذا سلک بنا طریقا وجدناه سهلا ولما بلغه انهم استخلفوا عثمان قال ما الونا عن اعلانا ذا فوق اخرجه ابن ابی شیبة وقال
واللہ لو قتلوا عثمان لا یصیبوا منه خلفا ومنهم عمار بن یاسر روی حدیث اتانی جبرئیل آنفا فقلت یا جبرئیل حدثنی بفضائل
عمر بن الخطاب فی السماء فقال یا محمد لو حدثتک بفضائل عمر مثل ما لبث نوح فی قومه الف سنة الا خمسین عاما ما نفدت
فضائل عمر وان عمر لحسنة من حسنات ابی بکر وله شعر فی سوابق ابی بکر

جزی اللہ خیرا عن بلال وصحبه ✤ عتیقا واخزی فاکها وابا جهل ✤ عشیة هما فی بلال بسوءة ✤ ولم یحذرا ما یحذر المرء ذو العقل ✤ بتوحیده رب الانام
وقوله ✤ شهدت بان اللہ ربی علی مهل ✤ فان تقتلونی تقتلونی ولم اکن ✤ لاشرک بالرحمن من خیفة القتل ✤ فیا رب
ابراهیم والعبد یونس ✤ وموسی وعیسی نجنی ثم لا تملی ✤ لمن ظل یهوی الغی من آل غالب ✤ علی غیر بر کان منه ولا عدل ✤ ومنهم

حذیفة بن الیمان روی حدیث انهما من الدین کالسمع والبصر وحدیث اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر وعمر وهو القائل کان
الاسلام فی زمان عمر کالرجل المقبل لا یزداد الا قربا فلما قتل عمر کان کالرجل المدبر لا یزداد الا بعدا ومنهم ابو ذر روی حدیث
الحصیات السبع واخرج الحاکم عن ابی ذر قال مر فتی علی عمر فقال عمر نعم الفتی قال فتبعه ابو ذر فقال یا فتی استغفر لی فقال

يا باذر استغفر لي انت صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال استغفر لي قال لا او تخبرني فقال انك مررت على عمر فقال نعم
الفتى واني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان الله جعل الحق على لسان عمر وقلبه ومنهم بريدة الاسلمي روى حديث
اثبت حراء فانما عليك نبي او صديق او شهيدان وحديث رؤيا قصر في الجنة لعمر وحديث ان الشيطان ليفرق منك يا عمر ومنهم
سفينة روى رؤيا الميزان وقول النبي صلى الله عليه وسلم خلافة النبوة ثلثون عاما ومنهم عبد الرحمن بن غنم الاشعري روى حديث
قال النبي صلى الله عليه وسلم لابي بكر وعمر لو اجتمعتما في مشورة ما خالفتكما ومنهم ابو موسى الاشعري روى حديث بشارة الثلثة
بالجنة ومنهم ابو امامة الباهلي فسر قوله تعالى وصالح المؤمنين ابو بكر وعمر ومنهم ابو اروى الدوسي روى حديث الحمد لله الذي
ايدني بهما ومنهم عرفجة الاشجعي روى حديث الوزن واما الانصار فمنهم معاذ بن جبل روى حديث ان هذا الامر بدأ نبوة ورحمة
ثم تكون خلافة ورحمة ثم تكون ملكا عضوضا ومنهم ابي بن كعب روى حديث اول من يعانقه الحق يوم القيمة عمر ومنهم ابو ايوب
روى حديث رؤيا النبي صلى الله عليه وسلم ربه وتعبير ابي بكر وقول النبي صلى الله عليه وسلم كذا عبرها الملك سحرا ومنهم ابو الدرداء
روى حديث هل انتم تاركون لي صاحبي ومنهم زيد بن ثابت وهو ممن حمل الانصار على بيعة ابي بكر ومنهم اسيد بن حضير وهو ايضا
ممن حمل الانصار على بيعة ابي بكر ومنهم رفاعة بن رافع ورافع بن خديج رويا حديث فضل اهل بدر ومنهم زيد بن خارجة تكلم
بفضائل الثلثة بعد موته ومنهم ابو سعيد بن المعلى روى خطبة النبي صلى الله عليه وسلم قريبا من وفاته في فضائل ابي بكر وعمر ومنهم سهل
بن سعد روى ان احدا ارتج وعليه رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر وعثمان فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اثبت احد
فما عليك الا نبي او صديق او شهيدان ومنهم عويم بن ساعدة اخرج الحاكم من حديث عبد الرحمن بن سالم بن عبد الرحمن
بن عويم بن ساعدة عن ابيه عن جده عن عويم بن ساعدة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان الله تبارك وتعالى اختارني واختار لي
اصحابا فجعل لي منهم وزراء وانصارا واصهارا فمن سبهم فعليه لعنة الله والملئكة والناس اجمعين لا يقبل منه يوم القيمة صرف ولا عدل
ومنهم حسان بن ثابت المنشد بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم شعرا في الثناء على ابي بكر وثاني اثنين في الغار المنيف ومنهم ابو الهيثم
بن التيهان القائل فاني اخو ابن لقوم بامرنا واما المكثرون من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فمنهم عبد الله بن عمر القائل
كنا نخير بين الناس في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم فنخير ابا بكر ثم عمر ثم عثمان وروى حديث رؤيا القليب وحديث ارأف امتي بامتي
ابو بكر واشدهم في الاسلام عمر واصدقهم حياء عثمان الحديث وروى انهما يجيئان مع النبي صلى الله عليه وسلم وروى من مناقب
الشيخين شيئا كثيرا ومنهم عبد الله بن عباس روى حديث لو كنت متخذا خليلا غير ربي لاتخذت ابا بكر خليلا وحديث لما اسلم
عمر نزل جبرئيل فقال يا محمد استبشر اهل السماء باسلام عمر وهو القائل لعمر لما طعن لقد صحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم
فاحسنت صحبته ثم فارقته وهو عنك راض ثم صحبت ابا بكر فاحسنت صحبته الحديث وهو القائل في حديث النهي عن الركعتين
بعد العصر اخبرني رجال مرضيون وارضاهم عندي عمر ومنهم عبد الله بن عمرو بن العاص روى حديث دفع الكفار عنه صلى الله
عليه وسلم ومنهم ابو هريرة روى حديث القليب وحديث ما نفعني مال احد ما نفعني مال ابي بكر وحديث ارجو ان تكون منهم
يعني ممن يدعى من جميع ابواب الجنة وحديث رؤيا قصر في الجنة لعمر وحديث المحدثين وانما عليك نبي او صديق او شهيد
ومنهم ام المؤمنين عائشة رضي الله عنها القائلة لو استخلف مستخلف ابا بكر ثم عمر والقائلة كان ابو بكر احب الناس الى رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم ثم عمر روت حدیث الامامۃ فی مرضہ صلی اللہ علیہ وسلم وحدیث تلقیب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابابکر بالعتیق وحدیث نظر
الی شیاطین الجن والانس قد فروا من عمر وحدیث ہم الخلفاء من بعدی فی قصۃ تاسیس المسجد والقائلۃ کان عمر احوذیا نسیج وحدہ
خلق لاعلاء کلمۃ الاسلام ومنہم انس بن مالک روی حدیث انما علیک نبی وصدیق وشہیدان وحدیث سیدا کہول اہل الجنۃ وحدیث
ارحم امتی بامتی ابوبکر واشدہم فی امر اللہ عمر واصدقہم حیاء عثمان وروی حدیث انت مع من احببت ثم قال انا احب النبی
صلی اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر وارجو ان اکون معہم بحبی ایاہم وان لم اعمل مثل اعمالہم ومنہم ابو سعید الخدری روی حدیث
ان امن الناس علی فی صحبتہ ومالہ ابوبکر لو کنت متخذا خلیلا الحدیث وحدیث رؤیا القمیص لعمر وحدیث ان ابابکر وعمر منہم
وانعما یعنی من اہل الدرجات العلی فی الجنۃ ومنہم جابر بن عبد اللہ روی حدیث یا ابابکر اعطاک اللہ الرضوان الاکبر وحدیث
رؤیا قصر فی الجنۃ لعمر واما سائر اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم معاویۃ بن ابی سفیان القائل علیکم من الاحادیث مما کان
یروی فی زمان عمر فانہ کان یخیف الناس فی اللہ ومنہم عمرو بن العاص القائل واللہ لئن کان ابوبکر وعمر ترکا ہذا المال ولم یحل
لہما شیء لقد غبنا ونقص رأیہما وایم اللہ ما کانا بمغبونین ولا ناقصی الرأی ولئن کانا امرأین یحرم علیہما من ہذا المال الذی
اصبنا بعدہما لقد ہلکنا وایم اللہ ما الوہن الا من قبلنا اخرجہ ابن ابی شیبۃ روی احب الناس الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
عائشۃ ومن الرجال ابوبکر ثم عمر ومنہم عبد الرحمن بن ابی بکر روی حدیث اکتب لکم کتابا لا تضلوا بعدہ ابدا ثم اقبل علینا
فقال یابی اللہ والمؤمنون الا ابابکر ومنہم عمران بن حصین الراوی حدیث خیر القرون قرنی ثم الذین یلونہم ومنہم عبد اللہ
بن ہشام بن زہرۃ الراوی حدیث قال عمر یا رسول اللہ انک احب الی من کل شیء الا نفسی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا والذی
نفسی بیدہ حتی اکون احب الیک من نفسک فقال لہ عمر فانہ الآن واللہ لانت احب الی من نفسی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم
الآن یا عمر اخرجہ البخاری ومنہم عثمان بن ارقم الراوی حدیث اللہم اعز الاسلام باحب الرجلین الیک عمر بن الخطاب او عمرو
ابے تم ایمانک ۱۲
بن ہشام ومنہم الاسود بن سریع الراوی حدیث لیس من الباطل فی شیء قالہ لعمر ومنہم ابو جحیفۃ السوائی الراوی حدیث
سیدا کہول اہل الجنۃ ومنہم ابوبکرۃ الثقفی الراوی رؤیا المیزان ومنہم سمرۃ بن جندب الراوی رؤیا الدلو ومنہم ابو الطفیل
الراوی رؤیا القلیب ومنہم جبیر بن مطعم الراوی حدیث ان لم تجدینی فأتی ابابکر ولہ قصۃ فی ذہابہ الی الشام ورؤیتہ تصاویر
الانبیاء فیہا تصویر النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابوبکر آخذ بعقبہ واخبار اہل الکتاب انہ خلیفۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم من بعدہ
ومنہم عبد اللہ بن الزبیر الراوی حدیث لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابابکر خلیلا والراوی سبب نزول آیۃ لا ترفعوا اصواتکم
ومنہم جندب بن عبد اللہ الراوی حدیث لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت واما علماء التابعین فمنہم سعید بن المسیب قال کان ابوبکر
الصدیق من النبی صلی اللہ علیہ وسلم مکان الوزیر فکان یشاورہ فی جمیع امورہ وکان ثانیہ فی الاسلام وکان ثانیہ فی الغار
وکان ثانیہ فی العریش یوم بدر وکان ثانیہ فی القبر ولم یکن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقدم علیہ احدا اخرجہ الحاکم ومنہم قاسم
بن محمد روی ان رجلا من ابناء اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فی مجلس فیہ القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق واللہ
ما کان لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من موطن الا وعلی معہ فیہ فقال القاسم یا اخی لا تحلف قال ہلم قال بلی ما لا ترده قال اللہ
عز وجل ثانی اثنین اذ ہما فی الغار اخرجہ ابو عمر فی الاستیعاب ومنہم مسروق قال حب ابی بکر وعمر ومعرفۃ فضلہما من السنۃ

اخرجه ابو عمر ومنهم الحسن البصری روی عن یونس قال کان الحسن ربما ذکر عمر فیقول واللہ ما کان باولہم اسلاماً ولا
بافضلہم نفقۃ فی سبیل اللہ ولکن غلب الناس بالزہد فی الدنیا والصرامۃ فی امر اللہ ولا یخاف لومۃ لائم اخرجہ ابن ابی شیبۃ
ومنہم محمد بن سیرین قال ما اظن رجلاً ینتقص ابابکر وعمر یحب النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ الترمذی ومنہم عمرو بن میمون وابراہیم
النخعی روی عن عمرو بن میمون انہ قال ذہب عمر بثلثی العلم فذکر لابراہیم فقال ذہب عمر بتسعۃ اعشار العلم اخرجہ الدارمی
ومنہم ابو العالیۃ فسر الصراط المستقیم بابی بکر وعمر فصدقہ الحسن البصری ومنہم عکرمۃ والکلبی فسرا اولی الامر منکم بابی بکر
وعمر ومنہم قتادۃ قال کنا نتحدث ان ہذہ الآیۃ فی ابی بکر واصحابہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم ویحبونہ ومنہم الضحاک قال
فی ہذہ الآیۃ ابو بکر واصحابہ ومنہم الحسن قال فی ہذہ الآیۃ ابو بکر واصحابہ ومنہم زید بن اسلم قال فی آیۃ اومن کان
میتاً فاحییناہ نزلت فی عمر بن الخطاب وابی جہل ومثلہ عن الحسن والضحاک وابی سنان ومنہم کعب الاحبار عن ابن
ابی ملیکۃ قال لما طعن عمر جاء کعب فجعل یبکی بالباب ویقول واللہ لو ان امیر المؤمنین یقسم علی اللہ ان یؤخرہ لاخرہ
فدخل ابن عباس فقال یا امیر المؤمنین ہذا کعب یقول کذا وکذا قال اذاً واللہ لا اسألہ وہو القائل فی کتاب اللہ المنزل
[illegible] عمر وعثمان ومنہم عروۃ بن الزبیر قال بعث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابابکر امیراً علی الناس سنۃ تسع
وکتب سنن الحج وبعث معہ علی بن ابی طالب واصل القصۃ متواتر عن ابن عمر وجابر وانس وابی ہریرۃ وابن عباس
وعن الحسن انہ سئل عن یوم الحج الاکبر فقال ذاک عام حج فیہ ابو بکر استخلفہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فحج بالناس ومن
الذین ذہبوا الی ان خلافۃ ابی بکر وعمر انما کان بنص من النبی صلی اللہ علیہ وسلم علیؓ وابن عباس ومیمون بن مہران
وحبیب بن ابی ثابت والضحاک ومجاہد کلہم قالوا امارۃ ابی بکر وعمر لفی کتاب اللہ اسر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بہا الی
عائشۃ ومن الذین ذہبوا الی ان ابابکر وعمر مراد ان من قولہ تعالی وصالح المؤمنین ابیؓ وابن عمر وابن عباس وابن مسعود
وابو امامۃ وعکرمۃ ومیمون بن مہران وعبد اللہ بن بریدۃ وسعید بن جبیر والحسن ومقاتل بن سلیمان ومن الذین ذہبوا
الی ان آیۃ وسیجنبہا الاتقی نزلت فی ابی بکر الصدیق ابن مسعود وابن عباس وعبد اللہ وعروۃ ابنا الزبیر وسعید بن المسیب
ومن علماء تبع التابعین سفیان الثوری اخرج ابو داؤد عن محمد الفریابی قال سمعت سفیان یقول من زعم ان علیاً کان احق
بالولایۃ منہما فقد خطأ ابابکر وعمر والمہاجرین والانصار رضی اللہ عن جمیعہم وما اراہ یرتفع مع ہذا لہ عمل الی السماء ومنہم
مالک بن انس اشتہر عنہ انہ قائل بتفضیل الشیخین وحب الختنین وقد صنف الطحاوی کتاباً فی عقائد ابی حنیفۃ
وصاحبیہ والبیہقی کتاباً فی عقیدۃ الشافعی فافصحا ان مذہبہم تفضیل الشیخین بعد ازان مذاہب جماہیر مسلمین مانند اشاعرہ
وماتریدیہ چنانکہ معلوم ہست کہ بتفضیل شیخین قائل شدہ اند بلکہ اوائل معتزلہ ہم بآن قائل بودند بعد ازان فقہا از ہر
طبقہ ومتصوفین از ہر طریقہ بآن قائل اند این ہست آنچہ درین مسلک میسر شد وشاید آنچہ ترک کردیم درین باب اکثر ہست از آنچہ ذکر کردہ ایم
واللہ اعلم بالحال می باید دانست کہ این مسلک را بر دو نکتہ ختم نمائیم نکتۂ اولیٰ حفظ متفطن لسبب آن ہست کہ در اقاویل
صحابہ وتابعین تامل کند کہ کدام خصلت را وجہ فضیلت نہادہ اند درین مسئلہ اگر فکر صائب را کار فرما شویم بدانیم کہ اکثر صحابہ
وتابعین فضیلت شیخین را مبہم بیان کردہ اند وبخصلتی از خصال محمودہ نام آنرا بند نساختہ اند بر وفق آنچہ ذکر کردیم از وجہ

خامس در مسلک سنت سنیه و فقهای ایشان که بمزید تفطن مخصوص اند بوجه فضیلت در سوق کلام خود اشاره نموده اند
یکی از وجوه چهارگانه چنانکه علی مرتضی باحکام خلافت و ترویج دین اشاره کرده است جائیکه گفته استخلف ابوبکر رحمة الله
علی ابی بکر فاقام و استقام ثم استخلف عمر رحمة الله علی عمر فاقام و استقام حتی ضرب الدین بجرانه و بارتفاع مکانت در آخرت
اشاره کرده است جائی که گفته در ثنای فاروق ما من الناس احد احب الی ان القی الله بما فی صحیفته من هذا المسجّی و سوابق
اسلامیه صدیق رو زور سوت و افصح ترین عبارتی بیان کرده است و عائشه صدیقه صدیق و فاروق را بترویج اسلام صفت
کرده جائی که گفته ما رأی نقطة الا طارا بحظها و غنائها فی الاسلام و ابن مسعود سوابق اسلامیه فاروق تقریر کرده است
جائی که گفته ما زلنا اعزة منذ اسلم عمر و حذیفه بن الیمان حسن قیام بحقوق خلافت بیان کرده است جائی که گفته کان الاسلام
فی زمان عمر کالرجل المقبل لا یزداد الا قربا فلما قتل عمر کان کالرجل المدبر لا یزداد الا بعدا و عبدالله بن عمر جد در عبادت
و زهد بیان نموده جائی که گفته ما رأیت احدا بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم من حین قبض اجد و اجود من عمر حتی انتهی و علی هذا القیاس
اکثر فقهای صحابه اشاره بیکی ازان خصال اربع یا دو یا سه ازان کرده است و این معنی بادنی تامل از مقالات ایشان فهمیده
می شود باقی ماند آنکه فقهای صحابه باوصاف دیگر نیز بیان فضیلت کرده اند ازانجمله علم است اخرج الدارمی عن ابن مسعود
ما سلک عمر طریقا الا وجدناه سهلا و اخرج الدارمی عن حذیفة قال انما یفتی الناس ثلثة رجل امام و رجل یعلم ناسخ
القرآن من المنسوخ قالوا یا حذیفة و من ذلک قال عمر بن الخطاب او احمق متکلف و اخرج الدارمی عن عمرو بن
میمون انه قال ذهب عمر بثلثی العلم فذکر لابراهیم فقال ذهب عمر بتسعة اعشار العلم و باین خصلت در حدیث نیز اشاره
واقع شده است قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله جعل الحق علی لسان عمر و قال لقد کان فیما کان قبلکم من الامم
ناس محدثون من غیر ان یکونوا انبیاء فان یکن فی امتی احد فانه عمر و قال بینا انا نائم اتیت بقدح من لبن فشربت منه حتی
انی لاری الری یخرج من اظفاری ثم اعطیت فضلی عمر بن الخطاب قالوا فما اولته قال العلم لیکن در حدیث شریف این خصلت را
در تحقیق و تاکید بمعنی قرب باطن و محدثیت سر داده اند و مراد ازان علم وهبی است که بفیضان حاصل شود و مراد قوم علم کتاب و
سنت است و اهتدا بطرق استنباط ازان و ازانجمله اخلاق ... که در جبلت ایشان نهاده شده و حقیقت کافر و مسلم متقی و فاسق
همه بآن اخلاق فائز میشوند لیکن در سابقین مقربین مع کمالات مکتسبه ایشان میگردد و معین اتمام حقوق خلافت میشود و درین هنگام نیز یکی
از کمالات معدود میشوند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لما سئل عن الاکرم عن معادن العرب تسئلونی خیارهم فی
الجاهلیة خیارهم فی الاسلام اذا فقهوا و عقل در می یابد که صدور افعال از منبع اخلاق است هرگاه خلق قوی فعال او محکم
و متین ظاهر خواهند شد و تحقیق درین باب آنست که در خلافت خاصه اوصاف چندست از کمالات کسبیه که در شریعت مدار فضائل آنرا
نهاده اند و آن اوصاف هفتگانه است که از لوازم خلافت خاصه شمردیم و اوصاف چندست از کمالات جبلیه که مدار خلافت راشده آنرا دانسته اند مانند
قرشیت و سمع و بصر و شجاعت و کفایت و اوصاف چندست از کمالات جبلیه که حسن سیاست قوم موقوف است بران صحابه و تابعین در تفضیل شیخین
خلافت و قت تنامی خلفا ذکر آن اوصاف کرده اند صدیق اکبر فاروق اعظم را اقوی گفته و فاروق اعظم حضرت صدیق را افضل گفته
پس افضل عبارت است از زیادت فضائل شرعیه که صدیقیت و شهیدیت ازان قبیل است و سوابق اسلامیه نیز ازانجمله و اقوی عبارت است

از زیادت خلافت جبلیه که بعین احکام خلافت و مقدمہ حسن سیاست ہست تواند بود روایتی چند ازین باب بنویسیم اخرج ابو عمر فی الاستیعاب
عن ابن عباس قال بینا انا امشی مع عمر یوماً اذ تنفس نفساً ظننت انه قد قضبت اضلاعه فقلت سبحان الله والله ما اخرج هذا
منک یا امیر المؤمنین الا امر عظیم قال ویحک یا ابن عباس ما ادری ما اصنع بامة محمد صلی الله علیه وسلم قلت ولم وانت بحمد الله
قادر ان تضع ذلک مکان الثقة قال انی اراک تقول ان صاحبک اولی الناس بها یعنی علیاً قلت اجل والله انی لاقول ذلک
فی سابقته وعلمه وقرابته وصهره قال انه کما ذکرت ولکنه کثیر الدعابة قلت فعثمان قال والله لو فعلت لجعل بنی ابی معیط علی رقاب
الناس یعملون فیهم بمعصیة الله والله لو فعلت لفعل ولو فعل لفعلوا فوثب الناس الیه فقتلوه قلت طلحة بن عبید الله قال الاکیسع
هو ازهی من ذلک ما کان الله لیرینی اولیه امر امة محمد صلی الله علیه وسلم وهو علی ما فیه من الزهو قلت الزبیر بن العوام قال اذا کان
یظل یلاطم الناس فی الصاع والمد قلت سعد بن ابی وقاص قال لیس بصاحب ذلک ذاک صاحب مقنب یقاتل فیه قلت عبد الرحمن
بن عوف قال نعم الرجل ذکرت ولکنه ضعیف عن ذلک والله یا ابن عباس ما یصلح لهذا الامر الا القوی فی غیر عنف اللین فی
غیر ضعف الجواد فی غیر سرف الممسک فی غیر بخل قال ابن عباس کان والله عمر کذالک اخرج ابو عمر فی الاستیعاب قیل لابن
عباس اخبرنا عن اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم اخبرنا عن ابی بکر قال کان والله خیراً کله مع حدة کانت فیه قلنا
نعم قال والله کان کیساً حذراً کالطیر الذی قد نصب له فهو یراه ویخشی ان یقع فیه مع العنف وشدة السیاق قلنا فعثمان
قال والله کان صواماً قواماً من رجل غلبته رقدته قلنا فعلی قال کان والله قد ملئ علماً وحلماً من رجل غرته سابقته وقرابته
فقلما اشرف علی شیء من الدنیا الا فاته واخرج ابو عمر فی الاستیعاب قول عثمان هل استطیع ان اکون مثل لقمان الحکیم واخرج
ابو یوسف عن ابی الملیح بن اسامة الهذلی قال خطب عمر بن الخطاب فقال ایها الرعاء ان لنا علیکم حق النصیحة بالغیب
والمعونة علی الخیر ایها الرعاء انه لیس من حلم احب الی الله ولا اعم نفعاً من حلم امام ورفقه ولیس من جهل ابغض الی الله
ولا اعم ضرراً من جهل امام وخرقه وانه من یاخذ بالعافیة فیما بین ظهرانیه یعطی العافیة من فوقه واخرج ابو یوسف عن مسعر
عن رجل عن عمر قال لا یقیم امر الله الا رجل لا یضارع ولا یصانع ولا یتبع المطامع ولا یقیم امر الله الا رجل لا ینتقص
غربه ولا یکظم فی الحق علی حزبه وذکر المحب الطبری عن ابی بکر العبسی قال دخلت مع عمر وعثمان وعلی مکان الصدقة
فجلس عثمان فی الظل یکتب وقام علی علی راسه یملی علیه ما یقول عمر وعمر قائم فی الشمس فی یوم شدید الحر علیه بردتان
سوداوان متزر بواحدة وقد وضع الاخری علی راسه وهو یتفقد ابل الصدقة یکتب الوانها واسنانها فقال علی لعثمن اما
سمعت قول ابنة شعیب فی کتاب الله عز وجل یا ابت استاجره ان خیر من استاجرت القوی الامین واشار الی عمر
وقال هذا القوی الامین وعن عروة بن رویم اللخمی قال کتب ابن الخطاب الی ابی عبیدة بن الجراح کتاباً یقراه علی الناس بالجابیة
اما بعد فانه لا یقیم امر الله فی الناس الا حصیف العقدة بعید الغرة ولا یطلع الناس منه علی عورة ولا یحنق فی الحق علی جرة
ولا یخاف فی الله لومة لائم والسلام وفی روایة ولا یحابی فی الحق علی قرابة مکان ولا یحنق فی الحق علی جرة قلت والجرة ما یحاط
علیه الاحرار من الحمایة لقرابتهم والانفة عن ما یخل فی قدرهم وعن محمد بن علی بن الحسین عن مولی لعثمان بن عفان قال بینا
انا مع عثمان فی مال له بالعالیة فی یوم صائف اذ رای رجلاً یسوق بکرین وعلی الارض مثل الفراش من الحر فقال عثمان

ما علی هذا الوادی اقام بالمدینة حتی یبرد ثم یروح ثم دنی الرجل فقال انظر من هذا فنظرت فقلت اری رجلا معتما بردائه یسوق
بکرین ثم دنی الرجل فقال انظر فنظرت فاذا هو عمر بن الخطاب فقلت هذا امیر المؤمنین فقام عثمان فاخرج رأسه من الباب
فاذا لفح السموم فاعاد رأسه حتی اذا حاذاه قال ما اخرجک هذه الساعة فقال بکران من ابل الصدقة تخلفا وقد مضی
بابل الصدقة فاردت ان الحقهما بالحمی وخشیت ان یضیعا فیسألنی الله عنهما فقال عثمان یا امیر المؤمنین هلم الی الماء
والظل ونکفیک قال عد الی ظلک ومضی فقال عثمان من احب ان ینظر الی القوی الامین فلینظر الی هذا اخرجه الشافعی
فی مسنده [ای مستحقة الحافظ ۱۲] و اوصاف چندست از رعایت حقوق عباد و تورع در آن که حضرت مرتضی بآن اوصاف تفضیل داده است
شیخین را بر خود بلکه جمیع فقهاء صحابه و تابعین تفضیل شیخین بآن اوصاف رفته اند قال علی رضی الله عنه سبق رسول الله صلی الله
علیه وسلم وصلی ابوبکر وثلث عمر ثم خبطتنا فتنة وقیل لعلی ایدخلانها قبلک ای یدخل ابوبکر و عمر الجنة قبلک فقال علی ای والذی
فلق الحبة وبرأ النسمة لیدخلانها وانی لمع معاویة موقوف فی الحساب. نکتهٔ ثانیه اگر سوال کنی که در کتاب الله
دو صفت را سبب تفضیل بعض صحابه بر بعض ساخته اند که سوابق اسلامیه باشد و اوصاف قرب معنوی که صدیقیت و
شهیدیت و غیر آنهاست از آن و در سنت سنیه چهار خصلت را سبب تفضیل بعض صحابه بر بعض اختیار کرده اند دو صفت
متقدم و دو دیگر یکی ارتفاع درجات در جنت و تقدم است روز حشر و دیگر قیام بموعود خدای تعالی برای پیغامبر خود صلی الله
علیه وسلم و صحابه اوصاف دیگر بر آن زیاده کرده یکی از آن علم بکتاب و سنت است و دیگر کفایت و حزم و حسن سیاست
و سوم اجتناب از شبهات در قتال مسلمین و در رعایت بیت المال و مانند آن پس تطبیق در میان هر سه چگونه باشد گوئیم تطبیق
در میان این اختلاف موافق تطبیق فقها می باید کرد در اختلاف واقع در مسئلهٔ قتل در قرآن عظیم قسمت ثنائیه فرموده اند که
قتل یا عمد است یا خطا و در سنت سنیه قسمت ثلاثیه تقریر نموده اند که قتل یا عمد است یا خطاء خالص یا خطائی شبه عمد
و فقهای حنفیه بقسمت خماسیه قائل شده اند پس این قسمت ثلاثیه را بقسمت ثنائیه راجع ساخته اند و خماسیه را بثلاثیه
اینجا میگوئیم که دو صفت زائده در سنت راجع است بآن دو صفت مذکوره در کتاب الله و تفصیل اوست و شرح و بیان اوست
زیرا که ارتفاع مکان در جنت بسبب این دو خصلت است یا کمال نفسانی شخص بآن میرساند یا سعی در اعانت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و قیام بموعود خدای تعالی نوعی از سوابق اسلامیه است زیرا که اصل در سوابق اسلامیه اعانت آنحضرت است صلی الله علیه وسلم
در ترویج دین وی صلی الله علیه وسلم و این گاهی در مبدأ اسلام می باشد و گاهی در آخر آن بعد انتقال آنحضرت صلی الله علیه وسلم
برفیق اعلی و سه صفت زائده در اقاویل صحابه راجع است باین خصلت آخره که اتمام موعود آن حضرت است صلی الله علیه وسلم
زیرا که اعانت باعتبار ترویج علم آنحضرت موقوف است بر اتساع علم کتاب و سنت و اجتهادات اجماع است و باعتبار کثرت فتوح
و امن مسلمین از شر کفار موقوف است بر کفایت و حزم و حسن سیاست و باعتبار تعلیم زهد موقوف است بر اجتناب از شبهات
که شان شیخین بود و چون امر مسلمین اهم امور است ترویج در آن بمزید اهتمام مخصوص گشت پس اینهمه شرح و تفصیل سنت سنیه است در
شرح و تفصیل قرآن عظیم **سوال** اگر گوئی که در اقوال صحابه قرب نسب با آنحضرت صلی الله علیه وسلم و وجاهت در میان ناس
مانند آن از فضائل شمرده اند و در قرآن عظیم نفی فضیلت باعتبار نسب و وجاهت بیان کرده شد از فضائل حضرت ذی النورین گرفته اند

که آنحضرت صلی الله علیه وسلم دو جگرپارهٔ خود را یومی تزویج نمود و از فضائل مرتضی ذکر کرده اند که ابن عم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بود
و زوج بتول زهرا رضی الله عنها و همچنین بعض فضائل جبلیه مثل شجاعت و فصاحت در تضاعیف فضائل مرتضی تقریر نموده اند پس
تطبیق درمیان این دو قول مختلف چگونه نمائیم گوئیم فضائل دو قسم است یکی آنکه در حد ذات خود فضیلت آدمی و سعادت اوست
و تشبه باپیغامبر بآن حاصل میشود از جهت پیغامبری و این قسم همان است که سنت سنیه بآن تصریح و تلویح نمود قسم دوم آنکه در حد
ذات خود فضیلت معتبره در شرع نیست مثل نسب و مصاهرة و قوة بدن و شجاعت دل و فصاحت لسان و وجاهت درمیان مردمان
لهذا کافر و مسلمان را آن فضائل حاصل میشود و متقی و فاسق هر دو بآن متصف می توانند شد لیکن گاهی وسیله فضیلتی از فضائل معتبره
در شرع میگردد و باین اعتبار می توان از فضائل مذکور ساخت مثلاً تزویج آنحضرت صلی الله علیه وسلم جگرپارهٔ خود را متضمن عنایت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بشان اوست و سنة الله چنین جاری شده که صهر بهترین انبیا علیه الصلوة والسلام نگردانند مگر شخصی را که حال
او در شرع محمود باشد الطیبات للطیبین والطیبون للطیبات پس باین اعتبار بر بعض فضائل نفسانیه دلالت میکند و همچنین ابن عم بودن
سبب عنایت آنحضرت است صلی الله علیه وسلم بنسبت او و اعتنا بتعلیم و تثقیف او و همچنین شجاعت و فصاحت گاهی صرف کرده میشود در نصرت
اسلام و اعلاء کلمة الله پس باین اعتبار با فضائل معتبره نسبتی پیدا میکند و چه ماناست باین مبحث بیت مولانا جلال الدین رومی
قدس سره ؎ علم را بر تن زنی ماری بود + علم گر بر دل زنی یاری بود + پس اسقاط این صفات از درجه اعتبار بهمین معنی است
که در حد ذات خود فضیلت معتبره نیست و اثبات این معانی در ذیل مناقب بآن معنی است که در مادهٔ خاص وسیله کسب فضائل
معتبره شده پس نام این چیزها میگیرند و مراد همان فضائل معتبره میدارند و کون باین است درمنازل این دو قسم قد جعل
الله لکل شیء قدراً پس اگر ثابت شود وجود فضائل از قسم اول قسم ثانی زیاده رونق او خواهد افزود و گواهی بر تحقق او
خواهد داد و اگر قسم اول ثابت نشود یا دون مرتبه دیگران ثابت شود این فضائل در شریعت مردار بالا نخواهد نشاند **مسلک رابع** در اثبات
فضلیت شیخین از جهت ملازمت خلافت خاصه فضلیت را و این مسلکی است دقیق المأخذ که محققین از صحابه و غیر ایشان آنرا اثبات نموده اند
و باسالیب متعدده بیان آن کرده و اصل درین مسئله آنست که حقیقت خلافت خاصه اراده حق است تبارک و تعالی صلاح عالم را
بوجهی که آن تلو اصلاح عالم است ببعثت انبیا چون عالم مبتلی شود بکفر و فسوق و تظالم مدبر حق جل شانه شخصی را که جوهر نفس او
اشبه باشد بملائکه مقربین برگزینند و از بطنان عرش ارادهٔ تعلیم آن شخص و شیوع علم او درمیان مردم پیدا شود و جبرئیل را ندا کنند
که فلان بنده مراد حق است غلبه او بر عالم و جمع عالم بر انقیاد علم او باز شیوع علم او در آفاق و تهذیب نفوس بنی آدم بآن علم حق
باز در هم شکستن مخالفان او بعد ازآن جبرئیل ندا کند در ملکوت سموات الا ان الله احب فلانا فاحبوه پس همه ملائکه محب
او شوند و لعنت بر مخالفان او نمایند و استغفار و طلب خیر برای تابعان او کنند کما قال الله تعالی الذین یحملون العرش
ومن حوله یسبحون بحمد ربهم ویؤمنون به ویستغفرون للذین آمنوا ربنا وسعت کل شیء رحمة
وعلما فاغفر للذین تابوا واتبعوا سبیلك وقهم عذاب الجحیم بعد ازآن قبول او نازل شود در زمین
و افواج ملائکه سفلیه باشاعت دین او و نصر موافقین او قائم شوند تا آنکه مراد حق بکمال متحقق گردد و این است حقیقت نبوت و چون
نبی در عالم پیدا شود و جماعه را مهذب گرداند و مراد حق از بعثت پیغامبر بکمال ظاهر نا شده و ایام حیات پیغامبر آخر شود کما قال

عزیزین و شمائل فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ تدبیر الٰہی شخصی را بجا آیند او برگمارد
از یاران که صل فطرت جوہر نفس او را نزدیک بجوہر نفس پیغامبر آفریده باشند چنانکه حال مومن آل فرعون مومن انطاکیه دانسته باشی
بعد از آن آن عزیز را اعانت پیغامبر سعی بلیغ بتقدیم رسانیده باشد و در ضمن آن اعانت با رحمت الٰہی بکرّات شامل حال او گشته باشد
و نفس پیغامبر چندین بار نفس او را بقوت قدسیه خود در گرفته باشد و چندین بار آن را زیر و زبر ساخته تا آنکه بواسطه نفس قدسیه پیغامبر
نفس او مستعد الهام الٰہی گردد که محدثیت و صدیقیت شعبه ایست از آن آنگاه تدبیر الٰہی در اتمام موعود برای پیغامبر نفس این شخص را
جارحه خود سازد و فوج فوج عنایت الٰہی در نفس قدسیه او فرو ریزند و مانند چراغ که در وسط خانه نگاه داشته باشند و اجسام صقیله خانه
بواسطه او منور گردند نفوس بنی آدم اثر پذیر آن خلیفه باشند و همه بهمان حرکت که مبدأ آن در غیب است متحرک شوند گاهی داد قتال دهند
و گاهی انتشار علم نمایند و گاهی قولاً و حالاً افاضه برکات بر نفوس طالبان کنند این نفس که در خارج شبیه بچراغ مبدأ این فیض خاص است
خلیفه پیغامبر است مانند دل بنسبت اعضای آدمی و از لوازم خلافت خاصه است نصرت او بر عالم و الا جارحه فیض نشود و آن موعود
بر دست او ظاهر نگردد قال تعالے وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ
جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ و از لوازم خلافت خاص است ظهور مواعید الٰہی بر دست او هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ
وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ و از لوازم خلافت خاص است تالیف مسلمین فیما بینهم و عدم اختلاف است
و رحمت در میان خویش و کبت کافران و روز بروز شکست افتادن بر ایشان تا کلمه أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ متحقق گردد این است
خلافت خاصه پیغامبر که خلافت و رحمت کنایه است از آن جمعی از محققین فضیلت شیخین از اصطفای خدا عزّ و جل ایشان را
برای خلافت پیغامبر خود دانسته اند اخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن عبد الله بن مسعود قال ان الله تعالیٰ نظر فی قلوب العباد
فوجد قلب محمد صلی الله علیه وسلم خیر قلوب العباد فاصطفاه و بعثه برسالته ثم نظر فی قلوب العباد فوجد قلوب اصحابه خیر قلوب
العباد فجعلهم وزراء نبیه یقاتلون عن دینه و جمعی از افاضت خیر که عبارت از ایتلاف مسلمین و بر هم شکستن جموع کفار
دانسته اند اخرج الحاکم عن ابی وائل قال قیل لعلی الا تستخلف علینا قال ما استخلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فاستخلف
ولکن ان یرد الله بالناس خیرا فسیجمعهم بعدی علی خیرهم و اخرج ابو عمر فی الاستیعاب عن علی قال خیر هذه الامة بعد نبیها
ابوبکر و عمر ثم بیّن وجه الخیریة فی حدیث آخر قال استخلف ابوبکر رحمة الله علی ابی بکر فاقام و استقام ثم استخلف عمر رحمة الله
علی عمر فاقام و استقام حتی ضرب الدین بجرانه و بعض محققین فضیلت شیخین از اجماع صحابه مستند بر استخلاف شیخین قال سفیان
الثوری من قال ان علیا افضل من ابی بکر فقد خطّأ المهاجرین والانصار و لا اری ان عمله یقبل چون اصل حقیقت خلافت
خاص معلوم شد ارتباط هر استنباط بمعنی از آن اوصاف که داخل در حقیقت خلافت است یا لازم وست بادنی تامل
می توان شناخت و تقریر این مسلک و قتی تمام شود که بیان سه مقدمه کنیم اوّل ملازمت خلافت خاص و فضلیت بر عشیره
خویش ثانیه ثبوت خلافت خاص این بزرگواران بنص کتاب و سنت و اجماع امت مستقل بوجهی که حقیقت خلافت خاص
مبرهن گردد و چون مقدمه ثانیه سابقاً بطول و عرض مبین شده لاجرم اینجا بنکته های چیده اکتفا کنیم سوم بیان آنکه خلافت
خاص در ایام حضرت مرتضی منتظم نشد هر چند حضرت مرتضی متصف بصفات کمال بود که در خلافت خاص درکار است لیکن باوجود آن

اوصاف در سابقِ ازل نصرتِ او منتظم نگشت و در خارج بر وفق همان مقدّر انتظام نیافت بسبب حکمتِ متوزّع بر زمان
و این مقدمهٔ ثالثه ازین سبب ضرورت شد که از مهاجرین اولین هیچ کس غیر مرتضی بعد مشایخ ثلثه مسمّی بخلیفه نشدند تا بمزید بیان
احتیاج افتد آنچه محتاج بیان میشود عدم انتظام خلافت حضرت مرتضی است مقدمهٔ اولی بیان ملازمت در میان خلافت
خاصه و فضیلتِ شخصی که باین خلافت مکرمش ساخته اند بر اهل زمان او پس این ملازمت گاهی عرفاً تقریر کرده می شود
باعتبار سنة الله در وقتِ اراده رحمت خاص بنسبت امت که در حدیث شریف خلافت و رحمت اشاره بآن است زیرا که حکیم
مطلق در وقت ارادهٔ رحمت خاص تسلیط مفضول نمی فرماید و گاهی عرفاً تقریر کرده می شود باعتبار ظهور داعیه در نفس شخص
که غیر افضل اهل زمان این داعیه را قبول نمی کند الطیّبات للطیّبین و گاهی عرفاً تقریر کرده می شود باعتبار تعیّن آن حضرت
صلی الله علیه وسلم شخصی را برای خلافتِ خاص خود که تعیّنِ شخصی برای این امرِ عظیم از پیغامبری نمی آید مگر افضل است را و گاهی عرفاً
تقریر کرده می شود باعتبار اتفاق صحابه بر شخصی خاص بوجهی که فضیلتِ او را مبنای اتفاقِ خود گردانند زیرا که اجماع
صحابه بلکه مسلمین تماماً طبعتهم نمی باشد الا بر آنچه حق است نزدیک خدای تعالی و این همه وجوه متوافق اند یکی لازم دیگریست
و یکی مبشّر بدیگری ~ عباراتنا شتّی وحسنک واحدٌ + وکلٌّ الی ذاک الجمال یشیرُ + وجه اوّل را از ملازمت حضرت مرتضی
تقریر کرده است ان یرد الله بالناس خیراً فسیجمعهم علی خیرهم و وجه ثانی را عبد الله بن مسعود ذکر نموده ثم ان الله نظر الی قلوب
العباد فوجد قلوب اصحابه خیر قلوب العباد فجعلهم وزراء نبیّه یقاتلون عن دینه و وجه ثالث را ابوبکر صدیق و عبد الله بن عباس
بیان فرموده بحدیث مرفوع و مقتضای نصّ او و وجه رابع را نیز عبد الله بن مسعود تقریر کرده است و سفیان ثوری شرح و بیان
آن نموده ما رآه المسلمون حسناً فهو عند الله حسنٌ وقد رای المسلمون استخلاف ابی بکر ثم قال فی استخلاف عمر افرس الناس
ثلثة الی ان قال وابوبکر حین استخلف عمر و قال سفیان الثوری من فضّل علیاً علی الشیخین فقد اخطأ المهاجرین والانصار و گاهی عرفاً
تقریر کرده می شود بآنکه در کتاب الله امر بمعروف و نهی منکر را تعلیق کرده اند بتمکین فی الارض و مجموع تمکین و این صفات حقیقت
خلافت خاصه است و جای دیگر میفرماید کنتم خیر امّةٍ اخرجت للناس پس خیریت لازم امر بمعروف و نهی از منکر ساخته شد
و امر بمعروف و نهی از منکر داخل خلافت خاصه است پس فضیلت از خواص خلیفه خاص باشد و گاهی عرفاً تقریر کرده می شود
بآنکه تسلیط خلیفه فی حکم الله و شریعت و وجوب انقیاد قوم مر او را در آن امور که منسوب بخلافت اوست نوعی از فضیلت است
و این نوع فضیلت لازم خلافت خاصه است و الیه الاشارة فی قوله تعالی ستدعون الی قومٍ اولی بأسٍ شدیدٍ
و گاهی عرفاً تقریر کرده می شود انّما ولیّکم الله ورسوله والذین آمنوا الآیة که بسباق و سیاق خود اشاره است بآنکه ولایت مسلمین
سزاوار نیست الا قومی را که یحبّهم و یحبّونه الی آخر ما قال صفتِ ایشان باشد چون اصل ملازمت بوجوه شتّی تقریر
کردیم حالا باک نیست که مفصّل تر بنگاریم تقریر وجه اوّل خدای تعالی باستخلاف مشایخ ثلثه اراده کرده است تمکین دین
مرتضی و رحمت بامت آن حضرت صلی الله علیه وسلم و دفع کفار و اقامتِ ارکان اسلام و شیوع امر معروف و نهی
منکر و این معنی مستلزم خلیفه ساختن افضل است است و احقّ ایشان بخلافت و اقوم ایشان بحقوق او زیرا که اگر احق را
خلیفه کنند لابد تمکین دین و رحمت امّت و سائر معانی مذکوره زیاده تر ظاهر گردد و نزدیک ارادهٔ تمکین دین مرتضی که مشعر است

بکمالِ او و شیوعِ او علی الوجه الابلغ استخلافِ غیر احق سفه باشد و خدای تعالی حکیم است و افعالِ او متقن است
غیر متهافت و خدای تعالی اراده کرده است دفعِ دینِ مرتدین بقومی که صفتِ ایشان اینست یحبهم و یحبونه الآیة نه مطلق
دفع و اراده کرده است کمبختِ ملل کفر و استخلاصِ بلادِ شام از دستِ کافران بسعی صالحان نه بسعی غیر ایشان و در حدیث
شریف آمده است استقامتکم ما استقامت ائمتکم چون استقامتِ امت مراد باشد لازم آمد استقامتِ ائمه و آن نمی باشد مگر
بتسلیطِ احق بالخلافة و آنکه گفتیم که نزدیکِ ارادهٔ تمکین و رحمت چنین میباشد از جهت گفتیم که اگر ارادهٔ اضلالِ قوم باشد
استخلافِ جابر و کافر مناسب است چنانکه در زمانِ جاهلیت واقع شد قال الله تعالی وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُّهْلِكَ
قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا ای کثّرناهم وجعلناهم الولاة قاله ابن مسعود و در زمانِ ارادهٔ
هدایت من وجه و اضلال من وجه استخلافِ مفضول جائز است قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم یکون ملکا
عضوضا تقریرِ وجهِ ثانی خدای تعالی میفرماید اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ و عقل مضطر میگرداند بجزم آنکه
الهامِ علومِ حقه و نزولِ دواعی کلیه نمی باشد الا بر نفسِ قدسیه و هر چند نفس پاکتر نزولِ دواعی الهیه بر وی عظیم تر
و اگر نزولِ الهام نباشد و مانندِ سنگ و چوب تحریک کنند از قبیل ان الله لیؤید هذا الدین بالرجل الفاجر خواهد بود
و اینمعنی از خلافتِ خاصه بمراحل بعید است تقریرِ وجهِ ثالث اخرج الحاکم عن عبد الله بن عباس قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم من استعمل رجلا من عصابة وفی تلک العصابة من هو ارضی لله منه فقد خان الله وخان رسوله
وخان المسلمین اینست حکمِ امرای سرایا و بعوث پس حالِ خلیفهٔ مطلق که زمامِ اختیارِ جمهور بدستِ او افتد و در جمیعِ امور
چه دینیه و چه دنیویه تصرفِ او نافذ باشد چه خواهد بود پس چون ثابت شد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم ابو بکر صدیق را
تصریحاً تارةً و تلویحاً اُخری خلیفهٔ خود ساختند لازم شد که وی افضلِ امت باشد و همچنین حضرتِ صدیق فاروقِ اعظم را
خلیفهٔ خود ساخت وی افضلِ امت باشد در آن زمان سوال اگر گوئی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اسامة بن زید را
بر مهاجرین اولین خلیفه ساختند گوئیم وی ثارِ پدرِ خود میخواست در ثارِ پدرِ وی متفرد بود و همچنین هر جا استخلافِ مفضول واقع
شده بنابر وجهی بوده است خاص بآن شخص اما استخلافِ مطلق که بنابر خالص اعلاءِ کلمة الله باشد غیرِ افضل را سزاوار نیست
کیفیت و استقراءِ سیرتِ آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مجاری احوال دلالت میکند بر آنکه تقدیمِ شخصی باستخلاف نباشد الا
از جهتِ رجحانِ او بر سائرِ ناس در دین چنانکه حضرتِ مرتضی فرمود وکان قربهم عنده علی حسب الدین او کما قال اخرجه الترمذی
فی الشمائل و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کبّر کبّر ای قدّم الاکبر و خلافتِ نبوت ریاستِ عامه است در دین و دنیا ظاهراً و
باطناً و لهذا آنحضرت صلی الله علیه وسلم تلویحِ استخلاف فرمود بتقدیم در صلوٰة زیرا که صلوٰة بهترین عبادات است و قد نبّه المرتضی
رضی الله عنه کما مرّ و معنی ریاستِ تبلیغِ مرسلین است بدرجهٔ کمال و تکمیلِ قوم بهتر است از رعیتِ خود که مکملین اند بخلافِ ملکِ عضوض
که ریاست است ظاهراً فقط اگر اینچنین نباشد فرقی پیدا نشود در خلافتِ نبوت و غیر آن و خلافتِ نبوت بسی سال موقوف نباشد
و بخلفای اربعه مخصوص نگردد و حکیمِ مشفقِ ناصح خلیفه نمیگرداند در حلقهٔ خود مگر افضلِ جماعت را و شبه ایشان را بجود
و اگر این چنین نبود آن ناصح نباشد یا حکیم نباشد پس خلیفه گردانیدنِ آنحضرت صلی الله علیه وسلم که ناصح ترینِ خلق و اعلمِ خلق است با شبه

كما قال الله تعالى النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وقال حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ
وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا اعلمكم بالله واخشاكم صديق اكبر را ادل دليلهاست برآنکه جناب افضل مسلمين بود و شبه ايشان
با آنحضرت صلى الله عليه وسلم واگر جهتی در استحقاق خلافت سوی الاقدام بود يأبى الله والمسلمون چه معنی میداشت وابا کردن آنحضرت
صلى الله عليه وسلم از امامت غیر او بتاکید وجه چه می بود و در بعض احادیث [illegible] این ترتیب ظاهر شده و آن نیز باعتبار کثرت
فتوح است زیرا که باعتبار کثرت فتوح در باب ابوبکر صدیق آمده و فی نزعه ضعف پس این ترتیب نباشد الا از جهت افضلیت نزدیک خدای
تعالى تقریر وجه رابع فقهای صحابه مثل عمر فاروق و علی مرتضى و ابن مسعود رضی الله عنهم استنباط کردند از استخلاف افضلیت ایشان را
كما قالوا و احق بها پس ایشان که ائمه امت اند در وجوه استنباط و فهم معانی شرایع استنباط نمیکردند تا آنکه ملازمت قویه متحقق نمی بود
قال عمر ایکم تطیب نفسه ان یتقدم على ابا بكر وقد رويناه من قبل وقال على والزبير ما غضبنا الا انا قد اخرنا عن المشاورة وانا نرى
ابا بكر احق الناس بها [illegible] صلى الله عليه وسلم انه لصاحب الغار وثاني اثنين وانا لنعلم بشرفه وكبره ولقد امره رسول الله صلى الله
عليه وسلم بالصلوة للناس وهو حي رواه [illegible] وقال ابن مسعود اجعلوا امامكم خيركم فان رسول الله صلى الله عليه وسلم [illegible]
خيرنا بعده رواه ابو عمر في الاستيعاب واگر استقرا کرده شود در عین عقد استخلاف ذکر افضلیت بمیان آمده عمر فاروق احق بهذا الامر
گفته و صدیق در استخلاف فاروق گفته است ابالله تخوفني اقول استخلفت عليهم خير خلقك وچون امر شوری بسوی عبدالرحمن
بن عوف راجع شد گفت والله على ان لا آلو عن افضلهم ثم بايع عثمان هیچگاه استخلاف از اعتقاد افضلیت جدا نبوده است تقریر
وجه خامس قال الله تعالى في المهاجرين الاولين الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ
الآية پس ثابت شد که اگر تمکین شخصی از مهاجرین اولین واقع شود لابد حقیقت خلافت عبارت از انضمام تمکین با وصاف اربعه
مذکوره خواهد بود و جای دیگر میفرماید كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ الآية و این آیه را دو دلیل
است یکی آنکه خطاب بفضلای است نه بجمیع امت یعنی فضلای امت شما بهترین امتی هستید که برآورده شد برای امر دعا و این تأویل بسبب
آیت دیگر وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ سوا القرآن نزل متشابها مثاني يشبه بعضه بعضا دوم آنکه مهاجرین اولین اند
یعنی این است که از مهاجرین اولین اند بهترین اند از جمیع امتها که برای ناس برآورده شده اند و چنین مفهوم موافق فهمیده میشود که هرگاه
ازین جماعت بهتر بود امر معروف و نهی منکر و دعا الی الخیر متصف باشد افضل است از ما دون خود بهر تقدیر لازم دعای ناس بخیر و امر معروف
و نهی منکر آمد و این داخل است در حقیقت خلافت خاصه جزو او است پس افضلیت لازم خلافت خاصه آمد تقریر وجه سادس قال الله تعالى
سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ الآية ازینجا معلوم شد که حکم خلیفه خاص نافذ است بر قوم زیرا که وی
نائب پیغامبر است و خلیفه خاص را فی حکم الله والشریعة تسلیط است بر رعیت خود و این نوع افضلیت او را ثابت است بر رعیت
اگر کسی صفت انصاف داشته باشد یقین می داند که نبی گردانیدن شخصی را دلالت میکند بر افضلیت او به نسبت قوم مبعوث
الیهم همچنین استخلاف شخصی بخلافت خاصه دلالت مینماید بر افضلیت او بر رعیت او و جامع اراده انتظام است باکمل وجوه بلکه قوم
ارباب عقل میدانند که اراده اصلاح عالم بدست شخصی و ایجاب انقیاد او بر قوم عین افضلیت اوست و سخن ما در بیان افضلیت است

که بمعنی تشبیه بپیغامبر رجعت بپیغامبر می‌باشد وجه دیگر از فضیلت تقریر وجه سابع آنست که خدای تعالی در آیت یا ایها
الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینه الآیة اشاره فرموده است بآنکه متولی رفع فتنه ارتداد خواهند بود الا جمعی که یحبهم ویحبونه
اذلة علی المؤمنین اعزة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم صفت ایشان باشد و این خاص بجماعه
که فتنه ارتداد از دست ایشان مندفع گردد بعد از آن فرمود انما ولیکم الله ورسوله و این عام است یعنی همچنین ولایت سلطنت
خاص است با فاضل است این نصاب لازم خلافت خاصه گشت بعد از آن مستقر شد تا نیمه [illegible] جل فرموده است وعد الله الذین
آمنوا منکم وعملوا الصالحات الی ان قال ولیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم
و مصداق این آیت مشائخ ثلثه آمده اند پس در غیب الغیب نزدیک او سبحانه تعالی تمکین دین مرتضی مراد بود از استخلاف این بزرگواران
و خدای تعالی فرموده است الذین ان مکنهم فی الارض الآیة بعد از آن که در صدد بحث فرموده است ولولا دفع
الله الناس بعضهم ببعض و در سیاق آیت فرمود ولله عاقبة الامور از این آیت استنباط شد که از استخلاف این عزیزان
دفع کفار و احیای اسلام مراد است و خدای تعالی فرموده است ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثها
عبادی الصالحون از این آیت استنباط کرده [illegible]
بدست صالحین مفتوح شود و چون فتح این دیار بدست شیخین واقع شد آن صالحان ایشان بوده اند و خدای تعالی فرموده است یا ایها
الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینه فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه الآیة از اینجا مفهوم شد که
پیش از وقوع فتنه ارتداد در علم معصوم بود که قوم کذا و کذا این فتنه را خواهند نشانید و خدای تعالی فرموده است ستدعون الی
قوم اولی باس شدید از این آیت مفهوم شد که دعوت بجهاد فارس و روم شخصی کنانید بجا بعد از [illegible] خواهد بود و حکم او
در شریعت واجب الانقیاد گردد و خدای تعالی فرموده وقل رب ادخلنی مدخل صدق واخرجنی مخرج
صدق واجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا مضمون این آیت علی احد التاویلات آنست که بار خدایا
در آر مرا بعالم اعلی در آوردن نیک و برآر مرا از عالم برآوردن نیک و بساز در دنیا بعد وفات من غلبه نصرت داده شده چون سلطنت
ملته غالب شدند و از غیب فوج فوج نصرت و تائید برای ایشان و تابعان ایشان فرود آمده رأی العین دیدیم که اجابت همان دعا است
بلکه امر باین دعا بشارت است بخلافت این بزرگواران آنجمله از این آیات و امثال این آیات واضح شد که قومی از فضلای است و گرامی ایشان
که صفت ایشان بهترین صفات باشد خلفای آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواهند بود چون خلافت این عزیزان متحقق شد و آن موعود است بر دست
ایشان منجز گشت بیقین مستقیم که خبر ایشان است که بطریق اجمال مذکور شد لیکن تا وقتیکه این عزیزان متصدی خلافت نشده بودند
و موعودات سر انجام نیافته بود احتمالات [illegible] رو میداد و خاطر [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب غیب
متوجه گشتند بر رؤیا تعلیب و رؤیا [illegible] غیر آن حقیقت کار واضح شد و آن معمی حل گشت بعد از آن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قولا و فعلا رجحان ایشان بر سایر قوم بیان فرموده است اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر و بعضی در بسیاری از احادیث
سیرت و [illegible] گردید تا آنکه [illegible] اجتماعیه [illegible] تواتر بهم رسانید و آن معنی بیقین کلی حاصل شد الا [illegible] الی ان یقبل الحق [illegible] خصوص
عنادا و تعصبا. از آن جمله در مرض اخیر اشارات بلیغ بل الصریح بعمل آمده [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم تفصیل آن اجمال است گویا همه آن

آن اوصاف کامله که بسبب خلافت خاصه بآن درست شده است مندرج در کلام آنحضرت است صلی الله علیه وسلم پس تعیینات آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین معنی است که
موعود بین قرآن این عزیزان اند لا غیر بعد از آن صحابه موفق شدند باتفاق بشیخین بیعت برای ایشان هر چند نوعی از اجتهاد در کار فرما شدند اما اجتهادی
که اولش صورت ظن است و آخرش حقیقت یقین مقدمه تمام آنست خدای تعالی حوادث خیر و شر را با اجزاء زمان نوع ساخت و در عالم غیب مقدر داشته بزمانه باز بست
از آن جمع حوادث مورد براو فتاد چیزی که در شریعت معرفت آن درکار بود بر لسنه پیغامبران بیان فرمود تا آن حوادث را پیش از وقوع بدانند و در هر حادثه حکمی معین شود
تا حکمت ابتلا باتمام رسد قال الله تعالی وقضینا الی بنی اسرائیل لتفسدن فی الارض مرتین ولتعلن علوا کبیرا همچنین بر لسان پیغامبر
صلی الله علیه وسلم بیان فرمود که بعد از زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم تا مدتی زمان بر خیر خواهد بود پس از آن تغیر کلی ظهور خواهد نمود و فتن عظیمه پیدا شوند و از جمله
آن حوادث مسئله فتنه و ورود نموده که متخلل باشد در میان آنها مبین ساخت و طرق این احادیث در نهایت کثرت است تا آنکه بحد تواتر رسید و علم بآن از شریعت
یقینی گشت از آنجمله حدیث صحیح خیر الناس قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم ینشأ اقوام یسبق ایمانهم شهاداتهم وشهاداتهم ایمانهم وفی سیاقه بعد ذلک
رواه عمر بن الخطاب و عمران بن حصین و سهل بن سعد و غیرهم و بعد تأمل واضح میشود که قرن اول از آن زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم از قبیل هجرت تا وفات و قرن
ثانی خلافت حضرت صدیق و فاروق است و قرن ثالث خلافت حضرت عثمان تا مدت از دوازده سال بر آمد و فتنها بر خاست بعد از آن نشأ اقوامی
که صفت آنها خوانده پیدا شد و از آنجمله حدیث عبد الله بن مسعود تزول رحی الاسلام لخمس وثلثین سنة فان یهلکوا فسبیل من هلک الخ و حدیث
ابی هریره الخلافة بالمدینة والملک بالشام و حدیث حذیفه لا تقوم الساعة حتی تقتلوا امامکم وتجتلدوا باسیافکم ویرث دنیاکم شرارکم و حدیث کرز بن
علقمة قال اعرابی هل للاسلام منتهی قال نعم ایما اهل بیت من العرب والعجم اراد الله بهم خیرا ادخل الله علیهم الاسلام قال ثم ماذا یا رسول الله قال ثم
تقع الفتن کانها الظلل قال الاعرابی کلا یا رسول الله فقال النبی صلی الله علیه وسلم بلی والذی نفسی بیده ثم تعودون فیها اساود صبا و حدیث
عتبة بن غزوان وانها لم تکن نبوة قط الا تناسخت حتی یکون آخرها ملکا فستخبرون وتجربون الامراء بعدنا و حدیث ابی عبیدة و معاذ
بن جبل قال رسول الله صلی الله علیه وسلم بدأ الامر نبوة ورحمة ثم کائن خلافة ورحمة ثم کائن ملکا عضوضا ثم کائن عتوا وجبریة وفسادا
فی الامة الخ و حدیث عبد الله بن عمرو ان امتکم جعلت عافیتها فی اولها وان آخرهم یصیبهم بلاء وامور تنکرونها ثم تجیئ
فتن یرقق بعضها بعضا الخ و حدیث ابی بکرة ثقفی قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من رأی منکم رؤیا فقال رجل انا رأیت
کأن میزانا نزل الی ان قال ووزن عمر و عثمان فرجح عمر ثم رفع المیزان و حدیث سمرة بن جندب قال رجل رأیت کأن
دلوا دلی من السماء الی ان قال ثم جاء علی فاخذ بعراقیها فانتشطت فانتضح علیه منها شیء و حدیث انس و سؤال بنی
مصطلق الی من ندفع صدقاتنا بعدک الی ان قال فان حدث بعثمان حدث فتبا لکم الدهر تبا و حدیث سهل
بن حثمة و بیع الاعرابی منه صلی الله علیه وسلم و قوله من تقضیه الی ان قال اذا اتی علی ابی بکر اجله و عمر اجله
و عثمان اجله فان استطعت ان تموت فمت و حدیث عمر رفعه رأیت عمودا من نور خرج من تحت رأسی
حتی استقر بالشام و حدیث عرفجة ثم رفع المیزان بعد عثمان و حدیث ابی هریره هلاک امتی علی ایدی غلمة من
قریش و حدیث ام مبشر الاسدیة ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم فتنة فقربها قلت یا رسول الله من خیر الناس فیها قال رجل
فی ماشیته الخ و من حدیث سعد بن ابی وقاص قال عند فتنة عثمان اشهد ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انها ستکون فتنة القاعد فیها خیر من
القائم الخ و حدیث اهبان صیفی جاءه علی بن ابی طالب فدعاه الی الخروج معه فقال ان خلیلی وابن عمک عهد الی اذا اختلف الناس ان اتخذ سیفا من خشب

و حدیث ابی موسی قوله صلی الله علیه وسلم فی الفتنة کسّروا فیها قسیّکم و اقطعوا فیها اوتارکم و حدیث خبّاب بن الارت
ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم فتنة القاعد فیها خیر من القائم و القائم خیر من الماشی و حدیث عبد الله بن مسعود رفعه
رفعه تکون فتنة المضطجع فیها خیر من القاعد والقاعد خیر من القائم الخ و حدیث ابی هریرة ایها الناس اظلّکم فتن کانها
قطع اللیل المظلم الخ و حدیث ابی بکرة الا انها ستکون فتن الا ثم تکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم و حدیث محمد بن مسلمة
قلت یا رسول الله کیف اصنع اذا اختلف المصلّون قال تخرج بسیفک الی الحرة فتضرب بها ثم تدخل بیتک الخ و حدیث حسن بن علی
ان رسول الله صلی الله علیه وسلم رأی بنی امیة یخطبون علی منبره رجلا رجلا فساءه ذلک فنزلت انا اعطیناک الکوثر و حدیث
وائل بن حجر رفع رسول الله صلی الله علیه وسلم رأسه نحو المشرق فقال اتتکم الفتن کقطع اللیل المظلم فشدد امرها وعجّله وقبّحه
فقلت له من بین القوم یا رسول الله ما الفتن قال یا وائل اذا اختلف سیفان فی الاسلام فاعتزلهما و حدیث مرة بن کعب کرب یعنی
رسول الله صلی الله علیه وسلم فتنة فقرّبها فمر رجل مقنع فی ثوب فقال هذا یومئذ علی الهدی فاذا هو عثمان و حدیث علی عن
مما عهد الی النبی صلی الله علیه وسلم ان الامة ستغدر بی بعده و حدیث ابن عباس قال النبی صلی الله علیه وسلم لعلی اما انک
ستلقی بعدی جهدا قال فی سلامة من دینی قال فی سلامة من دینک و نیز از حدیث مرتضی رضی الله عنه آخره وان تؤمّروا
علیا ولا اراکم فاعلین تجدوه هادیا مهدیا یأخذ بکم الطریق المستقیم و حدیث جابر بن سمرة قال صلی الله علیه وسلم لعلی انک مؤمّر
مستخلف وانک مقتول وان هذه مخضوبة من هذه یعنی لحیته من رأسه و حدیث حذیفة ذکر فتنتین و هدنة فقال فی الفتنة الاولی جاء بعد هذا
الخیر فهل بعد هذا الخیر من شر قال نعم دعاة الی ابواب جهنم و کلام سعید بن المسیب ثارت الفتنة الاولی فلم یبق ممن شهد بدرا احد ثم
کانت الثانیة فلم یبق ممن شهد الحدیبیة احد قال النووی اراد بالفتنة الاولی مقتل عثمان و بالثانیة الحرة و حدیث عبد الله
بن مسعود انکم سترون بعدی اثرة و امورا تنکرونها الخ و حدیث ابی ذر کیف انت اذا کانت علیک امراء یمیتون الصلوة او یؤخّرونها
عن وقتها و حدیث ابی ذر ایضا کیف انت اذا اغمر الدم احجار الزیت الخ و حدیث ابی سعید الخدری یوشک ان یکون خیر مال المسلم غنم
یتبع بها شعف الجبال و حدیث ابی ثعلبة الخشنی فی تفسیر قوله تعالی علیکم انفسکم حدیث صلی الله علیه وسلم فی آخره فان من ورائکم ایام الصبر
فمن صبر فیهن کان کمن قبض علی الجمرة و حدیث عبد الله بن عمرو کیف انت اذا بقیت فی حثالة من الناس مرجت عهودهم واماناتهم
واختلفوا فکانوا هکذا وشبک بین اصابعه الخ و حدیث ذی الزاید فی خطبة حجة الوداع الا هل بلّغت قالوا اللهم نعم ثم قال اذا
تجاحفت قریش الملک فیما بینها و عاد العطاء رشاء فدعوه و حدیث ابن مسعود رفعه ما من نبی بعثه الله فی امته فی قبلی الا کان له
من امته حواریون و اصحاب یأخذون بسنته و یقتدون بامره ثم انها تخلف من بعدهم خلوف یقولون ما لا یفعلون و یفعلون ما لا یؤمرون
فمن جاهدهم بیده فهو مؤمن الخ و حدیث عرباض بن ساریة ذکر خطبة النبی صلی الله علیه وسلم فیها فسترون من بعدی اختلافا
شدیدا فعلیکم بسنتی و سنة الخلفاء الراشدین المهدیین عضّوا علیها بالنواجذ بالجملہ ما نماز و روزه و زکوة و حج را یقین میدانیم که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ما را بآن امر فرموده در همین وزن از یقین میدانیم که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعد زمان خود دلی بخیرت
وصف نموده و خلافت آن ایام را خلافت رحمت گفت و آنرا زمان عافیت شمرده و بعد از آن فتنه عظیمه انذار کرد و آنرا ملک
عضوض خوانده و زمان باشنهره مسندان اول عهد را بسا ترغیب بجهاد فرمود و بقتال تحت رایت ایام وقت تاکید نموده و در

زمان ثانی بتکسیر قیصر و قطع آثار وی و دور بودن از میان مردمان ارشاد فرمود چنانکه بیقین میدانیم که معراج البته بوده است
و عذاب قبر البته بودنی است و دجال پیدا شدنی است و امام مهدی خلیفه خواهد بود و حضرت عیسیٰ نزول خواهد نمود و در همین عنوان
بیقین میدانیم که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بقتل حضرت عثمان و آنچه مترتب است بر وی اشاره کرده و آنرا زمان فتنه ادعی
نام نهاده و همچنین از جهت قرائن بسیار بوضوح پیوست تعیین زمان نموده اند که تدور رحی الاسلام بخمس و ثلثین سنة و تعیین مکان
فرموده که شر فی مدینه خواهد بود چنانکه گفته الا ان الفتنة ههنا حیث یطلع قرن الشیطان و صورت فتنه بیان کرده اند حتی تقتلوا
امامکم و تجتلدوا باسیافکم و یرث دنیاکم شرارکم و سه کس را نام برده اند که در زمان خیر متولی خلافت خواهند بود صدیق اکبر و عمر
فاروق و ذی النورین و در زمان فتنه بحضرت مرتضی بیعت کنند لیکن خلافت او منتظم نشود و قوم برو مجتمع نشوند الی غیر ذلک
تا آنکه برای العین دانستیم که مراد همین حالت است که بعد قتل حضرت عثمان بظهور آمد از اختلاف ناس حرب جمل و صفین بعد انهم
بضرورت عقل دریافته شد که هرچند برای مرتضی بیعت کرده اند و خلافت منعقد ساختند و در حکم شرع که بنای آن مظنات است
لازم شد اطاعت او لیکن مراد حق اصلاح عالم است که خلافت وسیله آنست که برای تقریب آن مقصود مشروع ساخته اند و اگر
مراد حق سے بعد از وجود متخلف نمیشد و مرتضی در خلافت مانند نی در دهان نائی بود و نه مانند جارحه برای اتمام مراد حق و قوم
مامور شدند که تحت رایت او قتال کنند چنانکه مامور شدند بقتال تحت رایت مشایخ ثلثه و مطابق آنچه ازین احادیث مفهوم شد بعیانه
در خارج دیدیم که دندان حضرت مرتضی عنایت الهی که سابق فوج فوج نازل می شد مستتر گشت کوشش بسیار فائده اندکی هم نداد
و خیریت که عبارت از الفت مسلمین فیما بینهم و ترک منازعه است و اتفاق بر جهاد کفار و روز بروز شکست بر کفار افتادن و بدستشان
نهاد و معنی و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم یعنی لیمکنن بسعیهم دینهم صورت نه بست و تمکین فی الارض برای دفع کفار و اعلاء
کلمة الاسلام مقرر بود واقع نشد و اجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا درین زمان متحقق نگشت و در تمام مسلمین حکم او نافذ نشد و
مسلمین کلهم تحت حکم او در نیامدند و هیچ عاقلی برین معنی انکار نمیتواند کرد چنانکه نمیتواند انکار نمود که آفتاب امروز از مشرق طالع
شده است لیکن نکته دیگر هست که غیر اهل بصیرت نمی شناسند ع بهر نظر مه من جلوه میکند لیکن * کس آن کرشمه نه بیند که من
همی نگرم * و آن نکته آنست که انبیا برامت خود و خلفا بر رعیت خود فضیلتے که یافته اند سر آن و مخ وران جارحه تدبیر الهی
بودن است و واسطهٔ اصلاح عالم شدن و این سر و مخ در خلفای ثلثه علی وجهه متحقق بود بشهادة النقل والعقل و در حضرت مرتضی
نه هرچند همین در حق وی رضی الله عنه نقصی پیدا نکرد زیرا که وی ساعی بود در اقامت دین اگرچه میسر نشد لیکن فضیلت جارحه
الهی بودن دیگر هست و آن اگر می بود احکام خلافت خاصه از وی متخلف نمی شد و این اقوی وجوه افضلیت مشایخ ثلثه است بر
حضرت مرتضی تفاضل اصحاب همین باهم باعتبار صحت نیت و کثرت عمل است و تفاضل این بزرگواران باهم باعتبار مانند نی در دست
نائی بودن است و مانند حجر در دست رامی و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی بوئی هست ازین بوستان و ان اکرمکم عند الله اتقاکم رمز
هست ازین داستان آنحضرت صلی الله علیه وسلم باعتبار صحت نیت افضل نشدند از انبیا که امت ایشان کم بود از امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه هرچند امت بیشتر جارحیت فیوض الهی قوی تر ع تشریف دست شاهان چوگان برد ولیکن *
نے گوی روز میدان چوگان چه کار دارد * آنحضرت صلی الله علیه وسلم بسبب فتح مکه متزاید نشدند در نبوت خود و اصحاب

باطنیۂ خود کہ خدا تعالی آنحضرت را صلے اللہ علیہ وسلم بآن مخصوص گردانیدہ بود بلکہ ہرچند بدین فتوح بالیدہ تر روح
إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ الآیۃ روشن تر سوال اگر گوئی این سخن در حرب جمل و صفین مسلم است زیراکہ این حرکات
عنیفہ مقتضے تنجز شدند بلکہ ساعت بساعت اختلاف مسلمین و نقد جمعیت ایشان بررویکار آمد لیکن در حرب نہروان جارحۂ
فیض الہی بودہ است زیراکہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم در حق آنجماعہ فرمودہ اند لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ عَادٍ گوئیم اینجا
تحقیقے ہست شریف فرقست درآنکہ شیوع اسلام و ایتلاف مسلمین فیما بینہم و کبت کفار و شکست ایشان روز بروز متزاید شود و
درآنکہ ازمیان مسلمین فرقۂ مارقہ بسبب شبہۂ کہ از بعض احکام خلیفہ ناشی شدہ است سربرآرند و با مسلمانان بپیچند و خلیفہ سعی در کبت
آنجماعہ فرماید مثل اول آنست کہ طفل را پرورش دہند تا از مرتبہ طفلی بسن ترعرع برسد و از ان مرتبہ بحد جوانی ترقی نماید و
مثل ثانی مثل آنکہ استاد نجار برای مصلحتی مہمہ تیشہ برچوب میزد اتفاقاً خطا کرد و تیشہ بر پای خودش رسید درینحالت واجب شد
برویکی ترک شغل نجاری کند و باصلاح پای خود مشغول گردد درین مبحث غلط نکنی و این نکتہ دقیقہ را بر غیر محل آن
فرود نیاری غرض من آن نیست کہ حضرت مرتضی خلیفہ نبود یا در حکم شرع خلافت او منعقد نگشت یا سعی او در
حروبی کہ پیش آمدند للہ فی اللہ نبود اعوذ باللہ من جمیع ما کرہ اللہ بلکہ مقصود من اینست کہ فضیلت
جارحۂ فیض الہی بودن ظاہر نشد درین مقاتلات والاخیریت بہ اصلاح خلق فوج فوج ظہور
مے نبود و این دقیقہ کہ زبان فقہاء و متکلمین از تقریر آن کوتاہ است
اثباتاً و نفیاً از ان گفتگو ندارند و فقہاء صحابہ ببرکت
صحبت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم این نکتہ را
شناختہ اند و در احادیث صحیحہ
بآن نکتہ اشارہ رفتہ

ا ا ا
ا

تمت

خاتمۃ الطبع

احقر محمد احسن عرضہ میدارد کہ از کتب موجودہ وقت طبع صرف دریک کتاب عبارت مقصد اول تا اینجا یافتہ شدہ و رباقے مقدار سہ ورق
از ینہم کمتر بودہ است و از سیاق عبارت و عادت مؤلف در خاتمہ رسائل کہ جابجا مینویسد ہذا آخر ما اردنا ایرادہ و غیرہ ذلک معلوم
می شود کہ این مقصد اندکے ناتمام ماندہ است چون فقیر با وجود تلاش کثیر بر تتمہ اش دست نیافت امید از ناظرین آنکہ اگر جائی
ازان نشان یابند درین اضافہ فرمایند و بہ فقیر ہم اطلاع فرمایند والحمد للہ اولاً و آخراً و صلی اللہ علی خیر خلقہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین

مقصد دوم

در ذکر جمله صالحه از مآثر و مناقب خلفای اربعه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که بنقل مستفیض ثابت شده و قدر مشترک در هر بابی بتواتر رسیده و در صدد مقاله باید دانست که مقصود ما مجرد تحریر قصص ایشان نیست بلکه استقرار جزئیات قصص و انتقال از ان بکلیات فضائلی که بآن تشبه بالانبیا علیهم السلام من حیث نبوتهم بظهور رسید یا لوازم خلافت خاصه که اقتضی سعادتی کرد امتیان را میسر شود بیان کردن همان تواند بود بآن خصال متحقق گردد آیا نا شئت نقل و تقریب این قصص باصل مقصد موقوف است بر تقدیم سه نکته **نکته اولی** در بیان صفاتی که پیغامبر را از جهت پیغامبری حاصل می شود باید دانست که اصل نبوت پیغامبران اولی العزم اراده حق است تبارک و تعالی لطف بر بندگان خود و تقریب ایشان بخیر و تبعید ایشان از شر و رفع ظلمات مظالم از ایشان بواسطه بعث پیغامبری از میان ایشان و اعلاء کلمه او و اظهار حجج او و شائع گردانیدن علم او کما قال سبحانه هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ الآیة و کما ورد فی الحدیث القدسی ان الله نظر الی اهل الارض فمقتهم عربهم و عجمهم الا بقایا من اهل الکتاب و انما بعثتک لابتلیک و ابتلی بک الحدیث و از لوازم نبوت و منزله اجزاء او تمیز این شخص است که پیغامبری او خواسته اند از سائر افراد بشر در هر دو قوت نفس ناطقه اعنی قوت عاقله و قوت عامله والیه الاشارة فی قوله تعالی اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ پس خدا تعالی پیغامبر را بفضل و نعمت خود بی سابقه عملی در قوت عاقله زیاده عطا میفرماید که بسبب آن وحی از جانب غیب بر وی نازل می شود و جنت و نار و ملائکه را مشاهده می نماید و واقعات عجیبه بصور مثالیه می بیند و بسوی این قوت اشارت واقع شده است در حدیث الرؤیا الصالحة جزء من ستة و اربعین جزءا من النبوة و همچنین در قوت عامله او مددی میدهند که بسبب آن سمت صالح نصیب او شود و اجتناب از معاصی و رعایت آداب طاعات و تدبیر منازل و سیاست مدینه بوجهی که از ان خوبتر صورت نه بندد و بر وی کار آید و خلق شجاعت و سخاوت و کفایت و عدالت و شناختن مصلحت هر وقتی از استقامت قوت عامله حاصل می شود و کمال این قوت منقضی میگردد به عصمت و بسوی این قوت اشارة واقع شده است در حدیث السمت الصالح جزء من خمسة و عشرین جزءا من اجزاء النبوة و چون هر دو قوة علی الوجه الذی ینبغی مهذب شوند و از جانب غیب برای هر یکی مددی فرود آید در مجاری امور شخص برکات بسیار بظهور می آید که احصای آن متعذر است اما نکته سهل التناول که جامع آن برکات باشد بگوئیم اگر خواهی که بشناسی صفات نبی فرض کن که چهار شخص را در یک تن جمع کرده اند و نام آن مجموع نبی گذاشته اند بادشاهی که بالطبع و المرتبه بادشاه عالم شده باشد نه برسم یعنی بادشاهی که ظل نفس ناطقه او بر مردمان می افتد و بسبب آن ظل التیامی و انتظامی در میان افراد بشر حادث می شود و هر یکی بر جای خود قرار گرفته در میان ایشان ترتیبی مناسب پدید می آید که بسبب آن ترتیب وحدتی بظهور انجامد و بآن وحدت مدینه نام ایشان گردد و از انواع اهل قلم و سپاهیان و مدبران جیوش و سیاست کنندگان مدن و مزارعان و تجار و غیرهم پس اگر اجتماع و ترتیب در میان این فرق متحقق نبود بسبب ظل نفس ناطقه او که بر ایشان افتاده در ضمن افعال و اقوال او از سر مدینه متحقق گردد و اگر متحقق بود بکمال خود نرسد و هر نا بایستی که در وی هست زایل گردد قصه کوتاه هرچه درین بادشاه بالمرتبه می باید از بخت و حکمت و عدالت

وشجاعت وکفایت وسعادت وغیر آن همه درهی مشاهده کن قال الله تعالی هو الذی الف بین قلوبهم لو انفقت
ما فی الارض جمیعا ما الفت بین قلوبهم و علمی که در حکمت عملی فائق شده علم اخلاق و تدبیر منازل و سیاست
مدن نیک شناخته و بر علم آنها اکتفا نموده بلکه همه این صفات تحققا و تخلقا در وی نمایان شده و آثار آن صفات حسنا
قبیحا از وی می تراوید و درمیان مردم شائع میشود که کل اناء یترشح بما فیه قال الله تعالی یؤتی الحکمة من
یشاء ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا و در قرآن عظیم هر جا ذکر پیغامبری آمده آتیناه الحکمة مقرون
او ست وصوفی مرشدی که در زمره صوفیان نشسته مصدر کرامات عجیبه و خوارق غریبه گشته و بقوت ارشاد خود و
تاثیر صحبت خود بادیه پیمایان بادیه ضلال را راه نجات نموده بعد از آنکه سالها تهذیب نفس خود بطاعات و ریاضات کرده
و از اشباح آنها پی بارواح آنها برده و مقامات علیه و احوال سنیه کسب فرموده چنانکه در مقامات مشایخ ما قدس الله
اسرارهم خوانده باشی قال الله تعالی ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة و حبر سلیلی که جارحه از جوارح تدبیر الهی شده و او
اخذ علوم حقه از منبع العلوم گشته لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون نقد حال او است از جذر جبلت او راهی
بحظیرة القدس گشاده است و از ان راه علوم مجرده عالیه بر عقل و قلب و فرو ریخته و خفایای عالم ملک خبایای عالم ملکوت پیش او منکشف گشته
باز تامل باید کرد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم چون مبعوث شدند در ایام خود بکدام چیز اعتنا تمام فرمودند و از آثار
آنحضرت صلی الله علیه وسلم چه چیز در عالم باقیماند در عنیاب کارفرمای قدس ذهن باید شد و از جزئیات بکلیات و از مقدمات
بمقاصد انتقال باید نمود باید دانست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در زمانی مبعوث شدند که شرک در عبادت و استعانت شیوع
تمام پیدا کرده بود و اثبات معاد نمیکردند و عبادات را فراموش ساخته بودند و تحریف ها در دین حنیفی که منسوب بحضرت ابراهیم
علیه السلام است داخل شده بود و مانند سباع بایکدیگر می جنگیدند و مثل بهایم بر یکدیگر می جهیدند آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اول
امر ابطال شرک فرمودند و اثبات مجازات نمودند و تحریفات را برانداختند و شعاعی از نفس قدسیه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بر اذکیاء قوم افتاد آنجماعه دین حق را بفهم درست تلقی نمودند و بهمت کارکشا نصرت دادند تا آنکه راه رشد واضح شد و اسلام
از کفر ممتاز گشت و مردمان در دین حق آمدن شروع کردند آنگاه عرب عامة و قریش خاصة به تعصب خاستند و در پی ایذا
افتادند آنحضرت صلی الله علیه وسلم بقوت خداداد خود در مقابله و مجادله ایشان استقامت فرمودند و یاران وی خود را سپر وی
ساخته از مشرب عشق چه بادها که نخوردند و چه سختی ها که نکردند بعد از ان مامور شدند بهجرت و جهاد و بتائید الهی در ان باب مساعی
که زیاده از ان مقدور بشر نباشد بجا آوردند یاران همه بحرکت ایشان متحرک و بعزیمت ایشان عازم تا آنکه فتحها واقع شد و
هزیمت ها بر کفار افتاد و جاهلیت از هم پاشید و مظالم پامال شد و علمی که با آن آشنا بودند درمیان ایشان شائع گشت
و حسد و حقدی که درمیان خود ها داشتند نابود شد همه یکدل و یکزبان بر کلمه حق متفق و بر اضداد آن منکر قال الله تعالی
واذکروا نعمة الله علیکم اذ کنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخوانا تا روز و شب کار ایشان
ترویج علم قرآن بود و علم ایمان یعنی ارکان خمسه اسلام و علم احسان یعنی از صور طاعات پی بارواح آن بردن و علم شرایع از
اصلاح تدبیر منازل و سیاست مدن و آداب معاش و هر یکی را باوضاع معینه مقید ساختن و علم رقایق و علم اخلاق صالحه و

علم فضایل اعمال و علم مناقب کبرا است و علم معاد و علم فتن تا آنکه با قاصی و دانی رسید و ذکی و غبی همه فائده یاب
شدند الا هر که بی نصیبی که شقاوت ازلیه او را از مراتب خیر مؤخر ساخته باشد و تربیت افراد بشر فرمود و یاران در بیناب کوششها
بکار بردند تا آنکه اهل بدو و سکان صحرا محسنان و مقربان گشتند جزی الله عز و جل هذا النبی الکریم و اعوانه احسن الجزاء و حشرنا
معهم و ادخلنا الجنة فی تبعهم و رزقنا رویته فی زمرتهم بفضله و کرمه فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر **نکته دوم**
در بیان آنکه تشبه غیر نبی با نبی چگونه حاصل شود و اعانت پیغامبر در تحمل اعباء نبوت و اتمام آنچه نصیب پیغامبر است از تقاسیم
رحمت الهی چه قسم صورت بندد اما تشبه غیر نبی با نبی در خصلت اولی که اراده بعثت ست بآن طریق تواند بود که اراده الهی
متعلق گردد با آنکه اتمام کاری که نصیب پیغامبر ست و میباید که در جریده اعمال پیغامبر ثبت شود بدست شخصی از امت او کنند و
همین معنی را پیغامبر ارشاد فرماید و آن مرد آنرا بگوش باطن استماع کند نه بگوش ظاهر گویا همان اراده دیگر بار در خاطر این عزیز
کل کرده ست و الی هذا وقعت الاشارة فی قوله تعالی وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ
و قوله كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ الآیه و قصه استخلاف حضرت موسی یوشع را علیهما السلام و اتمام مواعید الهی بردست وی
شنیده باشی و اما تشبه در زیادت قوت علمیه نفس ناطقه بآن وجه تواند بود که کسی را از امت محدث و ملهم فرمایند تا بعض بروق
غیب شعاع خود را در دل وی اندازد و همین معنی بر دو وجه صورت پذیر د یکی آنکه بمجرد استماع سخن پیغامبر باصل کار متنبه شود گویا بسواطع
می بیند بمثال آنکه آئینه از آفتاب اثر پذیر گردد و نور خالص بر آید و نام این مقام صدیقیت است و از لوازم او تصدیق پیغامبر ست
بی اکتراث و بدون طلب معجزه و صحبت دائمه بوصف فنا و فدا و تسلیم و رضا و اختیار موافقت و ترک مخالفت اگرچه در ادنی
شئ باشد اعنی حالتی که در عرف آنرا عشق مفرط گویند و نیز از لوازم او تعبیر رؤیاست و موافقت رای پیغامبر قبل از آنکه
پیغامبر تصریح کرده باشد دوم آنکه فراست صادقه نصیب او کنند و عقل او را از حظیرة القدس تائیدی دهند تا آنکه غالبا اصابت
کند در تحری خود در آنچه هنوز حکم آن فرود نیامده ست اما در مخادع قرب راهی دارد و بمثال آنکه پادشاه با وزیر
خود مشوره می نماید و خادم و وزیر از دور اشارت دست شاه می بیند و بر غرض وی اطلاع می یابد قبل از آنکه در بیان آن نماید
و نام این مقام محدثیت ست و از لوازم او آنست که وحی بر حسب اجتهاد او چندین مرتبه نازل شود و میان ابنای جنس خود ممتاز باشد
با آنکه هر چیزی را که ظن نماید موافق واقع افتد و بعد ازین مرتبه مراتب دیگر ست فرود تر مثل آنکه حفظ کند قول پیغامبر را و فهم
نماید و باستنباط درست احکام را از آنجا استخراج کند و او را راسخ فی العلم گویند اما تشبه در زیادت قوت عملیه بآن نحو تواند بود که
عزیمت اعلاء کلمة الله در نفس شخصی باثر نفس مبارک پیغامبر چندان بالیده ست که بر مقتضای آن بی اختیار مندفع می شود و نام این عزیز
شهید و حواری ست یا امانت و صدق و حیا چندان بر دل وی پرتو افگنده که از ابنای جنس خود تمیزی ظاهر حاصلش شد و نام
این عزیز امین ست باز چون تهذیب قوت عاقله و عامله بایکدیگر مجتمع شده مزاج معتدل پیدا کرد و تدبیر بهم رسانید پادشاه بالطبع گردد
و حکیم بالجبله و مرشد مکمل و این مراتب سه گانه غیر نبی را ممتنع نیست الا آنکه پیغامبر در بیناب اصیل است و غیر پیغامبر شاگرد رشید وی
اما تشبه در جبلیه همانست که در صدیقیت و محدثیت و غیر آن گفته شد پس این مرد کامل صاحب همت صالح است و عدالت کامله دارد
و در اخلاق و تدبیر منازل و سیاست مدن و اصلاح خلق الله با افراد بنی آدم بوجهی معامله میکند که همه بسبب او مجتمع بر خیر میشوند و بهره وی

متحمل نمیگردند و کارهای بس بزرگ در میان مسلمین بدون تیغ کشیدن سیف سرانجام میدهد و جهاد طوائف امم برای اعلای کلمة الله بدستوری که بهتر از ان متصور نباشد بجا می آرد و در هر کوشش زیاده از سعی او فتح باب میسر می آید گویا صفت اُغزُهُم نُغْزِك و اَنْفِق نُنْفِق عليك وَابْعَثْ جيشًا نَبْعَثْ خمسةً مثله نقد حال او ست هر شخصی را از هزاران هزار که در امر ملت سعی کنند جدا جدا می شناسد و از هر یکی کارے که مناسب او ست میگیرد علمًا و عملًا نصرة دین و اعلاء کلمة الله باقصی همت مطمح نظر خود ساخته است گویا برای همین کار مخلوق شده رد و قبول خلق را بر طاق نهاده و لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ نقد حال او ست با اصابت رای و فطانت العقلية تو انگفت که رای او مرآة اراده الهی است امر بمعروف و نهی از منکرے نماید در هر جا بقدر آن حالت تفقد نزدیکان مجلس و دور ماندگان از صحبت میفرماید و مواعظ و خطب در دل میزند دانایان روزگار در حق وی میگویند که یکساعت صحبت او از عبادت یکسال بهتر است اما تشبه او با پیغامبر در تحمل اعبار نبوت بدانوجه تواند بود که مرد جلیل القدری که در مردمان عزتے و حرمتے دارد و در حل و عقد خویش از وی حسابے گیرند باقصی مرتبه همت اعلاء کلمة الله نماید بمجرد دخول او در اسلام جماعه با او مسلمان شوند و دست تعرض متعصبان از مسلمین بسبب دخول او کوتاه گردد و توقع غلبه از خاطر کفار بجهت رسوخ قدم او از هم پاشد و چون کافران کمر بایذای پیغامبر بندند در جهادشه جان خود را سپر جان پیغامبر سازد و هر سنگی که بطرف پیغامبر آید برروی خود میگیرد در هر منشط و مکره رفیق پیغامبر است و سهیم او تا آنکه نوبت هجرت و جهاد رسید نصیب این عزیز در نصرت زیاده از الضعفا کافه باشد در حل و عقد و خوشی و ناخوشے ہم جمع رجال و نصب قتال بمشورت او در اندیرائی تمام شود و از وی مداخلت نمایان در هر باب و هر واقعه محسوس گردد یا در کارزار از همه پیشقدم باشد یا انفاق اموال را وسیله احراز اعلاء کلمة الله سازد و العتق فنون ہم و چون نوبت نشر علوم آید طریقه روایت آموزد و مردمانرا برای اقرار قرآن و روایت حدیث حمل نماید و اگر در مسئله اشتباه واقع شود از جماعه صحابه سوال کرده استخراج نص صاحب شریعت فرماید و اگر اختلافے روی دهد از مضیق اختلاف بفضای اجماع رساند ارشاد کند طریق اجتهاد را مسدود کند طرق تحریف را و بهر سبیل ممکن واسطه شود در میان پیغامبر و امت او بفهم اگر میتوانے فهمید که آیة استخلاف و آیة تمکین و آیة قتال مرتدین و آیة والذین معه اشداء بمنزله آئینه است اگر نیک تامل کنی اینهمه اوصاف که درین صفحه نوشته شد مشاهده گردد

تحت سوم

در بیان کیفیت توسط خلفای راشدین در میان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و امت او باید دانست که ما را بالقطع معلوم است که آنچه ما میکنیم از وضو و غسل و نماز و روزه و زکوة و حج و تلاوت قران و درود و ادعیه و غیر آن از باب عبادات و همچنین طریق مناکحات و مبایعات و اقامت حدود و قضا در خصومات همه مأخوذ است از آنحضرت صلی الله علیه وسلم پس اول سلسله و آخر آن معلوم است و اینقدر نیز معلوم است بالقطع که ما این معانی را بیواسطه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم اخذ نکرده ایم و قران و حدیث بیواسطه از آنحضرت نشنیده پس در میان ما و آنحضرت صلی الله علیه وسلم وسایطی متحقق است سخن دران میگذرد که این وسایط کدام مردم بوده اند و نیز اینقدر معلوم است که در اول امر عالم بکفر و جاهلیت مشحون بود ابتداء ترویج دین اسلام از ان حضرت بوده است جهادًا و تالیفًا للقلوب رفته رفته حالتی که مشاهده کنیم از انتشار مسلمین در آفاق و غلبه پادشاهان اسلام که در هر قطرے بر روی کار آمد اول این سلسله و آخر او معلوم است سخن در انست که وسایط حصول این امر فخیم که در زمان آنحضرت نبود و الحال هست کدام عزیزان بوده اند ساعتی خاطر را در تفحص این وسایط باید گماشت و اول وسایط و اکثر ایشان در توسط و اعظم ایشان در منت باید شناخت امر ملت مشابهت تمام دارد بدیواری که

له الحج والعمرة في [illegible] ١٢

له [illegible] آیة استخلاف [illegible] لیستخلفنهم فی الارض [illegible] آیة تمکین الذین ان مکناهم فی الارض [illegible] آیة قتال [illegible] من یرتد منکم عن دینه [illegible]

هر خشتِ فوقانی متفرع بر خشتِ تحتانی است و معتمد است بروی تا آنکه تفحص باساس رسد همچنان هر قرنِ متأخر مستمد است از قرنِ متقدم
و منت قرنِ متقدم در گردن آن است که سبب حصولِ سعادتِ دنیا و آخرت گشته و در فکر او دل هر یکے شیخ خود را امید اند و کتابے میخوانند بعد از آن
سرگروه خود را مثل ابو حنیفه نسبتِ حنفیان و شافعی نسبتِ شافعیان می نامد و همچنین سید عبد القادر نسبتِ قادریان و خواجه نقشبند
نسبتِ نقشبندیان و خواجه معین الدین چشتی نسبتِ چشتیان باز سلاسل این بزرگان منتهی می شود بجنید بغدادی و معاصرانِ وے
و همچنین قرّاء سبعه در قرارت و شیخ ابو الحسن اشعری در علم کلام و ثعلبی و واحدی و امثالِ ایشان در تفسیر و محمد بن اسحٰق در علم سیر و علیٰ هذا القیاس
از هیچ مقام اندکے پیشتر باید رفت و تامل دران باید کرد که اینجماعه هیچ بجمعِ علم و بهم آوردنِ آنچه پراگنده بود از جماعه کثیر اخذ نموده بودند
متصف اند اما هر چه آورده اند از سلف آورده اند آنچه ماخوذ از سلف است بمنزله لوح است و تحقیقاتِ خود ایشان از قبیلِ تفسیر
مجمل و الحاق الشئ بالشئ لِاَمرٍ جامع و جمعِ آنچه پراگنده بود و بمنزله نقش بر لوح است و طبقهٔ اولیٰ را از وسایط می باید شناخت و منت
ایشان بر گردن تمام امت اعتقاد باید کرد و باز توسط بانواعِ بسیار میباشد بروایت کردن از آنحضرت صلی الله علیه و سلم و نصبِ علما در هر شهرے
تا روایت حدیث کنند و ترغیب قوم بر آن و تهیه اموری که بآن گرفتنِ علم سهل گردد مثل بنای مدارس و تعهد حال طلبه و توقیر این جماعه
مانند آن هر حرکتے را ازین حرکات در نشر علم و شیوع اسلام در اقطار ارض دخلی هست چون این کلام مجمل بخاطر نشست اندکی مفصل تر
برنگاریم تا معرفتِ وسائطِ علمِ آنحضرت صلی الله علیه و سلم آسان گردد و آنچه گفته شود دستوری باشد برای شناختنِ آنچه نگفته شد باید
اعظم میراثے که از آنحضرت صلی الله علیه و سلم بامتِ مرحومه رسید قرآنِ عظیم است و آن تا آخر زمان آنحضرت صلی الله علیه و سلم مجموع در مصاحف
نبود مثل آنکه امروز منشی منشآتِ خود و یا شاعری قصائد و مقطعاتِ خود را در بیاضها و سفینها در دستِ جماعه متفرقه گذاشته از عالم
رود و بمنزله عصا فیرا گراندک بادی بجنبد شده ذره از هم متفرق شوند همچنین این منشآت و قصاید بر شرفِ تلف باشند اگر آن کاغذها را آب
برسد یا در وے آتش بگیرد یا حاملِ آن بمیرد مانندِ امسِ ذاهب نابود گردد شاگردے رشید از میانِ یارانِ آن عزیز کمرِ همت بر بندد و آن همه را
ترتیبے مناسب جمع کند و نسخهای بسیار سازد و تصحیح کامل بکار برد و در عالم متفرق گرداند پس منت این شاگردِ رشید بر گردن آنانکه از ان منشآت
و اشعار مستفید شوند ثابت است همین دستور از محمد بن الحسن بر هر که حنفی است منتی ثابت است و از بویطی بر هر که شافعی است نعمتی در گردنِ این
جمع در مصاحف همان است که اِنَّا لَهُ لَحَافِظُوْنَ بروی منطبق شد و اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ مبشّر باوست اول حرکت درین امر از صدیق اکبر
بالتماسِ حضرتِ فاروق بحکم شرح صدرے که وی را بآن مخصوص ساخته بودند واقع شد بعد از ان فاروق اعظم سعیها بکار برد و در مواضع
مشکله مباشرِ کشفِ شبهه گشت و حمل کرد مردم را بر اخذ آن بعد از ان ذی النورین نسخها نویسانیده در آفاق فرستاد و غیر آن را
محو ساخت بعد از ان اُبیّ بن کعب و عبد الله بن مسعود و علی مرتضی و ابن عباس در اقراء آن سعی بلیغ بکار بردند و این قرآن مجموع
در مصاحف متلوّ بر السنه که الحال در مشرق و مغرب منتشر است ثمره مساعی جمیله ایشان است باز قرآن در بعض مواضع که اجمال داشت این بزرگواران
آهسته آهسته بتقریباتِ شتّی متصدی کشف آن اجمال گشتند بعد ایشان ابن عباس متوجه حلِّ لغتِ قرآن شد و ذکر اسباب نزول نمود
دیگران قدم بر قدم او رفتند تا آنکه تعدد نسخها بهم رسید ثعلبی و غیر او آن همه را جمع ساخته تفسیر با تصنیف کردند هیچ مسیداے که بهترین خدمت
قرآن کدام است آنکه در اول نزولِ قرآن از آنحضرت صلی الله علیه و سلم سوال ما یتعلق به کرده باشند تا بر حسب آن وحی دیگر فرود آید چنانکه
صدیق اکبر در آیه مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ سوالی آورد و علم شریفے را سر داد که اَمَّا اَنْتَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ فَتُجْزَوْنَ بِذٰلِكَ فِي الدُّنْيَا حتے

عفو الله ولیس لکم ذنوب واما الآخرون فیجمع ذلک لهم حتی یجزوا به یوم القیامة اخرجه الترمذی و فاروق اعظم در آیت مجمله
تحریم خمر گفت اللهم بیّن لنا بیانا شفافا تا رفته رفته اجمال بتفصیل انجامید و پرده برانداخته شد و بعد قرآن عظیم اصل دین و سرمایه یقین
علم حدیث است و توسط کبرا است درمیان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و امت او و در علم حدیث بچند وجه تواند بود یکی آنکه روایت
کنند حدیث را و بآفاق فرستند مضمون آنرا دیگر آنکه استخراج نمایند آنرا از حاملان آن یعنی در مسئله نازله خلیفه وقت جمع کند صحابه را و بگوید
کسی هست درمیان شما که در فلان مسئله از آنحضرت صلی الله علیه وسلم حدیثی یاد داشته باشد و تکرار این سوال بحدی رساند که حاضران بگوش
خود شنوند و غائبان را خبر رسد تا حاملان حدیث مشخص شود و اگر متفرد شده باشد استکثار کنند از شبهه تا حدیث محل اعتماد گردد چنانکه صدیق
اکبر در میراث جدّه و فاروق اعظم در باب غره تحقیق فرمودند سوم آنکه علما صحابه را در آفاق فرستند و ایشانرا امر نمایند بروایت حدیث و مردمان را
حکم کنند باخذ از ایشان چنانکه فاروق اعظم عبدالله بن مسعود را با جمعی بکوفه فرستاد و معقل بن یسار و عبدالله بن مغفل و عمران بن
حصین را ببصره و عباده بن صامت و ابو الدرداء را بشام و بمعاویه بن ابی سفیان که امیر شام بود قدغن بلیغ نوشت که از حدیث ایشان تجاوز
نکند چهارم آنکه طریق روایت آموزند و احتیاط دران باب فرمایند پنجم آنکه عمل کنند بر حدیثی علانیه تا آن حدیث مجمع علیه گردد و عمل خلفا مصحح
آن روایت باشد در بسیاری از احادیث خوانده باشی فعل ذلک رسول الله صلی الله علیه وسلم و ابوبکر و عمر ششم آنکه حدیثی که زیاده است بر
کتاب الله مثل حدیث ایمان بالقدر و حدیث معراج و حدیث عذاب قبر و غیر آن بر سر منابر اشاره بآن حدیث فرماید که فلان حدیث و فلان
حدیث از انجمله است که ایمان بران واجب است هرچند آنرا در کتاب الله نمی یابند این روایت همه احاد است اجمالا تصحیح و تقویت آنست افاده
آنکه از قبیل ضروریات دین شده است هفتم آنکه مضمون احادیث در خطب خود ارشاد فرماید تا اصل حدیث بآن موقوف خلیفه قوت یابد بار آنی که
بنوع سخن بمیرسند در بند آنکه در متفق علیه از حضرت صدیق صحیح نشد مگر شش حدیث و از فاروق اعظم بصحت نرسید مگر قریب پنجاه حدیث
این معانی فهمند و نمیدانند که حضرت فاروق تمام علم حدیث را اجمالا تقویت داده و اعلان نموده بعد قرآن عظیم و سنت عظیم علوم دانسته
انها در احتیاج علم فقه است و اعظم توسط کبرای امت درمیان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و سائر امت او در فقه آنست که طرق اجتهاد
را تعلیم فرماید مثلا بیان کند ترتیب ادله اربعه و ترتیب سنت بر کتاب و تخصیص عام کتاب بخاص سنت و حل مجمل کتاب بمفصل سنت چنانکه صدیق
اکبر و عمر فاروق باتم وجه در بیان آوردند باز اعظم توسط آنست که مسائل مجتهد فیه را بجبر اجماع رسانند تا اختلاف از امت برانداخته
شود و جمیع امت را بآن مسائل حجت قائم گردد باز اعظم توسط آنست که در مسائل عبادات و مناکحات و مبایعات و قضایا و سیر در مسائل
نازله اجتهاد فرماید و جواب مسئله دهد و در آفاق مشهور شود و اقاصی و ادانی آنرا دریابند و بعد فقه اعظم علوم علم احسان است یعنی آنچه
امروز باسم علم سلوک مسمی میشود و قوت القلوب و احیاء العلوم دران مصنف شده است و اعظم توسط کبرای امت درمیان آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و سایر امت او آنست که بزبان حال و بزبان قال هر دو آن علوم را و آن مقامات و احوال را بمردمان تعلیم فرماید و ترتیب کند
یاران را بهر دو زبان دانند آن علوم در آفاق شهرت گیرند و اقاصی و ادانی ازان مستفید شوند چنانکه درین کتاب باشیاء کثیره از حضرت
شیخین معلوم کرده باشی و بعد ازین مراتب علم حکمت است و بیان اخلاق فاضله و اضداد آن و تدبیر منازل و سیاست مدن و قواعد کلیه آن
فنون بمقتضای تجربه و عقل چون این تفصیل را شناختی اکنون فکر را دران خوض فرما که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم همین بلاد عرب
مفتوح شده بود نه بلاد عجم باز در آخر حیات آنحضرت صلی الله علیه وسلم فتنه مسیلمه کذاب و اسود عنسی برخاست و صفای اسلام مکدر ساخت

بعد انتقالِ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ آن کدورت متزاید شدن گرفت قیام بقتال مرتدین کرد (کرام ۱۲) و فتح فارس و روم را کہ بنیاد خلافت
بعد از ان توغل در فتح فارس و روم ازکہ وجود گرفت و اتمام آن در عہدِ کدام کس واقع شد بحقیقت تمام زمین بمنزلہ مرغی بود کہ سرش عراق
و دو جناحش فارس و روم و دو پایش ہند و فرنگ یا ہند و ترکستان چنانکہ ہرمزان پیش حضرتِ فاروق بیان نمود سرِ آن مرغ کہ کوفت
و دو بازوی او را کہ شکست ہمین دو پا کہ از دست تصرف ایشان باقی ماندہ بود تا حال کوفتہ نشد و اگر بر تو امرے مشتبہ شود و ندانی
واسطہ اول بلوغ او کدام شخص بودہ است از دو سہ کس میزانے بدست تو دہیم و آن میزان آنست کہ نظر کنے بجمعی کہ از یک شخص روایت اند
اصلاہیت خود برا خذ علم از وی گماشتہ اند اگر آن علم در میان ایشان کما ینبغے بیابی بدان کہ واسطہ اول مردی دیگر است مثل آنکہ
اہل شام و اہل مصر از حضرتِ مرتضے روایت ندارند بازہدیات و علم سلوک در میانِ ایشان یافتہ میشود بو فور پس بحقیقت مبلغ این معانی
پیش از حضرت مرتضے دیگری بودہ است فتامل پس چون این ہمہ نکتہ مبین شد نوبت آن رسید کہ در مناقب خلفا شروع کنیم گوش باز دار
ید بود تا در ضمن ہر قصہ بکدام خصلت اشارہ نمائیم اما مآثر جمیلہ صدیق اکبر رضی اللہ تعالے عنہ پس از ان جملہ براعت در نسب
دست مصعب زبیری نسابہ گفتہ است انما سُمّی ابو بکر عتیقا لانہ لم یکن فے نسبہ شیٔ یُعاب بہ کذا فی الاستیعاب و آنکہ از اشراف
قریش بود و صاحبِ وجاہت میانِ ایشان زبیر ابن بکار (عالم نسب ۱۲) گفتہ است ان ابا بکر احد عشرۃ من قریش اتصل بہم شرف الجاہلیۃ
شرفُ الاسلام وکان الیہ امر الدیات والغُرم وفے الاستیعاب کان فی الجاہلیۃ وجیہا رئیسا من رؤساء قریش والیہ کانت
الاشناق فے الجاہلیۃ ومعنی اشناق آنست کہ چون قتلے (تاوان ۱۲) واقع می شد و فتنہ در میان قبیلہ قاتل و قبیلہ مقتول برمیخاست
ابو بکر صدیق کفیلِ دیت می شد و آن فتنہ را فرو می نشاند و اگر دیگرے کفیل میشد اعتداد نمیکردند و فتنہ تسکین نمی یافت محمد بن اسحق
سنہ وکان ابو بکر رجلا مألفا لقومہ محببا سہلا وکان انسب قریش لقریش واعلم قریش بہا وبما کان فیہا من خیر وشر وکان
رجلا تاجرا ذا خلق ومعروف وکان رجال قومہ یاتونہ ویألفونہ لغیر واحد من الامر لعلمہ وتجارتہ وحسن مجالستہ الحدیث تا انجا کہ
گفت در قصہ ہجرت و ابو بکر شیخ معروف ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شاب لا یعرف اخرج البخاری و از انجملہ آنست کہ قوتِ عاقلہ
عاقلہ او پیش از اسلام بمقدار متیسر دران زمان کارہای خویش کردہ بود و اند الحال انچہ در دستِ مردم است از انساب قریش
خود از زبیر بن بکار است و وی آنرا از مصعب زبیری اخذ کردہ است و وی بواسطہ از جبیر بن مطعم و وی از صدیق اکبر و آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در قصہ حسان بن ثابت در جوابے و ہجای قریش را تقریر این علم برای حضرت صدیق فرمود قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا حسان کیف تہجوہم وانا منہم وکیف تہجو ابا سفیان وہو ابن عمی فقال واللہ لاسلنک منہم کما تسل الشعرۃ من العجین فقال
ائت ابا بکر فانہ اعلم بانساب القوم منک فکان یمضی الے ابی بکر لیقفہ (برآرم ۱۲) علی انسابہم الحدیث اخرجہ ابو عمر فے الاستیعاب
و در شعر ید طولے داشت لیکن بعد اسلام ترک آن کرد کذا فی الاستیعاب و در فصاحت پایہ بلند قال ابو ذؤیب شاعر ہذیلی فی قصۃ
سقیفۃ بنی ساعدۃ تکلمت الانصار فاطالوا الخطاب واکثروا الصواب وتکلم ابو بکر فللہ درہ من رجل لا یطیل الکلام ویعلم مواضع
فصل الخطاب واللہ لقد تکلم بکلام لا یسمعہ سامع الا انقاد لہ ومال الیہ ثم تکلم عمر بعدہ بدون کلامہ ومد یدہ فبایعہ وبایعوہ
خمر را در جاہلیت بر خود حرام کردہ بود کذا فی الاستیعاب بت را گاہی سجدہ نکردہ عن الزہری انہ قال من فضل ابی بکر انہ لم
یشک فی اللہ ساعۃ قط مذکور فے الصواعق و ابن الدغنہ در میان اشراف قریش گفت ان ابا بکر لا یخرج مثلہ ولا یخرج

آنحضرت چون رجلاً یکسب المعدوم و یصل الرحم و یحمل الکل و یقری الضیف و یعین علی نوائب الحق مثل آنچه حضرت خدیجه در وصف
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان نموده هیچکس از قریش دم انکار نتوانست زد و از آنجمله آنست که پیش از اسلام با آنحضرت صلی
الله علیه وسلم طریق محبت و فدا می ورزید در قصه توجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب شام همراه عم خود ابوطالب باز رجوع آنحضرت
بموجب تاکید راهب مذکورست و بعث معه ابوبکر بلالاً و زوّده الراهب من الکعک و الزیت رواه الترمذی و حسنه او الحاکم و
صححه بعض یاران که بفهم سخن نمیرسند بملاحظه صغر سن صدیق اکبر در انوقت و آنکه اشترای بلال جز این نیست که بعد اسلام بوده است
در تردد افتاده اند فقیر میگوید گویا ایشان قصه جمعی از اذکیا که مصدر حرکات عجیبه شده اند در ایام صغر سن نشنیده اند و از کجا
که در انوقت بلال مملوک حضرت صدیق بود جائزست که بلال را بطریق اجاره یا عاریت همراه گرفته باشد بلکه این احتمال قریب
ست زیرا که بلال مملوک بنی جمح بود و ایشان همسایگان حضرت صدیق بودند و با ایشان معاملها و مواساها داشت و مواسات حضرت
صدیق با آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیش از نبوت در چندین قصه مذکور شده یکی از آنکه صحیح ترین قصص است ذکر کردیم عن میمون
بن مهران قال اختلف ابوبکر فیما بینه و بین خدیجة حتی انکحها ایاه مذکور فی الصواعق معزواً لابی نعیم و از آنجمله آنست که در اول
بعثت مسلمان شد و سبقت کرد بر همه در اسلام و علمای سیر در اول من اسلم ابوبکر او علی او خدیجة اختلاف دارند از هر جانب
دلایل قائم کرده اند و اتفاق جمیع حاصل است بر آنکه از احرار بالغین کسی بر حضرت صدیق سبقت نکرده و پیش از وی کسی اظهار دین
خود در قریش نموده فقیر اینجا نکته دارد و آن اینست که اولیت اسلام بجهت آن از مآثر معدوده شده است که جاذب شد بر اسلام مردان
و جالب شد قلوب مردم را بسوی اسلام و بحکم الدال علی الخیر کفاعله اجر جمیع آنانکه بعد از وی باسلام درآیند در جریده اعمال وی
نوشته شود و همین معنی بخبر متواتر بالغ مشهور فی الناس مطلع در میان ایشان که اظهار دین خود کنند و بجد تمام مردمان را بر قبول آن آرد
میسر نیست پس از مآثر خاصه حضرت صدیق است گو در اولیت حقیقیه اختلاف واقع شده باشد و از آنجمله آنست که سبب اسلام
حضرت صدیق تنبیه غیبی بوده است چند دفعه یکی آنکه وی رضی الله عنه گفته است که روزی در ایام جاهلیت زیر سایه درختی نشسته
بودم ناگاه دیدم که شاخی از آن درخت میل بجانب من کرد چنانکه بسر من رسید من در آن می نگریستم و میگفتم این چه خواهد بود آوازی
از آن درخت بگوش من رسید که پیغمبری در فلان وقت برون خواهد آمد می باید که تو سعادتمند ترین مردمان باشی بوی گفتم که روشن تر
بگوی که آن پیغمبر کیست و نام وی چیست گفت محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم گفتم وی صاحب و الیف و حبیب من است از آن درخت
عهد بستم که هرگاه وی مبعوث شود مرا بشارت دهی چون وی مبعوث شد از آن درخت آواز آمد که مجد باش و اهتمام کن ای پسر
ابو قحافه که وحی بوی آمد سوگند برب موسی که هیچکس بر تو در اسلام سبقت نخواهد گرفت چون بامداد کردم بسوی رسول الله صلی الله علیه
وسلم رفتم چون مرا دید گفت ای ابوبکر ترا بخدا تعالی و رسول وی میخوانم گفتم اشهد انک رسول الله بعثک بالحق سراجاً منیراً پس بوی
ایمان آوردم قصه دیگر آنکه وی رضی الله عنه گفته است که شبی پیش از بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در خواب دیدم که نوری عظیم از
آسمان فرود آمد و بر بام کعبه افتاد و در مکه هیچ خانه نماند که از آن نور چیزی بآن در نیامد پس آن انوار همه جمع شدند و یک نور گشتند چنانکه اول
بود بخانه من درآمد و من در خانه خود را بستم بامداد آن خواب را بیکی از احبار یهود گفتم و تعبیر آن خواستم گفت این از قبیل اضغاث احلام است
و اعتباری ندارد چون روزگاری گذشت در بعضی تجارات بدیر بحیرا که مسکن بحیرا راهب بود رسیدم و تعبیر آنخواب را از وی پرسیدم گفت

تو چه کسی گفت من مردی ام از قریش گفت خدا تعالی در میان شما پیغمبری خواهد برانگیخت و تو در ایام حیات وی وزیر وی خواهی بود و بعد از وفات وی خلیفهٔ وی پس چون رسول الله صلی الله علیه وسلم مبعوث شد مرا باسلام خواند گفتم هر پیغمبری را دلیلی بود دست بر نبوت او دلیل تو چیست گفت دلیل نبوت من آن خوابی که دیدی و آن حبر در جواب تو گفت که آنرا اعتباری نیست دیگر گفت تعبیر آن چنین است و چنین من گفتم ترا که خبر کرد گفت جبرئیل گفتم من از تو هیچ دلیلی و برهانی نمی طلبم زیاده ازین اشهد ان لا اله الا الله وحده لاشریک له و اشهد انک عبده و رسوله بعد ازان رسول فرمود صلی الله علیه وسلم که هیچکس را باسلام دعوت نکردم که در اول توقف و تردد نکرد مگر ابوبکر که چون وی را دعوت کردم تصدیق نمود و گفت تو رسول خدائی وی صدیق اکبرست رضی الله عنه و این قصها در کتب خصائص مذکور شده و اینهمه دلالت میکند بر تشبه جزء عقلی او با جزء عقلی انبیا و از انجمله آنست که قریب باسلام صدیق جمعی از نجبای قریش اسلام آوردند بدلالت حضرت صدیق و ترغیب او قال ابن اسحٰق فلما اسلم ابوبکر اظهر اسلامه و دعا الی الله عز و جل و الی رسوله صلی الله علیه وسلم وکان ابوبکر رجلا مألفا لقومه محببا سهلا فجعل یدعو الی الاسلام من وثق به من قومه ممن یغشاه و یجالس الیه فاسلم بدعائه فیما بلغنی عثمان بن عفان والزبیر بن العوام و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص و طلحة بن عبید الله فجاء بهم الی رسول الله صلی الله علیه وسلم حین استجابوا له و اسلموا و صلوا در اینجا نکته باید دانست که این جماعه نجبای قریش بودند و هر یکی اوسط بطنی از بطون قریش و در بطن خود تمکن تمام داشت پس اسلام ایشان بمنزلت کسر سورهٔ کفرست در بهم زدن جمعیت شرک و اول صورت شیوع اسلام اما عثمان اوسط بنی امیه بود و زبیر اوسط بنی اسد و سعد و عبد الرحمن اوسط بنی زهره و طلحه اوسط بنی تیم بن مره و محمد بن اسحٰق بر ذکر این جماعه اکتفا کرده است و الا دیگران ذکر جمعی کثیر می نمایند و از انجمله آنست که در ابتدای اسلام هر چه بذل مال بود در بهم بر آمدن تقویت اسلام و ترفیه مسلمین خدمت آنحضرت صلی الله علیه وسلم صرف کرد عن هشام بن عروه عن ابیه قال اسلم ابوبکر یوم اسلم و له اربعون الفا انفقها کلها علی رسول الله صلی الله علیه وسلم و فی سبیل الله اخرجه ابو عمر و الحاکم و این قصه باشاره تصریح آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آخر ایام خود فرموده است ان من امن الناس علی فی ماله و صحبته ابابکر اخرجه البخاری و قال ما لاحد عندنا ید الا و قد کافیناه ما خلا ابابکر فان له عندنا یدا یکافیه الله بها یوم القیامة و ما نفعنی مال احد قط ما نفعنی مال ابی بکر اخرجه الترمذی و از انجمله آنست که هفت کس از غلامان قریش که در تصدیق و توحید قدم راسخ داشتند و موالی ایشان ایشانرا تعذیب می نمودند خریده کرده آزاد ساخت فی الاستیعاب و اعتق ابوبکر سبعة کانوا یعذبون فی الله منهم بلال و عامر بن فهیره محمد بن اسحٰق نیز این روایت کرده باز یادت و آن آن است که ابو قحافه بر آزاد کردن این ضعفا ملامت نمود فقال ابوبکر یا ابت انما ارید ما ارید لله عز و جل فیتحدث الناس ما نزل بهؤلاء الآیات الا فیه و فیما قال له ابوه فاما من اعطی و اتقی و صدق بالحسنی الآیه و محمد بن اسحٰق در قصه تعذیب المشرکین علی المستضعفین این را واضح تر نوشته و اسمای این فریق بیان کرده و از انجمله آنست که چون نازل شد فاصدع بما تؤمر آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواستند که در جماعهٔ قریش اظهار توحید و ابطال شرک فرمایند حضرت صدیق التماس نمود که تعصب قریش بمرتبه ایست که بمجرد سماع این کلمات باینا خواهند برخاست این خطبه را بمن باید گذاشت بعد ازان بامر آنحضرت صلی الله علیه وسلم خطبهٔ عجیبه برخواند و کفار باین سبب چه ایذاها که نه دادند و آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دست آنها خلاصی یافت و این قصه در ریاض نضره بطول هر چه خوبتر مذکورست و این اول خطبه بود که در اسلام خوانده شد و خوانندهٔ آن [illegible]

عشق را شرح میدهد و از انجمله آنست که چندین دفعه قریش بایذای آنحضرت مبادرت کردند حضرت صدیق هر دفعه جان خود را وقایه جان آنحضرت صلی الله علیه وسلم ساخت ازان قصص دو سه روایت بنویسیم عن عروة بن الزبیر قال سالت عبد الله بن عمرو عن اشد ما صنع المشرکون برسول الله صلی الله علیه وسلم قال رایت عقبة بن ابی معیط جاء الی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یصلی فوضع رداءه فی عنقه فخنقه به خنقا شدیدا فجاء ابو بکر حتی دفعه عنه فقال اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله وقد جاءکم بالبینات من ربکم اخرجه البخاری وعن انس قال لقد ضربوا رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی غشی علیه فقام ابو بکر فجعل ینادی ویقول ویلکم اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله قالوا من هذا قالوا هذا ابن ابی قحافة المجنون اخرجه الحاکم وعن اسماء بنت ابی بکر انهم قالوا لها ما اشد ما رایت المشرکین بلغوا من رسول الله صلی الله علیه وسلم قالت کان المشرکون قعدوا فی المسجد فتذاکروا رسول الله صلی الله علیه وسلم وما یقول فی آلهتهم فبینا هم کذلک اذ دخل رسول الله صلی الله علیه وسلم المسجد فقاموا الیه وکان اذا سألوه عن شیء صدقهم فقالوا الست تقول فی آلهتنا کذا وکذا قال بلی فتشبثوا به باجمعهم فاتی الصریخ الی ابی بکر فقیل له ادرک صاحبک فخرج ابو بکر حتی دخل المسجد فوجد رسول الله صلی الله علیه وسلم والناس مجتمعون علیه فقال ویلکم اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله وقد جاءکم بالبینات من ربکم قالت فلهوا عن رسول الله صلی الله علیه وسلم واقبلوا علی ابی بکر یضربونه قالت فرجع الینا فجعل لا یمس شیئا من غدائره الا جاء معه وهو یقول تبارکت یا ذا الجلال والاکرام رواه ابو عمر فی الاستیعاب حاصل کلام آنست که عقبة بن معیط آمد حالانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نماز میگذارد ردای خود را در گردن مبارک آنحضرت پیچید و خفا کرد آنحضرت را خفا کردن سخت متعاقب اینحال ابو بکر صدیق رسید و آیه اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله برخواند در روایت دیگر آنکه زدند آنحضرت را صلی الله علیه وسلم تا آنکه بیهوش شد پس ابو بکر استاده این آیه برخواند و حاصل حدیث اسما آنست که مشرکان نشسته بودند در مسجد حرام پس با یکدیگر ذکر آنحضرت صلی الله علیه وسلم کردند و ذکر انچه آنحضرت میفرماید در حق بتان ایشان بمیان آوردند درین هنگام آنحضرت بمسجد درآمدند مشرکان بطرف آنحضرت صلی الله علیه وسلم برخاستند حال آنکه آنحضرت چون کفار سوال میکردند راست میگفت با ایشان و تقیه را کار فرمانمی شد پس گفتند ایا میگوئی درباب آلهه ما چنان و چنان فرمود آری میگویم پس درآویختند با نحضرت همه ایشان پس آمد فریاد کننده بسوی ابو بکر صدیق و گفت دریاب صاحب خود را پس برآمد حضرت صدیق تا آنکه داخل شد بمسجد حرام و یافت آنحضرت را صلی الله علیه وسلم درانحال که جمع آمده بودند بروی پس گفت ویلکم الخ پس غافل شدند کفار ازان حضرت و متوجه گشتند با بو بکر صدیق و زدند او را اسما گفت پس بازگشت حضرت صدیق باین صفت که دست نمیرسانید بچیزی از گیسوهای خود مگر که می آمد همراه دست او و میگفت تبارکت یا ذا الجلال والاکرام و از انجمله آنست که چندین دفعه اذی کفار را ازان حضرت باز داشت بتوریه و کنایه در قصه هجرت آمده است که هر که آن حضرت را می پرسید صدیق میگفت هادی یهدینی السبیل اخرجه البخاری و در قصه امراة ابی لهب آمده است که بعد نزول سورة تبت بقصد ایذا آمد و گفت ان صاحبک هجانی قال ما یقول الشعر اخرجه ابو یعلی و از انجمله آنست که چون قریش بر ایذای آنحضرت صلی الله علیه وسلم جمع شدند و صحیفه نوشتند حضرت صدیق درین مضیق شریک آنحضرت بود لهذا درین واقعه ابو طالب گفته است

وهم رجعوا سهل بن بیضاء راضیا ¤ فسر ابو بکر بها و محمد ¤ کذا فی سیرة ابن اسحق و از انجمله آنست که حضرت صدیق اول

کسی ست که مسجد بنا کرد و اعلام اسلام نمود کفار قریش بایذا برخاستند تا آنکه مضطر شد بهجرت ابن الدغنه میانجی گشت میان وی و میان
قریش و عهد گرفت برای او تا آنکه غلبه دیگر بر دل او وارد شد و جوار ابن دغنه را رد کرد و انی اردّ الیک جوارک وارضی بجوار الله آنگاه
باعلان اسلام و جهر قراءة قران مشغول شد (از توکل ۱۲) اخرجه البخاری فی حدیث طویل عن عایشة واز انجمله آن است که حضرت صدیق بجهت اعلاء کلمة الله
در قصه غلبه فارس بر روم مراهنه کرد عن ابن عباس قال کان المسلمون یحبون ان تظهر الروم علی فارس لانهم اهل الکتاب کان المشرکون
یحبون ان تظهر فارس علی الروم لانهم اهل الاوثان فذکر ذلک المسلمون لابی بکر رضی الله عنه فذکر ذلک ابو بکر للنبی صلی الله
علیه وسلم فقال له النبی صلی الله علیه وسلم اما انهم سیهزمون فذکر ذلک ابو بکر لهم فقالوا اجعل بیننا وبینک اجلا فان
ظهروا کان لنا کذا وکذا وان ظهرنا کان لک کذا وکذا فجعل بینهم اجل خمس سنین فلم یظهروا فذکر ذلک ابو بکر للنبی صلی الله
علیه وسلم فقال الا جعلته دون العشرة قال فظهرت الروم بعد ذالک فذلک قوله الم غلبت الروم فی ادنی الارض وهم من
بعد غلبهم سیغلبون قال فغلبت الروم ثم غلبت بعد لله الامر من قبل ومن بعد ویومئذ یفرح المومنون بنصر الله قال سفیان
وسمعت انهم ظهروا یوم بدر اخرجه الحاکم واز انجمله آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم تا در مکه بود صبح وشام هر روز بخانه حضرت
صدیق آمد و رفت میفرمود وعن عایشة قالت لم اعقل ابوی قط الا وهما یدینان الدین ولم یمر علینا یوم الا یاتینا فیه رسول الله صلی
الله علیه وسلم طرفی النهار بکرة وعشیة اخرجه البخاری فی قصة الهجرة واز انجمله آنست چون حضرت خدیجه رضی الله عنها متوفی
شد حضرت صدیق عایشه را در عقد آنحضرت صلی الله علیه وسلم آورد و در آن باب آنچه که بهتر از ان صورت نه بندد رعایت نمود وعن
حبیب مولی عروة قال لما ماتت خدیجة حزن علیها النبی صلی الله علیه وسلم فاتاه ابو بکر بعایشة فقال یا رسول الله هذه تذهب
ببعض حزنک وان فی هذه خلقا من خدیجة ثم ردها فکان رسول الله صلی الله علیه وسلم یختلف الی ابی بکر الحدیث اخرجه الحاکم
وعن عایشة قالت قدمنا المدینة قال فذکرت القصة الی ان قالت قال ابو بکر یا رسول الله ما یمنعک ان تبنی باهلک فقال رسول الله
صلی الله علیه وسلم الصداق فاعطاه ابو بکر اثنتی عشرة اوقیة ونشا (نصفا ۱۲) فبعث بها رسول الله صلی الله علیه وسلم الینا وبنی بی رسول الله
صلی الله علیه وسلم فی بیتی هذا الذی انا فیه اخرجه الحاکم وابو عمر فی الاستیعاب بمثله واز انجمله آنست که چون معراج متحقق شد اول
کسی که بآن تصدیق نمود صدیق اکبر بود وعن عایشة قالت لما اسری النبی صلی الله علیه وسلم الی المسجد الاقصی اصبح یتحدث الناس
بذلک فارتد ناس ممن کان آمنوا به وصدقوه وسعوا بذلک الی ابی بکر فذکرت الحدیث الی ان قالت فقال ابو بکر انی لاصدقه
فیما هو ابعد من ذلک اصدقه بخبر السماء فی غدوة او روحة فلذلک سمی ابو بکر الصدیق اخرجه الحاکم وفی الاستیعاب بنحو من ذلک
واز انجمله آنست که چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم در موسم حج خود را بر احیاء عرب عرض کردند تا کدام یک از ایشان بسعادت نصرت
فائز شود صدیق اکبر در هر عرضه رفیق آنحضرت و متولی جواب سوال بوده است در ریاض نضرت این قصه‌ها بروایت حضرت [illegible]
واز انجمله آنست که چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم هجرت فرمود بسوی مدینه حضرت صدیق رفیق آنحضرت بود و این خدمت بخوبی ا-
دست وی سرانجام یافت که خدا تعالی بآن تنویه فرمود ثانی اثنین اذ هما فی الغار و آنحضرت صلی الله علیه وسلم به نوعی بستود که
خلفنی الی دار الهجرة و ثنای وی در السنه مسلمین شایع گشت و این قصه بطولها در بخاری مذکور است واز انجمله آنست که چون غزوه بدر
واقع شد و آن اول فتح اسلام بود و فضیلت او بر جمیع مشاهد فائق است حضرت صدیق را در ان مشهد ماثر نمایان حاصل گشت فضائل

او ڈبالا شد بچند جہت یکے آنکہ تاسفے آنحضرت بود در عزیمتش دیگر آنکہ الہام عظیم از جانب غیب قبول نمود و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تصویب آن فرمودند عن ابن عباس قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوم بدر اللہم انی انشدک عہدک ووعدک اللہم ان شئت لم تعبد فاخذ ابو بکر بیدہ فقال حسبک فخرج وہو یقول سیہزم الجمع ویولون الدبر اخرجہ البخاری ومعنی این کلام نزدیک فقیر آنست کہ ابو بکر صدیق ملہم شد بآنکہ دعا باجابت مقرون گشت وانصورت از جملہ آن واقعہا است کہ الہام صحابہ سبقت نمود دران بر وحی آنگاہ وحی برحسب الہام ایشان فرود آمد بلکہ بحقیقت ہمین الہام وحی است بسوے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باتوجہ کہ چون ایشان ملہم شدند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بفراست صادقہ خویش دریافت کہ این خاطر از جانب مدبر سموات وارض است و این فراست وحی باطنی است چنانکہ در قصہ اذان رؤیا عبد اللہ بن زید و قیاس فاروق را تصویب فرمود و در لیلۃ القدر بر رؤیاے جمعی از صحابہ اعتماد نمود الی غیر ذلک من الوقایع دیگر آنکہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عریش بر آمدہ متوجہ کارزار شد میمنہ لشکر بصدیق دادند و میکائیل ہمراہ او بود و میسرہ لشکر بحضرت مرتضی و اسرافیل ہمراہ او بود عن علی رضی اللہ عنہ قال بینما انا امیح من قلیب بدر اذ جاءت ریح شدیدۃ لم ار مثلہا قط ثم ذہبت ثم جاءت ریح شدیدۃ لم ار مثلہا قط الا التی کانت قبلہا وکانت الریح الاولی جبرئیل نزل فی الف من الملائکۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وکانت الریح الثانیۃ میکائیل نزل فی الف من الملائکۃ عن یمین رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وکان ابو بکر عن یمینہ وکانت الریح الثالثۃ اسرافیل نزل فی الف من الملائکۃ عن میسرۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا فی المیسرۃ فلما ہزم اللہ تعالی اعداءہ حملنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی فرسہ فجرت بی فوقعت علی عقبی فدعوت اللہ عز وجل فامسکنی فلما استویت علیہا طعنت بیدی ہذہ فی القوم حتی اختضب ہذا ہذہ واشار الی ابطہ اخرجہ الحاکم دیگر آنکہ چون اسیران بدر آمدند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مشاورہ کردند با صحابہ و مشورت حضرت صدیق را اختیار فرمود و او را با حضرت عیسی تشبیہ داد و ہرچند در آخر فضیلت حضرت فاروق غالب تر آمد عن عبد اللہ بن مسعود قال لما کان یوم بدر قال لہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما تقولون فی ہؤلاء الاساری فقال عبد اللہ بن رواحۃ انت فی واد کثیر الحطب فاضرمہ نارا ثم القہم فیہا فقال العباس رضی اللہ عنہ قطع اللہ رحمک فقال عمر رضی اللہ عنہ قادتہم ورؤساؤہم قاتلوک وکذبوک فاضرب اعناقہم فقال ابو بکر رضی اللہ عنہ عشیرتک وقومک ثم دخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ما تقولون فی ہؤلاء ان مثل ہؤلاء کمثل اخوۃ لہم کانوا من قبلہم قال نوح رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا وقال موسی ربنا اطمس علی اموالہم واشدد علی قلوبہم الایۃ وقال ابراہیم فمن تبعنی فانہ منی ومن عصانی فانک غفور رحیم وقال عیسی ان تعذبہم فانہم عبادک وان تغفر لہم فانک انت العزیز الحکیم وانتم قوم بکم عیلۃ فلا ینفلتن احد منکم الا بفداء او بضربۃ عنق اخرجہ الحاکم واز انجملہ آنست کہ چون غزوہ احد واقع شد نصیب حضرت صدیق دران مشہد فضائل عظیمہ گشت بچند جہت یکی آنکہ حضرت صدیق نہایت سعی در کشف بلاہای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بجا آورد قال ابن اسحق فلما عرفوا المسلمون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہضوا بہ ونہض معہم نحو الشعب معہ ابو بکر الصدیق وعمر بن الخطاب وعلی بن ابی طالب وطلحۃ بن عبید اللہ والزبیر بن العوام والحارث بن الصمۃ رضوان اللہ علیہم ورہط من المسلمین عن عائشۃ قالت قال ابو بکر الصدیق لما جال الناس عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم احد کنت اول من فاء فبصرت بہ من بعید فاذا انا برجل قد اعتنقنی من خلفی

اميح یعنی آب برآوردن از چاہ و در دلو کردن ۱۲

تریدِ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاذا ہو ابو عبیدۃ بن الجراح الحدیث اخرجہ الحاکم ومراد از جولان درینجا فرار نیست بلکہ متفرق
شدن از آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم بسبب در آمدنِ فوج کفار در فوجِ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دیگر آنکہ معلوم شد کہ کفار
قریش اگر بعد آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم از کسی حساب میگرفتند از حضرت صدیق میگرفتند لہذا چون ابو سفیان تفحص میکرد احوال
فوجِ آنحضرت را ہمین سہ کس را نام برد زیراکہ از ہمین سہ کس متیر سید ومن حدیث البراء اَشْرَفَ ابو سفیان فقال اَفِی القوم محمدٌ فقال
لا تجیبوہ فقال اَفِی القوم ابنُ ابی قحافۃ فقال لا تجیبوہ قال اَفِی القوم ابن الخطاب فقال اِنَّ ہؤلاءِ قُتِلوا فلو کانوا احیاءً لاجابوا
فلم یملک عمر نفسہ فقال کذبتَ یا عدوَّ اللہ اَبقَی اللہ لک ما یُخزیک اخرجہ البخاری دیگر آنکہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بتعاقبِ کفار بعد اُحد متوجہ شدند حضرتِ صدیق از حاضرانِ آن واقعہ بود عن عائشۃ فی قولہ تعالیٰ اَلَّذِیْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰہِ وَالرَّسُوْلِ
الآیۃ قالت لعروۃ یا ابنَ اُختی کان اَبَواکَ منہم الزبیر وابو بکر لما اَصاب نبیَّ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما اَصاب یوم اُحد فانصرف
عنہ المشرکون خاف ان یرجعوا فقال من یذہبُ فی اثرہم فانتدب منہم سبعون رجلاً کان فیہم ابو بکر والزبیر اخرجہ البخاری
واز انجملہ آنست کہ در غزوۂ خندق جانبی از لشکر بدستِ حضرت صدیق دادند و محافظتِ آنجانب باو مفوض گشت والآن مسجد صدیق
نزدیک خندق موجود است و آن مسجد بحقیقت موضعِ نزولِ حضرتِ صدیق بود در غزوۂ خندق واز انجملہ آنست کہ در غزوۂ مریسیع حضرت
عائشہ رضی اللہ عنہا متہم شد و منافقان انچہ نمی بایست گفتند و گرفتارِ اسوء حالا گشتند و بعض مسلمین کہ از برارۃِ صدیقہ توقف کردند
معاتب شدند حضرتِ صدیق را دران واقعہ فضایل نمایان نصیب شد بچند جہت یکی آنکہ دران واقعہ ہوش ربا از ایشان کمال انقیاد و تسلیم
فدا بظہور آمد عن عائشۃ فی قصۃ الافک فتشہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم قال اما بعد یا عائشۃ انہ بلغنی عنکِ کذا وکذا
فان کنتِ بریئۃً فسیبرّئک اللہ وان کنتِ اَلممتِ بذنبٍ فاستغفری اللہ وتوبی الیہ فان العبد اذا اعترف ثم تاب تاب اللہ علیہ
قالت فلما قضی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مقالتہ قَلَصَ دمعی حتی ما اُحِسُّ منہ قطرۃً فقلتُ لابی اَجِبْ عنّی رسولَ اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم فقال انی واللہ ما اَدری ما اقولُ لرسولِ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ البخاری دیگر آنکہ چون برارۃِ صدیقہ نازل
شد آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم و صدیقِ اکبر شریک آن برارۃ گشتند اُولٰئِکَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا یَقُوْلُوْنَ زیراکہ معاذ اللہ اگر این فاسد
تحقق میداشت آن لوث دامنِ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و دامنِ صدیق را مکدر میکرد کہ در مثل این امور صاحبِ فراش و والد امرأۃ
ہدفِ ملامت و تسبیہ میشوند دیگر آنکہ حضرتِ صدیق بر مسطح بن اثاثہ انفاقے میکرد چون از وی شرکتے در افک ظاہر شد از انفاق
دست باز داشت درینباب نازل شد وَلَا یَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْکُمْ وَالسَّعَۃِ اَنْ یُّؤْتُوْا اُولِی الْقُرْبٰی آہ عن عائشۃ قالت قال
ابو بکر الصدیق وکان ینفق علی مسطح بن اثاثۃ لقرابتہ منہ وفقرہ واللہ لا انفق علی مسطح شیئاً ابداً بعد الذی قال لعائشۃ ما
قال فانزل اللہ عز وجل وَلَا یَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْکُمْ وَالسَّعَۃِ الی غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ قالت قال ابو بکر الصدیق بلی واللہ انی لاحب ان یغفر اللہ
لی فرجع الی مسطح النفقۃ التی کان ینفق علیہ قال واللہ لا انزعہا منہ ابداً اخرجہ البخاری قال ابن عباس قال اللہ تعالیٰ
لابی بکر قد جعلتُ فیک یا ابا بکر الفضلَ والمعرفۃَ باللہ وصلۃَ الرحم وجعلتُ عندک السعۃ فتعطّف علی مسطح فلہ قرابۃ ولہ ہجرۃ
ولہ مسکنۃ ذکرہ الواحدی فی الوسیط واز انجملہ آنست کہ چون صلح حدیبیہ پیش آمد از صدیق اکبر مآثر جمیلہ ظاہر گشت و فضل او
با آن مآثر دو بالا شد یکے آنکہ صدیق اکبر در مذاکرہ عروۃ بن مسعود کار فرمای جلادت شد و دشنام غلیظ داد تا قوت مسلمین در

پسر خالۂ حضرت صدیق و از اہل بدر و از مساکین بود ۱۲

ظاہر گردد و در آخر فائده این اغلاظ سے القول واضح گشت که عروه پیش قریش تمکن اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نصرت آنحضرت بیان نمود و آن سبب صلح شد فی قصة الحدیبیة قال عروة عند ذلک ای محمد ارایت ان استأصلت امر قومک هل سمعت باحد من العرب اجتاح اصله قبلک وان تکن الاخرى فانی والله لاری وجوهاً وانی لاری اشواباً من الناس خلیقاً ان یفروا ویدعوک فقال له ابوبکر امصص بظر اللات انحن نفر عنه وندعه فقال من ذا قالوا ابوبکر فقال اما والذی نفسی بیده لولا ید کانت لک عندی لم اجزک بها لاجبتک دیگر چون حضرت فاروق را عرق غیرت بحرکت آمد حضرت صدیق در جواب سوال او قدم بر قدم آنحضرت رفت ازینجا دانسته شد که حضرت صدیق را با پیغامبر چه نسبت بود و علوم پیغامبر در نفس وے رضی الله عنه چگونه منطبع می شد قال عمر بن الخطاب فاتیت نبی الله صلی الله علیه وسلم فقلت الست نبی الله حقاً قال بلى قلت السنا على الحق وعدونا على الباطل قال بلى قلت فلم نعطی الدنیة فی دیننا اذاً قال انی رسول الله ولست اعصیه وهو ناصری قلت اولیس کنت تحدثنا انا سنأتی البیت فنطوف به قال بلى افاخبرتک انا نأتیه العام قلت لا قال فانک آتیه ومطوف به قال فاتیت ابابکر فقلت یا ابابکر الیس هذا نبی الله حقاً قال بلى قلت السنا على الحق وعدونا على الباطل قال بلى قلت فلم نعطی الدنیة فی دیننا اذاً قال یا ایها الرجل انه رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیس یعصی ربه وهو ناصره فاستمسک بغرزه فوالله انه على الحق قلت الیس کان یحدثنا انا سنأتی البیت فنطوف به قال بلى افاخبرک انک تأتیه العام قلت لا قال فانک آتیه ومطوف به قال عمر فعملت لذلک اعمالاً اخرجه البخاری دیگر آنکه در اختیار صلح و جنگ سخنها میرفت و مشورها میان می آمد آخرها تقریر امر بمشورت حضرت صدیق واقع شد. فی قصة الحدیبیة انه صلی الله علیه وسلم بعث عیناً له من خزاعة وسار النبی صلی الله علیه وسلم حتى کان بغدیر الاشطاط اتاه عینه قال ان قریشاً جمعوا جموعاً وقد جمعوا لک الاحابیش وهم مقاتلوک وصادوک عن البیت ومانعوک فقال اشیروا ایها الناس علی اترون ان امیل الى عیالهم وذراری هؤلاء الذین یریدون ان یصدونا عن البیت فان یأتونا کان الله قد قطع عیناً من المشرکین والا ترکناهم محروبین قال ابوبکر یا رسول الله خرجت عامداً لهذا البیت لا ترید قتل احد ولا حرب احد فتوجه له فمن صدنا عنه قاتلناه قال امضوا على اسم الله اخرجه البخاری از انجمله آنست که چون غزوه خیبر واقع شد حضرت صدیق حاضر آن وقعه بود و بمقتضای سیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در خلفاء که بمنزله منتظر الامارت معامله میکردند حضرت صدیق امیر لشکر شد هر چند در آخر وقعه فضیلت علی مرتضى غالب تر آمد عن سلمة بن الاکوع قال بعث رسول الله صلی الله علیه وسلم ابابکر الى بعض حصون خیبر فقاتل وجهد ولم یکن فتح اخرجه الحاکم و از انجمله آنست که بسریه بنی فزاره حضرت صدیق را امیر ساخت عن سلمة بن الاکوع قال امر رسول الله صلی الله علیه وسلم ابابکر رضی الله عنه فغزونا ناساً من بنی فزارة فلما دنونا من الماء امرنا ابوبکر رضی الله عنه فعرسنا فلما صلینا الصبح امرنا ابوبکر رضی الله عنه فشننا الغارة قال فوردنا الماء فقتلنا به من قتلنا فانصرف عنق من الناس وفیهم الذراری والنساء قد کادوا یسبقون الى الجبل فطرحنا سهماً بینهم وبین الجبل فلما راوا السهم وقفوا فجئت بهم اسوقهم الى ابی بکر رضی الله عنه وفیهم امرأة من بنی فزارة علیها قشع من ادم معها ابنة لها من احسن العرب قال فنفلنی ابوبکر رضی الله عنه ابنتها قال فقدمت المدینة فلقینی

ایو ستمبر کهنه ۱۲

رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت والله یا رسول الله ما کشفت لها ثوبا و هی لک یا رسول الله فبعث بها رسول الله صلی الله علیه وسلم الی مکة فقادت منی بها اسارى من المسلمین کانوا فی ایدی المشرکین اخرجه الحاکم واز انجمله آنست که چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر ملوک آفاق نامها نوشتند وجمعی را برای تبلیغ آن نامها فرستادند سائلی سوال کرد که حضرت صدیق و فاروق چرا فرستاده نمیشوند آنحضرت صلی الله علیه وسلم تعظیم مرتبهٔ این دو بزرگ و نسبت اتحاد ایشان با خود بیان فرمود و همین فضیلت ایشان را در بالا ساختند عن حذیفة بن الیمان رضی الله عنهما قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لقد هممت ان ابعث الی الآفاق رجالا یعلمون الناس السنن والفرائض کما بعث عیسی بن مریم الحواریین قیل له فاین انت عن ابی بکر و عمر قال انه لا غنا بی عنهما انهما من الدین کالسمع والبصر رواه الحاکم از انجمله آنست که حضرت صدیق در مصالح مسلمین شبانگاه با آنحضرت مشاورت میکردند و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر حسب مشورهٔ ایشان عمل میفرمود قال ابن عباس فی قوله تعالی وشاورهم فی الامر یعنی ابا بکر و عمر وعن عمر رضی الله عنه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسمر عند ابی بکر اللیلة فی الامر من امور المسلمین وانا معه رواه احمد وعن عبد الرحمن بن غنم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر و عمر لو اجتمعتما فی مشورة ما خالفتکما اخرجه احمد واز انجمله آنست که چون ازواج طاهرات غیرت کردند سورهٔ تحریم نازل شد حضرت صدیق و فاروق مشار الیه بکلمهٔ صالح المومنین گشتند عن ابی امامة قال فی قوله تعالی فان الله هو مولاه وجبریل وصالح المومنین ابو بکر و عمر اخرجه الحاکم وشاهده حدیث نعمان بن بشیر استاذن ابو بکر علی النبی صلی الله علیه وسلم فسمع صوت عائشة عالیا فلما دخل تناولها لیلطمها وقال لا اراک ترفعین صوتک علی رسول الله صلی الله علیه وسلم اخرجه ابو داؤد واز انجمله آنست که حضرت صدیق غایت سعی در کتمان اسرار آنحضرت صلی الله علیه وسلم میفرمود در قصهٔ عرض حفصه بر عثمان و حضرت صدیق اکبر مذکور است قال ابو بکر لم یمنعنی ان ارجع الیک الا انی کنت علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکرها ولم اکن لافشی سر رسول الله صلی الله علیه وسلم رواه البخاری واز انجمله آنست که حضرت صدیق در هر خیر سبقت میکرد در قصهٔ بشارت عبد الله بن مسعود حضرت فاروق گفته است ان فعلت انک لسابق بالخیر وفی قصص کثیر نحو من ذلک تا آنکه سباق الی الخیر لقب او شد در میان صحابه واز انجمله آنست که چون روز جمعه کاروان شام در رسید مردمان از مسجد متفرق شده در پی کاروان رفتند حضرت صدیق از ثابتان آن جمع بود عن جابر قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم یخطب یوم الجمعة قائما اذ قدمت عیر المدینة فابتدرها اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی لم یبق منهم الا اثنا عشر رجلا فیهم ابو بکر و عمر اخرجه الترمذی واز انجمله آنست که چون غزوهٔ فتح مهیا شد حضرت صدیق را در ان واقعه فضائل نمایان حاصل گردید بچند وجه یکی آنکه پیش از وقعه ابوسفیان پیش صدیق اکبر آمد وطلب اعادهٔ صلح نمود و این نبود مگر از جهت وجاهت عظمی که حضرت صدیق را در میان مسلمین حاصل بود و از وی حساب میگرفتند قال محمد بن اسحق ثم خرج ابو سفیان حتی اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم فکلمه فلم یرد علیه شیئا ثم ذهب الی ابی بکر رضی الله عنه فکلمه ان یکلم رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ما انا بفاعل ثم اتی عمر بن الخطاب رضی الله عنه فکلمه فقال انا اشفع لکم عند رسول الله صلی الله علیه وسلم فوالله لو لم اجد الا الذر لجاهدتکم به دیگر آنکه چون بمکه داخل شدند آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب حضرت

صدیق متوجہ شدہ فرمودند کیف قال حسان عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال لما دخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عام الفتح رای
النساء یلطمن وجوہ الخیل بالخمر فتبسم الی ابی بکر رضی اللہ عنہ وقال یا ابا بکر کیف قال حسان بن ثابت فانشدہ ابو بکر رضی اللہ
عنہ ؎ عدمت بنیتی ان لم تروہا ٭ تثیر النقع من کنفی کداء ٭ ینازعن الاسنۃ مسرعات ٭ یلطمہن بالخمر النساء ٭ فقال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ادخلوا من حیث قال حسان اخرجہ الحاکم و دیگر آنکہ پدر صدیق اکبر آخر روز بشرف اسلام تشریف یافت
و فضیلت آنکہ چہار پشت آنحضرت را دیدہ باشد و مسلمان شدہ غیر صدیق را میسر نشد قال محمد بن اسحق فلما دخل رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم مکۃ و دخل المسجد اتی ابو بکر رضی اللہ عنہ بابیہ یقودہ فلما رآہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ہلا ترکت الشیخ فی بیتہ
حتی اکون انا اتیہ فیہ قال ابو بکر رضی اللہ عنہ یا رسول اللہ ہو احق بمشیہ الیک من ان تمشی انت الیہ فاجلسہ بین یدیہ ثم مسح
صدرہ ثم قال اسلم فاسلم الحدیث وقال علی بن ابی طالب ہذہ الآیۃ فی ابی بکر یعنی قولہ تعالی حتی اذا بلغ اشدہ وبلغ
اربعین سنۃ اسلم ابواہ جمیعا ولم یجتمع لاحد من الصحابۃ المہاجرین ابواہ غیرہ اوصاہ اللہ بہما ولزم ذلک من بعدہ اخرجہ الواحدی
وعن موسی بن العقبۃ لم یدرک اربعۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم الا ہؤلاء ابو قحافۃ وابو بکر وابنہ عبد الرحمان وابو عتیق بن
عبد الرحمن بن ابی بکر اخرجہ الواحدی و از انجملہ آنست کہ در قصہ حنین و قضیہ ابی قتادہ مشورت او بشرف تصویب رسید عن ابی
قتادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اقام بینۃ علی قتیل قتلہ فلہ سلبہ فقمت لالتمس بینۃ علی قتیلی فلم ار
احدا یشہد لی فجلست ثم بدا لی فذکرت امرہ لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال رجل من جلسائہ سلاح ہذا القتیل الذی
یذکرہ عندی فارضہ منی فقال ابو بکر کلا لا تعطیہ اصیبغ من قریش وتدع اسدا من اسد اللہ یقاتل عن اللہ ورسولہ قال
فقام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاداہ الی فاشتریت منہ خرافا فکان اول مال تاثلتہ اخرجہ البخاری و از انجملہ آنست
کہ در غزوہ طائف فضائل جلیلہ نصیب حضرت صدیق آمد بجہات متعددہ یکی آنکہ پسر حضرت صدیق بزخم تیر مجروح شدہ
آخر حال بہمان جراحت شہادت یافت فی الاستیعاب عبد اللہ بن ابی بکر شہد الطائف مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمی
بسہم فدمل جرحہ فانتقض علیہ فمات منہ فی خلافۃ ابیہ دیگر آنکہ باز گشتن از محاصرہ حصن طائف بغیر فتح باشارہ وحی و تعبیر
وی بود رضی اللہ عنہ قال محمد بن اسحق وقد بلغنی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ وہو محاصر
ثقیفا یا ابا بکر انی رایت انی اہدیت الی قعبۃ مملوۃ زبدا فنقرہا دیک فہراق ما فیہا فقال ابو بکر ما اظن ان تدرک منہم
یومک ہذا ما ترید فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا لا اری ذلک و از انجملہ آنست کہ چون غزوہ تبوک واقع شد حضرت
صدیق دران مشہد فضائل بسیار نمایان گشت یکی آنکہ در انفاق گوی سعادت از ہمہ در ربود عن اسلم قال سمعت عمر بن الخطاب
یقول امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نتصدق ووافق ذلک عندی مالا فقلت الیوم اسبق ابا بکر ان سبقتہ یوما
فقال فجئت بنصف مالی فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما ابقیت لاہلک قلت مثلہ واتی ابو بکر بکل ما عندہ فقال یا ابا بکر
ما ابقیت لاہلک فقال ابقیت لہم اللہ ورسولہ قلت لا اسبقہ الی شیء ابدا اخرجہ الترمذی دیگر آنکہ عرضہ این لشکر بصدیق
اکبر حوالہ شد و امامت لشکریوی رضی اللہ عنہ تسلیم یافت دیگر آنکہ در اثناء راہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با چند کس تعریس
فرمود و از لشکر دور افتاد در آنحالت بر زبان مبارک آنحضرت گذشت کہ اگر لشکر فرمانبرداری صدیق و فاروق کنند راہ یابند

شوند اخرجه مسلم و قصهٔ آن طولے دارد و از انجمله آنست که در سال نہم آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم حضرت صدیق را امیر حج فرمود
واو اول کسے است که در اسلام امیر الحج شد و اینجا غلطی عظیم افتاده است جمعی میدانند که فرستادن حضرت مرتضی رضی اللہ عنہ
عزل ابوبکر صدیق بود و تحقیق آنست که امیر حج ابوبکر صدیق بود و ابلاغ برارة تحویل علی مرتضے عن محمد بن علی انه لما انزلت
برارة علی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وقد کان بعث ابا بکر الصدیق رضی اللہ عنہ لیقیم للناس الحج قیل له یا رسول اللہ
لو بعثت بہا الی ابی بکر فقال لا یؤدی عنی الا رجل من اهل بیتی ثم دعا علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ فقال اخرج بہذه القصة
من صدر برارة واذن فی الناس یوم النحر اذا اجتمعوا بمنیٰ انه لا یدخل الجنة کافر ولا یحج بعد العام مشرک ولا یطوف بالبیت
عریان ومن کان له عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عهد فهو له الی مدته فخرج علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ علی ناقة رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم حتے ادرک ابا بکر رضی اللہ عنہ فلما رآه ابوبکر قال امیر او مامور قال بل مامور ثم مضیا فاقام ابوبکر
رضی اللہ عنہ للناس الحج والعرب اذ ذاک فی تلک الساعة علی منازلهم من الحج التی کانوا علیها فی الجاهلیة حتے اذا کان یوم النحر
قام علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ فاذن فی الناس بالذی امره به رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ایها الناس انه لا یدخل
الجنة کافر ولا یحج بعد العام مشرک ولا یطوف بالبیت عریان ومن کان له عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عهد الی مدة فهو
الی مدته فلم یحج بعد ذلک العام مشرک ولم یطف بالبیت عریان ثم قدما علے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وکان هذا من
برارة فیمن کان من اهل الشرک ومن اهل العهد العام واهل المدة الی الاجل المسمی رواه ابن اسحق وعن ابن عباس ان
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بعث ابا بکر رضی اللہ عنہ وامره ان ینادی بهؤلاء الکلمات فاتبعه علیا فبینا ابوبکر ببعض الطریق
اذ سمع رغاء ناقة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخرج ابوبکر فزعا فظن انه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاذا علی فدفع
الیه کتاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قد امره علی الموسم وامر علیا ان ینادی بهؤلاء الکلمات فقام علی فی ایام التشریق
فنادی ان اللہ بریء من المشرکین ورسوله فسیحوا فی الارض اربعة اشهر لا یحجن بعد العام مشرک ولا یطوفن بالبیت
عریان ولا یدخل الجنة الا مؤمن فکان ینادی علی بها فاذا صحل قام ابوبکر فنادی اخرجه الحاکم وقطع ابن شیبه
بدانوجه میشود که خطب حج را تفحص باید نمود که کدام خواند نسائی بعض خطب حضرت صدیق را در موسم حج ذکر کرده است از انجمله
آنست که در حجة الوداع همراه آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود و اثقال آنحضرت را بزاملهٔ خود بار نمود وعن اسماء
بنت ابی بکر قالت خرجنا مع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم حجاجا وان زمالة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وزمالة
ابی بکر واحدة فنزلنا العرج وکانت زمالتنا مع غلام ابی بکر قالت فجلس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وجلست عائشة
الی جنبه وجلس ابوبکر الی جنب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من الشق الآخر وجلست الی جنب ابی ننتظر غلامه وزمالته
متی یاتینا فاطلع الغلام یمشی الحدیث اخرجه الحاکم وغیره واز انجمله آنست که چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مریض
شدند در باب صدیق اکبر عنایتهائیکه زیاده بران متصور نباشد بعمل آوردند و با مامت نماز تشریف دادند تا آنکه حاضران
بیقین فهمیدند که وصی خلیفهٔ آنحضرت است صلی اللہ علیہ وسلم بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو عمر فی الاستیعاب
واستخلفه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی امته بعده بما اظهر من الدلائل البینة علی محبته فی ذلک وبالتعریض

الذی یقوم مقام التصریح و مآثر عظیمه که حضرت صدیق را بعد وفات ظاهر شد دفن اوست همراه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم چنانکه قرین ساختن ذکر آنحضرت صلی الله علیه وسلم با ذکر خدای عزوجل مآثره عظیمه است ذکر ذلک ابن عباس فی
تفسیر قوله تعالی ورفعنا لک ذکرک دفن با آنحضرت صلی الله علیه وسلم مآثره ایست که صدیق و فاروق بآن از میان اصحاب
ممتاز گشتند اینست شرح اعانت حضرت صدیق رضی الله عنه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم در تحمل اعبای نبوت درینجا دو
نکته باید فهمید یکی آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعد بعثت قریب بدو قرن در دنیا بوده اند سیزده سال در مکه و ده
سال در مدینه سیزده سال که در مکه بودند با کفار خصومت میفرمودند و اعلان اسلام و تحمل ایذای کفار مینمودند و ده سال که
در مدینه اقامت فرمودند تعلیم علم و اعلای کلمه اسلام بصلح تارة و بحرب اخری مینمودند چنانکه هرکه با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
صحبت داشته و بسبب او انجا گشته و فتحها بدست او فائز گشته افضل است از کسی که صحبت نداشته است بهمان دستور کسی که در قرن
اول اعانت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرده است و آن واقعات را دیده و دران واقعات همراه آنحضرت بوده و اثر پذیر
آن برکات گشته افضل است از هرکه آن اعانتها از وی صادر نگردیده و آن صحبت نداشته لهذا در قرآن و سنت صراحة توجیه
بشأن مهاجرین اولین وارد شده است قال الله تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل أولئک
أعظم درجة من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا الآیة و لهذا مهاجرین اولین مستحق خلافت شدند دون غیرهم و صدیق
اکبر درین امر منفرد است و فضیلت او بر همه ثابت ابو درداء در قصه مغاضبه حضرت صدیق و فاروق روایت میکند قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم هل انتم تارکون لی صاحبی انی قلت یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا فقلتم کذبت
وقال ابوبکر صدقت اخرج البخاری نکته دیگر آنکه شاهد عدل این اعانتها و خدمتها کلام شریف آنحضرت است
صلی الله علیه وسلم که در آخرها فرموده و بروایت مستفیضه از طریق ابوهریره و ابوسعید و ابن عباس و ابن مسعود و جندب
وغیر ایشان ثابت شده ما لاحد عندنا ید الا قد کافیناه ما خلا ابابکر فان له عندنا یدا یکافیه الله به یوم القیمة و ما نفعنی
مال احد قط ما نفعنی مال ابی بکر ولو کنت متخذا خلیلا من الناس لاتخذت ابابکر خلیلا الا ان صاحبکم خلیل الله و فی لفظ
آخر ان من امن الناس علی فی صحبته و ماله ابابکر و جندب گفته است من این خطبه را پیش از وفات آنحضرت صلی الله علیه
وسلم به پنج شب شنیده ام و ابوسعید گفته است که این کلام بعد انذار آنحضرت بود بوفات خود ان الله خیر عبدا بین الدنیا
وبین ما عنده فاختار ذلک العبد ما عند الله و این کلمات مبارکات اجمال آن واقعات است و تصحیح آن قصص مفصله و
تصریح بقبول آنهمه اعمال پیش خدای تعالی اینجا لطیفه باید شناخت که مدار مدح تنها نه وجود این اعمال است بلکه فی الحقیقة مدح
دائر است بر آنکه حضرت صدیق باین اعمال باقصی مقاصد خود فائز گشت و آنچه میخواست یافت ذلک فضل الله یؤتیه من
یشاء اما صحبت دائمه حضرت صدیق با آنحضرت صلی الله علیه وسلم و مصافات او در خلوت و جلوت حاضر ماندن و در هر
منشط و مکره شریک آنحضرت صلی الله علیه وسلم بودن در اعتناء و توقیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نسبت بحضرت صدیق
پس زیاده از انست که درین اوراق بگنجد لیکن نکته ما لا یدرک کله لا یترک کله منظور نظر است حضرت علی مرتضی در قصه دفن
حضرت فاروق گفته است وایم الله ان کنت لاظن ان یجعلک الله مع صاحبیک وذاک انی کنت کثیرا اسمع رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم یقول بُعثت انا و ابوبکر و عمر و خُلقتُ انا و ابوبکر و عمر و خرجت انا و ابوبکر و عمر فان کنتُ لأرجو ولاظن ان یجعلک اللہ معہما اخرجہ البخاری
وسلم و ابوہریرۃ در قصہ تکلم ذئب و تکلم بقرہ از آنحضرت روایت کردہ انی اُومن بہ انا و ابوبکر و عمر و ما ہما ثَمَّ اخرجہ الشیخان
و انس گفتہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یخرج علی اصحابہ من المہاجرین والانصار وہم جلوس وفیہم ابوبکر و عمر فلا
یرفع الیہ احدٌ منہم بصرہ الا ابوبکر و عمر فانہما کانا ینظران الیہ و ینظر الیہما و یتبسمان الیہ و یتبسم الیہما و ابن عمر گفتہ ان رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج ذات یوم فدخل المسجد و ابوبکر و عمر احدہما عن یمینہ والآخر عن شمالہ وہو آخذٌ بایدیہما
وقال ہٰکذا نُبعث یوم القیٰمۃ اخرجہ الترمذی وقیل لعائشۃ رض ای اصحاب رسول اللہ کان احبّ الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم قالت ابوبکر و عمر و عمرو بن العاص مثل آن روایت کردہ و سعید بن المسیب گفتہ کان ابوبکر الصدیق من النبی صلی اللہ
علیہ وسلم مکان الوزیر فکان یشاورہ فی جمیع اُمورہ وکان ثانیہ فی الاسلام وکان ثانیہ فی الغار وکان ثانیہ فی العریش
یوم بدر وکان ثانیہ فی القبر ولم یکن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یُقدّم علیہ احدًا اخرجہ الحاکم و محمد بن سیرین گفتہ لو حلفتُ
حلفتُ صادقًا بارًّا غیر شاکّ ولا مستثنٍ ان اللہ تعالیٰ ما خلق محمدًا صلی اللہ علیہ وسلم ولا ابابکر ولا عمر الا من طینۃ واحدۃ
ثم ردّہم الی تلک الطینۃ مفہوم این سخن ابن سیرین را بر محلی دیگر فرود آورد یعنی مدفن ہمانجا میباشد کہ از انجا خاک بالطفہ
سرشتہ باشند و فقیر میگوید کان اللہ تعالیٰ لہ فی الدنیا والآخرہ بلکہ محل صحیح اینکلام آنست کہ طینت مستعار است برای اصل
یعنی این اثر ہمان میماند کہ در حدیث آمدہ الارواح جنودٌ مجندۃ فما تعارف منہا ائتلف یعنی قبل از وجود خارجی ارواح
ایشان در یکمحل بود و بعد از انتقال نیز در یک محل قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لبعض اصحابہ و قد رآہ یمشی بین یدی
ابی بکر تمشی بین یدی من ہو خیرٌ منک اخرجہ ابو عمر فی الاستیعاب ولما لقی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بریدۃ الاسلمی فی سبعین
راکبًا من اہل المدینۃ من بنی سہم قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من انت قال انا بریدۃ فالتفت الی ابی بکر فقال یا ابابکر
برد امرنا و صلح ثم قال ممن انت قال من اسلم قال لابی بکر سلمنا قال ثم قال ممن قال من بنی سہم قال خرج
سہمک رواہ فی الاستیعاب قال یوم اُحد اوجب طلحۃ یا ابابکر و ازین جنس از میان قوم مخاطبہ مخصوص ساختن حضرت صدیق
را و بواسطہ و ملاطفہ فرمودن با او زیادہ ازان است کہ بتحریر آید اما تشبیہ قوت عقلیہ صدیق اکبر با قوت عقلیہ انبیا صلوات اللہ
علیہم پس باید دانست کہ چون فیض الٰہی در نفس ناطقہ کسی در آید اثر آن فیض در چندین ہیاکل ظاہر میشود و از صدیق اکبر اثر آن
ہیاکل شناختہ شدہ یکی از انجملہ خوابہای صادق است کہ سبب وصول راہی بسوی سعادت باشد یا سبب حصول نفع عام
بخلق اللہ و ہمین است شان انبیا والا انطباع و قالیم آتیہ بغیر اقتران یکی ازین دو وجہ در باب تشبہ بانبیا نتوان شمرد بلکہ
کاہنان نیز در ان مشارک اند مانند خوابہای حضرت صدیق کہ حامل شد او را بر اسلام و خوابی کہ باعث فرستادن چہار
امیر بر چہار حصہ شام شد و خوابی دیگر کہ حامل بر استخلاف حضرت فاروق گشت و بیان آن طولی دارد در روضۃ الاحباب
مذکور است کہ نزدیک بایام ہجرت صدیق اکبر بخواب دید کہ ماہ از آسمان بربطحاء مکہ نازل شد و بشہر مکہ در آمد و صحرا و دشت
آن منور گشت باز آن ماہ بطرف آسمان میل نمود و بمدینہ فرود آمد و بسیاری از ستارگان بموافقت او حرکت کردند باز آن ماہ
با ستارگان بمکہ رجوع نمود و زمین مدینہ ہمچنان روشن بود دیگر دید کہ شکست خانہ و بسبب ... آن ماہ اطراف ...

منور گشت بعد از ان آنماه بسمت مدینه روان شد و بمنزل عائشه درآمد پس از ان زمین بشگافت و ماه دران ناپدید گشت و صورت
حال موافق همین رؤیا بظهور رسید و دیگر تعبیر وی خوابهاء مردم را و اصابت عجیبه دران تا آنجا که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
خوابهاء خود را بر صدیق اکبر عرض میفرمودند و درخواست تعبیر مینمودند قال ابن اسحق فی قصة الطائف بلغنی ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم قال لابی بکر وهو محاصر ثقیفاً یا ابا بکر انی رایت انی اهدیت الی قعبة الحدیث وقد ذکرناه من قبل وفی قصة رؤیا
النبی صلی الله علیه وسلم غنماً سوداً دخلت فیها غنم کثیرة بیض قال یا ابا بکر اعبرها فقال ابو بکر یا رسول الله هی العرب
تتبعک ثم تتبعها العجم حتی تغمرها فقال النبی صلی الله علیه وسلم هکذا عبرها الملک سحر رواه الحاکم وقال ابن هشام فی
زوائد السیرة حدثنی بعض اهل العلم عن ابراهیم بن جعفر المحمودی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رایت انی لقمت
لقمة من حیس[سه] فالتذذت طعمها فاعترض فی حلقی منها شیء حین ابتلعتها فادخل علی یده فنزعه فقال ابو بکر الصدیق رضی
الله عنه یا رسول الله هذه سریة من سرایاک تبعثها فیاتیک منها بعض ما تحب ویکون فی بعضها اعتراض فتبعث علیاً
فیسهله وعن عائشة قالت رایت ثلثة اقمار سقطن فی حجرتی فقصصت رؤیای علی ابی بکر الصدیق قالت فلما توفی رسول الله
صلی الله علیه وسلم ودفن فی بیتها قال لها ابو بکر هذا احد اقمارک وهو خیرها اخرجه مالک فی الموطا وفی قصة اسلام خالد بن سعید
انه رای فی المنام انه وقف به علی شفیر النار فذکر من سعتها ما الله اعلم به وکان اباه یدفعه فیها ورای رسول الله صلی الله
علیه وسلم آخذاً بحقویه[سه] لا یقع فیها فذکر ذلک لابی بکر فقال ابو بکر ارید بک خیراً هذا رسول الله صلی الله علیه وسلم فاتبعه
وانک ستتبعه فی الاسلام الذی یحجزک من ان تقع فیها وابوک واقع فیها فلقی رسول الله صلی الله علیه وسلم وحسن اسلامه
اخرجه فی الاستیعاب سوم توافق فراست او با فراست آنحضرت صلی الله علیه وسلم و قدم بر قدم او رفتن در بیان حکم مسئله
عن سعید بن المسیب ان رجلاً من اسلم جاء الی ابی بکر الصدیق فقال له ان الآخر[سه] زنی فقال له ابو بکر هل ذکرت هذا لاحد
غیری فقال لا فقال له ابو بکر فتب الی الله واستتر بستر الله فان الله یقبل التوبة عن عباده فلم تقرره نفسه حتی اتی عمر
بن الخطاب فقال له مثل ما قال لابی بکر فقال له عمر مثل ما قال له ابو بکر قال فلم تقرره نفسه حتی جاء الی رسول الله صلی الله
علیه وسلم فقال له ان الآخر زنی قال سعید فاعرض عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلث مرات کل ذلک یعرض عنه رسول الله
صلی الله علیه وسلم حتی اذا اکثر بعث رسول الله صلی الله علیه وسلم الی اهله فقال ایشتکی ام به جنة فقالوا یا رسول الله
والله انه لصحیح فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ابکر ام ثیب قالوا بل ثیب یا رسول الله فرجم اخرجه مالک وفی قصة التحدیث
وقد ذکرناها چهارم شناختن او مقصود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و غرض او را از کلام مرموز آنحضرت صلی الله علیه وسلم
تا غایتی که در صحابه مشهور گشت هو اعلمنا برسول الله صلی الله علیه وسلم چنانکه ابو سعید خدری در کلام آخر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ان عبداً خیره الله الحدیث بیان کرد وعن ابن عباس قال لما اخرج اهل مکة النبی صلی الله علیه وسلم قال ابو بکر الصدیق
رضی الله عنه انا لله وانا الیه راجعون اخرجوا نبیهم لیهلکن قال فنزلت اذن للذین یقاتلون بانهم ظلموا و
ان الله علی نصرهم لقدیر قال ابو بکر الصدیق فعلمت انها قتال اخرجه الحاکم پنجم نکته شنیدن او حوادث خفیه را چنانکه در
قصه بدر التماس کرد و حسبک مناشدتک علی ربک و هی رضی الله عنه حضرت عائشه را از سینه داده بود منسوز حضرت عائشه

[سه] طعامی که از خرما و روغن سازند

[سه] خصر جای بستن ازار یعنی نیفه گاه

[سه] آخر بدون زن کبیر از دون و لئیم و بعید از خیر را گویند و این کل از ذات خود مراد گرفته بکنایت بجهت فعل شنیع

قبض آن نکرده بود که وقت حیات حضرت صدیق بآخر رسید و در آنحال بحضرت صدیقه فرمود که اگر آن زمین را قبض کردی
از آن تو شد والّا فانما هو مال وارث وانما هما اخواک واختاک صدیقه گفت انده اسما فمن الاخرے قال اراها ذات بطن بنت
خارجة انثی بعد از ان ام کلثوم متولد شد اخرجه مالک فی الموطا اما تشبه صدیق اکبر در قوت عملیه بانبیا پس از شواهد آنست
حدیث ابو هریرة قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من اصبح منکم الیوم صائما قال ابو بکر انا قال فمن تبع منکم الیوم جنازة قال ابو بکر انا
قال فمن اطعم الیوم مسکینا قال ابو بکر انا قال فمن عاد منکم الیوم مریضا قال ابو بکر انا فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما
اجتمعن فی امرء الا دخل الجنة اخرجه الشیخان و ایضا حدیث ابو هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من انفق
زوجین فی سبیل الله نودی من ابواب الجنة یا عبد الله هذا خیر فمن کان من اهل الصلوة دعی من باب الصلوة ومن
کان من اهل الجهاد دعی من باب الجهاد ومن کان من اهل الصیام دعی من باب الریان ومن کان من اهل الصدقة دعی
من باب الصدقة فقال ابو بکر بابی انت وامی یا رسول الله ما علی من دعی من تلک الابواب من ضرورة فهل یدعی احد من
تلک الابواب کلها قال نعم وارجو ان تکون منهم اخرجه الشیخان والترمذی ویکبار بمقتضای بشریت در حضور اضیاف حضرت
صدیق را با اهل خانهٔ خود ملالے واقع شد و قسم خورد که این طعام را نخورد واهل خانه و اضیاف همه متوحش شدند و قسم خوردند که ما هم
نخواهیم خورد تا وقتیکه تو نخوری درین هنگام عنایت الهی در رسید و داعیهٔ نقض قسم در دلش پدید آمد و بشناخت که این داعیه
از کدام منبع جوشیده دست در طعام کرده و هر لقمه تناول نمود خدای عز و جل بزیادت برکت در طعام تنبیه فرمود بر آنکه
شکستن این قسم مرضی الهی بود و ریزش این داعیه از منبع فیض و از عجائب صنع حق است با دوستان خود اخرج القصة
بطولها البخاری فی الاستیعاب ان ثابت بن قیس بن شماس لما استشهد رآه بعض الصحابة فی النوم فاوصی بان تؤخذ درعه
ممن کانت عنده وتباع الی آخر القصة وفی آخرها اذا قدمت المدینة علی خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم فقل له ان
علی من الدین کذا وکذا وفلان من رقیقی عتیق وفلان فاجاز ابو بکر وصیته لا نعلم احدا اجیزت وصیته بعد موته غیر ثابت
بن قیس اما اتصاف حضرت صدیق بصفت صفای قلب که آنرا در عرف زمان ما طریقت گویند در کشف المحجوب مذکور است
که شیخ جنید بغدادی گفته است اشرف کلمة فی التوحید قول ابی بکر الصدیق سبحان من لم یجعل لخلقه سبیلا الا بالعجز
عن معرفته و صاحب کشف المحجوب در مدح صدیق اکبر کلمهٔ دارد ان الصفا صفة الصدیق ان اردت صوفیا علی التحقیق
از انچه صفا را اصلے هست و فرعی اصلش انقطاع دل است از اغیار و فرعش خلو دل است از دنیاء غدار و این هر دو صفت
صدیق اکبر است پس امام اهل این طریقه اوست انتهی کلامه بعد از ان برای صفت اول شاهدی ذکر کرد و آن خطبهٔ او الا
من کان یعبد محمدا فان محمدا قد مات الی آخرها و برای صفت دیگر شاهدی و آن قصه ما خلفت لعیالک قال الله و رسوله در
احیا آورده قال الصدیق من ذاق خالص محبة الله شغله ذلک من طلب الدنیا واوحشه عن جمیع البشر و این غایت
تحقیق است در لوازم محبت خاصه و از توکل وی رضی الله عنه آنست که یاران برای عیادت وی آمدند و گفتند یا خلیفة رسول
الله ندعو لک طبیبا ینظر الیک قال قد نظر الی قالوا فماذا قال لک قال قال انی فعال لما ارید اخرجه ابن ابی شیبة و از توکل
اوست آنچه گذشت که جمیع مال خود را فی سبیل الله انفاق کرد و گفت ابقیت لعیالی الله و رسوله و از ورع وی رضی

عنہ آنست کہ از دستِ غلام خود شیر خوردہ بود چون تفحص نمود و از وجہ شبہہ ظاہر گشت انگشت در دہان انداخت و آنہمہ را
قے کرد کذا فی الاحیاء وغیرہ و از احتیاط وی در بیت المال آنکہ چیزیکہ پیش او باقیماندہ بود از عطایا او ترد کرد بہ بیت المال
روی ذلک عن عائشۃ والحسن بن علی وغیرہما بالفاظٍ متغایرۃٍ و از احتیاط او در عبادات عن انسٍ قتادۃ ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال لابی بکرٍ متی توتر قال اوتر من اول اللیل وقال لعمر متی توتر قال اٰخر اللیل فقال لابی بکر اخذ ہذا بالحذر
وقال لعمر اخذ ہذا بالقوۃ اخرجہ ابو داؤد و مالک وہذا لفظ ابی داؤد و از دعاء حضرت صدیق اللہم ارنی الحق حقًا وارزقنی اتباعہ وارنی الباطل
باطلًا وارزقنی اجتنابہ ولا تجعلہ متشبہًا علی فاتبع الہوی کذا فی الاحیاء و از کف اللسان وی کان ابو بکر یضع حصاۃً فی فمہ
یمنع بہا نفسہ من الکلام کذا فی الاحیاء و دخل عمر علی ابی بکر وہو یجبذ لسانہ فقال لہ مہ غفر اللہ لک فقال ابو بکر ہذا
اوردنی الموارد اخرجہ مالک در احیاء اینجا قصہ عجیبہ ذکر کردہ است رؤی ابو بکر الصدیق فی النوم فقیل لہ انک کنت
تقول فی لسانک ہذا الذی اوردنی الموارد فما فعل اللہ بک فقال قلت لا الٰہ الا اللہ فاوردنی الجنۃ و از تواضع
رضی اللہ عنہ آنست کہ چون یزید بن ابی سفیان را امیر چہار یک شام ساخت پیادہ بمشایعت او برآمد یزید بن ابی سفیان
گفت اما ان ترکب واما ان انزل فقال ابو بکر ما انت بنازلٍ وما انا براکبٍ احتسبت خطای ہذہ فی سبیل اللہ اخرجہ مالک
و از شفقت او بر خلق اللہ و تخلی از حظوظ نفس خود قال ابو بکر لو اخذت شاۃً لاحببت ان یسرہ اللہ ولو اخذت سارقًا
احببت ان یسترہ اللہ کذا فی الاحیاء و از رضا او آنکہ روزی پیش آنحضرت آمد و با آنحضرت جبرئیل نشستہ بود فقال جبرئیل
یا محمد ما لی اری ابا بکرٍ علیہ عباءۃ قد خللہا فی صدرہ فقال یا جبرئیل انفق مالہ علی قبل الفتح قال فان اللہ تعالی یقرأ
علیہ السلام ویقول سل لہ اراضٍ انت عنی فی فقرک ہذا ام ساخط فقال ابو بکر اسخط علی ربی انا عن ربی راضٍ انا عن ربی
راضٍ انا عن ربی راضٍ اخرجہ الواحدی والبغوی بسند غریب جدًا و از نفی ارادۂ او واللہ ما کنت حریصًا علی الامارۃ
قط ولا طلبتہا من اللہ سرًا ولا علانیۃً اخرجہ جماعۃ و از زہد وی رضی اللہ عنہ عن رافع بن رافع قال رافقت ابا بکرٍ وکان
لہ کساءٌ فدکیٌّ یخللہ علیہ اذا رکب ونلبسہ انا وہو اذا نزلنا وہو الکساء الذی عیرتہ بہ ہوازن فقالوا ذا الخلال نبایعہ
بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ ابن ابی شیبۃ وقال ابو بکر عند موتہ خذوا ہذا الثوب لثوبٍ علیہ اصابہ مشق او زعفران
فاغسلوہ ثم کفنونی مع ثوبین آخرین قالت عائشۃ ما ہذا فقال ابو بکر الحی احوج الی الجدید من المیت وانما ہذا للمہلۃ اخرجہ
مالک و از خوف وی رضی اللہ عنہ عن الضحاک قال رأی ابو بکر طیرًا واقعًا علی شجرۃٍ فقال طوبی لک یا طیر واللہ لوددت
انی مثلک تقع علی الشجر وتاکل من الثمر ثم تطیر ولیس علیک حساب ولا عذاب واللہ لوددت انی کنت شجرۃً الی جانب الطریق
فمر علی جمل فاخذنی فادخلنی فاہ ولاکنی ثم ازدردنی ثم اخرجنی بعرًا ولم اکن بشرًا اخرجہ ابن ابی شیبۃ و از عبرت وی رضی
اللہ عنہ عن میمون قال اتی ابو بکرٍ بغرابٍ وافر الجناحین فقال ما صید من صیدٍ ولا عضد من شجرٍ الا بما ضیعت من التسبیح اخرجہ ابن
ابی شیبۃ و از تبری او رضی اللہ عنہ از عجب چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود من جر ثوبہ خیلاء لم ینظر اللہ الیہ
یوم القیامۃ فقال ابو بکر ان احد شقی ثوبی لیسترخی الا ان اتعاہد ذلک منہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
انک لست تصنع ذلک خیلاء اخرجہ البخاری وفی لفظ ابی داؤد ان اللہ عز وجل الخیلاء منک و از بکاء او رضی اللہ عنہ

قول عائشة وكان ابوبكر رجلا بكّاءً اذا قرأ القرآن لا يملك عينيه اخرجه البخاري في قصة طويلة وقال ابراهيم النخعي
كان ابوبكر يسمّى الأوّاه لرأفته ورحمته واز نفع او خلق الله را المكتوب في الكتاب الاول مثل ابي بكر مثل القطر اينما وقع نفع
كلاهما مذكور في الصواعق واز ترك سوال او عن ابن ابي مليكة قال كان ربما سقط الخطام من يد ابي بكر الصديق قال فيضرب
بذراع ناقته فينيخها فيأخذه قال فقالوا له أفلا امرتنا نناولكه فقال ان حبيبي صلى الله عليه وسلم امرني ان لا اسأل
الناس شيئا رواه احمد واز صدق نيت او عن ابي قتادة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لابي بكر مررت بك وانت تقرأ
وانت تخفض من صوتك فقال اني اسمعت من ناجيت الحديث اخرجه الترمذي اينست انچه احوال حضرت صديق اكبر رضي
الله عنه حافظهٔ بندهٔ ضعيف در حالت را بسنه كفايت نمود والقليل نموذج الكثير والغرفة تنبئ عن البحر الكبير اما تحمل وي
رضي الله عنه اعباء نشر قرآن عظيم را پس بچند وجه واقع شد يكي آنكه در وقت آنحضرت صلى الله عليه وسلم از جمله كاتبان
وحي بود في الاستيعاب ومن كتب الوحي ابوبكر وعمر وعثمان وعلي وديگر آنكه جمع كرده بود قرآن را يعني حفظ كرده بود تمام
آنرا امام نووي در تهذيب بآن تصريح كرده ومعني را شاهديست قوي وآن آنست كه آنحضرت صلى الله عليه وسلم امر كرد بامامت
صديق حال آنكه در شريعت مقرر شد ليؤمكم اقرأكم وفي لفظ اكثركم قرآنا وشاهدي ديگر آنكه در واقعه هوش ربا جانكاه انتقال
سرور عالم عليه الصلوة والسلام اكثر صحابه در محفوظات خود ذهول ورزيده بودند وما محمد وانك ميت تلاوت فرمود ومردم باجمعهم از وي
تلقي آن كردند واين دلالت دارد بر قوت حافظهٔ او وكذا علمه بالانساب وتواريخ العرب ورواية الحديث دفن الانبياء في ذلك
الوقت الفظيع وشاهدي ديگرست كه حضرت صديق سورتهاء طويله در نماز ميخواند مثل سورهٔ بقره واين صريح دلالت ميكند بر
حفظ جميع كتاب واگر فرض كنيم كه وي رضي الله عنه تمام قرآن ياد نداشته باشد در صحت اجتهاد او قدح نميكند زيراكه حفظ
قرآن عن ظهر القلب شرط اجتهاد نيست سوم آنكه اول كسيكه سعي كرد در جمع قرآن بين اللوحين صديق اكبر بود كه بالتماس فاروق
اعظم اهتمام اين امر عظيم فرمود وثمره سعي او ظاهر شد كه بسبب آن قرآن در مشرق ومغرب شايع گشت چهارم آنكه در بعض مواضع
مشكله حل اشكال فرموده واينوجه در خطب حضرت صديق مبيّن خواهد شد اما تحمل وي رضي الله عنه نشر علم حديث را بچندين وجه
بودست يكي آنكه استفسار علم كرده از منبع العلم قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم علّمني دعاء ادعو به في صلوتي قال قل
اللهم اني ظلمت نفسي ظلما كثيرا ولا يغفر الذنوب الا انت فاغفر لي مغفرة من عندك وارحمني انك انت الغفور الرحيم اخرجه
احمد وابو يعلى وغيرهما وعن ابي هريرة قال قال ابوبكر يا رسول الله مرني بشيء اقوله اذا اصبحت واذا امسيت قال
قل اللهم عالم الغيب والشهادة فاطر السموات والارض رب كل شيء ومليكه اشهد ان لا اله الا انت اعوذ بك من شر
نفسي ومن شر الشيطان وشركه قال قله اذا اصبحت واذا امسيت واذا اخذت مضجعك اخرجه الترمذي وعن ابي بكر
الصديق قال كنت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فانزلت هذه الآية مَن يَعمَل سُوءًا يُجزَ بِهِ وَلا يَجِد لَهُ مِن دُونِ
اللهِ وَلِيًّا وَلا نَصِيرًا فقال النبي صلى الله عليه وسلم يا ابابكر الا اقرئك آية انزلت علي قلت بلى يا رسول الله فاقرأنيها
فلا اعلم الا اني وجدت انقصاما في ظهري حتى تمطأت لها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اما انت يا ابابكر واصحابك
المومنون فيجزون بذلك في الدنيا حتى تلقوا الله وليست لكم ذنوب واما الآخرون فيجمع ذلك لهم حتى يجزوا يوم القيامة

اخرجه ابو یعلی عن حذیفة عن ابی بکر اما حضر ذلک حذیفة من النبی صلی الله علیه وسلم واما اخبره ابو بکر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال الشرک فیکم اخفی من دبیب النمل قال قلت یا رسول الله واهل الشرک الا ما عبد من دون الله قال ثکلتک امک یا صدیق الشرک فیکم اخفی من دبیب النمل الا اخبرک بقول یذهب صغیره وکبیره قال قلت بلی یا رسول الله قال تقول کل یوم ثلث مرات اللهم انی اعوذ بک من ان اشرک بک وانا اعلم واستغفرک لما لا اعلم والشرک ان تقول اعطانی الله وفلان والند ان یقول الانسان لولا فلان لقتلنی فلان اخرجه ابو یعلی بسند غریب دوم آنکه نزدیک بصد وپنجاه حدیث از مرویات او در دست محدثین باقیمانده است وهمین نسبت صحبت وائمه حضرت صدیق وکثرت حضور او در مشاهد خیر قلیل است به بسیاری لیکن دو سه سبب از کثرت روایت باز داشت سببی که راجع بحال حضرت صدیق است وآن آنست که وی رضی الله عنه بعد آنحضرت صلی الله علیه وسلم دو سال وچند ماه در قید حیات بود ومشغول ماند بقتال مرتدین ومانعان زکوة باز بتجهیز جیوش برای جهاد فارس وروم اگر این را شاهدی صریح میخواهی تامل کن در حال جمعی از فضلاء صحابه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم تنویه شان ایشان باعلمیت فرموده چون مدت دراز باقی نماندند از ایشان روایت حدیث چندانی در دست محدثین نماند مثل معاذ بن جبل دیگر سببی حاصل در سامعان حدیث از وی وآن آنست که حاضران مجلس حضرت صدیق غالباً صحابه بودند ومحتاج نشدند در بسیاری از احادیث بتوسیط وی بلکه اکثر آن احادیث از زبان آنحضرت صلی الله علیه وسلم شنیده بودند وهنوز مخضرمین وارد نشده بودند الا قلیلی مثل قیس بن ابی حازم سوم سببی در تقریب روایت وآن قلت وقائع است وانچه بسبب وقائع بیان کرده است اکثر در خطب اما مرفوعاً واما موقوفاً مع هذا احادیث وی چند طبقه است بعض صحیح مثل حدیث مقادیر زکوة که بخاری آنرا نقل کرده واو اصح احادیث زکوة است ومعمول به ومعتمد علیه وحدیث هجرت وآنرا حدیث الرحل گویند وحدیث نحن معاشر الانبیاء لا نرث ولا نورث اخرج احمد عن عبد الرزاق قال اهل مکة یقولون اخذ ابن جریج الصلوة من عطاء واخذها عطاء من ابن الزبیر واخذها ابن الزبیر من ابی بکر واخذها ابو بکر من النبی صلی الله علیه وسلم ما رایت احداً احسن صلوة من ابن جریج انتهی الحال در کتب سنن در صفت صلوة بطریق اهل مکه مذکور میشود ماخوذ از نجاست است وبعض حسن مثل حدیث سلوا الله العافیة وحدیث لا یدخل الجنة سیئ الملکة وحدیث ما اصر من استغفر وحدیث صلوة الاستغفار ونوع سوم احادیثی که مشهور است بین الناس بروایت اصحاب دیگر وغریب است بروایت حضرت صدیق واکثر آن احادیث مرو ما نزا بروایت آن احادیث جری ساخته است وحامل بروایت آن گشته مثل حدیث اثبات قدر بروایت عبد الرحمن بن ابی بکر عن ابیه وحدیث الذهب بالذهب الخ بروایت ابی رافع وحدیث من کذب علی متعمداً وحدیث اتقوا النار ولو بشق تمرة وحدیث ما بین منبری وبیتی روضة من ریاض الجنة وحدیث شفاعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم وحدیث خروج بعض اهل النار من النار بشفاعة الشهداء وغیرهم وحدیث مغفرة من کان یسامح فی البیع وحدیث من اوصی باحراق نفسه خوفاً من الله تعالی وحدیث ان المیت یعذب ببکاء الحی علیه وحدیث یدخل الجنة سبعون الفاً بلا حساب وحدیث رجم ماعز اسلمی وحدیث السواک مطهرة للفم وحدیث الائمة من قریش وشئی کثیر من هذا الجنس روی هذه الاحادیث کلها احمد وابو یعلی فی مسندیهما واخرج الدارمی

عن قیس بن ابی حازم عن ابی بکر حدیث کفر باللہ انتفاء من النسب چون این همه مباحث گفته شد الحال باید دانست
که بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بسبب تعطلے که پیش آمد صدیق اکبر آنرا حل کرد و مسلمین را از حیرت و تردد خلاص ساخت
مکرر واقع شد تا آنکه تقدم وی رضی اللہ عنہ در علم و تربیت او رعیت خود را بر منهاج تربیت انبیا روشن گشت و شبهه
نماند از انجمله آنست که چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عالم دنیا برفیق اعلی انتقال فرمود تشویشهای بیشمار بخاطر مردم
راه یافت ظن بعضے آنکه این سکوت نیست حالتیست که عند الوحی پیش می آید و گمان بعضے آنکه موت منافی مرتبه نبوت است و
طائفه که نفاق پیشه بودند عزم برهم زدن دین درین فترت مصمم ساختند صدیق اکبر اول حال نزدیک آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم رفت و چادر از روی مبارک برداشت و بوسه بر پیشانی مبارک داد و تحقق موت بیقین دانست و بکلمات جان فرسا
وانبیاه واخلیلاه واصفیاه متکلم شد انگاه بمسجد درآمد و خطبه بلیغه برخواند عن ابن عمر قال لما قبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کان ابو بکر فی ناحیة المدینة فجاء فدخل علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وهو مسجی فوضع فاه علی جبین رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فجعل یقبله ویبکی ویقول بابی انت وامی طبت حیا وطبت میتا فلما خرج مر بعمر بن الخطاب وهو یقول ما مات
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا یموت حتی یقتل اللہ المنافقین وحتی یخزی اللہ المنافقین قال وکانوا استبشروا بموت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرفعوا رؤسهم فقال ایها الرجل اربع علی نفسک فان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد مات
الم تسمع اللہ یقول انک میت وانهم میتون وما جعلنا لبشر من قبلک الخلد افان مت فهم الخالدون قال ثم اتی المنبر فصعد
فحمد اللہ واثنی علیه ثم قال ایها الناس ان کان محمد الهکم الذی تعبدون فان الهکم قد مات وان کان الهکم الذی فی
السماء فان الهکم لم یمت ثم تلا وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل افان مات او قتل انقلبتم علی اعقابکم حتی
ختم الآیة ثم نزل وقد استبشر المسلمون بذلک واشتد فرحهم واخذت المنافقین الکآبة قال عبد اللہ بن عمر فوالذی نفسی بیده
لکانما کانت علی وجوهنا اغطیة فکشفت اخرجه ابن ابی شیبة واخرج جماعة نحوا من ذلک بروایة عائشة وغیرها واز انجمله
آنکه در محل دفن و کیفیت صلوة جنازه اختلاف افتاد حضرت صدیق آن اختلاف را برانداخت فی مسند ابی یعلی فلما فرغ
من جهاز رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم الثلثاء وضع علی سریره وقد کان المسلمون اختلفوا فی دفنه فقال قائل
ندفنه فی مسجده وقال قائل بل یدفن مع اصحابه فقال ابو بکر انی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما قبض نبی الا
دفن حیث قبض فرفع فراش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الذی توفی فیه فحفر له تحته ثم دعا الناس علی رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یصلون علیه ارسالا الرجال حتی اذا فرغ منهم ادخل النساء حتی اذا فرغ من النساء ادخل الصبیان ولم یؤم الناس
علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احد فدفن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اوسط اللیل لیلة الاربعاء بعد ازان در آن
حالت هوشربا اعظم اختلافے که پیش آمد اجتماع انصار بود در سقیفه بنی ساعده بقصد بیعت سعد بن عباده و این چنان
اختلاف است که اگر تدبیر حضرت صدیق و فاروق مباشر دفع آن نمیشد سل سیف بمیان می آمد و دین از هم می پاشید حضرت
صدیق و فاروق در سقیفه حاضر شدند و بسیف بیان قطع آن اختلاف نمودند و رواة علم در نقل این بیان قاطع مختلف اند هر
چیزی حفظ کرده و چیزی ترک نموده درین محل روایتی چند برنگاریم تا قصه منقح گردد آثار روایت فاروق اعظم که در جواب ازان

بیعة ابی بکر کانت فلتة فتمت درخطبه بلیغه بیان کرده است آنست که انصار گفتند یا معشر قریش منا امیر و منکم امیر فقام
الحباب بن المنذر فقال انا جذیلها المحکک و عذیقها المرجب ان شئتم والله رددنا ها جذعة فقال ابو بکر علی رسلکم فذا
لا تکلم قال انصت یا عمر فحمد الله واثنی علیه ثم قال یا معشر الانصار انا والله ما ننکر فضلکم و لا بلاءکم فی الاسلام و
لا حقکم الواجب علینا ولکنکم قد عرفتم ان هذا الحی من قریش بمنزلة من العرب لیس بها غیرهم وان العرب لن تجتمع
الا علی رجل منهم فنحن الامراء وانتم الوزراء فاتقوا الله ولا تصدعوا الاسلام ولا تکونوا اول من احدث فی الاسلام
الا وقد رضیت لکم احد هذین الرجلین لی ولابی عبیدة بن الجراح فایهما بایعتم فهو لکم ثقة قال فوالله ما بقی شئ کنت
احب ان اقوله الا وقد قاله یومئذ غیر هذه الکلمة فوالله لان اقتل ثم احیی ثم اقتل ثم احیی فی غیر معصیة احب الی
من ان اکون امیرا علی قوم فیهم ابو بکر قال ثم قلت یا معشر الانصار یا معشر المسلمین ان اولی الناس بامر رسول الله صلی الله
علیه وسلم من بعده ثانی اثنین اذ هما فی الغار ابو بکر السباق المبین ثم اخذت بیده وبادرنی رجل من الانصار فضرب علی
یده قبل ان اضرب علی یده ثم ضربت علی یده وتتابع الناس ومیل علی سعد بن عبادة فقال الناس قتل سعد فقلت
اقتلوه قتله الله ثم انصرفنا وقد جمع الله امر المسلمین بابی بکر فکانت لعمر الله کما قلتم اعطی الله خیرها و وقی شرها فمن دعا
الی مثلها لا بیعة له ولا لمن بایعه اخرجه البخاری وابن ابی شیبة وهذا لفظ ابن ابی شیبة و آمار وایة عبد الله بن مسعود
قال لما قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم قالت الانصار منا امیر ومنکم امیر قال فاتاهم عمر فقال یا معشر الانصار
الستم تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر ابا بکر ان یصلی بالناس قالوا بلی قال فایکم تطیب نفسه ان
یتقدم ابا بکر قالوا نعوذ بالله ان نتقدم ابا بکر اخرجه ابن ابی شیبة اما روایت عبد الله بن عون عن محمد بن سیرین عن رجل من
بنی زریق قال لما کان ذلک الیوم خرج ابو بکر وعمر حتی اتیا الانصار فقال ابو بکر یا معشر الانصار انا لا ننکر حقکم ولا ینکر حقکم
مومن وانا والله ما اصبنا خیرا الا شارکتمونا فیه ولکن لا ترضی العرب ولا تقر الا علی رجل من قریش لانهم افصح
الناس السنة واحسن الناس وجوها واوسط العرب دارا واکثر الناس شجنة فی العرب فهلموا الی عمر فبایعوه قال فقالوا لا
فقال عمر لم فقالوا نخاف الاثرة قال عمر اما ما عشت فلا قال فبایعوا ابا بکر فقال ابو بکر لعمر انت اقوی منی فقال عمر انت
افضل منی فقالاها الثانیة فلما کانت الثالثة قال عمر ان قوتی لک مع فضلک قال فبایعوا ابا بکر قال محمد و اتی الناس
عند بیعة ابی بکر ابا عبیدة بن الجراح فقال اتاتونی وفیکم ثالث ثلثة یعنی ابا بکر قال ابن عون فقلت لمحمد من ثالث ثلثة قال
یقول الله ثانی اثنین اذ هما فی الغار اخرجه ابن ابی شیبة اما روایت ابی سعید خدری قال لما توفی رسول الله صلی الله
علیه وسلم قام خطباء الانصار فجعل الرجل منهم یقول یا معشر المهاجرین ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا استعمل رجلا
منکم قرن معه رجلا منا فنری ان یلی هذا الامر رجلان احدهما منکم والآخر منا قال فتتابعت خطباء الانصار علی ذلک
فقام زید بن ثابت فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان من المهاجرین فان الامام یکون من المهاجرین ونحن
انصاره کما کنا انصار رسول الله صلی الله علیه وسلم فقام ابو بکر فقال جزاکم الله خیرا یا معشر الانصار وثبت قائلکم ثم
قال والله لو فعلتم غیر ذلک لما صالحناکم اخرجه ابن ابی شیبة و اما روایت حمید بن عبد الرحمن فانطلق ابو بکر و عمر

[illegible]

يتقاولون وان حتى اتوهم فتكلم ابو بكر ولم يترك شيئا انزل في الانصار ولا ذكره رسول الله صلى الله عليه وسلم من شانهم الا وذكره قال
الا وقد علمتم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لو سلك الناس واديا وسلكت الانصار واديا لسلكت وادي الانصار ولقد
علمت يا سعد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وانت قاعد قريش ولاة هذا الامر فبر الناس تبع لبرهم وفاجرهم تبع
لفاجرهم قال فقال له سعد صدقت نحن الوزراء وانتم الامراء اخرجه احمد چون روز دیگر بیعت عامه منعقد شد سادات اہل بیت
تخلف نمودند واین اشکالے دیگر بهم رسید حضرت شیخین بحسن تدبیر این اشکال را برانداختند اخرج البخاري عن الزهري قال
اخبرني انس بن مالك انه سمع خطبة عمر الآخرة حين جلس عمر على المنبر وذلك الغد من يوم توفي النبي صلى الله عليه وسلم
فتشهد وابو بكر صامت لا يتكلم قال كنت ارجو ان يعيش رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يدبرنا يريد بذلك ان يكون آخرهم
فان يك محمد صلى الله عليه وسلم قد مات فان الله قد جعل بين اظهركم نورا تهتدون به هدى الله محمدا صلى الله عليه وسلم وان
ابا بكر صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم وثاني اثنين وانه اولى المسلمين باموركم فقوموا فبايعوه وكان طائفة منهم قد بايعوه
قبل ذلك في سقيفة بني ساعدة وكانت بيعة العامة على المنبر قال الزهري عن انس بن مالك سمعت عمر قال لابي بكر يومئذ اصعد
المنبر ولم يزل به حتى اصعده المنبر فبايعه الناس عامة واخرج الحاكم من حديث ابي سعيد الخدري فلما قعد ابو بكر على المنبر نظر
في وجوه القوم فلم ير عليا فسأل عنه فقام ناس من الانصار فاتوا به فقال ابو بكر ابن عم رسول الله صلى الله عليه وسلم وختنه اردت
ان تشق عصا المسلمين فقال لا تثريب يا خليفة رسول الله فبايعه ثم لم ير الزبير بن العوام فسأل عنه حتى جاؤا به فقال ابن عمة
رسول الله صلى الله عليه وسلم وحواريه اردت ان تشق عصا المسلمين فقال لا تثريب يا خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم
فبايعه اخرج الحاكم من حديث ابراهيم بن عبد الرحمن بن عوف ان عبد الرحمان بن عوف كان مع عمر بن الخطاب رضي الله عنه وان
محمد بن مسلمة كسر سيف الزبير ثم قام ابو بكر فخطب الناس واعتذر اليهم وقال والله ما كنت حريصا على الامارة يوما ولا ليلة
قط ولا كنت راغبا فيها ولا سألتها الله عز وجل في سر وعلانية ولكني اشفقت من الفتنة وما لي في الامارة من راحة ولكن
قلدت امرا عظيما ما لي به من طاقة ولا يدان الا بتقوية الله عز وجل ولوددت ان اقوى الناس عليها مكاني اليوم فقبل
المهاجرون منه ما قال وما اعتذر به قال علي رضي الله عنه والزبير ما غضبنا الا انا قد اخرنا عن المشاورة وانا نرى
ابا بكر احق الناس بها بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم انه لصاحب الغار وثاني اثنين وانا لنعلم بشرفه وكبره ولقد امره
رسول الله صلى الله عليه وسلم بالصلوة بالناس وهو حي چون امر خلافت بر حضرت صدیق مستقر شد اول مسئله که تعلیم آن
فرمود تفریق بود درمیان منصب نبوت ومنصب خلافت وتفاوت معامله امت با نبی وبا خلیفه واین مسئله را در مجالس متعدده باسالیب
مختلفه مشروح فرمود تا آنکه اشکال مرتفع شد قیس بن ابی حازم گوید بعد یکماه از وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم منادی
صدیق ندا درداد که ان الصلوة جامعة واین اول نمازی بود که دروی باین کلمه ندا درداده شد بعد ازان بر سر منبر برآمد واین اول
خطبه بود که گفت فحمد الله واثنى عليه ثم قال ايها الناس لوددت ان هذا كفانيه غيري ولئن اخذتموني بسنة نبيكم صلى الله عليه
وسلم ما اطيقها ان كان لمعصوما من الشيطان وان كان لينزل عليه الوحي من السماء اخرجه احمد وعن ابي برزة الاسلمي قال
اغلظ رجل لابي بكر الصديق فقال ابو برزة الا اضرب عنقه قال فانتهره وقال ما هي لاحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم

اخرجه احمد وابو یعلی بطرقٍ مختلفةٍ والفاظٍ متغایرةٍ وعن عبد الله بن ابی ملیکة قیل لابی بکر الصدیق یا خلیفة الله فقال بل خلیفة محمد صلی الله علیه وسلم وانا ارضی به اخرجه احمد وابو یعلی بطرقٍ مختلفةٍ وعن عائشة انها تمثّلت بهذا البیت وابو بکر رضی الله عنه یقضی به شعر وابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی عصمة للارامل فقال ابو بکر ذاک رسول الله صلی الله علیه وسلم اخرجه احمد وابو یعلی بعد ازان اشکال دیگر پدید آمد در تاویل آیه کریمه لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ واحتمال ترک مواخذه برامر معروف بهم رسید حضرت صدیق خطبه برخواند یا ایها الناس انکم تقرؤن هذه الآیة وتضعونها علی غیر موضعها الله عز وجل يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان الناس اذا راوا المنکر فیهم فلم ینکروه یوشک ان یعمّهم الله بعقاب اخرجه احمد وابو یعلی بطرقٍ مختلفه بعد ازان اشکالے دیگر ظاهر گردید در مقاتلهٔ منع کنندگانِ زکوة حالانکه بکلمه اسلام متکلم بودند حضرت صدیق افاده فرمود که تاویل در ضروریاتِ دین مقبول نیست عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم امرت ان اقاتل الناس حتی یقولوا لا اله الا الله فاذا قالوها عصموا منّی دماءهم واموالهم الا بحقها وحسابهم علی الله فلما کانت الردّة قال عمر لابی بکر تقاتلهم وقد سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول کذا وکذا فقال ابو بکر لا فرق بین الصلوة والزکوة ولاقاتلنّ من فرّق بینهما قال فقاتلنا معه فرأینا ذلک رشدًا اخرجه احمد والبخاری وهذا لفظ احمد وفی روایةٍ قال عمر فوالله ما هو الا ان رایت الله عز وجل قد شرح صدر ابی بکر للقتال فعرفت انه الحق ودرین موضع بسوی دو دقیقه اشارت نمود یکے آنکه الا بحقها شامل زکوة است دیگر آنکه استثنا صلوة وزکوة مقیس است بر وی بقیاس جلی بعد ازان در انفاذ جیش اسامه مباحثه واقع شد صدیق بامر که نفع آن ظاهر شد موفق گشت عن ابی هریرة قال والله الذی لا اله الا هو لولا ان ابا بکر استخلف ما عبد الله ثم قال الثانیة ثم قال الثالثة فقیل له مه یا ابا هریرة فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم وجّه اسامة بن زید فی سبعمائة الی الشام فلما نزل بذی خشب قبض النبی صلی الله علیه وسلم وارتدّت العرب حول المدینة فقال والذی لا اله الا هو لو جرّت الکلاب بارجل ازواج النبی صلی الله علیه وسلم ما رددت جیشًا وجّهه رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا حللت لواءً عقده فوجّه اسامة فجعل لا یمرّ بقبیلٍ یریدون الارتداد الا قالوا لولا ان لهؤلاء قوة ما خرج مثل هؤلاء من عندهم ولکن ندعهم حتی یلقوا الروم فلقوهم فهزموهم وقتلوهم ورجعوا سالمین فثبتوا علی الاسلام مذکور فی الصواعق معزوًّا الی البیهقی وابن عساکر بعد ازان در قتالِ مرتدین مباحثه واقع شد صدیق اکبر بجد عظیم درین باب ملهم گشت وآن سرِّ قول آنحضرت بود درین فتنه که العصمة بالسیف قال عمر یا خلیفة رسول الله تألّف الناس وارفق بهم فقال اجبار فی الجاهلیة وخوّار فی الاسلام انه قد انقطع الوحی وتم الدین اینقص وانا حیّ مذکور فی المشکوة معزوًّا الی رزین ومثله قول المرتضی لا تفجعنا بنفسک یا خلیفة رسول الله فاجابه بنحوٍ مما اجاب عمر مذکور فی الصواعق وغیره بعد ازان در تعیین امیر برای قتالِ مرتدین اشکال افتاد وحضرتِ صدیق حدیثی درباب خالد بن ولید روایت کرد وآخر کار فتح بر دستِ خالد واقع شد عن وحشی بن حرب ان ابا بکر عقد لخالد بن الولید فی قتالِ اهل الردّة وقال انی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول نعم عبد الله واخو العشیرة خالد بن الولید سیفٌ من سیوف الله سلّه الله عز وجل علی الکفار والمنافقین اخرجه احمد باز جمعے از مسلمین محققین را که مبشر بجنت بودند مثل حضرت عثمان وطلحه بعد وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم شبهه عظیم

مستخرج از فقره در صفحه ۲۴۰ گذشت

پیش آمد ان رجالاً من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم حزنوا علیه حتی کاد بعضهم یوسوس و فی بعض الفاظ الحدیث
انهم ابتلوا بحدیث النفس و فی روایة محمد بن جبیر بن مطعم عن عثمان قال تمنیت ان اکون سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم
ماذا ینجینا مما یلقی الشیطان فی انفسنا در علاج این داهیه متحیر شدند و ندانستند که نجات ازین امر چیست صدیق اکبر
وجه نجات ازین داهیهٔ شدیده ارشاد فرمود عن النبی صلی الله علیه وسلم ینجیکم من ذلکم ان تقولوا ما امرت به عمی ان
یقوله فلم یقله اخرجه احمد و ابویعلی بطرق مختلفة و الفاظ متغایرة یفسر بعضها بعضاً و حاصل این قصه آنست که قوم سعدا بودند
بدوام صحبت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و حالت اتصال که سر و روح بکارهای خود مشغول باشند بصحبت آنجناب کسب
مینمودند چون سعادت صحبت از دست رفت و آن حالت مفقود شد در تفرقه افتادند و حدیث نفس بر ایشان مستولی گشت
حضرت صدیق که خلیفهٔ مطلق آنحضرت بود و نائب برحق او صلی الله علیه وسلم در علم ظاهر و باطن طریقهٔ [illegible]
معنی این قصه که بعد جمع طرق حدیث مفهوم گشت فلا تتشبث [illegible]
که از دست خلیفهٔ اول رضی الله عنه دوا رضا و تطهیر سینه بعد از آن حضرت مرتضی رضی الله عنه [illegible]
اکبر اخذ نمود و بآن اعتنای تمام فرمود عن علی قال کنت اذا سمعت من رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیثاً نفعنی الله
بما شاء منه و اذا حدثنی عنه غیری استحلفته فاذا حلف لی صدقته و ان ابابکر حدثنی و صدق ابوبکر انه سمع النبی صلی الله
(قسم میداد ویرا ۱۲)
علیه وسلم قال ما من عبد یذنب ذنباً فیتوضأ فیحسن الوضوء ثم یصلی رکعتین فیستغفر الله عز و جل الا غفر له اخرجه احمد و
ابویعلی بطرق متعدده پس ازان صعب ترین اشکالات آن بود که حضرت فاطمه زهرا رضی الله عنها و حضرت عباس
رضی الله عنه بظاهر عموم آیت یُوصِیکُمُ اللّٰهُ فِی اَوْلَادِکُمْ لِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَیَیْنِ ۝ متمسک شده میراث آنحضرت صلی
الله علیه وسلم طلب کردند مشکل آنکه اگر میراث دهند مخالف قاعده شرع باشد و اگر ندهند ملال خاطر اهل بیت لازم آید
حضرت صدیق درینباب حدیثی روایت کرد که میراث بردن را از پیغامبر صلی الله علیه وسلم و بودن این قری مملوک وی
صلی الله علیه وسلم هر دو مقدمه را منع نمود و با حضرت فاطمه رضی الله عنها و سایر اهل بیت آنقدر ملاطفت فرمود که جبر نقصان
آن آزردگیها شد درهمین ایام مشکلی دیگر که فوق جمیع مشکلات توان شمرد پیش آمد و آن این بود که زبیر و جمعی از بنی
هاشم در خانه حضرت فاطمه رضی الله تعالی عنها جمع شده درباب نقض خلافت مشورت ها بکار میبردند حضرت شیخین آنرا
بتدبیرے که بایستی برهم زدند و تدارک ملالی که بر مزاج حضرت مرتضی عارض شده بود بحسن ملاطفت فرمودند و از این قصه
هر یکے چیزے را حفظ کرد و چیزی ترک نمود درینجا چند روایت بنویسیم تا قضیه منقح گردد عن زید بن اسلم عن ابیه انه حین
بویع لابی بکر بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی و الزبیر یدخلان علی فاطمة بنت رسول الله صلی الله
علیه وسلم فیشاورونها و یرتجعون فی امرهم فلما بلغ ذلک عمر بن الخطاب خرج حتی دخل علی فاطمة فقال یا بنت رسول
الله و الله ما من الخلق احد احب الینا من ابیک و ما من احد احب الینا بعد ابیک منک و ایم الله ما ذاک بمانعی ان
اجتمع هؤلاء النفر عندک ان آمر بهم ان یحرق علیهم البیت قال فلما خرج عمر جاؤها فقالت تعلمون ان عمر قد جاءنی و قد
حلف بالله لئن عدتم لیحرقن علیکم البیت و ایم الله لیمضین لما حلف علیه فانصرفوا راشدین فروا رأیکم و لا ترجعوا الیّ

از ادراست از زیدیت ۱۲

فانصرفوا عنها فلم يرجعوا اليها حتى بايعوا الى ابى بكر اخرجه ابن ابى شيبة وعن عائشة ان فاطمة رضى الله عنها بنت رسول الله
صلى الله عليه وسلم ارسلت الى ابى بكر الصديق تسأله ميراثها من رسول الله صلى الله عليه وسلم مما افاء الله عليه بالمدينة
وفدك وما بقى من خمس خيبر فقال ابوبكر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا نورث ما تركناه صدقة انما يأكل آل محمد فى هذا المال
وانى والله لا اغير شيئا من صدقة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن حالها التى كانت عليها فى عهد رسول الله صلى الله عليه
وسلم ولاعملن فيها بما عمل به رسول الله صلى الله عليه وسلم فابى ابوبكر ان يدفع الى فاطمة منها شيئا فوجدت فاطمة على
ابى بكر فى ذلك وقال ابوبكر والذى نفسى بيده لقرابة رسول الله صلى الله عليه وسلم احب الى ان اصل من قرابتى و
اما الذى شجر بينى وبينكم من هذه الاموال فانى لم آل فيها عن الحق ولم اتركه امرا رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يصنعه فيها الا صنعته اخرجه احمد والبخارى وغيرهما وهذا لفظ احمد وفى رواية له ان فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه
وسلم سألت ابابكر بعد وفات رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يقسم لها ميراثها مما ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم
مما افاء الله عليه فقال لها ابوبكر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا نورث ما تركناه صدقة فغضبت فاطمة عليها
السلام فهجرت ابابكر رضى الله عنه فلم تزل مهاجرته حتى توفيت قال وعاشت بعد وفات رسول الله صلى الله عليه وسلم
ستة اشهر قال وكانت فاطمة عليها السلام تسأل ابابكر نصيبها مما ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم من خيبر وفدك
وصدقته بالمدينة فابى ابوبكر ذلك عليها وقال لست تاركا شيئا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعمل به الا عملت به انى
اخشى ان تركت شيئا من امره ان ازيغ فاما صدقته بالمدينة فدفعها عمر الى على وعباس فغلبه عليها على واما خيبر وفدك
فامسكها عمر رضى الله عنه وقال هما صدقة رسول الله صلى الله عليه وسلم كانت لحقوقه التى تعروه ونوائبه وامرهما الى
من ولى الامر قال فهما على ذلك اليوم اخرجه احمد وعن عقبة بن الحارث قال خرجت مع ابى بكر رضى الله عنه من صلوة العصر
بعد وفات رسول الله صلى الله عليه وسلم بليال وعلى يمشى الى جنبه فمر بحسن بن على يلعب مع غلمان فاحتمله على رقبته وقال
وابى شبيه بالنبى ليس شبيها بعلى قال وعلى رضى الله عنه يضحك اخرجه احمد وعن عائشة ان فاطمة ارسلت الى ابى بكر
تسأله عن ميراثها من النبى صلى الله عليه وسلم مما افاء الله على رسوله من المدينة وفدك وما بقى من خمس خيبر فقال ابوبكر ان
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا نورث ما تركناه صدقة انما يأكل آل محمد من هذا المال وانى والله لا اغير شيئا من صدقة
رسول الله صلى الله عليه وسلم عن حالها التى كانت عليها فى عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولاعملن فيها بما عمل رسول الله
صلى الله عليه وسلم فابى ابوبكر ان يدفع الى فاطمة منها شيئا فوجدت فاطمة على ابى بكر فى ذلك فهجرته فلم تكلمه حتى توفيت
وعاشت بعد النبى صلى الله عليه وسلم ستة اشهر فلما توفيت دفنها زوجها على ليلا ولم يؤذن بها ابابكر وصلى عليها وكان لعلى
من الناس وجه حيوة فاطمة فلما توفيت استنكر على وجوه الناس فالتمس مصالحة ابى بكر ومبايعته ولم يكن بايع تلك الاشهر
فارسل الى ابى بكر ان ائتنا ولا يأتينا معك احد كراهية ليحضر عمر فقال عمر والله لا تدخل عليهم وحدك فقال ابوبكر وما عسيتهم
ان يفعلوه بى والله لآتينهم فدخل عليهم ابوبكر فتشهد على فقال انا قد عرفنا فضلك وما اعطاك الله ولم ننفس عليك
خيرا ساقه الله اليك ولكنك استبددت علينا بالامر وكنا نرى لقرابتنا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ان لنا

نصیباً حتے فاضت عینا ابے بکر فلما تکلم ابو بکر قال والذی نفسی بیدہ لقرابۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احبّ الیّ من ان اصل قرابتی واما الذی شجر بینی وبینکم من ہذہ الاموال فانی لم آل فیہا عن الخیر ولم اترک امراً رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنعہ فیہا الا صنعتہ فقال علی لابی بکر موعدک العشیۃ للبیعۃ فلما صلی ابو بکر الظہر رقی المنبر فتشہد وذکر شان علی وتخلفہ عن البیعۃ وعذرہ بالذی اعتذر الیہ ثم استغفر وتشہد علی فعظم حق ابی بکر وحدث انہ لم یحملہ علی الذی صنع نفاسۃ علی ابی بکر ولا انکاراً للذی فضلہ اللہ بہ ولکنا کنا نری لنا فی ہذا الامر ای المشورۃ کما یدل علیہ بقیۃ الروایات نصیباً فاستبد علینا فوجدنا فی انفسنا فسر بذلک المسلمون وقالوا اصبت وکان المسلمون الی علی قریبا حین راجع الامر المعروف رواہ البخاری وعن ابی سعید الخدری قال قال ابو بکر الست احق الناس بہا الست اول من اسلم الست صاحب کذا الست صاحب کذا رواہ الترمذی بعد ازان اہم مہمات نزدیک حضرت صدیق آن بود کہ برای امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قاعدہ مرتب فرماید تا در مسایل اجتہادیہ بکدام راہ سلوک نمایند و ترتیب ادلہ شرعیہ بچہ اسلوب بعمل آرند الی یومنا ہذا ہمہ مجتہدین برہمین قاعدہ عمل میکنند وی رضی اللہ عنہ شیخ واستاد جمیع مجتہدین است در بوضع این قاعدہ عن میمون بن مہران قال کان ابو بکر اذا ورد علیہ الخصم نظر فی کتاب اللہ فاذا وجد فیہ ما یقضی بینہم قضی بہ وان لم یکن فی الکتاب وعلم من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی ذلک الامر سنۃ قضی بہ فان اعیاہ خرج فسأل المسلمین وقال اتانی کذا وکذا فہل علمتم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قضی فی ذلک بقضاء فربما اجتمع الیہ النفر کلہم یذکر من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ قضاء فیقول ابو بکر الحمد للہ الذی جعل فینا من یحفظ علی نبینا فان اعیاہ ان یجد فیہ سنۃ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جمع رؤس الناس واخیارہم فاستشارہم فاذا اجتمع رایہم علی امر قضی بہ رواہ الدارمی بعد ازان در میراث جدہ مسئلہ وارد شد حضرت صدیق تفحص بلیغ فرمود تا آنکہ حدیث ظاہر شد ومسئلہ منقح گشت عن الزہری قال جاءت الی ابی بکر جدۃ ام اب او ام ام فقالت ان ابن ابنی او ابن ابنتی توفی وبلغنی ان لی نصیباً فمالی فقال ابو بکر ما سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فیہا شیئاً وسأسأل الناس فلما صلی الظہر فقال ایکم سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فی الجدۃ شیئاً فقال المغیرۃ بن شعبۃ انا قال ماذا قال اعطاہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سدساً قال ایعلم ذاک احد غیرک فقال محمد بن مسلمۃ صدق فاعطاہا ابو بکر السدس فجاءت الی عمر مثلہا فقال ما ادری ما سمعت من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہا شیئاً وسأسأل الناس فحدثوہ بحدیث المغیرۃ بن شعبۃ ومحمد بن مسلمۃ فقال عمر ایکما خلت بہ فلہا السدس فان اجتمعتا فہو بینکما رواہ مالک والدارمی وہذا لفظ الدارمی بعد ازان در میراث جد اختلاف افتاد کہ وی عند عدم الآب بمنزلۂ آب است یا حالتی مترددہ است شبیہ بہ پدر دارد وشبیہ بہ برادر صحابہ درینباب اقوال شتی دارند فاروق اعظم قولے دارد وعلی مرتضی قولی وعبد اللہ بن مسعود قولی وزید بن ثابت قولے واز ہمہ نوعی تردد ورجوع منقول گشت ثابت ترین ہمہ اقوال درینباب قول صدیق اکبر است قال ابن عباس وابن الزبیر اما الذی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو کنت متخذاً احداً خلیلاً لاتخذتہ خلیلاً فقد جعلہ اباً اخرج قول الاول الدارمی وقول الثانی البخاری وقال الحسن ان الجد قد مضت سنۃ وان ابا بکر جعل الجد اباً ولکن الناس

متحیر ماندند اخرجه الدارمی بعد ازان در تفسیر کلاله اختلاف واقع شد و در جواب آن اکثر صحابه را تحیّر دیگر گرفت عقبة بن عامر جهنی گفت ما اعضل باصحاب النبی صلی الله علیه وسلم شیء ما اعضلت بهم الکلالة صدیق اکبر متصدی جواب آن شد عن الشعبی قال سئل ابو بکر عن الکلالة فقال انی ساقول فیها برأیی فان کان صوابا فمن الله وان کان خطاء فمنی ومن الشیطان أراه ما خلا الوالد والولد فلما استخلف عمر قال انی لاستحیی الله ان ارد شیئا قاله ابو بکر اخرجه الدارمی بعد ازان در حد شرب خمر تحیری رو داد بآن جهت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بحضور شریف شارب خمر را بضرب امر میفرمود چون مقداری که میخواست بعمل می آمد منع میفرمودند و بس میفرمودند لهذا قدر آن معین نشد صدیق اکبر بر چهل ضربه تعیین آن کرد عن ابن عباس قال ان الشراب کانوا یضربون علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم بالایدی والنعال حتی توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم وکانوا فی خلافة ابی بکر اکثر منهم فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر لو فرضنا لهم حدا فتوخی نحوا مما کانوا یضربون علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فکان ابو بکر یجلدهم اربعین حتی توفی الحدیث اخرجه الحاکم والبیهقی وغیرهما واللفظ للحاکم بعد ازانکه خدای عز وجل هزیمت بر مرتدین انداخت و مرتدین جوق جوق نادم شده پیش حضرت صدیق آمدند وی رضی الله عنه در باب آن جماعات کلمات عجیبه بقدر حال هر جمعی ارشاد میفرمود عن طارق بن شهاب عن ابی بکر انه قال لوفد بزاخة تتبعون اذناب الابل حتی یری الله خلیفة نبیه والمهاجرین امرا یعذرونکم به اخرجه البخاری وفی روایة عبید الله بن عبد الله لما ارتد من ارتد علی عهد ابی بکر اراد ابو بکر ان یجاهدهم فقال له عمر أتقاتلهم وقد سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من شهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله حرم ماله ودمه الا بحقه وحسابه علی الله فقال ابو بکر انا لا اقاتل من فرق بین الصلوة والزکوة والله لاقاتلن من فرق بینهما حتی اجمعها قال عمر فقاتلنا معه فکان والله رشدا فلما ظفر بمن ظفر به منهم قال اختاروا بین خطتین اما حرب مجلیة واما الخطة المخزیة فالوا هذه الحرب المجلیة قد عرفناها فما الخطة المخزیة قال تشهدون علی قتلانا انهم فی الجنة وعلی قتلاکم انهم فی النار ففعلوا رواه ابن ابی شیبة بعد ازان حضرت صدیق بنا بر رؤیای والهامیکه بخاطرش در دادند مصمم فرمود که برای جهاد شام فوج مسلمین را فرستد یزید بن ابی سفیان را امیر چهار یک شام ساخت و وقت وداع او وصایای عجیبه فرمود که دستور العمل امراء مسلمین شد در جمیع اعصار و امصار عن یحیی بن سعید ان ابا بکر الصدیق بعث جیوشا الی الشام فخرج یمشی مع یزید بن ابی سفیان وکان امیر ربع من تلک الارباع فزعموا ان یزید قال لابی بکر اما ان ترکب واما ان انزل فقال ابو بکر ما انت بنازل وما انا براکب انی احتسب خطای هذه فی سبیل الله ثم قال انک ستجد قوما زعموا انهم حبسوا انفسهم فی سبیل الله فذرهم وما زعموا انهم حبسوا انفسهم له وستجد قوما فحصوا عن اوساط رؤسهم من الشعر فاضرب ما فحصوا عنه بالسیف وانی موصیک بعشر لا تقتلن امراة ولا صبیا ولا کبیرا هرما ولا تقطعن شجرا مثمرا ولا تخربن عامرا ولا تعقرن شاة ولا بعیرا الا لماکله ولا تحرقن نخلا ولا تغرقنه ولا تغلل ولا تجبن اخرجه مالک فی الموطا عن یزید بن ابی سفیان قال قال ابو بکر رضی الله عنه حین بعثنی الی الشام یا یزید ان لک قرابة خشیت ان تؤثرهم بالامارة وذلک اکبر ما اخاف علیک فان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من ولی من امر المسلمین شیئا فامر علیهم

احداً محاباۃ فعلیہ لعنۃ اللہ لا یقبل اللہ منہ صرفاً ولا عدلاً حتی یدخلہ جہنم ومن اعطی احداً حمی اللہ فقد انتہک فی حمی
اللہ شیئاً بغیر حقہ فعلیہ لعنۃ اللہ او قال تبرأت منہ ذمۃ اللہ عزوجل اخرجہ احمد وذکر الواقدی فی کتاب فتوح الشام
فی قصۃ وصیۃ ابی بکر لیزید بن ابی سفیان عند الوداع فقال تقدم یزید بن ابی سفیان قال یا خلیفۃ رسول اللہ اوصنی فقال
اذا سرت فلا تعنف علی اخر الوصیۃ وذکر الواقدی ایضاً فی قصۃ وصیۃ ابی بکر لعمرو بن العاص عند وداعہ وتولیتہ علی
جیش المسلمین فقال ابو الدرداء کنت مع عمرو بن العاص فی جیشہ الخ بالجملہ ازین جنس بود رجوع مردم بسوی حضرت صدیق در مسائل
نازلہ وقیام وے رضی اللہ عنہ بحل اشتباہ دران والقلیل نموذج الکثیر والغرفۃ تنبئ عن البحر الکبیر تا آنکہ آخر کار خود فاروق
اعظم را خلیفہ ساخت و اینجا فراستی عظیم بکار برد عن عبد اللہ بن مسعود قال افرس الناس ثلثۃ ابو بکر حین تفرس فی عمر
فاستخلفہ والتی قالت استأجرہ ان خیر من استأجرت القوی الامین والعزیز حین قال لامرأتہ اکرمی مثواہ اخرجہ
ابو بکر بن ابی شیبۃ والحاکم وعن قیس بن ابی حازم قال رأیت عمر بن الخطاب وبیدہ عسیب نخل وہو یجلس الناس
ویقول اسمعوا لقول خلیفۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فجاء مولی لابی بکر یقال لہ شدید بصحیفۃ فقرأہا علی الناس فقال
یقول ابو بکر اسمعوا واطیعوا لمن فی ہذہ الصحیفۃ فواللہ ما آلوکم قال قیس فرأیت عمر بن الخطاب بعد ذلک علی المنبر رواہ
ابن ابی شیبۃ وعن زبید بن الحارث ان ابا بکر حین حضرہ الموت ارسل الی عمر یستخلفہ فقال الناس تستخلف علینا فظاً غلیظاً
ولو قد ولینا کان افظ واغلظ فما تقول لربک اذا لقیتہ وقد استخلفت علینا عمر قال ابو بکر أبربی تخوفونی اقول اللہم استخلفت
علیہم خیر خلقک ثم ارسل الی عمر فقال انی موصیک بوصیۃ ان انت حفظتہا ان للہ حقاً بالنہار لا یقبلہ باللیل وان للہ
حقاً باللیل لا یقبلہ بالنہار وانہ لا یقبل نافلۃ حتی تؤدی الفریضۃ وانما ثقلت موازین من ثقلت موازینہ یوم القیمۃ
باتباعہم فی الدنیا الحق وثقلہ علیہم وحق لمیزان لا یوضع فیہ الا الحق ان یکون ثقیلاً وانما خفت موازین من خفت موازینہ
یوم القیمۃ باتباعہم الباطل وخفتہ علیہم وحق لمیزان لا یوضع فیہ الا الباطل ان یکون خفیفاً وان اللہ ذکر اہل الجنۃ
وصالح ما عملوا وانہ تجاوز عن سیئاتہم فیقول القائل لا ابلغ ہؤلاء وذکر اہل النار باسوء ما عملوا وانہ رد علیہم صالح ما عملوا
فیقول قائل انا خیر من ہؤلاء وذکر آیۃ الرحمۃ وآیۃ العذاب لیکون المؤمن راغباً راہباً لا یتمنی علی اللہ غیر الحق ولا یلقی
بیدہ الی التہلکۃ فان انت حفظت وصیتی لم یکن غائب احب الیک من الموت وان انت ضیعت وصیتی لم یکن غائب
ابغض الیک من الموت ولم تعجزہ اخرجہ ابن ابی شیبۃ واخرج القاضی ابو یوسف فی کتاب الخراج نحوہ الا انہ قال
عن زبید بن الحارث عن ابن سابط وساق الحدیث وعن اسماء بنت عمیس قال لہ یا ابن الخطاب انی انما استخلفتک
نظراً لما خلفت ورائی وقد صحبت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرأیت من اثرتہ انفسنا علی نفسہ واہلنا علی اہلہ حتی
ان کنا لنظل نہدی الی اہلہ من فضول ما یأتینا عنہ وقد صحبتنی فرأیتنی انما اتبعت سبیل من قبلی واللہ ما نمت فحلمت
ولا توہمت فسہوت لعلی السبیل ما زغت وان اول ما احذرک یا عمر نفسک وان لکل نفس شہوۃ فاذا اعطیتہا تمادت
فی غیرہا واحذرک ہؤلاء النفر من اصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم الذین قد انتفخت اجوافہم وطمحت ابصارہم واحب
کل امرء منہم لنفسہ وان لہم لحیرۃ عند زلۃ واحدۃ منہم فایاک ان تکون ذا علم انہم لن یزالوا منک خائفین ما خفت

الله انک مستقیین باستقامت طریقتک هذه وصیتی واقرأ علیک السلام اخرجه ابو یوسف بعد اینجا نکته ایست باید دانست که صدیق اکبر مشارک بود با سائر علمای صحابه در علم کتاب و سنت مدار فرقیکه در میان ایشان داشت خصلتی دیگر است و آن آنست که نصیب وی رضی الله عنه از تقاسیم رحمت الهی آن بود که چون مسئله وارد می شد یا مشورتی در پیش می آمد فراست خود را در پی آن میدوانید درین اثنا شعاعی از غیب دل او می افتاد و بآن شعاع بر حقیقت کار مهتدی می گشت و مطرح این شعاع از لطائف نفس او لطیفهٔ قلبیه می بود و لهذا بصورت عزیمت ظاهر میشد نه بطریق مکاشفه و بآئین واقع در دلش می افتاد نه در رنگ خاطر و سخن را بطریق غلبه و سکر ادا میفرمود نه بطریق صحو و سخن کم میگفت و چون میگفت خطا نمیکرد و لهذا چون در قصهٔ عریش حسبک مناشدتک مع ربک گفت آنحضرت صلی الله علیه و سلم شناختند که این واقع از کجاست و قس علیه سائر خطبه و احکامه ازینجا واضح شد که خلیفهٔ اول را صدیق اکبر چرا گفتند اخرج الحاکم عن النزال بن سبرة عن علی رضی الله عنه انه قال فی ابی بکر ذاک امرء سماه الله تعالی صدیقا علی لسان جبرئیل و محمد صلی الله علیهما و سلم صاحب کشف المحجوب سخنی از مشائخ صوفیه نقل کرده است که پیرامون هیچ نکته میگردد و مشائخ صدیق اکبر را مقدم ارباب مشاهده دانسته اند مرقلت حکایت و دوام تیش را و عمر را مقدم ارباب مجاهده نهند مر صلابت و مبالغتش را شاهد آن حدیث اسرار و جهر ایشانان در نماز تهجد انستی چون این مبحث تمام شد الحال پاره از مواعظ مر فائق حضرت صدیق رضی الله عنه و حکمت های او برنگاریم عن عبد الله بن حکیم قال خطبنا ابو بکر فقال اما بعد فانی اوصیکم بتقوی الله و ان تثنوا علیه بما هو له اهل و ان تخلطوا الرغبة بالرهبة و تجمعوا الالحاف بالمسألة فان الله اثنی علی زکریا و علی اهل بیته فقال انهم كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ۝ ثم اعلموا عباد الله ان الله قد ارتهن بحقه انفسکم و اخذ علی ذلک مواثیقکم و اشتری منکم القلیل الفانی بالکثیر الباقی هذا کتاب الله فیکم لا تفنی عجائبه و لا یطفأ نوره فصدقوا بقوله و انتصحوا کتابه و استبصروا فیه لیوم الظلمة فانما خلقکم للعبادة و وکل بکم الکرام الکاتبین یعلمون ما تفعلون ثم اعلموا عباد الله انکم تغدون و تروحون فی اجل قد غیب عنکم علمه فان استطعتم ان تنقضی الآجال و انتم فی عمل الله فافعلوا و لن تستطیعوا ذلک الا بالله فسابقوا فی مهل آجالکم قبل ان تنقضی آجالکم فتردکم الی سوء اعمالکم فان اقواما جعلوا آجالهم لغیرهم و نسوا انفسهم فانهاکم ان تکونوا امثالهم فالوحا الوحا و النجاء النجاء فان وراءکم طالبا حثیثا مره سریعا اخرجه ابن ابی شیبة و الحاکم و عن انس قال کان ابو بکر یخطبنا فیذکر بدء خلق الانسان فیقول خلق من مجری البول مرتین فیذکر حتی یتقذر احدنا نفسه اخرجه ابن ابی شیبة و این خطبه ابلغ علاج عجب نفس است و عن عرفجة السلمی قال قال ابو بکر ابکوا فان لم تبکوا فتباکوا اخرجه ابن ابی شیبة و فی الاحیاء عن ابی بکر الصدیق انه کان یقول فی خطبته این الوضاة الحسنة وجوههم المعجبون بشبابهم این الملوک الذین بنوا المداین و حصنوها بالحیطان این الذین کانوا یعطون الغلبة فی مواطن الحرب قد تضعضع بهم الدهر فاصبحوا فی ظلمات القبور الوحا الوحا النجا النجا و عن مجاهد قال قام ابو بکر خطیبا فقال البشر ا فانی ارجو ان یتم الدنیا لا حتی تشبعوا من الزیت و الخبز اخرجه ابن ابی شیبة و این خطبه در وقتی بود که مسلمین را بجهاد شام میفرستاد و درینجا

بشارت است بفتح شام زیراکه زیت ہمین در شام یافته می شود وعن اسلم مولی عمران عمر اطلع علی ابی بکر وہو یمد لسانه فقال ما تصنع یا خلیفة رسول الله فقال ان ہذا اوردنی الموارد ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لیس شیء من الجسد الا وہو یشکو ذرب اللسان اخرجه ابو یعلی فی الاحیاء قال ابو بکر الصدیق لا یحقرن احدکم احدا من المسلمین فان صغیر المسلمین عند الله کبیر وفی الاحیاء ایضا قال ابو بکر وجدنا الکرم فی التقوی والغنا فی الیقین والشرف فی التواضع وعن عائشة عن ابی بکر کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا حزنه الامر قال اللهم خر لی واختر لی اخرجه ابو یعلی عن عروة عن عائشة وعن اسماء ان ابا بکر قام مقام رسول الله صلی الله علیه وسلم من العام المقبل من العام الذی توفی فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال انی سمعت نبیکم صلی الله علیه وسلم فی الصیف عام الاول ثم فاضت عیناه ثم قال انی سمعت نبیکم صلی الله علیه وسلم فی الصیف عام الاول ثم فاضت عیناه ثم قال انی سمعت نبیکم صلی الله علیه وسلم فی الصیف عام الاول یقول سلوا الله العفو والعافیة والمعافاة فی الدنیا والآخرة اخرجه احمد وابو یعلی وللحدیث طرق مختلفة والفاظ متغایرة فی بعضها انه لم یقسم شیء بین الناس افضل من المعافاة بعد الیقین الا ان الصدق والبر فی الجنة وان الکذب والفجور فی النار وفی بعضها سلوا الله العفو والعافیة والیقین فی الاولی والاخری وفی بعضها من الزیادة ولا تقاطعوا ولا تباغضوا ولا تحاسدوا وکونوا عباد الله اخوانا کما امرکم الله وعن انس قال قال ابو بکر بعد وفات رسول الله صلی الله علیه وسلم لعمر انطلق بنا الی ام ایمن نزورها کما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یزورها فلما انتهیا الیها بکت فقالا لها ما یبکیک ما عند الله خیر لرسوله قال فقالت ما ابکی ان لا اکون اعلم ان ما عند الله خیر لرسوله ولکن ابکی ان الوحی انقطع من السماء فہیجتہما علی البکاء فجعلا یبکیان معها اخرجه ابو یعلی وعن انس ان ابا بکر دخل علی النبی صلی الله علیه وسلم کئیبا فقال له النبی صلی الله علیه وسلم مالی اراک کئیبا قال یا رسول الله کنت عند ابن عم لی البارحة وہو یکید بنفسه قال فهلا لقنته لا اله الا الله قال قد فعلت یا رسول الله قال فقالها قال نعم قال وجبت له الجنة قال ابو بکر کیف ہی للاحیاء یا رسول الله قال ہی اہدم لذنوبہم ہی اہدم لذنوبہم اخرجه ابو یعلی وعن زید بن ارقم عن ابی بکر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یدخل الجنة جسد غذی بحرام اخرجه ابو یعلی وعن ابی بکر عن النبی صلی الله علیه وسلم لا یدخل الجنة خب ولا سیئ الملکة وان اول من یقرع باب الجنة المملوک والمملوکة اذا احسنا عبادة ربهما ونصحا لسیدہما اخرجه احمد وابو یعلی بطرق مختلفة والفاظ متغایرة فی بعضها قال رجل یا رسول الله اخبرتنا ان ہذا الامة اکثر الامم مملوکین وایامی قال فاکرموہم کرامة اولادکم واطعموہم مما تاکلون واکسوہم مما تلبسون قال فما ینفعنا من الدنیا یا رسول الله قال فرس ترتبطه فی سبیل الله ومملوک یکفیک فاذا صلی فهو اخوک وفی بعضها زیادة ملعون من ضار مسلما او غیرہ وعن ابی بکر سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم ما شیبک قال شیبتنی ہود والواقعة وعم یتساءلون واذا الشمس کورت اخرجه ابو یعلی وعن ابی بکر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اہل الجنة لا یتبایعون ولو تبایعوا ما تبایعوا الا بالبز اخرجه ابو یعلی بسند غریب جدا ومعنی حدیث آنست که افضل مکاسب کسبی است که اقرب بنفع خلق الله

باشد و ابعد از شبہہ ربوا و دور تر از نجاسات و نزدیکتر بمروت و عن ابی بکر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال علیکم
بلا الٰہ الا اللہ والاستغفار فاکثروا منہما فان ابلیس قال اہلکت الناس بالذنوب فاہلکونی بلا الٰہ الا اللہ والاستغفار
فلما رأیت ذلک اہلکتہم بالاہوآء وہم یحسبون انہم مہتدون اخرجہ ابو یعلے وفی الاحیاء قال سعید بن المسیب لما احتضر ابو بکر
رضی اللہ عنہ اتاہ ناس من الصحابۃ فقالوا یا خلیفۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زودنا فانا نرٰی ما بک فقال ابو بکر رضی اللہ
عنہ من قال ہؤلآء الکلمات ثم مات جعل اللہ روحہ فی الافق المبین قالوا ما الافق المبین قال قاع بین یدی العرش فیہا
ریاض وانہار واشجار تغشاہ کل یوم مائۃ رحمۃ فمن قال ہذا القول جعل اللہ روحہ فی ذلک المکان وہو اللّٰہم انک ابتدأت
الخلق من غیر حاجۃ بک الیہم ثم جعلتہم فریقین فریقاً للنعیم وفریقاً للسعیر فاجعلنی للنعیم ولا تجعلنی للسعیر اللّٰہم انک خلقت
الخلق فرقاً ومیزتہم قبل ان تخلقہم فجعلت منہم شقیاً وسعیداً وغویاً ورشیداً فاسعدنی بطاعتک ولا تشقنی بمعاصیک
اللّٰہم انک علمت ما تکسب کل نفس قبل ان تخلقہا فلا محیص لہا مما علمت فاجعلنی ممن تستعملہ بطاعتک اللّٰہم ان احداً
لا یشآء حتی تشآء فاجعل مشیتک ان اشآء ما یقربنی الیک اللّٰہم انک قدرت حرکات العباد فلا یتحرک شیء الا باذنک
فاجعل حرکاتی فی تقواک اللّٰہم انک خلقت الخیر والشر وجعلت لکل واحد منہما عاملاً یعمل بہ فاجعلنی من خیر القسمین اللّٰہم
انک خلقت الجنۃ والنار فجعلت لکل واحد منہما اہلاً فاجعلنی من سکان جنتک اللّٰہم انک اردت الہدی لقوم وشرحت بہ
صدورہم واردت لقوم الضلالۃ وضیقت بہا صدورہم فاشرح صدری للاسلام وزینہ فی قلبی اللّٰہم انک دبرت الامور
وجعلت مصیرہا الیک فاحینی حیوۃ طیبۃ بعد الموت وقربنی الیک زلفی اللّٰہم من اصبح وامسی ثقتہ ورجاؤہ غیرک
فانک ثقتی ورجائی ولا حول ولا قوۃ الا باللہ قال ابو بکر رضی اللہ عنہ وہذا کلہ فی کتاب اللہ عز وجل و اکمال کلمہ حنیفہ
از باب قیام صدیق اکبر بحقوق خلافت برنگاریم وی رضی اللہ عنہ در بیان نجابت خلافت راشدہ فرمودہ قالت
امرأۃ لابی بکر ما بقاؤنا علی ہذا الامر الصالح الذی جاء اللہ بہ بعد الجاہلیۃ فقال بقاؤکم علیہ ما استقامت بکم
ائمتکم قالت وما الائمۃ قال اما کان لقومک رؤسآء واشراف یأمرونہم فیطیعونہم قالت بلی قال فہم مثل اولئک علی
الناس اخرجہ الدارمی و از کبار صحابہ و تابعین جماعہ وصف قیام صدیق اکبر کردند بحقوق خلافت عن
عبد الخیر قال سمعت علیاً یقول قبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی خیر ما قبض علیہ نبی من الانبیآء واثنی علیہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال ثم استخلف ابو بکر فعمل بعمل رسول اللہ وسنتہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم قبض ابو بکر علی خیر ما قبض
علیہ احد وکان خیر ہذہ الامۃ بعد نبیہا ثم استخلف عمر فعمل بعملہما وسنتہما ثم قبض علی خیر ما قبض علیہ احد وکان خیر
ہذہ الامۃ بعد نبیہا وبعد ابی بکر اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعن عائشۃ انہا کانت تقول توفی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم فنزل بابی بکر ما لو نزل بالجبال لہاضہا واشرأبّ النفاق بالمدینۃ وارتدت العرب فواللہ ما اختلفوا فی نقطۃ
الا طار ابی بحظہا وغنائہا فی الاسلام وکانت تقول مع ہذا من رأی عمر بن الخطاب عرف انہ خلق غناءً للاسلام کان
واللہ احوذیاً نسیج وحدہ قد اعد للامور اقرانہا اخرجہ ابن ابی شیبۃ وقال عبد اللہ بن الاہتم واعظ الشام فی خطبۃ الطویلۃ
ثم قام بعدہ ابو بکر فسلک سنتہ واخذ سبیلہ وارتدت العرب او من فعل ذلک منہم فابی ان یقبل منہم بعد رسول اللہ

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

صلی اللہ علیہ وسلم الا الذی کان قابلاً ان یزیغ الشیئ من اعلادہا واو قدا لنیران فی شعلہا ثم تحکّب باہل الحق اہل الباطل فلم یتزحزح فیقطع او صالہم ویسقی الارض دماءہم حتی ادخلہم فی الذی خرجوا منہ وقررہم بالذی نفروا عنہ وقد کان اصاب من مال اللہ بکراً یرتوی علیہ وحبشیة ارضعت ولدالہ فرأی ذلک عند موتہ غصّة فی حلقہ فادّی ذلک الی الخلیفة من بعدہ وفارق الدنیا تقیاً نقیاً علی منہاج صاحبہ اخرجہ الدارمی بازاول امرکہ صدیق اکبر متصدی امضای آن شد انجاز وعدہای آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وسلم وقضای دیون او عن ربیعة بن ابی عبد الرحمن انہ قال قدم علی ابی بکر الصدیق مال من البحرین فقال من کان لہ عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دین او عدة فلیأتنی فجاءہ جابر بن عبد اللہ فحفن لہ ثلث حفنات اخرجہ مالک واخرج البخاری قصة حفنات جابر بطرق مختلفة بعد ازان بالتماس حضرت فاروق بجمع قران بین اللوحین باہتمام عظیم مشغول شد واین قصہ بعجب ترین صورتی در بخاری مذکورست حضرت مرتضی میگفت رحم اللہ ابابکر جمع القرآن بین اللوحین بعد ازان نسق حضرت صدیق درباب نصب عمال آن بود کہ عاملان آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم مسلم میگذاشت مگر آنکہ ایشان خود استعفا کنند فی الاستیعاب کان خالد یعنی ابن سعید واخوتہ عمالاً لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرجعوا عن عمالتہم حین مات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ابو بکر مالکم رجعتم عن عمالتکم ما احد احق بالعمل من عمال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارجعوا الی اعمالکم فقالوا نحن بنو ابی احیحة لا نعمل لاحد بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابداً فمضوا الی الشام فقتلوا جمیعاً وفی الاستیعاب کتب عبد اللہ بن الارقم للنبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم لابی بکر واستکتبہ عمر واستعملہ علی بیت المال وعثمان بعدہ وفی الاستیعاب عتاب بن اسید استعملہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی مکة عام الفتح واقرہ علیہا ابو بکر فلم یزل علیہا الی ان مات بعد ازان ہرکسی را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بحفظ ورعایت او امر فرمودہ بود صدیق اکبر بنابر تعظیم وصیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دررعایت وی اہتمام تمام می نمود فی الاستیعاب سندر مولی زنباع مثّل بہ مولاہ فاعتقہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ اوص بی فقال اوصی بک کل مسلم فلما توفی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتی سندر الی ابی بکر فقال احفظ فیّ وصیة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعالہ ابو بکر حتی توفی ثم اتی بعدہ الی عمر فقال لہ عمر ان شئت ان تقیم عندی اجریت علیک والا فانظر ای المواضع شئت فاکتب لک فاختار سندر مصر فکتب لہ عمر الی عمرو بن العاص تحفظ فیہ وصیة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلما قدم علی عمرو قطع لہ ارضاً واسعة ودارا وفی الاستیعاب کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزور ام ایمن وکان ابو بکر وعمر یزورانہا بعد ازان حضرت صدیق بتوقیر اہل بیت نبوت وتعظیم ایشان اقصی الغایة وصیت فرمود وقال ابو بکر ارقبوا محمداً صلی اللہ علیہ وسلم فی اہل بیتہ رواہ جماعة بعد ازان در حفظ ناموس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در منکوحات او سعی تمام بجا آورد ودر مسئلہ تحریم نکاح غیر مدخولہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مباحثہ افتاد فی الاستیعاب قتیلة بنت قیس تزوجہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومات عنہا قبل ان یدخل بہا فتزوجہا عکرمة بن ابی جہل بحضرموت فبلغ ابا بکر فقال لقد ہممت ان احرق علیہما بیتہما فقال لہ عمر ما ہی من امہات المؤمنین لا دخل بہا ولا ضرب علیہا الحجاب از حضرت صدیق اول خلیفہ است کہ برای او وظیفہ از بیت المال مقرر شد عن عائشة قالت لما استخلف ابو بکر الصدیق قال لقد علم قومی ان حرفتی لم تکن تعجز عن مؤنة

اہلی و شغلت بامر المسلمین فسیاکل آل ابی بکر من ہذا المال و یحترف للمسلمین فیہ اخرجہ البخاری باز حضرت صدیق را
در مسئلۂ ہل یجب علی المرتدین اذا تابوا دیۃ من قتلوہ فی ایام الردۃ با حضرت فاروق اختلاف افتاد قال البغوی
روی عن ابی بکر انہ قال لقوم جاؤہ تائبین تدون قتلانا ولا ندی قتلاکم فقال عمر لا ناخذ لقتلانا دیۃ اصح قولی امام
شافعی مذہب حضرت صدیق است جمعی از علما گفتند منہم البغوی احتمال دارد کہ مذہب حضرت فاروق موافق مذہب صدیق
اکبر باشد غیر انہ رای الاعراض عن الزام الدیۃ ترغیباً لہم فی الثبات علی الاسلام باز فقہاء مسلمین در تغریب بکر زانی
اختلاف دارند حضرت صدیق احیاء سنت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمود در تغریب زناۃ و الی الیوم اکثر فقہا و جملۂ
محدثین بر مذہب وے رفتند عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جلد و غرب و ان ابا بکر جلد و غرب و ان عمر جلد
و غرب اخرجہ البغوی وغیرہ باز علمای مسلمین متفق اند در آنکہ اذا سرق اولاً قطعت یدہ الیمنی فان سرق ثانیاً قطعت رجلہ
الیسری باز مختلف شدند در آنکہ چون ثالثاً سرقہ کند چہ باید کرد امام مالک و امام شافعی قطعت یدہ الیسری اختیار کردہ
اند ثم ان سرق قطعت رجلہ الیمنی و امام ابو حنیفہ گفتہ یعزر و یحبس ولا قطع علیہ اذا سرق بعد قطع الید الیمنی والرجل الیسری
ماخذ امام مالک و شافعی حدیثی است کہ ہر دو در کتب خود روایت کردہ اند و بر ان اعتماد نمودہ مالک عن عبد الرحمن
بن القاسم عن ابیہ ان رجلاً من اہل الیمن اقطع الید والرجل قدم فنزل علی ابی بکر الصدیق فشکی الیہ ان عامل
الیمن ظلمہ وکان یصلی من اللیل فیقول ابو بکر و ابیک ما لیلک بلیل سارق ثم انہم افتقدوا حلیاً لاسماء بنت عمیس
امرأۃ ابی بکر فجعل یطوف معہم و یقول اللہم علیک بمن بیت اہل ہذا البیت الصالح فوجدوا الحلی عند صائغ زعم ان الاقطع
جاءہ بہ فاعترف الاقطع او شہد علیہ فامر بہ ابو بکر فقطعت یدہ الیسری و قال ابو بکر واللہ لدعاؤہ علی نفسہ اشد عندی
علیہ من سرقتہ و سابق تحریر یافت کہ صدیق اکبر حد شارب خمر را بچہل ضرب معین ساخت و علیہ الشافعی قال الاربعون الاخر
تعزیر یجوز فعلہ و یجوز ترکہ قال البغوی رحمہ اللہ اختلفوا فی التفضیل علی السابقۃ والنسب عند قسمۃ الفیء فذہب ابو بکر
الی التسویۃ بین الناس و اولی الفضل بالسابقۃ حتی قال لہ عمر اتجعل الذین جاہدوا فی اللہ باموالہم و انفسہم و ہاجروا
دیارہم کمن دخل فی الاسلام کرہاً فقال ابو بکر انما عملوا للہ و انما اجورہم علی اللہ و انما الدنیا بلاغ وکان عمر یفضل
علی السابقۃ والنسب بندہ ضعیف گوید کہ این اختلاف در حکم شرعی نیست بلکہ در زمان حضرت صدیق کثرۃ فیٔ کہ محل تفضیل سابقہ و نسب
باشد حاصل نشد لاچار منظور نظر صدیق اکبر احیاء این نفوس شد باقل انچہ وجہ کفاف ایشان تواند بود و در عہد
فاروق اعظم فیٔ بکثرت جمع شدہ و از قدر کفایت بیشتر حاصل گشتہ پس تفضیل اہل سوابق را گنجایش بہم رسید عن
میمون بن مہران قال کان ابو بکر اذا اراد ان یبعث بعثاً ندب الناس فاذا کمل لہ من العدۃ ما یرید یجہزہم بما کان
عندہ و لم تکن الاعطیۃ فرضت علی عہدہ اخرجہ ابن ابی شیبۃ باز در آخر ایام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فتنۂ ردت
نمودار گردید و بعد از وفات وی صلی اللہ علیہ وسلم این فتنہ استحکام یافت از انجملہ مسیلمۂ کذاب دعوی نبوت کرد و فوج
عظیم از اہل یمامہ و اہل نجد با خود جمع نمود حضرت صدیق مسلمین را برای قتال آنجماعہ برخواند و خالد بن ولید را امیر ساخت
چون تلاقی فئتین واقع شد اول بر مسلمانان ہزیمت افتاد و ثانیاً بسعی جمعی از نبلاء صحابہ مانند ثابت بن قیس و زید بن الخطاب

برادر فاروق اعظم و براء بن مالک فتح اسلام میسر شد و این عزیزان شربت شهادت چشیدند رضوان الله علیهم و مسیلمه بعونهم
پیوست و جماعهٔ او متفرق گشت و آن یکے از فتوح عظیم اسلام بود گویا فرمودهٔ آنحضرت صلی الله علیه وسلم درباب خالد
سیفٌ من سیوف الله تمهید و توطیه همین فتح بوده است و از انجمله بنو عبد القیس و جمعی از ناحیهٔ بحرین بشرف اسلام مشرف شده
بودند و قدم راسخ پیدا کرده در این ایام بنو بکر با منذر بن ساوی درساخته قصد آن مسلمانان نمودند ایشان این ماجرا را
بعرض صدیق اکبر رسانیدند وی رضی الله عنه جماعهٔ از مسلمین را برجهاد دعوت فرمود و لشکری کرد که علاء بن الحضرمی ایشان را
بحرب بنو بکر روان نمود و علاء حضرمی را در راه کرامتی باهره ظاهر شد و آن استجابت دعای او بود بظهور آبی که دفع عطش
نماید آخرها شبخون بر کفار زدند و فتح عظیم نمایان گشت و از انجا بجزیره دارین نهضت نموده درین اثنا کرامتے دیگر نمودار شد
و آن نیز استجابت دعای او بود در نقص آب تا آنکه اخفاف ابل تمام در آب غرق نشد اینجا نیز فتحے عظیم بر روی کار
آمد و از انجا بطرف منذر بن ساوی متوجه شده غلبهٔ نمایان بدست آوردند و فی الاستیعاب کان یقال ان العلاء بن الحضرمی
کان مستجاب الدعوة وانه خاض البحر بکلمات قالها ودعا بها وذلک مشهور عنه در اینجا سر تقدیم صدیق اکبر علاء حضرمی را ظاهر و
نمایان گردید و از انجمله آنکه اهل عمان و مهره که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم مسلمان شده بودند درین هنگام مرتد
گشتند و جیفر و عبد که حکومت آن دیار با مر آنحضرت صلی الله علیه وسلم تعلق بایشان داشت قصه ارتداد آن طائفه بعرض
صدیق اکبر رسانیدند وی رضی الله عنه مسلمین را برای جهاد جمع کرد حذیفه بن محصن حمیری را برای ریاست عمان و عرفجه بارقی را
بریاست مهره مقرر فرمود و عکرمه را که از فتح یمامه هنوز مراجعت نکرده بود بکمک ایشان مامور ساخت بعد تلاقی فئتین جنگ
عظیم واقع شد و هزیمت نمایان بر کفار افتاد و از انجمله آنکه قبیله کنده در ناحیهٔ حضرموت و یمن در آخر سنین هجرت بشرف
اسلام مشرف شده بودند و آنحضرت صلی الله علیه وسلم تعیین امرای ایشان فرموده در بنولا ارتداد پیش گرفتند و امرای
مسلمین بجبال متحصن شده ماجرا بعرض حضرت صدیق رسانیدند وی رضی الله عنه برای قتال انها مسلمین را برخواند و همراه زیاد
بطرف آن جماعه فرستاد مسلمانان بعد زد و برد بسیار بکمک عکرمه بن ابی جهل بامراد خویش فیروز و مظفر باز گشتند و اشعث
بن قیس را که از رؤسای مرتدین بود مسلسل و مغلول بحضور حضرت صدیق فرستادند صدیق اکبر چون دلاوری و سپه سالاری و صدق
توبه اشعث ملاحظه نمود اورا خلاص فرمود و خواهر خود ام فروه را بنکاح او داد و آخرها فراست حضرت صدیق کار خود
کرد که در مجاهدات عراق تردد نمایان از وی ظاهر گشت فی الاستیعاب روی عن الاشعث قدم علی رسول الله صلی الله علیه وسلم
فی ثلثین راکباً من کندة فقالوا له یا رسول الله نحن بنو آکل المرار وانت ابن آکل المرار فتبسم رسول الله صلی الله علیه وسلم
وقال نحن بنو النضر بن کنانة لا نقفو امنا ولا ننتفی من ابینا وفیه ایضا کان فی الجاهلیة رئیسا مطاعا فی کندة وکان
فی الاسلام وجیها فی قومه الا انه کان ممن ارتد عن الاسلام بعد النبی صلی الله علیه وسلم ثم راجع الاسلام فی خلافة
ابی بکر الصدیق واتی به ابو بکر اسیرا قال اسلم مولی عمر بن الخطاب کانی انظر الی الاشعث بن قیس وهو فی الحدید وهو
یقول فعلت وفعلت حتی کان آخر ذلک سمعت الاشعث یقول استبقنی لحربک وزوجنی اختک ففعل ابو بکر قال ابو عمر
اخت ابی بکر الصدیق التی زوجها من الاشعث بن قیس هی ام فروة بنت ابی قحافة وهی ام محمد بن الاشعث فلما

استخلف عمر خرج الاشعث مع سعد بن ابی وقاص العراق فشهد القادسیة والمدائن وجلولاء ونهاوند واختط بالکوفة داراً فی کندة ونزلها بالجملة بتائید الهی آخر سال اول از خلافت صدیق اکبر اسلام بطور اول رجوع کرد و فتنهٔ ارتداد فرو نشست و سال دوم مثنی بن حارثه شیبانی را که بمقتضای کینهای سابقه با ملوک عجم بجنگ آویخته بود حضرت صدیق استمالت نمود و بخلعت ولوا نواخته بحرب عجم مامور ساخت اینجا صنعت ملک داری را کار فرما شد و تیر تدبیرا و بنشانه رسید باز چون عجم در صدد انتقام آمدند و فوجی بیرون از حساب گرد آوردند خالد بن الولید را بکمک مثنی فرستاد و مثنی را باحترام اقصی الغایت خالد امر فرمود و این دستور العمل خلفاست در توقیر قدما ی دولت فی الاستیعاب المثنی بن حارثة الشیبانی کان اسلامه وقدومه فی وفد قومه علی النبی صلی الله علیه وسلم سنة تسع وقد قیل سنة عشر وذکر عمر بن شبة عن شیوخه من اهل الاخبار ان المثنی بن حارثة کان یغیر علی اهل فارس بالسواد فبلغ ابا بکر والمسلمین خبره وقال عمر هذا الذی یأتینا وقائعه قبل معرفة نسبه فقال له قیس بن عاصم اما انه غیر خامل الذکر ولا مجهول النسب ولا قلیل العدد ولا ذلیل العمارة ذلک مثنی بن حارثة الشیبانی ثم ان المثنی قدم علی ابی بکر فقال یا خلیفة رسول الله ابعثنی علی قومی فان فیهم اسلاما اقاتل بهم اهل فارس واکفیک اهل ناحیتی من العدو ففعل ذلک ابو بکر فقدم المثنی العراق فقاتل واغار علی اهل فارس ونواحی السواد حولا مجرما ثم بعث اخاه مسعود بن حارثة الی ابی بکر یسأله المدد ویقول ان امددتنی وسمعت بذلک العرب اسرعوا الی واذل الله المشرکین مع انی اخبرک یا خلیفة رسول الله ان الاعاجم تخافنا وتتقینا فقال له عمر یا خلیفة رسول الله ابعث خالد بن الولید مددا للمثنی بن حارثة یکون قریبا من اهل الشام فان استغنی عنه اهل الشام الح علی اهل العراق حتی یفتح الله علیه فهو الذی اهاج ابا بکر علی ان یبعث خالد بن الولید الی العراق عن اسد رجال العطاردی قال کتب ابو بکر الصدیق الی المثنی بن حارثة انی قد ولیت خالد بن الولید فکن معه فکان المثنی بسواد الکوفة فخرج الی خالد فتلقاه بالنباج وقدم معه البصرة وذکر قصة طویلة آخر با فتوح عظیم میسر شد بعد ازان صدیق اکبر را داعیهٔ فتح شام و روم بخاطر افتاد و در مجمع صحابه خطبهٔ بلیغه برخواند و مردم را بر جهاد کفار ترغیب فرمود و امر نمود که بجهت حرب روم ساختگی نمایند پس چهار امیر را معین گردانید و هر یکی را بامارت ناحیه نامزد ساخت عمرو بن العاص را ازراه ایله بفلسطین راهی کرد و ابو عبیده را بحمص و یزید بن ابی سفیان را بدمشق و شرحبیل بن حسنه را باردن و حکم کرد که چون همه یکجا جمع شوند امارت تمامی لشکر تعلق بابو عبیده داشته باشد و اگر متفرق شوند هر یکی امیر قوم خود باشد و امیر آن ناحیه که برای او معین گشته است در آن ایام کرامتی باهره ظاهر شد و بسبب گفتن لا اله الا الله محمد رسول الله قصر قیصر در جنبش آمد باز چون هرقل بکارزار مسلمین آماده شد و فوج بیشمار هم آورد حضرت صدیق بجانب خالد مکتوبی نوشت که مهم عراق بمثنی بن حارثه سپرده خود بطرف شام متوجه شود و او امیر الامرا باشد بالجمله فتح دمشق و یرموک بر دست وی واقع شد و بر قیصر هزیمت افتاده و فرار صدیق اکبر در تفویض منصب امیر الامرائی بخالد بن الولید تیر بر نشانه زد و مورخان بار دیگر فتح دمشق و یرموک در زمان فاروق اعظم تقریر میکنند و جمع آنست که این فتوح مکرر واقع شده والله اعلم جمعی که بغور سخن نمیرسند اینجا تردد میکنند که حضرت صدیق رض ابو عبیده را چرا معزول فرماید و خالد را چرا امیر الامرا سازد و فاروق اعظم رض چرا معامله برعکس آن نماید بنده ضعیف

[illegible]

گویند که حضرت صدیق بفراست خود دریافت که بعض فتوح بر دست خالد خواهد بود و حضرت فاروق نیز بفراست خود معلوم
فرمود که فتوح دیگر بدست ابو عبیده میسر خواهد آمد ع هر سخن وقتی و هر نکته مکانی دارد ۞ بالجمله از ینجانب مثنی بن حارثه
بر عجم تاختنها می آورد و از انجانب امرای اربعه با خالد بن ولید بر قیصر نیز هیبت ها می ریختند روز بروز فتحی تازه و غنیمتی
شایان اندازه نصیب مسلمانان میشد الی ان توفی ابوبکر الصدیق رضی الله عنه وارضاه و در حال مرض حضرت فاروق
را بالغ تدبیر خلافت وصیت نمود و از انجمله تعیین مثنی بن حارثه برای جهاد عجم زیرا که هیبت وی در دل عجم مستقر شده بود و حضرت
فاروق با نهمه وصایا قیام فرمود آخر حال حضرت عثمان را که در زمان خلافت صدیق کاتب وی بود طلبید و فرمود بنویس
هذا ما عهد ابوبکر بن ابی قحافة الی المسلمین اما بعد فانی قد استخلفت علیکم این سخن گفته بیهوش شد پس عثمان آنچه ابوبکر گفته
بود بقلم آورد و از پیش خود نوشت که عمر بن الخطاب چه از ابوبکر قبل ازین [illegible] بود و بعد ازانکه ابوبکر از
بیهوشی بافاقت آمد با عثمان گفت چه نوشته عثمان آنچه نوشته بود بر وی خواند تا بنام عمر رسید که از پیش خود نوشته بود
ابوبکر گفت ای عثمان خدا ترا از اسلام جزای خیر دهاد و انگاه فرمود بنویس فاسمعوا له واطیعوا فان عدل فذاک ظنی وعلمی فیه
وان جار فلکل امرئ ما اکتسب والخیر اردت ولا اعلم الغیب وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون والسلام علیکم ورحمة
الله وبرکاته بعد ازان ابوبکر صدیق دستهای خود برداشت و گفت خدایا وی را خلیفه ساختم بر مسلمانان و درین امر
نخواستم جز صلاح حال ایشان و عملی بجا آوردم که تو اعلم بودی بآن و اجتهاد خود هم بهترین ایشان را بر ایشان والی
ساختم و کار عهد را بعمر تفویض گردانیدم خدایا تو علام الغیوبی و نخواستم درین قصه خلافت عمر رضی الله عنه و من از دنیا
میروم بجانب آخرت تو خلیفه باش بر ایشان زیرا که بندگان تو اند و والی ایشان را تو اصلاح کن برای ایشان یعنی عمر رضی
الله عنه و او را از خلفای راشدین گردان که متابعت کند سیرت پیغمبر خود را صلی الله علیه وسلم و سیرت صالحانیکه بعد از پیغمبر
صلی الله علیه وسلم بوده اند و کار رعیت وی را بصلاح آر پس فرمود تا عهدنامه مهر کردند و با امرای جیوش که در اطراف
و جوانب بودند مثل این عهدنامه نوشت و مهر کرد و بعد ازان عمر را طلبید و او را اخبار کرد که ترا بر اصحاب رسول خدا صلی الله
علیه وسلم خلیفه ساختم عمر گفت یا خلیفه رسول الله صلی الله علیه وسلم این زحمت را از من دور دار که مرا بخلافت حاجت نیست
صدیق گفت اگر ترا بآن حاجت نیست آنرا بتو حاجت هست القصه صدیق فاروق را رضی الله عنهما در باب حقوق الله و
حقوق المسلمین وصیت های خوب و مواعظ و نصایح مرغوب فرمود و ختم وصیت باین سخن کرد که اگر وصیت مرا نگاه داری
هیچ غایبی پیش تو از موت دوست تر نباشد و اگر وصیت مرا ضایع سازی هیچ غایبی پیش تو از موت مکروه تر نبود و
حالانکه موت را عاجز نتوانی کرد مرویست از معیقیب دوسی که گفت من وکیل خرج ابوبکر صدیق بودم چون مرض وی
مستولی گشت نزد وی در آمدم و سلام کردم با مرا التفات مشغول بود چون فارغ گشت گفت ای معیقیب تو متصدی
خرج ما بودی میان من و تو معامله بر چه وجه هست گفتم مرا به تو بیست و پنج درهم هست و آنرا بر تو حلال کردم فرمود خاموش
باش و زاد راه آخرت من از دین مساز گفتم یا خلیفه رسول الله صلی الله علیه وسلم گمان نمیبردم این مجلس الا صحبت آخرین
میان من و تو و در گریه افتادم ابوبکر صدیق گفت یا معیقیب گریه مکن و جزع منمای و طریق شکیبایی سلوک دار که

که من امیدوارم که بجای رودم که مرا بهتر و باقی تر بود از اینجا که ازان دنیا معیقیب گوید آنگاه صدیق بریده را طلب کرد بنزد
عایشه صدیقه فرستاد تا بست پنج درهم آمد و بدین دلو بثبوت پیوسته از عایشه صدیقه رضی الله عنها که گفت ابو بکر صدیق در روز
آخر مرض موت بیهوش شد و من میگریستم و میگفتم عجب نصیحت پدر من طاری گشته دی چون بهوش می آمد و این سخن از
من می شنید میگفت ای دختر که من چنین نیست که تو میگوئی ولیکن جَاءَتْ سَکْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيْدُ و
پرسید که رسول خدا را صلی الله علیه وسلم در چند جامه کفن کردند گفتم در سه جامه سفید سحولی که دران سه جامه پیراهن
و عمامه نبود و پس گفت چه روز از دنیا نقل فرمود گفتم روز دوشنبه گفت امروز چه روزست گفتم دوشنبه گفت امیدوارم
بخدا تعالی که موت من میان امروز و امشب باشد پس در جامه که در بر داشت و بیمار داری دران جامه کرده بود نظر
فرمود حالانکه دران جامه اثری از زعفران بود و گفت این جامه مرا بشوئید و بران دو جامه دیگر زیاده سازند
و مرا دران کفن کنند گفتم این کهنه است گفت ان الحی احق بالجدید والمیت انما یصیر الی البلی والصدید پس وصیت
نمود زوجه خود اسما بنت عمیس که مرا غسل دهد و عبد الرحمن پسر را امداد و معاونت نماید و گفت نخواهم که هیچکس جز ایشان
جسد برهنه مرا بیند شب هنگام انتقال کرد و بعد از غسل تجهیز و تکفین بدستوریکه وصیت کرده بود بعمل آوردند عمر
بن خطاب رضی الله عنه بروی نماز گذارد و در حجره عایشه برابر قبر حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم قبر وی کندند
و پسرش عبد الرحمن و عمر بن الخطاب عثمان بن عفان و طلحه در قبر وی درآمدند و هم در شب او را دفن کردند جزاه الله
عن المسلمین احسن الجزاء **اما آثار فاروق اعظم رضی الله تعالی عنه وارضاه** پس از انجمله آنست که قبل از
اسلام در قریش تمکنی و جاهتی تمام داشت فی الاستیعاب قال الزبیر یعنی صاحب النسب کان عمر بن الخطاب من اشراف
قریش والیه کانت السفارة فی الجاهلیة وذلک ان قریشا کانت اذا وقعت بینهم حرب او بینهم وبین غیرهم بعثوه سفیرا
وان نافرهم منافر او فاخرهم مفاخر بعثوه منافرا و مفاخرا ورضوا به و از انجمله آنست که تدبیر غیب او را خواهی نخواهی
باسلام آورد ع گر نیاید بخوشی موی کشان آرید ؛ مراد بود نه مرید مخلص بود نه مخلص شتان بین المرتبتین درین
راه نیامد تا آنکه از در و دیوار ندایش نکردند و بر خوان نعمت نرسید تا آنکه مکرر بهر زبانش نخواندند و کثرت اسباب مقتضیه
اسلام او ازینجهت بوده است حملهٔ علم هر یکی درین باب چیزی ذکر کرده و چیزی فروگذاشته اینجا روایتی چند بر سبیل
استشهاد بنویسیم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجناب عزت دعا نمود فی روایة ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال
اللهم اید الدین بعمر بن الخطاب فی روایة عایشة اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب خاصة وفی روایة مسروق عن ابن مسعود
اللهم اعز الاسلام بعمر بن الخطاب او بابی جهل بن هشام فجعل الله دعوة رسول الله صلی الله علیه وسلم لعمر فبنی علیه الاسلام
وهدم به الاوثان اخرج هذه الروایات کلها الحاکم حضرت فاروق گفته است بینما انا نائم عند آلهتهم اذ جاء رجل بعجل فذبحه فصرخ
به صارخ لم اسمع صارخا قط اشد صوتا منه یقول یا جلیح امر نجیح رجل فصیح یقول لا اله الا الله فوثب القوم قلت لا
ابرح حتی اعلم ما وراء هذا ثم نادی یا جلیح امر نجیح رجل فصیح یقول لا اله الا الله فقمت فما نشبنا ان قیل هذا نبی اخرجه
البخاری محمد بن اسحاق گفته است که فاطمه خواهر فاروق زوجه سعید بن زید پیش از فاروق مسلمان شده بودند چون

این خبر بفاروق رسید بتعصب برخاست و ختن خود را اهانت نمود و سر خواهر را بکوفت تا آنکه خون آلوده شد بعد ازان در خویش رحم آفتاد و سوره طٰه که پیش ایشان بود قراءت نمود و ازین راه داعیهٔ اسلام بخاطرش پدید آمد و بخدمت آن حضرت صلی الله علیه وسلم بشتافت و مسلمان شد از انجمله آنست که چون فاروق اعظم تشریف اسلام یافت آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای او دعا فرمودند و آن دعا بدیها اجابت رسید عن عبد الله بن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم ضرب صدر عمر بن الخطاب بیده حین اسلم ثلاث مرات و هو یقول اللهم اخرج ما فی صدره من غل و ابدله ایمانا یقول ذلک ثلثا اخرجه الحاکم و از انجمله آنست که چون مسلمان شد اعلان نمود اسلام خود را و ازین راه مقاسات تشویش بسیار نمود و آنرا مانند شهد و شکر گوارا فرمود قال ابن اسحق و حدثنی نافع مولی عبد الله بن عمر عن ابن عمر قال لما اسلم عمر قال ای قریش انقل للحدیث قیل له جمیل بن معمر الجمحی قال فغدا علیه قال عبد الله بن عمر و غدوت اتبع اثره و انظر ما یفعل و انا غلام اعقل کلما رایت حتی جاءه فقال اعلمت یا جمیل انی اسلمت و دخلت فی دین محمد صلی الله علیه وسلم قال فوالله ما راجعه حتی قام یجر رداءه و اتبعه عمر و اتبعت ابی حتی اذا قام علی باب المسجد صرخ باعلی صوته یا معشر قریش و هم فی اندیتهم حول الکعبة الا ان ابن الخطاب قد صبا قال یقول عمر من خلفه کذب و لکن قد اسلمت و شهدت ان لا اله الا الله و ان محمدا عبده و رسوله و ثاروا الیه فما برح یقاتلهم و یقاتلونه حتی قامت الشمس علی رؤسهم قال و طلح فقعد و قاموا علی راسه و هو یقول افعلوا ما بدا لکم فاحلف بالله لو کنا ثلثمائة رجل لقد ترکناها لکم او ترکتموها لنا قال فبینا هو علی ذلک اذ اقبل شیخ من قریش علیه حلة حبرة و قمیص موشی حتی وقف علیهم فقال ما شانکم قالوا صبا عمر قال فمه رجل اختار لنفسه امرا فماذا تریدون اترون ان بنی عدی بن کعب یسلمون لکم صاحبهم هکذا خلوا عن الرجل قال فوالله لکانما کانوا ثوبا کشط عنه قال فقلت لابی بعد ان هاجر الی المدینة یا ابت من الرجل الذی زجر القوم عنک بمکة یوم اسلمت و هم یقاتلونک قال ذاک ای بنی العاص بن وائل السهمی و عن عبد الله بن عمر قال لما اسلم عمر اجتمع الناس عند داره و قالوا صبا عمر و انا غلام فوق ظهر بیتی فجاء رجل علیه قباء من دیباج فقال صبا فما ذاک فانا له جار فرایت الناس تصدعوا عنه فقلت من هذا قالوا العاص بن وائل اخرجه البخاری

درینجا نکته باید فهمید که فاروق اعظم سال ششم از بعثت بعد اسلام چهل مرد و یازده زن مسلمان شد علی اختلاف یسیر بین حملة العلم فی ذلک بالجملة اسلام او اگرچه بنصف قرن از اول بعثت متاخر شد و آن سابقها از وی فوت گشت اما بتایید الهی در قیام بحقوق خلافت باتم وجه و توسط میان پیغامبر صلی الله علیه وسلم و امت او در نشر دین از همه سبقت نمود و در اول امر مفضول بود بنسبت صدیق اکبر و بسیاری از جهت تاخر اسلام و در آخر حال همتان او و سهیم و شریک او شد آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیان هر دو وجه فرموده اند در قضیهٔ مغاضبه صدیق اکبر با وی خطاب عتاب آلود فرمود و هل انتم تارکو لی صاحبی هل انتم تارکون لی صاحبی قلت یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا فقلتم کذبت و قال ابو بکر صدقت اخرجه البخاری و در حدیث رؤیا قلیب فرمود ثم اخذ ابو بکر و فی نزعه ضعف و الله یغفر له ثم اخذها عمر بن الخطاب فاستحالت غربا فلم ار عبقریا من الناس یفری فریه حتی ضرب الناس بعطن اخرجه الشیخان و غیرهما و از انجمله آنست که بسبب دخول او در اسلام مسلمانان عزیز شدند و اعلان اسلام نمودند عن ابن مسعود قال ما زلنا اعزة منذ اسلم عمر اخرجه البخاری

قال ابن اسحٰق ولما قدم عمرو بن العاص و عبد اللہ بن ابی ربیعة علی قریش ولم یدرکوا ما طلبوا و ردّہم النجاشی بما یکرہون و اسلم عمر بن الخطاب وکان رجلاً ذا شکیمة لا یرام ما وراء ظہرہ امتنع بہ اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وبحمزة رضی اللہ عنہما حتی غاظوا قریشاً فکان عبد اللہ بن مسعود یقول ما کنا نقدر علی ان نصلی عند الکعبة حتی اسلم عمر بن الخطاب فلما اسلم قاتل قریشاً حتی صلی عند الکعبة و صلینا معہ وعن سعد بن ابراہیم قال قال عبد اللہ بن مسعود ان اسلام عمر رضی اللہ عنہ کان فتحاً وان ہجرتہ کانت نصراً وان امارتہ کانت رحمةً ولقد کنا ما نصلی عند الکعبة حتی اسلم عمر فلما اسلم قاتل قریشاً حتی صلی عند الکعبة وصلینا معہ اخرجہ ابن ہشام فی زیادتہ علی السیرة واخرج الحاکم مثلہ واز انجملہ آنست کہ ہجرة نمود بسوی مدینہ قبل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وتمہید وتوطیہ ساخت برای قدوم وے صلی اللہ علیہ وسلم عن البراء بن عازب اول من قدم علینا مصعب بن عمیر وابن ام مکتوم وکانوا یقرئون الناس فقدم بلال وسعد وعمار بن یاسر ثم قدم عمر بن الخطاب فی عشرین من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم قدم النبی صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث اخرجہ البخاری واز انجملہ آنست کہ در غزوہ بدر مآثر جمیلہ نصیب فاروق گشت بوجوہ بسیار یکے آنکہ خال خود را بتقدیم فی اللہ کشت محبت قرابت مانع مباشرت قتل او نشد فی الاستیعاب قتل العاص بن ہشام بن مغیرة کافراً یوم بدر قتلہ عمر بن الخطاب کان خالاً لہ دیگر آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ عباس را نکشند ابو حذیفہ آنرا قبول نکرد درینجا نوعی از وہن در امتثال حکم پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم پدید آمد و نحوی از اختلاف نمودار گردید آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم این خلل را بدو چیز تدارک فرمود و جارحہ تخویف تہدید شخصی کہ از قبول امر نافرمانی نمود و جارحہ آن تہدید و تشدید فاروق اعظم را ساخت وگفت یا ابا حفص ایضرب وجہ عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالسیف حضرت فاروق ازینکلمہ بجوشید و مقصود بحصول انجامید و در وقت اخذ فدا ہر چند انصار گفتند کہ ابن اخت ما را معاف باید داشت قبول نفرمود تا سد ذریعہ اختلاف شود اینجا بر قدر عقول مردم تنزل نمود وعن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لاصحابہ یومئذ انی قد عرفت ان رجالاً من بنی ہاشم وغیرہم قد اخرجوا کرہاً لا حاجة لہم بقتالنا فمن لقی احداً من بنی ہاشم فلا یقتلہ ومن لقی ابا البختری بن ہشام فلا یقتلہ ومن لقی العباس بن عبد المطلب عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلا یقتلہ فانما خرج مستکرہاً قال فقال ابو حذیفة انقتل آباءنا وابناءنا واخواننا وعشیرتنا ونترک العباس واللہ لئن لقیتہ لالحمنہ السیف قال فبلغت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال لعمر بن الخطاب یا ابا حفص قال عمر واللہ انہ لاول یوم کنانی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بابی حفص ایضرب وجہ عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالسیف فقال عمر یا رسول اللہ دعنی فلاضرب عنقہ بالسیف فواللہ لقد نافق فکان ابو حذیفة یقول ما انا بآمن من تلک الکلمة التی قلت یومئذ ولا ازال منہا خائفاً الا ان تکفرہا عنی الشہادة فقتل یوم الیمامة شہیداً اخرجہ ابن اسحٰق سوم آنکہ بعد فتح در باب اسیران اختلاف افتاد کہ فدا گیرند یا قتل کنند رای حضرت فاروق موافق مراد حق واقع شد عن ابن عباس قال حدثنی عمر بن الخطاب فذکر قصة الی ان قال فاستشار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابا بکر وعلیاً وعمر فقال ابو بکر یا نبی اللہ ہؤلاء بنو العم والعشیرة والاخوان فانی اری ان تاخذ منہم الفدیة فیکون ما اخذنا منہم قوة لنا علی الکفار وعسی اللہ ان یہدیہم فیکونون لنا عضداً فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما تری یا ابن الخطاب قال قلت واللہ ما اری ما رای ابو بکر ولکنی اری ان تمکننی من فلان قریب لعمر فاضرب عنقہ وتمکن علیاً من عقیل فیضرب عنقہ وتمکن حمزة من فلان اخیہ فیضرب عنقہ

حتی یعلم اللہ انہ لیست فی قلوبنا ہوادۃ للمشرکین ہولاء صنادیدہم وائمتہم وقادتہم فہوی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما قال ابوبکر ولم یہو ما قلت
(ای احب)
فاخذ منہم الفداء فلما کان من الغد قال عمر غدوت الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاذا ہو قاعد وابوبکر واذا ہما یبکیان فقلت یا رسول اللہ اخبرنی
ما ذا یبکیک انت وصاحبک فان وجدت بکاءً بکیت وان لم اجد بکاء تباکیت لبکائکما قال فقال النبی صلے اللہ علیہ وسلم ابکی للذی عرض
علی اصحابک من الفداء ثم قال لقد عرض علی عذابکم ادنی من ہذہ الشجرۃ لشجرۃ قریبۃ وانزل اللہ عز وجل مَا كَانَ
لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ الی لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ
من الفداء ثم احل لہم الغنائم فلما کان یوم احد من العام المقبل عوقبوا بما صنعوا یوم بدر من اخذہم الفداء فقتل
منہم سبعون وفر اصحاب النبی عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم وکسرت رباعیتہ وہشمت البیضۃ علی راسہ وسال الدم علی وجہہ
(شکست ۔ خود)
وانزل اللہ تعالے أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ باخذکم الفداء انتہی ۔ احد چہارم آنکہ عمیر بن وہب بعد از فتح برای استخلاص برادر خود بحضور آنحضرت
صلے اللہ علیہ وسلم آمد وے از فاتکان قریش و دلیران ایشان بود حضرت فاروق در حفظ مراتب احتیاط از مکروی شرط
محبت بتقدیم رسانیدہ عن عروۃ بن الزبیر فی قصۃ عمیر بن وہب فبینا عمر بن الخطاب فی نفر من المسلمین یتحدثون عن یوم
بدر ویذکرون ما اکرمہم اللہ بہ وما اراہم من عدوہم اذ نظر عمر الی عمیر بن وہب حین اناخ علی باب المسجد متوشحا السیف فقال ہذا
(حمایل کردہ ۱۲)
الکلب عدو اللہ عمیر بن وہب ما جاء الا بشر وہو الذی حرش بیننا وحزرنا للقوم یوم بدر ثم دخل عمر رضی اللہ عنہ علی رسول
اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فقال یا نبی اللہ ہذا عدو اللہ عمیر بن وہب قد جاء متوشحا سیفہ قال فادخلہ علی قال فاقبل عمر
حتی اخذ بحمالۃ سیفہ فی عنقہ فلببہ بہا وقال لرجال ممن کان معہ من الانصار ادخلوا علی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم
(دوال ۱۲)
فاجلسوا عندہ واحذروا علیہ من ہذا الخبیث فانہ غیر مامون ثم دخل بہ علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعمر آخذ بحمالۃ سیفہ
فی عنقہ قال ارسلہ یا عمر ادن یا عمیر فذکر الحدیث بطولہ وفیہ معجزۃ اخرجہ ابن اسحق وازانجملہ آنست کہ در غزوہ احد فضائل
نمایان نصیب حضرت فاروق شد بچندین جہت یکے آنکہ در وقت تحصن بشعب باجماعہ از مہاجرین بالاء کوہ برآمد و دفع کفار
نمود قال ابن اسحق فبینا رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بالشعب معہ اولئک النفر من اصحابہ اذ علت عالیۃ من قریش الجبل
فقال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم اللہم انہ لا ینبغی لہم ان یعلونا فقاتل عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ ورہط معہ من المہاجرین
حتی اہبطوہم من الجبل ذکرہ فی السیرۃ دوم آنکہ ابوسفیان نزدیک انصراف از احد گفت اعل ہبل فاروق را غیرت اسلام
(بلند شو ۱۲)
بجوش آمد وآن موجب اعلاء کلمۃ اللہ شد سوم آنکہ درین حادثہ واضح گشت کہ کفار بعد آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم وبعد
صدیق اکبر اگر کسی حسابے میگرفتند از فاروق میگرفتند قال ابن اسحق ان اباسفیان حین اراد الانصراف اشرف علی الجبل ثم صرخ باعلی
صوتہ فقال ان الحرب سجال یوم بیوم بدر اعل ہبل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قم یا عمر فاجبہ فقال اللہ اعلی واجل
لا سواء قتلانا فی الجنۃ وقتلاکم فی النار فلما اجاب عمر رضی اللہ عنہ اباسفیان قال لہ ابوسفیان ہلم الی یا عمر فقال رسول
(جنگ و شما برابر نیست ۱۲)
اللہ صلے اللہ علیہ وسلم لعمر ائتہ فانظر ما شانہ فجاءہ فقال ابوسفیان انشدک اللہ یا عمر اقتلنا محمدا قال عمر اللہم لا وانہ
لیسمع کلامک الآن قال انت اصدق عندی من ابن قمیئۃ وابر لقول ابن قمیئۃ لہم انی قتلت محمدا وازانجملہ آنست کہ در

غزوهٔ خندق حاضر شد و مساعی جمیله دران واقعه بکار برده یکی آنکه محافظت طرفی از خندق عهدهٔ وی بود و الآن مسجدی
بنام او رضی الله عنه در آنجا بنا کرده اند دوم آنکه اهل سیر نوشته اند که فاروق و زبیر روزی از روزهای خندق بر جماعهٔ کفار
حمله آوردند و آن جماعه را از هم متفرق ساختند درآن میان ضرار بن الخطاب بازگشت و نیزه بجانب عمر کشید و بعد از آن
آن ... باز گرفت و گفت این نعمت مشکوره است که بر تو ثابت کردم سوم آنکه در بعض ایام خندق بسبب اهتمام بشغل دفع کفار
نماز عصر از حضرت فاروق فوت شد و تاسفی عظیم ازین وجه بخاطرش راه یافت آنحضرت صلی الله علیه وسلم خود را در انوقت همراه
او کرده فرمودند بار شفقت علاج تاسفش ساختند عن جابر بن عبد الله ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه جاء يوم الخندق بعد ما
غربت الشمس جعل يسب كفار قريش وقال يا رسول الله ما كدت ان اصلي حتى كادت الشمس تغرب قال النبي صلى الله عليه
وسلم والله ما صليتها فنزلنا مع النبي صلى الله عليه وسلم بطحان فتوضأ للصلوة وتوضأنا لها فصلى العصر بعد ما غربت
الشمس ثم صلى بعدها المغرب اخرجه البخاري و از انجمله آنست که در غزوهٔ بنی مصطلق حاضر شد و سعیها مصروف داشت بچند وجه
یکی آنکه اهل سیر ذکر کرده اند که مقدمهٔ لشکر او بود و جاسوسی را از طرف کفار گرفتار کرد و احوال آنها از وی استفسار نمود
بعد از ان او را بکشت و باینجهت رعب عظیم بر دل کفار افتاد دوم آنکه در عین قتال فاروق مامور شد بآنکه ندا در داد
که هرکه کلمهٔ اسلام بگوید از تعرض مامون باشد سوم آنکه جهجاه غفاری اجیر فاروق با اعرابی در مناقشه افتاد اعرابی بعبد الله
بن ابی منافق رجوع آورد و کلمات نفاق آمیز آتش نفاق خود را دوبالا ساخت و زید بن ارقم آن کلمات را بعرض آنحضرت صلی
الله علیه وسلم رسانید و غیرت حضرت فاروق بجوش آمد و قصد ایقاع بآن منافق نمود و منافقان در صدد عذر آمدند خدا
عز و جل در باب تصدیق قول زید بن ارقم و تحسین رای فاروق در نقد که منافق مستحق اهانت است در دنیا و مستوجب عقوبت
در آخرت اگرچه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افاده فرمودند که بجهت مصلحت احتراز از تفرق کلمهٔ مسلمین و توحش و خذلان
در اسلام سزای کردار او در کنار او ننهادند آیات نازل فرمود اذا جاءك المنافقون اه والقصة
مبسوطة في معالم التنزيل وغيره چهارم آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت فاروق را درین حادثه رهنمونی عجیب
که در باب ملک داری بکار آید ارشاد فرمودند قال ابن اسحق فحدثني عاصم بن عمر ان عبد الله بن عبد الله بن ابي اتى رسول
الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله انه قد بلغني انك تريد قتل عبد الله بن ابي فيما بلغك عنه فان كنت لابد فاعلا
فمرني به فانا احمل اليك راسه فوالله لقد علمت الخزرج ما كان بها من رجل ابر بوالده مني اني اخشى ان تامر غيري
فيقتله فلا تدعني نفسي ان انظر الى قاتل عبد الله بن ابي يمشي في الناس فاقتله فاقتل مومنا بكافر فادخل النار
فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم بل نترفق به ونحسن صحبته ما بقي معنا وجعل بعد ذلك اذا احدث الحدث كان قومه
الذين يعاتبونه ويأخذونه ويعنفونه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعمر بن الخطاب رضي الله عنه حين بلغه ذلك من
شانهم كيف ترى يا عمر اما والله لو قتلته يوم قلت لي اقتله لارعدت له آنف لو امرتها اليوم بقتله لقتلته قال فقال عمر رضي
الله عنه قد والله علمت لامر رسول الله صلى الله عليه وسلم اعظم بركة من امري و از انجمله آنست که در حدیبیه حاضر بود و
آنجا فضائل بسیار نصیب او شد یکی آنکه حمیت اسلام بر حضرت فاروق غلبه کرد و در تربیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم

تسکین یافت قال ابن اسحق فلما التأم الامر ولم یبق بینهما الا الکتاب وثب عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فاتی ابا بکر رضی اللہ عنہ
فقال یا ابا بکر الیس برسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال بلی قال اولسنا بالمسلمین قال بلی قال اولیسوا بالمشرکین قال بلی
قال فعلام نعطی الدنیة فی دیننا قال ابو بکر یا عمر الزم غرزه فانی اشهد انه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال عمر وانا
اشهد انه رسول اللہ ثم اتی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ الست برسول اللہ حقاً قال بلی قال اولسنا
بالمسلمین قال بلی قال اولیسوا بالمشرکین قال بلی قال فعلام نعطی الدنیة فی دیننا قال انا عبد اللہ ورسوله لن اخالف
امره ولن یضیعنی قال فکان عمر رضی اللہ عنہ یقول مازلت اصوم واتصدق واصلی واعتق من الذی صنعت یومئذ مخافة
کلامی الذی تکلمت به حتی رجوت ان یکون خیراً وقال ابن اسحق فوثب عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مع ابی جندل یمشی الی
جانبه ویقول اصبر یا ابا جندل فانما هم المشرکون وانما دم احدهم دم کلب قال ویدنی قائم السیف قال یقول عمر رضی
اللہ عنہ رجوت ان یاخذ السیف فیضرب به اباه قال فضن الرجل بابیه ونفذت القضیة دیگر آنکه فانزل اللہ سکینته
علی رسوله وعلی المؤمنین والزمهم کلمة التقوی در حق او نازل شد سوم آنکه وقت مراجعت بسوی مدینه سورة
انا فتحنا لک آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم اول بر فاروق بر خواند و باین تشریف او را از میان اصحاب ممتاز ساخت گویا
حکمت در منصورت آن بوده باشد که حضرت فاروق احکام انواع غلبات را شناسد اخرج مالک عن زید بن اسلم عن ابیه
ان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کان یسیر فی بعض اسفاره وعمر بن الخطاب یسیر معه لیلاً فساله عمر عن شیء فلم یجبه
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ثم ساله فلم یجبه ثم ساله فلم یجبه فقال عمر ثکلتک امک عمر نزرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ثلث مرات کل ذلک لا یجیبک قال عمر فحرکت بعیری حتی اذا کنت امام الناس وخشیت ان ینزل فی قرآن قال فما
نشبت ان سمعت صارخاً یصرخ بی قال فقلت لقد خشیت ان یکون نزل فی قرآن قال فجئت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم
فسلمت علیه فقال لقد انزلت علی فی هذه اللیلة سورة لهی احب الی مما طلعت علیه الشمس ثم قرأ انا فتحنا لک فتحاً مبیناً
اینجا دو نکته باید شناخت یکی آنکه غلبه عبارت از انست که چون نور ایمان با قلب مخالطت نماید و در میان نور ایمان و
طبیعت قلب داعیه متولد شود که امساک از موجب آن مقدور نباشد و بسبب غلبه آن داعیه از بعض آداب شرع و عقل فرو داند
و غلبه بر دو نوع میباشد غلبه منبعث از انقیاد قلب نکته را که از شرع تلقی کرده است اگرچه در صورت حال مرضی نباشد مانند انقیاد
ابو لبابه داعیه شفقت بر خلق اللہ را هنگامیکه برای بنو قریظه اشاره کرد که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایشانرا خواهد کشت
و شفقت علی خلق اللہ در سایر مواضع هرچند محمود است چون اینجا متعارض اعلاء کلمة اللہ واقع شد مرضی الهی نیفتاد و غلبه
داعیه الهیه که از بعض مواطن شاهقه بمنزله شعاع برق بر دل میریزد و شتان بین المرتبتین و حضرت فاروق بیان
حال هر دو غلبه کرده است برای غلبه که در حدیبیه از جهت حمیت اسلام جوشیده و بحقیقت خلاف مصلحت کلیه بود گفته است
فمازلت اصوم واتصدق الخ یعنی حال این غلبه محتاج کفارت شد و در قضیه موت ابن ابی منافق گفته است فتحولت حتی
قمت فی صدره وقلت یا رسول اللہ اتصلی علی هذا وقد قال یوم کذا کذا وکذا اعدد ایامه قال فجعلت لی وتجرأتی پس
فرق در میان این دو کلمه ملاحظه باید کرد لبسیار که بر سالک یکی ازین دو قسم با دیگری مشتبه شود و فهم او هر اعل ازین اشتباه

کفایت نماید و این اشد عزلته الاقدام است حضرت فاروق را چندین دفعه اشتباه در میان غلبات واقع شده بود و در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم میان آنها تمیز فرمودند تا آنکه حضرت فاروق درین باب حذاقتی پیدا کرد و بعد ازان اشتباه رو نمیداد و اگلا
محدث کامل گشت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اشارۂ خفیه باینمعنی فرموده اند جائیکه بلفظ تعلیق واقع شده لقد کان فیما کان
قبلکم محدثون فان یکن من امتی فعمر واللہ اعلم و صدیق اکبر را در غلبات کم بود که اشتباه واقع شود و این یکے از وجوه
ازجحیت اوست بر فاروق در ذیل این نکته باید دانست که امور داعیه مشابهت تمام دارد با امر رؤیا هر دو امر فیضی ست نازل
از آنجناب مشابهت لیکن رؤیا نزدیک تعطیل حواس نمودار میگردد و داعیه با وجود استقلال حواس بر روی کار می آید و در رؤیا معلوم
شعایر بالاصالة عقل میباشد و در داعیه مطرح آن قلب چنانکه در رؤیا اضغاث احلام تشبیح اخلاق و اعمال بصور مثالیه با فیض
نازل از ملک رؤیا مشتبه می شود و حل اشتباه متعذر میگردد و همچنان در داعیه جاذبه منبجس از طبیعت نفس و از عادات و مالوفات
و داعیه متولده در میان نور ایمان و طبیعت قلب نزدیک اتقیا و آن نکته که از شرع تلقی نموده با داعیه نازله از منبع صدق
و حق مشتبه می شود و حل اشتباه متعذر میگردد و چون بعون اللہ عز و جل اشتباه منقطع شد و حق از باطل ممتاز گشت آن داعیه
و آن رؤیا قابل اعتماد میباشد و لکن دون ذلک خرط القتاد نکته دوم آنکه معلوم بالقطع است که صحابه از نزدیک خود هدایت را
نیاورده اند بلکه همه بتاثیر نفس قدسیه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مهتدی گشتند کما قال عز من قائل وانک لتهدی الی صراط
مستقیم و تاثیر نفس مطهرۂ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ایشان گاهی بتقریب امر و نهی فقط میباشد و گاهی باقتران غضب و تهدید و زمانے
بمجرد صحبت پس تنبیه و تهدید آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یکے از اسباب وصول بمرتبه سعادت است و آنرا یکے از مناقب عظیمه
صحابه باید شمرد و لهذا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است اللهم انی بشر ایما مسلم آذیته شتمته ضربته فاجعله له رحمة
او کما قال و اگر نفس بعضے از صحابه بوجهی مخلوق شده باشد که بغیر تقریب تخویف و تهدید باصل مقصد آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم مهتدی شود و برضے وی صلی اللہ علیہ وسلم متمثل گردد آن از عنایات حق است که بطریق ندرت بعضی را بآن برگزینند
در تهذیب و تربیت حضرت فاروق چندین دفعه غضب و تهدید از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ظاهر شده است چنانکه در قرات
او نسخه توریت را واقع شد و نسبت حضرت صدیق ازین قسم معاملها بسیار کم بظهور آمده و این نیز وجهی از وجوه افضلیت صدیق
اکبر است واللہ اعلم و از انجمله آنست که در غزوه خیبر آثر جمیله نصیب فاروق گشت بوجوه بسیار یکے آنکه اهل سیر ذکر کرده اند که
درین غزوه میمنه لشکر مفوض بحضرت فاروق شده دیگر آنکه هر شبی تعهد حراست لشکر یکے از صحابه مقرر میشد شبی که نوبت حراست
فاروق اعظم بود یهودی بدست وی رضی اللہ عنه افتاد و پیش آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم او را برد و آنحضرت احوال خیبر از وی
استفسار فرمود و باینمعنی سبب فتح خیبر شد سوم آنکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حق شخصی فرمود رحمه اللہ فلانا فاروق بحدس فرمن
معامله الهی با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دعایش بشناخت و گفت وجبت یا رسول اللہ قال ابن اسحق حدثنی محمد بن ابراهیم
التیمی عن ابی الهیثم بن نصر الاسلمی ان اباه حدثه انه سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول فی مسیره الی خیبر لعامر بن الاکوع
انزل یا ابن الاکوع فحدثنا من هنیاتک قال فنزل یرتجز برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ع واللہ لولا اللہ ما اهتدینا
ولا تصدقنا ولا صلینا ❊ انا اذا قوم بغوا علینا ❊ وان ارادوا فتنة ابینا ❊ فانزلن سکینة علینا ❊ وثبت الاقدام ان لاقینا

ای طمانینة و رحمة ۱۲ — امتنعنا ۱۲

فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ویحک ربک فقال عمر بن الخطاب رضی الله عنه وجبت والله یا رسول الله لولا متعتنا به فقتل
یوم خیبر شهیدا چهارم آنکه در بعض ایام خیبر او امیر لشکر بود و مجاهدها فرمود و هر چند فتح بر دست حضرت مرتضی واقع شد و فضیلت
وی رضی الله عنه در نیوا قعه غالب تر برآمد علی مرتضی گفت سار رسول الله صلی الله علیه وسلم الی خیبر فلما اتاها بعث عمر و بعث
الناس الی مدینتهم او قصرهم فقاتلوهم فلم یلبثوا ان هزموا عمر و اصحابه فجاؤا و یجبنونه و یجبنهم اخرجه الحاکم و این کلمه بلیغه
از حضرت مرتضی چون اینجا مقصود اقتحام در خیبر بود ترک اقتحام را بلفظ جبن تعبیر فرمود و از انجمله آنست که در غزوهٔ فتح فضایل
فاروق بچندین وجه ظاهر گشت اول آنکه چون حاطب بن ابی بلتعه خبر توجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب قریش نوشت و آن
برخلاف مصلحت آنحضرت بود غیرت فاروق بجوشید و بتدبیر نبوی آن غلبه فرو نشست قال عمر انه قد خان الله و رسوله و المؤمنین
فدعنی فلاضرب عنقه فقال الیس من اهل بدر لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد وجبت لکم الجنة او قد
غفرت لکم فدمعت عینا عمر و قال الله و رسوله اعلم اخرجه البخاری دوم آنکه چون ابو سفیان احکام صلح درخواست نمود حضرت
فاروق بشدت تمام رد سوال او فرمود و آن موافق مرضی حق افتاد سوم آنکه ابو سفیان چون قائد لشکر کفار بود و مسلمانان
از دست وی چندین بار ایذا کشیده بودند فاروق را داعیه قتل او و عدم قبول امان او مصمم شد و دران باب قیل و قال بمیان آمد
تا آنکه تربیت نبوی آن شورش او را فرو نشاند قال ابن اسحق فی حدیث العباس و شفاعته لابی سفیان مررت بنار عمر بن الخطاب
رضی الله عنه قال من هذا و قام الی فلما رای ابا سفیان علی عجز الدابة قال ابو سفیان عدو الله الحمد لله الذی امکن
منک بغیر عقد و لا عهد ثم خرج یشتد نحو رسول الله صلی الله علیه وسلم و رکضت البغلة فسبقته بما تسبق الدابة البطیئة الرجل
البطیٔ قال فاقتحمت عن البغلة فدخلت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم و دخل علیه عمر رضی الله عنه فقال یا رسول الله هذا ابو
سفیان قد امکن الله منه بغیر عقد و لا عهد فدعنی فاضرب عنقه قال قلت یا رسول الله انی قد اجرته ثم جلست الی رسول الله
صلی الله علیه وسلم فاخذت برأسه فقلت والله لا یناجیه اللیلة دونی قال فلما اکثر عمر فی شانه قال قلت مهلا یا عمر فوالله
لو کان من رجال بنی عدی بن کعب ما قلت هذا و لکنک قد عرفت انه من رجال بنی عبد مناف فقال مهلا یا عباس فوالله لاسلامک
یوم اسلمت کان احب الی من اسلام الخطاب لو اسلم و از انجمله آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فاروق را بر صدقات مدینه
عامل ساخت فمنع العباس و خالد و ابن جمیل الحدیث مذکور بطوله فی صحیح البخاری و عن عمر انی عملت لرسول الله صلی الله علیه
وسلم فاعطانی عمالة فقلت اعطه افقر الیه منی الحدیث اخرجه ابو داود و غیره و از انجمله آنست که در غزوهٔ حنین فضائل
عظیمه حاصل نمود و اهل سیر نوشته اند که روز حنین رایت انصار و مهاجرین بفاروق دادند تا سند صاعقه دار از ... اسدار ان
الیوم و از انجمله آنست که در طائف فضیلت نمایان نصیب وی رضی الله عنه آمد بدو وجه یکی آنکه در قصه رؤیا آنحضرت صلی الله
علیه وسلم که قعب زبد را خروسی منقار زده بیاگند ساخت و تعبیر صدیق که در حالت راهنه فتح طائف میسر نخواهد شد در سیرت
ابن اسحق مذکور ست ثم ان خویلة بنت حکیم امیة و هی امرأة عثمان بن مظعون قالت یا رسول الله صلی الله علیه وسلم اعطنی ان
فتح الله علیک الطائف حلی بادیة بنت غیلان او حلی الفارعة بنت عقیل و کانت من احلی نساء ثقیف و ذکر لی ان رسول
الله صلی الله علیه وسلم قال لها و ان کان لم یؤذن فی ثقیف یا خویلة فخرجت خویلة فذکرت لعمر بن الخطاب رضی الله عنه فدخل

عمر علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال یا رسول الله ما حدیث حدثتنیه خویلة زعمت انک قلتها قال قد قلتها قال
أو ما أذن فیهم یا رسول الله قال لا قال أفلا أؤذن بالرحیل قال بلی قال فأذن عمر بالرحیل دوم آنکه وقت قسمت
غنائم در جعرانه ذو الخویصره حاضر شد و فاروق را داعیه قتل او بخاطر آمد عن عبد الله بن عمرو بن العاص قیل له هل
حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم حین کلمه التمیمی یوم حنین قال نعم جاءه رجل من تمیم یقال له ذو الخویصرة فوقف علیه و
هو یعطی الناس فقال یا محمد قد رأیت ما صنعت فی هذا الیوم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم أجل فکیف رأیت قال لم
أرک عدلت قال فغضب النبی صلی الله علیه وسلم فقال ویحک اذا لم یکن العدل عندی فعند من یکون فقال عمر بن الخطاب
یا رسول الله ألا نقتله قال لا دعوه فانه ستکون له شیعة یتعمقون فی الدین حتی یخرجوا منه کما یخرج السهم من الرمیة
ینظر فی النصل فلا یوجد شیء ثم فی القدح فلا یوجد شیء ثم فی الفوق فلا یوجد شیء سبق الفرث والدم اخرجه ابن اسحق
سوم آنکه استیذان نموده از آنحضرت صلی الله علیه وسلم که انی نذرت فی الجاهلیة أن أعتکف لیلة فی المسجد الحرام
فقال له النبی صلی الله علیه وسلم أوف بنذرک اخرجه البخاری وفی بعض الروایات یا أخی أشرکنا فی دعائک ولا تنسنا
فی دعائک و این تشریفی بود در حق حضرت فاروق رضی الله عنه و از آنجمله آنست که در غزوهٔ تبوک نصف مال خود انفاق
نمود و از آنجمله آنست که در حجة الوداع حاضر بود و آنهمه مواعظ استماع نمود و جمیع آن مشاهد متبرکه را ادراک فرمود و از آنجمله
آنست که در بسیاری از فضائل شریک صدیق اکبر بود در سهم او در مشاورت و در تعبیر بلفظ صالح المؤمنین نزدیک نزول آیه تحریم و
در ثبات روز جمعه وقت انفضاض قوم و اینهمه مباحث را در مآثر حضرت صدیق بیان کردیم و از آنجمله آنست که بعد انتقال
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ساعی ترین مردم بود برای خلافت صدیق و ناصح ترین مردم در حق او و این معنی را بالا نوشتیم
و از آنجمله آنست که در خلافت صدیق اکبر نائب مطلق خلیفه و وزیر و مشیر او در مهمات و قاضی مدینه او بود عن ابراهیم النخعی
قال أول من ولی ابو بکر شیئاً من أمور المسلمین عمر بن الخطاب ولاه القضاء فکان اول قاض فی الاسلام وقال اقض
بین الناس فانی فی شغل اخرجه ابو عمر و از آنجمله آنست که صدیق اکبر در آخر ایام عمر خود فاروق را ولیعهد خود ساخت و
او را افضل امت خواند چنانکه گذشت و مأخذ قول او حدیث آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم عن جابر بن عبد الله قال قال
عمر لأبی بکر یا خیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر أما انک ان قلت ذاک فلقد سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول ما طلعت الشمس علی رجل خیر من عمر اخرجه الترمذی و معنی این کلام آنست که فاروق افضل امت باشد در
زمانی از ازمنه این قضیه را مطلقهٔ عامه میباید شمرد و لهذا فاروق صدیق را افضل میگفت و صدیق این معنی را از وی مسلم میگذاشت
و حضرت صدیق فاروق اعظم را از وی و خیر الناس میگفت و او نیز این معنی را از وی مسلم میداشت این شرح اعانتهای فاروق به نسبت
جناب نبوت و نسبت خلیفهٔ پیغامبر بود چون نوبت خلافت او رسید سیاستی از وی ظاهر شد که هیچ خلیفه را میسر نیامد نه پیش از وی
نه بعد از وی فی الاستیعاب ولی الخلافة بعد ابی بکر بویع له بها یوم مات ابو بکر باستخلافه سنة ثلث عشرة فسار بأحسن
سیرة وانزل نفسه من مال الله بمنزلة رجل من الناس وفتح الله له الفتوح بالشام والعراق ومصر ودون الدواوین فی العطاء
ورتب الناس فیه علی سوابقهم وکان لا یخاف فی الله لومة لائم وهو الذی نور شهر الصوم بصلوة الاشفاع فیه وارخ التاریخ

التراویح

من الهجرة الذی یہادی الناس الی الیوم و ہو اول من سمّی بامیر المؤمنین و ہو اول من اتخذ الدرّة و کان نقش خاتمہ کفٰی بالموت واعظاً یا عمر در ینمقام حکایتے چند از قیام او بامر جہاد و ظہور کثرت فتوح و وفور غنائم در ایام او ایراد کنیم سال سیزدہم از ہجرت فاروق اعظم چندروز متصل خطبہ میخواند و تحریض و ترغیب میفرمود مردم را بر جہاد عجم و ایشان بملاحظہ کثرت عدد و عدد آن جمع تقاعد میشودند زیراکہ پادشاہی آنہا از زمان دراز در فارس و روم محکم شدہ بود و افواج بسیار و خزائن بیشمار ذخیرہ داشتند کہ عرب را ہیچگاہ مانند آن امکان نبود ازینجہت خدائے عزوجل فرمود ستدعون الی قوم اولی بأس شدید اول کسیکہ داعیہ جہاد در خاطر او افتاد ابو عبیدہ ثقفی بود از کبار تابعین بعد ازان جماعہ بعد جماعہ برای حرب مہیا شدن گرفتند از انجملہ سلیط بن قیس کہ از حضار مشہد بدر بود و حضرت فاروق قدر اولیت ابو عبیدہ در قبول داعیہ الہیہ شناخت و او را بر جیش مسلمین امیر گردانید ہرچند در میان ایشان اصحاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودند لکن مبالغہ فرمود کہ در قضایا و سوانح امور با صحاب جناب رسالت مشاورت کند و ایشان را شریک خود داند و فرمود ہیچ چیز مرا از تامیر سلیط مانع نشد الا تعجیل و مسارعت او در حرب و خوف ہلاک مردم بسبب تہور او بالجملہ مثنی بن حارثہ شیبانی و ابو عبیدہ ثقفی با ہمراہیان خویش متوجہ عراق گشتند و از انطرف رستم بن فرخزاد جابان را با لشکری جرار بمقابلہ فرستاد و بعد تلاقی فئتین جنگے عظیم در پیوست آخر کار کفار ہزیمت یافتند و غنیمت بیحساب بدست اہل اسلام آمد ہنوز تقسیم غنائم نشدہ بود کہ نرسی سپہسالار عجم کہ خالہ زادہ کسری بود با لشکری عظیم بسوی ایشان متوجہ شد و رستم سردار دیگر جالینوس نام را با فوج کثیری بکمک او تعیین نمود و ابو عبیدہ پیش ازانکہ اجتماع ہر دو فریق شود بہ نرسی رسیدہ وی را منہزم گردانید و بر مال خطیر دست یافت انگاہ بلا توقف بجانب جالینوس متوجہ شد و او را نیز ہزیمت داد و از وی نیز غنائم فراوان بتصرف آورد و بعد ازان ابو عبیدہ از انہمہ غنائم و سبایا خمس را جدا کردہ بدار الخلافت فرستاد و باقی را بر غزاة قسمت نمود چون خبر ہزیمت افواج بملک فارس رسید انفعال عظیم بخاطرش راہ یافت و بہمن جادو را برای تدارک با سی ہزار مرد و سی فیل فرستاد از انجملہ فیل ابیض کہ از وقت پرویز او را مبارک میشمردند و در ہیچ معرکہ نبود الا کہ اہل آن معرکہ فیروز میشدند با درفش کاویانی کہ از زمان فریدون در خزائن عجم ذخیرہ بود و آنرا رایت فتح و آیت نصرت میپنداشتند ہمراہ کرد و رستم نیز فوجی عظیم ہمراہ او داد ابو عبیدہ از غیرت بہ کار فرمای تہور شدہ از پل فرات گذشتہ محاربہ در پیوست اولا تزلزلے در میان مسلمین افتاد و جماعہ از اہل اسلام پل را برہم زدند تا راہ گریز نداشتہ باشند ابو عبیدہ با جمعی سپاہ از اسپان فرود آمدہ شمشیر ہا کشیدہ خرطوم فیلان را قطع نمودند و ابو عبیدہ بر فیل ابیض رسید و خرطوم او را برید و قوت سعادت بلشکر خود پاپیش بلغزید و بیفتاد درین حالت فیل ابیض او را زیر پا در آورد و شہید ساخت و بعد از وی ہفت کس از جوانمردان لوای او بر میگرفتند و بدرجہ شہادت میرسیدند تا آنکہ آخر کار آن لوا را مثنی بن حارثہ برداشت و بصرفہ و حکمت بجنگ مباشرت نمود و انجام کار کفار از حرب متقاعد شدند و مسلمانان فرصت غنیمت یافتہ بسر پل آمدند و کیف ما اتفق پل شکستہ را درست ساختہ عبور نمودند درین مقتلہ چہار ہزار کس شہید شدند حضرت فاروق ازین ماجرا بغایت محزون گشت و بسبب انکسار مسلمین نزدیک بود کہ قاعدہ جہاد برہم خورد عنایت الٰہی ناگہان در رسید و در فوج رستم اختلافی افتاد

دو فریق گشتند و جمعیت ایشان تکمیل گشت چند روز بر حرب جراءت نیارستند سال چهارده هم بقول اکثر اهل تاریخ فتح دمشق در سنت
چهارده و بقول جمعی دیگر این واقعه در سال سیزده هم بود نزدیک بوفات حضرت صدیق رضی الله عنه بالجمله هرقل ماهان نام سرداری را
با گران لشکری بمدد اهل دمشق فرستاد و کفار در هر ناحیه متحصن گشته باعداد آلات حرب مشغول شدند و ابو عبیده بن الجراح
صورت حال را بعرض حضرت فاروق رسانید حضرت فاروق برای او مکتوبی نوشت متضمن آنکه اول آهنگ عزیمت بجانب دمشق
سازد و در هر ناحیه فوجی از مسلمانان فرستد تا اهل آن ناحیه را مشغول دارند و توجه در حرب هیچکدام نکنند تا آنکه دمشق مفتوح شود
از انطرف ماهان با لشکر خود از دمشق برآمده بآراستگی صفوف مشغول شد و از ینطرف ابو عبیده بمقابله انها داد قتال داد بعد
تردد عظیم شکست بر لشکر کفار افتاد جمعی جانب هرقل گریختند و طائفه بشهر دمشق متحصن شدند باز ابو عبیده و خالد بمحاصره دمشق
اهتمام کلی بکار بردند و این محاصره مدت دراز کشید اتفاقا بطریقی از کبار قوم دمشق را در همین ایام فرزندی متولد شد از ین سبب
بترتیب جشنی مشغول شدند و افراط در لهو و لعب ایشان را از محافظت سور غافل نمود دلیران اسلام فرصت را غنیمت شمرده سلالیم
و اوهاق که برای مثل همین روز آماده ساخته بودند استاده نموده تکبیر گویان بر بلندی سور برآمده بوابان را بزخم سیوف
بدرقه رسانیده دروازه را گشادند و جنگی عظیم بظهور پیوست از جانب خالد عنوة و از جانب ابو عبیده صلحا فتح دمشق متحقق گشت
و در همین سال جریر بن عبدالله بجلی از جانب یمن بملازمت فاروق رسید حضرت فاروق چهار هزار مرد از بجیله و کنده و دیگر قبایل
مرتب ساخته جریر را امیر آن لشکر فرمود و بجانب عراق بمدد مثنی روان نمود جریر و قوم او از آنکه تحت رایت مثنی در آیند
استنکاف ورزیدند حضرت فاروق برای تالیف قلوب ایشان ربع خمس هر غنیمتی که باهتمام ایشان حاصل شود زیاده بر سهم
غنیمت بایشان تنفیل فرمود و برای مثنی نامه نوشت که شرائط توقیر و تبجیل جریر را مرعی دارد زیرا که شرف صحبت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم دریافته است سرداران عجم چون این خبر شنیدند فوج کثیر فراهم آورده مهران همدانی را بامارت انها منصوب
ساخته برای مقابله مثنی و جریر نامزد گردانیدند ایشان این ماجرا بعرض حضرت فاروق رسانیدند وی رضی الله عنه از
هر قبیله جمعی را برای مدد مثنی معین فرمود و حکم کرد که مستعجلا کار سازی نموده خود را بر مثنی حاضر گردانند و مثنی نیز از ان
بلاد که در تصرف او بود لشکری آراست بعد تلاقی فریقین مهران بر اسپ گلگون برگستوانی از اطلس بر آن انداخته بمیدان مبارزت
جولان کنان در آمد غلامی از اهل ذمه تیری بجانب او روان کرد و بتائید الهی بمقتل وی رسید و از اسپ بیفتاد و شکست بر لشکر
عجم واقع شد و طرفه معرکه و عجیب مقتله آنروز بظهور انجامید از جهت آن یوم الاعشار گویند زیراکه صد کس از مبارزان لشکر
در آمد که هر یکی ده کس از کفار کشته بود و چندان غنائم [illegible] که [illegible] از ین گاهی میسر نشده بود بعد از ان
مثنی بن حارثه بشیر بن الخصاصیه [illegible] عراق خلیفه [illegible] خود [illegible] جراحات که در واقعه الجسر بوی
رسیده بود قصد غارت [illegible] نمود [illegible] ناگاه بر سر آنجماعت
بهجت و غنائم فراوان بدست آورد و باز [illegible] آنجا مجتمع میشدند
[illegible] بر انها حمله آورد و یاران خود را فرمود که سوای نقدین و جواهر [illegible] از ین اجناس
برکرده بسلامت مراجعت نمودند سال پانزدهم و سال شانزدهم فرقان اکبر در میان اسلام و کفر یعنی وقائع او رضی الله عنه

بظهور پیوست و اینجا واضح گشت که تسمیهٔ خلیفهٔ ثانی بفاروق اعظم بچه وجه بوده است و اینجا دو نکته باید شناخت نکتهٔ اولی آنکه در شریعت متواتر بالمعنی است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خبر دادند بآنکه فارس و روم فتح خواهد شد و غنائم بی‌شمار از ایشان بدست مسلمین خواهد آمد قال الله تعالی لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وقال وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا الآیة بعد ما قال وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ اگر منصفی درین آیة تأمل کند و سیاق و سباق را مستحضر سازد مضطر شود بآنکه غنائم کثیره که اول مذکور شد غنائم حنین است که در زمان سعادت نشان جناب نبوی صلی الله علیه وسلم صورت وجود یافت فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ فتح خیبر است وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا غنائم فارس و روم است قال ابن عباس والحسن ومقاتل هی فارس والروم ما کانت العرب تقدر علی قتال فارس والروم کانوا خولاً لهم حتی قدروا علیها بالاسلام و نیز مضطر شود بآنکه سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ (اتباعا لفارس والروم) مراد ازین اولی بأس شدید فارس و روم است قال ابن عباس ومجاهد والحسن هم فارس والروم و در حدیث شیخین آمده است کانما دفع فی یدی مفاتیح خزائن الارض و نیز در حدیث شیخین هلک کسری فلا کسری بعده و هلک قیصر فلا قیصر بعده و نیز در باب حدیث عقبة بن عامر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ستفتح علیکم الروم ویکفیکم الله فلا یعجز احدکم ان یلهو باسهمه اخرجه مسلم پس اینهمه نعم الهی است و وجود این امور معجزهٔ آنحضرت است صلی الله علیه وسلم و بعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم متضمن است فتح فارس را قال تعالی وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ یعنی فارس خدای عز وجل از فوق سموات ارادهٔ سلطنت فارس و روم و برهم زدن ملت ایشان فرموده و آنحضرت را صلی الله علیه وسلم جارحهٔ اتمام مراد خود ساخت و آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیش از ظهور این امر خطیر برفیق اعلی انتقال نمودند و همان داعیه بواسطهٔ آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سینهٔ فاروق اعظم بار جوشید و همگی او را رضی الله عنه مطیع امر خود ساخت و عقل و قلب او را منقاد آن امر فرمود و در دل حاضرین پرتو نور فاروق انداخت تا غزاة اسلام اجتماع تمام پیدا کردند و دست بردی عجیب ظاهر گشت کشایش زیاده از کوشش دیدند وَابْعَثْ جَيْشًا نَبْعَثْ خَمْسَةً مِثْلَهُ (کما وقع فی الحدیث القدسی) تصدیق حال ایشان شد نکتهٔ دوم آنکه اهتمام فاروق در فتح فارس و روم بوجوه بسیار بوده است یکی آنکه دعا می‌نمود در صلوة خود و همتی تمام در بنکار بکار میبرد قال النووی فی الاذکار جاء عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه انه قنت فی الصبح بعد الرکوع فقال اللهم انا نستعینک ونستغفرک ولا نکفرک ونؤمن بک ونخلع من یفجرک اللهم ایاک نعبد ولک نصلی ونسجد والیک نسعی ونحفد نرجو رحمتک ونخشی عذابک ان عذابک الجد بالکفار ملحق اللهم عذب الکفرة الذین یصدون عن سبیلک ویکذبون رسلک ویقاتلون اولیائک اللهم اغفر للمؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات واصلح ذات بینهم والف بین قلوبهم واجعل فی قلوبهم الایمان والحکمة وثبتهم علی ملة رسولک صلی الله علیه وسلم واوزعهم ان یوفوا بعهدک الذی عاهدتهم علیه وانصرهم علی عدوک وعدوهم اله الحق واجعلنا منهم دوم آنکه خطب بلیغه متضمن تحریض بر جهاد و ترغیب مجاهدین میخواند و احادیث آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین باب روایت مینمود سوم آنکه تهیهٔ اسباب مجاهدین باهتمام هرچه تمامتر میفرمود اخرج مالک عن یحیی بن سعید ان عمر بن الخطاب کان یحمل فی العام الواحد علی اربعین الف بعیر یحمل الرجل الی الشام علی بعیر ویحمل الرجلین الی العراق علی بعیر فجاءه رجل فقال احملنی وسحیما فقال له عمر بن الخطاب انشدک الله

اخرجه الحاکم قال نعم چهارم آنکه ترتیب جیوش و تقدیم فتحی بر فتحی و اختیار صلح و جنگ همه برای فاروق مفوض بود اما قصهٔ
برهم شدن دولت ساسانیان بدین وجه بوده است که چون صنادید فارس دیدند که مسلمانان را هر روز فتحی جدید بدست می آید
انفعالِ حسد بخاطرِ ایشان راه یافت فکر واقعی نموده ملکهٔ فارس را معزول ساختند و یزدجرد را که اشجع اولادِ کسری بود
بپادشاهی برافراختند و خزاین کاسره که بیرون از شمار بود برآورده ادوات و افواج بی حساب مجتمع نمودند و رستم
بن فرخزاد را سردار معرکه تعیین گردانیدند و یزدجرد در مداین نشست سعد انگاه ادوات و ابطال را دفعة بعد دفعة پیش
رستم فرستند مثنی بن حارثه این ماجرا را بعرض حضرت فاروق رسانید و وی رضی الله عنه بهر یک از عمالِ خود که در اطراف
ممالک اسلام بوده اند احکام فرستاد که در هر ناحیه با هر که اسپی و سلاحی باشد و از اهل نجدة و شجاعت باشد سرداران
آنجا را بباید که نود و ساختگی آنها نموده بمدینهٔ مطهره فرستند چون آنهمه مجتمع شدند سعد بن ابی وقاص را بسرداری آن جمع منصوب
ساخت و سعد را بموعظت بلیغه فرمود بتقوی و صبر بر مکاره و ثباتِ قدم بر مواطنِ حرب امر فرمود و قوم را بمتابعتِ وی در جمیع
سوانح مامور ساخت و برای مثنی و جریر نامه نوشت که همه در تحتِ رایتِ سعد در آیند و او را امیر الامراء عراق تصور نمایند یکی
از حکمتهای الهی که درین وقت بر دلِ فاروق پرتو افگندند آن بود که سعد را بامارتِ عراق برگزیند زیرا که عمر مثنی بن حارثه باخر
رسیده بود اگر درین وقت سعد آنجا نمیرسید تزلزلِ عظیم در امر جهاد پدید می آمد و سعد را بسبب شدتِ سرما توقفی در راه واقع
شد و درین اثنا فاروق اعظم دفعة بعد دفعة پهلوانانِ نامدار و جوانانِ کامگار بکمکِ وی روان می نمود و اهتمام تمام درین باب مبذول
تا آنکه در عرب از اشرافِ قبائل و اهل شجاعت و رای کم کسی را گذاشته باشد سی و چند هزار مرد همراه سعد مجتمع شدند از انجمله یکهزار
کس از صحابه بودند که نود و نه کس ازیشان اهل بدر بودند انگاه سعد بامیر المومنین نامه نوشت و توجه رستم بعزم قتال و کثرت عدد
و عُدد او تفصیل باز نمود حضرت فاروق در جوابش نوشت که هیچ دغدغه را بخاطر خود راه مدهی و از کثرت آلات و ادوات دشمن
بیچا نگردی و نظر بر لطف پروردگار خود عز و جل داشته متوکل بتائید او باش و هرگاه لشکر خود را تعبیه نمائی موضع هر کسی را
برای من بوجهی اعلام کن که گویا من بچشم خود معاینه میکنم سعد کیفیت تعبیه جیش پیش حضرت فاروق نوشته فرستاد و وی
رضی الله عنه تحسین آن صورت فرمود و امر نمود که نخست آن جماعه را که بکمالِ حسب و نسب و طلاقتِ لسان و زیادتِ عقل موصوف باشند
پیش صنادید فرس فرستند و دعوت باسلام کنند سعد همچنان کرد یکی از ان جماعه مغیرة بن شعبه بود اخرج الحاکم عن ایاس
بن معاویة بن قرة عن ابیه قال لما کان یوم القادسیة بعث بالمغیرة بن شعبة الی صاحب فارس فقال ابعثوا معی عشرة
فبعثوا فشد علیه ثیابه ثم اخذ حجفة ثم انطلق حتی اتوه فقال القوا الی ترسا فجلس علیه فقال العلج انکم معشر العرب قد عرفت
الذی حملکم علی المجیء الینا انتم قوم لا تجدون فی بلادکم من الطعام ما تشبعون منه فخذوا نعطیکم من الطعام حاجتکم
فانا قوم مجوس وانا نکره قتلکم انکم تنجسون علینا ارضنا فقال المغیرة والله ما ذاک جاء بنا ولکنا کنا قوما نعبد الحجارة
والاوثان فاذا راینا حجرا احسن من حجر القیناه واخذنا غیره ولا نعرف ربا حتی بعث الله الینا رسولا من انفسنا فدعانا
الی الاسلام فاتبعناه وانا امرنا بقتال عدونا ممن ترک الاسلام ولم نجیء للطعام ولکنا جئنا لنقتل مقاتلتکم ونسبی
ذراریکم واما ما ذکرت من الطعام فانا لعمری ما نجد من الطعام ما نشبع منه وربما لم نجد ریا من الماء احیانا فجئنا الی ارضکم

نده فوجدنا فیها طعاماً کثیراً و ماءً کثیراً فوالله لا نبرح هاهنا حتی تکون لنا او لکم فقال العلج بالفارسیة صدق قال و انت
تفقأ عینک غداً ففقئت عینه من الغداة صابته نشابة گویند یزدگرد جوالی از خاک پر کرده بقصد اهانت بطریق جوائز الوفود
بایشان پیش آورده و عرب آنرا فال فتح بلاد شمردند بعد ازان سعد بعوث و سرایا باطراف و اکناف منتشر ساخت تا در نواحی
بلاد عجم طرح غارت و نهب بریزند القصه رستم با شوکت و ابهت تمام بجانب لشکر اسلام متوجه شده پلی ترتیب داده از دریا
عبور نمود و در بنگاه یزدگرد و بهر نعره داری شخصی را مقرر داشته بود که هرچه رستم گوید یا کند در اسرع اوقات باو رسد و سعد بسبب دمامیل
و بثرات امکان نیافت که خود در وسط لشکر باشد بر بلندی قصری قرار گرفت و جمعی از سوار و پیاده را از پی تمهیر حاضر داشت
تا هرچه فرماید بلا توقف بسرداران فوج رسانند انگاه سعد اعیان لشکر را نزد خود خواند و موعظت بلیغه فرمود و مواعید الطاف
در باب فتح عجم بیاد ایشان داد و بتفصیل واضح گردانید که امروز اگر دست برد نمائید سعادت دنیا و آخرت از آن شما باشد و اگر
بددلی کنید دولت صوری و معنوی از دست شما رود و امیر هر قوم را فرمود تا بهمین کلمات اتباع خود را سرگرم کارزار کنند و
شعرا را بانشاد اشعار مهیج شجاعت برانگیخت و قرا را بتلاوت سوره انفال ارشاد فرمود قرا چون در تلاوت آن شروع
نمودند دلها را اطمینانی روی نمود انگاه فرمود که چون ساعت هبوب ریاح نصر یعنی وقت نماز در رسد تکبیری خواهم گفت
شما نیز تکبیر بگوئید و ادوات حرب مهیا سازید باز چون تکبیر دوم گفته شود جوشن پوشید و ادوات جنگ بر خود راست کنید
و چون تکبیر سوم بشنوید جوانان بجولانگاه مبارزت درآیند و باستماع تکبیر چهارم کلمه لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم گوئید
و همه بهیئت اجتماعیه با دشمن درآویزید القصه سه روز و یک شب میان هر دو فریق جنگ قائم ماند چهارم روز نصرت نازل
شد و فرقان اکبر بظهور پیوست هر یکی ازین اوقات نامی علیحده دارد روز اول ارماث و روز دوم اغواث و روز سوم عماس و لیلة الهریر اما روز
ارماث همه صنادید عجم با هیئت عجیبه تاجهای مکلل بر سر و کمرهای مرصع بر میان بر اسپان عراقی سوار صف آراستند و تیر اندازان
حکم انداز را بر فیلان نشانده و جمعی گرداگرد آنها برای محافظت فیلان پیاده گماشته مقدمه الجیش ساختند و طور عرب و ساده
وضعی ایشان معلوم است با آنهمه بتائید الهی دست بردهای عجیب کردند اولاً غالب بن عبدالله اسدی و عاصم بن عمرو تمیمی بجولانگاه
مبارزت درآمدند هرمزان نام شخصی از روسای عجم مقابل غالب و شخصی دیگر از سرداران مقابل عاصم برآمد غالب بزخم نیزه قرن
خود را بر زمین غلطانید انگاه بکمند بسته پیش سعد رسانید و عاصم نیز بر قرن خود حمله آورد و قرن او بیقین دانست که حریف
عاصم نمیتواند شد از میان بگریخت عاصم متعاقب او تاخته هرچند جست او را نیافت عوض او اشتر سواری را گرفته آورد و
راکب و مرکوب را نفل او ساخت ثانیاً تیراندازی که تیر او خطا نمی شد از طرف عجم بقصد عمرو بن معدیکرب بمیدان درآمد مسلمانان
عمرو را آگاه گردانیدند عمرو تیری بجانب او انداخت و بآن زخم او را از اسپ بر زمین افگند عمرو خود را زود بر سر او رسانید
و سر او را برید و کمر قیمتی و سلب گرانبهای او را بدست آورد ثالثاً مهران حاکم آذربیجان بر باد پای عجیبی سوار تیغ و کمان
روی بمیدان نهاد و بتقلید رستم میگفت الیوم ندق العرب دقاً شخصی از حاضران او گفت ان شاء الله آن مثل … له
بزبان راند شاکر الله او لکم لیشا … درین اثنا منذر بن حسان ضبی نیزه در پهلوی او خلانید و از اسپ غلطانید خواست که
خود پیاده شده سرش بردارد اسپ منذر رمید و ساعتی بضبط اسپ مشغول ماند درین توقف جریر بن عبدالله بجلی از …

لشکر مانند باد با و رسید و سر او را برید منهزم چون پسر صریع خویش آمد کشته یافت در باب سلب او قیل و قال بلند شد آخر الامر
بحکم سعد کمر بمنهزم دادند و باقی سلب بجریر گویند قیمت کمر سی هزار بود و قیمت باقی سلب ده هزار سپاه عجم چون این دار و گیر را
دیدند فیلان را نیز حرکت نمودند جملهٔ حمله بر لشکر اسلام آوردند کتایب اسلامیه را متفرق ساختن گرفتند مقصد اصلی ایشان
استیصال قوم بجیله بود زیرا که قتل مهران بر دست جریر بجلی واقع شده است نزدیک بود که بجیله بالکلیه مستاصل شوند سعد
بطلیحه اسدی حکم فرمود که با قوم خود زود بمدد ایشان رسد چون دران معرکه رسیدند عظیمی از عظماء عجم بمبارزت برآمد
طلیحه رفعة الطعن نیزه بدو نخش و بستاد آنگاه با جماعهٔ خود یکبارگی بر پیل سواران تیر باران کردند چنانکه اکثری
منهزم گشتند اشعث بن قیس کندی با بانگ بر قوم خود زد که بنو اسد کار شیران نمودند شما را چه شده است اقوام او نیز
حمله آوردند و نقیبه را زدند تا به قلبگاه لشکر عجم رسانیدند بعد ازان جالینوس و ذو الحاجب از سواران عجم با لشکری
بی حساب با فیلان زیان بر فوج اسلام حمله آوردند درین اثنا از طرف سعد تکبیر چهارم بلند شد اهل اسلام همه با جمعهم کلمهٔ طیبه
لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم گفته بر کفار ریختند و آسیای حرب بر بنی اسد و بجیله گردیده دائر گشت ازینجا عده بسیاری
بدرجهٔ شهادت رسیدند سعد بجانب عاصم بن عمرو تمیمی زود قاصدی دوانید تا حیله سازد که راکبان فیل ازین طغیان
باز ایستند عاصم تیراندازان تمیم و اسد را فرمود که تا بر فیلان هجوم کردند و روی ایشان را باز گردانیدند آنگاه ندا
در داد که حبال فیلان را قطع نمایند چون حبال را بریدند راکبان بر زمین غلطیدند و دشمن پشت داد و سعد در فکر تکفین و تجهیز
قتلی فتاد و جرحی را بزنان لشکر سپردند تا بمداوای ایشان قیام کنند روز اغواث حضرت فاروق برای ابو عبیده
امیر الامراء شام نوشته بود که فوجی ترتیب داده بسرکردگی هاشم بن عتبة بن ابی وقاص بمدد سعد بفرستد باتفاق حسن قعقاع
که مقدمهٔ لشکر هاشم بود با یکهزار و پانصد سوار درینحالت رسید جماعهٔ خود را ده قسم ساخت و فرمود یک طائفه مسلح و مکمل
اولاً در عسکر اسلام داخل شوند چون داخل شدند قسمی دیگر نمایان گردد تا آخر الاقسام چون نظر اهل لشکر برین جماعه افتاد دل
قوی شدند بالجمله قعقاع در قسم اول بلشکر اسلام درآمده بمصافحه پیوست و مسلمین را بر حرب کفار تحریض تمام نمود و مبارز طلبید
از آنطرف ذو الحاجب برآمد قعقاع چون دانست که ذو الحاجب است بانگ بر داشت یا ثارات اصحاب الجسر آنگاه باندک فرصتی بدو زخم
رسانید و باز مبارز دیگر خواست بندار و فیروزان تاخته بمیدان آمدند حارث بن ظبیان بمدد قعقاع رسید فیروزان بمقابلهٔ
قعقاع و بندار بحریفی حارث شد هر دو پهلوانان غنیم خود را کشتند و بسبب قتل آنها کسر عظیمی در لشکر کسری افتاد گویند
قعقاع سی دفعه درین روز بر لشکر کفار حمله آورد و هر دفعه کاری کرد درینوقت بعض دانایان لشکر اسلام شتران را جلال
و برقع پوشانیده بشکل مهیب نمودار کردند آنچه فیول عجم دیروز با خیول عرب کرده بودند امروز جمال عرب با افراس فرس
بعمل آوردند چون هنگام نصف النهار رسید هر دو فریق ساعتی مشغول استراحت شدند بعد از نماز پیشین نائرهٔ حرب مشتعل شد
گویند سعد بن ابی وقاص ابو محجن را بواسطهٔ شرب خمر محبوس ساخته بود چون ابو محجن اینحالت مشاهده نمود غیرت اسلامش بجوش
آمد از ام ولد سعد درخواست کرد که ویرا از حبس خلاص کند و اسپ ابلق سعد و سلاح او عاریت دهد باقرار آنکه اگر حیات باقی است باز
خود را در حبس رساند ام ولد سعد همچنان کرد و ابو محجن نعره زنان بمیدان درآمد و تردد و ی بکار برد که جمیع لشکر استحسان او

کردند بلکه گمان جمعی آن شد که او خضر است که بمدد لشکر اسلام رسیده و طائفه را نظر بر آنکه نگاهبانی نصر ایشان نازل شده و روز
دیگر چون حال ابومحجن بر سعد واضح شد بدلجوئی وی درآمد و گفت من بعد ترا در حبس نگذارم ابومحجن گفت من نیز از سر صدق و اخلاص
عزم کردم که باز گرد آن خبیث نگردم روز عماس قعقاع جماعه خود را فرمود که بغیر اطلاع لشکر اسلام بصفت روز گذشته
ده فرقه شوند و باشکال عجیبه درآیند تا مسلمانان درین ظن افتند که فوج هاشم رسیده الحاصل چنان کردند و متعاقب ایشان
لشکر هاشم رسید و نیز صنیع قعقاع در قوم خود معمول داشت ازین راه اطمینان اهل لشکر دو بالا گشت در آن روز اول مطارده
بود و بعد ازان مراماة بعد ازان مراجعه بعد ازان مسابقه بعد ازان مصارعه هاشم با جوق اول بر میمنه عجم حمله کرده
صفوف ایشان را متفرق ساخت و تا بصف قلب تاخته رفت باز عمرو بن معدیکرب یاران خود را برای حرب مهیا نمود و بر قلب لشکر کفار
تاخت و بسیاری را بکشت فارسان فرس بیکباره متوجه او گشتند و غباری عظیم برخاست در آنمیان عمرو بن معدیکرب ناپدید گشت
و اسب او کشته شد عمرو فی الحال پای اسب سواری از سواران عجم محکم گرفت تا آنکه از رفتار باز ماند سوار چون مجال مقاومت
با وی ندید از اسب پیاده گردید عمرو بر آن اسب سوار شد و بسلامت از قلب لشکر کفار برآمد دیگر بار سواری از فوج عجمی جولان
نمود و مبارز خواست مردی از اهل اسلام قصیر القامت و صغیر الجثه بعرض قتال درآمد عجمی بیک ضرب آن مرد مسلمان را از اسب بینداخت
و خود نیز از اسب فرود آمد و بسینه او نشست تا او را بکشد درینحال لطیفه غیبی در رسید که اسب عجمی رم خورد و عجمی رسن اسپ
در کمر خود بسته بود اسپش همان رسن از سینه مسلمان برداشت آن مسلمان بسلامت برجست و شمشیر بر فرق او زده و بدوزخش فرستاد
و مشاهده این لطیفه موجب اطمینان قلوب مسلمانان شد و چون کافران حال را بدین منوال معاینه نمودند ابطال ها فیلان خود را
باز آراستند و دو جوق ساختند و روبروی لشکر اسلام شدند مقدم جوق اول فیل ابیض و آنجماعه مواجهه قعقاع عاصم شدند
و مقدم جوق ثانی فیل اجرب آن طائفه مقابله حمال بن مالک اسدی بفرمان سعد قعقاع و عاصم نیزه برداشته بیکبار متوجه بجانب
فیل ابیض شدند و حمال با قرین دیگر قصد فیل اجرب نمود و با هر یکی جمعی همراه شده حارسان فیلان را بزخم تیر متفرق ساختند
و این چهار جوانمرد بفیلان رسیده نیزهای خود را حواله چشم فیلان نمودند فیلان نعره زنان تا بلشکرگاه خود گریزان برگشتند و
اهل لشکر را متفرق گردانیدند بعد ازان مسلمانان آواز تکبیر بلند برداشته مشغول حرب و ضرب شدند و تا بشب همین معامله بود لیلة الهریر
بعد العشاء میان از طرفین شعلها افروخته بیشتر مقید قتال شدند و خدای عزوجل صبر عظیم در دل مسلمین القا فرمود و یک فوج بفوج
دیگر در پیوست تا آنکه آواز [illegible] مردم از سعد و رستم مرد و منقطع گشت و تمام شب بهمان صفت گذشت در اول شب سعد بجناب
کبریا التجا نموده مشغول بدعا و زاری شد درینحال نوید فتح بگوش هوش او در دادند علی الصباح مسلمانان تسلی داده و بر زیادتی
اجتهاد در حرب ترغیب فرمود و بتائید الهی این موعظه دلهای مسلمانان را اطمینان آورده تاثیر بلیغ نمود تا آنکه نسیم کبری نام
نصر وزیدن آغاز کرد که هر تیری که از لشکر اسلام روان میشد بأعدا میرسید و از اعدا هر چوبه که میآمد منعکس افتاد و در آن
فرصت غزات مسلمین از مراکب [illegible] که در حوطه تصرف نیاورند انجام کار نزدیک رستم رسیدند و هلال بن علقمه
سر رستم بریده بر نیزه آویخته ندا در داد الا انی قتلت رستما چون این ندا شنیدند و کشته شدن رستم بر سپاه عجم محقق شد
و مخذول روبگریز نهادند و مسلمانان بتعاقب آنها تاخته چه مقتلها که بظهور رسانیدند و جسد مرده رستم را پیش سعد آوردند و

بدیدن این کرامت شکر الهی بجا آورد بعد از آن بفتح قلعه قادسیه کردند و جمعی کثیر قریب سی هزار گریختگان جمع شده بودند سعد
لشکری عظیم فرستاد تا آن جمع را متفرق ساختند پس بعد نامه فتح برای فاروق اعظم نوشت وی رضی الله عنه و جمیع اصحاب
از این بشارت مسرور و مبتهج گشته محامد الهی بجا آوردند شمار مقتولان کفار در معرکه قتال و بعد وزیدن نسیم فتح و در فتح
قلعه قادسیه و تفریق جماعه که از گریختگان جمع شده بودند بصد هزار رسید و از لشکر اسلام قبل لیلة الهریر دو هزار و پانصد مرد
و در لیلهٔ مذکوره و در زمره مسطور نزدیک فتح قلعه شش هزار کس جرعه علیا شهادت رسیدند بعد از آن سعد بن ابی وقاص خمس غنیمت را
ارسال دار الخلافت نموده باقی بر غزات تقسیم فرمود بعد از آنکه غزات اسلام آسایشی کردند و استراحتی نمودند حضرت فاروق
برای سعد حکم فرستاد که بجانب فتح مداین همت گمارد سعد باهتمام تمام ترتیب جیوش قیام نموده طرف مداین روان شد و
در اثنا راه بعض بلاد را بطریق صلح و بعضی دیگر را بطریق عنوة مفتوح ساخت و طائفه را که در بابل سکونت داشتند بعد محاربه
متفرق گردانید درین دیار بکیر شصت هزار سوار در رکاب بیشتر حاضر بود و چون خبر توجه سعد به یزدجرد رسید امارت سپاه بهرکه
پیشنهاد می‌نمود از خوف سعد قبول نمی‌نمود لاچار طرف شرقی دجله در میان شهر اقامت گاه خود ساخت و غربی آن را از برای سعد
گذاشت و پل را ویران کردند و کشتی‌ها باز کشیدند غازیان اسلام متوکلاً علی الله در آن بحر زخار خوض نموده بسلامت عبور فرمودند
و یزدگرد آنچه توانست از اموال سبک بار گرانبها با خود برداشته جانب حلوان روان شد سعد قعقاع را بتعاقب وی فرستاد
و عمرو بن مقرن را بضبط و جمع غنائم مامور ساخت اهل تاریخ حساب آنچه که از غنائم مداین و آنچه قعقاع از بنگاه یزدگرد نهب نموده
نوشته‌اند تفصیل آن درینجا متعذر است بالجمله چون تفرق کلی بحال سپاه عجم راه یافت یزدگرد بحلوان اقامت نمود و لشکر
بسیاری از مجوس در شهر جلولا بسرکردگی مهران رازی مجتمع شدند و باهم عهد بستند برانکه نگریزند و استقامت ورزند و جمعی کثیر از
هزیمت زدگان نیز بایشان ملحق شدند سعد حقیقت حال بعرض حضرت فاروق رسانید وی رضی الله عنه حکم فرستاد که دوازده
هزار کس بسرکردگی هاشم بن عتبه بجانب جلولا روان کند بالجمله ایشان را با سپاه عجم هشتاد بار مصاف در میان آمد و در آخر
هزیمت بر کفار افتاد و غنائم بی حساب بدست مسلمانان آمد یزدگرد چون این خبر شنید از حلوان برخاسته بجانب ری روان گردید
و فوجی را در حلوان گذاشت هاشم این ماجرا بسعد نوشت سعد فرمود جهد می‌کن و اهتمام می‌نما و حلوان را بهر وجه در تصرف آر
قصه کوتاه حلوان نیز مفتوح شد باز بسال بیستم حضرت فاروق سعد ابی وقاص را از جهت اظهار شکایت مردم دیهم و اختلاف
قوم برای بحضور خود طلبید چون این معنی بگوش یزدگرد رسید فرصت را غنیمت دید و بانواع حیل اهل ری و خراسان و همدان
و نهاوند را برانگیخت و گردانیده لشکری بیحساب بهم آورد گویند صد و پنجاه هزار مرد جمع شده بود و بسرکردگی فیروزان
بجانب عراق روان نمود چون این ماجرا بعرض امیر المؤمنین رسید نعمان بن مقرن را فرمود تا بتدبیر حرب رود و قیام نماید و
جیوش کوفه را باتباع او امر کرد و در وقت تولیت نعمان بزبان غیب ترجمان حضرت فاروق جاری شد که اگر نعمان شهادت
یافت امارت بحذیفة بن الیمان مقرر باشد بالجمله چون نعمان متوجه شد در میان هر دو جیش وادی پیش آمد پر از خار که عبور از آن
متعسر بود نخست مغیرة بن شعبه را پیش فیروزان فرستاد تا دعوت اسلامش کند و آن بی دولت ترهات بسیار گفت چون
مغیره باز گشت مصلحت الحرب خدعة را بکار فرما شدند و یک منزل ازین طرف رجوع نمودند مجوس را گمان شد که از ترهات فیروزان

هراسان شده گریزان شدند کفار از ان وادی خارناک گذشته بمیدان صاف برآمدند و دلیران اسلام دلیرانه حمله بران
جماعه آوردند و نعمان بجناب کبریا دعا نمود که درین معرکه بدرجه شهادت فائز گردد بالجمله بعد کوشش بسیار فتح اسلام و هزیمت کفار بر روی
کار آمد و نعمان برفیق اعلی انتقال نمود و فیروزان گریزان شد قعقاع دنبال او افتاد و بدوزخش فرستاد و غنائم بسیار
و سبایا بیشمار بدست لشکر مسلمین آمد و این را فتح الفتوح نام نهادند زیرا که عجم را من بعد اجتماعی معتدبه مقدور نشد و بلاد
ایشان تمام مسخر اهل اسلام گردید و دولت ساسانیان منهدم گشت والحمد لله رب العالمین اینست منتخب آنچه اصحاب فتوح
عراق تقریر نموده اند اما بر هضم شدن دولت رومیان از شام پس مشهور بود که چون دمشق مفتوح شد ابوعبیده امرای اسلام
را بفتح بلاد شام معین گردانید اکثر قری قریه دمشق بر دست ابی سفیان و معاویه مفتوح شد و بیسان بر دست شرحبیل بن
حسنه و طبریه باهتمام ابوالاعور بدستور دمشق صلحاً بدست آمد و بعلبک عنوةً خالد بن الولید فتح نمود و بعد ازان ابوعبیده و
خالد بحمص متوجه شدند که معسکر هرقل بود هرقل بطریقی از بطارقه خود نودر نام را با لشکری گران بمقابله ایشان فرستاد و
بطریقی دیگر سنیش نام را بکمک وی روان کرد ابوعبیده در مواجهه سنیش و خالد بمقابله نودر معسکر آراستند اتفاقاً نودر را بخاطر
آمد که مقابله این جماعه بسنیش واگذاشته خود بجانب دمشق و سائر بلدان که در حکم اسلام داخل شده بود متوجه گردد [illegible]
بدمشق رسید یزید بن ابی سفیان امیر دمشق بمقابله او برآمد و خالد نیز مانند باد در عقب رسید لشکر کفار را درمیان گرفته
داد مقاتله دادند و جمعی که فرار کرده بودند مسلمانان فوج عقب ایشان دویدند و همه را فنا نمودند خالد دیگر بار [illegible] ابوعبیده
و بهیئت اجتماعیه متوجه مصاف سنیش گشته او را هزیمت نمایان دادند بعد ازان بطرف حمص متوجه گشتند [illegible]
بطریقی را منصوب ساخت و خود در مقام رها معسکر آراست و از اهل جزایر مدد بحمص فرستاد و سعد بسبب سوء اتفاق [illegible] فتح
قادسیه که افواج خود برای نهب و غارت کفار منتشر ساخته بود دریخالت جمعی از ایشان [illegible]
کمک حمص رسید خایب بازگشتند درین ایام شدت برودت مانع بود مسلمین را از وصول بحمص بعد انقضای [illegible]
اسلام عزیمت فتح حمص مصمم نمودند گویند در وقت مشاهده چون بکلمه طیبه الله اکبر متکلم شدند در حمص زلزله افتاد [illegible]
اهل حمص منهدم گشت باز تکبیر دوم گفتند زلزله سخت تر از اول واقع شد بالجمله رعب عظیم ازین حادثه بر دل ایشان [illegible]
صلح نمودند و بدل الصلح ادا کردند ابوعبیده خمس آن مصحوب عبدالله بن مسعود بحضرت خلافت ارسال نمود و جماعه از عیال
را که بشرف اسلام تشریف یافته بودند در حمص ساکن گردانید حضرت فاروق حکم فرستاد که اهل نجدت را از نواحی شام نزد یک
خود جمع مکن و ما نیز ازینجا بعوث و سرایا بجانب تو فرستیم باید که برای فتح بقیه بلاد همت گماری ابوعبیده [illegible]
بن الصامت را بر حکومت حمص گذاشته خود متوجه جهاد و فتح بلاد گشت بلدة بعد بلدة مفتوح میساخت گویند چون [illegible]
رسیدند دروازه آنرا دیدند که سخت محکم است و شکست آن مقدور نبود بحکم الحرب خدعة معسکر را دور از شهر قرار داده خندق
برگرد لشکر کندند بعد ازان روزی یک جماعتی را مسلح و مکمل درمیان خندق متواری ساخته از انجا کوچ نمودند اهل لاذقیه کوچ
لشکر معلوم کرده لشکرگاه را خالی دیده دروازه را کشادند دلیران اسلام از میان خندق برجسته بغتةً بشهر درآمدند عجیب
مقتله بظهور آمد آخر کار مدار بر صلح افتاد بعد ازان خالد بن الولید بجانب قنسرین توجه نمود و با عظیمی از عظمای روم میناس نام

بتجاریه و ... قبته الامر بیناس باجی کشتند شد انگاه قنسرین را محاصره کرده و آخر بصلح مفتوح شد بعد از ان ابو عبیده در
نواحی حلب معسکر ساخته صلحًا مفتوح نمود بعد از ان اہل انطاکیه بعد جنگی بصلح تن داد ند ابو عبیده جمعی کثیر از اہل اسلام
را انطاکیه ساکن گردانید و درین ایام ہرقل از ملک شام مایوس گشت و آن ولایت را وداع نمود و بصوب قسطنطنیه متوجه
شد و بقدر امکان در ضبط و ربط بلاد قریبه قسطنطنیه انواع سعی مصروف داشت از انجمله قیساریه و اجنادین حضرت فاروق
برای ابو عبیده نوشته فرستاد که معاویه را با پنجهزار سوار بجانب قیساریه و عمرو بن العاص را بجانب اجنادین روان کند
حاکم اجنادین ارطبون بود ارطبون بلغت روم قطن و زکی را گویند فاروق اعظم فرمود که رمینا ارطبون الروم بارطبون العرب
بتائید الہی معاویه بقیساریه رسید و پنجاه ہزار کس بلکه زیاده را ہزیمت داد و عمرو بن العاص نیز ارطبون را منہزم ساخت آن
بید ولت ملتجی به بیت المقدس شد چون ہرقل دید که دران حرز بوم ہم او را نمیگذارند مضطر شده کسی از سرداران نامدار برگزید
منصب خطیر بایشان عطا داد و فوجی عظیم ہمراه ایشان گرامان برای مقابله مسلمانان مہیا کرد چون این خبر با بو عبیده رسید امرا را جمع
فرمود و در مقدمات حرب با ایشان مشوره نمود و قاصدی را بحضور خلیفه اعظم فرستاد و در حالت راهنه رجحان رای ایشان
بجز آن شد که قبائل مسلمین را از حمص برآورده بدمشق رسانند زیرا که بر اہل حمص اطمینان نداشتند حضرت فاروق در جواب ایشان
دلاسا نوشت و شش ہزار کس برای مدد ایشان فرستاد و اخرج مالک عن زید بن اسلم قال کتب ابو عبیدة بن الجراح الی عمر بن الخطاب
یذکر له جموعًا من الروم و ما یتخوف منهم فکتب الیه عمر اما بعد فانه مهما ینزل لعبد مؤمن من منزل شدة یجعل الله بعده
فرجًا و انه لن یغلب عسر یسرین و ان الله تعالی یقول فی کتابه یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَ صَابِرُوْا وَ رَابِطُوْا
وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝ و برآوردن قبائل مسلمین از حمص و خالی گذاشتن حمص پسند نفرمود و گفت اما چون
مسلمین در آن واقعه چنین مصلحت دانستند امید که ضرر نرسد بالجمله در ساحل یرموک تلاقی فئتین واقع شد جنگی درمیان آمد که زبان قلم
طاقت شرح و بیان آن ندارد و خالد بن الولید بدست خود چندان محاربه فرمود که ہفت شمشیر در دست او شکسته شد بعد کوشش
بسیار فتح اہل اسلام بظہور آمد و در اثنای جماعه که گریخته بودند مسلمین کاری عجیب نمودند گویند مجموع قتلی ہفتاد ہزار کس بودند
غنائم بسیار و سبایا بیشمار بدست مسلمانان افتاد خمس بدار الخلافت ارسال داشته باقی بر غزات قسمت کردند چون ارطبون
فرار کرده به بیت المقدس پناه برد عمرو بن العاص در پی او افتاد و محاصره کرد درین اثنا عمرو بن العاص شخصی را که بلغت روم آشنا
بود فرستاد و وصیت نمود که بر اطلاع خود بلغت روم کسی را از ایشان مطلع نسازد چون بمجلس ایشان در آمد ارطبون با قوم
خود میگفت که فتح بیت المقدس بردست عمرو بن العاص نخواہد بود قوم پرسیدند پس بردست کدام کس مفتوح خواہد شد گفت شخصیکه
اسم او سه حرف است و وی یکی از اربعه است بردست او فتح بیت المقدس خواہد بود و بعضی صفاتیکه ہمه منطبق بر فاروق اعظم بود
تقریر نمود عمرو بن العاص این ماجرا بعرض حضرت فاروق رسانید و وی رضی الله عنه بساختگی توجه خود بجانب بیت المقدس
اہتمام تمام نمود فی تاریخ الیافعی نزل عمر رضی الله عنه علی بیت المقدس و کان المسلمون قد حاصروا تلک المدینة المقدسة
المبارکة و طال حصارهم فقال لهم اهلها لا تتعبوا فلن یفتحها الا رجل نحن نعرف له علامة عندنا فان کان امیرکم تلک العلامة
سلمناها له من غیر قتال فارسل المسلمون الی عمر یخبرونه بذلک فرکب رضی الله عنه راحلته و توجه الی بیت المقدس و کان

معه غلام له یعاقبه فی الرکوب نوبة بنوبة و قد تزود شعیراً و تمراً و زیتاً و علیه مرقعة لم یزل یطوی القفار اللیل و النهار الی ان قرب من بیت المقدس فتلقاه المسلمون و قالوا له ما ینبغی ان یری المشرکون امیر المومنین فی هذه الهیئة و لم یزالوا حتی البسوه لباساً غیرها و ارکبوه فرساً فلما رکب وجد بالفرس داخله شیء من العجب فنزل عن الفرس و نزع اللباس و لبس المرقعة و قال اقیلونی ثم سار فی هذه الهیئة الی ان وصل فلما رآه المشرکون من اهل الکتاب کبروا و قالوا هذا هو و فتحوا له الباب بالجمله فاروق اعظم لعمال شام احکام فرستاد که هر شخصی عمل خود را که بآن ماموریست بدیگرے که بروی اعتماد داشته باشد بسپارد و خود در جابیه که شهریست بر پنج مرحله از بیت المقدس حاضر شود اول کسیکه آنجا رسید ابو عبیده و یزید بن ابی سفیان بود بعد ازان تتری مرة بعد اخرے سپه‌سالاران شام بملازمت امیر المومنین مستسعد می شدند حضرت فاروق متوجه بیت المقدس شد و ارطبون ازینجا گریخته راه مصر گرفت و حضرت امیر المومنین بمبارکے و اخل بیت المقدس شد و اعلان شعائر اسلام فرمود سال هفدهم هرقل با اهل جزائر متفق شد جمعی را که قبول اسلام ایشان را بطوع و رغبت نبود بخود کشیده و فوجی عظیم قریب صد هزار سوار فراهم آورده بطرف شام روان شد اول قصد حمص نمود که مقر حکومت او بود ابو عبیده این ماجرا را بعرض حضرت فاروق رسانید وی رضی الله عنه برای محکام جمیع ممالک اسلام حکم فرستاد که از هر ناحیه ساختگی افواج نموده خود را با ابو عبیده ملحق گردانند و قاصدی بجانب سعد بن ابی وقاص روان کرد که قعقاع بن عمرو را با چهار هزار سوار بمدد ابو عبیده فرستد و برای ابو عبیده پیغام نمود که تا رسیدن کمک در حمص متحصن باشد و مبادرت بجنگ نکند و خود حضرت فاروق رضی الله عنه تا جابیه رسید و خالد بن ولید انتظار کمک نکشیدند و ابو عبیده را فته مبالغه از حد گذرانید تا برآید و استعداد مقابله نماید بالجمله پیش از وصول افواج کمک درمیان فریقین مقاتله و مقابله واقع شد و بنصرت الهی لشکر کفار هزیمت یافت و غنایم و سبایا بیرون از شمار بدست مسلمانان آمد و مملکت شام برای ابو عبیده مستصفی گشت لیکن حضرت فاروق این عجلت و مبادرت در قتال از خالد بن ولید و عدم انتظار او لشکر امداد را که بنا بر ضن بر غنایم و سبایا و متضمن عجب و خودبینی بود پسند نفرمود و دیر اسفر دل ساده حق ماند درین ایام ارطبون در مصر متحصن شده اغوای اهل شام می نمود لهذا برای عمرو بن العاص نوشت که بجانب مصر روان شود و ارطبون را بسزا رساند عمرو بن العاص باستثال امر متوجه مصر شد و با ارطبون مصاف نموده او را با اکثر سرداران لشکرش بقتل آورد و انگاه عمرو بن العاص بصوب اسکندریه عنان عزیمت تافت و آنرا بطریق صلح مفتوح ساخت ازان باز هر روز در فتح اسلام افزودن گرفت و بلاد کفار در تحت و تصرف مسلمانان درآمده دولت رومیان از بلاد شام بمعرض انقطاع و انخرام افتاد والحمد لله رب العالمین این است منتخب آنچه اصحاب فتوح شام بتحریر آورده اند بعد ازان ظهور دیگر فتوح رونق اسلام را افزودن گرفت مانند فتح اهواز بر دست ابو موسی و آذربیجان بسعی مغیره بن شعبه و نهاوند بطریق صلح و دینور و همدان عنوة باهتمام حذیفه و طرابلس مغرب بکوشش عمرو بن العاص و اوایل فتح خراسان و اطراف قسطنطنیه در زمان حضرت فاروق شروع شده بود و بیان آنهمه طولے دارد حفظ فطن لبیب ازین مبحث نکته ایست و آن آنست که حق عز و علا از فوق سموات ظهور دین محمدی علیه الصلوة والسلام در جمیع ارض اراده فرموده و این اراده در تمام عالم سیلان نمود مانند سیلان آب بر وضع طبیعی در تحت خود و حکم وضع طبیعی سیلان این اراده در حالت راهنه آن بود که اولاً کسر دولت کسری و قیصر بر دست کارآمد دیده

مرتضی قائم مقام اوست تبشّر و بیان شیوع دولت در اطراف ممالک شائع گردد چون ظهور این فرقان اکبر بر دست فاروق
اعظم اتفاق افتاد بالقوة القریبة من الفعل ظهور دین محمدی در جمیع ارض حاصل گشت عن جبیر بن حیة قال بعث عمر رضی الله
عنه الناس فی افناء الامصار یقاتلون المشرکین فاسلم الهرمزان فقال انی مستشیرک فی مغازیّ هذه قال نعم قال مثلها ومثل من
فیها من الناس من عدو المسلمین مثل طائر له راس وله جناحان وله رجلان فان کسر احد الجناحین نهضت الرجلان بجناح
والراس فان کسر الجناح الآخر نهضت الرجلان والراس فان شدخ الراس ذهبت الرجلان والجناحان والراس فالراس
کسری والجناح قیصر والجناح الآخر فارس فمر المسلمین فلینفروا الی کسری اخرجه البخاری وسعی حضرت فاروق درین امر در کشتن
بیش بود و ظهور ارادهٔ حق را عزّ و علا و نعم ما قیل شعر این همه مستی و بیهوشی نه حد باده بود * با حریفان هرچه کرد آن نرگس مستانه
کرد * وانیمعنی را قرائن بسیار است بمجرد ملاحظهٔ آن قرائن حدس قوی باین توجه حاصل می شود یکی از آن قرائن آنست که کسر این دو
دولت مستقره ممتده از مدت چهار صد سال باآنهمه عدد و عُدد و دلاوری و سپاهگری در مدت قلیله از دست عرب با این
سامان که داشتند هرگز مثل آن هیچگاه متحقق نشده و نخواهد شد و در زمان اسکندر ذوالقرنین و نه در وقت ترکان چنگیزیه و نه در ایام
تیموریه بر متتبعان فن تاریخ پوشیده نیست که فتح بلاد هرچند مساعدت بخت غالب باشد و اسباب همه مهیا حدی دارد و غایتی
دانچه در خلافت حضرت فاروق از فتوح واقع شد فائت از حد و غایت است در میان کشورکشائی حضرت فاروق رضی الله
عنه و کشورکشائی جمعی که قبل از وی بوده اند و بعد از وی آمدند فرقی بیّن است زیرا که در عرب بادشاهی و کشورستانی و فوج کشی نبود
و رسوم سپاهیانرا نمیدانستند و مقابلهٔ کسری و قیصر بخاطر ایشان گذشتن چه احتمال حضرت فاروق صنعت فروسیت بمردم آموخت
ولشکرها ساخت و خوفی که در دلهای ایشان بود برانداخت و جمعی که بعد از حضرت عمر فوج کشی کردند از فوج آماده و مستعد کار
گرفتند و چیزیکه رسوم آن معلوم و قواعد آن ممهّد بود باتمام رسانیدند شتان بینهما چنان محسوس میشود که در عهد حضرت فاروق
تائید الهی و نصرت غیبی گویا مانند باران از آسمان می بارید اخرج الحاکم عن حذیفة انه قال کان الاسلام فی زمان عمر کالرجل
المقبل لا یزداد الا قربا فلما قتل عمر کان کالرجل المدبر لا یزداد الا بعدا قرینهٔ دیگر آنکه هر شهری که در زمان حضرت فاروق مفتوح
شد شعائر اسلام در انجا باندک فرصتی شیوع یافت و بشاشت اسلام ظاهر و باطن القوم را در گرفت تا الیوم متوطنان آن بلاد همه
مسلمان و متصف بدر ایمان اند و بلادیکه بعد از فاروق اعظم رضی الله عنه مسلمانان مفتوح ساختند اسلام در انجا گاهی قوت میگیرد
گاهی ضعف می پذیرد فرقه که آبای ایشان در هندوستان داخل شدند عمدهٔ اهل اسلام درین دیار ایشان اند و غیر ایشان از متوطنان
هندوستان اکثری مستمر بر کفر خود اند طائفه که شرف اسلام حاصل کرده اند بغایت ضعیف الاسلام و همچنین ترکستان و حبشه
و افریقیه و غیرها اسلام آنجا ضعیف است اینمعنی بر متتبعان کتب تاریخ مستور نیست گویا عنایت الهی سعی فاروق را بهانهٔ شیوع
دین محمدی ساخته بود در مقامیکه عمدهٔ کمالات فاروق اعظم همان است یعنی جارحهٔ فیض الهی بودن فضیلتی بالاتر از ان نمیتواند
بود که ارادهٔ الهی بغایة تمام محیط عالم گردد بسی بنده را روپوش آن احاطه سازد و بوجهی که ناظران تعجب کنند که آیا از مثل این
اسباب مثل این مسبّب بظهور میآید بلی شخصیکه علم سیاست مدن را شناخته باشد و بر احوال ملوک در گذشته بمستانی مطلع شده میداند
که هیچ دقیقه از دست فاروق در تنفیذ مرادات نامرعی نماند و این کمال النفس اوست که بسیاری آن فیض الهی ظهور فرمود التجلی لا یکون

ابداً الابعد المتعلم له فقیر اشارتے لطیفه بایں معنی کرده است درین بیت ؎ گر نبوت برحمتہ تعالے ؏ و ما الا نبوت الا قبس

آثرۃ و نیز مے بینند که اعدا در صنعت تو جکشی و مردانگی هیچ دقیقه فرو نگذاشته و در مقدمات مبارزت تقصیری نمود و اندتا فتوح اسلام الکسی بر آن حصل کند لیکن اراده حق جل و علا اساعی ذلیشان را هیچ شمرد نظام ایشان را باطل ساخت اذا جاء نصر الله باطل

شهر عیسوی داکر جا بجا این واقعات را با اوضاع فلکیه منسوب سازد گوییم فلک کل نبی و ولی همیشه الا الحجت انبیا و اولیا

بحکم این قایل بموافق همان اوضاع فلکیه بوده است با وجود این تحقق فضائل ایشان را نقصانے نیست و شت ایشان بر گزیدگان مردمان

ثابت است الحال حکایتے چند از سیاست و جهانبانی حضرت فاروق تقریر کنیم از انجمله آنست که چون خلیفه شد غایت تاثیر

نسبت صدیق بجا آورد و مردم از وی متاثر شدند و هیبتی عظیم در دل مردمان افتاد بجهت تدارک این خلل خطبه ابلیغه متضمن

ملاطفه عامه بر خواند عن جامع بن شداد عن ابیه قال اول کلام تکلم به عمر ان قال اللهم انی ضعیف فقوّنی وانی شدید

فلیّنّی وانی بخیل فسخّنی اخرجه ابن ابی شیبة فی الریاض قال ابن شهاب وغیره من اهل العلم اول ما ابتدأ به عمر حین

جلس علی المنبر انه جلس حیث کان ابوبکر یضع قدمیه وهو اول درجة ووضع قدمیه علی الارض فقالوا لو جلست حیث

کان ابوبکر یجلس قال حسبی ان یکون مجلسی حیث کانت تکون قدما ابی بکر قالوا وهاب الناس عمر هیبة عظیمة حتی

ترک الناس المجالس بالافنیة قالوا ننتظر ما رأی عمر وقالوا امنع من ابی بکر ان الصبیان کانوا اذا رأوه یسعون الیه

ویقولون یا ابت فیمسح رؤسهم وبلغ من هیبة عمر ان الرجال تفرقوا من المجالس هیبة حتی ینظروا ما یکون من امره

قالوا فلما بلغ عمر هیبة الناس له امر فصیح فی الناس الصلوة جامعة فحضروا ثم جلس من المنبر حیث کان ابوبکر یضع قدمیه

فلما اجتمعوا قام قائما فحمد الله واثنی علیه بما هو اهله وصلی علی النبی صلی الله علیه وسلم ثم قال بلغنی ان الناس قد هابوا

شدتی وخافوا غلظتی وقالوا قد کان عمر یشتد علینا ورسول الله صلی الله علیه وسلم بین اظهرنا ثم اشتد علینا وابوبکر

والینا دونه فکیف اذا صارت الامور الیه ومن قال ذلک فقد صدق قد کنت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فکنت عبده

وخادمه وکان من لا یبلغ احد صفته من اللین والرحمة صلی الله علیه وسلم وقد سماه الله بذلک ووهب له اسمین من

اسمائه رؤف رحیم فکنت سیفا مسلولا حتی یغمدنی او یدعنی فامضی حتی قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو

عنی راض والحمد لله وانا اسعد بذلک ثم ولی امر الناس ابوبکر فکان ممن لا تنکرون رقته وکرمه ولینه فکنت خادمه

وعونه اخلط شدتی بلینه فاکون سیفا مسلولا حتی یغمدنی او یدعنی فامضی فلم ازل معه کذلک حتی قبضه الله عز وجل

وهو عنی راض والحمد لله وانا اسعد بذلک ثم قد ولیت امورکم ایها الناس واعلموا ان تلک الشدة قد اضعفت ولکنها انما

تکون علی اهل الظلم والتعدی علی المسلمین واما اهل السلامة والدین والقصد فانا الین لهم من بعضهم لبعض ولست ادع احدا یظلم

احدا ویتعدی علیه حتی اضع خده الارض واضع قدمی علی الخد الآخر حتی یذعن بالحق ولکم علیّ ایها الناس خصال

اذکرها لکم فخذونی بها لکم علیّ ان لا اجتبی شیئا من خراجکم ولا مما افاء الله علیکم الا من وجهه ولکم علیّ اذا وقع عندی

ان لا یخرج الا بحقه ولکم علیّ ان ازید عطایاکم وارزاقکم ان شاء الله ولکم علیّ ان لا القیکم فی المهالک واذا غبتم فی البعوث

فانا ابو العیال حتی ترجعوا الیهم اقول قولی هذا واستغفر الله لی ولکم قال سعید بن المسیب وابو سلمة بن عبد الرحمن

بیان سیاست فاروقی

فرق في والله عمر وزاد في الشدة في مواضعها واللين في مواضعه وكان أبا العيال حتى ان كان ليمشي الى المغيبات فيسلم على
أبوابهن ثم يقول ألكن حاجة واٴيتكن تريد ان تشتري شيئا من السوق فاني اكره ان تخدعن في البيع والشرى
فيرسلن معه بجواريهن فيدخل السوق وان وراءه من جواري الناس وغلمانهم ما لا يحصى فيشتري لهن حوائجهن ومن كانت ليس
عندها منهن شيء اشترى لها من عنده واذا قدم الرسول من بعض الثغور يتبعهن بنفسه بكتب ازواجهن ويقول لهن
ان ازواجكن في سبيل الله وانتم في بلد رسول الله صلى الله عليه وسلم ان كان عندكن من يقرأ والا فادنين من الابواب
حتى اقرأ لكن ثم يقول رسولنا يخرج يوم كذا وكذا فاكتبن حتى نبعث بكتبكن ثم يدور عليهن بالقراطيس والدوي
فمن كتبت منهن اخذ كتابها ومن لم تكتب قال هذا قرطاس ودواة فادني من الباب فاملي علي فيمر على كذا وكذا بابا فيكتب
لاهله ثم يبعث بكتبهن واذا كان في سفر نادى الناس في المنزل عند الرحيل ارحلوا ايها الناس فيقول القائل ايها الناس
هذا امير المؤمنين قد ناداكم فقوموا فاستقوا وارحلوا ثم ينادي الثانية الرحيل فيقول الناس اركبوا فقد نادى امير المؤمنين
الثانية فاذا استقلوا قام فرحل بعيره وعليه غرارتان احديها فيها سويق والاخرى فيها تمر وبين يديه قربة فيها ماء و
جفنة كلما نزل جعل في الجفنة من السويق وصب عليه الماء وبسط نطعا ثم قال الشنار مثل النطع الصغير من جاءه يخاصم
او يستفتي او يطلب حاجة قال له كل من هذا السويق والتمر ثم رحل فيأتي المكان الذي رحل الناس منه فان وجد متاعا
ساقطا اخذه وان وجد احدا به عرجة او عرض لدابته او بعيره تكال ازاله وساق به فيتبع آثار الناس كذلك فما سقط
من متاع اخذه ومن اصابته عرجة تخلف عليه فاذا اصبح الناس في المساء من الغد لم يفقد احد متاعا له منه الا قال حتى
ياتي امير المؤمنين فيطلع عمر وان جمله مثل المشجب مما عليه من المتاع فياتي هذا فيقول يا امير المؤمنين اداوتي فيقول فهل
يغفل الرجل الحكيم عن اداوته التي يشرب فيها ويتوضأ للصلوة منها او كل ساعة ابصر ما يسقط او كل الليل اكلأ عيني من
النوم ثم يدفع اليه اداوته ويقول هذا قوسي وهذا رشائي او ما وقع منهم فيعنفهم ثم يدفع ذلك اليهم ولما بلغ الشام تلقوه
ببرذون وثياب بيض فكلموه ان يركب البرذون ليراه العدو وليكون ذلك اهيب له عندهم ويلبس البياض ويطرح الفرو
الذي عليه فابى ثم الحوا عليه فركب البرذون بفروه وثيابه فتهملج به البرذون وخطام ناقته بعد في يده فنزل وركب
راحلته وقال لقد غيرني هذا حتى خفت ان انكر نفسي ذكر ذلك كله ابو حذيفة اسحق بن بشر في فتوح الشام وخرج ابن بشر
خطبته الى آخرها وجلوسه على المنبر فقط وازانجمله آنست كه طلاق داد زنے راكه باوی محبت داشت في الاحياء لما ولي عمر الخلافة
كانت له زوجة يحبها فطلقها خيفة ان تشير عليه بشفاعة في باطل فيطيعها ويطلب رضاها وازانجمله آنست كه خطبه خواند متضمن
آنكه وظيفه عمال او چيست عن معدان بن ابي طلحة من جملة خطبة عمر اللهم اني اشهدك على امراء الامصار فاني بعثتهم
ليعلموا الناس دينهم وسنة نبيهم ويقسموا فيئهم ويعدلوا عليهم وما اشكل عليهم يرفعونه الي اخرجه مسلم واحمد وعن ابي
فراس من جملة خطبة عمر الا والله اني ما ارسل عمالي اليكم ليضربوا ابشاركم ولا ليأخذوا اموالكم ولكن ارسلهم اليكم ليعلموكم دينكم
وسنتكم فمن فعل به سوى ذلك فليرفعه الي فوالذي نفسي بيده اذا لاقصنه منه فوثب عمرو بن العاص فقال يا امير المؤمنين
او رأيت ان كان رجلا من المسلمين على رعية فأدب بعض رعيته انك لتقصه قال اي والذي نفس عمر بيده اذا لا

منه انا لا اقتص منه وقد رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقتص من نفسه الا لا تضربوا المسلمين فتذلوهم ولا تجمروهم فتفتنوهم
ولا تمنعوهم حقوقهم فتكفروهم ولا تنزلوهم الغياض فتضيعوهم اخرجه احمد قوله ولا تجمروهم تجمير الجيش حبسهم في الثغور
وحبسهم عن العود الى اهليهم قوله ولا تنزلوهم الغياض فتضيعوهم الغياض جمع غيضة وهي الشجر الملتف يعني اذا انزلوها
تفرقوا فيها فتمكن منهم العدو قصیر گوید این کنایت است از ارتکاب امری که وجه مصلحت دران بر قوم مشتبه باشد و علاقه کنایت
آنکه غیضه محل تستر و اختفاست سایر خطب فاروق اعظم مصحح این مدعا والله اعلم و از انجمله آنکه در روضة الاحباب مذکور است
که در زمان خلافت وی رضی الله عنه هزار و سی و شش شهر با توابع و لواحق آن مفتوح شد و چهار هزار مسجد ساخته گشت و چهار
هزار کنیسه خراب گردید و نهصد منبر بر جنوب محاریب جوامع بجهت خطبهٔ جمعه بنا کردند و از انجمله بنا کردن شهر بصره بر ساحل
بحر آباد ساختن جماعه از غزات در انجا بجهت آنکه چون آن موضع محل ورود مراکب عجم و هندست نباید که ناگاه جیشی از فارس
و هند در انجا برسند و بر اهل اسلام مصیبتی ریزند و از انجمله بنا کردن شهر کوفه چون اتفاق اقامت عرب در شهر مدائن واقع شد
هوای آن موضع با مزاج ایشان نساخت اکثری گرفتار مرض شدند سعد بن ابی وقاص کیفیت حال برای حضرت فاروق نوشته
فرستاد وی رضی الله عنه فرمود که برای اقامت عرب هیچ مکانی اصلح ازان نیست که هم بری باشد و هم بحری جای وسیعی
بدین صفت اختیار باید نمود و باید که درمیان من و آن موضع سیلی و دریایی حائل نباشد سعد برای تفحص این چنین سرزمینی مردمان را
منتشر ساخت و برین موضع که الحال مسمی بکوفه است اتفاق آرا واقع شد اول حال مقرر کرد که بناها از قصب و خشت خام کنند یعنی تا کیلی
ساکنان آن موضع بعمارات رفیعه پیدا نشود و خود را مهیا برای جهاد دایم مانند مسافران بسر برند بالآخره چون حریقی افتاد رخصت
باحکام عمارات فرمود و بالجمله چون مسلمانان در انجا اختیار اقامت نمودند الوان و قوی ایشان بحال اصلی عود کرد و از انجمله وضع تاریخ
زیراکه پیش از وضع تاریخ تعیین شهور در سجلات مینمودند تعیین سنین نمیشد موجب اشتباه میشد حضرت فاروق ابتدا حساب تاریخ از
هجرت مقرر فرمود و الی الیوم همان دستور جاری هست و از انجمله آنکه چون خالد بن ولید ابوعبیده را طوعاً و کرهاً بران باعث شد
که از حصار حمص بیرون برآید و با کفار مقاتله کند و انتظار وصول فوج کمک از هر جانب نکشد حضرت فاروق آنرا از وی نه پسندید
آنکه وهم جیش باعجب نفس بسبب شجاعت و پهلوانی خود با تجمل است بقتالهم با استهانت امر خلیفه برحق است و کیده ما کان از خصائل
ذمیمه اعتبار نمود و غالباً اینچنین جرأت در عادت موجب هزیمت باشد هر چند اینجا شمول فضل حق و تائید الهی کار خود فرموده باشد
دیگر آنکه خالد بن ولید شاعر را بر مدیح خود ده هزار درهم صله داد چون رسم فاسد بود گوارای طبیعت حضرت فاروق نیفتاد و خالد
را از حکومت قنسرین معزول ساخته در مدینه نشانید و الی آخر العمر او را بحکومتی نامزد نکرد و برای ابوعبیده نوشته فرستاد که ابتدا
از قنسرین نزد خود خواند و در محضر اعیان لشکر استاده نماید و بفرماید که عمامه از سرش بردارند و بهمان عمامه مقید سازند بعده
ازان استفسار کنند که این ده هزار را از چه مکان صرف کرده اگر از بیت المال یا از دفن جاهلیت برآمد خیانت کرده باشد و اگر از مال
خود عطا نموده باسراف کار فرموده بالجمله همچنان بعمل آوردند که مامور شده بودند تحفه ته آنکه خالد با آنهمه جلادت که داشت درین احسن ادا
بچون و چرا مجال دم زدن ندید و دیگر لشکریان و امرا از دیدن این معامله عبرت دل نشدند و این از خصائص صولت حضرت فاروق
بوده است بعد التثبیت و التقی با مراء امصار نوشت که عزل خالد نه بجهت خیانتی از وی بوده است بلکه برای آنکه بخاطر او دهد تا ان

ظهور کرده بود که این فتوح بدستیاری او و قوتِ او ظهور نمود و انّ الامر کلّه لله و همچنین چون سعد را از عراق معزول فرمود بجهت
خوفِ اختلاف قوم بر وی و هیچ فتنه برنخاست و در آخر عمر تصریح نمود بآنکه عزل سعد نه بنا بر عجز او بود یا بسبب خیانتی از و
بل بجهت احتیاط از مظانِ اختلاف و وجه این تصریح آن بود که عدالت او از نظر مردم ساقط نشود و از انجمله آنکه سالی بقصد
عمره بمکه محترمه توجه فرمود و توسیع و تفسیح مسجد حرام بتقدیم رسانید و نزدیک مراجعت امر نمود تا در منازلے که ما بین حرمین واقع
اند سایها و پناهها سازند و هر چاهیکه انباشته شده باشد آنرا پاک کنند و صاف نمایند و در منازل کم آب چاه ها را کنند تا بر حجاج
باستراحتِ تمام قطع مراحل میسر شود فی الاستیعاب لما ولّی عمر بن الخطاب بعث اربعة من قریش فنصبوا اعلام الحرم مخرمة
بن نوفل و ازهر بن عوف و سعید بن یربوع و حویطب بن عبد العزی و از انجمله آنکه توسیع مسجد شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بچوب خرما و جریدِ آن و خشت خام فرمود مانند صنیع آنحضرت صلی الله علیه وسلم در بنا مسجد خود اخرجه البخاری بعد از ان فرمود
که حصیر در مسجد فرش کنند عن عبد الله بن ابراهیم قال اول من القی الحصیر فی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم عمر بن الخطاب
کان الناس اذا رفعوا رؤسهم من السجود نفضوا ایدیهم فامر بالحصیر فجیئ به من العقیق فبسط فی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم
اخرجه ابن ابی شیبة و از انجمله آنکه سالِ رماده چون قحط شدید طاری شد حضرت فاروق بانواع تدبیر حلِ این مشکل فرمود
اولاً هر چه در بیت المال بود بر فقرا و مساکین تقسیم نمود و ثانیاً جمعے که احتکار پیشه بود ند ایشانرا از ان احتکار بشدت تمام باز
داشت ثالثاً باعراء امصار احکام فرستاد که هر یکے از محل حکومت خود طعام بمدینه منوره روان کند ابو عبیده چهار هزار
راحله از شام بمدینه فرستاد و عمرو بن العاص صد سفینه از راهِ دریا روان نمود و اندک فرصتی نرخ مدینه با نرخ مصر در مساوات
شتر
رسید و در ایام غلا و قحط بر خود لازم گرفت که تا هنگام رفعِ این حادثه گوشت و روغن را تناول نفرماید و شیر را نیاشامد و از انجمله
آنکه در کوفه و بصره و غیرهما من البلاد حاکمی جدا معین فرمود و قاضی جدا و تحویلدار بیت المال علیحده و این امریست که تا زمانِ
حضرت فاروق واقع نشده بود و یکی از حکمت های این تفریق آنست که اگر بالفرض از یکے خیانتے ظاهر شود دیگری بانکار برخیزد و
اجتماع جماعه از مسلمین که مجرب الصدق باشند بر خیانت بعید است و از انجمله آنکه دفتر مسلمین وضع فرمود و در انجا رعایت حکمت دقیقه
نمود و آن جمع است در اعتبار سوابقِ اسلام و اعتبار مراتب قرب بآنحضرت صلی الله علیه وسلم قاعده الرجل و سابقته
والرجل و بلاءه والرجل و عیاله رعایت فرمود اگر با کسی خرد خورده بین باشد بداند که اختراع این امر و وفا باین التزام چیزیست که
عقولِ حکما در ان عاجز میشوند اخرجه البیهقی عن الشافعی انه قال اخبرنی غیر واحد من اهل العلم والصدق من اهل المدینة
ومکة من قبائل قریش ومن غیرهم وکان بعضهم احسن اقتصاصاً للحدیث من بعض وقد زاد بعضهم علی بعض فی الحدیث ان عمر
رضی الله عنه لما دوّن الدواوین قال ابدأ ببنی هاشم ثم قال حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یعطیهم وبنی المطلب فاذا
کانت السن فی الهاشمی قدمه علی المطلبی واذا کانت فی المطلبی قدمه علی الهاشمی فوضع الدیوان علی ذلک اعطاهم عطاء
القبیلة الواحدة ثم استوت له عبد شمس ونوفل فی جذم النسب فقال عبد شمس اخوة النبی صلی الله علیه وسلم لابیه وامه
اصلا
دون نوفل فقدمهم ثم دعا بنی نوفل یتلوهم ثم استوت له عبد العزی وعبد الدار فقال فی بنی اسد بن عبد العزی اصهار رسول
الله صلی الله علیه وسلم وفیهم انهم من المطیبین وقال بعضهم هم من حلف الفضول وفیهما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم

... را احلاف گویند آنحضرت صلی الله علیه وسلم و حضرت ابو بکر رضی الله عنه از مطیبین بودند و حضرت عمر رضی از احلاف ۱۲

وقیل ذکر سابقة فعدّ تهم علی بنی عبد الدار ثم دعا بنی عبد الدار تلوهم ثم انفردت له بنو زہرة فدعاها تلو عبد الدار ثم استوت
له تیم ومخزوم فقال فی بنی تیم انهم من حلف الفضول والمطیبین وفیهما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وقیل ذکر سابقة
وقیل ذکر صهرا فقدّمهم علی مخزوم ثم دعا مخزوما تلوهم ثم استوت له سهم وجمح وعدی بن کعب فقیل ابدأ بعدی فقال
بل أقر نفسی حیث کنت فان الاسلام دخل دامرنا وامر بنی سهم واحد ولکن انظروا بنی جمح وسهم فقیل قدّم بنی جمح ثم دعا
بنی سهم وکان دیوان عدی وسهم مختلطا کالدعوة الواحدة فلما خلصت الیه دعوته کبّر تکبیرة عالیة ثم قال الحمد لله الذی
اوصل حظی من رسوله ثم دعا بنی عامر بن لؤی قال الشافعی فقال بعضهم ان ابا عبیدة بن عبد الله بن الجراح الفهری
لما رأی من یتقدم علیه قال أکلّ هؤلاء تدعو امامی فقال یا ابا عبیدة اصبر کما صبرت او کلّم قومک فمن قدّمک منهم علی نفسه
لم امنعه فاما انا وبنو عدی فنقدّمک ان احببت علی انفسنا قال الشافعی عند ذلک الناس عباد الله فاولٰهم ان یکون مقدما
اقربهم بخیرة الله لرسالاته ومستودع امانته خاتم النبیین وخیر خلق رب العالمین محمد صلی الله علیه وسلم قال القاضی ابو یوسف
فی کتاب الخراج حدثنی ابن ابی نجیح قال قدم علی ابی بکر الصدیق رضی الله عنه مال فقال من کان له عند النبی صلی الله علیه
وسلم عدة فلیأت فجاءه جابر بن عبد الله فقال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم لو جاء مال البحرین اعطیتک هکذا و
هکذا وهکذا یشیر بکفیه فقال له ابو بکر خذ فاخذ بکفیه ثم عدّه فوجده خمسمائة فقال خذ الیها الفا فاخذ الفا ثم اعطی کل انسان
کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده شیئا وبقی بقیة من المال فقسم بین الناس بالسویة علی الصغیر والکبیر والحر والمملوک
والانثی فخرج علی سبعة دراهم وثلث لکل انسان فلما کان العام المقبل جاء مال اکثر من ذلک فقسمه بین الناس فاصاب
کل انسان عشرون درهما قال فجاء ناس من المسلمین فقالوا یا خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم انک قسمت هذا فسوّیت بین
الناس ومن الناس اناس لهم فضل وسوابق وقدم فلو فضّلت اهل السوابق والقدم والفضل بفضلهم قال فقال اما ما ذکرتم
من السوابق والقدم فما اعرفنی بذلک وانما ذلک شیء ثوابه علی الله هذا معاش فالاسوة فیه خیر من الاثرة فلما کان
عمر بن الخطاب رضی الله عنه وجاءت الفتوح فضّل وقال لا اجعل من قاتل رسول الله صلی الله علیه وسلم کمن قاتل معه
ففرض لاهل السوابق والقدم من المهاجرین والانصار ممن شهد بدرا خمسة آلاف خمسة آلاف وفرض لمن کان له اسلام
کاسلام اهل بدر دون ذلک انزلهم علی قدر منازلهم من السوابق فقیر گوید سابق بیان کردیم که فیهم [illegible] تسویت
که این اختلاف در حکم شرعی نیست بلکه اختلاف حکم بسبب اختلاف حال است والله اعلم اخرج القاضی ابو یوسف فی
کتاب الخراج عن ابی جعفر ان عمر لما اراد ان یفرض للناس وکان رأیه خیرا من رأیهم قالوا ابدأ بنفسک قال
لا فبدأ بالاقرب من رسول الله صلی الله علیه وسلم ففرض للعباس ثم لعلی حتی والی بین خمس قبائل حتی انتهی
الی بنی عدی بن کعب واخرج ایضا عن الشعبی عمن شهد عمر بن الخطاب قال لما فتح الله علیه وفتح فارس والروم
جمع ناسا من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فقال ما ترون فانی اری ان اجعل عطاء الناس فی کل سنة واجمع
المال فانه اعظم للبرکة قالوا اصنع ما رأیت فانک ان شاء الله موفق قال ففرض الاعطیات فدعا الناس فقال عبد الرحمن
بن عوف ابدأ بنفسک فقال لا والله ولکن ابدأ ببنی هاشم رهط النبی صلی الله علیه وسلم فکتب من شهد بدرا من بنی هاشم

سوى او عربيٍّ لكل رجل منهم خمسة الاف وفرض للعباس بن عبد المطلب رضي الله عنه اثنى عشر الفا ثم فرض لمن شهد بدرا من بني امية بن عبد شمس ثم الاقرب فالاقرب الى بني هاشم ففرض للبدريين اجمعين عربيهم ومولاهم خمسة الاف خمسة الاف وفرض للانصار اربعة الاف اربعة الاف وكان اول انصاري فرض له محمد بن مسلمة وفرض لازواج النبي صلى الله عليه وسلم عشرة الاف عشرة الاف وفرض لعائشة ام المؤمنين رضي الله عنها اثنا عشر الفا وفرض لمهاجرة الحبشة اربعة الاف اربعة الاف لكل رجل منهم وفرض لعمر بن ابي سلمة لمكان ام سلمة اربعة الاف فقال محمد بن عبد الله بن جحش لم تفضل علينا عمر لهجرة ابيه فقد هاجر آباؤنا وشهدوا فقال عمر افضله لمكانه من رسول الله صلى الله عليه وسلم فليأت الذي يستعتب بام مثل ام سلمة اُعتبه وفرض للحسن والحسين خمسة الاف خمسة الاف لمكانهما من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم فرض للناس ثلثمائة واربع مائة للعربي والمولى وفرض لنساء المهاجرين والانصار ستمائة ستمائة واربعمائة اربعمائة وثلثمائة ثلثمائة ومائتين وفرض لاناس من المهاجرين والانصار في الفين الفين واخرج ايضا عن السائب بن يزيد قال سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول والله الذي لا اله الا هو ما احد الا وله في هذا المال حق أُعطيه او مُنعه وما احد احق به من احد الا عبد مملوك وما انا فيه الا كاحدكم ولكنا على منازلنا من كتاب الله تعالى وقَسْمِنا من رسول الله صلى الله عليه وسلم فالرجل وبلاؤه في الاسلام والرجل وقدمه في الاسلام والرجل وغناؤه في الاسلام والرجل وحاجته في الاسلام والله لئن بقيت ليأتين الراعي بجبل صنعاء حظه من المال وهو مكانه قبل ان يحمر وجهه يعني في طلبه وكان ديوان حمير على حدة وكان يفرض لامراء الجيوش والقرى في العطاء ما بين تسعة الاف وثمانية الاف وسبعة الاف على قدر ما يصلحهم من الطعام وما يقومون به من الامور قال وكان يفرض للمنفوس اذا طرحته امه مائة فاذا ترعرع بلغ به مائتين فاذا بلغ زاده قال ولما رأى المال قد كثر قال لئن عشت الى هذه الليلة من قابل لالحقن اخرى الناس باولهم حتى يكونوا في العطاء سواء فتوفي قبل ذلك رحمة الله عليه قال وحدثني ابو معشر قال حدثني عمر مولى غفرة وغيره قال لما جاء عمر بن الخطاب الفتوح وجاءته الاموال قال ان ابا بكر رضي الله عنه رأى في هذا المال رأيا ولي فيه رأي آخر لا اجعل من قاتل رسول الله صلى الله عليه وسلم كمن قاتل معه ففرض للمهاجرين والانصار ممن شهد بدرا خمسة الاف خمسة الاف وفرض لمن كان اسلامه كاسلام اهل بدر ولم يشهد بدرا اربعة الاف اربعة الاف وفرض لازواج النبي صلى الله عليه وسلم اثنى عشر الفا اثنى عشر الفا الا صفية وجويرية فانه فرض لهما ستة الاف ستة الاف فابتا ان تقبلا فقال لهما انما فرضت لهن للهجرة فقالتا انما فرضت لهن لمكانهن من رسول الله صلى الله عليه وسلم اثنى عشر الفا وفرض للعباس عم رسول الله صلى الله عليه وسلم اثنى عشر الفا وفرض لاسامة بن زيد اربعة الاف وفرض لعبد الله بن عمر ابنه ثلثة الاف فقال يا ابت لم زدته علي الفا ما كان لابيه من الفضل ما لم يكن لابي وما كان له ما لم يكن لي فقال ان ابا اسامة كان احب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم من ابيك وكان اسامة احب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم منك وفرض للحسن والحسين خمسة الاف خمسة الاف الحقهما بابيهما لمكانهما من رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرض لابناء المهاجرين والانصار الفين الفين فمر به عمر بن ابي سلمة فقال زيدوه الفا فقال له محمد بن عبد الله بن جحش ما كان لابيه ما لم يكن لآبائنا

وما كان له ما لم يكن لنا فقال عمر انی قد فرضت له بابيه اسامة الفين وزدته بامه ام سلمة الفا فان كانت لك ام
مثل ام سلمة زدتك الفا وفرض لاهل مكة والناس ثمانمائة ثمانمائة فجاءه طلحة بن عبيد الله باخيه عثمان بن عبيد الله ففرض له ثمانمائة فمر به النضر بن انس
فقال عمر افرضوا له الفين فقال طلحة جئتك بمثله ففرضت له ثمانمائة وفرضت لهذا الفين فقال ان ابا هذا لقيني يوم احد
فقال ما فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم قد قتل فقال ان كان الله حي لا يموت فقاتل حتى قتل وهذا يرعى الشاة في مكان كذا وكذا
فعل عمر هذا خلافة فقير گويد بايستی دانسته بود كه فاروق اعظم در بعض سنين قدری تعيين كرده باشد برای بعض مردم ودر سنين
اخری قدر آخر واين وجه جمع است در محل اختلاف روايات والله اعلم واز انجمله آنكه عثمان بن حنيف وحذيفة بن اليمان
را بمساحت سواد عراق فرستاد وبر سواد خراجی مقرر فرمود وتا حال همان دستور خراج از انجا گرفته می شود قال ابو يوسف
حدثني السري بن اسماعيل عن عامر الشعبي ان عمر بن الخطاب مسح السواد فبلغ ستة وثلثين الف الف جريب وانه وضع
على جريب الزرع درهما وقفيزا وعلى الكرم عشرة دراهم وعلى الرطبة خمسة دراهم وعلى الرجل اثنى عشر درهما واربعة
وعشرين او ثمانية واربعين درهما قال ابو يوسف عن بعض مشائخه ايضا وعلى جريب النخل ثمانية وعلى جريب القصب
ستة وهمچنين ابو يوسف در حال شام وجزيره وساير بلدان ذكر احكام حضرت فاروق نموده است وتعداد آن طولی دارد اما
نكته را بايد فهم كرد كه فاروق اعظم در هر شهری خراجی وجزيه معين كرده موافق حال آن شهر واز انجمله آنكه چون با كفار مصالحه
ميفرمود شروطيكه مناسب است مقرر ميفرمود با هر قومی شرطی لهذا آثار مختلف افتاده اند قال ابو يوسف حدثني عبد الله بن سعيد
عن حذيفة ان عمر بن الخطاب كان اذا صالح قوما اشترط عليهم ان يؤدوا من الخراج كذا وكذا وان يقروا ثلثة ايام
وان يهدوا الطريق ولا يمالئوا علينا عدونا ولا يؤووا لنا محدثا فاذا فعلوا ذلك فهم آمنون على دمائهم واموالهم
وابنائهم واموالهم ولهم بذلك ذمة الله وذمة رسوله صلى الله عليه وسلم ونحن برآء من معرة الجيش واز انجمله
آنكه تهيه اسباب مجاهدين بابلغ وجوه ميفرمود قال ابو يوسف وحدثني شيخ لنا قديم قال حدثني اشياخي قالوا كان لعمر بن
الخطاب اربعة آلاف فرس موسومة في سبيل الله فاذا كان في عطاء الرجل خفة او كان محتاجا اعطاه الفرس وقال
ان عييته او ضيعته من علف وشرب فانت ضامن فان قاتلت عليه فاصيب او اصبت فليس عليك شيء واخرج
مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب كان يحمل في العام الواحد على اربعين الف بعير الحديث واز انجمله آنكه خالصه
بادشاهان جاهليت را در بيت المال داخل نمود تا هر كرا احتياج باشد از انجا اقطاع نمايد قال ابو يوسف وحدثني بعض اهل المدينة
من المشيخة القدماء قال وجد في الديوان ان عمر اصطفى اموال كسرى وآل كسرى وكل من فر عن ارضه او قتل في المعركة
وكل مغيض ماء او اجمة فكان يقطع من هذه لمن اقطع واز انجمله آنكه بر بحر عامل فرستاد تا تحصيل خمس نمايد قال ابو
يوسف حدثنا الحسن بن عمارة عن عمرو بن دينار عن طاوس عن عبد الله بن عباس ان عمر بن الخطاب استعمل يعلى بن
امية على البحر فكتب اليه في عنبرة وجدها رجل على الساحل يسأله عنها وعما فيها فكتب اليه انه سيب من سيب الله فيها
وفيما اخرج الله من البحر الخمس قال ابن عباس وذلك رأيي فقير گويد فقها درين مسئله مختلف اند واگر بادشاهی محتاج
شود وبگيرد بيت المال برين روايت عمل كند درست باشد وذلك مختار ابی يوسف وهمچنين در عسل ونيز در جوز

در زیتون و غیر آن و اگر بروایتیں اخذ عشر عمل کنند جائز ست و آن بهتر است از وقوع در مظالم و از انجمله آنکه عدول
اشنا را عامل بمبالغت و ایشانرا بابلغ وجوه موعظت سفر مود و تعهد حال ایشان سفیو و اینجا روایتی چند ایراد کنیم قال
ابو یوسف حدثنی المجالد بن سعید عن عامر عن المحرر بن ابی هریرة عن ابیه ان عمر بن الخطاب رضی الله عنه دعا اصحاب
رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال اذا لم تعینونی فمن یعیننی فقالوا نحن نعینک فقال یا ابا هریرة ائت البحرین
و هجر ائتیا العام قال فذهبت فجئته فی آخر السنة بغرارتین فیهما خمسمائة الف فقال عمر ما رایت مالا مجتمعا قط اکثر
من هذا فیه دعوة مظلوم او مال یتیم او ارملة قال قلت لا والله بئس والله الرجل انا اذا ان ذهبت انت بالمهنأ
و انا بالموخر قال و حدثنی محمد بن اسحق حمید قال حدثنا اشیاخنا ان ابا عبیدة بن الجراح قال لعمر بن الخطاب رضی الله عنهما
دنست اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال له عمر یا ابا عبیدة اذا لم استعن باهل الدین علی دینی فبمن استعین
قال اما ان فعلت فاغنهم بالعمالة عن الخیانة یقول اذا استعملتهم فاجزل لهم فی العطاء و الرزق لا یحتاجون و حدثنی
عبد الملک بن سلیمان عن عطاء قال کتب عمر بن الخطاب الی عماله ان یوافوه بالموسم فوافوه فقام فقال ایها
الناس انی بعثت عمالی هولاء علیکم و لم استعملهم لیصیبوا من ابشارکم ولا من دمائکم ولا من اموالکم فمن کانت له مظلمة عند
احد منهم فلیقم قال فما قام من الناس یومئذ غیر رجل واحد فقال یا امیر المومنین عاملی ضربنی مائة سوط قال فقال
عمر اتضربه مائة سوط قم فاستقد منه فقام الیه عمرو بن العاص فقال له یا امیر المومنین انک ان تفتح هذا علی عمالک
کبر علیهم و کانت سنة یاخذ بها من بعدک فقال عمر لا اقید منه و قد رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقید من
نفسه قم فاستقد فقال عمرو دعنا اذا فلنرضه قال فقال دونکم قال فارضوه بان اشتریت منه بمائتی دینار کل سوط
بدینارین و حدثنی عبد الصمد بن الولید عن عاصم بن ابی النجود عن ابن ابی بکر نمیر بن ثابت قال کان عمر اذا استعمل رجلا
اشهد علیه رهطا من الانصار و غیرهم و اشترط علیه اربعا الا یرکب برذونا ولا یلبس ثوبا رقیقا ولا یاکل نقیا ولا یغلق
بابا دون حوائج الناس ولا یتخذ حاجبا قال فبینما هو یمشی فی بعض طرق المدینة اذ هتف به رجل اتری هذه الشروط
تنجیک من الله و عاملک عیاض بن غنم علی مصر قد لبس الرقیق و اتخذ الحاجب فدعا محمد بن مسلمة و کان رسوله علی العمال
فبعثه و قال ائتنی به علی الحال التی تجده علیها قال فاتاه فوجد علی بابه حاجبا فدخل و علیه قمیص رقیق قال اجب
امیر المومنین فقال اطرح عنی ثیابی فقال لا الا علی حالک هذه فقدم به علیه فلما رآه عمر قال انزع قمیصک و دعا بمدرعة
صوف و بربضة من غنم و عصا فقال البس هذه المدرعة و خذ هذا العصا و ارع هذه الغنم و اشرب و اسق من مر بک
و احفظ الفضل علینا قال اسمعت قال نعم و الموت خیر من هذا فجعل یرده علیه و یرده و الموت خیر من هذا فقال عمر و
لم تکره هذا و انما سمی ابوک غنما لانه کان یرعی الغنم اتری یکون عندک خیر قال نعم یا امیر المومنین قال انزع ورده
الی عمله قال فلم یکن له عامل اشبه به و حدثنی الاعمش عن ابراهیم قال کان عمر بن الخطاب رضی الله عنه اذا بلغه ان عامله
لا یعود المریض و لا یدخل علیه الضعیف نزعه و حدثنی عبید الله بن ابی حمید عن ابی الملیح قال کتب عمر بن الخطاب الی ابی
موسی الاشعری ان آس الناس فی مجلسک و جاهک حتی لا ییاس ضعیف من عدلک و لا یطمع شریف فی حیفک و حدثنی

شيخ من علماء اهل الشام قد ادرك الناس عن عروة بن رويم قال كتب عمر بن الخطاب رضي الله عنه الى ابي عبيدة بن
الجراح وهو بالشام اما بعد فاني كتبت اليك بكتاب لم آلك ونفسي خيرا الزم خمس خصال يسلم لك دينك وتحظ
بافضل حظك اذا حضرك الخصمان فعليك بالبينات العدول والايمان القاطعة ثم ادن الضعيف حتى ينبسط لسانه ويجترئ
قلبه وتعهد الغريب فانه اذا طال حبسه ترك حاجته وانصرف الى اهله وان الذي ابطل حقه من لم يرفع به راسا واحرص على الصلح
ما لم يستبن لك القضاء والسلام وحدثني محمد بن اسحق قال حدثني من سمع طلحة بن معدان اليعمري قال خطبنا عمر بن
الخطاب رضي الله عنه فحمد الله واثنى عليه ثم صلى على النبي صلى الله عليه وسلم وذكر ابا بكر الصديق فاستغفر له
ثم قال ايها الناس انه لم يبلغ ذو حق في حقه ان يطاع في معصية الله واني لم اجد في هذا المال مصلحة الا خلالا
ثلثا ان يؤخذ بالحق ويعطى بالحق ويمنع من الباطل وانما انا ومالكم كولي اليتيم ان استغنيت به استعففت وان افتقرت
اكلت بالمعروف ولست ادع احدا يظلم احدا ولا يعتدي عليه حتى اضع خده الارض واضع قدمي على الخد الآخر
حتى يذعن بالحق ولكم علي ايها الناس خصال اذكرها لكم فخذوني بها لكم علي ان لا اختبي شيئا من خراجكم ولا ما افاء
الله عليكم الا من وجهه ولكم علي اذا وقع في يدي الا يخرج مني الا في حقه ولكم علي ان ازيد اعطياتكم وارزاقكم
ان شاء الله وحده واسد لكم ثغوركم ولكم علي ان لا القيكم في المهالك ولا اجمركم في ثغوركم وقد اقترب منكم
زمان قليل الامناء كثير القراء قليل الفقهاء كثير الامراء يعمل فيه اقوام للآخرة يطلبون به دنيا عريضة تأكل دين صاحبها
كما تاكل النار الحطب الا فمن ادرك ذلكم منكم فليتق الله ربه وليصبر يا ايها الناس ان الله عظم حقه فوق حق خلقه
فقال فيما عظم حقه ولا يأمركم ان تتخذوا الملائكة والنبيين اربابا أيأمركم بالكفر بعد اذ انتم مسلمون
الا واني لم ابعثكم امراء ولا جبارين ولكن بعثتكم ائمة الهدى يهتدى بكم فادروا على المسلمين حقوقهم ولا تضربوهم فتذلوهم
ولا تجمروهم فتفتنوهم ولا تغلقوا الابواب دونهم فياكل قويهم ضعيفهم ولا تستاثروا عليهم فتظلموهم ولا تجهلوا عليهم و
قاتلوا بهم الكفار طاقتهم فاذا رايتم بهم كلالة فكفوا عن ذلك فان ذلك ابلغ في جهاد عدوكم ايها الناس اني اشهدكم على امراء
الامصار اني لم ابعثهم الا ليفقهوا الناس في دينهم ويقسموا عليهم فيئهم ويحكموا بينهم فان اشكل شيء رفعوه الي قال وكان
عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول لا يصلح هذا الامر الا شدة في غير تجبر ولين في غير وهن وحدثني عبيد الله بن ابي
حميد عن ابي المليح بن اسامة الهذلي قال خطب عمر بن الخطاب رضي الله عنه فقال ايها الرعاء ان لنا عليكم حق النصيحة
بالغيب والمعونة على الخير ايها الرعاء انه ليس من حلم احب الى الله ولا اعم نفعا من حلم امام ورفقه وليس من جهل
ابغض الى الله ولا اعم ضررا من جهل امام وخرقه وانه من ياخذ بالعافية فيما بين ظهرانيه يعطى العافية من فوقه
في الاستيعاب توفي يزيد بن سفيان واستخلف اخاه معاوية على عمله فكتب اليه عمر بعهده على ما كان يزيد يلي من
عمل الشام ورزقه الف دينار في كل شهر قال عمر اذا دخل الشام ورأى معاوية هذا كسرى العرب وكان قد تلقاه معاوية في
موكب عظيم فلما دنا منه قال له انت صاحب الموكب العظيم قال نعم يا امير المؤمنين قال مع ما بلغني عنك من وقوف
ذوي الحاجات ببابك قال مع ما يبلغك من ذلك قال ولم تفعل هذا قال نحن بارض جواسيس العدو بها كثير فيجب ان

منظر من عز السلطان ما تزعهم به فان امرتنی فعلت وان نهیتنی انتهیت فقال عمر یا معاویة ما نسالک عن شیء الا ترکتنی فی مثل رواجب الضرس ان کان حقا ما قلت انه لرای اریب وان کان باطلا انها لخدعة ادیب قال فمرنی یا امیر المومنین قال لا آمرک ولا انهاک فقال عمرو یا امیر المومنین ما احسن ما صدر الفتی عما اوردته فیه قال لحسن مصادره وموارده جشمناه ما جشمناه وفی الاستیعاب یعلی بن امیة استعمله ابو بکر علی بلاد حلوان فی الردة ثم عمل لعمر علی بعض الیمن فحمی لنفسه حمی فبلغ ذلک عمر فامره ان یمشی علی رجلیه الی المدینة فمشی خمسة ایام او ستة الی سعدة وبلغه موت عمر فرکب وفی الاستیعاب النعمان بن عدی العدوی ولاه عمر میسان ولم یول عمر رجلا من قومه بنی عدی غیره واراد امراته علی الخروج معه الی میسان فابت علیه فانشد النعمان ابیاتا وکتب بها الیها وهی هذه فمن مبلغ الحسناء ان حلیلها ؛ بمیسان یسقی فی زجاج وحنتم ؛ اذا شئت غنتنی دهاقین قریة ؛ وصناجة تجذو علی کل منسم ؛ اذا کنت ندمانی فبالاکبر اسقنی ؛ ولا تسقنی بالاصغر المتثلم ؛ لعل امیر المومنین یسوءه ؛ تنادمنا فی الجوسق المتهدم ؛ فبلغ ذلک عمر فکتب الیه بسم الله الرحمن الرحیم حم تنزیل الکتاب من الله العزیز الحکیم غافر الذنب وقابل التوب شدید العقاب ذی الطول الآیه اما بعد فقد بلغنی قولک لعل امیر المومنین یسوءه تنادمنا فی الجوسق المتهدم وایم الله لقد ساءنی ذلک وعزله فلما قدم علیه سأله فقال والله ما کان من هذا شیء وما کان الا فضل شعر وجدته وما شربتها قط فقال عمر اظن ذلک ولکن لا تعمل لی عملا ابدا وازانجمله آنکه بر شوارع طرق عاشران نشاند وزکوٰۃ از مسلمین وعشور از حربیان تحصیل نمود قال ابو یوسف حدثنا اسماعیل بن ابراهیم بن المهاجر قال سمعت ابی یذکر قال سمعت زیاد بن حدیر قال ان اول من بعث عمر بن الخطاب علی العشور لانا قال فامرنی ان لا افتش احدا وما مر علی من شیء اخذت من حساب اربعین درهما درهما من المسلمین واخذت من اهل الذمة من عشرین واحدا وممن لا ذمة له العشر قال وامرنی ان اغلظ علی نصاری بنی تغلب قال انهم قوم من العرب ولیسوا من اهل الکتاب فلعلهم یسلمون قال کان عمر قد اشترط علی نصاری بنی تغلب ان لا ینصروا اولادهم وحدثنا السری بن اسمعیل عن عامر الشعبی عن زیاد بن حدیر الاسدی ان عمر بن الخطاب رضی الله عنه بعثه علی عشور العراق والشام وامره ان یاخذ من المسلمین ربع العشر ومن اهل الذمة نصف العشر ومن اهل الحرب العشر فمر علیه رجل من بنی تغلب من نصاری العرب ومعه فرس فقوموها عشرین الفا فقال اعطنی الفرس وخذ منی تسعة عشر الفا او امسک الفرس واعطنی الفا قال فاعطاه الفا وامسک الفرس قال ثم مر علیه راجعا فی سنته فقال له اعطنی الفا اخری فقال له التغلبی کلما مررت بک تاخذ منی الفا قال نعم فرجع التغلبی الی عمر بن الخطاب فوافاه بمکة وهو فی بیت فاستاذن علیه فقال من انت قال رجل من نصاری العرب وقص علیه قصته فقال له عمر کفیت لم یزده علی ذلک قال فرجع الرجل الی زیاد بن حدیر وقد وطن نفسه علی ان یعطیه الفا فوجد کتاب عمر قد سبق الیه من مر علیک فاخذت منه صدقة فلا تاخذ منه شیئا الی مثل ذلک الیوم من قابل الا ان تجده فضلا قال فقال الرجل قد والله کانت نفسی طیبة ان اعطیک الفا وانی اشهد الله انی بریء من النصرانیة وانی علی دین الرجل الذی کتب الیک هذا الکتاب وازانجمله آنکه تجار حربیان را امان داد تا در دار الاسلام درآیند

و با مسلمانان بیع و شرا کنند قال ابو یوسف حدثنا عبد الملک بن جریج عن عمرو بن شعیب ان اهل منبج قوم من اهل الحرب وراء البحر کتبوا الی عمر بن الخطاب دعنا ندخل ارضک تجارا و تعشرنا قال فشاور اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فی ذلک فاشاروا علیه به وکانوا اول من عشر من اهل الحرب واز انجمله آنکه باحسان اهل ذمه تاکید فرمود قال ابو یوسف حدثنی حصین بن عمرو بن میمون عن عمر انه قال اوصی الخلیفة من بعدی باهل الذمة ان یوفی لهم بعهدهم وان یقاتل من وراءهم ولا یکلفوا فوق طاقتهم قال وحدثنا هشام بن عروة عن ابیه ان عمر بن الخطاب مر بطریق الشام وهو راجع فی مسیره من الشام علی قوم قد اقیموا فی الشمس یصب علی رؤسهم الزیت فقال ما بال هؤلاء فقالوا علیهم الجزیة لم یؤدوها فهم یعذبون حتی یؤدوا فقال عمر فما یقولون وما یعتذرون به فی الجزیة قال یقولون لا نجد قال فدعوهم لا تکلفوهم ما لا یطیقون فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا تعذبوا الناس فان الذین یعذبون الناس فی الدنیا یعذبهم الله تعالی یوم القیمة فامر بهم فخلی سبیلهم حدثنی عمر بن نافع عن ابی بکر قال مر عمر بن الخطاب بباب قوم وعلیه سائل یسأل شیخ کبیر ضریر البصر فضرب عضده من خلفه وقال من ای اهل الکتاب انت قال یهودی قال فما الجاک الی ما اری قال الجزیة والحاجة والسن قال فاخذ عمر بیده وذهب به الی منزله فرضخ له بشیء من المنزل ثم ارسل الی خازن بیت المال فقال انظر هذا وضرباءه فوالله ما انصفناه ان اکلنا شبیبته ثم نخذله عند الهرم انما الصدقات للفقراء والمساکین والفقراء هم المسلمون وهذا من مساکین اهل الکتاب ووضع عنه الجزیة وعن ضربائه قال ابو بکر انا شهدت ذلک من عمر ورایت الشیخ واز انجمله آنکه تفحص مجامع ناس میفرمود تا فتنه برنخیزد قال ابو یوسف حدثنی اسرائیل عن سماک بن حرب عن انس بن سلامة قال ضرب عمر بن الخطاب رجالا ونساء ازدحموا علی حوض قال فلقیه علی فسأله فقال انی اخاف ان اکون قد هلکت قال فقال علی ان کنت ضربتهم علی غش وعداوة فقد هلکت وان کنت ضربتهم علی نصح واخلاص فلا باس انما انت راع وانما انت مؤدب واز انجمله آنکه شعرا را نهی شدید فرمود از هجو فی الاستیعاب هجی الشاعر الزبرقان بقوله دع المکارم لا ترحل لبغیتها واقعد فانک انت الطاعم الکاسی فشکاه الزبرقان الی عمر فسأل عمر حسان بن ثابت عن قوله هذا فقضی له انه هجو له وضعة منه فالقاه عمر فی المطمورة حتی شفع له عبد الرحمن بن عوف والزبیر فاطلقه بعد ان اخذ علیه العهد واوعده ان لا یعود لهجاء احد ابدا واز انجمله آنکه فاروق اعظم در معرفت اخلاق رجال و مبلغ همت ایشان و دانستن مرتبه هر یکے کہ او را در آن مرتبه بباید داشت خدا داده عجیب داشت و آن یکے از خوارق عادات او رضی الله عنه بود و این اصل رکن انتظام خلافت همین خصلت است و در حق هر شخصے کلمه که گفته است بالآخر مصداق همان کلمه از وی بظهور آمد فی الاستیعاب کتب الی النعمان بن مقرن استشر واستعن فی حربک بطلیحة وعمرو بن معدیکرب ولا تولهما من الامر شیئا فان کل صانع اعلم بصناعته وفی الاستیعاب کعب بن سور کان جالسا عند عمر فجاءت امرأة فقالت ما رأیت قط رجلا افضل من زوجی انه لیبیت لیله قائما ویظل نهاره صائما فی الیوم الحار ما یفطر فاستغفر لها عمر واثنی علیها وقال مثلک اثنی بالخیر وقاله فاستحیت المرأة وقامت راجعة فقال

كعب بن سور يا امير المومنين هلا اعديت المرأة على زوجها اذ جاءتك تستعديك فقال كذلك اردت قال نعم
قال ردوا على المرأة فردت قال لها لا بأس بالحق ان تقوليه ان هذا زعم انك جئت تشكين انه يجتنب فراشك
قالت اجل اني امرأة شابة واني ابتغي ما يبتغي النساء فارسل الى زوجها فجاء فقال لكعب اقض بينهما
فقال امير المومنين احق بان يقضي بينهما فقال عزمت عليك لتقضين بينهما فانك فهمت من امرهما ما لم افهم قال
فاني ارى لها يوما من اربعة ايام كان لزوجها اربع نسوة فاذا لم يكن غيرها فاني اقضي له بثلاثة ايام ولياليها
يتعبد فيهن ولها يوم وليلة فقال عمر والله ما رأيك الاول باعجب الي من الآخر اذهب فانت قاض على البصرة
وفي الاستيعاب النعمان بن مقرن قدم المدينة من عند سعد بفتح القادسية ودور وحينئذ على عمر اجتماع اهل
اصبهان وهمدان والري وآذربيجان ونهاوند فاقلقه وشاور اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فقال له علي بن
ابي طالب ابعث الى اهل الكوفة فيسير ثلثاهم ويبقى ثلثهم على ذراريهم وابعث الى اهل البصرة قال فمن
استعمل عليهم اشر علي فقال انت افضلنا رأيا واعلمنا فقال لاستعملن عليهم رجلا يكون له فخرج الى المسجد فوجد
النعمان بن مقرن يصلي فسرحه وامره وكتب الى اهل الكوفة بذلك وقد روي انه قال ان قتل نعمان فحذيفة فان قتل حذيفة فجرير
ففتح الله عليه اصبهان فلما اتى نهاوند كان اول صريع واخذ الراية حذيفة ففتح الله عليهم فلما جاء نعيه خرج عمر فنعاه الى
الناس على المنبر ووضع يده على رأسه يبكي واين روايت از اصح روايات است ودر روايت ديگر آنكه نعمان بعد اعمال
كوفه بود حضرت فاروق از همان موضع او را بامارت لشكر مامور فرمود وفي الاستيعاب عبد الله بن الارقم قال مالك بلغني
انه ورد على رسول الله صلى الله عليه وسلم كتاب فقال من يجيب عني فقال عبد الله بن الارقم انا فاجاب عنه واتى به اليه
فاعجبه وانفذه وكان عمر حاضرا فاعجبه ذلك من عبد الله بن الارقم فلم يزل له ذلك في نفسه يقول اصاب ما اراده رسول الله
صلى الله عليه وسلم فلما ولي عمر استعمله على بيت المال وكان عمر يقول ما رأيت احدا اخشى لله من عبد الله بن الارقم وقال
عمر له لو كان لك مثل سابقة القوم ما قدمت عليك احدا وفي الاستيعاب بعث عمر بن الخطاب عبد الله بن مسعود الى الكوفة
مع عمار بن ياسر وكتب اليهم اني قد بعثت اليكم بعمار بن ياسر اميرا وعبد الله بن مسعود معلما ووزيرا وهما من النجباء من
اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من اهل بدر فاقتدوا بهما واسمعوا من قولهما وقد آثرتكم بعبد الله على نفسي قال عمر
في عبد الله بن مسعود كنيف ملئ علما وفي الاستيعاب عن ابن عباس قال بينا انا امشي مع عمر يوما اذ تنفس نفسا ظننت
انه قد قضبت اضلاعه فقلت سبحان الله والله ما اخرج هذا منك يا امير المومنين الا امر عظيم قال ويحك يا ابن عباس
ما ادري ما اصنع بامة محمد صلى الله عليه وسلم قلت ولم وانت بحمد الله قادر ان تضع ذلك مكان الثقة قال اني اراك
تقول ان صاحبك اولى الناس بها يعني عليا قلت اجل والله اني لاقول ذلك في سابقته وعلمه وقرابته وصهره قال
انه كما ذكرت ولكنه كثير الدعابة قلت فعثمان قال والله لو فعلت لجعل بني ابي معيط على رقاب الناس يعملون فيهم بمعصية الله
والله لو فعلت لفعل ولو فعل لفعلوا فوثب الناس اليه فقتلوه قلت طلحة بن عبيد الله قال الاكيسع هو ازهى من ذلك
ما كان الله ليرني اوليه امر امة محمد صلى الله عليه وسلم وهو على ما فيه من الزهو قلت الزبير بن العوام قال اذا كان

یتطلّع ما یطّلع الناس فی الصباح والمساء قلت سعد بن ابی وقاص قال لیس بصاحب ذلک ذاک صاحب مقنب یقاتل فیه قلت عبد الرحمن بن عوف قال نعم الرجل ذکرت ولکنه ضعیف عن ذلک واللّٰہ یا ابن عباس ما یصلح لهذا الامر الا القوی فی غیر عنف واللین فی غیر ضعف والجواد فی غیر سرف والممسک فی غیر بخل قال ابن عباس کان عمر کذلک واللّٰہ وفی الاستیعاب ذکر معاویة عند عمر یوماً فقال دعونا من ذم فتی قریش من یضحک فی الغضب ولا ینال ما عنده الا علی الرضی ولا یؤخذ ما فوق راسه الا من تحت قدمیه وفی الاستیعاب استشار عمر الصحابة فی رجل یوجهه الی العراق فاجمعوا جمیعاً علی عثمان بن حنیف وقالوا لن تبعثه الی اهم من ذلک فان له بصراً وعقلاً ومعرفة وتجربة فاسرع عمر الیه فولاه مساحة الارض فضرب عثمان علی کل جریب من الارض ینا له الماء عامراً او غامراً درهماً وقفیزاً فبلغت جبایة سواد العراق قبل ان یموت عمر بعام مائة الف الف ونیفاً وفی الاستیعاب ایضاً کان عتبة بن غزوان اول من نزل البصرة من المسلمین وهو الذی اختطها وقال له عمر لما بعثه الیها یا عتبة انی ارید ان اوجهک لتقاتل بلد الحیرة لعل اللّٰہ یفتحها علیکم فسر علی برکة اللّٰہ ویمنه اتق اللّٰہ ما استطعت واعلم انک ستأتی حومة العدو وارجو ان یعینک اللّٰہ علیهم ویکفیکهم وقد کتبت الی العلاء الحضرمی ان یمدک بعرفجة بن هرثمة وهو ذو مجاهدة للعدو ومکایدة فشاوره وادع الی اللّٰہ من اجابک فاقبل منه ومن ابی فالجزیة عن ید مذلة وصغار والا فالسیف فی غیر هوادة واستنفر من مررت به من العرب وحثهم علی الجهاد وکابد العدو واتق اللّٰہ ربک فافتتح عتبة بن غزوان الأبلة ثم اختط البصرة وفی الاستیعاب من حدیث الشعبی ان عدی بن حاتم قال لعمر اذ قدم علیه ما اظنک تعرفنی قال وکیف لا اعرفک واول صدقة بیضت وجه رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیه وسلم صدقة طی اعرفک آمنت اذ کفروا واقبلت اذ ادبروا واوفیت اذ غدروا

وازانجمله آنست که نهی میفرمود نهی شدید از استعمال کفار برا عمال مسلمین فی ریاض النضرة ان ابا موسی قدم علی عمر رضی اللّٰہ عنه ومعه کاتب نصرانی فرفع کتابه فاعجب عمر ولم یعلم انه نصرانی فقال لابی موسی این کاتبک هذا حتی یقرأ الکتاب علی الناس فقال ابو موسی یا امیر المومنین انه لا یدخل المسجد قال لم اجنب هو قال لا ولکنه نصرانی فانتهره عمر وقال لا تدنوهم وقد اقصاهم اللّٰہ ولا تکرموهم وقد اهانهم اللّٰہ ولا تأمنوهم وقد خونهم اللّٰہ قد نهیتکم عن استعمال اهل الکتاب فانهم یستحلون الرشا وفی روایة ان عمر قال لابی موسی ائتنی برجل ینظر فی حسابنا فاتاه بنصرانی فقال لو کنت تقدمت الیک لفعلت وفعلت سائلک جلاً اشرکه فی امانتی واتیتنی بمن یخالف دینه دینی وازانجمله آنکه بنفس خود تجسس میفرمود وفضیلت این امر بجهت دو فائده بود فائده اولی اطلاع بر احوال رعیت تا هرجا خللی یافته شود تدارک آن بعمل آید وملوک عدل پیشه برای ظهور این فائده منهیان وسوانح نگاران مقرر کرده اند وفائده ثانیه محافظت ضعفا از دست برد سراق وپادشاهان عادل برای رعایت این مصلحت عسس وشحنه قرار داده اند وهمچنین هر مصلحتی که ملوک برای آن شخصی را معین ساخته اند حضرت فاروق بنفس نفیس خود تا مدتی التزام مباشرت آن میفرمود تا بر نقیر وقطمیر آن مصالح مطلع شود وضابطه برای آن قرار دهد وازین قبیل است حکایت تعهد نساء غزاة وخلف قافله گشتن او رضی اللّٰہ عنه واو رضی اللّٰہ عنه در اوقات عسس اتفاقات عجیبه روی داده است ودرضمن دو سه حکایت تقریر آن عجائب کنیم عن زید بن اسلم عن ابیه قال خرجت مع عمر فی السوق فلحقته امرأة شابة فقالت یا امیر المؤمنین هلک زوجی وترک صبیة صغاراً واللّٰہ ما ینضجون کراعاً ولا لهم ضرع ولا زرع

وخشيت عليهم الضيعة وانا ابنة خفاف بن ايمن الغفاري وقد شهد ابي الحديبية مع النبي صلى الله عليه وسلم فوقف
معها ولم يمض وقال مرحبا بنسب قريب ثم انصرف الى بعير ظهير كان مربوطا في الدار فحمل عليه غرارتين ملأهما طعاما وجعل
بينهما نفقة وثيابا ثم ناولها خطامه فقال اقتاديه فلن يفنى حتى ياتيكم الله بخير فقال الرجل يا امير المؤمنين اكثرت لها
فقال ثكلتك امك والله اني لأرى ابا هذه واخاها وقد حاصرا حصنا زمانا فافتتحاه ثم اصبحنا نستفيء سهمانهما فيه اخرجه البخاري
وفي الرياض عن ابن عمر قال قدمت رفقة من التجار فنزلوا المصلى فقال عمر لعبد الرحمن هل لك ان تحرسهم الليلة من السرق
فباتا يحرسانهم ويصليان ما كتب الله لهما فسمع عمر بكاء صبي فتوجه نحوه فقال لامه اتقي الله واحسني الى صبيك ثم عاد
الى مكانه فسمع بكاءه فعاد الى امه فقال لها مثل ذلك ثم عاد الى مكانه فلما كان من آخر الليل سمع بكاءه فاتى امه
فقال ويحك اني لاراك ام سوء ما لي ارى ابنك لا يقر منذ الليلة قالت يا عبد الله قد ابرمتني منذ الليلة اني اريغه على
الفطام فيأبى قال ولم قالت لان عمر لا يفرض الا للفطيم قال وكم له قالت كذا وكذا شهرا قال لا تعجليه فصلى الفجر وما يستبين
الناس قراءته من غلبة البكاء فلما سلم قال يا بؤسا لعمر كم قتل من اولاد المسلمين ثم امر مناديا ينادي ان لا تعجلوا صبيانكم على الفطام
وانا نفرض لكل مولود في الاسلام وكتب بذلك الى الآفاق ان يفرض لكل مولود في الاسلام اخرجه صاحب الصفوة وفيه
عن عروة بن رويم قال بينا عمر بن الخطاب يتصفح الناس يسألهم عن امرائهم اذ مر باهل حمص فقال كيف انتم وكيف
اميركم قالوا خير امير يا امير المؤمنين الا انه قد بنى علية يكون فيها فكتب كتابا وارسل بريدا وامره ان يجيء باب عليته فاجمع
حطبا واحرق باب عليته فلما قدم جمع حطبا واحرق باب العلية فدخل عليه الناس فذكروا ان ههنا رجلا يحرق باب عليتك
فقال دعوه فانه رسول امير المؤمنين ثم دخل عليه فناوله الكتاب من يده فلم يضع الكتاب من يده حتى ركب فلما رآه عمر قال احبسوه
عني في الشمس ثلاثة ايام فحبس عنه ثلاثا حتى اذا كان بعد ثلث قال يا ابن قرط الحقني الى الحرة وفيها ابل الصدقة وغنمها
حتى اذا جاء الحرة القى عليه نمرة وقال انزع ثيابك واتزر بهذه ثم ناوله الدلو فقال اسق هذه الابل فلم يفرغ حتى تعب
فقال يا ابن قرط متى كان عهدك بهذا قال قريبا يا امير المؤمنين قال فلهذا بنيت العلية واشرفت بها على المسلمين والارملة واليتيم
ارجع الى عملك ولا تعد وفيه عن انس بن مالك بينا امير المؤمنين عمر يعس ذات ليلة اذ مر باعرابي جالس بفناء خيمته
فجلس اليه يحدثه ويسأله ويقول له ما اقدمك هذه البلاد فبينا هو كذلك اذ سمع انينا من الخيمة فقال من هذا الذي اسمع انينه
فقال امرأة ليس من شأنك امرأة تمخض فرجع عمر الى منزله وقال يا ام كلثوم شدي عليك ثيابك واتبعيني قال ثم انطلق حتى
انتهى الى الرجل فقال له هل لك ان تأذن لهذه المرأة ان تدخل عليها فتؤنسها فاذن لها فدخلت فلم يلبث ان قالت
يا امير المؤمنين بشر صاحبك بغلام فلما سمع قولها امير المؤمنين وثب من هيبته فجلس بين يديه وجعل يعتذر اليه فقال لا عليك
اذا اصبحت فائتنا فلما اصبح اتاه ففرض لابنه في الذرية واعطاه وفيه عن ابن عمر ان عمر لما رجع من الشام الى المدينة
انفرد عن الناس ليتعرف اخبارهم فمر بعجوز في خبائها فقصدها فقالت يا هذا ما فعل عمر قال هو ذا قد اقبل من الشام
لا جزاه الله عني خيرا قال ويحك ولم قالت لانه والله ما نالني من عطائه منذ ولي الي يومنا هذا دينار ولا درهم فقال
ويحك وما يدري عمر بحالك وانت في هذا الموضع فقالت سبحان الله ما ظننت ان احدا يلي على الناس ولا يدري ما بين

مشرقها ومغربها فاقبل عمر وهو يبكي ويقول وا عمراه واخصوماه كل احد افقه منك يا عمر ثم قال لها كم تبيعيني ظلامتك
منه فاني ارحمه من النار قالت لا تهزأ بنا رحمك الله فقال لها عمر ليس بهزء فلم يزل بها حتى اشترى ظلامتها بخمسة
وعشرين دينارا فبينا هو كذلك اذ اقبل علي بن ابي طالب وابن مسعود فقالا السلام عليك يا امير المؤمنين فوضعت المرأة
يدها على راسها وقالت واسوأتاه شتمت امير المؤمنين في وجهه فقال لها عمر لا عليك يرحمك الله قال ثم طلب عمر
قطعة جلد يكتب فيه فلم يجد فقطع قطعة من فردة كان يلبسها وكتب بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما اشترى عمر من فلانة ظلامتها
منذ ولي الى يومنا هذا بخمسة وعشرين دينارا فما تدعي عند وقوفي في المحشر بين يدي الله عز وجل فعمر منه بريء شهد على ذلك علي
بن ابي طالب وعبد الله بن مسعود ثم دفع الكتاب الى علي وقال اذا انا تقدمتك فاجعلها في كفني وفيه عن الاوزاعي ان عمر
بن الخطاب خرج في سواد الليل فرآه طلحة فذهب عمر فدخل بيتا ثم خرج ودخل بيتا آخر فلما اصبح طلحة ذهب الى ذلك البيت فاذا
بعجوز عمياء مقعدة فقال لها ما بال هذا الرجل يأتيك قالت انه يتعاهدني منذ كذا وكذا يأتيني بما يصلحني ويخرج عني الاذى فقال طلحة ثكلتك
امك أعثرات عمر تتبع اخرجه صاحب الصفوة والفضائلي وفيه روي انه كان يطوف ليلة في المدينة فسمع امرأة تقول شعر
الا طال هذا الليل وازور جانبه ٭ وليس الى جنبي خليل الاعبه ٭ فوالله لولا الله لا شيء غيره ٭ لزعزع من هذا السرير جوانبه ٭
مخافة ربي والحياء تردني ٭ واكرم بعلي ان تنال مراكبه ٭ وفي رواية ولكنني اخشى رقيبا موكلا ٭ بانفسنا لا يفتر الدهر كاتبه ٭
فسأل عمر نساء كم تصبر المرأة عن الرجل فقلن شهرين وفي الثالث يقل الصبر وفي الرابع ينفد الصبر فكتب الى امراء الاجناد ان
لا تحبسوا رجلا عن امرأته اكثر من اربعة اشهر وفيه عن الشعبي قال سمع عمر امرأة تقول شعر دعتني النفس بعد خروج عمرو ٭
الى اللذات تطلع اطلاعا ٭ فقلت لها عجلت فلا تطاعي ٭ ولو طالت اقامته رباعا ٭ احاذر ان اطيعك سب نفسي ٭
ومخزاة تجللني قناعا ٭ فقال لها عمر ما الذي يمنعك من ذلك قالت الحياء واكرام زوجي قال عمر ان في الحياء لهنات
ذات الوان من استحيى استخفى ومن استخفى اتقى ومن اتقى وقي اخرجه ابن ابي الدنيا وفي الاحياء روي ان عمر كان يعس
في المدينة ذات ليلة فرأى رجلا وامرأة على فاحشة فلما اصبح قال للناس ارأيتم لو ان اماما رأى رجلا وامرأة على
فاحشة فاقام عليهما الحد ما كنتم فاعلين قالوا انما انت امام فقال علي ليس لك ذلك اذا يقام الحد عليك ان الله
تعالى لم يأمن على هذا الامر اقل من اربعة شهداء ثم تركهم ما شاء الله ان يتركهم ثم سألهم فقال القوم مثل مقالتهم الاولى
وقال علي مثل مقالته قال الغزالي وهذا يشير الى ان عمر كان مترددا في هذه المسألة وفيه عن عبد الرحمن بن عوف قال حرست
مع عمر ليلة بالمدينة فبينا نحن نمشي اذ ظهر لنا سراج فانطلقنا نؤمه فلما دنونا اذا باب مغلق على قوم لهم اصوات ولغط
فاخذ عمر بيدي وقال اتدري بيت من هذا قلت لا قال هذا بيت ربيعة بن امية بن خلف وهم الآن شرب فما ترى
قلت ارى انا قد اتينا ما نهانا الله تعالى عنه قال الله تعالى ولا تجسسوا فرجع عمر وتركهم وفيه روي ان عمر كان يعس
بالمدينة الليل فسمع صوت رجل في بيت يتغنى فتسور عليه فوجد رجلا عنده امرأة وخمر فقال يا عدو الله اظننت
ان الله تعالى يسترك وانت على معصية فقال وانت يا امير المؤمنين فلا تعجل ان اكن عصيت الله في واحدة فانت
عصيته في ثلاث قال الله تعالى ولا تجسسوا وقد تجسست وقال تعالى وليس البر بان تاتوا البيوت من ظهورها

من ابوابها و قد تسورت علیّ و قال تعالی و لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم و قد دخلت بیتی بغیر اذن و لا سلام
فقال عمر هل عندک من خیر ان عفوت عنک قال نعم یا امیر المومنین لئن عفوت عنی لا اعود لمثلها ابدا فعفا عنه
در روضة الاحباب مرویست از اسلم مولای فاروق که شبی از شبها با امیر المومنین در اطراف مدینه میگشتیم ساعتی
برای استراحت بر جانب دیوار تکیه فرمود شنید که ضعیفه با صبیهٔ خود میگفت برخیز شیر را با آب بیامیز دختر گفت نشنیدی
که منادی امیر المومنین ندا در داده که لا تشب اللبن بالماء مادر گفت نه درین ساعت امیر المومنین حاضر است و نه منادی او
دختر گفت والله سزاوار نیست مارا که در ملا اطاعت کنیم و در خلوت عصیان ورزیم فاروق اعظم بغایت خوشوقت شد
گفت ای اسلم این سرا را نشان کن روز دیگر آنجا کس فرستاد و آن دختر را برای پسر خویش عاصم خطبه کرد و عاصم را
از وی دختری پیدا شد عمر بن عبد العزیز از نسل آن دختر بود و نیز مرویست از عبد الله بن بریده اسلمی که فاروق اعظم
شبی در بازار مدینه سیر میفرمود ناگاه شنید که زنی این بیت میخواند بیت الا سبیل الی خمر فاشربها ام لا سبیل الی
نصر بن حجاج بامدادان پرسید که نصر بن حجاج کیست گفتند جوانیست از بنی سلیم رشیق القد صبیح الخد حسن الشعر
اورا خواند و حلاق را فرمود که سر او را بتراشد دید که جمال او چنانکه بود هست از بیت المال چیزی بداد و از مدینه اورا
اخراج نمود آخرها از وی خیانتی بظهور رسید و فراست عمر کار خود کرد و از عبد الرحمن بن عوف مرویست که فاروق بخانه
من آمد گفتم چرا امر بطلب نکردی فرمود بمن خبر رسیده است که درین وقت قافله در ظاهر مدینه فرود آمده است و اهل قافله از
کلال سفر بخواب عمیق رفته اند بیا تا محافظت ایشان نمائیم بر سر تلی رفتیم و تا صباح بیدار بودیم و از ابو هریره مرویست
که میگفت رحمت خدای بر قبر فاروق نازل باد در عام رماده دیدم که دو انبان نان بر پشت خود بر داشته و عکهٔ از زیت
بدست گرفته میرفت و اسلم رفیق او بود در حمل آن من نیز با او رفتم تا آنکه رسیدیم بچشمه صرار دیدم که بیست خانه وار
از بنی محارب در آنجا فرود آمده اند پرسید که سبب قدوم شما چیست اظهار جوع نمودند فی الحال بارها بر زمین افگند و
از برای طباخی ایشان در ایستاد تا طعام مهیا کرد و ایشان را اطعام نمود آنگاه اسلم را بمدینه فرستاد تا برای ایشان شتری
چند از اطعمه و کسوت آورد و بر ایشان قسمت فرمود و مرفه الحال و متقضی الاوطار باوطان خود بازگشتند و از انجمله آنکه
در محافظت بیت المال دقیقه فرو نمیگذاشت در روضة الاحباب مذکور است که احنف بن قیس با جمعی از وجوه عرب از
جانب عراق بجناب فاروق اعظم آمدند می بینند که وی عبای خود را بمیان زده در طلب شتری گم شده از شتران صدقه
در حال کمال حرارت هوا تردد میکند چون احنف را دید فرمود یا احنف ساعتی با من رفاقت کن در طلب این شتر چه حق
یتامی و مساکین و ارامل در ان است مردی از قوم گفت یا امیر المومنین چرا امر نمیفرمائی که بنده از بندگان صدقه درین امر
قیام نماید فرمود و ای عبد اعبد منی و من الاحنف هر کسی که والی امر مسلمانان شده واجب است بر وی آنچه واجب است
بر بنده بر آقای خواجه و فی الریاض عن ابی بکر العبسی قال دخلت مع عمر و عثمان و علی مکان الصدقة فجلس عثمان فی الظل
یکتب و قام علی علی راسه یملی علیه ما یقول عمر و عمر قائم فی الشمس فی یوم شدید الحر علیه بردتان سوداوان متزر بواحدة
و قد وضع الاخری علی راسه و هو یتفقد ابل الصدقة و یکتب الوانها و اسنانها فقال علی لعثمان اما سمعت قول

ابنة شعیب فی کتاب اللہ عز وجل یٰاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ اِنَّ خَیْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِیُّ الْاَمِیْنُ واشار الی عمر
فقال ہذا القوی الامین اخرجہ المخلص وابن السمان فی الموافقۃ وفیہ عن محمد بن علی بن حسین عن مولی لعثمان بن عفان قال
بینا انا مع عثمان فی مال لہ بالعالیۃ فی یوم صائف اذ رأی رجلا یسوق بکرین وعلی الارض مثل الفراش من الحر
فقال عثمان ما علی ہذا لو اقام بالمدینۃ حتی یبرد ثم یروح ثم دنی الرجل فقال انظر من ہذا فنظرت فقلت اری رجلا
معتما بردائہ یسوق بکرین ثم دنی الرجل فقال انظر فنظرت فاذا ہو عمر بن الخطاب فقلت ہذا امیر المومنین فقام عثمان فاخرج
راسہ من الباب فاذا نفح السموم فاعاد راسہ حتی اذا حاذاہ قال ما اخرجک ہذہ الساعۃ فقال بکران من ابل الصدقۃ
تخلفا وقد مضی بابل الصدقۃ فاردت ان الحقہما بالحمی وخشیت ان یضیعا فیسألنی اللہ عنہما فقال عثمان یا امیر المومنین
ہلم الی الماء والظل ونکفیک قال عد الی ظلک ومضی فقال عثمان من احب ان ینظر الی القوی الامین فلینظر الی
ہذا اخرجہ الشافعی فی مسندہ وفی الاحیاء روی ان عمر وصلہ مسک من البحرین فقال وددت لو ان امراۃ وزنتہ حتی
اقسمہ بین المسلمین فقالت امراتہ عاتکۃ انا اجید الوزن فسکت عنہا ثم اعاد القول فاعادت الجواب فقال لا احببت
ان تضعیہ فی الکفۃ ثم تقولین ہکذا یعنی تو ثر فیہا اثر الغبار فتمسحین بہا عنقک فاصیب بذلک فضلا علی المسلمین وفیہ
روی ان عبد اللہ وعبید اللہ ابنی عمر اشتریا ابلا فبعثاہا الی الحمی فرعت فیہ حتی سمنت فقال عمر رعیتما فی الحمی
فقالا نعم فشاطرہما وفیہ کان عمر یقسم مال بیت المال فدخلت ابنۃ لہ فاخذت درہما من المال فنہض عمر فی طلبہا
فسقطت الملحفۃ عن احد منکبیہ ودخلت الصبیۃ بیت اہلہا تبکی وجعلت الدرہم فی فیہا فادخل عمر اصبعہ فاخرجہ
من فیہا وطرحہ علی الخراج وقال ایہا الناس لیس لعمر ولا لآل عمر الا ما للمسلمین قریبہم وبعیدہم وفیہ کسح ابو موسی
بیت المال فوجد درہما فمر بنی لعمر فاعطاہ ایاہ فرآہ عمر فی ید الغلام فسألہ عنہ فقال اعطانیہ ابو موسی فقال یا ابا موسی
ما کان فی اہل المدینۃ بیت اہون علیک من آل عمر اردت ان لا یبقی احد من امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم الا طلبنا
بمظلمۃ ورد الدرہم فی بیت المال من کتاب تنبیہ الغافلین عن علی قال رأیت عمر علی قتب یعدو بہ بالابطح فقلت
یا امیر المومنین این تسیر قال لبعیر ند من الصدقۃ اطلبہ فقلت لہ لقد اذللت الخلفاء من بعدک قال لا تلمنی یا ابا الحسن
والذی بعث محمدا بالنبوۃ لو ان عناقا ذہبت بشاطئ الفرات لاخذ بہا عمر یوم القیمۃ انہ لا حرمۃ لوالی ضیع المسلمین
ولا لفاسق روع المومنین وفیہ عن عمر انہ اتی بزیت من الشام وکان الزیت فی الجفان یعنی فی القصاع وعمر یقسمہ بین
الناس بالاقداح وعندہ ابن لہ شعرانی قارعۃ فلما فرغ جفنۃ مسح بقیتہا براسہ فنظر الیہ عمر فقال اری شعرک شدید
الرغبۃ علی زیت المسلمین ثم اخذ بیدہ فانطلق بہ الی الحجام فجز شعرہ فقال ہذا اہون علیک واذا تجملہ آنکہ تفحص خانہا
مسلمانان میکرد واگر در تدبیر نیز سلے خللی میدید اصلاح آن میفرمود فی الریاض النضرۃ ان رجلا من الموالی خطب ا
رجل من قریش اختہ واعطاہا مالا جزیلا فابی القرشی من تزوجہا فقال عمر ما منعک ان تزوجہ فان لہ صلاحا
وقد احسن عطیۃ اختک فقال القرشی یا امیر المومنین ان لنا حسبا وانہ لیس لہا بکفو فقال عمر لقد جاءک بحسب الدنیا
والآخرۃ اما حسب الدنیا فالمال واما حسب الآخرۃ التقوی زوج الرجل ان کانت المرأۃ راضیۃ فراجعہا اخوہا

بیاپہ بن سپید
رسے طمانیت
نصف قیمت از
ایشان گرفت

فرضیت فرض وجهاً منه وعن ابن عمر قال كتب عمر بن الخطاب فيمن غاب من الرجال من اهل المدينة عن نسائهم يردهم
فليرجعوا اليهن او ليطلقوهن او ليبعثوا اليهن بالنفقة فمن طلق بعث بنفقة ما ترك اخرجه الابهري واخرج مالك ان
عمر كان يذهب الى العوالي كل يوم سبت فاذا وجد عبداً في عمل لا يطيقه وضع عنه واذا لجمله اكثر رعايت اقارب آنحضرت
صلى الله عليه وسلم تا بلیغ وجه میفرمود وفي الرياض عن الزهري قال كان عمر اذا اتاه مال العراق او خمس العراق لم يدع
رجلاً من بني هاشم الا زوجه ولا رجلاً ليس له خادم الا اخدمه وفيه عن محمد بن علي قال قدمت على عمر حلل من اليمن فقسمها
بين المهاجرين والانصار ولم يكن فيها شيء يصلح على الحسن والحسين فكتب الى صاحب اليمن ان يعمل لهما على قدرهما ففعل
ثم بعث بها الى عمر فلبسهما فقال عمر لقد كنت اراها عليهم فما هنأتني حتى رأيت عليهما مثلها وفيه عن الحسين بن علي بن ابي طالب رضي
الله عنهما قال اتيت على عمر بن الخطاب وهو على المنبر فصعدت اليه فقلت له انزل عن منبر ابي واذهب الى منبر ابيك فقال
عمر لم يكن لابي منبر واخذني فاجلسني معه فجعلت اقلب حصا بيدي فلما نزل انطلق بي الى منزله فقال لي من علمك فقلت
والله ما علمني احد فقال يا بني لو جعلت تغشانا قال فاتيته يوماً وهو خال بمعاوية وابن عمر بالباب فرجع ابن عمر فرجعت معه
فلقيني بعد قال لم ارك فقلت يا امير المؤمنين اني جئت وانت خال بمعاوية وابن عمر بالباب فرجع ابن عمر فرجعت معه
قال انت احق بالاذن من ابن عمر انما انبت ما في رؤسنا الله عز وجل ثم انتم وفيه عن عبيد بن حنين قال جاء الحسن او الحسين
يستاذن على عمر وجاء عبد الله بن عمر فلم يؤذن لعبد الله فرجع فقال الحسن او الحسين اذا لم يؤذن لعبد الله لا يؤذن لنا
فبلغ عمر فارسل اليه فقال يا ابن اخي ما ردك قال قلت اذا لم يؤذن لعبد الله ابن عمر لا يؤذن لي فقال يا ابن اخي فهل
انبت الشعر على الرأس غيركم وفيه عن المنذر بن سعد ان ازواج النبي صلى الله عليه وسلم استاذن عمر في الحج فابى
ان ياذن لهن حتى اكثرن عليه فقال ساذن لكن بعد العام وليس هذا من رأيي فقالت زينب بنت جحش سمعت رسول الله صلى
الله عليه وسلم يقول عام حجة الوداع انما هو هذه الحجة ثم ظهور الحصر فخرجن غيرها فارسل معهن عثمان بن عفان وعبد الرحمن بن عوف
وامرهما ان يسير احدهما بين ايديهن والآخر خلفهن ولا يساير هن احد فاذا نزلن فانزلوهن شعباً ثم كونا على باب الشعب لا
يدخلن عليهن احد ثم امرهما اذا طفن بالبيت لا يطوف معهن احد الا النساء فلما هلك عمر فلبن من بعد وفيه عن ابن ابي نجيح
ان النبي صلى الله عليه وسلم قال الذي يحافظ على ازواجي من بعدي فهو الصادق البار فقال عمر من يحج مع امهات المؤمنين
فقال عبد الرحمن انا فكان يحج بهن وينزلهن الشعب الذي ليس له منفذ ويجعل على هوادجهن الطيالسة وفيه عن ابي وائل ان
رجلاً كتب الى ام سلمة يحرج عليها في حق له فامر عمر بن الخطاب بجلده ثلثين جلدة اخرجه سفيان بن عيينة وفيه عن اسلم ان
عمر فضل اسامة بن زيد على ابنه عبد الله بن عمر فلم يزل الناس بعبد الله حتى كلم اباه في ذلك فقال تفضل علي من ليس افضل
مني فرضت له في الفين وفرضت لي في الف وخمسمائة ولم يسبقني الى شيء فقال عمر فعلت ذلك لان زيداً كان احب
الى رسول الله صلى الله عليه وسلم من عمر وكان اسامة احب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم من عبد الله وفيه عن ابن
عباس قال لما فتح الله المدائن تفلى اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم في ايام عمر امر بالانطاع فبسطت في المسجد
وامر بالاموال فافرغت عليها ثم اجتمع اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فاول من بدأ اليه الحسن بن علي فقال

صفه جمع عادل پیش
دیگر فاطمی رضی اللہ عنہا
...

سلام
...
الثیاب

يا امير المؤمنين أعطني حقي مما أفاء الله على المسلمين فقال له بالرحب والكرامة وأمر له بألف درهم ثم انصرف فبدر
اليه الحسين بن علي فقال يا امير المؤمنين اعطني حقي مما افاء الله على المسلمين فقال له بالرحب والكرامة وأمر له بألف درهم
فبدر اليه ابنه عبد الله بن عمر فقال يا امير المؤمنين اعطني حقي مما افاء الله على المسلمين فقال له بالرحب والكرامة و
أمر له بخمسمائة درهم فقال يا امير المؤمنين انا رجل مشتد أضرب بالسيف بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم والحسن
والحسين طفلان يدرجان في سكك المدينة تعطيهم ألفا ألفا وتعطيني خمسمائة قال نعم اذهب فأتني بأب كأبيهما وأم كأمهما
وجد كجدهما وجدة كجدتهما وعم كعمهما وعمة كعمتهما وخال كخالهما وخالة كخالتهما فانك لا تأتيني به اما ابوهما فعلي المرتضى واما امهما ففاطمة
الزهراء وجدهما محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم وجدتهما خديجة الكبرى وعمهما جعفر بن ابي طالب وخالهما ابراهيم بن رسول الله
صلى الله عليه وسلم وخالتهما رقية وام كلثوم ابنتا رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي الاستيعاب خرج عمر بن الخطاب من المسجد
ومعه الجارود فاذا بامرأة برزة على الطريق فسلم عليها عمر فردت عليه السلام فقالت هيها يا عمر عهدتك وانت تسمى
عميرا في سوق عكاظ فلم تذهب الايام والليالي حتى سميت عمر ثم لم تذهب الايام حتى سميت امير المؤمنين فاتق
الله في الرعية واعلم انه من خاف الوعيد قرب عليه البعيد ومن خاف الموت خشي الفوت فقال الجارود قد
اكثرت ايتها المرأة على امير المؤمنين فقال عمر دعها اما تعرفها هذه خولة بنت حكيم التي سمع الله قولها من فوق سبع
سموات فعمر والله احق ان يسمع لها وفيه روي ان جارية لصفية بنت حيي اتت عمر فقالت ان صفية تحب السبت و
تصل اليهود فبعث اليها عمر فسألها فقالت اما السبت فاني لم أحبه منذ ابدلني الله به يوم الجمعة واما اليهود فان
لي فيهم رحما فانا اصلها ثم قالت للجارية ما حملك على ما صنعت قالت الشيطان قالت اذهبي فانت حرة وفيه ارسل
عمر الى الشفاء بنت عبد الله العدوية ان اغدي علي قالت فغدوت عليه فوجدت عاتكة بنت اسيد بن ابي العيص
ببابه فدخلنا فتحدثنا ساعة فدعا بنمط فاعطاها اياه ودعا بنمط دونه فاعطانيه فقلت تربت يداك يا عمر
انا قبلها اسلاما وانا بنت عمك دونها وارسلت اليك وجاءتك بنفسها قال ما كنت رفعت ذلك الا لك فلما اجتمعتما
ذكرت انها اقرب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم منك و از انجمله آنست كه حفظ ملت از مظان تحريف وتبديل
بابلغ وجوه نمود اخرج الدارمي عن سليمان بن يسار ان رجلا يقال له صبيغ قدم المدينة فجعل يسأل عن متشابه
القرآن فارسل اليه عمر وقد اعد له عراجين النخل فقال من انت فقال انا عبد الله صبيغ فاخذ عمر عرجونا من تلك العراجين
فضربه وقال انا عبد الله عمر فجعل له ضربا حتى دمي رأسه فقال يا امير المؤمنين حسبك قد ذهب الذي كنت اجد في
رأسي وعن نافع مولى عبد الله ان صبيغ العراقي جعل يسأل عن اشياء من القرآن في اجناد المسلمين حتى قدم
مصر فبعث به عمرو بن العاص الى عمر بن الخطاب فلما اتاه الرسول بالكتاب فقرأ فقال اين الرجل فقال في الرحل قال عمر ابصر
يكون ذهب فتصيبك مني به العقوبة الموجعة فأتاه به فقال عمر تسأل محدثة فارسل عمر الى رطائب من جريد فضربه
بها حتى ترك ظهره دبرة ثم تركه حتى برئ ثم عاد له ثم تركه حتى برئ فدعا به ليعود له قال فقال صبيغ ان كنت تريد
قتلي فاقتلني قتلا جميلا وان كنت تريد ان تداويني فقد والله برئت فأذن له الى ارضه وكتب الى ابي موسى

الاشعری ان لا یجالسه احد من المسلمین فاشتد ذلک علی الرجل فکتب ابو موسی الی عمر ان قد حسنت هیئته
فکتب عمر ان یاذن للناس بمجالسته این ست نموذجی از سیاست فاروق اعظم رضی الله عنه والقلیل نموذج الکثیر
والغرفة تنبئ عن البحر الکبیر اگر منصفی در هر کلمه ازین کلمات و اشباه آن نظر کند دریابد که حلاوت ایمان و صدق
نیت و احسان بر خلق الله و خشیت از مدبر السموات والارض و عقل وافر و کفایت کامل از هر کلمه چنان میچکد که از پنبه
مبلول قطرات آب میچکد شعر و علی تفنن واصفیه بوصفه ۞ یفنی الزمان وفیه مالم یوصف ۞ اما توسع فاروق
اعظم در علم احکام که مسمی بفقه می شود پس اکثر از انست که بضبط تقریر در آید افقه امت علی الاطلاق اوست و آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در مسائل فقهیه با و اشارت فرمود تا از وی اخذ کنند و صحابه و تابعین بآن تصریح نمودند و
در خارج همچنان واقع شد نسبت فقه او با فقه سایر فقهاء صحابه مانند نسبت مصحف اوست با مصحف سایر صحابه هرچه
در مصحف او یافته شود قراءة متواتره است و آنچه مخالف مصحف او باشد قراءة شاذه و هرچه در فقه او یافته شود
جاده قویه از دین محمدی علی صاحبه الصلوة والتسلیمات و ظاهر دین و سواد اعظم اوست و هرچه مخالف او باشد
شاذ است اگر حدیثی قوی یا قیاس جلی شاهد او باشد میتوان اخذ کرد والا نه و نسبت فقه او با فقه سایر
مجتهدین اهل سنت مانند نسبت متن است با شروح و این سخنی است مجمل تا شرح آن بگوش اهل عصر نرسد محتمل که بگذاف
نسبت کنند اما شهادت آنحضرت صلی الله علیه وسلم با علمیت او و تفویض نواحی امت با و پس متواتر بالمعنی است
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی جعل الحق علی لسان عمر وقلبه اخرجه الترمذی بروایة ابن عمر و
ابو داود بروایة ابی ذر و قال لقد کان فیما کان قبلکم من الامم ناس محدثون من غیر ان یکونوا انبیاء فان یکن
فی امتی احد فانه عمر اخرجه الشیخان من حدیث ابی هریرة و مسلم والترمذی من حدیث عائشة و قال بینا انا نائم رأیت
الناس یعرضون علی و علیهم قمص فمنها ما یبلغ الثدی و منها ما یبلغ دون ذلک و عرض علی عمر بن الخطاب و علیه
قمیص یجره قالوا فما اولته یا رسول الله قال الدین اخرجه البخاری و مسلم والترمذی والنسائی بروایة ابی سعید
و قال بینا انا نائم اتیت بقدح من لبن فشربت منه حتی انی لاری الری یخرج من اظفاری ثم اعطیت فضلی (پس خورده)
عمر بن الخطاب قالوا فما اولته قال العلم اخرجه الشیخان والترمذی من حدیث ابن عمر و قال اقتدوا بالذین من بعدی
ابی بکر و عمر اخرجه الترمذی و جماعة من حدیث ابن مسعود و حذیفة و اما شهادت صحابه و تابعین اخرج الدارمی عن
حذیفة قال انما یفتی الناس ثلثة رجل امام و رجل یعلم ناسخ القرآن من المنسوخ قالوا یا حذیفة و من ذلک
قال عمر بن الخطاب او احمق متکلف و اخرج الدارمی عن عمرو بن میمون انه قال ذهب عمر بثلثی العلم فذکر لابراهیم
فقال ذهب عمر بتسعة اعشار العلم اما آنکه نسبت فقه او با فقه سایر صحابه بمنزله مصحف اوست با مصحف سایر صحابه
اخرج الحاکم عن الشعبی انه قال القضاة فی ستة نفر من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلثة بالمدینة و ثلثة
بالکوفة فبالمدینة عمر و ابی و زید بن ثابت و بالکوفة علی و عبد الله بن مسعود و ابو موسی و اخرج الحاکم عن الشعبی عن
مسروق قال انتهی علم اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم الی هؤلاء النفر عمر بن الخطاب و علی بن ابی طالب و عبد الله بن
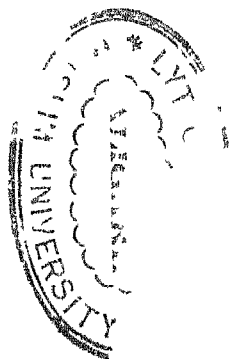
مسعود و ابیّ بن کعب و معاذ بن جبل وزید بن ثابت و ابی موسی الاشعری و اخرج الحاکم عن الشعبی قال یؤخذ العلم عن ستة من
اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فکان عمر و عبد الله و زید یشبه علم بعضهم بعضاً فکان یقتبس بعضهم من بعض و اخرج
محمد بن الحسن فی کتاب الآثار عن ابی حنیفة عن الهیثم عن الشعبی قال کان ستة من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم یتذاکرون الفقه
بینهم علی بن ابی طالب و ابیّ و ابو موسی علی حدة و عمر و زید و ابن مسعود رضی الله تعالی عنهم اجمعین شرح این اجمال آنکه علم
فاروق اعظم در بلاد اسلام منتشر شد و جمیع مسلمین بوی اخذ کردند و علم علی مرتضی جز در کوفه مشهور نشد و چون حاضران مجلس او
رضی الله عنه غالبا شاکیان بودند علم او منقح نگشت اخرج مسلم عن طاؤس اتی ابن عباس بکتاب فیه قضاء علی فمحاه الا قدر
واشار سفیان بن عیینة بذراعه و اخرج مسلم عن ابن ابی ملیکة کتبت الی ابن عباس اسأله ان یکتب لی کتابا و یخفی عنی
فقال ولد ناصح انا اختار له الامور اختیارا و اخفی عنه قال فدعا بقضاء علی فجعل یکتب منه اشیاء و یمر به الشیء فیقول
والله ما قضی بهذا علیّ الا ان یکون ضل و اخرج مسلم عن ابی اسحاق قال لما احدثوا تلک الاشیاء بعد علیّ قال رجل من
اصحاب علی قاتلهم الله ای علم افسدوا و اخرج مسلم عن المغیرة قال لم یکن یصدق علی علی فی الحدیث عنه الا من اصحاب
عبد الله بن مسعود و معاذ بن جبل در آخر زمان فاروق از عالم رفت و حدیث او چندان باقی نماند و از ابیّ بن کعب غیر قراءة
و تفسیر زیاده در دست مردمان نیست و ابو موسی اشعری با کمالی که داشت در بسیاری از مسایل عاجز شده و در حق عبد الله بن مسعود
گفت لا تسألونی ما دام هذا الحبر فیکم و ابن عباس با کمال علم خود نزدیک به پنجاه مسئله مخالف جمیع مجتهدین شد اخرج الدارمی
عن ابراهیم قال خالف ابن عباس اهل القبلة فی امراة و ابوین قال للام الثلث من جمیع المال و همچنین در مسئله عول و مسئله
متعة الحج و متعة النساء و بیع صرف و غیرها چنانکه بر متتبعین فن حدیث مخفی نیست و در بسیاری از مسائل شک پیدا کرد مانند غسل
قدمین و طلاق ثلث دفعة واحدة باز اقوال او مشتبه شد و رجوع از اکثر روایت کرده اند و عبد الله بن مسعود اکثر موافقت داشت
با فاروق اعظم وی خود باین تصریح کرده است کان عمر اذا سلک طریقا وجدناه سهلا و نیز گفته لو ان الناس سلکوا وادیا
و شعبا و سلک عمر وادیا و شعبا سلکت وادی عمر و شعبه و زید بن ثابت نیز در اکثر متتبع اوست و عبد الله بن عمر از خوض در
اجتهاد در محل اشتباه تقاعد مینمود و عائشه صدیقه مسائل او در جمیع ابواب فقه نیست اما آنکه نسبت او با مجتهدان امت
مانند نسبت مجتهد مستقل است با مجتهدان منتسب پس نزدیک توسع در تتبع آثار صحابه ظاهر میشود چنانکه مجتهد مستقل ترتیب ادله
و قواعد استنباط و جمع بین الدلیلین المتعارضین مقرر میفرماید و مجتهد منتسب از وی اینهمه مسایل را فرا میگیرد همچنان فاروق
اعظم قاعده چند درین امور مقرر فرموده مجتهدان مذاهب اینهمه قواعد را از وی اخذ نموده اند و بر منوال آن قواعد نسج کرده
و چنانکه مجتهد مستقل مسایل را در هر باب مبسوط میسازد و جمله صالحه از مسایل مهمه محرر مینماید بعد از آن مجتهدان منتسب حصه از
تفسیر قرآن عظیم و حصه از سنت سنیه و آثار سلف و لغت عرب قواعد استنباط یاد گرفته در مسائل مفروضه مجتهد مستقل خوض
مینمایند اگر در مسئله از مسائل نص کتاب و سنت یا مفهوم موافق یا مخالف آیتی یا حدیثی موافق آن یافتند فهو المراد و اگر نیافتند
و وجه مسئله ظاهر یافتند بآن اخذ نمودند و اگر مخالف آن دلیلی قوی بهم رسید از کتاب و سنت و قیاس جلی و اجماع امت ترک
اتباع میکنند زیراکه ما آتیتنی لازم شد اخذ بدلیل قوی و اگر مخالفی موجود نشد و وجه مسئله نیز ظاهر نیست توقف نمایند یا

اعتماد بر قول مجتهد مستقل میکنند علی اختلاف فی ذلک بناءً علی اختلافهم فی مسئلة اخری وهی ان المجتهد هل یجوز له تقلید
المجتهد الآخر اذا کان افضل منه واعلم قولان المشهور لا یجوز والصحیح الذی لا یجوز غیره عند استقراء صنیع الاوائل یجوزه
قال ان نعی قول امامه اشد کمد و محمد عثمان وقال فی القدیم و علی اذا اعتزیا الی التقلید احب الینا و هرکه تتبع صنیع امام مالک
در مجتهدات خود و صنیع امام اعظم ابی حنیفه در مجتهدات خود تتبع کند درین امر توقف نخواهد کرد و باز چون مسائل دیگر وارد شود
که در کلام مجتهد مستقل منصوص نیست جمعی استنباط کنند از ادله شرع بر منهاج استدلال مجتهد مستقل و نام این جمع مجتهد منتسب
مطلق است و طائفه تخریج کنند بر قول مجتهد مستقل از فحوای خطاب یا ذکر علت و غیر آن و نام این طائفه مجتهد منتسب مقید
است همچنان مجتهدان مذاهب بعد احکام ما یتعلق بالفقه من الکتاب والسنة واتقان علم عربیه و قواعد جمع بین المختلفین
در مسائل مقرر شده فاروق اعظم خوض نموده اند اکثری را قبول کرده و پاره را انکار شده و در پاره دیگر مختلف گشته باز
در مسائل دیگر که بر ایشان وارد شده در بعض مواضع استنباط را کار فرما شده اند و در طائفه عمل تخریج نموده اند لیکن فهم
آن معنی بغایت دقیق است جمعی که سرمایه علم ایشان شرح وقایه و هدایه باشد کجا ادراک این سر دقیق توانند کرد کسی در صحن
کاچی تلیه جوید ؟ اضاع العمر فی طلب المحال ؟ این نیست که فاروق اعظم را در شرع واسطه نگرفته باشند و بغیر توسط او
در ادله شرعیه خوض کنند لیکن توسلی که مجتهد منتسب را میباشد با مجتهد مستقل نه توسلی که مقلد صرف را باشد با مجتهد متبوع
خویش این راز را این بیان رست که منصف چون نزدیک ملاحظه آن تصدیق آن معنی مضطر شود و یکی از آن قرائن آنکه چنانکه مجتهدان
شافعیه مثلا با یکدیگر اختلافها دارند الا در جل مسائل تابع شیخ خود اند و بهمین اعتبار همه ایشان را اصحاب شافعی گفته میشود همچنین
مجتهدین دوره در مسائل فقه تابع مذهب فاروق اعظم اند و این قریب هزار مسئله باشد تخمیناً و بهمین سبب نام ایشان مجتهد اصحاب
حدیث مقرر شد نه ظاهریه و نه باطنیه و نه اصحاب رای را و از سبب خلاف ایشان در مسائل جزئیه یا آنست که اثر حضرت فاروق
خبر واحد باشد که بیکی رسید و بدیگری نرسید یا آنکه رواة فاروق اعظم مختلف شدند یکی تصحیح روایتی کرد و دیگر
تصحیح روایت دیگر یا آنکه کلام فاروق اعظم محتمل دو جهت باشد پیش یکی محملی دارد و پیش دیگری محملی دیگر یا آنکه در نظر یک مجتهد
قول حضرت فاروق معارض شد بحدیثی صحیح یا بقیاس جلی پس ترک آن کرد و همین است صنیع مجتهد منتسب و مجتهد دیگر قادر شد
بر دفع معارضه و تطبیق بین الدلائل پس ترک نکرد و این وجوه در نصوص مجتهدین تصریحاً مذکور است چنانکه بعض از ان مذکور
خواهیم کرد و یا آنکه مسئله منصوص حضرت فاروق نیست هر یکی راهی سلوک نمود یا آنکه در تخریج از قول فاروق اعظم مختلف
شدند و قرینه دیگر آنکه اگر صنیع ایشان ملاحظه کرده شود بسیاری از مسائل هست که حدیث مرفوع صحیح بروایت جماعة عن جماعة
موافق مذهب حضرت فاروق در دست یافته شود و هذا اکثر من ان یحصی و بسیاری از مسائل هست که حدیث صریح یافته نشود
بلکه ایمائی از کتاب و سنت موافق حضرت فاروق یافته شود یا خبر واحد بغیر آنکه بروایت جماعه عن جماعه باشد یافته شود
همه مجتهدین در منصوص نیز اتباع فاروق اعظم میکنند و بسیاری از مسائل هست که احادیث مختلف می شود و حضرت فاروق
تطبیقی مقرر کرده البته تابع همان تطبیق می شوند چنانکه در مسئله فسخ حج بعمره و مسئله غسل قدم و مسئله متعه و مسئله جهر
و بسیاری از مسائل هست که حدیثی در آن باب یافته نشده و مخالفت قول فاروق بالنص کتاب و نص حدیث و قیاس جلی

نیز ظاهر شد و طریق قیاس ورای در آنجا مسدود نیست در آنجا البته تقلید قول او میکنند و مجتمع می شوند بران چنانکه شاعر سحر بحدس ادراک مینماید که فلان قصیده متتبع فلان قصیده است هر چند صاحب قصیده بآن تصریح نکرده باشد درین صورت حدس هر متتبع آثار را بهم میرسد که اگر همت خود را بتقلید فاروق اعظم جمع نکرده اند اینها مله چرا میکنند قرینه سوم آنکه اصل ثالث از اصول شریعت اجماع است بار اجماعی که تخییل اهل زمان ماست بمعنی اتفاق جمیع امت مرحومه بحیثیت لایشذ منهم فرد واحد نصاً من کل واحد منهم خیال محال است هرگز واقع نشده مسئله نیست از انچه او را اجماعیات مینامند مگر فی الجمله خلافی دران نقل کرده می شود و اجماع کثیر الوقوع اتفاق اهل حل و عقد است از مفتیان امصار یعنی در مسائل متقرره فاروق اعظم یافته می شود که اهل حل و عقد بران اتفاق کرده اند و تلو آن فتوی جمعی غفیر و سکوت باقین و تلو آن اختلاف علی قولین که در حکم اتفاق بر نفی قول ثالث است و تلو آن اتفاق اهل حرمین و خلفا که بحکم حدیث ان الدین لیأرز الی الحجاز کما تأرز الحیة الی جحرها و حدیث علیکم بسنتی و سنة الخلفاء الراشدین من بعدی عضوا علیها بالنواجذ متتبع است این اجماعیات که واقع شده اند بدون اهتمام حضرت فاروق و نص فتوی وی صورت نه بسته چنانکه در مسئله غسل بالکسال چهار تکبیر در جنازه نقل کرده اند فقیر را عفی عنه سالها بخاطر میگذشت که مذهب حضرت عمر را رضی الله عنه مدون سازد و تعجب میکرد از علمای سلف که چرا باین امر عظیم اهتمام نموده اند حالانکه فوائد عظیمه در حق خواص مسلمین و عوام ایشان در تدوین مذهب عمر رضی الله عنه مندرج است اما خواص مسلمین یا فقها اند یا محدثین اتفاق سلف و توارث ایشان اصل عظیم است در فقه و اصل دران باب نصوص فاروق و مناظرات اوست مجاری متفحص مستوعب اکثر ابواب فقه ازان میتوان جمع کرد و عمده در فن حدیث معرفت طرق متعاضده حدیث است اکثر احادیث که بظاهر موقوفه فاروق اعظم است بمعنی مرفوع است و مشتی درستی از اینها میتوان برداشت و از شواهد احادیث و متابعات شئی کثیر میتوان ازان برآورد اما فائده آن در حق عوام مسلمین آنست که مذاهب مجتهدین را شعب یک شریعت دانند هر مذهبی را دینی علیحده و ملتی جداگانه خیال نکنند و اختلاف امت مشوش یقین ایشان باحکام ملت نشود و ظاهر دین و سواد اعظم را از روایات شاذه جدا تصور نمایند و حجت شرع برخود قایم شناسند و بر مرتبه فاروق اعظم در نشر دین متین و تبلیغ شریعت غرا چنانکه هست مطلع شوند و اعطاء کل ذی حق حقه بعمل آرند بازتا اینوقت این داعیه بوجود نیامد چون سخن تا اینجا رسید آن داعیه باز گل کرد و حبس خاطر ازان داعیه وجهی نداشت هذا اسم قلة الا

ولتشتت البال والله هو الموفق والمعین

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علی نبیه الذی لا نبی بعده اما بعد فیقول العبد الضعیف الراجی رحمة الله الکریم ولی الله بن عبد الرحیم تغمده الله تعالی برحمته هذا ما و تقتضی الله عز و جل لهم من تدوین مذهب الخلیفة الاواب الناطق بالصدق والصواب امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه وارضاه والمذاهب الاربعة منه بمنزلة الشروح من المتون والمجتهد ون من صاحبه بمنزلة المجتهدین المنتسبین من المجتهد المستقل والله هو الموفق والمعین ادلة الشرع الاربعة اخرج الدارمی عن شریح ان عمر بن الخطاب کتب الیه ان جاءک شئی فی کتاب الله فاقض به ولا یلفتنک عنه الرجال

فان جاءك ما ليس في كتاب الله فانظر سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم فاقض بها فان جاءك ما ليس في كتاب الله ولم يكن فيه سنة من رسول الله صلى الله عليه وسلم فانظر ما اجتمع عليه الناس فخذ به فان جاءك ما ليس في كتاب الله ولم يكن في سنة رسول الله ولم يتكلم فيه احد قبلك فاختر اي الامرين شئت ان شئت ان تجتهد برأيك ثم تقدم فتقدم وان شئت ان تتأخر فتأخر ولا ارى التأخر الا خيرا لك **تخصيص عام الكتاب بالسنة وتفسير مجمل الكتاب بالسنة** اخرج الدارمي عن عمرو بن الاشج ان عمر بن الخطاب قال انه سياتي ناس يجادلونكم بشبهات القرآن فخذوهم بالسنن فان اصحاب السنن اعلم بكتاب الله **لا يؤخذ الحديث الا عن ثقة** اخرج مسلم عن ابي عثمان النهدي قال عمر بن الخطاب بحسب المرء من الكذب ان يحدث بكل ما سمع واخرج البيهقي عن ابن عمر قال كان عمر يامرنا ان لا ناخذ الا عن ثقة **اجازة خبر الواحد الصدوق** وان كان خلاف القياس ذكر الشافعي عن عمر قصصا منها ان رأيه كان ان يحكم في الاصابع بديات مختلفة لاختلافها في المنافع والجمال فلم يتبع رأيه حين وجد في كتاب عمرو بن حزم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وفي كل اصبع مما هنالك عشر من الابل ومنها ان رأيه كان ان الدية للعاقلة ولا ترث المرأة من دية زوجها شيئا فلم يتبع رأيه حين اخبره الضحاك بن سفيان ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب اليه ان يورث امرأة اشيم الضبابي من ديته ومنها حديث عمر في الجنين وقبوله خبر جميل بن مالك بن النابغة وقوله لو لم نسمع بها لقضينا بغير هذا واخذ بخبر عبد الرحمن بن عوف في الرجوع من ارض الوباء ثم اورد الشافعي في المسئلة اشكالا وقال لم لم يكتف عمر بن الخطاب على خبر الواحد في غير المسئلة حتى طلب رجلا آخر واجاب بانه في بعض المواضع طلب مخبرا آخر لانه لم يأمن غلط الراوي وقلة ضبطه وفي بعض المواضع طلب ذلك استظهارا واذا كان خبر الواحد موجبا للحكم فخبر الاثنين اشفى للخاطر واقمع للشبهة كما صرح هو بنفسه في قصة ابي موسى **الاجماع** اخرج الشافعي عن عمر خطبته بالجابية وفيها عن النبي صلى الله عليه وسلم من سره بحبحة الجنة فليلزم الجماعة واحتج بهذا على القول بالاجماع **شرط القياس** اخرج الدارقطني في جملة كتب عمر الى ابي موسى الاشعري في آداب القضاء الفهم الفهم فيما يختلج في صدرك مما لم يبلغك في الكتاب والسنة واعرف الامثال والاشباه ثم قس الامور عند ذلك فاعمد الى احبها الى الله عز وجل واشبهها بالحق فيما ترى قوله مما لم يبلغك اشارة الى شرط محل القياس قوله اعرف الامثال والاشباه بيان المقيس عليه قوله احبها الى الله واشبهها بالحق بيان العلة وكونها مؤثرة بشهادة الشرع **كراهية السؤال فيما لم ينزل** اخرج الدارمي عن ابن عمر انه سئل عن شيء فقال لا تسأل عما لم يكن فاني سمعت عمر بن الخطاب يلعن من سأل عما لم يكن واخرج الدارمي عن طاؤس قال عمر على المنبر احرج بالله على رجل سأل عما لم يكن فان الله قد بين ما هو كائن قوله بين ما هو كائن يعني تكفل ان يلهم الصواب في النازلة وهذا مرفوع في الحقيقة اخرج الدارمي عن وهب بن عمرو الجمحي ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لا تعجلوا بالبلية قبل نزولها فانكم ان لا تعجلوها قبل نزولها لا ينفك المسلمون وفيهم اذا هي نزلت من اذا قال وفق وسدد وانكم ان تعجلوها تختلف بكم الاهواء فتأخذوا هكذا وهكذا واشار بين يديه وعن يمينه وعن شماله يفهم من الحديث المرفوع معنى قوله بين ما لم يكن كما ذكرنا ويحتمل معنى آخر وهو ان الكتاب والسنة اشتملا على جميع الاحكام اجمالا اشار الشافعي الى هذا في بعض كلامه واخرج الدارمي عن ابن محيريز ما تصنع بالمسائل انه لا يذهب العلم ما قرئ القرآن **كراهية الجدال في العلم** اخرج الدارمي عن مجاهد قال عمر اياك والمكايلة يعني في الكلام ومجادلتها

اخرجه هو ذم القياس اذا لم يكن جامعاً لشروطه **كتاب الصلوة** الطهارة شرط الصلوة ابو بكر عن المستورد قال عمر لا تقبل
صلوة بغير طهور هو مرفوع من طرق شتى **صفة الوضوء** ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم عن الاسود بن يزيد عن عمر بن الخطاب
انه توضأ فغسل يديه مثنى وتمضمض مثنى واستنشق مثنى وغسل وجهه مثنى وغسل ذراعيه مثنى ومسح رأسه مثنى مقبلا
ومدبرا وغسل رجليه مثنى ابو بكر عن الاسود بن يزيد ان عمر بن الخطاب توضأ فادخل اصبعيه في باطن اذنيه وظاهرهما فمسحهما ابو بكر
عن قرظة سمعت عمر يقول الوضوء ثلث ثلث وثنتان تجزيان ابو بكر عن الحسن عن عمر في المضمضة والاستنشاق وغسل اليدين
والرجلين ثنتان تجزيان وثلث افضل ابو بكر عن المصعب بن سعد مر عمر على قوم يتوضؤن فقال خللوا ابو بكر عن زياد بن علاقة
ان عمر بن الخطاب رأى رجلا غسل ظاهر قدميه وترك باطنهما فقال لم تركتهما للنار ابو بكر عن ابي قلابة ان عمر رأى رجلا
يصلي قد ترك على ظهر قدمه مثل الظفر فامره ان يعيد وضوءه وصلوته وعن عبد الله بن عمر مثله الا انه قال فامره ان يغسل
اللمعة ويعيد الصلوة قلت اختلفوا في الموالاة لاجل الروايتين والصحيح ان الاول منهم والثاني مفسر الشافعي عن عمر عن النبي
صلى الله عليه وسلم الاعمال بالنيات الحديث احتج به على ان النية فرض قال البويطي قال الشافعي يدخل في حديث الاعمال
بالنيات ثلث العلم **ما يوجب الوضوء** مالك الشافعي وغيرهما عن زيد بن اسلم ان عمر بن الخطاب قال اذا نام احدكم مضطجعا
فليتوضأ العلة عند الشافعي نوم من لم يتمكن مقعدته من الارض وعند الحنفية نوم مستندا او متكئا على شيء بحيث لو ازيل لسقط
ابو بكر عن جابر بن عبد الله قال اكلت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ومع ابي بكر وعمر وعثمان خبزا ولحما فصلوا ولم
يتوضؤا اخرج الشافعي من مذهب عمر وابن مسعود لا يتيمم الجنب انهما يريان القبلة وشبهها من الملامسة الناقضة للوضوء وروى
حديثا ان عمر صلى ركعة ثم زلت يده على ذكره فاشار اليهم ان امكثوا ثم خرج فتوضأ فاتم بهم ما بقي من الصلوة وفي اسناده
طويل مالك والشافعي عن زيد بن اسلم عن ابيه ان عمر قال اني لاجده يتحدر مني يعني المذي مثل الخريزة فاذا وجد ذلك احدكم
فليغسل فرجه وليتوضأ وضوءه للصلوة ابو بكر عن طلق بن حبيب رأى عمر بن الخطاب رجلا حك ابطه او مسه فقال له قم فاغسل
يديك او تطهر قال محمد يعني ابن سيرين لا ادري ما هذا قلت معناه استحباب التنظيف **ادب الخلاء** اخرج البغوي وغيره وهو من
مشاهير الحديث عن عمر قال رآني النبي صلى الله عليه وسلم ابول قائما فقال يا عمر لا تبل قائما ابو بكر عن يسار بن نمير كان عمر
اذا بال مسح ذكره بحائط او حجر لم يمسه ماء قلت اجمع على ذلك علماء اهل السنة وليس فيها حديث مرفوع وانما هو ترجيح عمر
قياسا على الاستنجاء من الغائط اطبق على تقليده العلماء **المسح على الخفين** ابو حنيفة عن حماد عن سالم بن عبد الله بن عمر قال
اختلف عبد الله بن عمر وسعد بن ابي وقاص في المسح على الخفين فقال سعد امسح وقال عبد الله ما يعجبني فاتيا عمر بن الخطاب فقصا
عليه القصة فقال عمر عمك افقه منك مالك والشافعي وغيرهما نحوا من ذلك وهو من المشاهير ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم
عن حنظلة ان عمر بن الخطاب قال المسح على الخفين للمقيم يوما وليلة وللمسافر ثلثة ايام بلياليهن اذا لبستهما وانت طاهر ابو بكر
عن زيد بن وهب كتب الينا عمر بن الخطاب في المسح على الخفين ثلثة ايام ولياليهن للمسافر ويوما وليلة للمقيم الشافعي في مذهبه القديم
عن زيد بن الصلت ان عمر بن الخطاب قال اذا ادخلت رجليك في الخفين وانت طاهر فامسح عليهما ما بدا لك واليه ذهب الشافعي
في القديم ثم رجع وقال بالتوقيت قال البيهقي ارى ان عمر جاءه الثبت في التوقيت فرجع اليه **صفة الغسل** ابو بكر

اي الدليل ۱۲

عن عكرمة بن خالد كان عمر اذا اجنب غسل شقه ثم توضأ وضوءه للصلوة ثم افرغ عليه الماء ابوبكر عن عاصم سئل عمر عن غسل
الجنابة فقال توضأ وضوءك للصلوة ابوبكر عن فضيل بن عمرو قال عمر اذا اغتسلت من الجنابة فتمضمض ثلثا فانه ابلغ **ما يوجب**
الغسل مالك والشافعي بطرق متعددة ان عمر وجد في ثوبه احتلاما فاغتسل واعاد الصلوة ابوبكر عن رفاعة بن رافع
قال بينا انا عند عمر بن الخطاب اذ دخل عليه رجل فقال يا امير المؤمنين هذا زيد بن ثابت يفتي الناس في المسجد برأيه
في الغسل من الجنابة فقال عمر علي به فجاءه زيد فلما رآه عمر قال اي عدو نفسه قد بلغت ان تفتي الناس برأيك فقال يا امير المؤمنين
بالله ما فعلت لكني سمعت من اعمامي حديثا فحدثت به من ابي ايوب ومن ابي بن كعب ومن رفاعة بن رافع فاقبل عمر على
رفاعة بن رافع فقال وقد كنتم تفعلون ذلك اذا اصاب احدكم من المرأة فاكسل لم يغتسل فقال قد كنا نفعل ذلك على عهد
اخرج قبل الانزال
رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يأتنا من الله تحريم ولم يكن من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه نهي قال ورسول الله صلى الله
عليه وسلم يعلم ذلك قال لا ادري فامر عمر بجمع المهاجرين والانصار فجمعوا له فشاورهم فاشار الناس ان لا غسل في ذلك
الا ما كان من معاذ وعلي فانهما قالا اذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل فقال عمر هذا وانتم اصحاب بدر وقد
اختلفتم فمن بعدكم اشد اختلافا فقال علي يا امير المؤمنين انه ليس احد اعلم بهذا من شان رسول الله صلى الله عليه
وسلم من ازواجه فارسل الى حفصة فقالت لا علم لي بهذا فارسل الى عائشة فقالت اذا جاوز الختان الختان فقد
وجب الغسل فقال لا اسمع برجل فعل ذلك الا اوجعته ضربا ابوبكر عن سعيد بن المسيب قال عمر لا اوتى برجل فعله يعني جامع
ولم ينزل ولم يغتسل الا نهكته عقوبة ابوبكر عن ابي جعفر قال اجتمع المهاجرون ابوبكر وعمر وعثمان وعلي ان ما اوجب الحدين
بالعقوبة — يعني الدخول
الجلد والرجم اوجب الغسل **حكم الجنب** ابوبكر عن عبيدة قال عمر لا يقرأ الجنب القرآن ابوبكر عن قتادة خرج عمر من الخلاء
فقرأ آية من كتاب الله فقيل له أتقرأ وقد احدثت قال افيقرأ ذلك مسيلمة وفي رواية مسيلمة افتاك ذلك ابوبكر عن سليمان
بن ربيعة قال لي عمر اذا اتيت اهلك ثم اردت ان تعود وكيف تصنع قلت كيف اصنع قال توضأ بينهما وضوءا مالك والشافعي وغيرهما
ان عمر بن الخطاب ذكر لرسول الله صلى الله عليه وسلم انه تصيبه الجنابة من الليل فقال رسول الله توضأ واغسل ذكرك ثم نم
دخول الحمام ابوبكر عن حفص قال عمر لا يرى الرجل عورة الرجل ابوبكر عن قتادة كتب عمر لا يدخل احد الحمام الا بمئزر
ابوبكر عن علي بن ابي عائشة كان عمر رجلا اهلب فكان يحلق الشعر فذكرت له النورة فقال النورة من النعيم **المياه** ابوبكر عن
عكرمة ان عمر سئل عن ماء البحر فقال اي ماء انظف منه الشافعي عن عمرو بن دينار ان عمر بن الخطاب ورد حوضا مجنة فقيل انما
ولغ الكلب آنفا فقال انما ولغ بلسانه فشرب وتوضأ مالك نحوا من ذلك محمول عند الحنفية على الغدير الكبير وعند الشافعي
آب خورده
على القلتين لحديث مرفوع في ذلك ابوبكر عن زيد بن اسلم عن ابيه ان عمر كان له قمقم يسخن له فيه الماء ابوبكر عن قتادة قال
عمر ليس حيضها في يدها يعني سؤر الحائض الشافعي والبخاري وغيرهما ان عمر توضأ من ماء في جرة نصرانية **تطهير**
الانجاس ابوبكر عن ابن سيرين عن عمر يغسل البول مرتين ابوبكر عن زبيد بن الصلت ان عمر غسل ما رأى من الجنابة ونضح
ما لم يره مالك والشافعي نحوا من ذلك ابوبكر عن خالد بن ابي عزة سأل رجل عمر بن الخطاب فقال اني احتلمت على طنفسة فقال
ان كان رطبا فاغسله وان كان يابسا فاحككه وان خفي عليك فارششه يعني مالك مذهبه على الاول وحمله الشافعي على الندب والحنفية

على غسل رطبه وحكّ يابسه ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان عمر قال طهور المسك دباغه مالك اوقظ عمر لصلوة الصبح حين
طُعن فصلّى وجرحه يثعب دماً ابو بكر عن انس بن مالك ان عمر بن الخطاب رأى رجلاً يصلي وعليه قلنسوة بطانتها من
جلود الثعالب قال فالقاها عن رأسه وقال ما يدري لعله ليس بذكيّ قلت فيه حجة للشافعي في ان الشعر لا يقبل الدباغ التيمم
ابو بكر عن الاسود قال عمر لا يتيمم الجنب وان لم يجد الماء شهراً وروي من وجوه ان عماراً ذكر عنده قصة التمعّك وقول النبي
صلى الله عليه وسلم انما يكفيك ان تفعل هكذا الحديث فلم يقنع بقوله قلت ترك الفقهاء الاربعة قول عمر لانهم وجدوه
مخالفاً لما صح عن النبي صلى الله عليه وسلم من مسند عمران بن حصين وابي ذر وعمرو بن العاص وغيرهم امره للجنب بالتيمم
اذا لم يجد الماء وتتبعت انا فوجدت ان النبي صلى الله عليه وسلم رآهم اختلفوا في تاويل الآيتين آية المائدة وآية النساء
فصوّب كلا التاويلين وترك كل ما اوّل على تاويله وعمر بن الخطاب اجلّ من ان يخفى عليه هذا الحديث واتقى لله من ان يبلغه
هذا الحديث ثم لا يقول به الا لمعنى فهمه عن النبي صلى الله عليه وسلم اخرج النسائي عن طارق ان رجلا اجنب فلم يصلّ
فاتى النبي صلى الله عليه وسلم فذكر ذلك له فقال اصبت فاجنب رجل آخر فتيمم وصلى فاتاه فقال له نحواً مما قال للآخر
يعني اصبت واشار الشافعي الى ان عمر وابن مسعود كانا يحملان الملامسة على اللمس باليد فكانت الآيتان ساكتتان عندهما
من التيمم عن الجنابة **مواقيت الصلوة** مالك عن نافع ان عمر بن الخطاب كتب الى عماله ان اهم امركم عندي الصلوة فمن حفظها
وحافظ عليها حفظ دينه ومن ضيعها فهو لما سواها اضيع ثم كتب ان صلّوا الظهر اذا كان الفيء ذراعاً الى ان يكون ظل
احدكم مثله والعصر والشمس مرتفعة بيضاء نقية قدر ما يسير الراكب فرسخين او ثلثة قبل غروب الشمس والمغرب اذا غربت
الشمس والعشاء اذا غاب الشفق الى ثلث الليل فمن نام فلا نامت عينه فمن نام فلا نامت عينه فمن نام فلا نامت عينه
والصبح والنجوم بادية مشتبكة مالك عن عمه ابي سهيل بن مالك عن ابيه ان عمر بن الخطاب كتب الى ابي موسى الاشعري ان
صلّ الظهر اذا زاغت الشمس والعصر والشمس بيضاء نقية قبل ان تدخلها صفرة والمغرب اذا غربت الشمس واخّر العشاء
ما لم تنم وصلّ الصبح والنجوم بادية مشتبكة واقرأ فيها بسورتين طويلتين من المفصل وفي رواية عن هشام بن عروة عن ابيه
وصلّ العشاء بينك وبين ثلث الليل فان اخرت فالى شطر الليل مالك عن عمه ابي سهيل بن مالك عن ابيه انه قال كنت ارى
طنفسة لعقيل بن ابي طالب يوم الجمعة تطرح الى جدار المسجد الغربي فاذا غشي الطنفسة كلها ظل الجدار خرج عمر بن الخطاب
فصلى الجمعة قال ثم نرجع بعد صلوة الجمعة فنقيل قائلة الضحى مالك والشافعي عن عبد الله بن عامر صلينا وراء عمر بن الخطاب
الصبح فقرأ فيها سورة يوسف وسورة الحج قراءة بطيئة فقلت والله لقد كان اذاً يقوم حين يطلع الفجر قال اجل ابو بكر
عن ابي البختري كان عمر يبعث من البحرين في الحر ثم ينطلق المنطلق الى قباء فيجدهم يصلون ابو بكر عن عبد الرحمن بن سابط ان
عمر قال لابي محذورة انك بارض شديد الحر فابرد بالصلوة ثم ابرد بها ابو بكر عن منذر قال عمر ابردوا بالظهر فان شدة الحر
من فيح جهنم ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم عن عمر بن الخطاب ابردوا بالظهر من فيح جهنم الشافعي عن رجل من الصحابة قال لقيني عمر
بن الخطاب بالزوراء فقال لي اين تذهب فقلت للصلوة قال كلّفت فاسرع فاذهب الى المسجد فصليته ثم رجعت فوجدت جاريتي
حبست من الاستقاء فذهبت الى بئره فجئت بها والشمس صالحة ابو بكر عن سعيد بن المسيب قال عمر لا تنتظروا بصلاتكم

اشتباک النجوم ابوبکر عن سوید بن غفلة قال عمر عجلوا العشاء قبل ان یکسل العامل وینام المریض ابوبکر عن الاسود عن عمر قال
اذا کان یوم الغیم فعجلوا العصر واخروا الظہر **الحدیث بعد العشاء** ابوحنیفة عن حماد عن ابراہیم عن عمر بن الخطاب انہ قال اجدب
السمر بعد العشاء الا فی صلوٰۃ او قراءۃ القرآن ابوبکر عن سلمان یعنی ابن ربیعة قال لی عمر یا سلمان انی اذم
لک الحدیث بعد العتمة ابوبکر عن انس بن ابی موسیٰ ان ابا موسیٰ اتی عمر بن الخطاب فقال لہ عمر ما جاء بک قال جئت اتحدث
الیک قال ہذہ الساعة قال انہ لفقہ فجلس عمر فتحدثنا لیلاً طویلاً **فضل الجماعة** ابوبکر عن عبدالرحمن قال عمر لان اصلیہما
فی جماعة احب الی من ان احیی ما بینہما یعنی الصبح والعشاء ابوبکر عن ابراہیم ان عمر بن الخطاب کان اذا رای غلاما
فی الصف اخرجہ ابوبکر عن ابی مجلز اقیمت الصلوٰۃ وصفت الصفوف فابتدر رجل لعمر فکلمہ فاطال القیام والقوم صفوف ابوبکر عن
سعید بن المسیب ان عمر رای رجلا یصلی رکعتین والمؤذن یقیم فانتہرہ فقال لا صلوٰۃ والمؤذن یقیم الا الصلوٰۃ التی تقام لہا
ابوبکر عن ابی عثمان النہدی رایت الرجل یجیء وعمر بن الخطاب فی صلوٰۃ الفجر فیصلی فی جانب المسجد ثم یدخل مع القوم فی صلوتہم
ابوبکر عن نعیم قال اذا کان بینہ وبین الامام طریق او نہر او حائط فلیس معہ ابوبکر عن ابن عمر کانت امراۃ لعمر تشہد صلوٰۃ
الصبح والعشاء فی جماعة فی المسجد فقیل لہا لم تخرجین وقد تعلمین ان عمر یکرہ ذلک ویغار قالت فما یمنعہ ان ینہانی قالوا
یمنعہ قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تمنعوا اماء اللہ مساجد اللہ الشافعی انہ تقدم اعجمی فاخرہ مسور بن مخرمة فسالہ
عمر فقال ان الرجل کان الاعجمی اللسان فخشیت ان یسمع بعض الحاج قراءتہ فیاخذ بعجمتہ قال ہنالک ذہبت فقال لقد
فقال قد احسنت مالک والشافعی عن عبیداللہ بن عتبة دخلت علی عمر بالہاجرة فوجدتہ یسبح فقمت وراءہ فقربنی حتی جعلنی
حذاءہ علی یمینہ فلما جاء یرفا تاخرت فصففنا وراءہ ابوحنیفة عن حماد عن ابراہیم ان عمر بن الخطاب جعلہا خلفہ فصلی بین
ایدیہما یعنی المؤتمین ابوبکر عن یسار بن نمیر ان عمر بن الخطاب کان یقول ابردوا والطعام بکم ثم افرغوا الصلوٰۃ تکم مالک عن زید
بن اسلم قال عمر لا یصلین احدکم وہو ضام بین ورکیہ یعنی الحاقب **سنة الاذان** اخرج البخاری وغیرہ عن ابن عمر
کان المسلمون حین قدموا المدینة یجتمعون فیتحینون الصلوٰۃ لیس ینادی بہا فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ
وفی حدیث رؤیا عبداللہ بن زید فیما رواہ الدارمی وغیرہ قال عمر والذی بعثک بالحق لقد رایت مثل ما رای ابوبکر عن عبداللہ
بن ہذیل قال عمر لولا ان یکون سنة لاذنت الشافعی ان عمر قال عجلوا الاذان بالصبح یدلج المدلج ابوداؤد عن مؤذن لعمر
یقال لہ مسروح اذن قبل الصبح فامرہ عمر ان یرجع فینادی الا ان العبد قد نام قلت فی المسئلة قولان ذہب الشافعی الی الاول
وابوحنیفة الی الثانی ویمکن الجمع باختلاف الاحوال فاذا کان الامام قد تقدم الی الناس ان فلانا یؤذن بلیل جاز قبل
الصبح والا لا لوجود الالتباس فی الثانی وعدمہ فی الاول مالک ان عمر علم مؤذنہ ان یقول الصلوٰۃ خیر من النوم الصلوٰۃ خیر من
النوم ابوبکر عن مجاہد ان ابا محذورة قال الصلوٰۃ الصلوٰۃ فقال عمر ویحک امجنون انت اما کان فی دعائک الذی دعوتنا
ما ناتیک حتی تاتینا ابوبکر عن ابی الزبیر مؤذن بیت المقدس جاءنا عمر بن الخطاب فقال اذا اذنت فترسل واذا اقمت فاحذم
وفی روایة البغوی فاحذم ومعناہ الحدر ایضا ہو قطع التطویل **المساجد** البغوی عن سالم بن عبداللہ بن عمر بنی عمر
بن الخطاب رحبة الی جنب المسجد سماہا البطیحاء وقال من اراد ان یلغط او ینشد شعرا او یرفع صوتا فلیخرج الی ہذہ الرحبة

مالک نحواً من ذلک البغوی عن سعید بن المسیب قال مر عمر فی المسجد وحسان ینشد الشعر فلحظ الیہ شزراً فقال کنت انشد فیہ
وفیہ من ہو خیر منک ثم التفت الی ابی ہریرۃ فقال انشدک اللہ اسمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اجب عنی
اللہم ایدہ بروح القدس قال نعم ابوبکر عن ابراہیم بن سعد عن ابیہ سمع عمر بن الخطاب رجلاً رافعاً صوتہ فی المسجد فقال اتدری
این انت ابوبکر عن ابن عمر ان عمر نہی عن اللغط فی المسجد وقال ان مسجدنا ہذا لا ترفع فیہ الاصوات ابوبکر عن ابن عمر ان عمر
بن الخطاب کان یجمر المسجد کل جمعۃ ابوبکر عن المطلب بن عبد اللہ بن حنطب ان عمر بن الخطاب اتی مسجد قباء علی فرس لہ فصلی بہ
ثم قال یا یرفا ایتنی بجرید قال فاتاہ بجرید فاحتجز عمر بثوبہ ثم کنسہ ابوبکر عن سیار بن معرور رأی عمر قوما یصلون علی الطرق فقال
صلوا فی المسجد ابوبکر عن انس رآنی عمر وانا اصلی فقال القبر امامک ابوبکر عن معرور بن سوید انہ رجع مع عمر فی حجۃ فرأی
عمر الناس یبتدرون فقال ما ہذا فقالوا مسجد فیہ صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ہکذا ہلک اہل الکتاب اتخذوا
آثار انبیائہم بیعاً من عرضت لہ منکم فیہ الصلوۃ فلیصل ومن لم تعرض لہ منکم الصلوۃ فلا یصل ابوبکر عن نافع بلغ عمر بن الخطاب
ان ناساً یاتون الشجرۃ التی بویع تحتہا فامر بہا فقطعت ابوبکر ومسلم عن معدان بن طلحۃ الیعمری ان عمر بن الخطاب قال ایہا الناس
انکم تاکلون شجرتین لا اراہما الا خبیثتین الثوم والبصل لقد کنت اری الرجل علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوجد منہ
ریحہ فیوخذ بیدہ حتی یخرج الی البقیع فمن کان آکلہا فلیمتہا طبخاً ابوبکر کتب الی عمر من نجران لم نجد انظف ولا اجود من
کنیسۃ فکتب انضحوہا بماء وسدر وصلوا فیہا ابوبکر عن معاویۃ بن قرۃ عن ابیہ رآنی عمر وانا اصلی بین الاسطوانتین فاخذ بقفائی
فادنانی الی سترۃ فقال صل الیہا ابوبکر عن رجل من اہل الیمن یقال لہ ہداب قال عمر المصلون احق بالسواری من المتحدثین
الیہا ابوبکر عن ابن الزبیر سمعت عمر یقول صلوۃ فی ہذا المسجد افضل من مائۃ صلوۃ فیما سواہ الا المسجد الحرام ابوبکر عن اسمعیل بن
عبد الرحمن ان عمر صلی فی مکان فیہ دمن یعنی مرابض الغنم **ما یلبس المصلی** اخرج البخاری عن ابی ہریرۃ قال قام رجل
الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسالہ عن الصلوۃ فی الثوب الواحد فقال او کلکم یجد ثوبین ثم سال رجل عمر فقال اذا وسع اللہ
فاوسعوا جمع رجل علیہ ثیابہ صلی رجل فی ازار ورداء فی ازار وقمیص فی ازار وقباء فی سراویل ورداء فی سراویل وقمیص فی
سراویل وقباء فی تبان وقمیص قال واحسبہ قال فی تبان ورداء ابوبکر عن معوذ صلی بنا عمر فی ثوب واحد لیس علیہ غیرہ ابوبکر
عن ابن عمر ان عمر رأی رجلاً یصلی ملتحفاً فقال لا تشبہوا بالیہود من لم یجد منکم الا ثوباً واحداً فلیتزر بہ ابوبکر عن ابی ہریرۃ قال عمر
تصلی المرأۃ فی ثلثۃ اثواب قلت معناہ تستر جمیع البدن البیہقی عن عمر انہ رأی امۃ مختمرۃ متجلببۃ فقال تتشبہ الاماء
بالمحصنات ابوبکر عن انس رای عمر امۃ متقنعۃ فضربہا وقال تتشبہین بالحرائر ابوبکر عن عبد اللہ بن عامر رایت عمر یصلی علی
عبقری ابوبکر ان عمر اشتری الخصر لیفرشہا فی المسجد **استقبال القبلۃ** ابوبکر عن ابن عمر قال عمر ما بین المشرق والمغرب
قبلۃ زاد فی روایۃ ما استقبلت البیت مالک نحواً من ذلک ابوبکر عن الاسود رایت عمر رکز عنزۃ وصلی الیہا والظعن یمرون بین
یدیہ البیہقی عن خصیف سالت عمر بن الخطاب قلت انا نعبد ونکون فی الابنیۃ فان خرجنا قررنا وان خرجت قررت فقال لہا
عمر اجعل بینک وبینہا ثوباً ثم لیصل کل واحد منکما قلت تمسک بہ الحنفیۃ فی قولہم بفساد صلوۃ الرجل اذا حاذتہ امرأۃ
فی صلوۃ مشترکۃ تحریمۃ واداءً واجاب الشافعی فقال لیس بمحفوظ عن عمر ولیس فیہ انہا فی صلوۃ واحدۃ لکن اتحاد ذلک

قطعاً لمادة الفتنة. صفة الصلوة: مالك والشافعي ان عمر كان يأمر رجالاً بتسوية الصفوف فاذا جاؤا فاخبروه ان الصفوف
قد استوت كبر. ابوبكر عن الاسود سمعت عمر افتتح الصلوة وكبر فقال سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك
ثم يتعوذ. ابوحنيفة عن حماد عن ابراهيم ان ناساً من اهل البصرة اتوا عمر بن الخطاب لم ياتوه الا ليسألوه عن افتتاح الصلوة فقام عمر
فافتتح الصلوة وهم خلفه ثم جهر فقال سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك قال محمد بن الحسن انما جهر بذلك
عمر ليعلمهم ما سألوا عنه. ابوبكر والبيهقي عن الاسود ان عمر كان يرفع يديه في الصلوة حذو منكبيه. ابوبكر عن عباية بن ربعي
قال عمر لا تجزئ صلوة لا يقرأ فيها بفاتحة الكتاب وآيتين. الشافعي في القديم ان عمر بن الخطاب صلى فلم يقرأ فقال لهم كيف كان
الركوع والسجود قالوا حسناً قال فلا باس. ابوحنيفة عن حماد عن ابراهيم ان عمر صلى المغرب فلم يقرأ فاعاد الصلوة. قلت كان
الشافعي يقول في القديم ان القراءة سنة ثم رجع وقال فريضة وحمل قصة ترك الاعادة على انه ترك السورة. مالك والشافعي
عن انس كان ابوبكر وعمر وعثمان يفتتحون القراءة بالحمد لله رب العالمين زاد في رواية وكان لا يقرأ بسم الله الرحمن الرحيم
ابوبكر واصحاب السنن عن عبد الله بن مغفل عن ابيه قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر وعثمان فلم اسمع احداً منهم
يقول ذلك اذا قرأت فقل الحمد لله رب العالمين. ابوبكر عن الاسود صليت خلف عمر سبعين صلوة فلم يجهر فيها ببسم الله الرحمن الرحيم
ابوبكر عن عبد الله بن ابزى ان عمر جهر ببسم الله الرحمن الرحيم. قلت روى عنه اهل المدينة واهل الكوفة والبصرة ترك الجهر بالبسملة
وروى عنه اهل مكة الجهر فوقع الفقهاء في الترجيح فذهب الشافعي الى ترجيح الجهر بها وعلى قياس قول محمد في دعاء الافتتاح انه
يجهر في بعض الاوقات ليعلمهم ان البسملة سنة والاوجه عندي ان عمر كان تعلم من النبي صلى الله عليه وسلم في قصة
هشام بن حكيم ان القران نزل على سبعة احرف كلها كاف شاف وكان يرى ان الابتداء بالبسملة على انها جزء من الفاتحة
حرف صحيح وتركها على انها انما ليست البداية بها في كتابة القران والتلاوة خارج الصلوة حرف صحيح ايضاً والابتداء بها
على انها ليست من الفاتحة حرف صحيح ايضاً فعمل بهذه الاحرف في الاوقات. البيهقي عن يزيد بن شريك انه سأل عمر عن
القراءة خلف الامام فقال اقرأ بفاتحة الكتاب فقلت وان كنت انت قال وان كنت انا قلت وان جهرت قال وان جهرت
قلت روى اهل الكوفة عن اصحاب عمر الكوفيين ان المأموم لا يقرأ شيئاً والجمع ان القبيح في الاصل ان ينازع الامام في
القران وقراءة المأموم قد تفضي الى ذلك ثم ان اشتغال المأموم بمناجات ربه مطلوبة فتعارضت مصلحة ومفسدة فمن
استطاع ان ياتي بالمصلحة بحيث لا تشوبها مفسدة فليفعل ومن خاف المفسدة ترك والله اعلم. ابوبكر عن الاحنف صليت خلف
عمر الغداة فقرأ بيونس وهود. وعن زيد بن وهب انه قرأ بالكهف. وعن عبد الله بن عامر انه قرأ بيوسف قراءة بطيئة. ابوبكر عن
عبد الله بن شداد سمعت نشيج عمر في صلوة الصبح وهو يقرأ انما اشكو بثي وحزني الى الله. مالك والشافعي ان عمر كتب الى
ابي موسى صل الصبح والنجوم بادية مشتبكة واقرأ فيها بسورتين طويلتين من المفصل. وعن علقمة بن وقاص مثله. قلت فيه دليل على
ان البكاء اذا كان للآخرة لا يفسد الصلوة. ابوبكر عن ابي المتوكل ان عمر قرأ في صلوة الظهر بقاف والذاريات. ابوبكر عن
زرارة بن اوفى اقرأني ابو موسى كتاب عمر اليه ان اقرأ بالناس في المغرب بآخر المفصل. ابوبكر عن عمرو بن ميمون ان عمر قرأ
في المغرب بالتين والزيتون والم تر كيف. فصل. ابوبكر عن زرارة بن اوفى اقرأني ابو موسى كتاب عمر اليه ان اقرأ

بالناس في العشاء بوسط المفصل ابو بكر عن ابي رافع صليت مع عمر العشاء فقرأ اذا السماء انشقت ابو بكر عن معرور بن سويد
خرجنا مع عمر حجاجا فصلى بنا في الفجر فقرأ ألم تر كيف و لايلاف وعن عمرو بن ميمون قرأ في الفجر في السفر قل يا ايها الكافرون
و قل هو الله احد ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان عمر بن الخطاب ام اصحابه في الصبح فقرأ بهم في الركعة الاولى بقل يا ايها
الكافرون وفي الثانية لايلاف قريش قال محمد و نراه مجزيا ولكن نستحب للامام اذا صلى الصبح و هو مقيم ان يطيل في القراءة
ابو بكر عن يحيى بن عبد الرحمن بن حاطب ان عمر قرأ بآل عمران في الركعتين الاولين من العشاء قطعها يعني فيهما الشافعي
عن ابي عثمان النهدي سمعت عمر بن الخطاب نغمته من قاف في الظهر قلت احتج به الشافعي على ان الاخفاء في موضعه و الجهر
في موضعه ليس بواجب و الحنفية ان يقولوا اسماع كلمة او كلمتين لا يخرج من الاخفاء ابو بكر عن ابي رافع كان عمر يقرأ في
الصبح بمائة من البقرة و يتبعها بسورة من المثاني او من صدور المفصل و يقرأ بمائة من آل عمران و يتبعها بسورة من
المثاني او من صدور المفصل قلت فيه حجة على ان الركعة الاولى من الصبح اطول من الثانية ابو بكر و البخاري عن جابر بن سمرة
حين شكوا سعدا الى عمر قال سعد اني لاصلي بهم صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم اني لاركد في الاوليين و احذف بهم
في الاخريين قال عمر ذاك الظن بك يا ابا اسحق ابو بكر عن ابي عثمان ان عمر كان يصلي عندنا و الشمس و يطيل اول ركعة
قلت فيه حجة للشافعي في استحباب اطالة الركعة الاولى في كل صلوة مالك و الشافعي عن عروة ان عمر بن الخطاب قرأ سجدة و هو على المنبر
فنزل و سجد و سجدنا معه ثم قرأ الجمعة الاخرى فتهيأ الناس للسجود فقال ايها الناس على رسلكم ان الله لم يكتبها علينا
الا ان نشاء فقرأها فلم يسجد و منع الناس ان يسجدوا ابو بكر عن ابي قلابة و الحسن قالا قال عمر ليس في المفصل سجدة قلت كانه
يقضي اكثرهما ابو بكر عن حصين بن سبرة صليت خلف عمر فقرأ في الركعة الاولى بسورة يوسف ثم قرأ في الثانية بالنجم
فسجد ثم قام فقرأ اذا زلزلت الارض فركع ابو بكر عن ابي رافع الصائغ صلى بنا عمر صلوة العشاء فقرأ اذا السماء انشقت فسجد
و سجدنا معه ابو بكر عن ابن عمر عن عمر انه سجد في الحج سجدتين ابو بكر عن ابن عباس انه رأى عمر بن الخطاب يسجد فيها يعني في ص
ابو بكر عن عروة قال عمر اني لاحسب جزية البحرين و انا في الصلوة ابو بكر عن ابي عثمان النهدي قال عمر اني لاجهز جيوشي و انا في
الصلوة ابو بكر و الترمذي و الشافعي عن علقمة و الاسود عن عبد الله كان النبي صلى الله عليه وسلم يكبر في كل رفع و وضع و قيام
و قعود و ابو بكر و عمر البغوي و البيهقي ان عمر روى عن النبي صلى الله عليه وسلم رفع اليدين في الركوع و القومة منه
ابو بكر عن الاسود صليت مع عمر فلم يرفع يديه في شيء من صلوته الا حين افتتح الصلوة قلت تكلم الشافعية و الحنفية في تصحيح الروايات
كل على حسب مذهبه و الاوجه عندي ان عمر رأى رفع اليدين عند الركوع و القومة منه مستحبا و كان يفعل تارة و يترك اخرى كما تركه
نفسه في سجود التلاوة الشافعي عن ابي عبد الرحمن السلمي قال عمر قد سنت لكم الركب فخذوا بالركب ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم
ان عمر كان يجعل كفيه على ركبتيه قلت و احتج به ابراهيم و ابو حنيفة من بعده على ترك التطبيق ابو بكر عن ابراهيم بن ميسرة
ان عمر كان يقول في الركوع و السجود و قدر خمس تسبيحات سبحان الله و بحمده ابو بكر عن الاسود و كان عمر اذا رفع رأسه من الركوع
قال سمع الله لمن حمده قبل ان يقيم ظهره ابو بكر عن الاسود ان عمر كان يقع على ركبتيه ابو بكر عن الحسن عن عمر يسجد على السجود
على سبعة اعضاء الجبهة و الراحتين و الركبتين و القدمين ابو بكر عن الشعبي قال عمر اذا سجد احدكم فليباشر بكفيه الارض

ابوبکر عن زید بن وهب عن عمر اذا لم یستطع احدکم ان یسجد علی الارض من الحر والبرد فلیسجد علی ثوبه الشافعی عن الحسن کان
النبی صلی الله علیه وسلم وابوبکر وعمر یقنتون فی الصبح بعد الرکعة ابوبکر عن ابی مالک الاشجعی قلت لابی یا ابت صلیت خلف النبی
صلی الله علیه وسلم وخلف ابی بکر وعمر وعثمان فرایت احدا منهم یقنت فقال یا بنی محدثة ابوبکر عن الاسود وعمرو بن میمون ان
عمر بن الخطاب لم یقنت فی الفجر ابوبکر عن زید بن وهب ربما قنت عمر فی صلوة الفجر ابوبکر عن الشعبی قال عبد الله لو ان الناس
سلکوا وادیا وشعبا وسلک عمر وادیا وشعبا سلکت وادی عمر وشعبه ولو قنت عمر قنت عبد الله ابوبکر عن ابی عثمان کان عمر
یقنت بنا بعد الرکوع ویرفع یدیه حتی یبدو ضبعاه ویسمع صوته من وراء المسجد ابوبکر عن زید بن وهب ان عمر بن الخطاب
قنت فی صلوة الصبح قبل الرکوع ابوبکر عن ابی عثمان النهدی وعبید بن عمیر مثله قلت وقع القوم فی الترجیح بضبط الروا
وکثرتهم فاختلفوا وهذا مبهم فی القنوت وترکه وانه قبل الرکوع او بعده مشهورة والاوجه عندی ان یحمل اختلاف الحکایا
علی اختلاف الاحوال فکان النبی صلی الله علیه وسلم واصحابه اذا احزنهم امر قنتوا والا ترکوا فمن قنت تارة ولم یقنت
اخری فقد اصاب ومن قنت دائما ورای ان الامور دائمة تتری فقد اصاب ومن لم یقنت ابدا فقد اصاب لانه لیس بسنة
راتبة وانما هو للامور العظام قال سفیان الثوری ان قنت فی الصبح فحسن واختار هو ترک القنوت وقال احمد واسحاق لا یقنت
فی صلوة الفجر الا عند نازلة بالمسلمین فیدعو الامام لجیوش المسلمین ابوبکر ومحمد بن الحسن عن حمید بن عبد الرحمن قال عمر لا صلوة
الا بتشهد ولفظ محمد بن الحسن سمعت عمر بن الخطاب یقول لا یجوز الصلوة الا بتشهد مالک والشافعی عن عبد الرحمن بن عبد القاری
انه سمع عمر بن الخطاب وهو علی المنبر یعلم الناس التشهد قولوا التحیات لله الزاکیات لله الطیبات الصلوات لله السلام
علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا
عبده ورسوله ولفظ البغوی الطیبات لله والصلوات لله قال الشافعی هذا الذی علمنا من سبقنا بالعلم من فقهائنا صغارا ثم سمعنا
باسناده وسمعنا ما خالفه فلم نسمع اسنادا اثبت عندنا منه وهذا مذهبه فی القدیم ثم قال فی الجدید انتهی الینا من حدیث اصحابنا
حدیث یثبته عن النبی صلی الله علیه وسلم فصرنا الیه الترمذی والبغوی قال عمر الدعاء موقوف بین السماء والارض لا یصعد منها
شیء حتی تصلی علی نبیک ابوبکر عن عمرو بن میمون عن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم کان یتعوذ بالله من الجبن والبخل وعذاب القبر
وفتنة الصدر قلت جاء فی بعض الاحادیث انه کان یتعوذ بهولاء الکلمات قبل التسلیم ابوبکر عن الحسن ان النبی صلی الله علیه وسلم
وابابکر وعمر کانوا یسلمون تسلیمة واحدة الشافعی عن ابن مسعود رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم سلم عن یمینه السلام
علیکم ورحمة الله وعن یساره السلام علیکم ورحمة الله ورایت ابابکر وعمر یفعلان ذلک قلت اختلفوا فی ذلک والاوجه
عندی ان الخروج من الصلوة بتسلیمة واحدة جائز من غیر کراهیة والتسلیمتان احب واکمل وکان عمر یفعل هذا مرة وذاک
اخری کفعله فی سجدة التلاوة البیهقی عن ابن عباس ان عمر سألهم فقال عبد الرحمن بن عوف سمعت رسول الله صلی الله علیه
وسلم یقول اذا شککت فی الاثنتین والثلث فلیجعلها اثنتین واذا شککت فی الثلث والاربع فلیجعلها ثلثا حتی یکون الوهم
فی الزیادة فاخذ به عمر الشافعی ومسلم عن یعلی بن امیة قلت لعمر بن الخطاب انما قال الله تعالی ان تقصروا من
الصلوة ان خفتم ان یفتنکم الآیة فقد امن الناس فقال عمر عجبت مما عجبت منه فسالت رسول الله صلی الله علیه وسلم

فقال صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته مالك والشافعي ان ابن المسيب قال من اجمع اقامة اربع ليال وهو مسافر اتم الصلوة ثم خرج الشافعي وجه المسألة من حديث عمر انه لم يرخص للمجوس واليهود والنصارى ان يقيموا بالمدينة اكثر من ثلث ليال البيهقي عن سالم ان عمر بن الخطاب كان اذا قدم مكة صلى ركعتين ثم يقول يا اهل مكة اتموا صلوتكم فانا قوم سفر مالك نحو من ذلك ابو بكر عن الاسود ان عمر صلى بمكة ركعتين ثم قال انا قوم سفر فاتموا الصلوة ابو بكر عن عبد الرحمن بن ابي ليلى عن عمر صلوة السفر ركعتان والجمعة ركعتان والعيد ان ركعتان تمام غير قصر على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم ابو بكر عن اللجلاج كنا نسير مع عمر بن الخطاب فيسير ثلثة اميال فيتجوز في الصلوة قلت معناه اذا خرج من المصر يريد مسافة بعيدة فمشى ثلثة اميال يقصر الشافعي يذكر عن عمر انه كتب ان الجمع بين صلوتين من الكبائر قلت احتج به الحنفية على ان لا جمع بين صلوتين في السفر واجاب الشافعي بانه مرسل ولو صح فالسفر والمطر عذر كيف لا وقد صح ان النبي صلى الله عليه وسلم جمع في تبوك وعمر اعلم بالله ورسوله من ان يمنع ذلك ابو بكر عن عمرو بن الحارث عن عمر بن الخطاب في الرجل اذا رعف في الصلوة قال ينفتل فيتوضا ثم يرجع فيصلي ويعتد بما مضى قلت عند الحنفية محمول على ان الرعاف ناقض للوضوء ومن سبقه الحدث توضا وبنى وعند الشافعي في القديم على ان الرعاف ليس بناقض والوضوء هو غسل الدم ومن اصابه من غير اختياره نجس في بدنه او ثوبه دفع عنه النجس وبنى ثم شك في ذلك في مذهبه الجديد ابو بكر عن ابراهيم صلى عمر صلوة عند البيت فقرا لايلاف قريش فجعل يومي الى البيت ويقول فليعبدوا رب هذا البيت قلت فيه حجة على جواز الاشارة المفهمة في الصلوة

النوافل

ابو بكر عن عبد الرحمن بن رافع ان عمر بن الخطاب كان يكبر في العيدين ثنتي عشرة سبعا في الاولى وخمسا في الآخرة الشافعي عن جعفر بن محمد ان النبي صلى الله عليه وسلم وابا بكر وعمر كبروا في العيدين والاستسقاء سبعا وخمسا وصلوا قبل الخطبة وجهروا بالصلوة قلت ذهب اهل الكوفة الى ان تكبيرات العيدين اربع كتكبيرات الجنائز روي ذلك عن ابي موسى وغيره والاوجه عندي ان مراد الشرع اكثار التكبير في هذين اليومين لقوله تعالى وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ه ولقوله في سورة الحج لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ فمن اتى في كل ركعة بثلاث تكبيرات فقد اصاب لان الثلاث اقل حد الاكثار ومن كبر سبعا وخمسا فقد اصاب وذكر الله اكبر ابو بكر عن عبد الملك بن عمير حدثت عن عمر انه كان يقرا في العيد سبح اسم ربك الاعلى وهل اتاك حديث الغاشية قلت هو مرفوع رواه ابن عباس مالك والشافعي ان عمر سأل ابا واقد الليثي ما كان يقرا به رسول الله صلى الله عليه وسلم في الفطر والاضحى قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرا بقاف واقتربت الساعة الشافعي عن ابن عمر وغيره ان النبي صلى الله عليه وسلم وابا بكر وعمر كانوا يصلون في العيد قبل الخطبة الشافعي عن عبد الله بن عامر صلى عمر بن الخطاب في المسجد في يوم مطير الشافعي عن ابن المسيب استسقى عمر بن الخطاب فكان اكثر دعائه الاستغفار الشافعي زلزلت الارض في عهد عمر فلما علمناه صلى وقد قام خطيبا فحض على الصدقة وامر بالتوبة ابو بكر عن الشعبي ان عمر بن الخطاب خرج يستسقي فصعد المنبر فقال استغفروا ربكم الآية ثم نزل فقالوا يا امير المومنين لو استسقيت قال قد طلبته بمجاديح السماء التي ينزل بها القطر قلت قال ابو حنيفة لا يسن الصلوة في الاستسقاء وقال الشافعي ثبت من حديث عبد الله بن زيد وابن عباس

الله صلى الله عليه وسلم صلى وروي ذلك من حديث جعفر بن محمد عن النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر والاوجه عندي
ان من دعا ولم يتوسل فقد اصاب اصل الاستسقاء وقد فعل ذلك النبي صلى الله عليه وسلم وعمر ومن صلى ودعا فقد
اصاب الاكمل الافضل فان الدعاء ارجى في حرمة الصلوة وقد ثبت عن النبي صلى الله عليه وسلم وعمر مالك عن عبد الرحمن
بن عبد القاري خرجت مع عمر بن الخطاب ليلة في رمضان الى المسجد فاذا الناس اوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه ويصلي
الرجل فيصلي بصلوته الرهط فقال اني ارى لو جمعت هولاء على قارئ واحد كان امثل ثم عزم فجمعهم على ابي بن كعب قال ثم خرجت
معه ليلة اخرى والناس يصلون بصلوة قارئهم فقال عمر نعمت البدعة هذه والتي ينامون عنها افضل من التي يقومون يريد
آخر الليل وكان الناس يقومون اوله قلت معناه انه بدعة مستحبة من جهة اجتماع الناس عليها وانكانت سنة في الاصل مالك
والشافعي عن السائب امر عمر بن الخطاب ابي بن كعب وتميم الداري ان يقوما للناس باحدى عشرة ركعة مالك عن يزيد بن
رومان كان الناس يقومون في زمان عمر بثلث وعشرين ركعة ابوبكر عن ابن عباس قال عمر لقد علمتم ان رسول الله صلى الله عليه
وسلم قال في ليلة القدر اطلبوها في العشر الاواخر وترا ابوبكر عن حبيب قال عمر ما بقي من الليل خير مما ذهب ومثله عن ابي
وعن ابن عباس كلاهما عن عمر ابوبكر عن ابي عثمان ان دعا عمر القراء في رمضان فامر اسرعهم قراءة ان يقرأ ثلاثين آية
والوسط خمسة وعشرين آية والبطئ عشرين آية ابوبكر قيل لابن عمر تصلي الضحى قال لا قيل صلاها عمر قال لا قيل صلاها ابوبكر
قال لا قيل صلاها رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا اخاله البغوي كان ابن عمر اذا سئل عن سبحة الضحى فقال لا آمر بها ولا
انهى عنها ولقد اصيب عثمان وما ادري احدا يصليها وانها لمن احب ما احدث الناس الي ابوبكر عن جابر بن عبد الله قال قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم لابي بكر متى توتر قال من اول الليل بعد العتمة قبل ان انام وقال لعمر متى توتر قال من آخر الليل
قال لابي بكر اخذت بالحزم وقال لعمر اخذت بالقوة ابوبكر عن الحسن قال عمر لان اوتر بليل احب الي من ان احيي ليلتي ثم اوتر بعد
ما اصبح ابوبكر عن مكحول ان عمر بن الخطاب اوتر بثلث ركعات لم يفصل بينهن بسلام ابوبكر عن انس بن سيرين عن عمر كان يقرأ
بالمعوذتين في الوتر ابوبكر عن القاسم زعموا ان عمر كان يوتر في الارض [اي البساط] ابوبكر عن الاسود ان عمر قنت في الوتر قبل الركوع
ابوبكر عن عطاء عن عمر اول من قنت قلت النصف الآخر [من رمضان] اجمع قال لهم قلت اختلفوا في ذلك والاوجه ان القنوت في الوتر
دعاء فمن قنت دائما فقد اصاب ومن قنت النصف الآخر من رمضان فقد اخذ بالمهم فان الدعاء في تلك الايام ارجى للاجابة
ابوبكر عن عمر بن محمد بن حاجب ان عمر لقيه عظيم من عظماء العجم فاراد ان يسجد له فقال له عمر ارفع رأسك السجدة للواحد القهار
ابوبكر عن ابن عمر عن عمر ادبار النجوم ركعتان قبل الفجر وادبار السجود ركعتان بعد المغرب ابوبكر عن سعيد بن جبير قال عمر
في الركعتين قبل الفجر هما احب الي من حمر النعم ابوبكر عن ابن المسيب رأى عمر رجلا اضطجع بعد الركعتين فقال احصبوه قلت
يعني ما كان النبي صلى الله عليه وسلم يفعله على وجه العبادة بل على وجه العادة ودفع الكلال ابوبكر عن عبد الله بن عتبة
رأيت عمر يصلي اربعا قبل الظهر ابوبكر عن رجل ان عمر قرأ في الاربع قبل الظهر بقاف ابوبكر عن عون بن عبد الله صليت مع
عمر اربعا قبل الظهر قلت يحتمل انها صلوة صلوة الزوال وهو الاغلب على الظن ويحتمل انها راتبة الظهر ابوبكر عن ابي تميمة
عن ابن عمر صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم ومع ابي بكر وعمر وعثمان فلا صلوة بعد الغداة [اي الفجر] حتى يطلع الشمس ابوبكر عن

ابن عباس رأيتُ عمر نضربُ على الركعتين بعد العصر مالك عن السائب انہ رأى عمر بن الخطاب يضربُ المنكدر على الصلوة بعد العصر
ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان النبي صلے اللہ علیہ وسلم ابا بكر وعمر لم يصلوها يعنے الصلوة قبل المغرب ابو بكر عن زيد بن وهب
ان عمر بن الخطاب رأى رجلاً صلے ركعتين بعد غروب الشمس قبل الصلوة فجعل يلتفتُ فضربہ بالدرة حين قضے الصلوة وقال لا تلتفت
ذلكم لعيب الركعتين ابو بكر عن ابن عمر صليتُ مع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وابی بكر وعمر وعثمان فلا صلوة قبلها ولا بعدها في السفر
ولو تطوعتُ لاتممتُ ابو بكر عن سالم ان النبي صلے اللہ علیہ وسلم وعمر كانا يتطوعان في السفر قلتُ وجہ الجمع ان الاولى الرواتب
والثاني في التهجد البيهقي ان عمر اتاه فتح او البصر رجلاً به زمانة فسجد ابو بكر عن منصور بلغني ان ابا بكر وعمر سجدا سجدة
الشكر ابو بكر عن عباد بن منصور ان عمر صلے محتبياً الشافعي ان عمر بن الخطاب دخل المسجد فصلے ركعة فقيل له صليتَ ركعةً قال انما هو
تطوعٌ فمن شاء زاد ومن شاء نقص قلتُ احتج بہ الشافعي على ان الامر في التطوع واسع ابو بكر عن حميد بن عبد الرحمن قال عمر
من فاتہ شيء من قراءتہ بالليل فصلے ما بينہ وبين الظهر فكانما صلے بالليل ابو بكر عن ابراهيم كان عمر يكره ان يصلے صلوة
صلوة مثلها مالك عن زيد بن اسلم عن ابيہ ان عمر بن الخطاب كان يصلے من الليل ما شاء اللہ حتے اذا كان من آخر الليل
ايقظ اهلہ للصلوة ويقول لهم الصلوة الصلوة ثم يتلو هذه الآية وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ
رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى مالك انہ بلغہ ان عمر بن الخطاب كان يقول صلوة الليل والنهار مثنى
مثنى يسلم من كل ركعتين ابو بكر ان نفراً من اهل العراق قدموا عمر فسألوه عن صلوة الرجل في بيتہ فقال عمر ما سألني عنها
احدٌ منذ سألتُ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فقال صلوة الرجل في بيتہ نورٌ فنوروا بيوتكم الجمعة البيهقي ان ابا هريرة كتب
الى عمر يسألہ عن الجمعة وهو بالبحرين فكتب اليهم ان اجمعوا حيث ما كنتم قال الشافعي معناه في اي قرية كنتم
ابو بكر عن يحيى بن ابي كثير حدثتُ ان عمر بن الخطاب قال انما جعلت الخطبة مكان الركعتين فان لم يدرك الخطبة فليصل اربعاً
قلتُ اظن هذا الحرف الاخير من كلام يحيى بن ابي كثير خرجہ من قول عمر وليس عليہ العمل ولكن معنے كلامہ ان الخطبة شرط الجمعة
لا تصح بدونها مالك ابو بكر في قولہ تعالے فَاسْعَوْا إِلٰى ذِكْرِ اللّٰہِ قرأها عمر فامضوا الى ذكر اللہ قلتُ معناه فسرها لذلك
الشافعي عن ابي هريرة ان النبي صلے اللہ علیہ وسلم وابا بكر وعمر كانوا يخطبون على المنبر قياماً يفصلون بينهما بجلوس مالك
والشافعي عن السائب كان الاذان الاول حين يخرج الامام فيجلس على المنبر في عهد النبي صلے اللہ علیہ وسلم وابي بكر وعمر مالك
والشافعي انهم كانوا في زمن عمر بن الخطاب يوم الجمعة يصلون حتے يخرج عمر بن الخطاب فاذا خرج عمر وجلس على المنبر واذن
المؤذنون جلسوا يتحدثون حتے اذا سكت المؤذنون وقام عمر سكتوا فلم يتكلم احد الشافعي ان عمر رأى رجلاً عليه هيئة السفر
يقول لولا ان اليوم يوم الجمعة لخرجتُ فقال عمر اخرج فان الجمعة لا تحبس عن سفر مالك عن ابن شهاب عن سالم بن عبد اللہ
انہ قال دخل رجل من اصحاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم المسجد يوم الجمعة وعمر بن الخطاب يخطب فقال عمر اية ساعة هذه
فقال يا امير المؤمنين انقلبتُ من السوق فسمعتُ النداء فما زدتُ على ان توضأتُ فقال عمر الوضوء ايضاً قد علمتَ ان رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم كان يأمر بالغسل الجنائز ابو بكر عن الحسن قال عمر احضروا موتاكم وذكروهم لا الہ الا اللہ فانهم يرون ويقال
لهم ابو بكر عن عطاء او غيره قال عمر لقنوا موتاكم لا الہ الا اللہ واغمضوا اعينهم اذا ماتوا البيهقي عن ابن عمر قال

مرّ بامرأة بالبيداء ميتة واخفاها رجل يقال له كليب فقام عمر على المنبر فقال لو اعلم ان احدا مرّ بها ولم يخفها
لفعلت به وفعلت وسأل ابن عيينة قال لم ارا ... قال لعل الله ان يرحم كليبا فطعن معه غداة طعن ابو بكر
عن يزيد التيمي ان عمر بن الخطاب كتب الى ابي موسى الاشعري ان اغسل موتاك بالسدر وماء الريحان ابو بكر عن مسروق
ماتت امرأة لعمر فقال انا كنت اولى بها اذ كانت حية فاما الآن فانتم اولى بها ابو حنيفة اخبرني رجل عن الحسن عن عمر
بن الخطاب انه قال الاب احق بالصلوة على الميت من الزوج قلت احتج به ابو حنيفة وخالف ابراهيم والشعبي في قولهما الزوج
احق من الاب ابو بكر عن نافع عن ابن عمر كفن عمر وحنط وغسل زاد في رواية الا انه كان من افضل الشهداء قلت عند الحنفية
يغسل الا ثلثة وعند الشافعي انه لم يقتل في المعركة ابو بكر عن ابن مغفل قال عمر لا تحنطوني بمسك قيل انما كرهه
لانه من الميتة وليس عليه العمل عند الجمهور لان الشرع استثنى المسك من جملة الميتات فاستحسنه قلت والاوجه عندي ان
المسك طيب طاهر الا ان عمر لم يستحسن ان يكون حنوطه منه تورعا لانه قد اجتمع فيه دليلا الاباحة والتحريم وانكان دليل الاباحة
اقوى والطيب سواه كثير ابو بكر عن راشد بن سعد قال عمر يكفن الرجل في ثلثة اثواب لا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين
ابو بكر عن راشد بن سعد عن عمر قال تكفن المرأة في خمسة اثواب الدرع والخمار والرداء والازار والخرقة ابو بكر عن ابن مغفل
قال عمر لا تتبعني بمجمر ابو بكر عن ابن عمر رايت النبي صلى الله عليه وسلم وابا بكر وعمر يمشون امام الجنازة ابو بكر عن يحيى بن راشد
قال عمر حين حضرته الوفاة لابنه اذا اخرجتم بي فاسرعوا بي المشي ابو بكر عن ابن مغفل قال عمر لا تتبعني امرأة ابو حنيفة
عن حماد عن ابراهيم ان الناس كانوا يصلون على الجنائز خمسا وستا واربعا حتى قبض النبي صلى الله عليه وسلم ثم كبروا
بعد ذلك في ولاية ابي بكر حتى قبض ابو بكر ثم ولي عمر بن الخطاب ففعلوا ذلك في ولايته فلما رأى ذلك عمر بن الخطاب قال انكم معشر
اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم متى تختلفون يختلف من بعدكم والناس حديث عهد بالجاهلية فاجمعوا على شيء يجتمع عليه
من بعدكم فاجمع رأي اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم ان ينظروا آخر جنازة كبر عليها النبي صلى الله عليه وسلم حتى قبض فيأخذون
به ويرفضون ما سوى ذلك فوجدوا آخر جنازة كبر عليها رسول الله صلى الله عليه وسلم اربعا البيهقي عن سعيد بن المسيب عن
عمر انه قال كل ذلك قد كان اربعا وخمسا فاجتمعنا على اربع ابو بكر عن ابي وائل جمع عمر الناس فاستشارهم في التكبير على الجنازة
فقال بعضهم كبر رسول الله صلى الله عليه وسلم خمسا وقال بعضهم كبر سبعا وقال بعضهم كبر اربعا فجمعهم على اربع تكبيرات كاطول
صلوة ابو بكر عن ابراهيم اختلف اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم في التكبير على الجنازة ثم اتفقوا بعد على اربع تكبيرات ابو بكر
عن سعيد بن المسيب كان عمر يقول في الصلوة على الميت ان كان مسيئا قال اللهم امسى عبدك وان كان صالحا قال اللهم اصبح
عبدك قد تخلى من الدنيا وتركها لاهلها واستغنيت عنه وافتقر اليك كان يشهد ان لا اله الا انت وان محمدا عبدك و
رسولك فاغفر له ذنبه ابو بكر عن جابر بن عبد الله قال ما اباح لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا ابو بكر ولا عمر
في الصلوة على الميت بشيء قلت يعني لم يوقتوا الشيء من الدعاء ابو بكر عن عروة ما صلي على ابي بكر الا في المسجد مالك
ان عمر بن الخطاب صلي عليه في المسجد ابو بكر عن عبد الرحمن بن ابزى ماتت زينب بنت جحش فكبر عليها عمر اربعا ثم سأل
ازواج النبي صلى الله عليه وسلم من يدخل قبرها فقلن من كان يدخل عليها في حياتها ابو بكر ان عمر انتظر ابن ام عبد

في الصلوة على عتبة بن مسعود ابو بكر عن ابن عمر لحد لرسول الله صلى الله عليه وسلم ولابي بكر ولعمر ابو بكر عن الحسن البصري
عمر ان يجعل عمق قبره قامة وبسطة ابو بكر عن ابي مالك الاشجعي عن عمر انه كان يقول اذا ادخل الميت قبره اللهم
اسلمه اليك الاهل والمال والعشيرة والذنب عظيم فاغفر له ابو بكر عن اسمعيل بن محمد بن سعد بن ابي وقاص ان عمر دفن ابا بكر ليلا
ثم دخل المسجد فاوتر بثلاث ابو بكر عن ابي وائل ماتت امي وهي نصرانية فاتيت عمر فذكرت ذلك له قال اركب دابة وسر
امامها ابو بكر عن عمرو بن دينار ماتت امراة بالشام وفي بطنها ولد من مسلم وهي نصرانية فامر عمر ان يدفن مع المسلمين من
اجل ولدها ابو بكر عن عامر يعني الشعبي ان عمر صلى على عظام بالشام ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم اخبرني من راى
قبر النبي صلى الله عليه وسلم وقبر ابي بكر وقبر عمر مسنمة ناشزة من الارض عليها فلق من مدر ابيض ابو بكر عن هلال بن
يساف خطب عمر بمنى على جمل فقال لا تسبوا الاموات فان ما يسب به الميت يؤذى به الحي ابو بكر والبخاري وغيرهما
عن ابي الاسود الدؤلي قدمت المدينة وقد وقع بها مرض فجلست الى عمر بن الخطاب فمرت بهم جنازة فاثني على صاحبها
خير فقال عمر وجبت ثم مر باخرى فاثني عليها شر فقال عمر وجبت فقلت ما وجبت يا امير المؤمنين قال قلت كما قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم ايما مسلم شهد له اربعة بخير ادخله الله الجنة فقلنا وثلثة قال وثلثة فقلنا واثنان قال
واثنان ثم لم نسأله عن الواحد ابو بكر عن عمرو بن ميمون عن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يتعوذ بالله من الجبن
والبخل وعذاب القبر وفتنة الصدر ابو بكر عن ابن عمر عن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الميت يعذب في قبره بالنياحة
البيهقي عن ابن عباس عن عمر نحوا من ذلك ابو بكر عن نافع ان حفصة بكت على عمر فقال لها مهلا يا بنية الم تعلمي ان
النبي صلى الله عليه وسلم قال ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه ابو بكر عن ابي عثمان اتيت عمر بنعي النعمان بن مقرن
فوضع يده على راسه وجعل يبكي ابو بكر عن شقيق اجتمع نسوة يبكين على خالد بن الوليد فقال عمر ما عليهن ان يهرقن
من دموعهن على ابي سليمان ما لم يكن نقع او لقلقة **كتاب الزكوة** مالك انه قرأ كتاب عمر بن الخطاب في الصدقة
قال فوجدت فيه بسم الله الرحمن الرحيم هذا كتاب الصدقة في اربع وعشرين من الابل فدونها الغنم في كل خمس شاة و
فيما فوق ذلك الى خمس وثلثين بنت مخاض فان لم تكن بنت مخاض فابن لبون ذكر وفيما فوق ذلك الى خمس واربعين
ابنة لبون وفيما فوق ذلك الى ستين حقة طروقة الفحل وفيما فوق ذلك الى خمس وسبعين جذعة وفيما فوق ذلك
الى تسعين بنتا لبون وفيما فوق ذلك الى عشرين ومائة حقتان طروقتا الفحل فما زاد على ذلك من الابل ففي كل اربعين
بنت لبون وفي كل خمسين حقة وفي سائمة الغنم اذا بلغت اربعين الى عشرين ومائة شاة وفيما فوق ذلك الى
مائتين شاتان وفيما فوق ذلك الى ثلثمائة ثلث شياه فما زاد على ذلك ففي كل مائة شاة ولا يخرج في الصدقة تيس
ولا هرمة ولا ذات عوار الا ما شاء المصدق ولا يجمع بين مفترق ولا يفرق بين مجتمع خشية الصدقة وما كان من الخليطين
فانهما يتراجعان بينهما بالسوية وفي الرقة اذا بلغت خمس اواق ربع العشر الشافعي عن انس بن عياض عن موسى
بن عقبة عن نافع عن ابن عمر هذا كتاب الصدقة في اربع وعشرين من الابل مثل ما قال مالك قلت قد ذكرنا هذا الكتاب
في المسوى شرح الموطا على المذهبين مذهب ابي حنيفة ومذهب الشافعي ابو بكر عن الحسن كتب عمر الى ابي موسى فما زاد

سے الاثنین ففی کل اربعین درہماً درہم قلت معناه عندابی حنیفة لا یؤخذ فی اقل من الاربعین اذا زاد علی مائتین وعند الشافعی ہذا بیان الکسر ببیان مخرجه مالک والشافعی عن سفیان بن عبد الله الثقفی ان عمر بن الخطاب بعثه مصدقاً فکان یعد علی الناس بالسخل فقالوا اتعد علینا بالسخل ولا تأخذ منه شیئاً فلما قدم علی عمر بن الخطاب ذکر ذلک له فقال عمر نعم تعد علیهم بالسخلة یحملها الراعی ولا تأخذها ولا تأخذ الاکولة ولا الربی ولا الماخض ولا فحل الغنم وتأخذ الجذعة والثنیة وذلک عدل بین غذاء الغنم وخیاره والسخلة الصغیرة حین تنتج والربی التی قد وضعت فهی تربی ولدها والماخض هی الحامل والاکولة هی شاة اللحم التی تسمن لتؤکل ابوبکر قال عمر اذا وقف الرجل علیکم غنمه فاصدعوها صدعین ثم اختاروا من النصف الآخر ابوبکر عن مجاهد عن عمر لیس فی الخضراوات زکوٰة الشافعی عن عمرو بن دینار ان عمر بن الخطاب قال ابتغوا فی اموال الیتامی لا تستهلکها الزکوٰة ابوبکر عن الزہری ومکحول عن عمر نحواً من ذلک البیہقی سئل عمر بن الخطاب علی المملوک زکوٰة قال لا قیل علی من ہی فقال علی مالکه الشافعی عن ابن شہاب ان ابابکر وعمر لم یکونا یأخذان الصدقة مثنیة ولکن یبعثان علیها فی الجدب والخصب والسمن والعجف لان اخذها فی کل عام من رسول الله صلی الله علیه وسلم سنة الشافعی روی عن عمر انه اخر الصدقة عام الرمادة ثم بعث مصدقاً فاخذ عقالین عقالین ولیس بالثابت الشافعی قد کانت الخیل نتجت علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وخلفائه فلم اعلم احداً روی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم اخذ منها صدقة ولا احداً من خلفائه ولا شک انشاء الله ان قد کان یکون للرجل الخمس واکثر مالک والشافعی عن سلیمان بن یسار ان اہل الشام قالوا لابی عبیدة بن الجراح خذ من خیلنا صدقة فابی ثم کتب الی عمر بن الخطاب فابی عمر ثم کلموه ایضاً فکتب الیه عمر ان احبوا فخذها منهم واردها علیهم وارزق رقیقهم قال مالک ارددها علیهم یقول علی فقرائهم ابوبکر عن شبل عن عمر نحواً من ذلک الشافعی عن السائب بن یزید ان عمر امر ان یؤخذ من الفرس شاتین او عشرة او عشرین درہماً ابوبکر ان عمر کان یؤتی بصدقة الخیل قلت وجه الجمع انهم بذلوا صدقة خیلهم ورقیقهم طوعاً من غیر ان تکون واجباً علیهم فقبل عمر ذلک کذلک جمع الشافعی وغیره وقال الشافعی سمعت بعض من لا یقول بنصاب خمسة اوسق یقول قد قام بالامر بعد النبی صلی الله علیه وسلم ابوبکر وعمر وعثمان وعلی واخذوا الصدقات فی البلدان اخذاً عاماً زماناً طویلاً فما روی عنهم انهم قالوا لیس فیما دون خمسة اوسق صدقة ما رواه عن النبی صلی الله علیه وسلم الا ابوسعید الخدری ثم اجاب الشافعی بما حاصله ان الحدیث صحیح من روایة ابی سعید وجابر موجود فی کتاب عمرو بن حزم فوجب العمل به ولم یذکر عن الائمة ان الحدیث ظهر فی زمانهم فتکلموا فیه قلت بل ذکر مالک سنة اہل المدینة علی ما رویناه عن ابی سعید البیہقی عن مطر الانصاری ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یکن یخرص العرایا ولا ابوبکر ولا عمر قلت الاوجه عندی ان المراد بالعرایا ما دون خمسة اوسق وسیأتیک من حدیث مالک والشافعی فی البیوع ما یشهد لذلک الشافعی فی القدیم عن بشیر بن یسار ان عمر بن الخطاب کان یبعث اباحثمة خارصاً یخرص النخل فیأمره اذا وجد القوم فی حائطهم ان یدع لهم قدر ما یأکلون البیہقی عن عثمان بن عطاء الخراسانی ان عمر بن الخطاب قال فیه العشر یعنی الزیتون اذا بلغ خمسة اوسق من عصیره اخذ عشر زیته البیہقی عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده ان رجلاً جاء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم بعشور نحل له وسأله

ان يحمي واديا يقال له سلبة فحماه له فلما ولي عمر كتب سفيان بن وهب الى عمر بن الخطاب يسأله عن ذلك فكتب عمر ان ادّ اليك ما كان يؤدي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم من عشور نحله فاحم له سلبة والا فانما هو ذباب غيث يأكله من شاء

قلت هذا مفسّر ليس بعده اشتباه في العسل الشافعي عن ابي عمرو بن حماس ان اباه قال مررت بعمر بن الخطاب وعلى عنقي أدمة احملها فقال عمر الا تؤدي زكوتك يا حماس فقلت يا امير المؤمنين ما لي غير هذه التي على ظهري واهبة في القرظ قال ذاك مال فضع فوضعتها بين يديه فحسبها فوجدها قد وجبت فيها الزكوة فاخذ منها الزكوة مالك والشافعي عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم انها قالت مرّ على عمر بن الخطاب بغنم من الصدقة فرأى فيها شاة حافلا ذات ضرع عظيم فقال عمر بن الخطاب ما هذه الشاة فقالوا شاة من الصدقة فقال عمر ما اعطى هذه اهلها وهم طائعون لا تفتنوا الناس لا تأخذوا حزرات المسلمين نكّبوا عن الطعام مالك عن زيد بن اسلم عن ابيه قال سمعت عمر بن الخطاب يقول حملت على فرس عتيق في سبيل الله وكان الرجل هو الذي عنده قد اضاعه فاردت ان اشتريه منه وظننت انه بائعه برخص قال فسألت عن ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لا تشتره وان اعطاكه بدرهم واحد فان العائد في صدقته كالكلب يعود في قيئه ابو بكر عن عبد الرحمن السلماني قال ابو بكر الصديق مما يوصي به عمر من ادّى الزكوة الى غير ولاتها لم يقبل منه صدقة ولو تصدق بالدنيا جميعا ابو بكر عن محمد يعني ابن سيرين كانت الصدقة تدفع الى النبي صلى الله عليه وسلم ومن امر به والى ابي بكر ومن امر به والى عمر ومن امر به والى عثمان ومن امر به فلما قتل عثمان اختلفوا فمنهم من رأى ان يدفعها اليهم ومن رأى ان يقسمها هو الحديث ابو بكر عن عبد الملك بن ابي بكر ان عمر قال احسب دَينك وما عندك فاجمع ذلك جميعا ثم زكّه ابو بكر عن عمر في قوله تعالى انما الصدقات للفقراء فقال هم زمنى اهل الكتاب ابو بكر عن عطاء ان عمر كان يأخذ العرض في الصدقة من الورق وغيرها زاد في رواية ويعطيها في صنف واحد مما سمّى الله ابو بكر عن عبد الرحمن بن عبد القاري وكان على بيت المال في زمن عمر فكان اذا خرج العطاء جمع عمر اموال التجار فحسب عاجلها وآجلها ثم يأخذ الزكوة من الشاهد والغائب ابو بكر عن طارق ان عمر بن الخطاب كان يعطيهم العطاء ولا يزكيه قلت اما قوله لا يزكيه فمعناه لا يأخذ من العطاء زكوته لانه لم يحل عليه الحول من حين قبضه واما قوله ثم يأخذ الزكوة فمعناه يأخذ زكوة اموال التجارة التي حال عليها الحول في ايديهم من مال العطاء قوله فيحسب عاجلها وآجلها يعني ما كان له دينا موجلا او معجلا على احد او موجودا في يده ابو بكر عن الحسن قال عمر اذا حولت الصدقة الى غير الذي تصدّق عليه فلا بأس ان تشتريها ابو بكر عن زياد بن حدير بعثني عمر على العشور وامرني ان لا افتش احدا ابو بكر عن زياد بن حدير بعثني عمر على السواد ونهاني ان اعشر مسلما قلت العشور على اهل الحرب ونصف العشر على اهل الذمة وربع العشر زكوة المسلمين ابو بكر عن مجاهد ان عمر بن الخطاب صالح نصارى بني تغلب على ان تضعف عليهم الزكوة مرتين ابو بكر عن الحسن صاع عمر ثمانية ارطال البيهقي وغيره ان صاع النبي صلى الله عليه وآله وسلم وخلفائه خمسة ارطال وثلث رطل قلت اهل البلد اعرف بصاعهم ابو بكر عن الشعبي ان غلاما من العرب وجد ستوقة فيها عشرة آلاف فاتى بها عمر فاخذ منها خمسها الفين واعطاه ثمانية آلاف

كتاب الصيام

البيهقي عن ابن ابي ليلى كان الرجل اذا افطر فنام قبل ان يأتيها او اذا نام ولم يطعم لم يطعم الى مثلها من القابلة حتى جاء عمر بن الخطاب يريد امرأته قالت اني قد نمت قال

ازما کیجیا معہا ١٢

ملا بفتحتين ولفحات جمع اما بمعنى جلد ودباغت كنند يعني وسل كه بمار دباغت كنند يعني پوست اينكه بر پشت دارم چيز جلد كه در دباغت هست ديگر مال ندارم ١٢

ملا ستوق بروزن صندوق وقدوس درم ناسره وزراندود ١٢

انما بعث ليلين فوقع بها وجاء رجل من الانصار فاراد ان يطعم فقالوا حتى نسخن لك شيئا فنام فنزلت احل لكم ليلة الصيام
الرفث الى نسائكم الى قوله اتموا الصيام الى الليل قال ابو بكر هشيم عن مجالد عن الشعبي عن علي انه كان يخطب اذا حضر
رمضان فيقول الا لا تقدموا الشهر اذا رايتم الهلال فصوموا واذا رايتم الهلال فافطروا فان اغمي عليكم فاتموا العدة قال
ابو بكر هشيم عن مجالد عن الشعبي عن مسروق عن عمر مثل ذلك يعني الا لا تقدموا الشهر البيهقي روى مجالد عن الشعبي ان عمر و
عليا كانا ينهيان عن صوم الذي يشك فيه من رمضان ابو بكر عن سويد بن غفلة سمعت عمر يقول شهر ثلثون وشهر تسع
عشرون ابو بكر والبيهقي عن ابي وائل اتانا كتاب عمر ان الاهلة بعضها اكبر من بعض فاذا رايتم الهلال نهارا فلا تفطروا حتى
يشهد رجلان مسلمان انهما اهلاه امس ابو بكر عن ابي ليلى ان عمر بن الخطاب اجاز شهادة رجل في الهلال لعله في ليلة ذات علة الشافعي عن عاصم بن
عمر عن عمر بن الخطاب قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا ادبر النهار واقبل الليل وغربت الشمس فقد افطر الصائم ابو بكر والبخاري
ومسلم نحوا من ذلك مالك والشافعي عن زيد بن اسلم عن اخيه خالد بن اسلم ان عمر بن الخطاب افطر من رمضان في يوم ذي غيم ورأى
انه قد امسى وغابت الشمس فجاءه رجل فقال يا امير المؤمنين قد طلعت الشمس فقال عمر بن الخطاب الخطب يسير وقد اجتهدنا قال مالك
والشافعي قضاء يوم مكانه ابو بكر عن حنظلة شهدت عمر بن الخطاب في رمضان وقرب اليه شراب فشرب بعض القوم وهم يرون ان
يعني تدارکش سهل است — في بيان اليسير
الشمس قد غربت ثم ارتقى المؤذن فقال يا امير المؤمنين والله للشمس طالعة لم تغرب فقال عمر منعنا الله من شرك مرتين او
ثلثا يا هولاء من كان افطر فليصم يوما مكانه يوم ومن لم يكن افطر فليتم حتى تغرب الشمس واخرج البيهقي ذلك من طرق ثم
قال من قال في هذا الحديث لا نقضي لا يصح قوله لان العدد اولى بالحفظ من الواحد ابو بكر عن الحسن قال عمر اذا شك الرجلان
اي كثرة الرواة
فليأكلا حتى يستيقنا قلت وذلك لقوله تعالى حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر ابو بكر
عن جابر بن عبد الله عن عمر بن الخطاب قال هششت يوما الى الجارية فقبلتها وانا صائم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ارأيت
لو تمضمضت بماء وانت صائم قلت لا بأس قال فصم الشافعي عن جابر بن عبد الله نحو من ذلك ابو بكر عن سعيد بن المسيب ان عمر
نهى عن القبلة للصائم قلت فالاول يدل على جواز الصوم مع القبلة والثاني على الكراهية التنزيهية ابو بكر عن عطاء قال عمر
لا تزال هذه الامة بخير ما عجلوا الفطر الشافعي عن حميد بن عبد الرحمن ان عمر وعثمان كانا يصليان المغرب حين ينظران الى الليل
الاسود ثم يفطران بعد الصلوة وذلك في رمضان ابو بكر عن حميد نحو من ذلك الا انه قال ويفطران قبل ان يصليا ابو بكر عن سعيد
بن المسيب كان عمر يكتب الى امرائه لا تكونوا من المسوفين لفطركم ولا تنتظروا بصلوتكم اشتباك النجوم ابو بكر عن الشعبي قال عمر ليس
الصيام من الطعام والشراب وحده ولكن من الكذب والباطل واللغو والحلف ابو بكر عن عبد الرحمن بن القاسم كان عمر لا يصوم
يعني يوم عاشوراء ابو بكر عن ابي بكر بن عبد الرحمن ان عمر ارسل الى عبد الرحمن بن الحارث ليلة عاشوراء ان تسحر واصبح صائما
ابو بكر عن ابن عباس عن عمر لقد علمتم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال في ليلة القدر اطلبوها في العشر الاواخر ابو بكر عن زر
كان عمر وحذيفة وابي لا يشكون فيها ليلة سبع وعشرين ابو بكر عن قيس عن ابيه عن عمر لا بأس بقضاء رمضان في العشر يعني عشر
ذي الحجة ابو بكر عن ابي عمرو الشيباني بلغ عمر ان رجلا يصوم الدهر فعلاه بالدرة ابو بكر عن ابن عمر ان عمر سرد الصوم قبل موته
بسنتين ابو بكر عن نافع قال عمر لو ادركني النداء وانا بين رجليها لصمت او قال ما افطرت ابو بكر عن قطبة بن مالك ان عمر

رأى قوما اعتكفوا في المسجد وقد ستروا فأنكره وقال ما هذا قالوا انما نستتر حتى نخلو بما نأكل قال فانزعوا ستوركم فاذا طعمتم ثم
فاستكنوه ابو بكر عن زيد بن وهب كتب الينا عمر ان المرأة لا تصوم تطوعا الا باذن زوجها ابو بكر عن عوف بن مالك الا
قال عمر صيام يوم من غير رمضان واطعام مسكين يعدل صيام يوم من رمضان قلت هذا في الذي افطر رمضان لعذر
واخر قضاءه بغير عذر حتى مضى رمضان آخر وعليه الشافعي ابو بكر عن خرشة بن الحر رأيت عمر يضرب اكف الناس في
رجب حتى يضعوها في الجفان ويقول كلوا فانما هو شهر كان يعظمه اهل الجاهلية ابو بكر عن ابي عبيد مولى بن ازهر شهدت
العيد مع عمر بن الخطاب فبدأ بالصلوة قبل الخطبة وقال ان النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن صوم هذين اليومين
اما يوم الفطر فيوم فطركم من صيامكم واما يوم الاضحى فكلوا فيه من نسككم ابو بكر عن زياد بن حدير رأيته اذ قوم سواكا و
هو صائم من عمر بن الخطاب كتاب الحج ابو بكر عن شريح قال عمر بن الخطاب من حج هذا البيت لا يريد غيره خرج من ذنوبه
كيوم ولدته امه ابو بكر عن مجاهد بينا عمر جالس عند البيت اذ قدم رجال من العراق حجاجا فطافوا بالبيت وسعوا
بين الصفا والمروة فدعاهم عمر فقال أنهزكم اليه غيره فقالوا لا فقال أفعلتم قالوا اللهم فقال أوبرتم قالوا نعم قال اما لا
فاستأنفوا العمل ابو بكر عن موسى بن سعيد قال عمر تلقوا الحجاج والعمار والغزاة فليدعوا لكم قبل ان يتدنسوا ابو بكر
عن مجاهد قال عمر يغفر للحاج ولمن استغفر له الحاج بقية ذي الحجة والمحرم وصفر وعشر من ربيع الاول مالك عن سعيد
بن المسيب ان عمر بن ابي سلمة استأذن عمر بن الخطاب ان يعتمر في شوال فاذن له فاعتمر ثم قفل الى اهله ولم يحج البيهقي
ان عمر بن الخطاب قال ان السبيل الزاد والراحلة ابو بكر عن منية بنت محرز سمعت عمر بن الخطاب يقول ارجعوا ايدي الذرية
ولا تأكلوا ارزاقها وتدعوا اربا قها في اعناقها قيل الذرية ههنا النساء البغوي وان عمر اذن لازواج النبي صلى الله
عليه وسلم في آخر حجة حجها فبعث معهن عثمان بن عفان وعبد الرحمن قلت اختلفوا في المرأة اتخرج من غير محرم فاحتج
الشافعي بهذا على انه يجوز خروجها من غير محرم اذا كان معها نسوة ثقات وللثقات ان يقولوا في الاثر انه جعل معهن
عثمان وعبد الرحمن ليحفظهن وتوقيرهن وان كان معهن محارمهن والله اعلم البخاري عن ابن عمر لما فتح هذان المصران
اتوا عمر فقالوا يا امير المؤمنين ان رسول الله صلى الله عليه وسلم حد لاهل نجد قرنا وهو جور عن طريقنا وانا ان اردنا
قرنا شق علينا قال فانظروا حذوها من طريقكم فحد لهم ذات عرق ابو بكر عن الحسن ان عمران بن حصين احرم من البصرة فقدم
على عمر فاغلظ له فقال يتحدث الناس ان رجلا من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم احرم من الامصار ابو بكر عن مسلم بن
سلمان ان رجلا احرم من الكوفة فرآه عمر سيء الهيئة فاخذ بيده وجعل يديره في الحلق ويقول انظروا الى ما صنع هذا
بنفسه وقد وسع الله عليه قلت معناه الكراهية للمقتدى ولمن يخاف عليه ان يفوت حقوق الاحرام ابو بكر عن زيد
بن اسلم عن ابيه ان عمر وجد ريح طيب وهو بذي الحليفة فقال ممن هذا فقال معاوية مني فقال منك لعمري قال يا
امير المؤمنين لا تعجل علي فان ام حبيبة طيبتني واقسمت علي قال وانا اقسم عليك لترجعن اليها ولتغسلنه عنك
كما طيبتك قال فرجع اليها حتى لحقهم ببعض الطريق ابو بكر عن ابن عمر وجد عمر بن الخطاب ريحا عند الاحرام فتوعد صاحبها
فرجع معاوية فالقى ملحفة كانت عليه يعني مطيبة قلت لم يأخذ بهذا اهل الفقه لما صح عندهم من حديث عائشة

كأني انظر الى وبيص الطيب في مفرق رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ثلث من احرامه اخرجه الشيخان قلت والاوجه
ان يقال استدامة الطيب على البدن يجوز لان الدرن يكدره وعلى الثوب لا يجوز لان الطيب يبقى في الثوب كما كان
اول حالة ابو بكر عن المسور بن مخرمة كانت تلبية عمر لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك ان الحمد والنعمة لك والملك
لا شريك لك لبيك مرغوبا ومرهوبا اليك لبيك ذا النعماء والفضل الحسن ابو بكر عن القاسم قال عمر يا اهل مكة ما لي اراكم
مدهنين والحاج شعثا غبرا اذا رأيتم هلال ذي الحجة فاهلوا ابو بكر عن عطاء قدم عمر مكة فطاف سبعا ثم سعى ثم احل فمكث اربعا
او خمسا ثم اهل بالحج في العشر ثم جاء مرة اخرى فاقام حلالا حتى اذا كان يوم التروية اهل بالحج حين انبعث به بعيره منطلقا الى
منى قلت وجه الجمع ان الاول استحباب لحاضري مكة خاصة ابو بكر عن محمد بن سيرين افرد اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الحج
بعده وهم كانوا للسنة اشد اتباعا ابو بكر وعمر وعثمان ابو بكر عن الاسود ان ابا بكر وعمر جردا ابو بكر عن ابي وائل خرجنا حجاجا
ومعنا الصبي بن معبد فاحرم للحج والعمرة فقدمنا الى عمر فذكر ذلك له فقال هديت لسنة نبيك صلى الله عليه وسلم ابو بكر عن طاوس
عن ابن عباس تمتع رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر وعثمان واول من نهى عنها معاوية ابو بكر عن ابن عباس سمعت
عمر يقول لو اعتمرت ثم اعتمرت ثم حججت لتمتعت ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم عن عمر بن الخطاب انه انما نهى عن الافراد
فاما القران فلا قال محمد يعني بقوله نهى عن الافراد افراد العمرة احمد بن حنبل عن ابي سعيد خطب عمر الناس فقال ان الله
عز وجل رخص لنبيه ما شاء وان نبي الله قد مضى لسبيله فاتموا الحج والعمرة لله كما امركم الله عز وجل احمد بن حنبل عن جابر
بن عبد الله تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ومع ابي بكر فلما ولي عمر بن الخطاب خطب الناس فقال ان القرآن هو القرآن وان
رسول الله هو الرسول كانتا متعتان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم احدهما متعة الحج والاخرى متعة النساء فنهاه
ليستا بعده مالك وابو بكر عن ابن عمر قال عمر افصلوا بين حجكم وعمرتكم فان ذلك اتم لحج احدكم واتم لعمرته ان يعتمر في غير
اشهر الحج قلت وهذا اشد المواضع التي اختلف فيها على عمر والاوجه عندي ان كل كلام له محمل وكان عمر يختار الافراد
ويرخص في التمتع والقران اما قول ابن عباس تمتع رسول الله صلى الله عليه وسلم وابو بكر وعمر فمعناه تقديم طواف القدوم
قبل طواف الافاضة وجعل السعي عقيب طواف القدوم واما قوله رخص لنبيه ما شاء فهو فسخ الحج بالعمرة فذلك خاص بزمان النبوة
اراد بذلك النبي صلى الله عليه وسلم هدم مذهب الجاهلية من قولهم العمرة في اشهر الحج من افجر الفجور واما الافراد الذي نهى عنه فهو ترك طواف
القدوم ابو بكر عن ابراهيم امر عمر بن الخطاب صبي بن معبد حيث قرن ان يذبح كبشا ابو بكر عن ابن عمر قال عمر اذا اعتمر في
اشهر الحج ثم اقام فهو متمتع فان رجع فليس بمتمتع ابو بكر عن يحيى بن الجزار سئل عمر عن العمرة وهو بمكة من اي موضع اعتمر فقال
ايت علي بن ابطالب فسله فقال علي حيث ابتدأت يعني من ميقات ارضه قال فاتى عمر فاخبره فقال ما اجد لك الا ما قال علي
بن ابطالب ابو بكر سئل عمر عن العمرة بعد الحج فقال هي خير من لا شيء قلت معناه ان العمرة من الميقات افضل بكثير من العمرة
من التنعيم ونحوه والعمرة في غير اشهر الحج افضل بكثير من العمرة في اشهر الحج ابو بكر عن وهب بن الاجدع سمع عمر يقول اذا قدم
الرجل حاجا فليطف بالبيت سبعا ثم يصلي عند المقام ركعتين الشافعي عن حنظلة بن طاوس سمعت عمر يقول اقلوا الكلام
في الطواف فانما انتم في صلوة الشافعي عن عبد الله ابي يزيد عن ابيه سأل عمر شيخا من بني زهرة فقال اخبرني عن بناء البيت

فقال ان قریشا کانت تقول بناء البیت فعجزوا فترکوا بعضها فی الحجر فقال له عمر صدق ابو بکر عن عبد اللہ بن عامر بن ربیعة
ان عمر بن الخطاب رمل ما بین الحجر الی الحجر احمد بن حنبل عن زید بن اسلم عن ابیه قال عمر فیما الرملان والکشف عن المناکب
وقد اطا اللہ الاسلام ونفی الکفر واہلہ ومع ذلک لا ندع شیئا کنا نفعل علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم ابو بکر عن
سوید بن غفلة ان عمر التزم الحجر وقبله ابو بکر عن عابس بن ربیعة استلم عمر الحجر وقبله وقال لولا انی رایت رسول اللہ صلی اللہ
علیه وسلم قبلک ما قبلتک ابو بکر عن یعلی بن امیة قال لی عمر اما رایت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لم یستلم منها الا الحجر قلت
بلی قال فما لک به اسوة حسنة قلت بلی ابو بکر عن وہب بن الاجدع انه سمع عمر یقول یبدأ بالصفا ویستقبل البیت ثم یکبر سبع
تکبیرات بین کل تکبیرتین حمد اللہ وصلوة علی النبی صلی اللہ علیه وسلم ومسئلة لنفسه وعلی المروة مثل ذلک ابو بکر عن بکر سمعت
مع عمر فی بطن المسیل ابو بکر عن ابن سابط ان عمر کان یحجل الذی کانه یحرک البعیر علی فخذه الامین یعنی فی المروة ابو بکر عن ہشام
بن عروة عن ابیه ان عمر کان یکبی علی الصفا والمروة ویشتد صوته ویعرف صوته باللیل والابری وجهه ابو بکر عن عروة ان ابا بکر
وعمر کانا یقدمان وہما مہلان بالحج فلا یحل منهما حرامهم الی یوم النحر ابو بکر عن علقمة والاسود عن عمر انه جمع بین الظہر والعصر
بعرفات ثم وقف ابو بکر عن الاسود عن عمر انه صلاہما بجمع ابو بکر عن ابی عثمان النہدی انه صلی مع عمر المغرب دون جمع
فالاول ہو الافضل المختار والثانی بیان ان لو ترک رجل الجمع وصلی کل صلوة فی وقتها المعہود جاز ابو بکر عن ابن ابی نجیح
عن ابیه سئل ابن عمر عن صوم یوم عرفة فقال حججت مع النبی صلی اللہ علیه وسلم فلم یصمه وحججت مع ابی بکر فلم یصمه وحججت مع عمر فلم
یصمه وحججت مع عثمان فلم یصمه وانا لا اصومه ولا آمر به ولا انہی عنه احمد بن حنبل عن عمرو بن میمون صلی بنا عمر بن الخطاب
بجمع الصبح ثم وقف وقال ان المشرکین کانوا لا یفیضون حتی تطلع الشمس وان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم خالفهم ثم افاض
قبل ان تطلع الشمس مالک عن عبد اللہ بن دینار عن ابن عمر ان عمر خطب الناس بعرفة وعلمہم امر الحج فقال لہم فیما قال اذا جئتم منی فمن
رمی الجمرة فقد حل له ما حرم علی الحاج الا النساء والطیب لا یمس احد نساء ولا طیبا حتی یطوف بالبیت مالک فی روایة اخری
مثله الا انه قال من رمی الجمرة وحلق او قصر ونحر ہدیا ان کان معه فقد حل الحدیث قلت ترک الفقہاء قوله والطیب لما صح عندہم
من حدیث عائشة وغیرہا ان النبی صلی اللہ علیه وسلم تطیب قبل طواف الافاضة ابو بکر عن ابن اسحق سئل عکرمة عن الاہلال
متی ینقطع فقال اہل رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم حتی رمی الجمرة وابو بکر وعمر ابو بکر عن ابراہیم کان عمر فلا یدع شیئا حتی
یرجع ابو بکر عن عمرو بن میمون حججت مع عمر سنتین احدیهما فی السنة التی اصیب فیها کل ذلک یرمی جمرة العقبة من بطن الوادی
ابو بکر عن الاسود رایت عمر بن الخطاب یرمی جمرة العقبة من فوقها قیل معناه یرمی اعلی شیء فیها والاوجه عندی ان الاول
للاستحباب والثانی للجواز مالک عن نافع عن ابن عمر ان عمر قال من ضفر فلیحلق ولا تشبہوا بالتلبید مالک عن سعید بن المسیب
قال عمر من عقص راسه او ضفر او لبد فقد وجب علیه الحلاق مالک عن نافع عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال لا یبیتن احد من
الحاج لیالی منی من وراء العقبة مالک عن نافع زعموا ان عمر بن الخطاب کان یبعث رجالا یدخلون الناس من وراء العقبة ابو بکر عن جعفر
عن ابیه ان النبی صلی اللہ علیه وسلم وابا بکر وعمر کانوا یمشون الی الجمار ابو بکر عن السائب رایت عمر بن الخطاب رامی رجلا
یقود بامرأته علی بعیر فی الجمرة فعلاہ بالدرة انکارا لرکوبها مالک انه بلغه ان عمر بن الخطاب کان یقف عند الجمرتین وقوفا طویلا

حتے یحل القائم ابوبکر عن سلیمان بن ربیعۃ نظرنا عمر فاتے الجمرۃ الثالثۃ فرماہا ولم یقف عندہا مالک عن یحیے بن سعید
بلغہ ان عمر بن الخطاب خرج الغد من یوم النحر حین ارتفع النہار شیئا فکبر فکبر الناس بتکبیرہ ثم خرج الثانیۃ من یومہ ذلک حین
ارتفع النہار فکبر فکبر الناس بتکبیرہ ثم خرج حین زاغت الشمس فکبر فکبر الناس بتکبیرہ حتی یتصل التکبیر ویبلغ البیت فیعرف الناس
ان قد خرج یرمی ابوبکر عن عطاء ان عمر رخص للرعاء ان یبیتوا علے منے ابوبکر عن عبد اللہ بن مسعود صلیت مع النبے
صلے اللہ علیہ وسلم رکعتین یعنے بمنی ومع ابی بکر ومع عمر رکعتین ابوبکر عن عمران بن حصین وعن ابن عمر وعن انس نحوا من ذلک
ابوبکر عن عمرو بن شعیب ان عمر جمع یعنے ابوبکر عن الزہری ان عمر صلے بالحصبۃ الجمعۃ ولم یجمع یعنے صلاہا ظہرا ابوبکر عن عمرو بن
دینار ان النبے صلے اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر کانوا یحصبون مالک عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال لا یصدرن احد من
الحاج حتی یطوف بالبیت فان آخر النسک الطواف بالبیت مالک عن یحیی بن سعید ان عمر بن الخطاب رد رجلا من مر الظہران
لم یکن ودع البیت حتی ودع ابوبکر عن عطاء ان طاف عمر بن الخطاب بعد الفجر ثم رکب حتی اذا اتی ذات طوی نزل فلما طلعت الشمس
وارتفعت صلے رکعتین ثم قال رکعتان مکان رکعتین ابوبکر وابوداود عن الحارث بن عبد اللہ بن اوس الثقفی سالت عمر بن
الخطاب عن المراۃ تطوف بالبیت ثم تحیض فقال لیکن آخر عہدہا بالبیت فقال الحارث کذلک افتانے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم فقال عمر اربت بدیک سالتنے عن شئی سالت عنہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کیما اخالفہ ابوبکر عن القاسم بن محمد
امراۃ زارت البیت یوم النحر ثم حاضت قبل النفر قال یرحم اللہ عمر کان اصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم یقولون قد فرغت الا
عمر فانہ کان یقول یکون آخر عہدہا بالبیت قلت ترک اہل العلم قول عمر فیہا لما ثبت عندہم من قصۃ صفیۃ وغیرہا والاوجہ عندے
انہا تستحب لہا ان تقیم بمکۃ حتے تودع البیت الا عند حاجۃ لا تجد منہا بدا ابوبکر عن ابن عمران عمر نہی ان یحرم المحرم فی الثوب
المصبوغ بالورس والزعفران مالک عن ابی الغطفان المری ان اباہ طریفا تزوج امراۃ وہو محرم فرد عمر نکاحہ ابوبکر عن ابن عمر
کنا نکون بالخلیج من البحر بالجحفۃ فنتماقس فیہ وعمر ینظر الینا فما یعیب ذلک علینا ونحن محرمون مالک عن عطاء بن ابی رباح ان عمر
بن الخطاب قال لیعلے بن امیۃ وہو یصب علی عمر بن الخطاب ماء وہو یغتسل اصبب علی راسی اصبب فلن یزیدہ الماء الا شعثا
ابوبکر عن الحسن ان عمر بن الخطاب کان لا یرے باسا بلحم الطیر اذا صید لغیرہ یعنی فی الاحرام ابوحنیفۃ عن ابے سلمۃ عن رجل
عن ابے ہریرۃ مررت فی البحرین لیسالونے عن لحم الصید یصیدہ الحلال ایصلح للمحرم ان یاکلہ فافتیتہم باکلہ وفی نفسی منہ
شئی ثم قدمت علی عمر بن الخطاب فذکرت لہ ما قلت لہم فقال لو قلت غیر ذلک لم تفصل بین اثنین بالبقیۃ مالک عن ربیعۃ بن
عبد اللہ بن الہدیر انہ رای عمر بن الخطاب یقرد بعیرا لہ فے الطین بالسقیا وہو محرم مالک عن ابی الزبیر المکی عن جابر بن عبد اللہ
ان عمر بن الخطاب قضی فے الضبع بکبش وفی الغزال بعنز وفی الارنب بعناق وفی الیربوع بجفرۃ مالک عن عبد الملک بن قریر
عن محمد بن سیرین ان رجلا جاء الی عمر بن الخطاب فقال انی اجریت انا وصاحب لی فرسین الی ثغرۃ ثنیۃ فاصبنا ظبیا و
نحن محرمان فما ذا تری فقال عمر لرجل الے جنبہ تعال حتی احکم انا وانت قال فحکما علیہ بعنز فولی الرجل وہو یقول ہذا امیر المومنین
لم یستطع ان یحکم فی ظبی حتی دعا رجلا یحکم معہ فسمع عمر قول الرجل فسالہ ہل تقرا سورۃ المائدۃ قال لا قال فہل تعرف ہذا الرجل الذی
حکم معی فقال لا فقال عمر لو اخبرتنے انک تقرا المائدۃ لاوجعتک ضربا ثم قال ان اللہ تبارک وتعالے یقول فے کتابہ

يحكم به ذوا عدل منكم هديا بالغ الكعبة وهذا عبد الرحمن بن عوف مالك عن زيد بن اسلم ان رجلا جاء الى عمر بن الخطاب
فقال يا امير المؤمنين اني اصبت جرادات بسوطي وانا محرم فقال له عمر اطعم قبضة من طعام مالك عن يحيى بن سعيد ان رجلا جاء
الى عمر بن الخطاب فسأله عن جرادة قتلها وهو محرم فقال عمر لكعب تعال حتى نحكم فقال كعب درهم فقال عمر لكعب انك لتجد الدراهم
لتمرة خير من جرادة ابو بكر عن الحكم عن شيخ من اهل مكة ان حماما كان على البيت فخرئت على يد عمر فاشار بيده فطار فوقع على
بعض بيوت اهل مكة فجاءت حية فاكلته فحكم عمر على نفسه شاة ابو بكر عن سعيد بن المسيب ان رجلا اتى عمر متمتعا قد فاته الصوم
في العشر فقال له اذبح شاة قال ليس عندي قال سل قومك قال ليس ههنا احد من قومي قال فاعطه يا معيقيب عن شاة ابو بكر
عن مجاهد قال عمر من اهدى هديا تطوعا فعطبت نحره الحرم ولا يأكل منه شيئا وان اكل فعليه البدل ابو بكر عن ابن ابي مليكة قال عمر
لا تقيموا بعد النفر الا ثلاثا مالك عن يحيى بن سعيد انه قال اخبرني سليمان بن يسار ان ابا ايوب الانصاري خرج حاجا حتى اذا كان
بالنازية من طريق مكة اضل رواحله وانه قدم على عمر بن الخطاب يوم النحر فذكر له ذلك فقال عمر بن الخطاب اصنع ما يصنع المعتمر
ثم قد حللت فاذا ادركك الحج قابلا فاحجج واهد ما استيسر من الهدي مالك عن نافع عن سليمان بن يسار ان هبار بن الاسود
جاء يوم النحر وعمر بن الخطاب ينحر هديه فقال يا امير المؤمنين اخطأنا العدة كنا نرى ان هذا اليوم يوم عرفة فقال عمر اذهب
الى مكة فطف انت ومن معك وانحروا هديا ان كان معكم ثم احلقوا او قصروا وارجعوا فاذا كان عام قابل فحجوا واهدوا فمن
لم يجد فصيام ثلثة ايام في الحج وسبعة اذا رجع ابو بكر عن عطاء بن السائب كان عمر يأمر رجلا فيحدو ابو بكر عن اسلم سمع عمر بن الخطاب
رجلا بفلاة من الارض وهو يحدو بغناء الركبان فقال عمر ان هذا من زاد الراكب ابو بكر عن عبد الله بن عامر خرجت مع عمر بن
الخطاب فما رأيته مضطربا فسطاطا حتى رجع قيل له بأي شيء كان يستظل قال كان يطرح النطع على الشجرة فيستظل به

كتاب البيوع

کتاب البیوع

مالك ان عمر بن الخطاب قال لا يبيع في سوقنا الا من تفقه في الدين قلت معناه وجوب علم احكام البيوع
على من يباشر التجارة الشافعي عن ابن عباس بلغ عمر بن الخطاب ان رجلا باع خمرا فقال قاتل الله فلانا باع الخمر اما علم
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قاتل الله اليهود حرمت عليهم الشحوم فجملوها فباعوها الشافعي عن رواية الزعفراني
عنه ان عمر قال البيعان بالخيار ما لم يتفرقا الشافعي ان عمر قال البيع صفقة او خيار ثم ضعفه الشافعي جدا قال وتاويله ان صح
البيع صفقة بعدها تفرق او خيار قلت ويحتمل ان يكون معناه البيع اما صفقة نافذة او خيار قاطع للبيع البتة الشعبي اخذ
عمر بن الخطاب فرسا من رجل على سوم فحمل عليه رجلا فعطبت عنده فخاصمه الرجل فقال اجعل بيني وبينك رجلا فقال الرجل اني
ارضى بشريح العراقي فاتوا شريحا فقال شريح لعمر اخذته صحيحا سالما وانت له ضامن حتى ترده صحيحا سالما فاعجب القاضي عمر
بن الخطاب فبعثه قاضيا قلت احتج الشافعي بهذه القصة على ان المأخوذ بسوم الشراء مضمون مالك عن زيد بن اسلم عن عطاء بن
يسار ان معاوية بن ابي سفيان باع سقاية من ذهب او ورق باكثر من وزنها فقال له ابو الدرداء سمعت رسول الله صلى الله
عليه وسلم ينهى عن مثل هذا الا مثلا بمثل فقال له معاوية ما ارى بمثل هذا بأسا فقال ابو الدرداء من يعذرني من معاوية انا اخبره
عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ويخبرني عن رأيه لا اساكنك بارض انت بها ثم قدم ابو الدرداء على عمر بن الخطاب فذكر له ذلك
فكتب عمر بن الخطاب الى معاوية بن ابي سفيان ان لا تبيع مثل ذلك الا مثلا بمثل وزنا بوزن مالك عن نافع عن ابن عمر

ان عمر بن الخطاب قال لا تبیعوا الذہب بالذہب الا مثلاً بمثل ولا تشفوا بعضها علی بعض ولا تبیعوا الورق بالورق الا مثلاً بمثل
ولا تشفوا بعضها علی بعض ولا تبیعوا الورق بالذہب احدہما غائب والآخر ناجز وان استنظرک ان یلج بیتہ فلا تنظرہ انی اخاف
علیکم الرماء والرماء ہو الربوا مالک عن عبد اللہ بن دینار عن ابن عمر نحواً من ذلک مالک عن ابن شہاب عن مالک بن اوس انہ التمس
صرفاً بمائۃ دینار قال فدعانی طلحۃ بن عبید اللہ فتراوضنا حتی اصطرف منی واخذ الذہب یقلبہا فی یدیہ ثم قال حتی یاتی خازنی
من الغابۃ وعمر بن الخطاب یسمع فقال واللہ لا تفارقہ حتی تاخذ منہ ثم قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الذہب بالورق ربوا
الا ہاء وہاء والبر بالبر ربوا الا ہاء وہاء والتمر بالتمر ربوا الا ہاء وہاء والشعیر بالشعیر ربوا الا ہاء وہاء ابن ماجۃ ان عمر قال ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم توفی ولم یبین الربوا فدعوا الربوا والریبۃ ہذا ونحوہ ابو بکر عن سعید بن المسیب قال عمر لا تسلموا فی فراخ حتی یبلغ
قلت معناہ عند مالک وغیرہ النہی عن بیع الزرع حتی یشتد الحب ومثلہ بیع التمر حتی یبدو صلاحہ والاسلام ہہنا الاشتراء قبل
وجود المبیع ومعناہ عند ابی حنیفۃ النہی عن التسلیم قبل وجود المسلم فیہ مالک عن نافع عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال من باع
عبداً ولہ مال فمالہ للبائع الا ان یشترط المبتاع روی مثل ذلک عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وصحح البخاری کلتا
الروایتین قالہ البیہقی مالک عن نافع ان حکیم بن حزام ابتاع طعاماً امر بہ عمر بن الخطاب للناس فباع حکیم الطعام قبل ان یستوفیہ
فبلغ ذلک عمر بن الخطاب فردہ علیہ قال ولا تبع طعاماً ابتعتہ حتی تستوفیہ مالک عن ابن شہاب عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبۃ بن
مسعود ان عبد اللہ بن مسعود ابتاع جاریۃ من امرأتہ الثقفیۃ واشترطت علیہ انک ان بعتہا فہی لی بالثمن الذی تبیعہا بہ فسأل
عبد اللہ بن مسعود عن ذلک عمر بن الخطاب فقال عمر بن الخطاب لا تقربہا وفیہا شرط لاحد البغوی عن ابن ابی اوفی کنا نسلف
فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر فی الحنطۃ والشعیر والتمر والزبیب الی قوم ما ہو عندہم مالک عن یونس بن یوسف
عن سعید بن المسیب ان عمر بن الخطاب مر بحاطب بن ابی بلتعۃ وہو یبیع زبیباً لہ فی السوق فقال لہ عمر بن الخطاب اما ان تزید فی
السعر واما ان ترفع من سوقنا الشافعی عن القاسم بن محمد عن عمر انہ مر بحاطب بسوق المصلی وبین یدیہ غرارتان فیہما زبیب فسألہ
عن سعرہ فسعر لہ مدین بکل درہم فقال لہ عمر قد حدثت بعیر مقبلۃ من الطائف تحمل زبیباً وہم یعتبرون بسعرک فاما ان ترفع فی السعر
واما ان تدخل زبیبک البیت فتبیعہ کیف شئت فلما رجع عمر حاسب نفسہ ثم اتی حاطباً فی دارہ فقال لہ ان الذی قلت لیس
بعزمۃ منی ولا قضاء انما ہو شیء اردت بہ الخیر لاہل البلد فحیث شئت فبع وکیف شئت فبع مالک انہ بلغہ ان عمر بن الخطاب قال
لا حکرۃ فی سوقنا لا یعمد رجال بایدیہم فضول من اذہاب الی رزق من ارزاق اللہ نزل بساحتنا فیحتکرونہ علینا ولکن ایما جالب
جلب علی عمود کبدہ فی الشتاء والصیف فذلک ضیف عمر فلیبع کیف شاء ولیمسک کیف شاء مالک والبغوی ان عمر بن الخطاب
خطب فقال ان الاسیفع اسیفع جہینۃ رضی من دینہ وامانتہ بان یقال سبق الحاج وانہ ادان معرضاً فاصبح قد دین
بہ فمن کان لہ دین فلیأتنا بالغداۃ نقسم مالہ بین غرمائہ وایاکم والدین فان اولہ ہم وآخرہ حرب مالک انہ بلغہ ان عمر بن
الخطاب قال فی رجل اسلف طعاماً علی ان یعطیہ ایاہ فی بلد آخر فکرہ ذلک عمر بن الخطاب وقال این الحمل مالک عن زید بن اسلم
عن ابیہ فی قصۃ خروج عبد اللہ وعبید اللہ الی العراق واسلاف ابی موسی ایاہما واشترائہما بذلک المال متاعاً وربحہما
فی ذلک المال قال عمر اکل الجیش اسلفہ مثل ما اسلفکما قالا لا فقال عمر بن الخطاب ابنا امیر المومنین فاسلفکما ادیا المال

وربحه فاما عبد الله فسكت واما عبيد الله فقال ما ينبغي لك يا امير المؤمنين هذا لو نقص المال او هلك ضمناه فقال أدياه
فقال رجل من جلسائه يا امير المؤمنين لو جعلته قراضا فقال عمر قد جعلته قراضا فاخذ عمر رأس المال ونصف ربحه واخذا
نصف ربح المال قال المزني وجه جعل عمر نصف ربح ابنيه للمسلمين عندي انهما اجابا قول عمر عن طيب انفسهما البخاري
والبغوي ان عمر عامل الناس على انه ان جاء عمر بالبذر من عنده فله الشطر وان جاؤا بالبذر فلهم كذا البغوي ان الصعب
بن جثامة قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم لا حمى الا لله ورسوله قال الزهري وقد كان لعمر بن الخطاب حمى بلغني انه
كان يحميه لابل الصدقة مالك والشافعي عن زيد بن اسلم عن ابيه ان عمر بن الخطاب استعمل مولى يقال له هني مالك عن زيد
بن اسلم عن ابيه ان عمر بن الخطاب استعمل مولى له يدعى هنيا على الحمى فقال يا هني اضمم جناحك عن الناس واتق دعوة
المظلوم فان دعوة المظلوم مجابة وادخل رب الصريمة والغنيمة واياك ونعم ابن عفان وابن عوف فانهما ان تهلك ماشيتهما
يرجعا الى المدينة الى زرع ونخل وان رب الصريمة والغنيمة ان تهلك ماشيته ياتني ببنيه فيقول يا امير المؤمنين افتاركهم
انا لا ابا لك فالماء والكلاء ايسر علي من الذهب والورق وايم الله انهم ليرون ان قد ظلمتهم انها لبلادهم ومياههم قاتلوا
عليها في الجاهلية واسلموا عليها في الاسلام والذي نفسي بيده لولا المال الذي احمل عليه في سبيل الله ما حميت عليهم من
بلادهم شبرا البغوي روي ان عمر حمى الشرف والربذة قلت وجه التطبيق عند الشافعي والجمهور ان الحمى لمصلحة نفسه حرام و
لنعم بيت المال ولمصلحة ضعفة المسلمين جائز وهو معنى قوله صلى الله عليه وسلم لا حمى الا لله ورسوله البغوي روي عن عمر انه
اقطع واشترط العمارة ثلث سنين ابو بكر عن الحكم قال عمر من ملك ذا رحم محرم فهو حر ابو بكر عن الزهري قضى ابو بكر وعمر ان
لم يحز فلا شئ له يعني الهبة ابو بكر عن عكرمة بن خالد المخزومي ان رجلا كاتب عبده على غلامين يصنعان مثل صناعته فارتفعا
الى عمر بن الخطاب فقال ان لم يجئك بغلامين يصنعان مثل صناعته فرده الى الرق ابو بكر عن انس اتانا كتاب عمر ونحن بارض
فارس ان لا تبيعوا السيوف فيها حلقة فضة بالدراهم ابو بكر عن حزام بن هشام الجراحي عن ابيه شهدت عمر بن الخطاب باع
ابلا من ابل الصدقة فيمن يزيد ابو بكر عن مجاهد بن ابي عياض قال عمر اذا مررت ببستان فكل ولا تتخذه خبنة ابو بكر عن
عبيد الله قال عمر من احتكر طعاما ثم تصدق برأس ماله والربح لم يكفر عنه الشافعي ان انس بن مالك كاتب غلاما له على نجوم
الى اجل فاراد المكاتب تعجيلها ليعتق فامتنع انس من قبولها وقال لا اخذها الا عند محلها فاتى المكاتب عمر بن الخطاب
فذكر ذلك له فقال عمر ان انس يريد الميراث فامره فاخذها منه واعتقه ذكره البيهقي في باب اذا اداه بحقه قبل محله ولا ضرر عليه
في اخذه البيهقي عن ابي العوام البصري كتب عمر الى ابي موسى الاشعري والصلح جائز بين المسلمين الا صلحا احل حراما
او حرم حلالا الشافعي ان عمر بن الخطاب اعطى مال يتيم مضاربة البيهقي عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال ايما رجل اكرى كراء
فجاوز صاحبه ذا الحليفة فقد وجب كراؤه ولا ضمان عليه قال البيهقي يريد فيضمنه ما اكرى فيكون عليه الكراء تماما ولا ضمان
عليه فيما اكرى اذا لم يتعد مالك والشافعي عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال من احيى ارضا ميتة فهي له مالك الشافعي
ان الضحاك بن خليفة ساق خليجا له من العريض فاراد ان يمر به في ارض محمد بن مسلمة فابى محمد فكلم فيه الضحاك عمر بن الخطاب
فدعا عمر ابن مسلمة فامره ان يخلي سبيله فقال محمد بن مسلمة لا فقال لم تمنع اخاك ما ينفعه وهو لك نافع تشرب منه اولا واخرا

ولا یضرک فقال محمد لا فقال عمر واللہ لیمرن بہ ولو علی بطنک الشافعی عن ابن عمر ان عمر قال یا رسول اللہ انی اصبت من خیبر مالا لم اصب مالا قط اعجب الی او اعظم عندی منہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان شئت حبست اصلہ وسبلت ثمرہ فتصدق بہ عمر انہ لا یباع اصلہا ولا یوہب ولا یورث وتصدق بہا فی الفقراء وفی القربی وفی سبیل اللہ وابن السبیل والضیف لا جناح علی من ولیہا ان یاکل منہا بالمعروف او یطعم صدیقہ غیر متمول فیہ وفی روایۃ غیر متاثل مالا مالک والشافعی عن مروان بن الحکم ان عمر بن الخطاب قال من وہب ہبۃ لصلۃ رحم او علی وجہ صدقۃ فانہ لا یرجع فیہا ومن وہب ہبۃ یری انہ انما اراد الثواب فہو علی ہبتہ یرجع عنہا ان لم یرض فیہا مالک والشافعی عن معویۃ بن عبد اللہ بن بدر الجہنی ان اباہ اخبرہ انہ نزل منزل قوم بطریق الشام فوجد صرۃ فیہا ثمانون دینارا فذکر ذلک لعمر بن الخطاب فقال عرفہا علی ابواب المساجد واذکرہا لمن یقدم من الشام سنۃ فاذا مضت السنۃ فشانک بہا زاد فی روایۃ فان عرفت فذلک والا فہی لک وان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امرنا بذالک مالک عن ابن شہاب کانت ضوال الابل فی زمان عمر بن الخطاب ابلا مؤبلۃ تناتج لا یمسہا احد حتی اذا کان زمان عثمان بن عفان امر بمعرفتہا وتعریفہا فاذا جاء صاحبہا اعطی ثمنہا مالک والشافعی عن ابن شہاب عن سنین بن ابی جمیلۃ رجل من بنی سلیم انہ وجد منبوذا فی زمان عمر بن الخطاب فجاء بہ عمر بن الخطاب فقال ما حملک علی اخذ ہذہ النسمۃ قال وجدتہا ضائعۃ فاخذتہا فقال لہ عریفہ یا امیر المومنین انہ رجل صالح قال کذلک قال نعم قال عمر اذہب فہو حر ولک ولاءہ وعلینا نفقتہ یعنی لک ولاءہ ای نصرتہ والقیام بحفظہ

کتاب النکاح

ابو بکر عن طاوس قال عمر لرجل ما یمنعک من النکاح الا عجز او فجور ابو بکر عن ابراہیم بن محمد بن المنتشر قال عمر ابتغوا الغنی فی الباءۃ الشافعی بلغنا ان عمر بن الخطاب قال ما رایت مثل من ترک النکاح بعد ہذہ الآیۃ ان یکونوا فقراء یغنہم اللہ من فضلہ ابو بکر عن ہشام عن ابیہ قال عمر لا تکرہوا فتیاتکم علی الرجل الذمیم من الرجال فانہن یحببن من ذلک ما تحبون ابو بکر عن عاصم قال عمر بن الخطاب علیکم بالابکار من النساء فانہن اعذب افواہا وافتح ارحاما وارضی بالیسیر ابو بکر عن محمد بن سیرین قال عمر بن الخطاب ما بقی من اخلاق الجاہلیۃ شیء الا انی لست ابالی ای النساء نکحت وایہم انکحت ابو بکر عن ابراہیم بن محمد بن طلحۃ قال عمر لامنعن فروج ذوات الاحساب من النساء الا من الاکفاء قلت وجہ التطبیق ان الکفاءۃ حق الزوجۃ ولیہا لئلا یلزمہما العار فان اسقطا حقہما لرعایۃ مصلحۃ دینیۃ فذلک محبوب مندوب الیہ ابو بکر عن عبد الرحمن بن معبد ان عمر رد نکاح امراۃ نکحت بغیر اذن ولیہا ابو بکر عن طاوس عن عمر قال لا نکاح الا بولی ابو بکر عن عمرو بن ابی سفیان قال عمر لا تنکح المراۃ الا باذن ولیہا او ذی الرای من اہلہا او سلطان ابو بکر عن طاوس اتی عمر بامراۃ قد حملت فقالت تزوجنی فلان فقال سلہ تزوجتہا بشہادۃ من امی واختی ففرق بینہما ودرا عنہما الحد وقال لا نکاح الا بولی ابو بکر عن عکرمۃ بن خالد جمعت الطریق رکبا فجعلت امراۃ منہم ثیب امرہا الی رجل من القوم غیر ولیہا فانکحہا رجلا فجلد عمر الناکح والمنکح ففرق بینہما ابو بکر عن بکر تزوجت امراۃ بغیر ولی ولا بینۃ فکتب الی عمر فکتب ان تجلد مائۃ وکتب الی الامصار ایما امراۃ تزوجت بغیر ولی فہی بمنزلۃ الزانیۃ ابو بکر عن ابراہیم قال عمر تستامر الیتیمۃ فی نفسہا فرضاہا ان تسکت مالک والشافعی عن ابن المسیب قال عمر بن الخطاب لا تنکح المراۃ الا باذن ولیہا او ذی الرای من اہلہا او السلطان مالک والشافعی عن ابی الزبیر ان عمر اتی بنکاح لم یشہد علیہ الا رجل وامراۃ فقال ہذا نکاح السر ولا اجیزہ

ولو تقدمت فيه لرجمت الشافعي عن الحسن وسعيد بن المسيب ان عمر قال لا نكاح الا بولي وشاهدي عدل قال الشافعي والذي يروي حجاج بن ارطاة عن عطاء عن عمر انه اجاز شهادة النساء مع الرجل في النكاح منقطع والحجاج لا يحتج به الشافعي واحمد بن حنبل في خطبة عمر بالجابية قوله ولا يخلون الرجل بامرأة فان الشيطان ثالثهما ابو بكر عن حميد بن عبد الرحمن قال عمر الا لا يلج رجل على امرأة الا وهي ذات محرم منه قيل حموها قال حموها الموت البيهقي روينا عن عمر بن الخطاب كتب الى ابي عبيدة بن الجراح اما بعد فانه بلغني ان نساء المسلمات يدخلن الحمامات ومعهن نساء اهل الكتاب فامنع ذلك وحل دونه وفي رواية فانه لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تنظر الى عورتها الا اهل ملتها ابو بكر عن سعيد بن المسيب قال عمر ايما عبد نكح حرة فقد اعتق نصفه وايما حر نكح امة فقد ارق نصفه ابو بكر عن عمر انه نهى ان يتزوج العرب الامة ابو بكر عن شقيق تزوج حذيفة يهودية فكتب اليه عمر ان خل سبيلها فكتب اليه انكانت حراما خليت سبيلها فكتب اليه اني لا ازعم انها حرام ولكني اخاف ان تعاطوا المومنات منهن ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم عن حذيفة بن اليمان انه تزوج يهودية بالمدائن فكتب اليه عمر بن الخطاب ان خل سبيلها فكتب اليه احرام هي يا امير المومنين فكتب اليه اعزم عليك ان لا تضع كتابي حتى تخلي سبيلها فاني اخاف ان يقتدي بك المسلمون فيختاروا نساء اهل الذمة لجمالهن وكفى بذلك فتنة لنساء المسلمين ابو بكر عن عبيد الله بن عبد الله عن ابيه سئل عمر عن جمع الام وابنتها من ملك اليمين فقال لا احب ان اجيزهما جميعا ابو بكر عن ابي نضرة جاء رجل الى عمر فقال ان لي وليدة وابنتها وانهما قد اعجبتاني افاطأهما قال آية احلت وآية حرمت اما انا فلم اكن اقرب هذا قلت نازع البغوي في ذلك فقال قوله وان تجمعوا اخص في هذا الحكم من قوله او ما ملكت ايمانكم لان الآية الاولى في بيان ما حرم علينا وقوله او ما ملكت ايمانكم في الامر بحسن الاستمتاع ومثل ذلك لا يعم والاوجه عندي ان قوله تعالى وان تجمعوا بين الاختين في سياق المنكوحات انما اريد به الجمع بالنكاح لانه معلوم ان الجمع في البيت والجمع في الملك من غير وطي ليس بمحرم فلابد للجمع المنهي عنه من محل وما هو الا النكاح في سياق الآية وقوله تعالى والذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم في بيان ما احل الله فكان عمر بن الخطاب اراد ان آية وان تجمعوا حرمت من طريق القياس الجلي الاماء على المنكوحات وقوله والذين هم لفروجهم حافظون احلت من جهة العموم والله اعلم ابو بكر عن عبد الرحمن بن غنم عن عمر قال لها شرطها قال رجل اذا تطلقنا فقال عمر ان مقاطع الحقوق عند الشروط البيهقي روينا عن عمر بن الخطاب في رجل تزوج امرأة وشرط لها ان لا يخرجها قال فيرضع عنه الشرط وقال المرأة مع زوجها ابو بكر عن زيد بن وهب كتب الينا عمر ان الاعرابي لا ينكح المهاجرة حتى يخرجها من دار الهجرة قلت ذهب الاوزاعي واحمد واسحق الى الاول فاذا اراد ان يخرجها امر بالطلاق وابو حنيفة والشافعي الى الثاني والاول اوثق من حديث عمر الشافعي عن عبد الله بن عتبة عن عمر بن الخطاب انه قال ينكح العبد امرأتين ويطلق تطليقتين وتعتد الامة حيضتين فان لم تكن تحيض فشهرين او شهرا ونصفا ابو بكر عن الحكم اجمع اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم على ان المملوك لا يجمع من النساء فوق اثنتين مالك والشافعي عن سعيد بن المسيب وعن سليمان بن يسار ان طليحة الاسدية كانت تحت رشيد الثقفي فطلقها فنكحت

فی عدتها فضربها عمر بن الخطاب وضرب زوجها بالمخفقة ضربات وفرق بينهما ثم قال عمر بن الخطاب ايما امرأة نكحت فی عدتها
فان كان زوجها الذی تزوجها لم يدخل بها فرق بينهما ثم اعتدت بقية عدتها من زوجها الاول ثم كان الآخر خاطبا من الخطاب
وان كان دخل بها فرق بينهما ثم اعتدت بقية عدتها من زوجها الاول ثم اعتدت من الآخر ثم لا يجتمعان ابدا وقال سعيد
بن المسيب لها مهرها بما استحل منها قال البيهقی قال الشافعی فی القديم لا يجتمعان ابدا ثم رجع وذكر الثوری فی جامعه ان عمر
رجع عن ذلك مالك عن ابی الزبير المكی ان رجلا خطب الی رجل اخته فذكر انها قد كانت احدثت فبلغ ذلك عمر بن الخطاب فضربه
او كاد يضربه ثم قال مالك وللخبر ابوبكر عن طارق بن شهاب ان رجلا زوج ابنته فقالت اخشی ان افضحك انی قد بغيت فاتی
عمر فقال اليس قد تابت قال نعم قال فزوجها قلت تمسك به من قال بجواز نكاح الزانية وفيه نظر لانه يحتمل ان لا يكون زناها
معلوما بالبينة ولا رآها الزوج علی تلك الحالة فهذه حالة عمياء والاصل هو استصحاب البراءة فلقول عمر بن الخطاب مصداق غير
هذا الذی زعموه والحديث الثانی تأويله ان المنهی عنه هو نكاح الزانية غير التائبة فاذا تابت فالتائب من الذنب كمن
لا ذنب له ابوبكر عن الحسن ان رجلا تزوج امرأة فاسر ذلك فكان يختلف اليها فی منزلها فرآه جار لها فقذفه بها فخاصمه
الی عمر بن الخطاب فقال يا امير المؤمنين هذا كان يدخل علی جارتی ولا اعلمه تزوجها فقال له ما تقول فقال تزوجت امرأة علی
شیء دون فاخفيت ذلك قال فمن شهدكم قال اشهدت بعض اهلها قال فدرأ الحد عن قاذفه وقال اعلنوا هذا النكاح وحصنوا
هذه الفروج ابوبكر عن محمد بن سيرين نبئت ان عمر كان اذا سمع صوتا انكره وسأل عنه فان قيل عرس او ختان اقره البغوی
يروی ان عمر وعثمان دعيا الی طعام فاجابا فلما خرجا قال عمر لعثمان لقد شهدت طعاما وددت انی لم اشهده قال وما ذاك
قال وخشيت ان يكون جعل مباهاة ابوبكر والبغوی عن ابی العجفاء السلمی عن عمر قال لا تغالوا فی مهور النساء فانها لو كانت مكرمة
فی الدنيا او تقوی عند الله لكان احقكم بها محمد صلی الله عليه وسلم ما زوج بنتا من بناته ولا تزوج شيئا من نسائه الا علی
اثنتی عشرة اوقية ابوبكر عن ابن سيرين ان عمر رخص ان تصدق المرأة الفين الشافعی عن محمد بن سيرين ان الاشعث بن
قيس صحب رجلا فرأی امرأته فاعجبته فتوفی فی الطريق فخطبها الاشعث بن قيس فابت ان تتزوجه الا علی حكمها فتزوجها
علی حكمها ثم طلقها قبل ان تحكم فقال احكمی فقالت احكم فلانا وفلانا رقيقا كانوا لابيه من تلاده فقال عمر هؤلاء فابت
فاتی عمر فقال يا امير المؤمنين عجزت ثلث مرات قال ما من قال عشقت امرأة قال هذا ما لا تملك قال ثم تزوجتها علی حكمها
ثم طلقتها قبل ان تحكم فقال عمر امرأة من المسلمين قال الشافعی يعنی لها مهر امرأة من المسلمين ابوبكر عن النخعی عن عمر نحو ذلك
الا انه قال ارضها ارضها ابوبكر عن ابن سيرين نحو ذلك الا انه قال لها مهر نسائها مالك والشافعی عن سعيد بن المسيب ان عمر
بن الخطاب قضی بالمرأة يتزوجها الرجل انها اذا ارخيت الستور فقد وجب الصداق كان الشافعی فی القديم يقول بقول عمر ويقول
عمر اعلم بكتاب الله وقد يجوز ان يكون انما اراد الله بالتی طلقت قبل ان تمس التی لم تخل بينه وبين نفسها ثم رجع فی الجديد
الی ان المهر انما يجب كاملا بالمسيس واعتمد علی ظاهر الكتاب قلت يمكن الجمع بين قول عمر وبين ظاهر الكتاب فنقول اذا تصادقا
علی انه لم يمسها فالقول بظاهر الكتاب وان قالت مسنی وقال لم امسها فان ارخيت الستور صدقت بيمينها وان لم ترخ
الستور صدق بيمينه لان الظاهر مع هذه فی المسألة الاولی ومع هذا فی الثانية فاظن هذا معنی قول عمر الشافعی عن طاؤس

ان ابا الصهباء قال لابن عباس انما كانت الثلاث على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم تجعل واحدة وابي بكر وثلاثا من امارة
عمر فقال ابن عباس نعم مسلم عن طاوس عن ابن عباس كان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وابي بكر وسنتين من خلافة
عمر طلاق الثلث واحدة فقال عمر بن الخطاب ان الناس استعجلوا في امر كانت لهم فيه اناة فلو امضيناه عليهم قلت في هذا
الحديث اشكال قوي لان النسخ لا يتصور بعد وفاة النبي صلى الله عليه وسلم وانقطاع الوحي فحكى البغوي للعلماء ثلث تاويلات
احدها معناه قول الرجل انت طالق انت طالق انت طالق ان قصد الايقاع بكل لفظة تقع الثلاث وان قصد التوكيد فواحدة
كانوا في الزمن الاول يصدقون في انهم ارادوا واحدة فلما راى عمر في زمانه امورا انكرها الزمهم الثلث ثانيها معناه
طلاق الرجل لغير المدخول بها انت طالق ثلاثا لفظا واحدا ذهب اصحاب عبد الله بن عباس انها واحدة وقول عمر وعليه جمهور
اهل العلم انها ثلاث ثالثها معناه انت بتة كان عمر يراها واحدة فلما تتابع الناس الزمهم الثلاث والاوجه عندي ان معناه
ان قوله تعالى الطلاق مرتان يحتمل وجهين احدهما ان يعد انت طالق ثلثا مرة واحدة لانه ارسل الكلمة دفعة واحدة والثاني
ان ينظر الى المعنى كانه اراد ان يقول انت طالق ثم يقول انت طالق ثم يقول انت طالق فاختصر كلامه وقال انت طالق ثلثا فهو دفعة واحدة
في الظاهر ثلاث دفعات في المعنى فكان الناس في زمان النبي صلى الله عليه وسلم لم ينكشف لهم الامر ولا سألوا النبي صلى الله عليه
وسلم عن ذلك فكانوا كثيرا ما يذهبون الى الاحتمال الاول وكذلك في زمان الصديق فلما كان عمر ورفعت اليه المسئلة افتاهم
بالمعنى الثاني وصرح بذلك ولم يدع محلا للخلاف ولها قلنا نظائر كثيرة فسرها اهل العلم كنحو ما فسرنا منها حديث بيع امهات
الاولاد في زمان النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر ثم نهى عمر عنه الشافعي عن المطلب بن حنطب انه طلق امراته البتة ثم اتى عمر
بن الخطاب فذكر ذلك له فقال له عمر ما حملك على ذلك فقال قلته فتلا عمر ولو انهم فعلوا ما يوعظون به لكان خيرا لهم واشد تثبيتا
قال ما حملك على ذلك قال قلته قال عمر امسك عليك امراتك فان الواحدة لا تبين الشافعي عن سليمان بن يسار ان رجلا من بني
زريق طلق امراته البتة فقال عمر ما اردت بذلك قال اتراني اقيم على حرام والنساء كثير واحلفه فحلف قال الشافعي اراه فردها
عليه قال الشافعي معنى قوله قلته خرج مني بلا نية وتلاوة عمر الاية انه لو طلق ولم يذكر البتة كان خيرا فانها حدثه فلما اخبره
انه لم يرد به زيادة على الطلاق الزمه واحدة مالك عن يحيى بن سعيد بن المسيب ان عمر بن الخطاب قال ايما امراة فقدت زوجها
فلم تدر اين هو فانها تنتظر اربع سنين ثم تعتد اربعة اشهر وعشرا ثم تحل قال مالك وادركت بعض الناس ينكرون الذي
قال بعض الناس على عمر بن الخطاب انه قال يخير زوجها الاول اذا جاء في صداقها او في امراته قال مالك وبلغني ان عمر
بن الخطاب قال في المراة يطلقها زوجها وهو غائب عنها ثم يراجعها فلا يبلغها رجعته وقد بلغها طلاقه اياها فتزوجت انه ان
دخل بها زوجها الاخر او لم يدخل بها فلا سبيل لزوجها الاول الذي كان طلقها اليها ابو بكر عن سعيد بن المسيب ان عمر بن
الخطاب وعثمان بن عفان قالا في امراة المفقود تربص اربع سنين وتعتد اربعة اشهر وعشرا ابو بكر عن سعيد بن المسيب ان
عمر وعثمان قالا ان جاء زوجها خير بين امراته وبين الصداق الاول ابو بكر عن الشعبي سئل عمر عن رجل غاب عن امراته فبلغها انه مات
فتزوجت ثم جاء الزوج الاول فقال عمر يخير الزوج الاول بين الصداق وامراته فان اختار الصداق تركها مع الزوج الاخر
وان شاء اختار امراته وقال علي لها الصداق بما استحل الاخر من فرجها ويفرق بينهما ثم تعتد ثلاث حيض ثم ترد الى الاول

قلت لم يأخذ به الشافعي في الجديد وقال كيف يؤخذ بعض الحديث ويترك بعضه بغير نص بالكلية وللاجتهاد عندي ان المفقود له و
جهان يدخل بهما حائد في عمومات الشرع احدهما انه فوّت الامساك بالمعروف فوجب عليه التسريح بالاحسان فلما ان تعذر
التسريح نابه الشرع عنه كما ينوب القاضي في بيع مال المماطل وثانيهما انه ميت في ظاهر الحال ونحن نحكم بالظاهر وعلى الاول قول
مالك اصوب لانه محكوم عليه بالتفريق بينه وبين زوجته فكان كالمطلق لها فلا يرجع اليه الا ان عدتها كعدة المتوفى زوجها عنها
لان الزوج غائب بمنزلة الميت وله نظائر كامراة المجنون وامراة المعسر وعلى الثاني حكمه بمنزلة من بلغها نعي زوجها فاعتدت
ثم تزوجت ثم حضر الزوج فكان بناء فرقتها على خبر كاذب فردّ عليها ما زعمت وانطق عمر قد وجه الحكم الى الامرين بمنزلة
القولين للمجتهد فان ذهب القاضي الى الاول فالامر على قضاء مالك وان ذهب الى الثاني فالامر على ما روي اكثرهم عن عمر
والله اعلم بحقيقة الحال مالك عن القاسم بن محمد ان رجلا جعل امراته عليه كظهر امه ان هو تزوجها فامره عمر بن الخطاب ان
تزوجها ان لا يقربها حتى يكفر كفارة المظاهر قلت تعلق به الحنفية في مسئلة اضافة الطلاق بالملك قبل ان يتزوج ولعل
عمر بن الخطاب اجازه مجاز اليمين فالبون بين الطلاق والظهار بائن مالك عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب ان عمر بن
الخطاب قال ايما امراة طلقت فحاضت حيضة او حيضتين ثم رفعتها حيضتها فانها تنتظر تسعة اشهر فان بان بها حمل فذلك والا
اعتدت بعد التسعة الاشهر ثلثة اشهر ثم حلت مالك عن ابي هريرة سمعت عمر بن الخطاب يقول ايما امراة طلقها زوجها
تطليقة واحدة او تطليقتين ثم تركها حتى تحل وتنكح زوجا غيره فيموت عنها او يطلقها ثم ينكحها زوجها الاول فانها تكون
عنده على ما بقي من طلاقها مالك عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال ايما وليدة ولدت من سيدها فانه لا يبيعها ولا يهبها ولا
يورثها وهو يستمتع بها فاذا مات فهي حرة مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب اتته وليدة قد ضربها سيدها بنار او اصابها بها
فاعتقها قلت ويشهد له حديث النبي صلى الله عليه وسلم في قضية سندر مولى زنباع ويشهد له المعقول لان العبد ذو جهتين
مال في بعض الحقوق ونفس في بعضها ولذلك جازت مكاتبته فلما ظلم السيد عبده وتجاوز حكم الله فيه ظهرت جهة كونه
نفسا وكمنت جهة كونه مالا فوجبت الدية ثم عوض عنها العتق لان العتق يقع عوضا عن المال تولى الشرع ذلك كما تولى
في وضع الدية حيث امتنع القصاص ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم عن عمر بن الخطاب في الرجل ينعى الى امراته فتتزوج
ثم يقدم الاول قال يخير الاول فان شاء امراته وان شاء الصداق محمد بن الحسن بلغنا عن عمر وعلي وعبد الرحمن بن عوف و
سعد بن ابي وقاص وغيرهم انهم لم يجعلوا بيعها طلاقا لها ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان عمر بن الخطاب اتته امراة فقالت
طلقني زوجي فحضت حيضتين وحضت في الثالثة حتى اذا انقطع دمي ودخلت مغتسلي ووضعت ثوبي اتاني فقال قد راجعتك
قبل ان افيض علي الماء فقال عمر لعبد الله بن مسعود قل فيها فقال يا امير المؤمنين اراه املك برجعتها لانها حائض بعد ما لم
تحل لها الصلوة قال عمر وانا ارى ذلك فردها على زوجها وقال كنيف مملوء علما ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان ابا كنف
طلق امراته تطليقة ثم غاب فاشهد على رجعتها ولم يبلغها ذلك حتى تزوجت فجاء وقد هيئت لتزف الى زوجها فاتى عمر بن
الخطاب فذكر ذلك له فكتب الى عامله ان ادركتها ولم يدخل بها فهو احق بها وان وجدتها قد دخل بها فهي امراته قال
فوجدها ليلة البناء فوقع عليها وغدا الى عامل عمر فاخبره فعلم انه جاء بامر بيّن وبهذا الاسناد عن علي بن ابي طالب انه كان

يقول اذا طلق الرجل امرأته ثم اشهد على رجعتها قبل ان تمضي عدتها ولم تعلمها ذلك حتى انقضت عدتها وتزوجت فانه يفرق بينها وبين زوجها الآخر ولها الصداق بما استحل من فرجها وهي امرأة الاول ترد اليه ولا يقربها حتى تنقضي عدتها من الآخر ابو حنيفة عن اسماعيل بن مسلم المكي عن الحسن عن عمر بن الخطاب ان امرأة اتته فاخبرته ان زوجها لا يصل اليها فاجله حولاً فلما انقضى الحول ولم يصل اليها خيرها فاختارت نفسها ففرق بينهما عمر وجعلها تطليقاً بائناً ابو بكر عن اشعث عن قلابة عن عمر اذا اعتقت الامة فلها الخيار ما لم يطأها ابو بكر عن سعيد بن المسيب ان ابا بكر وعمر كانا ينكران العزل وكان يأمران الناس بالغسل منه ابو بكر عن مكحول قلت للزهري اما علمت عمر حتى انقضى اجله وابن مسعود بالعراق حتى انقضى اجله وعثمان بن عفان كانوا يستبرئون الامة بحيضة حتى كان معاوية فكان يقول حيضتان فقال الزهري وانا ازيدك عبادة بن الصامت ابو بكر عن عبيد الله بن عبد الله بن عمر باع عبد الرحمن بن عوف جارية له كان يقع عليها قبل ان يستبرئها فظهر بها حمل عند الذي اشتراها فخاصمه الى عمر فقال عمر كنت تقع عليها قال نعم قال فبعتها قبل ان تستبرئها قال نعم قال ما كنت لذلك بخليق فدعا القافة فنظروا اليه فالحقوه به ابو بكر عن ابراهيم عن عمر قال المتلاعنان يفرق بينهما ولا يجتمعان ابداً ابو بكر عن الحسن لما فتحت تستر اصاب ابو موسى سبايا فكتب اليه عمر لا يقع احد على امرأة حتى تضع ولا تشركوا المشركين في اولادهم فان الماء تمام الولد ابو بكر عن قبيصة بن ذويب قال عمر حصنوهن او لا تحصنوهن لا تلد امرأة على فراش احدكم الا الحقته به يعني السراري ابو بكر عن الشعبي عن عمر اذا اقر بولده مرة واحدة فليس له ان ينفيه ابو بكر عن سليمان بن يسار ان عمر بن الخطاب رفع اليه خصي تزوج امرأة ولم يعلمها ففرق بينهما ابو بكر عن هشام بن عروة ان امرأة سألت ابنها ان يزوجها فكره ذلك فذهب الى عمر فقال له عمر زوجها فوالذي نفس عمر بيده لو ان حنتمة بنت هشام يعني عمر ام نفسه سألتني ان ازوجها لزوجتها فزوج الرجل امه ابو بكر عن حارثة بن مضرب قال عمر استعينوا على النساء بالعري ان احداهن اذا كثرت ثيابها وحسنت زينتها اعجبها الخروج ابو بكر عن انس كان عمر اذا اتي رجل قد طلق امرأته ثلثاً في مجلس اوجعه ضرباً وفرق بينهما ابو بكر عن زيد بن وهب ان رجلاً بطالاً كان بالمدينة طلق امرأته الفاً فرجع الى عمر فقال كنت العب فعلا عمر راسه بالدرة وفرق بينهما ابو بكر عن عمرو بن شعيب وجدنا في كتاب عبد الله بن عمرو عن عمر اذا عبث المجنون بامرأته طلق عليه وليه ابو بكر عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده كتبت الى عمر في رجل مجنون يخاف ان يقتل امرأته فكتب الى ان اجله سنة يتداوى ابو بكر عن ابي لبيد ان عمر اجاز طلاق السكران بشهادة نسوة ابو بكر عن عطاء اتي ابن مسعود في رجل قال لامرأته حبلك على غاربك فكتب ابن مسعود الى عمر فكتب عمر مره فليوافني بالموسم فوافاه بالموسم فارسل الى علي فقال له علي انشدك بالله ما نويت قال امرأتي ففرق بينهما ابو بكر عن الاوزاعي ان عمر بن الخطاب لم يره شيئاً يعني طلاق المكره ابو بكر عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان رجلاً تزوج امرأة على خالتها فضربه عمر وفرق بينهما ابو بكر ان غلاماً فجر بجارية فظهر بالجارية حمل فرفع الى عمر بن الخطاب فاعترفا فجلدهما وحرص ان يجمع بينهما فابى الغلام ابو بكر عن عاصم بن عمرو خرج ناس من اهل العراق فلما قدموا على عمر قال لهم ممن انتم قالوا من اهل العراق قال فباذن جئتم قالوا نعم فسألوا عما يحل للرجل من امرأته وهي حائض فقال سألتموني عن خصال ما سألني عنهن احد بعد ان سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما للرجل من امرأته وهي حائض فله ما فوق الازار

ابو بکر عن الحسن قال قال عمر لا رضاع بعد الفصال ابو بکر عن ابن عمر قال قال عمر لو تقدمت فيها لرجمت يعني المتعة ابو بکر عن سعيد بن المسيب
انه قال رحم الله عمر لولا انه نهى عن المتعة صار الزنا جهارا ابو بکر عن قبيصة بن جابر عن عمر قال لا اوتى بمحلل او محلل له الا
رجمتهما ابو بکر عن سعيد بن المسيب ان عمر استشار علي بن ابي طالب وزيد بن ثابت قال زيد قد حلت وقال علي اربعة اشهر وعشرا
قال زيد ارايت ان كانت آيسا قال علي فآخر الاجلين قال عمر لو وضعت ذا بطنها وزوجها على نعشه لم يدخل حفرته
لكانت قد حلت ابو بکر عن سالم سمعت رجلا من الانصار يحدث ابن عمر يقول سمعت اباك يقول لو وضعت المتوفى عنها زوجها
ذا بطنها وهو على السرير فقد حلت ابو بکر عن معاوية بن قرة عن ابيه قال عمر ما استفاد رجل او قال عبد بعد ايمان بالله
خيرا من امراة حسنة الخلق ودود ولود وما استفاد رجل بعد الكفر بالله شرا من امراة سيئة الخلق حديدة اللسان ثم قال
ان منهن غنما لا يجدى منه وان منهن غلا لا يفدى منه ابو بکر ان رجلا من بني تيم الله كان جمع بين اختين في الجاهلية فلم يفرق بين واحدة
منهما حتى كان في خلافة عمر وانه رفع شانه الى عمر فارسل اليه عمر فقال اختر احديهما والله لئن قربت الاخرى لاضربن
راسك ابو بکر عن مسروق جاء رجل الى عمر فقال اني جعلت امر امراتي بيدها فطلقت نفسها ثلثا فقال عمر لعبد الله ما تقول
فقال عبد الله واحدة وهو املك بها فقال عمر وانا ايضا ارى ذلك ابو بکر عن علقمة عن عبد الله ان رجلا جعل امر امراته بيدها
فطلقت نفسها ثلثا قال هي واحدة ثم لقي عمر فقال نعم ما رايت ابو بکر عن زاذان كنا جلوسا عند علي فسئل عن الخيار فقال سألني
عنها امير المؤمنين عمر فقلت ان اختارت نفسها فواحدة بائنة وان اختارت زوجها فواحدة رجعية وهو احق بها فقال ليس كما
قلت ان اختارت زوجها فلا شيء وان اختارت نفسها فواحدة وهو احق بها فلم اجد بدا من متابعة امير المؤمنين فلما وليت
واتيت في الفروج رجعت الى ما كنت اعرف فقيل له رايكما في الجماعة احب الينا من رايك في الفرقة فضحك علي وقال اما انه
ارسل الى زيد بن ثابت فسأله فقال ان اختارت نفسها فثلاث وان اختارت زوجها فواحدة بائنة ابو حنيفة عن حماد
عن ابراهيم ان عروة بن المغيرة ابتلي بها وهو امير الكوفة فارسل الى شريح وقال قل في رجل قال لامراته انت طالق
البتة فقال قال فيها عمر واحدة وهو املك بها وقال علي بن ابي طالب هي ثلاث قال قل فيها انت قال قد قالا فيها قال
اعزم عليك الا قلت فيها قال شريح ارى قوله انت طالق طلاقا قد خرج وارى قوله البتة بدعة اقف عند بدعته
فان نوى ثلثا فثلاث وان نوى واحدة فواحدة بائن وهو خاطب ابو بکر عن عمر وعبد الله انهما قالا امرك بيدك واختاري
سواء ابو بکر عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان قالا ايما رجل ملك امراته امرها وخيرها
فافترق من ذلك المجلس فلم تحدث فيه شيئا فامرها الى زوجها ابو بکر عن المطلب بن حنطب عن عمر انه جعل البتة تطليقة
وزوجها املك بها ابو بکر عن حميد بن هلال وغيره عن عمر نحوا من ذلك ابو بکر عن ابراهيم عن عمر وعبد الله قالا في الخلية والبرية
وهو املك برجعتها ابو بکر عن ابراهيم عن عمر وعبد الله في البرية قالا تطليقة وهو املك بها ابو بکر عن ابراهيم عن عمر وعبد الله
في البائن تطليقة وهو املك برجعتها ابو بکر عن المنهال عن عمر في رجل طلق امراته تطليقتين ثم قال انت علي حرام فقال عمر
ما هي بامراتك ابو بکر عن الضحاك ان ابا بكر وعمر وابن مسعود قالوا فيمن قال لامراته هي علي حرام فليست عليه بحرام وعليه كفارة
يمين ابو بکر عن الحسن قالت امراة لزوجها ارايتني الله منك او نحوا من هذا فقال نعم فنعم فنعم فاتى عمر بن الخطاب فذكر ذلك له

فقال عمر تريد ان اتحملها عنك هي بك هي بك ابو بكر عن سالم والقاسم وعبيد الله بن عبد الله قالوا قال عمر انما
الطلاق بيد من يحل له الفرج يعنے ان العبد اذا اذن له مولاه في النكاح فالطلاق بيد العبد لا بيد المولى ابو بكر
عن يزيد بن علقمة ان رجلاً من بني تغلب يقال له عبادة بن النعمان كان تحته امرأة من بني تميم فاسلمت فدعاه عمر فقال
اما ان تسلم واما ان انتزعها منك فابى ان يسلم فنزعها منه عمر ابو بكر عن الحسن عن عمر في الرجل له امرأة فيقيل الك
امرأة فيقول لا انه قال كذبة ابو بكر عن عمرو بن شعيب كان عمر وابو الدرداء ومعاذ يقولون ترجع اليه على ما بقي يعني الرجل
يطلق امرأته تطليقة او تطليقتين فتزوج ثم ترجع اليه على كم تكون عنده ابو بكر عن ابي هريرة عن عمر على ما بقي من الطلاق
ابو بكر عن سعيد بن المسيب عن عمر قال اربع جائزة على كل حال العتق والطلاق والنكاح والنذر يعني سواء كان جاداً او هازلاً
ابو بكر عن كثير مولى ابن سمرة ان عمر اتي بامرأة ناشزة فقال لزوجها اخلعها ابو بكر عن عبد الله بن شهاب الخولاني شهدت
عمر بن الخطاب اتي في خلع كان بين رجل وامرأته فاجازه يعني يجوز الخلع دون السلطان ابو بكر عن عبد الله بن رباح ان عمر
قال اخلعها بما دون عقاصها ابو بكر عن ابراهيم قال عمر بن الخطاب لا ندع كتاب ربنا وسنة نبينا بقول المرأة المطلقة
ثلثاً لها السكنى والنفقة ابو بكر عن الشعبي في الرجل يطلق امرأته فجاء آخر فتزوجها في العدة قال عمر يفرق بينهما وتكمل عدتها
الاول وتستأنف من هذا عدة جديدة ويجعل الصداق في بيت المال ولا يتزوجها الثاني ابداً ويصير الاول خاطباً من
الخطاب ابو بكر عن ابراهيم بن ميسرة عن عمر قال لا يقربها حتى ينظر ابها حمل اولا يعني الامة اذا زوجها مولاها فمات الزوج
ابو بكر عن سعيد والحسن قالا اجل عمر بن الخطاب العنين سنة فان استطاعها والا فرق بينهما وعليه العدة ابو بكر عن سعيد
بن المسيب رد عمر نسوة المتوفى عنهن ازواجهن من البيداء فمنعهن الحج ابو بكر عن الحكم كان عمر وعبد الله يقولان لا تنتقل
يعني المتوفى عنها زوجها الشافعي عن مالك انه بلغه انه كتب الى عمر بن الخطاب من العراق ان رجلا قال لامرأته حبلك على
غاربك فكتب عمر الى عامله ان مره ان يوافيني في الموسم فبينا عمر بن الخطاب يطوف بالبيت اذ لقيه الرجل فسلم عليه فقال
من انت فقال انا الذي امرت ان تجلب عليك قال انشدك برب هذا البيت هل اردت بقولك حبلك على غاربك الطلاق
فقال الرجل لو استحلفتني في غير هذا المكان ما صدقتك اردت الفراق فقال عمر هو ما اردت البيهقي عن الثوري عن حماد عن
ابراهيم عن عمر بن الخطاب انه كان يقول في الخلية والبرية والبتة والبائنة واحدة وهو احق بها البيهقي عن الثوري
عن حماد عن ابراهيم ان عمر وابن مسعود كانا يقولان اذا اخيرها فاختارت نفسها فهي واحدة وهو احق بها وان اختارت زوجها
فلا شيء الشافعي تعليقاً والبيهقي مسنداً روي عن عمر بن الخطاب ان رجلا تدلى يأخذ عسلاً فجاءته امرأته فوقفت على الحبل
فحلفت لتقطعنه او لتطلقني ثلثاً فذكرها الله والاسلام فابت الا ذلك فطلقها ثلثاً فلما ظهر اتى عمر بن الخطاب فذكر ما كان منها
اليه ومنه اليها فقال ارجع الى امرأتك فليس هو بطلاق البيهقي روي عن عمر ليس الرجل بامير على نفسه اذا جوع او عطش
او اوثقت او ضربت الشافعي عن ابن المسيب كان عمر يقول ان تربص اربعة اشهر فهي تطليقة وهو املك بردها ما دامت في
عدتها الشافعي عن عبد الله بن ابي يزيد عن ابيه ارسل عمر الى شيخ من بني زهرة فسأله عن ولاد الجاهلية فقال اما النطفة
فمن فلان واما الولد فهو على فراش فلان فقال صدقت ولكن قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم بالولد للفراش ...

والشافعي عن ابن عمر جاء رجل الى عمر بن الخطاب فقال كانت لي وليدة وكنت أطأها فعمدت امرأتي اليها فأرضعتها
فدخلت عليها فقالت دونك فقد والله أرضعتها فقال عمر أوجعها وائت جاريتك فانما الرضاعة رضاعة الصغير
مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب وهب لابنه جارية فقال لا تمسها فاني قد كشفتها قال ابو حنيفة النظر الى الفرج يحرم وقال الشافعي
لا قال البيهقي ويشبه أن يكون الجماع هو المراد بالكشف فان اهل المروات يكنون عن الجماع بمثل هذا البيهقي من طريق سفيان
الثوري كتب عامل لعمر الى عمر ان ناسا ممن قبلنا يدعون السامرة يسبتون السبت ويقرؤن التوراة ولا يؤمنون بيوم
البعث فما يرى امير المؤمنين في ذبائحهم قال فكتب هم طائفة من اهل الكتاب ذبائحهم ذبائح اهل الكتاب الشافعي عن عمر انه
قال ما نصارى العرب باهل الكتاب ولا تحل لنا ذبائحهم وما انا بتاركهم حتى يسلموا او اضرب اعناقهم مالك والشافعي عن
عروة عن خولة بنت حكيم دخلت على عمر بن الخطاب فقالت ان ربيعة بن امية استمتع بامرأة مولدة فحملت منه فخرج عمر رضي
يجر رداءه فزعا فقال هذه المتعة ولو كنت تقدمت فيه لرجمت الشافعي عن ابن سيرين ان امرأة طلقها زوجها ثلثا وكان
مسكين اعرابي يقعد بباب المسجد فجاءته امرأة فقالت هل لك في امرأة تنكحها فتبيت معها الليلة وتصبح فتفارقها فقال
نعم فكان ذلك فقالت له امرأته انك اذا اصبحت فانهم سيقولون لك فارقها فلا تفعل ذلك فاني مقيمة لك ما ترى واذهب
الى عمر فلما اصبحت اتوه واتوها فقالت كلموه فانتم جئتم به فكلموه فأبى فانطلق الى عمر فقال الزم امرأتك فان
رابوك بريب فأتني فارسل الى المرأة التي مشت لذلك فنكل بها ثم كان يغدو على عمر ويروح في حلة فيقول الحمد لله
الذي كساك يا ذا الرقعتين حلة تغدو فيها وتروح الشافعي عن مجاهد عن عمر نحوا من ذلك الشافعي عن جعفر بن محمد عن ابيه
ان عليا وعمر قالا لا ينكح المحرم ولا ينكح فان نكح فنكاحه باطل مالك والشافعي عن ابن المسيب قال عمر بن الخطاب ايما رجل تزوج امرأة
وبها جنون او برص فمسها فلها صداقها كاملا وذلك لزوجها غرم على وليها البيهقي عن ابراهيم بن سعد عن ابيه ان عمر بن
الخطاب كتب الى بعض عماله ان اعط الناس على تعليم القرآن فكتب اليه انك كتبت الي ان اعط الناس على تعليم القرآن فيتعلمه
من ليس له فيه رغبة الا رغبة في الجعل فكتب اليه ان اعطهم على المروة والصحابة ابو حنيفة عن يزيد بن عبد الرحمن عن الاسود
انه اعتق مملوكا له بينه وبين اخوة له صغار فذكر ذلك لعمر بن الخطاب فأمره ان يقومه ويتربص حتى يدرك الصبية فان
شاؤا ضمنوا وان شاؤا اعتقوا مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان قضى احدهما في امرأة غرت رجلا بنفسها
وذكرت انها حرة فولدت له اولادا فقضى ان يفدي ولده بمثلهم مالك عن سليمان بن يسار عن عبد الله بن امية ان امرأة
هلك عنها زوجها فاعتدت اربعة اشهر وعشرا ثم تزوجت حين حلت فمكثت عند زوجها اربعة اشهر ونصف شهر ثم ولدت
ولدا تاما فجاء زوجها الى عمر بن الخطاب فذكر ذلك له فدعا عمر نسوة من نساء الجاهلية قدماء فسألهن عن ذلك فقالت امرأة
منهن انا اخبرك عن هذه المرأة هلك عنها زوجها حين حملت فأهريقت عليه الدماء فحش ولدها في بطنها فلما اصابها زوجها الذي
نكحها واصاب الولد الماء تحرك الولد في بطنها وكبر فصدقها عمر بن الخطاب وفرق بينهما وقال عمر لم يبلغني عنكما الا خير والحق الولد
بالاول مالك عن يحيى بن سعيد عن سليمان بن يسار ان عمر بن الخطاب كان يليط اولاد الجاهلية بمن ادعاهم في الاسلام فأتى
رجلان كلاهما يدعي ولد امرأة فدعا عمر قائفا فنظر اليهما فقال القائف لقد اشتركا فيه فضربه عمر بن الخطاب بالدرة ثم دعا

المرأة فقال لها اخبرتني خبرك فقالت كان هذا لأحد الرجلين يأتيني وهي في ابل لأهلها فلا يفارقها حتى يظن او تظن انه قد استمر بها حبل ثم انصرف عنها فاهريقت عليه دما ثم خلف عليها هذا تعني الآخر فلا ادري من ايهما هو فكبّر القائف فقال عمر للغلام وال ايهما شئت مالك عن ابن عمر ان عمر بن الخطاب قال ما بال رجال يطؤن ولائدهم ثم يعزلونهن لا تأتيني وليدة يعترف سيدها ان قد ألمّ بها الا الحقت به ولدها فاعزلوا بعد ذلك او اتركوا

كتاب احكام الخلافة والقضاء

الدارقطني ان عمر بن الخطاب كتب الى ابي موسى الاشعري اما بعد فان القضاء فريضة محكمة وسنة متبعة فافهم اذا أدلي اليك بحجة وانفذ الحق اذا وضح فانه لا ينفع تكلم بحق لا نفاذ له آس بين الناس في وجهك ومجلسك وعدلك حتى لا ييأس الضعيف من عدلك ولا يطمع الشريف في حيفك البينة على من ادعى واليمين على من انكر والصلح جائز بين المسلمين الا صلحا احل حراما او حرم حلالا لا يمنعك قضاء قضيته بالامس راجعت فيه نفسك وهديت فيه لرشدك ان تراجع الحق فان الحق قديم ومراجعة الحق خير من التمادي في الباطل الفهم الفهم فيما يختلج في صدرك مما لم يبلغك في الكتاب والسنة واعرف الامثال والاشباه ثم قس الامور عند ذلك فاعمد الى احبها الى الله عز وجل واشبهها بالحق فيما ترى واجعل لمن ادعى بينة امدا ينتهي اليه فان احضر بينة اخذت له بحقه والا وجهت القضاء عليه فان ذلك اجلى للعمى وابلغ في العذر والمسلمون عدول بعضهم على بعض الا مجلودا في حد او مجربا في شهادة زور او ظنينا في ولاء او قرابة ان الله تولى منكم السرائر وادرأ عنكم بالبينات واياك والقلق والضجر والتأذي بالناس والتنكر للخصوم في مواطن الحق التي توجب الله تعالى بها الاجر ويحسن بها الذخر فانه من يصلح نيته فيما بينه وبين الله تعالى ولو على نفسه يكفيه الله ما بينه وبين الناس ومن تزين للناس بما يعلم الله تعالى منه غير ذلك يشنه الله فما ظنك بثواب الله عز وجل في عاجل رزقه وخزائن رحمته والسلام عليك شرح يقال أدلى دلوه ارسلها ودلاها اخرجها والظنين المتهم وبالضاد البخيل والاول المقصود والقلق ضيق الصدر ورجل قلق سيء الخلق واغلق الامر اذا لم ينفسح وغلق الرهن اذا لم يجد مخلصا والشين العيب البغوي كتب عمر الى ابي موسى الاشعري ان لا يقضي الا امير فانه اهيب للظالم وشاهد الزور البغوي قال عمر لابن مسعود الم انبأ انك تقضي ولست بامير قال بلى قال فول حارها من تولى قارها البغوي كتب عمر الى ابي موسى الاشعري اياك والضجر والغضب والقلق والتأذي بالناس عند الخصومة واذا جلس عندك الخصمان فرأيت احدهما يتعمد الظلم فأوجع رأسه البغوي كتب عمر الى ابي موسى الاشعري لا يمنعك قضاء قضيته ثم راجعت فيه نفسك فهديت لرشده ان تنقضه فان الحق قديم لا ينقضه شيء والرجوع الى الحق خير من التمادي في الباطل قال البغوي هذا اذا تبين له الخطاء بنص كتاب او سنة او اجماع فاما اذا قضى باجتهاد ثم تغير اجتهاده الى غيره فلا ينقضه ولا يقضي بعده فيها بما تغير اليه اجتهاده البغوي عن الزهري انه قال كان مجلس عمر مغتصا في القراء شبابا كانوا او كهولا فربما استشارهم فيقول لا يمنعن احدكم ان يشير برأيه فان العلم ليس على قدم السن ولا حداثته ولكن الله يضعه حيث يشاء البغوي قال عمر بن الخطاب ان اناسا كانوا يؤخذون بالوحي على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وان الوحي قد انقطع وانما نأخذ الآن بما ظهر لنا من اعمالكم فمن اظهر لنا خيرا امناه وقربناه وليس الينا من سريرته شيء الله يحاسبه في سريرته ومن اظهر لنا سوءا لم نأمنه ولم نصدقه وان قال ان سريرته حسنة البغوي روى عن سعيد بن المسيب ان عمر

لما جلد الثلاثة الذين شهدوا على المغيرة بن شعبة استتابهم فرجع اثنان فقبل شهادتهما وأبى أبو بكرة أن يرجع فرد شهادته ويقال ان عمر قال لأبي بكرة تب تقبل شهادتك أو إن تبت قبلت شهادتك مالك عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب ان عمر بن الخطاب اختصم اليه مسلم ويهودي فرأى عمر بن الخطاب ان الحق لليهودي فقضى له عمر فقال له اليهودي والله لقد قضيت بالحق فضربه عمر بالدرة ثم قال وما يدريك فقال اليهودي انا نجد انه ليس قاض يقضي بالحق الا كان عن يمينه ملك وعن شماله ملك يسددانه ويوفقانه للحق ما دام مع الحق فاذا ترك الحق عرجا وتركاه مالك عن ربيعة بن ابي عبد الرحمن انه قال قدم على عمر بن الخطاب رجل من اهل العراق فقال لقد جئتك لامر ماله رأس ولا ذنب قال عمر ما هو قال شهادة الزور ظهرت بارضنا فقال عمر او قد كان ذلك قال نعم قال عمر لا يؤسر رجل في الاسلام بغير العدول مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب قال لا تجوز شهادة خصم ولا ظنين مالك عن عمرو بن يحيى المازني عن ابيه انه قال كان في حائط جده ربيع لعبد الرحمن بن عوف فاراد عبد الرحمن بن عوف ان يحوله الى ناحية من الحائط هي اقرب الى ارضه فمنعه صاحب الحائط فكلم عبد الرحمن بن عوف عمر بن الخطاب في ذلك فقضى عمر لعبد الرحمن بن عوف بتحويله قلت كان عمر يريد ان المنع فيما لا يتعلق به ضرر مشاحة ومكابرة لا تستبيح واما الخصومات التي يقضى فيها ما فيه نفع وضرر معتد به عند العقلاء مالك عن هشام بن عروة عن ابيه عن يحيى بن عبد الرحمن بن حاطب ان رقيقا لحاطب سرقوا ناقة لرجل من مزينة فانتحروها فرفع ذلك الى عمر بن الخطاب فامر عمر كثير بن الصلت ان يقطع ايديهم ثم قال له عمر اراك تجيعهم ثم قال عمر والله لاغرمنك غرما يشق عليك ثم قال للمزني كم ثمن ناقتك فقال المزني كنت والله امنعها من اربعمائة درهم فقال اعطه ثمانمائة درهم قال مالك وليس على هذا العمل عندنا في تضعيف القيمة قلت اصل ذلك ان عمر كان يعزر بالمال وفي ذلك احاديث كثيرة مرفوعة وموقوفة مالك عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن عبد الرحمن بن عبد القاري ان عمر بن الخطاب قال ما بال رجال ينحلون ابناءهم نحلا ثم يمسكونها فان مات ابن احدهم قال مالي بيدي لم اعطه احدا وان مات هو قال هو لابني قد كنت اعطيته اياه من نحل نحلة فلم يحزها الذي نحلها حتى يكون ان مات لورثته فهي باطل مالك عن داود بن الحصين عن ابي غطفان المري ان عمر بن الخطاب قال من وهب هبة لصلة رحم او على وجه صدقة فانه لا يرجع فيها ومن وهب هبة يرى انه انما اراد بها الثواب فهو على هبته يرجع فيها اذا لم يرض منها مالك عن عبد الله بن ابي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابيه ان عمرو بن سليم الزرقي اخبره انه قيل لعمر بن الخطاب ان ههنا غلاما يفاعا لم يحتلم من غسان ووارثه بالشام وهو ذو مال وليس له ههنا الا ابنة عم فقال له عمر فليوص لها قال فاوصى لها بمال يقال له بئر جشم قال عمرو بن سليم فبيع ذلك المال بثلاثين الف درهم وبنت عمه التي اوصى لها هي ام عمرو بن سليم الزرقي مالك عن عمر بن عبد الرحمن بن دلاف المزني ان رجلا من جهينة كان يسبق الحاج فيشتري الرواحل فيغلي بها ثم يسرع السير فيسبق الحاج فافلس فرفع امره الى عمر بن الخطاب فقال اما بعد ايها الناس فان الاسيفع اسيفع جهينة رضي من دينه وامانته بان يقال سبق الحاج الا وانه قد دان معرضا فاصبح قد رين به فمن كان له عليه دين فليأتنا بالغداة نقسم ماله بينهم واياكم والدين فان اوله هم وآخره حرب

الحدود

مالك عن عبد الرحمان بن محمد بن عبد القاري عن ابيه انه قال قدم على عمر بن الخطاب رجل من قبل ابي موسى الاشعري فساله عن الناس فاخبره ثم قال له عمر هل فيكم من مغربة خبر فقال نعم

رجل كفر بعد اسلامه قال فما فعلتم به قال قربناه فضربنا عنقه فقال عمر أفلا حبستموه ثلثا و اطعمتموه كل يوم رغيفا و استتبتموه لعله يتوب و يراجع امر الله تعالى ثم قال عمر اللهم اني لم احضر ولم آمر ولم ارض اذ بلغني مالك عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله عن ابن عباس سمعت عمر يقول الرجم في كتاب الله حق على من زنى من الرجال والنساء اذا احصن اذا قامت البينة او كان الحبل او الاعتراف مالك عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب في قصة وفاة عمر انه قال اياكم ان تهلكوا عن آية الرجم ان يقول قائل انا لا نجد حدين في كتاب الله فقد رجم رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجمنا والذي نفسي بيده لولا ان يقول الناس زاد عمر بن الخطاب في كتاب الله لكتبتها الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة فانا قد قرأناها مالك عن يحيى بن سعيد عن سليمان بن يسار عن ابي واقد الليثي ان عمر بن الخطاب اتاه رجل وهو بالشام فذكر له انه وجد مع امرأته رجلا فبعث عمر بن الخطاب ابا واقد الليثي الى امرأته يسألها عن ذلك فأتاها وعندها نسوة حولها فذكر لها الذي قال زوجها لعمر بن الخطاب واخبرها انها لا تؤخذ بقوله وجعل يلقنها اشباه ذلك لتنزع فابت ان تنزع وتمت على الاعتراف فامر بها عمر فرجمت مالك عن نافع ان عبدا كان يقوم على رقيق الخمس وانه استكره جارية من ذلك الرقيق فوقع بها فجلده عمر بن الخطاب ونفاه ولم يجلد الوليدة لانه استكرهها مالك عن يحيى بن سعيد ان سليمان بن يسار اخبره ان عبد الله عياش بن ابي ربيعة المخزومي قال امرني عمر بن الخطاب في فتية من قريش فجلدنا ولائد من ولائد الامارة خمسين خمسين في الزنا مالك عن ابي الزناد عن عبد الله بن عامر بن ربيعة ادركت عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان والخلفاء هلم جرا فما رأيت احدا جلد عبدا في فرية اكثر من اربعين مالك عن ابي الرجال عن امه عمرة ان رجلين استبا في زمان عمر بن الخطاب فقال احدهما للآخر ما ابي بزان ولا امي بزانية فاستشار في ذلك عمر بن الخطاب فقال قائل مدح اباه وامه وقال آخرون قد كان لابيه وامه مدح غير هذا نرى ان تجلده الحد فجلده عمر بن الخطاب الحد ثمانين مالك عن ربيعة بن ابي عبد الرحمن ان عمر بن الخطاب قال لرجل خرج بجارية لامرأته معه في سفر فاصابها فغارت امرأته فذكرت ذلك لعمر بن الخطاب فسأله عن ذلك فقال وهبتها لي فقال عمر لتأتيني بالبينة او لأرمينك بالحجارة قال فاعترفت امرأته انها وهبتها له مالك عن ابن شهاب عن سائب بن يزيد ان عبد الله بن عمرو الحضرمي جاء بغلام له الى عمر بن الخطاب فقال اقطع يد غلامي هذا فانه سرق فقال له عمر ماذا سرق قال سرق مرآة لامرأتي ثمنها ستون درهما فقال عمر ارسله فليس عليه قطع خادمكم سرق متاعكم مالك عن ابن شهاب عن سائب بن يزيد انه اخبره ان عمر بن الخطاب خرج عليهم فقال اني وجدت من فلان ريح الشراب فزعم انه شرب الطلاء وانا سائل عما شرب فان كان يسكر جلدته الحد فجلده عمر بن الخطاب الحد تاما مالك عن ثور بن زيد الديلي ان عمر بن الخطاب استشار في الخمر يشربها الرجل فقال له علي بن ابي طالب نرى ان تجلده ثمانين فانه اذا شرب سكر واذا سكر هذى واذا هذى افترى او كما قال فجلده عمر في الخمر ثمانين البغوي في قصة جلد الوليد بن عقبة في الخمر قول علي جلد النبي صلى الله عليه وسلم اربعين وجلد ابو بكر اربعين وعمر ثمانين وكل سنة وهذا احب الي يعني الاربعين مالك عن ابن شهاب ان عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان وعبد الله بن عمر قد جلدوا عبيدهم نصف حد الحر في الخمر مالك عن داود بن الحصين عن واقد بن عمرو بن سعد بن معاذ انه اخبره عن محمود بن لبيد الانصاري ان عمر بن الخطاب حين قدم الشام شكى اليه

اهل الشام وباء الارض وثقلها وقالوا لا يصلحنا الا هذا الشراب فقال عمر اشربوا العسل فقالوا لا يصلحنا العسل فقال رجل من
اهل الارض هل لك ان تجعل للناس من هذا الشراب شيئا لا يسكر قال نعم فطبخوه حتى ذهب منه الثلثان وبقي الثلث فاتوا به عمر
فادخل فيه عمر اصبعه ثم رفع يده فتبعها يتمطط فقال هذا الطلاء هذا مثل طلاء الابل فامرهم عمر ان يشربوه فقال له عبادة بن
الصامت احللتها والله فقال عمر كلا والله اللهم اني لا احل لهم شيئا حرمته عليهم ولا احرم شيئا احللته لهم البغوي روي ان
رجلين تشاتما عند ابي بكر فلم يقل لهما شيئا وتشاتما عند عمر فادبهما الجراح مالك بلغه ان عمر بن الخطاب قوم الدية على اهل
القرى فجعلها على اهل الذهب الف دينار وعلى اهل الورق اثني عشر الف درهم مالك عن ابن شهاب عن عراك بن مالك وسليمان
بن يسار ان رجلا من بني سعد بن ليث اجرى فرسا فوطئ على اصبع رجل من جهينة فنزي فيها فمات فقال عمر بن الخطاب للذين
ادعي عليهم اتحلفون بالله خمسين يمينا ما مات منها فابوا وتحرجوا فقال للآخرين اتحلفون انتم فابوا فقضى عمر بشطر الدية على السعديين
قال مالك وليس العمل على هذا وقال الشافعي نحوا من ذلك قلت ان البداية اما بالمدعى عليهم فالظن ان عمر بن الخطاب كان
عنده انه يجوز ان يبدأ بهؤلاء وهؤلاء فالبداية بالمدعى عليهم هو القياس والبداية بالمدعين محول عن القياس احتياطا لامر
القتل واما قضاؤه بنصف الدية على السعديين فيجري فيه ما قال البغوي في حديث جرير بن عبد الله بعث رسول الله صلى الله
عليه وسلم سرية الى خثعم فاعتصم ناس منهم بالسجود فاسرع فيهم القتل فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فامر بنصف
العقل الحديث فقال امر بنصف الدية استطابة لانفس اهليهم او زجرا للمسلمين في ترك التثبت عند وقوع الشبهة والاوجه عندنا
انه على طريق الصلح ليشهد له كتاب عمر الى ابي عبيدة واحرص على الصلح اذا لم يستبن لك القضاء مالك عن زيد بن اسلم عن
مسلم بن جندب عن اسلم مولى عمر ان عمر بن الخطاب قضى في الضرس بجمل وفي الترقوة بجمل وفي الضلع بجمل مالك عن ابن شهاب ان
عمر بن الخطاب نشد الناس بمنى من كان عنده علم من الدية ان يخبرني فقام الضحاك بن سفيان الكلابي فقال كتب الي رسول الله صلى الله
عليه وسلم ان ورث امرأة اشيم الضبابي من دية زوجها فقال له عمر بن الخطاب ادخل الخباء حتى آتيك فلما نزل عمر بن الخطاب
اخبره الضحاك فقضى بذلك عمر بن الخطاب قال ابن شهاب وكان قتل اشيم خطأ مالك عن يحيى بن سعيد عن عمرو بن شعيب ان رجلا
من بني مدلج يقال له قتادة حذف ابنه بالسيف فاصاب ساقه فنزي في جرحه فمات فقدم سراقة بن جعشم على عمر بن الخطاب فذكر
ذلك له فقال له عمر اعدد على ماء قديد عشرين ومائة بعير حتى اقدم عليك فلما قدم عمر اخذ من تلك الابل ثلثين حقة وثلثين
جذعة واربعين خلفة ثم قال اين اخو المقتول قال ها انا ذا فقال خذها فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ليس للقاتل شيء مالك
عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب ان عمر بن الخطاب قتل نفرا خمسة او سبعة برجل واحد قتلوه قتل غيلة وقال عمر لو تمالأ عليه
اهل صنعاء لقتلتهم جميعا البيهقي روينا عن عمر بن الخطاب انه قتل ثلثة نفر بامرأة اقادهم بها الشافعي اخبرنا محمد بن الحسن
اخبرنا ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان رجلا من بكر بن وائل قتل رجلا من اهل الحيرة فكتب فيه عمر بن الخطاب ان يدفع الى
اولياء المقتول فان شاؤا قتلوا وان شاؤا عفوا فدفع الرجل الى رجل يقال له حنين من اهل الحيرة فقتله فكتب عمر بعد ذلك
ان كان الرجل لم يقتل فلا تقتلوه فرأوا ان عمر بن الخطاب اراد ان يرضيهم من الدية وناظر الشافعي في ذلك بكلام مبسوط وكان
فيما قال قلنا افرايت لو كتب ان اقتلوه وقتل ولم يرجع عنه اكان يكون في احد مع النبي صلى الله عليه وسلم حجة قال

لا قلنا ارایت لو لم یکن فیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم شیء تقیم الحجۃ علیک لم یکن فیہ الا ما قال عمر ما کان عمر یحکم بحکم ثم یرجع عنہ الا عن علم بلغہ ہو اولی من قولہ فقولہ حین رجع اولی ان تصیر الیہ قال فلعلہ اراد ان یرضیہ بالدیۃ قلنا فلعلہ اراد ان یخیفہ بالقتل ولا یقتلہ قال لیس ہذا فی الحدیث قلنا ولیس ما قلت فی الحدیث البیہقی روینا عن مکحول فی قتل عبادۃ بن الصامت نبطیا وقول عمر اجلس للقصاص فقال زید بن ثابت اتقید عبدک من اخیک فترک عمر القود وقضی علیہ بالدیۃ قال وروینا فی مثل ہذہ القصۃ فقال ابو عبیدۃ بن الجراح ارایت لو قتل عبدا لہ اکنت قاتلہ فصمت عمر بن الخطاب الشافعی منقطعاً والبیہقی موصولا عن عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ ان ابا بکر وعمر کانا لا یقتلان الحر بقتل العبد البیہقی عن الاحنف بن قیس عن عمر وعلی فی الحر یقتل العبد قالا ثمنہ بالغاً ما بلغ البیہقی فی قصۃ المدلجی عن عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ قال عمر لولا انی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا یقاد الاب من ابنہ لقتلتہ ہلم دیتہ فاتاہ بہا فدفعہا الی ورثتہ وترک اباہ البیہقی عن عرفجۃ عن عمر مرفوعاً لیس علی الوالد قود من ولدہ البیہقی قال البخاری فی الترجمۃ وذکرہ ابن المنذر یذکر عن عمر بن الخطاب انہ قال یقاد المرأۃ من الرجل فی کل عمد یبلغ نفسہ فما دونہا البیہقی روینا عن عمر بن الخطاب فیما کتب عمر بن عبد العزیز یقاد المملوک من المملوک فی کل عمد یبلغ نفسہ فما دون ذلک البیہقی وروینا عن عمر بن الخطاب ما دل علی وجوب القصاص بالضرب بالعصا وغیرہ اذا کان مثلہ یقتل البیہقی روینا عن ابن شہاب ان ابا بکر الصدیق وعمر بن الخطاب وعثمان بن عفان اعطوا القود من انفسہم فلم یستقد منہم وہم سلاطین الشافعی عن ابن شہاب وعن مکحول وعن عطاء قالوا ادرکنا الناس علی ان دیۃ المسلم الحر علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مائۃ من الابل فقوم عمر بن الخطاب تلک الدیۃ علی اہل القری الف دینار او اثنا عشر الف درہم ودیۃ الحرۃ المسلمۃ اذا کانت من اہل القری خمسمائۃ دینار او ستۃ آلاف درہم فاذا کان الذی اصابہا من الاعراب فدیتہا خمسون من الابل لا یکلف الاعرابی الذہب والورق محمد بن الحسن انا ابو حنیفۃ عن الہیثم عن عامر الشعبی عن عبیدۃ السلمانی عن عمر بن الخطاب قال علی اہل الورق من الدیۃ عشرۃ آلاف درہم وعلی اہل الذہب الف دینار وعلی اہل البقرۃ مائتا بقرۃ وعلی اہل الابل مائۃ من الابل وعلی اہل الغنم الفا شاۃ وعلی اہل الحلل مائتا حلۃ قال محمد وبہذا کلہ ناخذ وکان ابو حنیفۃ یاخذ من ذلک بالابل والدراہم والدنانیر الشافعی قال محمد بن الحسن بلغنا عن عمر بن الخطاب انہ فرض علی اہل الذہب الف دینار وعلی اہل الورق عشرۃ آلاف درہم حدثنا بذلک ابو حنیفۃ عن الہیثم عن الشعبی عن عمر بن الخطاب وزاد علی اہل البقر مائتی بقرۃ وعلی اہل الابل مائۃ من الابل وعلی اہل الغنم الفی شاۃ قال محمد بن الحسن وقال اہل المدینۃ ان عمر فرض الدیۃ علی اہل الورق اثنی عشر الف درہم وساق الکلام الی ان قال ونحن فیما نظن اعلم بفریضۃ عمر بن الخطاب من اہل المدینۃ لان الدراہم علی اہل العراق قال محمد وصدق اہل المدینۃ ان عمر بن الخطاب فرض من الدیۃ اثنی عشر الفا ولکنہ فرضہا اثنی عشر الف درہم وزن ستۃ اخبرنی الثوری عن مغیرۃ الضبی عن ابراہیم قال کانت الدیۃ الابل فجعلت الابل الصغیر والکبیر کل بعیر مائۃ وعشرون درہما وزن ستۃ فذلک اثنی عشر الف درہم قال الشافعی فقلت لمحمد بن الحسن اتقول ان الدیۃ اثنا عشر الف درہم وزن ستۃ فقال لا فقلت ازعمت ان کنت اعلم بالدیۃ من اہل الحجاز لان عمر قضی فیہا بشیء لا تقضی بہ قال لم یکونوا یحسنون قلت افتروی شیئا تجعلہ اصلا فی الحکم وانت

تزعم ان من يُروى عنه لا يُعرف ما قضى به الشافعي اخبرنا محمد اخبرنا ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم ان عمر بن الخطاب أتي برجل
قد قتل عمداً فامر بقتله فعفى بعض الاولياء فامر بقتله فقال ابن مسعود كانت النفس لهم جميعاً فلما عفى هذا احيا النفس فلا يستطيع
ان يأخذ حقه حتى يأخذ حق غيره قال فما ترى قال أرى ان تجعل الدية عليه في ماله وترفع حصة الذي عفى فقال عمر وانا أرى
ذلك البيهقي عن الاعمش عن زيد بن وهب قال وجد رجل عند امرأته رجلاً فقتلها فرفع ذلك الى عمر بن الخطاب فوجد عليها
بعض اخوتها فتصدق عليه بنصيبه فامر عمر لسائرهم بالدية البيهقي روى عن عمر ان رجلاً قتل رجلاً فقال اخت المقتول وهي امرأة
القاتل عفوت عن حصتي من زوجي فقال عمر عتق الرجل من القتل البيهقي روى عن عمر انه قال عمد الصبي وخطاءه سواء يعني للعمد
حكم الخطاء البيهقي عن ابن فراس خطبنا عمر فقال اني لم ابعث عمالي ليضربوا ابشاركم ولا ليأخذوا اموالكم فمن فعل به غير ذلك
فليرفعه الي اقصه منه فقال عمرو بن العاص لو ان رجلاً أدب بعض رعيته اتقصه منه قال اي والذي نفسي بيده لاقصنه منه وقد
رأيت النبي صلى الله عليه وسلم اقص من نفسه البيهقي عن عطاء عن عمر لا اقيد من العظام يعني غير السن البيهقي روينا عن عمر
وعلى انهما قالا من قتله حد فلا عقل له وقالا الذي يموت في القصاص لا دية له البيهقي عن مجاهد ان عمر بن الخطاب قضى فيمن قتل
في الحرم او في شهر الحرام او هو محرم بالدية وثلث الدية الشافعي قرأناه على مالك لم نعلم احداً من الائمة في القديم والحديث
قضى فيما دون الموضحة بشيء نزاد لبعض اصحابه عنه وهو والله يبصر انا ولم يرو عن امامين عظيمين من المسلمين عمر وعثمان انهما قضيا
فيما دون الموضحة بشيء موقت ثم قيل يحتمل انهما قضيا بطريق الحكومة والله اعلم البيهقي روى عن عمر انه قال في الاسنان
سواء الضرس والثنية كانه رجع اليه البيهقي عن سعيد بن المسيب كان عمر يفاوت بين الاصابع حتى وجد كتاب آل عمرو بن
حزم يذكرون انه من رسول الله صلى الله عليه وسلم وفيما هنالك من الاصابع عشر عشر قال الشافعي ولم يقبلوا كتاب آل عمرو
بن حزم حتى ثبت عندهم انه كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت والاصل في تقدير الديات كتاب رسول الله صلى الله عليه
وسلم الذي روي عن عمرو بن حزم وقد اثبته عمر بن الخطاب واخذ به الشافعي عن محمد عن محمد بن ابان عن ابراهيم عن عمر بن الخطاب
وعلي بن ابي طالب انهما قالا عقل المرأة على النصف من دية الرجل الشافعي اخبرنا فضيل بن عياض عن منصور بن المعتمر عن ثابت
الحداد عن ابن المسيب ان عمر بن الخطاب قضى في دية اليهودي والنصراني باربعة آلاف وفي دية المجوسي بثمانمائة درهم
الشافعي يروي عن عمر بن الخطاب وعلي في العبد يقتل قيمته بالغة ما بلغت البيهقي من طريق الثوري عن حماد عن ابراهيم ان الزبير
وعلياً اختصما في موالي لصفية الى عمر بن الخطاب فقضى بالميراث للزبير والعقل على علي البيهقي عن الشعبي انه قال جعل عمر بن الخطاب
الدية في ثلث سنين ثلثي الدية في سنتين وثلث الدية في سنة الشافعي عن سفيان عن عمرو عن طاؤس ان عمر بن الخطاب قال
أذكر الله امرأ سمع من النبي صلى الله عليه وسلم في الجنين شيئاً فقام حمل بن مالك بن النابغة فقال كنت بين جاريتين
لي فضربت احديهما الاخرى بمسطح فالقت جنيناً ميتاً فقضى فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم بغرة فقال عمر كدنا ان نقضي
في مثل هذا برأينا البيهقي عن شهر بن حوشب ان عمر صاح بامرأة فاسقطت فاعتق عمر غرة البيهقي عن زيد بن اسلم ان عمر قوم
الغرة خمسين ديناراً الشافعي عن سفيان عن منصور عن الشعبي ان عمر بن الخطاب كتب في قتيل وجد في خيوان ووادعة ان يقاس
ما بين قريتين فالى ايهما كان اقرب اخرج اليه منهم خمسين رجلاً حتى يوافوه بمكة فادخلهم الحجر فاحلفهم ثم قضى عليهم بالدية

بالسر نام مقامیست و بعضی بالفتح گویند ۱۲

فقالوا ما وقفت اموالنا ايماننا ولا ايماننا اموالنا فقال عمر كذلك الامر قال الشافعي وقال غير سفيان عن عاصم الاحول عن الشعبي قال عمر بن الخطاب حقنت ايمانكم دمائكم ولا يطل دم امرء مسلم ثم ضعف الشافعي الحديث جدا وقال انما هو عن الشعبي عن الحارث الاعور والحارث الاعور كذاب ثم قال الشافعي سافرت الى خيران ووداعة اربعة عشر سفرا اسألهم عن حكم عمر بن الخطاب في القتيل واحكي لهم ما روي عنه فقالوا ان هذا شيء ما كان ببلدنا قط قال الشافعي والعرب احفظ شيء لامر كان الشافعي عن سعيد بن المسيب ان عمر بن الخطاب كان يقول الدية للعاقلة ولا ترث المرأة من دية زوجها شيئا حتى اخبره الضحاك بن سفيان ان النبي صلى الله عليه وسلم كتب اليه ان يورث امرأة اشيم الضبابي من دية زوجها فرجع اليه عمر الشافعي عن سفيان عن عمرو بن دينار انه سمع بجالة يقول كتب عمر ان اقتلوا كل ساحر وساحرة قال فقتلنا ثلث سواحر

قسمة الغنيمة والفيء والصدقات قال الشافعي عن طارق بن شهاب قال امد اهل الكوفة اهل البصرة وعليهم عمار بن ياسر فجاؤا وقد غنموا فكتب عمر ان الغنيمة لمن شهد الوقعة قال وروي عن عمر انه كتب الى سعد في جيش لحق بعد ما غنم ان يقسم له ان جاؤا قبل ان يدفن القتلى ثم ضعفه الشافعي والبخاري وغيرهما عن الزهري عن مالك بن اوس سمعت عمر بن الخطاب يقول والعباس وعلي بن ابي طالب يختصمان اليه في اموال النبي صلى الله عليه وسلم فقال عمر كانت اموال بني النضير مما افاء الله على رسوله مما لم يوجف عليهم المسلمون بخيل ولا ركاب فكانت لرسول الله صلى الله عليه وسلم خالصة دون المسلمين وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينفق منها على اهله نفقة سنة فما فضل جعله في الكراع والسلاح عدة في سبيل الله الحديث بطوله قال الشافعي في مسئلة السلب للقاتل عارضنا معارض فذكر ان عمر بن الخطاب قال انا كنا لا نخمس السلب وان سلب البراء قد بلغ شيئا كثيرا ولا اراني الا خامسه ثم اجاب بان هذه الرواية ليست من روايتنا وان سلمنا فاذا ثبت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بابي هو وامي شيء لم يجز تركه ولم يستثن النبي صلى الله عليه وسلم قليل السلب ولا كثيره ثم قد قضى سعد في زمانه بالسلب الكثير للقاتل قلت وبعد هذا كله فانما مفاد تلك الرواية ان السلب لا يخمس وهو للقاتل الا اذا كان شيئا كثيرا جدا خلاف العادة المعهودة ففيه اثبات ان السلب للقاتل لا يخمس نعم البحث في الاستثناء فقط ولعل عمر خصص بالمعتاد لانه بمنزلة الحقيقة العرفية والله اعلم محمد بن الحسن عن ابي حنيفة عن عبد الله بن داود عن المنذر بن ابي حمصة قال بعث عمر الى جيش في مصر فاصابوا غنائم فقسم للفارس سهمين وللراجل سهما فرضي بذلك عمر قال محمد وهذا قول ابي حنيفة ولسنا ناخذ بهذا ولكنا نرى للفارس ثلثة اسهم سهما له وسهمين لفرسه وروى ابو يوسف عن ابي حنيفة نحوا من ذلك ثم قال كان ابو حنيفة ياخذ بهذا الحديث ويجعل للفرس سهما وللرجل سهما وما جاء من الآثار في الاحاديث ان للفرس سهمين وللرجل سهما اكثر من ذلك واوثق والعامة عليه قال ابو يوسف الكلبي محمد بن السائب حدثني عن ابي صالح عن ابن عباس ان الخمس كان في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم على خمسة اسهم لله وللرسول سهم ولذي القربى سهم واليتامى والمساكين وابن السبيل ثلثة اسهم ثم قسمه ابو بكر الصديق وعمر الفاروق وعثمان ذو النورين رضي الله تعالى عنهم على ثلثة اسهم وسقط سهم الرسول وسهم ذوي القربى وقسم على الثلثة الباقين ثم قسمه علي بن ابي طالب على ما قسمه عليه ابو بكر وعمر وعثمان وقد روي لنا عن عبد الله بن العباس انه قال عرض علينا عمر بن الخطاب ان نزوج من الخمس ايمنا ونقضي منه عن مغرمنا فابينا الا ان يسلمه لنا وابى ذلك علينا ابو يوسف اخبرني محمد بن اسحاق عن ابي جعفر

قلت له ما كان رأي علي في الخمس قال كان رأيه فيه رأي أهل بيته ولكنه كره أن يخالف أبا بكر وعمر أبو يوسف حدثني محمد بن عبد الرحمن
بن أبي ليلى عن أبيه قال سمعت عليا يقول قلت يا رسول الله إن رأيت أن توليني حقنا من الخمس فأقسمه حياتك كي لا ينازعنا أحد
بعدك فافعل ففعل قال فولانيه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقسمته حياته ثم ولانيه عمر فقسمته حياته حتى إذا كانت آخر سنة
عمر بن الخطاب فأتاه مال كثير فعزل حقنا ثم أرسل إلي فقال خذه فاقسمه فقلت يا أمير المؤمنين بنا عنه العام غنى وبالمسلمين إليه
حاجة فرده عليهم تلك السنة ولم يدعنا إليه أحد بعد عمر بن الخطاب حتى قمت مقامي هذا فلقيني العباس بن عبد المطلب بعد خروجي
من عند عمر بن الخطاب فقال يا علي لقد حرمتنا الغداة شيئا لا يرد علينا أبدا إلى يوم القيامة أبو يوسف حدثني محمد بن إسحاق عن
الزهري أن نجدة كتب إلى ابن عباس يسأله عن سهم ذوي القربى لمن هو فكتب إليه ابن عباس كتبت إلي تسألني عن سهم ذوي
القربى لمن هو وهو لنا وإن عمر بن الخطاب دعانا إلى أن ينكح منه أيمنا ويقضي منه عن غارمنا ويخدم منه عائلنا فأبينا إلا أن
يسلمه لنا فأبى ذلك علينا أبو يوسف حدثني عطاء بن السائب أن عمر بن عبد العزيز بعث بسهم الرسول وسهم ذوي القربى
إلى بني هاشم قال أبو يوسف كان أبو حنيفة وأكثر فقهائنا يرون أن يقسمه الخليفة على ما قسمه أبو بكر وعمر وعثمان وعلي رضي الله
تعالى عنهم الشافعي قال بعض الناس ليس لذوي القربى من الخمس شيء فإن ابن عيينة روى أن محمد بن إسحاق قال سألت أبا جعفر
محمد بن علي ما صنع علي في الخمس فقال سلك به طريق أبي بكر وعمر وكان يكره أن يؤخذ عليه خلافهما قلت يريد القائل أنه كالإجماع
على سقوط سهمهم ثم رد الشافعي عليه بكلام مبسوط وكان مما قال فقيل له هل علمت أن أبا بكر قسم على الحر والعبد وسوى بين الناس
وقسم عمر فلم يجعل للعبيد شيئا وفضل بعض الناس على بعض وقسم علي فلم يجعل للعبيد شيئا وسوى بين الناس قال نعم قلت أفتعلم
خالفهما قال نعم قلت أو تعلم أن عمر قال لا تباع أمهات الأولاد وخالفه علي قال نعم قلت أو تعلم عليا خالف أبا بكر في الجد قال نعم
ثم قال الشافعي أخبرنا عن جعفر بن محمد عن أبيه أن حسنا وحسينا وابن عباس وعبد الله بن جعفر سألوا عليا نصيبهم من الخمس
فقال هو لكم حق ولكني محارب معاوية فإن شئتم تركتم حقكم فيه قال في الحديث فأخبرت بهذا الحديث عبد العزيز بن محمد فقال صدق
هكذا كان جعفر يحدثه أفما حدثكه عن أبيه عن جده قلت لا قال ما أحسبه إلا عن جده قال الشافعي أجعفر أعثر وأوثق بحديث أبيه
أو ابن إسحاق قال بل جعفر ثم قال الشافعي أنا إبراهيم بن محمد عن مطر الوراق ورجل لم يسمه كلاهما عن الحكم بن عتيبة عن عبد الرحمن بن
أبي ليلى قال لقيت عليا عند أحجار الزيت فقلت بأبي أنت وأمي ما فعل أبو بكر في حقكم أهل البيت من الخمس فقال علي أما أبو بكر رحمه
الله فلم يكن في زمانه أخماس وما كان فقد أوفاناه وأما عمر فلم يزل يعطيناه حتى جاءه مال السوس والأهواز أو قال الأهواز أو
مال الفارس أنا أشك فقال في حديث مطر أو في حديث الآخر فقال في المسلمين خلة فإن أحببتم تركتم حقكم فجعلناه في خلة المسلمين
حتى يأتينا مال فأوفيكم حقكم منه فقال العباس لا تطمعه في حقنا فقلت له يا أبا الفضل ألسنا أحق من أجاب أمير المؤمنين ورفع
خلة المسلمين فتوفي عمر قبل أن يأتيه مال فيقضيناه وقال الحكم في حديث مطر والآخر أن عمر قال لكم حق ولا يبلغ علمي إذ كثر
أن يكون لكم كله فإن شئتم أعطيتكم منه بقدر ما أرى لكم فأبينا عليه إلا كله فأبى أن يعطينا كله البيهقي عن ابن عباس
أن نجدة الحروري كتب إليه في سهم ذوي القربى نحو ما ذكر أبو يوسف ثم قال الشافعي يعني ذلك القائل فكيف يقسم
سهم ذوي القربى وليست الرواية فيه عن أبي بكر وعمر متواطئة قلت هذا قول من لا علم له بثبت في هذا الحديث عن أبي بكر أنه

اعطاهموه وعمر حتى كثر المال ثم اختلف عنه في الكثرة ارايت مذهب اهل العلم في القديم والحديث اذا كان الشيء منصوصا
في كتاب الله مبينا على لسان رسوله صلى الله عليه وسلم او بفعله اليس يستغنى عن ان يسأل عما بعده اليس تعلم ان فرض الله
على اهل العلم اتباعه قال بلى قلت فنجد سهم ذوي القربى مفروضا في آيتين من كتاب الله مبينا على لسان رسول الله
صلى الله عليه وسلم وبفعله باثبت ما يكون من اخبار الناس من وجهين احدهما ثقة المخبرين عنه واتصال خبرهم وانهم كلهم
اهل قرابة لرسول الله صلى الله عليه وسلم الزهري من اخواله وابن المسيب من اخوال ابيه وجبير بن مطعم ابن عمه وكلهم
قريب منه في جذم النسب وهم يخبرونك مع قرابتهم وشرفهم انهم مخرجون منه وان غيرهم مخصوص به ويخبرك انه طلبه هو وعثمان
فمنعه تجد سنة اثبت لفرض الكتاب وصحة المخبرين من هذه السنة التي لم يعارضها من رسول الله صلى الله عليه وسلم معارض
بخلافها قلت هذا كلام الفريقين فتأمل فيه جدا والاوجه عندي ان عمر بن الخطاب كان يرى سهم ذوي القربى ثابتا ماضيا
بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يكن يرى ان لهم خمس الخمس كاملا بل كان يرى ذلك الى الامام يعطيهم باجتهاده كما
روى ابو يوسف والبيهقي وغيرهما عن ابن عباس وليس للشافعي حديث صريح يدل على ان النبي صلى الله عليه وسلم وخلفاؤه
كانوا يعطون ذوي القربى خمس الخمس لا ينقصون منه ولا لابي يوسف نص صريح صحيح ان ابا بكر وعمر اسقطا سهم ذوي القربى
بالكلية والكلبي ضعيف عند اهل الحديث لا شك في ذلك ووجه التطبيق بين الروايتين المختلفتين في العلة التي عرضها عمر على علي
في ترك سهمهم ان الامرين صحيح حط نصيبهم مما كانوا يزعمون انه حقهم وحثهم على بذل ما لهم من الحق عنده الى الفقراء في ايام
الحاجة ابو يوسف رحمه الله حدثني بعض مشيختنا عن يزيد بن ابي حبيب ان عمر رضي الله عنه كتب الى سعد حين افتتح العراق
اما بعد فقد بلغني كتابك تذكر ان الناس سألوك ان تقسم بينهم مغانمهم وما افاء الله عليهم فاذا اتاك كتابي هذا فانظر ما اجلب
الناس به عليك الى العسكر من كراع او مال فاقسمه بين من حضر من المسلمين واترك الارضين والانهار لعمالها ليكون ذلك في اعطيات
المسلمين فانك ان قسمتها بين من حضر لم يكن لمن بعدهم شيء وقد كنت امرتك ان تدعو من لقيت الى الاسلام فمن استجاب
لك قبل القتال فهو رجل من المسلمين له ما لهم وعليه ما عليهم وله سهم في الاسلام ومن اجاب بعد القتال وبعد الهزيمة فهو رجل
من المسلمين وماله لاهل الاسلام لانهم قد احرزوه قبل اسلامه فهذا امري وعهدي اليك ابو يوسف حدثني غير واحد من علماء
اهل المدينة قالوا لما قدم على عمر بن الخطاب رضي الله عنه جيش العراق من قبل سعد بن ابي وقاص شاور اصحاب محمد صلى الله
عليه وسلم في تدوين الدواوين وقد كان اتبع رأي ابي بكر رضي الله عنه في التسوية بين الناس فلما جاء فتح العراق شاور الناس
في التفضيل ورأى انه الرأي فاشار عليه بذلك من رآه وشاورهم في قسمة الارضين التي افاء الله على المسلمين من ارض العراق
والشام فتكلم قوم فيها وارادوا ان تقسم لهم حقوقهم وما فتحوا فقال عمر رضي الله عنه فكيف بمن يأتي من المسلمين فيجدون الارض
بعلوجها قد قسمت وورثت عن الآباء وحيزت ما هذا برأي فقال له عبد الرحمن بن عوف فما الرأي ما الارض والعلوج الا مما
افاء الله عليهم فقال عمر ما هو الا كما تقول ولست ارى ذلك والله لا يفتح بعدي بلد فيكون فيه كبير نيل بل عسى ان يكون كلا
على المسلمين فاذا قسمت ارض العراق بعلوجها وارض الشام بعلوجها فما يسد به الثغور وما يكون للذرية والارامل بهذا البلد
وبغيره وان اهل الشام والعراق اكثروا على عمر وقالوا اتقف ما افاء الله علينا باسيافنا على قوم لم يحضروا ولم يشهدوا ولابناء

قوم ولا ابنائهم لم يحضروا فكان عمر رضي الله عنه لا يزيد على ان يقول هذا رأيي قالوا فاستشر فاستشار المهاجرين الاولين فاختلفوا
فاما عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه فكان رأيه ان يقسم لهم حقوقهم ورأي عثمان وعلي وطلحة رأي عمر رضي الله عنهم اجمعين فارسل
الى عشرة من الانصار خمسة من الاوس وخمسة من الخزرج من كبرائهم واشرافهم فلما اجتمعوا حمد الله واثنى عليه بما هو اهله
ثم قال اني لم ازعجكم الا لان تشركوا في امانتي فيما حملت من اموركم فاني واحد كاحدكم وانتم اليوم تقرون بالحق
خالفني من خالفني ووافقني من وافقني ولست اريد ان تتبعوا هذا الذي هو هواي معكم من الله كتاب ينطق بالحق فوالله لئن كنت
نطقت بامر اريده ما اردت به الا الحق قالوا قل نسمع يا امير المؤمنين قال قد سمعتم كلام هؤلاء القوم الذين زعموا اني اظلمهم
حقوقهم واني اعوذ بالله ان اركب ظلما لئن كنت ظلمتهم شيئا هو لهم واعطيته غيرهم لقد شقيت ولكن رأيت انه لم يبق شيء
يفتح بعد ارض كسرى وقد غنمنا الله اموالهم وارضهم وعلوجهم فقسمت ما غنموا من مال اورثته بين اهله واخرجت الخمس فوجهته
على وجهه وانا في توجيهه وقد رأيت ان احبس الارضين بعلوجها واضع عليهم فيها الخراج وفي رقابهم الجزية يؤدونها فتكون
شيئا للمسلمين المقاتلة والذرية ولمن يأتي بعدهم ارأيتم هذه الثغور لا بد لها من رجال يلزمونها ارأيتم هذه المدن العظام
والشام والجزيرة والكوفة والبصرة ومصر لا بد لها من ان تشحن بالجيوش وادرار العطاء عليهم فمن اين يعطى هؤلاء اذا قسمت
الارضون والعلوج فقالوا جميعا الرأي رأيك فنعم ما قلت وما رأيت ان لم تشحن هذه الثغور وهذه المدن بالرجال وتجري
عليهم ما يتقوون به رجع اهل الكفر الى مدنهم فقال قد بان لي الامر فمن رجل له جزالة وعقل يضع الارض مواضعها ويضع
على العلوج ما يحتملون فاجتمعوا له على عثمان بن حنيف وقالوا تبعثه الى اهم من ذلك فان له بصرا وعقلا وتجربة فاسرع
اليه عمر فولاه مساحة ارض السواد فادت جباية سواد الكوفة قبل ان يموت عمر بعام مائة الف الف درهم والدرهم يومئذ درهم
ودانقان ونصف كانت الدراهم يومئذ وزن الدرهم مثل وزن المثقال وحدثني الليث بن سعد عن حبيب بن ابي ثابت
ان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وجماعة المسلمين ارادوا عمر بن الخطاب ان يقسم الشام كما قسم رسول الله صلى
الله عليه وسلم خيبر وانه كان اشد الناس عليه في ذلك الزبير بن العوام وبلال بن رباح فقال عمر اذن اترك من بعدكم
من المسلمين لا شيء لهم ثم قال اللهم اكفني بلالا واصحابه قال ورأى المسلمون ان الطاعون الذي اصابهم بعمواس كان
عن دعوة عمر قال وتركهم عمر ذمة يؤدون الخراج الى المسلمين وحدثني محمد بن اسحق عن الزهري ان عمر بن الخطاب رضي الله
عنه استشار الناس في السواد حين افتتح فرأى عامتهم ان يقسمه وكان بلال بن رباح من اشدهم في ذلك وكان رأي عمر ان
يتركه ولا يقسمه فقال اللهم اكفني بلالا ومكثوا في ذلك يومين او ثلاثا او دون ذلك ثم قال عمر اني قد وجدت حجة
قال الله عز وجل في كتابه وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ
رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ حتى فرغ من شأن بني النضير فهذه عامة في القرى كلها ثم قال
مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ
السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ثم قال لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ

فَضْلاً مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَّيَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ۝ ثم لم يرض حتى خلط بهم غيرهم فقال وَالَّذِيْنَ تَبَوَّءُو الدَّارَ وَالْاِيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوْنَ فِيْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ اُوْتُوْا وَيُؤْثِرُوْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ؕ وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝ فهذا فيما بلغنا والله اعلم فى الانصار خاصة ثم لم يرض حتى خلط بهم غيرهم فقال وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝ فكانت هذه عامة لمن جاء بعدهم فقد صار هذا الفئ بين هؤلاء جميعا فكيف نقسمه لهؤلاء وندع من تخلف بغير قسم فاجمع على تركه وجمع خراجه ابو يوسف الذى رأى عمر رضى الله عنه من الامتناع من قسمة الارضين بين من افتتحها عند ما عرفه الله ما كان فى كتابه من بيان ذلك توفيق من الله تعالى كان له فيما صنع فيه كانت الخيرة لجميع المسلمين وفيما رأى من جمع خراج ذلك وقسمته بين المسلمين عموم النفع لجماعتهم لان هذا لو لم يكن موقوفا على الناس فى الاعطيات والارزاق لم تشحن الثغور ولم تقو الجيوش على السير فى الجهاد ولما امن رجوع اهل الكفر الى مدنهم اذا خلت من المقاتلة والمرتزقة والله اعلم بالخير حيث كان قال الشافعى الدور والارضون مما تصالحوا عليه وقف للمسلمين يستغل غلتها فى كل عام قال واحسب ما ترك من بلاد اهل الشرك هكذا او شيئا استطاب انفس من ظهر عليه بخيل وركاب فتركوه كما استطاب رسول الله صلى الله عليه وسلم انفس اهل سبى هوازن فتركوا حقوقهم قال وفى حديث جرير بن عبد الله عن عمر انه عوضه من حقه ويشبه قول جرير عن عمر لولا انى قاسم مسئول لتركتكم على ما قسم لكم ان يكون قسم لهم بلاد صلح مع بلاد ايجاف فرد قسم الصلح وعوض من بلاد الايجاف بالخيل والركاب قلت والاوجه عندى ان الفارس والروم كانوا متسلطين على ملاك الارض يأخذون منهم الخراج ولم يكونوا ملاك الارض وزراعها ولا ورثوها عن آبائهم واجدادهم فقاتل المسلمون اولئك المتغلبين حتى دفعوهم عن سواد الشام والعراق واما ملاك الارض وعلوجها الذين كانوا يزرعونها ويسكنونها وورثوها عن آبائهم فاكثرهم صالحوا المسلمين والتزموا الخراج وبعضهم ظاهروا الروم والفارس وقاتلوا معهم فاشتبه الامر على الناس فظن عوامهم ان الاراضى مغنومة لوجود المقاتلة فى الجملة وفطن الخواص بان المقاتلة انما كانت مع المتسلطين المتغلبين واما اهل الارض الذين هم ملاكها وسكانها فان اكثرهم صالحوا المسلمين وافتتحها المسلمون صلحا من غير ايجاف خيل ولا ركاب وانما اوجفوا على غيرهم ممن تغلب عليهم فلذلك لما عمر رآه انه فى هذه المسئلة واما القليل منهم الذين قاتلوا المسلمين على اراضيهم مع جنود فارس والروم فاراضيهم مغنومة استطاب نفوسهم عنها عمر بن الخطاب حين اراد ايقاف السواد فمن لم يطب نفسا عوضه والكلام الامر على ما ذهب اليه ابو يوسف فسواد العراق والشام محمول عن سنن الاموال المغنومة مخصوص من عموم قوله تعالى وَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ باجماع الصحابة وبما فهموا من حديث النبى صلى الله عليه وسلم ستنتضى كلامه فى فتح فارس والروم واما غيرها من البلاد فعلى ما قال الشافعى على نوعين احدهما ما افاء الله تعالى من غير ايجاف خيل ولا ركاب فيجعل خزانة للغزاة كما صنع رسول الله صلى الله عليه وسلم بنصف خيبر الذى اصابه من غير ايجاف وكما صنع بالنضير وفدك والثانى ما افاء الله تعالى بايجاف الخيل والركاب فيقسم عليهم كما صنع رسول الله صلى الله عليه وسلم بنصف خيبر الذى صار اليه

عنوة وهذا الذي ذهبنا اليه يدل على ظاهر ما رواه مالك والشافعي عن زيد بن اسلم عن ابيه قال عمر لولا آخر المسلمين ما فتحت قرية
الا قسمتها كما قسم رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر. الشافعي تعليقاً عن جرير بن عبد الله عن عمر لولا اني قاسم مسئول لتركتكم
على ما قسم لكم فبهذه الرواية يتعين حملها على المفتوح عنوة فان رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قسم عليهم الا المفتوح عنوة ولكن
ظهر لعمر وجمهور الصحابة مصلحة اقتضت ترك قسمة المفتوح عنوة وجعله خزانة للغزاة عدة للسلاح والكراع. الشافعي عن الزهري
عن مالك بن اوس ان عمر قال ما احد الا له في هذا المال حق أعطيه او منعه الا ما ملكت ايمانكم. الشافعي عن ابن المنكدر عن مالك
بن اوس قال عمر لئن عشت ليأتين الراعي بسرو حمير حقه. ثم أوّل الشافعي كلام عمر فقال معناه ما احد من اهل الفيء الذين يغزون
الا وله حق في مال الفيء او الصدقة قال والذي احفظ عن اهل العلم ان الاعراب لا يعطون من الفيء. قلت الاوجه عندي ان
الاختلاف بين عمل النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وبين عمل عمر في قسم الفيء منشأه اختلاف قلة الفيء وكثرته وقد اشار عمر الى
ان آية الفيء شملت جميع المسلمين لم تترك منهم شيئاً ولكن المرجح في التقسيم تقديم الاحوج فالاحوج. البيهقي عن حارثة بن مضرب
العبدي قال عمر اني انزلت نفسي من مال الله بمنزلة والي اليتيم ان استغنيت استعففت وان افتقرت اكلت بالمعروف.
الشافعي عن الاحنف بن قيس ان عمر قيل له في امرأة قد غرت فقال انها لا تحل لي انها من مال الله وقال
اخبركم بما استحل من مال الله او قال بما يحل لي ان استحل منه حلتين حلة الشتاء وحلة القيظ وما احج عليه واعتمر وقوتي
وقوت عيالي كقوت رجل من قريش لا من اغنيائهم ولا من فقرائهم ثم انا بعد رجل من المسلمين يصيبني ما اصابهم. الشافعي اخبرنا
غير واحد من اهل العلم انه لما قدم على عمر بن الخطاب بما اصيب بالعراق قال له صاحب بيت المال انا ادخله بيت المال
قال لا ورب الكعبة لا يؤوي تحت سقف بيت حتى اقسمه فامر به فوضع في المسجد ووضعت عليه الانطاع وحرسه رجال من المهاجرين
والانصار فلما اصبح غدا معه العباس بن عبد المطلب وعبد الرحمن بن عوف آخذا بيد احدهما او احدهما آخذ بيده فلما رأوه
كشفوا الانطاع عن الاموال فرأى منظراً لم ير مثله رأى الذهب فيه والياقوت والزبرجد واللؤلؤ يتلألأ فبكى فقال له احدهما
انه والله ما هو بيوم بكاء ولكنه يوم شكر وسرور فقال اني والله ما ذهبت حيث ذهبت ولكنه والله ما كثر هذا قط في قوم الا وقع
بأسهم بينهم ثم اقبل على القبلة ورفع يديه الى السماء وقال اللهم اني اعوذ بك ان اكون مستدرجاً فاني اسمعك تقول سنستدرجهم
من حيث لا يعلمون ثم قال اين سراقة بن جعشم فأتي به اشعر الذراعين دقيقهما فاعطاه سواري كسرى بن هرمز فقال البسهما
ففعل سراقة بن مالك فقال قل الله اكبر قال الله اكبر قال قل الحمد لله الذي سلبهما كسرى بن هرمز والبسهما سراقة بن مالك بن جعشم
اعرابياً من بني مدلج وجعل يقلب بعض ذلك بعضاً فقال ان الذي ادى هذا لامين فقال له رجل انا اخبرك انت امين الله
وهم يؤدون اليك ما اديت الى الله فاذا رتعت رتعوا قال صدقت ثم فرقه. قال الشافعي وانما البسهما سراقة بن
مالك لان النبي صلى الله عليه وسلم قال لسراقة وقد نظر الى ذراعيه كاني بك قد لبست سواري كسرى قال ولم يجعل له الا سوارين.
قال الشافعي اخبرنا الثقة من اهل المدينة قال انفق عمر بن الخطاب رضي الله عنه على اهل الرمادة حتى وقع مطر فترحلوا فخرج
عليهم عمر راكباً فرساً ينظر اليهم وهم يترحلون بظعائنهم فدمعت عيناه فقال رجل من بني محارب بن خصفة اشهد انها لم
تنحسر عنك ولست بابن امة فقال له عمر ويلك ذلك لو كنت انفقت عليهم من مالي او مال الخطاب انما انفقت عليهم

نامنده نکرده اند ترا ۱۲

مال الله عز وجل الشافعي عن ابنے جعفر بن محمد بن علي ان عمر رضي الله عنه لما دوّن الدواوين قال لهم بمن ترون ان أبدأ فقيل له ابدأ بالاقرب فالاقرب بك قال ذكرتموني بل أبدأ بالاقرب فالاقرب من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الشافعي اخبرني غير واحد من اهل العلم من قبائل قريش ان عمر بن الخطاب لما كثر المال في زمانه اجمع على ان يدوّن الدواوين فاستشار فقال بمن ترون ان أبدأ فقال له رجل ابدأ بالاقرب فالاقرب بك فقال ذكرتموني بل أبدأ بالاقرب فالاقرب من رسول الله صلى الله عليه وسلم فبدأ ببني هاشم قال الشافعي واخبرني غير واحد من اهل العلم والصدق من اهل المدينة ومكة من قبائل قريش ومن غيرهم وكان بعضهم احسن اقتصاصا للحديث من بعض وقد زاد بعضهم على بعض في الحديث ان عمر رضي الله عنه لما دوّن الدواوين قال أبدأ ببني هاشم ثم قال حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم يعطيهم وبني المطلب فاذا كانت السن في الهاشمي قدّمه على المطلبي واذا كانت في المطلبي قدّمه على الهاشمي فوضع الديوان على ذلك واعطاهم عطاء القبيلة الواحدة ثم استوت له عبد شمس ونوفل في جذم النسب فقال عبد شمس اخوة النبي صلى الله عليه وسلم لابيه وامه دون نوفل فقدّمهم ثم دعا بني نوفل يتلونهم ثم استوت له عبد العزى وعبد الدار فقال في بني اسد بن عبد العزى اصهار رسول الله صلى الله عليه وسلم وفيهم انهم من المطيبين وقال بعضهم هم من حلف الفضول وفيهما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد قيل ذكر سابقة فقدّمهم على بني عبد الدار ثم دعا بني عبد الدار يتلونهم ثم انفردت له زهرة فدعاها تتلو عبد الدار ثم استوت له تيم ومخزوم فقال في بني تيم انهم من حلف الفضول والمطيبين وفيهما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم وقيل ذكر سابقة وقيل ذكر صهرا فقدّمهم على مخزوم ثم دعا مخزوما يتلونهم ثم استوت له سهم وجمح وعدي بن كعب فقيل ابدأ بعدي فقال بل أقر نفسي حيث كنت فان الاسلام دخل وامرنا وامر بني سهم واحد ولكن انظروا بني جمح وسهم فقيل قدّم بني جمح ثم دعا بني سهم وكان ديوان عدي وسهم مختلطا كالدعوة الواحدة فلما خلصت اليه دعوته كبّر تكبيرة عالية ثم قال الحمد لله الذي اوصل اليّ حظي من رسوله ثم دعا بني عامر بن لؤي قال الشافعي فقال بعضهم ان ابا عبيدة بن عبد الله بن الجراح الفهري لما رأى من تقدّم عليه قال أكلّ هؤلاء تدعو امامي فقال يا ابا عبيدة اصبر كما صبرت او كلّم قومك فمن قدّمك منهم على نفسه لم امنعه فاما انا وبنو عدي فنقدّمك ان اجبت على انفسنا قال فقدّم معاوية بعد بني الحارث بن فهر ففصل بهم بين بني عبد مناف واسد بن عبد العزى وشجر بين بني سهم وعدي شيء في زمان المهدي فافترقوا فامر المهدي ببني عدي فقدّموا على سهم وجمح للسابقة فيهم قال الشافعي فاذا فرغ من قريش قدّم الانصار على قبائل العرب كلها لمكانها من الاسلام قال الشافعي الناس عباد الله فاولاهم ان يكون مقدّما اقربهم بخيرة الله لرسالاته ومستودع امانته خاتم النبيين وخير خلق رب العالمين محمد صلى الله عليه وسلم الشافعي روى ليث بن ابي سليم عن عطاء عن عمر بن الخطاب في هذه الآية يعني آية الصدقات انما صنف من هذه اعطيته اجزأك ثم ضعّفه فقال منقطع بين عطاء وعمر وليث غير قوي وفي الحديث المرفوع ان الله لم يرض بحكم نبي ولا غيره في الصدقات حتى حكم هو فيها فجزأها ثمانية اجزاء قلت معنى قوله صلى الله عليه وسلم جزأها ثمانية اجزاء شرعها الثمانية اصناف وليس فيه تسوية الاقسام ولا انه يجب تقسيم كل صدقة الى ثمانية اجزاء والله اعلم الشافعي عن يحيى بن عبد الله بن مالك عن ابيه انه سأله ارأيت الابل التي كان يحمل عليها عمر الغزاة وعثمان بعده فقال

اخبرني الكلبي انها اهل الجزية التي بعث بها معاوية وعمرو بن العاص احتج به الشافعي على انه ليس لاهل الفئ في الصدقة حق
وفيه نظر لما روى الشافعي ان عدي بن حاتم جاء ابا بكر احسبه قال بثلثمائة من الابل من صدقات قومه فاعطاه ابو بكر منها
ثلثين بعيرا وامره ان يلحق بخالد بن الوليد بمن اطاعه من قومه فجاءه بزهاء الف رجل وابلى بلاء حسنا قلت اوله الشافعي بانهم
المؤلفة قلوبهم الذين يعطون من الصدقات لمعنى الاعانة على اخذ الصدقات والاوجه عندي انه اعطاهم على انهم من
الغزاة لقوله تعالى في آية الصدقات وفي سبيل الله قال الشافعي اخبرنا الثقة من اصحابنا عن عبد الله بن عبد الله بن
ابي يحيى عن سعيد بن ابي هند قال بعث عبد الملك بن مروان بعد المجاعة بعطاء اهل المدينة وكتب الى والي اليمامة ان
يحمل من اليمامة الى المدينة الف الف درهم يتم بها عطاءهم فلما قدم المال الى المدينة ابوا ان يأخذوه وقالوا
اطعمنا اوساخ الناس ما لا يصلح لنا لا نأخذه ابدا فبلغ ذلك عبد الملك فرده وقال لا يزال في القوم بقية ما فعلوا هكذا
قال قلت لسعيد بن ابي هند ومن كان يومئذ تكلم قال اولهم سعيد بن المسيب ابو بكر بن عبد الرحمن وخارجة بن زيد وعبيد الله
بن عبد الله بن عتبة في رجال كثير قال الشافعي قولهم لا يصلح لنا اي لا يحل لنا ان نأخذ الصدقة ونحن اهل الفئ وليس لاهل
الفئ في الصدقة حق ولا ينقل عن قوم الى غيرهم قلت والاوجه عندي انهم ردوا ما كان باسم الحاجة والفقر دون اسم الغزو
وذلك انهم ما كانوا يريدون الخروج للجهاد يومئذ مالك عن ابن شهاب قال بلغني ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اخذ الجزية
من مجوس البحرين وان عمر بن الخطاب اخذها من مجوس فارس وان عثمان اخذها من البربر مالك عن جعفر بن محمد بن علي عن ابيه ان
عمر بن الخطاب ذكر المجوس فقال ما ادري كيف اصنع في امرهم فقال عبد الرحمن بن عوف اشهد لسمعت رسول الله صلى الله عليه
وسلم يقول سنوا بهم سنة اهل الكتاب مالك عن نافع عن اسلم مولى عمر بن الخطاب ان عمر بن الخطاب ضرب الجزية على اهل الذهب اربعة
دنانير وعلى اهل الورق اربعين درهما مع ذلك ارزاق المسلمين وضيافة ثلثة ايام مالك عن زيد بن اسلم عن ابيه انه قال لعمر بن
الخطاب ان في الظهر ناقة عمياء فقال عمر ادفعها الى اهل بيت ينتفعون بها قال فقلت وهي عمياء قال يقطرونها بالابل قال فقلت كيف تأكل من
الارض قال فقال عمر أمن نعم الجزية هي ام من نعم الصدقة فقلت بل من نعم الجزية فقال عمر اردتم والله اكلها فقلت ان عليها
وسم نعم الجزية فامر بها عمر فنحرت وكانت عنده صحاف تسع فلا تكون فاكهة ولا طريفة الا جعل منها في تلك الصحاف فبعث
بها الى ازواج النبي صلى الله عليه وسلم ويكون الذي يبعث به الى حفصة ابنته من آخر ذلك فان كان فيه نقصان كان في
حظ حفصة قال فجعل في تلك الصحاف من لحم تلك الجزور فبعث بها الى ازواج النبي صلى الله عليه وسلم ثم امر بما بقي من لحم
تلك الجزور فصنع فدعا المهاجرين والانصار قلت احتج به الشافعي على ان عمر كان يسم وسمين وسم جزية ووسم صدقة مالك
عن ابن شهاب عن سالم بن عبد الله عن ابيه ان عمر بن الخطاب كان يأخذ من النبط من الحنطة والزيت نصف العشر يريد
بذلك ان يكثر الحمل الى المدينة ويأخذ من القطنية العشر مالك عن ابن شهاب عن السائب بن يزيد انه قال كنت عاملا مع
عبد الله بن عتبة بن مسعود على سوق المدينة في زمان عمر بن الخطاب فكنا نأخذ من النبط العشر مالك انه سأل ابن شهاب
على اي وجه كان يأخذ عمر بن الخطاب من النبط العشر فقال ابن شهاب كان ذلك يؤخذ منهم في الجاهلية فالزمهم ذلك عمر رضي
الله عنه مالك والشافعي عن زيد بن اسلم قال شرب عمر بن الخطاب لبنا فاعجبه فسأل الذي سقاه من اين هذا اللبن فاخبره انه

ورده علی ابله قد سقاه فاذا نَعَمٌ من الصدقة وهم يسقون فحلبوا لی من ألبانها فجعلته فی سقائی فهو هذا فادخل عمر بن الخطاب يده فاستقاءه اخرجه به الشافعی علی ان الولی ليس له فی الصدقة نصيب

تعليم الفرائض

الدارمی عن مورق العجلی قال عمر بن الخطاب تعلموا الفرائض واللحن والسنن کما تعلمون القرآن الدارمی عن ابراهيم قال عمر تعلموا الفرائض فانها من دينکم البيهقی روينا عن عمر بن الخطاب انه خطب الناس بالجابية فقال من اراد ان يسأل عن الفرائض فليأت زيد بن ثابت قلت فيه کرامة لعمر لان الفرائض علی هذا التفصيل والبيان لم يرو الا عن زيد بن ثابت واسناد اهل المدينة اليه عن ابی الزناد عن خارجة بن زيد عن ابيه علق مالک روايته ونسبه الی اهل المدينة الدارمی عن ابراهيم قال عبد الله ابن مسعود کان عمر اذا سلک طريقا وجدناه سهلا وانه قال فی زوج وابوين للزوج النصف وللام ثلث ما بقی الدارمی عن ابراهيم قال عبد الله کان عمر اذا سلک طريقا اتبعناه فيه وجدناه سهلا وانه قضی فی امرأة وابوين من اربعة فاعطی المرأة الربع والام ثلث ما بقی والاب سهمين الدارمی عن ابراهيم فی زوج وام واخوة لاب وام واخوة لام قال کان عمر وعبد الله وزيد يشرکون وقال عمر لم يزدهم الاب الا قربا الدارمی عن ابی سعيد والبخاری عن ابن عباس وعبد الله بن الزبير ان ابا بکر الصديق جعل الجد ابا الدارمی عن الشعبی کان عمر يقاسم الجد مع الاخ والاخوين فاذا زاد واعطاه الثلث وکان يعطيه مع الولد السدس الدارمی عن يحيی بن سعيد ان عمر کان کتب ميراث الجد حتی اذا طعن دعا به فمحاه ثم قال سترون رأيکم فيه الدارمی عن مروان بن الحکم ان عمر بن الخطاب لما طعن استشارهم فی الجد فقال انی کنت رأيت فی الجد رأيا فان رأيتم ان تتبعوه فاتبعوه فقال له عثمان ان نتبع رأيک فانه رشد وان نتبع رأی الشيخ يعنی ابا بکر فلنعم ذو الرأی کان الدارمی عن الزهری قال جاءت جدة ام اب او ام ام الی ابی بکر فقالت ان ابن ابنی او ابن ابنتی توفی وبلغنی ان لی نصيبا فمالی فقال ابو بکر ما سمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم قال فيها شيئا وسأسأل الناس فلما صلی الظهر قال ايکم سمع رسول الله صلی الله عليه وسلم قال فی الجدة شيئا فقال المغيرة بن شعبة انا قال ماذا قال اعطاها رسول الله صلی الله عليه وسلم سدسا قال أيعلم ذلک احد غيرک فقال محمد بن مسلمة صدق فاعطاها ابو بکر السدس فجاءت الی عمر مثلها فقال ما ادری ما سمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم قال فيها شيئا وسأسأل الناس فحدثوه بحديث المغيرة بن شعبة ومحمد بن مسلمة فقال عمر ايتکما خلت به فلها السدس فان اجتمعتما فهو بينکما الدارمی عن الشعبی قال سئل ابو بکر عن الکلالة فقال انی سأقول فيها برأيی فان کان صوابا فمن الله وان کان خطأ فمنی ومن الشيطان اراه ما خلا الوالد والولد فلما استخلف عمر قال انی لأستحيی الله ان ارد شيئا قاله ابو بکر الدارمی عن عاصم بن عمر بن قتادة ان عمر بن الخطاب التمس من يرث ابن الدحداحة فلم يجد وارثا فدفع مال ابن الدحداحة الی اخوال ابن الدحداحة الدارمی عن الشعبی عن زياد ان عمر فی عمة لام وخال فاعطی العمة لام الثلثين واعطی الخال الثلث الدارمی عن الحسن ان عمر بن الخطاب اعطی الخالة الثلث والعمة الثلثين الدارمی عن الضحاک بن قيس ان عمر قضی فی اهل طاعون عمواس اول طاعون فی الاسلام انهم اذا کانوا من قبل الاب سواء فبنو الام احق واذا کان بعضهم اقرب من بعض بأب فهم احق بالمال الدارمی عن سليمان بن يسار عن محمد بن الاشعث ان عمة له توفيت يهودية باليمن فذکر ذلک لعمر بن الخطاب فقال يرثها اقرب الناس اليها من اهل دينها الدارمی عن ابن شهاب بمثله الدارمی عن ابراهيم قال عمر بن الخطاب اهل الشرک

لا يتيمم ولا يرثونا الدارمي عن الشعبي ان ابا بكر وعمر قالا لا يتوارث اهل ملتين الدارمي عن انس بن سيرين قال عمر بن
الخطاب لا يتوارث اهل ملتان شتى ولا يحجب من لا يرث الدارمي عن الشعبي عن عمر وعلي وزيد قال واحسبه قد ذكر عبد الله
ايضا قالوا الولاء للكبر يعنون بالكبر ما كان اقرب باب وام الدارمي عن الشعبي عن عمر وعلي وزيد قالوا الدية تورث كما يورث
المال ... الدارمي عن الشعبي قال عمر لا يرث قاتل خطاء ولا عمدا الدارمي عن الشعبي كتب عمر بن الخطاب الى شريح
ان لا يورث الحميل الا ببينة وان جاءت في خرقها الدارمي عن ابي عثمان قال عمر الصدقة والسائبة ليومها قلت يعني
اذا اعتق بهاتين اللفظين فهما مستعملان في الحال ليسا من المدبرين الدارمي عن يحيى بن سعيد ان عمر قال ايما حر تزوج امة
فقد ارق نصفه وايما عبد تزوج حرة فقد اعتق نصفه قال الدارمي يعني الولد الدارمي عن ابراهيم عن عمر وعلي وزيد
قالوا الولاء للكبر ولا يرث النساء من الولاء الا ما اعتقن او ما كاتبن الدارمي عن الشعبي عن عمر وعلي وزيد قالوا الولد يجر ولاء
ولده الدارمي عن ابراهيم قال عمر اذا كانت الحرة تحت المملوك فولدت له غلاما فانه يعتق بعتق امه وولاؤه لموالي امه
فاذا اعتق جر الولاء الى موالي ابيه الدارمي عن العلاء بن زياد ان رجلا سال عمر بن الخطاب فقال ان وارثي كلالة
فاوصي بالنصف قال لا قال فالثلث قال لا قال فالربع قال لا قال فالخمس قال لا حتى صار الى العشر فقال اوص بالعشر قلت
معناه ما روي عن الشعبي انما كانوا يوصون بالخمس والربع وكان الثلث منتهى الجامح الدارمي عن عبد الله بن ابي ربيعة ان عمر
بن الخطاب قال يحدث الرجل في وصيته ما شاء وملاك الوصية آخرها **من ابواب شتى** مالك عن ابن شهاب ان رسول
الله صلى الله عليه وسلم قال لا يجتمع دينان في جزيرة العرب قال مالك قال ابن شهاب ففحص عن ذلك عمر بن الخطاب حتى
اتاه الثلج واليقين ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يجتمع دينان في جزيرة العرب فاجلى يهود خيبر قال مالك وقد اجلا
عمر بن الخطاب يهود نجران وفدك فاما يهود خيبر فخرجوا منها ليس لهم من الثمر ولا من الارض شيء واما يهود فدك فكان لهم
نصف الثمر ونصف الارض لان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان صالحهم على نصف الثمر ونصف الارض فاقام لهم عمر بن
الخطاب قيمة من ذهب وورق وابل وحبال واقتاب ثم اعطاهم القيمة واجلاهم منها مالك عن يحيى بن سعيد عن عبد الرحمن
بن القاسم ان اسلم مولى عمر بن الخطاب اخبره انه زار عبد الله بن عياش المخزومي فرأى عنده نبيذا وهو بطريق مكة فقال
له اسلم ان هذا الشراب يحبه عمر بن الخطاب فحمل عبد الله بن عياش المخزومي قدحا عظيما فجاء به الى عمر بن الخطاب
فوضعه في يده فقربه عمر الى فيه ثم رفع رأسه فقال ان هذا الشراب طيب فشرب منه ثم ناوله رجلا عن يمينه
فلما ادبر عبد الله ناداه عمر بن الخطاب فقال انت القائل لمكة خير من المدينة فقال عبد الله فقلت هي حرم الله
وامنه وفيها بيته فقال عمر لا اقول في بيت الله ولا في حرمه شيئا ثم قال عمر انت القائل لمكة خير من المدينة
قال فقلت هي حرم الله وامنه وفيها بيته فقال عمر لا اقول في حرم الله ولا في بيته شيئا ثم انصرف مالك عن
ابن شهاب عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب عن عبد الله بن الحارث بن نوفل عن عبد الله
بن عباس ان عمر بن الخطاب خرج الى الشام حتى اذا كان بسرغ لقيه امراء الاجناد ابو عبيدة بن الجراح واصحابه
فاخبروه ان الوباء قد وقع بالشام قال ابن عباس قال عمر بن الخطاب ادع لي المهاجرين الاولين فدعاهم

فاستشارهم واخبرهم ان الوباء قد وقع بالشام فاختلفوا فقال بعضهم قد خرجت لامر ولا نری ان ترجع عنه وقال بعضهم
معک بقية الناس واصحاب رسول الله صلی الله عليه وسلم ولا نری ان تقدمهم علی هذا الوباء فقال ارتفعوا عني ثم قال
ادع لي الانصار فدعاهم فاستشارهم فسلكوا سبيل المهاجرين واختلفوا كاختلافهم فقال ارتفعوا عني ثم قال ادع لي
من كان ههنا من مشيخة قريش من مهاجرة الفتح فدعوتهم فلم يختلف عليه منهم رجلان فقالوا نری ان ترجع بالناس
ولا تقدمهم علی هذا الوباء فنادی عمر بن الخطاب اني مصبح علی ظهر فاصبحوا عليه فقال ابو عبيدة افرارا من قدر الله فقال عمر
لو غيرک قالها يا ابا عبيدة نعم نفر من قدر الله الی قدر الله ارايت لو كانت لک ابل فهبطت واديا له عدوتان احدهما مخصبة والاخری
جدبة اليس ان رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله وان رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله قال فجاء عبد الرحمن بن عوف وكان غائبا
في بعض حاجته فقال ان عندي من هذا علما سمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم يقول اذا سمعتم به بارض فلا تقدموا
عليه واذا وقع بارض وانتم بها فلا تخرجوا فرارا منه قال فحمد الله عمر ثم انصرف مالک عن ابن شهاب عن عبد الله بن عامر بن
ربيعة ان عمر بن الخطاب خرج الی الشام فلما جاء سرغ بلغه ان الوباء قد وقع بالشام فاخبره عبد الرحمن بن عوف ان رسول
الله صلی الله عليه وسلم قال اذا سمعتم به بارض فلا تقدموا عليه واذا وقع وانتم بها فلا تخرجوا فرارا منه فرجع عمر بن
الخطاب من سرغ مالک عن ابن شهاب عن سالم بن عبد الله ان عمر بن الخطاب انما رجع بالناس عن حديث عبد الرحمن بن عوف
مالک انه قال بلغني ان عمر بن الخطاب قال لبيت بركبة احب الي من عشرة ابيات بالشام قال مالک يريد لطول الاعمار والبقاء
ولشدة الوباء بالشام مالک عن زيد بن انيسة عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب انه اخبره عن مسلم بن يسار الجهني
ان عمر بن الخطاب سئل عن هذه الآية واذ اخذ ربک من بني آدم من ظهورهم ذريتهم واشهدهم علی انفسهم
الست بربكم قالوا بلی شهدنا ان تقولوا يوم القيامة انا كنا عن هذا غافلين فقال عمر بن الخطاب سمعت رسول الله
صلی الله عليه وسلم يسئل عنها فقال رسول الله صلی الله عليه وسلم ان الله تبارک وتعالی خلق آدم ثم مسح ظهره بيمينه
فاستخرج منه ذرية فقال خلقت هؤلاء للجنة وبعمل اهل الجنة يعملون ثم مسح ظهره فاستخرج منه ذرية فقال خلقت هؤلاء للنار
وبعمل اهل النار يعملون فقال رجل يا رسول الله ففيم العمل فقال رسول الله صلی الله عليه وسلم ان الله
تبارک وتعالی اذا خلق العبد للجنة استعمله بعمل اهل الجنة حتی يموت علی عمل من اعمال اهل الجنة فيدخله به الجنة
واذا خلق العبد للنار استعمله بعمل اهل النار حتی يموت علی عمل من اعمال اهل النار فيدخله به النار محمد قال اخبرنا ابو حنيفة
عن عبد الاعلی التيمي عن ابيه عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال بينا هو يخطب الناس بالجابية اذ قال في خطبته ان الله
يضل من يشاء ويهدي من يشاء فقال قس من تلک القسوس ما يقول امير المؤمنين قالوا يقول ان الله يضل من يشاء
ويهدي من يشاء فقال برکشت الله اعدل من ان يضل احدا فبلغت عمر بن الخطاب رضي الله عنه فقال بل الله اضلک والله
لولا عهدک لضربت عنقک اخرج الامام ابو القاسم اسمعيل بن محمد بن الفضل الطلحي في كتاب الحجة في بيان المحجة عن عبد الله
بن الحارث بن نوفل قال لما قدم عمر بن الخطاب رضي الله عنه الجابية قام يخطب الناس وعنده الجاثليق يترجم له ما يقول
عمر فلما قال عمر من يضلل الله فلا هادي له وفي رواية فلما قال عمر يضل الله من يشاء ويهدي من يشاء نفض الجاثليق

تو ہر کہیئۃ المنکر لذلک فقال عمر ما یقول فکرہوا ان یذکروا الذی یعنی بذلک ثم عاد عمر فقال ذلک فقال الجاثلیق مثلہا
فقال عمر ما یقول فقیل یا امیر المومنین یزعم ان اللہ لا یضل احدا فقال عمر کذبت یا عدو اللہ بل اللہ خلقک وہو اضلک
وہو یدخلک النار ان شاء اللہ اما واللہ لولا عقد لک لضربت عنقک ان اللہ عز وجل حین خلق الخلق خلق اہل الجنۃ وما ہم عاملون وخلق
اہل النار وما ہم عاملون ثم قال ہؤلاء لہذہ وہؤلاء لہذہ فقال عبد اللہ بن الحارث فتفرق الناس وہم لا یختلفون فی القدر
واخرج ایضا عن سعید بن المسیب قال قام عمر بن الخطاب فی الناس فقال ایہا الناس الا ان اصحاب الرأی اعداء السنۃ
اعیتہم الاحادیث ان یحفظوہا وتفلتت منہم ان یعوہا واستحیوا اذا سألہم الناس ان یقولوا لا ندری فعاندوا السنن برأیہم
فضلوا واضلوا کثیرا والذی نفس عمر بیدہ ما قبض اللہ نبیہ ولا رفع الوحی عنہم حتی اغناہم عن الرأی ولو کان الدین یوخذ
بالرأی لکان اسفل الخف احق بالمسح من ظہرہ فایاک وایاہم واخرج عن عامر بن سعد عن ابیہ قال وقف عمر بن الخطاب
بالجابیۃ فقال قام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فینا فقال من اراد بحبوحۃ الجنۃ فعلیہ بالجماعۃ فان الشیطان مع الفذ
قال اہل اللغۃ بحبوحۃ الجنۃ وسطہا والفذ الفرد وقال ابو القاسم تعلیقا قال عمر بن الخطاب علی المنبر ان ہذا القرآن کلام اللہ
واخرج عن الحسن قال جاء اعرابی الی عمر فقال یا امیر المومنین علمنی الدین قال تشہد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا رسول اللہ
وتقیم الصلوۃ وتوتی الزکوۃ وتحج البیت وتصوم رمضان وعلیک بالعلانیۃ وایاک والسر وکل ما تستحیی منہ فاذا لقیت
اللہ فقل امرنی بہذا عمر واخرج عن عمرو بن میمون عن عمر بن الخطاب ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یتعوذ من عذاب
القبر واخرج عن ابی شہم عن عمر بن الخطاب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کیف انت اذا کنت فی اربعۃ اذرع فی ذراعین
ورأیت منکرا ونکیرا قال قلت یا رسول اللہ وما منکر ونکیر قال فتانا القبر یبحثان الارض بانیابہما ویطآن فی اشعارہما اصواتہما
کالرعد القاصف وابصارہما کالبرق الخاطف معہما مرزبۃ لو اجتمع علیہا اہل منی لم یطیقوا رفعہا ہی ایسر علیہما من عصای
ہذہ قال قلت یا رسول اللہ وانا علی حالی ہذہ قال نعم قلت اذا اکفیکہما واخرج عن طارق بن شہاب عن عمر بن الخطاب
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعثت داعیا ومبلغا ولیس الی من الہدی شیء وخلق ابلیس مزینا ولیس الیہ من الضلالۃ
شیء واخرج عن ابی ہریرۃ عن عمر بن الخطاب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تجالسوا اصحاب القدر ولا تفاتحوہم
احمد بن حنبل قال حدثنا ہشیم اخبرنا علی بن زید عن یوسف بن مہران عن ابن عباس قال خطب عمر بن الخطاب قال ہشیم
مرۃ خطبنا فحمد اللہ واثنی علیہ فذکر الرجم فقال لا تخدعن عنہ فانہ حد من حدود اللہ الا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قد رجم ورجمنا بعدہ ولولا ان یقول قائلون زاد عمر فی کتاب اللہ ما لیس منہ لکتبتہ فی ناحیۃ من المصحف شہد عمر بن الخطاب
وقال ہشیم مرۃ وعبد الرحمن بن عوف وفلان وفلان ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد رجم ورجمنا من بعدہ وانہ سیکون
من بعدکم قوم یکذبون بالرجم وبالدجال وبالشفاعۃ وبعذاب القبر وبقوم یخرجون من النار بعد ما امتحشوا مالک انہ بلغہ ان
عمر بن الخطاب قال انی لاحب ان انظر الی القاری ابیض الثیاب مالک عن ایوب بن ابی تمیمۃ السختیانی عن ابن سیرین
قال قال عمر بن الخطاب اذا اوسع اللہ علیکم فاوسعوا علی انفسکم جمع رجل علیہ ثیابہ مالک عن اسحق بن ابی طلحۃ انہ قال
قال انس بن مالک رأیت عمر بن الخطاب وہو یومئذ امیر المومنین وقد رقع بین کتفیہ برقع ثلث لبد بعضہا فوق بعض مالک

عن نافع عن عبد الله بن عمر ان عمر بن الخطاب رأى حلة سيراء عند باب المسجد فقال يا رسول الله لو اشتريت هذه الحلة فلبستها
يوم الجمعة وللوفد اذا قدموا عليك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم انما يلبس هذه من لا خلاق له في الآخرة ثم جاء
رسول الله صلى الله عليه وسلم منها حلل فاعطى عمر بن الخطاب منها حلة فقال عمر يا رسول الله كسوتنيها وقد قلت في حلة
عطارد ما قلت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لم اكسكها لتلبسها فكساها عمر اخا له مشركا بمكة مالك انه بلغه ان عمر بن
الخطاب وعلي بن ابي طالب وعثمان بن عفان كانوا يشربون قياما مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب كان ياكل خبزا
بسمن فدعا رجلا من اهل البادية فجعل ياكل ويتتبع باللقمة وضر الصحفة فقال له عمر كانك مقفر فقال والله ما اكلت
سمنا ولا رايت اكلا به منذ كذا وكذا فقال عمر لا آكل السمن حتى يحيى الناس من اول ما يحيون مالك عن اسحق بن عبد الله
بن ابي طلحة عن انس بن مالك قال رايت عمر بن الخطاب وهو يومئذ امير المؤمنين يطرح له صاع من تمر فياكله حتى ياكل حشفها مالك عن
عبد الله بن دينار عن عبد الله بن عمر انه قال سئل عمر بن الخطاب عن الجراد فقال وددت ان عندي قفعة ناكل منه مالك
عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب قال اياكم واللحم فان له ضراوة كضراوة الخمر مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب
ادرك جابر بن عبد الله ومعه حمال لحم فقال ما هذا فقال يا امير المؤمنين قرمنا الى اللحم فاشتريت بدرهم لحما فقال اما يريد
احدكم ان يطوي بطنه عن جاره او ابن عمه اين تذهب عنك هذه الآية اذهبتم طيبتكم في حياتكم الدنيا
واستمتعتم بها مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك انه سمع عمر بن الخطاب وسلم عليه رجل فرد عليه
السلام ثم سال عمر الرجل كيف انت فقال احمد اليك الله فقال عمر ذلك الذي اردت منك مالك عن ربيعة
بن ابي عبد الرحمن عن غير واحد من علمائهم ان ابا موسى الاشعري جاء يستاذن على عمر بن الخطاب فاستاذن ثلثا ثم رجع
فارسل عمر بن الخطاب في اثره فقال ما لك لم تدخل فقال ابو موسى الاشعري سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول
الاستيذان ثلث فان اذن لك فادخل والا فارجع فقال عمر بن الخطاب ومن يعلم هذا لئن لم تاتني بمن يعلم ذلك لافعلن
بك كذا وكذا فخرج ابو موسى حتى جاء مجلسا في المسجد يقال له مجلس الانصار فقال اني اخبرت عمر بن الخطاب اني سمعت
رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الاستيذان ثلث فان اذن لك فادخل والا فارجع فقال لئن لم تاتني بمن يعلم
هذا لافعلن بك كذا وكذا فان كان سمع ذلك احد منكم فليقم معي فقالوا لابي سعيد الخدري قم معه وكان ابو سعيد اصغرهم فقام
معه فاخبر ذلك عمر بن الخطاب فقال عمر لابي موسى اني لم اتهمك ولكني خشيت ان يتقول الناس على رسول الله صلى الله عليه
وسلم مالك عن زيد بن اسلم عن عطاء بن يسار ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ارسل الى عمر بن الخطاب بعطاء فرده
عمر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لم رددته فقال يا رسول الله اليس قد اخبرتنا ان خيرا لاحدنا ان لا ياخذ من احد
شيئا فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم انما ذلك عن المسئلة فاما ما كان من غير مسئلة فانه رزق يرزقكه الله فقال
عمر بن الخطاب اما والذي نفسي بيده لا اسال احدا شيئا ولا ياتيني شيء من غير مسئلة الا اخذته مالك عن عبد الله بن ابي
مليكة ان عمر بن الخطاب مر بامراة مجذومة وهي تطوف بالبيت فقال لها يا امة الله لا تؤذي الناس لو جلست في بيتك
فجلست في بيتها فمر بها رجل بعد ذلك فقال لها ان الذي كان نهاك قد مات فاخرجي فقالت ما كنت لاطيعه حيا واعصيه

أنبأنا مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب قال لرجل ما اسمك فقال جمرة قال ابن من قال ابن شهاب قال ممن
قال من الحرقة قال اين مسكنك قال بحرة النار قال بايها قال بذات لظى فقال عمر ادرك اهلك فقد احترقوا قال فكان
كما قال عمر بن الخطاب مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب اراد الخروج الى العراق فقال له كعب الاحبار لا تخرج اليها يا
امير المومنين فان بها تسعة اعشار السحر وبها فسقة الجن وبها داء العضال مالك انه بلغه ان امة كانت لعبد الله بن
عمر بن الخطاب رآها عمر بن الخطاب وقد تهيأت بهيئة الحرائر فدخل على ابنته حفصة فقال الم ار جارية اخيك تجوس الناس
وقد تهيأت بهيئة الحرائر وانكر ذلك عمر مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك قال سمعت عمر بن الخطاب
وخرجت معه حتى دخل حائطا فسمعته وهو يقول وبيني وبينه جدار وهو في جوف الحائط عمر بن الخطاب امير المومنين
بخ بخ يا ابن الخطاب لتتقين الله او ليعذبنك البغوي توضأ عمر من ماء في جر نصرانية البغوي قال عمر بن الخطاب كلوا
الجبن مما يصنع اهل الكتاب البغوي قال عمر وابن عباس الذكوة في الحلق واللبة وذرا وعمر ولا تعجلوا الانفس ان تزهق ومعنا
لا تسلخها بعد ذبحها ما لم يفارقها الروح البغوي قال عمر بن الخطاب لا تنخلوا الدقيق فانه كله طعام البغوي قال عمر عام
الرمادة لقد هممت ان انزل على اهل كل بيت مثل عددهم فان الرجل لا يهلك على نصف بطنه البخاري وغيره عن ابن عمر
خطب عمر بن الخطاب على منبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال انه قد نزل تحريم الخمر وهي من خمسة اشياء العنب والتمر
والحنطة والشعير والعسل والخمر ما خامر العقل وثلاث وددت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يفارقنا حتى يعهد الينا
عهدا الجد والكلالة وابواب من ابواب الربوا البغوي قال السائب بن يزيد ان عمر قال اني وجدت من فلان ريح شراب فزعم
انه شرب الطلاء وانا سائل عما شرب فان كان يسكر جلدته الحد فجلده الحد تاما البغوي روي ان عمر بن الخطاب قال لشاب يمس
ازاره الارض ابن اخي ارفع ثوبك فانه انقى لثوبك واتقى لربك البغوي ان عمر رأى على رجل ثوبا معصفرا فقال دعوا هذه
البراقات للنساء البخاري وغيره عن ابن الزبير قال سمعت عمر بن الخطاب يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تلبسوا
الحرير فانه من لبسه في الدنيا لم يلبسه في الاخرة البغوي عن ابي عثمان النهدي يقول اتانا كتاب عمر بن الخطاب ونحن باذربيجان
مع عتبة بن فرقد اما بعد فان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الحرير الا هكذا واشار باصبعه السبابة والوسطى
البغوي عن سويد بن غفلة ان عمر بن الخطاب خطب بالجابية فقال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن لبس الحرير الا موضع
اصبع او اصبعين او ثلاث او اربع وقال قتادة رخص عمر في موضع اصبع واصبعين وثلاث واربع من اعلام الحرير
البغوي عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم رأى على عمر قميصا ابيض فقال اجديد قميصك هذا ام غسيل فقال جديد فقال البس جديدا
وعش حميدا ومت شهيدا البغوي عن الحسن قال خطب عمر وهو خليفة وعليه ازار فيه اثنا عشر رقعة البغوي عن ابي عثمان النهدي
يقول اتانا كتاب عمر ونحن باذربيجان مع عتبة بن فرقد اما بعد فاتزروا وارتدوا وانتعلوا والقوا الخفاف والقوا السراويلات
وعليكم بلباس ابيكم اسمعيل واياكم والتنعم وزي العجم وعليكم بالشمس فانها حمام العرب وتمعددوا واخشوشنوا واخشوشبوا
واخلولقوا واعطوا الركب اسنتها وانزوا نزوا وارموا الاغراض وفي رواية وانزوا على ظهور الخيل نزوا واستقبلوا بوجوهكم الشمس
فانها حمامات العرب قوله تمعددوا قيل هو من التمعدد بمعنى الغلظ يقال تمعددوا اي اشتد وغلظ وقيل معناه تشبهوا بعيش معد وكانوا

اہل غلظ و قشف یقول کونوا مثلہم ودعوا التنعم وزی العجم واخشوشنوا ارادوا الخشونۃ فی الملبس والمطعم قولہ واخشوشبوا بالباء فہو من الصلابۃ یقال اخشوشب الرجل اذا کان صلباً ویروی بالجیم من الجشب وہی الخشونۃ فی المطعم البغوی عن ابن سیرین ان عمر بن الخطاب رأی علی رجل خاتما من ذہب فامرہ ان یلقیہ فقال زیاد یا امیر المومنین ان خاتمی من حدید قال ذاک انتن وانتن البغوی عن ابن عمر قال اتخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خاتما من ورق وکان فی یدہ ثم کان بعد فی ید ابی بکر ثم کان بعد فی ید عمر ثم کان بعد فی ید عثمان حتی وقع بعد فی بئر اریس نقشہ محمد رسول اللہ البغوی ان عمر بن الخطاب کان یتطیب بالمسک وروی انہ اوصی فی غسلہ ان لا یقربوہ مسکاً وکان الحسن یکرہ المسک للمیت ولا یکرہہ للحی البغوی سئل انس بن مالک ہل خضب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال لم یشنہ الشیب ولکن خضب ابو بکر بالحناء والکتم وخضب عمر بالحناء البغوی عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یتنور فاذا کثر شعرہ حلقہ وروی عن سعید عن قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یتنور ولا ابو بکر ولا عمر ولا عثمان البغوی عن جبیر بن نفیر قال قرئ علینا کتاب عمر بن الخطاب بالشام ولا یدخل الرجل الحمام الا بمئزر ولا تدخلہ المرأۃ الا من سقم واجعلوا اللہو فی ثلثۃ اشیاء الخیل والنساء والنضال البغوی قال عمر بن الخطاب لرجل من النصاری صنع لہ طعاما بالشام ودعاہ انا لا ندخل کنائسکم من اجل الصور التی فیہا البغوی عن ایوب عن نافع قال بلغ عمر ان صفیۃ امرأۃ عبد اللہ بن عمر سترت بیوتہا بقرام او غیرہ اہداہ لہا عبد اللہ بن عمر فذہب عمر وہو یرید ان یہتکہ فبلغہم فنزعوہ البغوی ان صفوان بن امیۃ تزوج فدعا عمر بن الخطاب الی بیتہ واذا بیتہ قد ستر بہذہ الادم المنقوشۃ فقال عمر لو کنتم جعلتم مکان ہذا مسوحاً کان احمل للغبار من ہذا البغوی ان عمر بن الخطاب شکی الیہ رجل ما تلقی امرأتہ لہ من ہرقۃ الدم فقال رجل لو کان یحل لی منہا ما یحل لک لقطعتہ فقال عمر بای شیٔ فقال ہو ذا عرق فلو کوی ذہب فبرأت فقال عمر ولا یذہبہ غیرہا قال لا قال عمر البسوہا ثوباً واشقوا الموضع الذی یرید وعالجہا البغوی روی عن عمر انہ قال تعلموا من النجوم ما تعرفون بہ القبلۃ والطریق ثم امسکوا البغوی کتب عمر الی ابی موسی الاشعری اما بعد فانی آمرکم بما امرکم بہ القرآن وانہاکم عما نہاکم عنہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم وآمرکم باتباع الفقہ والسنۃ والتفہم فی العربیۃ واذا رأی احدکم رؤیا فقصہا علی اخیہ فلیقل خیراً لنا وشراً لاعدائنا البغوی عن قتادۃ قال جاء رجل الی عمر بن الخطاب فقال انی رأیت کانی اعشبت ثم اجدبت فقال عمر انت رجل تؤمن ثم تکفر ثم تموت کافراً فقال الرجل لم ار شیئاً فقال عمر قد قضی لک ما قضی لصاحب یوسف البغوی قال ایوب عن نافع او غیرہ قال کان عمال عمر اذا کتبوا الیہ بدؤا بانفسہم قال وجدت کتاباً من النعمان بن مقرن الی عبد اللہ عمر امیر المومنین قال زیاد ما کان ہولاء الا الاعراب البغوی عن تمیم بن سلمۃ قال لما قدم عمر الشام استقبلہ ابو عبیدۃ بن الجراح فاخذ بیدہ فقبلہا قال تمیم کانوا یرون انہا سنۃ البغوی قال حمید بن زنجویہ یکرہ التسمی باسماء الملائکۃ مثل جبرئیل ومیکائیل لان عمر بن الخطاب قد کرہ ذلک ولم یاتنا عن احد من الصحابۃ ولا التابعین انہ سمی ولداً باسم احد منہم البغوی عن الشعبی عن مسروق قال سألنی عمر رضی اللہ عنہ مسروق ابن من قلت مسروق بن الاجدع قال الاجدع اسم شیطان انت مسروق بن عبد الرحمن البغوی ان رجلاً خطب فاکثر فقال عمر ان کثیراً من الخطب من شقاشق الشیطان شبہ الذی یتفیہق فی کلامہ ولا یبالی

شقشقہ بالکسر ریشتر کہ بوقت مستی از دہان شتر برون آرد ۱۲

بما قال من صدق او کذب بالشیطان البغوی کان عمر لاینکر النصب والحداء ونحوہا وہذا آخر ما یسّر اللہ تعالی لنا من
تدوین مذہب امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فی ہذہ المقالۃ والحمد للہ اولاً وآخراً وظاہراً وباطناً وصلی اللہ
علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین

ہرچند آنچہ نوشتیم بغایت مختصر است بنسبت مذہب فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اگر تتبع کتب بکار بریم دو ثلث بران مزید شود
واگر تصحیح و تسقیم روایات و ترجیح بعض بر بعض و بیان آنچہ سلف دران باب تکلم کردہ اند علی ما ینبغی بتقدیم رسانیم مجلدی ضخم
بہم رسد و اینہمہ در حالت راہنہ میسر نیست لیکن برای اثبات آنچہ در صدر مقالہ تقریر نمودیم کہ نسبت مجتہدین با فاروق اعظم
مانند نسبت مجتہد منتسب (موجودہ ۱۲) مطلق است با مجتہد مستقل و مذہب فاروق اعظم بمنزلہ متن است و مذاہب اربعہ بمنزلہ شروح اوست
غیر ذلک مما بسطنا فی صدر المقالۃ کافی است دل خالی از تعصب وگوش شنوا میباید و بس چون این مبحث بحمد اللہ وحسن توفیقہ
باتمام رسید مصلحت آن مینماید کہ دو نکتہ دیگر کہ باستقراء تام و از تتبع گوشہای سخن و فحاوی آثار شناختہ ایم با آن
ملحق کنیم **نکتۂ اولی** در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مردمان در ہمہ انواع علوم چشم بر جمال آنحضرت وگوش
بآوازۂ وی صلی اللہ علیہ وسلم بودہ اند ہرچہ پیش می آمد از مصالح جہاد و ہدنہ و عقد جزیہ و احکام فقہیہ و علوم زہدیہ ہمہ
ازان حضرت استفسار مینمودند گویا الیوم از تشکیم ما در ظہور آمدہ آنچہ علوم رسمیہ و تجربیہ کہ پیش از بعثت سید الرسل علیہ
افضل الصلوات والتسلیمات معلوم ایشان بود ہمہ در سطوت فیوض نازلہ از جانب مدبر السموات والارض جلت قدرتہ متلاشی
گشتہ در ہر باب غیر انتظار حکم حضرت مخبر صادق وظیفہ ایشان نبود چون نوبت خلافت خاصہ رسید شیخین در مجالس متعددہ تمیز
وتفریق در منصب نبوت و منصب خلافت بیان نمودند فی الجملہ طریق مشاورت و مسائل اجتہادیہ و تتبع احادیث انتظار آن
آن کشادہ شد معہذا بعد عزم خلیفہ بر چیزی مجال مخالفت نبود و جمیع این امور شذر و مذر نمیرفتند بدون استطلاع رای
خلیفہ کاری را مصمم نمیساختند لہذا درین عصر اختلاف مذاہب و تشتت آرا (ابتداءً ۱۲) واقع نشد ہمہ بر یک مذہب متفق و بر یک راہ مجتمع
و آن مذہب خلیفہ و رای او بود روایت احادیث و فتوی و قضا و مواعظ مقصور بود در خلیفہ یا کسی کہ نائب خلیفہ باشد
بامر او وقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یقص الا امیر او مامور او مختال وقال عمر فی الفتاوی والقضا ولّ حارّہا من
تولّی قارّہا (وعظ نگوید ۱۲) (متکبر ۱۲) چون نوبت خلافت حضرت مرتضی رسید بحکم تقدیر الہی تفرق امت پدید آمد واکثر بلدان از طاعت خلیفہ
برآمدند آنگاہ حیرت گونہ بعلما و فقہا روی داد و ہنوز انتظار داشتند کہ امروز و فردا خلافت منتظم گردد چون ایام خلافت
خاصہ بالکلیہ منقرض شد و خلافت عامہ ظہور نمود و صورت اجتماع بہم آمد و علما در ہر بلدی مشغول بافادہ شدند ابن عباس
در مکہ فتوی میدہد و حدیث روایت میکند و تفسیر قرآن مینماید عائشہ صدیقہ و عبد اللہ بن عمر در مدینہ حدیث را روایت مینمایند
و یاران خاص و اولاد و اقارب ایشان از ایشان اخذ فقہ میکنند و ابوہریرہ اوقات خود را بر اکثار روایت حدیث
مصروف میسازد و فقہای مدینہ از وی یاد میگیرند ابو سعید خدری و جابر و غیر ایشان نیز علی قدر الحال روایت میکنند
و انس و عمران بن حصین در بصرہ و بر این نمط بحدیث و اصحاب عبد اللہ بن مسعود بفقہ در کوفہ مشغول میشوند و عبد اللہ
بن عمرو بن العاص در [illegible] و ابو امامہ باہلی و غیرہم در شام روایت مینمایند بالجملہ در ہر ناحیہ صحابی یا تابعی بمقام افادہ

درآمد و جماعہ بحکم اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم ازوی اخذ نمودند زیرا کہ تقدیم خلیفہ منصوص فقہ و سایر فقہا است و در مقامات صوفیہ بر سایر صالحین امت مسلّم نبود و استقلال خلیفہ با فادات نہ چون استقلال خلفا پیشین بود بالجملہ درین ایام اختلاف در فتاوی پیدا شد یکی را برای دیگری اطلاع نہ واگر اطلاع شدہ مذاکرہ واقع نہ واگر مذاکرہ بمیان آمد از آن شبہہ و خروج از مضیق اختلاف بفضای اتفاق میسّر نہ بسیاری از احادیث خبر واحد ماند و از فرد عن فرد بہم رسید واگر تتبع کنی روایت علمای صحابہ کہ پیش از انقراض خلافت خاصہ از عالم گذشتہ اند بغایت کم یابی و جمعی کہ بعد ایام خلافت ماندہ اند ہرچہ روایت کردہ اند بعد ایام خلافت خاصہ روایت کردہ اند حدیث بسیاری ازینجا مرسل است و اسطہ صحابی دیگر مگر از جہت اختصار را ہ ارسال سپردہ اند لیکن مرسل صحابی حکم متصل دارد واخرج مسلم عن معاویۃ بن ابی سفیان انہ قال علیکم من الاحادیث بما کان فی زمان عمر بن الخطاب فانہ کان یخیف الناس فی اللہ عزوجل اوکما قال وروی عن ابن مسعود انہ قال من کان مستنا فلیستن بمن قدمات فان الحی لا یؤمن علیہ الفتنۃ اولئک اصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم کانوا افضل ہذہ الامۃ ابرہا قلوبا واعمقہا علما واقلہا تکلفا اختارہم اللہ لصحبۃ نبیہ ولاقامۃ دینہ فاعرفوا لہم فضلہم واتبعوہم علی آثرہم وتمسکوا بما استطعتم من اخلاقہم وسیرہم فانہم کانوا علی الہدی المستقیم ومعلوم است کہ ابن مسعود در آخر خلافت ذی النورین از عالم رفتہ وقال الشافعی اذا صرنا فی التقلید فقول الائمۃ ابی بکر وعمر وعثمان قال فی القدیم وعلی احب الینا من قول غیرہم ہرچند جمیع صحابہ عدول اند و روایت ایشان مقبول و عمل بموجب آنچہ بروایت صدوق از ایشان ثابت شود لازم اما در میان آنچہ از حدیث و فقہ در زمن فاروق اعظم بود و آنچہ بعد وی حادث شدہ فرق بابین السموات والارض ہست بلکہ آسمان نسبت بعرش آمد فرود و ورنہ بس عالیست پیش خاک تو دہ **تحقیق ثانیہ** باستقرار تام معلوم شد کہ فاروق اعظم بنظر دقیق در تفریق میان احادیث کہ بہ تبلیغ شرایع و تکمیل افراد بشر تعلق دارد و از غیر آن مصروف میساخت لہذا احادیث شمایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و احادیث سنن زواید در لباس و عادات کمتر روایت میکردید و وجہ یکی آنکہ اینہا از علوم تکلیفیہ تشریعیہ نیست محتمل کہ چون اہتمام تام بروایت آن بکار برند بعض اشیا از سنن زواید بسنن ہدی مشتبہ گردد و تحتمل کہ شغل قوم باین احادیث از شغل بشرایع مانع آید دیگر آنکہ جمعی کہ بشرف صحبت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم رسیدہ بودند در زمان فاروق اعظم بسیار بودند احتیاج بتعلیم این اشیا واقع نشد واخرج الدارمی عن الشعبی عن قرظۃ قال بعث عمر بن الخطاب رہطا من الانصار الی الکوفۃ فبعثنی معہم فجعل یمشی معنا حتی اتی صرار وصرار ماء فی طریق مکۃ فجعل ینفض الغبار عن رجلیہ ثم قال انکم تاتون الکوفۃ فتاتون قوما لہم ازیز بالقرآن فیاتونکم فیقولون قدم اصحاب محمد فیاتونکم فیسالونکم عن الحدیث فاقلوا الروایۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا شریککم قال ابو محمد ہو الدارمی معناہ عندی الحدیث عن ایام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیس السنن والفرائض قلت والاوجہ عندی ان معناہ الحدیث عن الشمائل والعادات مما لم یتعلق بہ حکم شرعی او معناہ الحدیث علی سبیل الظن فیما لم یتثبت فیہ ولم یجتہد فی حفظہ عند التحمل او الاداء و ہمچنین از فاروق اعظم اہتمام بصیغ ادعیہ موقتہ یا وقات خاصہ یا مشتبہ باسباب معینہ کمتر بظہور انجامید گویا سید انست کہ مدار فضائل مخ این ادعیہ است یعنی التجا بجناب قدس و توجہ باو و منشاء آن توکل است و شکر و سپاس بمقامات احسان اخرج ابوداود عن سہل بن معاذ بن انس عن ابیہ ان رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم قال من اکل طعاما ثم قال الحمد للہ الذی اطعمنی ہذا الطعام ورزقنیہ من غیر حول منی ولا قوۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ ومن لبس ثوبا فقال الحمد للہ الذی کسانی ہذا ورزقنیہ من غیر حول منی ولا قوۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ وما تاخر پس گویا فاروق اعظم در مثل این حدیث مدار افضلیت نظر و فتن بسبب اسباب دانستہ و اند اختن اسباب از نظر اعتبار انگاشتہ نہ خصوصیت این کلمات مبارکات و گویا تشریع خصوصیت این کلمات نسبت ابرار ست و تشریع ہم ہم حصول و منشاء آن برای سابقین اما توسع فاروق اعظم در علوم احسان و یقین کہ الیوم باسم علم تصوف و علم سلوک مشہور شدہ پس بیش از انست کہ استیعاب آن مرجو باشد ما را مناسب مینماید کہ بعض مباحث این فن بنویسیم در رسالۂ علیحدہ سازیم تا موجب ترتب و فائدہ باشد معرفت قدر فاروق اعظم و معرفت آنکہ این علوم از خلفا ثابت شدہ نہ بدعتی است کہ من بعد پدید آمدہ کما ظن من لیس لہ نصیب فی علوم الحدیث +

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ مخرج العلوم من معادنہا و مفیض الفہوم من اماکنہا و محیی النفوس بہا حیوۃ طیبۃ و مرقیہا بذلک الی ما قدر لہا من مرتبۃ و اشہد ان لا الہ الا اللہ و ان محمدا عبدہ و رسولہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ و صحبہ وسلم اما بعد میگوید ولی اللہ عفی عنہ اینست از نشر مقامات و اشاعت کرامات و بیان حکم و افادات خلیفۂ اواب الناطق بالحق والصواب امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالی عنہ وارضاہ انچہ بندۂ ضعیف بتدوین آن موفق شد واللہ المستعان وعلیہ التکلان

و پیش از خوض در مقصود و مقدمہ را تمہید کنیم بدانکہ حقیقت تصوف کہ بعرف شرع نام آن احسان است سہ اصل دارد اصل اول پیدا کردن یقین از تلبس باعمال خیر مانند صلوۃ و صوم و ذکر و تلاوت و مراد از یقین اینجا یقین خاص ست کہ بطریق موہبت صالحین را نصیب شود و بعرف صوفیہ نام آن یادداشت است نہ یقینی کہ از جہت استدلال یا تقلید حاصل میگردد و بدیہی است کہ ہمہ مسلمین بقدر استعداد خود اعمال خیر میکنند و بمرتبۂ یقین نمیرسند الا طائفہ از ایشان لاجرم تحصیل یقین از تلبس باعمال خیر مشروط است بامور دیگر سخن در تحقیق و تعیین آن امور میرود و باستقراء معلوم میشود کہ آن امور در سہ کلیہ مندرج است یکے بمنزلت شرط قبول اعمال و آن اخلاص فی العمل است دوم دیگر اکثار اعمال خیر کمیتہ مانند تہجد و ضحی و اذکار صبح و شام سوم کیفیتی خاصہ کہ عبارت از خشوع و حضور و ترک حدیث نفس و ہیأت مذکرہ خشوع و اذکار مقویۂ آن در قرآن عظیم و سنت سنیہ احسان را تفسیر کردہ اند باین سہ کلیہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما الاعمال بالنیات و قال اللہ تعالی انہم کانوا قبل ذلک محسنین کانوا قلیلا من اللیل ما یہجعون وبالاسحار ہم یستغفرون وفی اموالہم حق للسائل والمحروم الآیۃ و قال صلی اللہ علیہ وسلم ان تعبد اللہ کانک تراہ فان لم تکن تراہ فانہ یراک **اصل دوم** تولید مقامات از میان یقین و طبیعت نفس و قلب و عمدۂ این مقامات بحسب تحریر شیخ ابو طالب مکی کہ شیخ این فن است دہ چیز است توبہ و زہد و صبر و شکر و رجا و خوف و توکل و رضا و فقر و محبت دل آدمی و نفس او بوجہی مخلوق شدہ کہ پیوستہ مطیۂ این احوال متضادہ باشد لیکن در اول امر متعلق این احوال امور دینیہ و دنیویہ بود خوف از دشمن یا تلف مال و ولد داشت و رجا بکثرت اموال و ولد و جاہ و اعتماد بر اسباب داشت چون یقین بر جبلت او مستولی شد و از ہمہ جہت دل او را فرا گرفت لاجرم رجا و خوف ہمہ باللہ و بامر او و مواعید او متعلق گشت و اعتماد او بر مسبب اسباب افتاد نہ بر اسباب الی غیر ذلک تدانی کہ مقامات درین دہ چیز محصور

است بلکه اینها عمدهٔ مقامات اند و الا اشیاء بسیار ازین قبیل است مثل صدق حال و تثبیت لامر الله و تواضع و مانند آن و در قرآن
عظیم و سنت سنیه بسیاری از مقامات مبین شده که شرح آن طولے دارد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم جمعی از صحابه را به بشارت
بعض مقامات سرافراز فرموده اند مثل صدیقیت و محدثیت و شهیدیت و حواریت و گاهی صورت صبر مثلا با سختی دل مشتبه گردد و
توکل با تهور مختلط شود و علی هذا القیاس محققین صوفیه علامات و خواص برای امتیاز یکے از دیگری بیان کنند و فقیر یک اصل عظیم
تقریر میکند که از همه تقریرات طویله مغنی تواند بود و آن آنست که مقام آنرا گویند که متولد باشد از میان یقین و جبلت قلب و نفس
پس اگر استیلای یقین در یکے یافته نشود صفات وی همه طبیعی اند نه مقامات سلوک و اگر استیلای یقین دیده شود باز تامل
باید کرد که پیش از یقین اینها همین صفت و همین وضع در شخص بود یا نه اگر بود از مقامات نیست و اگر نبود آن از مقامات سلوک
است منصف لسبب را همین نکته ان شاء الله کافی است **اصل سوم** چون یقین بر شخصی مستولی شد و نفس او را در گرفت آنچه میگوید
از یقین میگوید و آنچه میکند از یقین میکند و مقامات سنیه در سینهٔ وی متولد شد و درین مشرب استقلالی بهم رسانید طفاحهٔ از حال او بیرون
افتد و در میان افراد بشر شائع گردد و این دو نوع است کرامات خارقه و تربیت مریدان حضرت فاروق اعظم اینهمه مباحث را
قولا و فعلا بیان فرموده و بذروهٔ اعلی این فن ترقی نموده و آنکه اعلم صوفیه است بعلوم تصوف در امت مرحومه بعد آنحضرت صلی
الله علیه وسلم امت مرحومه آنحضرت را تربیت فرموده چه اصحاب آنحضرت و چه تابعین و افادهٔ حکم و مواعظ نمود خطابا بالحاضرین
وکتابا للغائبین هر چند استیعاب این مبحث خصوصا درین رساله گنجایش نیست نکتهٔ ما لا یدرک کله لا یترک کله منظور نظر است مقدمه
و هم بگزین آن است در میان کرامات و مقامات مشایخ صوفیه قدس الله تعالی اسرارهم و مقامات و کرامات فاروق اعظم مقامات مشایخ
صوفیه شناخته نمی شود الا از جهت حصول قرائن مثلا در مظان جزع و قلق چندین بار دیدیم شخصی را که آثار جزع از وی ظاهر نمیشود
پس حکم کردیم بثبوت مقام صبر او را یا از اخبار خودش از وجود این مقامات بطریق وجدان و در هر یکی ازین دو وجه خدشها است
مزال الاقدام درین فن بسیار است مقامات فاضله با صفات طبیعیه مشتبه میشود و یکی برنگ دیگری بر می آید لاجرم شناخت مقامات
و کرامات اشخاص خاصه فنی است ظنی بنابر حسن ظن بشخص و بناقلین از وی قبول کرده میشود اما مقامات فاروق اعظم اصول آن بنص
مخبر صادق علیه اکمل الصلوات و امین التحیات ثابت شده و آنحضرت صلی الله علیه وسلم او را بآنها بشارت داده و آن مباحث بنقل
مستفیض بثبوت پیوسته تا آنکه ایمان بقدر مجمل واجب شده و حجت بآن قائم گشته آنچه مینویسیم همه شرح این اجمال است و فروع این
اصول نخست بعض نصوص مستفیضه یاد کنیم انگاه در تفصیل خوض نمائیم نفس ناطقه را دو قوت داده اند قوت عامله و قوت عاقله چون
تهذیب قوت عامله بکمال خود رسد آن عصمت است و تهذیب قوت عاقله چون بکمال خود رسد آن وحی است دست امتیان از وصول بکمال
مطلق درین دو قوت کوتاه است اما هر یکے را نمونه ایست و نایبی چون این هر دو نایب بهم آیند ثمرات کثیره از میان اینها متولد شود
انگاه شخص مرشد خلایق گردد و خلیفه برحق پیغامبر و مظهر رحمت الهی ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ پس نائب وحی محدثیت است و موافقت رای با وحی و کشف صادق و فراست ایمانیه و نایب عصمت فرار شیطان است از ظل
این کامل و از ثمرات اجتماع این دو خصلت شهیدیت است و استحقاق نیابت پیغامبر در اقامت علوم در دار دنیا و علو منزلت در
آخرت قال صلی الله علیه وسلم لقد کان فیما کان قبلکم من الامم محدثون فان یکن فی امتی احد فهو عمر بن الخطاب رواه ابو هریرة

و عایشة بطرقٍ صحیحةٍ مستفیضةٍ و فی بعض طرق حدیث انسے ہریرة لقد کان فیما کان قبلکم من بنی اسرائیل رجال یکلمون من غیر ان یکونوا انبیاء و ان یکن من امتی منہم احد فعمر و عقبة بن عامر این مضمون را بلفظے دیگر آورد قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو کان نبی بعدی لکان عمر بن الخطاب اخرجه احمد و الترمذی و قال علی رضی اللہ عنہ ان کان عمر لیقول القول فینزل القرآن بتصدیقه و قال ابن عمر ما اختلف اصحاب محمد صلے اللہ علیہ وسلم فی شیٔ فقالوا و قال عمر الا نزل القرآن بما قال عمر و عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ جعل الحق علی لسان عمر و قلبه اخرجه الحفاظ من حدیث ابی ہریرة و ابن عمر و فی موقوف علی رضی اللہ عنہ کنا نری و نحن متوافرون ان السکینة تنطق علے لسان عمر و قال صلے اللہ علیہ وسلم یا عمر ما لقیک الشیطان سالکاً فجاً الا سلک فجاً غیر فجک او کما قال رواه الحفاظ من حدیث سعد بن ابی وقاص و عایشة و بریدة الاسلمی و فی موقوفہا علی رضی اللہ عنہ کنا نری ان شیطان عمر یہابه ان یأمره بالخطیئة و عن ابن مسعود و سعد و غیرہما موافقة للقرآن و در حدیث مشہور بروایة جماعة من الصحابة و ہلم جرا ثابت شده که آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم فاروق اعظم را بشہید مسمی نموده و در حدیث العشرة و الثلثة و غیر ذلک و قال صلے اللہ علیہ وسلم ارأف امتی بامتی ابو بکر و اقواہا فی امر اللہ عمر رواه ابو عمر فی الاستیعاب من حدیث انس و ابی سعید و محجن او ابی محجن و قال صلے اللہ علیہ وسلم منزلتہما من اہل الجنة کمنزلة الکوکب الدری من اہل الارض او کما قال رواه ابو داود و غیره من حدیث ابی سعید و در حدیث تکلم ذئب فرموده آمنت به انا و ابو بکر و عمر و ما ہما ثم و در جنت خانۂ او را دیدند و در منام بصورت لبن و قمیص زیادة فضل او بر سائر مسلمین ممثل شد اتخاذ فرمود اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر رواه الترمذی و غیره من حدیث ابن مسعود و حذیفة و قال لا تصیبکم فتنة ما دام ہذا فیکم رواه الحفاظ من حدیث ابی ذر و حذیفة و عبد اللہ بن سلام و من طرق حدیث حذیفة ما وجد فی الصحیحین ان بینک و بین الفتنة باباً مغلقاً الے غیر ذلک من فضائل لا تحصے و ہی من متواترات الدین بالتواتر المعنوی

الفصل الاول

الفصل الاول

العلم الغزالے قال عمر ایہا الناس علیکم بالعلم فان للہ سبحانه رداءً فمن طلب باباً من العلم رداه اللہ تعالے بردائه فان اذنب ذنباً استعتبه فان اذنب ذنباً استعتبه فان اذنب ذنباً استعتبه لئلا یسلبه رداءه الغزالے قال عمر موت الف عابد قائم اللیل صائم النہار اہون من موت عالم بصیر بحلال اللہ و حرامه الغزالی قال عمر من حدث بحدیث فعمل به فله اجر ذلک العمل ابو اللیث عن عمر انه قال ان الرجل لیخرج من منزله و علیه من الذنوب مثل جبال تہامة فاذا سمع العلم خاف و استرجع علے ذنوبه فانصرف الے منزله و لیس علیه ذنب فلا تفارقوا مجالس العلماء فان اللہ تعالی لم یخلق علی وجه الارض بقعة اکرم من مجالس العلماء الغزالے قال عمر ان اخوف ما اخاف علی ہذه الامة المنافق العلیم قالوا کیف یکون منافقاً علیماً قال علیم اللسان جاہل القلب الغزالے قال عمر اذا رأیتم العالم محباً للدنیا فاتہموه علی دینکم فان کل محب یخوض فیما احب الغزالے قال عمر لا تتعلم العلم لثلث و لا تترکه لثلث لا تتعلم العلم لتماری به و لا تباہی به و لا ترائی به و لا تترکه حیاءً من طلبه و لا زہادة فیه و لا رضیً بالجہل منه الغزالے قال عمر تعلموا العلم و تعلموا للعلم السکینة و الوقار و الحلم الغزالے قال عمر لا تکونوا من جبابرة العلماء فلا یفی علمکم بجہلکم الغزالی عن عمر قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما اکتسب الرجل مثل فضل عقل یہدی صاحبه الی ہدیً و یرده عن ردیً و ما تم ایمان عبد و استقام دینه حتی یکمل عقله الغزالی عن عمر انه قال

له ای یتکلمون بالصواب المتفرس والملہم من الغیر وانما نعنی التی علی لسانه او السکینة الملک الذی یلہم القول

لتميم الداري ما السودد فيكم قال العقل قال صدقت سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم كما سألتك فقال لي كما قلت ثم
قال سألت جبرئيل ما السودد فقال العقل البخاري في ترجمة باب قال عمر تعلموا قبل ان تسودوا ومعناه ينبغي للانسان ان يبادر
بطلب العلم الثروة والسودد فان النفس امارة بالسوء والدنيا شاغلة للاوقات البغوي والغزالي قال عمر
تعلموا من النجوم ما تهتدوا به في البر والبحر ثم امسكوا السهروردي عن عمر انه قرأ قوله تعالى فانبتنا فيها حبا الى قوله وابا
ثم قال ما الاب ثم قال هذا لعمري هو التكلف فخذوا ايها الناس ما تبين لكم فما عرفتم فاعملوا وما لم تعرفوا فكلوا علمه الى الله ابوطالب
قال ابن مسعود لما مات عمر بن الخطاب اني لاحسب انه ذهب بتسعة اعشار العلم فقيل تقول هذا وفينا اجلة الصحابة فقال لست اعني
العلم الذي تريدون انما اعني العلم بالله ابوطالب عن عمر كم من عالم فاجر وعابد جاهل فاتقوا الفاجر من العلماء والجاهل من
المتعبدين ابوطالب عن عمر قال اتقوا كل منافق عليم اللسان يقول ما تعرفون ويعمل ما تنكرون التعبد مالك كتب عمر الى عماله ان
اهم امركم عندي الصلوة فمن حفظها وحافظ عليها حفظ دينه ومن ضيعها فهو لما سواها اضيع مالك دخل رجل على عمر من الليلة
التي طعن فيها فايقظ عمر لصلوة الصبح فقال عمر نعم ولا حظ في الاسلام لمن ترك الصلوة فصلى عمر وجرحه يثعب دما مالك قال
عمر لان اشهد صلوة الصبح في الجماعة احب الي من ان اقوم ليلة ابوطالب والسهروردي قال عمر على المنبر ان الرجل ليشيب
عارضاه في الاسلام وما اكمل لله صلوة قيل وكيف ذلك قال لا يتم خشوعها وتواضعها واقباله على الله فيها مسلم وغيره عن
عقبة بن عامر عن عمر رفعه من توضأ واسبغ الوضوء ثم قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله
فتحت له ابواب الجنة الثمانية الغزالي قال عمر تفقدوا اخوانكم في الصلوة فان كانوا مرضى فعودوهم وان كانوا اصحاء
فعاتبوهم الغزالي كان عمر يقول لابي موسى ذكرنا ربنا فيقرأ عنده حتى يكاد وقت الصلوة ان يتوسط فيقال الصلوة الصلوة
فيقول اولسنا في الصلوة الغزالي كان عمر يقول اللهم اني استغفرك لظلمي وكفري فقيل له هذا الظلم فما بال الكفر فتلا ان الانسان
لظلوم كفار المحب الطبري عن سعيد بن المسيب كان عمر يحب الصلوة في كبد الليل يعني وسط الليل مالك عن زيد بن اسلم عن ابيه
ان عمر بن الخطاب كان يصلي من الليل ما شاء الله حتى اذا كان من آخر الليل ايقظ اهله للصلوة يقول لهم الصلوة الصلوة ثم يتلو هذه الآية
وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى المحب الطبري عن عبد الله بن ربيعة
صليت خلف عمر الفجر فقرأ بسورة الحج وبسورة يوسف قراءة بطيئة المحب الطبري عن ابن عمر ما مات عمر حتى سرد الصوم المحب الطبري
عن جعفر الصادق كان اكثر كلام عمر الله اكبر الغزالي قال عمر ان الاعمال تباهت فقالت الصدقة انا افضلكن ابوطالب كان عمر
بن الخطاب يعطي اهل البيت القطيعة من الغنم العشرة فما فوقها يعني اغناء المحتاج افضل الغزالي قال عمر الحاج مغفور له ولمن
استغفر له في شهر ذي الحجة والمحرم وصفر وعشر من ربيع الاول ابوالليث قال عمر من اتى هذا البيت لا يريد الا اياه فطاف به
طوافا خرج من ذنوبه كيوم ولدته امه ابوطالب رزين عن عمر انه قال لان اذنب سبعين ذنبا بركبة احب الي من ان اذنب ذنبا
واحدا بمكة ابوطالب والغزالي كان عمر يقول للحجاج اذا حجوا يا اهل اليمن يمنكم ويا اهل الشام شامكم ويا اهل العراق عراقكم
ابوطالب ان عمر اهدى نجيبة فطلبت منه بثلاثمائة دينار فسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يبيعها ويشتري بثمنها بدنا
كثيرة فنهاه عن ذلك وقال بل اهدها ابوالليث قال عمر المساجد بيوت الله عز وجل في الارض وحق على المزور ان يكرم زائره

ابو الليث كان عمر يقول اذا دخل شهر رمضان مرحباً بمطهر مرحباً بمطهر خير كله صيام نهاره وقيام ليله النفقة فيه كالنفقة في سبيل الله
ابو بكر عن ابي عثمان قال عمر الشتاء غنيمة العابد ابو بكر عن رجل يقال له ميكائيل من اهل خراسان قال كان عمر اذا قام من الليل
قال قد ترى مقامي وتعلم حاجتي فارجعني من عندك يا الله بحاجتي مفلحاً منجحاً مستجيباً مستجاباً لي قد غفرت لي ورحمتني فاذا قضى صلوته قال
اللهم لا ارى شيئاً من الدنيا يدوم ولا ارى حالاً فيها يستقيم اللهم اجعلني انطق فيها بعلم واصمت فيها بحلم اللهم لا تكثر لي من الدنيا
فاطغى ولا تقل لي منها فانسى فانه ما قل وكفى خير مما كثر والهى ابو بكر عن عمر انه كان يقول اللهم اني اعوذ بك ان تأخذني على
غرة او تذرني في غفلة او تجعلني من الغافلين ابو الليث قال عمر بلغني ان الدعاء بين السماء والارض معلق لا يصعد منه شيء
حتى يصلي على نبيكم محمد قال اخبرنا ابو حنيفة قال حدثنا ابو جعفر محمد بن علي قال جاء علي بن ابي طالب الى عمر بن الخطاب رضي الله
عنهما حين طعن فقال رحمك الله فوالله ما في الارض احد كنت القى الله بصحيفته احب الى منك

آفات اللسان

الغزالي قال عمر ان شقاشق الكلام من شقاشق الشيطان الغزالي قال عمر اما في المعاريض (كنايات) ما يكفي الرجل عن الكذب الغزالي
كان معاذ عاملاً لعمر فلما رجع من عمله قالت امرأته ما جئت به من الهدية قال كان معي ضاغط قالت كنت اميناً عند رسول الله صلى
الله عليه وسلم وعند ابي بكر فبعث عمر معك ضاغطاً وشكت عمر فلما سمع عمر سأل معاذاً عن ذلك فقال لم اجد ما اعتذر به اليها
الا ذلك فضحك عمر واعطاه شيئاً وقال ارضها به الغزالي كان ابن ابي عذرة يخلع من النساء كثيراً حتى طارت له احدوثة فاوخل
عبد الله بن ارقم بيته وقال لامرأته انشدك بالله هل تبغضينني قالت لا تنشدني قال فاني انشدك بالله قالت نعم فدعا عمر
فقال انت التي تحدثين لزوجك انك تبغضينه قالت انه ناشدني فتحرجت ان اكذب افاكذب يا امير المؤمنين قال نعم فاكذبيه
ان كانت احداكن لا تحب احدنا فلا تحدثه بذلك فان اقل البيوت الذي يبنى على الحب ولكن الناس يتعاشرون بالاسلام
والاحسان الغزالي قال عمر المدح هو الذبح الغزالي اثنى رجل على عمر فقال اتهلكني وتهلك نفسك ابو الليث روى مالك بن
دينار عن احنف بن قيس قال لي عمر يا احنف من كثر ضحكه قلت هيبته ومن مزح استخف به الناس ومن اكثر من شيء عرف به
ومن كثر كلامه كثر سقطه ومن كثر سقطه قل حياؤه ومن قل حياؤه قل ورعه ومن قل ورعه مات قلبه ابو الليث قال عمر كفى بالمرء
من الغي ثلثة يعيب على الناس بما يأتي به ويبصر من عيوب الناس ما لا يبصر من عيوب نفسه ويؤذي جليسه فيما لا يعنيه

آفات القلب

الغزالي كان عمر اذا خطب قال في خطبته افلح منكم من حفظ من الهوى والطمع والغضب الغزالي غضب عمر على
رجل وامر بضربه فقال مالك بن اوس يا امير المؤمنين خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين فتامل الآية وكان عمر وقافاً
عند كتاب الله فتأملها عليه وخلى الرجل الغزالي روي ان عمر غضب يوماً فدعا بماء فاستنشق فقال ان الغضب من الشيطان
وهذا يذهب الغضب ابو بكر والغزالي قال عمر ان العبد اذا تواضع لله رفع الله حكمته وقال انتعش رفعك الله
واذا تكبر وعدا طوره رهصه الله الى الارض وقال اخسأ اخساك الله فهو في نفسه كبير وفي اعين الناس حقير انه لاحقر
عندهم من الخنزير الغزالي استأذن رجل عمر بن الخطاب ان يعظ الناس اذا هو فرغ من صلوة الصبح فمنعه فقال اتمنعني
من نصح المسلمين فقال اخشى ان تنتفخ حتى تبلغ الثريا ابو طالب قال عمر لرجل من سيد قومك قال انا قال لو كنت كذلك لم تقل
الغزالي قال اصبغ بن نباتة كاني انظر الى عمر معلقاً لحماً في يده اليسرى وفي يده اليمنى الدرة يدور في الاسواق حين دخل

حلّه الغزالي حمل عمر قربة على عنقه فقال أصحابه يا أمير المؤمنين ما حملك على هذا فقال إن نفسي قد أعجبتني فأردت أن
أذلّها الغزالي قال زيد بن وهب رأيت عمر خرج إلى السوق وبيده الدرة وعليه إزار فيها أربعة عشر رقعة بعضها من أدم
الغزالي قال عمر في خطبته له اعلموا أنه لا حلم أحبّ إلى الله تعالى ولا أعظم نفعًا من حلم إمام ورفقه وليس جهل أبغض إلى
الله ولا أعظم ضررًا من جهل إمام وخرقه واعلموا أنه من يأخذ بالعافية فيمن بين ظهرانيه يرزق العافية فيمن هو دونه الغزالي
قال عمر لرجل عليك بعمل العلانية قال يا أمير المؤمنين وما عمل العلانية قال إذا اطّلع عليك غيرك لم تستحي منه أبو الليث روي
عن عمر أنه قال رأس التواضع أن تبدأ بالسلام على من لقيت من المسلمين وأن ترضى بالدون من المجلس وأن تكره أن تذكر
بالبر والتقوى أبو الليث عن قيس بن أبي حازم قال لما قدم عمر الشام تلقاه عظماؤها وكبراؤها فقيل له اركب هذا البرذون
يراك الناس فقال إنكم ترون الأمر من ههنا وإنما الأمر من ههنا وأشار بيده إلى السماء خلّوا سبيلي أبو الليث روي أن عمر جعل
بينه وبين غلامه مناوبة فكان عمر يركب الناقة ويأخذ الغلام بزمامها فيسير مقدار فرسخ ثم ينزل ويركب الغلام ويأخذ عمر
بزمام الناقة ثم يسير مقدار فرسخ فلما قرب من الشام كانت نوبة ركوب الغلام فركب الغلام وأخذ عمر بزمام الناقة فاستقبله
الماء في الطريق فجعل عمر يخوض الماء وهو آخذ بزمام الناقة فخرج أبو عبيدة بن الجراح وكان أميرًا على الشام فقال يا
أمير المؤمنين إن عظماء الشام يخرجون إليك فلا يحسن أن يروك على هذه الحالة فقال عمر إنما أعزّنا الله بالإسلام فلا نبالي
من مقالة الناس أبو الليث قال عمر إن من صلاح دينك أن تعرف ذنبك وإن من صلاح عملك أن ترفض عجبك وإن من
صلاح شكرك أن تعرف تقصيرك الغزالي قال عمر إن الطمع فقر واليأس غنى وإنه من يئس مما في أيدي الناس واستغنى
استغنى عنهم الغزالي قال عمرو بن الأسود العنسي لا ألبس مشهورًا أبدًا ولا أنام بليل على دثار أبدًا ولا أركب مأثورًا أبدًا ولا
أملأ جوفي من طعام أبدًا فقال عمر من سرّه أن ينظر إلى هدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فلينظر إلى عمرو بن الأسود أبو طالب
عن عمر لو أن رجلًا صام النهار لا يفطر وقام الليل وتصدق وجاهد ولم يحب في الله عز وجل ولم يبغض فيه ما نفعه ذلك شيئًا
أبو طالب كان عمر بن الخطاب يقول رحم الله امرأً أهدى إلى أخيه عيوبه أبو بكر عن ابن شهاب قال عمر لا تعترض لما لا يعنيك واعتزل
عدوّك واحذر صديقك إلا الأمين من الأقوام ولا أمين إلا من خشي الله لا تصحب الفاجر فتعلم من فجوره ولا تطلعه على سرّك و
استشر في أمرك الذين يخشون الله التوبة الغزالي عن عمر الطابع معلّق بقائمة العرش فإذا انتهكت الحرمات واستحلت المحارم
أرسل الله تعالى الطابع فطبع على القلوب بما فيها أبو بكر وأبو طالب والسهروردي وجماعة قال عمر بن الخطاب حاسبوا أنفسكم
قبل أن تحاسبوا وزنوا قبل أن توزنوا وتزينوا للعرض الأكبر على الله عز وجل يومئذ تعرضون لا تخفى منكم خافية
زاد أبو طالب وإنما خفّ الحساب في الآخرة على قوم حاسبوا أنفسهم في الدنيا وثقلت موازين قوم في الآخرة وزنوا أنفسهم في
الدنيا وحقّ لميزان لا يوضع فيه إلا الحق أن يكون ثقيلًا أبو طالب روينا أن عمر بن الخطاب أخّر صلوة المغرب ليلة حتى طلع نجم
فأعتق رقبة أبو بكر عن عون بن عبد الله بن عتبة قال عمر جالسوا التوابين فإنهم أرقّ شيء أفئدة أبو بكر عن النعمان بن بشير
سئل عمر عن التوبة النصوح فقال التوبة النصوح أن يتوب العبد من العمل السيء ثم لا يعود إليه أبو الليث قال عمر لأحنف بن
قيس من أجهل الناس قال أحنف من باع آخرته بدنياه قال عمر ألا أنبئك بأجهل من هذا من باع آخرته بدنيا غيره

ابو الليث روى عن عمر انه دخل على النبي صلى الله عليه وسلم فوجده يبكي فقال يا رسول الله ما يبكيك فقال اخبرني جبرئيل
ان الله تعالى يستحيي من عبد يشيب في الاسلام ان يعذبه افلا يستحي الشيخ من الله ان يذنب بعد ما شاب في الاسلام ابو بكر
عن النعمان بن بشير قال سئل عمر عن قول الله واذا النفوس زوجت قال يقرن بين الرجل الصالح مع الرجل الصالح
في الجنة ويقرن بين الرجل السوء مع الرجل السوء في النار **ذم الدنيا واستحباب التقلل والتخشن** ابو بكر عن شقيق قال كتب
عمر ان الدنيا خضرة حلوة فمن اخذها بحقها كان قمنا ان يبارك له فيه ومن اخذها بغير ذلك كان كالآكل الذي لا يشبع ابو بكر
عن ابراهيم بن عبد الرحمن بن عوف قال لما اتى عمر بكنوز آل كسرى فاذا من الصفراء والبيضاء ما يكاد ان يحار منه البصر قال
فبكى عمر عند ذلك فقال عبد الرحمن ما يبكيك يا امير المؤمنين ان هذا اليوم ليوم شكر وسرور وفرح فقال عمر ما كثر هذا عند قوم
الا القى الله بينهم العداوة والبغضاء ابو بكر عن سعيد بن ابي بردة قال كتب عمر الى ابي موسى اما بعد فان اسعد الرعاة من
سعدت به رعيته وان اشقى الرعاة عند الله من شقيت به رعيته واياك ان ترتع فيرتع عمالك فيكون مثلك عند الله مثل
البهيمة نظرت الى خضرة من الارض فرتعت فيها تبتغي بذلك السمن وانما حتفها في سمنها والسلام عليك ابو بكر عن يسار بن
نمير قال والله ما نخلت لعمر الدقيق قط الا وانا له عاص ابو بكر عن الحسن قال ما ادم عمر حتى قتل الا سمن او اهالة او زيت
مقتت ابو بكر عن يونس قال كان الحسن ربما ذكر عمر فيقول والله ما كان باولهم اسلاما ولا بافضلهم نفقة في سبيل الله ولكنه
غلب الناس بالزهد في الدنيا والصرامة في امر الله ولا يخاف في الله لومة لائم ابو بكر عن عطاء الخراساني قال احتبس عمر بن
الخطاب على جلسائه فخرج اليهم من العشي فقالوا ما حبسك فقال غسلت ثيابي فلما جفت خرجت اليكم ابو بكر عن سفيان قال
كتب عمر الى ابي موسى انك لن تنال الآخرة بشيء افضل من الزهد في الدنيا ابو بكر عن عبد الرحمن بن ابي ليلى قال قدم على عمر
ناس من العراق فرأى كانهم يأكلون تعذيرا فقال ما هذا يا اهل العراق لو شئت ان يدهمق لي كما يدهمق لكم لفعلت ولكنا
نستبقي من دنيانا ما نجده في آخرتنا اما سمعتم الله قال اذهبتم طيباتكم في حياتكم الدنيا واستمتعتم بها ابو بكر عن
عروة قال لما قدم عمر الشام وكان قميصه قد تجوب عن مقعده قميص سنبلاني غليظ فارسل به الى صاحب اذرعات او ايلة
قال فغسله ورقعه وخيط له قميص قطري فجاء بهما جميعا فالقى اليه القطري فاخذه عمر فمسه فقال هذا الين فرمى به اليه وقال
الق الي قميصي فانه انشفهما للعرق ابو بكر عن ابن عمر قال كان عمر بن الخطاب يؤتى بخبزه ولحمه وزيته ولبنه وبقله وخله
فيأكل ثم يمص اصابعه ويقول هكذا فيمسح يديه بيديه ويقول هذا مناديل آل عمر ابو بكر عن حبيب قال قدم اناس من العراق
على عمر وفيهم جرير بن عبد الله قال فاتاهم بجفنة قد صنعت بخبز وزيت قال فقال لهم قد ارى ما تقدمون اليه فاي
شيء تريدون حلوا وحامضا وحارا وباردا وقذفا في البطون ابو بكر عن حبيب عن بعض اصحابه عن عمر انه دعي الى
طعام فكانوا اذا جاؤا ذا بلون خلطه بصاحبه ابو بكر عن انس قال غلا السعر وغلا الطعام بالمدينة على عهد عمر فجعل يأكل
الشعير واستنكره بطنه فاهوى بيده الى بطنه فقال والله ما هو الا ما ترى حتى يوسع الله على المسلمين ابو بكر عن يحيى
بن سعيد عن عبد الله بن عامر قال خرجت مع عمر فما رايته مضطربا فسطاطا حتى رجع قلت فباي شيء كان يستظل قال
يطرح النطع على الشجرة يستظل به ابو بكر عن بشر بن عمرو قال لما اتى عمر بن الخطاب الشام اتى ببرذون فركب عليه

فلما تبرّه نزل عنه وضرب وجهه وقال قبحك الله وقبح من علّمك انها ابو طالب كتب عمر الى امراء الاجناد ان اخلولقوا واخشوشنوا ابو طالب قال عمر بن الخطاب ما كنا نعرف الأشنان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وانما كانت مناديلنا بواطن ارجلنا كنا اذا اكلنا الغمر مسحنا بها الغزالي قال عمر اياكم والبطنة فانها ثقل في الحيوة ونتن في الممات الغزالي بلغ عمر ان يزيد بن ابي سفيان ياكل الوان الطعام فقال عمر لمولاه اذا علمت انه حضر عشاؤه فاعلمني فاعلمه فدخل عليه فقرب عشاؤه فجاء بثريد لحم فاكل معه عمر ثم قرّب الشواء وبسط يزيد يده وكف عمر يده وقال الله الله يا يزيد بن ابي سفيان الطعام بعد طعام اما والذي نفس عمر بيده ان خالفتم عن سنتهم ليخالفن الله بكم عن طريقهم الغزالي قال عمر لسلمان وقد قدم عليه ما الذي بلغك عني مما تكرهه فاستعفى فالح عليه فقال بلغني انك تلبس حلتين تلبس احديهما بالليل والأخرى بالنهار وبلغني انك جمعت بين ادامين على مائدة واحدة فقال عمر اما هذان فقد كفيتهما فهل بلغك غيرهما فقال لا ابو الليث عن حفصة انها قالت لعمر ان الله تعالى قد اكثر لك من الخير ووسع في الرزق فلو اكلت طعاما اطيب من طعامك ولبست ثوبا الين من ثوبك قال سأخاصمك الى نفسك فلم يزل يذكرها ما كان فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانت فيه معه حتى ابكاها ثم قال انه كان لي صاحبان سلكا طريقا فان سلكت طريقا غير طريقهما سُلك بي طريقا غير طريقهما واني والله ساصبر على عيشهما الشديد لعلي ادرك معهما عيشهما الرخي مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب قال اياكم واللحم فان له ضراوة كضراوة الخمر مالك عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب ادرك جابر بن عبد الله ومعه حمال لحم فقال ما هذا فقال يا امير المؤمنين قرمنا الى اللحم فاشتريت بدرهم لحما فقال عمر ايريد احدكم ان يطوي بطنه عن جاره او ابن عمه اين تذهب عنك هذه الآية أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك قال رايت عمر بن الخطاب يطرح له صاع من تمر فياكله حتى ياكل حشفه مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس قال رايت عمر بن الخطاب وهو يومئذ امير المؤمنين قد رقع بين كتفيه برقع ثلث لبّد بعضها فوق بعض

الفصل الثاني في جنس من مقامات اليقين اشير اليه في قوله تعالى أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ وقوله صلى الله عليه وسلم من احب لله وابغض لله فقد استكمل ايمانه وقول عمر لو ان رجلا صام النهار لا يفطر وقام الليل وتصدق وجاهد ولم يحب في الله عز وجل ويبغض فيه ما نفعه ذلك شيئا وحقيقة هذا الجنس ان يستولي نور اليقين على القوة العاملة فيأتي على البهيمية والسبعية فيسخرهما ويأخذ بتلابيبهما فمن ذلك الشدة لامر الله ومن ذلك الشفقة على خلق الله ومن ذلك الوقوف عند كتاب الله والورع في الشبهات والزهد في اللذات وغير ذلك وقد اخبرنا النبي صلى الله عليه وسلم بثبوت هذا الجنس له حيث قال رحم الله عمر يقول الحق وان كان مرا تركه الحق وما له من صديق يعني صديقا من اصدقاء الدنيا والا فطالبوا الحق احبوه حبا شديدا وقد تواترت الاخبار بثبوت ذلك لعمر فمن ذلك قوله في حديث ايلاء النبي صلى الله عليه وسلم من نسائه يا رباح اني اظن ان رسول الله صلى الله عليه وسلم يظن اني جئت من اجل حفصة والله ان امرني ان اضرب عنقها لاضربن عنقها قال فرفعت صوتي الحديث من رواية مسلم وغيره ومن ذلك قوله في قصة اسلام ابي سفيان ومراجعة العباس في امره وقول العباس مهلا يا عمر والله لو كان من رجال بني عدي بن كعب ما قلت هذا ولكنك قد عرفت انه من رجال بني عبد مناف فقال مهلا يا عباس فوالله لاسلامك يوم اسلمت كان احب الي من اسلام الخطاب لو اسلم وما بي الا اني قد عرفت ان

اسلامک کان احبّ الی رسول الله صلی الله علیه وسلم من اسلام الخطاب الحدیث من روایة محمد بن اسحق ومن ذلک قوله فی قصة
کسع رجل من المهاجرین رجلاً من الانصار ومقالة المنافق فی ذلک قولاً شدیداً یا رسول الله دعنی اضرب عنق هذا المنافق فقال صلی
الله علیه وسلم دعه لا یتحدث الناس ان محمداً یقتل اصحابه الحدیث من روایة مسلم ومن ذلک قوله فی حدیث ابن صیاد ذرنی یا رسول
الله حتی اقتله فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یکن الذی تری فلن تستطیع قتله الحدیث من روایة الشیخین ومن ذلک قوله
فی قصة حاطب بن ابی بلتعة وکتابه الی قریش بخبر النبی صلی الله علیه وسلم یا رسول الله امکنی من حاطب فانه قد کفر فاضرب عنقه فقال
رسول الله صلی الله علیه وسلم یا ابن الخطاب ما یدریک لعل الله قد اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم فذرفت
عینا عمر الحدیث من روایة الشیخین عن علی وغیره ومن ذلک قوله فی حدیث ذی الخویصرة وقوله یا رسول الله اعدل قال عمر یا
رسول الله ائذن لی فیه اضرب عنقه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم دعه فان له اصحاباً یحقر احدکم صلوته مع صلوتهم الحدیث من
روایة الشیخین ومن ذلک قوله فی غزوة بدر حین قال النبی صلی الله علیه وسلم انی قد عرفت رجالاً من بنی هاشم وغیرهم قد اخرجوا
کرهاً لا حاجة لهم بقتالنا فمن لقی منکم احداً من بنی هاشم فلا یقتله ومن لقی العباس بن عبد المطلب فلا یقتله فقال ابو حذیفة انقتل
آباءنا وابناءنا واخواننا وعشیرتنا ونترک العباس والله لئن لقیته لالحمنّه السیف فبلغت رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال
لعمر یا ابا حفص (قال عمر والله انه لاول یوم کنانی فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم بابی حفص) ایضرب وجه عم رسول الله صلی
الله علیه وسلم بالسیف قال عمر یا رسول الله دعنی فاضرب عنقه بالسیف فوالله لقد نافق الحدیث من روایة ابن اسحاق ومن ذلک
اقامته الحد علی ابنه ابی شحمة واسمه عبد الرحمن لم یأخذه عند ذلک رأفة فی دین الله وهذا من اعجب الوقائع واختلفت الروایات
فی صورتها ونحن نذکرها مختصراً روایتین کما ذکر المحب الطبری عن مجاهد قال تذاکرنا الناس فی مجلس ابن عباس فاخذوا فی فضل ابی بکر
ثم فی فضل عمر فلما سمع ابن عباس ذکر عمر بکی بکاءً شدیداً حتی اغمی علیه فقال رحم الله رجلاً قرأ القرآن وعمل بما فیه واقام
حدود الله کما امر لا تأخذه فی الله لومة لائم لقد رأیت عمر وقد اقام الحد علی ولده فقتله فیه فقیل له یا ابن عم رسول الله
صلی الله علیه وسلم حدثنا کیف اقام عمر الحد علی ولده فقال کنت ذات یوم فی المسجد وعمر جالس والناس حوله اذ اقبلت
جاریة فقالت السلام علیک یا امیر المؤمنین فقال عمر وعلیک السلام ورحمة الله الک حاجة قالت نعم خذ ولدک هذا منی فقال عمر
انی لا اعرفک فبکت الجاریة وقالت یا امیر المؤمنین ان لم یکن ولدک من ظهرک فهو ولد ولدک فقال ای اولادی قالت ابو شحمة
فقال أبحلال ام بحرام فقالت من قبلی بحلال ومن قبله بحرام قال عمر وکیف ذاک اتقی الله ولا تقولی الا حقاً قالت یا امیر المؤمنین
کنت مارة فی بعض الایام اذ مررت بحائط لبنی النجار اذ اتی ولدک ابو شحمة یتمایل سکراً وکان شرب عند نسیکة الیهودی
قالت ثم راودنی عن نفسی وجرنی الی الحائط ونال منی ما ینال الرجل من المرأة وقد اغمی علی فکتمت امری عن عمی وجیرانی
حتی احسست بالولادة فخرجت الی موضع کذا وکذا ووضعت هذا الغلام وهممت بقتله ثم ندمت علی ذلک فاحکم بحکم الله بینی
وبینه فامر عمر منادیاً فنادی فاقبل الناس یهرعون الی المسجد ثم قام عمر فقال لا تفترقوا حتی آتیکم ثم خرج ثم قال یا ابن
عباس اسرع معی فلم یزل حتی اتی منزله فقرع الباب قال ههنا ولدی ابو شحمة قیل له انه علی الطعام فدخل علیه وقال
کل یا بنی فیوشک ان یکون آخر زادک من الدنیا قال ابن عباس فلقد رأیت الغلام وقد تغیر لونه وارتعد وسقطت اللقمة

من يده فقال عمر يا شيخ من انا فقال انت ابي وامير المؤمنين قال أفلي حق طاعة ام لا قال لك طاعتان مفروضتان لانك
والدي وامير المؤمنين قال عمر بحق نبيك وبحق ابيك بل كنت ضيفا لنسيكة اليهودي فشربت الخمر عنده فسكرت قال قد كان ذلك
وقد تبت قال رأس مال المؤمنين التوبة قال يا بني انشدك الله هل دخلت حائط بني النجار فرأيت امرأة فواقعتها فسكت
وبكى قال عمر لا بأس يا بني اصدق فان الله يحب الصادقين قال قد كان ذلك وانا تائب نادم فلما سمع ذلك عمر منه
قبض على يده ولببه وجره الى المسجد وقال يا ابت لا تفضحني وخذ السيف وقطعني اربا اربا قال اما سمعت قوله تعالى
وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ثم جره واخرجه الى بين يدي اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم في المسجد
وقال صدقت المرأة واقر ابو شحمة بما قالت وكان له مملوك يقال له افلح فقال يا افلح خذ ابني هذا اليك واضربه مائة سوط
ولا تقصر في ضربه فقال لا افعل وبكى فقال يا غلام ان طاعتي طاعة الرسول صلى الله عليه وسلم فافعل ما آمرك به قال
فنزع ثيابه وضج الناس بالبكاء والنحيب وجعل الغلام يشير الى ابيه يا ابت ارحمني فقال له عمر وهو يبكي ربك يرحمك
وانما افعل هذا كي يرحمك ويرحمني ثم قال يا افلح اضرب فضربه وهو يستغيث وعمر يقول اضربه حتى بلغ سبعين فقال
يا ابت اسقني شربة من ماء فقال يا بني ان كان ربك يطهرك فيسقيك محمد صلى الله عليه وسلم شربة لا تظمأ بعدها ابدا يا
غلام اضربه فضربه حتى بلغ ثمانين فقال يا ابت السلام عليك فقال وعليك السلام ان رأيت محمدا فاقرأه مني السلام وقل له
خلفت عمر يقرأ القرآن ويقيم الحدود يا غلام اضربه فلما بلغ تسعين انقطع كلامه وضعف فرأيت اصحاب رسول الله صلى الله عليه
وسلم قالوا يا عمر انظر كم بقي فأخره الى وقت آخر فقال كما لم تؤخر المعصية لا تؤخر العقوبة وجاء الصريخ الى امه فجاءت
باكية صارخة وقالت يا عمر احج بكل سوط حجة ماشية واتصدق بكذا وكذا درهما فقال ان الحج والصدقة لا تنوب عن
الحد يا غلام تمم الحد فضربه فلما كان آخر سوط سقط الغلام ميتا فصاح وقال يا بني محص الله عنك الخطايا ثم جعل رأسه في
حجره وجعل يبكي ويقول بابي من قتله الحق بابي من مات عند انقضاء الحد بابي من لم يرحمه ابوه واقاربه فنظر الناس اليه
فاذا هو قد فارق الدنيا فلم ير يوم اعظم منه وضج الناس بالبكاء والنحيب فلما كان بعد اربعين يوما اقبل علينا حذيفة بن
اليمان صبيحة يوم الجمعة فقال اني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام واذا الفتى معه وعليه حلتان خضراوان
فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقرأ عمر عني السلام وقل له هكذا امرك الله ان تقرأ القرآن وتقيم الحدود وقال الغلام
يا حذيفة اقرأ ابي مني السلام وقل له طهرك الله كما طهرتني اخرجه ابن ابي شيروية الديلمي في كتابه المنتقى واخرجه غيره مختصرا
بتغير اللفظ وقال فيه كان لعمر ابن يقال له ابو شحمة فاتاه يوما فقال اني زنيت فاقم علي الحد قال زنيت قال نعم حتى كرر عليه
ذلك اربعا قال وما عرفت التحريم قال بلى قال يا معشر المسلمين حدوه فقال ابو شحمة معاشر المسلمين من فعل فعلي في جاهلية
او اسلام فلا يحدني فقام علي بن ابي طالب قال لولده الحسن فاخذ بيمينه وقال لولده الحسين فاخذ بيساره ثم ضربه
ستة عشر سوطا فاغمي عليه ثم قال اذا وافيت ربك فقل ضربني الحد من ليس لك في جنبيه حد ثم قام عمر حتى اقام
عليه تمام المائة سوطا فمات من ذلك فقال آه وتم عذاب الدنيا على عذاب الآخرة فقيل يا امير المؤمنين ندفنه من غير
غسل لانه قتيل في سبيل الله قال بل تغسله وتكفنه وتدفنه في مقابر المسلمين فانه لم يمت قتلا في سبيل الله وانما مات حدا

و عن عمرو بن العاص قال بینا انا بمنزلی بمصر اذ قیل هذا عبد الرحمن بن عمر و ابو سروعة یستأذنان علیک فقلت یدخلان
فدخلا وهما منکسران فقالا اقم علینا حد الله فانا اصبنا البارحة شرابا وسکرنا قال فزبرتهما وطردتهما فقال
عبد الرحمن ان لم تفعل خبرت والدی اذا قدمت علیه قال فعلمت انی ان لم اقم علیهما الحد غضب علی عمر و عزلنی قال
فاخرجتهما الی صحن الدار فضربتهما الحد ودخل عبد الرحمن بن عمر الی ناحیة بیت فی الدار فحلق رأسه وکانوا یحلقون مع
الحدود والله ما کتبت لعمر بحرف مما کان حتی اذا کتابه جاءنی فیه بسم الله الرحمن الرحیم من عبد الله عمر الی عمرو
بن العاص عجبت لک یا ابن العاص ولجرأتک علی وخلافک عهدی فما ارانی الا عازلک تضرب عبد الرحمن فی بیتک
وتحلق رأسه فی البیت وقد عرفت ان هذا یخالفنی انما عبد الرحمن رجل من رعیتک تصنع به ما تصنع بغیره من المسلمین ولکن
قلت هو ولد امیر المؤمنین وعرفت انه لا هوادة لاحد من الناس عندی فی حق فاذا جاءک کتابی هذا فابعث به فی
عباءة علی قتب حتی یعرف سوء ما صنع فبعث به کما قال ابوه وکتب الی عمر یعتذر الیه انه ضربه فی صحن داری
وبالله الذی لا یحلف باعظم منه انی لاقیم الحد فی صحن داری علی المسلم والذمی وبعث بالکتاب مع عبد الله بن عمر فقدم
بعبد الرحمن علی ابیه فدخل وعلیه عباءة لا یستطیع المشی من مرکبه فقال یا عبد الرحمن فعلت وفعلت فکلمه عبد الرحمن
بن عوف وقال یا امیر المؤمنین قد اقیم علیه الحد فلم یلتفت الیه فجعل عبد الرحمن یصیح ویقول انی مریض وانت قاتلی قال
فضربه الحد ثانیة وحبسه فمرض ثم مات قلت قال ابو عمر فی الاستیعاب عبد الرحمن بن عمر الاوسط هو ابو شحمة وهو الذی
ضربه عمرو بن العاص بمصر فی الخمر ثم حمله الی المدینة فضربه ابوه ادب الوالد ثم مرض ومات بعد شهر هکذا یرویه معمر
عن الزهری عن سالم عن ابیه واما اهل العراق فیقولون انه مات تحت سیاط عمر وذلک غلط وقال الزبیر اقام علیه عمر
حد الشراب فمرض ومات ومن ذلک اقامة الحد علی قدامة بن مظعون خال ابن عمر وحفصة لم یأخذه عند ذلک رأفة فی
دین الله ولم یخف لومة لائم تذکره کما ذکره المحب الطبری وابو عمر عن عبد الله بن ربیعة وکان من اکبر بنی عدی وکان ابوه
شهد بدرا مع النبی صلی الله علیه وسلم قال استعمل عمر قدامة بن مظعون علی البحرین وکان شهد بدرا مع النبی صلی
الله علیه وسلم وهو خال ابن عمر وحفصة زوج النبی صلی الله علیه وسلم قال فقدم الجارود من البحرین فقال یا امیر المؤمنین
ان قدامة بن مظعون قد شرب مسکرا وانی اذا رأیت حدا من حدود الله حق علی ان ارفعه الیک فقال له عمر من یشهد علی
ما تقول فقال ابو هریرة فدعا عمر ابا هریرة فقال لم اره حین شرب وقد رأیته سکران یقیء فقال عمر لقد تنطعت ابا هریرة
فی الشهادة ثم کتب عمر الی قدامة وهو بالبحرین یأمره بالقدوم علیه فلما قدم قدامة والجارود بالمدینة کلم الجارود
عمر فقال اقم علی هذا کتاب الله فقال عمر اشهید انت ام خصیم فقال الجارود انا شهید فقال قد کنت ادیت شهادتک
فسکت الجارود ثم قال لتعلمن انی انشدک الله تعالی فقال عمر اما والله لتملکن لسانک او لاسوءنک فقال الجارود اما والله
ما ذاک بالحق ان شرب ابن عمک وتسوءنی فاوعده عمر فقال ابو هریرة وهو جالس یا امیر المؤمنین ان کنت تشک فی
شهادتنا فسل بنت الولید امرأة ابن مظعون فارسل عمر الی هند ینشدها بالله فاقامت هند علی زوجها قدامة الشهادة
فقال عمر یا قدامة انی جالدک فقال قدامة والله لو شربت کما یقولون ما کان لک ان تجلدنی یا عمر فقال ولم یا قدامة

قال ان اللہ عز وجل قال لیس علی الذین اٰمنوا وعملوا الصّٰلحٰت جناح فیما طعموا اذا ما اتقوا واٰمنوا وعملوا الصّٰلحٰت ثم اتقوا واٰمنوا ثم اتقوا واحسنوا واللہ یحب المحسنین ۝ فقال عمر انک اخطأت التأویل یا قدامۃ اذا اتقیت اجتنبت ما حرم اللہ ثم اقبل عمر علی القوم فقال ما ترون فی جلد قدامۃ قالوا لا نرے ان تجلدہ ما دام مریضًا فسکت عمر عن جلدہ ایامًا ثم اصبح یومًا وقد عزم علی جلدہ فقال لاصحابہ ما ذا ترون فی جلد قدامۃ فقالوا لا نرے ان تجلدہ ما دام وجعًا فقال عمر واللہ لان یلقی اللہ تحت السیاط احب الی ان القی اللہ وہو فی عنقی انی واللہ لاجلدنہ ائتونی بسوط فجاء مولاہ اسلم بسوط دقیق صغیر فاخذہ عمر فمسحہ بیدہ ثم قال لاسلم قد اخذتک دقرارۃ اہلک ائتونی بسوط غیر ہذا فجاءہ اسلم بسوط تام فامر عمر بقدامۃ فجلد فغاضب قدامۃ عمر وہجرہ فحجا وقدامۃ مہاجر لعمر حتی قفلوا من حجہم ونزل عمر بالسقیا فنام بہا فلما استیقظ قال عجلوا بقدامۃ انطلقوا فاتونی بہ فواللہ انی لارٰی فی النوم انہ جاءنی آت فقال لی سالم قدامۃ فانہ اخوک فلما جاءوا قدامۃ ابی ان یاتیہ فامر عمر بقدامۃ فجر الیہ جرًّا حتی کلمہ عمر واستغفر لہ فکان اول صلحہما اخرج البخاری منہ الی قولہ وہو خال ابن عمر وحفصۃ وتمامہ اخرجہ الحمیدی قلت الدقاریر العادات السوء جمع دقرارۃ کذا ضبط فی الدر المنثور **ومن ذلک** ایثارہ فی العطاء اقارب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم واہل السوابق من المہاجرین والانصار علی اقاربہ اخرج ابو عمر فی الاستیعاب ارسل عمر الی الشفاء بنت عبد اللہ العدویۃ ان اغدی علی قالت فغدوت علیہ فوجدت عاتکۃ بنت اسید بن ابی العیص ببابہ فدخلنا فتحدثنا ساعۃ فدعا بنمط فاعطاہا ایاہ ودعا بنمط دونہ فاعطانیہ فقلت تربت یداک یا عمر انا قبلہا اسلامًا وانا بنت عمک دونہا وارسلت الیّ وجاءتک بنفسہا قال ما کنت رفعت ذلک الا لک فلما اجتمعتما ذکرت انہا اقرب الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منک

ومن ذلک رحمتہ وشفقتہ علی المومنین ابو حنیفۃ عن علی بن الاقمر قال کان عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ یطعم الناس بالمدینۃ وہو یطوف علیہم بیدہ عصًا فمر برجل یاکل بشمالہ فقال یا عبد اللہ کل بیمینک قال یا عبد اللہ انہا مشغولۃ قال فمضی ثم مر بہ وہو یاکل بشمالہ فقال یا عبد اللہ کل بیمینک قال یا عبد اللہ انہا مشغولۃ ثلث مرات قال وما شغلہا قال اصیبت یوم موتۃ قال فجلس عندہ عمر رضی اللہ عنہ یبکی فجعل یقول لہ من توضیک من یغسل راسک وثیابک من یصنع کذا وکذا فدعا لہ بخادم وامر لہ براحلۃ وطعام ما یصلحہ وما ینبغی لہ حتی رفع اصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم اصواتہم یدعون اللہ لعمر رضی اللہ عنہ مما راوا من رافتہ بالرجل واہتمامہ بامر المسلمین البخاری عن زید بن اسلم عن ابیہ قال خرجت مع عمر فی السوق فلحقتہ امراۃ شابۃ فقالت یا امیر المومنین ہلک زوجی وترک صبیۃ صغارًا واللہ ما ینضجون کراعًا ولا لہم ضرع ولا زرع وخشیت علیہم الضبعۃ وانا ابنۃ خفاف بن ایماء الغفاری وقد شہد ابی الحدیبیۃ مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوقف معہا ولم یمض وقال مرحبًا بنسب قریب ثم انصرف الی بعیر ظہیر کان مربوطًا فی الدار فحمل علیہ غرارتین ملأہما طعامًا وجعل بینہما نفقۃ وثیابًا ثم ناولہا خطامہ فقال اقتادیہ فلن یفنی ہذا حتی یاتیکم اللہ بخیر فقال رجل یا امیر المومنین اکثرت لہا فقال ثکلتک امک واللہ انی لارٰی ابا ہذہ واخاہا وقد حاصرا حصنًا زمانًا فافتتحاہ ثم اصبحنا نستفیئ سہمانہما الحب الطبری عن زید بن اسلم عن ابیہ ان عمر بن الخطاب طاف لیلۃ فاذا بامراۃ فی جوف دار لہا حولہا صبیان یبکون واذا قدر

على النار قد ملأتها ماء فدنا عمر من الباب فقال يا أمة الله أيش بكاء هؤلاء الصبيان فقالت بكاؤهم من الجوع قال فما
هذه القدر التي على النار فقالت قد جعلت فيها ماء أعللهم بها حتى ينامون وأوهمهم أن فيها شيئا فجلس عمر يبكي قال
ثم جاء إلى دار الصدقة وأخذ غرارة وجعل فيها شيئا من دقيق وسمن وشحم وتمر وثياب ودراهم حتى ملأ الغرارة ثم قال
يا أسلم احمل علي قلت يا أمير المؤمنين أنا أحمله عنك قال لا أم لك يا أسلم أنا أحمله لأني المسؤول عنه في الآخرة قال فحمله على
عاتقه حتى أتى به منزل المرأة وأخذ القدر وجعل فيها دقيقا وشيئا من شحم وتمر وجعل يحركه بيده وينفخ تحت القدر وكانت
لحيته عظيمة فرأيت الدخان يخرج من خلل لحيته حتى طبخ لهم ثم جعل يغرف لهم بيده ويطعمهم حتى شبعوا ثم خرج المحب الطبري
أن عمر كان يصوم الدهر وكان زمان الرمادة إذا أمسى أتي بخبز قد ثرد بالزيت إلى أن نحروا يوما من الأيام جزورا فأطعمها الناس
وغرفوا له طيبها فأتي به فإذا فدر من سنام ومن كبد فقال أنى هذا فقالوا يا أمير المؤمنين من الجزور التي نحرنا اليوم قال
بخ بخ بئس الوالي أنا إن أكلت طيبها وأطعمت الناس كراديسها ارفع هذه الجفنة هات لنا غير هذا الطعام فأتي بخبز وزيت فجعل
يكسر بيده ويثرد ذلك الخبز ثم قال ويحك يا يرفا احمل هذه الجفنة حتى تأتي بها أهل بيت بثمغ فإني لم آتهم منذ ثلاثة أيام
وأحسبهم مقفرين فضعها بين أيديهم شرح الرمادة الهلاك يشير والله أعلم إلى زمن القحط والفدر القطع جمع فدرة وهي القطعة
من اللحم إذا كانت مجتمعة وثمغ اسم مال معروف لعمر وروي أنه عام الرمادة لما اشتد الجوع بالناس وكان عمر لا يوافقه الشعير
والزيت ولا التمر وإنما يوافقه السمن فحلف لا يأتدم بالسمن حتى يفتح على المسلمين عامه هذا فصار إذا أكل خبز الشعير والتمر بغير أدم يقرقر
بطنه في المجلس فيضع يده عليه ويقول إن شئت قرقر وإن شئت لا تقرقر ما لك عندي أدم حتى يفتح الله على المسلمين وروي
أن زوجته اشترت له سمنا فقال ما هذا قالت من مالي ليس من نفقتك قال ما أنا بذائقه حتى يحيى الناس المحب الطبري عن أبي هريرة
قال خرج عمر عام الرمادة فرأى نحوا من عشرين بيتا من محارب فقال عمر ما أقدمكم قالوا الجهد قال وأخرجوا لنا جلد ميتة مشويا
كانوا يأكلونه ورمة العظام يسحقونها ويسفونها قال فرأيت طرح رداءه ثم نزل يطبخ لهم ويطعمهم حتى شبعوا ثم أرسل أسلم إلى المدينة
فجاءه بأبعرة فحملهم عليها ثم كساهم ثم لم يزل يختلف إليهم وإلى غيرهم حتى رفع الله ذلك المحب الطبري عن ابن عمر قال قدمت
رفقة من التجار فنزلوا المصلى فقال عمر لعبد الرحمن بن عوف هل لك أن نحرسهم الليلة من السرق فباتا يحرسانهم ويصليان ما
كتب الله لهما فسمع عمر بكاء صبي فتوجه نحوه فقال لأمه اتقي الله وأحسني إلى صبيك ثم عاد إلى مكانه فسمع عمر بكاءه فعاد
إلى أمه وقال لها مثل ذلك ثم عاد إلى مكانه فلما كان من آخر الليل سمع بكاءه فأتى أمه وقال ويحك إني
لأراك أم سوء ما لي أرى ابنك لا يقر منذ الليلة قالت يا عبد الله قد أبرمتني منذ الليلة إني أريغه على الفطام فيأبى
قال ولم قالت لأن عمر لا يفرض إلا للفطيم قال فكم له قالت كذا وكذا شهرا قال لا تعجليه فصلى الفجر وما يستبين الناس
قراءته من غلبة البكاء فلما سلم قال يا بؤسا لعمر كم قتل من أولاد المسلمين ثم أمر مناديا ينادي أن لا تعجلوا صبيانكم على الفطام
إنا نفرض لكل مولود في الإسلام وكتب بذلك إلى الآفاق أن يفرض لكل مولود في الإسلام شرح أبرمتني أضجرتني
أريغه أريده وأحمله البؤس خلاف النعمى المحب الطبري عن أنس بن مالك بينما أمير المؤمنين عمر يعس ذات ليلة إذ مر
بأعرابي جالس بفناء خيمته فجلس إليه يحدثه ويسائله ويقول له ما أقدمك هذه البلاد فبينا هو كذلك إذ سمع أنينا من الخيمة

فقال من ہذا الذی اسمع انینہ فقال امرأۃ لیس من شانک امرأۃ تمخض فرجع عمر الی منزلہ فقال یا ام کلثوم شدی علیک ثیابک و اتبعنی قال ثم انطلق حتی انتہی الی الرجل فقال لہ ہل لک ان تاذن لہذہ المرأۃ ان تدخل علیہا فتونسہا فاذن لہا فدخلت فلم تلبث ان قالت یا امیر المومنین بشر صاحبک بغلام فلما سمع قولہا امیر المومنین وثب من جنبہ فجلس بین یدیہ وجعل یعتذر الیہ فقال لا علیک اذا اصبحت فأتنا فلما اصبح اتاہ ففرض لابنہ فی الذریۃ واعطاہ ومن ذلک خشیتہ من اللہ تعالی وکونہ وقافا عند کتاب اللہ تعالی ومعنی وقوف الانسان عند کتاب اللہ انہ اذا انبجس فی نفسہ داعیۃ غضب او شہوۃ ثم زجر بکتاب اللہ وسنۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انزجر وتلاشت الداعیۃ و اضمحلت من ساعتہ کان لم یکن ویتکرر ذلک حتی یکون ملکۃ راسخۃ البخاری عن ابن عباس قال استاذن الحر بن قیس بن حصن لعمہ عیینۃ بن حصن علی عمر فاذن لہ فلما دخل قال یا ابن الخطاب واللہ ما تعطینا الجزل ولا تحکم بیننا بالعدل فغضب عمر حتی ہم ان یوقع بہ فقال لہ الحر یا امیر المومنین ان اللہ عزوجل قال لنبیہ خذ العفو وأمر بالعرف واعرض عن الجاہلین وان ہذا من الجاہلین فواللہ ما جاوزہا عمر حین قرأہا علیہ وکان وقافا عند کتاب اللہ الشیخان عن عمر قال سمعنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانا اقول وابی قال ان اللہ ینہاکم ان تحلفوا بآبائکم قال عمر فما حلفت بہا ذاکرا ولا آثرا المحب الطبری عن عبید اللہ بن عباس قال کان للعباس میزاب علی طریق عمر فلبس عمر ثیابہ یوم الجمعۃ وقد کان ذبح للعباس فرخان فلما وافی المیزاب صب ماء بدم الفرخین فاصاب عمر فامر عمر بقلعہ ثم رجع عمر فطرح ثیابہ ولبس ثیابا غیر ثیابہ ثم جاء فصلی بالناس فاتاہ العباس فقال واللہ انہ للموضع الذی وضعہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال عمر للعباس انا اعزم علیک لما صعدت علی ظہری حتی تضعہ فی الموضع الذی وضعہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ففعل ذلک العباس الشیخان عن ابی وائل شقیق بن سلمۃ قال جلست مع شیبۃ علی الکرسی فی الکعبۃ فقال لقد جلس ہذا المجلس عمر فقال لقد ہممت ان لا ادع فیہا صفراء ولا بیضاء الا قسمتہ بین المسلمین فقلت ما انت بفاعل قال لم قلت لم یفعلہ صاحباک قال ہما المرآن یقتدی بہما وفی روایۃ قال عمر لا اخرج حتی اقسم مال الکعبۃ بین فقراء المسلمین قلت ما انت بفاعل قال ولم قلت لان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رای مکانہ وابو بکر وہما احوج الی المال فلم یحرکاہ فقام کما ہو فخرج المحب الطبری روی ان عمر خرج لیلۃ ومعہ عبد اللہ بن مسعود فاذا ہو بضوء نار فاتبع الضوء حتی دخل دارا فاذا شیخ جالس وبین یدیہ شراب وقینۃ تغنیہ فلم یشعر حتی ہجم عمر علیہ فقال ما رأیت کاللیلۃ اقبح من شیخ ینتظر اجلہ فرفع الشیخ راسہ وقال بل ما صنعت یا امیر المومنین اقبح انک تجسست وقد نہی اللہ تعالی عن التجسس وانک دخلت بغیر اذن وقد نہی اللہ تعالی عن ذلک فقال عمر صدقت ثم خرج عاضا علی ثوبہ ویقول ثکلت عمر امہ ان لم یغفر لہ ربہ قال وہجر الشیخ مجالس عمر حینا ثم انہ جاء شبیہ المستخفی فقال لہ ادن منی فدنا منہ فقال لہ والذی بعث محمدا بالحق ما اخبرت احدا من الناس بالذی رأیت منک ولا ابن مسعود وکان معی فقال الشیخ وانا والذی بعث محمدا بالحق ما عدت الیہ الی ان جلست ہذا المجلس المحب الطبری عن عبد اللہ بن عامر قال رأیت عمر اخذ تبنۃ من الارض فقال لیتنی کنت ہذہ التبنۃ لیتنی لم اخلق لیت امی لم تلدنی لیتنی لم اکن شیئا لیتنی کنت نسیا منسیا المحب الطبری عن مجاہد کان عمر یقول لو مات جدی بطف الفرات لخشیت ان یطالب اللہ بہ عمر شرح الطف اسم موضع بناحیۃ الکوفۃ فلعلہ المراد واضیف

حاشیہ: جنگ کنندہ ۱۲ — جوزہ ۱۲ — سوار شوی بر سو ہاے من ۱۲ — قسم سید ایشاں ۱۲ — الکعبہ ۱۲ — جاریہ ۱۲ — بزغالہ ۱۲

قیل ہو کربلا ولذلک ورد ان الحسین یقتل بالطف ۱۲

الى الفرات لكونه قريبا منه المحب الطبري عن عبد الله بن عيسى قال كان في وجه عمر خطان اسودان من البكاء المحب الطبري
عن الحسن قال كان عمر يبكي في ورده حتى يخر على وجهه ويبقى في بيته اياما يعاد المحب الطبري عن ابي جعفر قال بينما عمر يمشي
في طريق من طرق المدينة اذ لقيه علي ومعه الحسن والحسين رضي الله عنهم فسلم عليه علي واخذ بيده فاكتنفاه الحسن والحسين
عن يمينهما وشمالهما قال فعرض له من البكاء ما كان يعرض له فقال له علي ما يبكيك يا امير المؤمنين قال عمر ومن احق مني
بالبكاء يا علي وقد وليت امر هذه الامة احكم فيها ولا ادري امسيء انا ام محسن فقال له علي والله انك لتعدل في كذا و
تعدل في كذا قال فما منعه ذلك من البكاء ثم تكلم الحسن بما شاء الله فذكر من ولايته وعدله فلم يمنعه ذلك فتكلم الحسين بمثل
كلام الحسن فانقطع بكاؤه عند انقطاع كلام الحسين فقال اتشهدان بذلك يا ابني اخي فسكتا فنظر الى ابيهما فقال علي اشهدا
وانا معكما شهيد المحب الطبري عن عبيد بن عمير قال بينما عمر بن الخطاب يمر في الطريق فاذا هو برجل يكلم امراة فعلاه بالدرة
فقال يا امير المؤمنين انما هي امراتي فقام عمر فانطلق فلقي عبد الرحمن بن عوف فذكر ذلك له فقال له يا امير المؤمنين انما
انت مؤدب وليس عليك شيء وان شئت حدثتك بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت رسول الله صلى
الله عليه وسلم يقول اذا كان يوم القيمة نادى مناد الا لا يرفعن احد من هذه الامة كتابه قبل ابي بكر وعمر وفي رواية فقال
له فلم تقف مع زوجتك في الطريق تعرضان للمسلمين ان يغتابكما فقال يا امير المؤمنين الآن قد دخلنا المدينة ونحن نتشاور
اين ننزل فدفع اليه الدرة وقال له اقتص مني يا عبد الله فقال هي لك يا امير المؤمنين فقال خذه واقتص مني فقال ابعد ثلث هي
لله قال الله لك فيها المحب الطبري عن عمر وقد كلمه عبد الرحمن باشارة عثمان وطلحة والزبير وسعد في هيبته وشدته فان ذلك
ربما منع طالب الحاجة من حاجته فقال والله لقد لنت للناس حتى خشيت الله في اللين واشتددت حتى خشيت الله في الشدة
فاين المخرج وقام يجر رداءه وهو يبكي وروي عنه انه قرا اذا الشمس كورت حتى بلغ واذا الصحف نشرت فخر
مغشيا عليه وبقي اياما يعاد ابو عمر روينا عن عمر انه قال حين احتضر وراسه في حجر ابنه عبد الله ظلوم لنفسي غير اني مسلم اصلي
الصلوة كلها واصوم [illegible] مر عمر يوما بدار انسان وهو يصلي ويقرا سورة الطور فوقف يستمع فلما بلغ قوله ان عذاب
ربك لواقع نزل عن حماره واستند الى حائط فمكث زمانا ورجع الى منزله ومرض شهرا يعوده الناس ولا يدرون
ما مرضه **ومن ذلك** محاسبته نفسه وانتصافه من نفسه وتواضعه للمؤمنين وقبول النصح منهم واعترافه على نفسه مما يدل
قطعا على ان سورة نفسه منكسرة بنور اليقين مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك قال سمعت عمر بن
الخطاب وخرجت معه حتى دخل حائطا فسمعته يقول وبيني وبينه جدار وهو في جوف الحائط عمر بن الخطاب امير المؤمنين بخ بخ والله
لتتقين الله يا ابن الخطاب او ليعذبنك المحب الطبري روي ان عمر كان يقول ما صنعت اليوم صنعت كذا وصنعت
كذا ثم يضرب ظهره بالدرة المحب الطبري روي ان عمر كان اذا قيل له اتق الله فرح وشكر قائله وكان يقول رحم الله
امرا اهدى الينا عيوبنا وعن طارق بن شهاب قال قدم عمر بن الخطاب الشام فلقيه الجنود وعليه ازار وخفان وعمامة
وهو آخذ براس راحلته يخوض الماء قد خلع خفيه وجعلهما تحت ابطه قالوا له يا امير المؤمنين الآن يلقاك الجنود وبطارقة
الشام وانت على هذه الحال قال عمر انا قوم اعزنا الله بالاسلام فلا نلتمس العز من غيره وعن عبد الله بن عمر ان عمر

حمل قربة على عاتقه فقال له اصحابه يا امير المؤمنين ما حملك على هذا قال ان نفسي اعجبتني فاردت ان اذلها وعن زيد بن ثابت
قال رأيت على عمر مرقعة فيها سبعة عشر رقعة فانصرفت بيتي باكيا ثم عدت في طريقي فاذا عمر وعلى عاتقه قربة ماء وهو يحملها
للناس فقلت يا امير المؤمنين فقال لي لا تكلم واقول لك فسرت معه حتى صبها في بيت عجوز وعدنا الى منزله فقلت له في ذلك
فقال انه حضر في بعد رحيلك رسول الروم ورسول الفارس فقالوا لله درك يا عمر قد اجتمع الناس على علمك وفضلك وعدلك فلما
خرجوا من عندي تداخلني ما يتداخل البشر فقمت ففعلت بنفسي ما فعلت وعن محمد بن عمر المخزومي عن ابيه قال نادى عمر
بالصلوة جامعة فلما اجتمع الناس وكثروا صعد المنبر وحمد الله واثنى عليه بما هو اهله وصلى على محمد صلى الله عليه وسلم ثم
قال ايها الناس لقد رأيتني ارعى على خالات لي من بني مخزوم فيقبضن لي القبضة من التمر والزبيب فاظل يومي واي يوم
ثم نزل قال عبد الرحمن بن عوف يا امير المؤمنين ما زدت على ان قمئت نفسك يعني عبت قال ويحك يا ابن عوف اني خلوت فحدثتني
نفسي قالت انت امير المؤمنين فمن ذا افضل منك فاردت ان اعرفها نفسها وروي عنه انه قال في الضراعة من حجته
التي لم يحج بعدها الحمد لله ولا اله الا الله يعطي من يشاء ما يشاء لقد كنت بهذا الوادي يعني ضجنان ارعى ابلا للخطاب وكان
فظا غليظا يتعبني اذا عملت ويضربني اذا قصرت وقد اصبحت وامسيت وليس دون الله احد اخشاه وروي انه قال
يوما على المنبر يا معاشر المسلمين ماذا تقولون لو ملت برأسي الى الدنيا كذا وميل رأسه فقام اليه رجل فاستل سيفه وقال
اجل كنا نقول بالسيف كذا واشار الى قطعه فقال اياي تعني بقولك قال نعم اياك اعني بقولي فنهره عمر ثلثا وهو ينهر عمر فقال
عمر رحمك الله الحمد لله الذي جعل في رعيتي من اذا تعوجت قومني وعن محمد بن الزبير عن شيخ التفت ترقوتاه من الكبر تحرك
ان عمر استفتني في مسئلة فقال اتبعوني حتى انتهى الى علي بن ابي طالب فقال مرحبا يا امير المؤمنين فذكر المسئلة فقال الا ارسلت
الي فقال انا احق باتيانك وروي ان عمر جاءه برد من اليمن وكان من جيد ما حمل اليه فلم يدر لمن يعطيه من الصحابة ان
اعطاه احدا غضب الآخر ورأى ان قد فضله عليه فقال عند ذلك دلوني على فتى من قريش نشأ نشأة حسنة فسموا له المسور بن
مخرمة فدفع الرداء اليه فنظر اليه سعد فقال ما هذا الرداء قال كسانيه امير المؤمنين فجاء سعد الى عمر فقال تكسوني هذا الرداء وتكسوا ابن اخي
مسورا افضل منه فقال له يا ابا اسحاق اني كرهت ان اعطيه رجلا كبيرا فيغضب اصحابه فاعطيته من نشأ نشأة
حسنة لا يتوهم اني افضله عليكم قال سعد فاني قد حلفت لاضربن بالرداء الذي اعطيتني رأسك فخضع له عمر رأسه
قال له يا ابا اسحاق وليرفق الشيخ بالشيخ وعن اسير بن جابر قال كان عمر بن الخطاب اذا اتى عليه امداد اهل اليمن سألهم
افيكم اويس بن عامر حتى اتى على اويس بن عامر فقال انت اويس بن عامر قال نعم قال من مراد ثم من قرن قال نعم قال
فكان بك برص فبرأت منه الا موضع درهم قال نعم قال الك والدة قال نعم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول
يأتي عليكم اويس بن عامر مع امداد اهل اليمن من مراد ثم من قرن كان به برص فبرأ منه الا موضع درهم له والدة هو بها
بر لو اقسم على الله لابره فان استطعت ان يستغفر لك فافعل فاستغفر لي فاستغفر له فقال له عمر اين تريد قال الكوفة
قال الا اكتب لك الى عاملها قال اكون في غبراء الناس احب الي قال فلما كان من العام المقبل حج رجل من اشرافهم فوافق
عمر فسأله عن اويس فقال تركته رث البيت قليل المتاع قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وذكر الحديث ثم قال

فان استطعت ان يستغفر لك فافعل فاتى اويس فقال استغفر لي فقال انت احدث عهدا بسفر صالح قال فاستغفر لي قال انت
احدث عهدا بسفر صالح قال فاستغفر لي قال لقيت عمر قال نعم فاستغفر له ففطن له الناس فانطلق على وجهه ابو عمر خرج عمر من
المسجد معه الجارود فاذا بامرأة برزة على الطريق فسلم عليها عمر فردت عليه السلام فقالت هيها يا عمر عهدتك وانت تسمى عميرا
في سوق عكاظ فلم يذهب الايام والليالي حتى سميت عمر ثم لم تذهب الايام حتى سميت امير المومنين فاتق الله في الرعية
واعلم انه من خاف الوعيد قرب عليه البعيد ومن خاف الموت خشي الفوت فقال الجارود قد اكثرت ايتها المرأة على
امير المومنين فقال عمر دعها اما تعرفها هذه خولة بنت حكيم التي سمع الله قولها من فوق سبع سموات فعمر والله احق ان
يسمع لها المحب الطبري عن زيد الايامي قال كتب ابو عبيدة بن الجراح ومعاذ بن جبل الى عمر بن الخطاب اما بعد فانا
عهدناك وشان نفسك لك مهم فاصبحت اليوم وقد وليت امر هذه الامة احمرها واسودها يجلس بين يديك الشريف
والوضيع والصديق والعدو ولكل حصته من العدل فانظر كيف انت عند ذلك يا عمر وانا نحذرك ما حذرت الامم قبلك
نحذرك يوما تعنو فيه الوجوه وتوجل فيه القلوب وتنقطع فيه الحجج لعزة ملك قاهرهم له داخرون ينتظرون قضاءه ويخشون
عقابه وانه كان يذكر لنا انه سياتي على الناس زمان يكونون اخوان العلانية اعداء السريرة وانا نعوذ بالله عز وجل
ان ينزل كتابنا منك سوى المنزل الذي نزل من قلوبنا وانما كتبنا بالذي كتبنا به اليك نصيحة لك والسلام فكتب اليهما
عمر اما بعد فانه قد اتاني كتابكما فكتبتما الي انكما عهدتماني وشان نفسي الي مهم وما يدريكما وكتبتما الي اني وليت امر هذه الامة
احمرها واسودها يجلس بين يدي الشريف والوضيع والعدو والصديق ولكل حصته من العدل وانه لا حول ولا قوة عند عمر
الا بالله عز وجل وكتبتما تحذراني ما حذرت الامم من قبلي وانما هو اختلاف الليل والنهار وآجال الناس يبليان كل
جديد ويقربان كل بعيد ويأتيان بكل موعود حتى يصير الناس الى منازلهم من الجنة والنار فيجزي الله كل نفس بما كسبت
ان الله سريع الحساب وكتبتما انه كان يذكر لكما سيأتي على الناس زمان يكونون فيه اخوان العلانية اعداء السريرة ولستم اولئك
وليس هذا الزمان بذلك انما ذلك اذا ظهرت الرغبة والرهبة فكان رغبة الناس بعضهم الى بعض في اصلاح دنياهم وكان رهبة
الناس بعضهم من بعض في اصلاح دنياهم وكتبتما الي تعيذاني بالله ان ينزل كتابكما مني سوى المنزل الذي نزل من قلوبكما و
انما كتبتما الي نصيحة واني قد صدقتكما فتعاهداني منكما بكتاب فانه لا غنى بي عنكما ابو بكر بن ابي شيبة حدثنا يحيى بن عيسى عن الاعمش عن ابراهيم
عن همام عن حذيفة قال دخلت على عمر وهو قاعد على جذع في داره وهو يحدث نفسه فدنوت منه فقلت ما الذي اهمك يا امير المومنين
فقال هكذا بيده واشار بها قال قلت ما الذي يهمك والله لو راينا منك امرا ننكره لقومناك قال الله الذي لا اله الا هو لو رايتم
مني امرا تنكرونه لقومتموني فقلت الله الذي لا اله الا هو لو راينا منك امرا ننكره لقومناك قال ففرح بذلك فرحا شديدا وقال
الحمد لله الذي جعل فيكم اصحاب محمد من الذي اذا رأى مني امرا ينكره قومني ابو القاسم القشيري قسم عمر بن الخطاب رضي الله
عنه الحلل بين الصحابة من غنيمة فبعث الى معاذ حلة يمينية فباعها واشترى ستة اعبد واعتقهم فبلغ عمر ذلك وكان يقسم الحلل
بعده فبعث اليه حلة دونها فعاتبه معاذ فقال عمر لانك بعت الاولى فقال معاذ وما عليك ادفع الي نصيبي وقد حلفت لاضربن
بها راسك فقال عمر ها راسي بين يديك وقد يرفق الشيخ بالشيخ ومن تواضعه احالة القرآن والعلم على جماعة وقوله

لولا فلان لهلك عمر لجماعة الحاكم عن موسى بن علي بن رباح اللخمي عن ابيه ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه خطب الناس فقال من اراد
ان يسأل عن القرآن فليأت أبي بن كعب ومن اراد ان يسأل عن الحلال والحرام فليأت معاذ بن جبل ومن اراد ان يسأل
عن المال فليأتني فان الله تعالى جعلني خازناً وزاد في رواية من اراد ان يسأل عن الفرائض فليأت زيد بن ثابت وروى
ان عمر امر برجم حامل فقال معاذ ان يكن لك عليها سبيل فلا سبيل لك على ما في بطنها فرجع عن حكمه وقال لولا معاذ لهلك عمر
وروى ان عمر امر برجم امرأة فقال علي اما سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول ان القلم رفع عن ثلثة عن المجنون حتى يفيق و
عن الصبي حتى يحتلم وعن النائم حتى يستيقظ قال بلى فما ذلك قال انها مجنونة بني فلان فقال لولا علي لهلك عمر وروى ان عمر
أتي برجل قد قتل عمداً فامر بقتله فعفا بعض اولياء المقتول فامر بقتله فقال عبد الله بن مسعود كانت النفس لهم جميعاً فلما عفا هذا
احيى النفس قال عمر فما ترى قال ارى ان تجعل الدية عليه في ماله وترفع عنه حصة الذي عفى قال عمر وانا ارى ذلك وقال لابن مسعود
في بعض القضايا كنيف ملئ علماً ورجع الى قول معاذ ليس بين الابوين قصاص والى قول زيد بن ثابت في قصة قتل عبادة
بن الصامت نبطيا القتل اخاك في عوض عبدك فرجع الى غير ذلك من صور لا تحصى حتى قال يوماً الا لا تغالوا في مهور النساء
فقالت امرأة انأخذ بقولك ام بقول الله تعالى وتبارك وآتيتم احديهن قنطاراً فلا تأخذوا منه شيئاً فنزل
عمر من المنبر وقال كل الناس اعلم من عمر حتى العجائز **ومن ذلك** تركه لذة العيش مع قدرته وعرض الناس
عليه ذلك مع بذل قطعاً على ان نفسه لا منقاد للشهوات والزهد زهدان زهد يتقدم على نور اليقين ليكون تمهيداً له ومعيناً
على حصوله وزهد ينتجه نور اليقين بمنزلة العاشق لا يجد طعم الطعام والمتفكر جداً لا يجد في كثير من المطاعم والملابس
لذتها ولهذه النكتة بسطنا حكايات الزهد في الفصلين جميعاً المحب الطبري عن عطية بن فرقد انه دخل على عمر وهو يأكل كعكاً
شامياً ويتفوق لبناً حازراً فقلت يا امير المؤمنين لو امرت ان يصنع لك طعام الين من هذا فقال يا ابن فرقد اترى احداً
من العرب اقدر على ذلك مني فقلت ما احد اقدر على ذلك منك يا امير المؤمنين فقال سمعت الله عيّر اقواماً فقال اذهبتم
طيباتكم في حيوتكم الدنيا واستمتعتم بها شرح الكعك الخبز والتفوق الشرب شيئاً فشيئاً من فوقت الفصيل اذا سقيته فواقاً
فواقاً والفواق قدر ما بين حلبتين والحازر بالحاء المهملة اللبن الحامض وعن عمر انه كان يقول لو شئت لدعوت بصلاء وصناب
وصلائق وكراكر واسنمة وافلاذ كثيرة من لطائف اللذات ثم قال ولكني لا ادعو بها ولا اقصد قصداً لئلا اكون من المستمتعين
شرح الصلاء بالكسر والمد الشواء والصناب الخردل المعمول بالزيت وهو صباغ يؤتدم به والصلائق الرقائق واحدتها صليقة
وقيل هي الحملان المشوية من صلقت الشاة اذا شويتها ويروى بالسين المهملة وهو كلما يسلق من البقل وغيرها والكراكر جمع
كركرة وهي الثفنة التي في زور البعير وهي احدى الثفنات الخمس والافلاذ جمع فلذ وهي القطعة وكانه اراد قطعاً من انواع شتى
وعنه انه كان يقول والله لقد نعلم ان نأمر بصغار المعز فتسمط لنا ونأمر بلباب الحنطة فيخبز لنا ونأمر بالزبيب فينبذ لنا فنأكل هذا
ونشرب هذا الا انا نستبقي طيباتنا لانا سمعنا الله تعالى يقول يذكر اقواماً اذهبتم طيباتكم في حيوتكم الدنيا واستمتعتم بها وعنه
انه اشتهى سمكاً طرياً فاخذ يرفا راحلته فسار ليلتين مقبلاً وليلتين مدبراً واشترى مكتلاً فجاء به وقام يرفا الى الراحلة يغسلها
من العرق فنظرها عمر فقال اعذبت بهيمة من البهائم في شهوة عمر والله لا يذوق عمر ذلك وروى انه كان يداوم على اكل اللحم

ولا يداوم على أكل اللحم ويقول إياكم واللحم فإن له ضراوة كضراوة الخمر أي إن له عادة ونزاعة إليه كعادة الخمر تقول فيه
ضري بالكسر به ضرا وضراوة وضرّاه تضرية إذا اعتاده وعن حفصة قالت دخل علي عمر فقدمت إليه مرقة باردة وصببت
عليها زيتا فقال إدامان في إناء واحد لا أذوقه أبدا حتى ألقى الله وعن ابن عمر قال دخل أمير المؤمنين عمر ونحن على مائدة
فأوسعت له عن صدر المجلس فقال بسم الله الرحمن الرحيم ثم ضرب بيده في لقمة فلقمها ثم ثنى بأخرى ثم قال إني لأجد طعم دسم غير
دسم اللحم فقال عبد الله يا أمير المؤمنين إني خرجت إلى السوق أطلب السمين لأشتريه فوجدته غاليا فاشتريت بدرهم من المهزول
وجعلت عليه بدرهم سمنا فقال عمر ما اجتمعا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا أكل أحدهما وتصدق بالآخر فقال عبد الله يا
أمير المؤمنين فلن يجتمعا عندي أبدا إلا فعلت ذلك وعن قتادة قال كان عمر بن الخطاب يلبس وهو أمير المؤمنين جبة من صوف
مرقعة بعضها من أدم ويطوف في الأسواق على عاتقه الدرة يؤدب الناس بها ويمر بالنكث والنوى فيلتقطه ويلقيه في
منازل الناس لينتفعوا به شرح النكث الغزل المنقوض من الأخبية والأكسية ليغزل ثانية وعن أنس قال لقد رأيت بين كتفي
عمر أربع رقاع في قميص له وعن الحسن قال خطب عمر الناس وهو خليفة وعليه إزار فيه اثنتا عشرة رقعة وعن عامر بن ربيعة قال
خرج عمر حاجا من المدينة إلى مكة إلى أن رجع فما ضرب فسطاطا ولا خباء كان يلقي الكساء والنطع على الشجرة ويستظل تحتها
وعن عمر أنه كان يقول والله ما نعبأ بلذات العيش ولكنا نستبقي طيباتنا لآخرتنا وكان رضي الله عنه يأكل خبز الشعير ويأدمه بالزيت والجبن
المرفوع ويخدم نفسه وعن الأحنف بن قيس قال أخرجنا عمر في سرية إلى العراق ففتح الله علينا العراق وبلد فارس وأصبنا
فيهما من بياض فارس وخراسان فحملناه معنا واكتسينا منها فلما قدمنا على عمر أعرض عنا بوجهه وجعل لا يكلمنا فاشتد ذلك علينا
فشكونا إلى عبد الله بن عمر فقال إن عمر زاهد في الدنيا وقد رأى عليكم لباسا لم يلبسه رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا الخليفة
من بعده فأتينا منازلنا فنزعنا ما كان علينا وأتيناه في البزة التي يعهدنا منا فقام فسلم علينا على رجل رجل واعتنق رجلا رجلا
حتى كأنه لم يرنا فقدمنا إليه الغنائم فقسمها بيننا بالسوية فعرض في الغنائم شيء من أنواع الخبيص من أصفر وأحمر فذاقه عمر
فوجده طيب الطعم طيب الريح فأقبل علينا بوجهه وقال يا معشر المهاجرين والأنصار ليقتلن منكم الابن أباه والأخ أخاه
على هذا الطعام ثم أمر به فحمل إلى أولاد من قتل من المسلمين بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم من المهاجرين والأنصار ثم
إن عمر قام وانصرف ولم يأخذ لنفسه شيئا وروي أن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم اجتمعوا في المسجد زهاء خمسين
رجلا من المهاجرين فقالوا أما ترون إلى زهد هذا الرجل وإلى جبته وقد فتح الله على يديه ديار كسرى وقيصر وطرفي المشرق
والمغرب ووفود العرب والعجم يأتونه فيرون عليه هذه الجبة قد رقعها اثنتي عشرة رقعة فلو سألتموه أصحاب محمد صلى الله
عليه وسلم أن يغير هذه الجبة بثوب لين يهاب منظره ويغدى عليه بجفنة من الطعام ويراح بجفنة يأكلها من حضره
من المهاجرين والأنصار فقال القوم بأجمعهم ليس لهذا القول إلا علي بن أبي طالب فإنه صهره فكلموه فقال لست بفاعل ذلك
ولكن عليكم بأزواج النبي صلى الله عليه وسلم فإنهن أمهات المؤمنين يجترئن عليه قال الأحنف بن قيس فسألوا عائشة
وحفصة وكانتا مجتمعتين فقالت عائشة إني سأسأله ذلك وقالت حفصة ما أراه يفعل وسيتبين لك فدخلتا عليه فقربهما و
أدناهما فقالت عائشة أتأذن لي أن أكلمك قال تكلمي يا أم المؤمنين فقالت إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد مضى

الى جنة ربه ورضوانه لم يرد الدنيا ولم ترده وكذلك مضى ابو بكر على اثره وقد فتح الله عليك كنوز كسرى وقيصر ودیارهما وحمل اليك اموالهما وذلّل لك طرف المشرق والمغرب ونرجو من الله تعالى المزيد ورسل العجم يأتونك ووفود العرب يردون اليك وعليك هذه الجبة قد رقعتها اثنتي عشرة رقعة فلو غيرتها بثوب لين يهاب فيه منظرك ويغدى عليك بجفنة من طعام ويراح عليك باخرى تأكل انت ومن حضرك من المهاجرين والانصار فبكى عمر عند ذلك بكاء شديدا ثم قال اني سائلك بالله هل تعلمين ان رسول الله صلى الله عليه وسلم شبع من خبز بر عشرة ايام او خمسة او ثلثة او جمع بين عشاء وغداء حتى لحق بالله قالت لا قال انشدكما بالله هل تعلمين ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قرب اليه طعام على مائدة في ارتفاع شبر من الارض الا كان يأمر بالطعام فيوضع على الارض ويأمر بالمائدة فترفع قالت نعم اللهم ثم قال لهما انتما زوجتا رسول الله صلى الله عليه وسلم وامهات المؤمنين ولكما على المؤمنين حق وعلي خاصة ولكن اتيتماني ترغباني في الدنيا واني لاعلم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لبس جبة من الصوف فربما حكت جلده من خشونتها اتعلمان ذلك قالتا نعم قال فهل تعلمان ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يرقد على عباءة على طاق واحد وكان له مسح في بيتك يا عائشة يكون بالنهار بساطا وبالليل فراشا ينام عليه ويرى اثر الحصير في جنبه الا يا حفصة انت حدثتني انك ثنيت المسح له ليلة فوجد لينها فرقد عليه فلم يستيقظ الا باذان بلال فقال لك يا حفصة ماذا صنعت ثنيت المهاد حتى ذهب بي النوم الى الصباح ما لي وللدنيا وما لي شغلتموني بلين الفراش اما تعلمين ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان مغفورا له ما تقدم من ذنبه وما تأخر ولم يزل جائعا ساهرا راكعا ساجدا باكيا متضرعا آناء الليل والنهار الى ان قبضه الله تعالى الى رحمته ورضوانه لا اكل عمر ولا لبس لينا فله اسوة بصاحبيه ولا جمع بين ادمين الا الملح والزيت ولا اكل لحما الا في كل شهر فخرجتا من عنده فاخبرتا اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يزل كذلك حتى لحق بالله عز وجل الفصل الثالث في جنس آخر من مقامات اليقين وهو المشار اليه بقول النبي صلى الله عليه وسلم لقد كان فيما كان قبلكم من الامم محدثون فان يكن من امتي احد فعمر وقوله صلى الله عليه وسلم ان الله جعل الحق على لسان عمر وقول علي كنا نرى ونحن متوافرون ان السكينة تنطق على لسان عمر وحقيقة هذا الجنس انقياد القوة العاقلة لنور اليقين واضمحلالها تحت صولة اليقين وتشبهها بالملأ الاعلى وقد تواترت الاخبار بثبوتها لعمر تواترا معنويا فمن اجل هذه المقامات موافقة رأيه الوحي مما قد فهم باجتهاده شيئا فنزل القرآن وجاء الحديث موافقا لما فهم وقد اشتهر ذلك عنه واثبت ذلك هو لنفسه وكان يعتقد ذلك من نفسه ويشكر الله تعالى على ذلك ويجب التنبيه ههنا على نكتة انه لا يلزم في الموافقة ان ينزل القرآن ويرد الحديث على وفق رأيه لفظا بلفظ وحرفا بحرف ولكن اللازم ان يفهم عمر باجتهاده شيئا يثبت القرآن والسنة اصل ذلك فان افادا فائدة زائدة لم يكن ادركها عمر لم يقدح ذلك في موافقته بيان ذلك ان عمر كان يطلب من النبي صلى الله عليه وسلم ان يحجب نساءه فلا يأذن لهن ان يخرجن الى البراز ونحوه فنزل الحجاب ولم يمنعهن من الخروج الى البراز واعلم النبي صلى الله عليه وسلم لفظا او دلالة ان الاصل المرضي حجبهن على ما قال ولكن دفع الحرج اصل في الشرع وفي منعهن حرج فهذا الفصل الذي افاده النبي صلى الله عليه وسلم لم يفهمه عمر ولا يقدح ذلك في كون مسئلة الحجاب من الموافقات التامة روى عن عائشة رضي الله

الفصل الثالث

عنہا ان ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم کن یخرجن باللیل اذا تبرزن الی المناصع وہی صعید افیح فکان عمر یقول للنبی
صلی اللہ علیہ وسلم احجب نساءک فلم یکن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفعل فخرجت سودۃ بنت زمعۃ زوج النبی صلی
اللہ علیہ وسلم لیلۃ من اللیالی عشاء وکانت امرأۃ طویلۃ فناداہا عمر الا قد عرفناک یا سودۃ حرصا علی ان ینزل الحجاب فانزل
اللہ الحجاب وفی روایۃ لہ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال قد اذن ان تخرجن فی حاجتکن
یعنی البراز مسلم عن ابن عمر قال عمر وافقت ربی فی ثلث فی مقام ابراہیم وفی الحجاب وفی اساری بدر البخاری ومسلم عن
انس بن مالک قال عمر وافقت ربی فی ثلث او وافقنی ربی فی ثلث قلت یا رسول اللہ لو اتخذت من مقام ابراہیم مصلی
فانزل اللہ واتخذوا من مقام ابراہیم مصلی وقلت یدخل علیک البر والفاجر فلو حجبت امہات المومنین فانزلت آیۃ الحجاب
وبلغنی شیء من معاتبۃ امہات المومنین فقلت لتکففن عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او لیبدلنہ اللہ ازواجا خیرا
منکن حتی انتہیت الی بعض امہات المومنین فقالت یا عمر اما فی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما یعظ نساءہ حتی تعظہن
انت فکففت فانزل اللہ عسی ربہ ان طلقکن ان یبدلہ ازواجا خیرا منکن مسلم عن ابن عباس ان عمر حدثہ قال لما اعتزل
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نساءہ وکان قد وجد علیہن فاعتزلہن فی مشربۃ من خزانۃ قال عمر فدخلت المسجد فاذا
الناس ینکتون بالحصا ویقولون طلق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نساءہ فقلت لاعلمن ہذا الیوم وذلک قبل ان یومر نبی
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالحجاب فدخلت علی عائشۃ بنت ابی بکر فقلت یا ابنۃ ابی بکر بلغ من امرک ان توذی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قالت ما لی ومالک یا ابن الخطاب علیک بعیبتک فاتیت حفصۃ بنت عمر فقلت یا حفصۃ واللہ لقد علمت
ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یحبک ولولا انا لطلقک قالت فبکت اشد بکاء قال فقلت لہا این رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قالت ہو فی خزانتہ قال فذہبت فاذا انا برباح غلام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قاعدا علی اسکفۃ الغرفۃ
مدلیا رجلیہ علی نقیر یعنی جذعا منقورا فقلت یا رباح استاذن لی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فنظر رباح
الی الغرفۃ ثم نظر الی فسکت قال فرفعت صوتی فقلت استاذن لی یا رباح علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فانی
اظن ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ظن انی انما جئت من اجل حفصۃ واللہ لئن امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان
اضرب عنقہا لاضربن عنقہا قال فنظر رباح الی الغرفۃ ونظر الی ثم قال ہکذا یعنی اشار بیدہ ان ادخل فدخلت فاذا ہو
مضطجع علی حصیر وعلیہ ازارہ فجلس واذا الحصیر قد اثر فی جنبہ وقلبت عینی فی الخزانۃ فاذا لیس فیہ شیء من الدنیا غیر
قبضتین من شعیر وقبضۃ من قرظ نحو الصاعین واذا افیق معلق او افیقان فابتدرت عینای فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ما یبکیک یا ابن الخطاب فقلت یا رسول اللہ ما لی لا ابکی وانت صفوۃ اللہ ورسولہ وخیرتہ من خلقہ وہذہ الاعاجم کسری و
قیصر فی الثمار والانہار وانت ہکذا فقال یا ابن الخطاب اما ترضی ان تکون لنا الآخرۃ ولہم الدنیا قلت بلی یا رسول اللہ
فاحمد اللہ قال قلما تکلمت فی شیء الا انزل اللہ تصدیق قولی من السماء قال قلت یا رسول اللہ ان کنت طلقت نساءک فان اللہ
عزوجل معک وجبریل وانا وابوبکر وصالح المومنین فانزل اللہ عزوجل وان تظاہرا علیہ فان اللہ ہو مولاہ وجبریل
وصالح المومنین الآیۃ قال فما اخبرت ذلک نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا وانا اعرف الغضب فی وجہہ حتی رأیت

وجهه يتهلل وكنت رأيته نغره وكان من احسن الناس ثغراً فقال انی لم اطلقهن قلت یا نبی الله قد اشاعوا انك قد طلقت
نساءك فاخبرهم انك لم تطلقهن قال ان شئت فعلت فقمت على باب المسجد فقلت الا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
لم يطلق نساءه فانزل الله في الذي كان من شاني وشانه وَاِذَا جَاءَهُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوْا
بِهٖ وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْبِطُوْنَهٗ مِنْهُمْ قال عمر فانا الذي استنبطته منهم احمد
بن حنبل عن ابن مسعود قد فضل الناس عمر باربع بذكره الاسارى يوم بدر امر بقتلهم فانزل الله تعالى لَوْلَا كِتٰبٌ
مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيْمَآ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ وبذكره الحجاب امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان
يحتجبن فقالت له زينب وانك لتغار علينا يا ابن الخطاب والوحي ينزل في بيوتنا فانزل الله تعالى وَاِذَا سَاَلْتُمُوْهُنَّ
مَتَاعًا فَاسْاَلُوْهُنَّ مِنْ وَّرَآءِ حِجَابٍ وبدعوة النبي صلى الله عليه وسلم اللهم ايد الاسلام بعمر وبرأيه في
ابي بكر كان اول الناس بايعه المحب الطبري عن طلحة بن مصرف قال قال عمر يا رسول الله اليس هذا مقام ابراهيم
ابينا قال بلى قال عمر فلو اتخذته مصلى فانزل الله تعالى وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى مسلم واحمد
بن حنبل عن ابن عباس عن عمر قال لما كان يوم بدر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ترون في هؤلاء الاسارى
فقال ابو بكر يا رسول الله بنو العم وبنو العشيرة والاخوان غير انا ناخذ منهم الفداء فيكون لنا قوة على المشركين وعسى
الله ان يهديهم الى الاسلام ويكونون لنا عضداً قال فما ترى يا ابن الخطاب قلت يا رسول الله ما ارى الذي رأى
ابو بكر ولكن هؤلاء ائمة الكفر وصناديدهم فتقربهم فنضرب اعناقهم قال فهوي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قال
ابو بكر ولم يهو ما قلت واخذ منهم الفداء فلما اصبحت غدوت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فاذا هو وابو بكر قاعدان
يبكيان قلت يا نبي الله اخبرني من اي شيء تبكي انت وصاحبك فان وجدت بكاء بكيت والا تباكيت لبكائكما فقال
قد عرض علي عذابكم ادنى من هذه الشجرة لشجرة قريبة حينئذ فانزل الله تعالى مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ
اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ احمد بن حنبل عن انس بن مالك قال
استشار النبي صلى الله عليه وسلم الناس في الاسارى يوم بدر فقال ان الله قد امكنكم منهم فقام عمر بن الخطاب
فقال يا رسول الله اضرب اعناقهم فاعرض عنه النبي صلى الله عليه وسلم ثم عاد رسول الله صلى الله عليه وسلم
فقال يا ايها الناس ان الله قد امكنكم منهم وانما هم اخوانكم بالامس فقام عمر فقال يا رسول الله اضرب اعناقهم
فاعرض عنه النبي صلى الله عليه وسلم ثم عاد النبي صلى الله عليه وسلم فقال للناس مثل ذلك فقام ابو بكر الصديق فقال
يا رسول الله نرى ان تعفو عنهم وان تقبل الفداء منهم قال فذهب عن وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان
من الغم فعفى عنهم وقبل منهم الفداء فانزل الله تعالى لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ الآية البخاري ومسلم عن ابن عمر
قال لما مات عبد الله بن ابي بن سلول جاء ابنه عبد الله الى النبي صلى الله عليه وسلم فسأله ان يعطيه قميصه يكفنه
فيه وسأله ان يصلي عليه فقام النبي صلى الله عليه وسلم ليصلي عليه فقام عمر فاخذ ثوب النبي صلى الله عليه وسلم وقال
اتصلي عليه وقد نهاك الله ان تصلي عليه فقال انما خيرني فقال اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ

مرة قلت أتخيفه يا رسول الله قال إنما خيرني الله فقال استغفر لهم أو لا تستغفر لهم إن تستغفر لهم سبعين مرة فلن يغفر الله لهم وسأزيده على السبعين قال انه منافق فصلى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم فانزل الله عز وجل ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا تقم على قبره البخاري عن ابن عباس عن عمر انه قال لما مات عبد الله بن ابي بن سلول دعي له رسول الله صلى الله عليه وسلم ليصلي عليه فلما قام رسول الله صلى الله عليه وسلم وثبت عليه فقلت يا رسول الله اتصلي على ابن ابي وقد قال يوم كذا كذا وكذا اعدد عليه قوله فتبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال اخر عني يا عمر فلما اكثرت عليه قال اما اني خيرت فاخترت لو اعلم اني اذا زدت على السبعين يغفر له لزدت عليها قال فصلى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم انصرف فلم يمكث الا يسيرا حتى نزلت الآيتان من براءة من قوله ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا تقم على قبره الى وهم فاسقون قال فعجبت بعد من جرأتي على رسول الله صلى الله عليه وسلم يومئذ

المحب الطبري عن انس بن مالك قال عمر وافقت ربي في اربع قلت يا رسول الله لو اتخذت من مقام ابراهيم مصلى[1] وقلت يا رسول الله لو اتخذت على نسائك حجابا فانه يدخل عليك البر والفاجر فانزل الله تعالى واذا سألتموهن متاعا فاسألوهن من وراء حجاب وقلت لازواج النبي صلى الله عليه وسلم لتنتهن او ليبدلنه الله ازواجا خيرا منكن[2] فنزل ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين الى قوله ثم انشأناه خلقا آخر فقلت فتبارك الله احسن الخالقين وفي رواية فقال صلى الله عليه وسلم تزيد في القرآن يا عمر فنزل جبرئيل بها وقال انها تمام الآية المحب الطبري عن رجل من الانصار ان النبي صلى الله عليه وسلم استشار عمر في امر عائشة حين قال لها اهل الافك ما قالوا فقال يا رسول الله من زوجكها فقال الله تعالى قال افتظن ان ربك دلس عليك فيها سبحانك هذا بهتان عظيم فانزل الله على وفق ما قال عمر المحب الطبري عن علي انطلق عمر الى اليهود فقال اني انشدكم بالله الذي انزل التوراة على موسى هل تجدون وصف محمد صلى الله عليه وسلم في كتابكم قالوا نعم قال فما يمنعكم من اتباعه قالوا ان الله لم يبعث رسولا الا كان له من الملائكة كفيل وان جبرئيل هو الذي تكفل محمدا صلى الله عليه وسلم وهو الذي يأتيه وهو عدونا من الملائكة وميكائيل سلمنا فلو كان هو الذي يأتيه اتبعناه قال فاني اشهد انه ما كان ميكائيل ليعادي سلم جبرئيل وما كان جبرئيل ليسالم عدو ميكائيل قال فمر نبي الله صلى الله عليه وسلم فقالوا هذا صاحبك يا ابن الخطاب فقام اليه وقد انزل عليه قل من كان عدوا لجبريل الى قوله عدو للكافرين المحب الطبري وهو في جامع الترمذي وغيره ان عمر كان حريصا على تحريم الخمر فكان يقول اللهم بين لنا في الخمر فانها تذهب المال والعقل فنزل قوله تعالى يسألونك عن الخمر والميسر الآية فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عمر فتلاها عليه فلم ير فيها بيانا فقال اللهم بين لنا في الخمر بيانا شافيا فنزل يا ايها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سكارى الآية فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عمر فتلاها عليه فلم ير فيها بيانا ثم قال اللهم بين لنا في الخمر بيانا شافيا فنزل يا ايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر الآية فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عمر فتلاها عليه فقال عمر عند ذلك انتهينا يا رب انتهينا المحب الطبري عن ابن عباس ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ارسل غلاما من الانصار الى عمر بن الخطاب وقت الظهيرة ليدعوه فدخل فرأى عمر على حالة كره عمر رؤيته عليها فقال يا رسول الله وددت لو ان الله امرنا ونهانا في حال الاستيذان فنزلت يا ايها الذين آمنوا ليستأذنكم الذين ملكت ايمانكم الآية المحب الطبري لما نزل قوله تعالى

[1] قوله واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى

[2] قوله عسى ربه ان طلقكن ان يبدله ازواجا خيرا منكن

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِيْنَ وَقَلِيْلٌ مِّنَ الْآخِرِيْنَ بکے عمرو قال یا رسول اللہ وقلیل من الآخرین آمنا برسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم
وصدقناه ومن ینجو منا قلیل فانزل اللہ تعالے ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِيْنَ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِيْنَ فدعا رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم عمر فقال لقد انزل اللہ فیما قلت فجعل ثلۃ من الاولین وثلۃ من الآخرین المحب الطبری عن
طارق بن شہاب قال جاء رجل یہودی الی عمر بن الخطاب فقال ارایت قولہ تعالے سَارِعُوْا اِلٰى مَغْفِرَةٍ
مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ فاین النار فقال لاصحاب محمد صلے اللہ علیہ وسلم اجیبوه فلم یکن
عندہم منہا شیٔ فقال عمر ارایت النہار اذا جاء الیس یملاء السموات والارض قال بلے قال فاین اللیل قال حیث
شاء اللہ عز وجل قال عمر فالنار حیث شاء اللہ عز وجل قال عمر قال الیہودی والذی نفسک بیدہ یا امیر المومنین انہا
لفے کتاب اللہ المنزل کما قلت روی ان کعب الاحبار قال یوما عند عمر ویل لملیک الارض من ملیک السماء فقال عمر الا من
حاسب نفسہ فقال کعب والذی نفسی بیدہ انہا لتابعتہا فے کتاب اللہ عز وجل التوریۃ فخر عمر ساجدا للہ المحب الطبری
عن ابن عمر انہ قال ما اختلف اصحاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فے شیٔ وقالوا وقال عمر الا نزل القرآن بما قال عمر
وعن علی ان عمر لیقول القول فینزل القرآن بتصدیقہ وعنہ کنا نری ان فی القرآن کلاما من کلامہ ورایا من رایہ ومن
ذلک قولہ فے الاذان اولا تبعثون رجلا ینادی بالاذان فاستقر الامر علے ذلک بعد رؤیا عبد اللہ بن زید واصل
القصۃ فے الصحیحین وغیرہما واخرج محمد بن اسحق واحمد وابو داود والترمذی والدارمی فی حدیث عبد اللہ بن زید فسمع عمر ذلک یعنی
الاذان وہو فی بیتہ فخرج یجر رداءہ وہو یقول والذی بعثک بالحق لقد رایت مثل الذی رای قال صلے اللہ علیہ وسلم
فللہ الحمد المحب الطبری عن عبد الرحمن بن ابی عمرۃ الانصاری قال حدثنی ابی قال کنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ
غزاہا فاصاب الناس مخمصۃ فاستاذن الناس رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فی نحر بعض ظہورہم فہم رسول اللہ صلے
اللہ علیہ وسلم ان یاذن لہم فقال عمر بن الخطاب ارایت یا رسول اللہ ان نحرنا ظہرنا ثم لقینا عدونا غدا ونحن جیاع رجال
قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فما ترى یا عمر قال اری ان تدعو الناس ببقایا ازوادہم ثم تدعو فیہا بالبرکۃ فان اللہ
عز وجل سیبلغنا بدعوتک ان شاء اللہ تعالی قال فکانما کان علے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم غطاء فکشف قال فدعا
بثوب فامر بہ فبسط ثم دعی بالناس ببقایا ازوادہم قال فجاءوا بما کان عندہم قال فمن الناس من جاء بالحفنۃ من
الطعام او الحثیۃ ومنہم من جاء بمثل البیضۃ قال فامر بہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فوضع علی ذلک الثوب ثم دعا فیہ
بالبرکۃ ثم تکلم بما شاء اللہ عز وجل ثم نادی فی الجیش ثم امرہم فاکلوا واطعموا واملاءوا آنیتہم ومزاودہم ثم دعا برکوۃ فوضعت
بین یدیہ ثم دعا بشیٔ من ماء فصبہ فیہا ثم مج فیہا وتکلم بما شاء اللہ ان یتکلم بہ وادخل کفیہ فیہا فاقسم باللہ لقد رایت
اصابع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم تتفجر منہا ینابیع الماء ثم امر الناس فشربوا وملاءوا قربہم واداوتہم قال ثم ضحک
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم حتی بدت نواجذہ ثم قال اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا
عبدہ ورسولہ لا یلقی اللہ بہما احد الا دخل الجنۃ المحب الطبری عن ابی موسی قال اتیت النبی صلے اللہ علیہ وسلم ومعی
نفر من قومی فقال ابشروا وبشروا من وراءکم انہ من شہد ان لا الہ الا اللہ صادقا بہا دخل الجنۃ فخرجنا من عند النبی

صلے اللہ علیہ وسلم تبشر الناس فاستقبلنا عمر بن الخطاب فخرج الے النبی صلے اللہ علیہ وسلم فقال عمر یا رسول اللہ اذا یتکل الناس فسکت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم مسلم عن ابی ہریرۃ قال اتیت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فے حائط فاعطانی نعلیہ فقال اذہب بنعلی ہاتین فمن لقیتہ من وراء الحائط یشہد ان لا الہ الا اللہ مستیقنا بہا قلبہ فبشرہ بالجنۃ فکان اول من لقیت عمر بن الخطاب فقال ما ہاتان النعلان یا ابا ہریرۃ فقلت ہاتان نعلا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعثنی بہما من لقیتہ یشہد ان لا الہ الا اللہ مستیقنا بہا قلبہ بشرتہ بالجنۃ فضرب بین ثدیی فخررت لاستی فقال ارجع یا ابا ہریرۃ فرجعت الے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فاجہشت بالبکاء ورکبنی عمر واذا ہو علی اثرے فقلت لقیت عمر واخبرتہ بالذی بعثتنی بہ فضرب بین ثدیی ضربۃ خررت لاستی وقال ارجع فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا عمر ما حملک علی ما صنعت فقال یا رسول اللہ ابعثت اباہریرۃ بنعلیک من لقی یشہد ان لا الہ الا اللہ مستیقنا بہا قلبہ بشرتہ بالجنۃ قال نعم قال فلا تفعل فانے اخاف ان یتکل الناس علیہا فخلہم یعملون فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخلہم ابو داؤد عن ابی رمثۃ قال صلیت مع النبی صلے اللہ علیہ وسلم وقد کان معہ رجل قد شہد التکبیرۃ الاولی من الصلوۃ فصلے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم سلم فقام الرجل الذی ادرک معہ التکبیرۃ الاولی یشفع فوثب عمر الیہ فاخذ منکبیہ فہزہ ثم قال اجلس فانہ لم یہلک اہل الکتاب الا انہ لم یکن بین صلوتہم فصل فرفع النبی صلے اللہ علیہ وسلم بصرہ وقال اصاب اللہ بک یا ابن الخطاب **الفصل الرابع** فے مکاشفات امیر المومنین عمر بن الخطاب وفراساتہ وما راٰی المسلمون فیہ من المزایا الصالحۃ وسعظم ہذا الفصل داخل فی جنس القیاد والقوۃ العاقلۃ لنوع الیقین لکنا افردناہ لعظم خطرہ وما الحقنا بہ غیرہ المحب الطبری عن عمرو بن الحارث قال بینا عمر یخطب یوم الجمعۃ اذ ترک الخطبۃ ونادی یا ساریۃ الجبل مرتین او ثلثا ثم اقبل علے خطبتہ فقال ناس من اصحاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم انہ لمجنون ترک خطبتہ ونادی یا ساریۃ الجبل فدخل علیہ عبد الرحمن بن عوف وکان ینبسط علیہ فقال یا امیر المومنین تجعل للناس علیک مقالا بینا انت فی خطبتک اذ نادیت یا ساریۃ الجبل ای شیئ ہذا قال واللہ ما ملکت ذلک حین رایت ساریۃ واصحابہ یقاتلون عند جبل ویؤتون منہ من بین ایدیہم ومن خلفہم فلم املک ان قلت یا ساریۃ الجبل لیلحقوا بالجبل فلم تمض الایام حتے جاء رسول ساریۃ بکتابہ ان القوم لقونا یوم الجمعۃ فقاتلناہم من حین صلینا الصبح الی ان حضرت الجمعۃ وذہب حاجب الشمس فسمعنا صوت منادی ینادی الجبل مرتین فلحقنا بالجبل فلم نزل قاہرین لعدونا حتے ہزمہم اللہ تعالی ویروی ان مصر لما فتحت اتی اہلہا عمرو بن العاص وقالوا لہ ان ہذا النیل یحتاج فی کل سنۃ الی جاریۃ بکر من احسن الجواری فنلقیہا فیہ والا فلا تجری وتخرب البلاد وتقحط فبعث عمرو الے امیر المومنین عمر یخبرہ بالخبر فبعث الیہ عمر الاسلام یجب ما قبلہ ثم بعث الیہ بطاقۃ فیہا بسم اللہ الرحمن الرحیم الے نیل مصر من عبد اللہ عمر بن الخطاب اما بعد فان کنت تجری بنفسک فلا حاجۃ بنا الیک وان کنت تجری باللہ فاجر علے اسم اللہ وامرہ ان یلقیہا فی النیل فجری فی تلک السنۃ ستۃ عشر ذراعا فزاد فی کل سنۃ ستۃ اذرع وفی روایۃ فلما القی کتابہ فی النیل جری ولم یقف بعد وعن خوات بن جبیر قال اصاب الناس قحط شدید علے عہد عمر فامرہم بالخروج الی الاستسقاء فصلے بہم رکعتین وخالف بین طرفی ردائہ فجعل الیمین علی الیسار والیسار علی الیمین ثم بسط یدیہ وقال اللہم انا نستغفرک ونستغیثک

فلا يبرح حتى يمطروا فبينا هم كذلك إذ قدم الأعراب فأتوا عمر فقالوا يا أمير المؤمنين بينا نحن في بوادينا في يوم كذا في ساعة كذا إذ أظلتنا غمامة فسمعنا فيها صوتا وهو يقول أتاك الغوث أبا حفص أتاك الغوث أبا حفص ويروى أنه عس ليلة من الليالي فأتى على امرأة وهي تقول لابنتها قومي وامذقي اللبن بالماء فقالت لا تفعلي فإن أمير المؤمنين نهى عن ذلك قالت ومن أين يدري قالت فإن لم يعلم هو فإن رب أمير المؤمنين يرى ذلك فلما أصبح عمر قال لابنه عاصم اذهب إلى مكان كذا وكذا فإن هناك صبية فإن لم تكن مشغولة فتزوج بها لعل الله يرزقك منها نسمة مباركة فتزوج عاصم بتلك الصبية فولدت له أم عاصم بنت عاصم بن عمر فتزوجها عبد العزيز بن مروان فولدت له عمر بن عبد العزيز رحمة الله عليه ولما دخل أبو مسلم الخولاني المدينة من اليمن وكان الأسود بن قيس الذي ادعى النبوة باليمن عرض عليه أن يشهد أنه رسول الله فأبى فقال أتشهد أن محمدا رسول الله قال نعم فأمر بنار عظيمة فألقي فيها أبو مسلم فلم تضره فأمر بنفيه من بلاده فقدم المدينة فلما دخل من باب المسجد قال عمر هذا صاحبكم الذي زعم الأسود الكذاب أنه يحرقه فنجاه الله منها ولم يكن القوم ولا عمر سمعوا قصته ولا رأوه ثم قام إليه واعتنقه وقال ألست عبد الله بن ثوب قال بلى فبكى عمر ثم قال الحمد لله الذي لم يمتني حتى أراني في أمة محمد صلى الله عليه وسلم شبيها بإبراهيم الخليل عليه السلام وروي عن عمر أنه أبصر أعرابيا نازلا من جبل فقال هذا رجل مصاب بولده وقد نظم فيه شعرا لو شاء لأسمعكم ثم قال يا أعرابي من أين أقبلت فقال من أعلى هذا الجبل قال وما صنعت فيه قال أودعته وديعة قال وما وديعتك قال بني لي هلك فدفنته فيه قال فأسمعنا مرثيتك فيه قال وما يدريك يا أمير المؤمنين فوالله ما تفوهت بذلك وإنما حدثت به نفسي ثم أنشد هذا النظم

يا غائبا ما يؤوب من سفره — عاجله موته على صغره
يا قرة العين كنت لي أنسا — في طول ليلي نعم وفي قصره
ما تقع العين حيثما وقعت — في الحي مني إلا على أثره
شربت كأسا أبوك شاربه — لا بد منه له على كبره
يشربها والأنام كلهم — من كان في بدوه وفي حضره
والحمد لله لا شريك له — في حكمه كان ذا وفي قدره
قدر موتا على العباد فما — يقدر خلق يزيد في عمره

قال فبكى عمر حتى بل لحيته ثم قال صدقت يا أعرابي وعن ابن عباس قال تنفس عمر ذات يوم تنفسا ظننت أن نفسه خرجت فقلت والله ما أخرج هذا منك إلا هم قال هم والله هم شديد إن هذا الأمر لم أجد له موضعا يعني الخلافة فذكرت له عليا وطلحة والزبير وعثمان وسعدا وعبد الرحمن بن عوف فذكر في كل واحد منهم معارضا وكان مما ذكر في عثمان أنه كلف بأقاربه قال لو استعملته استعمل بني أمية أجمعين وحمل بني أبي معيط على رقاب الناس والله لو فعلت لفعل والله لو فعل ذلك لسارت إليه العرب حتى تقتله والله لو فعلت لفعل والله لو فعل لفعلوا وروي أن عمر رضي الله عنه كتب إلى سعد بن أبي وقاص وهو بالقادسية يقول له وجه نضلة بن معاوية الأنصاري إلى حلوان العراق ليغيروا على ضواحيها فبعث سعد نضلة في ثلث مائة فارس فخرجوا حتى أتوا حلوان العراق فأغاروا على ضواحيها وأصابوا غنيمة وسبيا فأقبلوا يسوقونها حتى أرهقهم العصر وكادت الشمس تغرب فألجأ نضلة السبي والغنيمة إلى سفح جبل ثم قام فأذن فقال الله أكبر الله أكبر فإذا مجيب من الجبل يجيبه كبرت كبيرا يا نضلة ثم قال أشهد أن لا إله إلا الله قال كلمة الإخلاص يا نضلة ثم قال أشهد أن محمدا رسول الله قال هو الذي بشرنا به عيسى بن مريم على رأس أمته تقوم الساعة

فقال حي على الصلوة فقال طوبى لمن مشى اليها وواظب عليها قال حي على الفلاح قال أفلح من أجاب قال الله اكبر الله اكبر
لا اله الا الله فقال أخلصت كلمة الاخلاص كلها يا نضلة حرم الله بها جسدك على النار فلما فرغ من أذانه قاموا فقالوا من انت
يرحمك الله أملك انت ام من الجن او طائف من عباد الله قد أسمعتنا صوتك فأرنا صورتك فان الوفد وفد رسول الله
صلى الله عليه وسلم ووفد عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال فانفلق الجبل عن هامة كالرحا ابيض الرأس واللحية عليه
طمران من صوف فقال السلام عليكم ورحمة الله وبركاته فقالوا وعليك السلام ورحمة الله وبركاته من انت يرحمك الله قال
زريب بن برثملا وصي العبد الصالح عيسى بن مريم أسكنني هذا الجبل ودعا لي بطول البقاء الى حين نزوله من السماء
فاقرؤا عمر مني السلام وقولوا يا عمر سدد وقارب فقد دنا الامر واخبروه بهذه الخصال التي أخبركم بها يا عمر اذا ظهرت هذه
الخصال في أمة محمد صلى الله عليه وسلم فالهرب الهرب اذا استغنى الرجال بالرجال والنساء بالنساء وتنسبوا الى غير مناسبهم
وانتموا الى غير مواليهم ولم يرحم كبيرهم صغيرهم ولم يوقر صغيرهم كبيرهم وترك المعروف فلم يؤمر به وترك المنكر فلم ينه
عنه وتعلم عالمهم العلم ليجلب به الدنانير والدراهم وكان المطر قيظا والولد غيظا وطولوا المنارات وفضضوا المصاحف
وزخرفوا المساجد واظهروا الرشا وشيدوا البناء واتبعوا الهوى وباعوا الدين بالدنيا وقطعت الارحام وبيع الحكم و
أكلوا الربا فصار الغنى عزا وخرج الرجل من بيته فقام اليه من هو خير منه فسلم عليه وركب النساء السروج ثم غاب
عنهم فلم يروه فكتب نضلة بذلك الى سعد وكتب سعد بذلك الى عمر فكتب اليه عمر ائت انت ومن معك من المهاجرين والانصار
حتى تنزلوا بهذا الجبل فان لقيته فاقرأه مني السلام فخرج سعد في اربعة آلاف من المهاجرين والانصار حتى نزلوا ذلك
الجبل ومكث اربعين يوما ينادي بالصلوة فلا يجدون جوابا ولا يسمعون خطابا وروي ان عمر بعث جندا الى مدائن
كسرى وامر عليهم سعد بن ابي وقاص وجعل قائد الجيش خالد بن الوليد فلما بلغوا شط الدجلة ولم يجدوا سفينة تقدم سعد
وخالد فقالا يا بحر انك تجري بامر الله فبحرمة محمد صلى الله عليه وسلم وبعدل عمر خليفة الله الا خليتنا والعبور فعبر الجيش
بخيله وجماله ورجاله الى المدائن ولم تبتل حوافرها وروي انه قال يوما وقد انتبه من نومه وهو يمسح عينيه من ترى
الذي يكون من ولد عمر يسير بسيرة عمر يرددها مرارا واشار بذلك الى عمر بن عبد العزيز وهو ابن ابنته عاصم وروي انه قال
لرجل من العرب ما اسمك قال جمرة قال ابن من قال ابن شهاب قال ممن قال من الحرقة قال اين مسكنك قال الحرة قال
بايها قال لظى قال عمر ادرك اهلك فقد احترقوا فسارع الرجل فوجدهم كما قال عمر وعن علي رضي الله عنه انه رأى في
منامه كانه صلى الصبح خلف النبي صلى الله عليه وسلم واستند رسول الله صلى الله عليه وسلم الى المحراب فجاءت جارية
بطبق من رطب فوضع بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخذ منها رطبة وقال يا علي تاكل هذه الرطبة فقلت
نعم يا رسول الله فمد يده وجعلها في فمي ثم اخذ اخرى وقال لي مثل ذلك فقلت نعم فجعلها في فمي فانتبهت وفي قلبي
شوق الى رسول الله صلى الله عليه وسلم وحلاوة الرطب في فمي فتوضأت وذهبت الى المسجد فصليت خلف عمر واستند
الى المحراب فاردت ان اتكلم بالرؤيا فمن قبل ان اتكلم جاءت امرأة ووقفت على باب المسجد ومعها طبق رطب فوضع بين
يدي عمر فاخذ رطبة وقال تاكل هذه يا علي قلت نعم فجعلها في فمي ثم اخذ اخرى وقال لي مثل ذلك فقلت نعم ثم فرق على

اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمنۃً ویسرۃ وکنت اشتہی منہ زیادۃً فقال یا اخی لو زادک رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم لزدناک فعجبت وقلت قد اطلعہ اللہ علی ما رأیت البارحۃ فنظر الیّ وقال یا علی المؤمن ینظر
بنور اللہ قلت صدقت یا امیر المؤمنین ہکذا رأیتہ وکذا وجدت طعمہ ولذتہ من یدک کما وجدت طعمہ ولذتہ من ید رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعن علی قال کنا نقول ان ملکا ینطق علی لسان عمر وعن ابن عمر انہ کان اذا ذکر عمر قال للہ
بلاد عمر فقیل ما رأینہ یتحرک شفتیہ بشیء قط الا کان وعنہ قال ما سمعت عمر یقول لشیء قط انی لاظنہ کذا الا کان کما یظن بینما
عمر جالس اذ مر بہ رجل جمیل فقال لقد اخطأ ظنی او ان ہذا علی دینہ فی الجاہلیۃ او لقد کان کاہنہم علی بالرجل فدعی لہ
فقال عمر لقد اخطأ ظنی او انک علی دینک فی الجاہلیۃ او لقد کنت کاہنہم فقال ما رأیت کالیوم استقبل بہ رجل مسلم فقال
اعزم علیک الا ما اخبرتنی قال کنت کاہنہم فی الجاہلیۃ قال فما اعجب ما جاءتک بہ جنیتک قال بینما انا یوما فی السوق اذ جاءتنی
اعرف فیہا الفزع فقالت الم تر الجن وابلاسہا ودیأسہا من بعد انکاسہا ولحوقہا بالقلاص واحلاسہا
قال عمر صدق بینما انا نائم عند آلہتہم اذ اتی رجل بعجل فذبحہ فصرخ بہ صارخ لم اسمع صارخا قط اشد صوتا منہ
یقول یا جلیح امر نجیح رجل فصیح یقول لا الہ الا اللہ فوثب القوم قلت لا ابرح حتی اعلم ما وراء ہذا ثم نادی یا جلیح امر نجیح
رجل فصیح یقول لا الہ الا اللہ فقمت فما نشبنا ان قیل ہذا نبی وعن عبد اللہ بن سلمۃ قال دخلنا علی عمر معشر وفد مذحج وکنت
من اقربہم منہ مجلسا فجعل عمر ینظر الی الاشتر ویصوب فیہ نظرہ ثم قال لی امنکم ہذا قلت نعم قال قاتلہ اللہ وکفی
اللہ امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم شرہ واللہ انی لاحسب منہ للمسلمین یوما عصیبا قال فکان ذلک منہ بعد عشرین سنۃ
وفی روایۃ عند غیرہ ان عمر کان فی المسجد ومعہ ناس اذ مر رجل فقیل لہ اتعرف ہذا فقال قد بلغنی ان رجلا اتاہ اللہ عز وجل
یظہر الغیب بظہور النبی صلی اللہ علیہ وسلم اسمہ سواد بن قارب ولم اراہ وان کان حیا فہو ہذا ولہ فی قومہ شرف وموضع
فدعا الرجل فقال لہ عمر انت سواد بن قارب الذی اتاک اللہ بظہور الغیب بظہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولک فی
قومک شرف ومنزلۃ فقال نعم یا امیر المؤمنین فقال فانت علی ما کنت علیہ من کہانتک فغضب الرجل غضبا شدیدا وقال
یا امیر المؤمنین واللہ ما استقبلنی بہذا احد منذ اسلمت قال عمر سبحان اللہ ما کنا علیہ من الشرک اعظم مما کنت علیہ من
کہانتک اخبرنی عما کان یاتیک بہ رئیک بظہور النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال نعم یا امیر المؤمنین بینا انا ذات لیلۃ بین
النائم والیقظان اذ اتانی جنیی فضربنی برجلہ وقال قم یا سواد بن قارب واسمع وافہم ان کنت تفہم واعقل ان کنت تعقل
قد بعث رسول من لؤی بن غالب یدعو الی اللہ والی عبادتہ ثم انشأ یقول عجبت للجن وتجساسہا وشدہا العیس باحلاسہا
تہوی الی مکۃ تبغی الہدی ما خیر الجن کانجاسہا فارحل الی الصفوۃ من ہاشم واسم بعینیک الی راسہا
ثم اتانی فی لیلۃ ثانیۃ وثالثۃ یقول لی مثل قولہ الاول وینشد لی ابیاتا فوقع فی نفسی حب الاسلام ورغبت فیہ فلما
اصبحت شددت علی راحلتی فرکبتہا وانطلقت متوجہا الی مکۃ فاخبرت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد ہاجر الی المدینۃ
فقدمت المدینۃ فسالت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقیل لی فی المسجد فاتیت المسجد فعقلت ناقتی فقال لی ادن
فلم یزل بی حتی قمت بین یدیہ فقال ہات فقصصت علیہ القصۃ فاسلمت ففرح النبی صلی اللہ علیہ وسلم بما سمعت

اصحابه حتى رئي الفرح في وجوههم قال فوثب اليه عمر والتزمه قال لقد كنت احب ان اسمع هذا الحديث منك فاخبرني عن
رؤياك هل ياتيك اليوم قال اما منذ قرات القرآن فلم تاتني ونعم العوض كتاب الله ابو عمر قص حابس بن سعد الطائي رؤيا
على عمر فراى كان الشمس والقمر يقتتلان ومع كل واحد منهما كواكب فقال عمر مع ايهما كنت قال مع القمر قال لا تلي لي عملا
ابدا اذ كنت مع الآية الممحوة فقتل وهو مع معاوية بصفين ابو عمر عن سعيد بن المسيب ان زيد بن خارجة توفي في زمن عثمان بن
عفان فسجي بثوب ثم انهم سمعوا جلجلة في صدره ثم تكلم فقال احمد احمد في الكتاب الاول صدق صدق ابو بكر الصديق الضعيف
في نفسه القوي في امر الله في الكتاب الاول صدق صدق عمر بن الخطاب القوي الامين في الكتاب الاول صدق صدق
عثمان بن عفان على منهاجهم مضت اربع وبقيت سنتان اتت الفتنة واكل الشديد الضعيف وقامت الساعة وسياتيكم
خبر بئر اريس وما بئر اريس ثم هلك رجل من بني خطمة فسجي بثوب فسمعوا جلجلة في صدره ثم تكلم فقال ان اخا بني الحارث بن
الخزرج صدق صدق ابو عمر ذكر معمر امراة توفيت بالبيداء فجعل الناس يمرون عليها ولا يدفنونها حتى مر عليها كليب فدفنها
فقال عمر اني لارجو لكليب بهذا خيرا زاد البيهقي فاصيب حين اصيب عمر ابو عمر النعمان بن مقرن قدم المدينة من عند سعد
بفتح القادسية ودور وحينئذ على عمر اجتماع اهل اصبهان وهمدان والري وآذربيجان ونهاوند فاقلقه وشاور اصحاب النبي
صلى الله عليه وسلم فقال له علي بن ابي طالب ابعث الى اهل الكوفة فيسير ثلثاهم ويبقى ثلثهم على ذراريهم وابعث الى اهل البصرة
قال فمن استعمل عليهم اشر علي فقال انت افضلنا رايا واعلمنا فقال لاستعملن عليهم رجلا يكون لها فخرج الى المسجد فوجد
النعمان بن مقرن يصلي فسرحه وامره وكتب الى اهل الكوفة بذلك وقد روي انه قال ان قتل نعمان فحذيفة وان قتل حذيفة
فجرير ففتح الله عليه اصبهان فلما اتى نهاوند كان اول صريع واخذ الراية حذيفة ففتح الله عليهم فلما جاء نعيه خرج عمر ينعاه
الى الناس على المنبر ووضع يده على راسه يبكي ابو عمر كان ربيعة بن امية بن خلف قد راى رؤيا فقصها على عمر قال رايت كاني
في واد معشب ثم خرجت منه الى واد مجدب ثم انتبهت وانا في الوادي المجدب فقال عمر تؤمن ثم تكفر ثم تموت وانت كافر
فقال ما رايت شيئا فقال عمر قضي لك كما قضي لصاحبي يوسف قالا ما راينا شيئا فقال يوسف قضي الامر الذي فيه تستفتيان
ثم انه شرب خمرا فضربه عمر الحد ونفاه الى خيبر فلحق بارض الروم فتنصر ابو عمر عن عوف بن مالك الاشجعي انه راى في المنام
كان الناس جمعوا فاذا فيهم رجل قد علاهم فهو فوقهم ثلث اذرع قال فقلت من هذا قالوا عمر قلت لم قالوا لان فيه ثلث خصال
لانه لا يخاف في الله لومة لائم وانه خليفة مستخلف وشهيد مستشهد قال فاتى ابا بكر فقصها عليه فارسل الى عمر فدعا ليبشره
قال فجاء عمر فقال لي ابو بكر اقصص رؤياك قال فلما بلغت خليفة مستخلف زبرني عمر وكهرني وقال اسكت تقول هذا وابو بكر حي
فلما كان بعد وولي عمر مررت بالشام وهو على المنبر قال فدعاني وقال اقصص رؤياك فقصصتها فلما قلت انه لا يخاف في الله
لومة لائم قال اني لارجو ان يجعلني الله منهم فلما قلت خليفة مستخلف قال قد استخلفني الله فسئله ان يعينني على ما ولاني
فلما ان ذكرت شهيد مستشهد قال انى لي بالشهادة وانا بين اظهركم تغزون ولا اغزو ثم قال بلى ياتي الله بها ان شاء
ياتي الله بها ان شاء ابو عمر عن عرفجة الاشجعي قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الفجر ثم جلس فقال وزن اصحابي الليلة وزن
ابو بكر فوزن ثم وزن عمر فوزن ثم وزن عثمان فخف وهو رجل صالح مالك عن يحيى بن سعيد بن المسيب انه سمعه يقول لما صدر

عمر بن الخطاب من منى أناخ بالأبطح ثم كوّم كومة ثم طرح عليها رداءه واستلقى ثم مد يديه إلى السماء فقال اللهم كبرت سني
وضعفت قوتي وانتشرت رعيتي فاقبضني إليك غير مضيّع ولا مفرّط ثم قدم المدينة في عقب ذي الحجة فخطب الناس ثم قال
أيها الناس قد سُنّت لكم السنن وفُرضت لكم الفرائض وتُركتم على الواضحة إلا أن تضلوا بالناس يميناً وشمالاً وضرب بإحدى
يديه على الأخرى ثم قال إياكم أن تهلكوا عن آية الرجم أن يقول قائل لا نجد حدين في كتاب الله فقد رجم رسول الله صلى الله
عليه وسلم ورجمنا والذي نفسي بيده لولا أن يقول الناس زاد عمر بن الخطاب في كتاب الله لكتبتها الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما
البتة فإنا قد قرأناها قال يحيى بن سعيد فقال سعيد بن المسيب فلما انسلخ ذو الحجة حتى قتل عمر بن الخطاب رحمه الله تعالى
مسلم عن معدان بن أبي طلحة أن عمر بن الخطاب خطب يوم الجمعة فذكر نبي الله صلى الله عليه وسلم وذكر أبا بكر قال إني رأيت
كأن ديكاً نقرني ثلاث نقرات وإني لا أراه إلا حضور أجلي وإن أقواماً يأمرونني أن أستخلف وإن الله عز وجل لم يكن ليضيع
دينه ولا خلافته ولا الذي بعث به نبيه صلى الله عليه وسلم فإن عجل بي أمر فالخلافة شورى بين هؤلاء الستة الذين توفي
رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض فإني قد علمت أن أقواماً يطعنون في هذا الأمر أنا ضربتهم بيدي هذه على الإسلام
فإن فعلوا ذلك فأولئك أعداء الله الكفرة الضلال الحديث ابو عمر أصاب الناس قحط في زمن عمر فجاء رجل إلى قبر النبي صلى الله
عليه وسلم فقال يا رسول الله استسق لأمتك فإنهم قد هلكوا قال فأتاه رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام فقال ائت عمر فمره
أن يستسقي للناس فإنهم سيُسقون وقل له عليك بالكيس الكيس فأتى الرجل عمر فأخبره فبكى عمر وقال يا رب ما آلو إلا ما عجزت عنه
يا رب ما آلو إلا ما عجزت عنه ابو عمر مسعود بن اسود البلوي استأذن عمر في الغزو إلى إفريقية فقال عمر إفريقية غادرة
مغدور بها ابو عمر في قصة ضرب عمر قدامة بن مظعون حد الشرب فغاضب عمر قدامة وهجره فحج عمر وقدامة معه مغاضباً
له فلما قفلا من حجهما ونزل عمر بالسقيا نام فلما استيقظ من نومه فقال عجلوا عليّ بقدامة فوالله لقد أتاني آت في منامي فقال
سالم قدامة فإنه أخوك فعجلوا عليّ به فلما أتوه أبى أن يأتي فأمر به عمر إن أبى أن يجروه إليه فكلمه عمر واستغفر له فكان ذلك
أول صلحهما ابو عمر سماك بن مخرمة وسماك بن عبيد العبسي وسماك بن خرشة الأنصاري قدم هؤلاء الثلاثة على عمر في وفد أهل
الكوفة بالأخماس فاستنسبهم فانتسبوا له سماك وسماك وسماك فقال بارك الله فيكم اللهم اسمك بهم الإسلام وأيدهم فهؤلاء
الثلاثة أول من ولي مسالح من أرض همدان وأرض الديلم ابو عمر أسر سهيل بن عمرو يوم بدر كافراً وكان خطيب قريش
فقال عمر يا رسول الله انزع ثنيته فلا يقوم عليك خطيباً أبداً فقال دعه فعسى أن يقوم مقاماً تحمده فلما هاج الناس بمكة
عند وفاة رسول الله صلى الله عليه وسلم وارتد من ارتد من العرب قام سهيل بن عمرو خطيباً فقال والله إني أعلم أن
هذا الدين سيمتد امتداد الشمس في طلوعها إلى غروبها فلا يغرنكم هذا من أنفسكم يعني أبا سفيان فإنه ليعلم من هذا
الأمر ما أعلم ولكنه قد جثم على صدره حسد بني هاشم وأتى في خطبته بمثل ما جاء به أبو بكر الصديق بالمدينة فكان ذلك معنى
قوله صلى الله عليه وسلم لعمر ابو عمر جاء الحارث بن هشام وسهيل بن عمرو إلى عمر فجلسا وهو بينهما فجعل المهاجرون الأولون يأتون
عمر فيقول ههنا يا سهيل ههنا يا حارث فينحيهما فجعل الأنصار يأتون فينحيهما عنهم كذلك حتى صارا في آخر الناس فلما خرجا
من عند عمر قال الحارث لسهيل ألم تر ما صنع بنا فقال له سهيل إنه الرجل لا لوم عليه ينبغي أن نرجع باللوم على أنفسنا

ذبح القوم فاسرعوا وذبحنا فابطانا فلما قام الناس من عند عمر اتیاه فقالا له یا امیر المومنین قد رأینا ما فعلت بنا الیوم و
علمنا انا اتینا من قبل انفسنا فهل من شیء نستدرک به ما فاتنا من الفضل فقال لا اعلمه الا هذا الوجه واشار لهما
الی ثغر الروم فخرجا الی الشام فماتا بها فلم یبق من ولد سهیل الا ابنة له ترکها بالمدینة فاختة بنت عتبة
بن سهیل فقدم بها علی عمر فزوجها من عبد الرحمن بن الحارث بن هشام وقال زوجوا الشرید الشریدة ففعلوا فنشر الله
منها عددا کثیرا فی الصواعق اخرج ابن عساکر عن طارق بن شهاب قال ان کان الرجل لیحدث عمر بالحدیث فیکذبه
الکذبة فیقول احبس هذه ثم یحدث بالحدیث فیقول له احبس هذه فیقول له کلما حدثتک حق الا ما امرتنی ان احبسه
واخرج ایضا عن الحسن قال ان کان احد یعرف الکذب اذا حدث به انه کذب فهو عمر بن الخطاب واخرج البیهقی فی الدلائل
عن ابی هدبة الحمصی قال اخبر عمر ان اهل العراق قد حصبوا امیرهم فخرج غضبان فصلی فسهی فی صلوته فلما سلم قال
اللهم انهم قد لبسوا علی فالبس علیهم وعجل علیهم بالغلام الثقفی یحکم فیهم بحکم الجاهلیة لا یقبل من محسنهم ولا یتجاوز
عن مسیئهم قال ابن لهیعة وما ولد الحجاج یومئذ وانکشفت فجذه فرای به اهل نجران علامة سوداء فقالوا هذا الذی نجد
فی کتابنا انه یخرجنا من ارضنا وقال له کعب الاحبار انا نجدک فی کتاب الله علی باب من ابواب جهنم تمنع الناس ان یقعوا
فیها فاذا مات لم یزالوا یقتحمون فیها الی یوم القیمة فی کتاب طبقات الشافعیة للشیخ عبد الوهاب السبکی نقلا عن امام الحرمین
فی کتابه الشامل ان الارض زلزلت فی زمن عمر رضی الله عنه فحمد الله واثنی علیه والارض ترتج ثم ضربها بالدرة و
قال اقری الم اعدل علیک فاستقرت من وقتها وفیه ایضا ان نارا کانت تخرج من کهف فی جبل فتحرق ما اصابت
فخرجت فی زمن عمر فامر ابا موسی او تمیما الداری ان یدخلها الکهف فجعل ینشها بردائه حتی ادخلها فی الکهف فلم تخرج
بعد وفیه ایضا انه عرض جیشا بعثه الی الشام فعرضت طائفة فاعرض عنهم ثم عرضت فاعرض عنهم ثم عرضت ثالثا فاعرض
عنهم فتبین بالآخرة انه کان فیهم قاتل عثمان او قاتل علی در کشف المحجوب مذکورست که عجمی بمدینه آمد وقصد عمر کرد گفتند
امیر المومنین در خرابها خفته باشد رفت واورا یافت بر خاک خفته ودره زیر سر نهاده با خود گفت اینهمه فتنه اندر جهان
ازین است کشتن این نزدیک من سخت آسان است شمشیر بکشید دو شیر پدید آمدند وقصد وی کردند وی فریاد برآورد عمر
بیدار شد قصه با وی گفت واسلام آورد ودر شواهد النبوة مذکورست که عمر بن الخطاب جیشی بیکی از بلاد بعیده فرستاده
بود روزی در مدینه آواز برداشت که یا لبیکاه یا لبیکاه وهیچکس ندانست که آن چیست تا آن وقت که آن جیش بمدینه
مراجعت نمود وصاحب جیش فتحها که خدا تعالی توفیق آنش داده بود تعداد میکرد امیر المومنین عمر رضی الله عنه گفت اینها
را بگذار حال آن مرد که وی را بزجر در آب فرستادی چه شد گفت والله یا امیر المومنین که من بوی شری نخواستم بآبی
رسیدیم که عبور آن را امید نستیم تا از آنجا بگذریم وی را برهنه ساختیم ودر آب فرستادیم هوا خنک بود در وی سرایت
کرد فریاد برداشت که واعمراه واعمراه وبعد از آن از شدت سرما هلاک شد چون مردمان آن را شنیدند دانستند که
لبیک وی در جواب ندای آن مظلوم بوده است بعد از آن صاحب جیش را گفت که اگر نه آن بودی که بعد از من دستور
بماندی هر آئینه گردن ترا بزدمی [illegible] برسان چنان مکن که دیگر ترا ببینم پس گفت کشتن

مسلمانے پیش من بزرگتر ہست از ہلاک بسیاری و نیز در شواہد النبوۃ مذکور ہست کہ در روز مصیبت وی این ابیات شنیدند و گویندہ را ندیدند شعر لِیَبْکِ علی الاسلام من کان باکیا ✤ فقد اوشکوا ہلکی و ما قدم العہد ✤ و ادبرت الدنیا و ادبر خیرہا ✤ و قد ملّہا من کان یؤمن بالوعد ✤

الفصل الخامس

فیما انطق اللہ بہ امیر المؤمنین عمر من دقائق مقامات السلوک و شرح الصوفیۃ کلامہ ذلک فی کتبہم

الاخلاص فی العمل

الحفاظ من حدیث یحیی بن سعید عن محمد بن ابراہیم التیمی عن علقمۃ بن وقاص اللیثی قال سمعت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ علی المنبر یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انما الاعمال بالنیات و انما لکل امرئ ما نوی فمن کانت ہجرتہ الی اللہ و رسولہ فہجرتہ الی اللہ و رسولہ و من کانت ہجرتہ الی دنیا یصیبہا او امرأۃ یتزوجہا فہجرتہ الی ما ہاجر الیہ قال بعض العلماء ہذا الحدیث ربع العلم مالک عن یحیی بن سعید ان عمر بن الخطاب کان یقول کرم المؤمن تقواہ و دینہ حسبہ و مروتہ خلقہ و الجرأۃ والجبن غرائز یضعہا اللہ حیث شاء فالجبان یفر عن ابیہ و امہ و الجری یقاتل عمن لا یؤوب بہ الی رحلہ و القتل حتف من الحتوف و الشہید من احتسب نفسہ علی اللہ احمد بن حنبل عن ابی العجفاء سمعت عمر یقول الا لا تغالوا صداق النساء فذکر الحدیث بطولہ الی ان قال و اخری تقولونہا لمن قتل فی مغازیکم او مات قتل فلان شہیدا و لعلہ ان یکون قد اوقر عجز دابتہ او دف راحلتہ ذہبا او ورقا یلتمس التجارۃ لا تقولوا ذلکم و لکن قولوا کما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم من قتل او مات فی سبیل اللہ فہو فی الجنۃ احمد بن حنبل عن ابی فراس قال خطب عمر بن الخطاب فقال یا ایہا الناس الا انا انما کنا نعرفکم اذ بین ظہرانینا النبی صلی اللہ علیہ وسلم و اذ ینزل الوحی و اذ ینبئنا اللہ من اخبارکم الا و ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد انطلق و قد انقطع الوحی و انما نعرفکم بما نقول لکم من اظہر منکم خیرا ظننا بہ خیرا و احببناہ علیہ و من اظہر لنا شرا ظننا بہ شرا و ابغضناہ علیہ سرائرکم بینکم و بین ربکم الا انہ قد اتی علی حین و انا احسب ان من قرأ القرآن یرید اللہ و ما عندہ فقد خیل الی باخرۃ ان رجالا قد قرؤہ یریدون بہ ما عند الناس فاریدوا اللہ بقراءتکم و اریدوہ باعمالکم ابو طالب قال عمر بن الخطاب افضل الاعمال اداء ما افترض اللہ عز وجل و الورع عما نہی اللہ تعالی عنہ و صدق النیۃ فیما عند اللہ عز وجل ابو طالب عن سعد بن ابی بردۃ عن کتاب عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری من خلصت نیتہ کفاہ اللہ تعالی ما بینہ و بین الناس و من تزین للناس بما یعلم اللہ تعالی فیہ غیر ذلک شانہ اللہ عز وجل فما ظنک ابو طالب عن عمر انہ قال لقد خشینا ان یدخلنا خوف الریاء فی تسعۃ اعشار الریاء فسرہ ابو طالب قال یعنی بذلک انہ ترک کثیرا من الاعمال خشیۃ دخول الریاء و ذلک دخول فی الریاء بترک الاعمال من اجل الریاء

المراقبۃ

مسلم فی حدیث جبرئیل عن عمر ان السائل قال ما الاحسان فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاحسان ان تعبد اللہ کانک تراہ فان لم تکن تراہ فانہ یراک

الاستقامۃ

ابو طالب کان عمر اذا تلا قولہ تعالی ان الذین قالوا ربنا اللہ ثم استقاموا یقول قد قالہا ناس ثم رجعوا فمن استقام علی امر اللہ فی السر و العلانیۃ و العسر و الیسر و لم یخف فی اللہ لومۃ لائم و قال مرۃ استقاموا واللہ للہ بطاعتہ و لم یروغوا روغان الثعالب

الصبر

الغزالی وجد فی رسالۃ عمر رضی اللہ عنہ الی ابی موسی الاشعری علیک بالصبر و اعلم ان الصبر صبران احدہما افضل من الآخر الصبر فی المصیبات حسن و افضل منہ [illegible]

ہوا عالم ان الصبر یا تک الا یجات و ذلک لان التقوی افضل البر و التقوی بالصبر الغزالی کان عمر رضی اللہ عنہ یقول نعم العدلان و نعمت العلاوۃ و ہو الصابرین یعنی بالعدلین الصلاۃ و الرحمۃ و بالعلاوۃ الہدی اشارا الی قولہ تعالی اولٰئک علیہم صلوٰت من ربہم و رحمۃ و اولٰئک ہم المہتدون الشکر ابو عمر روی عن عمر انہ قال فی الضراعۃ من حجۃ السنۃ لم تحج بعدہا الحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ یعطی من یشاء ما یشاء لقد کنت بہذا الوادی یعنی ضجنان ارعی ابلا للخطاب وکان فظا غلیظا یتعبنی اذا عملت و یضربنی اذا قصرت وقد اصبحت و امسیت ولیس بینی و بین اللہ احد اخشاہ ثم تمثل

لا شیء مما تری تبقی بشاشتہ · یبقی الالہ و یودی المال والولد
ولا سلیمان اذ تجری الریاح لہ · والانس والجن فیما بینہا برد
حوض ہنالک مورود بلا کذب · لا بد من وردہ یوما کما وردوا
لم تغن عن ہرمز یوما خزائنہ · والخلد قد حاولت عاد فما خلدوا
این الملوک التی کانت لعزتہا · من کل اوب الیہا وافد یفد

الغزالی قال عمر ما ابتلیت ببلاء الا کان للہ علی فیہا اربع نعم اذ لم تکن فی دینی و اذ لم تکن اعظم منہا و اذ لم احرم الرضی فیہا و اذ ارجو الثواب علیہا **الخوف من عذاب الآخرۃ** ابو عمر روینا عن عمر انہ قال حین احتضر و راسہ فی حجر ابنہ عبد اللہ شعر ظلوم لنفسی غیر انی مسلم * اصلی الصلوۃ کلہا و اصوم البخاری عن المسور ابن مخرمۃ رضی اللہ عنہما قال لما طعن عمر رضی اللہ عنہ جعل یالم فقال لہ ابن عباس رضی اللہ عنہما و کانہ یجزعہ یا امیر المومنین ولا کل ذلک لقد صحبت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاحسنت صحبتہ ثم فارقتہ و ہو عنک راض ثم صحبت ابا بکر رضی اللہ عنہ فاحسنت صحبتہ ثم فارقتہ و ہو عنک راض ثم صحبت صحبتہم فاحسنت صحبتہم و لئن فارقتہم لتفارقنہم و ہم عنک راضون فقال اما ما ذکرت من صحبۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و رضاہ فان ذلک من من اللہ تعالی من بہ علی و اما ما ذکرت من صحبۃ ابی بکر و رضاہ فانما ذلک من من اللہ من بہ علی و اما ما تری من جزعی فہو من اجلک و من اجل اصحابک و اللہ لو ان لی طلاع الارض ذہبا لافتدیت بہ من عذاب اللہ عز و جل قبل ان اراہ الغزالی لما قرا عمر اذا الشمس کورت فانتہی الی قولہ و اذا الصحف نشرت خر مغشیا علیہ الغزالی مر عمر یوما بدار انسان و ہو یصلی و یقرا سورۃ الطور فوقف یستمع فلما بلغ قولہ ان عذاب ربک لواقع ما لہ من دافع نزل عن حمارہ و استند الی حائط فمکث زمانا و رجع الی منزلہ و مرض شہرا یعودونہ الناس ولا یدرون ما مرضہ **الخوف من العقوبۃ فی الدنیا** احمد بن حنبل عن فروخ مولی عثمان ان عمر و ہو یومئذ امیر المومنین خرج الی المسجد فرای طعاما منشورا فقال ما ہذا الطعام قالوا طعام جلب الینا قال بارک اللہ فیہ و فی من جلبہ قیل یا امیر المومنین فانہ قد احتکر قال و من احتکرہ قالوا فروخ مولی عثمان و فلان مولی عمر فارسل الیہما فدعاہما فقال ما حملکما علی احتکار طعام المسلمین قالا یا امیر المومنین نشتری باموالنا و نبیع فقال عمر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من احتکر علی المسلمین طعامہم ضربہ اللہ عز و جل بالافلاس او بجذام فقال فروخ عند ذلک یا امیر المومنین اعاہد اللہ و اعاہدک ان لا اعود فی الطعام ابدا و اما مولی عمر فقال انما نشتری باموالنا و نبیع قال ابو یحیی فلقد رایت مولی عمر مجذوما **الخوف من الطبع** الغزالی قال عمر رضی اللہ عنہ الطابع معلق بقائمۃ العرش فاذا انتہکت الحرمات و استحلت المحارم ارسل اللہ الطابع فطبع علی القلوب بما فیہا **الہیبۃ من اللہ عز و جل** الغزالی اخذ عمر یوما تبنۃ من الارض فقال یا لیتنی کنت ہذہ التبنۃ یا لیتنی لم تلدنی امی **الجمع بین الرجاء والخوف** الغزالی قال عمر لو نودی لیدخل النار کل الناس الا رجلا واحدا

لرجوت ان اکون انا ذلک الرجل ولو نودی لیدخل الجنۃ کل الناس الا رجلا واحدا لخشیت ان اکون انا ذلک الرجل
علامۃ الخوف من اللہ عزوجل الغزالی قال عمر من خاف اللہ لم یشف غیظہ ومن اتقی اللہ لم یصنع ما یرید ولولا یوم القیمۃ
لکان غیر ما ترون **العبودۃ من غیر خوف ولا رجا** ابوطالب قال عمر رحم اللہ صہیبا لو لم یخف اللہ لم یعصہ قال ابوطالب یعنی
ترک المعاصی للمحبۃ لا للخوف ولا للرجاء **فوائد الزہد** الغزالی قال عمر الزہادۃ فی الدنیا راحۃ القلب والجسد **الآفات المتولدۃ**
من جمع المال ابوطالب مر عمر ببیت مال فقال ابت الدراہم الا ان تخرج رؤسہا **المحاسبۃ** الغزالی قال عمر حاسبوا
انفسکم قبل ان تحاسبوا وزنوہا قبل ان توزنوا وتاہبوا للعرض الاکبر الغزالی کتب عمر الی ابی موسی الاشعری حاسب
نفسک فی الرخاء علی حساب الشدۃ الغزالی قال عمر لکعب الاحبار کیف تجدنا فی کتاب اللہ تعالی قال ویل لدیان الارض
من دیان السماء فعلاہ بالدرۃ وقال الا من حاسب نفسہ فقال کعب یا امیر المؤمنین انہا الی جنبہا فی التوریۃ ما بینہما
حرف الا من حاسب نفسہ **رؤیۃ المقصر فی العمل** البخاری عن ابی بردۃ عن عامر بن ابی موسی قال قال لی عبد اللہ بن عمر
ہل تدری ما قال ابی لابیک قال قلت لا قال فان ابی قال لابیک یا ابا موسی ہل یسرک ان اسلامنا مع رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم وہجرتنا معہ وجہادنا معہ وعملنا کلہ معہ برد لنا وان کل عمل عملناہ بعدہ نجونا منہ کفافا راسا
براس فقال ابوک لابی لا واللہ قد جاہدنا بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وصلینا وصمنا وعملنا خیرا کثیرا واسلم علی ایدینا
بشر کثیر وانا لنرجو ذلک فقال ابی ولکنی والذی نفس عمر بیدہ لوددت ان ذلک برد لنا وان کل شیء عملناہ بعدہ نجونا منہ
کفافا راسا براس فقلت ان اباک واللہ کان خیرا من ابی **التوکل** احمد بن حنبل عن ابی تمیم الجیشانی سمع عمر یقول سمعت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یقول لو انکم توکلون علی اللہ حق توکلہ لرزقکم کما یرزق الطیر تغدو خماصا وتروح بطانا **التسبب**
بالاسباب مع اثبات التوکل مالک فی قصۃ سرغ حین استقر رای عمر علی الرجوع من الشام من اجل الوباء قال ابو عبیدۃ
افرارا من قدر اللہ فقال عمر لو غیرک قالہا یا ابا عبیدۃ نعم نفر من قدر اللہ الی قدر اللہ ارایت لو کانت لک ابل فہبطت
وادیا لہ عدوتان احدیہما مخصبۃ والاخری جدبۃ الیس ان رعیت الخصبۃ رعیتہا بقدر اللہ وان رعیت الجدبۃ رعیتہا
بقدر اللہ **لا رد ولا کد** احمد بن حنبل عن ابن عمر قال سمعت عمر یقول کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعطینی العطاء فاقول
اعطہ افقر الیہ منی حتی اعطانی مرۃ مالا فقلت اعطہ افقر الیہ منی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم خذہ فتمولہ وتصدق بہ
فما جاءک من ہذا المال وانت غیر مشرف ولا سائل فخذہ وما لا فلا تتبعہ نفسک **نفی الارادۃ** ابوطالب روینا عن عمر بن
الخطاب انہ قال لا ابالی علی ای حال اصبحت من شدۃ ورخاء **فضل الاخوۃ فی اللہ عزوجل** ابوطالب عن عمر وابنہ
دخل لفظ احدہما فی الآخر لو ان عبدا صفت بین قدمیہ عند الرکن والمقام یعبد اللہ عزوجل عمرہ یصوم نہارہ ویقوم
لیلہ ثم لقی اللہ عزوجل ولیس فی قلبہ موالاۃ لاولیاء اللہ عزوجل ولا معاداۃ لاعدائہ لم ینفعہ ذلک شیئا ابوطالب عن
عمر ان احدہم لیشیب فی الاسلام ولم یوال فی اللہ ولیا ولم یعاد فیہ عدوا وذلک نقص کبیر ابوطالب قال عمر بن
الخطاب ما اعطی عبد بعد الاسلام خیرا من اخ صالح ابوطالب قال عمر اذا رای احدکم ودا من اخیہ فلیتمسک بہ فقل ما
یصیب بذلک **ترک التفوق علی الاخوان** ابوطالب اتت بردۃ من الیمن الی عمر بن الخطاب فقسمہا بین اصحابہ رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم بُردًا بُردًا ثم صعد المنبر یوم جمعۃ فخطب الناس فی حُلّۃ منہا والحلّۃ عند العرب ثوبان من جنس واحد وکان ذلک من احسن زیّہم فقال الا اسمعوا الا اسمعوا ثم وعظ الناس فقام سلمان فقال واللہ لا نسمع واللہ لا نسمع قال وما ذلک قال انک اعطیتنا ثوبًا ثوبًا وخرجت فی حلّۃ فقد تفضّلت علینا بالدنیا فتبسّم ثم قال عجلت یا ابا عبد اللہ رحمک اللہ انی کنت غسلت ثوبی الخَلَق فاستعرت برد عبد اللہ بن عمر فلبسۃ مع بردی فقال سلمان الآن نسمع **استکشاف عیوبہ من اخوانہ** ابو طالب روی ان عمر خطب الناس فقال انشد اللہ عبدًا علم فیّ عیبًا الا اخبرنی بہ فقام شابّ فقال فیک عیبان اثنان فقال وما ہما رحمک اللہ قال تُذیل بین بُردین وتجمع بین الادامین قال فما اذیل بین بردین وما جمع بین ادامین حتی لقی اللہ عزوجل **قبول قول الناصح وان شدد** ابو عمر قسم عمر المال الذی بعث الیہ ابو موسی وکان الف الف درہم وفضلت منہ فضیلۃ فاختلفوا علیہ حیث یضعہا فقام خطیبًا فحمد اللہ واثنی علیہ فقال یا ایہا الناس قد بقیت لکم فضلۃ بعد حقوق الناس فما تقولون فیہا فقام صعصعۃ بن صوحان وہو غلام شابّ فقال یا امیر المومنین انما تشاور الناس فیما لم ینزل اللہ فیہ قرآنًا واما ما انزل اللہ بہ القرآن ووضعہ مواضعہ فضعہ فی مواضعہ التی وضع اللہ فیہا فقال صدقت انت منی وانا منک السہروردی قال عمر فی مجلس فیہ المہاجرون والانصار ارأیتم لو ترخّصت فی بعض الامور ما ذا کنتم فاعلین فسکتوا فقال ذلک مرتین او ثلثًا لو ترخصت لکم فی بعض الامور ما ذا کنتم فاعلین قال بشر بن سعد لو فعلت ذلک لقوّمناک تقویم القدح فقال عمر انتم اذًا انتم **الملاطفۃ مع الاخوان** الغزالی لقی ابو عبیدۃ عمر بن الخطاب فصافحہ وقبّل یدہ واتنحیا یبکیان السہروردی روی ان عمر سابق زبیرًا فسبقہ الزبیر فقال سبقتک ورب الکعبۃ ثم سابقہ مرۃ اخری فسبقہ عمر فقال سبقتک ورب الکعبۃ **ترک المجاورۃ عند خوف الفتنۃ** الغزالی کتب عمر الی عمالہ مروا الاقارب ان یتزاوروا ولا یتجاوروا **احفظ انفاس المشایخ** ابو طالب والغزالی کتب عمر الی امراء الاجناد احفظوا لما تسمعون من المطیعین فانہم یتجلّی لہم امور صادقۃ **حب النبی صلی اللہ علیہ وسلم** المحب الطبری عن عبد اللہ بن ہشام قال کنا عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہو آخذ بید عمر بن الخطاب فقال لہ عمر یا رسول اللہ انت احب الیّ من کل شیء الا نفسی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفسی بیدہ لا تکون مومنًا حتی اکون احب الیک من نفسک فقال لہ عمر فانہ الآن واللہ لانت احب الیّ من نفسی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الآن یا عمر **حفظ اللہ المومن اذا صدقت نیتہ** ابو بکر عن عاصم بن عمر قال کان عمر یقول یحفظ اللہ المومن کان عاصم بن ثابت بن الافلح نذر ان لا یمسّ مشرکًا ولا یمسہ مشرک فمنعہ اللہ بعد وفاتہ کما امتنع منہم فی حیوتہ **الصدق فی الاحوال والکذب فیہا** ابو بکر عن جحیر بن ربیعۃ قال قال عمر ان الفجور ہکذا وغطّی راسہ الی حاجبیہ الا ان البر ہکذا وکشف راسہ معناہ ان الحال الصادقۃ لا یزال کل حین تتزاید آثارہا والحال الکاذبۃ کل حین یتناقص آثارہا **تفاوت مراتب الاعمال بحسب تفاوت الاحوال** احمد بن حنبل عن فضالۃ بن عبید یقول سمعت عمر بن الخطاب انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الشہداء ثلثۃ رجل مومن جید الایمان لقی العدو فصدق اللہ عزوجل حتی قتل فذاک الذی یرفع الیہ الناس

اعناقہم یوم القیمۃ ورفع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم راسہ حتی وقعت قلنسوتہ او قلنسوۃ عمر ورجل مؤمن جید الایمان لقی العدو فکانما یضرب ظہرہ بشوک الطلح اتاہ سہم غرب فقتلہ ہو فی الدرجۃ الثانیۃ ورجل مؤمن خلط عملاً صالحاً وآخر سیئاً لقی العدو فصدق اللہ عزوجل حتی قتل فذلک فی الدرجۃ الثالثۃ **لبس المرقع** مالک عن اسحاق بن عبداللہ بن ابی طلحۃ عن انس رایت عمر وہو یومئذ امیر المومنین وقد رقع بین کتفیہ برقع ثلث لبد بعضہا فوق بعض در کشف المحجوب مذکورست از عمر سے آرند کہ گفت بہترین جامہا آن بود کہ مؤنۃ او سبکتر باشد **الشفقۃ علی خلق اللہ** ابو اللیث روی الشعبی عن عمر انہ قال ان اللہ تعالی لا یرحم علی من لا یرحم ولا یغفر لمن لا یغفر ولا یتوب علی من لا یتوب **الوجد** تقدم ان عمر مر بدار انسان وہو یصلی ویقرأ سورۃ الطور فوقف یستمع الحدیث **الغلبۃ** وہی قسمان غلبۃ وجدان معنی وغلبۃ داعیۃ آلہیۃ ابو عمر قال عمر لاخیہ زید یوم احد خذ درعی قال انی ارید من الشہادۃ ما ترید فترکاہا جمیعاً الکلاباذی غلب علی عمر رضی اللہ عنہ حمیۃ الاسلام حین اعترض علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لما ان اراد ان یصالح المشرکین عام الحدیبیۃ فوثب حتی اتی ابابکر رضی اللہ عنہ قال الیس برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بلی قال السنا بالمسلمین قال بلی قال الیسوا بالمشرکین قال بلی قال فعلی ما نعطی الدنیۃ فی دیننا فقال ابوبکر الزم غرزہ فانی اشہد انہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال عمر انا اشہد انہ رسول اللہ ثم غلب علیہ ما یجد حتی اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال لہ مثل ما قال لابی بکر واجابہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم کما اجابہ ابوبکر رحمۃ اللہ علیہ حتی قال انا عبداللہ ورسولہ لن اخالف امرہ ولن یضیعنی قال وکان عمر یقول فما زلت اصوم واتصدق واعتق واصلی من الذی صنعت یومئذ مخافۃ کلامی الذی تکلمت بہ حتی رجوت ان یکون خیراً وکاعتراضہ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم حین صلی علی عبداللہ بن ابی قال عمر فتحولت حتی قمت فی صدرہ وقلت یا رسول اللہ اتصلی علی ہذا وقد قال یوم کذا کذا وکذا اعدد ایامہ حتی قال اخر عنی یا عمر انی خیرت فاخترت وصلی علیہ فعجبت لی وجرأتی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم **السماع** ابو عمر عن خوات بن جبیر خرجنا حجاجاً مع عمر بن الخطاب فسرنا فی رکب فیہم ابو عبیدۃ بن الجراح وعبدالرحمن بن عوف فقال القوم غننا من شعر ضرار فقال عمر دعوا ابا عبداللہ فلیغن من بنیات فوادہ یعنی من شعرہ قال فما زلت اغنیہم حتی کان السحر فقال عمر ارفع لسانک فقد اسحرنا در روضۃ الاحباب مذکورست کہ جابر بن عبداللہ کہ امیر المومنین عمر شبی گذر کرد بخیمہ از آنجا صداے حزین می آمد علی محمد صلوۃ الابرار ❊ صلی علیہ المصطفون الاخیار ❊ قد کنت قواماً بکار الاسحار ❊ یا لیت شعری والمنایا اطوار ❊ ہل تجمعنی وحبیبی الدار گریہ بر امیر المومنین غلبہ کرد وبآواز بلند بگریست ومکرر از گوینده آنرا طلب کرد وتکرار قیمت نمود باز گفت عمر را درین ابیات درج نما گفت وعمر فاغفر لہ یا غفار ❊

الفصل السادس

فے تثقیف امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ رعیتہ علی منوال تربیۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم امتہ قال اللہ تبارک وتعالی ویزکیہم ویعلمہم الکتاب والحکمۃ وہذا التثقیف یکون تارۃ امراً بالواجب او المندوب ونہیاً عن الحرام او المکروہ وتارۃ ارشاداً الی تہذیب الباطن من الرذائل

وتحليته بالفضائل وتارة بتاثير مجرد الصحبة ويكون تارة خطاباً للحاضرين وتارة كتاباً للغائبين وقد اعتنى النبي صلى الله
عليه وسلم بتهذيب عمر بن الخطاب كثيراً **فمن ذلك** قول النبي صلى الله عليه وسلم حين راجع العباس بن عبد المطلب
في اخذ الصدقات مراجعة شديدة اما شعرت يا ابن الخطاب ان عم الرجل صنو ابيه **ومن ذلك** ما روى الدارمي عن
جابر ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بنسخة من التوراة فقال يا رسول الله هذه نسخة
من التوراة فسكت فجعل يقرأ ووجه رسول الله صلى الله عليه وسلم يتغير فقال ابو بكر ثكلتك الثواكل ما ترى ما بوجه رسول
الله صلى الله عليه وسلم فنظر عمر الى وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال اعوذ بالله من غضب الله وغضب رسوله
رضينا بالله رباً وبالاسلام ديناً وبمحمد نبياً فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم والذي نفس محمد بيده لو بدا لكم موسى
فاتبعتموه وتركتموني لضللتم عن سواء السبيل ولو كان موسى حياً وادرك نبوتي لاتبعني البخاري عن ابي الدرداء رضي الله عنه
قال كنت جالساً عند النبي صلى الله عليه وسلم اذ اقبل ابو بكر رضي الله عنه آخذاً بطرف ثوبه حتى ابدى عن ركبته فقال
النبي صلى الله عليه وسلم اما صاحبكم فقد غامر فسلم وقال اني كان بيني وبين ابن الخطاب شيء فاسرعت اليه ثم ندمت
فسألته ان يغفر لي فابى علي فاقبلت اليك فقال يغفر الله لك يا ابا بكر ثلاثاً ثم ان عمر ندم فاتى منزل ابي بكر فسأل اثم ابو بكر
قالوا لا فاتى النبي صلى الله عليه وسلم فسلم فجعل وجه النبي صلى الله عليه وسلم يتمعر حتى اشفق ابو بكر فجثى على ركبتيه فقال يا
رسول الله والله انا كنت اظلم مرتين فقال النبي صلى الله عليه وسلم ان الله بعثني اليكم فقلتم كذبت وقال ابو بكر صدقت
وواساني بنفسه وماله فهل انتم تاركون لي صاحبي مرتين فما اوذي بعدها البخاري عن ابن ابي مليكة قال كاد الخيران ان يهلكا
ابو بكر وعمر رفعا اصواتهما عند النبي صلى الله عليه وسلم حين قدم عليه ركب بني تميم فاشار احدهما بالاقرع بن حابس اخي بني
مجاشع واشار الآخر برجل آخر قال نافع لا احفظ اسمه فقال ابو بكر لعمر ما اردت الا خلافي قال ما اردت خلافك فارتفعت
اصواتهما في ذلك فانزل الله يا ايها الذين آمنوا لا ترفعوا اصواتكم الآية قال ابن الزبير فما كان عمر يسمع رسول الله صلى الله
عليه وسلم بعد هذه الآية حتى يستفهمه ولم يذكر ذلك عن ابيه يعني ابا بكر الشهر وروي باسناده عن ابي هريرة ان النبي صلى الله
عليه وسلم اتي بطعام وهو بمر الظهران فقال لابي بكر وعمر كلا فقالا انا صائمان فقال ارحلوا لصاحبيكم اعملوا لصاحبيكم
ادنوا فكلا يعني انكما ضعفتما بالصوم عن الخدمة فاحتجتما الى من يخدمكما فكلا واخدما انفسكما **ومن ذلك** تمييز النبي
صلى الله عليه وسلم له بين الغلبستين وتعريفه اياه الفرق بينهما حتى حذق في التمييز وصار محدثاً كاملاً وقد تقدم بعض ذلك
وتثقيفه رضي الله عنه رعيته متواتر المعنى مسلم عن ابي هريرة قال بينما عمر بن الخطاب يخطب الناس يوم جمعة اذ دخل عثمان
بن عفان فعرض به عمر فقال ما بال رجال يتاخرون بعد النداء فقال عثمان يا امير المومنين ما زدت حين سمعت النداء
ان توضات ثم اقبلت فقال عمر والوضوء ايضاً الم تسمعوا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اذا جاء احدكم الى الجمعة
فليغتسل ابو بكر عن عمرو بن ميمون الاودي ان عمر بن الخطاب لما حضر قال ادعوا الى علياً وطلحة والزبير وعثمان وعبد الرحمن
بن عوف وسعداً قال فلم يكلم احداً منهم الا علياً وعثمان فقال يا علي لعل هولاء القوم يعرفون لك قرابتك ... الله

من العلم والفقه فاتق الله وان وليت هذا الامر فلا تحملن بني فلان على رقاب الناس وقال لعثمان يا عثمان ان هولاء القوم لعلهم يعرفون لك صهرك من رسول الله صلى الله عليه وسلم وسنك وشرفك فان انت وليت هذا الامر فاتق الله ولا تحملن بني فلان على رقاب الناس فقال ادعوا الى صهيبا فقال صل بالناس ثلثا وليجتمع هولاء الرهط فليخلوا فان اجمعوا على رجل فاضربوا راس من خالفهم احمد بن حنبل عن الزهري عن ربيعة بن دراج ان علي بن ابي طالب سبح بعد العصر ركعتين في طريق مكة فرآه عمر فتغيظ عليه ثم قال اما والله لقد علمت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عنها ابو بكر عن اسلم باسناد صحيح على شرط الشيخين انه حين بويع لابي بكر بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان علي والزبير يدخلان على فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم فيشاورونها ويرتجعون في امرهم فلما بلغ ذلك عمر بن الخطاب خرج حتى دخل على فاطمة فقال يا بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم والله ما من الخلق احد احب الينا من ابيك وما من احد احب الينا بعد ابيك منك وايم الله ما ذاك بمانعي ان اجتمع هولاء النفر عندك ان آمر بهم ان يحرق عليهم البيت قال فلما خرج عمر جاؤها فقالت تعلمون ان عمر قد جاءني وقد حلف بالله لئن عدتم ليحرقن عليكم البيت وايم الله ليمضين لما حلف عليه فانصرفوا راشدين فروا رايكم ولا ترجعوا الي فانصرفوا عنها فلم يرجعوا اليها حتى بايعوا لابي بكر مالك عن اسلم مولى عمر ان عمر بن الخطاب رأى على طلحة بن عبيد الله ثوبا مصبوغا وهو محرم فقال عمر ما هذا الثوب المصبوغ يا طلحة فقال طلحة يا امير المومنين انما هو مدر فقال عمر انكم ايها الرهط ائمة يقتدي بكم الناس فلو ان رجلا جاهلا رأى هذا الثوب لقال ان طلحة بن عبيد الله قد كان يلبس الثياب المصبغة في الاحرام فلا تلبسوا ايها الرهط شيئا من هذه الثياب المصبغة احمد بن حنبل عن جابر بن عبد الله قال سمعت عمر بن الخطاب يقول لطلحة بن عبيد الله ما لي اراك قد شعثت واغبرت منذ توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلك ساءك يا طلحة امارة ابن عمك قال معاذ الله اني لاجدركم ان لا افعل ذلك اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اني لاعلم كلمة لا يقولها رجل عند حضرة الموت الا وجد روحه بها روحا حين تخرج من جسده وكانت له نورا يوم القيمة فلم اسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عنها ولم يخبرني بها فذلك الذي دخلني قال عمر فانا اعلمها قال فلله الحمد فما هي قال هي الكلمة التي قالها لعمه لا اله الا الله قال طلحة صدقت مالك عن عبد الله بن عباس في قصة سرغ فنادى عمر بن الخطاب اني مصبح على ظهر فاصبحوا عليه فقال ابو عبيدة افرارا من قدر الله فقال لو غيرك قالها يا ابا عبيدة نعم نفر من قدر الله الى قدر الله ارايت لو كانت لك ابل فهبطت واديا له عدوتان احديهما مخصبة والاخرى جدبة اليس ان رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله وان رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله مالك كتب ابو عبيدة بن الجراح الى عمر يذكر له جموعا من الروم وما يتخوف منهم فكتب اليه عمر اما بعد فانه مهما ينزل بعبد مومن من منزل شدة يجعل الله بعده فرجا وانه لن يغلب عسر يسرين وان الله تعالى يقول في كتابه يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ○

المحب الطبري عن عروة بن رويم اللخمي قال كتب عمر بن الخطاب الى ابي عبيدة بن الجراح كتابا يقرأه

على الناس بالجابية اما بعد فانه لا يقيم امر الله في الناس الا حصيف العقدة بعيد الغرة ولا يطلع الناس منه على عورة ولا يحنق في الحق على جرة ولا يخاف في الله لومة لائم والسلام وفي رواية ولا يحابي في الحق على قرابة مكان ولا يحنق في الحق على جرة شرح حصيف العقدة اي مستحكمها واستحصف الشيء استحكم والحصيف الرجل المستحكم العقل وكنى بذلك عمر عن الاشتداد في دين الله وقوة الايمان والغرة الاغترار المحب الطبري كتب عمر بن الخطاب الى ابي عبيدة بن الجراح اما بعد فاني كتبت اليك كتابا لم آلك ونفسي فيه خيرا الزم خمس خصال يسلم لك دينك وتحظ بافضل حظك اذا حضرك الخصمان فعليك بالبينات العدول والايمان القاطعة ثم ادن الضعيف حتى يبسط لسانه ويجترئ قلبه وتعاهد الغريب فانه اذا طال حبسه ترك حاجته وانصرف الى اهله وانما الذي ابطل حقه من لم يرفع به رأسا واحرص على الصلح ما لم يتبين لك القضاء والسلام عليك ابو بكر عن عبيد الله بن عبد الله بن عمر باع عبد الرحمن بن عوف جارية له كان يقع عليها قبل ان يستبرئها فظهر بها حمل عند الذي اشتراها فخاصمه الى عمر فقال عمر كنت تقع عليها قال نعم قال فبعتها قبل ان تستبرئها قال نعم قال ما كنت لذلك بخليق فدعا القافة فنظروا اليه فالحقوه به احمد بن حنبل عن عباية بن رفاعة قال بلغ عمر ان سعدا لما بنى القصر قال انقطع الصويت فبعث اليه محمد بن مسلمة فلما قدم اخرج زنده واورى ناره وابتاع حطبا بدرهم وقيل لسعد ان رجلا فعل كذا وكذا فقال ذاك محمد بن مسلمة فخرج اليه فحلف بالله ما قاله فقال نؤدي عنك الذي تقول ونفعل ما امرنا به فاحرق الباب ثم اقبل يعرض عليه ان يزوده فابى فخرج فقدم على عمر فهجر اليه فسار ذهابه ورجوعه تسع عشرة فقال لولا حسن الظن بك لرأينا انك لم تؤد عنا قال بلى ارسل يقرأ السلام ويعتذر ويحلف بالله ما قاله قال فهل زودك شيئا قال لا قال فما منعك ان تزودني انت قال اني كرهت ان آمر لك فيكون لك البارد ويكون لي الحار وحولي اهل المدينة قد قتلهم الجوع وقد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يشبع الرجل دون جاره المحب الطبري عن سفيان بن عيينة ان سعد بن ابي وقاص كتب الى عمر وهو على الكوفة يستأذنه في بناء منزل يسكنه فكتب اليه ابن ما يسترك من الشمس ويكنك من الغيث الدارمي عن سليمان بن حنظلة قال اتينا أبي بن كعب لنتحدث اليه فلما قام قمنا ونحن نمشي خلفه فرهقنا عمر فتبعه فضربه عمر بالدرة قال فاتقاه بذراعيه فقال يا امير المؤمنين ما تصنع قال او ما ترى فتنة للمتبوع مذلة للتابع الدارمي عن محمد بن سيرين قال قال عمر لابن مسعود الم انبأ او انبئت انك تفتي ولست بامير ول حارها من تولى قارها الدارمي عن تميم الداري قال تطاول الناس في البناء في زمن عمر فقال عمر يا معشر العرب الارض الارض انه لا اسلام الا بجماعة ولا جماعة الا بامارة ولا امارة الا بطاعة فمن سوده قومه على الفقه كان حيوة له ولهم ومن سوده قومه على غير فقه كان هلاكا له ولهم الحاكم عن عبد الله بن مسعود قال لما قبض النبي صلى الله عليه وسلم واستخلفوا ابا بكر رضي الله عنه وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم بعث معاذا الى اليمن فاستعمل ابو بكر عمر رضي الله عنهما على الموسم فلقي معاذا بمكة ومعه رقيق فقال عمر ما هؤلاء فقال هؤلاء لابي بكر وهؤلاء لي

وهؤلاء لابي بكر فقال له عمر ائذن لي ان آتي بهم ابا بكر قال فلقيته من الغد فقال يا ابن الخطاب لقد
رأيتني البارحة وانا انزو الى النار وانت آخذ بحجزتي وما اراني الا مطيعك قال فأتى بهم ابا بكر فقال
هؤلاء اهدوا الي وهؤلاء لك قال فانا قد سلمنا لك هديتك فخرج معاذ الى الصلوة فاذا هم يصلون خلفه فقال
معاذ لمن تصلون قالوا لله عز وجل قال فانتم له فاعتقهم ابو حنيفة عن حذيفة بن اليمان انه تزوج يهودية بالمدائن
فكتب اليه عمر بن الخطاب رضي الله عنه ان خل سبيلها فكتب اليه أحرام هي يا امير المؤمنين فكتب اليه اعزم
عليك ان لا تضع كتابي حتى تخلي سبيلها فاني اخاف ان يقتدي بك المسلمون فيختاروا نساء اهل الذمة
لجمالهن وكفى بذلك فتنة لنساء المسلمين ابو بكر عن سعيد بن ابي بردة قال كتب عمر الى ابي موسى اما بعد
فان اسعد الرعاة من سعدت به رعيته وان اشقى الرعاة عند الله من شقيت به رعيته واياك ان ترتع فيرتع
عمالك فيكون مثلك عند الله مثل البهيمة نظرت الى خضرة من الارض فرتعت فيها تبتغي بذلك السمن وانما
حتفها في سمنها والسلام عليك ابو بكر عن سفيان قال كتب عمر الى ابي موسى انك لن تنال الآخرة بشيء افضل
من الزهد في الدنيا الدارقطني ان عمر بن الخطاب كتب الى ابي موسى الاشعري اما بعد فان القضاء فريضة محكمة وسنة متبعة
فافهم اذا ادلي اليك بحجة وانفذ الحق اذا وضح فانه لا ينفع تكلم بحق لا نفاذ له آس بين الناس في وجهك ومجلسك
وعدلك حتى لا ييأس الضعيف من عدلك ولا يطمع الشريف في حيفك البينة على من ادعى واليمين على من انكر والصلح جائز
بين المسلمين الا صلحا احل حراما او حرم حلالا لا يمنعك قضاء قضيته بالامس فراجعت فيه نفسك وهديت فيه لرشدك
ان تراجع الحق فان الحق قديم ومراجعة الحق خير من التمادي في الباطل الفهم الفهم فيما يختلج في صدرك مما لم يبلغك
في الكتاب والسنة واعرف الامثال والاشباه ثم قس الامور عند ذلك فاعمد الى احبها الى الله عز وجل
واشبهها بالحق فيما ترى واجعل لمن ادعى بينة امدا ينتهي اليه فان احضر بينته اخذت له بحقه والا وجهت القضاء
عليه فان ذلك اجلى للعمى وابلغ في العذر والمسلمون عدول بعضهم على بعض الا مجلودا في حد او مجربا في شهادة
زور او ظنينا في ولاء او قرابة ان الله تولى منكم السرائر ودرأ عنكم بالبينات واياك والقلق والضجر والتأذي بالناس
والتنكر للخصوم في مواطن الحق التي يوجب الله تعالى بها الاجر ويحسن بها الذخر فانه من تصلح نيته فيما بينه وبين الله تعالى
ولو على نفسه يكفيه الله ما بينه وبين الناس ومن تزين للناس بما يعلم الله تعالى منه غير ذلك يشنه الله فما ظنك بثواب الله
عز وجل في عاجل رزقه وخزائن رحمته والسلام عليك وروي انه كتب الى ابي موسى الاشعري اما بعد فان للناس نفرة
عن سلطانهم فاعوذ بالله ان تدركني واياك عمياء مجهولة وضغائن محمولة واهواء متبعة ودنيا مؤثرة اقم الحدود واجلس
للمظالم ولو ساعة من نهار واذا عرض لك امران احدهما لله والآخر للدنيا فابدأ بعمل الآخرة فان الدنيا تفنى والآخرة
تبقى وكن من مال الله عز وجل على حذر واخف الفساق واجعلهم يدا يدا ورجلا رجلا واذا كانت بين القبائل نائرة
يا لفلان يا لفلان فانما تلك نجوى الشيطان فاضربهم بالسيف حتى يفيئوا الى امر الله ويكون دعوتهم الى الله والى الاسلام

وقد بلغني ان ضبة تدعوا بالضبة واني والله اعلم ان ضبة ما ساق الله بها خيراً قط ولا منع بها من سوء قط فاذا
جاءك كتابي هذا فانهكهم ضرباً وعقوبة حتى تفرقوا ان لم يفقهوا والصق بغيلان ابن خرشة من بينهم وعد مرضى المسلمين
واشهد جنائزهم وافتح لهم بابك وباشر امورهم بنفسك فانما انت رجل منهم غير ان الله قد جعلك اثقلهم حملاً وقد
بلغني انه فشا لك ولاهل بيتك هيئة في لباسك ومطعمك ومركبك ليس للمسلمين مثلها واياك يا عبد الله بن قيس ان تكون
بمنزلة البهيمة التي مرت بواد خصب فلم يكن لها همة الا السمن وانما حتفها من السمن لغيرها واعلم ان للعامل مرداً الى الله
فاذا زاغ العامل زاغت رعيته وان اشقى الناس من شقيت بنفسه ورعيته والسلام ابو بكر عن الضحاك قال كتب عمر بن
الخطاب الى ابي موسى الاشعري اما بعد فان القوة في العمل ان لا تؤخروا عمل اليوم لغد فانكم اذا فعلتم ذلك تداركت عليكم
الاعمال فلم تدروا ايها تأخذون فاضعتم فاذا خيرتم بين امرين احدهما للدنيا والآخر للآخرة فاختاروا امر الآخرة على
امر الدنيا فان الدنيا تفنى وان الآخرة تبقى وكونوا من الله على وجل وتعلموا كتاب الله فانه ينابيع العلم وربيع القلوب
استكتب ابو موسى الاشعري نصرانياً فكتب اليه عمر اعزله واستعمل حنيفاً فكتب اليه ابو موسى ان من غنائه وخيره كيت و
كيت فكتب اليه عمر ليس لنا ان نأمنهم وقد خونهم الله ولا ان نرفعهم وقد وضعهم الله ولا ان نستنصحهم في الدين وقد
وترهم الاسلام ولا ان نعزهم وقد امرنا بان يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون فكتب ابو موسى ان البلد لا تصلح
الا به فكتب اليه عمر مات النصراني والسلام وكتب الى معاوية اياك والاحتجاب دون الناس واذن للضعيف وادنه حتى
ينبسط لسانه ويجترئ قلبه وتعهد الغريب فانه اذا طال حبسه ضاق اذنه وضعف قلبه وترك حقه وكتب الى سعد بن ابي وقاص
يا سعد سعد بني اهيب ان الله اذا احب عبداً حببه الى خلقه فاعتبر منزلتك من الله بمنزلتك من الناس واعلم ان ما لك
عند الله مثل ما لله عندك وسأل رجلاً عن شيء فقال الله اعلم فقال قد شقينا ان كنا لا نعلم ان الله اعلم اذا سئل احدكم
عما لا يعلم فليقل لا ادري ودخل عمر على ابنه عبد الله فوجد عنده لحماً عبيطاً معلقاً فقال ما هذا اللحم قال اشتهيت فاشتريت
فقال او كلما اشتهيت شيئاً اكلته كفى بالمرء سرفاً ان يأكل كل ما اشتهاه مر عمر رضي الله عنه على مزبلة فتأذى بريحها اصحابه
فقال هذه دنياكم التي تحرصون عليها ومن كلامه للاحنف يا احنف من كثر ضحكه قلت هيبته ومن مزح استخف به ومن اكثر
من شيء عرف به ومن كثر كلامه كثر سقطه ومن كثر سقطه قل حياؤه ومن قل حياؤه قل ورعه ومن قل ورعه مات قلبه
وقال لابنه عبد الله يا بني اتق الله يقك واقرض الله يجزك واشكره يزدك واعلم انه لا مال لمن لا رفق له ولا جديد
لمن لا خلق له ولا عمل لمن لا نية له وكتب عمر رضي الله عنه الى عمرو بن العاص وهو عامل على مصر اما بعد فقد بلغني انه
قد ظهر لك مال من ابل وغنم وخدم وغلمان ولم يكن لك قبله مال ولا ذلك من رزقك فانى لك هذا ولقد كان لي من
السابقين الاولين من هو خير منك ولكني استعملتك لغنائك فاذا كان عملك لك وعلينا لم نؤثرك على انفسنا فاكتب الي
من اين مالك وعجل والسلام فكتب اليه عمرو بن العاص قرأت كتاب امير المؤمنين ولقد صدق فاما ما ذكره من مالي فاني
قدمت بلدة الاسعار فيها رخيصة والغزو فيها كثير فجعلت فضول ما حصل لي من ذلك فيما ذكره امير المؤمنين والله

يا امير المومنين لو كانت خيانتك لنا حلالاً ما خناك حيث ائتمنتنا فاقصر عنا عتابك فان لنا احساباً اذا رجعنا اليها
اغنتنا عن العمل لك واما من كان عندك من السابقين الاولين فهلا استعملتهم فوالله ما دققت لك باباً فكتب
عمر اما بعد فاني لست من تسطيرك وتشقيقك الكلام في شيء انكم معشر الامراء اكلتم الاموال واخلدتم الى الاعذار
وانما تاكلون النار وتورثون العار وقد وجهت اليك محمد بن مسلمة ليشاطرك على ما في يديك والسلام فلما قدم عليه
محمد اتخذ له طعاماً وقدمه اليه فابى ان ياكل فقال ما لك لا تاكل طعامنا قال انك عملت لي طعاماً هو تقدمة
للشر ولو كنت عملت لي طعام الضيف لاكلته فابعد عني طعامك واحضر لي مالك فلما كان الغد احضره ماله
فجعل محمد ياخذ شطراً ويعطي عمرواً شطراً فلما رآى عمرو ما حاز محمد من المال قال يا محمد اقول قال قل ما تشاء قال
لعن الله يوماً كنت فيه والياً لابن الخطاب والله لقد رايته ورايت اباه وان على كل واحد منهما عباءة قطرانية مؤتزراً
بها ما تبلغ مابض ركبتيه وعلى عنقه حزمة حطب وان العاص بن وائل لفي مزررات الديباج فقال محمد
ايها يا عمرو فعمر والله خير منك واما ابوك وابوه ففي النار والله لولا ما دخلت فيه من الاسلام لالفيت معتقلاً شاة
يسرك غزرها ويسوءك بكوءها قال صدقت فاكتم علي قال افعل احمد بن حنبل عن ابن عباس ذكر لعمر بن الخطاب ان سمرة
باع خمراً فقال قاتل الله سمرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لعن الله اليهود حرمت عليهم الشحوم فجملوها فباعوها
احمد بن حنبل عن عياض الاشعري قال شهدت اليرموك وعلينا خمسة امراء ابو عبيدة بن الجراح ويزيد بن ابي سفيان
وابن حسنة وخالد بن الوليد وعياض وليس عياض هذا بالذي حدث سماكاً قال وقال عمر اذا كان قتال فعليكم ابو عبيدة قال
فكتبنا اليه انه قد جاش الينا الموت واستمددناه فكتب الينا انه قد جاءني كتابكم تستمدونني واني ادلكم على من هو اعز
نصراً واحضر جنداً الله عز وجل فاستنصروه فان محمداً صلى الله عليه وسلم قد نصر يوم بدر في اقل من عدتكم فاذا اتاكم
كتابي هذا فقاتلوهم ولا تراجعوني قال فقاتلناهم فهزمناهم وقتلناهم اربع فراسخ الغزالي بلغ عمر ان يزيد بن ابي
سفيان ياكل الوان الطعام فقال عمر لمولاه اذا علمت انه حضر عشاؤه فاعلمني فاعلمه فدخل فقرب عشاؤه فجاءه بثريد
لحم فاكل معه عمر ثم قرب الشواء وبسط يزيد يده وكف عمر يده وقال الله الله يا يزيد بن ابي سفيان اطعام بعد طعام
اما والذي نفس عمر بيده ان خالفتم عن سنتهم ليخالفن الله بكم عن طريقهم ابو عمر قال لما دخل الشام ورآى معاوية
هذا كسرى العرب وكان قد تلقاه معاوية في موكب عظيم فلما دنا منه قال له انت صاحب الموكب العظيم قال نعم
يا امير المومنين قال مع ما يبلغني عنك من وقوف ذوي الحاجات ببابك قال مع ما يبلغك من ذلك قال ولم تفعل
هذا قال نحن بارض جواسيس العدو بها كثير فيجب ان نظهر من عز السلطان ما نرهبهم به فان امرتني فعلت
وان نهيتني انتهيت فقال عمر يا معاوية ما اسالك عن شيء الا تركتني في مثل رواجب الضرس ان
كان حقاً ما قلت انه لراي اريب وان كان باطلاً انه لخدعة اديب فقال فمرني يا امير المومنين قال
لا آمرك ولا انهاك فقال عمرو يا امير المومنين ما احسن ما صدر الفتى عما اوردته فيه قال لحسن مصادره وموارده

[illegible] المحب الطبري عن ابی عوانة قال كتب عمر بن الخطاب الى عبد الله بن عمر اما بعد فانه من اتقى الله
وقاه ومن توكل عليه كفاه ومن اقرضه جزاه ومن شكره زاده ولتكن التقوى عماد عملك وجلاء قلبك فانه لا عمل لمن
لا نية له ولا مال لمن لا رفق له ولا جديد لمن لا خلق له وروی انه قال فی خطبته یا معشر المهاجرین لا تكثروا الدخول
علی اهل الدنیا وارباب الامرة والولاية فانه مسخطة للرب وایاکم والبطنة فانها مكسلة عن الصلوة ومفسدة للجسد
مورثة للسقم ان الله يبغض الحبر السمين ولكن عليكم بالقصد فی قوتكم فانه ادنی من الاصلاح وابعد من السرف و
اقوی علی عبادة الله ولن يهلك عبد حتی يؤثر شهوته علی دینه وقال تعلموا ان الطمع فقر وان الیاس غنی ومن
یئس من شیء استغنی عنه والتؤدة (تاخیر ۱۲) فی كل شیء خیر الا ما كان من امر الآخرة وقال من اتقی الله لم یشف غیظه ومن
خاف الله لم يفعل ما يريد ولولا يوم القيمة لكان غير ما ترون وروی ان عمر خطب فقال اما بعد فانی اوصیكم بتقوی الله
الذی یبقی ویفنی ما سواه والذی بطاعته ينفع اولياءه وبمعصيته يضر اعداءه انه ليس لهالك هلك عذر فی تعمد ضلالة
حسبها هدی ولا ترك حق حسبه ضلالة قد ثبتت الحجة ووضحت الطريقة وانقطع العذر ولا حجة علی الله عز وجل الا ان
احق ما تعاهد به الراعي رعيته ان يتعاهدهم بالذی لله تعالی علیهم فی وظائف دینهم الذی هداهم به وانما علینا ان نامركم
بالذی امركم الله به من طاعته وننهاكم عما نهاكم الله عنه من معصيته وان نقيم امر الله فی قریب الناس وبعیدهم ولا نبالی
علی من مال الحق ليتعلم الجاهل ويتعظ المفرط ويقتدی المقتدی وقد علمت ان اقواما يتمنون فی انفسهم ويقولون
نحن نصلی مع المصلین ونجاهد مع المجاهدین الا ان الایمان لیس بالتمنی ولكنه بالحقائق من قام علی الفرائض وسدد نیته
واتقی الله فذلكم الناجی ومن زاد اجتهادا وجد عند الله مزیدا وانما المجاهدون الذین جاهدوا اهواءهم والجهاد
اجتناب المحارم الا ان الامر جد وقد یقاتل اقوام لا یریدون الا الاجر وان الله یرضی منكم بالیسیر واثابكم علی الیسیر
الكثير الوظائف الوظائف ادوها تؤدكم الی الجنة السنة السنة الزموها تنجكم من البدعة تعلموا ولا تعجزوا فانه من عجز
تكلف وان شرار الامور محدثاتها وان الاقتصاد فی السنة خیر من الاجتهاد فی الضلالة فافهموا ما توعظون به فان الحریب
من حرب دینه وان السعید من وعظ بغیره وعلیكم بالسمع والطاعة فان الله قضی لها بالعزة وایاكم والتفرق والمعصیة
فان الله قضی لها بالذلة اقول قولی هذا واستغفر الله العظیم لی ولكم المحب الطبري عن سالم بن عبد الله بن عمر قال كان
عمر اذا نهی الناس عن امر دعا اهله فقال انی نهیت الناس عن كذا وكذا وانما ینظر الناس الیكم نظر الطیر الی اللحم فان
وقعتم وقع الناس وان هبتم هاب الناس وانه والله لا يقع احد منكم فی شیء نهیت الناس عنه الا اضعفت له العقوبة لمكانه
منی المحب الطبري عن المسور بن مخرمة قال كنا نلزم عمر نتعلم منه الورع الغزالي سأل عمر عن اخ كان آخاه فخرج
الی الشام فسأل عنه بعض من قدم علیه فقال ما فعل اخی فقال ذلك اخو الشيطان قال مه قال انه قارف (مرتکب شد ۱۲) الكبائر حتی وقع
فی الخمر فقال اذا اردت الخروج فآذنی فكتب اليه عند خروجه بسم الله الرحمن الرحيم تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم
غافر الذنب وقابل التوب الآية ثم عاتبه تحت ذلك وعذله (ملامت کرد ۱۲) فلما قرأ الكتاب بكی وقال صدق الله ونصح عمر فتاب ورجع

الفصل السابع

الفصل السابع في بقاء سلسلة الصحبة الصوفية المبتدأة من النبي صلى الله عليه وسلم الى يومنا هذا بواسطة امير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه ولنذكر منها سلسلة اهل العراق فانهم اكثر المسلمين اعتناء بسلسلة الصحبة الصوفية ولنقدم ههنا نكتة لا بد من استحضارها وهي ان الناس في زمن الصحابة والتابعين واتباعهم لم يكن ارتباط التلامذة بمشائخهم بالبيعة ولا بالخرقة انما كان ذلك بالصحبة وما كانوا يقتصرون على شيخ واحد ولا سلسلة واحدة بل كان كل واحد منهم يصحب مشائخ كثيرة ويرتبط بسلاسل متعددة فلا تكاد سلسلة منهم ترتقي الى واحد بعينه من الصحابة الا ان تحقق سلسلة بالاقتصار من جهة اعترافهم بأثر صحبة واحد منهم في نفوسهم او شهرتهم بانهم اصحاب فلان بحيث يصير ذلك كالسمة لهم او طول صحبتهم واحدا منهم اخبرني شيخنا ابو طاهر عن الشيخ حسن العجمي المكي قال سألت شيخي الشيخ عيسى المغربي فقلت له يكون للطالب شيخ يأخذ منه فهل له ان يدخل على شيخ آخر قال الاب واحد والاعمام شتى واذا تمهدت هذه النكتة فاعلم ان عبد الله بن مسعود من كبار الصحابة ومن بشره النبي صلى الله عليه وسلم بشارات عظيمة وخلفه في امته بعده في قراءة القرآن والفقه والموعظة وكان من اكرم الصحابة بصحبة النبي صلى الله عليه وسلم وخدمته وكان يعرف في الصحابة بصاحب السواد والسواك والمطهرة وشهد له رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجنة فيما رواه ابن عبد البر من طريق سفيان الثوري في حديث العشرة المبشرة وقال خذوا القرآن من اربعة من ابن ام عبد فبدأ به ثم ذكر آخرين وقال تمسكوا بعهد ابن ام عبد وقال رضيت لكم ما رضيه ابن ام عبد وسخطت لكم ما سخطه ابن ام عبد وقال له انت من اهل هذه الآية لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا رواه الترمذي وشهد له حذيفة فيما روى ابو عمر عن عبد الرحمن بن يزيد قال قلنا لحذيفة اخبرنا برجل قريب السمت والهدي والدل من رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى نلزمه فقال ما اعلم احدا اقرب سمتا ولا هديا ولا دلا من رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يواريه جداره من ابن ام عبد وشهد له عمر في كتابه الى اهل الكوفة حيث كتب اليهم اني بعثت اليكم عمارا اميرا وعبد الله بن مسعود معلما ووزيرا وهما من النجباء من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من اهل بدر فاقتدوا بهما واسمعوا من قولهما وقد آثرتكم بعبد الله على نفسي وقال عمر فيه كنيف ملئ علما الى غير ذلك من مناقب لا تحصى وهو مع ذلك صحب امير المؤمنين عمر بن الخطاب وشهد بتأثير صحبته في نفسه ابو عمر قال ابن مسعود لو وضع علم احياء العرب في كفة ميزان ووضع علم عمر في كفة لرجح علم عمر ولقد كانوا يرون انه ذهب بتسعة اعشار العلم ولمجلس كنت اجلسه من عمر اوثق في نفسي من عمل سنة وهو القائل لو سلك الناس واديا وسلك عمر شعبا لسلكت شعب عمر ابو عمر لما مات عتبة بن مسعود بكى عليه اخوه عبد الله فقيل له اتبكي فقال نعم اخي في النسب وصاحبي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم واحب الناس الي الا ما كان من عمر بن الخطاب ولعبد الله بن مسعود اصحاب يعرفون باصحاب عبد الله بن مسعود ليس لهم سمة الا هذه صحبوه طويلا واجلوه جميلا واثنوا عليه جزيلا منهم علقمة بن قيس والاسود بن يزيد النخعي وعمرو بن ميمون الاودي وربيع بن خثيم وهؤلاء اصحاب يعرفون ليس لهم سمة الا اصحاب عبد الله منهم ابراهيم النخعي وابو اسحق السبيعي والاعمش ومنصور صحبهم سفيان الثوري طويلا واخذ عنهم جزيلا وكذلك فضيل بن عياض وصحب سفيان الثوري جماعة منهم داؤد بن نصر الطائي وابراهيم بن ادهم البلخي صحب داؤد الطائي معروف صحبه السري السقطي صحبه جنيد البغدادي وسلسلته اشهر من ان يحتاج الى بيان ولنذكر بعض ما تيسر لنا من زهديات عبد الله واصحابه وسيرته وسيرهم وكراماتهم اخرج ابو بكر بن ابي شيبة حكم عبد الله ومواعظه منها هذه التي نذكرها بحسب المرء من العلم ان يخاف الله وبحسبه من الجهل ان يعجب بعمله وقال من اراد الآخرة اضر بالدنيا ومن اراد الدنيا اضر بالآخرة يا قوم فاضروا بالفاني للباقي وقال من استطاع منكم ان يجعل كنزه في السماء حيث لا ياكله السوس ولا يناله السرق فليفعل فان قلب الرجل مع كنزه واوصى ابنه عبد الرحمن فقال اوصيك بتقوى الله وليسعك بيتك واملك عليك لسانك وابك على خطيئتك وقال لوددت اني اعلم ان الله غفر لي ذنبا من ذنوبي واني لا ابالي اي ولد آدم ولدني وقال ان الجنة حفت بالمكاره

عبد الله بن مسعود

فلما نعت الشهوات لمن اتبع واقع ما وراءه وقال مثل المحقرات من الاعمال مثل قوم نزلوا منزلا ليس به حطب ومعهم لحم فلم يزالوا يلتقطون حتى جمعوا ما انضجوا به لحمهم وقال لا تعجبوا بعمل الناس ولا بذمهم فان الرجل يعجبك اليوم ويسوؤك غدا ويسوؤك اليوم ويعجبك غدا وان العباد يتغيرون والله يغفر الذنوب يوم القيامة والله ارحم بعباده يوم تاتيه من ام واحد فرشت له في ارض قيئ ثم قامت تلتمس فراشه بيدها فان كانت لدغة كانت بها وان كانت شوكة كانت بها وقال وددت اني من الدنيا فرد كالغادي الراكب الرائح وقال كفى بخشية الله علما وكفى بالاغترار به جهلا وقال والذي لا اله غيره ما يضر عبد الا ما يرجو ان يعطيه الله خيرا ويدفع عنه سوأ الا ان الله قد علم ان عبد الله لا يشرك به شيئا وقال والذي لا اله غيره ما يضر عبد اصبح وامسى عليه ما اصابه في الدنيا قرّ من اصحاب ابن مسعود البرد فجعل الرجل يستحي ان يجيء في الثوب الدون او الكساء الدون فاصبح ابو عبد الرحمن في عباءة ثم اصبح فيها ثم اصبح في اليوم الثالث فيها وقال اني لا اخاف عليكم في الخطاء ولكني اخاف عليكم في العمد اني لا اخاف عليكم ان تستقلوا اعمالكم ولكني اخاف عليكم ان تستكثروها وقال دعوا الحكاكات فانها الاثم وقال المؤمن يرى ذنبه كانه صخرة يخاف ان تقع عليه والمنافق يرى ذنبه كذباب وقع على انفه فطار فذهب وقال كونوا ينابيع العلم مصابيح الهدى ... وقال لو وقفت بين الجنة والنار فقيل لي تخير من ايهما تكون احب اليك او تكون رمادا لاخترت ان اكون رمادا وقال لا تعجلوا فتهلكوا وقال وددت اني صولحت على ... وقال المؤمن مالف ولا خير فيمن لا يالف ولا يؤلف وقال ان الله يعطي الدنيا من يحب ومن لا يحب ولا يعطي الايمان الا من يحب فاذا احب الله عبدا اعطاه الايمان وقال يعرض الناس يوم القيامة على ثلثة دواوين ديوان فيه الحسنات وديوان فيه النعيم وديوان فيه السيئات فيقابل بديوان الحسنات ديوان النعيم فيستفرغ النعيم الحسنات وتبقى السيئات مشيئتها الى الله تعالى ان شاء الله عذب وان شاء غفر وقال تعلموا تعلموا فاذا علمتم فاعملوا وقال لا يشبه الزي الزي حتى تشبه القلوب القلوب وقال ان ... ان ترضى بالدون من شرف المجلس وان تبدا بالسلام من لقيت وقال انتم اكثر صياما واكثر صلوة واكثر جهادا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم كانوا خيرا منكم قالوا لم يا ابا عبد الرحمن قال كانوا ازهد في الدنيا وارغب في الآخرة وقال انما هذه القلوب اوعية فاشغلوها بالقرآن ولا تشغلوها بغيره وكان يقول في خطبته ان اصدق الحديث كلام الله واوثق العرى كلمة التقوى وخير الملل ملة ابراهيم واحسن القصص هذا القرآن واحسن السنن سنة محمد واشرف الحديث ذكر الله وخير الامور عزائمها وشر الامور محدثاتها واحسن الهدى هدي الانبياء واشرف الموت قتل الشهداء واعمى الضلالة الضلالة بعد الهدى وخير العلم ما نفع وخير الهدى ما اتبع وشر العمى عمى القلب واليد العليا خير من اليد السفلى وما قل وكفى خير مما كثر والهى ونفس تنجيها خير من امارة لا تحصيها وشر المعذرة عند حضرة الموت وشر الندامة ندامة يوم القيامة ومن الناس من لا ياتي الصلوة الا دبرا ومن الناس من لا يذكر الله الا هجرا واعظم الخطايا اللسان الكذوب وخير الغنى غنى النفس وخير الزاد التقوى وراس الحكمة مخافة الله وخير ما القي في القلب اليقين والريب من الكفر والنوح من عمل الجاهلية والغلول من جثا جهنم والكنز كي من النار والشعر مزامير ابليس والخمر جماع الاثم والنساء حبائل الشيطان والشباب شعبة من الجنون وشر المكاسب كسب الربا وشر الماكل اكل مال اليتيم والسعيد من وعظ بغيره والشقي من شقي في بطن امه وانما يكفي احدكم ما قنعت به نفسه وانما يصير الى موضع اربع اذرع والامر بآخره وملاك العمل به خواتيمه وشر الروايا روايا الكذب وكل ما هو آت قريب وسباب المؤمن فسوق وقتاله كفر واكل لحمه من معاصي الله وحرمة ماله كحرمة دمه ومن يتال على الله يكذبه ومن يستغفر يغفر الله له ومن يعف يعف الله عنه ومن يكظم الغيظ ياجره الله ومن يصبر على الرزايا يعقبه الله ومن يعرف البلاء يصبر عليه ومن لا يعرفه ينكره ومن يستكبر يضعه الله ومن يتبع السمعة يسمع الله به ومن ينوي الدنيا تعجزه ومن يطع الشيطان يعص الله ومن يعص الله يعذبه وقال اتقوا الله حق تقاته وحق تقاته ان يطاع فلا يعصى وان يذكر فلا ينسى وان يشكر فلا يكفر وآتى المال على حبه ان توتيه

وانت صحيح شحيح تأمل العيش وتخاف الفقر وفضل صلوة الليل على صلوة النهار كفضل صدقة السر على صدقة العلانية وقال لا تنفع الصلوة الا من اطاعها
ثم قرأ ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر ولذكر الله اكبر فقال عبد الله ذكر الله العبد اكبر من ذكر العبد لربه وقال كفى بالمرء
من الشقاء او الخيبة ان يبيت وقد بال الشيطان في اذنه فيصبح ولم يذكر الله وقال ما اصبح اليوم احد من الناس الا وهو ضيف وماله عارية
فالضيف مرتحل والعارية مؤداة وقال موسع عليه في الدنيا موسع عليه في الآخرة مقتور عليه في الدنيا مقتور عليه في الآخرة مستريح ومستراح
منه وقال التوبة النصوح ان يتوب ثم لا يعود وقال اني لامقت الرجل ان اراه فارغا ليس فيه شيء من عمل الدنيا ولا عمل الآخرة ابو بكر
عن مسروق قال اتي عبد الله بشراب فقال اعطه علقمة قال اني صائم ثم قال اعط الاسود فقال اني صائم حتى مر بكلهم ثم اخذه فشربه ثم تلا
هذه الآية يخافون يوما تتقلب فيه القلوب والابصار ابو بكر عن ابي يعلى قال كان الربيع بن خثيم اذا مر بالمجلس يقول قولوا خيرا وافعلوا خيرا
ودوموا على صالحة ولا تقس قلوبكم ولا يتطاول عليكم الامد ولا تكونوا كالذين قالوا سمعنا وهم لا يسمعون ابو بكر عن ابي يعلى قال كان الربيع اذا قيل
له كيف اصبحت يقول اصبحنا ضعفاء مذنبين ناكل ارزاقنا وننتظر آجالنا ابو بكر عن ابي يعلى عن ربيع قال اتقوا ما شدد الله العبد به يقول قضيت
على نفسك الرحمة فقضيت على نفسك كذا وما رأيت احدا يقول رب قد اديت ما علي وادّ ما عليك ابو بكر عن بكر بن ماعز قال قال الربيع بن خثيم
يا بكر اخزن عليك لسانك الا مما لك ولا عليك فاني اتهمت الناس على ديني اطع الله فيما علمت وما استوثر به عليك فكله الى عالمه لانا عليكم
في العمد اخوف مني عليكم في الخطاء ما خيركم اليوم بخير ولكنه خير من آخر شر منه ما تتبعون الخير كل اتباعه ولا تفرون من الشر حق فراره ما كل ما انزل الله على
محمد صلى الله عليه وسلم ادركتم ولا كل ما تقرءون تدرون ما هو ابو بكر عن ابن سيرين عن الربيع بن خثيم قال اقلوا الكلام الا بتسع تسبيح وتهليل وتكبير وتحميد
وسؤالك الخير وتعوذك من الشر وامرك بالمعروف ونهيك عن المنكر وقراءة القرآن ابو بكر عن الشعبي قال ما جلس ربيع بن خثيم في مجلس منذ تأزر بازار
قال اخاف عليكم ان يظلم رجل فلا انصره او يفتري رجل على رجل فاكلف عليه شهادة ولا اغض البصر ولا اهدي السبيل او يقع الحامل فلا احمل
ابو بكر عن سعيد بن جبير عن مسروق قال ما من الدنيا شيء آسى عليه الا السجود لله ابو بكر عن الاعمش عن مسروق قال ان المرء لحقيق ان تكون له مجالس
يخلو فيها يذكر فيها ذنوبه فيستغفر منها ابو بكر عن الاعمش عن مسروق قال ان احسن ما اكون ظنا حين يقول الخادم ليس في البيت قفيز من قمح ولا درهم
ابو بكر عن ابي الضحى عن مسروق قال اقرب ما يكون العبد الى الله وهو ساجد ابو بكر عن هلال بن يساف قال قال مسروق من سره ان يعلم علم الاولين
والآخرين وعلم الدنيا والآخرة فليقرأ سورة الواقعة ابو بكر عن عامر ان رجلا كان يجلس الى مسروق يعرف وجهه ولا يسمي اسمه قال فتبعته قال فكان
في آخر من ودعه فقال انك قريع القراء وسيدهم وان زينك لهم زين وشينك لهم شين فلا تحدث نفسك بفقر ولا طول عمر ابو بكر عن مسلم عن
مسروق قال بحسب المرء من الجهل ان يعجب بعلمه وبحسبه من العلم ان يخشى الله ابو بكر عن مسلم عن مسروق قال كان الرجل بالبادية له كلب وحمار وديك
قال فالديك يوقظهم للصلوة والحمار ينقلون عليه الماء وينقلون عليه ويحمل لهم خباءهم والكلب يحرسهم فجاء ثعلب فاخذ الديك فحزنوا لذهاب الديك
وكان الرجل صالحا فقال عسى ان يكون خيرا قال فمكثوا ما شاء الله ثم جاء ذئب فشق بطن الحمار فقتله فحزنوا لذهاب الحمار فقال الرجل الصالح عسى
ان يكون خيرا ثم مكثوا بعد ذلك ما شاء الله ثم اصيب الكلب فقال الرجل الصالح عسى ان يكون خيرا فلما اصبحوا نظروا فاذا قد سبي من حولهم
قال فانما اخذوا اولئك بما كان عندهم من الصوت والجلبة ولم يكن عند اولئك شيء يجلب قد ذهب كلبهم وحمارهم وديكهم ابو بكر [illegible] قال [illegible]
[illegible] نسأل عنه فقالوا امره للطبيب فاذا هو في علته لم يقدر فيه [illegible] عشرة سنة ابو بكر [illegible] الاعمش [illegible] الاسود قال [illegible] الا [illegible]
الرهبان ابو بكر عن الشعبي قال سئل عن الاسود فقال كان صواما قواما حجاجا ابو بكر [illegible]

يعني الذي ينتقل من الدنيا الى الآخرة المستريح والمؤمن يستريح من نصب الدنيا الى رحمة الله

ربيع بن خثيم

مستراح منه الفاجر يستريح منه البلاد والاشجار والدواب [illegible]

مسروق

ابی معمر قال دخلنا علی عمرو بن شرحبیل فقال انطلقوا بنا الی اشبہ الناس سمتا وہدیا بعبد اللہ فدخلنا علی علقمۃ ابو بکر عن ابی اسحق عن عمرو
بن میمون قال کان یقال بادروا بالعمل اربعا بالحیوۃ قبل الممات وبالصحۃ قبل السقم وبالفراغ قبل الشغل ولم احفظ الرابعۃ ابو بکر عن ابی اسحق قال
حج عمرو بن میمون ستین من بین حجۃ وعمرۃ ابو بکر عن ابی فلم قال کان عمرو اذا لقی الرجل من اخوانہ قال رزق اللہ البارحۃ من الصلوۃ کذا ورزق
اللہ البارحۃ من الخیر کذا وکذا الذہبی قال الاعمش کنت عند ابراہیم وہو یقرأ فی المصحف فاستأذن رجل فغطی المصحف وقال لا یظن انی اقرأ فیہ
کل ساعۃ الذہبی عن ہنیدۃ امرأۃ ابراہیم النخعی ان ابراہیم کان یصوم یوما ویفطر یوما وجاء من غیر وجہ عن ابراہیم انہ کان لا یتکلم الا ان یسأل
الذہبی عن الاعمش کان ابراہیم یتوقی الشہرۃ ولا یجلس الی اسطوانۃ الذہبی عن عیسی بن یونس لم نر نحن ولا القرن الذین کانوا قبلنا مثل الاعمش
وما رأیت الاغنیاء والسلاطین عند احد احقر منہم عندہ مع فقرہ وحاجتہ وقال یحیی القطان کان من النساک وکان علامۃ الاسلام وقال وکیع
کان الاعمش قریبا من سبعین سنۃ لم تفتہ التکبیرۃ الاولی اختلفت الیہ قریبا من ستین ما رأیتہ یقضی رکعۃ وقال الحربی مات الاعمش یوم مات وما خلف
احدا اعبد منہ وکان صاحب سنۃ الذہبی قال عبد الرحمن بن مہدی ربما کنا نکون عند سفیان فکانہ واقف للحساب فلا یجترئ احد ان یسألہ فیعرض
بذکر الحدیث فاذا جاء الحدیث ذہب ذلک الخشوع فانما ہو حدثنا وحدثنا وما عاشرت رجلا ارق منہ کنت ارمقہ فی اللیل ینہض مرعوبا ینادی النار
النار شغلنی ذکر النار عن النوم والشہوات وقال الولید بن مسلم اخبرنی عطاء الخفاف قال ما لقیت سفیان الا باکیا فقلت ما شانک قال اخاف
ان اکون فی ام الکتاب شقیا وقال علی بن فضیل العیاض رأیت الثوری ساجدا حول البیت فطفت سبعۃ اسابیع قبل ان یرفع رأسہ ابن الاثیر
فضیل بن عیاض من ذوی الطبقات العالیۃ واولی الہمم الغالیۃ روی عن منصور وعطاء بن السائب والاعمش شیخ الاسلام گفت قدس سرہ
کہ فضیل عیاض گفت من اللہ را بدوستی پرستم کہ نشکیبم کہ نہ پرستم الذہبی سئل داؤد الطائی عن مسئلۃ فقال الیس المحارب اذا اراد ان یلقی
الحرب یجمع لہ آلتہ فاذا افنی عمرہ فی جمع الآلۃ فمتی یحارب ان العلم آلۃ العمل فاذا افنی عمرہ فیہ فمتی یعمل شیخ الاسلام گفت معروف از اجلہ
مشائخ قدیم ست بورع وزہد وفتوت معروف با داؤد طائی صحبت کردہ بود ابو القاسم قشیری ابو الحسن السری السقطی خال الجنید واستاذہ
وکان تلمیذ معروف الکرخی کان اوحد زمانہ فی الورع والاحوال السنیۃ وعلوم التوحید ابو القاسم القشیری ان السری السقطی کان یکون فی السوق
وہو من اصحاب معروف الکرخی فجاءہ معروف یوما ومعہ صبی یتیم فقال اکس ہذا الیتیم قال السری فکسوتہ ففرح بہ معروف وقال بغض اللہ الیک الدنیا
واراحک مما انت فیہ فقمت من الحانوت ولیس شیء ابغض الی من الدنیا وکل ما انا فیہ من برکات دعاء معروف شیخ الاسلام گفت کہ ابراہیم بن ادہم
از اہل بلخ ست از ابناء ملوک امیرزادہ بود وبنو جوانی توبہ کرد وقتے بصید بیرون رفتہ بود ہاتفی ویرا آواز داد گفت ابراہیم این کار را ترا آفریدہ اند
وی را از غفلت تیقظ پدید آمد ودست در طریقت نیکو زد در زہد وورع وتوکل یگانہ بگرفت آنجا با سفیان ثوری وفضیل بن عیاض وابو یوسف
غسولی صحبت کرد وقال الفقیر عفی عنہ ولما انقرض کبار اصحاب عبد اللہ بن مسعود قام الحسن البصری بہذا الشان وکان لہ اصحاب یقال لہم
اصحاب الحسن البصری الذہبی کانت ام سلمۃ رضی اللہ تعالی عنہا تبعث ام الحسن فی حاجۃ فیبکی فتسلیہ بثدیہا واخرجتہ الی عمر رضی اللہ تعالی عنہ
فدعا لہ فقال اللہم فقہہ فی الدین وحببہ الی الناس وقال بلال بن ابی بردۃ واللہ ما رأیت احدا اشبہ باصحاب محمد صلی اللہ علیہ وسلم من ہذا الشیخ یعنی
الحسن وقال حمید بن ہلال قال لنا ابو قتادۃ الزموا ہذا الشیخ فما رأیت احدا اشبہ رأیا بعمر منہ یعنی الحسن الذہبی قال مطر کان ابو الشعثاء رجل اہل
البصرۃ فلما ظہر الحسن جاء رجل کانما کان فی الآخرۃ فہو یخبر عما رأی وعاین وقال اصبغ بن زید سمعت العوام بن حوشب قال ما اشبہ الحسن الا بنبی اقام فی قومہ
ستین عاما یدعوہم الی اللہ وقال مجالد عن الشعبی قال ما رأیت الذی کان اسود من الحسن الذہبی قال حوشب سمعت الحسن یقول واللہ یا ابن آدم

عمرو بن میمون
ابراہیم نخعی
اعمش
سفیان ثوری
فضیل بن عیاض
داؤد طائی
معروف کرخی
سری سقطی
ابراہیم ادہم
حسن بصری

لئن قرأت القرآن ثم آمنت به ليطولن في الدنيا حزنك وليشتدن في الدنيا خوفك وليكثرن في الدنيا بكاؤك وقال جعفر بن سليمان حدثنا ابراهيم
بن عيسى اليشكري قال ما رأيت احدا اطول حزنا من الحسن ما رأيته قط الا حسبته حديث عهد بمصيبة الذهبي قال حفص بن غياث سمعت الاعمش
يقول ما زال الحسن يعي الحكمة حتى نطق بها وكان اذا ذكر عند ابي جعفر محمد بن علي الباقر قال ذلك الذي يشبه كلامه كلام الانبياء وقال جعفر بن سليمان حدثنا هشام
سمعت الحسن يحلف بالله ما اعز احد الدرهم الا اذله الله الذهبي ومسلم عن قتادة والله ما حدثنا الحسن عن بدري مشافهة الذهبي كان الحسن يدلس
فيقول عن فلان ولم يسمع عنه ابو عمر في ترجمة عبد الله بن مغفل كان من اصحاب الشجرة ثم تحول منها الى البصرة روى الناس عنه قال الحسن كان
عبد الله بن مغفل احد العشرة الذين بعثهم عمر الينا يفقهون الناس وكان من نقباء اصحابه الذهبي عن الحسن عن عبد الله بن مغفل قال اني لممن يرفع اغصان
الشجرة عن وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يخطب الذهبي قال الحسن ونظر الى ايوب هذا سيد الفتيان وقال مرة ايوب سيد شباب اهل البصرة
وقال شعبة حدثنا ايوب كان سيد الفقهاء ما رأيت مثله ومثل يونس وابن عون وقال سعيد بن عامر عن سلام كان ايوب السختياني يقوم الليل ويخفي ذلك
فاذا كان عند الصبح رفع صوته كانه قام تلك الساعة وقال ابن عون لما مات ابن سيرين قلنا من لنا فقال ايوب وعن عبد الواحد بن زيد قال كنت مع ايوب
السختياني على حراء فعطشت عطشا كثيرا حتى رأى ذلك في وجهي فقال ما بك قلت العطش قد خفت على نفسي قال تستر علي قلت نعم فاستحلفني فحلفت له ان
لا اخبر عنه ما دام حيا فغمز برجله على حراء فنبع الماء فشربت حتى رويت وحملت معي من الماء الذهبي عن ايوب السختياني وهو من شيوخ سفيان قال القيت
كوفيا فضله على سفيان الذهبي حبيب بن محمد العجمي كان رجلا تاجرا يعير الدراهم فمر ذات يوم بصبيان يلعبون فقال بعضهم قد جاء آكل الربا فنكس
رأسه وقال يا رب قد افشيت امري الى الصبيان فرجع فلبس مدرعة من شعر وغل يده ووضع ماله بين يديه وجعل يقول يا رب اني اشتري نفسي منك
بهذا المال فاعتقني فلما اصبح تصدق بالمال كله واخذ في العبادة فلم ير الا صائما او قائما او ذاكرا فمر ذات يوم بأولئك الصبيان فقال بعضهم لبعض
اسكتوا فقد جاء حبيب العابد فبكى وقال كل من عندك فبلغ من فضله انه كان يقال مستجاب الدعاء واتاه الحسن هاربا من الحجاج فقال يا ابا محمد احفظني من الشرط
على اثري فقال استحييت لك يا ابا سعيد ليس بينك وبين ربك من الثقة ما تدعو فيسترك ادخل البيت فدخل ودخل الشرط على اثره فلم يروه فذكروا ذلك
للحجاج فقال بلى قد كان في بيته ولكن الله طمس على اعينكم وقال المعتمر عن ابيه قال ما رأيت احدا قط اعبد من الحسن وما رأيت احدا اصدق يقينا من حبيب ابي محمد
وقال تمرة بن السري كان حبيب يرى بالبصرة يوم التروية ويعرف عشية عرفة ويروى ان حبيبا دعا على رجل فسقط ميتا قال الفقير عفي عنه كان
الناس بعد الحسن اصحابه يصحبون اصحاب عبد الله ويصحبون اصحاب الحسن ياخذون عن الفريقين كليهما الى ان قام الجنيد واقرانه فاحكموا السلسلة الصوفية
بالصحبة والخرقة وكان فيهم المرقعات والسماع والكلام على الناس والاشارات والاشراقات ومذاهبهم مبسوطة في قوت القلوب وغيره ونشأ من امير المؤمنين
عمر بن الخطاب سلاسل اخرى انقرضت بعد زمان منها ان عبد الله بن عمر صحب النبي صلى الله عليه وسلم وصحب بعده اباه وانتفع به وتفقه اكبر كما اخذ صحبه
سالم ابنه ونافع مولاه صحب سالما الزهري وحنظلة وصحب نافعا مالك وعبيد الله وجماعة ومنها اسلم مولى عمر صحب عمر بن الخطاب طويلا صحبه ابنه زيد بن اسلم
وهذه اقوال ابن عمر نقلناها من مصنف ابي بكر ابن ابي شيبة عن ابن عمر قال لا يصيب احد من الدنيا الا نقص من درجاته عند الله وان كان عليه كريما وقال لا يكون
رجل من اهل العلم حتى لا يحسد من فوقه ولا يحقر من دونه ولا يبتغي بعلمه ثمنا وقال لا يبلغ عبد حقيقة الايمان حتى [illegible] في دينه وقال يستقبل المؤمن
عند خروجه من قبره احسن صورة رآها قط فيقول لها من انت فتقول له انا التي كنت معك في الدنيا الا لزمك حتى ادخلك الجنة وقال ما وضعت لبنة
على لبنة ولا غرست نخلة منذ قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال لحمران لا تلقين الله بذمة لا وفاء لها فانه ليس يوم القيامة دينار ولا درهم
انما يجازى الناس باعمالهم وكان يقول اني لقيت اصحابي على امر واني ان خالفتهم خشيت ان لا الحق بهم [illegible] ابن عمر تمت من مصنف ابي بكر

عن جابر قال ما منا احد ادرک الدنیا الا مالت به ومال بها الا عبد الله بن عمر کان ابن عمر اذا رآه احد ظن ان به شیئا من تتبعه آثار النبی صلی الله علیه
وسلم کان ابن عمر یکره ان یصلی الی الامیال مصنعها مروان من حجارة عن نافع قال کان ابن عمر یعمل فی خاصة نفسه بالشیء لا یعمل به فی الناس وکان
فی طریق مکة یقول برأس راحلته یثنیها ویقول لعل خفا یقع علی خف یعنی خف راحلة النبی صلی الله علیه وسلم دخل ابن عمر فی اناس من اصحابه علی عبد الله بن
عامر بن کریز وهو مریض فقالوا له ابشر فانک قد حفرت الحیاض بعرفات یشرع فیها حاج بیت الله وحفرت الآبار بالفلوات قال وذکروا خصالا
من خصال الخیر قال فقالوا انا لنرجو لک خیرا ان شاء الله تعالی وابن عمر جالس لا یتکلم فلما ابطأ علیه بالکلام قال یا ابا عبد الرحمن ما تقول فقال اذا طابت
المکسبة زکت النفقة وسترد فتعلم ومر ابن عمر فی خربة ومعه رجل فقال اهتف فهتف فلم یجبه ابن عمر ثم قال له اهتف فاجابه ابن عمر ذهبوا وبقیت اعمالهم
الذهبی قال ابن المسیب کان عبد الله اشبه ولد عمر به وکان سالم بن عبد الله اشبه ولد عبد الله به الذهبی عن میمون بن مهران قال دخلت علی ابن عمر فقومت
کل شیء فی بیته فما وجدته یسوی مائة درهم ودخلت بعده علی سالم فوجدته علی مثل حاله الذهبی دخل سالم علی سلیمان بن عبد الملک علیه ثیاب غلیظة
رثة فاقعده معه علی سریره فقال رجل لعمر بن عبد العزیز ما استطاع خالک ان یلبس ثیابا فاخرة یدخل فیها علی امیر المؤمنین قال وعلی المتکلم ثیاب لها قیمة
فقال له عمر ما رأیت ثیابه وضعته وما رأیت ثیابک هذه رفعتک الی مکانه قال احمد واسحق اصح الاسانید الزهری عن سالم عن ابیه الذهبی قال
ابو حازم لعبد الرحمن بن زید بن اسلم لقد رأینا فی مجلس ابیک اربعین حبرا فقیها ادنی خصلة منا التواسی بما فی ایدینا وکان ابو حازم یقول اللهم انی انظر
الی زید فاذکر بالنظر الیه القوة علی عبادتک وکان زید یقول ابن آدم اتق الله یحببک الناس وان کرهوا قال ابو حازم انظر کل عمل کرهت الموت من
اجله فاترکه ثم لا یضرک متی مت وقال یسیر الدنیا یشغلک عن کثیر الآخرة وقال شیئان اذا عملت بهما اصبت خیر الدنیا والآخرة تحمل ما تکره اذا
احبه الله وترک ما تحب اذا کرهه الله وهذا آخر ما اردنا ایراده فی هذا الفصل وبتمامه تمت مقامات امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه والحمد لله اولا وآخرا وظاهرا وباطنا

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد وآله وصحبه اجمعین اما بعد فهذه کلمات امیر المؤمنین عمر
بن الخطاب رضی الله تعالی عنه فی سیاسة الملک وتدبیر المنازل ومعرفة الاخلاق احببنا ان لا نخلو کتابنا عنها وان کانت یسیرة بالنسبة الی ما نقل عنه فی هذه
الابواب البخاری وابو بکر واللفظ لابی بکر قال عمر حین طعن اوصی الخلیفة من بعدی بتقوی الله والمهاجرین الاولین ان یعرف لهم حقهم ویعرف لهم
حرمتهم واوصیه باهل الامصار خیرا فانهم ردء الاسلام وغیظ العدو وجباة الاموال ان لا یؤخذ منهم فیئهم الا عن رضا منهم واوصیه بالانصار
خیرا الذین تبوؤا الدار والایمان ان یقبل من محسنهم ویتجاوز عن مسیئهم واوصیه بالاعراب خیرا فانهم اصل العرب ومادة الاسلام ان یؤخذ من حواشی
اموالهم فترد علی فقرائهم واوصیه بذمة الله وذمة رسوله ان یوفی لهم بعهدهم وان لا یکلفوا الا طاقتهم ابو بکر عن جاریة بن قدامة السعدی
قال حججت العام الذی اصیب فیه عمر قال فخطب فقال انی رأیت ان دیکا نقرنی نقرتین او ثلثا ثم لم تکن الا جمعة او نحوها حتی اصیب قال فاذن
لاصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم اذن لاهل المدینة ثم اذن لاهل الشام ثم اذن لاهل العراق فکنا آخر من دخل علیه وبطنه معصوب ببرد
اسود والدماء تسیل کلما دخل قوم بکوا واثنوا علیه فقلنا له اوصنا وما سأله الوصیة احد غیرنا فقال علیکم بکتاب الله فانکم لن تضلوا ما اتبعتموه
واوصیکم بالمهاجرین فان الناس یکثرون ویقلون واوصیکم بالانصار فانهم شعب الایمان الذی لجأ الیه واوصیکم بالاعراب فانها اصلکم ومادتکم
واوصیکم بذمتکم فانها ذمة نبیکم ورزق عیالکم قوموا عنی فما زاد علی هؤلاء الکلمات ابو بکر عن المسور بن مخرمة قال سمعت عمر وان احدی اصابعه
فی جرحه هذه او هذه وهو یقول یا معشر القریش انی لا اخاف الناس علیکم انما اخافکم علی الناس انی قد ترکت فیکم ثنتین لن تبرحوا بخیر
ما لزمتموها العدل فی الحکم والعدل فی القسم وانی قد ترکتکم علی مثل مخرفة النعم الا ان یتعوج قوم فیعوج بهم ابو بکر عن حسن بن محمد قال عمر نقضات ...

وان وُلّيتَ شيئاً من امور الناس فلا تحمل بني ابي مُعيط على رقاب الناس وقال لعليّ اتق الله وان وُليت شيئاً من امور الناس فلا تحمل بني هاشم
على رقاب الناس وقد روي في وصية الخليفة من بعده روايات شتى اشبهها فيما ارى ما وجدت في بعض كتب التاريخ اوصى عمر رضي الله
عنه حين طعنه ابو لؤلؤة من استخلفه على المسلمين بعده من اهل الشورى فقال اوصيك بتقوى الله لا شريك له واوصيك بالمهاجرين الاولين خيرا
ان تعرف لهم سابقتهم واوصيك بالانصار خيرا اقبل من محسنهم وتجاوز عن مسيئهم واوصيك باهل الامصار خيرا فانهم ردء العدو وجباة الفيء
لا تحمل فيئهم الى غيرهم الا عن فضل منهم واوصيك باهل البادية خيرا فانهم اصل العرب ومادة الاسلام ان يؤخذ من حواشي اموالهم فيرد على فقرائهم
واوصيك باهل الذمة خيرا ان تقاتل من ورائهم ولا تكلفهم فوق طاقتهم اذا ادّوا ما عليهم للمسلمين طوعا او عن يد وهم صاغرون واوصيك بتقوى الله
وشدة الحذر منه ومخافة مقته ان يطلع منك على ريبة واوصيك ان تخشى الله في الناس ولا تخشى الناس في الله واوصيك بالعدل في الرعية و
التفرغ لحوائجهم وثغورهم ولا تؤثر غنيهم على فقيرهم فان في ذلك باذن الله سلامة لقلبك وحطاً لوزرك وخيراً في عاقبة امرك واوصيك
ان تشتد في امر الله في حدوده والزجر عن معاصيه على قريب الناس وبعيدهم ولا تأخذك الرافة والرحمة في احد منهم حتى تنتهك منه مثل جرمه واجعل
الناس عندك سواء لا تبالي على من وجب الحق لا تأخذك في الله لومة لائم واياك والاثرة والمحاباة فيما ولاك الله مما افاء الله على المسلمين
فتجور وتظلم وتحرم نفسك من ذلك ما قد وسعه الله عليك فانك في منزل من منازل الدنيا وانت الى الآخرة جد قريب فان اقتصدت في دنياك عفة وعدلا
فيما بسط الله لك اقترفت رضوانا وايمانا وان غلبك الهوى اقترفت فيه سخط الله ومقته واوصيك ان لا ترخص لنفسك ولا لغيرك في ظلم اهل الذمة
واعلم اني قد اوصيتك وخصصتك ونصحتك ابتغي بذلك وجه الله والدار الآخرة ودللتك على ما كنت دالاً عليه نفسي فان عملت بالذي وعظتك
وانتهيت الى الذي امرتك به اخذت منه نصيبا وافرا وحظا وافيا وان لم تقبل ذلك ولم تفعل ولم تترك معاظم الامور عند الذي يرضي الله به سبحانه
عنك يكن ذلك بك انتقاصا ويكن رأيك فيه مدخولا فان الاهواء مشتركة ورأس الخطيئة ابليس الداعي الى كل هلكة قد اضل القرون السابقة قبلك واوردهم
النار ولبئس الثمن ان يكون حظ امرئ من دنياه موالاة عدو الله الداعي الى معاصيه اركب الحق وخض اليه الغمرات وكن واعظا لنفسك وانشدك لما ترحمت
الى جماعة المسلمين واجللت كبيرهم ورحمت صغيرهم ووقرت عالمهم لا تضربهم فيذلوا ولا تستأثر عليهم بالفيء فتغضبهم ولا تحرمهم عطاياهم عند محلها فتفقرهم
ولا تجمرهم في البعوث فتقطع نسلهم ولا تجعل الاموال دولة بين الاغنياء منهم ولا تغلق بابك دونهم فيأكل قويهم ضعيفهم هذه وصيتي اياك واشهد الله عليك
واقرأ عليك السلام والله على كل شيء شهيد المحب الطبري كتب عمر الى ابي عبيدة بن الجراح اما بعد فانه لا يقيم امر الله في الناس الا حصيف العقدة بعيد
الغرة لا يطلع الناس منه على عورة ولا يحنق في الحق على حرة ولا يخاف في الله لومة لائم المحب الطبري كتب عمر الى ابي عبيدة اما بعد فاني كتبت اليك
كتابا لم آلك ونفسي فيه خيرا الزم خمس خصال يسلم لك دينك وتحظ بافضل حظك اذا حضرك الخصمان فعليك بالبينات العدول والايمان القاطعة ثم
ادن الضعيف حتى يبسط لسانه ويجترئ قلبه وتعاهد الغريب فانه اذا طال حبسه ترك حاجته وانصرف الى اهله وان الذي ابطل حقه من لم يرفع به راسا
واحرص على الصلح ما لم يتبين لك القضاء والسلام عليك وروي ان عمر كتب الى ابي موسى الاشعري اما بعد فان للناس نفرة عن سلطانهم فاعوذ بالله
ان تدركني واياك عمياء مجهولة وضغائن محمولة واهواء متبعة ودنيا مؤثرة اقم الحدود ولو ساعة من نهار واذا عرض لك امران احدهما
لله والآخر للدنيا فآثر نصيبك من الآخرة على الدنيا فان الدنيا تنفد والآخرة تبقى وكن من مال الله عز وجل على حذر واخف الفساق واجعلهم يدا يدا ورجلا رجلا واذا
كانت بين القبائل نائرة وتداعوا يا لفلان فانما تلك نجوى الشيطان فاضربهم بالسيف حتى يفيئوا الى امر الله وتكون دعواهم الى الله والى الاسلام قوله واجعلهم
يدا يدا ورجلا رجلا اي فرقهم ... اياك ... دون الناس وآذن للضعيف وادنه حتى

يبسط لسانه ويجترئ قلبه ويتعهد الغريب فانه اذا طال حبسه ضاق اذنه وضعف قلبه وترك حقه ابو بكر عن معاوية بن قرة عن ابيه قال قال
عمر ما استفاد رجل وقال عبد بعد ايمان بالله خيرا من امرأة حسنة الخلق ودودا ولودا وما استفاد رجل بعد الكفر بالله شرا من امرأة سيئة الخلق حديدة
اللسان ثم قال ان منهن غنما لا يحذى منه وان منهن غلا لا يفدى منه ابو بكر عن سمرة بن جندب قال سمعت عمر بن الخطاب يقول النساء ثلثة
امرأة هينة لينة عفيفة مسلمة ودود ولود تعين اهلها على الدهر ولا تعين الدهر على اهلها وقل ما تجدها ثانية امرأة عفيفة مسلمة وانما هي وعاء
للولد ليس عندها غير ذلك ثالثة غل قمل يجعلها الله في عنق من يشاء لا ينزعها غيره الرجال ثلثة رجل عفيف مسلم عاقل يأتمر في الامور اذا اقبلت
فاذا وقعت يخرج منها برأيه ورجل عفيف مسلم ليس له رأي فاذا وقع الامر اتى ذا الرأي والمشورة فشاوره واستأمره ثم نزل عند امره ورجل
حائر بائر لا يأتمر رشدا ولا يطيع مرشدا ابو الليث عن مكحول ان عمر كتب الى اهل الشام ان علموا اولادكم السباحة والرماية والفروسية ومروهم بالاحتفاء
بين الاعراض ابو الليث عن عمر قال جاءت امرأة الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله ما حق الزوج على المرأة فقال لا تمنعه
نفسها وان كانت على ظهر قتب ولا تصوم يوما الا باذنه الا رمضان فان فعلت كان الاجر له والوزر عليها ولا تخرج الا باذنه فان خرجت لعنتها ملائكة
الرحمة وملائكة العذاب حتى ترجع ابو الليث ذكر في الخبر ان رجلا جاء الى عمر يشكو من زوجته فلما بلغ بابه سمع امرأته ام كلثوم تطاولت عليه فقال الرجل
اني اريد ان اشكو اليه وبه من البلوى مثل ما بي فرجع فدعاه عمر فسأله فقال اني اريد ان اشكو اليك زوجتي فلما سمعت من زوجتك ما سمعت رجعت
فقال اني اتجاوز عنها لحقوق لها علي اولها انها ستر بيني وبين النار فيسكن بها قلبي عن الحرام والثاني انها خازنة لي اذا خرجت من منزلي تكون
حافظة لمالي والثالث انها قصارة لثيابي والرابع انها ظئر لولدي والخامس انها خبازة وطباخة لي فقال الرجل ان لي مثل ذلك فاتجاوز عنها
[illegible] شهد عند عمر شاهد فقال ائتني بمن يعرفك فاتاه برجل فاثنى عليه خيرا فقال عمر انت جاره الادنى الذي يعرف مدخله ومخرجه فقال لا فقال كنت
رفيقه في السفر الذي يستدل به على مكارم الاخلاق قال لا قال فعاملته بالدينار والدرهم الذي يستبين به ورع الرجل قال لا قال اظنك رأيته
قائما في المسجد يهمهم بالقرآن يخفض رأسه طورا ويرفعه طورا قال نعم قال فاذهب فلست تعرفه قال للرجل فاتني بمن يعرفك وكان يقول
ليت شعري متى اشفي غيظي حين اقدر فيقال لي لو عفوت ام حين اعجز فيقال لو صبرت ورأى اعرابيا يصلي صلوة خفيفة فلما قضاها قال
اللهم زوجني الحور العين فقال له لقد اسأت النقد واعظمت الخطبة وقيل له كان الناس في الجاهلية يدعون على من ظلمهم فيستجاب لهم ولسنا نرى ذلك
الآن قال لان ذلك كان الحاجز بينهم وبين الظلم واما الآن فالساعة موعدهم والساعة ادهى وامر ومن كلامه من عرض نفسه للتهم فلا يلومن
من اساء به الظن ومن كتم سره كانت الخيرة بيده وضع امر اخيك على احسنه حتى يأتيك عنه ما يغلبك ولا تظن بكلمة خرجت من اخيك المسلم شرا وانت
تجد لها في الخير محملا وعليك باخوان الصدق وكثر اكتسابهم فانهم زينة في الرخاء وعدة عند البلاء ولا تهاون بالحلف فيهينك الله ولا تعرض
لما لا يعنيك واعتزل عدوك واحتفظ من خليلك الا الامين فان الامين من الناس لا يعادله شيء ولا تصحب الفاجر فيعلمك من فجوره ولا تفش اليه سرك
واستشر في امرك اهل التقوى وكفى بك عيبا ان يبدو لك من اخيك ما يخفى عليك من نفسك وان تؤذي جليسك بما لا تأتي مثله وقال ثلاث
يصفين لك الود في قلب اخيك ان تبدأ بالسلام اذا لقيته وان تدعوه باحب اسمائه اليه وان توسع له في المجلس وقال احب ان يكون الرجل في اهله
كالصبي واذا احتيج اليه كان رجلا بينا عمر رضي الله تعالى عنه ذات يوم اذ رأى شابا يخطر بيديه ويقول انا ابن بطحاء مكة كداءها وكداءها فناداه
فجاء فقال ان يكن لك دين فلك كرم وان يكن لك عقل فلك مروة وان يكن لك مال فلك شرف والا فانت والحمار سواء وقال معشر المهاجرين
لا تكثروا الدخول على اهل الدنيا وارباب الامرة والولاية فانه مسخطة للرب واياكم والبطنة فانها مكسلة عن الصلوة مفسدة للجسد مورثة للسقم
منتظم سیر کا ١٢

وان الله يبغض الحبر السمين ولكن عليكم بالقصد في قوتكم فانه ادنى من الاصلاح وابعد من السرف واقوى على عبادة الله ولن يهلك عبد
حتى يؤثر شهوته على دينه وقال تعلموا ان الطمع فقر وان الياس غنى ومن ييأس من شيء استغنى عنه والتؤدة في كل شيء خير الا ما كان
من امر الآخرة وقال من اتقى الله لم يشف غيظه ومن خاف الله لم يفعل ما يريد ولولا يوم القيامة لكان غير ما ترون وقال اني لا اعلم
اجود الناس واحلم الناس ان اجودهم من اعطى من حرمه واحلمهم من عفا عمن ظلمه وكتب الى الامصار اما بعد فعلموا اولادكم العوم
والفروسية ورووهم ما سار من المثل وحسن من الشعر وقال لا تزال العرب اعزة ما نزعت في القوس ونزت في ظهور الخيل وقال [illegible]
النساء اكثروا لهن من قول لا فان نعم مفسدة تغريهن على المسئلة وقال ما بال احدكم يثني الوسادة عند امرأة مغيبة ان المرأة لحم على
وضم الا ما ذب عنه وقال مرة قد اعياني اهل الكوفة ان استعملت عليهم لينا استضعفوه وان استعملت عليهم شديدا شكوه ولوددت اني
وجدت رجلا قويا امينا استعمله عليهم فقال له رجل انا ادلك على الرجل القوي الامين قال من هو قال عبد الله بن عمر قال قاتلك الله والله
ما اردت الله بها لا استعمله عليها ولا على غيرها وانت فقم فاخرج فمذ الآن لا اسميك الا المنافق فقام الرجل فخرج وكتب الى سعد بن ابي
وقاص ان شاور طليحة بن خويلد وعمرو بن معديكرب فان كل صانع اعلم بصنعته ولا تولهما من امر المسلمين شيئا وغضب عمر رضي الله تعالى عنه على بعض
عماله فكلم امرأة من نساء عمر في ان تسترضيه له فكلمته فيه فغضب وقال وفيم انت من هذا يا عدوة الله انما انت لعبة تلعب بك ثم تتركين ومن كلامه
اشكو الى الله جلد الخائن وعجز الثقة قال عمرو بن ميمون رأيت عمر بن الخطاب قبل ان يصاب بايام وقفا على حذيفة بن اليمان وعثمان بن حنيف
يقول لهما اتخافان ان تكونا حملتما الارض ما لا تطيق فقالا لا انما حملناها امرا هي له مطيقة فاعاد عليهما القول انظرا ان تكونا حملتما الارض ما لا تطيق
فقالا لا فقال عمر ان عشت لادعن ارامل العراق لا يحتجن بعدي ابدا الى رجل فما اتت عليه رابعة حتى اصيب كان عمر اذا استعمل عاملا كتب عليه
واشهد عليه رهطا من المسلمين ان لا يركب برذونا ولا ياكل نقيا ولا يلبس رقيقا ولا يغلق بابه دون حاجات المسلمين ثم يقول اللهم اشهد وقال
عمر ايما عامل من عمالي ظلم احدا ثم بلغتني مظلمته فلم اغيرها فانا الذي ظلمته وقال لاحنف بن قيس وقد قدم عليه فاحتبسه عنده حولا يا احنف اني
قد خبرتك وبلوتك فرأيت علانيتك حسنة واني ارجو ان تكون سريرتك مثل علانيتك وان كنا لنتحدث انه انما يهلك هذه الامة كل منافق عليم
كان عمر رضي الله تعالى عنه جالسا في المسجد فمر به رجل فقال ويل لك يا عمر من النار فقال قربوه الي فدنا منه فقال لم قلت ما قلت قال تستعمل عمالك
وتشترط عليهم ثم لا تنظر هل وفوا لك بالشروط ام لا قال وما ذلك قال عاملك على مصر اشترطت عليه فترك ما امرته به وارتكب ما نهيته
عنه ثم شرح له كثيرا من امره فارسل عمر رجلين من الانصار فقال اذهبا اليه فاسئلا فان كان كذب عليه فاعلماني وان رايتما ما يسوءكما فلا تملكاه
من امره شيئا حتى تاتيا به فذهبا فسالا عنه فوجداه قد صدق عليه فجاءا الى بابه فاستاذنا عليه فقال حاجبه انه ليس عليه اليوم اذن
قالا ليخرجن الينا او لنحرقن عليه بابه وجاء احدهما بشعلة من نار فدخل الآذن فاخبره فخرج اليهما قالا انا رسولا عمر اليك لتاتيه قال
ان لنا حاجة تمهلاني لاتزود قالا انه عزم علينا ان لا نمهلك فاحتملاه فاتيا به عمر فلما اتاه سلم عليه فلم يعرفه وقال من انت وكان رجلا اسمر
فلما اصاب من ريف مصر ابيض وسمن فقال انا عاملك على مصر انا فلان قال ويحك ركبت ما نهيت عنه وتركت ما امرت به والله لاعاقبنك عقوبة
ابلغ اليك فيها ايتوني بكساء من صوف وعصا وثلاثمائة شاة من نعم الصدقة فقال البس هذه [illegible] ابوك فهذه خير من دراعته وخذ
هذه العصا فهي خير من عصا ابيك واذهب بهذه الشاء فارعها في مكان كذا وكذا [illegible] ولا تمنع السائل من البانها شيئا الا آل عمر
فاني لا اعلم احدا من آل عمر اصاب من البانها ومن لحومها شيئا فلما ذهب رده وقال افهمت ما قلت فضرب بنفسه الارض فقال يا امير المؤمنين

الا استطيع هذا فان شئت فاضرب عنقي قال فان رددتك فاي رجل تكون قال والله لا يبلغك بعدها الا ما تحب فرده فكان نعم الرجل وقال
عمر رضي الله تعالى عنه والله لانزعن فلانا من القضاء حتى استعمل عوضه رجلا اذا رآه الفاجر فرقه خطب عمر رضي الله تعالى عنه في الليلة التي دفن فيها ابو بكر
رضي الله تعالى عنه فقال ان الله تعالى نهج سبيله وكفانا به فلم يبق الا الدعاء والاقتداء الحمد لله الذي ابتلاني بكم وابتلاكم بي وابقاني بعد
صاحبي واعوذ بالله ان ازل واضل فاعادي له وليا واوالي له عدوا الا وان صاحبي كنفر ثلثة قفلوا من طيبة فاخذ احدهم مهلة الى داره وقراره
فسلك ارضا مضيئة متشابهة الاعلام فلم يزل عن الطريق ولم يحرم السبيل حتى اسلمه الى اهله ثم تلاه الآخر فسلك سبيله واتبع اثره فافضى اليه سالما
ولقي صاحبه ثم تلاهما الثالث فان سلك سبيلهما واتبع اثرهما افضى اليهما ولاقاهما وان زل يمينا وشمالا لم يجامعهما ابدا الا وان العرب جمل أنف
وقد اعطيت خطامه الا واني حامله على المحجة ومستعين بالله عليه الا واني داع فامنوا اللهم اني شحيح فسخني اللهم اني غليظ فلينني اللهم اني ضعيف فقوني
اللهم اوجب لي بموالاتك وموالاة اوليائك ولايتك ومعونتك وابرئني من الآفات بمعاداة اعدائك فتوفني من الابرار ولا تحشرني في زمرة
الاشقياء اللهم لا تكثر لي من الدنيا فاطغى ولا تقلل لي فانسى فان ما قل وكفى خير مما كثر والهى وفد على عمر رضي الله تعالى عنه قوم من اهل العراق منهم
جرير بن عبد الله فاتاهم بجفنة قد صنعت بخل وزيت قال خذوا فاخذوا اخذا ضعيفا فقال ما بالكم تقرمون قرم الشاة الكسيرة اظنكم تريدون
حلوا وحامضا وحارا وباردا ثم قذفا في البطون لو شئت ان ادهمق لكم لفعلت ولكنا نستبقي من دنيانا ما نجده في آخرتنا ولو شئنا ان نامر بصغار
الضان فتسمط ولباب الخبز فيخبز ونامر بالزبيب فينبذ لنا في الاسعان حتى اذا صار مثل عين اليعقوب اكلنا هذا وشربنا هذا لفعلت والله اني
لا اعجز عن كراكر واسنمة وسلائق وصناب لكن الله تعالى قال لقوم عير بهم امرا فعلوه اذهبتم طيباتكم في حياتكم الدنيا واني نظرت في هذا الامر
فجعلت ان اردت الدنيا اضررت بالآخرة وان اردت الآخرة اضررت بالدنيا واذا كان الامر هكذا فاضروا بالفانية ومن كلامه الرجال ثلثة
الكامل ودون الكامل ولا شيء فالكامل ذو الرأي يستشير الناس فياخذ آراء الرجال الى رأيه ودون الكامل ذو الرأي يستبد به ولا يستشير والذي لا شيء
من لا رأي له ولا يستشير والنساء ثلث امرأة تعين اهلها على الدهر ولا تعين الدهر على اهلها وقل ما تجدها وامرأة وعاء للولد ليس فيه غيره وثالثة غل
قمل يجعلها الله في رقبة من يشاء ويفكها اذا يشاء لما اخرج عمر رضي الله تعالى عنه الحطيئة من حبسه قال له اياك والشعر قال لا اقدر على تركه يا امير المؤمنين
مأكلة عيالي ونملة تدب على لساني قال فشبب باهلك واياك وكل مدحة مجحفة قال وما المجحفة قال تقول ان بني فلان خير من بني فلان امدح
ولا تفضل احدا قال انت والله يا امير المؤمنين اشعر مني قال ابن عباس قلت لعمر يا امير المؤمنين لي في خطبة فاشر علي قال ومن خطبت قلت
فلانة ابنة فلان قال النسب كما تحب وكما قد علمت ولكن في اخلاق اهلها دقة لا تعدمك ان تجدها في ولدك قلت فلا حاجة لي اذا فيها قال
ابن عباس كنت عند عمر رضي الله تعالى عنه فنفس نفسا ظننت ان اضلاعه قد انفرجت فقلت له ما اخرج هذا النفس منك يا امير المؤمنين الا هم شديد قال
اي والله يا ابن عباس اني فكرت فلم ادر فيمن اجعل هذا الامر بعدي ثم قال لعلك ترى صاحبك لها اهلا قلت وما يمنعه من ذلك مع جهاده
وسابقته وقرابته وعلمه قال صدقت ولكنه امرؤ فيه دعابة قلت فاين انت عن طلحة قال ذو البأو باصبعه المقطوعة قلت فعبد الرحمن قال رجل
ضعيف لو صار الامر اليه لوضع خاتمه في يد امرأته قلت فالزبير قال شكس لقس يلاطم في النقيع في صاع من بر قلت فسعد بن ابي وقاص قال
صاحب سلاح ومقنب قلت فعثمان قال اوه ثلثا والله لئن وليها ليحملن بني ابي معيط على رقاب الناس ثم لتنهضن اليه العرب فتقتله ثم قال
يا ابن عباس انه لا يصلح لهذا الامر الا حصيف العقدة قليل الغرة لا تاخذه في الله لومة لائم يكون شديدا من غير عنف لينا من غير ضعف سخيا
من غير تبذير ممسكا من غير بخل قال ابن عباس كانت والله هي صفات عمر قال ثم اقبل علي بعد ان سكت هنيهة وقال ان الله تعالى ولي بها ان

تحیفہ — اضطراب — تبعہ — رسیدا — القرابۃ — بخیل — ای تشتاقون الی لحمہا — اے الیمن — تشکیر — تشوی — کریب ترجمی — لقب شاعر — المومنین — تحیی شدہ — یعنی علیا — الجماع — طرافت — سواران — قلیلا

شرف بیمار شدن طبیعت خوش ۔ جلد مجلس سے تکالو ۔ شرح ابن حرمز ۔

يحملهم على كتاب ربهم وسنة نبيهم لصاحبك آه انهم ان ولّوه امرهم حملهم على المحجة البيضاء والصراط المستقيم جاء عيينة بن حصين والاقرع بن
حابس الى ابي بكر فقالا يا خليفة رسول الله ان عندنا ارضا سبخة ليس فيها كلأ ولا منفعة ان رأيت ان تقطعناها لعلنا نحرثها ونزرعها لعل
الله ان ينفع بها بعد اليوم فقال ابو بكر لمن حوله من الناس ما ترون قالوا لا بأس فكتب لهما بها كتابا واشهد فيه شهودا وعمر ما كان حاضرا
فانطلقا اليه ليشهد في الكتاب فوجداه قائما يهنأ بعيرا فقالا ان خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب لنا هذا الكتاب وجئناك
لتشهد على ما فيه أفتقرأه ام نقرأه عليك قال انا على الحال التي تريان ان شئتما فاقرآه وان شئتما فانتظرا حتى افرغ قالا بل نقرأه عليك فلما
سمع ما فيه اخذه منهما ثم تفل فيه فمحاه فتذمرا وقالا له مقالة سيئة فقال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يتألفكما والاسلام يومئذ
ذليل وان الله تعالى اعز الاسلام فاذهبا فاجهدا جهدكما لا ارعى الله عليكما ان ارعيتما فجاءا الى ابي بكر وهما يتذمران فقالا له والله ما ندري
انت الامير ام عمر فقال بل هو لو كان شاء وجاء عمر رضي الله تعالى عنه وهو مغضب حتى وقف على ابي بكر فقال اخبرني عن هذه الارض التي اقطعتها
هذين اهي لك خاصة ام بين المسلمين عامة فقال بل بين المسلمين عامة فقال فما حملك على ان تخص بها هذين دون جماعة المسلمين قال استشرت الذين
حولي فاشاروا بذلك فقال افكل المسلمين اوسعتهم مشورة ورضى فقال ابو بكر رضي الله تعالى عنه قد كنت قلت لك انك اقوى على هذا الامر مني لكنك
غلبتني وقال عمر رضي الله تعالى عنه في خلافته لئن عشت ان شاء الله لأسيرن في الرعية حولا فاني اعلم ان للناس حوائج تقتطع دوني اما عمالهم فلا يرفعونها
الي واما هم فلا يصلون الي اسير الى الشام فاقيم بها شهرين ثم اسير الى الجزيرة فاقيم بها شهرين ثم اسير الى الكوفة فاقيم بها شهرين ثم اسير
الى البصرة فاقيم بها شهرين والله لنعم الحول هذا وقال اسلم بعث عمر رضي الله تعالى عنه بابل من ابل الصدقة الى الحمى فوضعت جهازي على ناقة
منها كريمة فلما اردت ان اصدرها قال اعرضها علي فعرضتها عليه فرأى متاعي على ناقة حسناء فقال لا ام لك عمدت الى ناقة تغني
اهل بيت من المسلمين فهلا ابن لبون بوالا او ناقة شصوصا وقيل لعمر رضي الله تعالى عنه ان ههنا رجلا من الانبار نصرانيا له بصر بالديوان لو اتخذته كاتبا فقال
لقد اتخذت اذا بطانة من دون المؤمنين وقال وقد خطب الناس والذي بعث محمدا بالحق لو ان جملا هلك ضياعا بشط الفرات خشيت ان يسأل الله
عنه آل الخطاب قال عبد الرحمن بن زيد بن اسلم يعني بآل الخطاب نفسه ليس يعني غيره وكتب الى ابي موسى انه لم يزل للناس وجوه يرفعون حوائجهم من الامر
فاكرم من قبلك من وجوه الناس وبحسب المسلم الضعيف من بين القوم ان ينصف في الحكم وفي القسم اتى اعرابي عمر رضي الله تعالى عنه فقال ان ناقتي
بها نقبا ودبرا فاحملني فقال له والله ما ببعيرك من نقب ولا دبر فقال ؏ اقسم بالله ابو حفص عمر * ما مسها من نقب ولا دبر * فاغفر له اللهم ان كان
فجر فقال عمر اللهم اغفر لي ثم دعاه فحمله جاء رجل الى عمر رضي الله تعالى عنه وكانت بينهما قرابة يسأله فزبره واخرجه فكلم فيه فقيل يا امير المؤمنين
يسألك فزبرته واخرجته قال انه سألني من مال الله فما معذرتي اذا لقيته ملكا خائنا فلولا سألني من مالي ثم بعث اليه الف درهم من ماله وكان
يقول في عماله اللهم اني لم ابعثهم ليأخذوا اموال المسلمين ولا ليضربوا ابشارهم من ظلمه اميره فلا امرة عليه دوني بينا عمر رضي الله تعالى عنه ذات ليلة
يعس سمع صوت امرأة من سطح وهي تنشد ؏ تطاول هذا الليل وازورّ جانبه * وليس الى جنبي خليل ألاعبه * فوالله لولا الله لا شيء غيره *
لزعزع من هذا السرير جوانبه * مخافة ربي والحياء يصدني * واكرم بعلي ان تنال مراكبه * فقال عمر لا حول ولا قوة الا بالله ماذا صنعت يا عمر
نساء المدينة ثم جاء فضرب الباب على حفصة ابنته فقالت ما جاء بك في هذه الساعة قال اخبريني كم تصبر المرأة المغيبة عن بعلها قالت
اقصاه اربعة اشهر فلما اصبح كتب الى امرائه في جميع النواحي ان لا تجمر البعوث وان لا يغيب رجل عن اهله اكثر من اربعة اشهر وروى اسلم قال
بينا عمر يعس بالمدينة اذ سمع امرأة تقول لابنتها قومي يا بنية الى ذلك اللبن فامذقيه فقالت او ما علمت ما كان من عزمة امير المؤمنين بالامس

قالت وما علمت انه امر منادیا فنادی ان لا یشاب اللبن بالماء قالت فانک بموضع لا یراک امیر المؤمنین ولا منادی امیر المؤمنین قالت ما کنت لاطیعه فی الملاء واعصیه فی الخلاء وعمر یسمع ذلک فقال یا اسلم اعرف الباب ثم مضی فی عسسه فلما اصبح قال یا اسلم امض الی الموضع فانظر من القائلة ومن المقول لها هل لهما من بعل قال فاتیت الموضع فنظرت فاذا الجاریة ایم واذا ابنتها لیس لها رجل فاخبرته فجمع عمر ولده فقال هل تریدون ان تزوجوا امرأة فازوجها امرأة صالحة فتاة ولو کان فی ابیکم حرکة الی النساء لم یسبقه احد الیها فقال عاصم ابنه انا فبعث الی الجاریة فزوجها ابنه عاصما فولدت له بنتا هی الکمّاة ام عاصم وهی ام عمر بن عبد العزیز بن مروان حج عمر رضی اللہ تعالی عنه فلما کان بضجنان قال لا اله الا الله العظیم المعطی ما یشاء لمن یشاء اذکر وانا ارعی ابل الخطاب بهذا الوادی فی مدرعة صوف وکان فظا یتعبنی اذا عملت ویضربنی اذا قصرت وقد امسیت الیوم ولیس بینی وبین الله احد ثم تمثل

لا شیء مما تری تبقی بشاشته + یبقی الاله ویودی المال والولد + لم تغن عن هرمز یوما خزائنه + والخلد قد حاولت عاد فما خلدوا + ولا سلیمان اذ تجری الریاح له + والانس والجن فیما بینها برد + این الملوک التی کانت منازلها + من کل اوب الیها راکب یفد + حوض هنالک مورود بلا کذب + لا بد من ورده یوما کما وردوا + وسمع عمر منشدا ینشد قول طرفة

فلو لا ثلاث هن من عیشة الفتی + وجدک لم احفل متی قام عودی + فمنهن سبقی العاذلات بشربة + کمیت متی ما تعل بالماء تزبد + وکری اذا نادی المضاف محنبا + کسید الغضا نبهته المتورد + وتقصیر یوم الدجن والدجن معجب + ببهکنة تحت الطراف المعمد + فقال وانا لو لا ثلاث هن من عیشة الفتی + وجدک لم احفل متی قام عودی + ان اجاهد فی سبیل الله وان اضع وجهی فی التراب لله وان اجالس قوما یلتقطون طیب القول کما یلتقط طیب التمر وروی عبد الله بن بریدة قال کان عمر رضی اللہ تعالی عنه ربما یاخذ بید الصبی فیقول ادع لی فانک لم تذنب بعد وکان عمر رضی اللہ تعالی عنه کثیر ا ما کان یشاور فی امور المسلمین حتی المرأة قال عمر رضی اللہ تعالی یوما والناس حوله والله ما ادری اخلیفة انا ام ملک فان کنت ملکا فلقد ورطت فی امر عظیم فقال له قائل یا امیر المؤمنین ان بینهما فرقا وانک ان شاء الله تعالی لعلی خیر قال کیف قلت قال ان الخلیفة لا یاخذ الا حقا ولا یضعه الا فی حق وانت بحمد الله کذلک والملک یعسف الناس ویاخذ مال هذا فیعطیه هذا فسکت عمر وقال ارجو ان اکونه وروی الحسن قال کان رجل لا یزال یاخذ من لحیة عمر شیئا فاخذ یوما من لحیته فقبض علی یده فاذا فیها شیء فقال ان الملق من الکذب ثم نعل عمر فاسترجع وقال کل ما ساءک فهو مصیبة ووقف اعرابی علی عمر رضی اللہ تعالی عنه فقال له یا ابن الخطاب جزیت الجنة + اکس بنیاتی وامهنه + اقسم بالله لتفعلنه فقال ان لم افعل یکون ماذا قال اذا ابا حفص لامضینه قال اذا امضیت یکون ماذا قال والله عن حالی لتسألنه + یوم تکون الاعطیات جنة + والواقف المسؤل بینهنه + اما الی نار واما جنة فبکی عمر ثم قال لغلامه اعطه قمیصی هذا لذلک الیوم لا لشعره والله ما املک ثوبا غیره وسمع عمر رضی اللہ تعالی عنه صوت باکیة فی بیت فدخل وبیده الدرة فمال علیهم ضربا حتی بلغ النائحة فضربها حتی سقط خمارها ثم قال لغلامه اضرب النائحة ویلک اضربها فانها نائحة لا حرمة لها انها لا تبکی بشجوکم انها تهریق دموعها علی اخذ دراهمکم انها تؤذی امواتکم فی قبورهم واحیاءکم فی دورهم انها تنهی عن الصبر وقد امر الله به وتامر بالجزع وقد نهی الله عنه ومن کلامه من اتجر فی شیء ثلاث مرات فلم یصب فیه فلیتحول الی غیره قال عمر ان التجارة فی المعیشة اخوف عندی علیکم من العیال انه لا یبقی مع الفساد شیء ولا یقل مع الاصلاح شیء وکان عمر یقول اتزروا وارتدوا وانتعلوا واحتفوا وارموا الاغراض وارکبوا الخیل وانتضلوا واقعدوا فی الشمس ولا تجاورنکم الخنازیر ولا تقعدوا علی مائدة یشرب علیها الخمر ویرفع علیها الصلیب وایاکم واخلاق العجم ولا یحل لمؤمن ان یدخل الحمام الا مؤتزرا ولا لامرأة ان تدخل الحمام الا من سقم واذا وضعت المرأة خمارها فی غیر

بيت زوجها فقد تشبّهت التي يُشبّهها بدين الله تعالى وكان يكره ان يتشبّه الرجال بزيّ النساء وان لا يزال الرجل مكتحلا متزيّنا وان
يحفّ لحيته وشاربه كما تحفّ المرأة ۔ سمع عمر سائلا يقول من يعشّي السائل فقال عشّوا سائلكم ثم جاء الى دار ابل الصدقة
يعشّيها فسمع صوته مرة اخرى فقال من هذا السائل الم آمركم ان تعشّوه قالوا قد عشّيناه فارسل اليه عمر واذا معه جراب
مملوء خبزا قال فانك لست سائلا انما انت تاجر تشتري لاهلك فاخذ بطرف الجراب فنبذه بين يدي الابل ونظر الى شابّ قد نكّس
رأسه خشوعا فقال يا هذا ارفع رأسك فان الخشوع لا يزيد على ما في القلب فمن اظهر للخلق خشوعا فوق ما في قلبه فانما اظهر نفاقا
ومن كلامه احبّكم الينا ما لم نركم احسنكم اسما فاذا رأيناكم فاحبّكم الينا احسنكم اخلاقا فاذا بلوناكم فاحبّكم الينا اعظمكم امانة واصدقكم
حديثا وكان يقول لا تنظروا الى صلوة امرء ولا صيامه ولكن انظروا الى عقله وصدقه ومن كلامه ان العبد اذا
تواضع لله رفع الله حكمته وقال له انتعش نعشك الله فهو في نفسه صغير وفي اعين الناس عظيم واذا تكبّر وعتا وهصه الله الى الارض
وقال اخسأ اخسأك الله فهو في نفسه عظيم وفي اعين الناس حقير حتى يكون عندهم احقر من الخنزير وقال الانسان لا يتعلّم العلم
لثلاث ولا يتركه لثلاث لا يتعلّم ليماري به ولا ليباهي به ولا ليرائي به ولا يتركه حياء من طلبه ولا زهادة فيه ولا رضى بالجهل منه
وقال تعلّموا انسابكم تصلوا ارحامكم وقال انّه لا اخاف عليكم احد الرجلين مؤمنا قد تبيّن ايمانه وكافرا قد تبيّن كفره ولكن اخاف عليكم
منافقا يتعوّذ بالايمان ويعمل لغيره ومن كلامه ان الرجف من كثرة الزنا وان قحوط المطر من قضاة السوء وائمة الجور وقال في النساء
استعينوا عليهن بالعري فان احداهن اذا كثرت ثيابها وحسنت زينتها اعجبها الخروج ومن كلامه ان الجبت السحر وان الطاغوت الشيطان
وان الجبن والشجاعة غرائز تكون في الرجال يقاتل الشجاع عمن لا يعرف ويفرّ الجبان عن امّه وان كرم الرجل دينه وحسبه خلقه
وان كان فارسيا او نبطيا وقال تعلّموا العربية فانها تزيد في العقل وتزيد في المروءة وقال ما يمنعكم اذا رأيتم السفيه يخرق اعراض الناس
ان لا تعرّبوا عليه قالوا نخاف لسانه قال ذلك ادنى ان لا تكونوا شهداء ورأى رجلا عظيم البطن فقال ما هذا فقال بركة من الله قال بل
عذاب من الله وقال اذا رزقت مودّة من اخيك فتشبّث بها ما استطعت وقال لقوم يحصدون الزرع ان الله جعل ما اخطأت
ايديكم رحمة لفقرائكم فلا تعودوا فيه وقال ما ظهرت قط نعمة على احد الا وجدت له حاسدا ولو ان امرء كان اقوم من قدح لوجدت له
غامزا وقال اياكم والمدح فانه الذبح وقال لقبيصة بن ذويب انت رجل حديث السن فصيح وانه يكون في الرجل تسعة اخلاق حسنة وخلق
سيّئ فيغلب الواحد التسعة فتوقّ عثرات الشباب وقال حسب امرء من الغيّ ان يؤذي جليسه ويتكلّف ما لا يعنيه او يعيب الناس بما يأتي
مثله ويظهر له منهم ما يخفى عليه من نفسه وقال احترسوا من الناس بسوء الظن وقال في خطبته لا يعجبكم من الرجل طنطنته ولكن من ادّى
الامانة وكفّ عن اعراض الناس فهو الرجل وقال الراحة في مهاجرة خلطاء السوء وقال انّ لؤما بالرجل ان يرفع يديه من الطعام
قبل اصحابه واثنى رجل على آخر عند عمر رضي الله تعالى عنه فقال له اعاملته قال لا قال اصحبته في السفر قال لا قال فانت اذا لا تعلمه
وقال لأن اموت بين شعبتي رحلي امشي في الارض ابتغي من فضل الله كفاف وجهي احبّ الي من ان اموت غازيا وكان عمر رضي الله
تعالى عنه قاعدا والدرّة معه والناس حوله اذ اقبل الجارود العامري فقال رجل هذا سيّد ربيعة فسمعها عمر ومن حوله وسمعها الجارود
فلما دنى منه خفقه بالدرّة فقال ما لي ولك يا امير المؤمنين قال ويلك لقد سمعتها قال وسمعتها فمه قال خشيت ان تخالط القوم ويقال
قلبك من هذا امر فاحببت ان اطأطئ منك وقال من احبّ ان يصل اباه في قبره فليصل اخوان ابيه من بعده وقال ان اخوف

ما اخاف ان يقول المرء برأيه فمن قال انی عالم فهو جاهل ومن قال انی فی الجنة فهو فی النار وخرج للحج فسمع غناء راكب فقيل
يا امير المؤمنين الا تنهى عن الغناء وهو محرم فقال دعوه فان الغناء زاد الراكب وقال يثغر الغلام لسبع ويحتلم لاربع عشرة وينتهی
طوله لاحدى وعشرين ويكمل عقله لثمان وعشرين ويصير رجلا كاملا لاربعين وكتب الى ابی موسى وهو بالبصرة بلغنی انك
تأذن للناس الجم الغفير فاذا جاءك كتابی هذا فأذن لاهل الشرف واهل القرآن والتقوى والدين فاذا اخذوا مجالسهم فأذن للعامة
ولا تؤخر عمل اليوم لغد فتتدارك عليك الاعمال فتضيع واياك واتباع الهوى فان للناس اهواء متبعة ودنيا مؤثرة وضغائن
محمولة وحاسب نفسك فی الرخاء قبل حساب الشدة فانه من حاسب نفسه فی الرخاء قبل حساب الشدة كان مرجعه الى الرضاء والغبطة
ومن الهته حياته وشغلته اهواؤه عاد امره الى الندامة والحسرة انه لا يقيم امر الله فی الناس الا حصيف العقدة بعيد الغرة
لا يحنق على جرته ولا يطلع الناس منه على عورة ولا يخاف فی الحق لومة لائم الزم اربع خصال يسلم لك دينك وتحظ بافضل حظك
اذا حضر الخصمان فعليك بالبينات العدول والايمان القاطعة ثم ادن الضعيف حتى ينبسط لسانه ويجترئ قلبه وتعاهد الغريب
فانه اذا طال حبسه ترك حاجته وانصرف الى اهله واحرص على الصلح ما لم يتبين لك القضاء والسلام عليك وكان رجل من الانصار
لا يزال يهدی لعمر فخذ جزور الى ان جاء ذات يوم مع خصم له فجعل فی اثناء الكلام يقول يا امير المؤمنين افصل القضاء بينی وبينه
كما يفصل فخذ الجزور قال عمر فما زال يرددها حتى خفت على نفسی فقضيت عليه ثم لم اقبل له هدية فيما بعد ولا لغيره وكتب الى عماله
اما بعد فاياكم والهدايا فانها من الرشا كان عمر يقول اكتبوا عن الزاهدين فی الدنيا ما يقولون فان الله عز وجل وكل بهم ملائكة
واضعة ايديهم على افواههم فلا يتكلمون الا بما هيأه الله لهم وروى ابو جعفر الطبری فی تاريخه كان عمر يقول جردوا القرآن
ولا تفسروه واقلوا الرواية عن رسول الله صلی الله عليه وسلم وانا شريككم قلت معناه لا تكتبوا فی المصحف غير القرآن من
تفسير وشرح غريبه ولا تكثروا من الحديث الا ما اعتمدتم على صحته وقت التحمل ووقت الاداء ولا يوجد مثل ذلك الا قليلا
فلا يبالی الراوی بقلة روايته وليحذر رواية ما لا يعتمد على صحته قال ابو جعفر وكان اذا اراد عمر ان ينهى الناس عن شیء
جمع اهله فقال انی نهيت الناس عن كذا وان الناس ينظرون اليكم نظر الطير الى اللحم فاقسم بالله لا اجد احدا منكم
يفعل الا اضعفت عليه العقوبة قال ابو جعفر وكان عمر رضی الله تعالى عنه شديدا على اهل الريب وفی حق الله صليبا حتى يستخرجه
ولينا سهلا فيما يلزمه حتى يؤديه وبالضعيف رحيما وروى زيد بن اسلم عن ابيه ان نفرا من المسلمين كلموا عبد الرحمن بن عوف
فقالوا كلم لنا عمر بن الخطاب فقد والله اخشانا حتى لا نستطيع ان نديم اليه ابصارنا فذكر عبد الرحمن له ذلك فقال او قد قالوا ذلك
والله لقد لنت لهم حتى تخوفت الله فی امرهم ولقد تشددت عليهم حتى خشيت الله فی امرهم ولانا والله اشد فرقا منهم لی
وروى رشيد بن سعد ان عمر رضی الله تعالى عنه اتی بمال فجعل يقسم بين الناس فازدحموا عليه فاقبل سعد بن ابی وقاص
يزاحم الناس حتى خلص اليه فعلاه بالدرة وقال انك اقبلت لا تهاب سلطان الله فی الارض فاحببت ان اعلمك ان
سلطان الله لا يهابك وقالت الشفاء ابنة عبد الله ورأت فتيانا من النساك يقصدون فی المشی ويتكلمون رويدا ما هولاء
فقيل نساك فقالت كان عمر بن الخطاب هو الناسك حقا وكان اذا تكلم اسمع واذا مشى اسرع واذا ضرب اوجع
اعان عمر رضی الله تعالى عنه رجلا على حمل شیء فدعا له الرجل وقال اعانك بنوك يا امير المؤمنين قال بل اغنانی الله عنهم

ومن کلامہ القوۃ فی العمل ان لا تؤخر عمل الیوم لغد والامانۃ ان لا یخالف سریرتک علانیتک والتقوی بالتوقی ومن یتق اللہ
یقہ وقال عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کنا نعد القرض بخلا انما کانت المواساۃ و آتی رہط الی عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقالوا یا امیر المؤمنین
کثرت العیال واشتدت المؤنۃ فزدنا فی اعطیاتنا فقال فعلتموہا جمعتم بین الضرائر واتخذتم الخدم من مال اللہ الوددت
انی وایاکم فی سفینتین فی لجۃ البحر تذہب بنا شرقا وغربا فلن یعجز الناس ان یولوا رجلا منہم فان استقام اتبعوہ وان جنف
قتلوہ فقال طلحۃ وما علیک لو قلت فان اعوج عزلوہ فقال القتل ارہب لمن بعدہ احذروا فتی قریش فان کریمہا الذی
لا ینام الا علی الرضا ویضحک عند الغضب ویتناول ما فوقہ من تحتہ وروی الاحنف قال اتی عبد اللہ بن عمیر الی عمر وہو یفرض
الناس فقال عمر حش واقبل علیہ فقال من انت فقال عبد اللہ بن عمیر وکان ابوہ استشہد یوم حنین فقال یا یرفا اعطہ ستمائۃ دینار
فاعطاہ ستمائۃ فلم یقبلہا ورجع الی عمر فاخبرہ فقال یا یرفا اعطہ ستمائۃ وحلۃ فاعطاہ فلبس الحلۃ التی کساہ عمر ورمی ما کان علیہ
فقال احسنت ثیابک ہذہ فلتکن فی مہنتہ اہلک وہذہ لزینتک وروی ایاس بن سلمۃ عن ابیہ قال مر عمر فی السوق ومعہ الدرۃ
فخفقنی خفقۃ فاصاب طرف ثوبی فقال امط عن الطریق فلما کان فی العام المقبل لقینی فقال یا سلمۃ اترید الحج قلت نعم فاخذ بیدی
فانطلق بی الی منزلہ فاعطانی ستمائۃ درہم وقال استعن بہا علی حجک واعلم انہا بالخفقۃ التی خفقتک فقلت یا امیر المؤمنین
ما ذکرتہا قال وانا ما نسیتہا وخطب عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقال ایہا الرعیۃ ان لنا علیکم حق النصیحۃ بالغیب والمعاونۃ علی
الخیر انہ لیس من حلم احب الی اللہ ولا اعم نفعا من حلم امام ورفقہ ولیس من جہل ابغض الی اللہ ولا اعم ضرا من جہل امام وخرقہ
ایہا الرعیۃ انہ من یاخذ بالعافیۃ بین ظہرانیہ یرزقہ اللہ العافیۃ من فوقہ وروی المغیرۃ بن سوید قال خرجنا مع عمر فی حجۃ
حجہا فقرأ بنا فی الفجر الم تر کیف فعل ربک باصحاب الفیل ولایلف قریش فلما فرغ رای الناس یبادرون الی مسجد ہناک فقال
ما بالہم قالوا مسجد صلی فیہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فالناس یبادرون الیہ فناداہم فقال ہکذا ہلک اہل الکتاب قبلکم
اتخذوا آثار انبیاءہم بیعا من عرضت لہ صلوۃ فی المسجد فلیصل ومن لم تعرض لہ صلوۃ فلیمض واتی رجل من المسلمین الی عمر فقال
انا لما فتحنا المدائن اصبنا کتابا فیہ علم من علوم الفرس وکلام معجب فدعا بالدرۃ فجعل یضربہ بہا ثم قرأ نحن نقص علیک
احسن القصص ویقول ویلک اقصص احسن من کتاب اللہ انما ہلک من کان قبلکم لانہم اقبلوا علی کتب علمائہم واساقفتہم وترکوا
التورٰۃ والانجیل حتی درسا وذہب ما فیہما من العلم وجاء رجل الی عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقال ان صبیغا التمیمی لقینا یا امیر
المؤمنین فجعل یسألنا عن تفسیر حروف من القرآن فقال اللہم امکنی منہ فبینا عمر یوما جالس یغدی الناس اذ جاءہ الصبیغ وعلیہ
ثیاب وعمامۃ فتقدم واکل حتی اذا فرغ قال یا امیر المؤمنین ما معنی قولہ تعالیٰ والذاریات ذروا فالحاملات وقرا قال
ویحک انت ہو فقام الیہ فحسر عن ذراعیہ فلم یزل یجلدہ حتی سقطت عمامتہ فاذا لہ ضفیرتان فقال والذی نفس عمر بیدہ لو وجدتک
محلوقا لضربت راسک ثم امر بہ فجعل فی بیت ثم کان یخرجہ کل یوم فیضربہ مائۃ فاذا برأ اخرجہ فضربہ مائۃ اخری ثم حملہ
علی قتب وسیرہ الی البصرۃ وکتب الی ابی موسی یامرہ ان یحرم علی الناس مجالستہ وان یقوم فی الناس خطیبا ثم یقول
ان صبیغا التمیمی ابتغی العلم فاخطأہ فلم یزل وضیعا فی قومہ وعند الناس حتی قد ہلک وقد کان من قبل سید قومہ قال عمر
علی المنبر الا ان اصحاب الرای اعداء السنن اعیتہم الاحادیث ان یحفظوہا فافتوا بآرائہم فضلوا واضلوا الا وانا لنا ان نقتدی ولا نبتدی

ف ۱ یعنی فرق فی دادن دیگری تا بیان فرقوا کہ از دو قوت ہم گرفتہ در بخل و امساک سے شمردیم بلکہ ایچہ میدادیم بطور سلوک و غمخواری ما بود کہ باز نگیریم ۱۲

ف ۲ بالکسر کلمۃ ... کہ در وقت بیکایک رسیدن درد و دیدن ... کلمۃ افسوس است ۱۲

وتتبع ولا تبتدع انه ما ضل متمسك بالاثر وروى الليث بن سعد اتي عمر رضي الله تعالى عنه يوما بقتيل قد وجد قتيلا ملقى على وجه
الطريق فسأل عن امره واجتهد فلم يقف له على خبر فشق عليه وكان يدعو ويقول اللهم اظفرني بقاتله حتى اذا كان رأس الحول
او قريبا من ذلك وجد طفل مولود ملقى في موضع ذلك القتيل فأتي به عمر فقال ظفرت بدم القتيل ان شاء الله فدفع الطفل
الى امرأة وقال لها قومي بشانه وخذي منا نفقته وانظري من يأخذه منك فاذا وجدت امرأة تقبله وتضمه الى صدرها
فاعلميني مكانها فلما شب الصبي جاءت جارية فقالت للمرأة ان سيدتي بعثتني اليك لتبعثي اليها بهذا الصبي فتراه وترده اليك
قالت نعم اذهبي به اليها وانا معك فذهبت بالصبي حتى دخلت على امرأة شابة فجعلت تقبله وتفديه وتضمه اليها فاذا
هي بنت شيخ من الانصار من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فجاءت المرأة فاخبرت عمر فاشتمل على سيفه ثم اقبل الى
منزلها فوجد اباها متكئا على الباب فقال له يا فلان ما الذي علمتم من حال ابنتك قال اعرف الناس بحق الله وحق ابيها مع حسن صلوتها
وصيامها والقيام بدينها فقال عمر اني احببت ان ادخل اليها فازيدها رغبة في الخير فدخل الشيخ ثم خرج فقال ادخل يا امير المؤمنين
فدخل وامر ان يخرج كل من في الدار الا اياها ثم سألها عن الصبي فلجلجت فقال لتصدقنني ثم انتضى السيف فقالت على رسلك يا
امير المؤمنين فوالله لاصدقنك ان عجوزا كانت تدخل علي فاتخذتها اما وكانت تقوم في امري بما تقوم به الوالدة وانا لها بمنزلة
البنت فمكثت كذلك حينا ثم قالت انه قد عرض لي سفر ولي بنت اتخوف عليها الضيعة وانا احب ان اضمها اليك حتى
ارجع من سفري ثم عمدت الى ابن لها امرد فهيأته وقنعته كما تزين المرأة واتتني به ولا اشك انه جارية فكان يرى مني ما ترى
المرأة فاغتفلني يوما وانا نائمة فما شعرت به حتى علاني وخالطني فمددت يدي الى شفرة كانت عندي فقتلته ثم امرت به
فالقي حيث رأيت فاشتملت منه على هذا الصبي فلما وضعته القيته في موضع ابيه هذا والله خبرهما على ما اعلمتك فقال عمر رضي الله
تعالى عنه صدقت بارك الله فيك ثم اوصاها ووعظها وخرج وروى اسمعيل بن خالد قال قيل لعثمان الا تكون مثل عمر قال
لا استطيع ان اكون مثل لقمان الحكيم وذكرت عائشة عمر فقالت كان احوذيا نسيج وحده قد اعد للامور اقرانها وعبد الله
بن سلام بعد ان صلى الناس على عمر فقال ان كنتم سبقتموني بالصلوة عليه فلا تسبقوني بالثناء عليه ثم قال نعم اخو الاسلام
كنت يا عمر جوادا بالحق بخيلا بالباطل ترضى حين الرضا وتسخط حين السخط لم تكن مداحا ولا مغتابا طيب الطرف عفيف الطرف
وذكر ابو جعفر الطبري في تاريخه بعض خطب عمر فمنها خطبة خطب بها حين ولي الخلافة وهي بعد حمد الله والثناء عليه والصلوة على
رسوله ايها الناس اني وليت عليكم ولولا رجائي ان اكون خيركم لكم واقواكم عليكم واشدكم استقلالا بما ينوب من مهم اموركم ما
توليت ذلك منكم ولكفى عمر فيها مجري العطاء موافقة الحساب بأخذ حقوقكم كيف آخذها ووضعها اين اضعها وبالسير فيكم كيف اسير
فربي المستعان فان عمر لم يصبح يثق بقوة ولا حيلة ان لم يتداركه الله برحمته وعونه ايها الناس ان الله قد ولاني امركم
وقد علمت انفع ما لكم واسأل الله ان يعينني عليه وان يحرسني عنده كما حرسني عند غيره وان يلهمني العدل في قسمكم كالذي
امر به فاني امرؤ مسلم وعبد ضعيف الا ما اعان الله ولن يغير الذي وليت من خلافتكم من خلقي شيئا ان شاء الله انما
العظمة لله وليس للعباد منها شيء فلا يقولن احدكم ان عمر تغير منذ ولي واني اعقل الحق من نفسي واتقدم وابين لكم
امري فايما رجل كانت له حاجة او ظلم مظلمة او عتب علينا في خلق فليؤذني فانما انا رجل منكم فعليكم بتقوى الله في سركم

وعلانيتكم وحرماتكم واعراضكم واعطوا الحق من انفسكم ولا يحمل بعضكم بعضا على ان تحاكموا الي فانه ليس بيني وبين احد
هوادة وانا حبيب الي صلاحكم عزيز علي عنتكم وانتم اناس عامتكم حضر في بلاد الله واهل بلد لا زرع فيه ولا ضرع الا ما جاء الله به
اليه ان الله عز وجل قد وعدكم كرامة كبيرة وانا مسؤل عن امانتي وما انا فيه ومطلع على ما بحضرتي بنفسي ان شاء الله
لا اكله الى احد ولا استطيع ما بعد منه الا بالامناء واهل النصح منكم للعامة ولست اجعل امانتي الى احد سواهم ان شاء الله وخطب عمر
رضي الله تعالى عنه مرة اخرى فقال بعد حمد الله والصلوة على رسوله ايها الناس ان بعض الطمع فقر وان بعض الياس غنى وانكم تجمعون ما لا تاكلون
وتاملون ما لا تدركون وانتم مؤجلون في دار غرور وقد كنتم على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم تؤخذون بالوحي فمن اسر
شيئا اخذ بسريرته ومن اعلن شيئا اخذ بعلانيته فاظهروا لنا احسن اخلاقكم والله اعلم بالسرائر فانه من اظهر لنا قبيحا وزعم ان سريرته
حسنة لم نصدقه ومن اظهر لنا علانية حسنة ظننا به حسنا واعلموا ان بعض الشح شعبة من النفاق فانفقوا خيرا لانفسكم ومن يوق شح نفسه فاولئك
هم المفلحون ايها الناس اطيبوا مثواكم واصلحوا اموركم واتقوا الله ربكم ولا تلبسوا نساءكم القباطي فانه ان لم يشف فانه يصف ايها
الناس اني والله لوددت ان انجو كفافا لا لي ولا علي واني لارجو ان عمرت فيكم يسيرا او كثيرا ان اعمل فيكم بالحق ان شاء الله وان لا يبقى
احد من المسلمين وان كان في بيته الا اتاه حقه ونصيبه من مال الله وان لم يعمل اليه نفسه ولم ينصب اليه بدنه فاصلحوا اموالكم التي
رزقكم الله ولقليل في رفق خير من كثير في عنف والقتل حتف من الحتوف يصيب البر والفاجر والشهيد من احتسب نفسه واذا
اراد احدكم بعيرا فليعمد الى الطويل العظيم فليضربه بعصاه فان وجده حديد الفؤاد فليشتره وخطب عمر مرة اخرى فقال ان الله سبحانه
قد استوجب عليكم الشكر واتخذ عليكم الحجج فيما اتاكم من كرامة الدنيا والاخرة من غير مسئلة منكم ولا رغبة منكم فيه اليه فخلقكم تبارك
وتعالى ولم تكونوا شيئا لنفسه وعبادته وكان قادرا ان يجعلكم لاهون خلقه عليه فجعل لكم عامة خلقه ولم يجعلكم لشيء غيره وسخر لكم
ما في السموات وما في الارض واسبغ عليكم نعمه ظاهرة وباطنة وحملكم في البر والبحر ورزقكم من الطيبات لعلكم تشكرون ثم جعل لكم
سمعا وبصرا ومن نعم الله عليكم نعم عم بها بني آدم ومنها نعم اختص بها اهل دينكم ثم صارت تلك النعم خواصها وعوامها في دولتكم وزمانكم
وطبقتكم وليس من تلك النعم نعمة وصلت الى امرئ خاصة الا لو قسم ما وصل اليه منها بين الناس كلهم اتعبهم شكرها وفدحهم حقها
الا بعون الله مع الايمان بالله ورسوله فانتم مستخلفون في الارض قاهرون لاهلها قد نصر الله دينكم فلم تصبح امة مخالفة لدينكم
الا امتان امة مستعبدة للاسلام واهله يجزون لكم يستصفون معايشهم وكدائحهم ورشح جباههم عليهم المؤنة ولكم المنفعة وامة
تنتظر وقائع الله وسطواته في كل يوم وليلة قد ملأ الله قلوبهم رعبا فليس لهم معقل يلجاون اليه ولا مهرب يتقون به
قد دهمتهم جنود الله ونزلت بساحتهم مع رفاغة العيش واستفاضة المال وتتابع البعوث وسد الثغور باذن الله في العافية
الجليلة العامة التي لم تكن الامة على احسن منها منذ كان الاسلام والله المحمود مع الفتوح العظام في كل بلد فما عسى ان يبلغ شكر
الشاكرين وذكر الذاكرين واجتهاد المجتهدين مع هذه النعم التي لا يحصى عددها ولا يقدر قدرها ولا يستطاع اداء حقها الا
بعون الله ورحمته ولطفه فنسأل الله الذي ابلانا هذا ان يرزقنا العمل بطاعته والمسارعة الى مرضاته واذكروا عباد الله بلاء الله
عندكم واستتموا نعم الله عليكم وفي مجالسكم مثنى وفرادى فان الله عز وجل قال لموسى عليه السلام اخرج قومك من الظلمات الى
النور وذكرهم بايام الله وقال لمحمد صلى الله عليه وسلم واذكروا اذ انتم قليل مستضعفون في الارض ... اذ كنتم مستضعفين

محرومين في الدنيا على شعبة من الحق تؤمنون بها وتستريحون اليها مع المعرفة بالله وبدينه وترجون الخير فيما بعد الموت
ذلك ولكنكم كنتم اشد الناس عيشة واعظم الناس بالله جهالة فلو كان هذا الذي استلاكم به لم يكن معه حظ في دنياكم غير
انه ثقة لكم في آخرتكم التي اليها المعاد والمنقلب وانتم من جهد المعيشة على ما كنتم عليه احرياء ان تشحوا على نصيبكم منه مظهرين له
انه قد جمع لكم فضيلة الدنيا وكرامة الآخرة او لمن شاء ان يجمع له ذلك منكم فاذكركم الله الحائل بينكم وبين قلوبكم الا ما عرفتم
حق الله فعملتم له وقسرتم انفسكم على طاعته وجمعتم مع السرور بالنعم خوفا لزوالها وانتقالها ووجلا من تحويلها فانه لا شيء اسلب
لنعمة من كفرانها وان الشكر امن للغير ونماء للنعمة واستجلاب للزيادة وهذا على في امركم ونهيكم واجب ان شاء الله وروى ابو
عبيدة معمر بن المثنى في كتاب مقاتل الفرسان قال كتب عمر الى سليمان بن ربيعة الباهلي او الى النعمان بن مقرن ان في
جندك رجلين من العرب عمرو بن معديكرب وطليحة بن خويلد فاحضرهما الناس وادنهما وشاورهما في الحرب وابعثهما في الطلائع
ولا تولهما عملا من اعمال المسلمين فاذا وضعت الحرب اوزارها فضعهما حيث وضعا انفسهما قال وكان عمر اراد وطليحة تنبأ وروى
ابو عبيدة ايضا في هذا الكتاب قال قدم عمرو بن معديكرب والاجلح بن وقاص الفهمي على عمر فاتياه وبين يديه مال يوزن فقال
متى قدمتما قالا يوم الخميس قال فما حبسكما عني قالا شغلنا المنزل يوم قدمنا ثم كانت الجمعة ثم غدونا عليك اليوم فلما فرغ من وزن
المال نحاه واقبل عليهما فقال هيه فقال عمرو بن معديكرب يا امير المؤمنين هذا الاجلح بن وقاص الشديد المرة البعيد الغرة الوشيك
الكرة والله ما رايت مثله من الرجال صارعا ومصرعا والله لكانه لا يموت فقال عمر للاجلح وعرف الغضب في وجهه هيه
يا اجلح فقال الاجلح يا امير المؤمنين تركت الناس خلفي صالحين كثيرا نسلهم دارة ارزاقهم خصبا بلادهم اجرياء على عدوهم
عدة بهم عنهم فمتعنا الله بك فما راينا مثلك الا من سبقك فقال ما منعك ان تقول في صاحبك مثل ما قال فيك قال ما رايت
في وجهك قال لقد اصبت اما انك لو املت فيه مثل الذي قال فيك لاوجعتكما ضربا وعقوبة فاذ تركتك لنفسك فساتركه لك
والله لوددت لو سلمت لكم حالكم ودامت عليكم اموركم اما انه سياتي عليك يوم تعضه وتنهشك وتهره وتنبحك ولست
يومئذ وليس لك فان لا يكن يهشكم فما اقربه منكم لما اسر الهرمزان صاحب الاهواز وتستر وحمل الى عمر ومعه رجال من المسلمين منهم الاحنف
بن قيس وانس بن مالك فادخلوه المدينة في هيئته عليه تاج الذهب وكسوته فوجدوا عمر نائما في جانب المسجد فجلسوا عنده ينتظرون انتباهه
فقال الهرمزان واين عمر قالوا هو ذا قال فاين حرسه وحجابه قالوا لا حارس له ولا حاجب قال فينبغي ان يكون نبيا قالوا انه يعمل عمل
الانبياء واستيقظ عمر فقال الهرمزان قالوا نعم قال لا اكلمه حتى لا يبقى من حليته شيء فرموا بالحلية والبسوه ثوبا صفيقا فقال
عمر يا هرمزان كيف رايت وبال الغدر وقد كان صالح المسلمين مرة ثم نكث فقال يا عمر انا واياكم في الجاهلية كنا نغلبكم اذ لم يكن الله
معكم ولا معنا فلما كان الله معكم غلبتمونا قال فما عذرك في انتقاضك مرة بعد اخرى قال اخاف ان قلت ان تقتلني قال لا باس
عليك فاخبرني واستسقى ماء فاخذه وجعلت يده ترعد قال ما لك قال اخاف ان تقتلني وانا اشرب قال
لا باس عليك حتى تشربه فالقاه من يده فقال اعيدوا عليه الماء ولا تجمعوا عليه بين القتل والعطش قال
كيف قتلني وقد امنتني قال كذبت قال لم اكذب فقال انس صدق يا امير المؤمنين قال ويحك يا انس انا اؤمن
قاتل مجزاة بن ثور والبراء بن مالك والله لتاتيني بالمخرج او لاعاقبنك قال انك قلت لا باس عليك حتى تخبرني

ولا بأس عليك حتى تشرب وقال له ناس من المسلمين مثل قول انس فاقبل على الهرمزان وقال خدعتني والله لا انخدع الا ان
تسلم فاسلم ففرض له في الفين وانزله المدينة بعث عمر عمير بن سعد الانصاري عاملا على حمص فمكث حولا لا يأتيه خبره
ثم كتب اليه بعد الحول اذا اتاك كتابي هذا فاقبل واحمل ما جبيت من مال المسلمين فاخذ عمير جرابه وجعل فيه زاده وقصعته
وعلق اداوته واخذ عنزته واقبل ماشيا من حمص حتى دخل المدينة وقد شحب لونه واغبر وجهه وطال شعره فدخل على عمر
فسلم فقال عمر ما شانك يا عمير قال ما ترى من شاني الست تراني صحيح البدن طاهر البدن معي الدنيا اجرها بقرنيها قال
وما معك فظن عمر انه قد جاء بمال قال معي جرابي اجعل فيه زادي وقصعتي اكل فيها واغسل منها رأسي وثيابي
واداوتي احمل فيها وضوئي وشرابي وعنزتي اتوكأ عليها واجاهد بها عدوا ان عرض لي قال عمر افجئت ماشيا قال نعم
لم يكن لي دابة قال افما كان في رعيتك احد يتبرع لك بدابة تركبها قال ما فعلوا ولا سألتهم ذلك قال عمر بئس المسلمون
خرجت من عندهم قال عمير اتق الله ولا تقل الا خيرا قد نهاك الله عن الغيبة وقد رأيتهم يصلون قال عمر فما ذا صنعت
في امارتك قال وما سؤالك قال عمر سبحان الله قال اما اني لولا اخشى ان اغمك ما اخبرتك اتيت البلد فجمعت صلحاء
اهله فوليتهم جبايته ووضعته في مواضعه ولو اصابك منه شيء لاتاك قال افما جئت بشيء قال لا فقال جددوا لعمير عهدا
قال ان ذلك لشيء لا اعمله لك ولا لاحد بعدك والله ما كدت اسلم بل لم اسلم قلت لنصراني معاهد اخزاك الله
فهذا ما عرضتني له يا عمر ان اشقى ايامي ليوم صحبتك ثم استأذنه في الانصراف فاذن له ومنزله بقبا بعيد عن
المدينة فامهله عمر اياما ثم بعث رجلا يقال له الحارث فقال انطلق الى عمير بن سعد بهذه مائة دينار فان وجدت
عليه اثرا فاقبل بها وان رأيت حالا شديدة فادفع اليه هذه المائة فانطلق الحارث فوجد عميرا جالسا يفلي قميصه
الى جانب حائط فسلم عليه فقال عمير انزل رحمك الله فنزل فقال من اين جئت قال من المدينة قال كيف تركت امير المؤمنين
قال صالحا قال كيف تركت المسلمين قال صالحين قال اليس عمر يقيم الحد قال بلى ضرب ابنا له على فاحشة فمات من ضربه
فقال عمير اللهم اعن عمر فاني لا اعلمه الا شديدا حبه لك قال فنزل به ثلثة ايام وليس لهم الا قرص من شعير كانوا يخصونه
كل يوم به ويطوون حتى نالهم الجهد فقال له عمير انك قد اجعتنا ان رأيت ان تتحول عنا فافعل فاخرج الحارث الدنانير
فدفعها اليه وقال بعث بها امير المؤمنين فاستعن بها فصاح وقال ردها لا حاجة لي فيها فقالت المرأة خذها ثم ضعها
في مواضعها فقال ما لي شيء اجعلها فيه فشقت اسفل درعها فاعطته خرقة فشدها فيها ثم خرج فقسمها كلها بين ابناء
الشهداء والفقراء فجاء الحارث الى عمر فاخبره فقال رحم الله عميرا ثم لم يلبث ان هلك فعظم هلكه على عمر وخرج
مع رهط من اصحابه ماشين الى بقيع الغرقد فقال لاصحابه ليتمن كل واحد منا امنيته فتمنى كل واحد شيئا وانتهت
الامنية الى عمر فقال وددت ان رجلا مثل عمير بن سعد استعين به على امور المسلمين ومن كلام عمر رضي الله تعالى
عنه اياكم وهذه المجازر فان لها ضراوة كضراوة الخمر وقال اياكم والراحة فانها غفلة وقال السمن غفلة وقال لا تسكنوا
نساءكم الغرف ولا تعلموهن الكتابة واستعينوا عليهن بالعري وعودوهن قول لا فان نعم يجرئهن على المسئلة وقال اكثر
عقل الناس في كل شيء حتى في علمه فاذا رأيته يتوقى على نفسه الصبر على شهوته ويتحمى من مطعمه ومشربه عرفت ذلك

فی عقله وما سألنی رجل شیئا قط الا تبین لی عقله فی ذلک وقال ان للناس حدودا ومنازل فانزلوا کل رجل منزلته
وضعوا کل انسان فی حده واحملوا کل امرء لفعله علی قدره وقال اعتبروا عزیمة الرجل بحمیته وعقله بمتاع بیته قال
ابو عثمان الجاحظ لانه لیس من العقل ان یکون فرشه لبدا وفرقته طریة وقال من یئس من شیء استغنی عنه وعز
المؤمن استغناؤه عن الناس وقال لا یقوم بامر الله الا من لا یصانع ولا یضارع ولا یتبع المطامع وقال لا تضعفوا همتکم
فانی لم ار شیئا اقعد رجلا عن مکرمة من ضعف همته ووعظ رجلا فقال لا یلهک الناس عن نفسک فان الامر الیک یصل
دونهم ولا تقطع النهار سادرا فانه محفوظ علیک واذا اسأت فاحسن فانی لم ار شیئا اشد طلبا ولا اسرع ادراکا من حسنة
حدیثة لذنب قدیم وقال احذروا من فلتات الشباب وکلما اوردتک الشهوة فاملک القلب فان لم یفطم بعده شاب بک لیشتد علی
ذلک تندمک وقال کل عمل کرهت من اجله الموت فاترکه ثم لا یضرک متی مت وقال اقلل من الدنیا تعش حرا وقال
من الذنوب یهن علیک الموت وانظر فی ای نصاب تضع ولدک فان العرق دساس وقال ترک الخطیئة اسهل من
معالجة التوبة وقال احذروا النعمة حذرکم المعصیة وهی اخوفهما علیکم عندی وقال احذروا عاقبة الفراغ فانه اجمع
لابواب المکروه من السکر وقال اجود الناس من جاد علی من لا یرجو ثوابه واحلمهم من عفا بعد القدرة وابخلهم من بخل
بالسلام واعجزهم من عجز فی دعائه وقال رب نظرة زرعت شهوة ورب شهوة اورثت حزنا واثما وقال ثلاث خصال
من لم یکن فیه لم ینفعه الایمان حلم یرد به جهل الجاهل وورع یحجزه عن المحارم وخلق یداری به الناس وذکر ابو عبیدة
معمر بن المثنی فی کتاب مقاتل الفرسان ان سعد بن ابی وقاص اوفد عمرو بن معدیکرب بعد فتح القادسیة الی عمر فسأله
عمر عن سعد کیف ترکته وکیف رضی الناس عنه فقال یا امیر المؤمنین هو لهم کالاب یجمع لهم جمع الذرة اعرابی فی نمرته اسد
فی تامورته نبطی فی جبایته یقسم بالسویة ویعدل فی القضیة وینفر فی السریة وکان سعد کتب یثنی علی عمرو
فقال عمر لکانما تقارضتما الثناء کتب یثنی علیک وقدمت تثنی علیه فقال انا لم اثن الا بما رأیت قال دع عنک سعدا
واخبرنی عن مذحج قومک قال سل فی کل فضل وخیر قال ما تقول فی علة بن جلد قال اولئک فوارس اعراضنا اعظمنا طلبا واقلنا
هربا قال فسعد العشیرة قال اعظمنا خمیسا واکبرنا رئیسا واشدنا شریسا قال فالحارث بن کعب قال حسکة لا ترام قال فمراد قال
الاتقیاء البررة والمساعیر الفجرة الزمنا قرارا وابعدنا آثارا قال فاخبرنی عن الحرب قال مرة المذاق اذا قلصت
عن ساق من صبر فیها عرف ومن ضعف عنها تلف وانها لکما قال الشاعر ؎ الحرب اول ما تکون فتیة ٭ تسعی بزینتها
لکل جهول ٭ حتی اذا استعرت وشب ضرامها ٭ عادت عجوزا غیر ذات حلیل ٭ شمطاء جزت راسها وتنکرت ٭ مکروهة للشم
والتقبیل ٭ قال فاخبرنی عن السلاح قال سل عما شئت منه قال الرمح قال اخوک وربما خانک قال النبل قال
منایا تخطئ وتصیب قال الترس قال ذاک المجن وعلیه تدور الدوائر قال الدرع قال مثقلة للراکب متعبة للراجل وانها
لحصن حصین قال السیف قال هناک قارعتک امک الهبل فقال بل امک قال بل امک والحمی اضرعتنی لک
سلمان بن ربیعة الباهلی جنده بارمینیة فکان لا یقبل من الخیل الا عتاقا فمر عمرو بن معدیکرب بفرس غلیظ فرده وقال
هذه هجین قال عمرو انه لیس بهجین ولکنه غلیظ فقال بل هو هجین فقال عمرو ان الهجین لیعرف الهجین فکتب الی عمر فکتب الیه

اما بعد یا ابن معدیکرب فانک القائل لامیرک ما قلت وانه بلغنی ان عندک سیفا تسمیه الصمصامة وان عندی سیفا اسمیه
مصمما واقسم بالله لئن وضعته بین اذنیک لا اقلع حتی یبلغ قحفک وکتب الی سلمان بن ربیعة یحویه فی حلیة عنه وقال
ابو جعفر محمد بن جریر الطبری فی تاریخه روی عبد الرحمن بن ابی زید عن عمران بن سوادة اللیثی قال صلیت الصبح مع عمر فقرأ
سبحان وسورة معها ثم انصرف فقمت معه فقال احاجة قلت حاجة قال فالحق فلحقت فلما دخل اذن فاذا هو علی رمال سریر
لیس فوقه شیء فقلت نصیحة قال مرحبا بالناصح غدوا وعشیا قلت عابت امتک اربعا قال فوضع الدرة
ثم ذقن علیها هکذا روی ابن قتیبة وقال ابو جعفر فوضع رأس درته فی ذقنه ووضع اسفلها علی فخذه وقال هات
قال ذکروا انک حرمت المتعة فی اشهر الحج وزاد ابو جعفر وهی حلال ولم یحرمها رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا
ابو بکر فقال اجل انکم اذا اعتمرتم فی اشهر حجکم رأیتموها مجزیة من حجکم فقرع حجکم وکانت قائبة قوب عامها والحج بهاء من بهاء الله
وقد اصبت قال وذکروا انک حرمت متعة النساء وقد کانت رخصة من الله نستمتع بقبضة ونفارق عن ثلث قال ان رسول
الله صلی الله علیه وسلم احلها فی زمان ضرورة ورجع الناس الی السعة ثم لم اعلم احدا من المسلمین عاد الیها ولا عمل بها
فالآن من شاء نکح بقبضة وفارق عن ثلث بطلاق وقد اصبت قال وذکروا انک اعتقت الامة ان وضعت
ذا بطنها بغیر عتاقة سیدها قال الحقت حرمة بحرمة وما اردت الا الخیر واستغفر الله قال وشکوا منک عنف السیاق وشدة
النهر للرعیة قال فنزع الدرة ثم مسحها حتی اتی علی سیورها قال وانا زمیل محمد صلی الله علیه وسلم فی غزاة قرقرة الکدر
ولکن والله انی لأرتع فاشبع واسقی فاروی وانی لاضرب العروض وازجر العجول واذب قدری واسوق خطوتی و
اردّ اللفوت واضم العنود واکثر الزجر واقل الضرب واشهر بالعصا وادفع بالید ولولا ذلک لأعذرت قال ابو
جعفر فکان معاویة اذا حدث بهذا الحدیث یقول کان والله عالما برعیته قال له حذیفة انک تستعین بالرجل الذی فیه
وبعضهم یرویه بالرجل الفاجر فقال استعمله لاستعین بقوته ثم اکون علی قفائه قال قصروا من المنبر واجعلوا الرأس
رأسین ولا تلبثوا بدار معجزة واصلحوا مثاویکم واخیفوا الهوام قبل ان تخیفکم واخشوشنوا وتمعددوا وکتب الی خالد بن
الولید انه بلغنی انک دخلت حماما بالشام وان من بها من الاعاجم اعدوا لک دلوکا عجن بخمر وانی اظنکم آل المغیرة
ذرء النار الدلوک ما تدلک به کالسعور والقطور ونحوها وذرء النار خلق النار قال عام الرمادة لقد هممت ان اجعل
مع کل اهل بیت من المسلمین مثلهم فان الانسان لا یهلک علی نصف شبعه فقال له رجل لو فعلت یا امیر المؤمنین
ما کنت فیها ابن ثاداء قلت یرید ان الانسان اذا اقتصر علی نصف شبعه لم یهلک جوعا ورأی جاریة متکفئة
فسأل عنها فقالوا امة آل فلان فضربها بالدرة ضربات وقال یا لکعاء اتشبهین بالحرائر وسمع رجلا یتعوذ من الفتن
فقال عمر اللهم انی اعوذ بک من الضغاطة اتسأل ربک ان لا یرزقک مالا ولا ولدا قال اراد قول الله تعالی انما
اموالکم واولادکم فتنة وقال ما بال رجال لا یزال احدهم کاسرا وسادة عند امرأة مغزیة تتحدث الیه ویتحدث
الیها علیکم بالجنبة فانها عفاف انما النساء لحم علی وضم الا ما ذب عنه قال ابن قتیبة خطب عمر فقال ان اخوف ما اخاف
علیکم ان یؤخذ الرجل المسلم البریء عند الله فیدسر کما یدسر الجزور ویشاط لحمه کما یشاط لحم الجزور یقال عاص وهو

بعباس فقال علي كرم الله وجهه وكيف ذاك ولما تشتد البلية وتظهر الحمية وتسبى الذرية وتدقهم الفتن دق الرحا ثفالها وفي
حديثه لا تنظروا الى صلاة الرجل وصيامه ولكن من اذا حدث صدق واذا اؤتمن ادى واذا اشفى ورع وخطب الناس
فقال ايها الناس لينكح الرجل منكم لمته من النساء ولتنكح المرأة لمتها من الرجال وفي حديثه انه استعمل رجلا على اليمن
فوفد عليه وعليه حلة مشهرة وهو مرجل دهين فقال اهكذا بعثناك ثم امر بالحلة فنزعت عنه والبس جبة صوف
ثم سأل عن ولايته فلم يذكر الا خيرا فرده على عمله ثم وفد اليه بعد ذلك فاذا هو اشعث مغبر عليه اطلاس فقال
ولا كل هذا ان عاملنا ليس بالشعث ولا العافي كلوا واشربوا وادهنوا انكم لتعلمون الذي اكره من امركم وقال
تعلموا السنة والفرائض واللحن كما تتعلمون القرآن ومر على راع فقال يا راعي عليك الظلف لا ترمض فانك راع وكل
راع مسؤول وفي حديثه ان من الناس من يقاتل رياء وسمعة ومنهم من يقاتل وهو ينوي الدنيا ومنهم من الجمه
القتال فلم يجد بدا ومنهم من يقاتل صابرا محتسبا اولئك هم الشهداء وفي حديثه انه ارسل الى ابي عبيدة رسولا
فقال له حين رجع كيف رأيت ابا عبيدة قال رأيت بللا من عيش فقصر من رزقه ثم ارسل اليه وقال للرسول حين قدم
كيف رأيته قال حفوفا فقال رحم الله ابا عبيدة بسطنا له فبسط وقبضنا له فقبض وفي حديثه انه رئي في المنام فسئل عن
حاله فقال كاد يثل عرشي لولا اني صادفت ربي رحيما وفي حديثه انه قال لابي مريم الحنفي لانا اشد بغضا لك من الارض
للدم قالوا كان عمر عليه حنقا لانه كان قاتل زيد بن الخطاب اخيه فقال اتمنعني ذلك من حقي شيئا قال لا قال فلا ضير
وفي حديثه ان اللبن يشبه عليه قال معناه ان الطفل ربما نزع به الشبه الى الظئر من اجل لبنها فلا تسترضعوا الا من
ترضون اخلاقها وفي حديثه اغزوا والغزو حلو خضر قبل ان يكون ثماما ثم يكون رماما ثم يكون حطاما وفي حديثه عجبت
لتاجر هجر وراكب البحر وفي حديثه ان اسلم مولى عثمان قال سافرت مع مولاي وعمر في حج او عمرة فكان عمر وعثمان
وابن عمر لفا وكنت انا وابن الزبير في شببة معا لفا وكنا نتمازح ونترامى بالحنظل فما يزيدنا عمر على ان يقول كذاك لا تذعروا
علينا فقلنا لرباح بن المغترف لو نصبت لنا نصب العرب فقال مع عمر فقلنا افعل وان نهاك فانته فلم يقل له عمر شيئا حتى
اذا كان في وجه السحر ناداه يا رباح ايها اكفف فانها ساعة ذكر وفي حديثه انه كتب في الصدقة الى بعض عماله كتابا
فيه ولا تحبس الناس اولهم على آخرهم فان الرجن للماشية عليها شديد ولها مهلك واذا وقف الرجل عليك غنمه
فلا تعتم من غنمه ولا تأخذ من ادناها وخذ الصدقة من اوسطها واذا وجب على الرجل سن لم تجدها في ابله لا تأخذ الا تلك
السن من شروى ابله او قيمة عدل وانظر ذوات الدر والماخض فتنكب عنها فانها ثمال حاضرتهم وفي حديثه يلتقط النوى
من الطريق والنكث فاذا مر بدار قوم القاها فيها وقال ليأكل هذا داجنكم وانتفعوا بما فيه وفي حديثه ثلاث من الفواقر
جار مقامة ان رأى حسنة دفنها وان رأى سيئة اذاعها وامرأة ان دخلت عليها لسنتك وان غبت عنها لم تأمنها
وامام ان احسنت لم يرض عنك وان اسأت قتلك وفي حديثه من حظ المرء نفاق ايمه وموضع حقه وفي حديثه
ان العباس بن عبد المطلب سأله عن الشعراء فقال امرؤ القيس سابقهم خسف لهم عين الشعر فافتقر عن معان عور اصح
بصر النهدي عن ابي عثمان النهدي يقول اتانا كتاب عمر بن الخطاب ونحن باذربيجان مع عتبة بن فرقد اما بعد فاتزروا وارتدوا

واتشعلوا واتقوا الخفاف واتقوا السراویلات وعلیکم بلباس ابیکم اسمعیل وایاکم والتنعم وزی العجم وعلیکم بالشمس

فانہا حمام العرب وتمعددوا واخشوشنوا واخشوشبوا واخلولقوا واعطوا الرکب اسنتہا وانزوا وانزوا وارموا الاغراض وفی

روایۃ وانزوا علی ظہور الخیل نزوا واستقبلوا بوجوہکم الشمس فانہا حمامات العرب قولہ تمعددوا قیل ہو من الغلظ

یقال للغلام اذا شب وغلظ وقیل معناہ تشبہوا بعیش معد وکانوا اہل غلظ وقشف یقول کونوا مثلہم ودعوا التنعم

وزی العجم واخشوشنوا ارادہ الخشونۃ فی الملبس والمطعم وقولہ واخشوشبوا بالباء فہو من الصلابۃ یقال اخشوشب الرجل اذا

کان صلبا ویروی بالجیم من الجشب وہی الخشونۃ فی المطعم ابو عمر فی قولہ تعالی کنتم خیر امۃ اخرجت للناس من سرہ

ان یکون من تلک الامۃ فلیؤد شرط اللہ فیہا ابو عمر قال عمر انما ننتسب الی معد وما بعد معد لا ندری ما ہو ابو عمر حمل عمر

بن الخطاب اسید بن حضیر من بنی عبد الاشہل حتی وضعہ بالبقیع وصلی علیہ واوصی الی عمر فنظر عمر فی وصیتہ

فوجد علیہ اربعۃ آلاف دینا فباع نخلا اربع سنین باربعۃ آلاف وقضی دینہ ابو عمر کان لامیۃ بن الاسکر ابنان

فغزا منہ فبکاہما باشعار لہ وکان شاعرا شریفا فی قومہ فردہما عمر بن الخطاب وحلف علیہما ان لا یفارقاہ

ابدا حتی یموت ابو عمر قال الشاعر فی جریر بن عبد اللہ البجلی لولا جریر ہلکت بجیلہ نعم الفتی وبئست القبیلہ

فقال عمر ما مدح من ہجا قومہ وکان عمر یقول جریر بن عبد اللہ یوسف ہذہ الامۃ ابو عمر قدم جریر علی عمر من

عند سعد بن ابی وقاص فقال کیف ترکت سعدا فی ولایتہ فقال ترکتہ اکرم الناس مقدرۃ واحسنہم معذرۃ ہو لہم

کالام البرۃ یجمع لہم کما یجمع الذرۃ مع انہ میمون الاثر مرزوق الظفر اشد الناس عند البأس واحب قریش الی الناس

قال فاخبرنی عن حال الناس قال ہم کسہام الجعبۃ منہم القائم الرائش ومنہم العصل الطائش وابن ابی وقاص

ثقافہا یغمز عصلہا ویقیم میلہا واللہ اعلم بسرائرہا یا عمر قال فاخبرنی عن اسلامہم قال یقیمون الصلوۃ لاوقاتہا

ویؤتون الطاعۃ ولاتہا فقال عمر الحمد للہ اذا کانت الصلوۃ اوتیت الزکوۃ واذا کانت الطاعۃ کانت الجماعۃ ابو عمر

مر عمر بحسان وہو ینشد الشعر فی مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال اتنشد الشعر فی مسجد رسول اللہ صلی

اللہ علیہ وسلم فقال لہ حسان قد کنت انشد فیہ وفیہ من ہو خیر منک ابو عمر حاطب بن ابی بلتعۃ نحر رقیقہ ناقۃ رجل

من مزینۃ فقال عمر اراک تجیعہم واضعف علیہ القیمۃ علی جہۃ الادب والزجر ابو عمر قصۃ حابس بن سعد الطائی

رؤیا علی عمر فرای کان الشمس والقمر یقتتلان ومع کل واحدۃ منہما کواکب فقال عمر مع ایہما کنت قال مع القمر قال

لا تلی لی عملا ابدا اذ کنت مع الایۃ الممحوۃ فقتل وہو مع معاویۃ بصفین ابو عمر الحر بن قیس قدم علیہ عمہ فقال الحر الا

تدخلنی علی ہذا الرجل یعنی عمر فقال انی اخاف ان تتکلم بکلام لا ینبغی فقال لا افعل فادخلہ علی عمر فقال یا ابن الخطاب

واللہ لا تقسم بالعدل ولا تعطی الجزل فغضب عمر غضبا شدیدا حتی ہم ان یوقع بہ فقال الحر یا امیر المؤمنین ان اللہ تعالی

یقول فی کتابہ خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاہلین وان ہذا من الجاہلین قال فخلی سبیلہ عمر وکان وقافا عند

کتاب اللہ عز وجل ابو عمر کتب عمرو بن العاص یستمدہ بثلاثۃ آلاف فارس فامدہ بخارجۃ بن حذافۃ والزبیر بن العوام والمقداد

بن الاسود ابو عمر سال عمر حبابا عما لقی من المشرکین فقال یا امیر المؤمنین انظر الی ظہری فنظر فقال ما رایت کالیوم

لہ الرائش اسم فاعل است از ریش یعنی نیزہ وقوت العصل بفتح العین وکسر الصاد بعض کج و مائل الطائش یعنی سبک وخفیف ۱۲

فقال عتاب لقد اوقدت لي نارًا وسميت فيها فما اطفأها الا الله ذكر الطبري ابو عمر قال خوات بن جبير خرجنا حجاجا مع عمر بن الخطاب فسرنا
في ركب فيهم ابو عبيدة بن الجراح وعبد الرحمن بن عوف فقال القوم غننا من شعر ضرار فقال عمر دعوا ابا عبد الله فليغن من
بنيات فؤاده يعني من شعره قال فمازلت اغنيهم حتى كان السحر فقال عمر ارفع عنا لسانك فقد اسحرنا ابو عمر استشهد زيد بن
الخطاب يوم اليمامة فحزن عليه عمر حزنا شديدا فقال عمر ما هبت الصبا الا وانا اجد منها ريح زيد وقال متمم بن نويرة لعمر
لو ان اخي ذهب على ما ذهب عليه اخوك ما حزنت عليه فقال عمر ما عزاني احد باحسن مما عزيتني به وقال عمر لما نعي عليه
اخوه زيد رحم الله اخي سبقني الى الحسنيين اسلم قبلي واستشهد قبلي ابو عمر هجى شاعر الزبرقان بقوله دع المكارم
لا ترحل لبغيتها واقعد فانك انت الطاعم الكاسي فشكاه الزبرقان الى عمر فسأل عمر حسان بن ثابت عن قوله هذا فقضى
انه هجو له وضعة منه فالقاه عمر في المطمورة حتى شفع له عبد الرحمن بن عوف والزبير فاطلقه بعد ان اخذ عليه العهد
واوعده ان لا يعود لهجاء احد ابدا ابو عمر قال عمر يوما للبيد بن ربيعة يا ابا عقيل انشدني شيئا من شعرك فقال ما كنت
لاقول شعرا بعد ان علمني الله البقرة وآل عمران فزاده عمر في عطائه خمسمائة وكان الفين ابو عمر قال مالك بلغني
انه ورد على رسول الله صلى الله عليه وسلم كتاب فقال من يجيب عني فقال عبد الله بن الارقم انا فاجاب عنه واتى
به اليه فاعجبه وانفذه وكان عمر حاضرا فاعجبه ذلك من عبد الله بن الارقم فلم يزل له ذلك في نفسه يقول اصاب
ما اراده رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما ولي عمر استعمله على بيت المال وكان عمر يقول ما رأيت احدا اخشى لله من
عبد الله بن الارقم وقال عمر له لو كان لك مثل سابقة القوم ما قدمت عليك احدا سار عمر في بعض حجاته فلما اتى
وادي محسر ضرب فيه راحلته حتى قطعه وهو يرتجز اليك تعدو قلقا وضينها مخالفا دين النصارى دينها معترضا
في بطنها جنينها قد ذهب الشحم الذي يزينها بعث عمر بن الخطاب عبد الله بن مسعود الى الكوفة مع عمار بن ياسر وكتب اليهم
اني قد بعثت اليكم بعمار بن ياسر اميرا وعبد الله بن مسعود معلما ووزيرا وهما من النجباء من اصحاب رسول الله صلى الله
عليه وسلم من اهل بدر فاقتدوا بهما واسمعوا من قولهما وقد آثرتكم بعبد الله على نفسي قال عمر في عبد الله بن مسعود كنيف ملئ
علما ابو عمر كان عمر يحب ابن عباس ويقربه ويدنيه ويشاوره مع جلة الصحابة وكان عمر يقول ابن عباس فتى الكهول
له لسان سؤول وقلب عقول وكان عمر يبعثه للمعضلات مع اجتهاد عمر ونظره للمسلمين ابو عمر كان معاوية خالف عبادة
بن صامت في شيء انكره عليه عبادة من الصرف فاغلظ له معاوية في القول فقال له عبادة لا اساكنك بارض واحدة
ابدا ورحل الى المدينة فقال له عمر ما اقدمك فاخبره فقال له ارجع الى مكانك فقبح الله ارضا لست فيها ولا مثلك
وكتب الى معاوية لا امرة لك على عبادة ابو عمر كان عروة بن مسعود الثقفي قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
فيه مثله في قومه مثل صاحب يس في قومه فقال فيه عمر شعرا اثبته ابو عمر كان عتبة بن غزوان اول من نزل البصرة
من المسلمين وهو الذي اختطها وقال له عمر لما بعثه اليها يا عتبة اني اريد ان اوجهك لتقاتل بلاد الحيرة لعل الله يفتحها
عليكم فسر على بركة الله ويمنه واتق الله ما استطعت واعلم انك تأتي حومة العدو وارجو ان يعينك الله عليهم و
يكفيكهم وقد كتبت الى العلاء بن الحضرمي ان يمدك بعرفجة بن هرثمة وهو ذو مجاهدة للعدو ومكايدة فشاوره

تہ خانہ ۱۲ — جمع جلیل ۱۲ — المشکلات ۱۲

الی اللہ فمن اجابک فاقبل منہ ومن ابیٰ فالجزیۃ عن ید وھم صاغرون والا فالسیف فی غیر ہوادۃ واستنفر من مر بہ من العرب وحثھم علی الجہاد وکابد العدو واتق اللہ ربک فافتتح عتبۃ بن غزوان الابلۃ ثم اختط البصرۃ ابو عمر قال الشعبی کان ابو بکر شاعرا وکان عمر شاعرا وکان علی اشعر الثلاثۃ ابو عمر فی حدیث الشعبی ان عدی بن حاتم قال لعمر اذ قدم علیہ ما اظنک تعرفنی قال وکیف لا اعرفک واول صدقۃ بیضت وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صدقۃ طی اعرفک امنت اذ کفروا واقبلت اذ ادبروا واوفیت اذ غدروا ابو عمر ان عمر سعید بن عامر الجمحی بعض اجناد الشام فبلغ عمر انہ یصیبہ لمم فامرہ بالقدوم علیہ وکان زاہدا فلم یر معہ الا مزودا وعکازا وقدحا فقال عمر لیس معک الا ما اری فقال لہ سعید وما اکثر من ہذا عکاز ادعمہ واحمل بہا زادی وقدح اکل فیہ فقال لہ عمر ابک لمم قال لا قال فما غشیۃ بلغنی انہا تصیبک قال حضرت خبیبا حین صلب فدعا علی قریش وانا فیہم فربما ذکرت ذلک فاجد فترۃ حتی یغشی علی فقال لہ عمر ارجع الی عملک فابی وناشدہ الا اعفاہ فقبل اعفاہ وقیل ولاہ حمص فلم یزل علیہا الی ان مات ابو عمر جاء الحارث بن ہشام وسہیل بن عمرو الی عمر فجلسا وہو بینہما فجعل المہاجرون الاولون یاتون عمر فیقول ہہنا یا سہیل ہہنا یا حارث فینحیہما فجعل الانصار یاتون فینحیہما عنہم کذلک حتی صارا فی اخر الناس فلما خرجا من عند عمر قال الحارث لسہیل الم تر ما صنع بنا فقال لہ سہیل انہ الرجل لا لوم علیہ ینبغی ان نرجع باللوم علی انفسنا دعی القوم فاسرعوا ودعینا فابطانا فلما قاما من عند عمر اتیاہ فقالا لہ یا امیر المؤمنین قد رأینا ما فعلت بنا الیوم وعلمنا انہ اتینا من قبل انفسنا فہل من شیء نستدرک بہ ما فاتنا من الفضل فقال لا اعلمہ الا ہذا الوجہ واشار لہما الی ثغر الروم فخرجا الی الشام فماتا بہا فلم یبق من ولد سہیل الا ابنۃ لہ ترکہا ماتت فاختۃ بنت عتبۃ بن سہیل فقدم بہا علی عمر فزوجہا من عبد الرحمن بن الحارث بن ہشام وقال زوجوا الشرید الشریدۃ ففعلوا فنشر اللہ منہما عددا کثیرا ابو عمر کسا عمر اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحلل ففضلت حلۃ فقال دلونی علی فتی ہاجر ہو وابوہ فقالوا عبد اللہ بن عمر فقال لا ولکن سلیط بن سلیط فکساہ ایاہ وہذا اخر ما اردنا ایرادہ

من حِکَم امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالی عنہ واللّٰہ سبحانہ اعلم تحریرا وظاہرا وباطنا اما ماثر فاروق اعظم در میان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را نیز و سبیلیتی قرآن عظیم الشان پس بوجہی واقع شد کہ زیادہ از آن مقدور نباشد ہر کہ قرآن می خواند از طوائف مسلمین منت فاروق اعظم در گردن او ست اگر این را دانست بشکر اللہ تعالی و تبارک قیام نمود واگر ندانست یا دانست و بمقتضائے عصبیت آنرا کتمان نمود بموجب حدیث من لم یشکر الناس لم یشکر اللہ کفران نعمت ورزید چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از دار فنا برفیق اعلیٰ انتقال فرمود قرآن عظیم مجموع در مصحف نبود سور و آیات در اوراق نوشتہ در میان اصحاب متفرق یافتہ میشد اگر آن را مثل حالی فرض کن کہ منشی منشآت خود را یا شاعری قصائد و مقطعات خود را در بیاضہا و بر پشت کتابہا متفرق گذارد و آن بمنزلہ عصافیر بر شرف ضیاع باشند شاگردی رشید از میان شاگردان آن منشی یا آن شاعر ہمہ آن را بترتیب مناسب جمع کند و اہتمام بلیغ در جمع و تصحیح آن بکار برد گویا احیاء آن آثار بدست او واقع شود حاصل کلام احیاء الحمید تقاطرہم

رہ پرش نمودہا و را بمنزلۂ جارحۂ خود ساخت در اتمام مراد خویش کہ مضمون وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ باشد و بمقتضاے اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ
وقرآنه است فاروق اعظم بود عن زيد بن ثابت قال ارسل الیّ ابو بكر رضی الله تعالیٰ عنه مقتل اهل اليمامة فاذا عمر بن الخطاب
عنده قال ابو بكر ان عمر اتانی فقال ان القتل قد استحر يوم اليمامة بقراء القرآن وانی اخشی ان استحر القتل بالقراء
بالمواطن فيذهب كثير من القرآن وانی اری ان تامر بجمع القرآن قلت لعمر كيف تفعل شيئا لم يفعله رسول الله صلى
الله عليه وسلم قال عمر هذا والله خير فلم يزل عمر يراجعنی حتی شرح الله صدری لذلك ورأيت فی ذلك الذی رأی عمر قال زيد قال ابو بكر
انك رجل شاب عاقل لا نتهمك وقد كنت تكتب الوحی لرسول الله صلى الله عليه وسلم فتتبع القرآن فاجمعه فوالله لو
كلفونی نقل جبل من الجبال ما كان اثقل علی مما امرنی به من جمع القرآن قلت كيف تفعلون شيئا لم يفعله رسول الله صلى
الله عليه وسلم قال هو والله خير فلم يزل ابو بكر يراجعنی حتی شرح الله صدری للذی شرح له صدر ابی بكر وعمر فتتبعت القرآن
اجمعه من العسب واللخاف وصدور الرجال اخرجه البخاری عن انس بن مالك ان حذيفة بن اليمان قدم على عثمان و
كان يغازی اهل الشام فی فتح ارمينية وآذربيجان مع اهل العراق فافزع حذيفة اختلافهم فی القراءة فقال حذيفة
لعثمان يا امير المؤمنين ادرك هذه الامة قبل ان يختلفوا فی الكتاب اختلاف اليهود والنصاری فارسل عثمان الی
حفصة ان ارسلی الينا بالصحف ننسخها فی المصاحف ثم نردها اليك فارسلت بها حفصة الی عثمان فامر زيد بن ثابت و
عبد الله بن الزبير وسعيد بن العاص وعبد الرحمن بن الحارث بن هشام فنسخوها فی المصاحف وقال عثمان للرهط القرشيين
الثلاثة اذا اختلفتم انتم وزيد بن ثابت فی شیء من القرآن فاكتبوه بلسان قريش فانما نزل بلسانهم ففعلوا حتی اذا نسخوا
الصحف فی المصاحف رد عثمان الصحف الی حفصة وارسل الی كل افق بمصحف مما نسخوا وامر بما سواه من القرآن فی كل صحيفة
او مصحف ان يحرق اخرجه البخاری وقال البغوی فی شرح السنة فی شرح قوله صلی الله عليه وسلم ان هذا القرآن نزل على
سبعة احرف وكان الامر على هذا حيوة رسول الله صلى الله عليه وسلم وبعده كانوا يقرؤن بالقراءة التی اقرأهم رسول الله
صلی الله عليه وسلم ولقنهم باذن الله عز وجل الی ان وقع الاختلاف بين القراء فی زمان عثمان بن عفان واشتد الامر
فيه حتی اظهر بعضهم اكفار بعض والبراءة منه وخافوا الفرقة فاستشار عثمان رضی الله تعالیٰ عنه الصحابة فی ذلك فجمع الله تعالیٰ
الامة بحسن اختيار الصحابة على مصحف واحد هو آخر العرضات من رسول الله صلی الله عليه وسلم كان ابو بكر الصديق رضی الله
تعالیٰ عنه امر بكتبه جمعا بعد ما كان مفرقا فی الرقاع بمشورة الصحابة حين استحر القتل بقراء القرآن يوم اليمامة فخافوا ذهاب
كثير من القرآن بذهاب حملته فامر بجمعه فی مصحف واحد ليكون اصلا للمسلمين يرجعون اليه ويعتمدون عليه فامر عثمان بنسخه
فی المصاحف وجمع القوم عليه وامر بتحريق ما سواه قطعا لمادة الخلاف وكان ما يخالف الخط المتفق عليه فی حكم المنسوخ
والمرفوع كسائر ما نسخ ورفع منه باتفاق الصحابة عليه والمكتوب بين اللوحين هو المحفوظ من الله عز وجل للعباد وهو الامام للامة
وليس لاحد ان يعدو فی اللفظ الی ما هو خارج من رسم الكتابة والسواد فاما القراءة باللغات المختلفة مما يوافق الخط والكتاب
فالفسحة فيها باقية والتوسعة قائمة بعد ثبوتها وصحتها بنقل العدول عن الرسول صلی الله عليه وسلم على ما قرأ به القراء
المعروفون بالنقل الصحيح عن الصحابة رضی الله تعالیٰ عنهم روی عن خارجة بن زيد بن ثابت قال القراءة سنة والله اعلم

ان اتباع من قبلنا في الحروف وفي القراءة سنة متبعة لا يجوز فيه مخالفة المصحف الذي هو امام ولا مخالفة القراءة التي هي مشهورة وان كان غير ذلك سائغاً في اللغة اجمعت الصحابة والتابعون فمن بعدهم على هذا ان القراءة سنة ليس لاحد ان يقرأ حرفاً الا باثر صحيح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم موافق لخط المصحف اخذه لفظاً وتلقيناً بعد ازان كه قرآن عظيم در مصحف مجموع شد فاروق اعظم سالہا در فکر تصحیح او صرف نمود و مناظرہا با صحابه میکرد وگاہی حق بر وفق مکتوب ظاہر میشد پس آنرا باقی میگذاشت و مردمان را از خلاف آن باز میداشت وگاہی حق بر خلاف مکتوب ظاہر میشد درینصورت مکتوب را حک می فرمود و بجای وی آنچه محقق میشد مینوشت مثال این وثوق می نگاریم عن عمر بن الخطاب انه مر برجل وهو يقول السابقون الاولون من المهاجرين والانصار والذين اتبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه الى آخر الاية فوقف عليه عمر فقال انصرف فلما انصرف قال له من اقرأك هذه الاية قال اقرأنيها ابي بن كعب فقال انطلقوا بنا اليه فانطلقوا اليه فاذا هو متكئ على وسادة يرجل رأسه فسلم عليه فرد السلام فقال يا ابا المنذر قال لبيك قال اخبرني هذا انك اقرأته هذه الاية قال صدق تلقيتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال عمر انت تلقيتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال نعم انا تلقيتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث مرات كل ذلك يقول وفي الثالثة وهو غضبان نعم والله لقد انزلها الله على جبريل وانزلها جبريل على محمد فلم يستأمر فيها الخطاب ولا ابنه فخرج عمر وهو رافع يديه وهو يقول الله اكبر الله اكبر اخرجه الحاكم ومعنى این حدیث آنست که فاروق اعظم واو در والذين اتبعوهم نمے خواند وبعد مناظرہ ابی بن کعب ظاہر شد که صحیح وجود واو ست پس در مصحف ہمان صحیح را اثبات نمود وعن ابي ادريس عن ابي بن كعب انه كان يقرأ اذ جعل الذين كفروا في قلوبهم الحمية حمية الجاهلية ولو حميتم كما حموا لفسد المسجد الحرام فانزل الله سكينته على رسوله فبلغ ذلك عمر فاشتد عليه فبعث اليه وهو يهنأ ناقة له فدخل عليه فدعا ناساً من اصحابه فيهم زيد بن ثابت فقال من يقرأ منكم سورة الفتح فقرأ زيد على قراءتنا اليوم فغلظ له عمر فقال له ابي أأتكلم فقال تكلم فقال لقد علمت انى ادخل على النبي صلى الله عليه وسلم وهو يقرئني وانتم بالباب فان احببت ان اقرئ الناس على ما اقرأني اقرأت والا لم اقرئ حرفاً ما حييت قال بل اقرئ الناس اخرجه الحاكم معنى این حدیث آنست که ولو حميتم كما حموا متواتر نیست بلکه قراءت شاذه است پس آنرا در قرآن داخل نکرد بعد ازان قرا صحابه را امر فرمود بدرس قرآن وعوام را تحریض نمود بر اخذ از ایشان و درینباب مبالغه تمام بکار برد و سلسله ہمان مردم در قراءت الی الیوم باقی ست عن عمر بن الخطاب انه خطب الناس فقال من اراد ان يسأل عن القرآن فليأت ابي بن كعب الحديث اخرجه الحاكم وعن عبد الرحمن بن عبد القاري ... على ابي بن كعب الحديث اخرجه الشيخان وعن عمر انه قال علي اقضانا وابي اقرؤنا وانا لندع بعض ما يقول ابي وانه يقول اخذت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا ادعه وقد قال الله تعالى ما ننسخ من اية او ننسها اخرجه الحاكم وعن الحارثة بن مضرب قال قرأت كتاب عمر الى اهل الكوفة اما بعد فاني بعثت اليكم عماراً اميراً وعبد الله بن مسعود معلماً ووزيراً وهما من النجباء من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فاسمعوا لهما واقتدوا بهما فاني قد آثرتكم بعبد الله على نفسي اثرة اخرجه ابو عمر وعن قيس بن مروان في قصة طويلة ان عمر رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من سره ان يقرأ القرآن رطباً كما انزل فليقرأه

علی قراءة ابن ام عبد اخرجه احمد فی شرح السنة والقراء المعروفون اسندوا قراءتهم الی الصحابة فعبد الله بن کثیر ونافع اسندوا الی ابی بن کعب وعبد الله بن عامر اسند الی عثمان بن عفان وعاصم اسند الی علی وعبد الله بن مسعود وزید واسند حمزة الی عثمان وعلی وهؤلاء قرؤا علی النبی صلی الله علیه وسلم وعن احمد بن القاسم بن ابی بزة قال سمعت عکرمة بن سلیمان یقول قرأت علی اسمعیل بن عبد الله بن قسطنطین فلما بلغت والضحی کبر حتی ختم واخبره انه قرأ علی عبد الله بن کثیر فامره بذلک واخبره عبد الله بن کثیر انه قرأ علی مجاهد فامره بذلک واخبره مجاهد ان ابن عباس امره بذلک واخبره ابن عباس ان ابی بن کعب امره بذلک واخبره ابی بن کعب ان النبی صلی الله علیه وسلم امره بذلک اخرجه الحاکم وعن الشافعی انه قال حدثنا اسمعیل بن عبد الله بن قسطنطین قال قرأت علی شبل واخبر شبل انه قرأ علی عبد الله بن کثیر واخبر عبد الله انه قرأ علی مجاهد واخبر مجاهد انه قرأ علی ابن عباس واخبر ابن عباس انه قرأ علی ابی بن کعب وقال ابن عباس قرأ ابی علی النبی صلی الله علیه وسلم قال الشافعی وقرأت علی اسمعیل بن عبد الله بن قسطنطین اخرجه الحاکم وعن الاعمش قال قرأت القرآن علی یحیی بن وثاب ثلثین مرة وقرأ یحیی علی علقمة وقرأ علقمة علی عبد الله وقرأ عبد الله علی رسول الله صلی الله علیه وسلم والرجز فاهجر بکسر الراء اخرجه الحاکم بعد ازان عوام را بتاکید تمام امر کرد که قرآن را اخذ نکنند الا از شخصی که باسناد صحیح بآنجناب رسالت صلی الله علیه وسلم داشته باشد بعد ازان در نماز فجر وغیر آن قرارت طویله اختیار میکرد چنانکه داستانی درین باب گذشت گویا اصلی بجهت آن بود که مسلمانان قرارت او را بشنوند و درینباب حذاقتی پیدا کنند بعد ازان تحریض فرمود مسلمین را بر تعلیم لحن یعنی نحو ولغت تا روزمرهٔ عرب دانند عن مورق العجلی قال عمر بن الخطاب تعلموا الفرائض واللحن والسنن کما تعلمون القرآن اخرجه الدارمی فی الکشاف فی تفسیر قوله تعالی ان الله بریء من المشرکین ورسوله حکی ان اعرابیا سمع رجلا یقرأ ها فقال ان کان الله بریئا من رسوله فانا منه بریء فلببه الرجل الی عمر فحکی الاعرابی قراءته فعندها امر عمر بتعلیم العربیة این بود سعی فاروق اعظم در حفظ نظم قرآن عظیم اما تفسیر قرآن پس ذروهٔ سنام آن بر دست حضرت فاروق اعظم بظهور آمد از انجمله بهت نزول بسیاری از آیات قرآن موافق رای او رضی الله تعالی عنه وفصلی درینباب سابق بیان کردیم و از انجمله بهت واسطه شدن حضرت فاروق درمیان آنحضرت صلی الله علیه وسلم وامت او در سؤال مسئله که مهیج نزول آیات گشت عن ابن عباس قال لما نزلت هذه الایة والذین یکنزون الذهب والفضة کبر ذلک علی المسلمین فقال عمر رضی الله تعالی عنه انا افرج عنکم فانطلقوا فقال یا نبی الله انه کبر علی اصحابک هذه الایة فقال ان الله لم یفرض الزکوة الا لیطیب ما بقی من اموالکم وانما فرض المواریث وذکر کلمة لتکون لمن بعدکم قال فکبر عمر ثم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الا اخبرک بخیر ما یکنز المرأة الصالحة اذا نظر الیها سرته واذا امرها اطاعته واذا غاب عنها حفظته اخرجه الحاکم واز انجمله تفسیر بسیاری از مشکلات قرآن عن مسلم بن یسار الجهنی ان عمر بن الخطاب سئل عن هذه الایة واذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم واشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالوا بلی شهدنا ان تقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غفلین فقال عمر بن الخطاب سمعت رسول الله

صلی الله علیه وسلم سُئِلَ عنها فقال رسولُ الله صلی الله علیه وسلم اِنَّ اللهَ خَلَقَ آدمَ ثم مَسَحَ ظَهْرَهُ بیمینه فَاسْتَخْرَجَ
منه ذرّیّةً فقال خَلَقْتُ هؤلاءِ للجنّةِ وبعملِ اهلِ الجنّةِ یعملون ثم مَسَحَ ظَهْرَهُ فاستخرج منه ذرّیّةً فقال خلقتُ هؤلاءِ للنّارِ وبعملِ اهلِ
النّارِ یعملون فقال الرجلُ ففیمَ العملُ یا رسولَ الله قال فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله اذا خَلَقَ العبدَ
للجنة استعمله بعمل اهل الجنة حتی یموت علی عمل من اعمال اهل الجنة فیدخله الله الجنة واذا خلق العبد للنار استعمله بعمل اهل النار حتی یموت علی عمل من اعمال اهل
النار فیُدْخِلُهُ اللهُ النّارَ اخرجه الترمذی وعن یعلی بن امیة قال قلتُ لعمر انما قال الله تعالی اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ
اِنْ خِفْتُمْ وقد اَمِنَ النّاسُ فقال عمر عَجِبْتُ مما عَجِبْتَ منه فذکرتُ ذلک لرسول الله صلی الله علیه وسلم فقال صدقةٌ
تصدّقَ اللهُ بها علیکم فاقبلوا صدقتَه اخرجه الترمذی وعن عبید بن عمیر اَنَّ عمر سأل اصحاب النبی صلی الله علیه
وسلم قال فیم ترون اُنْزِلَتْ اَیَوَدُّ اَحَدُکُمْ اَنْ تَکُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ فقالوا الله اعلم فغضب فقال قولوا نعلم او لا نعلم قال
ابن عباس فی نفسی منها شیءٌ یا امیر المؤمنین فقال عمر قل یا ابن اخی ولا تحقر نفسک قال ابن عباس ضُرِبَتْ مثلاً لعملٍ
فقال عمر ای عمل فقال لعملٍ فقال عمر رجلٌ غنیٌّ یعمل الحسنات ثم بعث الله له الشیاطین فعمل بالمعاصی حتی اغرق اعماله کلّها
اخرجه الحاکم وعن عکرمة عن ابن عباس رضی الله عنهما قال اِنَّ الشُّرّابَ کانوا یُضْرَبُوْنَ علی عهد رسول الله صلی الله
علیه وسلم بالاَیْدی والنِّعالِ والعِصا حتی توفّی رسول الله صلی الله علیه وسلم وکانوا فی خلافة ابی بکر رضی الله عنه
اکثر منهم فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر لو فرضنا لهم حدًّا فتوخّی نحوًا مما کانوا یُضْرَبُوْنَ فی عهد رسول
الله صلی الله علیه وسلم فقال ابو بکر رضی الله عنه یجلدهم اربعین حتی توفّی ثم قام من بعده عمر فجلدهم کذلک اربعین
حتی اُتِیَ برجلٍ من المهاجرین الاولین وقد کان شرب فامر به ان یُجْلَدَ فقال لِمَ تجلدنی بینی وبینک کتابُ الله عزّ وجلّ
فقال عمر رضی الله عنه فی ایِّ کتاب الله تجد اَنّی لا اَجْلِدُک فقال ان الله تعالی یقول فی کتابه لَیْسَ عَلَی
الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِیْمَا طَعِمُوْا الآیة فانا من الذین امنوا وعملوا الصالحات ثم اتقوا وامنوا
ثم اتقوا واحسنوا شهدتُ مع رسولِ الله صلی الله علیه وسلم بدرًا واُحُدًا والحدیبیة والخندق والمشاهد فقال عمر رضی الله عنه الا تردّون
علیه ما یقول فقال ابن عباس ان هؤلاء الآیات اُنْزِلَتْ عذرًا للماضین وحجةً علی الباقین لاَنَّ اللهَ عزّ وجلّ یقول یٰۤاَیُّهَا
الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّیْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ ثم قرأ حتی اَنْفَذَ الآیة
الاخری وکان من الذین امنوا وعملوا الصالحات ثم اتقوا وامنوا ثم اتقوا واحسنوا فان الله عزّ وجلّ قد نهی اَنْ یُشْرَبَ الخمرُ فقال
عمر رضی الله عنه صدقت فماذا ترون فقال علی رضی الله عنه نری انّه اذا شرب سکر واذا سکر هذی واذا هذی
افتری وعلی المفتری ثمانون جلدةً فامر عمر رضی الله عنه فجُلِدَ ثمانین اخرجه الحاکم وعن جعفر بن سلیمان قال سمعت ابا
عمران الجونی یقول مرّ عمر بن الخطاب بدیر راهبٍ قال فناداه یا راهب قال فاشرف علیه فجعل ینظر الیه ویبکی قال
فقیل له یا امیر المؤمنین من هذا قال ذکرتُ قولَ الله تعالی عزّ وجلّ فی کتابه عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ تَصْلٰی نَارًا حَامِیَةً
تُسْقٰی مِنْ عَیْنٍ اٰنِیَةٍ فذلک الذی ابکانی اخرجه الحاکم در آخر این بحث نکته می باید دانست که مرضی شارع
در آیات صفات مثل وجه وید عدم خوض بود در تفسیر آن و در آیات مجملة الاحکام عدم تعیین مراد علی وجه الجزم تا تضییق

است لازم نباید بلکه سؤال را درمثل این مبحث نمی پسندید فی المشکوة عن سعد بن ابی وقاص قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
إنّ أعظم المسلمين جرماً من سأل عن شيءٍ لم يُحرَّم على الناس فحُرِّم من أجل مسألته متفق علیه وچون قرآن بزبان
قریش نازل شده در قرن اول که هنوز زبان ایشان مختلط نشده بود و اهل عراق و یمن و شام با ایشان نه پیوسته بودند
چندان محتاج بشرح غریب نبودند و اسباب نزول آنچه واجب البحث است در تفسیر اکثر مردم میدانستند و آنچه محتاج الیه
نبود از جهت آنکه اشارات قرآن بران تکیه ندارد و العبرة لعموم اللفظ لا بسبب النزول بدان نمی پرداختند و اکثار از تفاصیل
قصص انبیا نیز مرضی نبود و بالجمله همین امور سبب آن شد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم این مبحث را اعتنا تمام نفرمودند
حالانکه بیان قرآن در منصب نبوت داخل بود و قال الله تبارک و تعالی لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ و همین امور بعینها باعث آن شد
که فاروق اعظم اکثار در تکلم این مباحث ننماید والله اعلم بحقائق الامور اما توسط فاروق اعظم درمیان آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و امت او در تبلیغ حدیث پس بوجهی واقع شد که زیاده ازان متصور نباشد و درین مقام لابد است از تمهید و نکته
کلیه بشناختن صحابه رضوان الله تعالی علیهم باعتبار کثرت و قلت روایت حدیث بر چهار طبقه اند مکثرین که مرویات ایشان هزار
حدیث باشد فصاعداً و متوسطین که مرویات ایشان قریب پانصد حدیث فصاعداً باشد مثل ابو موسی و براء بن عازب
و جمعی که مرویات ایشان چهل حدیث باشد فصاعداً تا صد و چهار صد در حدیث تشریف آمده من حفظ على أمتي أربعين حديثاً
فقيهاً بُعث مع العلماء او کما قال و مقلین که مرویات ایشان تا چهل نمیرسد جمهور اهل حدیث گفته اند که مکثرین از صحابه هشت کس اند
ابو هریره و عائشه صدیقه و عبدالله بن عمر و عبدالله بن عباس و عبدالله بن عمرو بن العاص و انس و جابر و ابو سعید خدری
و از متوسطین عمر بن الخطاب و علی بن ابی طالب و عبدالله بن مسعود و ابو موسی اشعری و براء بن عازب و امثال ایشان را
شمرده اند که از هر یکی زیاده از پانصد و کمتر از هزار در دست مردم موجود است و این فقیر درین مقدمه بحثی دارد و آن آنست
که در حدیث فاروق اعظم و علی مرتضی و عبدالله بن مسعود بسیار یافته میشود و آنچه موقوف است ظاهرا در مرفوع است حقیقةً
ازین عزیزان نقل بسیاری در باب فقه و در باب احسان و در باب حکمت یافته میشود که بوجوه بسیاری مرفوع است
باز در لفظ ایشان اشارتی خفیه ادراک نموده میآید دال بر رفع آن پس بمقتضای قاعده اصول حدیث که پیش جمهره
این فن منقح شده اکثری از احادیث موقوفه بتحقیق مرفوع است پس این عزیزان از مکثرین باشند و شواهد این مقدمه بسیار
است لکن بسط مقال دران باب فرصتی میطلبد و متفطن لبیب را گنجایش است که آنچه در فقه و احسان و حکمت ذکر کرده ایم
بر احادیث مرفوعه مشتبه در اصول عرض کند و قواعد کلیه که شیخ ابن حجر در شرح نخبه مذکور ساخته بدست گیرد و بشناسد که
کدام کدام حدیث مرفوع است نکته دوم بعض صحابه مثل ابن عباس و ابوهریره حدیث را از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نقل میکردند بصیغه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم و عن النبی صلی الله علیه وسلم و امر النبی صلی الله علیه وسلم و نهی النبی
صلی الله علیه وسلم و أُمِرنا بكذا و نُهينا عن كذا و من السنة كذا و بتحقیق آن حدیث مسموع خود ایشان نبوده است از جناب آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بلکه بواسطه صحابه کبار روایت میکردند گاهی ذکر آن واسطه مینمودند و گاهی را اختصار مینمودند در بسیاری
از حدیث اختلاف رواة بر ابن عباس دیده باشی یکی میگوید عن ابن عباس عن میمونة عن النبی صلی الله علیه وسلم و یکی

عن ابن عباس عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم روایت میکند و دیگری عن ابن عباس عن الفضل بن عباس عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم و یکے عن ابن عباس عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم نقل میکند اینہمہ نیرنگ بجو ہزار سال و اسناد ہست قصہ کوتاہ چندی
بسیار از مرویات امیر المؤمنین عمر بن الخطاب و علے بن ابیطالب و عبد اللہ بن مسعود در میان دفاتر ہست کہ پی باختساب
اینہا باین عزیزان غیر متفطن لسبب نمی توانند برد بالجملہ فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ بسیاری از مہات فن حدیث روایت کردہ
است و در دست مردم ہنوز باقی ہست بعد ازان فاروق اعظم علماء صحابہ را باقالیم دار الاسلام روان ساخت و امر کرد
باقامت در شہرہا و بروایت حدیث در آنجا عن حارثۃ بن مضرب قال قرأت کتاب عمر الی اہل الکوفۃ اما بعد فانی بعثت الیکم
عمارا امیرا و عبد اللہ بن مسعود معلما و وزیرا الحدیث فی الاستیعاب قال الاوزاعی اول من ولی قضاء فلسطین عبادۃ بن الصامت
وکان معاویۃ قد خالفہ فی شئ انکرہ علیہ عبادۃ من الصرف فاغلظ لہ معاویۃ فی القول فقال لہ عبادۃ لا اساکنک
بارض واحدۃ ابدا و رحل الی المدینۃ فقال لہ عمر ما اقدمک فاخبرہ فقال ارجع الی مکانک فقبح اللہ ارضا لست فیہا
ولا امثالک وکتب الی معاویۃ لا امرۃ لک علی عبادۃ وعن الحسن قال کان عبد اللہ بن المغفل احد العشرۃ الذین بعثہم
عمر الینا یفقہون الناس ذکرہ فی الاستیعاب وعن الحسن عن ابی موسی انہ قال حین قدم البصرۃ بعثنی الیکم عمر بن الخطاب
اعلمکم کتاب ربکم وسنتکم وانظف طرقکم اخرجہ الدارمی بعد ازان تعاہد نمود رواۃ حدیث را تا در ان امر خطیر بتساہل نکنند
عن مالک عن ربیعۃ بن عبد الرحمن عن غیر واحد عن علمائہم ان ابا موسی الاشعری جاء یستاذن علی عمر بن الخطاب فاستاذن ثلثا
ثم رجع فارسل عمر بن الخطاب فی اثرہ فقال مالک لم تدخل فقال ابو موسی الاشعری سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم یقول الاستیذان ثلث فان اذن لک فادخل والا فارجع فقال عمر بن الخطاب ومن یعلم ہذا لئن لم تاتنی بمن یعلم ذلک
لافعلن بک کذا وکذا فخرج ابو موسی حتی جاء مجلسا فی المسجد یقال لہ مجلس الانصار فقال انی اخبرت عمر بن الخطاب انی
سمعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم یقول الاستیذان ثلاث فان اذن لک فادخل والا فارجع فقال لئن لم تاتنی بمن یعلم
ہذا لافعلن بک کذا وکذا فان کان سمع ذلک احد منکم فلیقم معی فقالوا لابی سعید الخدری قم معہ وکان ابو سعید اصغرہم
فقام معہ فاخبر ذلک عمر بن الخطاب فقال لابی موسی اما انی لم اتہمک ولکنی خشیت ان یتقول الناس علی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم رواہ فی الموطا و اخرج احمد عن معاویۃ بن ابی سفیان انہ قال علیکم من الاحادیث بما کان فی
زمن عمر بن الخطاب فانہ کان یخیف الناس فی اللہ عز وجل او کما قال بعد ازان تفتیش نمود در بسیاری از احادیث تا از حال
آن بہ ... المغیرۃ بن شعبۃ قال نشد عمر الناس اسمع من النبی صلے اللہ علیہ وسلم احد منکم فی الجنین فقام المغیرۃ
فقال قضی فیہ بغرۃ عبد او امۃ فنشد الناس ایضا فقام المقضی لہ فقال قضی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لی بہ عبدا او امۃ فنشد الناس ایضا فقام
المقضی علیہ فقال قضی النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی بغرۃ عبد او امۃ فقلت اتقضی علی فیہ فیما لا اکل ولا شرب ولا استہل ولا نطق ان قتلہ فہو احق ان یطل فہم النبی
صلی اللہ علیہ وسلم بالشئ معہ فقال اتشعر فقال عمر لولا ما بلغنی من قضاء النبی صلے اللہ علیہ وسلم لجعلتہ دیۃ بین دیتین اخرجہ الدارمی بعد ازان
بسیاری را از احادیث تصحیح و تاکید نمود باشارہ اجمالیہ بران آخرج احمد عن ابن عباس قال خطب عمر بن الخطاب وکان
من خطبتہ وانہ سیکون من بعدکم قوم یکذبون بالرجم وبالدجال وبالشفاعۃ وبعذاب القبر وبقوم یخرجون من النار بعد ما امتحشوا

بعد از ان بسیاری را از سنن رواج داد بعل بران در بسیاری از احادیث خوانده باشی فعل ذلک رسول الله صلی الله علیه وسلم وابوبکر وعمر بالجملہ فاروق اعظم درینباب سعی بلیغ فرموده است وآن را تا اقصی الغایت رسانیده تا آنکه خود در خطبهٔ اخیره ازان خبر داد ترکتکم علی طریقة واضحة لیلها نهارها الا ان تضلوا ھکذا وھکذا و عظماء صحابه وتابعین بران شهادت داده اند عن ابن مسعود انه قال فی مسائل کان عمر اذا سلک طریقا وجدناه سهلا اخرجه ابوبکر والدارمی وعن عمرو بن میمون ذهب عمر بثلثی العلم فذکر لابراهیم فقال ذهب عمر بتسعة اعشار العلم اخرجه الدارمی هر چند مباحث مآثر فاروق اعظم رضی الله تعالی عنه نسبت اندازهٔ کتاب بتطویل انجامید لیکن چون فوائد جمه دران مندرج ست از باب تطویل نتوان شمرد حالا فذلکهٔ مآثر ایشان در ضمن دو نکته تقریر کنیم نکتهٔ نخستین قطع نظر از اوصافیکه اصحاب علم لدنی آنرا در فاروق اعظم شناخته اند همه خاصیتی که در نفس نفیس او نهاده اند از تفریق میان حق و باطل بسبب هیبت او و در هر باب و مانند کمال تخلق باخلاق الله عز وجل و غیر ذلک مما یطول ذکره آنچه عقول عامه قطعا ادراک آن کنند و مضطر شوند در اثبات آن برای فاروق اعظم آنست که اوصاف خیر که مناط مدح بحسب شریعت توانند بود همه در فاروق اعظم خدای تعالی نهاده است

لیس علی الله بمستنکر ٭ ان یجمع العالم فی الواحد ٭

آنکه خاطر را باستقرای اشخاصی که مقتدای مسلمین و سلسلهٔ اهتدا را ایشان بآن اشخاص میرسد و طوائف مسلمین بذکر خیر ایشان رطب اللسان اند و در دفاتر تاریخ احوال ایشان ثبت مینمایند مشغول باید ساخت تا ظاهر شود که ایشان از چند جنس بیرون نیستند پادشاهان عادل که در اعلاء کلمة الله بجهاد اعداء الله و اخذ جزیه و خراج ید طولی پیدا کرده اند و فتح بلدان و ترویج ایمان بر دست ایشان واقع شده و مسلمانان از سایهٔ ایشان در کهف امان آسوده اند و اقامت حدود و احیاء علوم دین از ایشان ظاهر شده و محققین فقهاء که حل معضلات فتوی و احکام نموده اند و عالمی از ایشان مستفید گشته تقلید ایشان پیش گرفته اند همچو فقهاء اربعه و ثقات محدثین که حفظ حدیث حضرت خیر البشر صلی الله علیه وسلم نموده اند و صحیح را از سقیم ممتاز ساخته اند مثل بخاری و مسلم و امثالهما و کبار مفسرین که تفسیر قرآن عظیم و شرح غریب و بیان توجیه و ذکر اسباب نزول نموده اند و درینباب گوی مسابقت از اقران خود ربوده همچو واحدی و بغوی و بیضاوی و غیرهم و عظماء قراء که نظم قرآن را یاد گرفته اند و در مشق اداء آن عمری بسر برده و بمردمان تعلیم آن فرموده اند همچو نافع و عاصم و غیرهما و مشائخ صوفیه که بتائید صحبت بادیه پیمایان ضلالت را براه نجات آورده مصدر کرامات عجیبه گشته اند و مکاشفات صادقه بر دل این عزیزان ظاهر گردیده مثل سیدی عبد القادر و خواجه نقشبند و غیرهما و اذکیای حکما که حکمت عملی را بتعبیرات رائقه آمیخته در گوش سامعان انداخته اند مانند مولانا جلال الدین رومی و مصلح الدین شیرازی و غیرایشان همه آنچه مورد مدح میشود امری ست عرفی که خوشطبعان شعراء بآن ناطق میشوند حالا شریعت سینهٔ فاروق اعظم را بمنزلهٔ خانه تصور کن که درها ی مختلف دارد و در هر دری صاحب کمالی نشسته در یکدر مثلا اسکندر ذو القرنین بآن همه سلیقهٔ ملک گیری و جهانستانی و جمع جیوش و برهم زدن جنود اعدا در در دیگر نوشیروانی با آن همه رفق و لین در رعیت پروری و دادگستری اگرچه ذکر نوشیروان در مبحث فضائل حضرت فاروق سوء ادبست و در دیگر امام ابوحنیفه

یا امام مالکی با آن ہمہ قیام بعلم فتاوی و احکام و در دیگر مرشدی مثل سیدی عبد القادر یا خواجہ بہاء الدین قدس سرہما و در
در دیگر محدثی بر وزن ابوہریرۃ و ابن عمر و در دیگر قاری ہمسنگ نافع یا عاصم و در دیگر حکیمی نہ مولانا جلال الدین
رومی یا مثل شیخ فرید الدین عطار و مردمان گرد اگرد این خانہ ایستادہ اند و ہر محتاجی حاجت خود را از صاحب فن خود درخواست
می نماید و کامیاب میگردد چون از انبیاء صلوات اللہ و سلامہ علیہم گذشتی کدام تفضیلی خواہد بود کہ ازین تفضیلات بالاتر
باشد نکتۂ دوم معلوم بالقطع ہست کہ پیش از ظہور آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم اسلام نبود و عالم ہمہ بکفر مملو و بانواع
مفاسد محشو میبود و قرآن و شرائع اسلام را نمیدانستند الحال کہ در ہر قطر انتشار شرائع اسلام شدہ و اکثر اقالیم
معتد لہ دار الاسلام گشتہ اول حقیقی این سلسلہ کوشش آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود و واسطۂ اول سلسلہ کوشش
صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ کہ با مرجہاد با مرتدین قیام نمود و مضمون سَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ بروی صادق آمد باز عرب را
بر جہاد روم و فارس تحریض فرمود و جنود مجندہ آراست و آیہ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ بروی
راست آمد و در جمع قرآن شروع نمود و آن اول ظہور وعدۂ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ بود لبعد از صدیق اکبر فاروق
اعظم رضی اللہ عنہما آن نقش صدیق را درست ساخت و ہمہ مساعی او را تکمیل نمود آنچہ در زمان حضرت صدیق مجمل بود در زمان
حضرت فاروق مفصل گشت الحال ہر ہمہ طوائف مسلمین ہر چہ مشغول اند از علم فقہ و تصوف و حکمت عملی ہمہ بسعی حضرت فاروق
اعظم ترتیب یافتہ و شوکت کسری و قیصر در ایام او بر ہم خورد و قانون ملک داری بتدبیر او رونق یافت و در حقیقت
اوست منت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر رقاب مسلمین ثابت ہست و در مرتبۂ ثانیہ در جمیع این امور منت شیخین بر ایشان
لازم اما بسبب آنکہ اینہمہ امور متوارث مسلمانان شد و عادی ایشان گشت پے باین منت نمی برند و قدر این نعمت نمی شناسند
مانند آنکہ اہل بدو در کار زراعت ہر محنتی کہ میکنند یا اہل تجارت در نقل سلع و امتعہ سعیہا کہ مصروف میدارند از اہل حضر
بجہت توارث و عادت مستمرہ آنرا اصلا در نمی یابند اینجا مناسب افتاد مضمون بیتے چند کہ مولانای روم قدس سرہ افادہ
فرمودہ ؎ سر زمین شکر دین ازان بر تافتی ٭ کز پدر میراث ارزان یافتی ٭ مرد میراثی چہ داند قدر مال ٭ رستمی جان کند و مجان یافت
زال ٭ گر نبودی کوشش احمد تو ہم ٭ می پرستیدی چو اجدادت صنم ٭ بعد اللتیا و اللتی قصۂ وفات حضرت فاروق رضی اللہ
تعالی عنہ و اتفاق مسلمین بر خلافت ذی النورین رضی اللہ تعالی عنہ تحریر نمائیم اخرج ابو بکر بن ابی شیبۃ قال حدثنا محمد بن بشر حدثنا
محمد بن عمرو حدثنا ابو سلمۃ و یحیی بن عبد الرحمن بن حاطب و اشیاخ قالوا رای عمر بن الخطاب فی المنام فقال رایت دیکا احمر نقرنی
ثلاث نقرات بین الثنیۃ والسرۃ قالت اسماء بنت عمیس ام عبد اللہ بن جعفر قولوا لہ فلیوص و کانت تعبر الرؤیا فلا ادری ابلغہ
ذاک ام لا فجاءہ ابو لؤلؤۃ الکافر المجوسی عبد المغیرۃ بن شعبۃ فقال ان المغیرۃ قد جعل علی من الخراج ما لا قال کم جعل علیک
قال کذا و کذا قال و ما عملک قال اجوب الارحاء قال و ما ذاک علیک بکثیر لیس بارضنا احد یعملہا غیرک الا تصنع لی رحی
قال بلی واللہ لاجعلن لک رحی یسمع بہا اہل الآفاق فخرج عمر الی الحج فلما صدر اضطجع بالمحصب و جعل رداءہ تحت راسہ
فنظر الی القمر فاعجبہ استواءہ و حسنہ فقال بدا ضعیفا ثم لم یزل اللہ یزیدہ و ینمیہ حتی استوی فکان احسن ما کان ثم ینقص حتی یرجع
کما کان و کذلک الخلق کلہ ثم رفع یدیہ فقال اللہم ان رعیتی قد کثرت و انتشرت فاقبضنی الیک غیر عاجز و لا مضیع فصمد تا

الی المدینة فذکر له ان امرأة من المسلمین ماتت بالبیداء مطروحة علی الارض یمر بها الناس لا یکفنها احد ولا یواریها احد
حتی مر بها کلیب بن البکیر اللیثی فاقام علیها حتی کفنها وواراها فذکر ذلک لعمر فقال من مر علیها من المسلمین فقالوا لقد
مر علیها عبد الله بن عمر فیمن مر علیها من الناس فدعاه وقال ویحک مررت علی امرأة من المسلمین مطروحة علی ظهر
الطریق فلم توارها ولم تکفنها قال ما شعرت بها ولا ذکرها لی احد فقال لقد خشیت ان لا یکون فیک خیر فقال من واراها
وکفنها قال کلیب بن البکیر اللیثی قال والله لحری ان یصیب کلیب خیرا فخرج عمر یوقظ الناس بدرته لصلوة الصبح فلقیه
الکافر ابو لؤلؤة فطعنه ثلاث طعنات بین الثنة والسرة وطعن کلیب بن بکیر فاجهز علیه وتصایح الناس فرمی رجل علی راسه ببرنس ثم
اضطبعه الیه وحمل عمر الی الدار فصلی عبد الرحمن بن عوف بالناس وقیل لعمر الصلوة فصلی وجرحه یثعب وقال
لا حظ فی الاسلام لمن لا صلوة له فصلی ودمه یثعب ثم انصرف الناس علیه فقالوا یا امیر المؤمنین انه لیس بک باس
وانا لنرجو ان ینسی الله فی اثرک ویؤخرک الی حین او الی خیر فدخل علیه ابن عباس وکان یعجب به فقال اخرج فانظر من
صاحبی ثم خرج فجاء فقال ابشر یا امیر المؤمنین صاحبک ابو لؤلؤة المجوسی عبد المغیرة بن شعبة فکبر حتی خرج صوته من الباب ثم
قال الحمد لله الذی لم یجعله رجلا من المسلمین یحاجنی یوم القیمة بسجدة سجدها لله ثم اقبل علی القوم فقال اکان هذا عن ملأ منکم
فقالوا معاذ الله والله لوددنا انا فدیناک بآبائنا وزدنا فی عمرک من اعمارنا انه لیس بک باس قال ای یرفا ویحک
اسقنی فجاء بقدح فیه نبیذ حلو فشربه فالصق رداءه ببطنه قال فلما وقع الشراب فی بطنه خرج من الطعنات قالوا الحمد لله
هذا دم استکن فی جوفک فاخرجه الله من جوفک قال ای یرفا ویحک اسقنی لبنا فجاءه بلبن فشربه فلما وقع فی جوفه
خرج من الطعنات فلما راوا ذلک علموا انه هالک قالوا جزاک الله خیرا قد کنت تعمل فینا بکتاب الله وتتبع سنة صاحبک
لا تعدل عنها الی غیرها جزاک الله احسن الجزاء قال بالامارة تغبطونی فوالله لوددت انی انجو منها کفافا لا علی ولا لی قوموا
فتشاوروا فی امرکم امروا علیکم رجلا منکم فمن خالفه فاضربوا راسه قال فقاموا وعبد الله بن عمر مسنده الی صدره
فقال عبد الله اتؤمرون وامیر المؤمنین حی فقال عمر لا ولیصل صهیب ثلثا وانتظروا طلحة وتشاوروا فی امرکم فامروا
علیکم رجلا منکم فان خالفکم احد فاضربوا راسه قال اذهب الی عائشة فاقرأ علیها منی السلام وقل ان عمر یقول ان کان ذلک لا
یضر بک ولا یضیق علیک فانی احب ان ادفن مع صاحبی وان کان یضر بک ویضیق علیک فلعمری لقد دفن فی هذا البقیع
من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم وامهات المؤمنین من هو خیر من عمر فجاءها الرسول فقالت ان ذلک لا یضرنی
ولا یضیق علی قال فادفنونی معهما قال عبد الله بن عمر فجعل الموت یغشاه وانا امسکه الی صدری قال ویحک ضع راسی
بالارض فاخذته غشیة فوجدت من ذلک فافاق فقال ویحک ضع راسی بالارض فوضعت راسه بالارض فعفره بالتراب
فقال ویل عمر وویل امه ان لم یغفر الله له قال محمد بن عمرو واهل الشوری علی وعثمان وطلحة والزبیر وسعد وعبد الرحمن
بن عوف واخرج البخاری حدثنا موسی بن اسمعیل حدثنا ابو عوانة عن حصین عن عمرو بن میمون قال رایت عمر بن الخطاب رضی الله
عنه قبل ان یصاب بالمدینة وقف علی حذیفة بن الیمان وعثمان بن حنیف قال کیف فعلتما اتخافان ان تکونا قد حملتما الارض
ما لا تطیق قالا حملناها امرا هی له مطیقة ما فیها کثیر فضل قال انظرا ان تکونا حملتما الارض ما لا تطیق قالا لا فقال عمر ان سلمنی الله لادعن

أرامل أهل العراق لا يحتجن إلى رجل بعدي أبدا قال فما أتت عليه إلا رابعة حتى أصيب قال إني لقائم ما بيني وبينه إلا
عبد الله بن عباس غداة أصيب وكان إذا مر بين الصفين قام بينهما فإذا رأى خللا قال استووا حتى إذا لم ير فيهن خللا تقدم فكبر وربما قرأ
بسورة يوسف أو النحل أو نحو ذلك في الركعة الأولى حتى يجتمع الناس فما هو إلا أن كبر فسمعته يقول قتلني أو أكلني الكلب
حين طعنه فطار العلج بسكين ذات طرفين لا يمر على أحد يمينا وشمالا إلا طعنه حتى طعن ثلثة عشر رجلا مات منه سبعة فلما
رأى ذلك رجل من المسلمين طرح عليه برنسا فلما ظن العلج أنه مأخوذ نحر نفسه وتناول عمر يد عبد الرحمن بن عوف فقدمه
فمن كان يلي عمر فقد رأى الذي أرى وأما نواحي المسجد فإنهم لا يدرون غير أنهم قد فقدوا صوت عمر وهم يقولون سبحان الله
سبحان الله فصلى بهم عبد الرحمن بن عوف صلوة خفيفة فلما انصرفوا قال يا ابن عباس انظر من قتلني فجال ساعة
ثم جاء فقال غلام المغيرة قال الصنع قال نعم قال قاتله الله لقد أمرت به معروفا الحمد لله الذي لم يجعل ميتتي بيد رجل يدعي الإسلام
قد كنت أنت وأبوك تحبان أن تكثر العلوج بالمدينة وكان العباس أكثرهم رقيقا فقال إن شئت فعلت أي إن شئت قتلنا
فقال كذبت بعد ما تكلموا بلسانكم وصلوا إلى قبلتكم وحجوا حجكم فاحتمل إلى بيته فانطلقنا معه وكان الناس لم تصبهم مصيبة قبل يومئذ
فقائل يقول لا بأس وقائل يقول أخاف عليه فأتي بنبيذ فشربه فخرج من جوفه ثم أتي بلبن فشربه فخرج من جرحه فعرفوا
أنه ميت فدخلنا عليه وجاء الناس فجعلوا يثنون عليه وجاء رجل شاب فقال أبشر يا أمير المؤمنين ببشرى الله لك من صحبة رسول الله صلى الله عليه وسلم وقدم
في الإسلام ما قد علمت ثم وليت فعدلت ثم شهادة قال وددت أن ذلك كفاف لا علي ولا لي فلما أدبر إذا إزاره
يمس الأرض قال ردوا علي الغلام قال يا ابن أخي ارفع ثوبك فإنه أنقى لثوبك وأتقى لربك يا عبد الله بن عمر انظر ما علي
من الدين فحسبوه فوجدوه ستة وثمانين ألفا أو نحوه قال إن وفى له مال آل عمر فأده من أموالهم وإلا فسل في بني عدي
بن كعب فإن لم تف أموالهم فسل في قريش ولا تعدهم إلى غيرهم فأد عني هذا المال وانطلق إلى عائشة أم المؤمنين فقل
يقرأ عليك عمر السلام ولا تقل أمير المؤمنين فإني لست اليوم للمؤمنين أميرا وقل يستأذن عمر بن الخطاب أن يدفن مع صاحبيه
فسلم واستأذن ثم دخل عليها فوجدها قاعدة تبكي فقال يقرأ عليك عمر بن الخطاب السلام ويستأذن أن يدفن مع صاحبيه فقالت
كنت أريده لنفسي ولأوثرنه به اليوم على نفسي فلما أقبل قيل هذا عبد الله بن عمر قد جاء قال ارفعوني فأسنده رجل إليه
فقال ما لديك قال الذي تحب يا أمير المؤمنين أذنت قال الحمد لله ما كان شيء أهم إلي من ذلك فإذا أنا قبضت فاحملوني
ثم سلم فقل يستأذن عمر بن الخطاب فإن أذنت لي فأدخلوني وإن ردتني ردوني إلى مقابر المسلمين وجاءت أم المؤمنين
حفصة والنساء تسير معها فلما رأيناها قمنا فولجت عليه فمكثت عنده ساعة واستأذن الرجال فولجت داخلا لهم فسمعنا بكاءها من الداخل
فقالوا أوص يا أمير المؤمنين استخلف قال ما أجد أحدا أحق بهذا الأمر من هؤلاء النفر أو الرهط الذين توفي رسول الله
صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض فسمى عليا وعثمان والزبير وطلحة وسعدا وعبد الرحمن وقال يشهدكم عبد الله بن عمر وليس
له من الأمر شيء كهيئة التعزية له فإن أصابت الإمرة سعدا فهو ذاك وإلا فليستعن به أيكم ما أمر فإني لم أعزله من عجز ولا
خيانة وقال أوصي الخليفة من بعدي بالمهاجرين الأولين أن يعرف لهم حقهم ويحفظ لهم حرمتهم وأوصيه بالأنصار خيرا
الذين تبوءوا الدار والإيمان من قبلهم أن يقبل من محسنهم وأن يعفى عن مسيئهم وأوصيه بأهل الأمصار خيرا فإنهم

الاسلام وجباة المال وغيظ العدو وان لا يؤخذ من حواشي اموالهم الا فضلهم عن رضاهم واوصيه بالاعراب خيرا فانهم اصل العرب ومادة الاسلام ان يؤخذ من حواشي اموالهم ويرد على فقرائهم واوصيه بذمة الله وذمة رسوله ان يوفى لهم بعهدهم وان يقاتل من ورائهم ولا يكلفوا الا طاقتهم فلما قبض خرجنا به فانطلقنا نمشي فسلم عبد الله بن عمر وقال يستأذن عمر بن الخطاب قالت ادخلوه فادخل فوضع هنالك مع صاحبيه فلما فرغ من دفنه اجتمع هؤلاء الرهط فقال عبد الرحمن اجعلوا امركم الى ثلثة منكم قال الزبير قد جعلت امري الى علي وقال طلحة قد جعلت امري الى عثمان وقال سعد قد جعلت امري الى عبد الرحمن فقال عبد الرحمن ايكما تبرأ من هذا الامر فنجعله اليه والله عليه والاسلام لينظرن افضلهم في نفسه فاسكت الشيخان فقال عبد الرحمن افتجعلونه الي والله علي ان لا آلو عن افضلكم قالا نعم فاخذ بيد احدهما فقال لك قرابة من رسول الله صلى الله عليه وسلم والقدم في الاسلام ما قد علمت فالله عليك لئن امرتك لتعدلن ولئن امرت عثمان لتسمعن ولتطيعن ثم خلا بالآخر فقال له مثل ذلك فلما اخذ الميثاق قال ارفع يدك يا عثمان فبايعه وبايع له علي وولج اهل الدار فبايعوه

اما مآثر امير المؤمنين عثمان بن عفان رضی الله تعالی عنه پس از انجمله ست آنکه در میان قریش نسبی عالی داشت چه از جهت آبا و چه از طرف امهات فی الاستیعاب وغیره هو عثمان بن عفان بن ابی العاص بن امیة بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصی وامه اروی بنت کریز بن ربیعة بنت حبیب بن عبد شمس وام اروی هی البیضاء ام حکیم بنت عبد المطلب عمة رسول الله صلی الله علیه وسلم وازانجمله آنکه قبل از اسلام در میان قریش ثروتے داشت وجاهی ومتصف بسخا وحیا بوده است قیل فی وجه التسمیة بذی النورین کان له سخائان سخاء قبل الاسلام وسخاء بعده کذا فی الریاض وازانجمله آنکه فطرت سلیمهٔ او پیش از اسلام از بسیاری از امور جاهلیت اورا باز داشته بوده است واین دلیل است بر تشبه او بانبیا علیهم الصلوة در اصل فطرت فی الاستیعاب فی ترجمة ابی بکر رضی الله عنه انه کان قد حرم الخمر فی الجاهلیة هو وعثمان وفی الریاض عنه رضی الله عنه انه قال ما تغنیت فی جاهلیة ولا اسلام ولا سرقت وازانجمله است آنکه چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث شد وی از سباق بوده در اسلام پیش از ابو عبیدة بن الجراح وعبد الرحمن بن عوف بیکر وز اسلام آورده بدلالت صدیق اکبر رضی الله عنهما ووی از انجماعه است که نصاب ایمان حضرت فاروق عدد ایشان بچهل رسید کذا فی الریاض وغیره وازانجمله ست آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم جگر پارهٔ خود رقیه را بعد دخول او در اسلام با او عقد بست وبدامادی برگزید وازحسن سلوک باو مبتهج ومسرور میبود وازانجمله آنکه چون کفار قریش بعداوت مسلمین برخاستند هجرت نمود بجانب حبشه ووی اول کسی ست که با اهلیه خود هجرت فرمود بعد حضرت ابراهیم وحضرت لوط علیهما السلام ودران ایام چون خبر صحت وسلامت ایشان دیر تر رسید خاطر مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم بغایت منتظر میماند فی الریاض عن انس قال اول من هاجر الی ارض الحبشة عثمان وخرج معه بابنة رسول الله صلی الله علیه وسلم فابطأ علی رسول الله صلی الله علیه وسلم خبرهما فجعل یتوکف الخبر فقدمت امرأة من قریش من ارض الحبشة فسألها فقالت رأیتهما فقال علی ای حال رأیتهما قالت رأیتها وقد حملها علی حمار من هذه الدواب وهو یسوقها فقال النبی صلی الله علیه وسلم صحبهما الله ان کان عثمان لاول من هاجر الی الله عز وجل بعد لوط اخرج الحاکم عن عبد الرحمن بن اسحق عن ابیه عن سعد فی هذه القصة قال رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا بکر انہما لاول من ہاجر بعد لوط وابراہیم و از انجملہ آنکہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بجانب مدینہ
ہجرت فرمود در ہمان نزدیکی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بمدینہ روی آورد بخلاف جعفر و اصحاب سفینہ کہ قدوم ایشان
بعد واقعۂ خیبر بود و ہست زیرا کہ صحیح شدہ ہست کہ در واقعۂ بدر بہ بیمار داری رقیہ بنت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مشغول
بود و ازینجہت تخلف نمود اخرج البخاری فی حدیث عبد اللہ بن عدی بن الخیار قال عثمان اما بعد فان اللہ تعالی بعث محمدا بالحق
وکنت ممن استجاب للہ ولرسولہ وآمنت بما بعث بہ ثم ہاجرت الہجرتین وصحبت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ورأیت ہدیہ
وفی روایۃ ونلت صہر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وبایعتہ فواللہ ما عصیتہ ولا غششتہ حتی توفاہ اللہ تعالی ثم ابو بکر
ثم عمر مثلہ الحدیث و از انجملہ آنکہ چون جہاد مشروع شد و مشاہد خیر بوجود آمد در جمیع غزوات ہمپای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بود و ہست الا بدر و از انجملہ آنکہ چون غزوۂ بدر پیش آمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم او را بجہت تیمار رقیہ در مدینہ گذاشتند
و اجر و غنیمت بدر دادند ازینجہت در بدریین معدود ہست عن ابن عمر اما تغیبہ عن بدر فانہ کان تحتہ بنت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم وکانت مریضۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان لک اجر رجل ممن شہد بدرا وسہمہ اخرجہ البخاری و
از انجملہ آنکہ چون غزوۂ احد پیش آمد و شیطان بعض اصحاب را بر فرار از آن مشہد خیر حامل شد وی نیز از ان جماعہ بود رحمت
الہی تدارک فرمود و آن ذنب را محو نمود چنانچہ در قرآن عظیم تصریح بآن رفتہ تا ہیچ طاعنی را مجال طعن نماند عن ابن عمر
اما فرارہ یوم احد فاشہد ان اللہ عفی عنہ اخرجہ البخاری وزاد غیرہ وتلا ان الذین تولوا منکم یوم التقی الجمعان
انما استزلہم الشیطن ببعض ما کسبوا ولقد عفا اللہ عنہم و از انجملہ آنکہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
خواستند کہ مستضعفین مکہ را در حدیبیہ تسلیہ کنند غیر عثمان بآن امر حری نبود پس او را بآن مامور فرمودند وی آنجا شرط
ادب و محبت بجا آورد در ترک عمرہ بموافقت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی الریاض عن ایاس بن سلمۃ بن الاکوع عن
ابیہ قال اشتد البلاء علی من کان فی ایدی المشرکین من المسلمین قال فدعا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عمر فقال یا عمر
ہل انت مبلغ عنی اخوانک من اساری المسلمین قال بابی انت وامی واللہ ما لی بمکۃ عشیرۃ ابسل غیری اکثر عشیرۃ منی فدعا عثمان
فارسلہ الیہم فخرج عثمان علی راحلتہ حتی جاء عسکر المشرکین فعبثوا بہ واساؤا لہ القول ثم اجارہ ابان بن سعید بن العاص
ابن عمہ وحملہ علی السرج وردف خلفہ فلما قدم قال یا ابن عم ما لی اراک متخشعا اسبل قال وکان ازارہ الی انصاف ساقیہ قال لہ عثمان ہکذا ازرۃ
صاحبنا فلم یدع احدا بمکۃ من اسراء المسلمین الا بلغہم ما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعن ایاس بن سلمۃ عن ابیہ ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم بایع لعثمان احدی یدیہ علی الاخری فقال الناس ہنیئا لابی عبد اللہ الطواف بالبیت آمنا فقال النبی صلی اللہ
علیہ وسلم لو مکث کذا وکذا ما طاف حتی اطوف و از انجملہ آنکہ چون مشہد حدیبیہ پیش آمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم او را بمکہ
فرستادند بجہت رسانیدن پیغام صلح و تسلیہ مستضعفین آنگاہ آوازۂ قتل او شائع شد و انعقاد بیعت قتال گشت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بدست مبارک خود را عوض دست حضرت عثمان بر داشتند کہ ہذہ یدی وہذہ ید عثمان و این
تشریف عظیم بود حضرت عثمان را و ازینجہت او در اہل بیعت رضوان داخل شد عن ابن عمر واما تغیبہ عن بیعۃ الرضوان

تخشف بود شدہ خشیف یعنی جامہ کہنہ و تجھے یعنی آن متغیر و خشک گشتہ اند و قولہ اسبل یعنی ازار را ارسال کن ۱۲

فلمّا کان احد اٰخر جبلٍ بمکة من عثمان لبعثة فبعث رسول الله صلی الله علیه وسلم عثمان وکانت بیعة الرضوان بعد ما ذهب عثمان
الی مکة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم بیده الیمنی فضرب بها علی یده وقال هذه لعثمان واز انجمله آنکه چون
رقیه بنت آنحضرت صلی الله علیه وسلم وفات یافت و او رضی الله عنه ازین واقعه محزون گشت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ام کلثوم را در نکاح وی آوردند واین فضیلتی ست که غیر او را در هیچ وقتی میسر نیامد اخرج الحاکم عن ابی هریرة
ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لقی عثمان وهو مغموم فقال ما شانک یا عثمان فقال بابی انت وامی وهل دخل علی احد
من الناس ما دخل علی توفیت بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم وانقطع الصهر فیما بینی وبینک الی الابد فقال رسول الله
صلی الله علیه وسلم أتقول ذلک یا عثمان وهذا جبریل یامرنی عن امر الله عز وجل ان انکحک اختها ام کلثوم علی مثل صداقها
وعلی مثل عدتها فزوجه النبی صلی الله علیه وسلم علیها وفی روایة غیر الحاکم علی مثل صداقها وعلی مثل صحبتها واز انجمله آنکه
چون ام کلثوم متوفی شد فرمودند آنحضرت صلی الله علیه وسلم تزویج کنید عثمان را اگر مرا میبود دختری میدادم باو دختری
بعد دختری الی کذا وکذا فی الریاض عن علی رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لو کان
عندی اربعون بنتًا لزوجت عثمان واحدة بعد اخری حتی لا یبقی منهن احد واز انجمله آنکه چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ترغیب فرمود بتجهیز جیش العسرة نصیب او درین باب اوفی واکمل بود قال عثمان فی خطبته یوم الدار ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم نظر فی وجوه القوم فقال من یجهز هؤلاء غفر له یعنی جیش العسرة فجهزتهم حتی لم یفقدوا عقالا
ولا خطاما قالوا اللهم نعم روی ذلک من حدیث الاحنف بن قیس وابی عبد الرحمن السلمی وابی سلمة بن عبد الرحمن وغیرهم اخرج بعضها البخاری والترمذی وبعضها النسائی وبعضها غیرهم
وعن عبد الرحمن بن خباب قال فی هذه القصة فانا رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم نزل عن المنبر وهو یقول ما علی
عثمان ما فعل بعد هذه ما علی عثمان ما فعل بعد هذه اخرجه الترمذی وعن عبد الرحمن بن سمرة فی هذه القصة قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم ما ضر عثمان ما عمل بعد الیوم مرتین اخرجه الترمذی واز انجمله آنکه تسبیل نمود بیر رومه را قال عثمان
فی خطبته یوم الدار اذکرکم بالله تعالی هل تعلمون ان رومة لم یکن یشرب منها احد الا بثمن فابتعتها فجعلتها للغنی والفقیر
وابن السبیل قالوا اللهم نعم روی ذلک عنه الاحنف بن قیس وابو سلمة وابو عبد الرحمن السلمی وغیرهم وبعض الروایات فی البخاری
واز انجمله آنکه توسیع نمود مسجد آنحضرت را صلی الله علیه وسلم قال عثمان فی خطبته یوم الدار انشدکم بالله الذی لا اله
الا هو اتعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من یبتاع مربد بنی فلان غفر له فابتعته بعشرین الفا او بخمسة وعشرین
الفا فاتیت النبی صلی الله علیه وسلم فاخبرته فقال اجعله فی مسجدنا واجره لک روی ذلک الاحنف بن قیس وابو سلمة
وابو عبد الرحمن السلمی وغیرهم واز انجمله آنکه در غزوه تبوک مخمصه شدیده پیش آمد وی کشف آن نمود عن سالم بن عبد الله
بن عمر فی حدیث طویل ثم کان من جهازه جیش العسرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم غزا غزوة تبوک فلم یلق فی
غزاة من غزواته ما لقی فیها من المخمصة والظماء وقلة الظهر فبلغ عثمان فاشتری قوتا وطعاما وادامًا ما یصلح لرسول الله صلی
الله علیه وسلم ولاصحابه فجهز الیه عیرا فنظر رسول الله صلی الله علیه وسلم الی سواد قد اقبل قال هذا قد جاءکم بخیر فانیخت الرکاب
ووضع ما علیها من الطعام والادم وما یصلح لرسول الله صلی الله علیه وسلم ولاصحابه فرفع یدیه الی السماء وقال انی قد رضیت عن عثمان

فارض عنه ثلث مرات ثم قال لاصحابه ایها الناس ادعوا لعثمان فدعا له الناس جمیعا مجتهدین و نبیهم صلی الله علیه و سلم و ازان جمله
آنکه در بسیاری از احیان بکتابت وحی دنامها تیکه افشای آن نمیخواستند قیام مینمود فی الریاض عن عائشة قالت والله
لقد کان قاعدا عند نبی الله صلی الله علیه و سلم وان رسول الله صلی الله علیه و سلم لمسند ظهره الی وان جبرئیل لیوحی الیه
القرآن وانه یقول اکتب یا عثیم و فی الریاض ایضا فی قصة قتله انهم لما قطعوا یده بالسیف قال اما والله انها لاول کف
خطت المفصل قلت انما خص المفصل بالذکر لانه اول ما نزل من القرآن و ازان جمله آن ست که اول کسے ست که خبیص پخت
برای آنحضرت صلی الله علیه و سلم و اصحاب او و باینجهت خاطر ایشانرا بهعامی خویش مائل ساخت فی الریاض عن لیث بن ابی
سالم قال اول من خبص الخبیص فی الاسلام عثمان بن عفان قدمت علیه عیر تحمل الدقیق والعسل فخلط بینهما و بعث به الی رسول الله
صلی الله علیه و سلم الی منزل ام سلمة فلما جاء رسول الله صلی الله علیه و سلم قدمت بین یدیه فاکل فاستطابه فقال من بعث
هذا فقالت عثمان یا رسول الله بعث به قال اللهم ان عثمان ترضیک فارض عنه و عن عبد الله بن سلام قال قدمت عیر من طعام
فیها جمل لعثمان بن عفان علیه دقیق حواری و سمن و عسل فاتی به النبی صلی الله علیه و سلم فدعا فیها بالبرکة ثم دعا ببرمة فنصبت
علی النار و جعل فیها من العسل و الدقیق و السمن ثم عصید حتی نضج او کاد ینضج ثم انزل فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم کلوا
هذا شیء یسمیه فارس الخبیص و ازانجمله آنکه در وقتی از اوقات اہل بیت آنحضرت صلی الله علیه و سلم را مخمصه رو داد و حضرت عثمان
رضی الله عنه در کشف آن سعی بلیغ نمود فی الریاض النضرة عن عائشة قالت مکث آل محمد صلی الله علیه و سلم اربعة ایام
ما طعموا شیئا حتی تضاغوا صبیاننا فدخل رسول الله صلی الله علیه و سلم فقال یا عائشة هل اصبتم بعدی شیئا فقلت من این
ان لم یاتنا الله عز و جل به علی یدیک فتوضأ و خرج متسحبا یصلی ههنا مرة و ههنا مرة یدعو قالت فاتی عثمان من آخر
النهار فاستاذن فهممت ان احجبه ثم قلت هو رجل من مکاثر الصحابة لعل الله عز و جل انما ساقه الینا لیجری علی یدیه خیرا
فاذنت له فقال یا اماه این رسول الله صلی الله علیه و سلم فقلت یا بنی ما طعم آل محمد من اربعة ایام شیئا و دخل رسول الله
صلی الله علیه و سلم متغیرا ضامر البطن فاخبرته بما قال لها و بما ردت علیه قال فبکی عثمان بن عفان و قال مقتا للدنیا ثم قال
یا ام المؤمنین ما کنت بحقیقة ان ینزل بک هذا ثم لا تذکریه لی و لعبد الرحمن بن عوف و لثابت بن قیس فی نظائرنا من مکاثیر
الناس ثم خرج فبعث الینا باحمال من الدقیق و احمال من الحنطة و باحمال من التمر و بمسلوخ و ثلثمائة درهم فی صرة ثم قال
هذا یبطئ علیکم ثم بعث بخبز و شواء کثیر فقال کلوا انتم و ضعوا لرسول الله صلی الله علیه و سلم حتی یجیء ثم اقسم علی ان لا یکون
مثل هذا الا اعلمته قالت و دخل رسول الله صلی الله علیه و سلم فقال یا عائشة هل اصبتم بعدی شیئا قلت یا رسول الله
قد علمت انک انما خرجت تدعو الله عز و جل و قد علمت ان الله عز و جل لن یردک عن سؤالک قال فما اصبتم قلت
کذا و کذا حمل بعیر دقیقا و کذا و کذا حمل بعیر حنطة و کذا و کذا حمل بعیر تمرا و ثلثمائة درهم فی صرة و مسلوخا و خبزا و شواء
کثیرا فقال ممن فقلت من عثمان بن عفان قالت و بکی و ذکر الدنیا بمقت و اقسم علی ان لا یکون مثل هذا الا اعلمته فلم یجلس
رسول الله صلی الله علیه و سلم حتی خرج الی المسجد و رفع یدیه و قال اللهم انی قد رضیت عن عثمان فارض عنه
اللهم انی قد رضیت عن عثمان فارض عنه و ازانجمله آنکه در اوقات بسیار آنحضرت صلی الله علیه و سلم برای او دعا فرمود در دنیا

اجتہاد تمام نمود فی الریاض عن ابی سعید الخدری قال رمقت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اول اللیل الی ان طلع الفجر یدعو لعثمان بن عفان یقول اللہم عثمان رضیت عنہ فارض عنہ وعن یوسف بن سہل بن یوسف الانصاری عن ابیہ عن جدہ قال خطب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال فی خطبتہ اللہم ارض عن عثمان بن عفان وعن جابر بن عطیۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غفر اللہ لک یا عثمان ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت وما اخفیت وما ابدیت وما ہو کائن الی یوم القیمۃ اخرجہ البغوی فی معجمہ وخرجہ ابن عرفۃ العبدی قال وما کان وما ہو کائن وخدای عز وجل ذی النورین را از اعمال مقربہ نصیب کامل و حظ وافر عطا فرمودہ بود جمع کردہ بود قرآن را یعنی حفظ کردہ بود آن را در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بغایت قوی بود حفظ او فی الریاض من حدیث ابی ثور الفہمی عن عثمان ولقد جمعت القرآن علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقال ابو عمر عن محمد بن سیرین وعثمان بن عبد الرحمن التیمی وغیرہما انہ کان یحیی اللیل کلہ برکعۃ یجمع فیہ القرآن و در باب طہارت اعتناء تمام داشت واز جناب نبوت علیہ الصلوات والتسلیمات صفت وضو و فضائل آن بشہادت حال تلقی نمود چنانکہ حدیث حمران وجماعۃ عن عثمان در صحیحین خواندہ باشی واخرج مسلم فی بعض طرق ہذا الحدیث قال ابن شہاب وکان علماؤنا یقولون ہذا الوضوء اسبغ ما یتوضأ بہ احد للصلوۃ وفی بعض طرقہا قال حمران بن ابان کنت اضع لعثمان طہورہ فما اتی علیہ یوم الا وہو یفیض نطفۃ یعنی یغتسل بار قلیل کل یوم و در صیام و قیام ید طولی داشت عن مولاۃ لعثمان قالت کان عثمان یصوم الدہر وعن الزبیر بن عبد اللہ عن جدتہ قال کان عثمان یصوم الدہر ویقوم اللیل الا ہجعۃ من اولہ ذکرہ فی الریاض و در صدقہ مرتبہ عالیہ واز عجائب ماجریات حال او ہست آنچہ ابن عباس نقل کردہ عن ابن عباس قال قحط الناس فی زمان ابی بکر فقال ابو بکر لا تمسون حتی یفرج اللہ عنکم فلما کان من الغد جاء البشیر الیہ قال قدمت لعثمان الف راحلۃ برا وطعاما قال فغدا التجار علی عثمان فقرعوا الیہ الباب فخرج الیہم وعلیہ ملاءۃ قد خالف بین طرفیہا علی عاتقیہ فقال لہم ما تریدون قالوا قد بلغنا انہ قدم لک الف راحلۃ برا وطعاما ابعنا حتی نوسع بہ علی فقراء المدینۃ فقال لہم عثمان ادخلوا فدخلوا فاذا الف وقر قد صب فی دار عثمان فقال لہم کم تربحونی علی شرائی من الشام فقالوا العشرۃ اثنی عشر قال قد زادونی قالوا العشرۃ اربعۃ عشر قال قد زادونی قالوا العشرۃ خمسۃ عشر قال زادونی قالوا من زادک ونحن تجار المدینۃ قال زادونی بکل درہم عشرۃ عندکم زیادۃ قالوا لا قال فاشہدکم معشر التجار انہا صدقۃ علی فقراء المدینۃ قال عبد اللہ فبت لیلتی فاذا انا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی منامی وہو علی برذون اشہب یستعجل وعلیہ حلۃ من نور وبیدہ قضیب من نور وعلیہ نعلان شراکہما من نور فقلت لہ بابی انت وامی یا رسول اللہ لقد طال شوقی الیک فقال صلی اللہ علیہ وسلم انی مبادر لان عثمان تصدق بالف راحلۃ وان اللہ قد قبلہا منہ وزوجہ بہا عروسا فی الجنۃ وانا ذاہب الی عرس عثمان و در اعتاق پایۂ بلند داشت فی الریاض عن عثمان قال ما اتت جمعۃ الا ولنا عتق رقبۃ منذ اسلمت الا ان لا اجد تلک الجمعۃ فاجمعہا فی الجمعۃ الثانیۃ و در ادای حج وعمرہ گوی مسابقت بردہ مالک انہ بلغہ ان عثمان ربما کان یعتمر فلا یحط رحلہ حتی یرجع و در وصل ارحام از اقران در گذشتہ قالت عائشۃ واللہ قتلوہ وانہ لمن اوصلہم للرحم واتقاہم للرب اخرجہ ابو عمر قال علی بن ابی طالب نحو ذلک وخدای عز وجل او را با حوال

سنیہ قلبیہ برگزیدہ بود و من خوفہ فی المشکوٰۃ عن عثمان انہ کان اذا وقف علی قبر یبکی حتی یبل لحیتہ فقیل لہ تذکر الجنۃ
والنار فلا تبکی وتبکی من ہذا فقال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان القبر اول منزل من منازل الآخرۃ
فان نجا منہ فما بعدہ ایسر منہ وان لم ینج منہ فما بعدہ اشد منہ قال وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما رأیت منظرا
قط الا والقبر افظع منہ رواہ الترمذی وابن ماجۃ فی الریاض عن ابی الفرات قال کان لعثمان عبد فقال لہ انی کنت
عرکت اذنک فاقتص منی فاخذ باذنہ ثم قال عثمان اشدد یا حبذا قصاص فی الدنیا لا قصاص فی الآخرۃ وروی
عنہ قال لو انی بین الجنۃ والنار ولا ادری الی ایتہما یؤمر بی لاخترت ان اکون رمادا قبل ان اعلم الی ایتہما اصیر
ومن عدم فرحہ من شہوات الدنیا عن شرحبیل بن مسلم قال کان عثمان یطعم الناس طعام الامارۃ ویاکل الخل والزیت وعن
عبد اللہ بن شداد قال رأیت عثمان یوم الجمعۃ یخطب وہو یومئذ امیر المؤمنین وعلیہ ثوب قیمتہ اربعۃ دراہم او خمسۃ
دراہم وعن الحسن وقد سألہ رجل ما کان رداء عثمان قال قطری قال کم ثمنہ قال ثمانیۃ دراہم قال ما کان قمیصہ قال
سنبلانی قال کم ثمنہ قال ثمانیۃ دراہم قال ونعلاہ معقبتان مخصرتان لہما قبالان ذکر ہؤلاء الاحادیث الثلثۃ
فی الریاض ومن ورعہ عن حماد بن زید قال رحم اللہ امیر المؤمنین عثمان حوصر نیفا واربعین لیلۃ لم تبد منہ کلمۃ یکون للمبتدع
فیہا حجۃ ذکرہ فی الریاض ومن تواضعہ فی الریاض عن الحسن قال رأیت عثمان نائما فی المسجد ورداؤہ تحت رأسہ فیجیٔ الرجل
فیجلس الیہ ثم یجیٔ الرجل فیجلس الیہ فیجلس کانہ احدہم وفی روایۃ رأیت عثمان نائما فی المسجد فی ملحفۃ لیس حولہ احد وہو
امیر المؤمنین وفی روایۃ رأیت عثمان یقیل فی المسجد ویقوم واثر الحصا فی جنبہ فیقول الناس ہذا امیر المؤمنین وعن
علقمۃ بن وقاص ان عمرو بن العاص قام الی عثمان وہو یخطب الناس فقال یا عثمان انک قد رکبت بالناس النہابیر ورکبوہا منک
فتب الی اللہ عز وجل ولیتوبوا فالتفت الیہ عثمان وقال وانت ہناک یا ابن النابغۃ ثم رفع یدیہ واستقبل القبلۃ وقال
اتوب الی اللہ تعالی اللہم انی اول تائب الیک ومن شفقتہ علی رعیتہ فی الریاض عن سلیمان بن موسی ان عثمان بن
عفان دعی الی قوم کانوا علی امر قبیح فخرج الیہم فوجدہم قد تفرقوا ورأی امرا قبیحا فحمد اللہ اذ لم یصادفہم واعتق
رقبۃ ومن حسن معاشرتہ لاہلہ وخدمہ فی الریاض عن جدۃ الزبیر بن عبد اللہ مولاۃ لعثمان قالت کان عثمان لا یوقظ
احدا من اہلہ من اللیل الا ان یجدہ یقظان فیدعوہ فیناولہ وضوءہ ومن ادبہ فی الریاض عن ابی ثور الفہمی
قال قدمت علی عثمان فبینما انا عندہ فخرجت فاذا وفد اہل مصر قد رجعوا فدخلت علیہ فاعلمتہ قال کیف رأیتہم قلت رأیت
فی وجوہہم الشر وعلیہم ابن عدیس البلوی فصعد ابن عدیس منبر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی بہم الجمعۃ وتنقص
عثمان فی خطبتہ فدخلت علیہ فاخبرتہ بما قام فیہم فقال کذب واللہ ابن عدیس لولا ما ذکرتہ ما ذکرت ذلک انی واللہ
لرابع اربعۃ فی الاسلام ولقد انکحنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابنتہ ثم توفیت فانکحنی ابنتہ الاخری ما زنیت
ولا سرقت فی الجاہلیۃ ولا فی الاسلام ولا تغنیت ولا تمنیت منذ اسلمت ولا مسست فرجی بیمینی منذ بایعت بہا رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولقد جمعت القرآن علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا اتت علی جمعۃ الا وانا اعتق رقبۃ منذ
اسلمت الا ان لا اجد تلک الجمعۃ فاجمعہا فی الجمعۃ الثانیۃ ومن صبرہ رضی اللہ عنہ فی الریاض عن عبد الرحمن بن مہدی کان

سطرہ ثوب سنبلانی ثوب طویل یقال ... از جنس ... و پوشش ... است و بعض گویند کہ منسوب است بجای در روم ۱۲

سطرہ یعنی ... دار ... سطر ... و قال ... در میان ... ۱۲

لعثمان شيئان ليسا لابي بكر و عمر صبره نفسه حتى قتل مظلوما و جمعه الناس على المصحف و من مقاماته اللتي نص رسول الله
صلى الله عليه وسلم على اثباتها له الحياء اخرج مسلم من حديث عائشة في قصة الا استحيي ممن تستحيي منه الملائكة يعني عثمان في
حديث طويل يجمع مناقب جميع من الصحابة و اصدقهم حياء عثمان و معنى حيا اينجا انقياد طبيعت و قلب ست نور ايمان را و قول
حضرت رسالت صلى الله عليه وسلم در حق او عيان ديده شد زيرا كه هر بار كه اسباب هيجان قوت سبعيه و شهويه بظهور
آمد و فتنه مهيا شد حضرت عثمان رضي الله عنه از امضاي آن تقاعد نمود و اين معنى ناشي ست از انجام نفس از خوض در
مقتضيات جوش و خروش خود و بغلبه نور ايمان همين معنى را شارع صلوات الله و سلامه عليه بلفظ حيا تعبير فرمود و از شهادت
روى عن عثمان من طرق متعددة في خطبته يوم الدار اذكركم بالله هل تعلمون ان حراء حين انتفض قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم اثبت حراء فليس عليك الا نبي او صديق او شهيد روى عنه تلك الخطبة ثمامة ابو سلمة و ابو
عبد الرحمن السلمي و ثمامة بن حزن القشيري وغيرهم و روى ذلك جماعة من الصحابة و كونه رفيقا للنبي صلى الله عليه وسلم كفوا
له اخرج الحاكم عن زيد بن اسلم عن ابيه قال شهدت عثمان يوم حصر في موضع الجنائز فقال انشدك الله يا طلحة اتذكر يوم
كنت انا و انت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في مكان كذا و كذا ليس معه من اصحابه غيري و غيرك فقال يا طلحة انه
ليس من نبي الا و له رفيق من امته معه في الجنة و ان عثمان رفيقي و معي في الجنة فقال طلحة اللهم نعم قال الحاكم صحيح و مراد
از رفيق درينمقام شخصي ست كه متشبه باشد بآنحضرت صلى الله عليه وسلم در اعمال مقربه و اخلاق مرضيه مدار حواريت
اهتمام كلي ست در نصر و اعانت او در مشاهد و مدار رفيق موافقت ست در اعمال و اخلاق اخرج الحاكم عن محمد
بن عبد الله بن عمرو بن عثمان عن المطلب بن عبد الله عن ابي هريرة قال دخلت على رقية ح و من طريق وهب بن منبه
عن ابي هريرة قال دخلت على رقية بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم و بيدها مشط فقالت خرج رسول الله
صلى الله عليه وسلم من عندي آنفا فرجلت رأسه فقال لي كيف تجدين عثمان قالت فقلت بخير قال اكرميه فانه من اشبه
اصحابي بي خلقا في الحديث اشكال ظاهر و هو ان ابا هريرة انما جاء بعد خيبر و قد توفيت رقية حين جاء البشير بفتح
بدر لكن للحديث اصل روى من طرق متعددة و قال الحاكم و لا شك ان ابا هريرة روى هذا الحديث عن متقدم
من الصحابة انه دخل على رقية لكني طلبت جهدي فلم اجده في الوقت قلت و في حديث آخر ان النبي صلى الله عليه
وسلم قام اليه و اعتنقه و قال انت كفوي معنى الكفو ههنا هو معنى الرفيق و كونه يحب الله و رسوله و يحبه الله و رسوله
اخرج الحاكم عن ابن عباس عن ام كلثوم بنت النبي صلى الله عليه وسلم انها قالت يا رسول الله زوجي خير ام زوج
فاطمة قال فسكت النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال زوجك ممن يحب الله و رسوله و يحبه الله و رسوله فولت فقال لها
هلم ماذا قلت قالت قلت لزوجي ممن يحب الله و رسوله و يحبه الله و رسوله قال نعم و ازيدك دخلت الجنة فرأيت
منزله و لم ار احدا من اصحابي يعلوه في منزله اقول ذلك من ثواب صبره على البلوى بالجملة آنحضرت صلى الله عليه و
سلم تصريح نمود باثبات تحققات او را و اين تصريح نبود الا بعد از آنكه اين اوصاف در نفس نفيس او راسخ شده و ستر باشم
گرفته و بآن ممتلي گشته چنانكه اطوار و احوال شبانروزي او شاهد عدل ست بران و من كراماته في الرياض روى ان

رجلاً دخل علی عثمان وقد نظر امرأة اجنبية فلما نظر اليه قال ما بال احدكم يدخل علي وفي عينيه اثر الزنا فقال الرجل
أوحي بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لا ولكن قول حق وفراسة صدق وعن نافع ان جهجاه الغفاري
تناول عصا عثمان وكسرها على ركبته فاخذته الاكلة في رجله وعن ابي قلابة قال كنت في رفقة بالشام سمعت صوت
رجل يقول يا ويلاه النار فقمت اليه واذا رجل مقطوع اليدين والرجلين من الحقوين اعمى العينين منكبا لوجهه فسألته
عن حاله فقال اني كنت ممن دخل على عثمان الدار فلما دنوت منه صرخت زوجته فلطمتها فقال ما لك قطع الله يديك
ورجليك واعمى عينيك وادخلك النار فاخذتني رعدة عظيمة وخرجت هاربا واصابني ما ترى ولم يبق من دعائه الا
النار قال فقلت له بعدا لك وسحقا وعن مالك انه قال كان عثمان مر بحش كوكب فقال انه سيدفن ههنا رجل صالح
فكان اول من دفن فيه في الصواعق عن يزيد بن ابي حبيب بلغني ان عامة الركب الذين ساروا الى عثمان جنوا
ایام خلافتِ خود مواعظها مؤثره میفرمود و حکمتها از باب تهذیب اخلاق وغیر آن بر حاضرین القا مینمود فصلی
ازین حکم نقل از روضة الاحباب کنیم من تلک الکلمات المبارکات قوله تاجروا الله تربحوا ومنها قوله العبودية محافظة
الحدود والوفاء بالعهود والرضاء بالموجود والصبر عن المفقود ومنها بادروا آجالكم بخير ما تقدرون عليه ومنها الانها
الدنيا تهوية على الغرور فلا تغرنكم الدنيا ولا يغرنكم بالله الغرور ومنها هم الدنيا ظلمة وهم الآخرة نور ومنها الهدية
من العامل اذا عزل كالهدية منه اذا عمل ومنها خير الناس من عصم واعتصم بكتاب الله ومنها من علامات العارف
ان يكون قلبه مع الخوف والرجاء ولسانه مع الحمد والثناء وعيناه مع الحياء والبكاء وارادته مع الترك والرضاء
ومنها من علامات المتقي انه يرى الناس قد نجوا ويرى نفسه قد هلكت ومنها قوله من اضيع الاشياء عمر طويل لا يتزود
صاحبه لسفر الآخرة ومنها من كانت الدنيا سجنه فالقبر راحته وقوله لو طهرت قلوبكم ما شبعت من كلام الله تعالى اما
آنچه از باب احیاء علوم دین نصیب ذی النورین شد رضی الله عنه پس در باب نشر قرآن عظیم سعی عظیم بود هر کسی که صحف
و اوراق هر یکی که موافق تلفظ خود و مطابق ترتیب طبعزای خویش نوشته بودند حاضر ساخت و محو نمود و مصحف شیخین را
که حضرت فاروق سالها در تصحیح آن سعی و اهتمام تمام فرموده بود از پیش ام المومنین حفصه رضی الله عنها طلب داشت
و از وی نسخ متعدده نویسانیده بآفاق فرستاد و قدغن بلیغ نمود که قرآن را بلغت قریش نویسند و باطراف ممالک نوشت
تا موجب همان نسخ اخذ کنند ازین جهت تفرقه امت مرحومه زائل گشت و قراءت مشهوره از قراءت شاذه امتیاز پیدا کرد و جمیع
مسلمین بر یک مصحف متفق شدند اگر این قسم اهتمام نمی نمود در کتاب الله اختلاف پیدا میشد مثل اختلاف امم سابقه
اخرج البخاري عن انس بن مالك ان حذيفة بن اليمان قدم على عثمان وكان يغازي اهل الشام في فتح ارمينية
واذربيجان مع اهل العراق فافزع حذيفة اختلافهم في القراءة فقال حذيفة لعثمان يا امير المؤمنين ادرك هذه الامة
قبل ان يختلفوا في الكتاب اختلاف اليهود والنصارى فارسل عثمان رضي الله عنه حذيفة الى حفصة ان ارسلي الينا
بالصحف ننسخها في المصاحف ثم نردها اليك فارسلت بها حفصة الى عثمان فامر زيد بن ثابت وعبد الله بن الزبير وسعيد بن
العاص وعبد الرحمن بن الحارث بن هشام فنسخوها في المصاحف وقال عثمان للرهط القرشيين الثلثة اذا اختلفتم انتم وزيد

بن ثابت فی شیء من القرآن فاکتبوه بلسان قریش فانما نزل بلسانهم ففعلوا حتی اذا نسخوا الصحف فی المصاحف رد عثمان
الصحف الی حفصة وارسل الی کل افق بمصحف مما نسخوا وامر بسواه من القرآن فی کل صحیفة او مصحف ان یحرق دیگر آنکه جمعے
از قرای تابعین را تعلیم فرمود و سلسلهٔ قراءت او تا حال باقی ست فی شرح السنة القراء المعروفون اسندوا قراءتهم
الی الصحابة فعبد الله بن کثیر ونافع اسندا الی ابی بن کعب وعبد الله بن عامر اسند الی عثمان بن عفان وعاصم اسند الی
علی وعبد الله بن مسعود وزید وحمزة اسند الی عثمان وعلی وهؤلاء قرءوا علی النبی صلی الله علیه وسلم سیوم آنکه
قراءت طویله در نماز باختیار میفرمود تا شنوندگان تعلیم قراءت خود را بمعیار لفظا وکامل العیار سازند آخرج مالک
ان الفرافصة بن عمیر الحنفی قال ما اخذت سورة یوسف الا من قراءة عثمان بن عفان ایاها فی الصبح من کثرة
ما کان یرددها چهارم آنکه در اول نزول قرآن بکتابت آن اشتغال میفرمود مع بعد هر که آمد او را اعتماد می بوده است
بر متقدم و ذلک قوله اول من جمع المفصل آنجم آنکه در معرفت تفسیر قرآن و معنی انزلت و فیم انزلت ید طولی داشت
اخرج الترمذی عن ابن عباس قال قلت لعثمان بن عفان ما حملکم ان عمدتم الی الانفال وهی من المثانی والی براءة
وهی من المئین فقرنتم بینهما ولم تکتبوا بینهما سطر بسم الله الرحمن الرحیم ووضعتموها فی السبع الطول ما حملکم علی ذلک
فقال عثمان کان رسول الله صلی الله علیه وسلم مما یاتی علیه الزمان وهو ینزل علیه السور ذوات العدد فکان اذا انزل علیه الشیء دعا بعض من کان یکتب فیقول ضعوا هؤلاء
الآیات فی السورة التی یذکر فیها کذا وکذا فاذا انزلت علیه الآیة فیقول ضعوا هذه الآیة فی السورة التی یذکر فیها کذا وکذا وکانت
الانفال من اوائل ما نزلت بالمدینة وکانت براءة من آخر القرآن وکانت قصتها شبیهة بقصتها فظننت انها منها
فقبض رسول الله صلی الله علیه وسلم ولم یبین لنا انها منها فمن اجل ذلک قرنت بینهما ولم اکتب بینهما سطر بسم الله
الرحمن الرحیم ووضعتها فی السبع الطول واخرج ابو بکر بن ابی شیبة عن محمد بن سیرین قال اشرف علیهم عثمان من
القصر فقال ائتونی برجل اتالیه کتاب الله فاتوه بصعصعة بن صوحان وکان شابا فقال ما وجدتم احدا تاتونی
به غیر هذا الشاب قال فتکلم صعصعة بکلام فقال له عثمان اتل فقال صعصعة اُذِنَ لِلَّذِیْنَ یُقَاتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ
ظُلِمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰی نَصْرِهِمْ لَقَدِیْرٌ فقال لیست لک ولا لاصحابک ولکنها لی ولاصحابی ثم تلی عثمان اُذِنَ لِلَّذِیْنَ
یُقَاتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰی نَصْرِهِمْ لَقَدِیْرٌ حتی بلغ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ واخرج ابو بکر بن ابی شیبة
فی قصة مناظرته مع وفد مصر قالوا ادع بالمصحف فدعا بالمصحف فقالوا افتح السابعة وکانوا یسمون سورة یونس السابعة
فقراها حتی اذا اتی علی هذه الآیة قُلْ اَرَاَیْتُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَکُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا قُلْ آٰللّٰهُ
اَذِنَ لَکُمْ اَمْ عَلَی اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ قالوا ارایت ما حمیت من الحمی آلله اذن لک ام علی الله تفتری فقال امضه انزلت فی کذا وکذا واما الحمی
فان عمر حمی الحمی قبلی لابل الصدقة فلما ولیت زادت ابل الصدقة فزدت فی الحمی لما زاد من ابل الصدقة فجعلوا یاخذونه بالآیة فیقول امضه انزلت فی
کذا وکذا و در باب ترویج حدیث آنکه نزدیک بصد وچهل حدیث در کتب معتبره باسانید ثابته بواسطهٔ کبرای صحابه
و تابعین از مسند او در دست مردم موجود ست چون فضل حفظ چهل حدیث آن درجه باشد که روز قیامت از جملهٔ علماء
محشور شود پس چیست گمان تو در قدر صد وچهل حدیث هرگاه در خطب خود بیان فضائل اعمال میفرمود ونفس او در

حاضرین گیر امیشد اخرج البخاری عن ابی عبد الرحمن السلمی عن عثمان رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال خیرکم من تعلم القرآن وعلمه قال واقرأ ابو عبد الرحمن فی امرة عثمان حتی کان الحجاج قال وذاک الذی اقعدنی مقعدی هذا و در عمل باحادیث فضائل جدی بلیغ داشت و فطرت سلیمه او آن را مطاوعت تمام مینمود اخرج احمد عن عطاء بن فروخ مولی القرشیین ان عثمان اشتری من رجل ارضا فابطأ علیه فلقیه فقال ما منعک من قبض مالک قال انک غبنتنی فما القی من الناس احدا الا هو یلومنی قال اوذلک یمنعک قال نعم قال فاختر بین ارضک ومالک ثم قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ادخل الله الجنة رجلا کان سهلا مشتریا وبائعا وقاضیا ومقتضیا واخرج احمد عن محمود بن لبید ان عثمان اراد ان یبنی مسجد المدینة فکره الناس ذلک واحبوا ان یدعوه علی هیئته فقال عثمان سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من بنی مسجدا لله عز وجل بنی الله له فی الجنة مثله و در باب فتاوی و احکام در خلافت خود از وی استفتا مینمودند و قضایا را پیش او رفع میکردند پس فتوی میداد و فیصل میفرمود و این باب ازان بیشتر است که درین رساله آنرا استقصا کنیم بطریق مثال مسائلی چند برنگاریم در باب وضوء مما مست النار احادیث مختلفه وارد شده و عمل صحابه نیز مختلف درینباب ظاهر گشته حضرت ذی النورین کشف آن شبهه نمود و بیان واضح فرمود که عمل بر وضوء مما مست النار متروک است اخرج احمد عن شیخ من ثقیف عن عمه انه رای عثمان بن عفان جلس علی الباب الثانی من مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فدعا بکتف فتعرقها ثم قام فصلی ولم یتوضأ ثم قال جلست مجلس النبی صلی الله علیه وسلم واکلت ما اکل النبی صلی الله علیه وسلم وصنعت ما صنع النبی صلی الله علیه وسلم واخرج احمد عن سعید بن المسیب یقول رأیت عثمان قاعدا فی المقاعد فدعا بطعام مما مسته النار فاکله ثم قام الی الصلوة فصلی ثم قال قعدت مقعد رسول الله صلی الله علیه وسلم واکلت طعام رسول الله صلی الله علیه وسلم وصلیت صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرج احمد عن رباح قال زوجنی مولای جاریة رومیة فوقعت علیها فولدت لی غلاما اسود مثلی فسمیته عبد الله ثم وقعت علیها فولدت لی غلاما اسود مثلی فسمیته عبید الله ثم طبن لها غلام رومی قال حسبته قال لاهلی رومی یقال له یوحنس فراطنها بلسانه یعنی بالرومیة فوقع علیها فولدت له غلاما احمر کأنه وزغة من الوزغات فقلت لها ما هذا فقالت هذا من یوحنس فارتفعنا الی عثمان بن عفان واقرا جمیعا فقال عثمان ان شئتم قضیت بینکم بقضیة رسول الله صلی الله علیه وسلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قضی ان الولد للفراش حسبته قال وجلدهما و تحقیق نمود که استلام رکن شامی و رکن عراقی سنت نیست اخرج احمد عن یعلی بن امیة قال طفت مع عثمان فاستلمنا الرکن قال یعلی فکنت مما یلی البیت فلما بلغنا الرکن الغربی الذی یلی الاسود جررت بیده لیستلم فقال ما شأنک فقلت الا تستلم قال فقال الم تطف مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت بلی قال ارأیته یستلم هذین الرکنین الغربیین قلت لا قال افلیس لک فیه اسوة حسنة قلت بلی قال فانفذ عنک و بیان نمود که پوشیدن معصفر مردان را درست نیست اخرج احمد عن ابی هریرة قال راح عثمان الی مکة حاجا ودخلت علی محمد بن جعفر بن ابی طالب امرأته فبات معها ثم غدا وعلیه ردع الطیب وملحفة معصفرة مفدمة فادرک الناس بملل قبل ان یروحوا فلما رآه عثمان انتهره وأفف وقال اتلبس المعصفرة وقد نهی عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال له علی بن ابی طالب ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لم ینهه ولا ایاک

وانما ہما لی مالک عن ابی النضر مولی عمر بن عبید اللہ عن مالک بن ابی عامر ان عثمان بن عفان کان یقول فی خطبتہ قل ما یدع ذلک اذا خطب اذا قام الامام یخطب یوم الجمعۃ فاستمعوا لہ وانصتوا فان للمنصت الذی لا یسمع من الحظ مثل ما للمنصت السامع فاذا قامت الصلوۃ فاعدلوا الصفوف وحاذوا بالمناکب فان اعتدال الصفوف من تمام الصلوۃ ثم لا یکبر حتی یاتیہ رجال قد وکلہم بتسویۃ الصفوف فیخبرونہ ان قد استوت فیکبر مالک عن یحیی بن سعید عن محمد بن ابراہیم عن عبد الرحمن بن ابی عمرۃ الانصاری انہ قال جاء عثمان بن عفان الی صلوۃ العشاء فرای اہل المسجد قلیلا فاضطجع فی مؤخر المسجد ینتظر الناس ان یکثروا فاتاہ ابن ابی عمرۃ فجلس الیہ فسالہ من ہو فاخبرہ فقال لہ ما معک من القرآن فاخبرہ فقال لہ عثمان من شہد العشاء فکانما قام نصف لیلۃ ومن شہد الصبح فکانما قام لیلۃ مالک انہ بلغہ ان الہلال رئی فی زمان عثمان بن عفان بعشی فلم یفطر عثمان حتی امسی وغابت الشمس مالک عن نافع عن نبیہ بن وہب اخی بنی عبد الدار ان عمر بن عبید اللہ ارسل الی ابان بن عثمان وابان یومئذ امیر الحاج وہما محرمان انی قد اردت ان انکح طلحۃ بن عمر ابنۃ شیبۃ بن جبیر فاردت ان تحضر فانکر ذلک علیہ ابان وقال سمعت عثمان بن عفان یقول قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم لا ینکح المحرم ولا ینکح ولا یخطب علی نفسہ ولا علے غیرہ مالک عن عبد اللہ بن ابی بکر عن عبد اللہ بن عامر بن ربیعۃ قال رایت عثمان بن عفان بالعرج وہو محرم فی یوم صائف قد غطی وجہہ بقطیفۃ ارجوان ثم اتی بلحم صید فقال لاصحابہ کلوا فقالوا او لا تاکل انت فقال انی لست کہیئتکم انما صید من اجلی مالک عن ابن شہاب عن قبیصۃ بن ذویب ان رجلا سال عثمان بن عفان عن الاختین من ملک الیمین ہل یجمع بینہما فقال عثمان احلتہما آیۃ وحرمتہما آیۃ اخری فاما انا فلا احب ان اصنع ذلک قال فخرج من عندہ فلقی رجلا من اصحاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فسالہ عن ذلک فقال لو کان لی من الامر شیء ثم وجدت احدا فعل ذلک لجعلتہ نکالا قال ابن شہاب اراہ علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ مالک عن ابن شہاب عن طلحۃ بن عبد اللہ بن عوف قال وکان اعلمہم بذلک وعن ابی سلمۃ بن عبد الرحمن بن عوف ان عبد الرحمن بن عوف طلق امراتہ البتۃ وہو مریض فورثہا عثمان بن عفان منہ بعد انقضاء عدتہا مالک عن عبد اللہ بن الفضل عن الاعرج ان عثمان بن عفان ورث نساء ابن مکمل منہ وکان طلقہن وہو مریض مالک عن یحیی بن سعید عن محمد بن یحیی بن حبان قال کانت عند جدی حبان امراتان ہاشمیۃ وانصاریۃ فطلق الانصاریۃ وہی ترضع فمرت بہا سنۃ ثم ہلک عنہا ولم تحض فقالت انا ارثہ لم احض فاختصما الی عثمان بن عفان فقضی لہا بالمیراث فلامت الہاشمیۃ عثمان فقال ہذا عمل ابن عمک ہو اشار علینا بہذا یعنی علی بن ابی طالب مالک عن ابی الزناد عن سلیمان بن یسار ان نفیعا مکاتبا کان لام سلمۃ زوج النبی صلے اللہ علیہ وسلم او عبدا کانت تحتہ امراۃ حرۃ فطلقہا اثنتین ثم اراد ان یراجعہا فامرہ ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یاتی عثمان بن عفان فیسالہ عن ذلک فلقیہ عند الدرج آخذا بید زید بن ثابت فسالہما فابتدراہ جمیعا فقالا حرمت علیک حرمت علیک مالک عن عبد اللہ بن ابی بکر عن عبد الملک بن ابی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن ہشام عن ابیہ انہ اخبرہ ان العاص بن ہشام ہلک وترک بنین لہ ثلثۃ اثنان لام ورجل لعلۃ فہلک احد اللذین لام وترک مالا وموالی فورثہ اخوہ لابیہ وامہ مالہ وولاء موالیہ ثم ہلک الذی ورث المال وولاء الموالی وترک ابنہ واخاہ لابیہ فقال ابنہ قد

ای جماعتہا ۱۲

ای لم یجوز الفطر ۱۲

ای آو ما ملکت ایمانکم ۱۲

ای ان یجمعوا بین الاختین ۱۲

الطریق ۱۲

ای لاب ۱۲

فتوحاتِ سیدنا عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ

أحرزتَ ما كان لأبي احرز من المال وولاء الموالی وقال اخوہ لیس كذلك انما احرزت المال واما ولاء الموالی فلا ارأیت لو هلك اخی الیوم الست ارثه انا فاختصما الی عثمان بن عفان فقضی لاخیه بولاء الموالی مالك انه بلغه عن جدہ مالك بن ابی عامر ان عثمان بن عفان قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لا تبیعوا الدینار بالدینارین ولا تبیعوا الدرهم بالدرهمین مالك انه بلغه ان عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان قضیا احدهما فی امرأة غرّت رجلا بنفسها وذكرت انها حرۃ فولدت له اولادا فقضی ان یفدی ولدہ بمثلهم مالك انه بلغه ان عثمان بن عفان اُتی بامرأة قد ولدت فی ستة اشهر فامر بها ان ترجم فقال له علی بن ابی طالب لیس ذلك علیها ان اللہ تبارك وتعالی یقول فی كتابه وَحَمْلُهٗ وَفِصٰلُهٗ ثَلٰثُوْنَ شَهْرًا وقال وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ فالحمل یكون ستة اشهر فلا رجم علیها فبعث عثمان فی اثرها فوجدها قد رجمت مالك عن عبد اللہ بن ابی بكر عن ابیه عن عمرة بنت عبد الرحمن ان سارقا سرق فی زمان عثمان بن عفان اترجة فامر بها عثمان ان تقوّم فقوّمت بثلثة دراهم من صرف اثنی عشر درهما بدینار فقطع عثمان یدہ مالك عن عمه ابی سهیل بن مالك عن ابیه انه سمع عثمان بن عفان وهو یخطب وهو یقول لا تكلّفوا الامة غیر ذات الصنعة الكسب فانكم متی كلفتموها ذلك كسبت بفرجها ولا تكلفوا الصغیر الكسب فانه اذا لم یجد سرق وعفّوا اذ اعفّكم اللہ وعلیكم من المطاعم بما طاب منها وبسیاری از سنن بسبب عمل او درمیان مسلمین رواج یافت فی الریاض عن عبد الرحمن بن یزید قال افضت مع ابن مسعود من عرفة فلما جاء المزدلفة صلی المغرب والعشاء كل واحدة منهما باذان واقامة وجعل بینهما العشاء ثم نام قال فلما قال قائل طلع الفجر صلی الفجر ثم قال ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال ان هاتین الصلوتین اُخّرتا عن وقتهما فی هذا المكان المغرب والعشاء فان الناس لا یأتون ههنا حتی یعتموا واما الفجر فهذا الحین ثم وقف فلما اسفر قال ان اصاب امیر المؤمنین السنة دفع قال فما فرغ عبد اللہ حتی دفع وعن ابی شریح الخزاعی قال كسفت الشمس فی عهد عثمان وبالمدینة عبد اللہ بن مسعود قال فخرج عثمان فصلی بالناس تلك الصلوة ركعتین وسجد سجدتین فی كل ركعة قال ثم انصرف فدخل دارہ وجلس عبد اللہ الی حجرة عائشة وجلسنا الیه فقال ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم كان یأمر بالصلوة عند كسوف الشمس والقمر فاذا رأیتموہ قد اصابهما فافزعوا الی الصلوة فانها ان كانت التی تحذرون كانت وانتم علی غیر غفلة وان لم تكن كنتم قد اصبتم خیرا واكتسبتموہ خرجهما احمد واما فتوحات در زمان ذی النورین واقع شد پس دو قسم است قسمی آنكه بعد وفات حضرت فاروق اعظم بعض بلدان عهد خود را نقض نمودند حضرت ذی النورین در تجدید فتح آن بلاد سعی بلیغ بتقدیم رسانیدند مانند قتال مرتدین در اول زمان حضرت صدیق اكبر رضی اللہ عنه ازانجمله اهل همدان نقض عهد نمودند بر دست مغیرة بن شعبه فتح آن مجدد شد واهل ری سخافت رای پیش آوردند باهتمام ابو موسی اشعری و براء بن عازب باز در حوزۂ اسلام در آمدند واهل اسكندریه رایت خلاف نصب كردند بسعی عمرو بن العاص رایت ایشان منكوس گشت و آذربیجان پا از صدر وفا بعهد بیرون نهادند ولید بن عقبه كار بر ایشان تنگ ساخت ومضطر بصلح گردانید و دران میان بعضی مواضع قریبۂ آذربیجان نیز مفتوح گشت و ولید بن عقبه سلمان بن ربیعه را بطرف ارمینیه فرستاد وازان بلاد غنائم بی حساب آوردند وعثمان بن ابی العاص را بشهر كازرون ونواحی آن روان فرمود و دی آن نواحی را بطریق مصالحه فتح كرد وعثمان بن ابی العاص ازانجا هرم بن حیان را بجانب قلعۂ شیبه? روان ساخت

و باندک فرصتی بآن همه بزرانت که داشت مفتوح شد اما قسم ثانی از آنجمله سهت فتح افریقیه بر دست عبد الله بن سعد بن ابی
سرح امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه عبد الله بن سعد را بجهت همین فتوح امارت مصر تفویض فرمود و خمس الخمس غنائمی که
بسعی او حاصل شود تنفیل نمود و حاکم افریقیه دران ایام از قبل قیصر روم شخصی جرجیر نام بود از طرابلس تا حدود طنجه
در تحت حکومت او مندرج شده و دماغ تفرعن بر افراشته نزدیک بصد و بیست هزار سوار جمع ساخت امیر المؤمنین عثمان
لشکری انبوه که طائفه از اشراف صحابه مثل عبد الله بن عباس و عبد الله بن عمر دران جمعیت بودند مرتب نموده بکمک
عبد الله بن سعد فرستاد و او نیز جندی عظیم از غزاة مصر بهم آراست همه بهیئت اجتماعیه بجانب افریقیه روان شدند
مدت چهل روز ما بین الفریقین محاربه واقع شد از صباح تا نصف النهار بمقاتله مشغول میبودند بعد ازان هر یکی بمعسکر
خود مراجعت می نمود امیر المؤمنین عثمان بن عفان ببعد مسافت موضع قتال از بلاد مسلمین ملاحظه فرموده عبد الله بن زبیر را
با جمعی کثیر بمدد فرستاده بود و ایشان بتعجیل تمام طے منازل نموده باندک فرصتے بمحل قتال رسیدند اتفاقا در وقت رسیدن
ایشان چهل روز درین مکابده گذشته بود مسلمانان از غایت فرح تکبیر گفتند و شادمانی بسیار نمودند عبد الله بن
زبیر در میان لشکر اسلام عبد الله بن سعد را ندید تفحص حال او کرد گفتند جرجیر در لشکر خود منادی داده که هر که سر ابن
ابی سرح بنزد وی آرد صد هزار دینار زر سرخ او را بدهد و دختر خود را در حبالهٔ عقد او در آرد وازین سبب خوف بر وی
مستولی شده مخفی گشته عبد الله بن الزبیر مشورت داد که تو نیز در لشکر خود منادی فرما که هر کس سر جرجیر پیش تو آرد
صد هزار دینار زر سرخ از غنیمت آن لشکر باو دهی و دختر جرجیر را بوی تنفیل نمائی همچنان کردند تا در بنا بر مصابرت
جرجیر تزلزل قوی افتاد و بعد ازان هنگام مقاتله در عقب لشکر دور از معرکه می ایستاد باز بمشورهٔ ابن الزبیر جماعتی را مسلح
و مکمل ساخته در خیام نشاندند و خود در قتال داد جد بلیغ دادند و در نصف النهار هم نگذاشتند که اعدا بخیام خود رجوع
کنند تا هر دو فریق کاهیده و در رنگ رو باخته وقت شام باز گشتند آن جماعهٔ مترصده از خیام بر آمده ناگاه در حالت
غفلت بر آن ملاعین تاختند و شکست کلی بر ایشان افتاد و جرجیر بر دست ابن الزبیر مقتول شد آنگاه بر شهر سبیطله که قاعدهٔ
افریقیه بود نزول کردند و آن را نیز باندک زمانی مفتوح ساختند و جمیع اهل افریقیه بمصالحه پیش آمدند گویند سهم فارس
در انجا سه هزار دینار و سهم راجل هزار دینار بود و دختر جرجیر و مال خطیر بموجب وعده بعبد الله بن الزبیر دادند و این
معرکه را حرب العبادله میگویند که صاحب قلب عبد الله بن سعد بن ابی سرح بود و بر میمنه عبد الله بن عمر و بر میسره عبد الله
بن الزبیر و بر مقدمه عبد الله بن عباس بعد فتح افریقیه ابن ابی سرح عبد الله بن نافع بن حصین و عبد الله بن نافع بن
عبد القیس را بجانب مغرب فرستاد آنجا بعد اصطلای نائرهٔ حرب و شدت قتال هزیمت بر کفار افتاد امیر المؤمنین ایالت
اندلس بعبد الله بن نافع بن الحصین داد وازان باز اسلام در مغرب زمین داخل شد وازان جمله فتح جزیرهٔ قبرس و احوال
آن معاویة بن ابی سفیان بعرض امیر المؤمنین عثمان رسانید که بر سواحل بحر روم قری و امصار متصله است که وصول
بآن بلاد از راه دریا توانند شد اگر اجازت شود از راه بحر بر سر آن مردم لشکر کشیم و سابق چندین بار همین مدعا را بعرض
حضرت فاروق رسانیده بود بملاحظهٔ خطر دریا و عدم اطلاع بر حسن ورد آن سواحل و هنوز شوکت قیصر باقی بود فاروق

اعظم اجازت نداده در پیولا ذی النورین را این رای موافق افتاد و اجازت آن سفر داد و نوشته فرستاد که در تعیین مردم انتخاب نکنی و قرعه نداندازی بلکه ایشان را مخیر گردانی هر که بطوع همراه تو برود و ببرد و معاویه بن ابی سفیان چون رخصت را حاصل کرد لشکری گران ترتیب داده متوجه آنصوب گشت و ابوذر غفاری و عبادة بن الصامت و زوجه او ام حرام و غیر ایشان از صحابه درین لشکر بودند نخست در اثنای بحر بازورقی چند مملو از هدایا و تحف که از جانب حاکم جزیرهٔ قبرس بطرف قسطنطین بن هرقل میرفت ملاقی شد آن همه را در حوزهٔ تصرف در آورد و القصه مسلمانان درآن غزوه درمیان بحر و بر پنجاه معرکه محاربه کردند و کار پیش بردند و سبایا بسیار بدست اهل اسلام افتاد و آخرها بر مبلغی خطیر که هر سال به بیت المال فرستند مصالحه واقع شد و بعد فتح جزیرهٔ قبرس جزیرهٔ رودس را فتح کردند و غنائم و سبایا این جزیره با جزیرهٔ سابقه هم مساوات میزد بعد ازان سالم و غانم رجوع کردند و اخماس با میر المؤمنین روان ساختند و اجازت این سفر یکی از مرضیات الهی بود که برای ذی النورین ذخیره نهاده بودند هرچند قضیهٔ مدتی بالیست تاخون نمیرشد و مقرر است دال بر آنکه این سفر از مرضیات الهی بوده است اخرج البخاری عن انس بن مالک قال حدثتنی ام حرام ان النبی صلی الله علیه وسلم قال یوما فی بیتها فاستیقظ و هو یضحک قلت یا رسول الله ما یضحکک قال عجبت من قوم من امتی یرکبون البحر کالملوک علی الاسرة فقلت یا رسول الله ادع الله ان یجعلنی منهم فقال انت منهم ثم نام فاستیقظ و هو یضحک فقال مثل ذلک مرتین او ثلثا قلت یا رسول الله ادع الله ان یجعلنی منهم فیقول انت من الاولین فتزوج بها عبادة بن الصامت فخرج بها الی الغزو فلما رجعت قربت دابة لترکبها فوقعت فاندقت عنقها و اخرج البخاری ایضا عن عمیر بن الاسود العنسی عن ام حرام رضی الله عنها انها سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول اول جیش من امتی یغزون البحر قد اوجبوا قالت ام حرام قلت یا رسول الله انا فیهم قال انت فیهم قالت ثم قال النبی صلی الله علیه وسلم اول جیش من امتی یغزون مدینة قیصر مغفور لهم فقلت انا فیهم یا رسول الله قال لا و ازان جمله فتح فارس و خراسان بر دست عبد الله بن عامر بن کریز چون اهل بصره از ابو موسی اشعری شکایت کردند امیر المؤمنین عثمان اورا معزول ساخت و عبد الله بن عامر را بجای او نصب فرمود اول با امیر المؤمنین خبر رسید که اهل فارس نقض عهد نمودند و عبید الله بن عامر والی آن بلاد را کشتند و جمعی کثیر مجتمع شده اصطخر را معسکر ساختند عبد الله بن عامر را فرمان نوشت که با لشکر بصره و عمان متوجه فارس شود القصه در حد و د اصطخر تلاقی فریقین واقع شد بر میمنه لشکر اسلام ابو برزه اسلمی و بر میسره معقل بن یسار و بر خیل عمران بن حصین و این هر سه کس شرف صحبت دریافته بودند بعد قتال عظیم لشکر اسلام غلبه یافت و جیش فرس منهزم شد و قلعهٔ اصطخر مفتوح گشت عبد الله بن عامر ازانجا در غایت شوکت و تمکین بدارابجرد شتافت و چون اهالی آن دیار نیز نقض عهد نموده بودند بسهل وجوه فتح این ولایت میسر آمد و ازانجا بشهر جور که بقول بعض عبارت از فیروز آباد شیراز است و بقول بعض از اعمال کرمان است توجه نمود و بعد از محاربه فتح دست داد و بعد ازان باز باصطخر رجوع نمود چه درین فرصت بر نقض عهد اقدام نموده بودند آن را حصار کرده و نصب مجانیق نموده بعد قتال شدید عنوة فتح کردند و بسیاری از رؤسای فرس مقتول شدند و اکثر مواضع فرس طوعا و کرها بتسخیر در آمد آخبار از فتوح مع اخماس الغنائم روانهٔ دار الخلافت

نمودند بعد از مدتی عبداللہ بن عامر استجازت از امیر المؤمنین عثمان نمود در غزوهٔ خراسان و امیر المؤمنین استحسان آن
عزم فرمود و لشکر گران ترتیب داده از راه کرمان بولایت خراسان درآمد در راه بر جمعی که عهد شکسته بودند مجاشع بن
مسعود وغیر آن را فرستاد تا بمحاصرهٔ آن بلاد مشغول شوند تا آنکه فتح میسر آید و خود بجانب خراسان متوجه شد و بر مقدمهٔ
او احنف بن قیس بود طرف قهستان میل نمود و با اہل آن دیار مقاتله در پیش کرد و ایشان را ملتجی ساخت تا آنکه بجبال
و قلاع خزیدند آخر الامر در مقام مصالحه درآمده ششصد هزار درهم التزام نمودند از آنجا بهر ناحیهٔ از نواحی خراسان مثل جوین
و بیهق و باخرز و اسفراین و نسا و ابیورد لشکر میفرستاد بعض را عنوةً و بعض را صلحاً مفتوح ساختند آنگاه مرزبان
طوس نزد عبداللہ بن عامر رفت و بوکالت اہالی آن شهر ششصد هزار درم التزام نمود بعد از آن طرف نیشاپور نهضت
کرد و حصار او مدتی کشید آخر الامر مرزبان طوس بر مجری نهر نیشاپور که از زیر زمین میرفت مطلع گردانید آنرا مسدود
ساختند اہل نیشاپور عاجز آمده هزار هزار درهم بدل صلح تسلیم نمودند و بقولے عنوةً مفتوح شد در ان مقام مدتے
اقامت کرد و لشکری بجانب سرخس فرستاد آن جماعه با اہل سرخس بجنگ در پیوسته آنها را عاجز آوردند آخر ها بر آن
شرط که صد کس را امان دهند مصالحه واقع شد و مرزبان سرخس خود را از ان صد کس شمرد بگمان آنکه او بالاولی مامون است
اہل لشکر باین دلالت حالی اکتفا نکرده او را کشتند و لشکری دیگر بجانب هرات روان نمود مرزبان هرات قبل از وصول
لشکر راه مصالحه سپرده بمبلغی خطیر از هرات و توابع آن متعهد شد بعد از ان مرزبان مرو مبلغے قبول کرد بعد از آن احنف
بن قیس را بجانب جرجان و طالقان و فاریاب فرستاد و آنهمه را فتح کرد بعد از آن طرف بلخ رفت و مصالحه نمود بعد از ان
عبداللہ بن عامر سالم و غانم مراجعت کرد و از انجمله محاربه در بحر با قسطنطین چون بر افریقیه مسلمین مستولی شدند و سواحل
را انتزاع نمودند عرق غیرتش بجوش آمد فوجے عظیم بہم آورده از راه دریا عبور خواست که بکند معاویه از شام
و عبداللہ بن سعد بن ابی سرح از مصر بقصد مدافعت او متوجه شدند در میان دریا التقای صفین واقع شد بضرب سیوف
و خناجر و اخذ جیوب و شق حناجر مشغول شدند مقابلهٔ عظمی بہم در پیوست و اکثر لشکر روم کشته شد و قسطنطین فرار
نمود و من بعد با قوم خود کش نزاع افتاد بقتل رسانیدند و وعدهٔ ہلاک قیصر که اذا ہلک قیصر فلا قیصر بعده بظهور
انجامید والحمد للہ رب العالمین اما جهاتی اولیس هرکه تتبع کتب سیره کرده شد بداند که بحسن وجوه بوده است
الا آنکه در ایام ابتلا نکته گیری فاش شد و زبان درازی شائع گشت و هرکسی اعتراضی پیش آورد چنانکه تقریر خواهیم
کرد ازین جهت مصالح او مستتر ماند اخرج ابو عمر فے الاستیعاب عن مبارک بن فضالة قال سمعت الحسن یقول سمعت
عثمان یخطب یقول یا ایها الناس ما تنقمون علیّ وما من یوم الا وانتم تقسمون خیرًا قال الحسن وشهدت منادیه ینادی یا
ایها الناس اغدوا علی اعطیاتکم فیغدون فیاخذونها وافرةً یا ایها الناس اغدوا علی ارزاقکم فیغدون فیاخذونها
وافیة حتی والله لقد سمعته اذنای یقول اغدوا علی کسوتکم فیاخذون الحلل واغدوا علی السمن والعسل قال الحسن
ارزاق دارّة وخیر کثیر وذات بین حسن ما علی الارض مؤمن یخاف مؤمنا الا یودّه وینصره ویألفه فلو صبر الانصار علی
الاثرة لوسعهم ما کانوا فیه من العطاء والرزق ولکنهم لم یصبروا وسلّوا السیوف مع من سل فصار عن الکفار مغمدا

المسلمین مسلولاً الی یوم القیمة اول حادثه که پیش آمد آن بود که عبید الله بن عمر بعضی که در قتل حضرت فاروق شرکتی داشتند

جمعی را از ضعفاء سلمه مثل هرمزان و جمعی از نصاری مثل جفینه بقتل آورد و در اول خلافت این قضیه را پیش حضرت

ذی النورین مرافعه نمودند و از هر طرف تشاجر افتاد حضرت ذی النورین از خالص مال خود مبلغی با ولیاء مقتول داد

و خصومت را از میان مسلمانان کَیفَمَا اتَّفَقَ فرو نشاند در تدارک عقل مدبری بهتر از آن کار نمیکند و چون عزم افریقیه

در خاطر مبارکش مصمم شد عمرو بن العاص را معزول ساخته عبد الله بن سعد بن ابی سرح را عامل مصر گردانید و خمس الخمس

غنیمتی که بسعی او حاصل شود تنفیل نمود بعضی نکته گیران این قضیه را محل بحث قرار دادند در حقیقت وجه رشد درین عزل

و نصب ظاهر است حرکتی که فتح افریقیه و اندلس بسبب آن میسر آمد در رشد آن کدام شبهه خواهد بود و همچنین عزل

ابوموسی و نصب عبد الله بن عامر بر بصره هرگاه منتج فتح خراسان شد در رشد آن چه شبهه خواهد بود و بعد وفات

عبد الرحمن بن عوف رض در مسئله جمع مال اختلاف افتاد امیر المؤمنین جانب راجح را که مجمع علیه مسلمین است پیش گرفته

ابوذر غفاری را از خلاف آن منع فرمود چون شر و شور بلند شد از شام بمدینه طلب داشت و تعجیل که آن نیز سود

نیفتاد بطرف ربذه روان ساخت درین حرکت کدام خلاف ما ینبغی بوقوع آمده مسئله مجمع علیه همان است که ذی النورین

بآن تمسک فرمود و اجلاء در مثل این فتنه که رخنه در قواعد مقرره دین اندازد غیر مستبعد و عن ابی ذر انه استأذن

علی عثمان فاذن له و بیده عصاه فقال عثمان یا کعب ان عبد الرحمن توفی و ترک مالا فما ترى فیه فقال ان کان

یصل فیه حق الله فلا بأس علیه فرفع ابوذر عصاه فضرب کعبا و قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول

ما احب لو ان لی هذا الجبل ذهبا انفقه و یتقبل منی اذر خلفی منه ست اواقی انشدک بالله یا عثمان اسمعته ثلث مرات

قال نعم رواه احمد و اخرج البخاری عن زید بن وهب قال مررت بالربذة فاذا انا بابی ذر فقلت له ما انزلک منزلک

هذا قال کنت بالشام فاختلفت انا و معاویة فی الَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا یُنْفِقُونَهَا فِی سَبِیلِ اللّٰهِ

قال معاویة نزلت فی اهل الکتاب فقلت نزلت فینا و فیهم فکان بینی و بینه فی ذلک و کتب الی عثمان یشکونی فکتب الیّ

عثمان ان اقدم المدینة فقدمتها فکثر علیّ الناس حتی کانهم لم یرونی قبل ذلک فذکرت ذلک لعثمان فقال لی ان

شئت تنحیت فکنت قریبا فذاک الذی انزلنی هذا المنزل و لو امّروا علیّ حبشیا لسمعت و اطعت و اخرج البخاری عن

الاحنف بن قیس قال جلست الی ملأ من قریش فجاء رجل خشن الشعر و الثیاب و الهیئة حتی قام علیهم فسلم ثم قال بشر

الکانزین برضف یحمی علیه فی نار جهنم ثم یوضع علی حلمة ثدی احدهم حتی یخرج من نغض کتفه و یوضع علی نغض کتفه

حتی یخرج من حلمة ثدیه یتزلزل ثم ولی فجلس الی ساریة و تبعته و جلست الیه و انا لا ادری من هو فقلت له لا اری

القوم الا قد کرهوا الذی قلت قال انهم لا یعقلون شیئا قال لی خلیلی قلت و من خلیلک قال النبی صلی الله علیه وسلم

یا ابا ذر اتبصر احدا قال فنظرت الی الشمس ما بقی من النهار و انا اری ان رسول الله صلی الله علیه وسلم یرسلنی فی حاجة له

قلت نعم قال ما احب ان لی مثل احد ذهبا انفقه کله الا ثلثة دنانیر و ان هؤلاء لا یعقلون انما یجمعون الدنیا قلت ما لک لاخوانک

من قریش لا تعتریهم و تصیب منهم قال لا و الله لا اسألهم عن دنیا و لا استفتیهم عن دین حتی الحق بالله و از سیاق امر ملت یکی آنست که اذان ثالث روز جمعه افزود

اخرج البیہقی عن السائب بن یزید ان الاذان کان اول الجمعة حین یجلس الامام علی المنبر علی عہد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم وابی بکر وعمر فلما کان خلافة عثمان وکثر الناس فامر عثمان باذان ثان فاذن بہ فثبت الامر علی ذلک و از انجملہ
آنکہ امر فرمود بتوسیع مسجد الحرام وخانہا چندی خریدہ در وی زیادت نمود جمعی فریاد بر داشتند حضرت عثمان ایشان را
محبوس ساخت فقیر گوید ظاہر در پیش بندہ آن ست کہ این جماعہ در ادای عقد بیع کردہ بودند ودر آخر بسبب غبن و فرط
کہ جانب آن بقاع دیدند برگشتند بتوقع آنکہ قیمت مضاعف گیرند امیر المؤمنین ازین جہت کہ عقد تمام شدہ بود سخن
ایشان نشنود و امر بحبس فرمود واصلا گمان کردہ نمی شود کہ بجبر از ایشان گرفتہ باشند والا منقاد لہ درین باب بالا
می شد واللہ اعلم بالصواب باز فرمود کہ علامات حرم را تجدید کنند وجدہ را ساحل بحر مقرر نمایند و از انجملہ آنکہ
امت را بر مصحف فاروق اعظم جمع نمود ودرین باب او را ہمتی عظیم دادہ بود ندر وی عن حماد بن سلمة انہ کان یقول
کان عثمان افضلہم یوم ولوہ وکان یوم قتلوہ افضل منہ یوم ولوہ وکان فی المصحف کابی بکر فی الردة و از انجملہ
آنکہ مسجد شریف آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم توسیع نمود و بعمارت قوی مبتنی ساخت اخرج البخاری عن عبد اللہ
بن عمر رضی اللہ عنہ ان المسجد کان علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبنیا باللبن وسقفہ الجرید وعمدہ خشب النخل
فلم یزد فیہ ابو بکر شیئا وزاد فیہ عمر وبناہ علی بنیانہ فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باللبن والجرید واعاد عمدہ
خشبا ثم غیرہ عثمان فزاد فیہ زیادة کثیرة وبنی جدارہ بالحجارة المنقوشة والقصة وجعل عمدہ من حجارة منقوشة
وسقفہ بالساج واخرج البخاری عن عبید اللہ الخولانی انہ سمع عثمان رضی اللہ عنہ یقول عند قول الناس فیہ حین
بنی مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انکم اکثرتم وانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من بنی مسجدا قال
بکیر حسبت انہ قال یبتغی بہ وجہ اللہ بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنة اما بیان ابتلای حضرت ذی النورین رضی اللہ عنہ وجواب
اشکالاتیکہ اہل زمان ایشان برایشان وارد نمودند وبیان قبح صنیعی کہ فسقہ فجرہ در نفس نفیس او ودر عرض او بعمل
آوردند پس مسبوق ست بتمہید مقدمہ و آن آن ست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در احادیث مشہورہ کہ
بروایت رجال عن رجال ثابت شدہ بیان فرمودہ اند کہ در خارج بمقتضای حکمت الہی اختلاف بر ذی النورین واقع
خواہد شد واو را خواہند کشت ووی دران حادثہ برحق خواہد بود ومخالفان او بر باطل و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
این مضمون را باوضح وجوہ ارشاد فرمودند تا آنکہ حجت تکلیف باتم معنی قائم شد وہیچ مخالفی را در حکم اللہ عذری بجہالت
نماند بعد این ہمہ تصریح اگر چیزی واقع شد وامین ذی النورین را اصلا نکوت نساخت ودائرہ سوء برا عدای او دائر
گشت فمن حدیث ابی موسی فی الصحیحین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فی المرة الثالثة لعثمان افتح لہ وبشرہ بالجنة
علی بلوی تصیبہ ومن حدیث ابی ہریرة وابن عباس فی رؤیا رجل رأی فیہا ظلة تنطف سمنا وعسلا وسببا واصلا من
السماء الی الارض فاخذ بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فعلا ثم رجل آخر ثم رجل آخر ثم انقطع بالثالث ثم وصل لہ فعبرہ الصدیق بما
یدل علی ابتلاء الثالث ومن حدیث ابن عمر قال ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فتنة فقال یقتل ہذا فیہا مظلوما
لعثمان اخرجہ الترمذی ومن حدیث عائشة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال یا عثمان انہ لعل اللہ یقمصک قمیصا فان

تفصیل این احادیث در صفحہ ۱۲ از مقصد اول گذشتہ ۱۲

اراد وک علی خلعه فلا تخلعه لهم اخرجه الترمذی و من حدیث مرة بن کعب حین قام خطیبا لولا حدیثا سمعته من رسول الله صلی الله
علیه و سلم ما قمت و ذکر الفتن فقربها فمر رجل مقنع فی ثوب فقال هذا یومئذ علی الهدی فقمت الیه فاذا هو عثمان بن عفان
فاقبلت علیه بوجهه فقلت هذا فقال نعم اخرجه الترمذی و قال هذا حدیث حسن صحیح و من حدیث جابر قال اتی النبی
صلی الله علیه و سلم بجنازة رجل لیصلی فلم یصل علیه فقیل یا رسول الله ما رأیناک ترکت الصلوة علی احد قبل هذا قال
انه کان یبغض عثمان فابغضه الله اخرجه الترمذی و من حدیث عثمان یوم الدار ان رسول الله صلی الله علیه و سلم
قد عهد الی عهدا و انا صابر علیه و من حدیث کعب بن عجرة قال ذکر رسول الله صلی الله علیه و سلم فتنة فقربها فمر رجل
مقنع رأسه فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم هذا یومئذ علی الهدی فوثبت فاخذت بضبعی عثمان ثم استقبلت الی رسول
الله صلی الله علیه و سلم فقلت هذا قال هذا اخرجه ابن ماجة و فی الریاض عن ابی حبیبة قال سمعت ابا هریرة و عثمان محصور
استأذن فی الکلام فقال سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول انها ستکون فتنة و اختلاف او اختلاف و فتنة قلنا
یا رسول الله فما تأمرنا قال علیکم بالامین و اصحابه و اشار الی عثمان و فی الریاض عن کعب قال والذی نفسی بیده ان
فی کتاب الله المنزل محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم ابو بکر الصدیق عمر الفاروق و عثمان الامین فالله الله یا معاویة فی امر هذه الامة ثم نادی
الثانیة ان فی کتاب الله المنزل ثم اعاد الثالثة و فی الریاض عن ابی قلابة قال کنت فی رفقة بالشام سمعت صوت رجل
یقول یا ویلاه النار فقمت الیه و اذا رجل مقطوع الیدین والرجلین من الحقوین اعمی العینین منکبا بوجهه فسألته عن حاله فقال
انی کنت ممن دخل علی عثمان الدار فلما دنوت منه صرخت زوجته فلطمتها فقال ما لک قطع الله یدیک و رجلیک و اعمی
عینیک و ادخلک النار فاخذتنی رعدة عظیمة و خرجت هاربا و اصابنی ما تری و لم یبق من دعائه الا النار قال
فقلت له بعدا لک و سحقا و فی الریاض عن علی بن زید بن جدعان قال قال لی سعید بن المسیب انظر الی وجه هذا الرجل
فنظرت فاذا هو مسود الوجه فقال حسبی الله قال ان هذا کان یسب علیا و عثمان فکنت انهاه فلا ینتهی فقلت اللهم ان هذا
یسب الرجلین قد سبق لهما ما تعلم اللهم ان کان یسخطک ما یقول فیهما فارنی فیه آیة فاسود وجهه کما تری و عن کثیر بن الصلت
قال اغفی عثمان فی الیوم الذی قتل فیه فاستیقظ فقال لولا ان یقول الناس تمنی عثمان الفتنة لحدثتکم قال قلنا اصلحک
الله فحدثنا فلسنا نقول ما یقول الناس فقال انی رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی منامی هذا فقال انک شاهد معنا
الجمعة اخرجه الحاکم و من حدیث عبد الله بن حوالة الاسدی عن رسول الله صلی الله علیه و سلم قال من نجا من ثلاث
فقد نجا قالوا ما ذا یا رسول الله قال موتی و قتل خلیفة مصطبر بالحق یعطیه و من الدجال اخرجه الحاکم و صححه و عن ابن عمر
رضی الله عنه ان عثمان اصبح فحدث فقال انی رأیت النبی صلی الله علیه و سلم فی المنام اللیلة فقال یا عثمان افطر عندنا فاصبح
عثمان صائما فقتل من یومه رضی الله عنه اخرجه الحاکم و عن ابن عباس قال کنت قاعدا عند النبی صلی الله علیه و سلم
اذ اقبل عثمان بن عفان رضی الله عنه فلما دنا منه قال یا عثمان تقتل و انت تقرأ سورة البقرة فتقع قطرة من دمک علی
فسیکفیکهم الله یغبطک اهل المشرق و اهل المغرب و تشفع فی عدد ربیعة و مضر و تبعث یوم القیمة امیر المؤمنین
علی کل مخذول اخرجه الحاکم و عن النعمان بن بشیر عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه و سلم یا عثمان ان ولاک الله

ہذا الامر یومًا فاراد ک المنافقون ان تخلع قمیصک الذی قمصک اللہ فلا تخلعہ یقول ذلک ثلث مرات قال النعمان فقلت لعائشۃ
ما منعک ان تعلمی الناس بہذا قالت انسیتہ واللہ اخرجہ ابن ماجہ وعن قیس بن ابی حازم عن عائشۃ قالت قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ وددت ان عندی بعض اصحابی قلنا یا رسول اللہ الا ندعو لک ابابکر فسکت قلنا الا ندعو لک عمر
فسکت قلنا الا ندعو لک عثمان قال نعم فجاء عثمان فخلا بہ فجعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم یکلمہ ووجہ عثمان یتغیر قال قیس فحدثنی
ابو سہلۃ مولی عثمان ان عثمان بن عفان قال یوم الدار ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عہد الی عہدا وانا صابر الیہ
وقال علیؓ فی حدیثہ وانا صابر علیہ قال قیس فکانوا یرونہ ذلک الیوم اخرجہ ابن ماجہ و فی الاستیعاب قص زرارۃ بن
عمرو النخعی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رؤیا فکان فیما قص ان قال رأیت نارا خرجت من الارض فحالت بینی وبین
ابن لی فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اما النار فہی فتنۃ تکون بعدی قال وما الفتنۃ یا رسول اللہ قال یقتل
الناس امامہم ویشتجرون اشتجار اطباق الرأس وخالف بین اصابعہ دم المؤمن عند المؤمن احلی من الماء یحسب المسیء انہ
محسن ان مت ادرکت ابنک وان مات ابنک ادرکتک قال فادع اللہ ان لا تدرکنی فدعا لہ باز اعیان صحابہ وعظمای ایشان
برطبق حدیث حضرت خیر الانام علیہ الصلوۃ والسلام جواب دادند تا آنکہ شبہہ نماند فمن اقوال الامام المرتضی علی بن ابی طالب
رضی اللہ عنہ ما اخرج الحاکم من طریق الحسن عن قیس بن عباد قال شہدت علیا یوم الجمل یقول کذا اللہم انی ابرأ الیک من
دم عثمان ولقد طاش عقلی یوم قتل عثمان وانکرت نفسی وارادوا علی البیعۃ فقلت واللہ انی لاستحیی من اللہ ان ابایع
قوما قتلوا رجلا قال لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا استحیی ممن تستحیی منہ الملائکۃ فانی لاستحیی من اللہ ان ابایع و
عثمان قتیل فی الارض لم یدفن بعد فانصرفوا فلما دفن رجع الناس الی فسألونی البیعۃ فکانما صدع عن قلبی فقلت
اللہم خذ منی لعثمان حتی ترضی ومن طریق الحاطبی عبد الرحمن بن محمد عن ابیہ فی قصۃ طویلۃ قال محمد بن حاطب فقمت فقلت
یا امیر المؤمنین انا قادمون المدینۃ والناس سائلونا عن عثمان فما ذا نقول فیہ قال فاغتنم عمار بن یاسر ومحمد بن ابی بکر
فقالا وقالا فقال لہما علی یا عمار ویا محمد تقولان ان عثمان استأثر واساء الاثرۃ وعاقبتم واللہ فاساتم العقوبۃ
وستقدمون علی حکم عدل یحکم بینکم ثم قال یا محمد بن حاطب اذا قدمت المدینۃ وسئلت عن عثمان فقل کان واللہ
من الذین آمنوا ثم اتقوا وآمنوا ثم اتقوا واحسنوا واللہ یحب المحسنین وعلی اللہ فلیتوکل
المؤمنون ۝ ومن حدیث ہارون بن العنترۃ عن ابیہ قال رأیت علیا رضی اللہ عنہ بالخورنق وہو علی سریر وعندہ
ابان بن عثمان فقال انی ارجو ان اکون انا وابوک من الذین قال اللہ عز وجل ونزعنا ما فی صدورہم من
غل اخوانا علی سرر متقابلین ۝ ومن طریق حصین الحارثی قال جاء علی بن ابی طالب الی زید بن ارقم رضی اللہ عنہما
یعودہ وعندہ قوم فقال زید انشدک اللہ انت قتلت عثمان فاطرق علی ساعۃ ثم قال والذی فلق الحبۃ وبرأ النسمۃ
ما قتلتہ ولا امرت بقتلہ ومن اقوال السید المجتبی الحسن بن علی ما اخرجہ ابو یعلی انہ قام خطیبا فقال ایہا الناس رأیت
البارحۃ فی منامی عجبا رأیت الرب تعالی فوق عرشہ فجاء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی قام عند قائمۃ من
قوائم العرش فجاء ابوبکر فوضع یدہ علی منکب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم جاء عمر فوضع یدہ علی منکب ابی بکر

ثم جاء عثمان فکان بیده رأسہ فقال الرجل عجبا ذلک فیہ تمثّل فی شعب من السماء میزابان من دم فی الارض قال فقیل للحسن الا تری ما یحدث بہ الحسن قال یحدث بما رأی واخرج الحاکم عن قتادۃ عن رجل قال رأیت الحسن بن علی رضی اللہ عنہما خرج من دار عثمان جریحا ومن اقوال احد العشرۃ المبشرۃ سعید بن زید عن قیس قال سمعت سعید بن زید یقول واللہ لقد رأیتنی وان عمر لموثقی علی الاسلام قبل ان یسلم ولو ان احدا ارفض للذی صنعتم لعثمان لکان رواہ البخاری ومن اقوال نقیب الامۃ عبد اللہ بن مسعود وقد توفی قبل مقتل عثمان ولکنہ القی علی لسانہ ما اخرجہ ابو بکر عن ابی سعید مولی ابن مسعود قال قال عبد اللہ واللہ لئن قتلوا عثمان لا یصیبوا منہ خلفا ومن اقوال صاحب سر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حذیفۃ بن الیمان ما اخرجہ ابو بکر عن جندب الخیر قال اتینا حذیفۃ حین سار المصریون الی عثمان فقلنا ان ہؤلاء قد ساروا الی ہذا الرجل فما تقول قال یقتلونہ واللہ قال قلنا فاین ہو قال فی الجنۃ واللہ قال قلنا فاین قتلتہ قال فی النار واللہ ومن اقوال عالم الکتابین عبد اللہ بن سلام ما اخرج ابو بکر عن یوسف بن عبد اللہ بن سلام عن ابیہ قال لا تقتلوا عثمان فانکم ان فعلتم تركتم سیوفکم فلئن سللتموہا لا تغمد الی یوم القیمۃ وما اخرجہ ابو بکر ایضا عن بشر بن شغاف فی کلام طویل عن عبد اللہ بن سلام قال اما انی قد قلت لہم لا تقتلوا عثمان دعوہ فواللہ لئن ترکتموہ احدی عشرۃ لیموتن علی فراشہ موتا فلم یفعلوا وانہ لم یقتل نبی الا قتل بہ سبعون الفا من الناس ولم یقتل خلیفۃ الا قتل بہ خمسۃ وثلثون الفا وما اخرجہ ابو عمر فی الاستیعاب انہ قال لقد فتح الناس علی انفسہم بقتل عثمان باب فتنۃ لا ینغلق علیہم الی قیام الساعۃ ومن اقوال زاہد الامۃ ابی ذر ما اخرجہ ابو بکر انہ قال لو امرنی عثمان ان امشی علی رأسی لمشیت ومن اقوال کاتب الوحی زید بن ثابت ما اخرجہ ابو بکر عن یزید بن علی قال زید بن ثابت ممن بکی علی عثمان یوم الدار ومن اقوال حافظ الحدیث علی ہذہ الامۃ ابی ہریرۃ ما اخرجہ ابو بکر عن محمد بن عبد الرحمن بن ابی ذئب قال ابو ہریرۃ واللہ لو تعلمون ما اعلم لضحکتم قلیلا ولبکیتم کثیرا واللہ لیقعن القتل والموت فی ہذا الحی من قریش حتی یأتی الرجل الکنا قال ابو اسامۃ یعنی الکناسۃ فیجد بہا نعل قرشی ومن اقوال حبر ہذہ الامۃ عبد اللہ بن عباس ما ذکرہ ابو عمر فی الاستیعاب قال لو اجتمع الناس علی قتل عثمان لرموا بالحجارۃ کما رمی قوم لوط چون این مقدمہ ممہد شد مجملے از اسباب اختلاف ناس بر ذی النورین واقدام ایشان بر قتل وی تقریر کنیم ومناسب حال روایتی چند تحریر نمائیم تا اطلاع بر اصل قصہ حاصل شود اخرج ابو بکر عن ابن عون عن الحسن قال انبأنی وثاب وکان ممن ادرک عتق امیر المؤمنین عمر وکان یکون بعد ما بین یدی عثمان قال فرأیت فی حلقہ طعنتین کانہما کیتان طعنہما یوم الدار دار عثمان قال بعثنی امیر المؤمنین عثمان قال ادع لی الاشتر فجاء قال ابن عون اظنہ قال فطرحت لامیر المؤمنین وسادۃ فقال یا اشتر ما یرید الناس منی قال ثلث لیس بد من احدہن قال ما ہن قال یخیرونک بین ان تخلع لہم امرہم وتقول ہذا امرکم اختاروا لہ من شئتم وبین ان تقص من نفسک فان ابیت ہاتین فان القوم قاتلوک قال اما من احدہن بد قال لا قال اما ان اخلع لہم امرہم فما کنت اخلع سربالا سربلنیہ اللہ عز وجل ابدا قال ابن عون وقال غیر الحسن لان اقدم فتضرب عنقی احب الی من ان اخلع امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بعضہا علی بعض قال ابن عون ... بکلامہ ولا ان اقص لہم من نفسی فواللہ لقد علمت ان صاحبی بین یدی کانا یعاقبان

من انفسها وما يقوم بدني بالقصاص وانا ان يقتلوني فوالله لو قتلوني لا يتحابون بعدي ابدا ولا يقاتلون بعدي عدوا
جميعا ابدا قال فقام الاشتر وانطلق فمكثنا فقلنا لعل الناس ثم جاء رجل كانه ذئب فاطلع من الباب ثم رجع فقام
محمد بن ابي بكر في ثلثة عشر حتى انتهى الى عثمان فاخذ بلحيته فقال بها حتى سمعت وقع اضراسه وقال ما اغنى عنك
معاوية ما اغنى عنك ابن عامر ما اغنت عنك كتبك فقال ارسل لي لحيتي يا ابن اخي ارسل لي لحيتي يا ابن اخي قال فانا
رأيته استعدى رجلا من القوم بعينه فقام اليه بمشقص حتى وجأ به في رأسه فاثبته قال ثم مه قال ثم دخلوا عليه حتى قتلوه
واخرج ابو بكر عن ابي نضرة عن ابي سعيد مولى ابي اسيد الانصاري قال سمع عثمان ان وفد اهل مصر قد اقبلوا فاستقبلهم
فكان في قرية خارجا من المدينة او كما قال قال فلما سمعوا به اقبلوا نحوه الى المكان الذي هو فيه قال اراه قال وكرهوا
ان يقدموا عليه المدينة او نحوا من ذلك فاتوه فقالوا ادع بالمصحف فدعا فقالوا افتح السابعة وكانوا يسمون
سورة يونس السابعة فقرأها حتى اذا اتى على هذه الآية قل ارأيتم ما انزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما
وحلالا قل ءالله اذن لكم ام على الله تفترون قالوا ارأيت ما حميت من الحمى آلله اذن لك به ام على الله تفتري
فقال امضه انزلت في كذا وكذا واما الحمى فان عمر حمى الحمى قبل للابل الصدقة فلما وليت زادت ابل الصدقة فزدت
في الحمى لما زاد من ابل الصدقة فجعلوا يأخذونه بالآية فيقول امضه انزلت في كذا وكذا والذي يتولى كلام عثمان
يومئذ في سنك يقول ابو نضرة يقول لي ذلك ابو سعيد قال ابو نضرة وانا في سنك يومئذ قال ولم يخرج
او لم يستو وجهي يومئذ لا ادري لعله قال مرة اخرى وانا يومئذ في ثلثين سنة ثم اخذوه باشياء لم يكن عنده
منها مخرج فعرفها فقال استغفر الله واتوب اليه فقال لهم ما تريدون فاخذوا ميثاقه قال واحسبه قال وكتبوا
عليه شرطا قال واخذ عليهم ان لا يشقوا عصا ولا يفارقوا جماعة ما اقام لهم شرطهم او كما اخذوا عليه فقال لهم ما تريدون
فقالوا نريد ان لا يأخذ اهل المدينة عطاء فانما هذا المال لمن قاتل عليه ولهذه الشيوخ من اصحاب محمد صلى الله عليه
وسلم فرضوا واقبلوا معه الى المدينة راضين فقام فخطب فقال والله اني ما رأيت وفدا هم خير لحوبائي من هذا الوفد
الذين قدموا علي وقال مرة اخرى حسبت انه قال من هذا الوفد من اهل مصر الا من كان له زرع فليلحق بزرعه ومن كان
له ضرع فليحتلب الا انه لا مال لكم عندنا انما هذا المال لمن قاتل عليه ولهذه الشيوخ من اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم
فغضب الناس وقالوا مكر بني امية ثم رجع الوفد المصريون راضين فبينا هم في الطريق اذا هم براكب يتعرض لهم ثم يفارقهم
ثم يرجع اليهم ثم يفارقهم ويسبهم فقالوا له ان لك لامرا ما شأنك قال انا رسول امير المؤمنين الى عامله بمصر ففتشوه
فاذا بالكتاب على لسان عثمان عليه خاتمه الى عامل مصر ان يقتلهم او يقطع ايديهم وارجلهم فاقبلوا حتى قدموا المدينة
فاتوا عليا فقالوا الم تر الى عدو الله امر فينا بكذا وكذا والله قد احل دمه فرجعنا اليه فقال لا والله لا اقوم معكم قالوا فلم كتبت الينا قال لا والله كتبت
اليكم كتابا قط قال فنظر بعضهم الى بعض ثم قال بعضهم لبعض الهذا تقاتلون او لهذا تغضبون وانطلق علي فخرج من المدينة الى قرية او
قرية له فانطلقوا حتى دخلوا على عثمان فقالوا كتبت فينا بكذا وكذا فقال انما هما اثنتان ان تقيموا علي رجلين
من المسلمين او يميني بالله الذي لا اله الا هو ما كتبت ولا امليت وقد تعلمون ان الكتاب يكتب على لسان الرجل و

ويقيض الخاتم على الخاتم فقالوا الم قد والله احل الله ذلک فنقضوا العهد والميثاق قال فحصروه في القصر فاشرف عليهم
فقال السلام عليكم قال فما سمع احدا رد السلام الا ان يرد بل في نفسه فقال انشدكم بالله هل علمتم اني اشتريت
رومة بمالي لاستعذب بها فجعلت رشائي فيها كرشاء رجل من المسلمين قيل نعم قال فعلام تمنعوني ان اشرب منها حتى
افطر على ماء البحر قال انشدكم بالله هل علمتم اني اشتريت كذا وكذا من الارض فزدته في المسجد قيل نعم قال فهل علمتم
احدا من الناس منع ان يصلي فيه قبلي قال فانشدكم بالله هل سمعتم نبي الله عليه السلام يذكر كذا وكذا اشياء من
شأنه وذكر ارى كتابة المفصل قال ففشا النهي وجعل الناس يقولون مهلا عن امير المؤمنين وفشا النهي وقام الاشتر
فلا ادري يومئذ ام يوما آخر فقال لعله قد مكر به وبكم قال فوطئه الناس حتى لقي كذا وكذا ثم انه اشرف عليهم مرة
اخرى فوعظهم وذكرهم فلم تأخذ فيهم الموعظة وكان الناس تأخذ فيهم الموعظة اول ما يسمعونها فاذا اعيدت عليهم
لم تأخذ فيهم الموعظة ثم فتح الباب ووضع المصحف بين يديه قال فحدثنا الحسن ان محمد بن ابي بكر دخل عليه فاخذ بلحيته
فقال له عثمان لقد اخذت مني ماخذا او قعدت مني مقعدا ما كان ابو بكر ليأخذه او ليقعده قال فخرج وتركه قال
وفي حديث ابي سعيد فدخل عليه رجل فقال بيني وبينك كتاب الله فخرج وتركه ودخل عليه رجل يقال له الموت
الاسود فخنقه وخنقه ثم خرج فقال والله ما رأيت شيئا قط هو الين من حلقه والله لقد خنقته حتى رأيت نفسه
مثل نفس الجان تردد في جسده ثم دخل عليه آخر فقال بيني وبينك كتاب الله والمصحف بين يديه فاهوى اليه
بالسيف فاتقاه بيده فقطعها فلا ادري ابانها او قطعها فلم يبنها فقال اما والله انها لاول كف خطت المفصل وحد
في غير حديث ابي سعيد فدخل عليه التجيبي فاشعره مشقصا فانتضح الدم على هذه الآية فسيكفيكهم الله وهو السميع
العليم وانها في المصحف ما حكت واخذت بنت الفرافصة في حديث ابي سعيد حليها فوضعته في حجرها وذلك قبل ان يقتل فلما
اشعر او قتل تجافت او تفاجت عليه فقال بعضهم قاتلها الله ما اعظم عجيزتها فعرفت ان اعداء الله لم يريدوا الا الدنيا
واخرج ابو بكر عن جهيم رجل من بني فهر قال انا شاهد هذا الامر قال جاء سعد وعمار فارسلوا الى عثمان ان ائتنا فانا نريد ان
نذكر لك اشياء احدثتها واشياء فعلتها قال فارسل اليهم ان انصرفوا اليوم فاني مشتغل وميعادكم يوم كذا وكذا حتى
اشتزن قال ابو محصن اشتزن استعد لمخصومتكم قال فانصرف سعد وابى عمار ان ينصرف قال ابو محصن مرتين قال فتناوله
رسول عثمان فضربه قال فلما اجتمعوا للميعاد ومن معهم قال لهم عثمان ما تنقمون مني قالوا ننقم عليک ضربک عمارا قال قال
عثمان جاء سعد وعمار فارسلت اليهما فانصرف سعد وابى عمار ان ينصرف فتناوله رسولي عن غير امري فوالله ما امرت
ولا رضيت فهذه يدي لعمار فليصطبر قال ابو محصن يعني يقتص قالوا ننقم عليک انک جعلت الحروف حرفا واحدا قال
جاءني حذيفة فقال ما كنت صانعا اذا قيل قراءة فلان وقراءة فلان وقراءة فلان كما اختلف اهل الكتاب فان
يک صوابا فمن الله وان يک خطأ فمن حذيفة قالوا ننقم عليک انک حميت الحمى قال جاءتني قريش فقالت انه ليس
من العرب قوم الا لهم حمى يرعون فيه غيرنا ففعلت ذلک لهم فان رضيتم فاقروا وان كرهتم فغيروا او قال لا تقروا
شک ابو محصن قالوا ننقم عليک انک استعملت السفهاء اقاربک قال فليقم اهل كل مصر يسألوني صاحبهم الذي يحبونه فاستعمله

عليهم واعزل عنهم الذي يكرهون قال فقال اهل البصرة رضينا بعبد الله بن عامر فاقره علينا وقال اهل الكوفة اعزل سعيدا وقال الوليد شك ابو محصن واستعمل علينا ابا موسى ففعل وقال اهل الشام قد رضينا بمعاوية فاقره علينا وقال اهل مصر اعزل عنا ابن ابي سرح واستعمل علينا عمرو بن العاص ففعل قال فما جاءوا بشيء الا خرج منه قال فانصرفوا راضين فبينما بعضهم في بعض الطريق اذ مر بهم راكب فاتهموه ففتشوه فاصابوا معه كتابا في اداوة الى عاملهم ان خذ فلانا وفلانا فاضرب اعناقهم قال فرجعوا فبدءوا بعلي فجاء معهم الى عثمان فقالوا هذا كتابك وهذا خاتمك فقال عثمان والله ما كتبت ولا علمت ولا امرت قال فمن تظن قال ابو محصن تتهم قال اظن كاتبي غدر واظنك به يا علي قال فقال له علي ولم تظنني بذاك قال لانك مطاع عند القوم قال ثم لم تردهم عني قال فابى القوم والحوا عليه حتى حصروه قال فاشرف عليهم وقال بم تستحلون دمي فوالله ما حل دم امرئ مسلم الا باحدى ثلث مرتد عن الاسلام او ثيب زان او قاتل نفس فوالله ما عملت شيئا منهن منذ اسلمت قال فالح القوم عليه قال وناشد عثمان الناس ان لا تراق فيه محجمة من دم فلقد رأيت ابن الزبير يخرج عليهم في كتيبة حتى يهزمهم ولو شاء ان يقتلوا منهم لقتلوا وقال رأيت سعيد بن الاسود البختري وانه ليضرب رجلا بعرض السيف لو شاء ان يقتله لقتله ولكن عثمان عزم على الناس فامسكوا قال فدخل عليه ابو عمرو بن بديل الخزاعي والتجيبي قال فطعنه احدهما بمشقص في اوداجه وعلاه الآخر بالسيف فقتلوه ثم انطلقوا هرابا يسيرون بالليل ويكمنون بالنهار حتى اتوا بلدا بين مصر والشام قال فكمنوا في غار قال فجاء نبطي من تلك البلاد معه حمار قال فدخل ذباب في منخر الحمار قال فنفر حتى دخل عليهم الغار وطلبه صاحبه فرآهم فانطلق الى عامل معاوية قال فاخبره بهم قال فاخذهم معاوية فضرب اعناقهم اما اثبات ذي النورين حقیت جانب خود را بوضح بیان وکشف ذی شبهات قوم را تا آنکه ملزم شدند وحجت بر ایشان قائم گشت پس بروایات چند تقریر کنیم اخرج ابو بکر من طریق عبد الملک بن ابی سلیمان قال سمعت ابا لیلی الکندی یقول رأیت عثمان اطلع الی الناس وهو محصور فقال یا ایها الناس لا تقتلونی واستعتبونی فوالله لئن قتلتمونی لا تقاتلون جمیعا ابدا ولا تجاهدون عدوا ابدا ولتختلفن حتی تصیروا هکذا وشبک بین اصابعه يٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيْٓ اَنْ يُّصِيْبَكُمْ مِّثْلُ مَآ اَصَابَ قَوْمَ نُوْحٍ اَوْ قَوْمَ هُوْدٍ اَوْ قَوْمَ صٰلِحٍ ۭ وَمَا قَوْمُ لُوْطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيْدٍ قال وارسل الی عبد الله بن سلام فسأله فقال الکف الکف فانه ابلغ لک فی الحجة فدخلوا علیه فقتلوه واخرج ابو بکر عن ابن عون عن محمد بن سیرین قال اشرف علیهم عثمان من القصر فقال ایتونی برجل اتالیه کتاب الله فاتوه بصعصعة بن صوحان وکان شابا فقال اما وجدتم احدا تاتونی به غیر هذا الشاب قال فتکلم صعصعة بکلام فقال له عثمان اتل فقال اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰي نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُ فقال کذبت لیس لک ولا لاصحابک ولکنها لی ولاصحابی ثم تلا عثمان اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰي نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُ حتی بلغ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ واخرج ایضا عن ابن سیرین قال جاء زید بن ثابت الی عثمان فقال هذه الانصار بالباب قالوا ان شئت ان نکون انصار الله مرتین فقال اما قتال فلا واخرج ایضا عن الحسن قال اتت الانصار عثمان فقالوا یا امیر المؤمنین ننصر الله مرتین نصرنا رسول الله صلی الله علیه وسلم وننصرک قال لا حاجة لی فی ذلک ارجعوا قال الحسن والله لو ارادوا ان یمنعوه بارديتهم لمنعوه واخرج الترمذی عن ابی اسحق عن ابی عبد الرحمن السلمی قال لما حصر عثمان

اشرف علیهم فوق داره ثم قال اذکرکم بالله هل تعلمون ان حراء حین انتفض قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اثبت حراء
فلیس علیک الا نبی او صدیق او شهید قالوا نعم قال اذکرکم بالله هل تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال
فی جیش العسرة من ینفق نفقة متقبلة والناس مجهدون معسرون فجهزت ذلک الجیش قالوا نعم ثم قال اذکرکم بالله هل
تعلمون رومة لم یکن یشرب منها احد الا بثمن فابتعتها فجعلتها للغنی والفقیر وابن السبیل قالوا اللهم نعم واشیاء عددها واخرج
ایضا عن ابی مسعود الجریری عن ثمامة بن حزن القشیری قال شهدت الدار حین اشرف علیهم عثمان فقال ائتونی بصاحبیکم الذین
البّاکم علیّ قال فجیء بهما کانهما جملان او کانهما حماران قال فاشرف علیهم عثمان فقال انشدکم بالله والاسلام هل تعلمون
ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قدم المدینة ولیس بها ماء یستعذب غیر بئر رومة فقال من یشتری بئر رومة فیجعل دلوه
مع دلاء المسلمین بخیر له منها فی الجنة فاشتریتها من صلب مالی فانتم الیوم تمنعونی ان اشرب منها حتی اشرب من ماء البحر قالوا
اللهم نعم فقال انشدکم بالله والاسلام هل تعلمون ان المسجد ضاق باهله فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم من یشتری بقعة
آل فلان فیزیدها فی المسجد بخیر له منها فی الجنة فاشتریتها من صلب مالی وانتم الیوم تمنعونی ان اصلی فیها رکعتین قالوا اللهم نعم
قال انشدکم بالله وبالاسلام هل تعلمون انی جهزت جیش العسرة من مالی قالوا اللهم نعم قال انشدکم بالله والاسلام هل
تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی ثبیر مکة ومعه ابوبکر وعمر وانا فتحرک الجبل حتی تساقط حجارته بالحضیض
قال فرکضه برجله فقال اسکن ثبیر فانما علیک نبی وصدیق وشهیدان قالوا اللهم نعم قال الله اکبر شهدوا لی ورب الکعبة
انی شهید ثلثا واخرج احمد من طریق یحیی بن سعید عن ابی امامة بن سهل قال کنا مع عثمان وهو محصور فی الدار فدخل مدخلا
کان اذا دخله یسمع کلامه من علی البلاط قال فدخل ذلک المدخل وخرج الینا وقال انهم یتوعدونی بالقتل آنفا
قال فقلنا یکفیکهم الله یا امیر المؤمنین قال وبم یقتلونی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا یحل دم امرئ
مسلم الا باحدی ثلث رجل کفر بعد اسلامه او زنا بعد احصانه او قتل نفسا فقتل بها فوالله ما احببت ان لی بدینی بدلا
منذ هدانی الله عز وجل ولا زنیت فی جاهلیة ولا اسلام قط ولا قتلت نفسا فبم یقتلونی واخرج احمد من طریق الاوزاعی
عن محمد بن عبد الملک بن مروان انه حدثه عن المغیرة بن شعبة انه دخل علی عثمان وهو محصور فقال انک امام العامة
وقد نزل بک ما تری وانی اعرض علیک خصالا ثلثا اختر احداهن اما ان تخرج فتقاتلهم فان معک عددا وقوة وانت
علی الحق وهم علی الباطل واما ان تخرق لک بابا سوی الباب الذی هم علیه فتقعد علی رواحلک فتلحق بمکة فانهم لن
یستحلوک وانت بها واما ان تلحق بالشام فانهم اهل الشام وفیهم معاویة فقال عثمان فاما ان اخرج فاقاتل فلن اکون
اول من خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فی امته بسفک الدماء واما ان اخرج الی مکة فانهم لن یستحلونی بها
فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول یلحد رجل من قریش بمکة یکون علیه نصف عذاب العالم فلن اکون انا
ایاه واما ان الحق بالشام فانهم اهل الشام وفیهم معاویة فلن افارق دار هجرتی ومجاورة رسول الله صلی الله علیه
وسلم واخرج احمد من طریق ابی عوانة عن حصین بن عبد الرحمن عن عمرو بن جاوان قال قال الاحنف انطلقنا حجاجا فمررنا بالمدینة فبینما نحن
فی منزلنا اذ جاءنا آت فقال الناس من فزع فی المسجد فانطلقت انا وصاحبی فاذا الناس مجتمعون علی نفر فی المسجد قال فتخللتهم

حتی قمت علیهم فاذا علی بن ابیطالب والزبیر وطلحة وسعد بن ابی وقاص رضوان الله علیهم قال فلم یکن ذلک بأسرع
من ان جاء عثمان رضی الله عنه یمشی فقال اههنا علی قالوا نعم قال اههنا الزبیر قالوا نعم قال اههنا طلحة قالوا نعم قال
اههنا سعد قالوا نعم قال انشدکم بالله الذی لا اله الا هو اتعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من یبتاع مربد
بنی فلان غفر الله له فابتعته فاتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت انی قد ابتعته فقال اجعله فی مسجدنا واجره
لک قالوا نعم قال انشدکم بالله الذی لا اله الا هو اتعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من یبتاع بئر رومة
فابتعتها بکذا وکذا فاتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فقلت انی قد ابتعتها یعنی بئر رومة فقال اجعلها سقایة للمسلمین
واجرها لک قالوا نعم قال انشدکم بالله الذی لا اله الا هو اتعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم نظر فی وجوه القوم
یوم جیش العسرة فقال من یجهز هؤلاء غفر الله له فجهزتهم حتی ما یفقدون خطاما ولا عقالا قالوا اللهم نعم قال اللهم اشهد اللهم
اشهد اللهم اشهد ثم انصرف واخرج احمد من طریق ابی عبادة الزرقی عن زید بن اسلم عن ابیه قال شهدت عثمان یوم
حوصر فی موضع الجنائز ولو القی حجر لم یقع الا علی رأس رجل فرأیت عثمان اشرف من الخوخة التی تلی مقام جبرئیل
علیه السلام فقال یا ایها الناس افیکم طلحة فسکتوا ثم قال ایها الناس افیکم طلحة فسکتوا ثم قال ایها الناس افیکم طلحة
فسکتوا ثم قال ایها الناس افیکم طلحة فقام طلحة بن عبید الله فقال له عثمان الا اراک ههنا ما کنت اری انک تکون فی جماعة قوم تسمع ندائی الی آخر ثلاث مرات
ثم لا تجیبنی انشدک بالله یا طلحة تذکر یوم کنت انا وانت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی موضع کذا وکذا لیس معه احد
من اصحابه غیری وغیرک قال نعم فقال لک رسول الله صلی الله علیه وسلم یا طلحة انه لیس من نبی الا ومعه من اصحابه
رفیق من امته معه فی الجنة وان عثمان هذا یعنینی رفیقی معی فی الجنة قال طلحة اللهم نعم ثم انصرف واز جملۂ اشکالات که
بر امیر المومنین عثمان رضی الله عنه ایراد نموده اند یکی آن است که قدح کرده اند در سابقۂ او بآنکه در مشهد بدر حاضر نشد
در احد فرار نمود در بیعت رضوان غائب بود عبد الله بن عمر متصدی جواب آن شد باحسن وجوه اخرج البخاری عن
عثمان هو ابن موهب قال جاء رجل من اهل مصر وحج البیت فرأی قوما جلوسا فقال من هؤلاء القوم فقالوا هؤلاء قریش
قال فمن الشیخ فیهم قالوا عبد الله بن عمر قال یا ابن عمر انی سائلک عن شیء فحدثنی هل تعلم ان عثمان فر یوم احد قال نعم
قال تعلم انه تغیب عن بدر ولم یشهدها قال نعم قال تعلم انه تغیب عن بیعة الرضوان فلم یشهدها قال نعم قال الله اکبر قال
ابن عمر فقال ابین لک اما فراره یوم احد فاشهد ان الله عفا عنه وغفر له واما تغیبه عن بدر فانه کانت تحته بنت
رسول الله صلی الله علیه وسلم وکانت مریضة فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم ان لک اجر رجل ممن شهد بدرا
وسهمه واما تغیبه عن بیعة الرضوان فلو کان ببطن مکة اعز من عثمان لبعثه مکانه فبعث رسول الله صلی الله علیه
وسلم عثمان وکانت بیعة الرضوان بعد ما ذهب عثمان الی مکة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم بیده الیمنی هذه ید عثمان
فضرب بها علی یده فقال هذه لعثمان فقال له ابن عمر اذهب بها الآن معک وحضرت عثمان خود نیز ازان جواب شافی
داده اخرج احمد عن عاصم عن شقیق قال لقی عبد الرحمن بن عوف الولید بن عقبة فقال له الولید ما لی اراک قد جفوت
امیر المومنین عثمان فقال له عبد الرحمن ابلغه انی لم افر یوم عینین قال عاصم یقول یوم احد ولم اتخلف یوم بدر ولم اترک سنة عمر قال

فانطلق فخبر ذلک عثمان فقال اما قوله انی لم افر یوم حنین فکیف یعیرنی بذنب قد عفا الله عنه فقال ان الذین تولوا منکم یوم التقی الجمعان انما استزلهم الشیطان ببعض ما کسبوا ولقد عفا الله عنهم واما قوله انی تخلفت یوم بدر فانی کنت امرض رقیة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی ماتت وقد ضرب لی رسول الله صلی الله علیه وسلم بسهمی ومن ضرب له رسول الله صلی الله علیه وسلم بسهمه فقد شهد واما قوله انی لم اترک سنة عمر فانی لا اطیقها ولا هو فأته فحدثه بذلک

بیمارداری می کردم ۱۲ عبد الرحمن ۱۲

وازان جمله آنکه نهی میفرمود از تمتع حال آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم تمتع کرده اند وجواب این اشکال خود حضرت ذی النورین تقریر نمود اخرج احمد عن سعید بن المسیب قال خرج عثمان حاجا حتی اذا کان ببعض الطریق قیل لعلی رضوان الله علیهما انه قد نهی عن التمتع بالعمرة الی الحج فقال علی رضی الله عنه لاصحابه اذا ارتحل فارتحلوا فاهل علی واصحابه بعمرة فلم یکلمه عثمان رضی الله عنه فی ذلک فقال له علی رضی الله عنه الم اخبر انک نهیت عن التمتع قال فقال بلی قال فلم تسمع رسول الله صلی الله علیه وسلم تمتع قال بلی واخرج احمد عن شعبة عن قتادة قال سمعت عبد الله بن شقیق یقول کان عثمان ینهی عن المتعة وعلی یلبی بها فقال له عثمان قولا فقال له علی لقد علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم فعل ذلک قال عثمان اجل ولکنا کنا خائفین قال شعبة فقلت لقتادة ما کان خوفهم قال لا ادری وتحقیق مقام آن است که اینجا بسبب اشتراک لفظ تمتع در معانی شتی صعوبت مقام بهم رسید گاهی لفظ تمتع اطلاق کرده میشود بر فسخ حج بعمره اگر طواف به بیت کنند وهدی باخود نداشته باشد کما هو مذهب ابن عباس واین مخصوص بود بسال حجة الوداع بسبب لجاج قوم در باب عمره در ایام حج وبرای ابطال رسم جاهلیت وهمین است مقصود حضرت عمر وعثمان جائیکه نهی میکردند از تمتع بطریق تاکید وقولنا کنا خائفین اینجا خوف از عدو مراد نیست بلکه خوف از استمرار عادت جاهلیت ورسوخ آن در قلوب ناس مراد است وگاهی اطلاق کرده میشود برادای طواف قدوم پیش از طواف زیارت وتقدیم سعی بین الصفا والمروه بر طواف زیارت تا آنکه صورت عمره پیدا شود واین مجمع علیه قوم است وگاهی اطلاق کرده میشود برادای عمره در اشهر حج وحلال شدن از وی وادا کردن حج درهمان سفر به احرامیکه از جوف مکه بسته باشد وحضرت عمر وحضرت عثمان فصل درمیان حج وعمره وادای هریکی بسفر علحده در زمان علحده بهتر میدانستند واین تمتع را مفضول باوجود قول بمشروعیت آن داین مبحث را فی الجمله در مطاعن حضرت فاروق رضی الله عنه مفصل تر مذکور کردیم بالجمله بعد تامل بلیغ وازالۀ صعوبتی که از جهت اشتراک حاصل شده اشکال متلاشی میگردد واخرج احمد عن عبد الله بن الزبیر قال والله انا لمع عثمان بالجحفة ومعه رهط من اهل الشام فیهم حبیب بن مسلمة الفهری اذ قال عثمان وذکر له التمتع بالعمرة الی الحج ان اتم الحج والعمرة ان لا یکونا فی اشهر الحج فلو اخرتم هذه العمرة حتی تزوروا هذا البیت زورتین کان افضل فان الله قد وسع فی الخیر وعلی بن ابی طالب ببطن الوادی یعلف بعیرا له فبلغه الذی قال عثمان فاقبل حتی وقف علی عثمان فقال اعمدت الی سنة سنها رسول الله صلی الله علیه وسلم ورخصة رخص الله بها للعباد فی کتابه تضیق علیهم فیها وتنهی عنها وقد کانت لذی الحاجة ولنائی الدار ثم اهل بحجة وعمرة معا فاقبل عثمان علی الناس فقال وهل نهیت عنها انی لم انه عنها انما کان رأیا اشرت به فمن شاء اخذ به ومن شاء ترکه وازان جمله آنکه در نصف اخیر خلافت خود نماز را در منی اتمام میفرمود حالانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم وشیخین رضی الله عنهما قصر میفرمودند اخرج البخاری وجماعة من الحفاظ عن عبد الرحمن بن یزید قال صلی عثمان بمنی اربعا فقال عبد الله صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم رکعتین ومع ابی بکر رکعتین ومع عمر

بعیده ۱۲

رکعتین ثم تفرقت بکم الطرق و امام شافعی در کتب خود این مبحث را بنحو بهترین وجهی تحریر نموده است و حاصل کلام او آن است
که قصر صلوة سنت است و اتمام آن جائز حضرت عثمان و حضرت عائشه و مسور بن مخرمه و عبد الرحمن بن الاسود بن عبد یغوث
و سعید بن المسیب اتمام صلوة جائز میدانند و همین است ظاهر کتاب و سنت و قالت عائشة کل ذلک فعل النبی صلی الله علیه وسلم
اتم فی السفر و قصر باز گفته که ظاهر مذهب ابن مسعود و ابن عمر همین است صلی ابن مسعود مع عثمان اربعا فقیل له اتحدثنا ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی رکعتین و ابا بکر و عمر
فقال بلی و لکن عثمان کان اماما افاخالفه و الخلاف شر و عن نافع عن ابن عمر انه کان یصلی وراء الامام بمنی اربعا فاذا صلی لنفسه
صلی رکعتین امام شافعی در اتمام حضرت عثمان همین وجه را اختیار نموده و اینجا دو قول دیگر هست در عذر اتمام یکی آنکه روی ایوب
عن الزهری ان عثمان بن عفان اتم الصلوة بمنی من اجل الاعراب لانهم کثروا عامئذ فصلی بالناس اربعا لیعلمهم ان الصلوة
اربع دیگر آنکه روی یونس عن الزهری لما اتخذ عثمان الاموال بالطائف واراد ان یقیم بها صلی اربعا و روی مغیرة عن ابراهیم
ان عثمان صلی اربعا لانه اتخذها وطنا فقیر گوید این هر دو قول با وجه اول مخالفت ندارد گوئیم اتمام جائز بود و قصر سنت لیکن
حضرت عثمان جائز را بر سنت بجهت عارضه اختیار نمود و آن عارضه قصه اعراب است و شک در شرط سفر بسبب وجود بعض خصال
اقامت والله اعلم بالصواب و از آنجمله آنکه در اکل محرم لحم صیدی را که غیر محرم نه برای او و نه باشارت او صید کرده باشد
بحث کردند اخرج احمد عن عبد الله بن الحارث قال کان ابی الحارث علی امر من امر مکة فی زمن عثمان فاقبل عثمان الی مکة فقال
عبد الله بن الحارث فاستقبلت عثمان بالنزل بقدید فاصطاد اهل الماء حجلا فطبخناه بماء و ملح فجعلناه عراقا للثرید فقدمناه
الی عثمان و اصحابه فامسکوا فقال عثمان صید لم نصطده و لم نامر بصیده اصطاده قوم حل فاطعموناه فما بأس فقال عثمان من
یقول فی هذا فقالوا علی فبعث الی علی فجاءه قال عبد الله بن الحارث فکانی انظر الی علی حین جاءه و هو یحت الخبط عن کفیه فقال له
عثمان صید لم نصطده و لم نامر بصیده اصطاده قوم حل فاطعموناه فما بأس قال فغضب علی و قال انشد الله رجلا شهد رسول
الله صلی الله علیه وسلم حین اتی بقائمة حمار وحش فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا قوم حرم فاطعموه اهل الحل قال
فشهد اثنا عشر رجلا من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم قال علی انشد الله رجلا شهد رسول الله صلی الله علیه وسلم حین
اتی ببیض النعام فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انا قوم حرم فاطعموه اهل الحل قال فشهد دونهم من العدة من الاثنی عشر
قال فثنی عثمان ورکه عن الطعام فدخل رحله و اکل ذلک الطعام اهل الماء الحال در این باب مذاهب اربعه بر موافقت
عثمان منعقد شده و امام شافعی در کتاب خود این مبحث را ببسط لائق تقریر کرده و بحدیث ابی قتاده متمسک شده و این
حدیث صعب بن جثامه را بسن وجه تفصی نموده و از آنجمله آنکه بنی امیه را در عطایا بر سائر ناس ترجیح میدادند اخرج احمد عن سالم
بن ابی الجعد قال دعا عثمان ناسا من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم فیهم عمار بن یاسر فقال انی سائلکم و انی احب ان تصدقونی
نشدتکم الله اتعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یوثر قریشا علی سائر الناس و یوثر بنی هاشم علی سائر قریش قال فسکت
القوم فقال عثمان لو ان بیدی مفاتیح الجنة لاعطیتها بنی امیة حتی یدخلوا من عند آخرهم فبعث الی طلحة و الزبیر فقال عثمان الا احدثکما
عنه یعنی عمارا اقبلت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم آخذا بیدی نتمشی فی البطحاء حتی اتی علی ابیه و امه و علیه یعذبون فقال
ابو عمار یا رسول الله الدهر هکذا فقال له النبی صلی الله علیه وسلم اصبر ثم قال اللهم اغفر لآل یاسر و قد فعلت و از آنجمله آنکه اصحاب

آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از حکومتِ بلاد معزول ساخت و احداثِ بنی امیه را که در اسلام سابقه نداشتند حاکم گردانید
مثل عزلِ ابو موسی بعبد الله بن ابی عامر از بصره و عزلِ عمرو بن العاص از مصر با بن ابی سرح و جواب این اشکال آن
هست که عزل و نصب را خدای عز وجل برای خلیفه باز گذاشته هست میباید که خلیفه تحری کند در صلاح مسلمین و نصرتِ
اسلام و بر حسب همان تحری بعمل آرد اگر اصابت کرد فله اجره مرتین و اگر در تحری خطا واقع شد فله اجره مرة کما یعنی از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بحدِ تواتر رسید و در بعض احیان مولی را معزول ساختند و دیگری را بجای او نصب فرمودند برای
مصلحتی چنانکه در غزوهٔ فتح رایتِ انصار از سعد بن عباده گرفتند بسبب کلمه که از زبانِ او جسته بود و به پسرِ او قیس بن سعد
دادند و گاهی مفضول را منصوب میساختند بنا بر مصلحتی چنانکه اسامه را امیرِ لشکر فرموده کبارِ مهاجرین را تابعِ وی گردانیدند
در آخر حال و همچنین شیخین نیز در ایام خلافت خود بعمل آوردند و بعد حضرت عثمان حضرتِ مرتضی و دیگر خلفا همیشه همین دستور
کرده آمدند پس بر حضرت ذی النورین ازین وجه باز خواست نیست اگر بحکم تحریِ خود شخصی از احداث را والی کرده باشد
و شخصی از قدمای اصحاب را معزول ساخت خصوصاً درین قصص که نقل کرده اند چون تامل نموده می آید اصابتِ رای ذی
النورین اوضح من الشمس فی رابعة النهار بظهور میرسد زیرا که هر عزلی و هر نصبی یا متضمن اخمادِ فتنهٔ اختلافِ جند و رعیت بوده
است یا متضمن فتح اقلیمی از اقالیم دار الکفر لیکن هوای نفسانی ابصار بستد عین را اعمی ساخته ؎ وعین الرضا عن کل عیب کلیلة
ولکن عین السخط تبدی المساویا ؎ و اینجا بر نکتهٔ مطلع سازیم عادت بنی آدم چنان جاری شده که اقرانِ خلیفه و همسرانِ او که
طمعی در خلافت دارند از نصرتِ خلیفه و اطاعتِ او لابد دست باز میکشند بلکه در ایذا و فکِّ نظمِ خلافتِ او سعی بکار می برند چنانکه در
جمیع ازمنه و اقطار همین جاری شده آمده هست لیکن این امر بر خلافِ عادتِ مستمرهٔ بنی آدم در میان جمعی که مبشر بهشت بوده اند
و حضرتِ فاروق رضی الله عنه در حق ایشان فرموده هست توفی رسول الله صلی الله علیه وسلم و هو عنهم راضٍ بجهتِ عصمتِ الهی
و توفیق و تاییدِ او عز وجل و ببرکتِ صحبتِ آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر وجه طبیعی ظهور نکرد و اهتمامِ صریح در ابطالِ امر خلافت
نکردند و مصدرِ ارتکابِ محرمی درین باب نگشتند معهذا از انقباضِ خاطر خالی نبودند و سعی کلی در دفعِ مصائب خلیفه و تشتیت [illegible]
بظهور نه پیوست ازینجهت حضرتِ ذی النورین مضطر شد بتولیتِ احداثِ بنی امیه حیدانی که ضرائر با یکدیگر عداوتها تا بکجا میرسانند
خدای عز وجل ازواجِ طاهراتِ آنحضرت را صلی الله علیه وسلم ازینهمه بلاها محفوظ داشت لیکن امر مستمر در بعض غیرتها و انقباض خاطرها
فرود آمد و مثل ذلک لما ایس الشیطان من کفر العرب سعی فی التحریش بینهم و لما ایس من اضلال المؤمن القاه فی حدیث النفس
فقال النبی صلی الله علیه وسلم ذلک صریح الایمان و در بسیاری از احادیث خواهی گذشت بر آنچه دلالت میکند بر انقباضِ خواطر و عدم
اهتمام نصرت جمعی که بشارات آنحضرت را صلی الله علیه وسلم و سوابق اسلامیهٔ ایشان را یاد ندارند حفظت شیئا و غابت عنک اشیاء
شبههٔ ایشان هست یکی را بده میگیرند و بر محاملِ فاسد حمل مینمایند و طائفه که خدای تعالی ایشان را معرفتِ بشاراتِ آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و حفظِ سوابق اسلام برگزیده هست یکی را بیکی میگیرند بلکه اگر راوی مبالغه بکار برد یکی را به نیمی میگیرند و عذری می نهند
ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ۝ اخرج ابو بکر بن ابی شیبة قال حدثنا غندر عن شعبة عن عمرو بن
مرة قال سمعت ذکوان ابا صالح یحدث عن صهیب مولی العباس قال ارسلنی العباس الی عثمان ادعوه قال فاتیته فاذا هو یغدی

الناس قد عوتبه فاتاه فقال أفلح الوجه ابا الفضل قال ووجهك يا امير المؤمنين قال ما زدت ان اتاني رسولك وانا اغدي الناس
نعشيتهم ثم اقبلت فقال العباس اذكرك الله في علي فانه ابن عمك واخوك في دينك وصاحبك مع رسول الله صلى الله عليه
وسلم وصهرك وانه قد بلغني انك تريد ان تقوم بعلي واصحابه فاعفني من ذلك يا امير المؤمنين فقال عثمان انا اولى من اجابك
ان قد شفعتك ان عليا لو شاء ما كان احد دونه ولكنه ابى الا رأيه وبعث الى علي فقال اذكرك الله في ابن عمك وابن عمتك و
اخيك في دينك صاحبك مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وولي بيعتك فقال والله لو امرني ان اخرج من داري لخرجت فاما
ان اداهن ان لا يقام كتاب الله فلم اكن لافعل قال محمد بن جعفر سمعته بالاحوص وعرضته عليه غير مرة وهذا اسناد صحيح قوي كما ترى
وازانجمله آنكه در حق جماعه از كبار مهاجرين وانصار مثل ابو ذر غفاري وعبد الله بن مسعود هتك حرمت نمود وجواب شافي آن است
كه اگر آدمي را ديده بينا ودل دانا باشد بالقطع ادراك كند كه حضرت ذي النورين هيچ ازين زواجر وتهديدات بعمل نياورد الا بنا بر
رعايت مصلحت جمهور امت واصلاح امر ملت ابو ذر را بجهت آنكه رخنه در قواعد مقرره شرع نيفتد وعبد الله بن مسعود را براي آنكه
تا در اجتماع ناس بر مصحف شيخين خللي واقع نشود از جاهاي خويش اشخاص نمود وعمار بن ياسر را باخشونتي كه با خليفه ميكرد زجر فرمود
از انچه مبالغه در ينباب از بسيار باشد كه اكتفا نمود باز انواع ملاطفات كه تدارك آن وحشتها كنند مر عبد اشت اينجا بر ذي النورين
اصلا بازخواست نيست تعجب آنكه خود اين عزيزان بعظيم محل ذي النورين تا آخر حيات قائل بودند واز انكار برعدي متحاشي طرفه ناصرانند
كه نه از خدا شرم دارند نه از منصوران خويش تا قصص ركيكه كه اهل تاريخ غير تحقيق ذكر ميكنند از اسراف در بيت المال وحمي ساختن
بنحو وغيرآن چون بعض محض مفتريات است وبعض از ان قبيل كه در سر قصه افترائي واخل شده اوقات خود را بتسويد اوراق
بان قصها مشغول نميسازيم وازانجمله آنكه در اقامت حد شرب بر وليد بن عقبه مداهنه نمود تا آنكه قيل وقال درينباب بلند شد
في الحقيقت اين اشكال اصلا گنجي نيست زيرا كه در اقامت حد يكچند تامل نمود تا حقيقت حال واضح شود بعد تحقيق حال اقامت حد
فرمود چنانچه آنحضرت صلى الله عليه وسلم نيز توقف فرمودند در رجم ماعز تا آنكه تبريه نمودند از شبهات لعلك مسست لعلك قبلت
وحضرت عمر همچنين در اقامت حد شرب بر قدامه بن مظعون تاخير كرد تا وقتي كه واضح شد اخرج البخاري عن عروة ان عبيد الله
بن عدي بن الخيار اخبره ان المسور بن مخرمة وعبد الرحمن بن الاسود بن عبد يغوث قالا ما يمنعك ان تكلم عثمان رضي الله عنه
لاخيه الوليد فقد اكثر الناس فيه قال فقصدت لعثمان حتى خرج الى الصلوة قلت ان لي اليك حاجة وهي نصيحة لك قال يا ايها
المرء منك قال معمر اعوذ بالله منك فانصرفت فرجعت اليهم اذ جاء رسول عثمان فاتيته فقلت ان الله سبحانه بعث محمدا صلى الله
عليه وسلم بالحق وانزل عليه الكتاب وكنت ممن استجاب لله ولرسوله فهاجرت الهجرتين وصحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم
ورأيت هديه فقد اكثر الناس في شان الوليد فقال ادركت رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت لا ولكن خلص الي من علمه ما يخلص الى
العذراء في سترها قال اما بعد فان الله بعث محمدا صلى الله عليه وسلم بالحق فكنت ممن استجاب لله ولرسوله وآمنت بما بعث به وهاجرت
الهجرتين كما قلت وصحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم وبايعته فوالله ما عصيته ولا غششته حتى توفاه الله عز وجل ثم ابو بكر مثله
ثم عمر مثله ثم استخلفت افليس لي من الحق مثل الذي لهم قلت بلى قال فما هذه الاحاديث التي تبلغني عنكم اما ما ذكرت من شان الوليد
فسناخذ فيه بالحق ان شاء الله تعالى ثم دعا عليا رضي الله عنه فامره ان يجلده فجلده ثمانين واخرج ابو داود عن عبد الله الداناج عن حضين

بن المنذر الرقاشی وہو ابو ساسان قال شہدت عثمان بن عفان وأتی بالولید بن عقبۃ فشہد علیہ حمران ورجل فشہد احدہما انہ رآہ شربہا یعنی الخمر وشہد الآخر انہ رآہ یتقیأہا فقال عثمان انہ لم یتقیأہا حتی شربہا یعنی الخمر فقال لعلی رضی اللہ عنہ اقم علیہ الحد فقال علی للحسن اقم الحد قال ول حارہا من تولی قارہا فقال علی لعبد اللہ بن جعفر اقم علیہ الحد قال فاخذ السوط فجلدہ وعلی یعد فلما بلغ اربعین قال حسبک جلد النبی صلی اللہ علیہ وسلم اربعین احسبہ قال وجلد ابو بکر اربعین وعمر ثمانین وکل سنۃ وہذا احب الی وختم مآثر حضرت ذی النورین رضی اللہ عنہ بہ بیان یک نکتہ کنیم وآن نکتہ این ست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در احادیث بسیار بتصریح وتلویح فرمودہ اند کہ خلافت خاصہ بعد حضرت عثمان منتظم نخواہد شد واین معنی باسانید متعددہ وطرق متغایرہ بثبوت پیوست بوجہیکہ اصلا محل اشتباہ نماند واین مضمون در خارج بظہور انجامید زیرا کہ حضرت مرتضی رضی اللہ عنہ باوجود وفور اوصاف خلافت خاصہ در وی در رسوخ قدم ایشان در سوابق اسلامیہ متمکن نشد در خلافت او در اقطار ارض حکم او نافذ نگشت وہر روز دائرۂ سلطنت تنگ تر شید تا آنکہ در آخر ایام بجز کوفہ وما حول آن محل حکومت نماند ومعاویۃ بن ابی سفیان ہر چند عالم بر حکم او مجتمع شد وتفرقۂ جنود مسلمین از میان برخاست اوصاف خلافت خاصہ نداشت ودر سوابق اسلامیہ قاصر بود بہ نسبت سائر مہاجرین وانصار اخرج البخاری من حدیث شقیق عن حذیفۃ قال بینما نحن جلوس عند عمر رضی اللہ عنہ اذ قال ایکم یحفظ قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الفتنۃ قال قلت فتنۃ الرجل فی اہلہ ومالہ وولدہ وجارہ تکفرہا الصلوۃ والصدقۃ والامر بالمعروف والنہی عن المنکر قال لیس عن ہذا اسألک ولکن التی تموج کموج البحر قال لیس علیک منہا بأس یا امیر المؤمنین ان بینک وبینہا بابا مغلقا قال عمر أیکسر الباب ام یفتح قال لا بل یکسر قال عمر اذا لا یغلق ابدا قلت اجل قلنا لحذیفۃ اکان عمر یعلم الباب قال نعم کما اعلم ان دون غد اللیلۃ وذلک انی حدثتہ حدیثا لیس بالاغالیط فہبنا ان نسألہ من الباب فامرنا مسروقا فسألہ فقال من الباب قال عمر تحقیق درین حدیث آن ست کہ معنی ان بینک وبینہا بابا مغلقا مراد ازان آن ست کہ وجود عمر حائل ست در میان فتنہ ودر میان مردم بازگفت أیکسر الباب مراد از وی آن داشت کہ بعد زمان حضرت عمر چون نوبت ظہور فتنہ آید آیا باز تسکین متوقع ہست یا نہ پس اگر تسکین فتنہ متوقع باشد شبیہ ست بفتح قفل واگر توقع نیست شبیہ بکسر ست این کہ از کسر باب کسر باب حائل در میان فتنہ ودر میان مردم کہ ذات حضرت عمر ست رضی اللہ عنہ در اول مذکور شد مراد داشتہ باشد تو ضیح ذلک حدیث عثمان رضی اللہ عنہ اخرج احمد عن ابی عون الانصاری ان عثمان بن عفان قال لابن مسعود ہل انت منتہ عما بلغنی عنک فاعتذر بعض العذر فقال عثمان ویحک انی قد سمعت وحفظت ولیس کما سمعت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال سیقتل امیر وینتزی منتز وانی انا المقتول ولیس عمر انما قتل عمر واحد وانہ یجتمع علی اخرج ابو داود عن الحسن عن ابی بکرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذات یوم من رأی منکم رؤیا فقال رجل انا رأیت کان میزانا نزل من السماء فوزنت انت وابو بکر فرجحت انت بابی بکر ووزن ابو بکر وعمر فرجح ابو بکر ووزن عمر وعثمان فرجح عمر ثم رفع المیزان فرأینا الکراہیۃ فی وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واخرج ایضا من طریق عبد الرحمن بن ابی بکرۃ ہذا الحدیث وفیہ فاستاء لہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعنی فساءہ ذلک فقال خلافۃ نبوۃ ثم یؤتی اللہ الملک من یشاء واخرج ابو داود عن سمرۃ بن جندب ان رجلا قال یا رسول اللہ کان دلوا دلی من السماء فجاء ابو بکر فاخذ بعراقیہا فشرب شربا ضعیفا ثم جاء عمر فاخذ بعراقیہا فشرب حتی تضلع ثم جاء عثمان فاخذ بعراقیہا فشرب حتی تضلع ثم جاء علی

فاخذ بعراقیها فانشقت وانفضح علیہ منہا شئ واخرج الترمذی عن حذیفۃ بن الیمان ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال والذی
نفسی بیدہ لاتقوم الساعۃ حتی تقتلوا امامکم وتجتلدوا باسیافکم ویرث دنیاکم شرارکم ہذا حدیث حسن واخرج الحاکم عن عبد اللہ
بن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان رحی الاسلام ستزول بعد خمس وثلثین او ست وثلثین او سبع وثلثین
سنۃ فان یہلکوا فسبیل من ہلک وان یقم لہم دینہم یقم سبعین قال عمر رضی اللہ عنہ یا نبی اللہ مما مضی او مما بقی قال لا بل مما بقی
ومضمون این حدیث در خارج ظہور یافت زیرا کہ در سنۃ خمسۃ وثلثین حضرت عثمان مقتول شد وامر جہاد برہم خورد وباز در زمان
معاویۃ بن ابی سفیان باتفاق ناس امر جہاد قائم گشت وازان تاریخ بعد ہفتاد سال دولت بنی امیہ متلاشی شد واخرج
الحاکم عن انس بن مالک قال بعثنی بنو المصطلق الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقالوا سل لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی من
ندفع صدقاتنا بعدک قال فاتیتہ فسألتہ فقال الی ابی بکر فاتیتہم فاخبرتہم قالوا ارجع الیہ فسلہ فان حدث بابی بکر حدث فالی
من فاتیتہ فاخبرتہ فقال الی عمر فقالوا ارجع الیہ فسلہ فان حدث بعمر حدث فالی من فاتیتہ فسألتہ فقال الی عثمان فاتیتہم
فاخبرتہم فقالوا ارجع فسلہ فان حدث بعثمان حدث فالی من فاتیتہ فسألتہ فقال ان حدث بعثمان حدث فتبا لکم الدہر تبا وفی
الریاض عن سہل بن ابی حثمۃ قال بایع اعرابی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسلہ ان
اتی علیہ اجلہ من یقضیہ فاتی الاعرابی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسألہ فقال یقضیک ابو بکر فخرج الی علی واخبرہ فقال ارجع فسلہ
ان اتی علی ابی بکر اجلہ من یقضیہ فاتی الاعرابی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسألہ فقال یقضیک عمر فقال علی للاعرابی سلہ من
بعد عمر فقال یقضیک عثمان فقال علی للاعرابی ائت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسلہ ان اتی علی عثمان اجلہ من یقضیہ فقال صلی اللہ
علیہ وسلم اذا اتی علی ابی بکر اجلہ وعمر اجلہ وعثمان اجلہ فان استطعت ان تموت فمت وفیہ من حدیث ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم بایع
اعرابیا بقلائص الی اجل فقال یا رسول اللہ ان اعجلتک منیتک فمن یقضینی قال ابو بکر قال فان عجلت بابی بکر منیتہ فمن یقضینی
قال عمر قال فان عجلت بعمر منیتہ فمن یقضینی قال عثمان قال فان عجلت بعثمان منیتہ فمن یقضینی قال ان استطعت ان تموت فمت واللہ
اعلم واخرج الحاکم عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الخلافۃ بالمدینۃ والملک بالشام وفی المشکوۃ عن عمر قال قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رأیت عمودا من نور خرج من تحت رأسی ساطعا حتی استقر بالشام وبعض حوادث واقع شد کہ بدلالت
حال فہمانیدند کہ آثار خاصۂ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نزدیک موت حضرت عثمان منقطع شد فی المشکوۃ عن ابی ہریرۃ قال اتیت
النبی صلی اللہ علیہ وسلم بتمرات فقلت یا رسول اللہ ادع اللہ فیہن بالبرکۃ فضمہن ثم دعا لی فیہن بالبرکۃ قال خذہن فاجعلہن فی مزودک
کلما اردت ان تاخذ منہ شیئا فادخل یدک فخذہ ولا تنثرہ نثرا فقد حملت من ذلک التمر کذا وکذا من وسق فی سبیل اللہ وکنا ناکل منہ
ونطعم وکان لا یفارق حقوی حتی کان یوم قتل عثمان فانہ انقطع واخرج ابو عمر عن سعید بن المسیب ان زید بن خارجۃ
توفی زمن عثمان بن عفان فسجی بثوب ثم انہم سمعوا جلجلۃ فی صدرہ ثم تکلم فقال احمد احمد فی الکتاب الاول صدق صدق ابو بکر الصدیق
الضعیف فی نفسہ القوی فی امر اللہ فی الکتاب الاول صدق صدق عمر بن الخطاب القوی الامین فی الکتاب الاول صدق صدق
عثمان بن عفان علی منہاجہم مضت اربع وبقیت سنتان اتت الفتن واکل الشدید الضعیف وقامت الساعۃ وسیاتیکم خبر
بئر اریس وما بئر اریس ثم ہلک رجل من بنی خطمۃ فسجی بثوب فسمعوا جلجلۃ فی صدرہ ثم تکلم فقال ان اخا بنی الحارث بن الخزرج صدق

صدق اخرج البخاری عن نافع عن ابن عمر قال اتخذ رسول الله صلی الله علیه وسلم خاتما من ورق وکان فی یده ثم کان بعد فی ید
ابی بکر ثم کان بعد فی ید عمر ثم کان بعد فی ید عثمان حتی وقع بعد فی بئر اریس نقشه محمد رسول الله واخرج البخاری عن انس رضی الله
عنه قال کان خاتم النبی صلی الله علیه وسلم فی یده وفی ید ابی بکر بعده وفی ید عمر بعد ابی بکر قال فلما کان عثمان جلس علی
بئر اریس فاخرج الخاتم فجعل یعبث به (یلعب) فسقط قال فاختلفنا ثلثة ایام مع عثمان فنزح البئر (آب کشیدند) فلم نجده واخرج ابو عمر قال قام
عامر بن ربیعة یصلی من اللیل حین نشب الناس فی الطعن علی عثمان فصلی من اللیل ثم نام فاتی فی المنام فقیل له قم فاسأل الله
ان یعیذک من الفتنة التی اعاذ منها صالح عباده فقام فصلی ودعا ثم اشتکی (مریض شد) فما خرج بعد الا بجنازته واخرج ابو عمر ان ثمامة
بن عدی امیر عثمان علی الصنعاء خطب یوم بلغه موت عثمان فاطال البکاء ثم قال هذا حین انتزعت خلافة النبوة من امة محمد صلی الله
علیه وسلم وصارت ملکا وجبریة من غلب علی شیء اکله اما مآثر امیر المؤمنین وامام الاشجعین اسد الله الغالب

علی بن ابیطالب رضی الله تعالی عنه پس از انجمله آن ست که با آنحضرت صلی الله علیه وسلم قرابت قریب داشت و در
شرافت نسب صاحب مرتبهٔ اعلی بود و بود علی بن ابی طالب بن عبد المطلب و امه فاطمة بنت اسد بن هاشم قال ابو عمر هی اول هاشمیة
ولدت هاشمیا پس مرتضی و اخوهٔ او اول آنجماعه اند که از جانب پدر و مادر هر دو هاشمی باشند و بعد از وی حضرت حسنین رضی الله عنهما
و بعد از ایشان امام محمد باقر و عبد الله محض و اخوهٔ او بهمین صفت بوده اند و جناب نبوی صلی الله علیه وسلم در باب فاطمه بنت
اسد می فرمودند کانت امی بعد امی التی ولدتنی ان ابا طالب کان یصنع الصنیع ویکون له المأدبة (دعوت) وکان یجمعنا علی طعامه فکانت
هذه المرأة تفضل منه شیئا فاعود فیه اخرجه الحاکم و از مناقب وی رضی الله عنه که در حین ولادت او ظاهر شد یکی آن ست که در جوف کعبهٔ معظمه
تولد یافت قال الحاکم فی ترجمة حکیم بن حزام وقول مصعب فیه لم یولد قبله ولا بعده فی الکعبة احد ما نقصه وهم مصعب فی الحرف الاخیر
فقد تواترت الاخبار ان فاطمة بنت اسد ولدت امیر المؤمنین علیا فی جوف الکعبة و از ان جمله آنکه عنایت الهی جل و علا در صغر
سن شامل حال او گشت و آنحضرت صلی الله علیه وسلم تکفل وی رضی الله عنه بر خود گرفتند و ازینجهت اسلام او و نماز گزاردن
او با جناب مقدس نبوی صلی الله علیه وسلم پیش از اوان بلوغ بوده است و بسیاری از صحابه و تابعین بآن رفته اند که وی اول
مسلمان ست بعد خدیجه رضی الله عنها و فصلی ازین باب در مآثر صدیق اکبر رضی الله عنه گذشت قال محمد بن اسحق وحدثنی عبد الله
بن ابی نجیح عن مجاهد بن جبیر ابی الحجاج قال کان من نعمة الله علی علی بن ابیطالب رضی الله عنه مما صنع الله له واراده به من الخیر
ان قریشا اصابتهم ازمة (تنگی) شدیدة وکان ابو طالب ذا عیال کثیر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم للعباس عمه وکان من ایسر
بنی هاشم یا عباس ان اخاک ابا طالب کثیر العیال وقد اصاب الناس ما تری من هذه الازمة فانطلق بنا الیه فلنخفف من عیاله آخذ
من بنیه رجلا وتأخذ انت رجلا فنکفیهما عنه قال العباس نعم فانطلقا حتی اتیا الی ابی طالب فقالا له انا نرید ان نخفف عنک
من عیالک حتی ینکشف عن الناس ما هم فیه فقال لهما ابو طالب اذا ترکتما لی عقیلا وقال ابن هشام عقیلا وطالبا فاصنعا ما شئتما فاخذ
رسول الله صلی الله علیه وسلم علیا وضمه الی صدره واخذ العباس جعفرا فضمه الیه فلم یزل علی رضی الله عنه مع رسول الله صلی الله
علیه وسلم حتی بعثه الله نبیا فاتبعه علی فامن به وصدقه ولم یزل جعفر عند العباس حتی اسلم واستغنی عنه قال ابن اسحق وذکر بعض
اهل العلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا حضرت الصلوة خرج الی شعاب مکة وخرج معه علی بن ابیطالب مستخفیا من ابیه ابیطالب

مآثر سیدنا علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه

ومن جميع اعمامه وسائر قومه فيصليان الصلوة فيها فاذا امسيا رجعا فمكث كذلك ما شاء الله ان يمكث ثم ان ابا طالب عثر (اطلع) عليهما
يوما وهما يصليان فقال لرسول الله صلى الله عليه وسلم ما هذا الدين الذي اراك تدين به قال يا عم هذا دين الله ودين ملائكته
ورسله ودين ابينا ابراهيم او كما قال صلى الله عليه وسلم بعثني الله به رسولا الى العباد وانت يا عم احق من بذلت له النصيحة
ودعوته الى الهدى واحق من اجابني اليه واعانني عليه او كما قال فقال ابو طالب يا ابن اخي اني لا استطيع ان افارق ديني ودين
آبائي وما كانوا عليه ولكن والله لا يخلص اليك شيء تكرهه ما بقيت وذكروا انه قال لعلي يا بني ما هذا الدين الذي انت عليه قال
يا ابت امنت برسول الله صلى الله عليه وسلم وصدقته بما جاء به وصليت معه لله واتبعته فزعموا انه قال اما انه لم يدعك الا الى خير فالزمه واخرج احمد
عن حبة العرني قال رأيت عليا ضحك على المنبر لم اره ضحك ضحكا اكثر منه حتى بدت نواجذه ثم قال ذكرت قول ابي طالب ظهر علينا
ابو طالب وانا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن نصلي ببطن نخلة فقال ماذا تصنعان يا ابن اخي فدعاه رسول الله صلى الله
عليه وسلم الى الاسلام فقال ما بالذي تصنعان بأس او بالذي تقولان بأس ولكن والله لا تعلوني استي (یعنی سرین من بالا نخواهد شد ۱۲) ابدا وضحك تعجبا لقول ابيه
ثم قال اللهم لا اعترف ان عبدا لك من هذه الامة عبدك قبلي غير نبيك ثلاث مرار لقد صليت قبل ان يصلي الناس سبعا واز آنجمله
آنکه چون ابو طالب فات یافت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تعزیه وتسلیه حضرت مرتضی رضی الله عنه ودعای خیر برای او
کمال درجه شفقت مرعی داشت اخرج احمد عن علي قال لما توفي ابو طالب اتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقلت ان عمك الشيخ قد
مات قال اذهب فواره (دفن کن اورا ۱۲) ثم لا تحدث شيئا حتى تأتيني قال فواريته ثم اتيته قال اذهب فاغتسل ثم لا تحدث شيئا حتى تأتيني قال
فاغتسلت ثم اتيته قال فدعا لي بدعوات ما يسرني ان لي بها حمر النعم وسودها وكان علي اذا غسل الميت اغتسل واز آنجمله آنکه
پیش از هجرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم با او معاملت منتظر الخلافة که یکی از لوازم خلافت خاصه است بجا آورند اخرج النسائي
في كتاب الخصائص عن ربيعة بن ناجذ ان رجلا قال لعلي بن ابي طالب رضي الله عنه يا امير المؤمنين لم ورثت ابن عمك دون عمك قال جمع رسول
الله صلى الله عليه وسلم او قال دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم بني عبد المطلب فصنع لهم مدا من طعام قال فاكلوا حتى شبعوا
وبقي الطعام كما هو كأن لم يمس ثم دعا بغمر (قدح صغیر ۱۲) فشربوا حتى رووا وبقي الشراب كأن لم يمس او لم يشرب فقال يا بني عبد المطلب اني
بعثت اليكم خاصة والى الناس عامة وقد رأيتم من هذه الآية ما قد رأيتم وايكم يبايعني على ان يكون اخي وصاحبي ووارثي فلم يقم
اليه احد فقمت اليه وكنت اصغر القوم قال اجلس ثم قال ثلث مرات كل ذلك اقوم فيقول اجلس حتى كان في الثالثة ضرب بيده
على يدي ثم قال فبذلك ورثت ابن عمي دون عمي واخرج النسائي عن علي رضي الله عنه قال انطلقت مع رسول الله صلى الله عليه
وسلم حتى اتينا الكعبة فصعد رسول الله صلى الله عليه وسلم على منكبي فنهض به علي فلما رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم ضعفي
قال لي اجلس فجلست فنزل نبي الله صلى الله عليه وسلم وجلس لي وقال اصعد على منكبي فصعدت على منكبيه فنهض بي فقال علي
عليه السلام انه يخيل الي اني لو شئت لنلت افق السماء فصعدت على الكعبة وعليها تمثال من صفر (روئین ۱۲) او نحاس فجعلت اعالجه لازيله يمينا
وشمالا وقداما ومن بين يديه ومن خلفه حتى اذا استمكنت منه قال نبي الله صلى الله عليه وسلم اقذفه فقذفت به فتكسر كما يتكسر القوارير
ثم نزلت فانطلقت انا ورسول الله صلى الله عليه وسلم نستبق حتى توارينا بالبيوت خشية ان يلقانا احد واز آنجمله آنکه چون
کفار قریش مجتمع شدند برایذای آنحضرت صلی الله علیه وسلم وهجرت از مکه بمدینه تصمیم یافت بحضرت مرتضی فرمودند تا بر فراش

آنجناب علیه الصلوٰة والسلام بخسپید و ردای مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم بالای خود بپوشید تا کفار در غلط افتند و به رفتن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم اطلاعی نیابند و بعد از ان عنقریب هجرت نمود و بآنحضرت ملحق گشت قال ابن اسحق فی قصة الهجرة
و مشاورة کفار قریش فی امر النبی صلی الله علیه وسلم فاتی جبرئیل الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال له لا تبت هذه اللیلة
علی فراشک فلما کانت العتمة من اللیل اجتمعوا علی بابه یرصدونه متی ینام فیثبون علیه فلما رای رسول الله صلی الله علیه وسلم قال
لعلی بن ابی طالب رضی الله عنه نم علی فراشی و تسج ببردی هذا الحضرمی الاخضر فنم فیه فانه لن یخلص الیک شیء تکرهه منهم
و کان رسول الله صلی الله علیه وسلم قبل ینام فی برده ذلک اذا نام قال و خرج علیهم رسول الله صلی الله علیه وسلم
فاخذ حفنة من تراب فی یده فجعل ینثر التراب علی رؤسهم و هو یقرأ سورة یٰس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین
علی صراط مستقیم الی قوله فاغشیناهم فهم لا یبصرون حتی فرغ رسول الله صلی الله علیه وسلم من هؤلاء الآیات و لم یبق
منهم رجل الا و قد وضع علی راسه ترابا ثم انصرف الی حیث اراد ان یذهب فاتاهم آت ممن لم یکن معهم فقال ما تنتظرون ههنا
قالوا محمدا قال خیبکم الله قد والله خرج علیکم محمد ثم ما ترک منکم رجلا الا و قد وضع علی راسه ترابا و انطلق لحاجته افما ترون ما بکم
قال فوضع کل واحد منهم یده علی راسه فاذا علیه تراب ثم جعلوا یطلعون فیرون علیا علی الفراش متسجیا ببرد رسول الله
صلی الله علیه وسلم فیقولون والله ان هذا لمحمد نائما علیه برده فلم یبرحوا کذلک حتی اصبحوا فقام علی عن الفراش فقالوا والله
لقد کان صدقنا الذی حدثنا ثم قال محمد بن اسحق فی قصة مقدم النبی صلی الله علیه وسلم المدینة و اقام علی بمکة ثلث لیال
و ایامها حتی ادی عن رسول الله صلی الله علیه وسلم الودائع التی کانت عنده للناس حتی اذا فرغ منها لحق برسول الله صلی
الله علیه وسلم فنزل علی کلثوم بن هدم واز انجمله آنکه چون در میان اصحاب مواخات واقع شد آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت مرتضی
رضی الله عنه را برادر خود خواند اخرج الترمذی عن ابن عمر قال آخا رسول الله صلی الله علیه وسلم بین اصحابه فجاءه علی تدمع عیناه
فقال یا رسول الله آخیت بین اصحابک و لم تواخ بینی و بین احد فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم انت اخی فی الدنیا والآخرة
واز انجمله آنکه در مشاهد بدر نصیب حضرت مرتضی رضی الله عنه از سوابق اسلامیه اکثر داده فرمود اول آنکه چون نزدیک بموضع بدر
رسیدند جماعه را برای خبر گرفتن لشکر اعدا فرستادند و حضرت مرتضی از انجمله بود قال محمد بن اسحق فلما امسی رسول الله صلی
الله علیه وسلم بعث علی بن ابی طالب والزبیر بن العوام و سعد بن ابی وقاص فی نفر من اصحابه الی بدر یلتمسون له الخبر فاصابوا راویة
لقریش فیها اسلم غلام بنی الحجاج و عریض ابو یسار غلام بنی العاص بن سعید فاتوا بهما رسول الله صلی الله علیه وسلم الحدیث
ثانیا آنکه در هنگام مقاتله سه نفر از جماعه کفار مبارزت کردند و سه کس از بنی هاشم در مقابله و مدافعت آنها در آمدند حضرت مرتضی
یکی از انجمله بود قال محمد بن اسحق و خرج الاسود بن عبد الاسد المخزومی و کان رجلا شرسا سیء الخلق فقال اعاهد الله لاشربن
من حوضهم او لاهدمنه او لاموتن دونه فلما خرج خرج الیه حمزة بن عبد المطلب فلما التقیا ضربه حمزة فاطن قدمه بنصف ساقه و هو دون
الحوض فوقع علی ظهره تشخب رجله دما نحو اصحابه ثم حبا الی الحوض حتی اقتحم فیه یرید ان یبر یمینه فاتبعه حمزة فضربه حتی قتله فی الحوض
ثم خرج بعده عتبة بن ربیعة بین اخیه شیبة بن ربیعة و ابنه الولید بن عتبة حتی اذا فصل من الصف دعا الی المبارزة فخرج الیه فتیة من
الانصار ثلثة و هم عوف و معوذ ابنا الحارث و امهما عفراء و رجل آخر یقال له عبد الله بن رواحة فقالوا من انتم قالوا رهط من الانصار

فقالوا ما لنا بكم من حاجة ثم نادى منادیهم یا محمد اخرج الینا اکفاءنا من قومنا فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم قم یا عبیدة بن
الحارث وقم یا حمزة وقم یا علی فلما قاموا ودنوا منهم قالوا من انتم قال عبیدة انا عبیدة وقال حمزة انا حمزة وقال علی انا علی
فقالوا نعم اکفاء کرام فبارز عبیدة وکان اسن القوم عتبة بن ربیعة وبارز حمزة شیبة بن ربیعة وبارز علی الولید بن عتبة فاما
حمزة فلم یمهل شیبة ان قتله واما علی فلم یمهل الولید ان قتله واختلف عبیدة وعتبة بینهما ضربتین کلاهما اثبت فی صاحبه فکر حمزة
وعلی باسیافهما علی عتبة فدففا علیه واحتملا صاحبهما فحازاه الی اصحابه ما ثنا آنکه جبرئیل یا میکائیل همراه او بود اخرج الحاکم
عن ابی صالح عن علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر لی ولابی بکر عن یمین احدکما جبرئیل و
الآخر میکائیل واسرافیل ملک عظیم ویکون فی الصف محمد بن اسحق در وقت قتال وبعد قتال چند کس را نام برده بعض را جزما وبعض را
بسبیل تردد واختلاف قتلهم علی اخرج ابو عمر عن ابراهیم بن عبید بن رفاعة بن رافع الانصاری عن ابیه عن جده قال اقبلنا
من بدر ففقدنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فنادت الرفاقة بعضها بعضا افیکم رسول الله صلی الله علیه وسلم فوقفوا حتی جاء
رسول الله صلی الله علیه وسلم ومعه علی بن ابی طالب فقالوا یا رسول الله فقدناک فقال ان ابا حسن وجد مغصا فی بطنه فتخلفت
علیه واز انجمله آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت مرتضی را رضی الله عنه بحضرت فاطمه رضی الله عنها تزویج فرمود درین ضمن
تشریف عظیم وتعظیم فخیم کرامت نمود اخرج ابو عمر عن عبید الله بن محمد بن سماک بن جعفر الهاشمی یقول انکح رسول الله صلی الله علیه
وسلم فاطمة علی بن ابیطالب بعد وقعة احد وکان سنها یوم تزوجها خمس عشرة سنة وخمسة اشهر ونصفا وسن علی یومئذ احدا
وعشرین سنة وخمسة اشهر کاتب حروف گوید فقیر را دران که تزویج حضرت فاطمه رضی بعد احد
بوده است ترددے بخاطر میگذرد که گفتن حضرت مرتضی فاطمه را در وقعه احد اغسلی عنی الدم بغیر تزوج چه وجه
وارد و دیگر اخرج النسائی فی خصائص علی رضی الله عنه عن عبد الله بن بریدة عن ابیه قال خطب ابو بکر وعمر فاطمة علیها السلام
فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انها صغیرة فخطبها علی علیه السلام فزوجها منه واخرج النسائی ایضا عن اسماء بنت عمیس قالت
کنت فی زفاف فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم فلما اصبحنا جاء النبی صلی الله علیه وسلم فضرب الباب ففتحت له ام ایمن
فقال کان فی لسانها لثغة وسمع النساء صوت النبی صلی الله علیه وسلم فتخبین قال اختبئن واختبأت انا فی ناحیة فقالت فجاء
علی علیه السلام فدعا له النبی صلی الله علیه وسلم ونضح علیه من الماء ثم قال ادعوا لی فاطمة فجاءت علیها السلام وعلیها خرقة
من الحیاء فقال قد انکحتک احب اهل بیتی الی ودعا لها ونضح علیها من الماء فخرج رسول الله صلی الله علیه وسلم فرأی سوادا
فقال من هذا قلت اسماء قال ابنة عمیس قلت نعم قال کنت فی زفاف فاطمة بنت رسول الله علیه وسلم تکرمینها قلت نعم قالت
فدعا لی واز انجمله آنکه در شهید احد فضائل عظیمه نصیب او آمد مصعب بن عمیر که صاحب لوای آنحضرت بود صلی الله علیه وسلم
وقتیکه بشهادت رسید جناب اقدس نبوی علیه الصلوة والسلام لوا را بحضرت مرتضی دادند ودر انحالت با صاحب لوای قریش
مبارزت نمود و او را کشت قال ابن اسحق وقاتل مصعب بن عمیر دون رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی قتل وکان الذی
قتله قبیصة ابن قمیئة اللیثی وهو یظن انه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرجع الی قریش وهو یقول قتلت محمدا فلما قتل
عمیر اعطی رسول الله صلی الله علیه وسلم اللواء لعلی بن ابیطالب وقاتل علی بن ابیطالب ورجل من المسلمین قال ابن هشام

بن علقمة المازنی قال لما اشتد القتال یوم احد جلس رسول الله صلی الله علیه وسلم تحت رایة الانصار وارسل الی علی بن
ابی طالب رضی الله عنه ان قدم الرایة فتقدم علیّ فقال انا ابو القصم ویقال ابو القضم فیما قال ابن هشام فناداه ابو سعد
بن طلحة صاحب لواء المشرکین ان هل لک یا ابا القصم فی البراز من حاجة قال فبرزا بین الصفین فاختلفا ضربتین فضربه علیّ علیه
السلام فصرعه ثم انصرف عنه ولم یجهز علیه فقال له اصحابه افلا اجهزت علیه فقال انه استقبلنی بعورته فعطفتنی عنه الرحم
وعلمت ان الله قد قتله ویقال ان ابا سعد بن طلحة قد خرج بین الصفین فنادی انا قاصم من یبارز فلم یبرز الیه احد فقال
یا اصحاب محمد زعمتم ان قتلاکم فی الجنة وقتلانا فی النار کذبتم واللات والعزی لو تعلمون ذلک حقا لخرج الی بعضکم
فخرج الیه علی بن ابی طالب فاختلفا ضربتین فقتله علیّ علیه السلام باز در فصل تسمیهٔ قتلی کفار جماعهٔ شمرده که قتلهم علی
بن ابی طالب و چون بلا و تمحیص پیش آمد و بسیاری از صحابه درین واقعه بدرجهٔ شهادت رسیدند و صحابه دران هنگام از جناب
صلی الله علیه وسلم اطلاع نداشتند بعد ازانکه بر مکان آنحضرت صلی الله علیه وسلم مطلع شدند و جماعهٔ از سُبّاق اسلام بطرف
آنحضرت صلی الله علیه وسلم دویدند آنگاه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بجانب شعب نهضت فرمود و حضرت مرتضی ازان
جماعه بود قال ابن اسحق فلما عرف رسول الله صلی الله علیه وسلم المسلمون نهضوا الیه نهض معهم نحو الشعب معه علی بن ابی طالب
وابوبکر و عمر و طلحة والزبیر والحارث بن الصمة ورهط من المسلمین و بعد انکشاف بلا خدمت آب آوردن برای غسل دم از دست
حضرت مرتضی سرانجام یافت اخرج البخاری عن سهل بن سعد وهو یسأل عن جرح رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال اما
والله انی لاعرف من کان یغسل جرح رسول الله صلی الله علیه وسلم ومن کان یسکب الماء وبما دووی قال کانت فاطمة
بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم تغسله وعلی یسکب الماء بالمجن فلما رأت فاطمة ان الماء لا یزید الدم الا کثرة اخذت قطعة
من حصیر فاحرقتها فالصقتها فاستمسک الدم قال ابن اسحق فلما انتهی رسول الله صلی الله علیه وسلم الی اهله ناول سیفه ابنته
فاطمة قال اغسلی عن هذا دمه یا بنیة فوالله لقد صدقنی الیوم وناولها علی بن ابی طالب سیفه وقال وهذا فاغسلی عنه ایضا دمه
فوالله لقد صدقنی الیوم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم فلئن کنت صدقت القتال فلقد صدقه معک سهل بن حنیف وابو
دجانة قال فکان یقال لسیف رسول الله صلی الله علیه وسلم ذو الفقار قال ابن هشام حدثنی اهل العلم ان ابن ابی نجیح قال نادی
مناد یوم احد لا سیف الا ذو الفقار ولا فتی الا علی الکرار و ازانجمله آنکه در روز خندق چون دلیران کفار قریش از خندق
عبور کردند و بمقابله مسلمین قائم شدند حضرت مرتضی با عمرو بن عبد ود مبارزت نمود و او را بجهنم فرستاد قال ابن
اسحق ثم تیمموا مکانا من الخندق ضیقا فضربوا خیولهم فاقتحمت فجالت بهم فی السبخة بین الخندق وسلع فخرج علی بن ابی طالب
رضی الله عنه فی نفر من المسلمین حتی اخذوا علیهم الثغرة التی اقتحموا منها خیلهم واقبلت الفرسان تعنق نحوهم وکان عمرو بن عبد ود قد
قاتل یوم بدر حتی اثبتته الجراحة ولم یشهد یوم احد فلما کان یوم الخندق خرج معلما لیری مکانه فلما وقف هو وخیله قال من یبارز
فبرز الیه علی بن ابی طالب فقال له یا عمرو انک کنت قد عاهدت الله لا یدعوک احد من قریش الی احدی خلتین الا اخذتها منه قال
له اجل فقال له علی بن ابی طالب انی ادعوک الی الله والی رسوله والی الاسلام قال لا حاجة لی بذلک قال فانی ادعوک
الی النزال فقال له یا ابن اخی ما احب ان اقتلک فقال له علی والله احب ان اقتلک فحمی عمرو عند ذلک

حاشیه: بفتح سین و موحده در فضا بخیز زمین شور و سلع بفتح سین و سکون لام نام کوهی مقدس در مدینه منوره

وضرب في وجهه ثم اقبل على الامام علي بن ابي طالب فتنازلا وتجاولا فقتله علي وخرجت خيلهم منهزمة حتى اقتحمت من الخندق
هاربة فقال علي بن ابي طالب في ذلك ــ نصر الحجارة من سفاهة رأيه ✦ ونصرت رب محمد بصواب ✦ فصددت حين تركته متجدلا
كالجذع بين دكادك وروابي ✦ وعففت عن اثوابه ولو انني ✦ كنت المقطر بزني اثوابي ✦ لا تحسبن الله خاذل دينه ✦ ونبيه
يا معشر الاحزاب ✦ واز وقت محاصره بني قريظه يكى از اسباب نزول آنها از حصن دلاوري حضرت مرتضى بود قال ابن اسحق
حدثني من اثق به من اهل العلم ان علي بن ابي طالب صاح وهم محاصرو بني قريظة يا كتيبة الايمان وتقدم هو وزبير بن
العوام وقال لاذوقن ما ذاق حمزة او لافتحن حصنهم فقالوا يا محمد ننزل على حكم سعد بن معاذ واز انجمله آنكه در بيعت رضوان
حاضر بود ونامه صلح بر دست وى مكتوب شد قال ابن اسحق وكان هو كاتب الصحيفة وهم درين سفر با مرتضى معامله منتظر
الخلافة بجا آوردند اخرج النسائي والحاكم واللفظ للنسائي عن علي رضي الله عنه قال جاء النبي صلى الله عليه وسلم اناس من
قريش فقالوا يا محمد انا جيرانك وحلفاؤك وان من عبيدنا قد اتوك ليس لهم رغبة في الدين ولا رغبة في الفقه انما فروا من ضياعنا
واموالنا فارددهم الينا فقال لابي بكر ما تقول فقال صدقوا انهم لجيرانك وحلفاؤك فتغير وجه النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال
لعمر ما تقول قال صدقوا انهم لجيرانك وحلفاؤك فتغير وجه النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال يا معشر قريش والله ليبعثن الله عليكم رجلا
منكم قد امتحن الله قلبه للايمان فيضربكم على الدين او يضرب بعضكم قال ابو بكر انا هو يا رسول الله قال لا قال عمر انا هو يا رسول الله
قال لا ولكن ذلك الذي يخصف النعل وقد كان اعطى عليا نعله يخصفها واز انجمله آنكه در غزوه خيبر در فتح حصني از حصون تنگ
واقع شد رايت بدست حضرت مرتضى دادند وآنجناب واين ساختند فتح آن حصن بر دست او متحقق گشت قال محمد بن اسحق حدثني
بريدة بن سفيان عن ابيه عن سلمة بن الاكوع قال بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم ابا بكر برايته الى بعض حصون خيبر فقاتل
ورجع ولم يكن فتح وقد جهد ثم بعث من الغد عمر فقاتل ثم رجع ولم يكن فتح وقد جهد فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لاعطين
الراية غدا رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله كرارا غير فرار لا يرجع حتى يفتح الله على يديه قال يقول سلمة فدعا عليا
وهو ارمد العينين فتفل في عينيه ثم قال خذ هذه الراية فامض بها حتى يفتح الله عليك قال يقول سلمة فخرج بها يهرول هرولة وانا
خلفه نتبع اثره حتى ركز رايته في رضم من حجارة تحت الحصن فاطلع اليه يهودي من راس الحصن قالوا من انت قال انا علي بن ابي طالب
قال يقول اليهودي علوتم وما انزل على موسى او كما قال فما رجع حتى فتح الله على يديه قال ابن اسحق حدثني عبد الله بن حسن عن بعض اهله عن
ابي رافع مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال خرجنا مع علي بن ابي طالب حين بعثه رسول الله صلى الله عليه وسلم برايته فلما دنا
الحصن خرج اليه اهله فقاتلهم فضربه رجل من يهود فطرح ترسه من يده فتناول علي بابا كان عند الحصن فترس به عن نفسه فلم يزل في يده
وهو يقاتل حتى فتح الله عليه ثم القاه من يده حين فرغ فلقد رأيتني في نفر سبعة انا ثامنهم نجهد على ان نقلب ذلك الباب فما نقدر
اخرج البخاري عن سلمة بن الاكوع قال كان علي بن ابي طالب رضي الله عنه تخلف عن النبي صلى الله عليه وسلم في خيبر وكان رمدا فقال
انا اتخلف عن النبي صلى الله عليه وسلم فلحق به فلما بتنا الليلة التي فتحت قال لاعطين الراية غدا وليأخذن الراية غدا رجل يحبه
الله ورسوله يفتح الله عليه فنحن نرجوها فقيل هذا علي فاعطاه ففتح عليه واز انجمله آنكه در عمرة القضا درميان حضرت مرتضى وجعفر
وزيد مناقشه واقع شد درباب حضانت بنت حمزه رضي الله عنه آنحضرت صلى الله عليه وسلم هريكى را تشريفى نواخت اخرج

البخاری عن البراء رضی اللہ عنہ قال لما اعتمر النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ذی القعدة ومضی الاجل فخرج صلی اللہ علیہ وسلم
فتبعته ابنة حمزة تنادی یا عم یا عم فتناولها علی فاخذ بیدها وقال لفاطمة دونک بنت عمک حملتها فاختصم فیها علی وزید
وجعفر قال علی انا اخذتها وہی بنت عمی وقال جعفر بنت عمی وخالتها تحتی وقال زید بنت اخی فقضی بها رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم لخالتها وقال الخالة بمنزلة الام وقال لعلی انت منی وانا منک وقال لجعفر اشبهت خلقی وخلقی وقال لزید انت
اخونا ومولانا الحدیث واز انجملہ آنکہ چون با نصاری نجران قصد مباہلہ مصمم شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضرت مرتضی وحضرت زہرا وحسنین را
برای مباہلہ حاضر ساختند اخرج الترمذی عن سعد بن ابی وقاص قال لما نزلت ہذہ الآیة ندع ابناءنا وابناءکم
ونساءنا ونساءکم الآیة دعا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علیا وفاطمة وحسنا وحسینا فقال اللہم ہؤلاء اہلی واز ان
جملہ آنکہ چون غزوۂ فتح مقرر شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضرت مرتضی را با جماعۂ روان فرمود تا مکتوبی کہ حاطب بن ابی بلتعہ
نوشتہ بود از دست حامل آن باز گیرند اخرج البخاری عن علی رضی اللہ عنہ یقول بعثنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا
والزبیر والمقداد فقال انطلقوا حتی تاتوا روضة خاخ فان بہا ظعینة معہا کتاب فخذوہ منہا قال فانطلقنا تعادی بنا
(جای در میان مکہ ومدینہ ۱۲ — زن مسافرہ ۱۲)
خیلنا حتی اتینا الروضة فاذا نحن بالظعینة قلنا اخرجی الکتاب قالت ما معی کتاب فقلنا لتخرجن الکتاب او لتلقین الثیاب قال
فاخرجتہ من عقاصہا فاتینا بہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث باز چون از سعد بن عبادہ کہ صاحب رایت بود کلمۂ صادر
(ضفائر ۱۲)
شد کہ ناپسند خاطر مبارک افتاد رایت را از وی گرفتند وبحضرت مرتضی دادند قال محمد بن اسحق فزعم بعض اہل العلم ان سعدا
حین وجہ داخلا قال الیوم یوم الملحمة الیوم تستحل الحرمة فسمعہا رجل من المہاجرین عمر بن الخطاب فقال یا رسول اللہ اسمع ما قال
(قتال عظیم ۱۲ — بی حرمتی خواہند شد ۱۲)
سعد بن عبادة فانا اخاف ان یکون فی قریش صولة فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی بن ابی طالب فخذ الرایة
(قہر وحملہ ۱۲)
منہ فکن انت تدخل بہا قال ابن اسحق ثم جلس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المسجد فقام الیہ الامام علی بن ابی طالب رضی اللہ
عنہ ومفتاح الکعبة فی یدہ وقال یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اجمع لنا الحجابة مع السقایة فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
این عثمان بن طلحة فدعی لہ فقال ہاک مفتاحک یا عثمان الیوم یوم بر ووفاء واز انجملہ آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خالد بن ولید را
(خذ ۱۲)
بطرف بنی جذیمہ فرستادہ بود ووی جماعۂ از اسیران آنجا را بغیر احتیاط بکشت برای تدارک این خلل در عقب وی حضرت مرتضی را
فرستادند قال محمد بن اسحق حدثنی حکیم بن حکیم عن ابی جعفر محمد بن علی قال ثم دعا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بن ابی طالب
فقال یا علی اخرج الی ہؤلاء القوم فانظر فی امرہم واجعل امر الجاہلیة تحت قدمیک فخرج علی رضی اللہ عنہ حتی جاءہم ومعہ مال
قد بعث بہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فودی لہم الدماء وما اصیب من الاموال حتی انہ لیدی لہم میلغة الکلب حتی اذا لم یبق
(دیت داد ایشانرا)
شیء من دم ولا مال الا وداہ بقیت معہ بقیة من المال فقال لہم علی بن ابی طالب حین فرغ منہم ہل بقی لکم دم او مال لم یود لکم
قالوا لا قال فانی اعطیکم ہذہ البقیة من ہذا المال احتیاطا لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مما لا یعلم ولا تعلمون ففعل ثم رجع
الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرہ الخبر فقال اصبت واحسنت ثم قام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاستقبل القبلة شاہرا
یدیہ حتی انہ لیری ما تحت منکبیہ یقول اللہم انی ابرأ الیک مما صنع خالد ثلث مرات واز انجملہ آنکہ در غزوۂ حنین چون ہزیمت
گونہ بمسلمین رو داد وی رضی اللہ عنہ دران حالت از جماعۂ ثابتان بود قال ابن اسحق وممن ثبت من المہاجرین ابو بکر وعمر ومن

اہل بیتہ علی بن ابی طالب والعباس وابو سفیان وابنہ والفضل بن ربیعۃ والحارث واسامۃ بن زید وایمن بن ام ایمن عبید
قال ابن اسحق حدثنی عاصم بن عمر عن عبد الرحمن بن جابر عن ابیہ جابر بن عبد اللہ قال بینا ذلک الرجل من ہوازن صاحب الرایۃ
علی جملہ یصنع ما یصنع اہوی الیہ علی بن ابیطالب رضی اللہ عنہ ورجل من الانصار یریدانہ قال فاتی علی من خلفہ فضرب عرقوبی الجمل
فوقع علی عجزہ فوثب الانصاری فضربہ ضربۃ اطن قدمہ بنصف ساقہ فانجعف عن جملہ وازانجملہ آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم چون متوجہ غزوۂ تبوک شدند برای تعہد حال عیال خود حضرت مرتضی را در مدینہ گذاشتند و در ضمن آن تشریفی عظیم
کرامت فرمودند قال محمد بن اسحق وخلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بن ابیطالب علی اہلہ وامرہ بالاقامۃ فیہم
فارجف بہ المنافقون وقالوا ما خلفہ الا استثقالا لہ وتخففا منہ فلما قال ذلک المنافقون اخذ علی رضی اللہ عنہ سلاحہ ثم خرج
حتی اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو نازل بالجرف فقال یا نبی اللہ زعم المنافقون انک انما خلفتنی استثقالا لی فقال
کذبوا فقد خلفتک لما ترکت ورائی فارجع فاخلفنی فی اہلی واہلک افلا ترضی یا علی ان تکون منی بمنزلۃ ہارون من موسی
الا انہ لا نبی بعدی فرجع علی الی المدینۃ ومضی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی سفرہ قال ابن اسحق حدثنی محمد بن طلحۃ بن یزید
بن رکانۃ عن ابراہیم بن سعد بن ابی وقاص عن ابیہ انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لعلی ہذہ المقالۃ اخرج البخاری
عن مصعب بن سعد عن ابیہ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج الی تبوک واستخلف علیا فقال اتخلفنی فی الصبیان
والنساء قال الا ترضی ان تکون منی بمنزلۃ ہارون من موسی الا انہ لیس نبی بعدی وازانجملہ آنکہ سال نہم حضرت ابو بکر صدیق را
امیر حج ساختند وی رضی اللہ عنہ چون روان شد اوائل سورۂ براءۃ نزول یافت وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بجہت
تبلیغ آن حضرت مرتضی را امر فرمود در عقب حضرت صدیق رضی اللہ عنہ فرستاد اخرج احمد عن علی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
حین بعثہ ببراءۃ فقال یا نبی اللہ انی لست باللسن ولا بالخطیب قال ما بد ان اذہب بہا انا او تذہب بہا انت قال فان کان
فساذہب انا قال فانطلق فان اللہ یثبت لسانک ویہدی قلبک ثم وضع یدہ علی فمہ قال محمد بن اسحق حدثنی حکیم بن حکیم
بن عباد بن حنیف انہ قال لما نزلت براءۃ علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقد کان بعث ابا بکر لیقیم للناس الحج قیل
یا رسول اللہ لو بعثت بہا الی ابی بکر فقال لا یؤدی عنی الا اہل بیتی ثم دعا علی بن ابیطالب فقال اخرج بہذہ القصۃ من
صدر براءۃ فاذن فی الناس یوم الحج الاکبر اذا اجتمعوا بمنی انہ لا یدخل الجنۃ کافر ولا یحج بعد العام مشرک ولا یطوف بالبیت
عریان ومن کان لہ عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عہد فہو الی مدتہ فخرج علی بن ابیطالب رضی اللہ عنہ علی ناقۃ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم العضباء حتی ادرک ابا بکر بالطریق فلما رآہ قال امیر ام مامور قال بل مامور ثم مضیا فاقام ابو بکر للناس الحج
والعرب اذ ذاک فی تلک السنۃ علی منازلہم من الحج التی کانوا علیہا فی الجاہلیۃ حتی اذا کان یوم النحر قام علی بن ابی طالب
رضی اللہ عنہ فاذن فی الناس بالذی امرہ بہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا ایہا الناس انہ لا یدخل الجنۃ کافر ولا یحج
بعد الیوم مشرک ولا یطوف بالبیت عریان ومن کان لہ عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عہد فہو الی مدتہ واجل للناس اربعۃ
اشہر من یوم اذن فیہم لیرجع کل قوم الی مامنہم او بلادہم ثم لا عہد لمشرک ولا ذمۃ الا احد کان لہ عند رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم عہد الی مدۃ فہو لہ الی مدتہ فلم یحج بعد ذلک العام مشرک ولم یطف بالبیت عریان ثم قدما علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ

وسلم وكان ہذا من براءة فيمن كان من اہل الشرک من اہل العہد واہل المدة الى الاجل المسمى و از انجملہ آنکہ آنحضرت صلی الله علیه وسلم
حضرت مرتضی را بجہت انفاذ ... بعد از خالد بجانب یمن فرستاد و خالد را معزول ساخت در یمن ببرد حضرت مرتضی بعضے از حصون
آن ناحیه مفتوح شد درین اثنا حضرت مرتضی را با بعض مردم خالد ملالے پیدا شد و آن مردم شکایت وی رضی الله عنه بحضرت
نبوی صلی الله علیه وسلم رسانیدند نبی صلی الله علیه وسلم در حق مرتضی تلطفات بی پایان ظاهر فرمود و مردم را از گله او زجر
و منع نمود اخرج الترمذی عن البراء قال بعث النبی صلی الله علیه وسلم جیشین وامر علی احدهما علی بن ابی طالب و علی الآخر خالد بن الولید
وقال اذا کان القتال فعلی قال فافتتح علی حصنا فاخذ منه جاریة فکتب معی خالد کتابا الى النبی صلی الله علیه وسلم یشی به قال فقدمت
علی النبی صلی الله علیه وسلم فقرأ الکتاب فتغیر لونه ثم قال ما تری فی رجل یحب الله ورسوله ویحبه الله ورسوله قال قلت اعوذ
بالله من غضب الله ومن غضب رسوله انما انا رسول فسکت قال ابن اسحق حدثنی عبد الرحمن بن معمر عن سلیمان بن محمد بن کعب عن عمته
زینب وکانت عند ابی سعید الخدری قال اشتکی الناس علیا فقام خطیبا فقال ایها الناس لا تشکوا علیا فانه لاخشن فی ذات الله او
فی سبیل الله و چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت مرتضی را حاکم یمن گردانیدند آداب قضا تعلیم فرمودند و دعا نمودند
که قضا بروی فتح شود اخرج احمد عن علی رضی الله عنه قال بعثنی النبی صلی الله علیه وسلم الى الیمن قال فقلت تبعثنی الى قوم اسن
وانا حدیث السن لا ابصر القضاء فوضع یده علی صدری وقال اللهم ثبت لسانه واهد قلبه یا علی اذا جاءک الخصمان فلا تقض للاول حتی تسمع
من الآخر فانه اجدر ان یبین لک القضاء قال فما زلت قاضیا وفی روایة فما اعییت فی قضاء بین اثنین و از انجمله آنکه آنحضرت
(اعییت ای عجزت ۱۲)
صلی الله علیه وسلم چون قصد حجة الوداع فرمودند وی رضی الله عنه در یمن بود و از انجا اراده حج نمود و پیش آنحضرت صلی
الله علیه وسلم رسید و احرام را بمضمون منعقد ساخت که اهللت بما اهل به رسول الله صلی الله علیه وسلم و با هدی کثیر که قدوم نموده جناب
نبوی صلی الله علیه وسلم او را رضی الله عنه با خود در هدی شریک ساختند اخرج مسلم عن عبد الله بن الحارث الکندی قال شهدت
رسول الله صلی الله علیه وسلم فی حجة الوداع واتی بالبدن فقال ادعوا لی ابا حسن فدعی له علی رضی الله عنه فقال له خذ باسفل الحربة
واخذ رسول الله صلی الله علیه وسلم باعلاها ثم طعنا بها البدن فلما فرغ رکب بغلته واردف علیا و چون از حجة الوداع مراجعت
فرمودند در غدیر خم خطبه خواندند متضمن اظهار فضائل حضرت مرتضی رضی الله عنه اخرج الحاکم و ابو عمر و غیرهما وهذا لفظ
الحاکم عن زید بن ارقم لما رجع رسول الله صلی الله علیه وسلم من حجة الوداع ونزل غدیر خم امر بدوحات فقممن قال کانی قد
دعیت فاجبت انی قد ترکت فیکم الثقلین احدهما اکبر من الآخر کتاب الله تعالی وعترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فانهما
لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ثم قال ان الله تعالی عز وجل مولای وانا ولی کل مؤمن ثم اخذ بید علی رضی الله عنه فقال من کنت
ولیه فهذا ولیه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه و از انجمله آنکه چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم از عالم بعالم اعلی انتقال
فرمودند حضرت مرتضی با جمعی از اهل بیت متصدی غسل و دفن شدند قال محمد بن اسحق حدثنی عبد الله بن ابی بکر و حسین بن عبد الله
وغیرهما من اصحابنا ان علی بن ابی طالب رضی الله عنه والعباس بن عبد المطلب والفضل بن العباس وقثم بن العباس واسامة
بن زید وشقران مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم هم الذین تولوا غسله وان اوس بن خولی احد بنی الخزرج قال لعلی
بن ابی طالب رضی الله عنه انشدک الله یا علی وحظنا من رسول الله صلی الله علیه وسلم وکان اوس من اصحاب رسول الله صلی

[illegible]

یعنی مرا هم شریک گردان ۱۲

علیه وسلم واهل بدر قال ادخل فدخل وحضر غسل رسول الله صلی الله علیه وسلم فاسنده علی الی صدره وکان الفضل والعباس
وقثم یقلبونه معه واسامة بن زید وشقران مولیاه وهما اللذان یصبان الماء علیه وعلی بن ابی طالب یغسله وقد اسنده الی صدره
وعلیه قمیصه یدلکه به من ورائه لا یفضی بیده الی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو یقول بابی انت وامی ما اطیبک حیا ومیتا
ولم یر من رسول الله صلی الله علیه وسلم ما یری من المیت ثم قال ابن اسحق وکان الذین نزلوا فی قبر رسول الله صلی الله علیه وسلم
علی بن ابی طالب والفضل بن العباس وقثم بن العباس وشقران مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم این هست سوابق اسلامیه
حضرت مرتضی رضی الله عنه واحادیث دیگر متضمن بیان سائر فضائل وی کرم الله تعالی وجهه زیاده است از انکه احصای آن
در مقدور آید میخواهیم که جمله صالحه ازان احادیث درین اوراق بر نگاریم اخرج الحاکم عن احمد بن حنبل قال ما جاء لاحد من اصحاب
رسول الله صلی الله علیه وسلم من الفضائل ما جاء لعلی بن ابی طالب رضی الله عنه عبد ضعیف گوید سبب آنکه اجتماع دو جهت است
در مرتضی رضی الله عنه یکی رسوخ او در سوابق اسلامیه چنانکه قدری متیسر ازان بیان کردیم دوم قرب قرابت او بآنحضرت صلی الله
علیه وسلم و آنجناب علیه الصلوة والسلام اوصل ناس بارحام واعرف ناس بحقوق قرابت بودند باز چون عنایت الهی مساعد
نمود حضرت مرتضی را درکنار تربیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم انداخت مرتبه قرابت دوبالا شد وکرامت دیگر درکار او کردند
رضی الله عنه باز چون حضرت فاطمه زهرا را رضی الله عنها در عقد او دادند مزید فضیلت باو یار شد باز در ایام خلافت او چون
اختلاف بوقوع آمد وخواطر اهل عصر از وی برگشت بقیه اصحاب جناب نبوی صلی الله علیه وسلم در دفع این فتنه مساعی
جمیله مبذول داشتند وهر تیریکه در ترکش ایشان بود صرف کردند شکر الله سعیهم ازین جهت دائره روایت احادیث
فضائل او کشاده تر شد بعض بدرجه تواتر وبعض آخر بمرتبه حسان رسید باز چون فتنه تشیع سر برآورد وجماعه بیباکان پا
از حد اعتدال بیرون نهاده وضع احادیث پیدا کردند تجاوز الله عنهم وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب
ینقلبون ○ بالجمله ما ازایراد احادیث موضوعه واحادیث شدیده الضعف که بکار متابعات وشواهد نمی آید تحاشی داریم
وانچه در مرتبه صحت وحسن است یا ضعیف محتمل دارد آن را روایت کنیم فمن المتواتر انت منی بمنزلة هارون من موسی روی
ذلک عن سعد بن ابی وقاص واسماء بنت عمیس وعلی بن ابی طالب وعبد الله بن عباس وغیرهم ومن المتواتر حدیث انا من علی وعلی
منی اللهم وال من والاه وعاد من عاداه رواه زید بن ارقم وبریدة وعمران بن حصین وعمرو بن شاس وغیرهم ومن المتواتر
حدیث لما نزلت انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا دعا رسول الله صلی الله علیه
وسلم هؤلاء الخمسة روی ذلک من حدیث سعد وام سلمة وواثلة وعبد الله بن جعفر وانس بن مالک ومن المتواتر انه اعطاه
الرایة یوم فتح خیبر وقال لاعطین الرایة رجلا یحب الله ورسوله ویحبه الله ورسوله رواه عمر وعلی وسعد وابو هریرة وسهل
بن سعد وسلمة بن الاکوع وغیرهم اخرج مسلم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیه قال امر معاویة بن ابی سفیان سعدا فقال
ما منعک ان تسب ابا تراب فقال اما ما ذکرت ثلثا قالهن رسول الله صلی الله علیه وسلم فلن اسبه لان تکون لی واحدة منهن احب
الی من حمر النعم سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول له وقد خلفه فی بعض مغازیه فقال له علی یا رسول الله خلفتنی مع النساء والصبیان
فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم اما ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبوة بعدی وسمعته یقول یوم خیبر

لأعطين هذه الراية رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله قال فتطاولنا لها فقال ادعوا لي عليا فأتي به أرمد فبصق
في عينيه ودفع الراية إليه ففتح الله عليه ولما نزلت هذه الآية قل تعالوا ندع أبناءنا وأبناءكم دعا رسول الله
صلى الله عليه وسلم عليا وفاطمة وحسنا وحسينا وقال اللهم هؤلاء أهلي وأخرج الحاكم والنسائي عن عمرو بن ميمون قال إني لجالس
عند ابن عباس إذ أتاه تسعة رهط فقالوا يا ابن عباس إما أن تقوم معنا وإما أن تخلونا من بين هؤلاء فقال ابن عباس بل أنا أقوم معكم
قال وهو يومئذ صحيح قبل أن يعمى قال فابتدروا فتحدثوا فلا ندري ما قالوا قال فجاء ينفض ثوبه ويقول أف وتف وقعوا في
رجل له عشر فضائل ليست لأحد غيره وقعوا في رجل قال له النبي صلى الله عليه وسلم لأبعثن رجلا لا يخزيه الله أبدا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله
فاستشرف لها مستشرف فقال أين علي فقالوا إنه في الرحى يطحن قال وما كان أحدهم ليطحن قال فجاء وهو أرمد لا يكاد أن يبصر
قال فنفث في عينيه ثم هز الراية ثلاثا فأعطاها إياه فجاء علي بصفية بنت حيي قال ابن عباس ثم بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم فلانا
بسورة التوبة فبعث عليا خلفه فأخذها منه وقال لا يذهب بها إلا رجل هو مني وأنا منه قال ابن عباس وقال النبي صلى الله عليه وسلم
لبني عمه أيكم يواليني في الدنيا والآخرة قال وعلي جالس معهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وأقبل على رجل رجل منهم فقال
أيكم يواليني في الدنيا والآخرة فأبوا فقال لعلي أنت وليي في الدنيا والآخرة قال ابن عباس وكان علي أول من آمن من الناس
بعد خديجة رضي الله عنها قال وأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم ثوبه فوضعه على علي وفاطمة وحسن وحسين وقال إنما يريد
الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ويطهركم تطهيرا قال ابن عباس وشرى علي نفسه فلبس ثوب النبي صلى الله
عليه وسلم ثم نام مكانه قال ابن عباس وكان المشركون يرمون رسول الله صلى الله عليه وسلم فجاء أبو بكر رضي الله عنه وعلي نائم
قال وأبو بكر يحسب أنه رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فقال يا نبي الله فقال له علي إن نبي الله قد انطلق نحو بئر ميمون فأدركه قال
فانطلق أبو بكر فدخل معه الغار قال وجعل علي رضي الله عنه يرمى بالحجارة كما كان نبي الله صلى الله عليه وسلم وهو يتضور وقد لف
رأسه في الثوب لا يخرجه حتى أصبح ثم كشف عن رأسه فقالوا إنك للئيم وكان صاحبك لا يتضور ونحن نرميه وأنت تتضور وقد
استنكرنا ذلك فقال ابن عباس وخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك وخرج الناس معه فقال له علي أخرج معك
قال فقال النبي صلى الله عليه وسلم لا فبكى علي فقال له أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه ليس بعدي نبي إنه
لا ينبغي أن أذهب إلا وأنت خليفتي قال ابن عباس وقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم أنت ولي كل مؤمن من بعدي
ومؤمنة وقال ابن عباس وسد رسول الله صلى الله عليه وسلم أبواب المسجد غير باب علي فكان يدخل المسجد جنبا وهو طريقه ليس له طريق غيره
قال ابن عباس وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كنت مولاه فإن مولاه علي وقال ابن عباس وقد أخبرنا الله عز وجل في القرآن أنه رضي
عن أصحاب الشجرة فعلم ما في قلوبهم فهل أخبرنا أنه سخط عليهم بعد ذلك قال ابن عباس وقال نبي الله صلى الله عليه وسلم لعمر رضي الله عنه حين
قال ائذن لي فأضرب عنقه قال وكنت فاعلا وما يدريك لعل الله قد اطلع على أهل بدر فقال اعملوا ما شئتم وأخرج الحاكم عن أبي هريرة قال
قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه لقد أعطي علي بن أبي طالب ثلاث خصال لأن تكون لي خصلة منها أحب إلي من أن أعطى حمر النعم قيل وما هن
يا أمير المؤمنين قال تزوجه فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم وسكناه المسجد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يحل له فيه
ما يحل له والراية يوم خيبر وأخرج الحاكم عن ابن عباس قال لعلي رضي الله عنه أربع خصال ليست لأحد من العرب هو أول عربي وعجمي صلى

یعنی اف و زیادہ پیکر و از تفریہ متکلم از تضور منشی زیادہ کرنا پیچیدن از قسم ب ۱۲

یعنی در آمدن در مسجد بحالت جنابت ۱۲

مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو الذی کان لواءہ معہ فی کل زحف وہو الذی صبر معہ یوم المہراس وہو الذی غسلہ وادخلہ
قبرہ واخرج الحاکم عن ام سلمۃ قالت لابی عبد اللہ الجدلی ایسب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیکم قال فقلت معاذ اللہ او سبحان اللہ
او کلمۃ نحوہا قال قالت سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من سب علیا فقد سبنی وعن ابی بکر بن عبید اللہ بن ابی ملیکۃ
عن ابیہ قال جاء رجل من اہل الشام فسب علیا عند ابن عباس فحصبہ ابن عباس فقال یا عدو اللہ آذیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ لَعَنَہُمُ اللّٰہُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃِ وَاَعَدَّ لَہُمْ عَذَابًا مُّہِیْنًا لو کان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم لآذیتہ وعن علی رضی اللہ عنہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا علی ان لک کنزا فی الجنۃ وانک ذو قرنیہا فلا تتبع
النظرۃ النظرۃ فان لک الاولی ولیست لک الآخرۃ وعن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ادعوا لی
سید العرب فقلت یا رسول اللہ الست سید العرب قال انا سید ولد آدم وعلی سید العرب وعن عبد اللہ بن عمرو بن ہند الجملی قال
سمعت علیا رضی اللہ عنہ یقول کنت اذا سألت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعطانی واذا سکت ابتدانی وعن زید بن ارقم قال
کانت لنفر من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابواب شارعۃ فی المسجد فقال یوما سدوا ہذہ الابواب الا باب علی قال فتکلم فی
ذلک ناس فقام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فحمد اللہ واثنی علیہ ثم قال اما بعد فانی امرت بسد ہذہ الابواب غیر باب علی فقال
فیہ قائلکم واللہ ما سددت شیئا ولا فتحتہ ولکن امرت بشیء فاتبعتہ وعن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد المدینۃ فلیأت الباب وعن جابر بن عبد اللہ یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یقول انا مدینۃ العلم وعلی بابہا فمن اراد العلم فلیأت الباب وعن زید بن ارقم قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من یرید
ان یحیی حیوتی ویموت مماتی ویسکن جنۃ الخلد التی وعدنی ربی فلیتول علی بن ابیطالب فانہ لن یخرجکم من ہدی ولن یدخلکم
فی ضلال وعن ابی ذر قال ما کنا نعرف المنافقین الا بتکذیب اللہ ورسولہ والتخلف عن الصلوۃ والبغض لعلی بن ابیطالب وعن
ابی ہریرۃ قال قالت فاطمۃ رضی اللہ عنہا یا رسول اللہ زوجتنی من علی بن ابیطالب وہو فقیر لا مال لہ فقال یا فاطمۃ اما ترضین
ان اللہ عز وجل اطلع علی اہل الارض فاختار رجلین احدہما ابوک والآخر بعلک وعن علی فی قولہ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ
وَّلِکُلِّ قَوْمٍ ہَادٍ قال علی رسول اللہ المنذر وانا الہادی وعن ام سلمۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا غضب
لم یجترئ منا احد یکلمہ غیر علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ وعن سلمان قال رجل لسلمان ما اشد حبک لعلی قال سمعت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یقول من احب علیا فقد احبنی ومن ابغض علیا فقد ابغضنی وعن ابن بریدۃ عن ابیہ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ امرنی بحب اربعۃ من اصحابی واخبرنی انہ یحبہم قال قلنا من ہم یا رسول اللہ وکلنا نحب ان یکون منہم
فقال الا ان علیا منہم ثم سکت ثم قال الا ان علیا منہم ثم سکت وعن انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال کنت اخدم رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فقدم لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرخ مشوی فقال اللہم ائتنی باحب خلقک الیک یاکل معی من ہذا الطیر
قال فقلت اللہم اجعلہ رجلا من الانصار فجاء علی رضی اللہ عنہ فقلت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی حاجتہ ثم جاء فقال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افتح فدخل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما حبسک علی ما صنعت فقلت یا رسول اللہ سمعت دعاءک
فاحببت ان یکون رجلا من قومی فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الرجل قد یحب قومہ قال الترمذی غریب وجاء الحاکم بہا

خرج بها عن النزاية المخصة القاقصة وعن عمار بن یاسر سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لعلی یا علی طوبی لمن احبک و صدق فیک
و ویل لمن ابغضک و کذب فیک و عن سلمان رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اولکم وارد اً علی الحوض
اولکم اسلاماً علی بن ابی طالب رضی الله عنه و عن زید بن ارقم رضی الله عنه قال ان اول من اسلم مع رسول الله صلی الله علیه
وسلم علی بن ابی طالب رضی الله عنه و عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم دخل علی فاطمة رضی الله
عنها فقال انی وایاک وهذا النائم یعنی علیاً وهما یعنی الحسن والحسین لفی مکان واحد یوم القیمة و عن انس قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم اشتاقت الجنة الی ثلثة علی وعمار وسلمان و عن ابی اوفی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
سألت ربی ان لا ازوج احداً من امتی ولا اتزوج الیه الا کان معی فی الجنة فاعطانی و عن عبد الله بن سعد بن زرارة عن ابیه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اوحی الی فی علی ثلث انه سید المؤمنین و امام المتقین و قائد الغر المحجلین و عن علی بن ابی
طلحة قال حججنا فمررنا علی الحسن بن علی بالمدینة و معنا معاویة بن خدیج فقیل للحسن رضی الله عنه ان هذا معاویة بن خدیج الساب
لعلی فقال علی به فاتی به فقال انت الساب لعلی فقال ما فعلت والله قال ان لقیته وما احسبک تلقاه یوم القیمة لتجده
قائماً علی حوض رسول الله صلی الله علیه وسلم یذود عنه رایات المنافقین بیده عصا من عوسج حدثنیه الصادق المصدوق
صلی الله علیه وسلم وقد خاب من افتری و عن علی رضی الله عنه قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم یا علی الا اعلمک
کلمات ان قلتهن غفر لک علی انک مغفور لک لا اله الا الله العلی العظیم لا اله الا الله الحلیم الکریم سبحان الله رب العرش العظیم
والحمد لله رب العلمین و عن ام سلمة رضی الله عنها قالت والذی احلف به ان کان علی لاقرب الناس عهداً برسول الله
صلی الله علیه وسلم عدنا رسول الله صلی الله علیه وسلم غداة وهو یقول جاء علی جاء علی مراراً فقالت فاطمة رضی الله عنها
کانک بعثته فی حاجة قالت فجاء بعد قالت ام سلمة فظننت ان له الیه حاجة فخرجنا من البیت فقعدنا عند الباب وکنت من
ادناهم الی الباب فاکب علیه رسول الله صلی الله علیه وسلم وجعل یساره ویناجیه ثم قبض رسول الله صلی الله علیه وسلم من یومه
ذلک فکان علی اقرب الناس عهداً و عن علی رضی الله عنه قال بینا رسول الله صلی الله علیه وسلم آخذ بیدی ونحن فی
سکک المدینة اذ مررنا بحدیقة فقلت یا رسول الله ما احسنها من حدیقة قال لک فی الجنة احسن منها و عن عبد الله بن مسعود رضی الله
عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم النظر الی وجه علی عبادة و عن زید بن ارقم عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لعلی
وفاطمة وحسن وحسین انا حرب لمن حاربتم وسلم لمن سالمتم و عن بریدة قال کان احب النساء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم
فاطمة ومن الرجال علی و عن جمیع بن عمیر قال دخلت مع امی علی عائشة فسمعتها من وراء الحجاب وهی تسألها عن علی فقالت
تسألنی عن رجل والله ما اعلم رجلاً کان احب الی رسول الله صلی الله علیه وسلم من علی ولا فی الارض امرأة کانت احب
الی رسول الله صلی الله علیه وسلم من امرأته اخرج هذه الاحادیث کلها الحاکم فی المستدرک و اخرج النسائی عن عبد الرحمن
بن ابی لیلی عن ابیه قال لعلی وکان یسیر معه ان الناس قد انکروا منک ان تخرج فی البرد فی الملائتین وتخرج فی الحر فی
الحشو والثوب الغلیظ فقال اولم تکن معنا بخیبر قال بلی قال فان رسول الله صلی الله علیه وسلم بعث ابابکر وعقد له لواء فرجع
وبعث عمر وعقد له لواء فرجع بالناس فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لاعطین الرایة رجلاً یحب الله ورسوله ویحبه الله

ورسولہ لیس بفرارٍ فارسل الی وانا ارمد فتفل فی عینی فقال اللهم اکفہ اذی الحر والبرد قال فما وجدت حرا بعد ذلک ولا برداو
اخرج عن ابی جعفر محمد بن علی عن ابراہیم بن سعد بن ابی وقاص عن ابیہ قال کنا عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم وعندہ قوم جلوس فدخل
علی کرم اللہ وجہہ فلما دخل خرجوا فلما خرجوا تلاوموا فقالوا واللہ ما اخرجنا وادخلہ فرجعوا فدخلوا فقال واللہ ما انا ادخلتہ
واخرجتکم بل اللہ ادخلہ واخرجکم واخرج عن علی رضی اللہ عنہ قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اما انت یا علی فصفیی وامینی و
اخرج عن علی رضی اللہ عنہ قال والذی فلق الحبۃ وبرأ النسمۃ انہ لعہد النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی انہ لا یحبنی الا مؤمن ولا یبغضنی
الا منافق واخرج عن سعید بن عبید قال جاء رجل الی ابن عمر فسألہ عن علی رضی اللہ عنہ فقال لا تسئلنی عن علی ولکن انظر الی بیتہ
من بیوت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فانی ابغضہ قال ابغضک اللہ واخرج عن ابی زرعۃ بن عمرو بن جریر عن عبد اللہ
بن یحیی سمع علیا رضی اللہ عنہ یقول کنت ادخل علی نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کل لیلۃ فان کان یصلی سبح فرجعت وان لم یکن یصلی اذن لی
فدخلت واخرج عن ابی الاسود ورجل آخر عن زاذان قال قال علی رضی اللہ عنہ کنت واللہ اذا سألت اعطیت واذا سکت
ابتدئت واخرج عن محمد بن اسامۃ بن زید عن ابیہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اما انت یا علی فختنی وابو ولدی انت منی
وانا منک واخرج عن سلیمان بن عبد اللہ بن الحارث عن جدہ عن علی کرم اللہ وجہہ قال مرضت فعادنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم فدخل علی وانا مضطجع فاتکی الی جنبی ثم سجانی بثوبہ فلما رأی قد برأت قام الی المسجد یصلی فلما قضی صلوتہ جاء فرفع الثوب
وقال قم یا علی فقمت وقد برأت کانما لم اشتک شیئا قبل ذلک فقال ما سألت ربی شیئا فی صلوتی الا اعطانی وما سألت لنفسی
شیئا الا وسألت لک واخرج عن علی بن علقمۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال لما نزلت یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَاجَیْتُمُ
الرَّسُوْلَ فَقَدِّمُوْا بَیْنَ یَدَیْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقَةً قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی رضی اللہ عنہ مرہم ان یتصدقوا قال بکم
یا رسول اللہ قال بدینار قال لا یطیقون قال فنصف دینار قال لا یطیقون قال فبکم قال بشعیرۃ فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم انک لزہید فانزل اللہ تعالی ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا بَیْنَ یَدَیْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقٰتٍ الآیۃ وکان علی رضی اللہ عنہ
یقول خفف بی عن ہذہ الآیۃ واخرج الترمذی وعبد اللہ ابن احمد فی زوائد المسند مسلسلا بالسادۃ الاشراف کلاہما قال
حدثنا نصر بن علی الجہضمی اخبرنا علی بن جعفر بن محمد قال اخبرنی اخی موسی بن جعفر بن محمد عن ابیہ جعفر بن محمد عن ابیہ محمد بن علی عن ابیہ
علی بن حسین عن ابیہ عن جدہ علی بن ابی طالب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ بید حسن وحسین قال من احبنی واحب ہذین
وابا ہما وامہما کان معی فی درجتی یوم القیمۃ واخرج الحاکم مسلسلا بالسادۃ الاشراف حدثنا ابو محمد الحسن بن محمد بن یحیی بن
اخی طاہر العقیقی الحسنی حدثنا اسمعیل بن محمد بن اسحق بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین حدثنی عمی علی بن جعفر بن محمد حدثنی الحسین بن
زید عن عمر بن علی عن ابیہ علی بن الحسین قال خطب الحسن بن علی الناس حین قتل علی فحمد اللہ واثنی علیہ ثم قال لقد قبض فی
ہذہ اللیلۃ رجل لا یسبقہ الاولون بعمل ولا یدرکہ الآخرون وقد کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعطیہ رایتہ فیقاتل جبریل
عن یمینہ ومیکائیل عن یسارہ فما یرجع حتی یفتح اللہ علیہ وما ترک علی الارض صفراء ولا بیضاء الا سبعمائۃ درہم فضلت من
عطایاہ اراد ان یبتاع بہا خادما لاہلہ ثم قال ایہا الناس من عرفنی فقد عرفنی ومن لم یعرفنی فانا الحسن بن علی وانا ابن النبی
وانا ابن الوصی وانا ابن البشیر وانا ابن النذیر وانا ابن الداعی الی اللہ باذنہ وانا ابن السراج المنیر وانا من اہل البیت الذی کان

جبرئيل ينزل الينا ويصعد من عندنا وانا من اهل البيت الذي اذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا وانا من اهل البيت الذي افترض الله مودتهم على كل مسلم فقال تبارك وتعالى ومن يقترف حسنة نزد له فيها حسنا فاقتراف الحسنة مودتنا اهل البيت واخرج النسائي هذا الحديث من طريق آخر الى قوله خادما لاهله فقط واخرج الترمذي عن ابي سعيد الخدري قال ان كنا لنعرف المنافقين نحن معاشر الانصار ببغضهم علي بن ابي طالب وعن ام سلمة تقول كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يحب عليا منافق ولا يبغضه مؤمن وعن جابر قال دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عليا يوم الطائف فانتجاه فقال الناس لقد طال نجواه مع ابن عمه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما انتجيته ولكن الله انتجاه وعن ابي سعيد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي يا علي لا يحل لاحد ان يجنب في هذا المسجد غيري وغيرك قيل معناه لا يحل لاحد يستطرقه جنبا غيري وغيرك وعن ابن عباس ان النبي صلى الله عليه وسلم امر بسد الابواب الا باب علي وعن علي قال لقد عهد الي النبي الامي صلى الله عليه وسلم انه لا يحبك الا مؤمن ولا يبغضك الا منافق وعن ام عطية قالت بعث النبي صلى الله عليه وسلم جيشا فيهم علي قالت فسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو رافع يديه يقول اللهم لا تمتني حتى تريني عليا بالجملة مجمل احوال حضرت مرتضى رضي الله عنه و فضائل او آن است که در اصل جبلت اخلاق قويه که فحول رجال را ميباشد داشت از شجاعت و قوت و حميت و وفا پس جود الهي آن همه اخلاق را در مرضيات خويش صرف نمود و از هر خلقي که داشت بامتزاج فيض رباني مقامي متولد شد و بحث تولد مقامات از اخلاق در مناقب حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه مبين شد وفي الرياض كان اذا مشى تكفأ واذا امسك بذراع رجل امسك بنفسه فلم يستطع ان يتنفس وهو قريب الى السمن شديد الساعد واليد واذا مشى الى الحرب هرول ثبت الجنان قوي ما صارع احدا قط الا صرعه شجاع منصور على من لاقاه پس از جمله اخلاق قويه او وفا بود چون فيض الهي او را مهذب گردانيد مقام محبت براي او مسلم شد قال النبي صلى الله عليه وسلم فيما تواتر عنه ساعطي الراية غدا رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله فاعطاها عليا و از انجمله مبارزت اقران و مكافحت دشمنان جود الهي آنرا در سوابق اسلاميه او صرف نمود و در آخرت ثمره عجيبه از ان متولد گشت و آيه كريمه هذان خصمان اختصموا الآيه در شان وي و رفقاي او نازل شد اخرج البخاري عن علي بن ابي طالب رضي الله عنه انه قال انا اول من يجثو بين يدي الرحمن للخصومة يوم القيامة وقال قيس وفيهم انزلت هذان خصمان اختصموا في ربهم قال هم الذين تبارزوا يوم بدر حمزة وعلي وعبيدة او ابو عبيدة بن الحارث وشيبة بن ربيعة وعتبة والوليد بن عتبة و از انجمله خشونت و صرامت و از كسي پروا نداشتن و داعيه خود را بسبب مدارات و مراعات مردم نشكستن جود الهي آنرا در نهي منكر و حفظ بيت المال صرف نمود واخرج الحاكم عن ابي سعيد الخدري قال اشتكى علي بن ابي طالب الناس الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقام فينا خطيبا فسمعته يقول ايها الناس لا تشكوا عليا فوالله انه لاخيشن في ذات الله او في سبيل الله واخرج ابو عمر عن اسحق بن كعب بن عجرة عن ابيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم علي مخشوشن في ذات الله و از انجمله حميت قوم خود و ابن عم خود مثلا اهتمام در اتمام منصب او كردن و براي نصرت او همت قويه بكار بردن غالبا اين خصلت در اشراف ناس مخلوق ميشود چون فيض الهي داعيه اعلاء كلمة الله در نفس او فرو ريخت از ميان اخلاق جبليه اين خلق خود صيد او نمود و آن معنے عقلي را مشرح ساخت پس مقامي شگرف بهم رسيد كه تعبير از ان باخوت رسول الله صلى الله عليه وسلم و موالات او و

براي وشي برداريد ١٢ ١١ اور ١ يعني بر لگام دست كسي بيا فتند نفس او منقطع گردد گويم بقوت نفس او گرفت ١٢ چون دوزانو نشستن براي اطراف الخصمان براي دادن و فعل از باب نفر بيهت ١٢

وصی و وارث و امثال آن کرده میشود و اخرج الحاکم عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم قال ایکم یتولانی فی الدنیا و
الآخرة فقال لکل رجل منهم ایکم یتولانی فی الدنیا والآخرة فقال لا حتی مر علی اکثرهم فقال علی انا اتولاک فی الدنیا والآخرة
فقال انت ولیی فی الدنیا والآخرة و تفصیل این حدیث بروایت نسائی در سوابق حضرت مرتضی گذشت و اخرج الحاکم
عن ابن عباس قال کان علی یقول فی حیوة رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله یقول أفائن مات او قتل انقلبتم
علی اعقابکم والله لا ننقلب علی اعقابنا بعد اذ هدانا الله والله لئن مات او قتل لاقاتلن علی ما قاتل علیه حتی اموت والله
انی لاخوه و ولیه و ابن عمه و وارث علمه فمن احق به منی و اخرج الحاکم عن ابی اسحق قال سألت قثم بن العباس کیف ورث
علی رسول الله صلی الله علیه وسلم دونکم قال لانه کان اولنا به لحوقا و اشدنا به لزوقا و باین تقریر واضح شد فساد
رای هر دو فریق مفرطین و مفرطین یکی میگوید که نصرت بنا بر حمیت قوم اخلاص نیست و دیگری میگوید که اخوت نسبی در
استحقاق خلافت شرط است والله اعلم و از انجمله زهد و محقر انگاشتن شهوات نفس را و از پی آن نه افتادن اخرج ابو عمر
عن رجل من همدان قال قال معاویة لضرار الصدائی یا ضرار صف لی علیا قال اعفنی یا امیر المؤمنین قال لتصفنه قال اما اذ
لا بد من وصفه فکان والله بعید المدی شدید القوی یقول فصلا و یحکم عدلا یتفجر العلم من جوانبه و تنطق الحکمة من نواحیه
یستوحش من الدنیا و زهرتها و یأنس باللیل و وحشته و کان غزیر العبرة طویل الفکرة یعجبه من اللباس ما قصر و من الطعام ما خشن
و کان فینا کاحدنا یجیبنا اذا سألناه و ینبئنا اذا استنبأناه و نحن والله مع تقریبه ایانا و قربه منا لا نکاد نکلمه هیبة له
یعظم اهل الدین و یقرب المساکین لا یطمع القوی فی باطله و لا ییأس الضعیف من عدله و اشهد لقد رأیته فی بعض مواقفه و قد ارخی
اللیل سدوله و غارت نجومه قابضا علی لحیته یتململ تململ السلیم و یبکی بکاء الحزین و یقول یا دنیا غری غیری الی تعرضت ام الی
تشوقت هیهات هیهات قد باینتک ثلثا لا رجعة فیها فعمرک قصیر و خطرک حقیر آه من قلة الزاد و بعد السفر و وحشة الطریق
فبکی معاویة و قال رحم الله ابا الحسن کان والله کذلک قال فکیف حزنک علیه یا ضرار قال حزن من ذبح واحدها فی حجرها اخرج
ابو عمر عن عبد الله بن ابی الهذیل قال رأیت علیا خرج و علیه قمیص غلیظ رازی اذا مد کم قمیصه بلغ الی الظفر و اذا ارسله صار
الی نصف الساعد و از انجمله تورع و اجتناب از شبهات اخرج ابو بکر بن ابی شیبة عن ام کلثوم بنت علی رضی الله عنهما قالت لقد رأیت
امیر المؤمنین اتی باترنج فذهب حسن او حسین یتناول منه اترنجة فنزعها من یده ثم امر به فقسم و اخرج ابو عمر قال کان علی یسیر
فی الفیء بسیرة ابی بکر فی القسم و اذا ورد علیه مال لم یبق منه شیئا الا قسمه و لا یترک فی بیت المال منه الا ما یعجز عن قسمته فی
یومه ذلک و یقول یا دنیا غری غیری و لم یکن یستأثر من الفیء بشیء و لا یخص به حمیما و لا قریبا و لا یخص بالولایات الا اهل الدیانات
والامانات و اذا بلغه عن احد خیانة کتب الیه قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ اذا اتاک کتابی هذا فاحتفظ بما فی یدیک من عملنا حتی نبعث الیک من یتسلمه منک ثم یرفع طرفه الی
السماء فیقول اللهم انک تعلم انی لم آمرهم بظلم خلقک و لا بترک حقک و اخرج ابو عمر عن مجمع التیمی ان علیا قسم ما فی البیت بین
المسلمین ثم امر به فکنس ثم صلی فیه رجاء ان یشهد له یوم القیمة و اخرج ابو عمر عن عاصم بن کلیب عن ابیه قال قدم علی علی مال

من اصبہان فقسمہ سبعۃ اسباع ووجد فیہ رغیفا فکسرہ سبع کسر ووضع علی کل جزء کسرۃ ثم اقرع بینہم ایہم یعطی اولا واخرج ابو عمر عن معاذ بن العلاء اخی ابی عمرو بن العلاء عن ابیہ عن جدہ قال سمعت علی بن ابی طالب یقول ما اصبت من فیئکم الا ہذہ القارورۃ اہداہا الی الدہقان ثم نزل الی بیت المال ففرق کل ما فیہ ثم جعل یقول افلح من کانت لہ قوصرۃ یاکل منہا کل یوم تمرۃ واخرج ابو عمر عن ابی حیان التیمی عن ابیہ قال رایت علی بن ابی طالب علی المنبر یقول من یشتری منی سیفی ہذا فلو کان عندی ثمن ازار ما بعتہ فقام الیہ رجل فقال انا اسلفک ثمن ازار وازانجملہ صبر بر ضیق معیشت وآنرا بر نفس خویش گوارا ساختن اخرج ابو بکر عن ابی البختری قال قال علی لامہ فاطمۃ بنت اسد اکفی فاطمۃ بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الخدمۃ خارجا سقایۃ الماء والحاجۃ وتکفیک العمل فی البیت العجن والخبز والطحن واخرج ابو بکر عن الحارث عن علی قال اہدیت الی وما تحتنا الا جلد کبش واخرج ابو بکر عن ضمرۃ قال قضی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی ابنتہ فاطمۃ بخدمۃ البیت وقضی علی علی بما کان خارجا من البیت واخرج احمد عن عطاء بن السائب عن ابیہ عن علی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لما زوجہ فاطمۃ بعث معہا بخمیلۃ ووسادۃ من ادم حشوہا لیف ورحیین وسقاء وجرتین فقال علی لفاطمۃ رضی اللہ عنہا ذات یوم واللہ لقد سنوت حتی لقد اشتکیت صدری قال وقد جاء اللہ اباک بسبی فاذہبی فاستخدمیہ فقالت وانا واللہ قد طحنت حتی مجلت یدای فاتت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ما جاء بک ای بنیۃ قالت جئت لاسلم علیک واستحیت ان تسالہ ورجعت فقال ما فعلت قالت استحییت ان اسالہ فاتیناہ جمیعا فقال علی یا رسول اللہ واللہ لقد سنوت حتی اشتکیت صدری فقالت فاطمۃ قد طحنت حتی مجلت یدای وقد جاءک اللہ بسبی وسعۃ فاخدمنا فقال واللہ لا اعطیکما وادع اہل الصفۃ تطوی بطونہم لا اجد ما انفق علیہم ولکن ابیعہم وانفق علیہم اثمانہم فرجعا فاتاہما النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقد دخلا فی قطیفتہما اذا غطیا رؤسہما تکشفت اقدامہما واذا غطیا اقدامہما تکشفت رؤسہما فثارا فقال مکانکما ثم قال الا اخبرکما بخیر مما سالتمانی قالا بلی فقال کلمات علمنیہن جبریل فقال تسبحان فی دبر کل صلوۃ عشرا وتحمدان عشرا وتکبران عشرا فاذا اویتما الی فراشکما فسبحا ثلثا وثلثین واحمدا ثلثا وثلثین وکبرا اربعا وثلثین قال فواللہ ما ترکتہن منذ علمنیہن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لہ ابن الکواء ولا لیلۃ صفین فقال قاتلکم اللہ یا اہل العراق نعم ولا لیلۃ صفین واخرج احمد عن مجاہد قال قال علی جعت مرۃ بالمدینۃ جوعا شدیدا فخرجت اطلب العمل فی عوالی المدینۃ فاذا انا بامراۃ قد جمعت مدرا فظننتہا تریدہ بلہ فقاطعتہا کل دلو علی تمرۃ فمددت ستۃ عشر ذنوبا حتی مجلت یدای ثم اتیت الماء فاصبت منہ ثم اتیتہا فقلت بکفی ہذا بین یدیہا فعدت لی ستۃ عشر تمرۃ فاتیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ فاکل معی منہا واخرج احمد عن محمد بن کعب القرظی ان علیا رضی اللہ عنہ قال لقد رایتنی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانی لاربط الحجر علی بطنی من الجوع وان صدقتی الیوم لاربعون الفا

وازانجملہ علوم مسموعہ را از جناب نبوی صلی اللہ علیہ وسلم محفوظ داشتن وآنرا در وقت حاجت در محل خود صرف نمودن وکان عمر یتعوذ من معضلۃ لیس لہا ابو حسن واخرج شیخ الشیوخ السہروردی فی العوارف عن عبد اللہ بن الحسن قال حین نزلت ہذہ الآیۃ وتعیہا اذن واعیۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی رضی اللہ عنہ سالت اللہ تعالی ان یجعلہا اذنک یا علی قال علی رضی اللہ عنہ فما نسیت شیئا بعد وما کان لی ان انسی واخرج احمد عن ابی البختری عن علی قال قال عمر بن الخطاب للناس ترون

ــــ

۱ بفتح قاف و سکون واو و فتح صاد مہملہ و تشدید را و تخفیف آن ظرفی است که برای خرما سازند ۱۲

۲ ای بوریا ۱۲ ... کردم ۱۲

۳ یعنی پناہ می جست از پیش آمدن حادثہ مشکلہ که رفع آن و تفصی کردن از آن حضرت مرتضی نبود ۱۲

فی فضل فضل عندنا من ہذا المال فقال الناس یا امیر المؤمنین قد شغلناک عن اہلک وضیعتک وتجارتک فہو لک فقال لی ما تقول انت فقلت قد اشاروا علیک فقال قل فقلت لم تجعل یقینک ظنا فقال لتخرجن مما قلت فقلت اجل واللہ لاخرجن منہ اتذکر حین بعثک نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ساعیا فاتیت العباس بن عبد المطلب فمنعک صدقتہ وکان بینکما شیء فقلت لی انطلق معی الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوجدناہ خاثرا فرجعنا ثم غدونا علیہ فوجدناہ طیب النفس فاخبرتہ بالذی صنع فقال لک اما علمت ان عم الرجل صنو ابیہ وذکرنا لہ الذی رأیناہ من خثورہ فی الیوم الاول والذی رأینا من طیب نفسہ فی الیوم الثانی فقال انکما اتیتمانی فی الیوم الاول وقد بقی عندی من الصدقۃ دیناران فکان الذی رأیتما من خثوری لہ واتیتمانی الیوم وقد وجہتہما فذلک الذی رأیتما من طیب نفسی فقال عمر صدقت واللہ لاشکرن لک الاولی والآخرۃ واخرج ابو عمر عن سعید بن المسیب قال کان عمر یتعوذ باللہ من معضلۃ لیس لہا ابو حسن قال ابو عمر وقال فی المجنونۃ التی امر برجمہا وفی التی وضعت لستۃ اشہر فاراد عمر رجمہا فقال لہ علی ان اللہ یقول وحملہ وفصالہ ثلثون شہرا الآیۃ وقال ان اللہ رفع القلم عن المجنون الحدیث فکان عمر یقول لولا علی لہلک عمر واخرج ابو عمر عن عبد اللہ بن مسعود کنا نتحدث ان اقضی اہل المدینۃ علی بن ابی طالب واخرج ابو عمر عن سعید بن المسیب قال ما کان احد من الناس یقول سلونی غیر علی بن ابی طالب واخرج ابو عمر عن ابی الطفیل قال شہدت علیا یخطب وہو یقول سلونی عن کتاب اللہ فواللہ ما من آیۃ الا وانا اعلم ابلیل نزلت ام بنہار ام فی سہل ام فی جبل واخرج ابو عمر عن عبد اللہ بن عباس قال واللہ لقد اعطی علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ تسعۃ اعشار العلم وایم اللہ لقد شارکہم فی العشر العاشر واز ان جملہ حدت ذہن وسرعت انتقال بمأخذ حکم وانجیہ در فصل قضایا مصدر شد وقد ثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بوجوہ قال اقضاکم علی واخرج ابو عمر عن ابن عباس عن عمر انہ قال اقضانا علی واقرأنا ابی واز حضرت مرتضی رضی اللہ عنہ عجائب بسیار دریں باب نقل میکنند اخرج ابو عمر عن عاصم عن زر بن حبیش قال جلس رجلان یتغدیان مع احدہما خمسۃ ارغفۃ ومع الآخر ثلثۃ ارغفۃ فلما وضع الغداء بین ایدیہما مر بہما رجل فسلم فقالا اجلس للغداء فجلس واکل معہما واستوفوا فی اکلہم الارغفۃ الثمانیۃ فقام الرجل فطرح الیہما ثمانیۃ دراہم وقال خذا ہذا عوضا مما اکلت لکما ونلتہ من طعامکما فتنازعا وقال صاحب الخمسۃ الارغفۃ لی خمسۃ دراہم ولک ثلثۃ وقال صاحب الارغفۃ الثلثۃ لا ارضی الا ان تکون الدراہم بیننا نصفین وارتفعا الی امیر المؤمنین علی بن ابی طالب فقصا علیہ قصتہما فقال لصاحب الثلثۃ قد عرض علیک صاحبک ما عرض وخبزہ اکثر من خبزک فارض بالثلثۃ فقال لا واللہ لا رضیت منہ الا بمر الحق فقال علی لیس لک فی مر الحق الا درہم واحد ولہ سبعۃ فقال الرجل سبحان اللہ یا امیر المؤمنین ہو یعرض علی ثلثۃ فلم ارض واشرت علی باخذہا فلم ارض وتقول لی الآن انہ لا یجب لی فی مر الحق الا درہم واحد فقال لہ علی عرض علیک صاحبک ان تأخذ الثلثۃ صلحا فقلت لا ارضی الا بمر الحق ولا یجب لک فی مر الحق الا واحد فقال لہ الرجل فعرفنی بالوجہ فی مر الحق حتی اقبلہ فقال علی الیس للثمانیۃ الارغفۃ اربعۃ وعشرون ثلثا اکلتموہا وانتم ثلثۃ انفس ولا یعلم الاکثر منکم اکلا ولا الاقل فتحملون فی اکلکم علی السواء قال بلی قال فاکلت انت ثمانیۃ اثلاث وانما لک تسعۃ اثلاث واکل صاحبک ثمانیۃ اثلاث ولہ خمسۃ عشر ثلثا اکل منہا ثمانیۃ ویبقی لہ سبعۃ واکل لک واحدا من تسعۃ فلک واحد بواحدک ولہ سبعۃ فقال الرجل رضیت الآن وفی الریاض عن محمد بن الزبیر قال دخلت مسجد دمشق فاذا انا بشیخ قد التوت ترقوتاہ من الکبر فقلت یا شیخ من ادرکت قال عمر

قلت فما غزوت قال اليرموك قلت فحدثني بشيء سمعته قال خرجت مع فتية حجاجا فاصبنا بيض نعام وقد احرمنا فلما قضينا
نسكنا ذكرنا ذلك لامير المؤمنين عمر فادبر وقال اتبعوني حتى انتهى الى حجر رسول الله صلى الله عليه وسلم فضرب حجرة منها
واجابته امرأة فقال أثم ابو حسن قالت لا فمر في المقثاة فادبر فقال اتبعوني حتى انتهى اليه وهو يسوي التراب بيده فقال
مرحبا يا امير المؤمنين فقال ان هؤلاء اصابوا بيض نعام وهم محرمون قال الا ارسلت الي قال انا احق باتيانك قال يضربون
الفحل قلائص ابكارا بعدد البيض فما نتج منها اهدوه قال عمر فان الابل تخدج قال علي والبيض يمرض فلما ادبر قال عمر اللهم
لا تنزل بي شديدة الا وابو حسن الى جنبي وعن الحسن المعتمر ان رجلين اتيا امرأة من قريش فاستودعاها مائة دينار وقالا
لا تدفعيها الى واحد منا دون صاحبه حتى نجتمع فلبثا حولا ثم جاء احدهما اليها وقال ان صاحبي قد مات فادفعي الي الدنانير
فابت فثقل عليها باهلها فلم يزالوا بها حتى دفعتها اليه ثم لبث حولا آخر فجاء الآخر فقال ادفعي الي الدنانير فقالت ان صاحبك
جاءني وزعم انك قد مت فدفعتها اليه فاختصما الى عمر فاراد ان يقضي عليها وروي انه قال لها ما اراك الا ضامنة فقالت
انشدك الله ان لا تقضي بيننا وارفعنا الى علي بن ابي طالب فرفعهما الى علي وعرف انهما قد مكرا بها فقال اليس قلتما لا تدفعيها الى
واحد منا دون صاحبه قال بلى قال ان مالك عندنا اذهب فجئ بصاحبك حتى ندفعها اليكما وعن علي رضي الله عنه ان
رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثه الى اليمن فوجد اربعة وقعوا في حفرة حفرت ليصطاد فيها الاسد سقط اولا رجل فتعلق بآخر وتعلق
الآخر بآخر حتى تساقطوا الاربعة فجرحهم الاسد وماتوا من جراحته فتنازع اولياؤهم حتى كادوا يقتتلون فقال علي انا اقضي
بينكم فان رضيتم فهو القضاء والا حجزت بعضكم عن بعض حتى تأتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ليقضي بينكم اجمعوا من القبائل
الذين حفروا البير ربع الدية وثلثها ونصفها ودية كاملة فللاول ربع الدية لانه اهلك من فوقه وللذي يليه ثلثها لانه اهلك
من فوقه وللثالث النصف لانه اهلك من فوقه وللرابع الدية الكاملة فابوا ان يرضوا فاتوا رسول الله صلى الله عليه
وسلم فلقوه عند مقام ابراهيم فقصوا عليه القصة فقال انا اقضي بينكم واحتبى ببرده فقال رجل من القوم ان عليا قضى بيننا فلما
قصوا عليه القصة اجازه وعن الحارث عن علي انه جاءه رجل بامرأة فقال يا امير المؤمنين دلست علي هذه وهي مجنونة
قال فصعد علي بصره وصوبه وكانت امرأة جميلة فقال ما يقول هذا فقالت والله يا امير المؤمنين ما بي جنون ولكني اذا
كان ذلك الوقت غلبتني غشية فقال علي خذها ويحك واحسن اليها فما انت لها باهل وعن زيد بن ارقم قال اتي علي
في اليمن بثلاثة نفر وقعوا على جارية في طهر واحد فولدت ولدا فادعوه فقال علي لاحدهم تطيب به نفسا لهذا قال لا
فقال للآخر تطيب به نفسا لهذا قال لا قال للآخر تطيب به نفسا لهذا قال لا قال اراكم شركاء متشاكسين اني مقرع بينكم
فمن اصابته القرعة اغرمته ثلثي القيمة والزمته الولد فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال ما اجد فيها الا ما قال علي
وعن حميد بن عبد الله بن يزيد المدني قال ذكر عند النبي صلى الله عليه وسلم قضاء قضى به علي فاعجب النبي صلى الله عليه وسلم
فقال الحمد لله الذي جعل فينا الحكمة اهل البيت باز چندین بار نفس نفیس او رضی الله عنه مطرح اشعهٔ برکات حضرت نبویه علیه
الصلوة والسلام گشته و درحق او رضی الله عنه معجزات باهره به فعالیت ظهور نموده و فیض الهی جهت نبوت را درکار او نمودار بسیار
از منافاتی که هی کرم الله وجهه از قوه بفعل آمد درباب فصل قضایا وقتیکه او را طرف یمن فرستاد ملتمس کرد یا رسول الله تبعثنی

الی القوم فوددنی تفلتن وانا شاب لا اعلم القضاء قال فوضع یده علی صدری فقال ان اللہ سیہدی قلبک ویثبت لسانک الحدیث وفی اخرہ فما اشکل علی قضاء بعد ذلک وفی لفظ فما شککت فی قضاء وفی روایۃ فما زلت قاضیا بعد و در باب حفظ قرآن عظیم بروایت ترمذی

آمدہ کہ نماز نافلہ تعلیم فرمودند عن ابن عباس انہ قال بینما نحن عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذ جاءہ علی بن ابی طالب فقال

بابی انت وامی تفلت ہذا القرآن من صدری فما اجدنی اقدر علیہ فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا الحسن افلا اعلمک کلمات

ینفعک اللہ بہن وینفع بہن من علمتہ ویثبت ما تعلمت فی صدرک قال اجل یا رسول اللہ فعلمنی قال اذا کان لیلۃ الجمعۃ فان استطعت ان

تقوم فی ثلث اللیل الآخر فانہا ساعۃ مشہودۃ فان لم تستطع فقم فی اولہا فصل اربع رکعات تقرأ فی الرکعۃ الاولی بفاتحۃ الکتاب

وسورۃ یٰس وفی الرکعۃ الثانیۃ بفاتحۃ الکتاب وحم الدخان وفی الرکعۃ الثالثۃ بفاتحۃ الکتاب والم تنزیل السجدۃ وفی الرکعۃ

الرابعۃ بفاتحۃ الکتاب وتبارک المفصل فاذا فرغت من التشہد فاحمد اللہ واحسن الثناء علی اللہ وصل علی واحسن وعلی سائر

النبیین واستغفر للمومنین والمومنات ولاخوانک الذین سبقوک بالایمان ثم قل فی آخر ذلک اللہم ارحمنی بترک المعاصی ابدا ما ابقیتنی

وارحمنی ان اتکلف ما لا یعنینی وارزقنی حسن النظر فیما یرضیک عنی اللہم بدیع السموات والارض ذا الجلال والاکرام والعزۃ التی لا ترام

اسألک یا اللہ یا رحمن بجلالک ونور وجہک ان تلزم قلبی حفظ کتابک کما علمتنی وارزقنی ان اتلوہ علی النحو الذی یرضیک

عنی اللہم بدیع السموات والارض ذا الجلال والاکرام والعزۃ التی لا ترام اسألک یا اللہ یا رحمن بجلالک ونور وجہک ان تنور

بکتابک بصری وان تطلق بہ لسانی وان تفرج بہ عن قلبی وان تشرح بہ صدری وان تغسل بہ بدنی فانہ لا یعیننی علی الحق

غیرک ولا یؤتیہ الا انت ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم یا ابا الحسن تفعل ذلک ثلث جمع او خمسا او سبعا تجب باذن اللہ والذی

بعثنی بالحق ما اخطأ مومنا قط قال ابن عباس فواللہ ما لبث علی الا خمسا او سبعا حتی جاء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی مثل

ذلک المجلس فقال یا رسول اللہ انی کنت فیما خلا لا آخذ الا اربع آیات ونحوہن فاذا قرأتہن علی نفسی تفلتن وانا اتعلم الیوم

اربعین آیۃ ونحوہا فاذا قرأتہا علی نفسی فکانما کتاب اللہ بین عینی ولقد کنت اسمع الحدیث فاذا رددتہ تفلت وانا الیوم اسمع

الاحادیث فاذا تحدثت بہا لم اخرم منہا حرفا فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عند ذلک مومن ورب الکعبۃ ابا الحسن و در

باب حفظ سنت دعا فرمود کہ بار خدایا آذن اورا اذن واعیہ گردان و برای دفع سرما و دعا کردہ قال علی ما رمدت

منذ تفل النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی عینی اخرجہ احمد و در حق او این دعا نمود۔ واللہم اذہب حرہ وبردہ وبعد ازین دعا در شتا

لباس صیف و در صیف لباس شتا میپوشید و از حر و برد مضرت نمیکشید و یکبار وی مریض بود برای شفای او دعا فرمود فی الحال صحت یافت و چون

با حضرت فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا تزویج کرد دعا فرمود جمع اللہ شملکما الکثیر الطیب وبارک فیکما قال انس فواللہ لقد اخرج اللہ منہما الکثیر الطیب و چون نماز

عصر از حضرت مرتضی فوت شد دعا کردند تا آفتاب بازگشت قرئی علی شیخنا ابی طاہر محمد بن ابراہیم الکردی المدنی وانا اسمع

فی بیتہ بظاہر المدینۃ المشرفۃ سنۃ ۱۱۴۳ قال اخبرنی ابی الشیخ ابراہیم بن الحسن الکردی ثم المدنی اخبرنا شیخنا الامام صفی الدین

احمد بن محمد المدنی عن الشمس الرملی عن الشیخ زین الدین زکریا عن العز الدین عبد الرحیم بن محمد الفرات عن ابی الثناء محمود بن خلیفۃ المنبجی عن الحافظ

شرف الدین عبد المومن خلف الدمیاطی عن ابی الحسن علی بن الحسین ابن المقیر البغدادی عن الحافظ ابی الفضل محمد بن ناصر السلامی الحنبلی بسماعہ

علی الخطیب ابی الطاہر محمد بن احمد بن محمد بن ابی الصقر الانباری سنۃ ۴۳۳ بقراءتہ علی ابی البرکات احمد بن عبد الواحد بن الفضل بن نظیف بن عبد اللہ

القرار بمصر سنة ۴۲۸ بساعد على ابى محمد الحسن بن رشيق العسكرى حدثنا ابو بشر محمد بن احمد بن حماد الانصاری الدولابی قال حدثنی اسحق بن یونس حدثنا سوید بن سعید عن المطلب بن زیاد عن ابراہیم بن حبان عن عبد اللہ بن الحسن عن فاطمة بنت الحسین عن اسماء بنت عمیس قالت كان رأس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی حجر علی وکان یوحی الیه فلما سری عنه قال لی یا علی صلیت الفرض قال لا قال اللهم انك تعلم انه كان فی حاجتك وحاجة رسولك فرد علیه الشمس فردها علیه فصلی وغابت الشمس قرأتہ علی شیخنا ابی طاہر وانا اسمع عن ابیہ الشیخ ابراہیم الکردی عن احمد بن محمد المدنی الشہیر بالقشاشی عن الشمس محمد بن احمد بن حمزة الرملی اجازة عن الشیخ زین الدین زکریا عن ابن الفرات عن عمر بن الحسن المراغی عن الفخر ابن البخاری عن ابی جعفر الصیدلانی عن فاطمة بنت عبد اللہ الجوزدانیة عن ابی بکر محمد بن عبد اللہ الاصبہانی عن الحافظ ابی القاسم سلیمان بن احمد الطبرانی فی الکبیر حدثنا جعفر بن احمد بن سنان الواسطی حدثنا علی بن المنذر حدثنا محمد بن فضیل حدثنا فضیل بن مرزوق عن ابراہیم بن الحسن عن فاطمة بنت الحسین بن علی عن اسماء بنت عمیس قالت كان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا نزل علیه الوحی یکاد یغشی علیه فانزل علیه یوما ورأسه فی حجر علی حتی غابت الشمس فرفع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رأسه فقال له صلیت العصر یا علی قال لا یا رسول اللہ فدعا اللہ تعالی فرد علیه الشمس حتی صلی العصر قالت فرأیت الشمس بعد ما غابت حین ردت حتی صلی العصر قال الحافظ جلال الدین السیوطی فی جزء کشف اللبس فی حدیث رد الشمس ان حدیث رد الشمس معجزة لنبینا محمد صلی اللہ علیہ وسلم صححه الامام ابو جعفر الطحاوی وغیره واَفرط الحافظ ابو الفرج بن الجوزی فاورده فی کتاب الموضوعات وقال تلمیذه المحدث ابو عبد اللہ محمد بن یوسف الدمشقی الصالحی فی جزء مزیل اللبس عن حدیث رد الشمس اعلم ان ہذا الحدیث رواه الطحاوی فی کتابه شرح مشکل الآثار عن اسماء بنت عمیس من طریقین وقال ہذان الحدیثان ثابتان ورواتهما ثقات ونقله قاضی عیاض فی الشفاء والحافظ ابن سید الناس فی بشری اللبیب والحافظ علاء الدین مغلطائی فی کتابه الزہر الباسم وصححه ابو الفتح الازدی وحسنه ابو زرعة بن العراقی وشیخنا الحافظ جلال الدین السیوطی فی الدرر المنتثرة فی الاحادیث المشتہرة وقال الحافظ احمد بن صالح وناہیک به لا ینبغی لمن سبیله العلم التخلف عن حدیث اسماء لانه من اجل علامات النبوة وقد انکر الحفاظ علی ابن الجوزی ایراده الحدیث فی کتاب الموضوعات قلت واخرجه الطحاوی فی مشکل الآثار من طریقین احدهما طریق فضیل بن مرزوق عن ابراہیم بن الحسن عن فاطمة بنت الحسین نحو الذی کتبناه بمعناه والثانی حدثنا علی بن عبد الرحمن بن محمد بن المغیرة حدثنا احمد بن صالح حدثنا ابن ابی فدیک حدثنی محمد بن موسی عن عون بن محمد عن امه ام جعفر عن اسماء ابنة عمیس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظهر بالصهباء ثم ارسل علیا فی حاجة فرجع وقد صلی النبی صلی اللہ علیہ وسلم العصر فوضع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رأسه فی حجر علی فلم یحرکه حتی غابت الشمس فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اللهم ان عبدك علیا احتبس بنفسه علی نبیك فرد علیه شرقها قالت اسماء فطلعت الشمس حتی وقعت علی الجبال وعلی الارض ثم قام علی فتوضأ وصلی العصر ثم غابت وذلك فی الصهباء قال الطحاوی محمد بن موسی المدنی المعروف بالفطری محمود فی روایته وعون بن محمد هو عون بن محمد بن علی بن ابی طالب وامه هی ام جعفر ابنة محمد بن جعفر بن ابی طالب ثم عارض الحدیث بما روی من طریق عن ابی ہریرة رفعه لم تحبس الشمس علی احد الا لیوشع واجاب بانه یمکن ان یکون المخصوص بیوشع ردها بعد الغیبوبة وہذا حبس عن الغیبوبة ثم رد الجواب بحدیث لفظه فحبسها اللہ علیه ای علی یوشع حتی فتح حاصل کلام الطحاوی وحکمت او بیش ازان ست که باحصار در آید وچگونه میسر شود حصار آن حالانکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده بشند

انا مدینة العلم و علی بابها لیکن تدری متیسر تعلم آریم اخرج ابو بکر عن ابی اسحق قال قال علی کلمات لو رحلتم المطی فیهن لانفیتموهن قبل
ان تدرکوا مثلهن لا یرجو عبد الا ربه و لا یخاف الا ذنبه و لا یستحیی من لا یعلم ان یتعلم و لا یستحیی من اذا سئل عما لا یعلم ان یقول
الله اعلم و اعلموا ان منزلة الصبر من الایمان کمنزلة الرأس من الجسد فاذا ذهب الرأس ذهب الجسد و اذا ذهب الصبر ذهب
الایمان و عن زید بن الحارث عن رجل من بنی عامر قال قال علی انما اخاف علیکم اثنتین طول الامل و اتباع الهوی قال طول الامل
ینسی الآخرة و ان اتباع الهوی یصد عن الحق و ان الدنیا قد ترحلت مدبرة و ان الآخرة قد جاءت مقبلة و لکل واحدة منهما بنون
فکونوا من ابناء الآخرة فان الیوم عمل و لا حساب و غدا حساب و لا عمل و عن الحسن قال قال علی طوبی لکل عبد نومة عرف الناس
و لم یعرفه الناس و عرفه الله منه برضوان اولئک مصابیح الهدی یجلی عنهم کل فتنة مظلمة و یدخلهم فی رحمته لیسوا اولئک
بالمذاییع البذر و لا بالجفاة المرائین و عن عطاء بن ابی رباح قال کان علی بن ابی طالب اذا بعث سریة ولی امرها رجلا
فاوصاه فقال اوصیک بتقوی الله لا بد لک من لقائه و لا منتهی لک دونه هو یملک الدنیا و الآخرة و علیک بالذی یقربک
الی الله فان فیما عند الله خلفا من الدنیا و عن زید بن وهب ان الجعد عاب علیا فی لباسه فقال یقتدی المؤمن و یخشع القلب و عن عمرو
بن کثیر الحنفی عن علی قال کظم الغیظ و اقلوا الضحک لا تمیتوا القلوب و عن الحارث عن علی قال مثل الذی جمع الایمان و القرآن مثل
الاترجة الطیبة الریح الطیبة الطعم و مثل الذی لم یجمع الایمان و لم یجمع القرآن مثل حنظلة خبیثة الریح خبیثة الطعم و عن محمد بن
عمرو بن علی قال قیل لعلی ما شانک یا ابا حسن جاورت المقبرة قال انی اجدهم جیران صدق یکفون السیئة و یذکرون الآخرة اخرج
هذه الاحادیث کلها ابو بکر بن ابی شیبة و فی الصواعق من کلامه کرم الله وجهه الناس نیام اذا ماتوا انتبهوا الناس بزمانهم اشبه منهم
بآبائهم لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا ما هلک امرء عرف قدره قیمة کل امرء ما یحسنه من عرف نفسه فقد عرف ربه المرء مخبوء تحت لسانه
من عذب لسانه کثر اخوانه من البر یستعبد الحر بشر مال البخیل بحادث او وارث لا تنظر الی من قال و انظر الی ما قال الجزع عند البلاء
تمام المحنة لا ظفر مع البغی لا ثناء مع الکبر لا صحة مع النهم و التخم لا شرف مع سوء الادب لا راحة مع الحسد لا سؤدد مع الانتقام
لا صواب مع ترک المشورة لا مروة للکذوب و لا کرم اعز من التقی لا شفیع انجح من التوبة لا لباس اجمل من العافیة لا داء
اعیی من الجهل رحم الله امرء عرف قدره و لم یتعد طوره اعادة الاعتذار تذکر بالذنب النصح بین الملاء تقریع نعمة الجاهل کروضة
علی مزبلة الجزع اتعب من الصبر اکبر الاعداء اخفاهم مکیدة الحکمة ضالة المؤمن البخل جامع لمساوی العیوب اذا حلت المقادیر
ضلت التدابیر عبد الشهوة اذل من عبد الرق الحاسد مغتاظ علی من لا ذنب له کفی بالذنب شفیعا للمذنب السعید من وعظ بغیره
الاحسان یقطع اللسان افقر الفقر الحمق اغنی الغنی العقل الطامع فی وثاق الذل لیس العجب ممن هلک کیف هلک العجب ممن نجا
کیف نجا اکثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع اذا وصلت الیکم النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشکر اذا قدرت علی عدوک
فاجعل العفو عنه شکر القدرة علیه ما اضمر احد شیئا الا ظهر فی فلتات لسانه و علی صفحات وجهه البخیل یستعجل الفقر و یعیش فی الدنیا
عیش الفقراء و یحاسب فی الآخرة حساب الاغنیاء لسان العاقل وراء قلبه و قلب الاحمق وراء لسانه العلم یرفع الوضیع و الجهل
یضع الرفیع العلم خیر من المال العلم یحرسک و انت تحرس المال العلم حاکم و المال محکوم علیه قصم ظهری عالم متهتک و جاهل
متنسک هذا ینفر الناس بتهتکه و هذا یضل الناس بتنسکه اقل الناس قیمة اقلهم علما اذ قیمة کل امرء ما یحسنه و من

کرامات علی کرم اللہ وجہہ

کراماته ما ذکره صاحب الریاض عن الاصبغ قال اتینا مع علی فمررنا بموضع قبر الحسین فقال علی ههنا مناخ رکابهم وههنا موضع رحالهم وههنا مهراق دمائهم فتیة من آل محمد صلی الله علیه وسلم یقتلون بهذه العرصة تبکی علیهم السماء والارض وعن جعفر بن محمد عن ابیه قال عرض لعلی رضی الله عنه رجلان فی خصومة فجلس فی اصل جدار فقال رجل یا امیر المؤمنین الجدار یقع فقال له علی امض کفی بالله حارسا فقضی بین الرجلین فقام فسقط الجدار وعن الحارث قال کنت مع علی بن ابی طالب بصفین فرأیت بعیرا من اهل الشام جاء وعلیه راکبه وثقله فالقی ما علیه وجعل یتخلل الصفوف حتی انتهی الی علی فوضع مشفره ما بین رأس علی ومنکبه وجعل یحرکها بجیرانه فقال علی والله انها لعلامة بینی وبین رسول الله صلی الله علیه وسلم قال فجد الناس فی ذلک الیوم واشتد قتالهم وعن علی بن زاذان ان علیا حدث حدیثا فکذبه رجل فقال علی ادعو علیک ان کنت صادقا قال نعم فدعا علیه فلم ینصرف حتی ذهب بصره وعن ابی ذر رضی الله عنه قال بعثنی رسول الله صلی الله علیه وسلم ادعو علیا فاتیت بیته فنادیته فلم یجبنی فعدت فاخبرت رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال لی عد الیه ادعه فانه فی البیت قال فعدت اناديه فسمعت صوت رحی تطحن فشارفت فاذا الرحی تطحن ولیس معها احد فنادیته فخرج الی منشرحا فقلت له ان رسول الله صلی الله علیه وسلم یدعوک فجاء ثم لم ازل انظر الی رسول الله صلی الله علیه وسلم وینظر الی ثم قال یا ابا ذر ما شأنک فقلت یا رسول الله عجبت من العجب رأیت رحی تطحن فی بیت علی ولیس معها احد یدیرها فقال یا ابا ذر ان لله ملائکة سیاحین فی الارض وقد وکلوا بمعونة آل محمد صلی الله علیه وسلم وعن فضالة بن ابی فضالة قال خرجت مع ابی الی ینبع عائدا لعلی وکان مریضا فقال له ابی ما یسکنک بمثل هذا المنزل لو هلکت لم یلیک الا الاعراب اعراب جهینة فاحمل الی المدینة فان اصابک بها قدر ولیک اصحابک وصلوا علیک وکان ابو فضالة من اهل بدر فقال علی انی لست بمیت من وجعی هذا ان رسول الله صلی الله علیه وسلم عهد الی ان لا اموت حتی اضرب ثم تخضب هذه یعنی لحیته من هذه یعنی هامته فقتل ابو فضالة معه بصفین واخرج ابو عمر عن عبیدة قال کان علی اذا رأی ابن ملجم قال ~ ارید حیاته ویرید قتلی ❊ عذیرک من خلیلک من مراد ❊ وکان علی کثیرا ما یقول ما یمنع اشقاها او ما ینتظر اشقاها ان یخضب هذه من دم هذا ویقول والله لیخضبن هذه من دم هذا ویشیر الی لحیته ورأسه خضاب دم لا خضاب عطر ولا عبیر ونصیب وازاحیاء علوم دینیه آن ست که جمع کردن قرآن بحضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم وترتیب داده بود آن را لیکن بتقدیر مساعد شیوع آن نشد اخرج ابو عمر عن محمد بن کعب القرظی قال کان ممن جمع القرآن علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو حی عثمان بن عفان وعلی بن ابی طالب وعبد الله بن مسعود من المهاجرین وسالم مولی ابی حذیفة بن عتبة بن ربیعة مولی لهم لیس من المهاجرین وتا جمعی از تابعین قرآن را از وی روایت کرده اند وروایت آن تا حال باقی ست قال البغوی فی شرح السنة والقراء المعروفون سندوا قراءتهم الی الصحابة فعبد الله بن کثیر ونافع سندا الی ابی بن کعب وعبد الله بن عامر سند الی عثمان بن عفان وسند عاصم الی علی وعبد الله بن مسعود وزید وسند حمزة الی عثمان وعلی وهؤلاء قرؤوا علی النبی صلی الله علیه وسلم فثبت ان القرآن کان مجموعا محفوظا کله فی صدور الرجال ایام حیوة النبی صلی الله علیه وسلم وی رضی الله عنه از حفاظ حدیث نیز از مکثرین صحابه ست وربادی النظر قریب بششصد حدیث در کتب معتبره از احادیث مرفوعه وی رضی الله عنه مذکور ست ودر تحقیق فوقها وازهزار بیشتر منقول نیست واین بحث را در مناقب فاروق اعظم رضی الله عنه مذکور کردیم فراجع وبعض ابواب حدیث پیش از وی روایت نکرده بودند وفاتح اول آن باب ست از آنجمله ان سلیم ستر عورة آنحضرت صلی الله علیه وسلم وگذرانیدن او تا شش یا بند

یعنی بر وزن بقر کلوالیست صحیح تیشه او لیسا مین در راه حج مصر ۱۲

یعنی اراده میکنم زندگی او و او میخواهد کشتن من و قوله عذیرک بالنصب یعنی بیار کسی را که عذر تو بیان کند از دوست تو که از قبیله مراد ست ۱۲

آنجناب علیه الصلوة والسلام ترمذی در کتاب شمائل بروایت حضرت حسنین رضی الله عنهما حدیثی طویل آورده و در بعض روایت ضعیف آمده عن ابن عمر ان الیهود جاءوا الی ابی بکر فقالوا صف لنا صاحبک فقال معشر الیهود لقد کنت معه فی الغار کاصبعی هاتین ولقد صعدت معه جبل حراء وان خنصری لفی خنصره ولکن الحدیث عنه صلی الله علیه وسلم شدید وهذا علی بن ابی طالب فاتوا علیا فقالوا یا ابا الحسن صف لنا ابن عمک فقال لم یکن رسول الله صلی الله علیه وسلم بالطویل الذاهب ولا بالقصیر المتردد کان فوق الربعة ابیض اللون مشربا بحمرة جعد الشعر لیس بالقطط یفرق شعره الی اذنیه اصلت الجبین ادعج العینین دقیق المسربة براق الثنایا اقنی الانف کان عنقه ابریق فضة له شعرات من لبته الی سرته کانهن قضیب مسک اسود ولیس فی جسده ولا فی صدره شعرات غیرهن وکان شثن الکف والقدم واذا مشی کان یتقلع من صخر واذا التفت التفت بمجامع بدنه واذا قام غمر الناس واذا قعد علا الناس واذا تکلم انصت الناس واذا خطب ابکی الناس وکان ارحم الناس بالناس للیتیم کالاب الرحیم وللارملة کالزوج الکریم اشجع الناس ابذلهم کفا واصبحهم وجها لباسه العباء وطعامه خبز الشعیر ووسادته الادم محشوا بلیف النخل سریره ام غیلان مرمل بالشریط کان له عمامتان احدیهما تدعی السحاب والاخری العقاب وکان سیفه ذا الفقار ورایته الغراء وناقته العضباء وبغلته دلدل وحماره یعفور وفرسه مرتجز وشاته برکة وقضیبه الممشوق ولواءه الحمد وکان یعقل البعیر ویعلف الناضح ویرقع الثوب ویخصف النعل وازانجمله نماز مناجاة که در تحصیل لذت مناجات بغایت موثر است و کبرای این مواظبت کند نورانیت او را دریابد فمن لم یذق لم یدر اخرجه الترمذی وغیره بروایة الاعرج عن عبید الله بن ابی رافع عن علی مبسوطا وازانجمله نوافل اوقات یومیه از ضحی وصلوة الزوال وغیره که بابی است از ابواب تصوفیات اخرج احمد عن عاصم بن ضمرة قال سالنا علیا عن تطوع النبی صلی الله علیه وسلم بالنهار فقال انکم لا تطیقونه قال قلنا اخبرنا به ناخذ منه ما اطقنا قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا صلی الفجر امهل حتی اذا کانت الشمس من ههنا یعنی من قبل المشرق مقدارها من صلوة العصر من ههنا من قبل المغرب قام فصلی رکعتین ثم یمهل حتی اذا کانت الشمس من ههنا یعنی من قبل المشرق مقدارها من صلوة الظهر من ههنا من قبل المغرب قام فصلی اربعا واربعا قبل الظهر اذا زالت الشمس ورکعتین بعدها واربعا قبل العصر یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم علی الملائکة المقربین والنبیین ومن تبعهم من المؤمنین والمسلمین وقال قال علی تلک ستة عشر رکعة تطوع رسول الله صلی الله علیه وسلم بالنهار وقل من یداوم علیها از مسائل فتاوی واحکام بسیاری نقل کرده شده خصوصا در کتب امام شافعی و در مصنف عبد الرزاق و مصنف ابی بکر ابن ابی شیبه حصهٔ وافره مذکور است و در مبحث توحید و صفات زبانی داشت فصیح و آن مبحث در خطب وی رضی الله عنه فته شده و از میان کبار صحابه وی کرم الله وجهه بآن زبان متفرد است گویا در باب توحید و صفات از فن کلام متکلم اول است و وی در ان مقالات از اصل اجمال که سنت سنیهٔ انبیاست بیرون نرفته لیکن متاخران بران منوال نسج کردند و یمینا و شمالا افتاده اند و در باب تصوف مجری بود بغایت وسیع اما اشتغال او در ایام خلافت بحروب او را رضی الله عنه از تفصیل آن باز داشت قال الجنید رحمه الله شیخنا فی الاصول والبلاء علی المرتضی رضی الله عنه ورسم فصاحت و بلاغت در خطب آورده او ست خلفای سابق بآن مشغول نشده اند بآنکه وزیران شیخین مشیر در مسائل دینیه و وزیر در تدبیرات ملکیه ایشان بود و ایشان در تعظیم و توقیر او در رفته و مناقب و فضائل او رضی الله عنه واضح ساخته اند فصلی از کلام ایشان در اینجا بیان کنیم باید دانست که آنچه بر حضرت مرتضی رضی الله عنه بعد وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم گذشت تا آخر عمر همه آن وقائع آنحضرت صلی الله علیه وسلم

اخبار فرموده بود و باصول آن حوادث مطلع ساخته در غنیة الطالبین مذکورست که حضرت مرتضی گفته لم یخرج النبی صلی اللہ
علیه وسلم من الدنیا حتی عہد الینا ان الامر بعده لابی بکر ثم لعمر ثم لعثمان ثم الیّ فلا یجتمع علیّ و این حدیث هرچند بحسب ظاهر غریب
مینماید لیکن بعد استحضار جملهٔ صالحه از تصریحات و تلویحات آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بخلافت مشائخ ثلثه که زیاده از پنجاه حدیث خواهد
بود غرابت جملهٔ اولی متلاشی میگردد و باز جملهٔ آخره که فلا یجتمع علیّ است پارهٔ از شواهد آن در قصهٔ ذی النورین مذکور کردیم و پاره
درینجا خواهیم نوشت واخرج احمد عن فضالة بن ابی فضالة الانصاری وکان ابو فضالة من اهل بدر قال خرجت مع ابی عائدا لعلی
بن ابی طالب من مرض اصابه ثقل منه قال له ابی ما یقیمک بمنزلک هذا لو اصابک اجلک لم یلک الا اعراب جهینة تحمل الی المدینة
فان اصابک اجلک ولیک اصحابک وصلوا علیک فقال علی ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم عہد الیّ ان لا اموت حتی اؤمر ثم
تخضب هذه یعنی لحیته من دم هذه یعنی هامته فقتل وقتل ابو فضالة مع علی یوم صفین واخرج احمد عن علی قال قیل یا رسول اللہ
من نؤمر بعدک قال ان تؤمروا ابا بکر تجدوه امینا زاهدا فی الدنیا راغبا فی الآخرة وان تؤمروا عمر تجدوه قویا امینا
لا یخاف فی اللہ لومة لائم وان تؤمروا علیا ولا اراکم فاعلین تجدوه هادیا مهدیا یاخذ بکم الطریق المستقیم وفی الخصائص
اخرج الطبرانی وابو نعیم عن جابر بن سمرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لعلی انک مؤمر مستخلف وانک مقتول وان هذه
مخضوبة من هذه یعنی لحیته من راسه واخرج الحاکم عن علی رضی اللہ عنه قال ان مما عہد الیّ النبی صلی اللہ علیه وسلم ان الامة
ستغدر بی بعده واخرج الحاکم عن ابن عباس قال قال النبی صلی اللہ علیه وسلم لعلی اما انک ستلقی بعدی جهدا قال فی سلامة
من دینی قال فی سلامة من دینک واخرج ابو یعلی عن علی بن ابی طالب قال بینا رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم آخذ بیدی ونحن نمشی فی
بعض سکک المدینة اذ اتینا علی حدیقة قلت یا رسول اللہ ما احسنها من حدیقة قال لک فی الجنة احسن منها ثم مررنا باخری فقلت
یا رسول اللہ ما احسنها من حدیقة قال لک فی الجنة احسن منها حتی مررنا بسبع حدائق کل ذلک اقول ما احسنها ویقول لک فی الجنة
احسن منها فلما خلا له الطریق اعتنقنی ثم اجهش باکیا قال قلت یا رسول اللہ ما یبکیک قال ضغائن فی صدور اقوام لا یبدونها لک
الا من بعدی قال قلت یا رسول اللہ فی سلامة من دینی قال فی سلامة من دینک واخرج احمد عن ایاس بن عمرو الاسلمی عن
علی عن النبی صلی اللہ علیه وسلم انه سیکون بعدی اختلاف او امر فان استطعت ان تکون السلم فافعل باز آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در بسیاری از احادیث
متواتره مرویه بطرق متعدده بیان فرموده که امت بر حضرت مرتضی جمع نشود و از آنجمله حدیث الخلافة بالمدینة والملک بالشام و
ازان جمله احادیث بسیاری دال بر آنکه بعد از حضرت عثمان خلافت مرتفع شود وقد ذکرنا جملة منها وفی الخصائص اخرج البزار
والبیهقی وصححه عن ابی الدرداء ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال بینا انا نائم رأیت عمودا احتمل من تحت راسی فظننت انه
مذهوب به فاتبعته بصری فعمد به الی الشام وان الایمان لا یزال ظاهرا[1] حتی تقع الفتن بالشام واخرج نحوه من حدیث عمر بن الخطاب وابن عمر
و بعد ازان از وقائع جمل خبر داد اخرج ابو بکر وابو یعلی واحمد وغیرهم وهذا لفظ ابی یعلی عن قیس بن ابی حازم قال مرت عائشة
بماء لبنی عامر یقال له الحوأب[2] فنبحت علیه الکلاب فقالت ما هذا قالوا ماء لبنی عامر فقالت ردونی ردونی سمعت رسول اللہ صلی اللہ
علیه وسلم یقول کیف باحداکن اذا نبحت علیها کلاب الحوأب واخرج الحاکم من حدیث یحیی بن سعید عن الولید بن عیاش عن ابراهیم
عن علقمة قال ابن مسعود رضی اللہ عنه قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم احذرکم سبع فتن تکون بعدی فتنة تقبل من المدینة وفتنة

[1] لا یزال ظاهرا این الفاظ در نسخ موجوده بنظر نیامد از نزد ده نسخه افزوده شد اگر بر اصل عبارت وقوف یابند تصحیح فرمایند ۱۲

[2] بفتح حا و سکون واو و همزه مفتوحه و در آخر موحده نام موضعی در راه بصره ۱۲

بمكة وفتنة تستقبل من اليمن وفتنة تقبل من الشام وفتنة تستقبل من المشرق وفتنة تقبل من المغرب وفتنة من بطن الشام
وهي السفياني قال فقال ابن مسعود منكم من يدرك اولها ومن هذه الامة من يدرك آخرها قال الوليد بن العياش فكانت فتنة المدينة من
قبل طلحة والزبير وفتنة مكة فتنة عبد الله بن الزبير وفتنة الشام من قبل بني امية وفتنة المشرق من قبل هؤلاء بازان
واقعهٔ صفين خبر داد اخرج الشيخان عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقوم الساعة حتی تقتتل فئتان
عظيمتان تكون بينهما مقتلة عظيمة دعوتهما واحدة واين كلمه اشارت است بآنکه اہل شام مصحف برداشتند که درمیان ما وشما این قرآن است وحضرت
مرتضی فرمود که این قرآن قرآن صامت است ومن قرآن ناطقم بازانہ واقعهٔ تحکیم اخبار فرمود فی الخصائص اخرج البیهقی عن علی قال
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان بنی اسرائیل اختلفوا فلم یزل اختلافهم فیما بینهم حتی بعثوا حکمین فضلا واضلا وان هذه الامة
مختلفة فلا یزال اختلافهم بینهم حتی یبعثوا حکمین ضلا وضل من اتبعهما مراد از ضلال آن است که خطا کرده اند ودر اجتهاد خود ومراد
از ضل من اتبعهما آن است که این خطا موجب فساد کثیره گشت از انجمله خروج خلافت از دست مهاجرین اولین بسوی سائر قریش
واز انجمله برآمدن خوارج متمسک بآنکه تحکیم در دین الله صحیح نبود بازازواقعهٔ نهروان اعلام فرمود وآن حدیث متواتر است
اخرج احمد عن عبید الله بن عیاض بن عمرو القاری قال جاء عبد الله بن شداد فدخل علی عائشة ونحن عندها جلوس مرجعه
من العراق لیالی قتل علی رضی الله عنه فقالت له یا عبد الله بن شداد هل انت صادقی عما اسالک عنه تحدثنی عن هؤلاء القوم الذین قتلهم
علی قال ومالی لا اصدق قالت فحدثنی عن قصتهم قال فان علیا لما کاتب معاویة وحکم الحکمین خرج علیه ثمانیة آلاف من قراء
الناس فنزلوا بارض یقال لها حروراء من جانب الکوفة وانهم عتبوا علیه فقالوا انسلخت من قمیص البسکه الله واسم سماک الله به ثم
(برآمدی ۱۲)
انطلقت فحکمت فی دین الله فلا حکم الا لله فلما ان بلغ علیا ما عتبوا علیه وفارقوه علیه فامر مؤذنا فاذن ان لا یدخل علی امیر
المؤمنین رجل الا رجل قد حمل القرآن فلما ان امتلأت الدار من قراء الناس دعا بمصحف امام عظیم فوضعه بین یدیه فجعل یصکه
(یلفربه ۱۲)
بیده ویقول ایها المصحف حدث الناس فناداه الناس فقالوا یا امیر المؤمنین ما تسأل عنه انما هو مداد فی ورق ونحن نتکلم بما
رأینا منه فماذا ترید قال اصحابکم هؤلاء الذین خرجوا بینی وبینهم کتاب الله عز وجل یقول الله عز وجل فی کتابه فی امرأة
ورجل ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ فامة محمد
صلی الله علیه وسلم اعظم دما وحرمة من امرأة ورجل ونقموا علی ان کاتبت معاویة کتب علی بن ابیطالب وقد جاءنا سهیل بن عمرو
ونحن مع رسول الله صلی الله علیه وسلم بالحدیبیة حین صالح قومه قریشا وکتب رسول الله صلی الله علیه وسلم بسم الله الرحمن الرحیم فقال
سهیل لا اکتب بسم الله الرحمن الرحیم قال کیف نکتب قال اکتب باسمک اللهم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم فاکتب محمد رسول الله فقال
لو اعلم انک لرسول الله لم اخالفک فکتب هذا ما صالح علیه محمد بن عبد الله قریشا یقول الله عز وجل فی کتابه ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي
رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ فبعث الیهم علی عبد الله بن عباس فخرجت معه حتی اذا توسطنا
عسکرهم قام ابن الکواء یخطب الناس فقال یا حملة القرآن هذا عبد الله بن عباس من لم یکن یعرفه فانا اعرفه من کتاب الله ما یعرفکم به
هذا ممن نزل فیه وفی قومه ﴿قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ فردوه الی صاحبه ولا تواضعوه کتاب الله فقام خطباؤهم فقالوا والله لنواضعنه کتاب الله
فان جاء بحق نعرفه لنتبعنه وان جاء بباطل لنبکتنه بباطله فواضعوا عبد الله الکتاب ثلثة ایام فرجع منهم اربعة آلاف کلهم تائب فیهم
(پیر خوابسیم کرد ۱۲)

ابن الکواء حتی ادخلہم علے علی الکوفۃ فبعث علیٌ الے بقیتہم فقال قد کان من امرنا وامر الناس ما قد رأیتم فقفوا حیث شئتم حتی

یجتمع امۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیننا وبینکم ان لا تسفکوا دما حراما وتقطعوا سبیلا وتظلموا ذمۃ فانکم ان فعلتم فقد نبذنا الیکم

الحرب علے سواء ان اللہ لا یحب الخائنین فقالت لہ عائشۃ یا ابن شداد فقد قتلہم فقال واللہ ما بعث الیہم حتی قطعوا السبیل وسفکوا

الدم واستحلوا اہل الذمۃ فقالت اللہ قال اللہ الذی لا الہ الا ہو لقد کان قالت فما شیء بلغنی عن اہل العراق یتحدثونہ یقولون

ذو الثدی ذو الثدی قال قد رأیتہ وقمت مع علی علیہ فے القتلی فدعا الناس فقال اتعرفون ہذا فما اکثر من جاء یقول قد رأیتہ

فی مسجد بنی فلان یصلی ورأیتہ فے مسجد بنی فلان یصلے ولم یأتوا فیہ بثبت یعرف الا ذلک قالت فما قول علے حین قام علیہ

کما یزعم اہل العراق قال سمعتہ یقول صدق اللہ ورسولہ قالت ہل سمعت منہ انہ قال غیر ذلک قال اللہم لا قالت اجل صدق اللہ

ورسولہ یرحم اللہ علیا انہ کان من کلامہ لا یری شیئا یعجبہ الا قال صدق اللہ ورسولہ فیذہب اہل العراق یکذبون علیہ ویزیدون

علیہ فی الحدیث واخرج احمد عن طارق بن زیاد قال خرجنا مع علی الے الخوارج فقتلہم ثم قال انظروا فان نبی اللہ صلی اللہ

علیہ وسلم قال انہ سیخرج قوم یتکلفون بالحق لا یجوز حلقہم یخرجون من الحق کما یخرج السہم من الرمیۃ سیماہم ان منہم رجلا اسود

مخدج الید فی یدہ شعرات سود ان کان ہو فقد قتلتم شر الناس وان لم یکن ہو فقد قتلتم خیر الناس فبکینا ثم قال اطلبوا فطلبنا

فوجدنا المخدج فخررنا سجودا وخر علے معنا ساجدا غیر انہ قال یتکلمون بکلمۃ الحق باز از شہادت حضرت مرتضے رضی اللہ عنہ

بر دست خارجی اخبار فرمود اخرج الحاکم عن ابی الاسود الدئلی عن علے رضی اللہ عنہ قال اتانی عبد اللہ بن سلام وقد وضعت رجلی فی الغرز

وانا ارید العراق فقال لا تأتی العراق فانک ان اتیتہ اصابک بہ ذباب السیف قال علے وایم اللہ لقد قالہا لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ

وسلم قبلک قال ابو الاسود فقلت فی نفسی باللہ ما رأیت کالیوم رجل محارب یحدث الناس بمثل ہذا واخرج الحاکم عن زید بن وہب

قال قدم علی علے وفد من اہل البصرۃ وفیہم رجل من الخوارج یقال لہ الجعد بن بعجۃ فحمد اللہ واثنی علیہ وصلے علے النبی صلے اللہ علیہ وسلم

ثم قال اتق اللہ یا علی فانک میت فقال علے لا ولکن مقتول ضربۃ علی ہذہ تخضب ہذہ قال واشار علے الی رأسہ ولحیتہ بیدہ

قضاء مقضی وعہد معہود وقد خاب من افتری ثم عاب علیا فی لباسہ فقال لو لبست لباسا خیرا من ہذا فقال ان لباسی ہذا ابعد من الکبر

واجدر ان یقتدی بے المسلمون واخرج الحاکم عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال دخلت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی علی بن

ابی طالب نعودہ وہو مریض وعندہ ابو بکر وعمر رضی اللہ عنہما فتحولا حتی جلس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال احدہما لصاحبہ

ما اراہ الا ہالکا فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ لن یموت الا مقتولا ولن یموت حتی یملأ غیظا واخرج الحاکم فی حدیث طویل عن

عمار بن یاسر رضی اللہ عنہ قال کنت انا وعلی رفیقین فے غزوۃ ذی العشیرۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا احدثکما باشقی رجلین

قلنا بلی یا رسول اللہ قال احیمر ثمود الذی عقر الناقۃ والذی یضربک یا علی علے ہذہ یعنی قرنہ حتی تبل من الدم ہذہ یعنی لحیتہ باز از صلح امام

حسن رضی اللہ عنہ ومعاویۃ بن ابی سفیان خبر داد اخرج البخاری عن الحسن قال لقد سمعت ابا بکرۃ رضی اللہ عنہ قال بینا النبی صلی اللہ

علیہ وسلم یخطب جاء الحسن فقال ابنی ہذا سید ولعل اللہ ان یصلح بہ بین فئتین من المسلمین باز از استقلال معاویہ بپادشاہی خبر داد وفی

الخصائص اخرج ابن ابی شیبۃ عن معاویۃ قال ما زلت اطمع فی الخلافۃ منذ قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا معاویۃ ان ملکت

فاحسن واخرج البیہقی عن عبد اللہ بن عمر قال قال معاویۃ واللہ ما حملنی علی الخلافۃ الا قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا معاویۃ ان ولیت

(حاشیہ) بجای یتکلفون بالحق — یعنی از جای خود بجای دیگر نشد — ناقص — نخواہد گذشت — فقیہ مسروق ... ابن زبیر ... ذو الثدیہ بتصغیر ثدی ... ذو الثدیین ... ۱۲

امرا فاتق الله واعدل فما زلت اظن انی مبتلی بعمل لقول النبی صلی الله علیه وسلم واخرج الطبرانی عن عائشة ان
النبی صلی الله علیه وسلم قال لمعاویة کیف بک لو قد قمصک الله قمیصا یعنی الخلافة فقالت ام حبیبة یا رسول الله وان الله
مقمص اخی قمیصا قال نعم ولکن فیه هنات وهنات وهنات واخرج ابن عساکر عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم
قال یا معاویة ان الله ولاک من امر هذه الامة فانظر ماانت صانع قالت ام حبیبة اَیُعطی الله اخی ذلک قال نعم
وفیها هنات وهنات وهنات واخرج احمد عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال یا معاویة ان ولیت
امرا فاتق الله واعدل قال فما زلت اظن انی مبتلی بعمل لقول النبی صلی الله علیه وسلم حتی ابتلیت واخرج ابویعلی
من حدیث معاویة مثله واخرج ابن عساکر من طریق الحسن عن معاویة قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم اما انک
ستلی امر امتی بعدی فاذا کان ذلک فاقبل من محسنهم وتجاوز عن مسیئهم فما زلت ان ارجوها حتی قمت مقامی هذا واخرج
الدیلمی عن الحسن بن علی قال سمعت علیا یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لاتذهب الایام واللیالی حتی
یملک معاویة واخرج ابن سعد وابن عساکر عن سلمة بن مخلد قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول لمعاویة اللهم علمه
الکتاب ومکن له فی البلاد وقه العذاب واخرج ابن عساکر عن عروة بن رُوَیم قال جاء اعرابی الی النبی صلی الله علیه
وسلم فقال صارعنی فقال له معاویة انا اصارعک فقال النبی صلی الله علیه وسلم لن یغلب معاویة ابدا فصرع الاعرابی
فلما کان یوم صفین قال علی لو ذکرت هذا الحدیث ماقاتلت معاویة بعد ازان از ملک لوجوانان قریش خبر داد فی الخصائص
اخرج الحاکم والبیهقی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا بلغ بنو ابی العاص ثلثین رجلا اتخذوا دین الله
دغلا ومال الله دولا وعباد الله خولا واخرج البیهقی عن ابن مواهب انه کان عند معاویة فدخل علیه مروان فقال اقض
حاجتی یا امیر المؤمنین فوالله ان مؤنتی لعظیمة وانی ابو عشرة وعم عشرة واخو عشرة فلما ادبر مروان وابن عباس جالس
مع معاویة علی السریر فقال معاویة یا ابن عباس اما تعلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا بلغ بنو الحکم ثلثین رجلا
اتخذوا مال الله بینهم دولا وعباد الله خولا وکتاب الله دغلا فاذا بلغوا تسعة وتسعین واربعمائة رجل کان هلاکهم
اسرع من لوک تمرة فقال ابن العباس اللهم نعم وذکر مروان حاجة له فرد مروان عبد الملک الی معاویة فکلمه فلما ادبر
عبد الملک قال معاویة یا ابن عباس اما تعلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکر هذا فقال ابو الجبابرة الاربعة فقال
ابن عباس اللهم نعم واخرج الحاکم عن ابی ذر سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول اذا بلغت بنو امیة اربعین اتخذوا عباد الله
خولا ومال الله نحلا وکتاب الله دغلا واخرج ابو یعلی والحاکم عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال رایت
فی النوم بنی الحکم ینزون علی منبری کما تنزو القردة قال فما رؤی النبی صلی الله علیه وسلم ضاحکا مستجمعا حتی توفی
واخرج البیهقی عن ابن المسیب قال رای النبی صلی الله علیه وسلم بنی امیة علی منبره فساءه ذلک فاوحی الیه انما
هی دنیا اعطوها فقرت عینه واخرج الترمذی والحاکم والبیهقی عن الحسن بن علی قال ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم قد رای بنی امیة یخطبون علی منبره رجلا رجلا فساءه ذلک فنزلت انا اعطیناک الکوثر ونزلت
انا انزلناه فی لیلة القدر وما ادراک ما لیلة القدر لیلة القدر خیر من الف شهر یملکها بنو امیة

قال القاسم بن الفضل فحسبنا ملك بني امية فاذا هي الف شهر لا تزيد ولا تنقص بعد ازان وجود دو فرقه مفرطه و مفرطه
در شان حضرت مرتضی اخبار فرمود اخرج الحاكم عن علي رضي الله عنه قال دعاني رسول الله صلى الله عليه
وسلم فقال يا علي ان فيك من عيسى عليه السلام مثلا ابغضته اليهود حتى بهتوا امه واحبته النصارى حتى انزلوه
بالمنزلة التي ليس لها قال وقال علي الا وانه يهلك في محب مطري بما ليس في ومبغض مفتري يحمله شناني على ان
يبهتني الا واني لست بنبي ولا يوحى الي ولكني اعمل بكتاب الله وسنة نبيه صلى الله عليه وسلم ما استطعت فما امرتكم
به من طاعة الله فحق عليكم طاعتي فيما احببتم او كرهتم وما امرتكم بمعصية انا وغيري فلا طاعة لاحد في معصية الله عز
وجل انما الطاعة في المعروف باز باید دانست که حکم هر حادثه ازین حوادث از لفظ همین احادیث مستنبط می شود
وعلماء اهل سنت بهمان حکم مهتدی شده اند هر چند ماخذ ایشان غیر ماخذ استنباط از لفظ این حدیث بوده باشد اما آنکه
خلافت حضرت مرتضی منعقد شد پس ازین جهت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نهی کردند از مفارقت حضرت مرتضی رضی الله
عنه اخرج الحاكم عن ابي ذر قال قال النبي صلى الله عليه وسلم يا علي من فارقني فقد فارق الله ومن فارقك يا علي فقد
فارقني واخرج الحاكم عن ام سلمة رضي الله عنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول علي مع القرآن والقرآن
مع علي لن يتفرقا حتى يردا علي الحوض واخرج الحاكم عن علي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رحم الله عليا اللهم ادر
الحق معه حيث دار واما آنکه حضرت عائشه وطلحه وزبیر رضی الله عنهم مجتهد مخطی معذور بودند ازان قبیل که من اجتهد
فقد اخطأ فله اجر واحد پس ازان جهت که متمسک بودند بشبهه هر چند دلیل دیگر ارجح ازوی بود و موجب آن شبهه
دو چیز ست یکی آنکه خلافت برای حضرت مرتضی منعقد نشد زیرا که اهل حل وعقد عن اجتهاد و نصیحة للمسلمين بيعت نكرده
اند اخرج ابو بكر بن ابي شيبة عن معتمر بن سليمان عن ابيه قال حدثنا ابو نضرة ان ربيعة كلمت طلحة في مسجد بني سلمة فقالوا
كنا في نحر العدو حتى جاءتنا بيعتك هذا الرجل ثم انت الآن تقاتله او كما قالوا قال فقال اني ادخلت الحش ووضع على
عنقي اللج وقيل بايع والا قتلناك قال فبايعت وعرفت انها بيعة ضلالة قال التيمي وقال الوليد بن عبد الملك ان منافقا
من منافقي اهل العراق جبلة بن حكيم قال للزبير فانك قد بايعت فقال الزبير ان السيف وضع على قفاي فقيل لي
بايع والا قتلناك قال فبايعت واخرج ابو بكر عن محمد بن بشر قال سمعت حمد بن عبد الله بن الاصم يذكر عن ام راشد
جدته قالت كنت عند ام هاني فاتاها علي فدعت له بطعام فقال مالي لا ارى عندكم بركة يعني الشاة قالت فقالت
سبحان الله والله ان عندنا لبركة قال انما اعني الشاة قالت فنزلت فلقيت رجلين في الدرجة فسمعت احدهما يقول لصاحبه
بايعته ايدينا ولم تبايعه قلوبنا قالت فقلت من هذان الرجلان فقالوا طلحة والزبير قالت فاني قد سمعت احدهما
يقول لصاحبه بايعته ايدينا ولم تبايعه قلوبنا فقال علي من نكث فانما ينكث على نفسه ومن اوفى بما عاهد
عليه الله فسيؤتيه اجرا عظيما ۝ دوم آنکه قصاص حق ست وحضرت مرتضی قادر ست بر اخذ قصاص
ذی النورین واخذ آن نمیکند بلکه مانع آن ست وحضرت مرتضی نیز بخطای اجتهادی حکم فرمود اخرج ابو بكر عن
ابي البختري قال سئل علي عن اهل الجمل قال قيل امشركون هم قال من الشرك فروا قيل امنافقون هم قال ان المنافقين

ابجزکرو ان اسد الا للبیلا قبل لطاهم قال اخوانا بغوا علینا وقال علی انی لارجو ان نکون کالذین قال الله عزّ
وجل ونزعنا ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سرر متقابلین ۝ حدیث له طرق متعددة
اخرج بعضها ابو بکر و اگر خصم قبول نکند این را و رای ایشان را از خطای اجتهادی نشمارد بلکه از سیئات حساب کند
فقد قال الله تعالی فالذین هاجروا واخرجوا من دیارهم واوذوا فی سبیلی وقاتلوا
وقتلوا لاکفرن عنهم سیئاتهم ولادخلنهم جنت تجری من تحتها الانهر ثوابا
من عند الله ۝ الآیة و قال النبی صلی الله علیه وسلم لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت
لکم واخرج ابو بکر بن ابی شیبة عن عبد الله بن زیاد قال قال عمار بن یاسر ان امنا (ای عائشة ۱۲) سارت مسیرنا هذا وانها والله
زوجة محمد صلی الله علیه وسلم فی الدنیا والآخرة ولکن الله ابتلانا بهذا لیعلم ایاه نطیع ام ایاها واخرج مسلم عن
ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان علی حراء هو وابو بکر وعمر وعثمان وطلحة والزبیر فتحرکت الصخرة فقال اهدأ
فما علیک الا نبی او صدیق او شهید واخرج ابو بکر عن ابی نضرة قال ذکروا علیا وعثمان وطلحة والزبیر عند ابی سعید
فقال اقوام سبقت لهم سوابق واصابتهم فتنة فردوا امرهم الی الله بالجمله ازین عزیزان کلمات واله بر رجوع ازین
رای منقول شده اخرج ابو بکر عن عائشة رضی الله عنها قالت وددت انی کنت غصنا رطبا ولم اسر مسیری هذا وقد
روی بطرق متعددة ان علیا قال یوم الجمل للزبیر انشدک الله اتذکر یوما اتانا النبی صلی الله علیه وسلم وانا
اناجیک فقال اتناجیه فو الله لیقاتلنک یوما وهو لک ظالم قال فضرب الزبیر وجه دابته فانصرف اخرجه ابو بکر وغیره
ثم قتله ابن جرموز بعد انصرافه من المعترک واخرج ابو بکر عن قیس قال رمی مروان بن الحکم یوم الجمل طلحة بسهم فی
رکبته فجعل الدم یغذ ویسیل فاذا امسکوه امسک واذا ترکوه سال فقال طلحة دعوه فانما هو سهم ارسله الله فمات
(بند میکرد و بند میشد ۱۲)
واخرج الحاکم عن ثور بن مجزاة قال مررت بطلحة یوم الجمل آخر رمق فقال لی ممن انت قلت من اصحاب امیر المؤمنین علی فقال ابسط یدک
ابایعک فبسطت یدی فبایعنی وفاضت نفسه فاتیت علیا فاخبرته فقال الله اکبر صدق رسول الله صلی الله علیه وسلم ابی الله ان یدخل طلحة الجنة
(خرجت ۱۲)
الا وبیعتی فی عنقه واما آنکه معاویه مجتهد مخطی معذور بود پس ازان جهت که متمسک بود بشبهه هرچند دلیل دیگر در میزان شرع راجح تر ازان آمد
مانند آنچه در قصه اهل جمل تقریر کردیم بازیاده اشکال و آن آنست که معاویه و اهل شام بیعت نکرده بودند و میدانستند که تمامی خلافت
بتسلط و نفاذ حکم است و آن متحقق نشده بازاء تحکیم آن شبهه را راسخ تر نمود و در حدیث صحیح آمده دعوهما واحدة واما آنکه اهل حرورا بر باطل بودند بسبب کفر
یا فسوق متحتم اعاذنا الله من ذلک پس ازان جهت که احادیث متواتره در باب حروریه وارد شده است که یمرقون من الدین مروق السهم من الرمیة
رواه سهل بن حنیف و عبد الله بن مسعود و ابو ذر و ابو سعید وغیرهم و تا قیاسا این مسئله در غایت غموض که قدم اکثری دران لغزیده است و آن آنست
که متخلفین از نصرت حضرت مرتضی مجتهد مصیب بودند یا مجتهد مخطی معذور و آنچه در پیش بنده محقق شده است آنست که متخلفان آخذ بعزیمت بودند و متمسک بصریح احادیث
صحیحه متواتره المعنی اخرج الترمذی عن ام مالک البهزیة قالت ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم فتنة فقربها
قالت قلت یا رسول الله من خیر الناس فیها قال رجل فی ماشیته یؤدی حقها ویعبد ربه ورجل آخذ برأس
فرسه یخوف العدو ویخوفونه واخرج الترمذی عن بسر بن سعید ان سعد بن ابی وقاص قال عند فتنة عثمان

بن عفان اشهد ان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال انہا ستکون فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم والقائم
خیر من الماشی والماشی خیر من الساعی قال قلت افرأیت ان دخل علے بیتی وبسط یدہ الی لیقتلنی
قال کن کابن آدم [ہابیل ۱۲] واخرج الترمذی عن عدیسۃ بنت اہبان بن صیفی الغفاری قال جاء علی بن ابی طالب
الی ابی فدعاہ الی الخروج معہ فقال لہ ابی ان خلیلی وابن عمک عہد الی اذا اختلف الناس ان اتخذ سیفا
من خشب فقد اتخذتہ فان شئت خرجت بہ معک قالت فترکہ واخرج الترمذی عن ابی موسے عن النبی
صلے اللہ علیہ وسلم انہ قال فی الفتنۃ کسروا فیہا قسیکم وقطعوا فیہا اوتارکم والزموا فیہا اجواف
بیوتکم وکونوا کابن آدم واخرج البخاری عن شقیق بن سلمۃ قال کنت جالسا مع ابی مسعود وابی موسے
وعمار رضی اللہ عنہم فقال ابو مسعود لعمار من اصحابک احد الا لو شئت لقلت فیہ غیرک وما رأیت منک
شیئا منذ صحبت النبی صلے اللہ علیہ وسلم اعیب عندی من استسراعک [استعجال ۱۲] فی ہذا الامر فقال عمار بن یاسر
یا ابا مسعود وما رأیت منک ولا من صاحبک ہذا شیئا منذ صحبتما النبی صلے اللہ علیہ وسلم اعیب عندی من
ابطائکما فی ہذا الامر فقال ابو مسعود وکان موسرا [توانگر ۱۲] یا غلام ہات حلتین فاعطے احدہما ابا موسے والاخری
عمارا وقال روحا فیہ الی الجمعۃ واخرج البخاری عن حرملۃ مولے اسامۃ قال ارسلنی اسامۃ الی علی
رضی اللہ عنہما وقال انہ سیسألک الآن فیقول ما خلف صاحبک [ای اسامۃ ۱۲] فقل لہ یقول لک لو کنت فی شدق الاسد لاحببت
ان اکون معک فیہ ولکن ہذا امر لم ارہ فلم یعطنی [ای علی] شیئا فذہبت الی حسن وحسین وابن جعفر فاوقروا لی
راحلتی واخرج ابو یعلے فی حدیث طویل فیہ قتل الخوارج عبد اللہ بن خباب قالوا انت عبد اللہ بن خباب صاحب
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال نعم قالوا فہل سمعت من ابیک حدیثا تحدثناہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال سمعت ابی یحدث عن رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم انہ ذکر فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم والقائم فیہا خیر من الماشی والماشی فیہا خیر من الساعی
قال فان ادرکت ذاک فکن عبد اللہ المقتول قال ایوب ولا اعلمہ الا قال ولا تکن عبد اللہ القاتل قالوا انت
سمعت ہذا من ابیک یحدث بہ عن رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال نعم قال فقدموہ علے ضفۃ النہر فضربوا
عنقہ فسال دمہ کانہ شراک نعل واخرج الحاکم عن عمرو بن وابصۃ الاسدی عن ابیہ عن عبد اللہ بن مسعود یحدث
عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول تکون فتنۃ المضطجع فیہا خیر من القاعد والقاعد خیر من القائم
والقائم خیر من الماشی والماشی خیر من الراکب والراکب خیر من المجری [دوانندہ ۱۲] قلت یا رسول اللہ متے ذلک
قال ذلک ایام الہرج حین لا یأمن الرجل جلیسہ قلت فبم تأمرنی ان ادرکت ذلک الزمان قال اکفف نفسک
ویدک وادخل دارک قال قلت یا رسول اللہ ارأیت ان دخل علے داری قال فادخل بیتک قال قلت افرأیت
ان دخل علے بیتی قال فادخل فی مسجدک واصنع ہکذا وقبض بیمینہ علے الکوع وقل ربی اللہ حتی تموت علے
ذلک واخرج الحاکم عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال ایہا الناس اظلتکم فتن کانہا قطع اللیل المظلم خیر الناس
فیہا او قال منہا صاحب شاء [گوسپند ۱۲] یأکل من رأس غنمہ ورجل من وراء الدرب [درہ کوچہ ۱۲] آخذ بعنان فرسہ یأکل من سیفہ واخرج

لغات
ازدوز باالکسر ... [illegible]

الحاکم عن ابی موسی الاشعری رضی اللہ عنہ یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان بین ایدیکم فتنا کقطع اللیل
المظلم یصبح الرجل فیہا مؤمنا ویمسی کافرا ویمسی مؤمنا ویصبح کافرا القاعد فیہا خیر من القائم والقائم فیہا خیر
من الماشی والماشی فیہا خیر من الساعی قالوا فما تامرنا قال کونوا احلاس بیوتکم واخرج الحاکم عن ابی
بکرۃ رضی اللہ عنہ یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا انہا ستکون فتنۃ الا ثم تکون فتنۃ القاعد فیہا
خیر من القائم والقائم فیہا خیر من الماشی والماشی فیہا خیر من الساعی الیہا فاذا نزلت الا من کان لہ ابل فلیلحق
بابلہ ومن کان لہ غنم فلیلحق بغنمہ ومن کانت لہ ارض فلیلحق بارضہ فقال لہ رجل یا رسول اللہ ارأیت ان لم یکن
لہ ابل ولا غنم ولا ارض قال فلیاخذ حجرا فلیدق بہ علی حد سیفہ ثم لینج ان استطاع النجاۃ ثم قال اللہم ہل بلغت
ثلثا فقال رجل یا رسول اللہ ارأیت ان اکرہت حتی ینطلق بی الی احد الصفین او الی احدی الفئتین فیرمینی
رجل بسہم او یضربنی بسیف فیقتلنی قال یبوء باثمہ واثمک فیکون من اصحاب النار قالہا ثلثا واخرج الحاکم
عن سعد بن مالک رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہا ستکون فتنۃ القاعد فیہا خیر من القائم
والقائم فیہا خیر من الماشی والماشی فیہا خیر من الساعی والساعی فیہا خیر من الراکب والراکب خیر من الموضع
واخرج الحاکم عن محمد بن مسلمۃ قال قلت یا رسول اللہ کیف اصنع اذا اختلف المصلون قال تخرج بسیفک الی الحرۃ
فتضربہا بہ ثم تدخل بیتک حتی تاتیک منیۃ قاضیۃ او ید خاطئۃ اینجا شبہہ وارد میشود کہ ہرگاہ حضرت علی
مرتضی خلیفۂ برحق ہست لازم شد اعانت او پس تخلف از نصرت وی رضی اللہ عنہ چگونہ مرضی الہی خواہد بود
گوئیم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دانستند کہ حضرت مرتضی ہرچند خلیفۂ برحق ہست اما نصرت او مقدر نیست
و در غیب مصمم شدہ ہست کہ کار از دست او بیرون رود و اجتماع ناس و نفاذ حکم او در بلاد اسلام اصلا
منتظم نشود پس بر خلانیدن مردم موجب زیادت فتنہ خواہد بود نصرت خلیفۂ برحق جای مطلوب ہست کہ منصور
شدن او مظنون باشد چون بالقطع معلوم شد کہ نصرت او فائدہ نخواہد بخشید تداعی اقوام بجہت قتال وہیجان ایشان
برای جدال چہ سود و نظیر آن واقعۂ حرہ ہست کہ مظلومیت اہل مدینہ اجلی معلومات بود و ظالم بودن کشندگان
ایشان اظہر مع ہذا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بکف از قتال امر فرمودند اخرج الحاکم عن ابی ذر رضی اللہ
عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا ذر قلت لبیک یا رسول اللہ وسعدیک قال کیف انت اذا اصاب
الناس جوع تاتی مسجدک فلا تستطیع ان ترجع الی فراشک وتاتی فراشک ولا تستطیع ان تنہض الی مسجدک قلت
اللہ ورسولہ اعلم او ما خار اللہ لی ورسولہ قال علیک بالعفۃ ثم قال یا ابا ذر قلت لبیک یا رسول اللہ و
سعدیک قال کیف انت اذا رأیت احجار الزیت قد غرقت بالدم قلت ما خار اللہ لی ورسولہ قال تلحق بمن
انت منہ او قال علیک بمن انت منہ قلت افلا آخذ سیفی فاضعہ علی عاتقی قال شارکت اذا قلت فما تامرنی
قال تلزم بیتک قلت ارأیت ان دخل علی بیتی قال فان خشیت ان یبہرک شعاع السیف فالق ردائک
علی وجہک یبوء باثمہ واثمک و اگر سائلی عود کند و گوید اگر چنین ہست می بایست کہ حضرت مرتضی و اقارب